

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'VAVILLA' PRESS
MADRAS.—1954.

శ్రీరామాయణాయోధ్యాకాణ్డపలశ్రుతిః

పట్టాభిషేకసంభారా న్వసితేన ప్రచోదితాః,
 శృణ్వన్తహీపతిర్భూత్వా స్థిరం రాజ్య మవాప్నుయాత్.
 తురీయవర్ణక మిదం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకం,
 శృణ్వంతాం సర్వపాపఘ్నం సంసారభయనాశనమ్.
 వనవాసస్య సంఖ్యాదే త్యత్ర పంచమవర్ణకం,
 గాయత్ర్య మౌనవ శ్రుత్వా సూర్యద్వారా త్వరంత్రజేత్.
 రాజా సత్యం చ ధర్మశ్చే త్యత్ర షష్ఠాక్షరం బుధః,
 శ్రుత్వా దేవా స్సమాప్నోతి రాఘవస్య సరూపతామ్.
 నిరిత్య స ముహూర్తం త్యత్యత్ర దేవ్యా స్తు సప్తమం,
 వర్ణం శ్రుత్వా ధూతపాపా రామసాయుజ్యమాప్నుయాత్.
 రామః కృతార్థం భరతం సమాశ్వాసయ దాత్తవాః,
 ఇత్యాదిశ్రవణా త్పుంసాం వై రాగ్యం జాయతే భృశమ్.
 సమూహస్య మాతు శ్చ భరతస్య సుభాషితం,
 శృణ్వన్తాం శ్రుత్వా కార్యాణి సిద్ధ్యంత్యేవ న సంశయః.
 రఘురాజప్రభాదేన రామసాయుజ్యమాప్నుయాత్,
 అత్రే శ్చ దర్శనం సత్త్వా దనసూయాభిదర్శనమ్.
 అనసూయాప్రణామం చ పాలివ్రత్యస్తుతిం తథా,
 సీతాకల్యాణసంప్రశ్న మంగదాగస్య చార్పణమ్.
 శ్రుత్వా కన్యా సదా భర్తారమతేఽరుంధతీ యథా
 సాకేతకాణ్డస్య ఫలం వక్తుం వక్ష్యామ్యతైరపి.
 న శక్యతే మహాదేవి! క్వచిత్కించి త్వేనవ్యహం,
 అయోధ్యాకాణ్డ మఖిలం యే శృణ్వన్తి సరోత్తమ
 తే సర్వే హరిసాయుజ్యం ప్రాప్నువన్తి న సంశయః.

స్వార్తాదీనాం సర్వేషాం శ్రీరామాయణపారాయణాదౌ
కర్తవ్యపూజావిధానమ్.

ఆచమ్య, ప్రాణానాయమ్య, మమోపాత... శుభశోభనే ముహూర్తే అస్యాం శుభతిథౌ శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రదేవతా ప్రీత్యర్థం యావచ్చక్షిణానావాహనాదిషోడశోపచారపూజాం కరిష్యే. ఆచానిర్విఘ్నేన పరిసమాప్త్యర్థం గణాధిపతిపూజాం కరిష్యే. తనంగత్వేన కలశపూజాం కరిష్యే. కలశపూజాం గణపతిపూజాంచ కృత్వా, వై దేహీసహితం సురద్రుమతభే హైమే మహామంటపే మధ్యేపుష్పకమాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్, అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం వ్యాఖ్యాతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్. తతః శ్రీమతోక్తశోపరిశ్రీరామధ్యానావాహనాద్వివేచ్యంతే పూజావిధేయా. శ్రీరామచంద్రదేవతాయై నమః. ధ్యానానావాహనాదిషోడశోపచారపూజాం చ కృత్వా.

శ్రీమద్రామాయణపారాయణారంభ క్రమః.

సద్గురుసకాశాల్లభ్యోపదేశోవత్సమాణరిత్యాశ్రీరామాయణపారాయణం కుర్యాత్ - దేశకాలా సంకీర్త్యః—

అస్య శ్రీరామాయణమహామంత్రస్య వాల్మీకి ర్భగవాన్ బ్రుషిః - అనుష్టుప్పందః - శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రో దేవతా - రాం బీజం - శ్రీం శక్తిమం కీలకం - మమ శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రప్రసాదసిద్ధ్యర్థే పారాయణజపే వినియోగః

రాం అంగుస్తాభ్యాన్నమః - రీం తన్వనీభ్యాం స్వాహా - రూం
 మధ్యమాభ్యాం నమః - రైం అనామికాభ్యాం హుం - రౌం
 కనిష్ఠికాభ్యాం వాషట్ - రః కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం ఫట్ - రాం
 హృదయాయ నమః - రీం శివనే స్వాహా - రూం శిఖాయై వషట్ -
 రైం కనచాయ హుం - రౌం నేత్రత్రయాయ వాషట్ - రః
 అస్త్రాయ ఫట్. లోకత్రయేణ దిగ్బంధః. ధ్యానం. —
 కాలాంభోధరకాంతికాంత మనిశం వీరాసనాధ్యాసినం
 ముద్రాం జ్ఞానమయీం దధాన మపరం హస్తాంబుజంజానుని,
 తాంస్పర్శగతాం సరోసుహకరాం విద్యున్నిభాం రాఘవం
 శ్యంతం మకుటాంగదాసివిధాకలోష్ణజ్వలంగం భజే.

అథ మాసనికపూజా.

లం పృథివ్యాత్తనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే గంధం
 మర్చయామి - హం ఆకాశాత్తనే శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే
 స్పృం సమర్పయామి - యం వాయ్వాత్తనే శ్రీరామచంద్ర
 పరబ్రహ్మణే ధూపమాఘ్రాపయామి - రం అగ్నిత్తనే శ్రీ
 రామచంద్రపరబ్రహ్మణే దీపం దర్శయామి - వం అమృతాత్తనే
 శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే అమృతోపహారం సమర్పయామి -
 యం సర్వాత్తనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే సర్వోపచారపూజా
 మర్పయామి - ఇతి మాసనికపూజా.

మూలమంత్రః. — ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశ
 ర్మదీ, పౌరుషేచాప్రతిదన్వంద్యశ్చరై నంజహి రావణేమ్.

ఇతి యథాశక్తి జపిత్వా శ్రీరామాయణపారాయణం
 క్యాత్. అనంతరం పునః ధ్యానం మాసనికపూజాం హృద
 యాదిధ్యానం చ కుర్యాత్ - లోకత్రయేణ దిగ్విమోక్షః.

గుహ్యతిగుహ్యగోప్తా త్వం గృహణాస్తత్కృతం జపం,
సిద్ధి ర్భవతు మే దేవ! త్వత్ప్రసాదా ద్రఘూర్జవా!.

శ్రీ వైష్ణవానాం

శ్రీమద్రామాయణపఠనోపక్రమానుసంధేయక్రమః.

ప్రథమతః 'శ్రీశైలేశ, శ్రీమాన్వేంకటేశ్వర్యాచార్యస్వస్వ
సంప్రదాయనిర్వాహకాచార్యానుసంధానం, తతః 'లక్ష్మీనాథో
త్యాగభక్త్య 'ప్రణతోఽస్తినిత్యమిత్యంతం, అనంతం శ్రీశైల
పూర్ణవిషయం, 'పితామహ'స్యతి శ్లోకమారభ్య శ్రీభాష్యకారో
ప్రభృతిస్వాచార్యవర్యంతవిషయా స్సంప్రదాయశ్లోకా ఆను
సంధేయాః. యద్వా శ్రీధరాదిస్వాచార్యవర్యంశాః ప్రతివ్యక్తి
శ్లోకా ఆనుసంధేయాః. తతః. —

కూజంతం రామ రామేతి మధురం మధురాక్షయమ్,

ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోటిమ్.

వాల్మీకే ద్దనిసింహస్య కవితావనచారిణః,

శృణ్వన్ రామకథానాదం కో న యాతి శరాం గరిష్ఠమ్,

యగి పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్,

అత్యుత్తమం మునిం వందే ప్రాచేతస ముల్లవమ్,

గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్,

రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిత్యమ్.

అంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాథకమ్,

కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్.

మనోజవం మారుతతుల్యదేహిం శతేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరి

ష్ఠమ్, వాతాత్మజం శాసితయాధముఖ్యం శ్రీరామదూతం

శిరసా నమామి.

ఉల్లంఘ్యసింధో స్ఫులిలం సలిలం యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజా
యాః, ఆదాయ తేష్టవ సదాహ లంకాం నమామి తం ప్రాంజలి
రాంజనేయమ్.

అంజనేయ మతిపాటలాననం కాంచనాద్రి కమనీయవిగ్రహమ్,
పారిజాతేగ మూలవాసినం భానయామి సవమాననందనమ్.
యత్రయత్ర చక్షునాథకీర్తనం తత్రతత్రకృతమస్తకాంజలిమ్,
భాష్పపారిపరిపూర్ణలోచనం మారుతం సమతరాక్షపాంతకమ్.
వేదవేద్యే హరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,
వేదః ప్రాచీతసా దాసీ శ్శాతౌ ద్రామాయణాత్మనా.

తయపగతసమాససంధియోగం సమమధురోఽనతార్థవాక్య
బద్ధమ్, రఘునాథచరితం మునిప్రణీతం దశశిరసశ్చ వధం నిశామ
యధ్యమ్. శ్రీరాఘవం దశరథాశ్చ జమప్రమేయం సీతాపతిం
రఘుకులాన్వయరత్నదీపమ్, ఆజానుబాహు మరవిందదళాయ
తాత్మం రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి.

వైదేహీసహితం సుగద్రుమతలే హైమే మహామంటపే
మధ్యేపుష్పకమాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్,
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం •
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామంభజేశ్వర్యమలమ్.
తతో యథాశక్తి శ్రీకోశోపరి భగవదారాధనం కర్తవ్యమ్.

పారాయణసమాపనక్రమః.

ఏవ మేత త్పురావృత్త మాఖ్యానం భద్ర మస్తు వః,
ప్రవ్యాహరత విస్రంభం బలం విష్ణోః ప్రవర్ణతామ్.
రాభ స్తేషాం జయ స్తేషాం కుత స్తేషాం పరాభవః,
యేషా మిందీవరశ్యామో హృదయే సుప్రసిద్ధితః.

కాలే వర్షతు పర్వస్యః పృథివీ సస్యశాలినీ,
 దేశోఽయం క్షోభరహితో బ్రాహ్మణా స్సంతు నిర్భయాః.
 కాలేరీ వర్షతాం కాలేఽకాలే వర్షతు వాసవః,
 శ్రీరంగనాథో జయతు శ్రీరంగశ్రీశ్చ వృందామ్.
 స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం
 మహీశాః, గో బ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభ మస్తు నిత్యం లోకాస్సయ
 స్తా స్సుఖినో భవంతా.
 మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాబ్ధయే,
 చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్.
 వేదవేదాంతవేద్యాయ మేఘశ్యామలమూర్తయే,
 పుంసాం మోహనరూపాయ పుణ్యశ్లోకాయ మంగళమ్.
 విశ్వామిత్రాంతరంగాయ మిథిలానగరీపతే,
 భాగ్యానాం పరిపాకాయ భవ్యరూపాయ మంగళమ్.
 పితృభక్తాయ సతతం భ్రాతృభి స్సహ సీతయా,
 నందితాఖిలలోకాయ రామభద్రాయ మంగళమ్.
 త్యక్తసాకేతవాసాయ చిత్రకూటవిహారిణే,
 నేవ్యాయ సర్వయమినాం ధీరోదారాయ మంగళమ్.
 సౌమిత్రిణా చ జనక్య చాపబాణాసిఘారిణే,
 సునేవ్యాయ సదా భక్త్యా స్వామినే మమ మంగళమ్.
 దండకారణ్యవాసాయ ఖండితమరశత్రవే,
 గృధ్రరాజాయ భక్తాయ ముక్తిదాయాస్తు మంగళమ్.
 సాదరం శరీరదత్తఫలమూలాభిలాషిణే,
 సౌలభ్యపరిపూర్ణాయ సత్ప్రేక్షిక్తాయ మంగళమ్.
 హనుమత్సమవేతాయ హరీశాభీష్టదాయినే,
 వాలిప్రమథనాయాస్తు మహాధీరాయ మంగళమ్.

శ్రీమతే రఘువీరాయ నేతూల్లంఘితసింధవే,
 జితరాక్షసరాజాయ పణధీరాయ మంగళమ్,
 ఆసాచ్య సగరిం నివామభిషిక్తాయ సీతయా,
 రాజాధిరాజరాజాయ రామభద్రాయ మంగళమ్.
 మంగళాశాసనపూర్వైర్లదాచార్యపురోగమైః,
 సర్వైశ్చ పూర్వైర్లదాచార్యైశ్చత్యతాంత్రాయాస్తు మంగళమ్
 తతః విజామహస్యేత్యాచార్య స్వాచార్యాంతాశ్చోక్తా అను
 సంధేయాః.

శ్రీస్తార్తమధ్యాదీనాం శ్రీరామాయణ

పతనోపక్రమానుసంధేయక్రమః.

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివల్లం చతుర్భుజమ్,
 ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే.
 వాగీశాద్యా స్సుమనస స్సర్వాధానా ముపక్రమే,
 యం నత్వా కృతకృత్యా స్సుప్త స్తన్నమామి గజాననమ్.
 తతః శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యాది గురువరంపరాఽనుసంధేయా.
 దోష్ఠిర్భుక్తా చతుర్భుస్సృటికమణిమయీమక్షమాలాందధానా
 వాస్తేనై కేన వద్దం సిత మపి చ శుకం పుస్తకం చాపరేణ,
 భాసాకుందేందుశంఖస్ఫుటికమణినిభా భాసమానాఽసమానా
 సామే వాగ్దేవతేయం నివసతు వదనే సర్వదా సుప్రసన్నా.
 కూజంతం రామం మేతి మధురం మధురాక్షరమ్,
 ఆదుప్యా కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్,
 వాల్మీకీర్తునిసింహస్య కవితావనచారిణః,
 శృణ్వన్ రామకథానాదం కో నయాతి పరాం గతిమ్.
 యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్,

అత్మప్రస్తుం మునిం వందే ప్రాచేతస మకల్మషమ్.
 గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృత రాక్షసమ్,
 రామాయణమహామాలారత్నం వందేనిలాత్మజమ్.
 అంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాశనమ్,
 కవీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్.

ఉల్లంఘ్య సింధో స్ఫులిలం సలీలం య శ్శోకవహ్నిం జనకాత్మ
 జాయాః, ఆదాయ తే నైవ దదాహ లంకాం నమూమి తం
 ప్రాంజలి రాంజనేయమ్.

అంజనేయ మతిపాటలాననం కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్,
 పారిజాతతరుమూలవాసినం భావయామి పవమాననంగనమ్.

యత్రయత్ర రఘునాథకీర్తనం తత్రతత్ర కృష్ణమస్తకాంజలిమ్,
 తావప్సవారిపరిపూర్ణలోచనం మారుతేందమతరాక్షసాంశనమ్.
 మనోజవం మారుతతుల్యవేగం జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం నరి
 ప్తమ్, వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం శ్రీరామదూశం
 శిరసా నమూమి.

యః కర్ణాంజలిసంపుతై రహరహ స్సమ్యక్ పీబ త్కౌఠికరా
 ద్వాల్మీకే ర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యం మధు,
 జన్మవ్యాధిజరావిపత్తిమరణై రత్యంతసోపద్రవం
 సంసారం స విహాయ గచ్ఛతి పుమా స్త్విత్థాః పదం శాశ్వతమ్.
 తదుపగతసమాససంధియోగం సమమధురోపసత్తార్థవాక్యబద్ధమ్,
 రఘువరచరితం మునిప్రణీతం దశశిరసశ్చివధం సశామయధ్వమ్.
 వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామినీ,
 పునాతి భువనం పుణ్యా రామాయణమహానదీ.
 శ్లోకసారసమాక్షిప్తం సర్గకల్లోలసంకులమ్,

కాండగ్రాహమహామీనం వందే రామాయణార్జునమ్.
 వేదవేద్యే పరే ఘోసి జాతే దశసభాత్మజే,
 వేదః ప్రాచీతసా దాసీత్ సాక్షాత్ ప్రామాయణాత్మనా.
 వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామంటపే
 మధ్యేపుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్,
 అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
 వ్యాఖ్యానం భరణాదిభిః పరివృతం రామంభజే శ్యామలమ్.
 వామే భూమి. సుతా పునశ్చ హనుమాన్పశ్చాత్ సుమిత్రాసుత
 శ్చ స్రుహ్నో భరతశ్చ పాంశ్చ దిశయో ర్వాయానికోజేషుచ,
 సుగ్రీవశ్చ విభీషణశ్చ యువంగోత్తరాసుతో జాంబవా
 న్నద్యో నీలసరోజకోమలరుచిం గామం భజే శ్యామలమ్.
 నమోఽస్తు రామాయ సలక్షణాయ దేవేష్ట్యచ తన్వైజనకా
 త్మజాయై, నమోఽస్తు రుద్రేంద్రయమానిలేభ్యో నమోఽస్తు
 చంద్రాగ్రమరున్దణేభ్యః.
 తతః శ్రీకోశోపరి శ్రీరామావాహనాది నైవేద్యాంతపూజా
 విధేయా. పారాయణాపసానే చ పునః పూజా కర్తవ్యా.

పారాయణసమాపనసమయానుసంధేయక్రమః

స్వప్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం న్యాయ్యేన మార్గేణ
 మహీం మహీశాః, గోబ్రహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం లోకా
 సమస్తా సుఖినో భవంతు.
 కాలే వృతు వృక్షభ్యః పృథివీ సస్యశాలినీ,
 దేవోఽయం ఊభరహితో బ్రహ్మణాస్సంతు నిర్భయాః.
 అపుత్రాః పుత్రిణ స్సంతు పుత్రిణ స్సంతు పౌత్రిణాః.
 అధనా స్సధనా స్సంతు జీవంతు శరదాం శతమ్.

చరితం రఘునాథస్య శతకోటిప్రవిస్తవమ్,
 ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశకమ్.
 శృణ్వ న్రామాయణం భక్త్యా యః పానిం పంచమేన వా,
 స యాతి బ్రహ్మణ స్థానం బ్రహ్మణా పూజ్యతే సదా.
 రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే,
 రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః.
 య స్తంగళం సహస్రాక్షే సర్వదేవమస్మత్తే,
 వృత్రనాశే సమభవత్త త్తే భవతు మంగళమ్.
 య స్తంగళం సువర్ణస్య వినతాకల్పయ త్సురా,
 అమృతం ప్రాప్తయానస్య త త్తే భవతు మంగళమ్.
 మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాత్మనే,
 చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్.
 అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధవస్య యత్,
 అదితి ర్మంగళం ప్రాదాత్త త్తే భవతు మంగళమ్.
 శ్రీ నివృత్తమాన్ ప్రకమతో విష్ణో రమితతేజసః,
 య దాసీ స్తంగళం రామ! త త్తే భవతు మంగళమ్.
 ఋతవ స్సగరా ద్వీపా వేదా లోకా దిశ శ్చ తే,
 మంగళాని మహాబాహూ! దిశంతు తవ సర్వదా.
 కాయేన వాచా మనసేంద్రియై ర్వా బుద్ధ్యాఽఽత్మనావాప్త
 కృతే స్సర్వభావాత్, కరోమి యద్య త్సకలం పరశ్చైవారాయ
 ణాయేతి సమర్పయామి.

శ్రీగాయత్రీరామాయణమ్

తపస్సాన్వభ్యాయనిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్,
 నారదం పరిప్రచ్ఛ వాల్మీకి ర్మునిపుంగవమ్.

- స హత్వా రాక్షసాన్ సర్వాన్ యజ్ఞఘ్నాన్ రఘునందనః,
 ఋషిభిః పూజిత స్సమ్యక్ గృభేంద్రో విజయీ పురా. ౨.
- విశ్వామిత్ర స్స ధర్మాణా శ్రుత్వా జనకభాషితమ్,
 వత్స రామ ధన్యుః పశ్యన్ ఇతి గాఘవ మబ్రవీత్. 3
- తుష్టావాస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య స విశాంపతేః,
 శయనీయం నరేంద్రస్య తదాసాద్య వ్యతిష్ఠత. ౪
- వనవాసం హి సంఖ్యాంయ వాసాన్యాభరణాని చ,
 భర్తాగ మనుగచ్ఛంత్యై నీతాన్యై శ్వశురో దదా. ౫.
- రాజా సత్యం చ ధర్మం చ రాజా కులవతాం కులమ్,
 రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణామ్. ౬
- నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్,
 ఉటజీ రామ మానీనం జటావల్కులధారిణమ్. ౭
- యది బుద్ధిగ కృతా ద్రష్టు మగ స్త్యంతం మహామునిమ్,
 అత్యైవ గమనే బుద్ధిం రోచయస్య మహాయశాః. ౮
- భరతస్యార్యపుత్రస్య శ్వశ్రూణాం మమ చ ప్రభో,
 మృగరూప మిదం వ్యక్తం విస్తయం జనయిష్యతి. ౯
- గచ్ఛ శీఘ్ర మితో రామ సుగ్రీవం తం మహాబలమ్,
 వయస్యం తం కురు క్షిప్ర మితో గత్వాద్య రాఘవ. ౧౦.
- దేశకాలౌ ప్రతీక్షస్య తమమాణః ప్రియాప్రియే,
 సుఖదుఃఖసహః కాలే సుగ్రీవవశగో భవ. ౧౧
- వంద్యా స్తేతు తపస్విదౌ స్తపసా వీతకల్పహః,
 ప్రప్తవ్యా శ్వాపి నీతాయాః ప్రవృత్తిం వినయాన్వితైః. ౧౨.
- స నిర్జిత్య పురిం శ్రేష్ఠాం లంకాం తాం కామరూపిణీమ్,
 విక్రమేణ మహాతేజా హనుమాన్ మారుతాత్తజః. ౧౩.

- ధన్యా దేవా స్వగంధర్వా స్సిద్ధా శ్చ పరమృతయః,
మమ పశ్యంతి యే నాథం రామం రాజీనాలోచనమ్. ౧౪
- మంగళాభిముఖీ తస్య సా తదానీన్దహాకపే,
ఉపతన్తే విశాలాక్షీ ప్రయతా హవ్యవాహనమ్. ౧౫
- హితం మహాన్థం మృదుపూర్వసంహితం వ్యతీతకాలాయతే
సంప్రతిక్షమమ్, నిశమ్య తద్వాక్య ముపస్థితజ్వః ప్రసంగవా
సుత్తర మేత దబ్రవీత్. ౧౬
- ధర్మాణా రక్షణం శ్రేష్ఠ స్సంప్రాప్తోఽయం విభీషణః,
లంకైశ్వర్యం ధృవం శ్రీమా నయం ప్రాప్నోత్యేకంఠకమ్,
యో వజ్రపాతాశనిసన్నిపాతాన్న చుషుభే నాపి చచాలంఽజా,
స రామబాణాభిహతో భృశాన్త శ్చచాల చామంచముమోచవీరః
యస్య విక్రమ మాసాద్య రాక్షసా నిధనం గతాః,
తం మన్యే రాఘవం వీరం నారాయణ మనామయమ్. ౧౭
- న తే దద్యశిరే రామం దహంత మరివాహినీమ్,
మోహితాః పరమాన్త్రేణ గాంధర్వేణ మహాత్మనా,
ప్రణమ్య దేవతాభ్యశ్చ బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ మైథిలీ,
బద్ధాంజలిపుటా చేద మువా చాగ్ని సమీపతః. ౨౦
- చలనా త్పర్వతేంద్రస్య గణా దేవాశ్చ కంపితాః,
చచాల సార్వతీ చాపి తదాశ్లిష్టా మహేశ్వరమ్. ౨౧
- దారాః పుత్రాః పురం రాష్ట్రం భోగాచ్ఛాదనభాజనమ్,
సర్వమేవావిభక్తం నో భవిష్యతి హరిశ్చర. ౨౩
- యా మేవ రాత్రిం శత్రుఘ్నః పల్లకాలం సమానిశత్,
తా మేవ రాత్రిం సీతాఽపి ప్రసూతా దారకద్యయమ్. ౨౪
- ఇదం రామాయణం కృత్స్నం గాయత్రీబీజసంయుతమ్,
త్రిసంధ్యం యః పఠేన్నిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే. ౨౫

చేవతాప్రార్థనా

శుక్లాంబుధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్,
ప్రసన్నవదనం ధ్యామ్యే త్వత్ప్రసాదాత్పశాంతయే.
రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేదసే,
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాఃపతయే నమః.

వాల్మీకిస్తోత్రనా

కూజంతం రామరామేతే విధురం విధురాక్షరమ్,
ఆరుహ్య కవిశాఖాభాం నందే వాల్మీకికోకిలం.
వాల్మీకే స్తునిసింహస్య కవిశాసనచారిణః,
శ్రవ్య న్రామకథావాచం కోన యాతి పరాం గతిమ్.

ఆంజనేయస్తోత్రనా

ఆంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాథనమ్,
కవీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరం.
గోవృక్షీకృతవారాశిం మళక్షీకృతరాక్షసం,
రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్తజమ్.
మనోజవం మాదతతుల్యచేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం నరివృమ్,
వాతాత్తజం హనరయూథముఖ్యం
శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి.

శ్రీరామాయణప్రశంసా

శ్రీమద్భిష్టా తదేవ బీజ మమలం యస్యాఙ్కుర శ్చిన్నయః
కాణ్డై స్సప్తభి రన్వితోఽతివితతో ఋష్యాలవాలోదితః,

పత్రై స్తత్త్వసహస్రకై స్సువిలసచ్ఛాఖాశః పద్మభి
 శ్చాత్మప్రాప్తిఫలప్రదో విజయతే రామాయణస్వస్తయః.
 యః కర్ణాంజలిసంపుటై రహరహ స్సమ్యక్ పీబ త్యాదరా
 ద్వాస్త్రీకే ర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యం మధు,
 జన్మవ్యాధిజరావిపత్తిమరణై రత్యస్తసోపద్రవం
 సంసారం స విహాయ గచ్ఛతి పుమా నిర్విఘ్నః పదంశాశ్వతస్స.
 వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామాంభో నిధిసంగతా,
 శ్రీమద్రామాయణీగంగా పురాతు భువనత్రయం. 3

ఉమాసంహితాయాం ధర్మరాజం ప్రతిబ్రహ్మోక్తిః.

శ్రీరామప్రాతిపదిక మవశేనాపి సంగృహన్,
 ముక్తిం ప్రాప్నోతి మనుజః కింపున ర్బుద్ధిపూర్వకమ్. ౪
 రాశబ్దో చ్ఛారణాదేవ పాతకా దేహపశ్చరాత్,
 నిర్భాగ్యాన్తాయాన్తి పాపాని మవర్ణాదర్శనాత్పునః. ౫
 రాశబ్దో చ్ఛారణే జాతే వస్త్రా త్పాపం విగచ్ఛతి,
 మకారశ్రవణే జాతే భస్మీ భావం గమిష్యతి. ౬

తత్రైవ తృతీయాధ్యాయే ఉమాం ప్రతిశివోక్తిః.

రామేతి రామచంద్రేతి రామభద్రేతి వా మనుం,
 యావజ్జీవం జపన్తర్వో జీవన్ముక్తో న సంశయః. ౭
 రామాయణస్య మాహాత్మ్యం వక్తుం వర్షశతైరపి,
 అశక్యం విస్తరా ద్విక్తుం సంక్షేపా ద్విచ్చి సాంప్రతమ్. ౮
 రామాయణస్య వాక్యంవా పాదంవా పదమేవవా,
 భుక్త్యస్తేతు ప్రయుంజానో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే. ౯
 రామాయణకథామేవ యే శృణ్వంతి సరోత్తమాః,
 విధూతపాపా స్తే యాన్తి బ్రహ్మలోక మనామయమ్. ౧౦

అయోధ్యాకాండము

శ్రీమద్రామాయణే - అయోధ్యాకాండే

ప్రథమ స్కంధః

గచ్ఛతా మాతులకులం భరతేన తదాఽనఘః,
శత్రుహ్నా నిత్యశత్రుహ్నా నీతగి ప్రీతిపురస్కృతః. ౧

స తత్ర న్యవస ద్భాగ్రాసహ స్తత్రానరసత్కృతః,
మాతులేనాశ్వపతినా పుత్రస్నేహేన లాలితః. ౨

తత్రాపి నివసంతా తా తర్ప్యమాణౌ చ కామతః,
భ్రాతరౌ స్మరతాం వీరౌ వృద్ధం దశరథం నృపమ్. ౩

రాజాఽపి తౌ మహాతేజా స్సన్తార ప్రోషితౌ సుతౌ,
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేంద్రవరుణోపమా. ౪

సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టా శ్చత్వారశ్చ పురుషర్షభాః,

శ్రీమద్వి

అయోధ్యాకాండ తాత్పర్యము

ప్రథమ స్కంధము

భరతుడు మాకులగృహంబునకుఁ బోవుచు నపుడు నిష్పాపుండును
 ఎల్లప్పుడుం బగతురఁ జంపువాఁడునగు శత్రుఘ్నునిం బిలువఁగా నశండు
 స్నేహంబుగలవాఁడు కావున నతని వెంటఁబడించుకొనెను.

ఆభరతుండు మాకులగృహంబున ఆశ్వపనియం మాతులందునగు
 యోధాబిస్తుచే నానావిధసమ్మానంబుల సమ్మానింపఁబడుచుఁ బుత్రుండుంబోలె
 లాలింపఁబడుచుఁ దమ్ముండగు శత్రుఘ్నునితోఁగూడ సుఖంబుగానుండెను.

ఆభరతశత్రుఘ్నులు నమస్తసౌఖ్యింబుల కిరవయిన మాకులగృహంబు
 నందుండియు నచ్చట మాకులందు దాము లోరెడు పదార్థంబులన్నియుఁ
 దమకొనంగి నంతోడుంబు నేరుచున్నను, బాలఁ బిశ్చభక్తి గలవారగుటం
 జేసి “మనతండ్రి దశరథమహారాజు వృద్ధుండు రాచకార్యంబులనేమి మఱి
 యితరకార్యంబులనేమి యెట్లు జూచుచున్నాడనందునో మన కతనినేనుచుట
 యిట్టికాలంబునందు లభింపదయ్యె” అని తలంచుచుండిరి.

లోకోత్తరులగుక్రుల నొండుటవలనం గలిగిన యధికమయినకాంతి
 గల దశరథమహారాజును గొడుగులయం దలక్రీలిగలవాఁ డగుటంజేసి
 రామలక్ష్మణులతోఁ గూడియున్నను దేశాంతరమునందున్న దేవేంద్రునరు
 ణులకు సరిపచ్చుకొడుకుల భరతశత్రుఘ్నుల నిష్ఠలు వికరీలిగా న్నరించు
 చుండెను.

అదశరథుండు పురుషోత్తములగురామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులయందు
 నల్పవైరమును లోకంబులయందు నాలుగుచేతులుగలవాఁడు దనబున్న

స్వశరీరాద్వినిర్వృత్తా శ్చత్వార ఇవ బాహవః.

౫

తేషా మపి మహాతేజా రామో రతికరగి వితుః,
స్వయమ్భూరివ భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః.

౬

స హి దేవై రుదీర్ణస్య రావణస్య వధార్థి భిః,
అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణు స్సనాతనః.

౭

కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితలేజసా,
యథా వరేణ దేవానా మదితి ర్వజ్రపాణినా.

౮

సహి రూపోపపన్నశ్చ వీర్యవాననసూయకః,
భూమా వనుపమ స్సూను ర్గుణై ర్ధశరణోపమః.

౯

సచ నిత్యం ప్రశాంతాత్మా మృదుపూర్వం తు భాషతే,
ఉచ్యమానోఽపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే.

౧౦

కథంచి దపకారేణ కృతే నైకేన తుష్యత,
నస్తర త్యపకారాణాం శతమ ప్యాత్సవత్తయా.

౧౧

శీలవృద్ధై ర్జ్ఞానవృద్ధై ర్వయోవృద్ధైశ్చ సజ్జనైః,
కథయన్నస్త వై నిత్య మస్త్రయోగ్యాంతరే వ్యపి.

౧౨

యన్ని చేతులయందు నేకరీతిగాఁ బ్రీతియించునట్లు ఏకరీతిగాఁ బ్రీతిగలిగియుండును.

గ

భూతంబులలోపల బ్రహ్మదేవుం డధికగుణవంతుం డగునట్లు రాముం డానల్గురిలోపలను మిక్కిలియుం గుణవంతుండు మహాశేఖండుఁ గావునఁ దండ్రియగు దశరథునకు నతనియందె యధికంబుగాఁ బ్రీతిగలిగియుండును.

కాశ్యపుండగు విష్ణుదేవుండు వరబలాబున గర్వింబియున్నరావణునిం జంపుటకొఱకు దేవతలచేఁ బ్రార్థింపఁబడి మనుష్యలోకంబున రాముఁడుగాఁ బుట్టెనుగదా !.

2

అందఱిగొడుగులలోపలను శ్రేష్ఠుండును నప్రమేయంబగు పరాక్రమంబు గలవాఁడునగు రామునిం బుత్రుఁగాఁ బడసి కానల్య దేవతాశ్రేష్ఠుం డగు నింద్రునిగన్న యదితివోరఁ బ్రకాశించెను.

౪

ఆరాముండు సౌందర్యముగలిగి పరాక్రమకాలియందు అనూయలేని వాడై గుణంబుల దశరథునిందోలుచు ఇట్లు సమస్తగుణంబులు గలిగియుండుటంజేసి “ఇట్టికొడు కెవ్వరికిని లేఁ” డని యవంధియిండును.

౯

ఆరాముండు తనకంటె యెవ్వరేని పరుషముగా మాటలాడినను ఆతండు దానికి బదులు పరుషంబుగా నెంతమాత్రమును జెప్పఁడు. మఱియు శల్లభ్యుడును గోపంబులేని మనంబుగలవాఁ డగుటంజేసి తన్నుగానే యతనికిం జెప్పును.

౧౦

రాముండు తన కెవ్వందైన నేదిధముగానైనను ఒక్కమాట టుకకారంబు చేసివేసి దాని శల్లభ్యుడును సంతోషించియుండును. ఎవ్వఁడుగాని యెన్నియవకారములు చేసినను మించిమనసుగలవాఁడు గావున వాని నెవ్వఁడును స్పృశింపఁడు.

౧౧

ఆరాముండు శల్లభ్యుడును అస్త్రాభ్యాసము నేయుకాలమువంటి యేకాలమునందును నజ్ఞులగు సదాచారసూక్ష్ములు మోక్షముగోరువారలం ముదునలులు వీరలతోఁగూడ సదాచారములను గుఱించియు వేదాంతహస్త్యంబులను గుఱించియు స్వప్రదాయములనుగుఱించియు మాటలాడుచుండును.

బుద్ధిమాన్ స్తథురాభాషీ పూర్వభాషీ ప్రియంవదః,
వీర్యవాన్నచ వీర్యేణ మహతా న్వేన విస్తీతః.

౧౩

న చాన్యతకథో విద్వాన్ వృద్ధానాం ప్రతిపూజకః,
అసురక్షగ ప్రజాభిశ్చ ప్రజా శ్చాస్యసురజ్ఞతే.

౧౪

సానుక్రోశో జితక్రోధో బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః,
దీనానుకంపి ధర్మజ్ఞో నిత్యేం ప్రగ్రహవాం శ్చుచిగః.

౧౫

కులోచితమతిః యాత్రం ధర్మం స్వం బహుమన్యతే,
మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహత్స్వర్గఫలం తతః.

౧౬

నాశ్రేయసి రతో విద్వాన్నవిరుద్ధకథారుచిః,
ఉత్తరోత్తరయుక్తా చ వక్తా వాచస్పతి ర్యథా.

౧౭

అరోగస్తరుణో వాగ్వివపుష్టాన్ నైశకాలవిత్,
లోకే ఘరుషసారజ్ఞస్సాధురేకో వినిర్మితః.

౧౮

రాముండు మంచిముద్దిగలిగి మధురంబుగా మాటలాడువాడై ఎట్టి నీచునితోనైనను దాని మున్ను మాటలాడుచుం బరుల కత్యాశ్చర్యంబు గలిగించు పరాక్రమంబు గలవాడైనను ఎంతమాత్రమును దనపరాక్రమంబునకు గర్వింపక యుండెను. ౧౩

రాముండు దబ్బితలాడెడు; పండితుండు; వృద్ధులకుఁ (బ్రహ్మణులకు) బూజనీయివాడు; ప్రజలకనియందుఁ జేమగల్గియుండిరి; ఆతండును బ్రజలయం దనురాగంబు గల్గియుండెను. ౧౪

రాముండు పయగలవాడు; తోపంబు జయించినవాడు; బ్రహ్మణులం గన్నమాత్రమున నెదర్కొని పూజించువాడు; దరిద్రులను కాచి నప్పుడే వాగల దానమానాదుల నాదరించువాడు; ధర్మంబుల నెఱింగిన వాడు; ఎప్పుడును జలనంబులేని నియమంబు గలవాడు; పరధనంబు గోరెడు. ౧౫

రాముండు తనకులంబునకుఁ దగినట్లు దయ, కాక్షిణ్యము, శరణాగత సురక్షణము మొదలగువానియం దానక్షంబగు బుద్ధిగలవాడు; తనక్షత్రియ ధర్మమునే యధికముగా నెంచును. తనక్షత్రిధర్మము చక్కగా ననుష్ఠింపఁ బడునేని దానివలననే, మహాశ్రీయు, స్వర్గంబును గల్గునని తలంచును. ౧౬

రాముండు పండితుండు కావున మంచిది కానివానియం దానక్షండు కాడు; ధర్మవిరుద్ధములయినమాటలు చెప్పెడు; బృహస్పతివలె బదులుకు బదులు యుక్తులుచెప్పును. ౧౭

రాముండు వ్యాధియేమియులేనివాడు; మంచియోపనంబు గలవాడు; చక్కగా మాటలాడువాడు; దృఢంబగు దేహంబు గలవాడు; దేశకాలంబులకుఁ దగినట్లు నడువనేగొనినవాడు; దూచినమాత్రముననే పురుషుని హృదయంబు గనుంగొనువాడు. లోకంబునందంతయు ఆతఁకారులవైఁ గోపంబులేని సాధు వికం డొకండె యని నిశ్చయింపఁబడెను. ౧౮

స తు శ్రేష్ఠైర్దుడై ద్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః,

బహిశ్చర ఇవ ప్రాణో బభూవ గుణతః ప్రియః.

౧౯

సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావ త్సజ్జవేదవితో,

ఇవ్వస్త్రేచ పితు శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః.

౨౦

కల్యాణాభిజన స్సాధు రదీన స్యత్యవా గృజాః,

వృద్ధై రభివిసీతశ్చ ద్విజై ర్ధర్మదర్శిభిః.

౨౧

భర్త కామార్థత త్వజ్ఞః స్మృతిమా స్మృతిభానవాః,

తాకికే సమయాచారే కృతకల్పో విశారదః.

౨౨

నిభృత స్సంవృతాకారో గుప్తమస్త్ర స్సహాయవాః,

అమోఘుగ్రోధహర్షశ్చ త్యాగసంయమకాలవితో.

౨౩

కృధభక్తి స్థిరప్రజ్ఞో నాసద్దాహీ న దుర్వచాః,

నిస్తస్త్వి రప్రమత్తశ్చ స్వదోషపరదోషవితో.

౨౪

ఇట్లు త్రమంబులగు గుణంబులు గలిగియున్న రామండు, తన గుణంబులచే బ్రజలకు బైటనుండు ప్రాణంబుతోడ బ్రయోండుగా నుండెను.

భరతున కన్నయగురామండు చక్కగా వేదంబుల నధ్యయనించి ప్రతంబు లాచరించి స్నాతకమును జేసికొని శిశువ్యాకరణాది వేదాంగంబులను, వేదములను అర్థంబులతో నెఱింగినవాడై విలువిద్యయందు నస్త్రంబులందు దండ్రీకన్న నెచ్చైనవాడై యుండెను. ౨౦

రామండు ఎప్పుడును మంగళంబులు గలవాడు (మంగళములుగల శలిదండ్రులకులంబులు గలవాడు); నిర్దోషుడు; ఎఱ్ఱియావదలందును శైశ్వంబు నొందనివాడు; ఎఱ్ఱికృష్ణులనైనను సత్వమునే మాటలాడువాడు; వక్త్రముద్ధిలేనివాడు, ధర్మార్థంబుల నెఱింగినపెద్దలగు బ్రాహ్మణులచే శీఘ్రంబు బడసేవాడు. ౨౧

రామండు ధర్మము గామము, సర్వము వీనినాసేదేది యెప్పు డెప్పుడు సేయవలయునో ఆయానిర్ణయంబుల నెఱింగినవాడు; మఱియు లేనివాడు; వివాదమునందు క్రొత్తక్రొత్తగా వికాసము నొందుచుండు ప్రతిభ యున్నది ముద్ధివిశేషము గలవాడు; రాశికంబగు సాంకేతికాచారంబునిషయమై యాస్థాయంబులఁ దెలిసినవాడు, పండితుడు. ౨౨

రామండు వినయముగలవాడు; తనమనసునందు నభిప్రాయం బెవ్వరికిని దెలియనట్లు బోదుముడి మొదలగు వికారంబుల నొందడు; అతడు సేయు నాలాచనంబు ఫలవర్జంకం బెవ్వరికిని దెలియదు; నహాయ పంతుండు; అతనికోపముగాని సంతోషముగాని వ్యర్థముకాదు; ఎప్పుడు దాసు దానము సేయవలయునో దా నార్జించునది యెప్పుడో యట్టి కాలవిశేషంబులఁ దెలిసినవాడు. ౨౩

రామండు పెద్దలయందు నిశ్చలంబగు భక్తిగలవాడు; మఱియులేని ముద్ధిగలవాడు; మంచిదికానివానిగాని దుష్టులగాని గ్రహించడు; ఒకరి కప్రియంబగుమాటఁ జెప్పడు; ఆలస్యంబును యేనుఁజుసాటు లేనివాడు;

శాస్త్రజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాన్తరతోవిదః,
యః ప్రగ్రహానుగ్రహయౌ ర్యథాన్యాయం విచక్షణః. ౨౫

సత్సజ్జహ ప్రగ్రహణే స్థానవి న్నిగ్రహస్య చ,
ఆయర్కర్కణ్యపాయజ్ఞ స్సప్తప్తవ్యయకర్త విత్. ౨౬

శ్రైష్ఠ్యం శాస్త్రసమూహేషు ప్రాప్తో వ్యామిశ్రకేషు చ,
అర్థధర్తౌ చ సజ్జహ్య సుఖతన్త్రో న చాలసః. ౨౭

వైహారికాణాం శిల్పనాం విజ్ఞాతార్థవిభాగవిత్,
ఆరోహే వినయే చైవ యుక్తో వారణవాజినామ్. ౨౮

లొకంబులో నందఱును దెలివారిదోషంబులఁ జక్కఁగా నెఱుంగుదురు; ఎవ్వనికిని దనదోషంబు దెఱియదు; ఇతఁ డట్లుకాదు; తనదోషంబు నెదుటి వాఁడోషంబు నెఱుంగును.

అర

రాముండు కాస్తముల నెఱింగినవాఁడు; ఎవ్వఁడేని తనకు న్నవ్వుల కారము చేసినను దాని సభిషముగాఁ దలంచువాఁడు (స్నిహింతుల నెఱింగినవాఁడు); పురుషుల తారకమృతము దెలిసినవాఁడు (పురుషుల మృత యంబు నెఱుంగువాఁడు); కాస్తంబులెప్పుక మిత్రులు మున్నగువారల స్వీకరించుటకు వారి ననుగ్రహించుటయందును బండితుఁడు.

అగ

రాముండు పెద్దల స్వీకరించి పాలింప సమర్థుండు; దుష్టుల శిక్షింపను దగినకాలము చేరినవాఁడు; పుష్పంబులనుండి మధుకరంబుందోలె ప్రజలనుండి వారలకుఁ గవ్వంబు లేనట్లుగాఁ ద్రవ్యంబుగొన సమర్థుండు; “వచ్చుబడిగా” సగముపాలుగాని నాలవపాలుగాని మూడుపాళ్లుగాని నెలపునేయవచ్చును” అని కాస్తమునందుఁ జెప్పబడినరీతిగా నెలపునేయును.

అజ

రాముండు న్యాయవైశిషిక వేదాంత వ్యాకరణ మిమాంసాది కాస్తంబులందును, కావ్యనాటకాది సంస్కృతప్రాకృతగ్రంథంబులందును బండితులగువారలలో శ్రేష్ఠుండని నుతికెక్కినవాఁడు; అర్థమును ధర్మంబును సంపాదించియే నుభయము నేదించును; సోమరితనమును లేనివాఁడు.

అక

రాముండు వివేచారథంబులగు సంగీతాదిశిల్పంబులఁ జక్కఁగా నెఱుంగును; “ధర్తాయ యశనేర్థాయతత్తనే స్వజనాయచ, పంచథా విభజక్ విత్తమివాముత్రసశోధలే” (ధర్మముకొఱును గీర్తికొఱును లౌకిక కార్యము. కొఱుకు, దనకొఱుకు, బంధున్నేహితులకొఱుకు ఇట్లు అయిదుభాగంబులుగా ధనంబు విభజించువాఁ డీలొకంబునను బరలొకంబునను బ్రకాశించును). అని చెప్పబడిన రీతిని ధనము విభజించు ప్రకారంబు దెలిసినవాఁడు; వినుఁ గులను గుఱ్ఱంబులను ఎక్కి నానావిధంబులుగా నడుపుటయందును శిక్షించుటయందును సమర్థుండు.

ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠో లోకేతిరథసమృతః,
అభియాతా ప్రహర్తా చ సేనానయవిశారదః.

౨౯

(అప్రథమ్యశ్చ సజ్జామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః)

అనసూయో జితక్రోధో న దృష్టో నచ మత్సరీ,
న చావమన్తా భూతానాం నచ కాలవళాసుగః.

30

ఏవం శ్రేష్ఠగుణై ర్యుక్తం ప్రజానాం పార్థివాత్తజః,
సమృత స్త్రీషు లోకేషు

వసుధాయాః తుమాగుణైః.

31

బుద్ధ్యా బృహస్పతే స్తుల్యో వీర్యేణాపి శచీపతేః,
తథా సర్వప్రజాకాన్తైః ప్రీతిసంజ్ఞననైః పితృః.

32

గుణై ర్విరుదచే రామో దీప్త సూర్య ఇవాంశుభిః,

త మేవం ప్రతసమ్నన్న మప్రథమ్యపరాక్రమమ్.
లోకపాలోపమం నాథ మకామయత మేషిన్,

33

రాముండు ధనుర్వేదము జెలిసినవారిలో శ్రేష్ఠుండు, లోకమునం దంతటను దెక్కువిలుకాండ్రతో బోరగలయట్టివారిచేతనం బూజించు బడినవాడు; లోకమున నేరాజేని శత్రువులు తనమీది కెత్తినచ్చినప్పుడు వానితో యుద్ధము సేయును. అప్పుడు సేనాముఖులను నుండెడు. ఇతం డట్లు కాదు. శత్రువులయొద్దకుఁ దానె పోయి సేనాముఖులను నిలిచి యుద్ధము సేసి శత్రువులం జంపువాడు; శత్రుసేన తనసేనలోనికిఁ జొర నవకాళము గలుగకుండునట్లు తనసేనను పూహములం గిర్ప వచుద్ధుడు. ౨౯

(సురాసురులు విరోధము విడిచి కోపమున వచ్చిరేని వారును యుద్ధమునందు రాము శిదిరింపలేరు.)

రాముండు మంచియందు దోషము నారోపింపఁడు, కోపమును దన యధీనముచేసికొనినవాడు, గర్వితుండు కాఁడు; మచ్చరములేనివాడు; ప్రాణుల నవమానింపఁడు; అయ్యైకాలములం గల్గుకోప రాజసములకు లొంగఁడు. ౩౦

రాముండు జరులలో నెవ్వరియందును దొరకని యిట్టికోత్తర గుణములు గలవాఁడు; ముష్టిలోకములందును బూజ నొందెను. ౩౦౪.

రాముండు ఓర్పు మొదలగువానిచే భూమికి నరియగును; బుద్ధియందు ల్పవాస్పతికి నరివచ్చును; వరాశ్రమమున జేపేంద్రునకు నమానుండు. ౩౦౪.

అట్లు శ్రీలకును బాలురకును యౌవనవంతులకును పృథ్వులకును బామరులకును బండితులకును సంహోమము గలిగించునవియు; దండ్రీయగు దశరథునకుఁ ద్రీతిఁ బుట్టించునవియునగు గుణములచే న్వతస్సుందరుండైన యారాముండు న్వతకప్రకాశవంతుండగుమార్కుండు తనకిరణములచేతంబోలెఁ బ్రకాశించెను. ౩౦౪.

భూమి యిట్లు ఆశ్రితసంరక్షణముందు బద్ధప్రతుండై ఎదురులేని వరాశ్రమము గల్గి దిక్పాలంఠకు నరివచ్చుచున్న రామునిం దనకుఁ బ్రభుత్వ కాఁ గోయెను. ౩౩౪.

వీలై న్ను బహుభి ర్యుక్తం గుణై రనుపమై స్సుతమ్. 38
దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చింతాం పరన్తపః,

అథ రాజ్ఞో బభూ వైవం వృద్ధస్య చిరజీవినః. 39
ప్రీతి రేషా కథం రామో రాజా స్యా న్నయి జీవతి,

ఏషా హ్యస్య పరా ప్రీతి ర్హృది సంపరివర్తతే. 40
కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యామ్యభిషిక్త మహం ప్రియమ్,

వృద్ధికామో హి లోకస్య సర్వభూతానుకమ్పనః. 41
మత్తః ప్రియతరో లోకే పర్జస్య ఇవ వృష్టిమాన్,

యమశక్రసమో వీర్యే బృహస్పతిసమో మతౌ. 42
మహీధరసమో ధృత్యాం మత్త శ్చ గుణవ త్తరః,

మహీ మహ మిమాం కృత్వా మధితిష్ఠన్త మాత్మజం. 43
అనేన వయసా దృష్ట్వా యథాస్వర్గ మవాప్నుయామ్,

ఇత్యేతై ర్వివిధై స్తై స్తై రన్యపార్థివదుర్లభైః. 44
శిష్టై రపరిమేయైశ్చ లోకే లోకోత్త రై ర్దుజైః,
తం సమీక్ష్య మహారాజో యుక్తం సముదితై శ్శుభైః. 45
నిశ్చిత్య సచివై స్సార్ధం యువరాజ మమన్యత,
దివ్యస్తరితే భూమాచ ఘోర ముత్పాతజం భయమ్. 46
సంచచక్షేఽథ మేధావీ శరీరే చాత్మనో జరాం,

ఇట్లెవరియందు నగపడని లెక్కలేని గుణగుణాలతో కూడియున్న తనకుమారుడగు రామునిగాంచి, కష్టపలసహించువాడైన దశరథమహారాజు అలోచించెను. 3౪౫

అంత బహుశాలము బ్రతికి వృద్ధుండగుటంజేసి దశరథమహారాజు కుప్రకారము “నేను బ్రతికియుండగా రాముం డెట్లు రాజు కాఁగలఁ” డని యిట్లు చింతించెను. 3౪౬

“ఎవ్వడు నేను రాజ్యమునం దభిషిక్తుండగు నాప్రియకుమారుం డయిన రాముం జూడఁగలను.” ఇట్లు దశరథుండు ఎల్లప్పుడును మనఃపూర్వక గోరుచుండును. 3౪౭

నా కుమారుండగు రాముండు జనుల వృద్ధిని గోరును; సమస్త ప్రాణులందును దయగలవాఁడు; వానగురియుచుండు మేఘముఁడోల జనులసంతాపమును హరించువాఁడు; నాకన్నను జనుల కతండు చాలఁ బ్రియుండు. 3౪౮

రాముండు పరాక్రమంబున యనుచేటిపండువంటివాఁడు; బృహస్పతివలెఁ జాలబుద్ధిశాలి; వైద్యుంబునఁ బర్యతమనకు సరిపచ్చును; నా కన్నను అధిగంఠవంతుఁడు. 3౪౯

నా కీవయనననే రాముండు ఈభూమండలము నంతయుం బాలింపఁగా నతనిం జూచి, వైద్యుంబునొందునట్లు ఘటిల్లునాయేమి? అని దశరథుండు చింతించెను. 3౫౦

ఇట్లు నానావిధంబులను ఇతరరాజదుర్లభంబులనగు నీగుణగుణులను చూటి లెక్కకురాని గోశోక్తరంబులను మంగళకరములు నగు నితరగుణంబులను గలిగియున్న యారాముం జూచి దశరథమహారాజు మంత్రులతో నాలోచించి “రాముండు యువరాజు కాఁగలఁడు” అని నిశ్చయించెను.

అంత బుద్ధిమంతుండగు దశరథుండు “వైద్యమునందును ఆకాశమునందును భూమియందును నానావిధంబులగు సుతాంతంబులు భయంకరంబులయినవి జనించుచున్నవి; ఇవి రాజునకుఁ గీడుచెల్పునవి; మరియు నా

పూర్ణచంద్రాననస్యాథ శోకాపనుద మాత్తనః. ౪౩.
 లోకే రామస్య బుబుధే సమ్ప్రియత్వం మహాత్తనః,

అత్తనశ్చ ప్రజానాం చ శ్రేయసే చ ప్రియేణ చ. ౪౪
 ప్రాప్తకాలేన ధర్మాత్తా భక్త్యా త్వరితవా స్మృషః,

నానానగరవాస్తవ్యాక్ స్పృహగ్జ్ఞానపదా నపి. ౪౫
 సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రథానా స్పృథివీపతీః,

నతు కేకయరాజానం జనకం వా నరాధిపః. ౪౬
 త్వరయా చానయామాస పశ్చాత్త శ్రోష్యతః ప్రియమ్,

తా న్వేత్సనానాభరణై ర్యథాఽర్హం ప్రతిపూజితాః. ౪౭
 దదర్శాలంబుతో రాజా ప్రజాపతి రివ ప్రజాః,

అథోపవిష్టే నృపతౌ తస్మి న్పరబలార్ధనే. ౪౮
 తతః ప్రవివిశు శ్చేషా రాజానో లోకసమృతాః,

అథ రాజవిత్తీర్ణేషు వివిధేష్వాసనేషు చ. ౪౯
 రాజానమేవాభిముఖా నిషేదు ర్నియతా నృపాః,

దేహమందు వాగ్ధక వాగ్ధిశమగుచున్నది, కావున శీఘ్రముగా రామునకుఁ బట్టంబుఁ గట్టవలయును” అని ముగ్ధులకుఁ జెప్పెను. ౪౭

అంత “మిక్కిలి ముద్దికాలియు నిండుచందురునిఁబోలు ముఖముగల వాడునగు రాముఁడు జనులకుఁ బాలయి యుండు; దానంతేసి అతనికిఁ బట్టము గట్టుటకు జను లొప్పుర” యేమో యని తనకు నుశిఖములేదు” అని యెఱింగెను. ౪౮

ధర్మార్థుడగు దశరథమహారాజు తనకును జనులకును మంచియును సంతోషమును గలుగుటకై యొకకాలంబునఁ బ్రితియుక్తుండై రామాభిషేకం బునకై త్వరపడెను. ౪౯

దశరథుండు నానావృత్తిలంబులనుండు జనంబులను, గ్రామంబుల నుండు జనంబులను, ముఖ్యులగురాజులను, సాధారణులగు రాజులను వేర్వేర్లుగాఁ బిలిపించెను. ౫౦

దశరథమహారాజు అవకాశము లేసిండుటంజేసియు దూరస్థు లగుటం జేసియు కేసయరాజునుగాని జనకమహారాజునుగాని “వారలు కార్యమయిన వెనుక నీప్రియవార్త వినగలరు” అని తలంచి పిలిపించడయ్యె. ౫౧

దశరథమహారాజు అట్లు తనయాజ్ఞచే వచ్చినవారలకు విడుదులు చూపించి నానావిధంబులగు భూషణంబుల నొసంగి సత్కారంబుచేసి యా విప్లుట బ్రహ్మదేవుండు ప్రజలం జూచునట్లు వారలం జూచెను. ౫౨

అంత శత్రునైయ్యంబులంజక్కాడునట్టి యాదశరథమహారాజుకూర్పుండినవెనుక జనుకుండుఁగేకయరాజునం దక్కఁ దక్కినజనసమ్మతులగురాజులు రాజసభం బ్రవేశించిరి. ౫౩

అంత నారాజులు దశరథునిచే నిర్దిష్టంబులగు నానావిధంబులయిన యాననంబులందు అతనికెదురుగా, రాజునొద్దఁ గూర్చుండుతెఱంగున నియమంబుగలిగి కూర్చుండిరి. ౫౪

అయోధ్య—2

స లబ్ధమానై ర్విసయాన్వితై ర్నృపైః
 పురాలయై ర్జ్ఞానపదై శ్చ మానవైః.
 ఉపాపవిష్టై ర్నృపతి ర్నృతో బభౌ
 సహస్రచక్షు ర్భగవా నివామరైః.

౫౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ప్రథమస్కంధః.

ద్వితీయస్కంధః

తతః పరిషదం సర్వా మామస్త్ర్య వసుధాధిపః,
 హిత ముద్ధర్షణం చైవ మువాచ ప్రథితం వచః. ౧
 దుష్టుభిన్ననక లేపన గమ్భీరేణానునాదినా,
 స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్. ౨
 రాజబక్షణయ క్తేన కాంతే నానుపమేనచ,
 ఉవాచ రసయు క్తేన స్వరేణ నృపతి ర్నృపాన్. ౩
 విదితం భవతా మేత ద్యథా మే రాజ్య ముత్తమమ్,
 పూర్వకై ర్మమ రాజేంద్రై సుతవ త్పరిపాలితమ్. ౪

సోఽహ మిహ్నోకుభి స్సర్వై ర్నరేంద్రైః పరిపాలితమ్,
 శ్రేయసా యోక్తుకామోఽస్మి సుఖార్హ మఖిలం జగత్. ౫

మయా ప్యా చరితం పూర్వైః పథాన మనుగచ్ఛతా,
 ప్రజా నిత్య మనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః. ౬
 ఇదం శరీరం కృత్స్నస్య లోకస్య చరతా హితమ్,
 పాండురస్మైఽతపత్రస్య ఛాయాయాం జరితం మయా. ౭

దశరథుండు పట్టణంబులనుండియు గ్రామంబులనుండియు వచ్చిన రాజులును బ్రజలును సనవలనఁ జూజనొంది తనవచనంబు వినఁగా వలయునని వినయంబున దగ్గిఱదగ్గిఱగావచ్చి తనదుట్టుకం గూర్చుండఁగా, వారల నడుమనుండునప్పుడు దేవతలనడుమనుండు భగవంతుడగు దేవేంద్రుండుం బోలెఁ బ్రకాశించెను.

౧౦

ఇది మొదటిసర్గము.

రెండవసర్గము

అంత దశరథమహారాజు సభలోని వారల నందఱఁజూచి, మేలుసేయు నదియు సంతోషము గల్గించునదియు స్పష్టార్థము నగుమాటఁ జెప్పెను.

౧

మనుష్యులకుఁ బ్రభుండగు దశరథమహారాజు భేరిధ్వనికిని మేఘ గర్జనమునకు సరివచ్చుచు గంభీరంబై దిక్కులం బ్రతిధ్వని గలిగించుచు రాజార్హంబగు లక్షణంబు గలిగి వృద్ధువై మనోహరంబయిన స్వరంబున నాసభ లోనిరాజులం జూచి చెప్పెను.

౨, 3

ఇప్పుడు నాచైన యారాజ్యమును నాను మునుపుండినరఘుమహారాజు మున్నగువారలు పుత్రునిబోలె రక్షింపుచుండి రనుట మీకుఁ జెలిసియే యున్నది.

౪

ఇత్వోక్తవంశంబునం బుట్టినరాజులందఱును సుఖంబుగా రక్షింపుచుండిన సుఖార్హంబగు నీరాజ్యంబునకు నే నిపుడు శ్రేయం బొనగూర్చుఁ గోరెదను.

౫

నేనును మునుఁదటిరాజు లాచరించినపద్ధతిని ననుసరింపుచు నెప్పుడు కేవలముక బాగదూకుండనై నాకక్తికొలది జనుల రక్షించినాఁడను.

౬

నేను నమస్తాకంబునకును మేలుసేయుచు నమస్తకత్రువులం జక్కాడుచు నెదురులేక ప్రజలఁపాలింపుచు శ్వేతచ్ఛత్రపు నీడయందే సంచరింపుచు నిట్లు వార్ధక్యము నొందితి.

౭

ప్రాప్య వృసహస్రాణి బహున్యాయాంషి జీవతః,
జీర్ణస్యాస్య శరీరస్య విశ్రాంతి మభిరోచయే.

౮

రాజప్రభావజుష్టాం హి దుర్వహా మజితేంద్రియైః,
పరిశ్రాంతోఽస్తి లోకస్య గుర్వీం ధర్మధురం వహన్.

౯

సోఽహం విశ్రమ మిచ్ఛామి పుత్రం కృత్వా ప్రజాహితే,
సన్నికృష్టా నిమా స్సర్వా వసుమాన్య ద్విజర్షభాన్.

౧౦

అనుజాతోహి మాం సరైర్విరుజై ర్జ్యేష్ఠో మమాత్మజః,
పురందరసమా వీర్యే రామః పరపురజ్ఞయః.

౧౧

తం చంద్ర మివ పుష్యేణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరం,
యావ రాజ్యే నియోక్తాఽస్తి ప్రీతః పురుషపుజ్గవమ్.

౧౨

అనురూప స్సవై నాథో లక్ష్మీవాక్ లక్ష్మణాగ్రజః,
త్రైలోక్యమపి నాథేనయేన స్యాన్నాథవత్తరమ్.

౧౩

అనేన శ్రేయసా సద్యః స్సంయోజ్యైవ మిమాం మహీమ్,
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్నివేశ్య వై.

౧౪

య దిదం మేఽనురూపార్థం మయా సాధు సుమన్రితం,
భవంతో మేఽనుమన్యంతాం కథం వా కరవాణ్యహమ్.

౧౫

యద్య ప్యేషా మమ ప్రీతి ర్హిత మన్య ద్విచిన్త్యతాం,

నేను అటువదివేల సంవత్సరములవఱకు జీవించి యిప్పుడు వృద్ధుండ నైతి కావున నొక శ్రమపడలేదు విశ్రాంతిగోరుచున్నాను. ౮

కౌర్యాదులు గలవానికి మాత్రమే చేయ సాధ్యమును జీతేంద్రియులు కానివారలకు జేయ నలవిగానిదియు మిగుల గవ్వంబు నగునీధర్మ పరిపాలనంబు నేయుచు నలసియున్నాడను. ౯

ఇట్లు పరిశ్రాంతుడను వృద్ధుండనగు నేను బ్రజారక్షణమందు శాస్త్రు నియమించి యంతరంగభూతులయిన బ్రహ్మజ్యేష్ఠులగు వసిష్ఠాదుల నందఱు నస్తులిపడునట్లు చేసి విశ్రాంతి నొంద గోరుచున్నాను. ౧౦
నాపెద్దకొడుగు రాముడు పరాక్రమంబున దేవేంద్రునకు పరివచ్చు వాడు. శత్రువులపట్టణంబుల జయించువాడు. ఆన్నిగుణంబులను నన్నుఁ బోలి పుట్టిరాడు. ౧౧

ధార్మికులలో శ్రేష్ఠుడను బురుషశ్రేష్ఠుడను బువ్యనక్షత్రముతోఁ గూడిన చంద్రుఁడగుటో నతిప్రకాశముగలవాడగునగు నారాముని, సంతోషంబున యుపరాజుగాఁ జేయఁగోరెదను. ౧౨

ఎవ్వఁడు 'వృథు'వైన ముఱ్ఱోకంబులును అధికముగా ససాధము లగునో అట్టి లక్ష్యవంతుడను తమ్ముడగు లక్ష్మణునియం దధికప్రీతిగలవాడగుటంజేసి యాశ్రితులం దంతటను అట్లే యధికప్రీతి నేయువాడు నగు రాముడు మీకుఁ దగినసాధుడు. ౧౩

నేను హరాజ్యభారమును నాజ్యేష్ఠపుత్రుడగు రామున కప్పగించి దీనివలన నిప్పుడేరాజ్యంబునకు మేలొనఁగూర్చి విశ్రాంతుడ నయ్యెదను. రాము నభిషేకింపవలయునని తలఁపుకొనుట వృద్ధుడగు నాకుచితమగునని దీని నిర్దోషంబుగాఁ జక్కగా నాలోచించితినిని మీరుతలంతురేని మీర లొప్పుకొనుడు నేను మాత్రమెట్లు చేయఁగలను. ౧౪

రాము నభిషేకింపవలయు ననునది నేను గోరిరదైనను వేఱు హితము మీకుఁదోచునని దానిం జెప్పుడు నిపుడపాతులగు మధ్యస్థు లాలా

అన్యో మధ్యస్థుచింతా హి విమర్దాభ్యధికోదయా. ౧౬

ఇతి బ్రువంతం ముదితాః ప్రత్యనన్ద స్మృపా నృపం,
వృష్టిమన్తం మహామేఘం నర్దన్త ఇవ బర్హిణః. ౧౭

స్నేగోఽనునాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హర్షసమీరితః,
జనోఘోడుష్టుసంనాదో విమానం కమ్పయన్నివ. ౧౮

తస్య ధర్తార్థవిదుషో భావ మాజ్ఞాయ సర్వశః,
బ్రహ్మణా జనముఖ్యా శ్చ పౌరజానపదై స్సహ. ౧౯

సమేత్య మన్తయిత్వా తు సమతాగతబుద్ధయః,
ఊచు శ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపమ్. ౨౦

అనేకవర్షసాహస్రో వృద్ధ స్త్వ మసి పార్థివ,
స రామం యువరాజాన మభిషిచ్ఛస్వ ధార్మికమ్. ౨౧

ఇచ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలం,
గజేన మహతా యాన్తం రామం ఛత్రావృతాననమ్. ౨౨

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా తేషాం మనఃప్రియం,
అజానన్నివ జిజ్ఞాసు రిదం వచన మబ్రవీత్. ౨౩

శ్రుత్వైవ వచనం య న్నే రాఘవం పతి మిచ్ఛథ,
రాజాన స్సంశయోఽయం మే కి మిదం బ్రూత తత్త్వతః. ౨౪

చించుట దానాలోచించుటకన్న శుభ్రమని. యుక్తిప్రతియు క్తులచే మణియు
మేలుగూర్చునది. అని దశరథుఁడు సభలో నుండువారలతోఁ జెప్పెను. ౧౩

దశరథుఁ డిట్లు చెప్పట విని యాసభలోనిరాజు లందఱు వర్షించు
చున్న మేఘముఁ జూచి మయూరములు సంతోషమునం గూయుచుఁ
బ్రశంసించుచున్నట్లు దశరథునిఁ బ్రశంసించిరి. ౧౪

సంతోషమువలన నాసభనుండు జనులు “మంచిది!” “మంచిది!” అని
గట్టిగా నఱవఁగా నాధ్వని స్పృగంబయి ప్రతిధ్వని గలుగఁజేయుచు నచ్చటి
విమానమును గదిలించునో యనునట్లు పెట్టురేఁగినది. ౧౫

దశరథుఁడు ధర్మాధ్యక్షుల నెఱిగి చెప్పినమాట తాత్పర్యము నన్ని
విధములఁ జెలిసికొని పసిష్ఠాది బ్రాహ్మణులును రాజులును బ్రజలతోఁ జేరి
యాలోచించి యైకమత్యము నొంది తమతమమనఁబులఁ జక్కఁగా
విచారించి వృద్ధుఁడగు దశరథమహారాజుం జూచి యిట్లని చెప్పిరి. ౧౬, ౧౭

దశరథమహారాజా ! నీవు పెక్కుజేలసంవత్సరములు జీవించివృద్ధుఁడ
వైతివి కావున, నీవు రాముని యావరాజ్యమునం దభిషేకింపుము. ౧౮

మేము మహాబాహుండును మహాబలండును రఘువంశంబునఁ బుట్టిన
వారిఁగో ముఖ్యుండునగు రాముఁడు గొప్పయైనఁగు శక్తి శ్రీతచ్ఛత్రము
నీడను వచ్చుచుండఁగాఁ జూడఁగోరుదున్నాము. అని సభలోనివారలు దశ
రథునితోఁ జెప్పిరి. ౧౯

ఇట్లనభిలోనివారలు చెప్పినమాటవిని దశరథమహారాజు వారలమన
స్సంతోషం బెఱిగిన వాడయ్యెను. ఎఱుంగనివాఁడువోలే నభినయించి
వారలనోటి మూలముగనె యెఱుంగఁగోరి వాగల జూచి యిట్లని చెప్పెను.

రాజులారా ! నేను రామాభిషేకము చేసెదనని చెప్పినంతనె మీరు
ముందువెనుక నాలోచింపక “రాముఁడు క్రథువు కావలయు” నని కోరు
చున్నారు కావున నాకు సంశయము గలుగుచున్నది. మీరలెందుకు రామాభి
షేకముఁ గోరితిరి? యభ్యర్థముగాఁ జెప్పఁడు. ౨౦

కథం ను మయి ధర్మేణ పృథివీ మనుశాసతి,
భవంతో ద్రష్టు మిచ్ఛన్తి యువరాజం మమాత్మజమ్. ౨౫

తే త మూచు ర్మహాత్మానం పారజానపదై స్సహ,

“బహువో నృప కల్యాణా గుణాః పుత్రస్య సన్తి తే. ౨౬

గుణాః గుణవతో దేవ దేవకల్పస్య కీమశః,
ప్రియానానన్దనాన్కృత్వా నన్యవత్క్యమోఽన్యతాశ్శృణు.

దివ్యైర్గుణై శ్శక్రసమో రామ సుత్య పరాక్రమః,
ఇహ్వాకుభ్యోఽపి సర్వేభ్యో హ్యతిరిక్తో విశాంపతే. ౨౭

రామ సుత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః,
సాక్షా ద్రామా ద్వినిర్వృత్తో ధర్మ శాపి శ్రియా సహ. ౨౮

ప్రజాసుఖర్షే చన్ద్రస్య వసుధాయాః క్షమాగుణైః,
బుద్ధ్యా బృహస్పతే స్తులోయ వీర్యే సాక్షాచ్ఛచీపతే. ౩౦

ధర్మజ్ఞ సుత్యసథ శ్చ శీలవా ననసూ యః,
క్షాన్త సాన్తస్వయితా శ్శక్తః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః. ౩౧

నేను ధర్మము దప్పక భూమిని బాలింపుచుండఁగా మీరలు నాకొడుకు యవరాజు కాఁగాఁ జూడవలయునని యెట్లు కోరుచున్నారలు? మీరట్లుకోరునట్లుగా నే నేమితప్ప గావించితిని. అని దశరథుఁడు సభలోని వారలతోఁ జెప్పెను. ౨౧

ఆ సభలోనిరాజులును బట్టణంబుల గ్రామంబులనుండు జనులును మహాత్ముఁడగు దశరథునితో నిట్లని చెప్పిరి. ౨౧౪

దశరథమహారాజా! నీకొడుకైనరామునియందు పెక్కుగుణంబులు మంగళకరంబులయిన వున్నవి. ౨౧౬

దశరథమహారాజా! గుణవంతుఁడును దేవతల్పుఁడును బుద్ధిమంతుఁడు నగురాముని ప్రియంబులు సంతోషజనకంబులు నగుగుణంబుల నన్నిటిని జెప్పెదము వినుము. ౨౧౭

మనుష్యులకుఁ బ్రభుఁడవయిన దశరథుఁడా! రాముఁ డమానుషంబులగు కౌర్యాదిగుణంబులచే దేవేంద్రునకు సరివచ్చును. అమోఘంబగు వరాక్రమంబుగలవాఁడు. ఇత్సవశమనం బుట్టినవారలలో నందఱికిన్నను నధికుఁడు. ౨౧౮

కోకంబున గాముఁడె సత్పురుషుఁ డనఁదగువాఁడు. సత్యంబునందును ధర్మమునందును జాల నాసక్తిగలవాఁడు. రామునివలన ధర్మమును సంపదయును ఎంతమాత్రము నెడబాయలేక కలిగినవి. ౨౧౯

రాముఁడు ప్రజలకునుభంబుచేయఁటయందుఁ జంద్రునివంటివాఁడు. పీర్పున భూమికి సరివచ్చును. బుద్ధియందు బృహస్పతికి సమానుఁడు. దేవేంద్రునంతటి వరాక్రమంబు గలవాఁడు. ౩౦

రాముఁడు ధర్మముల నెఱుంగును. సత్యసంధుఁడు. మంచిస్వభావము గలవాఁడు. ఆనూయలేనివాఁడు. ఎంతటియవరాధంబులైన నెఱిమించువాఁడు. మఱియుఁ గుపితులదుఃఖితులఁ దిన్ననిచూటల నూటకొందించువాఁడు. ప్రియంవదుఁడు. కన కితరులు కొంచె మువకారముచేసినను దాని నెచ్చుగాఁ దలచువాఁడు. జితేంద్రియంఁడు.

మృదు శ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భవోఽనసూయకః,

ప్రియవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీచ రాఘవః. 3 ౨

బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానా ముపాసితా,
తేనాస్యేహఽతులా కీర్తి ర్యత స్తేజశ్చ వ్యతే. 3 ౩

దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాస్తేషు విశారదః,
సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావత్సాంగవేదవిత్. 3 ౪

గాఢర్యే చ భువి శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః,
కల్యాణాభిజన స్సాధు రదీనాత్మా మహామతిః. 3 ౫

ద్విజై రభివీణితశ్చ శ్రేష్ఠైర్ద్రాగనైపుణైః,

యదా వ్రజతి సక్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా. 3 ౬

గత్వా సౌమిత్రిసహితో నాఽవిజిత్యనివర్తతే,
సక్రామా త్పున రాగమ్య కుజ్జరేణ రథేన వా. 3 ౭

పుత్రే ష్యగ్నిషు దారేషు ప్రేష్యశిష్యగణేషు చ. 3 ౮

నిఖలేనానుపూర్వ్యా చ్చ పితాపుత్రా నివారసాన్,

రాముఁడు తిన్ననివాఁడు. ఎట్టిసంకటములందైనను జాంచల్యము
నొందనివనంబుగలవాఁడు. ఎప్పుడును మంగళకారాచారము నేయువాఁడు.
అమాయలేనివాఁడు. 30

రాముఁడు ప్రాణులకుఁ బ్రియంబును సత్వంబు నగుమాటనె చెప్పును.
చాలవిద్యాపరిశ్రమముగలిగి వృద్ధులయిన బ్రాహ్మణుల నేపించును. 31

అట్లు పెద్దలనేపించుటంజేసి రామునకు పీఠ్యకౌశ్లదార్యాదులవలనఁ
గలిగిన కీర్తియును దేజుంబును వృద్ధిబొందుచున్నవి. 32

రాముఁడు దేవతలును అసురులును మనుష్యులును ఉపయోగపఱచు
కొను నస్త్రంబులనన్నిటినిం జక్కగాఁ జెలిసినవాఁడు. చక్కగా వేదా
ధ్యయనముచేసి సమావర్తనముచేసికొనివాఁడు. సంప్రదాయవద్ధులని వేదంబు
లను వేదాంగంబులను ఎఱుగును. 33

భగతున కన్న యగురాముఁడు సంగీతమునందు అందఱికన్న నధి
కుఁడు ముఁడివంశంబునందుఁ బుట్టినవాఁడు మంచివాఁడు. ఎట్టికష్టములం
దును వైస్యములేనివాఁడు. మహాబుద్ధికాలి. 34

ధర్మార్థంబులందు సమర్థులు నుత్తములనగు బ్రాహ్మణు లన్నివిషయం
బులందును జక్కగా రామునకు బోధించియున్నారు 35

రాముఁడు గ్రామార్థముగాని పట్టణార్థముగాని యుద్ధము సంభవించి
నప్పుడు లక్ష్యబుని గూడిపోయి జయంబునొందక మఱిలినదిలేదు. 36

రాముం డట్లు యుద్ధంబున జయంబునొంది మఱల ఏమిఁగుమీఁద
రథంబునగాని కూర్చుండి పెచ్చి పట్టణంబునందలిజనంబులను దనబాధువుల
నుం బోలె జేసుం బడుగును. 37

యద్ధింబున జయంబునొంది వచ్చునపుడు పట్టణమునందుండు జనుల
సందఱును తండ్రి తనధర్మమిఁ బట్టినకొడుకులజేమం బడుగునట్లు
“మీకొడుకులు జేయముగా నున్నారా? మీయన్నిహిత్రములు కష్టక
జరగుచున్నవా? మీభార్యలు భృత్యులు శిష్యులు జేయముగా నున్నారా?”
అని క్రమంబుగా నడుగును. 38

శుశ్రూషస్తే చ వ శ్శిష్యాః కచ్చి త్కర్తసు దంశితాః. ౩౯
ఇతి సః పురుషవ్యాఘ్ర స్సదా రామోఽభిభాషతే,

వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భసతి దుఃఖితః. ౪౦
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి,

సత్యవాది మహేష్వాసో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః. ౪౧
స్థితపూర్వాభిభాషీచ ధర్తం సర్వాత్తనా శ్రితః,

సమ్యగ్యోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్య కథామచిః. ౪౨
ఉత్తరోత్తరయుక్తా చ వక్తా వాచస్పతి ర్యథా,
సుభూ రామతతామ్రాక్ష స్సాక్షా ద్విష్ణురివ స్వయమ్. ౪౩
రామో లోకాభిరామోఽయం శౌర్య వీర్యపరాక్రమైః,

ప్రజాపాలనతత్త్వజ్ఞో న రాగోపహతేంద్రియః. ౪౪
శక్త స్త్రైలోక్యమప్యేకో భోక్తుం కిన్న మహీ మిమామ్,

వాస్య క్రోధః ప్రసాద శ్చ నిరర్థోఽస్తి కదాచన. ౪౫
హస్త్యైవ నియమా ద్వధ్యా నవధ్యే నచ కుష్యతి,

“మిశ్రిత్యలందఱు కార్మములయం జెప్పరికగల్గి మీకు సేవచేయు చున్నారా యేమి” చక్కగా నధ్యయనము సేయుచున్నారాయేమి?” అని పురుషశ్రేష్ఠుడగురాముండు మమ్మల నెల్లప్పుడును అడుగుచుండును. 3౯

రాముండు బంధువులు మిత్రులు ధనికులు దరిద్రులు మొదలగు భేద మాత్రములేక, మనుష్యసామాన్యమునకుం గవ్వమును భవించేసేనియుం జాల దుశ్శిమునొందును. అట్లు మనుష్యసామాన్యమునకెంతమాత్రం బుత్సవంబు గలిగినను, దండ్రీతనకొడుకుల కుత్సవముగలిగినప్పుడు సంతోషించునట్లు చాలసంతోషించును. ౪౦

రాముండు ఎట్టికష్టములందును అలభ్యంబాడఁడు విలుకాండ్రణాశ్రేష్ఠుండు పెద్దలసేవించువాఁడు ఇంద్రియనిగ్రహంబుగలవాఁడు చిఱునగ పుగలి మాటలాడును. ఎంతటికష్టంబునను ధర్మంబు విడువఁడు. ౪౧

రాముండు ఆశ్రితులకుం జక్కగా మేలుగలిగించువాఁడు. కలహాప్రియుండుకాఁడు. బ్రహ్మస్థులయందోలే బదులుకుబదులుయొక్కి చెప్పవఁడు.

మంచినబొమ్మలు ధీర్ఘంబులు నెఱ్ఱనిమొనలుగలవియు నగుకండ్లును గలిగి లోకాభిరాముండై యుండు. నీరాముండు కౌర్యవీర్యసరాశ్రమంబుల మనుష్యత్వంబు నొందిన విష్ణు దనఁదియున్నాఁడు. ౪౩

రాముండు జరులఁ బాలింప జక్కగాఁ జెలినవాఁడు. రాగద్వేషముల జయించినవాఁడు. ఇతఁ డొకఁడే ముల్లోకంబులనుగూడఁ బాలింపఁ గలఁడు. ఈభూమినిమాత్రము పాలింపఁజాలనని చెప్పనేల. ౪౪

ఈరామునిగోపముగాని యనుగ్రహముగాని యొకప్పుడును విచ్చి యోజనంబగుటలేదు. గోపించేని యెవ్వనిమీఁదఁ గోపించెనో యతఁ డప్పుడే యవశ్యంబు దానిఫలం బనుభవించును. అనుగ్రహంబు నొందినచో ననుగ్రహింపఁబడినవాఁడు తక్షణంబే మహాభాగ్యకాలియగును. వధ్యుల నవశ్యము చంపును. అవధ్యునిపైఁ గోపంబుగూడఁ జేయుడు. ౪౫

యున క్త్యైః ప్రహృష్ట శ్చ త మసౌ యత్ర తుష్యతి. ౪౬

శాన్తై స్సర్వప్రజాకాన్తైః ప్రీతిసజ్జననైర్నృణామ్,
గుణై ర్విరుదుచే రామో దీప్త సూర్య ఇ వాంశుభిః. ౪౭

త మేవం గుణసమున్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్,
లోకపాలోపమం నాథ మకామయత మేదినీ. ౪౮

వత్స శ్రేయసి జాత స్తే దిష్ట్యాఽసౌ తవ రాఘవ,
దిష్ట్యా పుత్రగుణై ర్యుక్తో మారీచ ఇవ కాశ్యసః. ౪౯

బల మారోగ్య మాయు శ్చ రామస్య విదితాత్మనః,
దేవాసురమనుష్యేషు సగంధర్వోరగేషు చ. ౫౦

అశంసతే జన స్సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా,
అభ్యస్తరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః. ౫౧

ప్రియో వృద్ధా స్తరుణ్య శ్చ సాయం ప్రాత స్సమాహితాః,
సర్వాన్దేవా స్సమస్యన్తి రామ స్యాధే యశస్వినః. ౫౨

తేషా మాయాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదా త్సమృద్ధ్యతామ్,

రామ మిందీవరశ్శామం సర్వశత్రునిబ్ధాణమ్. ౫౩
పశ్యామో యశావరాజ్యస్థం తవ రాజోత్త మాత్మజమ్,

తం దేవదేవోపమ మాత్మజం తే
సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్,

ఈరాముఁ డెవ్వనిపై సంతోషంబు నొందునో అతఁడు కోరినవాని నంతయు నతని నొనఁగనును. ర౭

రాముఁడు శాంతిప్రధానములును సమస్తప్రజలకుఁ గోరఁదగినవి యను మనుష్యులకందఱుకును సంతోషంబుగలిగించునవియు నగుగుణంబులు గలిగి కిరణంబులుగలిగిన సూర్యుఁడుఁబోలె బ్రకాశించుచున్నాఁడు. ర౮

ఇట్టి గుణంబులుగలిగి సత్యపరాక్రముఁడై దిక్పాలరకు సాటిసేయఁ దగి యొప్పుచుండురాముని జనులందఱుఁ త్రభువుగాఁ గోరుచున్నారు. ర౯

దశరథుఁడా! నీభాగ్యమునంతేనీ జనులకు మేలుగలుగుటకై నీ కీర్తి యుక్తులైను. నీభాగ్యముననే చురీచిఱొడుకయిన కాశ్యపుఁడుఁబోలెఁ బుత్రు నకుండవలసినగుణంబులు గలిగియున్నాఁడు. ర౧౦

దేవతలు సమరులును ఋషులును గంధర్వులును సర్పంబులును ఇతర దేశములనుండువారును ఇతరపట్టణము లందుండువారును అంతఃపురమునం దేమి వెలుపల నేమియుండువారును, మన నేశంబున మనపట్టణంబుల నుండు వారు నందఱును బ్రసిద్ధులగు స్వభావంబుగలరామునకు “బలంబు నాగో గ్యంబు నాయువుఁ గలుగవలెను” అని ప్రార్థించుచున్నారు. గ౧

స్త్రీలు ముదనలివారును యౌవనముగలవారును సాయంకాలముండును ప్రాతఃకాలమునందును పాపధానలై రామునికై వరంబుల నొసంగుటవలనఁ గలిగినకీర్తిగల దేవతలనందఱును ననుస్మరించెదరు. గ౧౨

దశరథుఁడా! వారలయభీష్టము నీయనుగ్రహంబున నప్పుడు నఫలంబగుఁగాక. గ౧౩

రాజశ్రేష్ఠుఁడ పగుదశరథుఁడా! నల్లకలువయు ఁబోలె నల్లనిరకుచీయ మూర్తి సమస్తశత్రువులం జంపువాఁడు నీకుమారుఁడు రాముఁడు యువరా జుగా నుండఁగాఁ జూడఁగలము అని సంతక మగుచున్నది. గ౧౪

దశరథుఁడా! నీవు కోరినవాని నిచ్చువాడవు నిష్ఠుడేవునకు సరివచ్చు వాఁడు సమస్తజనంబునకు మేలుసేయువాఁడునగు నీవుత్తమి రాముని మాకు

హితాయ నః క్షీప్ర ముదారజుష్టం
ముదాఽభిషేక్తుం వరద త్వ మహ్వాసి.

౫౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వితీయ స్కంధః

తృ తీ య స్కంధః

తేషా మజ్జలిపద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః,
ప్రతిగృహ్య బ్రవీ ద్రాజా తేభ్యః ప్రియహితం వచః.

౧

అహోఽస్మి పరమప్రీతః ప్రభావ శ్చాతులో మమ,
యన్తే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యావరాజ్యస్థ మిచ్ఛథ.

౨

ఇతి ప్రత్యర్ఘ్యతా న్రాజా బ్రాహ్మణా నిద మబ్రవీత్,
వసిష్ఠం వామదేవం చ తేషామే వోపశృణ్వతామ్.

౩

చైత్ర శ్రీమూ నయం మానః పుణ్యః పుష్పితకాననః,
యావరాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపశల్ప్యతామ్.

౪

రాజ్ఞ స్తూపరతే వాక్యే జనఘోషో మహా నభూత్,

శనై స్తస్మి న్మృశాన్తే చ జనఘోషే జనాధిపః.

౫

మేలుగట్టుటకై సంతోషంబున శీఘ్రంబుగా యావరాజ్యంబునం దభిషేకిం
పుము అని సభికులగువారు దశరథునితోఁ జెప్పిరి. ౧౪

ఇది రెండవసర్గము.

మూడవ సర్గము

ఆసభికులు శిరంబునఁ దామరమొగ్గలవంటి చేమోడ్పులంగీలించి చేయు
నమస్కారంబులంబ్రతెగ్గఁపించి దశరథమహారాజు వారలకు సంతోషం
బును మేలునుం గల్గవట్టు లిట్లు చెప్పెను. ౧

మీరలు నాకుఁ బ్రయోజను జేయవలయు నగురాముఁడు
యావరాజు కావలెనని కోరుచున్నారలు కావున ఆశ్చర్యము! నాకుఁ జాల
సంతోషమగుచున్నది. ఇట్టిభాగ్యము మఱియెవ్వఁ కున్నది! అని దశరథుఁడు
సభికులతోఁ జెప్పెను. ౨

దశరథమహారాజు సభికులగు బ్రహ్మసంబ నిట్లు మధురవచనంబుల గౌర
వించి వారలు వినుచుండగానే వసిష్ఠుని వామదేవునిం జూచి యిట్లుని
చెప్పెను. 3

ఇప్పుడు వచ్చియుండు చైత్రమాసము అన్నిమాసములలో నుత్తమ
మయినది. ఇది రమణీయంబును ఇట్టికార్యములకు దగినపుణ్యమాసంబుగాను
ఉన్నది. అదవులలో వృక్షంబులన్నియుఁ బుష్పితంబులయి యున్నవి. ఇప్పుడే
రామునకు యావరాజ్యాభిషేకము నేయుటకై కావలయువానినన్నిటిని
సంపాదించుఁడు. అని దశరథుఁడు వసిష్ఠవామదేవులతోఁ జెప్పెను. ౪

దశరథమహారాజు మాటచెప్పి ముగించుగానే జకులందఱు “మేము
లహుకాలముగాఁ గోరుచుండిర రామాభిషేకమును గండ్లారఁ జూచెదము
గదా” యని సంతోషంబునం జాలధ్వని గావించిరి.

అధ్వనియంతయు మెల్లమెల్లగా శాంతిఁబొందఁగానే మనుష్యుల
కథిపుండగు దశరథుండు వసిష్ఠుని వామదేవునిం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౫
అయోధ్య—3

వసిష్ఠం మునిశాద్దూలం రాజా వచన మబ్రవీత్,
అభిషేకాయ రామస్య య త్కర్తృ సమరిచ్ఛదమ్.
త దద్య భగవత్ సర్వ మాజ్ఞాపయితు మ్హసి,

౬

తచ్ఛ్రుత్వా భూమిపాలస్య వసిష్ఠో ద్విజసత్తమః.
అదిదేశాగ్రతో రాజ్ఞ స్థితి న్యుక్తా స్మృతాజ్ఞలీన్,

౭

సువర్ణాదీని రత్నాని బలీన్ సర్వాషధీ రపి.

౮

శుక్లమాల్యాంశ్చ లాజాంశ్చ పృథక్చ మధుసర్పిషీ,
అహతాని చ వాసాంసి రథం సర్వాయుధాన్యపి.

౯

చతురజ్గబలం చైవ గజం చ శుభలక్షణమ్,

చామరవ్యజనే శ్వేతే ధ్వజం ఛత్రం చ పాణ్డూరమ్.

౧౦

శతంచ శాతకుమ్భానాం కుమ్భానా మగ్నివర్చసామ్,

హిరణ్యశృజ్జ మృషభం సమగ్రం వ్యాఘ్ర చర్మ చ.

౧౧

ఉపస్థాపయత ప్రాత రగ్న్యగారం మహిపతేః,

యచ్చాన్య త్కంచి దేష్టవ్యం త త్సర్వ ముపకల్ప్యతామ్.

౧౨

.అ న్తఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్య చ,

చందనస్రగ్భి రర్చ్యంతాం ధూపై శ్చ ఘ్రీణహారిభిః.

౧౩

ప్రశస్త మన్నం గుణవ ద్దధిక్షీరోపనేచనమ్,

ద్విజానాం శతసాహస్రే య త్ప్రకామ మలం భవేత్.

౧౪

సత్కృత్య ద్విజముఖ్యానాం శ్వః ప్రభాతే ప్రదీయతామ్,

ఘృతం దధి చ లాజాశ్చ దక్షిణా శ్చాపి పుష్కలాః.

౧౫

భగవంతులగు పసిష్టవానుజేవులారా ! రామునియభిషేకంబునకు ఏ కర్తముచేయవలయునో విశుంపకరణములు కావలయునో దాని సంక్రమణ నిష్పదానతీవలయును. అన దశరథుండు పసిష్టవానుజేవులతో జెప్పెను. ౬

దశరథమహారాజుమాట విని బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు పసిష్టాదులు వామదేవుండును దశరథమహారాజుముందటఁ జేతులు మెంగిడ్చి నిలుచుండియున్న సుమంత్రాదులు జూచి యిట్లు అజ్ఞాపించెను. ౭

మీరు బంగారు మొదలయినవానిని మణులను గానుకలను సమస్తాషఘలను చల్లనిపుష్పమాలికలను బేళాలనువేర్వేలుగఁ గిన్నెలయంచబడిన తేనె నేతులను నూతనవస్త్రంబులను రింఘును సమస్తా గుంధాబులను జతురంగ సేనను, ముచిలక్షణంబులుగల మేరుగును రెండు తెల్లని చామరంబులను ధ్వజంబును శ్వేతచ్ఛత్రంబును నిష్కంబోలి ప్రకాశించు నూటుబంగారు పాత్రములను బంగారుకప్పుపేసీయొందు కొమ్ములుగలవృషభంబును సమగ్రం బగువులితోలును బ్రతీకకాలమునకు దశరథుని యగ్నిహోత్రగృహమునం జేర్చుడు. ౮

మఱియుకరపదార్థములగు గంధము మొదలయినవి యేవేని యపేక్షితములగా వాని నన్నిటినింగూడ సంపాదింపుడు. ౯

రాజగృహద్వారములయందుఁ బట్టణద్వారంబులు దంతటను క్రింధము చల్లి పుష్పమాలికలు గట్టి ముచివాసనగల ఘాతంబులు వేయుండు. ౧౦

లెక్కలేని బ్రాహ్మణులకైనను ఎంతమాత్రముకొఱతలేక చానునంతటి ప్రశస్తాన్నంబు వ్యంజనంబులుకలదియై పెరుగుతో సంస్కరింపబడి యుండునది సంపాదింబడవలయును. ౧౧

రేవు ప్రాతీకకాలంబున నాయన్నంబును బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకుఁ బూజి చేసి యొసఁగుడు. మఱియు వారలకు నేను పెరుంగుఁ బేళాలు బుష్కలం బగుదక్షిణయు నొసంగుడు. ౧౨

సూర్యేభ్యుదితమాత్రే శ్వో భవితా స్వస్తివాచనమ్,
బ్రహ్మణా శ్చ నిమన్త్యంతాం కల్ప్యంతా మాసనాని చ. ౧౬
ఆబధ్యంతాం పతాకా శ్చ రాజమార్గ శ్చ సివ్యతామ్,

సర్వే చ తాభావచరా గణికా శ్చ స్వలజ్ఘ్నతాః. ౧౭
కత్యోం ద్వితీయా మాసాద్య తిష్ఠన్తు నృపవేత్సనః,
దేవాయతనచై త్యేషు సాన్నభిక్షా సృదక్షిణాః. ౧౮
ఉపస్థాపయితవ్యా సుస్య ర్శాల్యయోగ్యాః పృథ క్పృథక్,

దీర్ఘాసీబద్ధా యోధాశ్చ సన్నద్ధా మృష్టవాససః. ౧౯
మహారాజాఙ్గణం సర్వే ప్రవిశన్తు మహాదయమ్,

ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రా తా క్రియాన్తత్ర సునిష్ఠితా. ౨౦
చక్రతు శ్చైవ యచ్ఛేషం పార్థివాయ నివేద్య చ,

కృత మిత్యేవ చాబ్రూతా మభిగమ్య జగత్పతిమ్. ౨౧
యథోక్తం వచనం ప్రీతౌ హర్షయుక్తా ద్విజర్షభా,

తత స్సుమన్త్రం ద్యుతిమా న్రాజా వచన మబ్రవీత్. ౨౨
రామః కృతాంతా భవతా శీఘ్ర మానీయతా మితి,

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమన్త్రో రాజశాసనాత్. ౨౩
రామం తత్రానయాశ్చక్రే రథేన రథినాం వరమ్,

రేపు నూర్యోదయముకాగానే స్వప్తివాచనముకాగలదు. కావున బ్రాహ్మణులఁ బిలుపుఁడు. వారల కాననంబుల నిర్తింపుఁడు. ౧౬

అచ్చటచ్చట భృజములఁ గట్టింపుఁడు. రాజమార్గంబునందు నీళ్లు చల్లించి తడుపునట్లు చేయుఁడు.

నటులును బోగమువాండ్రును జక్కగా నలంకరించుకొని రాజ గృహంబు చెండవ తొట్టికట్టు చేరియుండునట్లు చేయుఁడు. ౧౭

దేవాలయములందును జతుష్పథములందును గొండ అన్నము పిండిపంటలను గొండలు దక్షిణులను ఋష్యమాలికలను సంగ్రహించుకొని యిండి దేవతలకు బ్రాహ్మణులకు నొసంగునట్లు చేయుఁడు. ౧౮

భటులందఱును నిడువయిన కత్తి మొలనుదిగించికొని కవచముఁ దొడిగి కొని పరిశుద్ధులగు వస్త్రము గట్టుకొని మహోదయమగు రాజగృహము ముంగిట నుండునట్లు చేయుఁడు. అని వసిష్ఠవామదేవులు సుమంత్రాదుల కాజ్ఞాపించిరి. ౧౯

స్వైర్యసంపన్నులగు నాపసిష్ఠవామదేవు లిట్లు అచ్చటఁ దాము చేయ పలికిన కార్యములను, మంత్రుల కాజ్ఞాపించి మిగిలినవానినిఁగూడ దశరథునకునుఁ దెల్పి నెఱవేర్చిరి. ౨౦

బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగు వసిష్ఠవామదేవులు సంతోషించి గగర్వాటుతోఁ గూడినవారలై దశరథుని దగ్గఱి “నీవు చెప్పినమాట ప్రకారము, అంతయుఁ జేయఁబడినది” అని చెప్పిరి. ౨౧

అంత రామాభిషేకనిశ్చయంబునంతేని వ్రశస్తంబయిన కాంతిగల దశరథమహారాజు సుమంత్రునింబాది “నీవుపోయి విద్యాభ్యాసంబునం బరిశుద్ధులయిన బుద్ధిగల రాముని వేగ దోడ్కొని రమ్మ” అని చెప్పెను. ౨౨

అసుమంత్రుడు అలాగే యని చెప్పి రాజాజ్ఞాప్రకారము రథికులలో శ్రేష్ఠుడయినరాముని రథముపై నెక్కించుకొని యప్పటికి దోడ్కొని వచ్చెను. ౨౩

అథ తత్ర సమాసీనా స్థదా దశరథం నృపమ్. ౨౪

ప్రాచ్యోదీచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ భూమిపాః,
ష్టేచ్ఛాచార్యాశ్చ యేచాన్యే వన శైలాస్తవాసినః. ౨౫
ఉపాసాంశ్చక్రీరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవమ్,

తేహం మధ్యే స రాజర్షి ర్మరుతా మివ వాసవః. ౨౬
ప్రాసాదస్థో రథగతం దదర్శాయాస్త మాత్మజమ్,

గన్ధర్వరాజప్రతిమం లోకే విఖ్యాతపారుషమ్. ౨౭

దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్తమాతజ్జగామినమ్,
చంద్రకాంతాననం రామ ఋతీవప్రియదర్శనమ్. ౨౮

రూపాదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్,
ఘర్వాభితప్తాః పర్జన్యం హ్లోదయస్త మివ ప్రజాః. ౨౯
న తతర్ప సమాయాస్తం పశ్యమానో నరాధిపః,

అవతార్య సుమస్త్రస్తం రాఘవం నృపద్దనోత్తమాత్. 3౦
పితు స్సమీపం గచ్ఛంతం ప్రాజ్ఞలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్,

స తం క్షేలాసశృజ్గ్ధం ప్రాసాదం సరపుష్టవః. 3౧
ఆరురోహ నృపం ద్రష్టుం సహ సూతేన రాఘవః,

స ప్రాజ్ఞలి రభిరేత్య ప్రణతః పితు రన్తికే. 3౨

ఆసుమంత్రుఁడు రామనిఁ దోడ్చేబోయినప్పటి నప్పుడు సభయందున్న తూర్పుదేశపురాజులు నుత్తరదేశపురాజులుఁ బడమదేశపురాజులు దక్షిణదేశపురాజులు మ్నేచ్ఛరాజులు మఱియు నడవియందుఁ బర్వత ప్రదేశము నందుండు నాటవికు లనంబడువారలు మీర లందఱును దేవతలు దేవేంద్రుని నేమించునట్లు దశరథమహారాజును నేమించిరి. ౨౧

ఇంద్రుఁడు దేవతలనడుమనుండునట్లు ఆరాజులనడుమనుండి లేచిరిల్లుచున్నదశరథుఁడు మేడపైనుండి దారిలో రథంబుపై వచ్చుచున్న రామనిఁ జూచెను. ౨౨

దశరథుఁడు భోగానుకూలంబులగు రూపవేషంబుల గంధర్వరాజుం బోలువాఁడును లోకంబునం బ్రసిద్ధిపఱచిన పరాక్రమంబుగలవాఁడును మోక్షాలివఱకు ప్రోచుడు బాహువులగలవాఁడును మహాబలిండును మదపు బ్రేనుఁగుఁబోలె మదాలసంబుగ నడుచువాఁడును, చంద్రబింబమువలె నుండరంబగు ముఖంబుగలవాఁడును దనుఁజూచువారల కత్యంతానందంబు గలిగియుండువాఁడును, సౌందర్యంబున నాదార్థ్యంబున సౌఖ్యంబునఁ బురుషులనుఁగూడ మోహింపఁజేయువాఁడును ఎండచైటుసంగ్రాగియుండు జనులకు మేఘంబువలెఁ జల్లఁదనంబుఁ బొరయించువాఁడును దనయొద్దకు వచ్చుచున్నవాఁడు నగురాముని మేడపై నుండి యెడతెగక చూచుచున్నను బ్రేమ రసంబు డబ్బణంబును బెరుగుచుండుటం జేసి తృప్తి నొందఁడయ్యె. ౨౩

సుమంత్రుఁడంతసారాముని రథంబునుండి హస్తప్రదానాదిగౌరవంబులచే దించి యారాముఁడు దశరథునియొద్దకుఁ బోవుచుండఁగాఁ జేతులు మొగిడ్చికొని యతని వెనుకను వెంటడించిపోయెను. 30

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నారాముఁడు దశరథుంజూడటకై సుమంత్రుఁడు వెంటడించఁగాఁ గైలాసశిఖరంబువలె నత్యున్నతంబై తెల్లఁగానుండు నారాజు గృహంబుపైకి నారోహించెను. 31

ఆరాముఁడు చేతులు మొగిడ్చికొని తండ్రి సమీపంబునకుఁ బోయి

నామ స్వం శ్రావయ న్రామో వవధనే చరణౌ పితుః,

తందృష్ట్వా ప్రణతం సార్థ్యే కృతాజ్ఞలిపుటం నృపః. 33
గృహ్యజ్ఞైశ్చ సమాకృత్య సస్వజే ప్రియ మాత్మజమ్,

తస్మై చాభ్యుదితం దివ్యం మణికాఞ్చనభూషితమ్. 34
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ పరమాననమ్,

త దాసనవరం ప్రాప్య వ్యదీపయత రాఘవః. 35
స్వ యైవ ప్రభయా మేరు ముద యే విమలో రవిః,

తేన విభ్రాజతా తత్ర సా సభాభివ్యరోచత. 36
విమలగ్రహనక్షత్రా శారదీ ద్యౌరివేష్టనా,

తం పశ్యమానో నృపతి స్తుత్యోష ప్రియ మాత్మజమ్. 37
అలఙ్కృత మి వాత్సాన మాదర్శితలసంస్థితమ్,

స తం సస్థిత మాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః. 38
ఉవాచేదం పచో రాజా దేవేంద్ర మివ కాశ్యపః,

జ్యేష్ఠాయామసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశ స్సుతః. 39
ఉత్పన్న స్త్వం గుణశ్రేష్ఠో మమ రామాత్మజః ప్రియః!,

నమ్రుండై “రామవల్లభా మస్మిభో” అని తనపేరు వినిపించుచు దండ్రీ
పాదములకు నమస్కారంబు చేసెను. 32

దశరథమహారాజు ఆట్లు తనకు నమస్కరించి చేతులు మొగిడ్చి కొని
తన ప్రక్కనున్న ప్రియపుత్రుడగు రామునిం జూచి యతని చేమొడ్చుకట్టి
యాకర్షించుకొని కొంగిలించెను. 33

దశరథమహారాజు ఆరామునకు నున్నతంబై దివ్యంబై మణులచేతను
బంగారముచేతను అలంకరింపఁబడి మనోహరంబైయుండు మేలయిన యాననం
చొసఁగెను. 34

రాముఁ డారామసంబునఁ గూర్చుండి ఉదయకాలంబున సూర్యుండు
మేరువర్షతంబునొంది యవ్వర్షతంబును దనకాంతిచే బ్రకాశింపఁజేయు
నట్లు యయ్యానసంబును దనకాంతిచే బ్రకాశింపఁజేసెను. 35

స్వచ్ఛములగు గ్రహంబులును నక్షత్రములును గలిగినశరద్భాగపు
సందలి యాకాశమును జంద్రుండు ప్రకాశింపఁజేయునట్లు ఆస్రాసాదంబు
వసిష్ఠాదులతోఁగూడిన యాసభను రాముండు ప్రకాశింపఁజేసెను. 36

దశరథమహారాజు చక్కగా నలంకరించికొని తన్ను అడ్డంబునఁ
జూచుకొని సంతోషించునట్లు తనప్రతిబింబ మవదిగు ప్రియపుత్రుండైన
రామునిం జూచి సంతోషించెను. 37

రామునివంటి యంత్రచుపుత్రుండు గలిగినవాఁ డగుటచే బుత్రవంతు
లలో నుత్తముఁ డనఁదగిన దశరథమహారాజు చిఱుకగవులొ “రామా!”
యని పిలిచి కాశ్యపుండు తనపుత్రుండగు దేవేంద్రునితోఁ జెప్పనట్లు తన
పుత్రుండగు రామునితో నిట్లని చెప్పెను. 38

రాముఁడా! నీవు యోగ్యురాలయిన నాశ్రేయ్యరత్నయందుఁ బుట్టిన
యోగ్యుండ వగుపుత్రుడవు. గుణంబుల శ్రేష్ఠుడవు. అట్లు నాకుఁ ద్రియ
కుమారుడవు. 39

యత స్త్వయా ప్రజా త్వేమా స్వగుణై రనురంజితాః. ౪౦
తస్మాత్త్వం పుష్కయోగేన యావరాజ్య మవాఘ్నహి,

కామత స్త్వం ప్రకృత్యైవ వినీతో గుణవాససి. ౪౧
గుణవత్యపి తు స్నేహ త్పుత్ర వయోమి తే హితమ్,

భూయో వినయ మాస్థాయ భవ నిత్యం జితేంద్రియః. ౪౨
కామక్రోధసముత్థాని త్యజేథా వ్యసనాని చ,

వరోక్షయా వర్తమానో వృత్త్యాప్రత్యక్షయా తథా. ౪౩
అమాత్య ప్రభృతీ సుర్వాకగ ప్రకృతి శ్చానురంజయ,

కోపాగారాయుధాగానైః కృత్వా సన్నిచయాన్బహుళా. ౪౪
తుష్టానురక్తప్రకృతి ర్యగ పాలయతి మేచినీమ్,
తస్య నష్టని మిత్రాణి లభ్యైమృత మివామరాః. ౪౫

తస్మా త్వమపి చాత్మానం నియ మ్యైవం సమాచర,
తచ్చృత్వా సుహృద స్తస్య రామస్య ప్రియ కారిణః. ౪౬
త్వరితా శ్శీఘ్ర మభ్యేత్య కౌసల్యాయై న్యవేదయశ్చ,

నీవు గుణంబులచేత మమ్ముల నేమి యీజనంబులనేమి చాల సంతోష పఱచినావు. కావున నీజనలందఱు నీకు యాపరాజ్యముకావలెనని చెప్పుచున్నారు. అందువలన నీవు పువ్యనక్షత్రంబునాడు యాపరాజ్యంబు నొందుము. ౪౦

రాముడా ! నీవు స్వభావంబుగనే మిక్కిలియొ విషయంబుగలవాడవు. గుణవంతుడవు. అట్లునీవు గుణవంతుడవయి యుండుటండేసి నేను నీకువనేశంపవలసిన దేమియు లేదు. అయినను స్నేహంబున నీకు హితంబు జేప్పెదను వినుము. ౪౧

నీ వింకను అధికంబుగా వినయంబు నొంది యెప్పుడును ఇంద్రియ నిగ్రహంబుగలిగి ప్రవర్తింపుము "స్త్రీ, జూదము, వేట, మద్యము" ఇవి మొదలగు కామజంబులయిన వ్యసనంబులను, బరుషముగా మాటలాడుట, క్రూరముగా దండించుట, బొక్కనము నెల్లప్పుడేయుట" మొదలగు క్రూరజంబులయిన వ్యసనంబులను విడువము. ౪౨

నీవు చిల్లరచనివాండ్ర దర్శనం బివ్వక వారికి బ్రోక్షంబుగానే యుండి యాజ్ఞల నొసంగుచు మంత్రులు మొదలగువారలతో నెల్లప్పుడును గూడియుండి వారలకు బ్రత్యక్షముగనే కార్యముల జరిగించుచుండుము. మఱియు, మంత్రులు నేనాధిపతులు మొదలగువారలను బ్రజలను అందఱును సంతోషపఱచుచుండుము. ౪౩

ధాన్యంబులను ఆయుధంబులను ఆగూర్జహంబుల నింపి ధనంబులు మొదలగువాని మెండుగాఁగూర్చి జనులందఱు సంతసించి తనమీఁద ననురాగంబుగలిగియుండునట్లు ఎవ్వఁడు భూమి నేలనో ఆతనికి జూచి యతని స్నేహితులు అమృతంబుబొందిన దేవతలుఁబోలె సంతసించురు. ౪౪

అట్లుగలండేసి నీవును మనంబుఁజాడలంబునొందనీక యట్లు సేయుము. ఆరామునిస్నేహితులు ఆతనికి బ్రయంబుసేయువారలు అట్లు దశరథుఁడు "రామునకు యాపరాజ్యం బొసంగెద"ననుటను నిని త్వరితంబుగాఁ

సా హిరణ్యం చ గా శ్చైవ రత్నాని వివిధాని చ. ౪౭
వ్యాదిదేశ ప్రియాభ్యేభ్యగి కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా,

అథాఽభివాద్య రాజానం రథ మానుష్యా రాఘవః. ౪౮
యయా స్వం ద్యుతిమ ద్వేష్ జన్మఘ్నేః ప్రతిపూజితః,

తే చాపి పారా నృపతే ర్వచ స్త
చ్చుత్వా తథా లాభ మి వేష్ట మాశి,
సరేష్ఠ మామన్త్య గృహాణి గత్వా
దేవా నృమానన్దు రతిప్రహృష్టాః. ౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే తృతీయస్కంధః

చతుర్థస్కంధః

గతే ష్యథ నృపా భూయః పారేషు సహ మన్త్రిభిః,
మన్తయిత్వా తత శ్చక్రే నిశ్చయజ్ఞ సు నిశ్చయమ్. ౧
శ్వ ఏవ పుష్యో భవితా శ్వోఽభిషేచ్య స్తు మే సుతః,
రామో రాజీవతామ్రాక్షో యావరాజ్య ఇతి ప్రభుః. ౨

అథాఽన్త్యహ మావిశ్య రాజా దశరథ స్తదా,
సూత మామన్తయామాస రామం పున రిహానయ. ౩
ప్రతిగృహ్య స తద్వాక్యం సూతః పున రుపాయయా,
రామస్య భవనం శీఘ్రం రామ మానయితుం పునః. ౪

గౌసల్యకడకుం జని యాదేవితో “రాముఁడు యువరాజు గాఁగలఁడు” అని దశరథప్రయత్నమును చెలియఁజెప్పిరి ౪౬

స్త్రీలలో నుత్తమురాలయిన యాకౌసల్య అట్లు తనకు రామాభిషేక రూపంబగు ప్రియవార్త చెలిపిన యారామమిత్రులకు బంగారమును గోవులను నానావిధమణులను ఓసం గెను. ౪౭

అంత రాముఁడు తండ్రియగు దశరథమహారాజునకు ననుస్కార ముఁజేసి రథంబెక్కి జనులు గుంపులుగుంపులుగాఁ దన్నెదుర్కొని పూజింపఁగాఁ గాంతిమంతంబగు తనయింటికిం బోయెను. ౪౮

అంతఁ బట్టణవాసిజనులును తమకు నిష్టలాభం బనందగియున్న దశరథుఁడు చెప్పిన రామాభిషేకవార్తను విని యంత దశరథునియొద్ద నెలవుఁబొంది శిశ్రుంబుగాఁ దమయిండ్లు చేరి సంతోషంబున శ్రీరామాభిషేకము నిర్విఘ్నం బగుటకై తమతమయిష్టదేవతలం బూజించిరి. ౪౯

ఇది మూడవ సర్గము.

నాల్గవ సర్గము

అంతఁ బౌరులందఱుఁ బోయినప్పటికీ గార్యంబుల నిశ్చయించు పద్ధతుల నెఱింగినవాఁడును ప్రభుఁడునగు దశరథమహారాజు మఱిల మంత్రులతో నాలోచించి “శేషే పువ్యనశత్రంబు వచ్చును గావున ఎఱ్ఱదామర పువ్వులంబోలు రక్తాంతంబులగునేత్రంబులు గలవాని నాకుమారుని రాముని శేషే యౌవరాజ్యంబున సభిషేకించునది యని నిశ్చయించెను. ౧,౨.

అంత దశరథమహారా జాతశపురంబునకుఁ బోయి సుమంత్రునిఁ జూచి “నీవు రాముని మఱిల నిచ్చటికిఁ దోడ్కొని రమ్మ” అని యాజ్ఞాపించెను. ౩

సుమంత్రుఁడు దశరథాజ్ఞను శిరసావహించి మఱిల రామునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై శిశ్రుంబుగా రాముని గృహంబునకుఁ బోయెను. ౪.

ద్వాధైసి రావేదితం తస్య రామాయాఽగమనం పునః,
శ్రుత్వైవ చాపి రామ స్తం స్తాప్తం శక్నోన్వితోఽభవత్. ౫

ప్రవేశ్య చైనం త్వరితం రామో వచన మబ్రవీత్,
యదాగమనకృత్యం తే భూయ స్త ద్ద్వూ హ్యవ్యాశేషతః. ౬

త మువాచ తత స్సూతో రాజా త్వాం ప్రప్తౌ మిచ్ఛతి,
శ్రుత్వా ప్రమాణ మత్ర త్వం గమనాయేతెరాయ వా. ౭

ఇతి సూతవచ శ్శ్రుత్వా రామోఽథ త్వగయాఽన్వితః,
ప్రయయా రాజభవనం పున ర్దక్షిణం వరేశ్వరం. ౮
తం శ్రుత్వా సమనుస్తాప్తం రామం దశరథో నృపః,
ప్రవేశయామాస గృహం వివతుః ప్రియ ముత్తమమ్. ౯

ప్రవిశన్నేవ చ శ్రీమా న్నాథువో భవనం పితుః,
దదర్శ పితరం దూరా త్ప్రేషిపత్య కృతాశ్చలిః. ౧౦

ప్రణమ స్తం సముత్థాప్య తం పరిచ్ఛజ్య భూమిపః,
ప్రదిశ్య చాస్తై రుచిర మాసనం పున రబ్రవీత్. ౧౧

రామ వృద్ధోఽస్తి దీర్ఘాయు ర్భుక్తా భోగా మయేష్పితాః,
అన్నవద్భిః క్రతుశ్చై స్తథేష్టం భూరిదక్షిణైః. ౧౨

అంత ద్వారపాలకు “లాసుమంత్రుడు వాకిట వచ్చియున్నాఁడని రామునకుఁజెప్పిరి. రాముఁడును సుమంత్రుఁడు మఱిల వచ్చుటకుఁ గారణం బేమెఱు” యని గుదేహంబు నొంజెను. ౫

రాముఁడు సుమంత్రుని శీఘ్రముగా లోనికి వచ్చునట్లుచేసి యతనిఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౫

నీవు మఱిల నిచ్చటి కేమికార్యముగా వచ్చితివో దాని సంతయు నవి కరంబుగాఁ జెప్పుము. అని రాముఁడు సుమంత్రునితోఁ జెప్పెను. ౬

అంత సూతుఁడు రామునిజూచి “దశరథమహారాజు నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నాఁడు. ఈమాటను విన్నవైని దశరథునియొద్దకుఁ బోవుటకుఁ గాని యూరకుండుటకుఁగాని నీవ ప్రభుండవు” అని చెప్పెను. ౭

రాముఁ డిట్లు సుమంత్రునినూటనిని మఱిల దశరథమహారాజుఁ జూచుటకై వేగంబుగా రాజగృహంబునకుఁ బోయెను. ౮

దశరథమహారాజు రాముఁడు వాకిట వచ్చియుండుటను ద్వారపాలకుల వలన నెఱింగి ఉత్తమంబగు ప్రియవార్తఁ జెప్పఁదలంచి గృహంబులోనికి వచ్చునట్లు చేసెను. ౯

శ్రీమంతుడగు రాముఁడు తండ్రిగృహంబు ప్రవేశించుచునే దూరం బుననుండి నమస్కారంబుఁజేసి చేతులుమొగిద్దీకొని సవినయంబుగఁ దండ్రీయగు దశరథమహారాజును సందర్శించెను. ౧౦

దశరథమహారాజు అట్లు నమస్కరించుచున్న రామునెత్తి కొని లించికిని యతని మనోహరంబగు ఆసనంబునం గూర్పుండఁజేసి యిట్లని చెప్పెను. ౧౧

రాముఁడా; నేను దీర్ఘకాలము బ్రతికి పృథ్విదలైతి. నేను గోరిం భోగంబుల నన్నిటి ననుభవించినాఁడను. అట్లు ప్రళస్తంబులయిన యన్న ప్రదానంబులు నధికదక్షిణలఁ గల పెక్కునూజులు యాగంబులు చేసి నాఁడను. ౧౨

జాత విష్ణు మపత్యం మే త్వ మ ద్యానుసమం భువి,
దత్త విష్ణు మధీతం చ మయా పురుషస త్తమ.

౧౩

అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యసి,

దేవర్షి పితృవిప్రాణా మనృణోఽస్తి తథాఽఽత్తనః.

౧౪

న కిచ్చి న్తమ క ర్తవ్యం తవాన్యత్రాభిషేచనాత్,
అతో య త్వా మహం బ్రూయాం త న్నే త్వం కర్తు మర్హసి.

అద్య ప్రకృతయ స్సర్వా స్త్వా మిచ్ఛన్తి స గాధిపమ్,

అత స్త్వాం యువరాజాన మభిషేక్యమి పుత్రక.

౧౬

అపిచాద్యాఽశుభానామ స్వప్నే పశ్యామి దారుణాన్,
సనిర్ఘాతాదివోల్కా చ పతతీహ మహాన్వనా.

౧౭

అవప్తబం చ మే రామ నక్షత్రం దారుణై ర్గ్రహైః,

అవేదయన్తి దైవజ్ఞా స్సూర్యాజ్ఞారకరావలంభిః.

౧౮

ప్రాయేణ హి నిమిత్తానా మిదృశానాం సముద్భవే,

రాజాహి మృత్యు మాప్నోతి ఘోరాం వాఽఽపద మృచ్ఛతి.

పుషపశ్రేష్ఠుడ వగురాముడా! ఇప్పుడు నీవు నాకు బ్రియుండ భూమియందు సాటిలేనివాడవు నగు కుమారుడవైయున్నావు. నేను బాసదానములుచేసి నాడను. యోగములుచేసి నాడను. అట్లద్యయనంబును నాను.

౧

పరాక్రమకాలివగు రాముడా! “అనిషిద్ధసుఖశ్వాగీ పశురేవ న సయక” (కాస్త్రంబునందు నిషిద్ధంబుకాని సుఖంబును విడుచువాడు పశువై యుండే సంవియములేదు) అని చెప్పబడియుండునట్లు కాస్త్రంబున నిషిద్ధములుకాని సుఖంబులను యథేష్టంబుగా ననుభవించినాడను.

౧:

అట్లు యోగములుచేయుటంజేసి నాకు దేవతలముణంబు తీతినది. అథ్యయనముచేయుటవలన ఋషులముణముదీతినది. నిన్ను గనుటవలన చితరులముణము దీతినది. నాసాధింబులుగా దానంబులునేయుటచే బ్రహ్మణులముణము దీతినది అట్లు ననుష్ఠనుఖంబుల ననుభవించినాను కావున శరీరముణంబునం దీర్చుకొన్నవాడ నైతిని.

౧ర

నీకు రాజ్యాభిషేకము నేయుటయెక్కు నేను మఱేమియుం జేయవలసినది లేదు కావున నేను నీ కేమి చెప్పెదనో దాని నీ విప్పుడు నాకొఱకుం జేయవలెను.

౧గ

చిన్నకొమరుడ వగురాముడా! ఇప్పుడు వ్రజలందఱు “నీవు రాజు కావలె” నని కోరుచున్నారు కావున నీకు యావరాజ్యం బొసంగెదను.

రాముడా! ఇదిగాక నాకు స్వప్నంబున భయంకరంబులును అమంగళకరంబులు నగునుత్పాతంబులు కనుపడుచున్నవి. ఆకాశంబునుండి విడుగుల తోఁగూడ మంటలేనియగ్నులు గొప్పధ్వనితో బడుచున్నవి.

౧జ

రాముడా! “నాజన్మనక్షత్రమును భయంకరులగు సూర్యుడు సంగారకుడు రాహువు నాక్రమించియున్నా” రని జ్యోతిషికులు చెప్పుచున్నారు.

౧ర

ఇట్టి మర్మమిత్రంబులు గలిగినప్పుడు ప్రాయశఃమంగా రాజునకు మరణంబు గలుగను. అట్లుగాదేని గొప్పయాపదయొననను సంభవించును. అశాఅయోధ్య—4

త ద్యావ దేవ మే చేతో న విముహ్యతి రాఘవ,
తావదేవాభిషిచ్ఛస్వ చలా హి స్రాణేనాం మతిః.

౨౦

అద్య చన్దోఽభ్యుపగతః పుష్యా త్పూర్వం పునర్వసూ,
శ్వః పుష్యయోగం నియతం వక్ష్యన్తే వైవచిన్తకాః.

౨౧

తతః పుష్యేఽభిషిచ్ఛస్వ మన స్త్వరయతీవ మామ్,
శ్వస్తాఽహ మభిషేక్స్వామి యావరాజ్యే హ స్తవ.

౨౨

తస్మా త్వయాఽద్యప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా,
సహ వధోఽవవస్తవ్యా దర్భప్రస్తరశాయినా.

౨౩

సుహృదశ్చప్రమత్తా స్త్విం రక్ష స్త్వద్య సమన్తతః,
భవన్తి బహువిఘ్నాని కార్యాణ్యేవంవిధాని హి.

౨౪

విప్రోషిత శ్చ భరతో యావదేవ పురాదితః,
తావ దేవాభిషేక స్తే స్రాప్తకాలో మతో మను.

౨౫

కామం ఖలు సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరత స్థితః,
జ్యేష్ఠానువర్తీ ధర్మాత్తా సానుక్రోశో జితేంద్రియః.

౨౬

కింతు చిత్తం మనుష్యాణా మనిత్య మితి మే మతిః,
సతాం తు ధర్మనిత్యానాం కృతశోభి చ రాఘవ.

౨౭

రాముడా! అందువలననే నా కిష్టమగుచున్న “నిన్ను యావరాజ్యమునకు దళివేకొనవలె” ననియెడుతలంపు మాటుటకు మునుపే నీ పధిషిత్తుండ వగుము. అట్లుకాదేని ప్రాణులబుద్ధి చంచలంబు కావున భేదంబు కలుగును.

౨౦

నేడగు చంద్రుడు పుష్యమునకుముందు నక్షత్రంబున పునర్వసువుల బొందినట్లున్నాడు. మన మధివేకమునకు నిష్ఠయింపకొనిన పుష్యయోగము రేపు వచ్చునని జ్యోతిషికులు చెప్పచున్నారు.

౨౧

కావున నీవు పుష్యనక్షత్రంబున పధిషిత్తుండవగుము. నామనసే నన్ను వేగిరపఱచుచున్నట్లున్నది. శత్రువులఁ జంపురాముడా! రేపు నీకు యావరాజ్యాధివేకంబు చేసెదను.

౨౨

అట్లుగుటంజేసి యిదిమొదలు నీవు. మనంబు నిశ్చలంబుఁజేసికొని దర్పలవైఁ బరుండినట్లుండి భార్యతోఁగూడ నీరాత్రియంతయు నుపవాసంబుండవలయును.

౨౩

ఇట్టిగొప్పకార్యములకు నధికముగా విఘ్నములు గలుగుచు గావున నీశ్వరకాటు లందఱును ఎచ్చరికగల్గి నిర్విఘ్నమ సర్వవిధంబులను రక్షింపవలయును.

౨౪

దూరదేశమునకుఁ బోయియున్న భరతుడు శుభవృత్తింబున కెంతవఱకు రాకుండునో అంతవఱకే నీయధివేకమునకుఁ దగినకాలమని నాకుఁ దోచుచున్నది.

౨౫

నీశముండగు భరతుడు మిక్కిలియు సజ్జనుల యాచారమునందున్నవాడే. అన్నయగు నీ న్ననసరించి యుండువాడే, భర్తబుద్ధిగలవాడే, దయగలవాడే. జితేంద్రియుడే, ఇందేమియు నుదయింబు లేదు.

౨౬

అట్లయినను మనుష్యులమనస్సు చంచలంబని నాసిద్ధాంతము. కొంచెమైనను భర్తను తప్పని పెద్దలుమాత్రము తనకుఁ జేసినయెవకారమును దలంతురే కాని యెంతమాత్రము భేదము నొందరు.

౨౭

ఇత్యుక్త స్తోత్రభ్యనుజ్ఞాత శ్లో భావిన్యభిషేచనే,
వజ్రేతి రామగ పితర మభివాద్యాభ్యయా ద్ద్రహమ్.

౨౮

ప్రవిశ్య చా త్తనో వేశ్య రాజ్ఞోద్దిష్టేభిషేచనే,
తస్మిణ్ న వినిర్దమ్య మాతు రన్తగపురం యయా.

౨౯

తత్ర తాం ప్రవణా మేవ మాతరం త్సౌమవాసినీమ్,
వాగ్మతాం దేవతాగారే దదర్శాఽఽయాచతీం శ్రియమ్.

౩౦;

ప్రాగేవ చాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణ స్తదా,

సీతా చానయితా శ్రుత్వా ప్రియం రామాభిషేచనమ్.

౩౧

తస్మిన్ కాలే హి కౌసల్యా తస్థా వామిలితేక్షణా,

సుమిత్రయా ఽన్వాస్యమానా సీతయా లక్ష్మణేన చ.

౩౨

శ్రుత్వా పుష్కేణ పుత్రస్య యావరాజ్యేభిషేచనమ్,

ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనార్దనమ్.

౩౩

తథా సన్నియమామేవ స్తోత్రభిగమ్యాభివాద్య చ,

ఉవాచ వచనం రామో హర్షయంతా మనిన్దితామ్.

౩౪

అమ్బు పిత్రా నియుక్తోఽస్మి ప్రజాపాలనకర్తణి,

భవితా శ్లోభిషేకో మే యథా మే శాసనం విత్తుః.

౩౫

సీతయా పుష్కపవస్తవ్యా రజనీయం మయా సహ,

శేషు ఆభిషేకము జరగఁగలదగుచుండఁగా నిట్లు దశరథుఁడు చెప్పి
యనుమతి యివ్వఁగానే యారాముఁడు తండ్రికి ననుస్కారముచేసి తన
యింటికిఁ బోయెను. ౨౮

రాముఁడు తనయిల్లు ప్రవేశించినాఁజూ తనకభిషేకంబునేయం దలం
చుటం జెప్పుటకై శబ్దయగుకొనల్య యింటికిఁబోయెను. ౨౯

రాముఁ డచ్చట దేవతాగృహంబునందు పట్టువస్త్రంబు ధరించి
మానంబు నొంది పుత్రార్థంబుగా రాజ్యలక్ష్యంబ్రార్థించుచున్న తల్లియయిన
కొనల్యంజూచెను. 30

రాముఁడు వచ్చుటకుమున్నే “ప్రియంబగు రామాభిషేకంబు జరగం
గలదని విని నమిశ్రయ సాక్షాసల్యయొద్దకువచ్చి యింటినిది. అప్పుడే లక్ష్మ
ణుఁడును వచ్చెను. అంతవారలు దాసీజంబులం బంపి సీతనుఁగూడ నచ్చటకు
రప్పించిరి. 31

అప్పుడు కొనల్యదేవి తన్ను నమిశ్రయ సీత గల లక్ష్మణుఁడును
నేవించుచుండఁగా గండ్లుముసలొని ధ్యానపరయై యుండెను. 32

పుష్పనక్షత్రమునందుఁ గొడుకునకు యావరాజ్యమునందుఁ బట్టాభి
షేకంబు జరగఁసని విని యాకొనల్యదేవి కొడుకునకు మంగళాభివృద్ధిగలు
గుటకై పుష్పనక్షత్రమునందుఁ బ్రతిపాదితుండగు నారాయణుని ధ్యానింపు
చుండెను. 33

ఆరాముం డట్లుత్రమంబగు నియమం బవలంబించియున్నతల్లియొద్దకుఁ
బోయి నమస్కరించి యప్పు డాదిదకుఁ సుతోషంబునెఱపుచు నిట్లని
చెప్పెను. 34

అమ్మా! ప్రజలం బాలింపుమని నన్నుఁ డండ్రీయగు దశరథమహారా
జాజ్ఞాపించెను. శేషు నాకుఁ బట్టాభిషేకంబు జరగవలయునని దశరథమహారా
జానలెచ్చియున్నాఁడు. 35

సీతయును నాతోఁగూడ నేటిరాత్రియువవారు ముండవలయును అని

ఏన మృత్విగుసాధ్యాయై స్సహ మా ముక్తివా నిశా,
యాని యాన్యత్ర యోగ్యాని శ్వో భావిన్యభిషేచన,
తాని మే వజ్రతాన్యన్య వై దేహ్యశ్చాపి కారయ. 3౬

ఏత చ్చుత్వా తు కౌసల్యా చిరకాలాభికాంతితమ,
హర్షబాష్పకలం వాక్యమిదం రామ మభాషత. 3౭

వత్స రామ చిరంజీవ హతా నై వజ్రనినః,
జ్ఞాతి నై త్వం శ్రియా యుక్త స్సమిత్రాయాశ్చ నన్దయ. 3౮

కల్యాణే ఋత నక్షత్రే మయి జాతోఽసి పుత్రక,
యేన త్వయా దశరథో గుణై రారాధితః పితా. ౪౦

అమోఘం బత మే త్నాస్తం పురుషే పుష్కరేక్షణే,
యేయ మిత్వాకురాజ్యశ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి. ౪౧

ఇత్యేన ముక్తో మాత్రేదం రామో భారతగ మబ్రవీత్,
ప్రాజ్ఞలిం ప్రహ్వ మాసీన మభివీక్ష్య స్తయ నివ. ౪౨

లక్ష్మణేమాం మయా సార్థం ప్రశాధి త్వం వసున్ధరామ్,
ద్వితీయం మేఽన్తరాత్తానం త్వా మియం శ్రీ రుషభితా. ౪౩

సామిత్రే భక్త్వా భోగాం స్తమిష్టా న్నా జ్యఫలాని చ,

దశరథమహారాజును ఋత్విజులును సుపాధ్యాయులును సాతోశి జెప్పిరి. 3౬

శేపు పట్టాభిషేకము జరగఁగల వగుచుండఁగా నేయే మంగళకార్యములుసేయవలయునో ఆమంగళకార్యములనన్నింటిని నాకును నీతకును ఇప్పుడు చేయింపుము. అని రాముఁడు కొసల్యతోఁ జెప్పెను. 3౭

బహుకాలముగాఁ గోరఁబడుచుండు నీపట్టాభిషేకవార్తను వినినంతనే కొసల్యుడేమి నూనంచబాష్పంబులఁజేసి తడఁబడుచు మధురంబుగా నిట్లని చెప్పెను. 3౮

బిడ్డఁడ వగు రాముఁడా! నీవు బహుకాలము జీవించుదువుగాక. నీ శత్రువులందఱు హతులగుదురుగాక. నీవు రాజ్యలక్ష్మిం గూడి నాబంధువులకును సుమిత్రబంధువులకును సంతోషంబు సేయుము. 3౯

చిన్ని కొమరుఁడవగురాముఁడా! సంతోషము! నీవు మంచినక్షత్రమందు నాయుగఁగ బుట్టిసాఁడవు. కావుననే, నీవు వినయాదినద్వంబులఁ దండ్రియగు దశరథుని సంతోషముఁచితివి. ౪౦

కుమారుఁడ వగురాముఁడా! ఇత్సవగువంశపురాజులదైన యీ రాజ్యలక్ష్మి నిన్నిప్పుడు పొందఁగలదు కావున నేను బుందరీకాక్షుఁడగు నారాయణుని ప్రత్యక్షపవాసాదులచే నారాధించిన దంశయు నిప్పుడు సఫలంబయినది. సంతోషము! అని కొసల్య రామునితోఁ జెప్పెను. ౪౧

రాముఁ డిట్లు తల్లిచెప్పినమాట విని తనప్రక్కను జేతులు మొగిడ్చి కొని నమ్రుండై కూర్చుండియున్న తమ్ముని లక్ష్మణునిం జూచి చిటునగవుతో నిట్లని చెప్పెను. ౪౨

లక్ష్మణుఁడా! నీవు నాతోఁగూడ నీభూమిం బరిపాలింపుము. నీవు నాకు రెండవప్రాణంబ వగుటఁజేసి నిన్నును నీరాజ్యలక్ష్మి యాశ్రయించి యున్నది.

లక్ష్మణుఁడా! నీవు బోరినభోగంబులను మఱియొ రాజ్యఫలంబులగు నమూల్యరత్నాభిరూపాలను ఆనుభవించుము. ప్రాణంబునుగాని రాజ్యం

జీవితం చ పౌ రాజ్యం చ త్వదన్త మభీకామయే.

౪౪

ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామో మాతరావభివాన్ద్య చ,
అభ్యనుజ్ఞాప్య సీతాం చ జగామ స్వం నివేశనమ్.

౪౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుఃస్కంధః

పంచమ స్కంధః

సందిశ్య రామం నృపతి శ్చోర్విభావిన్యభిషేచనే,
పురోహితం సమాహూయ వసిష్ఠ మిద మబ్రవీత్.

గచ్ఛోపవాసం కాకుత్స్థం కారయాద్య తపోధన,
శ్రీయశోరాజ్యలాభాయ వత్సా సహ యత ప్రతమ.

౨

తథేతి చ సరాజాన ముక్త్వా వేదవిదాం వరః,
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్యయా రామనివేశనమ్.

3

ఉపవాసయితుం రామం మన్తన న్మన్తకోవిదః,
బ్రాహ్మం రథవరం యుక్త మాస్థాయ సుదృఢప్రతః.

౪

స రామభవనం ప్రాప్య పాణ్డరాభ్రఘనప్రభమ్,
తిస్రః కత్యూ రథే నైవ వివేశ మునిసత్తమః.

౫

బునుగాని నీకొఱకే నాకుఁ గావలసినది. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౪౪

రాముఁ డిట్లు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పి తల్లులగు కౌసల్యామయిత్రులకు సమస్కరించి వారలచే నీత కనుజ్ఞ యిప్పించి నీకగుఁగూడి తనయింటికిఁ బోయెను. ౪౫

ఇది గాల్గవ నర్థము

వినివ నర్థము

పట్టాభిషేకము ముఱునాఁడు జరుగఁగలదిగానుండఁగా దశరథమహారాజు రాముని “నీవు రాత్రియంతయు నియమముతో భార్యాసహితముగ నుపవాసం బుండుము” అని యాజ్ఞాపించి పురోహితుఁడగు వసిష్ఠునిఁ బిలిచి యిట్లని చెప్పెను. ౪౬

తనోధనుఁడవగు వసిష్ఠుఁడా! నీవు పోయి యిప్పుడు దృఢవ్రతుఁడగు రాముఁడు భార్యతోఁగూడ సుఖనిగూఁ యశంబును రాజ్యంబును లభించుటకై యుపవాసం బుండునట్లు చేయుము, అని దశరథుఁడు వసిష్ఠునితోఁ జెప్పెను. ౪౭

వేదసేత్రలలో శ్రేష్ఠుఁడు భగవంతుఁడు మంత్రంబులఁ జక్కఁగా నెఱింగినవాఁడు దృఢవ్రతుఁడునగు వసిష్ఠుఁడు దశరథమహారాజుతో “అలాశే” యని చెప్పి గుఱ్ఱములుగట్టి సిద్ధముచేయఁబడిన బ్రాహ్మణు లారో హింప యోగ్యుం బగురథంబుపై నెక్కి రామునిచే సమాత్రకంబుగా నుపవాసంబు నేయించుటకై మఱి యెవ్వరినిఁ బంపక తానే రామునియింటికిఁ బోయెను. ౪౮

మునిశ్రేష్ఠుఁడగు నప్సవిష్ఠుఁడు తెల్లనిమేఘుంబుఁబోలి దట్టముగా నుండు తెల్లనికాంతిగలిగి యొప్పుచుండు రామగృహంబుఁజేరి రథంబుమీఁద నుండియే మూఁడుతొట్టికట్లు దాఁటెను. ౪౯

త మాగత మృషిం రామ స్త్వర నివ సమమ్మమి,
 మానయిష్యి న్న మానాన్వాం నిశ్చక్రామ నివేశనాత్ . ౬
 అభ్యేత్య త్వరమాణ శ్చ రథాభ్యాశం వ:సీణః,
 తతోఽపతారయామాస పరిగృహ్య రథా త్వయిహే. ౭
 స చైనం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సమ్భాష్యాభిప్రసాద్య చ,
 ప్రియాన్వాం హర్షయ గ్రామ మి త్యువాచ పురోహితః. ౮

ప్రసన్న స్తే పితౌ రామ యావరాజ్య మవాప్సుసి,
 ఉపవాసం భవానద్య కరోతు సహ నీతయా. ౯

ప్రాత స్త్వా మభిషేక్తా హి యావరాజ్యే నరాధిపః,
 పితౌ దశరథః ప్రిత్యా యయాతిం నహామో యథా. ౧౦

ఇత్యుక్త్వా స తదా రామ మపవాసం యతరతః,
 మస్త్రవిత్కారయామాస వైదేహ్య సహితం మునిః. ౧౧
 తతో యథావ ద్రామేణ స రాజ్ఞో గురు రర్చితః,
 అభ్యనుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయా రామనివేశనాత్ . ౧౨
 సుహృద్భిస్తత్ర రామోఽపి సహసీనః ప్రియంవద్యైః,
 సభాజితో వివేశాఽథ తా ననుజ్ఞాప్య సర్వతః. ౧౩

హృష్టనారీనరయుతం రామవేశ్య తదా బభౌ,
 యథా మత్తద్విజగణం ప్రభుల్లసశినం సరః. ౧౪

స రాజభవనప్రఖ్యా త్తస్మా ద్రామనివేశనాత్,

ఆరాముడును బూజార్హుడగు పసిష్ఠుడు వచ్చుటఁ జూచి యతనిఁ బూజించుటకై, వేగమునఁ దడఁబడుచు గృహంబునుండి బయలుదేరినాడు. ౧

రాముఁడు వేగమున పసిష్ఠుని రథంబునొద్దకుఁబోయి యంతఁ దానే యతనిచేయఁ బట్టకొని రథంబునుండి దించెను. 2

పురోహితుడగు నాపసిష్ఠుఁడు వినయసంపన్నుఁడును బ్రియవార్తఁ జెప్పటనుఁ దగినవాఁడు నగు నారాముఁ డొచ్చి కుశలం బడిగి ప్రసన్నునిం జేసి యతనికి సంతోషంబు నెఱపుచు నిట్లని చెప్పెను. ౩

రాముఁడా! నీసంక్రీడి నీయొ దనుగ్రహంబు గల్గెను. నీవు యావరా జ్యంబునం దభీషిస్తుండవలయునని నీ విపుడు నీతతోఁగూడ నుపవాసం బుండుము. ౪

నీసంక్రీడియగు దశరథుఁడొకరాజు ప్రాతఃకాలమున నహుషండు యయాగికింబోలె నీకుఁ జ్రేస్తుంబున యావరాజ్యంబున నభిషేకంబునీయ నమకట్టియొన్నాఁడు అని పసిష్ఠుఁడు రామునకుఁ జెప్పెను. 5

అపసిష్ఠఁ డిట్లు చెప్పి యప్పుడు నీతచేతను దృఢవ్రతుడగు రాముని చేతను సమర్థులగుగా నుపవాసంబు చేయించెను. 6

అంత రాజగురుడగు నవ్వసిష్ఠుఁడు రామునిచే యథాశాస్త్రంబుగఁ బూజింపఁబడి రాముని నమ్మచివఱచి రామునియిట్లు వదలిపోయెను. 7

అచ్చట రాముడును¹ ప్రియంబదులగు స్నేహితులతోఁగూడఁ గూర్పుండియుండి వారలచే సంతోషపఱపఁబడినవాఁడై వారల సందఱను అన్ని విధంబులను బిప్పించి యంతరిపురంబుఁ బ్రవేశించెను. 8

అప్పుడు రాజుగృహమునందుండు స్త్రీలును మరుషులును సంతోషం బుని ధన్వలుజేయుచు, వికాసమునొందినమఖంబులు గలిగియుండుటఁ జేసి ఆయ్యది వదంబున వధురంబుగాఁ గూర్చుచుండువత్సలును విడిసించినకమ లంబులగలిగి యొక్కచుండు కొలఁకుఁబోలి ప్రకాశించినది. 9

అపసిష్ఠుఁడు రాజగృహంబుబోలె నవివికాలనుందరంబయ్యెను.

నిర్గత్య దదృశే మాన్దం వసిష్ఠో జనసంసృతమ్. ౧౦

బృహద్రథై రయోధ్యాయాం రాజమార్గా న్నిమగ్నహః,

బభూవు రభిసమ్బాధాః కుతూహలజనై ర్వృతాః ౧౬

జనబృందోర్ని సంఘర్ష హర్షస్వనవత స్తదా,

బభూవ రాజమార్గస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః. ౧౭

సీక్తసంమృష్టరథ్యా హి తదహ ర్షనమాలిని,

ఆసీ దయోధ్యా నగరీ సముచ్చితగృహధ్వజా. ౧౮

తదా హ్యయోధ్యానిలయ స్సస్త్రీబాలాబలో జనః,

రామాభిషేక మాకాంక్ష న్నాంకాత్ దువయం వచే. ౧౯

ప్రజాలంకారభూతం చ జనస్యానందవృన్దమ్,

ఉత్సుకోఽభరా జ్జనో ద్రష్టుం తమయోధ్యామహోత్సవమ్.

వవం తం జనసమ్బాధం రాజమార్గం పురోహితః,

శ్లోహన్నివ జనౌఘం తం శనై రాజకులం యయా. ౨౦

సీతాశ్రశిఖరప్రఖ్యం ప్రాసాద మధిరహ్య సః,

సమీయాయ నరేంద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః. ౨౧

తమాగత మభిప్రేక్ష్య హిత్వా రాజాసనం వృషః,

రామునిగృహము వెలువడి, మార్గంబాతయు జనసమృద్ధంబు గలిగియుంటుంజూచెను.

అయోధ్యయందులి రాజమార్గములందు రామాభిషేకముఁజూడ వచ్చిన జనులు గుంపులుగుంపులుగాఁ జేరియొండుటఁజేసి యామార్గంబులు ఇటుకటము గల్గి యుండినవి.

౧౬

అప్పుడు రాజమార్గంబునందు గొప్పతరంగంబులందోలు జనసమూహంబుల యొరయికవలనను వారల సంతోషంబులవలనను గలిగినప్పటి నముద్రంబునకుఁ గల్గెధ్వనినిబోలి యుండినది.

౧౭

అపగటియందుఁ నరయోధ్యాపట్టణమునందలి రాజమార్గంబులన్నియుఁ దడుపఁబడి యెల్లఁకరింపఁబడినవి. ఆచ్చటచ్చట నరటిచెట్లును బోకచెట్లును ఆలంకారార్థముగాఁగట్టఁబడినవి. ప్రతిగృహంబునను ధ్వజంబు శైత్యంబడినవి.

౧౮

అయోధ్యయందుండు స్త్రీలు బాలురు వృద్ధులుమొదలగు జనులందఱును రామాభిషేకముఁ జూడఁగోరి “సూర్యోదయం తేష్వదెష్వదగునో” యని ఇతరచర్య సారంబులు లేక శోచుచుండిరి.

౧౯

ప్రజల కలంకారము గల్గించునదియను జనుల కధికసంతోషము సేయఁనది గనునగు అయోధ్యయందు జరుగఁబోవు శ్రీరామాభిషేకముఁ జూడ జను లందఱు నిచ్చఁగొనిరి.

౨౦

వసిష్ఠుఁ డిట్లుజనులచే నిండియొండురాజమార్గముఁజూచుచు సాజన సమూహములను ఆచ్చటచ్చట వృహమాలుగాఁ బన్నువాడుఁబోలె మెల్లఁగా రాజగృహమునకుఁ బోయెను.

౨౧

అవసిష్ఠుఁడు తెల్లరిమేఘంబును దెల్లని కర్వతశిఖరంబునుంబోలియన్న యారాజగృహముపైకిఁ బోయి దేవగురుఁడగు బృహస్పతి దేవేంద్రునొద్దకుఁ బోవునటుల దశరథమహారాజునొద్దకు పోయెను.

౨౨

దశరథమహారాజు తనయొద్దకువచ్చిన వసిష్ఠుఁజూచి సింహాసనంబునుండి లేచి “రామునిచే నుపవాసము చేయించినావా” యని యడిగెను. అందుకు ఆ

వస్త్రచ్ఛ సచ తస్మై తత్కృత మిత్థ్యభ్యవేదయత్. ౨౩

తేన చైవ తదా తుల్యం సహాసీనా స్సభాసహః,
ఆపనేభ్య స్సముత్తప్తః పూజయన్తః పురోహితసః. ౨౪

గురుణా త్వభ్యనుజ్ఞతో మనుజౌఘం విపుజ్య తస్మై,
వివేశాన్తగిపురం రాజా సింహా గిరిగుహామివ. ౨౫

తదగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులం
మహేష్ఠ్రవేశ్తప్రతిమం నివేశనమ్,
విదీపయంశ్చారు వివేశ పార్థివ
శ్శశీవ తారాగణసమ్కులం నభః. ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షష్ఠమస్కంధః.

షష్టస్కంధః

గతే పురోహితే రామ స్నాన్నతో నియతమానసః,
సహ పత్న్యో విశాలాక్ష్యో నారాయణ ముపాగమత్. ౧

ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివత్తదా,
మహాతే దైవతాయాజ్యం జహావ జ్వలితేనరే. ౨

శేషం చ హవిష స్తస్య ప్రాశ్నాశ్నా త్తనగ ప్రియమ్,

వసిష్ఠుడును “రామునిచే నుపవాసము చేయించినాడు” అని దశరథునకు బదులు చెప్పెను. ౨౩

అప్పుడు దశరథునితోఁగూడఁ గూర్పుండియిండిని సభికులును బురోహితుఁడగు వసిష్ఠునిఁ బూజించుటకై దశరథుఁడు లేచునపుడే యాశ్వాబుల నుండి లేచిరి. ౨౪

దశరథమహారాజు వసిష్ఠులనుమలి నొంది సభికుల నందఱు వీడ్కొని స్నిహంబు పర్వతంబునందలి గుహంబ్రవేశించునట్లు ఆంకశపురంబుఁ బ్రవేశించెను. ౨౫

దశరథమహారాజు చక్కఁగా నలంకరించికొనియుండు స్త్రీలచేసిండి దేవేంద్రునిగృహంబుతో సాటియగుచుండుతనగృహంబును జుద్దుఁడు నక్షత్రములచే నిండియున్న యాకాశంబునుం బోలెఁ బ్రకాశించునట్లు సేయుచుఁ బ్రవేశించెను. ౨౬

ఇది వివవ సర్గము

ఆఱవ సర్గము

పురోహితుఁడగు వసిష్ఠుఁడు పోఁగానేరాముఁడు స్నానంబు చేసిమనకు నిశ్చలముచేసికొని వికాలంబులగు నేత్రంబులుగల భార్యతోఁగూడ నారాయణు నుపాసించెను. ౧

రాముఁ డప్పుడు యథాశాస్త్రంబుగా హవిషాస్త్రంబును శిరసాగ్రహించి మండియన్నిహోత్రమునందు దేవతలఁగా నుత్తముఁడగు నారాయణునికొఱ కాజ్యహోమము చేసెను. ౨

రాచకొమరుఁడగు రాముఁడు హోమము సేయఁగా మిగిలిన హవిస్సునుభుజించి తనకుంబ్రియము గోరుకొని నారాయణుని ధ్యానించుచు శ్రీమౌళంబగు నా నారాయణదేవాలయంబునందు దానే దర్శనంబుచుగొని

ధ్యాయన్నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్థే కుశసంస్థితే.. 3
 వాగ్మతస్సహ వై దేహ్య భూత్వా నియతమానసః,
 శ్రీమత్యాయతనే విష్ణో శ్శిశ్యే నరవరాశ్చ జః. ౪
 ఏకయామావశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్యతే సః,
 అలక్ష్మరవిధిం కృత్స్నం కారయామాస వేన్మసః. ౫
 తత్ర శృణ్వన్సుఖా వాచ సూతమాగధవన్ద్రితాః,
 పూర్వాం సన్ధ్యా ముపాసీనో జజాప యతమానసః. ౬

తుష్టావ ప్రణతః శైవు శిరసా మధుసూదనమ్,
 విమలక్షౌమసంవీతో వాచయామాస చ ద్విజాన్. ౭

తేషాం పుణ్యాహమోహాఽథ గమ్భీరమధురస్తదా,
 అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్యమోహసునాదితః. ౮
 కృతోపవాసం తు తదా వై దేహ్య సహ రాఘవమ్,
 అయోధ్యానిలయ శ్శ్రుత్వా సర్వః ప్రముదితో జః. ౯
 తతః పారజన సర్వ శ్శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్,
 ప్రభాతాం రజనీం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితుం పురీమ్. ౧౦

సీతాశ్రశిఖరాభేషు దేవతాయతనేషు చ,
 చతుష్పథేషు రథ్యాసు వై త్యేష్వట్టాలకేషు చ. ౧౧
 నానాపణ్యసమృద్ధేషు వణిజా మాపణేషు చ,
 కటుమ్బినాం సమృద్ధేషు శ్రీమత్సు భవనేషు చ. ౧౨
 సఖాసుచైవ సర్వాసు వృక్షేష్వాలతీతేషు చ,
 ధ్వజా స్సముచ్చితా శ్చిత్రాః పతాకా శ్చాభవంస్తదా. ౧౩

యందు నీకతోఁగూడ మానంబునొంది మనసు నిశ్చలంబుఁ జేసికొని శయ
నించెను. 3-8

రాముఁడు ఒకజాము రాత్రియందఁగానే నిద్రలేచి గృహంబున
కంతయు నలంకారంబు చేయించెను. ౫

రాముఁడచ్చట సూతమాగధవందిజనంబుల సుఖకరంబులగు మాటల
వినుచుఁ బ్రాతస్సంధ్య నుపాసించి మనోనిగ్రహంబు గలిగి గాయత్రీ జపము
చేసెను. ౬

రాముఁడు విష్ణుదేవుని బ్రస్తుతించి సాష్టాంగంబుగ నమస్కరించెను.
అంత మఱిల స్నానంబుచేసి తెల్లనిపట్టుబట్ట గట్టుకొని బ్రాహ్మణులచే
బుణ్యాహవాచనంబు చేయించెను. ౭

అంత నప్పుడు ఆ బ్రాహ్మణులు ఘోషాహంబు చెప్పఁగా మధురంబగు
సాగోష్పధ్వని వాద్యధ్వనిగూడి యయోధ్యయంతయు నిండినది. ౮

అప్పుడు ఆయోధ్యనుండు జను లందఱు రాముఁడును సీతయు యథా
విధిగ నుపవాసంబు నల్పిన వృత్తాంతము విని చాల సంతసించిరి. ౯

అంతఁ బట్టణమునందుండు జను లందఱును, రామాభిషేకంబు జర
గుటను విన్నవారు గావునఁ దెల్లవాఱుటఁజూచి, పట్టణము నలంకరించు
టకై, యరఁటిపెట్టుగట్టుట మొదలగు కార్యంబులఁ జేసిరి. ౧౦

అప్పుడు తెల్లనిమేఘంబును దెల్లని పర్వతశిఖరంబునుఁబోలి యొప్పు
చుండు దేవాలయములందును జదుకంబులందును రాజమార్గములందును
జొద్దాలయములందును అట్టాలక మందిరములందును నానావిధంబులగు వస్తు
వులచే నమృద్ధంబులయియుండు వైశ్యుల యంగశ్ఛేయందును శ్రీమంతం
బులు నమృద్ధంబులు నగు గృహములందును నమస్తసభాస్థలంబులందును,
ఉన్నెములగు పృథ్వింబులందును రాజచిహ్నంబులు గల బెక్కింబులను
మఱియుఁ బలు తెఱంగులగు రంగులుగల వట్టిబెక్కింబులను ఎత్తిరి. ౧౧-౧౩

అయోధ్య—౧

నటన ర్తకసజ్జానాం గాయకానాం చ గాయతామ్,
మనకకర్ణసుఖా వాచ శ్శుశ్రువుశ్చ తత స్తతః.

౧౪

రామాభిషేకయుక్తాశ్చ కథా శ్చక్ర ర్షిభో జనాః,
రామాభిషేకే సమ్ప్రప్తే చత్వరేషు గృహేషు చ.

౧౫

బాలా ఆపి క్రీడమానా గృహద్వారేషు సంఘశః,
రామాభిషవసంయుక్తా శ్చక్ర రేవం మిథగ కథాః.
కృతపుష్పపహార శ్చ ధూపగన్ధాధివాసితః,
రాజమార్గః కృత శ్రీమా న్నౌరై రామాభిషేచనే.

౧౬

౧౭

ప్రకాశకరణార్థం చ నిశాగమనశ్చక్రయా,
దీపవృక్షాం స్తథా చక్ర రనురథ్యాసు సర్వశః.

౧౮

అలంకారం పుర నైవం కృత్వా తత్పురవాసినః,
ఆకాంక్షమాణా రామస్య యావరాజ్యాభిషేచనమ్.

౧౯

సమేత్య సంఘశస్సర్వే చత్వరేషు సభాసు చ,
కథయంతో మిథ స్తత్ర ప్రశశంసు ర్జనాధిపమ్.

౨౦

అహో మహాత్మా రాజాయ మిహ్నోకుకులనన్దనః,
జ్ఞాత్వా యో వృద్ధ మాత్తానం రామం రాజ్యేభిషేక్యతి. ౨౧

సర్వేష్యనుగృహీతా స్తస్మి యన్తో రామో మపీవతి,

అంతంతిసి, నటులు నర్తకులును మనోహరముగాఁ బాడుచు నభినయంబులు నాట్యంబులుఁ జేసిరి. గాయకులు మనోహరంబుగాఁ బాడిరి. ఆధ్వని చెవులకు శ్రవణమాత్రంబున సంతోషంబుసేయుచు సంత మనసు నకు నాహ్లాదంబు నెఱుపుచు జనులకు వినపచ్చెను. ౧౪

రామునిపట్టాభిషేకము సమీపించఁగానే జనులు ముంగిళ్లయందును గృహంబులలోపలనుఁ జేరి రామునిపట్టాభిషేకమును గుఱించినమాటలనే పరస్పరము చెప్పుకొనుచుండిరి. ౧౫

గృహంబులవాకిళ్లయం దాడుకొనుచుండు పిల్లవాండ్రును గూడ రాముని పట్టాభిషేకమును గుఱించినమాటలనే పరస్పరము చెప్పుకొనుచుండిరి.

రామునిపట్టాభిషేకము నిమిత్తమై యయోధ్యనుండుజనులు, రాజమార్గంబుల సంతటను బుష్పంబులఁజల్లి సురంధిసూపంబులువేసి యలంకరించి శ్రీమంతంబులగునట్లు చేసిరి. ౧౬

అయోధ్యనుండుజనులు రామాభిషేకము ముగియుటకు మున్నె రాత్రి వచ్చునని సంతయించి వెల్తురు గల్గుటకై ప్రతిరాజమార్గంబునందును నానా విధంబులగు దీపస్తంభంబులను వృక్షకారంబుగా నిర్మించిరి. ౧౭

అయోధ్యనుండువారలు ఆపట్టణమున కిట్లలంకారంబు గావించి రాముని యావరాజ్యపట్టాభిషేకమునకు నిశ్చితంబగు ముహూర్తంబు నెదురుచూచుచుండిరి. ౧౮

పట్టణవాసు లందఱును ముంగిళ్లయందుఁ గలుపుకూటంబులందు గుంపులుగుంపులుగాఁ జేరి యచ్చట నొకరిలో నొకరు మాటలాడుకొనుచు దశరథు నిట్లని ప్రశంసించిరి. ౨౦

ఇక్ష్వాకువంశంబును సంతోషించఁజేయునట్టి యాదశరథమహారాజు తాను వృద్ధుఁ డగుట నెఱిగి రాజ్యంబునందు రాము నభిషేకింపఁ దలంచి నాడు కావున నికడు మిక్కిలియు బుద్ధిశాలి. ఆత్మర్యము! ౨౧

మనము బహుకాలముగాఁ గోరునట్లు మనకు లోకంబునందలి యెచ్చు

చిరాయ భవితా గోప్తా దృష్టానోకపరావరః.

౨౨.

అనుధతమనా విద్వా నర్తాన్తా భాగ్యవత్సలః,

యథా చ భాగ్యమస్మిన్ స్తథాఽన్తా స్వపి రాఘవః. ౨౩

చిరం జీవతు ధర్మాన్తా రాజా దశరథోఽనఘః,

యత్ప్రసాదేనాభిషిక్తిం రామం ద్రక్ష్యామహే వయమ్. ౨౪

వీరవిధం కథయతాం పౌరాణాం శుశ్రువు స్తదా,

దిగ్భ్యోపి శ్రుతవృత్తాన్తాః ప్రాప్తా జానపదా జనాః. ౨౫

తే తు దిగ్భ్యః పురిం ప్రాప్తా ద్రష్టుం రామాభిషేచనమ్,

రామస్య పూరయామాసుః పురిం జానపదా జనాః. ౨౬

జనౌమై నై ర్విసర్పద్భి శ్శుశ్రువే తత్ర నిస్వనః,

పర్వసూదీర్ఘ వేగస్య సాగరస్యేన నిస్వనః. ౨౭

తత స్తద్ద్రక్షయసన్నిభం పురం

దిదృక్షుభి ర్జానపదై రుపాగతైః,

సమస్తత స్సస్వన మాకులం బభౌ

సముద్రయాదోభిరివార్ణ వోదకమ్. ౨౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పశ్యస్వరః.

తక్కువల నన్నిటి నెఱింగిరరాముండు రాజును రక్షకుండును గాఁగలఁడు. కావున మనము ఐర షీశ్వరునిచే ననుగ్రహింపఁబడినవార మగుచున్నాము.

రాముండు గర్వములేనివాఁడు పండితుండు ధర్మబుద్ధిగలవాఁడు తమ్ములందుఁ జాలఁబ్రేమగలవాఁడు తమ్ములం దెట్టిప్రేమయొందునో అట్టిప్రేమయే మనయందును గల్గియున్నాఁడు. ౨౩

మన మెవ్వనియనుగ్రహంబునంజేసి వట్టాభిషిక్తుడగు రాముం జూడఁ బోవుచున్నామో ధర్మాత్ముండు బాపరహితుండు నగు నాదశరథుండు బహుకాలము జీవించియుండుఁగాని. ౨౪

అప్పుడు రామాభిషేకవృత్తాంతము విని సానాప్రదేశములనుండి వచ్చినజానపదులగుజనులను ఈప్రకారముగా నాపౌరులు మాటలాడుకొను చుండఁగా నామాటల నాలకించిరి. ౨౫

అట్లు రామాభిషేకవృత్తాంతము విని రాముని యభిషేకంబుఁ జూచుటకై సానాప్రదేశంబులనుండి యయోధ్యకువచ్చియున్న యాగ్రామవాసి జనులు రామునిపట్టాఁబగు నయోధ్యయంతయు నిండి యుండిరి. ౨౬

ఆ యయోధ్యయందు అట్లు సానాప్రదేశములందుండి వచ్చుచుండు జనసమూహములవలనఁ గలిగినధ్వని పౌర్ణములనుండు అధికవేగము నొంది యుండు సముద్రమందలి ధ్వనినిబోలె నుండినది. ౨౭

అంత దేవేంద్రునిభవనంబులో సాటియగు నాయయోధ్యావట్టణము రామాభిషేకముఁజూడ గోరివచ్చియున్న గ్రామవాసులగు జనులు సేయు ధ్వనులచేతను వారలు గుంపుగుంపుగాఁ దిలుగులాడుటంగల్గిన కలఁతచేతను జలఁతమెనులచే రొదగల్గి కలఁతపడియుండు సముద్రజలంబుంబోలి ప్రకాశించినది. ౨౮

ఇది ఆఱవసర్గము.

సప్తమ స్కంధః

జ్ఞాతిదాసీ యతో జాతా కై కేయ్యా స్తు సహాషిణా,
ప్రాసాదం చంద్రసంకాశ మారురోహ యదృచ్ఛయా.

౧

సిక్తరాజపథాం కృతాన్నిం ప్రక్షిప్తకుసుమోత్కరామ్,
అయోధ్యాం మథరా తస్మా త్ప్రాసాదా దన్వవై త్మతః.

౨

పతాకాభి ర్వరాహ్లాభి ర్భజై శ్చ సమలఙ్కృతామ్,
వృతాం ఛందపక్షై శ్చాపి శ్చిరసాన్నితజనై ర్వృతామ్.

౩

మాల్యమోదకహస్తైశ్చ ద్విజేంద్రై రభివాదితామ్,
శుక్ల దేవగృహద్వారాం సర్వవాదిత్రనిస్వనామ్.

౪

సమృద్ధిహృష్టజనాకీర్ణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితామ్,
ప్రహృష్టవరహస్త్యశ్వాం సమృద్ధిణ్ధితగోపృతామ్.

౫

ప్రహృష్టముదితైః పారై రుచ్చితధ్వజమాలినీమ్,
అయోధ్యాం మథరా దృష్ట్వా పరం విస్తయ మాగతా.

౬

ఏడవసర్గము

ఎచ్చటనో పుట్టి కైకేయి పుట్టింటివారు కైకేయికి హరణం వివ్వగా వచ్చి కైకేయితోఁగూడ నున్న మంధర యనుదాసి నున్నము పూయబడి యుంటుం జేసి చంద్రుఁడుఁ బోలెఁ జెల్లఁగానున్న మేడవై స్వేచ్ఛచే శెక్కిను.

౧

మంధర యామేడవై నిలుచుండి తడువబడిన రాజమార్గంబులతో నొప్పుచు అంతటఁ జల్లబడిన పూలచేఁ దావులు గుబాళించుచుండు నయో ధ్యావట్టణంబు నంతయుఁ జూచెను.

౨

రాజచిహ్నంబులు వ్రాసిన బెక్కిములచేతను సాధారణధ్వజంబుల చేతను అలంకరింపఁబడి జనులు యథేచ్ఛాబుగా సంవరించుటకై నిర్మింపఁ బడినయడ్డత్రోవలతో నొప్పుచుఁ దలకు స్నానముచేసి వరిశుద్ధులయియుండు జనులతోఁగూడి రామునకుఁ గానుగలు నమర్పించుటకై పుష్పమాలికలఁ గుడుములుఁ జేతులం బట్టుకొని లిరుగుచుండు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల సంతోషధ్వ నులచే నిండినదై నున్నము పూయబడియుంటుం జేసి తెల్లఁగానుండు దేవాలయద్వారంబులుగలదై యెల్లవాద్యంబులు నాయంపఁబడుటవలన వానిధ్వను లచే నాదికంబై మిక్కిలియు సంతోషంబు నొందియున్న జనులు గలిగి యచ్చటచ్చట బ్రాహ్మణులు సేయువేదపారాయణంబులం గల్గినధ్వనులచే న్యాపింపఁబడి రాముని యభిషేకంబు గుఱించి మృగాదులునుకూడ సంతోషంబు నొందుటంజేసి గగుర్పాటునొందిన మేలయినయేనుఁగులును గుఱ్ఱంబు లును సంతోషాలికయంబున జంకెలువేయుచుండు నాఁబోతులును గలిగి సంతోషవిశేషంబున గగుర్పాటునొందిన పౌరజనులచే శైలికట్టబడిన ధ్వజం బుల నలరారుచున్న నయోధ్యావట్టణంబు నంతయును మంధరచూచి మిక్కిలి యాశ్చర్యపడెను.

3-౬

ప్రహర్షోత్ఫుల్లనయనాం పాణ్డురక్షౌమవాసినీమ్,
అవిదూరే స్థితాం దృష్ట్వా ధాత్రీం పప్రచ్ఛ మథరా. 2

ఉత్తమేనాభినయంక్తా హర్షేణాశ్శపరా సతీ,
రామమాతా ధనం కిన్న జనేభ్యస్సమ్ప్రియచ్ఛతి. ౩

అతిమాత్రప్రహర్షోఽయం కిం జనస్య చ శంస మే,
కారయిష్యతి కిం వాపి సమ్ప్రిహృష్టో మహీపతిః. ౪

విదీగ్యమాణా హర్షేణ ధాత్రీ తు పరయా ముదా,
అదచక్షేఽథ కుబ్జామై భూయసీం రాఘవశ్రమమ్. ౧౦

శ్వః పుష్కేణ జితశ్రోధం యావరాశ్చేన రాఘవమ్,
రాజా దశరథో రామ మభిషేచయితాఽనఘమ్. ౧౧

ధాత్ర్యస్తు వచనం శ్రుత్వాకుబ్జా తీవ్రమమర్షితా,
కైలాసశిఖరాకారా త్స్పృసాదా దవరోహత. ౧౨

సా దహ్యమానా శోవేన మథరా పాపదర్శినీ,
శయానా మేత్య కైకేయీ మిదం వచన మ్నబ,వీత్. ౧౩

సంతోషవిశేషంబున వికాసంబు నొందియున్న కండ్లుగలిగి తెల్లనిపట్టు
చీరకట్టుకొని కనకు సమీపంబుననే యున్నదాదనిజూచి మంధర యిట్లని
యడిగెను 2

రామునితల్లి యగుకౌసల్య స్వభావంబున ధనసంగ్రహంబు నెయ్యనది
కావున నెవ్వరికి నేమియు నివ్వనిదియైనను ఇప్పుడు అధికముగా సంతోషము
నొంది జనులకు ధనము నిచ్చుచున్నది. ఇందు కేమికారణము. ౩

జనుల కింత యధికమయిన సంతోషం బొందువలనఁ గలిగినది? నాకుఁ
జెప్పము.

లేక భూమికిఁ బ్రభువయిన దశరథమహారాజు సంతోషంబు నొంది
యేకార్యమునైనఁ జేయఁబోవుచున్నాఁడా? దీని సవిస్తరంబుగా నాకుఁ
జెప్పము అని యడిగెను. 4

అంత నాదాని లోకుల సంతోషం బతిశయించియుండుటవలన నవ
యంబులుబ్బుటంజేసి పగుల్పఁబడుచున్నదో యని యెన్నఁ దగి యొప్పుచు
గూనిదైనమంధర కై కేయిపక్షమునం దుండున దగుటవలన దానికి రామాభి
షేకవార్త చెప్పుదగనిదైనను, సంతోషాతిశయంబున మనంబెఱుంగక యట్టి
రామాభిషేకవార్తను ఇట్లని చెప్పెను. ౫

దశరథమహారాజు లేపు పువ్వునక్షత్రంబునఁ గోపాబురు స్వాధీనపఱు
చుకొనినవాఁడును బాపమునేయనివాఁడు నగురాముని యంపరాజునొరతన
మునందు అభిషేకింపఁబోవుచున్నాఁడు అని దాని మంధరకుఁ జెప్పెను. 6

గూనిదైన మంధర దాదిచెప్పినమాట విని యాక్షణమే యధికమయిన
కోపంబు నొంది తెల్లఁగా నత్యున్నతంబై యుంటంజేసి కైలాసపర్వతశీఖరం
బుంబోలెఁ జూపట్టుచున్న యామేడవైనండి వేగంబుగా దిగెను. ౭

పాపముగలిగించుకార్యములనే చేయఁగోరు స్వభావముగల యామం
ధర కోపంబున నెఱ్ఱగానుండు ముఖంబు మొదలగు నవయంబులుగల్గుటం
జేసి దహింపఁబడుచున్నదో యనియెన్నఁ దగి యొప్పుచుఁ బరుండియున్న
కై కేయికడకుఁ బోయి యాకై కేయిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౮

ఉత్తిష్ఠ మూఢే కిం శేషే భయం త్వా మభినన్తతే,
ఉపప్లవ మథాఘేన కి మాత్మానం న బుధ్యసే.

౧౪

అనిష్టే సుభగాకారే సౌభాగ్యేన వికల్పసే,
చలం హి తవ సౌభాగ్యం నద్వా సస్మిగ్రత ఇవోష్ణగే.

౧౫

ఏవ నుక్తా తు కై కేయీ రుష్టయా వరుషం వచః,
కుబ్జయా పాపదర్శిన్యా విషాద మగమ త్పరమ్.

౧౬

కై కేయీ త్వబ్రవీ త్కుబ్జాం కచ్చి త్క్షేమం ను మన్తరే,
విషణ్ణవదనాం హి త్వాం లక్షయే భృశదుఃఖితామ్.

౧౭

మన్థరా తు వచ శ్శ్చిత్వా కై కేయ్యా మధురాక్షరమ్,
ఉవాచ క్రోధసంయుక్తా వాక్యం వాక్యవికారదా.

౧౮

సా విషణ్ణతరా భూత్వా కుబ్జా తస్యా హితైషిణీ,
విషాదయన్తీ ప్రోవాచ భేదయన్తీ చ రాఘవమ్.

౧౯

అక్షయ్యం సుమహా ద్వేవి ప్రవృత్తం త్వద్విదినాశనమ్,

రామం దశరథో రాజా యావరాజ్యేభిషేక్ష్యతి.

౨౦

సాఽస్త్యగాధే భయే మగ్నా దుఃఖశోకసమన్వితా,

తెలివలేనిదానా ! లేము. ఏల వరుండియన్నావు? నీ కిప్పుడు గొప్ప భయంబు రాబోవుచున్నది. నీ కింకఁ బెక్కుదుఃఖంబులు కలుగఁబోవుటను చెలిసికొనక యేల యూరకున్నావు? ౧౪

నీవు యథార్థంబుగా నీపెనిమిటికప్రియవు. వైకే భాగ్యంబుగలదాని భంగి నగవడుచున్నావు. మఱియు “నాకే భాగ్యంబుగలదు” అని నిన్నునీవే పొగడ్చుకొనుచుంటివి. ఇప్పుడు ఎండకాలమునందు ఏటిప్రవాహమువలె నీభాగ్యం బంజయి నాశమునొందఁబోవుచున్నది. అని మంధర కైకేయితోఁ జెప్పినది. ౧౫

కైకేయి యట్లు కోపంబు నొందినదియఁ బాపంబులనే చేయఁగోరు స్వభావంబు కలదియనగు మంధరచెప్పిన వరుషంబగుమాటను విని యధిక మయిన దుఃఖము నొందెను. ౧౬

“మంధరా ! నాకు క్షేమంబు లేదా యేమి? నీమొగంబున దుఃఖ చిహ్నంబులగవడుటచే నీవుమిగుల దుఃఖమునొందినావని తలంచుచున్నాను” అని కైకేయి గూన్చిన మంధరతోఁ జెప్పెను. ౧౭

ఎప్పటికిఁ దగునట్లుప్పటికి మాటలు చెప్ప నమర్థురాలగు మంధర కోపంబునొందినదై మధురంబగు కైకేయిమాటను విని యాకైకేయిం జూచి యట్లని చెప్పెను. ౧౮

అట్లు కైకేయిమేలుకోరునట్టి యామంధర మనుపటికన్నను అధిక ముగాదుఃఖమునొంది కైకేయికి దుఃఖము గలిగించి రామునిపై విరోధముగలిగించుటకును ఐట్లని చెప్పెను. ౧౯

రాణివగుకైకేయీ! ప్రతిక్రియ లేనట్లుగా సమూలముగా నిన్నుఁ జెలించుటకై యశ్చముచేయఁబడినది. ౨౦

దశరథమహారాజు రామునికి యావరాజ్యంబునఁ బట్టాభిషేకము నేయఁబోవుచున్నాడు. ౨౧

నే నెల్లకప్పుడును నీమేలుకోరుదానను గావున నిట్లు జరగఁబోవుటను

దహ్యామానానలీనేవ త్వద్ధితార్థ మిహగణా.

౨౧

తన దుఃఖేన కై కేయి మమ దుఃఖం మహా న్భవేత్,
త్వద్వృద్ధౌ మమ వృద్ధిశ్చ భవే చ త్ర న సంశయః.

౨౨

నరాధిపకులే జాతా మహిషీ త్వం మహీపతేః,
ఉగ్రత్వం రాజధర్మాణాం కథం దేవి న బుధ్యతే.

౨౩

ధర్మవాచీ శతో భర్తా శ్శత్రువాచీ చ దారుణః,
శుద్ధభావేన జానీషే తే నైవ మతిస్థితా.

౨౪

ఉపసీతం ప్రయుంజాన స్త్వయి సాన్త్వ మన్యకమ్,
అథే నైవాద్య తే భర్తా కౌసల్యాం యోజయిష్యతి.

౨౫

అపవాహ్య స దుష్టాత్తా భరతం తవ బంధుషు,
కాలేష్ట స్థాపయితా రామం రాజ్యే నిహతకణ్ఠికే.

౨౬

శత్రుః పతిప్రవాదేన మాత్రేవ హితకామ్యయా,

ఁన్నంతసే మహాభయంబు నొంది యలిదూఁఖంబునంజేసి రోదనంబుసేయఁచు నిష్పచే దహింపఁబడుచున్నట్లు బాధపడుచు నీకిప్పుడు రాజోష్ఠక్రీడుఁ బోగొట్టుటకై యిచ్చుటికి వచ్చితిని.

౨౦

కైకేయా! నీకు దూఁఖము గలిగినచో నాకును దూఁఖము గలుగును. నీకు మేలు కలుగునేని నాకును మేలు కలుగును. యీ విషయమునందు సందేహములేదు.

౨౧

రాణివగుకైకేయా! నీవు రాజులగువారిసంశయమునం బుట్టితివి. మహారాజగు దశరథున కుత్తమభార్యవుగా నున్నావు. అయినను రాజులనదతలు క్రూరంబు లనుట నీ కేల తెలియదు? ఇది చిత్రముగా నున్నది.

౨౩

నీపెనిమిటి యగుదశరథుఁడు నోట ధర్మములం జెప్పుచుండును. స్వభావంబున రహస్యముగాఁ గాదుసేయువాఁడు. వైకి బహుస్త్రియంబుగా మాటలాడును; స్వభావమునబహుక్రూరుఁడు; నీవుకపటములేనిదానివు. కావున నతఁ డభినయించువానిని సత్యంబుగా నమ్ముచున్నావు. నిన్నతఁడట్లు మోసపుచ్చుచున్నాఁడు.

౨౪

నీపెనిమిటి యగదశరథుఁడు అయాకాలమునకుదగిన మంచిమాటలు చెప్పి నిన్నుబ్బించుచుండి యిప్పుడు కౌసల్యకే గొప్పఫలంబు నమకూరునట్లు చేయఁ బోవుచున్నాఁడు.

౨౫

దుష్టాత్మఁడగు నాదశరథుఁడు నీపుట్టిటికి భరతునిఁ బాఱఁడోలి యతఁడు లేనిసమయము చూచి రేపుప్రాతకకాలంబున సంతమాత్రంబున కత్తువులులేకుండుటంజేసి బహుదుఖప్రదంబైనరాజ్యంబునందు రామునకుఁ బట్టాబిషేకము సేయఁబోవుచున్నాఁడు.

ఎట్లు సర్పమును బోషించునట్టి చిన్నది తెలియ లేక సర్పములొకల విషము గలదని యెఱుంగక తనకు మేలు గల్గుటకయి యాసర్పమును దొడఁపయినచుకొని బుజ్జించునో అట్లు నీవు నీపెనిమిటియగు దశరథుఁడు నీకు యథార్థంబుగా శత్రుఁడని యెఱుంగక ప్రియఁడని తలంచి పొడతై.

అశీవిష ఇవాజ్ఞేన బాలే పరిహృత స్త్వయా. ౨౭

యథా హి కుర్యా త్సర్వో వా శత్రు ర్వా ప్రత్యుపేక్షితః,
రాజ్ఞా దశరథేనాద్య సపుత్రా త్వం తథా క్షణా. ౨౮
పాపేనానృతసాన్తేన బాలే! నిత్యం సుఖోచితే,
రామం స్థాపయతా రాజ్యే సానుబంధా వాణా వ్యాసే. ౨౯

సా ప్రాప్తకాలం కైకేయీ క్షీప్రం కుసు హింసితవ,
త్రాయస్య పుత్ర మాణ్డానం మాం చ విస్తయదర్యనే. ౩౦

మథరాయా వచ శ్శుక్రిత్వా శయానా సా శుభాననా,
ఉత్తప్తా హ్వ సంపూర్ణా చంద్రలేఖేన శారదీ. ౩౧

అతీవ సా తు సంహృష్టా కైకేయీ విస్తయాన్వితా,
ఏక మాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రదదా శుభమ్. ౩౨

దత్వా త్యాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రమదోత్తమా,
కైకేయీ మథరాం దృష్ట్వా పున రే వాబ్రవీ దిదమ్. ౩౩
ఇదం తు మథరే మహ్యా మాఖ్యాసి పరమం ప్రియమ్,
ఏత న్నే ప్రియ మాఖ్యాతుః కింవా భూయః కరోమి తే. ౩౪

నుపలాించుచున్నావు; ఎట్లు తొడవై నానావిధంబుల నుపలాంఘనములను
చున్నవర్షంబు తనకు మేలుకొనుచుండు దన్నుబోషించుచున్నదానిం గఱచునో
అవిధంబున నీవెనిమిటిగఱచు దన్ను నమ్మి యుపలాంచుచున్న నీకుఁ గీడు
నేయను. కావున సర్పంబును విడుచునట్లు అతని విడువవలయును. ౨౭

పాముగాని శత్రువుగాని చంకఁబడక గఱచేయవలదనెని యెట్లు
నేయనో అట్లే యిప్పుడు దశరథుండు నీకును నీకొడుకునకును జేసినాడు. ౨౮

కైకేయా! నీవెల్లప్పుడును శుభం లనుభవించగలవదనవు. ఏమి
యం దెలియని చిన్నదానవు. పాపుడగు నీదశరథుండు ఇన్నినాళ్లు దల్పిటల
యినప్రియవచనంబులచే నిన్ను మోసపుచ్చుచుండి యిప్పుడు రాముని
రాజ్యంబున నభిషేకించి నిచ్చును నీకొడుకును నీజనంబులను జేజువదలం
చినాడు. ౨౯

చూపకుల కాశ్చర్యము గలిగించునట్టి సుందరములయిన కండ్లుగల
కైకేయా! అట్టిదుఃఖమునకుఁ బాత్రురాలవు కాబోయెదవు. కావున నీ
విప్రుడే యిప్పటికిఁ దగినట్లు నీకు మేలుగావించుకొనుము. నిన్నును నీకొడుకును
నన్నును రక్షించుకొనుము. అని మంధర కైకేయికిఁ జెప్పెను. ౩౦

మంధర చెప్పినమాట విని పరుండియన్న సుందరముఖముగల యా
కైక యధికముగా సంతోషమునొంది శరత్కాలమునందలి చంద్రశేఖరయం
దోరె వెలుగుచు శయనమునుండి లేచెను. ౩౧

అకైకేయి మిగల సంతోషము నొంది యట్టిసంతోషం బాకస్మికం
బుగాఁదనకుఁ గల్గుటనుగుఱించి యాశ్చర్యపడుచు నామంధరకు నొకమంచి
యాధరణము నిచ్చెను. ౩౨

స్త్రీలలో సుత్రమురాలయిన యాకైక అట్లామంధరకు నాధరణించిచ్చి
యంత నామంధరం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౩౩

మంధరా! నీవు నా కిట్టిపరమసంతోషము గలిగించువార్త చెప్పుదు
న్నావు. ఇట్టి సంతోషవార్తనుజెప్పిన నీకు దీనికన్న నింకనేమిచేయుదును?

రామే వా భరతే వాహం విశేషం నోపలక్షయే,
తస్మా త్తుష్టాఽస్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేభిషేక్ష్యతి. 3౫

న మే వరం కించి దిత స్త్వయా పునః
ప్రియం ప్రియార్హే సువచం వచః పరమ్,
తథా హ్యవోచ స్త్వ మతః ప్రియోత్తరం
వరం వరం తే ప్రదదామి తం వృణు. 3౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తమ స్కంధః

అష్టమ స్కంధః

మన్థరా త్వభ్యసూయైనా ముత్సృజ్యాభరణం చ తత్,
ఉవాచేదం తతో వాక్యం కోపదుఃఖినమన్వితా. ౧

హర్షం కి మిద మస్థానే కృతవత్ససి బాలిశే,
శోకసాగరమధ్యస్థ మాత్మానం నావబుధ్యసే. ౨

మనసా ప్రహసామి త్వాం దేవి దుఃఖార్దితా సతీ,
యచోఽచితవ్యే హృష్టాఽసి ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్. ౩

శోచామి దుర్మతిత్వం తే కా హి ప్రాజ్ఞా ప్రహర్షయేత్,
అరే సుసత్త్విపుత్రస్య వృద్ధిం మృత్యోరివాగతామ్. ౪

రాముడుగాని భరతుడుగాని నాకిద్దరు నొకటియే; నా కేభేదమును లేదు. దశరథుడు రాజ్యమునందు రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబు నేయింపఁ బోవుచున్నాడని వినుటంజేసి మిగుల సంతోషించితిని.

34

మంధరా! నీవు సంతోషమునకుఁ దగినదానవు. ఈ రామాభిషేక వార్తకన్నను ఇతరయైన యింకటి ప్రియవార్తను నా కింక నీవు చెప్పలేవు. అట్టి ప్రియవార్తను నీవిప్పుడు చెప్పితినిగావున నీకు అన్నిటికన్న సెచ్చుగా సంతోషంబు గలిగించువస్తువు నిచ్చెదను దానిఁ గోరుకొనుము. అని కైకేయి మంధరకుఁ జెప్పెను.

35

ఇది యేడవ సర్గము.

ఎనిమిదవ సర్గము

ఇట్లుచెప్పిన కైకేయిమీఁద మంధర యొక మేలుబోధించినను విన లేదని యశూయనొంది యది యిచ్చిన యాభరణమును వినర్జించి తాను హితముచెప్పఁగా వినదని కోపమును ఆనర్థము రాఁబోవుచున్నదని దుఃఖమునుం బొంది కైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను.

36

మూఢురాలా! దుఃఖముఁ బొందవలసినకాలమునందు సంతోషము నొందుచున్నావేమి? నీ! పుడు సముద్రమువంటి దుఃఖమువచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండఁగా దాని నెఱుంగకున్నావు.

37

రాణివగు కైకేయీ! ఇట్టి గొప్పదుఃఖమునుబొందియును దుఃఖింపవలసియుండఁగా నీవు సంతోషించుచున్నావు కావున నిట్టి నిన్నుఁజూడఁగా నాకు మనంబున నవ్వు పచ్చుచున్నది.

38

నీ కిట్టిదుర్బుద్ధిగలుగుటఁ జూడఁగా నాకు దుఃఖముగలుగుచున్నది. మృత్యువువంటి శత్రువయిన చవలెకొడుకునకు పృథ్విగలుగుటవలనఁ జెలివి గలిగినస్త్రీ యెవ్వతె సంతోషించును?

39

అయోధ్య—6

భరతాదేవ రామస్య రాజ్యసాధారణా ద్భయం,
త ద్విచిన్త్య విషణ్ణాఽస్తి భయం భీతాఽన్ధి జాయతే.

౫

లక్ష్మణో హి మహేష్వాసో రామం సర్వాత్తనా గతః,
శత్రుస్సు శ్చాపి భరతం కాకుత్స్థం లక్ష్మణో యథా.

౬

ప్రత్యాసన్నక్రమేణాపి భరత సైన్యవ భామిని,
రాజ్యక్రమో విప్రకృష్ట స్తయోస్తావ త్కనీయసోః.

౭

విదుషః శత్రుచారిత్రే ప్రాజ్ఞస్య ప్రాప్తకారిణః,
భయా త్ప్రచేపే రామస్య చిన్తయన్తి తవాత్తజమ్.

౮

సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్యతే,

భరతునకుమాత్రమే రామునితో సమానముగా రాజ్యముఁ బొందుటకుఁ దగినయధికారమున్నది. కావున రామునకు భరతునివలన మాత్రమే భయంబుగలుగును. ఎవ్వఁ డెవ్వనివలన భయపడునో అతనికి వానివలన భయ మవశ్యము మనుష్యులవలన భయపడు సర్వాదులవలన మనష్యులకుఁ గల్గినట్లు సంభవించును. కాబట్టి భరతునివలని రామునకు భయంబుగల్గటమగుటచి యాలోచింపఁగా నాకు మిక్కిలియు దుఃఖింపగుచున్నది. ౧

లక్ష్మణశత్రుఘ్నులును రాజ్యముఁబొందుట కధికారము గలవారలయ్యిను మహాపరాక్రమకారియగు లక్ష్మణుండు మనోవాక్కాయ కర్తంబుల రాముని నాశ్రయించియున్నాఁడు. అట్లు శత్రుఘ్నుఁడు లక్ష్మణుఁడు రాము నాశ్రయించినట్లు భరతు నాశ్రయించినాఁడు. కావున వారలు రామభరతుల ప్రాప్తున నుండురేకాని స్వతంత్రముగా రాజ్యంబు నపేక్షింపరు. అందువలన రామునకు లక్ష్మణునివలనను భరతునకు శత్రుఘ్నునివలనను భయంబు గలంగదు. ౨

కైకేయా! జన్మక్రమముచేతను గూడ భరతుఁడు లక్ష్మణశత్రుఘ్నుల కన్నను ముందు పుట్టినవాఁడు కావున భరతునికే రాజ్యప్రాప్తియం దధికారము సన్నిహితముగానున్నది. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు భరతునికన్నను వెనుకఁ బుట్టినవాండు కావున వారలకు రాజ్యప్రాప్తియం దధికారము సన్నిహితముగాదు. అట్లగుటఁజేసి రామునికి వెనుక భరతుఁడే రాజ్యాధికారి కావున రామువలన భరతునకే భయముగలుగును. ౩

రాముండు ఋద్ధికాలి; రాజసీత చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు; ఏకాలంబున దేనిదేయవలయునో దాని దప్పుక యప్పుడే చేయనేర్చినవాఁడు. నీకొడుకు భరతుఁ డట్టి సమర్థుఁడుకాఁడు కావున రామునివలన నీకొడుకునకు భయంబుగలుగునని కొడుకుఁడలంచుకొనునప్పుడెల్ల మిక్కిలియు భయము పొందుచున్నాను. ౪

కాసల్యకొడుకునకు పుష్కనక్షత్రంబున బ్రహ్మణోత్తములు భూజ్యం

యావరాశ్యేన మహతా శ్వః పుష్కేణ ద్విజోత్తమైః. ౯

ప్రాప్తాం సుమహతీం ప్రీతిం ప్రతీతాం తాం హతద్విషమ్,
ఉపసాస్యసి కౌసల్యాం దాసీవత్త్వం కృతాజ్ఞలిః. ౧౦

ఏవం చేత్త్వం సహస్థాభిస్తస్యాః ప్రేష్యా భవిష్యసి,
పుత్ర శ్చ తవ రామస్య ప్రేష్యభావం గమిష్యతి. ౧౧
హృష్టాః ఖలు భవిష్యంతి రామస్య పరమాన్తిస్త్రియః,
అప్రహృష్టా భవిష్యంతి స్నుషాస్తే భరతక్షయే. ౧౨

తాం దృష్ట్వా పరమప్రీతాం బ్రువంతీం మన్థరాం తతః,
రామ స్త్యైవ గుణా న్దేవీ కైకేయా ప్రశశంస మా. ౧౩

ధర్మతో గురుభి ర్దాంతః కృతజ్ఞ సత్యవా కృచిః,
రామో రాజ్ఞ స్సతో జ్యేష్ఠో యావరాజ్య మతోఽన్వతి. ౧౪

భ్రాతౄన్ స్ఫుతాన్ శ్చ దీర్ఘాయుగ పితౄన త్పాలయిష్యతి,
సంతప్స్యినే కథం కుజ్ఞే శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్. ౧౫

భరతశ్చాపి రామస్య ధృవం వర్షశతాత్పరమ్,
పితృవై తామహం రాజ్య మవాప్తా పురుషర్షభః. ౧౬

బగు యావరాజ్యంబునఁ బట్టాభిషేకము సేయఁబోవుచున్నారు. కావున నాకొసల్య మహాభాగ్యముగలదిగదా !

అట్లు తనకొడుకు రాముండు పట్టాభిషిక్తుండగుటఁజేసి మహాసంతోషంబునొంది లోకంబునందుఁ బ్రసిద్ధయై చవతులు మొదలగుకత్తువుల నడఁగఁద్రొక్కి వైభవంబునఁ జేలఁగుచుండు కొసల్యకు నీవు దానియట్లు చేతులుమొగిడ్చికొని సేవకేయవలసియున్నది.

ఇట్లు రాముండు పట్టాభిషిక్తుం డగునేని నీవును, మేమును ఆకొసల్యకు భృత్యుల మగుదుము. నీకొడుకు భరతుండును రామునకు భృత్యుండగును.

అట్లు రాముండు పట్టాభిషిక్తుండగు నేని యుత్తమాలగు రాముని స్త్రీలందఱు నానందంబునొంది యుండురు. భరతుండు దరిద్రుఁడగును కావున భరతునిభార్యలందఱు సంతోషములేక యుండురు. అని మంథర చెప్పినది.

అంత నట్లు మిగులదుఃఖంబునొంది నీతులుచెప్పుచున్న మంథరఁ జూచి రాణియగు కైకేయి దానిమాటలఁ జెవులనిడక రామునిగుణంబులనే కొనియాడ నారంభించెను.

రాముండు ధర్మజ్ఞుఁడు. గురువులచే నిందియనిగ్రహము గలుగునట్లు శిక్షింపఁబడినవాఁడు. తన కితరులు కొంచె ముపకారముచేసినను దాని నెచ్చుగాఁ దలంచువాఁడు. దబ్బులు నొత్తమాత్ర మాడఁడు. పరిశుద్ధుఁడు. మఱియు దశరథమహారాజునకు శ్రేష్ఠుడుమారుండు కావున నతఁడే యావరాజ్యంబునకుఁ దగినవాఁడు.

మంథరా! దీర్ఘాయుఁ డగురాముండు తమ్ములను భృత్యులను దండ్రీబోలె శ్రద్ధతోఁ గాపాడును. అట్టి రామునకుఁ బట్టాభిషేకమగునని విన్నందున సంతోషముగలుగక నీకెట్లు దుఃఖంబుగలిగినది?

రాముండు నూతొండ్లు రాజ్యముఁ బాలించినవెనుక మరువశ్రేష్ఠుఁడగు భరతుండును చిత్తపైతామహం బగురాజ్యంబు నొందఁగలఁడు. ఇది నిశ్చయము.

సా త్వ మభ్యుదయే ప్రాప్తే వర్తమానే చ మన్దరే,
భవిష్యతి చ కల్యాణే కిమర్థం పరితప్యసే.

౧౭

యథా మే భరతో మాన్య స్తథా భూయోఽపి రాఘవః,
కౌసల్యాతోఽతిరిక్తం చ సోఽను శుశ్రూషతే హి మామ్. ౧౮

రాజ్యం యదిహి రామస్య భరతస్యాపి తత్తదా,
మన్యతే హి యథాత్తానం తథా భ్రాతృహంశ్చ రాఘవః. ౧౯

కై కేయీవచనం శ్రుత్వా మన్దరా భృశదుఃఖిణా,
దీర్ఘ ముష్ణం వినిశ్చస్య కై కేయీ మిద మబ్రవీత్.

౨౦

అనర్థదర్శినీ మౌర్యా న్నాత్తాన మవబుద్ధ్యసే,
శోకవ్యసనవి స్తీర్ణే మజ్జన్తీ దుఃఖిణాగరే.

౨౧

భవితా రాఘవో రాజా రాఘవస్య చ య స్సతః,
రాజవంశా త్తు కై కేయి భరతః పరిహస్యతే.

౨౨

నహి రాజ్ఞ స్సతా స్సర్వే రాజ్యే లిప్తన్తి భామిని,
స్థాస్యమానేషు సర్వేషు సుమహా ననయో భవేత్.

౨౩

మంధరా! ఇప్పుడు రామాభిషేకరూపంబగు మంగళంబు సమీపించి యున్నది. ఇంక భరతాభిషేకరూపమంగళము రాగలదు. అట్లు మంగళవరం పరగల్గుచుండ నీవేల దుఃఖించెదవు?

౧౭

రాముండు కొసల్యకుఁ జేయఁగు శ్రావకన్న నెచ్చుగా నాకుశుశ్రావ సేయుచున్నాఁడు కావున నేను భరతునియం దెంత బహుమానం బుంచవలయునో అంతకన్న నెచ్చుగా రామునివై నేను బహుమానం బుంచవలయును.

౧౮

రాముండు తన్నెట్లు చూచుకొనునో యట్లే భేదంబులేక తమ్ములనుఁ జూచుకొనువాఁడు. కావున రామునకు రాజ్యంబువచ్చునేని యప్పుడు భరతు నకును రాజ్యంబువచ్చినట్లే యగుచున్నది. అని కైకేయి మంధరకుఁ జెప్పెను.

మంధర కైకేయిచెప్పినమాటను విని యినుమడిగా దుఃఖించునోంది యధికముగా వేడినిట్టూర్పులు నిగుడించుచుఁ కైకేయిఁ జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

౨౦

నీకు మంచిచెడ్డలు తెలియవు. భరతునకు రాజ్యములేకుండుటఁ గల్గు దుఃఖము, చవలికొడుకునకు రాజ్యంబు వచ్చుటఁ గల్గునాపద, చవతి! నేవ నేయుంట యనెడుదుఃఖము ఇవియన్నియు నీకు సంభవించుటకు సిద్ధములుగా నుండఁగా నీ వక్షానంబున దీనిం జెలిసికొనకుండుటయేగాక నిన్ను నీచే తెలిసి కొనలేకున్నావు.

౨౧

కైకేయా! ఇప్పుడు రాముండు రాజగునేని రామునియనంతరము అతనికొడుకైనవాడే రాజగును. భరతుఁడుగాని యతనికొడుకులుగాని యింకెవ్వటికిని రాజుగాఁజాలరు. కావున రాజవంశంబున భరతునిపేరే యుండదు.

౨౨

కైకేయా! రాజుకొడుకుల కందఱకును రాజ్యంబురాదు. అట్లందఱును రాజ్యంబున రాజులుగాఁ జేయఁబడుదురేని నీలిచెడి రాజ్యంబున కుప ద్రవంబుగల్గును.

౨౩

తస్మాజ్జ్యేష్ఠే హి కై కేయి రాజ్యతన్వాణి పార్థివాః,
స్థాపయ స్త్యనవద్యాజ్ఞి గుణవత్స్వితరేష్వసి.

౨౪

అసా వత్య స్తనిర్భగ్న స్తవ పుత్రో భవిష్యతి,
అనాథవ త్సుఖేభ్య శ్చ రాజవంశా చ్చ వత్సలే.

౨౫

సాహం త్వదర్థే సమృద్ధిస్తా త్వం తు మాం నావబుద్ధ్యసే,
సవత్సివృద్ధౌ యా మే త్వం ప్రదేయం గాతు మిచ్ఛసి.

౨౬

ధురీవం తు భరతం రామః ప్రాప్య రాజ్య మకన్టకమ్,
దేశాన్తరం వా నయితా లోకాన్తర మథాపి వా.

౨౭

బాలవవ హి మాతుల్యం భరతో నాయిత స్త్వయా,
సన్నికరా చ్చ సాహార్దం జాయతే స్థావరేష్వసి.

౨౮

భరతస్యాప్యనువశ శ్చ త్రుఘ్నోఽపి సమం గతః,
లక్ష్మణో హి యథా రామం తథాసౌ భరతం గతః.

౨౯

శ్రూయతే హి ద్రుమః కశ్చిచ్ఛేత్త్రవ్యో వనడివిభిః,

సుందరములయిన యవయవములుగలకైకేయా! అట్లు కొడుకులందఱును రాజులొడులేని రాజ్యంబున కుద్రవంబు సంభవించును గావున రాజులందఱును దమకు గణవంతులగు వేఱుకొడుకులున్నను జ్యేష్ఠునికే రాచకార్యంబుల నప్పగించుచున్నారు. ౨౪

కైకేయా! నీవు సాధారణులవైనే దయగలదానవు. నీ కొడుకునకు రాచోవుననర్థంబుం బర్యాలోచించి దయయించుము. నీకొడుకునకు అనాధునకుంబోలే సంతమాత్రమును సుఖంబులేక రాజవంశానుక్రమణికయందును గణనంబులేక దురవస్థ కలుగఁబోవుచున్నది. ౨౫

అట్లు నీవై నెనరుంచి నేను నీకు హితంబుగలుగఁజేయుటకై నీయొద్దకు వచ్చితిని, చవలి కభ్యుదయంబు గలుగునప్పుడు నాకు బహుమానం బొసంగునంతటి తెలివితేలిదానవగు నీవు మాత్రము నన్నుఁ జెలిసికొనలేదు. ౨౬

రాముఁడు శత్రువు లెంతమాత్రమునులేని రాజ్యంబునొంది భరతుని దేశాంతరమునకైనను వెడలఁగొట్టును. లేక చంపివేయును. ఇది మాత్రము నిశ్చయము. ౨౭

భరతుఁడు విన్నవాఁడుగా నుండునప్పుడే నీ వతని మేనమామయింజీకిఁ బంపితివి. ఎల్లప్పుడును దగ్గిఱుండుటవలన వృక్షాదులయందునుగూడఁజేలిమి యొచ్చుగాఁ గలుగుచున్నది. అట్లుండ భరతునియందు దశరథునికిఁ బ్రేమగలుగునని చెప్పనేల! ఆట్టియపాయంబును నీవ చెఱిసితిని. ౨౮

భరతునకు విధేయుఁడుగా నుండుశత్రుఘ్నుఁడును భరతుతోగూడఁబోయినాఁడు. లక్ష్మణుఁడు రాము నాశ్రయించియున్న ట్లతఁడు భరతు నాశ్రయించినవాఁడు కావున నతండున్నను ఇర్వాడు భరతున కనుకూలమయిన ప్రయత్నమునీయును. ౨౯

“అడవిలోఁ గట్టెలునఱుకుకొని జీవించువారలు ఒకచెట్టును నఱుకరాఁగా దానిచుట్టునుండు ముండ్లు లేఁగెలు పొదలుమొదలగునని సహవాసంబునంజేసి దానికిఁ గలిగినభయంబుఁ బోగొట్టి దానిరక్షించినది” అని

సన్నికర్షాదీప్తీకాభి ర్హితః పరమా ద్భయాత్. 30

గోస్తాహి రామం సౌమిత్రి ర్లక్ష్మణం చాపి రాఘవః,
అశ్వినో రివ సౌభ్రాత్రం తయో గ్లోకేషు విశ్రుతమ్. 31

తస్మా న్న లక్ష్మణే రామక పాపం కించి త్కరిష్యతి,
రామ స్తు భరతే పాపం కుర్యా దితి న సంశయః. 32

తస్మా ద్రాజగృహం దేవ వనం గచ్ఛతు తే సుతః,
ఏత ద్ధి రోచతే మహ్యం భృశం చాపి హితం తవ. 33

ఏవం తే జ్ఞాతిపక్షస్య శ్రేయ శ్చైవ భవిష్యతి,
యది చే ద్భరతో ధర్తా త్పితృం రాజ్య మవాప్స్యతి. 34
స తే సుఖోచితో బాలో రామస్య సహజో రిపుః,
సమృద్ధార్థస్య నస్తార్థో జీవిష్యతి కథం వశే. 35

అభిద్రుతమివారణ్యే సింహేన గజయాధవమ్,
ప్రచ్ఛాద్యమానం రామేణ భరతం త్రాతు మర్హసి. 36

వినియున్నావుగదా. అట్లు భరతుఁ డచ్చటనుండునేని సహవాసంబున సతని యందును దశరథునకును ద్రేమకలిగియుండును. 30

అత్తణుఁడు రామునిరక్షించును; అట్లు రాముఁడు అత్తణుని రక్షించును. అశ్వినీ దేవతల కిర్వరకును గలుగునట్లు వారలకిర్వరకుఁ దోఁబుట్టువులగుటచేఁ గలిగిన స్నేహము అధికముగానుండుట లోకమందంతయుఁ బ్రసిద్ధంబై యున్నది. 31

అట్లగుటఁజేసి రాముఁడు అత్తణునకేమియుఁ గీడుసేయఁడు; రాముఁడు భరతునకుమాత్రము గీడుసేయును. ఈవిషయంబునందు సందేహములేదు. 32

సీకొడుకు భరతుఁ డిచ్చటికి వచ్చునేని పట్టాభిషిక్తుఁడగు రాముఁడు ఆతనిఁజంపును కావున భరతుఁడు కేకయరాజ్యహంబునుండియె యడవికిఁ బోవునట్లుసేయుము. అట్లయినచోఁ బ్రాణహానిగలుగదు. ఇది నాకు సరిగాఁ దోచుచున్నది. అట్లుసేయుదువేని సీకొడుకు బ్రతికియైననుండును గావున నీకును మేలుగలుగును. 33

భరతుఁడు ధర్మంబునఁ బితృంబగు రాజ్యంబునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడగునేని నీబంధువులకును మేలుగలుగును. 34

సుఖంబునభవించదగిన సీకొడుకు భరతుఁడురామునకుఁ జవలితల్లికొడుకు గావున సహజశత్రువు. అట్లుండఁగా భరతుఁడు రాజ్యంబులేకుండుటవలన సంతమాత్రము సహాయసంపత్తిలేకుండి పట్టాభిషిక్తుఁడై సర్వాధికారంబులఁ బొల్పుచుండు రాముని పశమునఁజిక్కి యెట్లు జీవింపఁగలడు? ఎన్నివిధముల నాలొచించినను రాముఁడు భరతు నెట్లయినఁ జంపివేయుననుట సిద్ధము. 35

అడవియందు సింహముచేఁ దఱునుఁబడి చావునకు సిద్ధమైయుండు గజంబునుఁబోలే రామునిపశంబునఁ జిక్కి దిక్కులేక చావఁబోవు సీకొడుకు భరతుని రక్షించుకొనుము. 36

దర్పాన్ని రాకృతా పూర్వం త్వయా సౌభాగ్యవత్తయా,
రామమాతా సవత్సీ తే కథం వైరం న యాతయేత్. 32

యదా హి రామః పృథివీ మవాప్స్యతి
ప్రభూతరత్నాకరశైలపత్తనామ్,
తదా గమిష్యస్యశుభం పరాభవం
సహౌవ దీనా భరతేన భామిని!. 3౮

యదా హి రామః పృథివీ మవాప్స్యతి
ధ్రువం ప్రణష్టో భరతో భవిష్యతి,
అతో హి సంచిస్తయ రాజ్య మాత్మజే
పరస్య చైవాద్య వివాసకారణమ్. 3౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ౭ష్ఠమస్కంధః.

న వ మ స్కంధః

ఏవ ముక్తా తు కై కేయీ క్రోధేన జ్వలితాననా,
దీర్ఘ ముష్ణం వినిశ్చస్య మన్థరా మిద మబ్రవీత్. ౧

అద్య రామ మితః క్షీప్రం వనం ప్రస్థాపరూమ్యహమ్,
యావరాజ్యే చ భరతం క్షీప్రమేవాభిషేచయే. ౨

ఇదం త్వదానీం సంపశ్య కేనోపాయేన మన్థరే!,
భరతః స్రాష్నుయాద్రాజ్యం నతు రామః కథం చన. 3

పూర్వము నీవు వెనిమిటికి నేనందఱికిన్నను బ్రయోచాలనుగా నున్నావని గర్వించి నీవవరియగు కౌసల్యను నానావిధముల నవమానించి యున్నావు. ఇప్పుడు తనకొడుకు రాజుకాగానే కౌసల్య యీవగును దీర్చుకొనకుండునా? అవశ్యము నిన్ను దనకుఁ బనికత్తెనుగాఁ జేసికొని నానావిధములఁ గాఁతీయఁపెట్టును.

32

కైకేయీ! రాముఁ డెప్పుడు ఐస్తారముగా మణులగులుగుల భర్వతములతోను బట్టణములతోను గూడినభూమికి రాజగునో అప్పుడే నీకొడుకును నీవును దారిద్ర్యమునొంది యమంగళకరంబగుటఁజేసి నోటంజెప్పరాని యవమానము నొండెదరు.

33

రాముఁ డెప్పుడు భూమికి రాజగునో అప్పుడే భరతుఁడు నాశంబునొందును. కావున నీకొడుకు భరతునకు రాజ్యంబువచ్చునట్లును రామునిఁ బట్టణంబు వెడలఁగొట్టించునట్లును దగినయుక్తుల నిష్పదేహాలొదించుకొనుము. అని మంధర కైకేయికిఁ జెప్పినది.

34

ఇది యెనిమిదవ సర్గము.

తొమ్మిదవ సర్గము

కైకేయి మంధరచెప్పినమాట విని కోపంబున నెఱ్ఱగానుండుటఁజేసి మండుచున్నట్లు దోచుచుండుముఖంబుగలదై అధికముగా వేడినిట్టూర్పులు నిగుడించి మంధరఁజూచి యిట్లునిచెప్పెను.

35

నే నీక్షణంబుననే రాము నిచ్చటనుండి యడవికిఁ బోవునట్లు చేసెదను. శిశువుముగానే భరతుని యుపరాజుదొరకనంబునఁ బట్టాభిషిక్తునిగాఁ జేసెదను.

36

మంధరా! యేయిపాయంబున భరతుఁడు రాజ్యంబునొందును. రాముఁడు రాజ్యంబులేకుండును? దీనినిమాత్ర మిప్పుడు నీవు చక్కగా నాలొచింపుము. అని కైకేయి మంధరతోఁ జెప్పెను.

37

ఏన ముక్తా తయా దేవ్యా మన్థరా పాపదర్శినీ,
రామార్థ ముపహింసన్తీ కైకేయీ మిద మబ్రవీత్. ౪
హస్తేదాసీం ప్రవత్యౌమి కైకేయి! శ్రూయతాం చ మే,
యథా తే భరతో రాజ్యం పుత్రః ప్రాప్యతి కేవలమ్. ౫
కిం న స్తరసికైకేయి! స్తరన్తీ వా నిగూహసే,
య దుచ్యమాన మాత్మాగం మత్త స్త్వం శ్రోతు మిచ్ఛసి. ౬

మయోచ్యమానం యది తే శ్రోతుం ఛన్దో విలాసిని!,
శ్రూయతా మభిధాస్యౌమి శ్రుత్వా చాపి విమృశ్యతామ్. ౭

శ్రు త్వైవం వచనం తస్యా మన్థరాయా స్తు కైకయీ,
కించి దుత్థాయ శయనా త్స్వస్తిర్లా షద మబ్రవీత్. ౮

కథయ త్వం మమోపాయం కేనోపాయేన మన్థరే!,
భరతః ప్రాప్నుయా ద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన. ౯

ఏన ముక్తా తయా దేవ్యా మన్థరా పాపదర్శినీ,
రామార్థ ముపహింసన్తీ కుజ్ఞా వచన మబ్రవీత్. ౧౦

తవ దైవాసురే యుద్ధే సహ రాజ్ఞిభిః పతిః,
అగచ్ఛ త్త్వా ముపాదాయ దేవరాజస్య సాహ్యకృత్. ౧౧
దిశ మాస్థాయ వై దేవి! దక్షిణాం దణ్డకా స్పృతి,
వైజయంత మితి ఖ్యాతం పురం యత్ర తిమిర్వజః. ౧౨

పాపములనే చేయఁదలంచునట్టిమంథర రాణియగు కైకేయి చెప్పినమాటను విని రామునివట్టాభిషేకముఁ జేఱుపుటకై కైకేయిఁజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౪

కైకేయా! సంతోషము. నీగొడుగు భరతుఁడు మాత్రము రాజ్యంబు నొందునట్లు పాయము నివ్వఁడు చెప్పెదను. నామాట వినుము. ౫

కైకేయా! నీకుఁ బ్రయోజనముగలుగు నుపాయమును నేనేచెప్పఁగా వినవలయునని కోరుచున్నావు. ఇందుకేమికారణము? నీ వా యుపాయమును మఱచితివా? లేక జ్ఞప్తియిండినను నేఁజెప్పఁగా వినవలెనని చెప్పుక దాచియున్నావా? ౬

సోఁదర్యకాలినివగు కైకేయా! నేను జెప్పఁగా నాయుపాయమును వినవలయునని నీకుఁ గోర్కొందునని యిప్పుడే చెప్పెదను వినుము. అట్లు విని నేఁజెప్పనది యుక్తమోకాదో చక్కఁగా నాలోచింపుము. అని మంథర కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౭

ఈప్రకారము అమంథర చెప్పఁగా నామాటవిని కైకేయి సుఖంబుగా నుండునట్లు చక్కఁగాఁ గల్పింపఁబడిన పాన్పునుండి యాదరాతికయంబునఁ గొంచెములేచి మంథరఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౮

మంథరా! ఏమిచేసిన భరతుఁడు రాజ్యమునొందును? రామునకు రాజ్యము రాకుండును? నీవు నాకాయుపాయముఁ జెప్పము. అని కైక మంథరతోఁ జెప్పెను. ౯

ఎల్లప్పుడును బాపములనే చేయఁదలంచునదియైయుండు నామంథర యిట్లు రాణి యగుకైకేయి చెప్పినమాట విని రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబు జరగకుండునట్లు నేయుటకై యాకైకేయిఁజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౦

రాణివగు కైకేయా! భూర్వము దేవాసురయుద్ధమునందు నీపెనిమిటి దశరథుఁడు దేవేంద్రునకు సాహాయ్యమునేయుటకై తనక్రిందిరాజులతోఁ గూడ నిన్నుఁ బిలుచుకొని దక్షిణపుదిక్కునందు దండకారణ్యంబుఁజేరి యచ్చట తిమిథ్యజాండగు శంఖరాసురుని రాజధానియగు వైజయంతంబను పట్టణంబునకుఁ జోయెను. ౧౧-౧౨

స శమ్బర ఇతి ఖ్యాత శ్శతమాయో మహాసురః,
 దదా శక్రస్య సక్రామం దేవసంఘై రనిర్జితః. ౧౩
 తస్మి న్నహతి సక్రామే పురుషా న్మతవిక్షతాః,
 రాత్రౌ ప్రసుప్తా స్ఫుల్పిన్స్త తరసాఽసాద్య రాక్షసాః. ౧౪

తత్రాకరో న్నహ ద్యుద్ధం రాజా దశరథ స్తదా,
 అసురై శ్చ మహాబాహు శ్శన్తైః శ్చ శకలీకృతః. ౧౫

అపవాహ్య త్వయా దేవి! సక్రామా న్నప్తచేతసః,
 తత్రాపి విక్షత శ్శన్తైః పతిస్తే రక్షిత స్త్వయా. ౧౬

తుష్టేన తేన దత్తా తే ద్వా వరా శుభదర్శనే!,

స త్వయోక్తః పతి ర్దేవి! య దేచ్ఛేయం తదా వరా. ౧౭
 గృణ్ణీయా మితి త త్తేన తథే త్యుక్తం మహాత్మనా,

అనభిజ్ఞా హ్యహం దేవి! త్వయైవ కథితా పురా. ౧౮
 కష్టైషా తవ తు న్నేహ న్నసా ధార్యతే మయా,

నూఱువిధంబులగు మాయలుచేయఁజాలిన శంఖరుఁ డను నామహాను
రుఁడు దేవతల సందఱును జయించి దేవేంద్రునితో యుద్ధముఁజేసెను. ౧౩

ఆప్తుహాయుద్ధంబున మధ్యాహ్నకాలమున యుద్ధముఁజేసి దేవా
మంతయు నానావిధంబులగు గాయంబులు దగిలి పరుండి నింద్రించుచున్న
పురుషులకడకు రాత్రికాలంబునఁ బోయి యనురులు బలంబున వారలఁ
జంపిరి. ౧౪

అచ్చట నారాత్రికాలమునందు దశరథమహారాజు ఆయనురులతో
మహాయుద్ధము చేసి తుదకు వారలచే నానావిధాయుధంబుల దేహమంతయుఁ
దునకలగునట్లు కొట్టఁబడెను. ౧౫

రాణివగు కైకేయీ! అప్పుడు సారథ్యము సేయుచున్న నీ పట్టు యుద్ధ
మున మూర్ఛిలియున్న నీపెనిమిటి దశరథుని యుద్ధభూమి విడిచి యవ్వలకుఁ
గొనిపోయి శీతోపచారంబులఁ దనిపి కాపాడితివి. నీవు గొనిపోయియున్న
యారహస్యస్థలంబునకుఁ గూడ నాయనురులువచ్చి దశరథుని నానా
విధాయుధంబులఁ బ్రహరింపఁగా నీ పప్పుడు గూడ మఱియొక్కచోటికిఁ
గొనిపోయి మఱులఁ గాపాడితివి. ౧౬

మంగళశరములగు కండ్లుగల కైకేయీ! ఆదశరథుఁడు నీవు రెండు
మాడ్లును జేసిన యుపకారంబునకు సాహసంబునకు సంతసిించి నీకు రెండు
పరంబు లిచ్చెను.

రాణివగు కైకేయీ! “నేను గోరునప్పు డడిగెదను. అప్పుడు నా
కీవరంబుల నిమ్ము” అని నీ పప్పుడు దశరథునితోఁ జెప్పితివి. సత్యవాదియగు
నాదశరథుఁడును నీవుచెప్పినట్టొప్పుకొనెను.

రాణివగు కైకేయీ! నీ సివృత్తాంతము జరిగినది చూడలేదు. మున్నొ
కప్పుడు నీవే నా కీవృత్తాంతమును జెప్పితివి. నీయందు స్నేహంబువలన
“ఇది నీకుఁ జాల మపయోగపడు” నని తలంచి మఱువక మనంబున నుంచు
కొనియున్నాను. ౧౭

అయోధ్య—7

రామాభిషేకసమ్భారాన్నిగృహ్య వినివర్తయ.

౧౯

తౌ వరౌ యాచ భర్తారం భరత స్యాభిషేచనమ్,
ప్రవ్రాజనం చ రామస్య త్వం వర్షాణి చతుర్థశ.

౨౦

చతుర్థశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్,
ప్రజాభావగతస్నేహ స్థిరః పుత్రో భవిష్యతి.

౨౧

క్రోధాగారం ప్రవిశ్యాద్యక్రుధే వాశ్వపతే సుతే!,
శేష్వానన్తస్త్వితాయాం త్వం భూమా మలినవాసినీ.

౨౨

మాస్త్వై నం ప్రత్యుదీక్షేథా మాచై న మభిభాషథాః,
దుదంతీ చాపి తం దృష్ట్వా జగత్యాం శోకలాలసా.

౨౩

దయితా త్వం సదా భర్తు రత్ర మే నాస్తి సంశయః,
త్వత్కృతే చ మహారాజో విశేదసి హుతాశనమ్.

౨౪

న త్వం క్రోధయితుం శక్తో న క్రుధాం ప్రత్యుదీక్షితుమ్,
తవ ప్రియార్థం రాజా హి ప్రాణానపి పరిత్యజేత్.

౨౫

న హ్యతిక్రమితుం శక్తస్తవ వాక్యం మహీపతిః,
మందస్వభావే బుద్ధ్యస్వ సౌభాగ్యబలమాత్మనః.

౨౬

నీవు నీపెనిమిటి దశరథుని బలాత్కరించి రాముని బట్టాభిషిక్తునిఁ జేయుటకై యిప్పుడు జరగుచుండు ప్రయత్నములకు నిలుపునట్లు చేయుము. ౧౯

నీ వా రెండువరంబులకును భరతునకుఁ బట్టాభిషేకము చేయుటయుఁ బదునాలుగునంవత్సరంబులు రాము నడవినందునట్లు చేయుటయుఁ గావలెనని నీపెనిమిటి దశరథు నడుగుచు. ౨౦

రాముఁడు పదునాలుగునంవత్సరంబు లడవిలో నుండునట్లు చేయుదు నేని యాకాలంబులో నీగొడుగు భరతునివై బ్రజలకు దృఢానురాగము కలిగి యాపై రాముఁడు వచ్చి రాజ్యమునకై యెంతప్రయత్నము చేసినను అతని ప్రయత్నము సాగక భరతునకు రాజ్యము స్థిరముగా నుండును. ౨౧

అశ్వపరియగు కేకయరాజుగొమాతై యయినకై కేయీ! నీ విప్పుడు కోపము వచ్చినప్పు డుండు గృహంబునకుఁ బోయి కోపము నొందినట్లు ముఱికిబట్టలఁ గట్టుకొని యాస్తరణములేని నేలవైఁ బరుండియుండుము. ౨౨

దశరథుఁడు నీయొద్దకు వచ్చినపుడు నీ వతనిం దలయెత్తిమాన్యుము. అతనితో మాటలాడకుము. నేలవైఁ బడి యితనింజూచి యలిదుఃఖంబున నేడ్చుచుండుము. ౨౩

నీపెనిమిటియగు దశరథునకు నీమీఁద నెప్పుడును బ్రీతి యెచ్చుగాఁ గలదు. ఈవిషయమునందు నాకు సందేహములేదు. నీవు కోరుదువేని యతఁడు నిప్పులలోఁగూడ దుముకును. ౨౪

దశరథమహారాజు నీకుఁ గోపముగలుగునట్లుఁ జేయ భయపడును. నీవు కోపించియున్నప్పుడు నిన్నుఁ దలయెత్తి మాడ్చాలఁడు. నీవు కోరుదువేని నీకు సంతోషముగలుగుటకై ప్రాణంబులనుఁగూడ విడుచును. ౨౫

భూమికై బ్రభువయినదశరథుఁడు నీమాటనలిక్రమింపఁజాలఁడు నీవు తెలివితేనిదానవు. ఇప్పుడు నీసౌందర్యలబం దెంతటిదో తెలిసికొనుము.

మణిముక్తం సువర్ణాని రత్నాని వివిధాని చ,
 దద్యాద్దశరథో రాజా మాస్త తేషు మనః కృథాః. ౨౭
 యశా తౌ దైవాసురే యుద్ధే వరా దశరథోఽదిదాత్,
 తౌ స్తారయ మహాభాగే! సోఽర్థోమా త్వా మత్రిక్రమేత్. ౨౮

యదా తు తే వరం దద్యాత్స్వయ ముక్తాఞ్శ్చ రాఘవః,
 వ్యవస్థాప్య మహారాజం త్వ మిమం వృణుయా వరమ్. ౨౯
 రామం ప్రవ్రాజయారణ్యే నవవర్షాణి శఙ్ఖచ,
 భరతః క్రియతాం రాజా పృథివ్యాః పార్థివస్వభః, ౩౦

చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్,
 రూఢశ్చ కృతమూలశ్చ శేషం స్థాస్యతి తే సుతః. ౩౧

రామప్రవ్రాజనంచైవ దేవి! యాచస్వ తం వరమ్,

ఏవం సిద్ధ్యన్తి పుత్రస్య సర్వార్థా స్తవ భామిని! ౩౨

ఏవం ప్రవ్రాజిత శ్చైవ రామోఽరామో భవిష్యతి,
 భరత శ్చ హతామిత్ర స్తవ రాజా భవిష్యతి. ౩౩

దశరథునిహారాజు రత్నములను ముత్యములను బంగారునాణెములను నీ కేచ్చును. నీవు వానియందుమాత్రము కొంచెమైనను మనం బూచకుము. ౨౭

పూజ్యంబగు నదృష్టముగల కైకేయా! దేవానురులు చేయుయధంబున దశరథుండు నీ కేవలంబుల నిచ్చెనో నీ వావరంబు లతనికి జ్ఞప్తికివచ్చునట్లు చేయుము. నీవ్రయోజనము చెడకుండునట్లు ప్రయత్నింపుము. ౨౮

దశరథుం డెప్పుడు తానే నిన్నులేపి కూర్చుండఁబెట్టి పరంబిచ్చెదనని చెప్పినో అప్పుడు అతని సత్యంబున నిలువఁ ద్రొక్కి యావరంబడుగుము. ౨౯

రాముండు పదునాల్గునవత్సరంబు లూరు విడిచి యరణ్యమున నుండునట్లు చేయుము. భరతుండు భూమికి రాజుగా రాజులలో మేటిగా నుండునట్లు చేయుము అని యీవరము నడుగుము. ౩౦

రాముండు పదునాల్గునవత్సరంబులు అడవి నుండునట్లు చేయుదువేని యింతలో నీకొడుకు భరతుండు ప్రజల యనురాగంబు నొంది మూలబలము తనయధీనముగాఁ జేసికొనియుండును. కావున రాముండు మఱిల వచ్చినను రాజ్య మతనికిఁ దక్కుదు. అట్లు మిగతకాలమును నీకొడుకే రాజుగా నుండఁగలఁడు. ౩౧

రాణివగుకైకేయా! అట్లగుటఁజేసి నీవు భరతాభిషేకముఁ గోరుకొను నప్పుడు దానిలోఁగూడ విడువక రాము నడవికిఁ బంపవలె ననియును దశరథు నడుగుకొనుము. ౩౨

కైకేయా! నీ విప్పుడు నేను జెప్పినప్రకారము చేయుదువేని నీకొడుకు భరతునకు నెల్లప్రయోజనంబులును ననుకూరును. ౩౩

ఈప్రకారముగా రాముండు పదునాల్గునవత్సరంబు లడవి నుండిన పిమ్మట బహుకాలము చాలదూరమున నుండుటవలనను భరతుండును జనుబంధంః జక్కగా సుఖోష్ణమతిచుండుటవలనను జనులకు రామునిపై ననురాగ మెంతమాత్రము నుండదు. (పక్షాంతరముదు ఈప్రకారముగా రాముండు

యేన కాలేన రామశ్చ వనా త్ప్రత్యాగమిష్యతి,
తేన కాలేన పుత్రస్తే కృతమూలో భవిష్యతి. 3౪
సంగృహీతమనుష్యశ్చ సుహృద్భి సాన్ధ్య మాత్మవాన్,

ప్రాప్తకాలం తు తే మన్యే రాజానం వీతసాధ్వసా. 3౫
రామాభిషేకసంభారాన్నిగృహ్య వినివర్తయ,

అన్య మర్థరూపేణ గ్రాహితా సా తతస్తయా. 3౬
హృష్టా ప్రతీతా కైకేయీ మన్థరా మిద మబ్రవీత్,

సా హి వాక్యేన కుబ్జాయాః కిశోరీ వోత్పథం గతా. 3౭
కైకేయీ విస్తయం ప్రాప్తా పరం పరమదర్శనా,

కుబ్జ! త్వం నాభిజానామి శ్రేష్ఠాం శ్రేష్ఠాభిధాయినీమ్. 3౮
పృథివ్యా మసి కుబ్జానా ముత్తమా బుద్ధినిశ్చయే,

త్వ మేవ తు మమాఽర్థేషు నిత్యయుక్తా హితైషిణీ. ౩౯

మనునాల్గుసంవత్సరంబు లడలి నుండి యాపివ్వుట నిచ్చటికి వచ్చినప్పటికిని రాజైనభరతుని భయంబున నతని కెవ్వరును సాహాయ్యము సేయువార లుండరు. కావున నతఁ డేకాకిగానేయుండును.) నీగొడుగు భరతుఁడు శత్రువుల జయించి యెప్పటికిని రాజుగా నుండఁగలఁడు. 33

రాముఁ డిచ్చటికి వచ్చునంతకు ఈమనునాల్గుగ్రంథతోపల నీగొడుగు భరతుఁడు బుద్ధిమంతుఁడు కావున జనులఁ దనకు వశ్యులఁగాఁజేసికొని స్నేహితుల సంపాదించి యెంతమాత్రము గదలింపఁగూడనివాఁడై స్థిరుఁడై యుండును. 34

నీవు భయము విడిచి దశరథమహారాజును నిర్బంధించి రామునకుఁ బట్టాభిషేకముసేయుటచే సేయుప్రయత్నములు నిలిచిపోవునట్లు చేయుము. దాని కిది సరియైనకాలమనినాకుఁ దోచుచున్నది. అని మంథర కైకేయికఁ జెప్పినది. 35

కైకేయి తనకే ప్రతికూలముగా నుండుదాని ననుకూలముగాఁ దోచు నట్లు మంథరచే బోధింపఁబడినదై మోహమున నట్లే తనకుఁ బ్రతికూలములగు రామనివాసన భరతాభిషేకములను దన కనుకూలంబులుగాఁ దలంచి సంతోషంబు నొంది మంథరం జూచి యిట్లని చెప్పెను. 36

అకైకేయి యధార్థస్థితిని జక్కఁగా నెఱుంగఁ జాలినదయ్యె నామంథరమాటలకు నాశ్చర్యము నొంది బెదరుపలన దారి తప్పిన యాఁడుగుఱ్ఱము వలెఁ బట్ట శక్యము గా నుండినది. 37

గూనిదాన వగుమంథరా ! నీవంత చక్కఁగా మాటలుచెప్పుదాన పనియును మేలుబోధింపఁగలదాన పనియును బూజ్యురాలవనియును నే నిదివఱ కెఱుంగనైతి. గూనివారలే యితరులకన్నను బుద్ధిగలవారలు. నీవు ఆలోచన యందు భూమినున్నయోగూనివార లందఱికన్నను నమధ్యురాలవు. 38

గూనిదానవగు మంథరా ! నీవొకతెవె నాసార్యములయందుఁ జాల నాసక్తిగలదానవు. నాకు మేలుగలఁగవలెననితోరుదానవు. నీవులేక నేనుమాత్రమే

నాహం సమవబుద్ధ్యేయం కుజ్జే! రాజ్ఞశ్చిక్రీతమ్,

సన్తి దుస్సంస్థితాః కుబ్జా వక్త్రాః పరమదారుణాః. ౪౦
త్వం పక్షమివ వాతేన సన్నతా ప్రియదర్శనా.

ఉచస్తేభినివిష్టం వై యావ త్స్కంధా త్సమున్నతమ్. ౪౧
అధస్తా చోదరం శాతం సునాభ మివ లజ్జితమ్,

పరివూర్ణం చ జఘనం సుషీనౌచ పయోధరౌ. ౪౨
విమలేస్తుసమం వక్త్ర మహో రాజసి మన్థరే!,

జఘనం తవ నిరుష్టం రశనాదామశోభితమ్. ౪౩
జఙ్ఘే భృశ ముపన్యస్తే పాదౌ చాప్యాయతా వృథా.

త్వ మాయతాభ్యాం సక్తిభ్యాం మన్థరే! తౌమవాసినీ. ౪౪
అగ్రతో మమ గచ్ఛన్తి రాజహంసీవ రాజసే,
ఆసన్యా శ్శుక్చరే మాయా స్సహస్ర మసురాధిపే. ౪౫
సర్వా స్త్వయి నివిష్టాస్తా భూయ శ్చాన్యా స్సహస్రశః,

యయినచో నివృద్ధుడు దశరథమహారాజు రామాభిషేకముచేసి నన్నుఁజేయవలంబుటను చెలిసికొనలేను. ౩౯

లోకంబునందు విశ్వతంబుగా గూడుకొనిన యవయవములుగలిసి వంకరలయినవారై చూపరులకు భయంబుఁబుట్టించుచుండు గూనివార లనేకులున్నారు. నీవుమాత్ర మట్లుకాదు. నీవు చూపరులకుఁ జాలసంతోషము గలిగించునట్టి సుందరరూపంబుగలదానవు. వాతంబునఁ గమలంబువలె వంగియున్నావు. గాలిచేవంగినదయ్యెను గమలం బెట్లు సుందరంబుగానేయుండునో నీవునట్లు సహజమందరవగుటంజేసి వాతోద్రేకంబునవంగిన దానవయ్యనలె సుందరివిగానే యగవడుచున్నావు. ౪౦

నీతోఁప్పు మూఁపు లున్నతములుగా నున్నవని యనూయచేఁ బట్టుగల్గి మూఁపులవఱకుఁ బొడవైనది. దానిక్రింద సుందరమగు బొడ్డుగలకడుపును “నాతోఁ గూడ నుండుతోఁప్పు అంత పొడవుగా నున్నది. నా కంత పొడవగుటకాలేదు” అని సిగ్గునొందినదో యనునట్లు నన్ను ముగానున్నది. ౪౧

నీ జఘనము విశాలమయియున్నది. నీస్తనములు బలిసినవిగా నున్నవి. నీముఖంబు కలంకములేనిచంద్రునకు సాటివచ్చుచున్నది. నీవు చూపరుల కాశ్చర్యంబుగలుగునట్లు ప్రకాశించుచున్నావు. ౪౨

నీజఘనంబు మొలనూలిచే నలంకరింపఁబడి ధ్వనించుచున్నది. నీవీక్మలు సుందరముగా నున్నవి. నీపాదములు రెండును నిమిషపుగా సుందరములై యున్నవి. ౪౩

మంధరా! నీవు నిడుపులయిన తొడలుగలిగి తెల్లపట్టుబట్ట గట్టుకొని నామందటఁ దిరుగుచు రాజహంసియుఁబోలెఁ జూపట్టుచున్నావు. ౪౪

అసురుల కధిపుఁడగు శంబరాసురునియం దేమాయలు వేయిసంఖ్యగలవి యుండినవో ఆమాయలన్నియును మఱియు నికరమాయలును వేసవేలుగా నీయందున్నవి. ౪౫

తవేదం స్థగు యద్దీర్ఘం రథఘోష మి వాయతమ్. ౪౬

మతయః క్షత్త్రవిద్యా శ్చ మాయా శ్చాత్ర వసన్తి తే,

అత్ర తే ప్రతిమోక్ష్యామి మాలాం కుబ్జే హిరణ్మయీమ్. ౪౭

అభిషిక్తే చ భరతే రాఘవే చ వనం గతే,

జాత్యేన చ సువర్ణేన సునిష్ఠస్తేన మన్థరే!. ౪౮

లబ్ధార్థా చ ప్రతీతా చ లేపయిష్యామి తే స్థగు,

ముఖే చ తిలకం చిత్రం జాతరూపమయం శుభమ్. ౪౯

కారయిష్యామి తే కుబ్జే! శుభాన్యాభరణాని చ,

పరిధాయ శుభే వస్త్రే దేవ తేవ చరిష్యసి. ౫౦

చన్ద్ర మాహ్వాయమానేన ముఖేనా ప్రతిమాసనా,

గమిష్యసి గతిం ముఖ్యాం గర్వయన్తీ ద్విషజ్జనమ్. ౫౧

తవాపి కుబ్జః కుబ్జాయా స్వర్వాభరణభూషితాః,

పాదౌ పరిచరిష్యన్తి యతైవ త్వం సదా మమ. ౫౨

ఇతి ప్రశస్యమానా సా కైకేనూ మిద మబ్రవీత్,

శయానాం శయనే శుశ్రే వేద్యా మగ్నిశిఖా మివ. ౫౩

గతోదకే సేతుబంధో న కల్యాణి! విధియతే,

రథచక్రమునమీపముననుండు సున్నతప్రదేశంబువలె దీర్ఘంబై యుండు నీగూనులూ, నీబుద్ధులు నీవు నేర్చియుండురాజనీతులును మాయలును వసించుచున్నవి. ౪౬

గూనిదాన వగుమంధరా! భరతునకు బట్టాభిషేకముకాగానే నీగూను నందు బంగారుగొలుసువేసెదను. ౪౭

మంధరా! నేను కార్యసిద్ధినిొందినపిమ్మట సంతోషించి మంచిజాతిలో నిదియును చక్కగాఁ గరచింపఁబడినదగుటచే నుత్తమంబునగు బంగారుతోఁ జేయఁబడినకవచము వేసి నీగూను నలంకరించెదను. ౪౮

గూనిదాన వగుమంధరా! నీయుఖంబునకు బంగారుతోఁజేయఁబడి నానావిధమణులు పొదుగఁబడియుండుటచే నానావిధవర్ణంబులుగల సుందర మగులితముఁ జేయించెదను. మఱియు నిశరములయిన మంచిసొమ్ములఁ జేయించియిచ్చెదను. ౪౯

నీవు చాల విలువగలయుత్తమంబులగు బట్టలగట్టుకొని దేవతయొఁ బోలె వెలుంగుచుఁ దిరుగుచుండఁగలవు. ౫౦

సరిలేనిముఖంబుగలదాన వగునీవు చంద్రునితోఁ బోటిసేయునంతటి సుందరమయిన ముఖముతో నాశత్రువులఁ జూచి గర్వించుచు సుందరముగాఁ దిరుగుచుండఁ గలవు. ౫౧

నీవు నాపాదముల నెల్లప్పుడు నేసించు చుండునట్లు ననుష్ఠములయిన సొమ్ములచే నలంకరింపఁబడిన కుబ్జులు నీపాదములకును నానావిధంబుగా నేవ నేయఁగలరు. అని కైకేయి మాధరతోఁ జెప్పెను. ౫౨

అమంధర కైకేయిచే నీప్రకారముగాఁ గొనియాడఁబడినదై తెల్లగా నుండు పాన్పునఁబరుండి వేదియందున్న యగ్నిశ్వాలయొఁబోలె వెలుంగుచున్న కైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౫౩

మంగళకరి వగుకైకేయీ! నీశ్లంఠయొఁ బాటిపోయినపిమ్మట గట్టగట్టి నేమిప్రయోజనము! అట్లు రామాభిషేకం బయినపిమ్మట నీవు వరంబుఁగోస

ఉ త్తిష్ఠ కురు కల్యాణి ! రాజాన మనునగ్భయః.

౫౪

తథా ప్రోత్సాహితా దేవీ గత్వా మన్థరాయా సహ,
క్రోధాగారం విశాలాక్షీ సౌభాగ్యమనగర్వితా.

౫౫

అనేకశతసాహస్రం ముక్తాహారం వరాంగనా,
అవముచ్యతే వరాహ్మణి శుభాన్యాభవణాని చ.

౫౬

తతో హేమోపమా తత్ర కుబ్జా వాక్యవశంగతా,
సంవిశ్య భూమా కై కేయీ మన్థరా మిని మబ్రవీత్.

౫౭

ఇహ వా మాం మృతాం కుజ్జే ! నృసాయావేదయిష్యసి,

వనం తు రాఘవే ప్రాప్తే భరతః ప్రాప్నోతి ఊతిమ్.

౫౮

న సువర్ణేన మే హ్యర్థో న రత్నై ర్న చ భూషణైః,
ఏష మే జీవిత స్యాన్తో రామో య ద్యభిషిచ్యతే.

౫౯

అథో పున స్తాం మహిషీం మహిషీతో

వచోభి రత్యర్థమహాపరాక్రమైః,

ఉవాచ కుబ్జా భరతస్య మాతరం

హితం వచో రామ ముపేత్య చాహితమ్.

౬౦

యః బ్రయోజనములేదు. కావున నిష్ప డీయవయోగములేనిమాటలఁ బ్రొద్దపుచ్చవలదు. లేదు. నేఁజెప్పినట్లు సేయుము. ఖోపగృహంబు నొంది రాజావచ్చుట కెదురుచూచు చుండుము. ౧౪

వికాలంబులగు నేత్రంబులుగలిగి సౌందర్యమదంబున గర్వించి యుత్త మస్త్రీయయియుండు రాణియగుకైకేయి అట్లు మంధరచేఁ బురికొల్పఁబడినదై గూనిదగు మంధరమాటకు లోఁబడి మంధరతోఁగూడ నాఖోపగృహంబునకుఁ బోయి పెక్కులక్షలు వెలగలముక్తాహరమును మంగళకరంబులు నుత్తమంబులు వైన యితరభూషణంబులను దీసివేసి రత్నభాచితభూషణంబులు లేకుండుటఁజేసి యచ్చపుబంగారువలె వెలుంగుచుండుమేనుగల దై యచ్చట నేలవైఁ బరుండి మంధరంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

గూనిదాన వగుమంధరా! ఒకవేళ దశరథుండు నాకు వరంబుల నొసఁ గకపోవునేని యిచ్చటనే నేను బ్రాణంబులు విడుతునుకాని కార్యసిద్ధినిొందక జీవింపను. అప్పుడు “కైకేయి ఖోపగృహంబునం జచ్చినది” అని నీవు దశరథునకుఁ జెప్పఁగలవు. (లేక నాతండ్రియగు కేకయరాజునకుం జెప్పఁ గలవు.

అట్లు గాదేని రాముఁ డడవికిఁ బోగా భరతుండు భూమికి రాజు కావలయును. ఈరెంటిలో నొకటి యేదైనను జరగుట నిశ్చయము. ౧౬

దశరథుండు నాకు బంగార మొసంగినను బ్రయోజనములేదు. మణుల నిచ్చినను నుపయోగంబులేదు. సొమ్ములనిచ్చినను నేనొప్పును. రామునకుమాత్ర ము పట్టాభిషేకముజరగునేని నేనుబ్రాణంబులవిడుతును. ఇది నిశ్చయము. ౧౭

అంత నతిక్రూరంబులగు మాటలంజెప్పు గూనిదగు నామంధర దశరథుని యుత్తమభార్యయు భరితునితల్లియు నగు నాకైకంజూచి యాకైకకు మేలును రామునకుఁ గీడును గలుగుటకై ఇట్లని చెప్పెను. ౧౮

ప్రపత్యతే రాజ్య మిదం హి రాఘవో
 యది ధృవం త్వం ససుతా చ తప్స్యసే,
 అతో హి కల్మాణి! యతస్య త త్తథా
 యథా సుత స్తే భరతోఽభిషేక్ష్యతే.
 తథాఽతివిధౌ మహిషీ తు కుబ్జయా
 సమాహతా వాగిషుభే ర్ముహు ర్ముహుః,
 నిధాయ వాస్తా హృదయేఽతివిస్తీతా
 శశంస కుబ్జాం కుపితా పునః పునః.

౬౧

౬౨

యమస్య వా మాం విషయం గతా మితో
 నిశామ్య కుబ్జే! ప్రతివేదయిష్యసి,
 వనం గతే వా సుచిరాయ రాఘవే
 సమృద్ధకామో భరతో భవిష్యతి.

౬౩

అహం హి నై వా స్తరణాని న ప్రజో
 న చన్దనం నాజ్ఞానసానభోజనమ్,
 న కించి దిచ్ఛామి న చేహ జీవితం
 న చే దితో గచ్ఛతి రాఘవో వనమ్.
 అ దైత దుక్త్వా వచనం సుదారుణం
 నిధాయ సర్వాభరణాని భామినీ,
 అసంవృతా మా స్తరణేన మేదినీం
 తదాఽధిశక్త్యే పతితేన కిన్నరీ.

౬౪

౬౫

ఉదీర్ణసంరమ్భితమోవృతాననా
 తథాఽవముక్తో త్తమమాల్యభూషణా,

కల్యాణివగుకైకేయా ! రాముఁ డీరాజ్యము నొందునేని నీకొడుకు భరతుఁడును నీవును దుఃఖించెదరు. ఇది నిశ్చయము. కావున రామునకుఁ బట్టాభిషేకముగాక నీకొడుకు భరతునకుఁ బట్టాభిషేకం బగునట్లు ప్రయత్నింపుము.

౬౧

అట్లు బాణంబులుఁ బోలెఁ గ్రూరంబులయిన మాటిమాటికి మంథర చెప్పినమాటలకు లోఁబడి కైకేయి మిగుల దుఃఖించి రామునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయఁజూనిన దశరథునిపైఁ గోపంబుఁ బూని “నాకు బహుప్రియుని వలె నుండి దశరథుఁడీట్లు నన్నుఁ జెఱువఁ దలంచెనుగదా !” యని యాశ్చర్యంబు నొంది ఊహనం జేతు లిడికొని మంథరంజూచి యిట్లుని చెప్పెను.

౬౨

గూనిదానవగు మంథరా! నే నీకోపగృహంబునుండియె మృతినొందఁగా నీవు దానిం జూచి దశరథునకుఁ జెలుపుటయయినను గాఁగలదు. లేక తాముఁడు బహుకాలం బడవిలో నుండఁగా భరతుఁడు కాశ్యతంబుగా రాజ్యముఖంబులు పొంది పూర్ణకాముఁడుగా వైనను గాఁగలడు. ఈ రెంటిలో నొక్కటి యేదైనను జరగుట సిద్ధము. వేఱులేదు.

౬౩

రాముఁ డిచ్చటనుండి యడవికిఁబోఁడేని నేను బఱువులపైఁ బరుండను. పుష్పమాలికల ధరింపను. చందనముఁ బూసికొనను. అభ్యంజనముఁ జేసికొనను. త్రాగను, భోజనంబుఁజేయను. నాకేదియు నక్కఱలేదు. ప్రాణములను గూడ విడిచెదను. అని కైకేయి మంథరతోఁ జెప్పెను.

౬౪

కైకేయి, యిట్లు భయంకరంబుగా మంథరయెదుటఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసి యంత తనసొమ్ము లన్నియు నేలపైఁ దీసివేసి యాస్తరణములేని భూమిపైఁ బుణ్యంబు తఱిగినపిమ్మట నాకాశంబునుండి నేలపైఁబడు కిన్నరియుఁ బోలెఁ బరుండెను.

౬౫

అప్పుడు అతిశయించినకోపం బనెడువీరకటిచేఁ గప్పఁబడినముఖంబు చంద్రుఁడు గలిగి పుష్పమాలికలు సొమ్ములు ననునక్షత్రంబులఁ దీసివేసి

నరేంద్రపత్నీ విమనా బభూవ సా
తమోవృతా ద్యౌ రివ మగ్నతారకా.

౬౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే నవమస్కంధః.

ద శ మ స్కంధః.

విదర్శితా యథా దేవీ కుబ్జయా పాపయా భృశమ్,
తథా శేతే స్త సా భూమా దిగవిధేవ కిన్నరీ.

౧

నిశ్చిత్త మనసా కృత్యం సా సమ్యగితి భామినీ,
మథరామై శనై స్సర్వ మాచచక్షే విచక్షణా.

౨

సా దీనా నిశ్చయం కృత్వా మథరావాక్యమోహితా,
నాగకన్యేవ నిశ్చస్య దీర్ఘ ముష్ణం చ భామినీ.
ముహూర్తం చింతయామాస మార్గమాత్మసుఖావహమ్,
సా సుహృచ్చార్థకామా చ తం నిశమ్య సునిశ్చయమ్.
బభూవ పరమప్రీతా సిద్ధిం ప్రాప్యేవ మథరా,

౩

౪

అథ సా రుషితా దేవీ సమ్యక్కృత్వా వినిశ్చయమ్.
సంవివే శాబలా భూమా నివేశ్య భుక్కుటీం ముఖే,
తత శ్చిత్రాణి మాల్యాని దివ్యా న్యాభరణాని చ.
అపవిధ్వాని కై కేయ్యా తాని భూమిం ప్రవేదిరే,

౫

౬

తయా తాన్యపవిధ్వాని మాల్యాన్యాభరణాని చ.
అశోభయన్త వసుధాం నక్షత్రాణి యథా నభః,

౭

యున్నయాకై కేయి యట్లు నక్షత్రంబు లన్నియు నస్తమింపఁగాఁ జీఁకటిచే
వ్యాపింపఁబడియుండు నాకాశంబుఁబోలె జూపట్టుచుండెను. ౬౬

ఇది తొమ్మిదవ సర్గము.

పదియవ సర్గము.

రాజియైన కైకేయి పాపిమరాలగుమంధరచేసిన కుచ్చితబోధనకులొఁ
బడి కిన్నరివిమమ పూనినబాణముచేఁ గొట్టఁబడి నేలఁబడినట్లు నేలవైఁ
బరుండెను. ౧

పండితురాలగు నాకైకేయి తనమనంబునఁ జేయవలసిన కార్యంబును
జక్కఁగా నాలోచించి నిశ్చయించి మంధరనుజూచి మెల్లగా “నీవుచెప్పిన
దంతయుఁ జక్కఁగానున్నది” అని చెప్పినది. ౨

ఆకైకేయి యట్లు దుఃఖితురాలై మంధరమాటకు లొఁబడి నిశ్చయించి
నాగకన్యయుఁబోలె నధికముగా వేడి నీట్టూర్పులు నిగుడించి మఱలఁదనకు
నుఖంబు గలిగించుదానిని గుఱించి యాలోచించెను. 3

కైకేయికి న్నేహితురాలును కైకేయికార్యమం దాసత్తురాలునగు
నామంధర కైకేయిచెప్పిన నిశ్చయప్రకారంబు విని కార్యసిద్ధి నొందినప్పుడు
పొందఁదగిన సంతోషమంతటి సంతోషమును బొందెను. ౪

అంత నాకైక కింపంబునొంది యీ ప్రకారముగా దృఢమైననిశ్చయం
బుఁజేసి ముఖంబున బొమముడిధరించి నేలవైఁ బరుండెను. ౫

అంత నాకైకేయి తీసివేసిన నానాపర్ణంబులగు పుష్పమాలికలును
శ్రేష్ఠంబులగు నాభరణంబులును గోపంబుచే దాచిపెట్టనందున నేలవైఁ బడి
యుండినవి. ౬

ఆకైకేయి నేలఁదీసివేసిన పుష్పమాలికలును సొమ్ములును నక్షత్రంబు
లాకాశంబును బ్రకాశింపఁజేయునట్లు నేలను బ్రకాశింపఁజేయుచుండినవి. ౭

క్రోధాగారే నిపతితా సా బభౌ మలినామ్బరా.
ఏకవేణీం దృఢం బద్ధ్వా గతసత్వేన కిన్నరీ, ౮

ఆజ్ఞాప్య చ మహారాజో రాఘవస్యాభిషేచనమ్.
ఉపస్థాన మనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నివేశనమ్,
అద్య రామాభిషేకోవై ప్రసిద్ధ ఇతి జన్మివాక్.
ప్రియార్హాం ప్రియ మాఖ్యాతుం వివేశాన్తగపురం వశీ, ౧౦

సకై కేయ్యా గృహం శ్రేష్ఠం ప్రవివేశ మహాయశాః.
పాణ్డురాభ్రమి వాకాశం రాహుయుక్తం నిశాకరః, ౧౧

శుకబర్హిణసంఘుప్తం క్రౌంచహంసరుతాయుతమ్.
వాదిత్రవసంఘుప్తం కుబ్జావానునికాయుతమ్, ౧౨

లతాగృహైశ్చిత్రగృహైశ్చ మృకాశోకశోభితైః.
దాన్తరాజతసావర్ణ వేదికాభి స్సమాయుతమ్, ౧౩

నిత్యపుష్పసలై ర్వృక్షై ర్వాపీభి శ్చోపశోభితమ్.
దాన్త రాజత సావర్ణై స్సంవృతం పరమాసనైః, ౧౪

వివిధై రన్నపానైశ్చ భక్ష్యైశ్చ వివిధై రపి.
ఉపపన్నం మహార్ణైశ్చ భూషితై స్త్రిదివోపమమ్, ౧౫

త త్ప్రవిశ్య మహారాజ స్స్వ మన్తఃపుర మృద్ధిమత్.
న దదర్శ ప్రియాం రాజా కై కేయాం శయనోత్తమే, ౧౬

తలఁ జక్కఁగా దువ్వుకొనక పెండ్లుకలంతయు నొక్కటిగాఁగట్టి ముడివేసికొని ముఱికిబట్టలఁ గట్టుకొని కోవగృహంబునఁ బడియున్న యాకై కేయి మృతినొందివడియుండు కిన్నరస్త్రీవలెఁ బ్రకాశించుచుండినది. ౮

అంత దశరథమహారాజు రామునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయునట్లు రాజ్యాపించి సభికుల సనుమతినొంది యంతఃపురము ప్రవేశించెను. ౯

స్వతంత్రుఁడగు సాదశరథమహారాజు “ఇప్పుడే రామునకుఁ బట్టాభిషేకము కాఁబోవుచున్నది అని తెల్లడియ్యెను. కావున నిదివఱకే ఈసంతోషవార్తకై కేయికిఁ బలిసియుండదు” అని తలంచి యిట్టి సంతోషవార్తఁ జెప్పుటకుఁ గైకేయికగినది కాఁబట్టి యాసంతోషవార్తను కైకేయికి దానే చెప్పుటకై యంతఃపురంబునకుఁ బోయెను. ౧౦

ఆధికమున కీర్తిగల యాదశరథమహారాజు తనకు మరణంబు గలిగింపఁబోవు నాకై కేయియుండు తెల్లనిమేడమీఁదికిఁ బోవుట చంద్రుడు తన్నుమింగునట్టి రాహువుతోఁగూడిన తెల్లమబ్బులుగల యాకాశంబునకు వచ్చునట్లుండెను.

మధురంబుగాఁ గూయుచుండు చిలకలు నెమట్లుఁ గ్రొంచంబులు హంసలు మొదలగుపక్షులుగల్గి మంచి నేర్పుతో వాయంపఁబడుచుండు చతుర్విధవాద్యంబులధ్వనులచే వ్యాపింపఁబడి స్త్రీలకును బురుషులకును బొంగుగలుగఁ జేయుచు నంతఃపురంబునఁ బరిచారికలయియున్న గూనుగలస్త్రీలు వామనస్త్రీలు మొదలగువారలతోఁగూడి సంపెంగచెట్లు ఆశోకవృక్షంబులు మొదలగు వానిచే నలంకరింపఁబడిన అత్యగృహంబునఁ జీత్రగృహంబులఁ జాట్టునుఁ గలిగి దంతముతోను పెండితోను బంగారముతోను జేయఁబడినతెన్నెలచే నలంకరింపఁబడి దోహదములచే నకాలంబునందున బూలుఁ బండ్లు మున్నగు నవి గలిగియుండుచెట్లును నడబావులును గలిగి దంతముతోను పెండితోను బంగారముతోను జేయఁబడి శ్రేష్ఠంబులయిన యాననంబులతో నొప్పుచు నానావిధంబులుగ నన్నంబులు మద్యంబులు బలుతెఱుంగులైన రుచ్యంబు

స కామబలసాయుక్తో రత్యర్థం మనుజాధిపః.
అపశ్య స్థయితాం భార్యాం పప్రచ్ఛ విషసాద చ,

02

న పి తస్య పురా దేవీ తాం వేదా మత్యవర్తత.
న చ రాజా గృహం శూన్యం ప్రవివేళ కదాచన,

୧୫

తతో గృహగతో రాజా కై కేయాం పర్యవృచ్ఛత.
యథాపూర్వ మవిజ్ఞాయ స్వార్థలిప్స మపజ్ఞితామ్,

QF

ప్రతిహరీ త్వహోవాచ సంత్రస్తా సుకృతాజ్ఞానిః.

90

దేవ దేవీ భృశం క్రుద్ధా క్రోధాగార మభిద్రుతా,

అగు భక్త్యంబులనుగల్గి చక్కగా సాములచే నలంకరింపఁ బడియిండు నుత్తమస్త్రీలు గల్గుటఁ జేసి యప్పరసలతోఁ గూడియిండు స్వర్గంబుతో సాటి యగుచు నిట్లు సంపూర్ణంబగు మన్నఘోదీపనసామగ్రితో నొప్పుచుండు తనయంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి దశరథమహారాజు మన్నఘోదీపితృదై ఆచ్చట మేలైనపాన్పునందుఁ జూడఁగా నతనికిఁ బ్రియభార్యయగు కైకేయి యగపడదయ్యె.

౧౬

మనుష్యులకుఁ బ్రభుడైన యాదశరథుండు ఆచ్చటనుండు మన్నఘోదీపనపదార్థములవలన మన్నఘోదీకంబునొంది శయనంబునందుఁ దనభార్య లేకుండుటఁజూచి రతికొఱకు ఆచ్చటనుండి “కైకేయీ ! యెచ్చట నున్నావు” అని యడిగి బదులు పలుకకుండుటఁ జేసి, మిక్కిలియు దుఃఖంబు నొందెను.

౧౭

ఇదివఱ కెప్పుడును ఆదశరథునిభార్య యగుకైకేయి అతఁడు తనయొద్దకు వచ్చునప్పుడు చక్కగా నలంకారముచేసికొని సంతోషముతో నతని నెదుర్కొనకుండినదిలేదు. ఆదశరథుండు కైకేయి లేకుండుటఁజేసి తూన్యంబు గానుండు నాగృహం బిదివఱ కెప్పుడును ప్రవేశించినదిలేదు కావున నెప్పుడు విపరీతముగా నుండుటఁజూడఁగా నతనికి మిగుల దుఃఖంబుగలిగినది.

అంత దశరథమహారాజు ఇంటిలోనికిఁబోయి యిప్పుడు కైకేయి స్వప్రయోజనమును గోరునదిగాను రాఁగలదుఃఖము తెలిసికొనలేనిదిగాను ఉన్నసంగతిఁ దెలియనివాఁడు కావున మునుపు కైకేయి లేకున్నప్పుడు గుఱునట్లే అక్కడనున్న ప్రతీహరింజూచి “కైకేయి యెచ్చటనున్నది” అని యడిగెను.

౧౮

అంత ద్వారపాలకురాలు భయంబుతోఁ జేతులు మొగిల్చికొని దశరథునితో నిట్లనిచెప్పెను.

౨౦

దశరథమహారాజా ! రాజియగుకైకేయి మిగులఁగోపంబువహించి గోపంబు వచ్చునప్పుడుండు గృహంబునకుఁ బోయియున్నది.

ప్రతీహార్యా వచ శ్శుత్వా రాజా పరమద్భుతాః. ౧౧
విషసాద పున ర్భూయో లులితవ్యాకులేన్ద్రియః,

తత్ర తాం పతితాం భూమా శయానా మతఘోచితామ్. ౧౨
ప్రతప్త ఇవ దుఃఖేన సోఽపశ్య జ్వగతిపతిః,

స వృద్ధ స్తరుణీం భార్యాం ప్రాణేభ్యోఽపి గరియసీమ్. ౧౩
అపాపః పాపసంక్కుల్పాం దదర్శ ధరణీతలే,
లతా మివ వినిష్క్రుత్తాం పతితాం దేవతా మివ. ౧౪
కిన్నరీ మివ నిర్ధూతాం చ్యుతా మప్సరసం యథా,
మాయా మివ పరిభ్రష్టాం హరిణీమివ సంయతామ్. ౧౫
(‘వామీ మివ పరిభ్రష్టాం’ అని పాఠాంతరము.)
కరేణు మివ దిగ్ధేన విధ్ధాం మృగయునా వనే,

మహాగజఇవారణ్యే స్నేహ త్పరిమమర్శ తామ్. ౧౬

పరిమృశ్య చ పాణిభ్యా మభిసస్త్రస్తచేతనః,
కామీ కమలపత్రాక్షీ మువాచ వనితా మిదమ్. ౧౭

నతేఽహ మభిజానామి క్రోధ మాత్మని సంశ్రితమ్,

కైకేయి యచ్చట నగవడకుండుట మాత్రముచేతనే మిగుల దుఃఖము నొందియుండు నాదశరథమహారాజు “కైకేయి కోపంబునొంది కోవగృహంబున నున్నది” అని ద్వారపాలకురాలిమాట వినగానే చలించి కలంతనొందిన యింద్రియములుగలిగి యింకను అధికముగా దుఃఖంబునొందెను. ౨౦

అదశరథమహారాజు ఆకోవగృహంబునకుఁబోయి యచ్చట నేలమీఁదఁ బరుండియున్న, యట్లు నేలమీఁదఁ బరుండఁదగని సుకుమారశరీరయగు నా కైకేయిని మహాదుఃఖంబుతోఁ జూచెను. ౨౧

వృద్ధుండును బాపం బెఱుంగనివాఁడునగు నాదశరథుఁడు యావన వలెయై పాపంబగు రామునడవికిఁ బంపుటయం దాసగొని ఛేదించఁబడిన తీరగయఁబోలెఁ బుణ్యంబంతయు ననుభవించి యయినప్పటి నేలంబడిన దేవతభంగిఁ బడఁద్రోయఁబడిన కిన్నరీకైవడి నాకాశంబునుండి నేలకొ జాఱిన యప్పరనగతి నికరల మోహిదపఁజేయుటకై చేయఁబడిన మాయరీతి (పాతాం తరవక్షమందు నేలంబడియుండు నాఁడుగుఱ్ఱంబురీతి) బంధించఁబడిన లేడి చాడ్చిన నరణ్యంబున వేటకాఁడు విమంబు పూసిన బాణంబుచేఁ గొట్టఁగా నేలంగూలిన యాఁడేనుంగు విధంబున భూమింబడియున్న తనభార్యయగు కైకేయిఁ జూచెను. ౨౨

గొప్పదగు పురుషగజంబువచ్చి యరణ్యంబున వేటకానిచే విషము పూసినబాణంబునం గొట్టఁబడి పడియున్న యాఁడేనుంగు దడవునట్లు అదశరథుఁడు కైకేయిని స్నేహంబునఁ దడవెను. ౨౩

స్వభావంబుననే కామియగుదశరథుఁడు దామరపూజేకులుఁబోలె విశాలంబులును సుందరంబులు నగునేత్రంబులు గలకైకేయిఁ జూచినంతనే, యినుమడించిన మన్నభోద్రేకంబునొంది కైకేయిని! పెండుచేతులతోనుఁ దడవి “యేమిచెప్పనో” యని భయపడుచు నాకైకేయిం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౪

నీకు నావైఁ గోపమువచ్చుటకుఁ దగినకారణమేమియు నాకు జ్ఞప్తికి రాలేదు.

దేవి! కేనాభిశక్త్యాఽసి కేన వాఽసి విమానితా.

౨౮

య దిదం మమ దుఃఖాయ శేషే కల్యాణి! పాంసుషు,

భూమా శేషే కిమర్థం త్వం మయి కల్యాణి జీవతి.

౨౯

భూతోపహతచి త్రైవ మమ చి త్తప్రమాధినీ,

సన్తి మే కుశలా వైద్యా స్త్వభితుష్టాశ్చ సర్వశః.

30

సుఖతాం త్వాం కరిష్యన్తి వ్యాధి మాచక్ష్య భామిని,

కస్య వా తే ప్రియం కార్యం కేనవా విప్రియం కృతమ్.

31

కః ప్రియం లభతా మద్య కో వా సుమహ దప్రియమ్,

మారోదీ ర్దాచక్కార్హి స్త్వం దేవి! సంపరిశోషణమ్.

32

అవధోఽపధ్యతాం కోవా కోవా వధోఽవిముచ్యతామ్,

దరిద్రః కో భవత్వాధోఽద్రవ్యవా న్వాఽప్యకించనః.

33

రాణివగు కైకేయా ! నిన్నెవ్వరైనఁ దిట్టిసారాయేమి? లేక యెవ్వ
లైన నపమానించిసారా యేమి? నాకు జరిగినదంతయు నవిస్తరముగాఁ
జెప్పుము. ౨౮

నీవు నాకన్నిమంగళంబులఁ గలిగించుదానవు, మంగళస్వరూపిణివి,
నీ వీనేలవై వుట్టియందుఁ బరుండియుండుటఁ జూడఁగా నాకుమిగుల దుఃఖం
బగుచున్నది.

నీ కెంతమాత్ర మపకారము రానట్లు చూచుచు మంగళంబుఁ గలిగిం
చునట్టి నేనుండఁగా నీవిట్లు నానుననునకు దుఃఖాబుగలుగునట్లు పితాచము
పట్టినదివలె నేలం బరుండియున్నావేమి? ౨౯

కైకేయా ! నీకేదైన వ్యాధియున్నట్లైన దానింజెప్పుము. నాయొద్ద
నుండువైద్యులు ఎట్టివ్యాధినైనఁ బోఁగొట్టఁ జాలుదురు; నాపలక నానావిధ
సత్కారంబులఁ బొందినవారు కావున నాయందుఁ జాల సేనరుగల్గియున్న
వారు; నీవ్యాధిని బోఁగొట్టి నీకు సుఖాబుగలుగునట్లు సేయుదురు. ౩౦

నీ కెవ్వఁడు సంతోషంబుచేసెను? నీ కెవ్వఁడు దుఃఖంబుగలిగించెను?

ఇప్పుడు నీ వెవ్వని? సంతోషమునేయవలెనని కోరుచున్నావు? ఎవ్వ
నికేజాలదుఃఖముగలుగఁజేయవలెనని కోరుచున్నావు? వారలపేర్లం జెప్పుము.
ఇప్పుడే నీయిష్టప్రకారము వారల నిట్లు గావించెదను.

కైకేయా! నీవు నాదురాణివి; నీకు ట్లేడ్వనలదు; దేహంబును గృహించు
నట్లు చేసికొనవలదు; నీయిష్టమును జెప్పుము; నేను దప్పక దాని నెఱ
వేర్చెదను. ౩౧

నీ కిప్పు డెవ్వఁడు చావవలయు ననియున్నది? వానిని బేర్కొనుము;
వాడు చంపఁదగనివాడైనను వాని నీక్షణించి చంపించెదను; నీకెవ్వని
నిప్పుడు కాపాడవలయునని యున్నది? వానింజెప్పుము; వాడు చంపవలసిన
వాడైనను వాని విడిచి పుచ్చెదను. దరిద్రుఁడుగా నుండువాఁ డెవ్వఁడైన
భాగ్యవంతుఁడుగావలయునని నీకుఁ దలంపున్నయెడ వానిం జెల్పుము; వాని

అహం చైవ మదీయాశ్చ సర్వే తవ వశానుగాః,
 న తే కించి దభిప్రాయం వ్యాహస్తు మహా ముత్సహే. 3౪
 అత్తనో జీవితే నాపి బ్రూహి య స్తన సేచ్ఛసి,

బల మాత్మని జానస్తీ న మాం శక్జ్కీతు మ్హస్తి. 3౫

కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శవే,

యావ దావ ర్తతే చక్రం తావతీ మే వసుస్థరా. 3౬

ప్రాచీనా స్సిన్ధుసౌవీరా స్సౌరాష్ట్రా దక్షిణాపథాః,
 వంగాంగమగథా మత్స్య స్సమృద్ధాః కాశికోసలాః. 3౭

తత్ర జాతం బహు ద్రవ్యం ధనధాన్య మజావికమ్,

తతో వృణీష్య! కై కేయి యద్యత్త్వం మనసేచ్ఛసి. 3౮

కి మాయానేన తే భీరు! ఉత్తిష్టోత్తిష్ట శోభనే,

తత్త్వం మే బ్రూహి కై కేయి! యతస్తే భయ మాగతమ్. 3౯

తత్తే వ్యవసయిష్యామి నీహార మివ రక్షివాణ్,

ధనవంతునిఁగాఁజేసెదను; భాగ్యవంతుఁడెవ్వఁడేని దరిద్రుఁడు గావలయునని నీవుకోరునెడ వానిపేరునెప్పుము; వాని ధనవంతుఁడగుటపెట్టించి వాని దరిద్రుని గావించెదను. 33

నేనును నావారును మేమందఱుమును నీవు చెప్పినట్లు వినువారము; నీకుఁగల కోరికను జెఱపుటకు నాకెంతమాత్రము ఇష్టములేదు. 34

నీవు నాప్రాణనాశంబునఁ గాఁడనినకార్యమును గోరినను దానిం జెప్పుము; నాప్రాణములఁ బోగొట్టుకొని యైనను నీకోరిక నీదే చెప్పదను.

నీయందు నాప్రేమ యెచ్చుగానన్నదని నీకుఁబెలియును కావున నీవు నాయందు సందేహంబుంచుట సరికాదు. 35

నేను దప్పక కీకోర్కీ నెఱవేర్చి నీకు సంతోషంబుచేసెదను, నీవు సందేహించవలదు. పుణ్యంబుపై నొట్టుపెట్టెదను.

సూర్యునికాంతి యెంతవఱకున్నదో ఆభూమియంతయునాది. 36

అందు దూర్పుదేశములు సింధుదేశము సౌవీరదేశము సౌరాష్ట్రదేశము దాక్షిణ్యదేశములు వంగదేశము నంగదేశము మగధదేశము మత్స్యదేశముఁ గోసలదేశము మొదలగుదేశములన్నియు నన్నిటను నిండియున్నవి. 37

ఆదేశములందు ధనము ధాన్యము సాువులు మొదలగు ననుస్త్రవ్యంబులును గలుగుచున్నవి.

తైకేయా! ఆద్రవ్యములందు నీ కేదేదిగావలయునో వానినన్నిటి నడుగుము; ఇచ్చెదను. 38

తైకేయా! నీకుఁ జాలభయపడు స్వభావంబున్నది; ఇట్లు నేలఁబరుండి శ్రమపడుటవలన నేమియుఁ బ్రయోజనంబులేదు. నీవు మంగళస్వరూపిణివి. ఇట్లు నేలం బరుండి యుండందగదు లెఱుఁగెఱుఁగు.

తైకేయా! నీ కిప్పుడు దేనివలన భయంబుగల్గినదో దాని నాకుం జెప్పుము; సూర్యుఁడు మంచును బోగొట్టునట్లు దాని నేఁ బోగొట్టెదను. అని దశరథుఁడు తైకేయిలోఁ జెప్పెను. 39

తథోక్తా సా సమాశ్వాస్తా వక్తుకామా త దప్రియమ్. ౪౦
పరిసీడయితుం భూయో భర్తృ ముపచక్రమే.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే దశమస్కంధః.

ఏ కా ద శ స్కంధః

తం మన్తథశరై ర్విధం కామవేగవశానుగమ్,
ఉవాచ పృథివీసాలం కైకేయీ దారుణం వచః. ౧

నాస్తి విప్రకృతా దేవ! కేనచిన్నావమానితా,
అభిప్రాయస్తు మే కల్పి త మిచ్ఛామి త్వయా కృతమ్. ౨
ప్రతిజ్ఞాం ప్రతిజానీష్వ యది త్వం కర్తు మిచ్ఛసి,

అథ త ద్వాన్విహరిష్యామి య దభిప్రార్థితం మయా. 3

తా మువాచ మహాతేజాగి కైకేయీ మీష దుత్సితః,
కామీ హస్తీన సంగ్రహ్య మూర్ధశేషు శుచిస్థితామ్. ౪

అవలిస్తే! న జానాసి త్వత్తే ప్రియతమామమ,
మనుజో మనుజవ్యాసూ! ద్రామా దన్యో న విద్యతే. ౫

కైకేయి దశరథునిచే నట్లు లాశ్వాసింపబడి అస్త్రియంబగురాముని వనమునకుఁ బంపు మనువార్తం జెప్పఁ దలంచి శపథములఁ జేయించి యింకను దశరథుని దుఃఖపఱుప నారంభించెను. ౪౦

ఇది పదియవసర్గము.

పదునొకండవ సర్గము

మన్మథబాణంబులఁ గొట్టబడి మన్మథాధీనుడైయుండు నాదశరథుఁడు మహారాజుఁజూచి కైకేయి రామునివనమునకుఁ బంపుటకై ప్రతిజ్ఞ చేయుచుట కుఁగాఁ జెప్పఁబడునది గావున నతిథియంకరంబయిన మాటఁజెప్పెను. ౧

పెనిమిటి పగుదశరథుఁడా! నాకేరోగమునులేదు. నన్నెవ్వఁడు నవమానింపలేదు. నాశొకశోర్కియున్నది. దాని నీవు నెఱవేఱవలయును. ౨

నీవు దాని నెఱవేర్చు గోరుదువేని “నేను నీరోగము నెఱవేర్చెదను” అని దృఢముగా శపథముజేయుము. ౩

నీవట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినపిమ్మట నేను గోరినదానిం జెప్పెదను. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౩

మహారాజుఁడు గాముకుఁడు సగుదశరథుఁడు “తనరోగ నెఱవేర్చుటకే యీకైక తనయందు బహుప్రేమగలనన్ను శపథముజేయు మనుచున్నది” అని చిఱునగవునొంది తెల్లగా నుండరంబుగానుండు చిఱునగవుగల యీకైకను దనకభిముఖయగుటకై తలవెండ్రుకలయందుఁ జేతఁబట్టుకొని యిట్లనిచెప్పెను. ౪

“నాకు స్త్రీలలో నీకన్నఁ బ్రియంబులయినది మఱియెవ్వతెయులేదు; పురుషులలోఁ బురుషశ్రేష్ఠుడగు రామునికన్నఁ బ్రియంబుడగు పురుషుండు మఱియెవ్వఁడునులేడు.” అని మూఢురాలవు కావున నీకుఁ దెలియలేదు. ౫.

తేనాజయ్యేన ముఖ్యేన రాఘవేణ మహాత్మనా,
శపే తే జీవనార్హేణ బ్రాహ్మ యన్తనసేచ్ఛసి.

౬

యం ముహూర్త మపశ్యం స్తు న జీవేయ మహం ధ్నువమ్,
తేన రామేణ కైకేయి! శపే తే వచనక్రియామ్.

౭

ఆత్మనా వాత్సజై శ్చాన్యై ర్వృణేయం మనుజన్ భమ్,
తేన రామేణ కైకేయి! శపే తే వచనక్రియామ్.

౮

భద్రే! హృదయమవ్యేతదనుమృశోద్ధరస్వ మే,

ఏతత్సమీక్ష్య కైకేయి! బ్రాహ్మ యత్సాధు మన్యసే.

౯

బల మాత్మని జానన్తీ న మాం శంకీతు మర్హసి,

కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే.

౧౦

సా తదర్థమనా దేవీ త మభిప్రాయ మాగతమ్,

నిర్దాధ్యస్తాశ్చ హర్దాశ్చ బభాషే దుర్వచం వచః.

౧౧

శత్రువులకు జయింపఁగూడనివాడై శ్రేష్ఠుడై మహాత్ముడై నాప్రాణములకన్న నధికుడైయుండు నారాముఁడుసాక్షిగా బాసఁ జేసెదను; నీవు కోరినదానిఁ జెప్పుము. ౬

కైకేయా! ఎవ్వని గొంచెముసేపు చూడకున్నను నేను బ్రతుకఁజాలనో ఆట్టిరాముఁడుసాక్షిగా నీవు చెప్పినట్లు చేసెదనని ప్రతిజ్ఞఁ జేసెదను. ౭

కైకేయా, నన్నుఁ జెఱపుకొనియోరను భరతుఁడు మొదలగు కొడుకులఁ బోఁగొట్టుకొనియయినను మఱియొకరులగు బంధువులు మున్నగువారల విడిచియయినను ఎవ్వని నేగోరుచుందునో ఆట్టిరాముఁడు సాక్షిగా నీకార్యము చేసెదనని ప్రతిజ్ఞఁజేసెదను. ౮

మంగళస్వరూపిణివగు కైకేయా ! నీవు దేనినోకోరి యిట్లు వేలఁబడి యుండుటఁ జూడఁజాలక యిట్లు పరితపించుచు దుఃఖితంబై “నాప్రాణములకన్న నధికుడగు రాముఁడుసాక్షిగా నీకార్యముచేసెదను” అని ప్రతిజ్ఞఁ జేయునంత నీమీఁదఁ బ్రేమమోహములు గల్గియుండు నామనమునుజూచి యయినను నీకోరికనుజెప్పి నన్నిపుడు గాపాడుము. ౯

నే నిప్పుడు చేసిన భాసలం బర్యాలోచించి నీవుదేనిగోరుచున్నావో దాని సందేహంబువిడిచి చక్కగా నాకుఁ జెప్పుము. ౧౦

నీయందు నాకెచ్చుగాఁ బ్రేమయున్నదని నీకుఁజెలియను; నీవు నాయందు సందేహంబుంచుట పరికాదు. ౧౧

నేను దప్పుక నీవుకోరినకార్యము నెఱవేర్చినకు సంతోషంబుగావించెదను; నాపుణ్యంబు సాక్షిగా బాసచేసెదను. అని దశరథుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౧౨

ఆకైకేయి యెట్లయిన రాము నడచికి బంపి భరతునకు రాజ్యంబు వచ్చునట్లు గావలయునను కోర్కెగలదిగావున భరతునియందుఁ బక్షపాతంబున దశరథుఁడు తనకనుకూలఁడయ్యెనని సంతసించి యట్లు బాసచేసి తన కార్యంబు నెఱవేర్చుట కొప్పుకొన్న దశరథునిజూచి శత్రువుతోఁపైనను శిష్టఁగూడనట్టి కఠినంబైనయీమాటఁ జెప్పెను. ౧౩

తేన వాక్యేన సంహృష్టా త మభిప్రాయ మాగతమ్,
వ్యాజహార మహాఘోర మభ్యాగత మివాన్తకమ్.

యథాక్రమేణ శపసి వరం మమ దదాసిచ,
తచ్చృణ్వన్తు త్రయస్త్రింశద్దేవా స్సగ్నిపురోగమూః.

చంద్రాదిత్యౌ నభ శ్చైవ గ్రహా రాత్ర్యహనీ దిశః,
జగ చ్చ పృథివీ చేయం సగన్ధర్వా సరాక్షసా.
నిశాచరాణి భూతాని గృహేషు గృహదేవతాః,
యాని చాన్యాని భూతాని జానీయు ర్భాషితం తవ.

సత్యసన్ధో మహాలేజా ధర్మజ్ఞ స్సుసమాహితః,
వరం మమ దదాత్యేష తన్నే శృణ్వన్తు దేవతాః.

ఇతి దేవీ మహేష్వాసం పరిగృహ్యభిశస్య చ,
తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితమ్.

స్తర రాజ! స్పరా వృత్తం తస్మిన్ దైవాసురే రణే,

తత్ర చాచ్యవయ చ్చత్ర స్తవ జీవిత మన్తరా.

తత్రచాపి మయా దేవ! యత్త్వం సమభిరక్షితః,
జాగ్రత్యా యతమానాయా స్తతో మే స్రాదదా వర

కైకేయి దశరథుఁడు చెప్పినమాటవిని సంతోషించి తనకడుకూలంబుగా నభిప్రాయముపడిన దశరథునిజూచి మరణాంతంబగు భయంబు గలిగించునది గావున నెదుటనుండు మృత్యువనం దగియుండుమాటను జెప్పెను. ౧౨

నీవు నీప్రియపుత్రుఁడును బుణ్యంబునుసాక్షిగాఁ గ్రమంబున శఘ థంబుచేసి నాకు పరంబొసంగుటను అగ్నిహోత్రుఁడు మున్నగాఁగల ముప్పది మూఁడుకోట్ల దేవతలును విందురుగాక. ౧౩

చంద్రమూర్ఖులును ఇతరగ్రహంబులును ఆకాశంబును రేయింబవలును దిక్కులును స్వర్గలోకము మొదలగులోకంబులును, ప్రత్యక్షదేవతయగు భూమియును గంధర్వులును రాక్షసులును రాత్రియందు సంచరించుభూతం బులును గృహంబులందున్న యిలువేల్పులును మఱియు నితరభూతంబులును నీవిప్పుడు చెప్పినదానికి సాక్షులుగా నుందురుగాక. ౧౪

ఎప్పుడు ననృతం బాడనివాఁడు మహావరాక్రమకాలి ధర్మంబుల నెఱింగినవాఁడు నెచ్చరికగలవాఁడు నగు నీదశరథమహారాజు నాకిప్పుడు పరం బిచ్చుచున్నాఁడు; దీనికి దేవతలందఱు సాక్షులుగా నుందురుగాక. ౧౫

ఇట్లు కైకేయి మహాధనుర్ధరుఁడగు దశరథునిఁ దనమతమునందు నిలిపి తనకార్యము నెఱవేఱుటకై యుట్పించి మన్తభామోహితుఁడై పరంబిచ్చుటకు నిశ్చయించియున్న యాదశరథుంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౬

దశరథమహారాజా! పూర్వము దేవతలకు ననురులకు జరిగినయధము నందు నడచిన వృత్తాంతమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము.

ఆయుధమునందు శంబరాసురుఁడు నీప్రాణములనుఁ బోగొట్టుటదక్కఁ దక్కినయన్నికష్టములను నీకుఁ గలుగఁజేసెను. ౧౭

భర్తవగు దశరథుఁడా! శంబరాసురుఁడు నీన్న మూర్ఖవోవునట్లు చేసి నప్పుడు నేను రాత్రియంతయు మేల్కొనియుండి బహుప్రయత్నంబున నిన్నుఁజూపకుండఁ గాపాడినాను. అందువలన నీవు నాకప్పుడు రెండుపరంబు లిచ్చినావు. ౧౮

అయోధ్య—9

తాతు దత్తై వరా దేవ! నిక్షేపా మృగయామ్యహమ్,
తవైవ పృథివీపాల! సకాశే సత్యసర్గర!.

౨౦

తత్ప్రతిశ్రుత్య భర్తేణ న చేద్దాస్యసి మే వరమ్,
అద్యైవ హి ప్రహాస్యామి జీవితం త్వద్విమూనితా.

౨౧

వాఙ్మత్రేణ తదా రాజా కై కేయ్యో స్వవశే కృతః,
ప్రచస్కన్ధ వినాశాయ పాశం మృగ ఇవాత్తనః.

౨౨

తతఃపర మువాచేదం వరదం కామమోహితమ్,

వరా యా మే త్వయా దేవ! తదా దత్తై మహీపతే!
తా తావ దహ మద్యైవ వత్స్యామి శృణు మే వచః,

౨౩

అభిషేకసమారమ్భా రాఘవస్యోపకల్పితః,

౨౪

అనే నైవాభిషేకేణ భరతో మేఽభిషిచ్యతామ్,

నీవు నా కప్పుడిచ్చినవరంబులను రెంటిని నీయొద్దనే యిట్లడగా నుంచి యుంటిని; సాధారణంబుగానే రాజునొద్దఁ బ్రజలు నిశ్చేపంబుఁచుకొన్నట్లయిన రాజు దాని జాగ్రత్తతోఁ గాపాడియుచ్చును; అందును నీవు వబ్బఱమాటాడని వాడవు; మఱి నాకు భర్తవు; అట్టి నీవు నేను నీయొద్దదాచిన నిశ్చేపమును నాకక్కఱకు వచ్చునప్పుడు సిద్ధముగ నిత్తువనిమ్మి నీయొద్ద నుంచితిని; నే నిప్పు డావరంబులనే కోరుచున్నాను గాని నాకేమియుఁ గ్రొత్తగా నీ నీనక్కఱలేదు. ౨౦

అట్లు మునుపు నేను నీకు మహోపకారము చేసినప్పుడు నీవు నాకెచ్చిన వరంబులనే నే నడుగుచున్నాను గావున నిట్లు “వరంబుల నిచ్చెద” నని ప్రతిజ్ఞచేసి ధర్మబుద్ధిచే నా వరంబుల నాకీయకుండువేని నీచే నిట్లు లవమా నంబునొంది నేను జీవించజాలను. ఇప్పుడే నీయెదుటనే ప్రాణంబులనువిడిచెదను. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౨౧

బోయనాడు గానంబు సేయుగానే దానికి లోఁబడి జీంక దశశతపు కొఱకుఁ దానే వలఁగోఁ జిక్కుకొనునట్లు అప్పుడు కైకేయి ముందు దశకిచ్చి యుండినవరంబు లిప్పుని యడిగినమాటకే దశరథుఁడు “అట్టై యిచ్చెద”నని యొప్పుకొని తనకువినాశంబుగల్గునని యాలించింపక ధర్మపాశంబున జిక్కు కొనెను. ౨౨

అటుపిమ్మటఁ గైకేయి మన్నభమోహితుండై తనకు వరంబులీయ నిశ్చయించి యెన్నదశరథుం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

నాపెనిమిటి వసుదశరథమహారాజా ! ఆరాత్రియొద్దంబున నీవు నా కెచ్చినవరంబులను రెంటిని విభజించి నాకీయవలసినరీతిని జెప్పెదను; నామాట వినుము. ౨౩

ఇప్పుడు రామునకుం బట్టాభిషేకము సేయుటకై యేయేసామగ్రులు సంపాదించఁబడియున్నవో ఆసామగ్రులతోనే నాకుఁగా భరతునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయవలయును. ఇది యొకవరము. ౨౪

యో ద్వితీయో వరో దేవ! దత్తగ్రస్తీతేన మే త్వయా. ౨౧
తదా దైవాసురే యుద్ధే తస్య కాలోఽయ మాగతః,

నవ పశ్చుచ వర్షాణి దణ్డకారణ్యమశ్రితః. ౨౨
చీరాజినజటాధారి రామో భవతు తాపసః,

భరతో భజతా మద్య యావరాజ్య మకంటకమ్. ౨౩

ఏష మే పరమగి కామో దత్త మేవ వరం వృణో,

అద్య చైవ హి పశ్యేయం ప్రయాంతం రాఘవం వసమ్. ౨౪
స రాజరాజో భవ సత్యసజ్జరః
కులం చ శీలం చ హి రక్ష జన్త చ,
పరత్రవానే హి వద స్త్యనుక్షమం
తపోధనా స్సత్యవచో హితం నృణామ్. ౨౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకాదశస్కంధః.

పెనిమిటివగు దశరథమహారాజా ! ఆదేవాసురయుద్ధంబునందు నా యందు సుతోమంబునొంది నాకిచ్చిన రెండవరంబునకును ఇప్పుడే సమయంబు వచ్చియున్నది. ౨౫

రాముండు పదునాలుగుసంవత్సరంబులు దండకారణ్యంబున నారచీరెలుఁ గృష్ణాజినంబును జటలను ధరించుకొని తాపసుఁడుగా నుండవలయును. ఇది రెండవరము. ౨౬

ఇప్పుడు భరతుండు శత్రువులెంతమాత్రము లేకుండుటంజేసి కష్టములేక బహుమఖిబుగా నుండు యకాపరాజ్యంబు నొందవలయును. ౨౭

“భరతుండు యువరాజు కావలయును. రాముండుపదునాలుగుసంవత్సరంబు లరణ్యంబునఁ దాపసుఁడుగా నుండవలయును” ఇది నాడు ముఖ్యమయిన కోరిక. నీకు మున్ను నేనుజేసిన మహోపకారంబునకు బదులుగా నీవిచ్చిన వరంబులనే యడుగుచున్నాను గాని నీ నివ్వ డన్వాయంబుగా నిర్బంధింపలేదు.

ఇప్పుడే రాముఁ డడవికిఁబోవుచుండఁగా నేను జూడవలయును. ౨౮

నీవు రాజులకును రాజపు; మఱి సత్యసంధుండవని కీర్తి నొందినవాఁడవు; నీవు దబ్బణిలాడరాదు; ఇప్పుడును నీప్రతిజ్ఞను సత్యముజేసికొనుము; అట్లు నీప్రతిజ్ఞను సత్యముఁ గావించుకొని నీకలమును నీయాచారసంపత్తిని నీజన్మమును రక్షించుకొనుము. స్వర్గలోక ప్రాప్తివిషయమయి మనుష్యులకు సత్యవచనముకన్న నధికముగా మేలుగల్గించునది మఱేమియులేదని తపోధనులగు పెద్దలు చెప్పట నీకును చెలియును. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౨౯

ఇది పదునొకండవరము.

ద్వా ద శ స్ప ర్శః

తత శ్శ్చుత్వా మహారాజగి కై కేయా దారుణం వచః,
 చింతా మభీసమాపేదే ముహూర్తం ప్రతతాప చ. ౧
 కింసు మే యది వా స్వప్న శ్చిత్తమోహోఽపి వా మను,
 అనుభూతోఽపస్యో వా మనసో వా పుష్కపర్రచః. ౨

ఇతి సంచిత్య తద్రాజా నాథ్యగచ్ఛ త్తదా సుఖమ్,

ప్రతిలభ్య చిరా త్సంజ్ఞాం కై కేయా వాక్యతాడితః. ౩
 వ్యధితో విక్లబ శైచ్చ వ్యాఘ్రిం దృష్ట్వా యథా మృగః,
 ఆసంవృతాయా మాసీనో జగత్కాం దీర్ఘ ముచ్ఛ్వాసక. ౪
 మణ్డలే పన్నగో రుద్ధో మస్త్రై రివ మహావిషః,
 ఆహో ధిగితి సామర్థో వాచ ముక్త్వా సర్వాధిపః. ౫
 మోహ మాపేదివా న్భూయ శ్శోకోపహతచేతసః,

చిరేణ తు నృప సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య సుదుఃఖతః. ౬
 కై కేయా మబ్రవీ త్కృద్ధః ప్రదహన్నివ చతుషా,

నృశంసే! దుష్టచారిత్రే! కులస్యాస్య వినాశిని!. ౭
 కిం కృతం తవ రామేణ పాపం పాపే! మయాఽపి వా,

వంద్రెండవ సర్గము

దశరథమహారాజు కైకేయి చెప్పిన భయంకరం బగుమాటనునిని యంత
మిగుల దుఃఖింబునొంది కొంతసేపు మూర్ఛనొందెను. ౧

ఇట్టిమాటలు కైకేయియాడుట పారమార్థికముగాఁ దోచలేదు.
ఇప్పుడునాకు స్వప్నముగల్గినదా? చిత్రభ్రాంతి యేమైనం గలిగెనా? పూర్వ
జన్మంబున ననుభవించినది స్మృతికివచ్చుచున్నదా? లేక నామనసునకు రోగ
మేమైన వచ్చెనా? నాకిప్పుడు వీనిఁగా నేమిసంభవించెను? అని దశరథుండు
చింతించెను. ౨

దశరథమహారాజీ ప్రకారము చింతింపుచు దానంజేసి యెంతమాత్రం
బును సుఖంబు నొందఁ దయ్యె.

ఆట్లు కైకేయిమాటలంగలిగిన దుఃఖాతిశయంబున మూర్ఛవోయిన
దశరథమహారాజు అంత బహుకాలంబునకు మూర్ఛదేఱి కట్టెడుటఁ బెద్ద
పులింగనిన జీంకయుఁబోలే దుఃఖితుడై వెలవెలంబోవుచు నాస్తరణంబులేని
సేలవైని గూర్చుండి దీర్ఘంబుగా నిట్టూర్పులుపుచ్చుచు నట్లు మాంత్రి
కునిచే యంత్రమండలంబునఁ గట్టువడి కదలలేక నిట్టూర్పులుపుచ్చుచుండు
మహావిషంబగు నర్పణంబుకైవడిఁ జూపట్టుచుఁ గోపంబున “ఇట్లు చెప్పుట
యాశ్చర్యముగా నున్నది! ఈకైకేయి మండిపోవుఁగాక” అనిచెప్పి దుఃఖింబున
మఱల మూర్ఛనొందెను. 3-౧

దశరథమహారాజంత బహుకాలంబునకు మూర్ఛదేఱి మిక్కిలియు
దుఃఖితుడై కోపంబున నెఱ్ఱినై నిష్ఠుం బోలియున్నకంటఁ “కైకేయిని
గాల్చునో” యని యెన్నఁదగి యొప్పుచుఁ కైకేయితో నిట్లని చెప్పెను. ౪

కైకేయీ! నీవు బహుక్రూరురాలవు; చెడునడకలుగలదానవు; మాకులం
బును నశింపఁజేయుటకుఁ బుట్టినదానవు; పాపిష్ఠురాలవు; నీకు రాముఁడుగాని
నేనుగాని యేమి యవరాధంబు గావించితిమి? 5

యదా తే జననీతుల్యం వృత్తిం వహతి రాఘవః. ౮

తస్యైవ త్వ మనన్ధాయ కిం నిమిత్త మి హోద్యతా,

త్వం మయాఽఽత్మవినాశార్థం భవనం స్వం ప్రవేశితా. ౯

అవిజ్ఞానా న్నప్రసూతా వ్యాఘ్రీ తీక్ష్ణవిషా యథా,

జీవలోకో యదా సర్వో రామస్యాహ గుణస్తనమ్. ౧౦

అపరాధం కముద్దిశ్య త్యక్త్యామిష్ట మహం సుతమ్,

కౌసల్యాం వా సుమిత్రాం వా త్యజేయ మప వాక్రియమ్.

జీవితం వాఽఽత్మనో రామం నత్సేవ పితృవత్సలమ్,

పరా భవతి మే ప్రీతి ర్దృష్ట్యా తనయ మగ్రజమ్. ౧౨

అపశ్యత స్తు మే రామం నష్టా భవతి చేతనా,

తిష్ఠేల్లోకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా. ౧౩

న తు రామం వినా దేహే తిష్ఠే త్తు మమ జీవితమ్,

తదలం త్యజ్యతా మేష నిశ్చయః పాపనిశ్చయే! ౧౪

అపి తే చరణౌ మూర్ధ్నా స్పృశామ్యేష ప్రసీద మే,

కి మిదం చింతితం పాపే! త్వయా పరమదారుణమ్. ౧౫

అథ జిజ్ఞాసనే మాం త్వం భరతస్య ప్రియాప్రియే,

రాముడు నీకు దల్లికింబోలె శుశ్రూషలుసేయుచున్నాడు. అట్లుండి
వప్పుడే ఆరామునకే ఆనర్థంబు గలుగుటకై నీవేల యిట్లు ప్రయత్నపడు
చున్నావు.

నేను నిన్నుజ్ఞానంబున రాచకొమార్తెవనికలంచి అతివేగమైన విషము
గలదుష్టసర్పము నింటికిఁ దెచ్చుకొనునట్లు నేను నశించిపోవుటకైయే నా
యింటికిఁ దెచ్చుకొంటిని.

పశువులు పక్షులు మొదలుకొని ప్రాణముగల జంతుజాలంబంతయు
రాముగుణంబులఁ గొనియాడుచుండఁగా నే నతఁ డేమితప్పుచేసినాడని నాకుఁ
బ్రీయపుత్రుఁడగు నారాముని విడువవచ్చును.

నేను గౌసల్యునైనను సుమిత్రునైనను రాజ్యమునైనను నాప్రాణము
నైనను విడువఁగలను గాని శ్రద్ధినిగునాయం దతిక్రీలిభక్తులుగల రాముని
మాత్రము నేను విడుచుటయేలేదు.

నాకు నాజ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు రామునిజూడఁగానే బహుసంతోషము
గలుగుచున్నది. నే నతని జూడకుండునేని నాప్రాణము పోవును.

ఒకవేళ లోకంబైనను సూర్యునివిడిచియుండును. చైత్రునను నీళ్లువిడిచి
యుండును. నేను రాముని విడుతునేని నాప్రాణంబుమాత్రం బొకక్షణంబైనను
నాదేహంబున నుండదు.

కైకేయా! నీకిప్పుడు పాపబుద్ధిగలిగియున్నది. ఇది నాకుఁ బ్రాణహాని
గల్గించునది కావున నింతపఱుకుఁజాలును. దీని విడువుము.

నీ పాదంబులకై నను దలసోఁకునట్లు నమస్కారముఁ జేసెదను. నామీఁదఁ
గోపింపవలదు.

పాపిష్ఠురాలగు కైకేయా! అతిభయంకరంబగు నీయాలోచనను నీవేల
చేసినావు?

భరతునియందు నాకు బ్రీతిగలదో లేదో అని యేమైనఁ దెలిసికొనఁ
గోరి యిట్లు చెప్పినావామి?

అస్తు యత్ర త్వయా పూర్వం వ్యాహృతం రాఘవం ప్రతి.
 స మే జ్యేష్ఠ స్సుత స్త్రిమా ధర్మ జ్యేష్ఠ ఇతీర మే,
 త త్వయా ప్రియవాడిన్యా నేవార్థం కథితం భవేత్. ౧౭

తచ్చురీత్యా శోకసంతప్తా సంతాపయసి మాం భృశమ్,
 ఆవిష్టానీ గృహం శూన్యం సా త్వం పరవశంఙ్గతా. ౧౮

ఇత్వాకూతాం కులే దేవి! సమ్ప్రీప్త స్సుమహా నయమ్,
 అనయో నయసమ్మన్నే యత్ర తే వికృతా మతిః. ౧౯

నహి కించి దయుక్తం వా విప్రియం వా పురాణీమమ,
 ఆకరోష్ట్యం విశాలాక్షి! తేన నశ్రద్ధధామ్యహమ్. ౨౦

నను తే రాఘవ స్తుల్యో భరతేన మహాత్మనా,
 బహుశోఘి సుబాలే త్వం కథాగి కథయనే మమ. ౨౧

తస్య ధర్మాత్మనో దేవి! వనే వాసం యశస్వినః,
 కథం రోచయనే భీరు! నవ వర్షాణి పశ్య చ. ౨౨

నాకు భరతునియందుఁ బ్రీతియున్నదా లేదా? యని తెలియఁగోరినట్లే యగుఁగాక. అట్లయిన రామునియందునీకుం బ్రీతిదలిగియుండుటకుఁగారణంబు లేదు. కావున నీవు భరతునకుఁ రాజ్యంబిచ్చని యడుగుదువుగాని యిట్లు రాముని వసంబున కంపుమనియడుగఁజాలవు. అయితే మున్ను నీవునాతో రాముఁడు నాకు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. ఆతఁడందఱికిన్ననధికుఁడు. ధర్మజ్యేష్ఠుఁడు అని రాముని గూర్చి చెప్పియున్నావే యామాటలన్నియు నీవు ప్రియవాదిని కావున నామనసునకు సంతోషంబుగలిగించుటకుగాని నేను నీయం దెప్పటికిని ప్రీతిగలిగియుండునట్లు లేక గావించుకొనుటకుఁగాని రామునిచే శుశ్రూషలు నీయించుకొనుటకుఁగాని చెప్పియుండువు గాని పరమార్థంబుగాఁ జెప్పలేదు.

౧౭

అందువలననే నీవు రామాభిషేకవార్త చెవిసోఁకినంతనే దుఃఖంబు నొంది యలిసిర్పంధంబున నప్పును దుఃఖించునట్లు సేయుచున్నావు. మఱియు నికరులబోధనకు లోఁబడి శూన్యంబగు కోపగృహంబున నున్నావు. ౧౮

నీవు పూర్వము మిగుల ధర్మబుద్ధిగలదానవు. అట్టిసీకిప్పుడు ఇట్టి విచరణ బుద్ధిగలిగినది కావున నీయిత్వోక్తువంశమునకు గొప్పయనర్థము సంభవించినది.

౧౯

విశాలములగుకండ్లుగల కైకేయా! నీవింకకుమున్ను నాయందుఁ జాల భక్తి ప్రీతులుగలిగియుంటిని; నాకుఁ గొంచెయినను ఆయుక్తమయినదానిఁ గాని ప్రియముకానిదానిఁగాని చేసియుండలేదు; కావున నీనిట్లు నాకు బహు దుఃఖముగలిగించుమాటలఁ జెప్పుట సత్సంబని నేను నవ్వఁజాలను. ౨౦

నీకు రాముఁడు మహాత్ముఁడగు భరతునితో సమానుడేగదా! చిన్నదానవు కావుననీకుఁ గటిలబుద్ధిలేకయుండునప్పుడు నీవు బలుమాఱులు నాతో “నాకు రాముఁడు భరతుఁడును సమానులే” యని చెప్పుచుంటివిగదా! ౨౧

రాణివగుకైకేయా! నీకున్నధర్మభీతి యిప్పు డెక్కడికిఁ బోయినది? ధర్మాత్మఁడైజగంబుల గొప్పకీర్తిగల్గినవాఁడై యిదివఱకును ప్రీతిపాత్రుఁ

అత్యంతసుకుమారస్య తస్య ధర్మే ధృతాత్మనః,
కథం రోచయసే వాస మరణ్యే భృశదారుణే. ౨౩

రోచయ స్యభిరామస్య రామస్య శుభలోచనే!,
తవ శుశ్రూషమాణస్య కిమగ్ధం విప్రవాసనమ్. ౨౪

రామో హి భరతా ద్భూయ స్తవ శుశ్రూషతే సదా,
విశేషం త్వయి తస్మా త్తు భరతస్య న లక్షయే. ౨౫

శుశ్రూషాం గౌరవం చైవ ప్రమాణం వచనక్రియామ్,
కస్తే భూయ స్తరం కుర్యా దన్యత్ర మనుజ్షభాత్. ౨౬

బహునాం స్త్రీసహస్రాణాం బహునాం చోజీవినామ్,
పరివాదోఽపవాదో వా రాఘవే నోపపద్యతే, ౨౭

పాస్త్యయ స్సర్వభూతాని రామ శ్శుద్ధేన చేతసా,
గృహ్ణాతి మనుజవ్యాఘ్రిః ప్రియై ర్విషయవాసినః. ౨౮

సత్యేన లోకాన్ జయతి దీనాన్ దానేన రాఘవః,
గురూ ఇచ్ఛశ్రూషయా వీరో ధనుషా యుధి శాత్రవాన్. ౨౯

దై యందు నారాముండు పదునాలుగు సంవత్సరంబులు ఆరణ్యంబుననుండ వలయు నని నీకెట్లు కోరికపుట్టినది? ౧౨

అతిసుకుమారదేహంబుగలవాఁడును ఒక తప్తవైసను జేయక ధర్మంబు నందే బుద్ధిని దృఢంబుగా జీర్చియున్నవాఁడు నగునట్టి రాముండు ఆలిభయం కరంబగు నరణ్యంబున వాసంబు సేయవలయు నని నీవెట్లు కోరినావు? ౧౩

మంగళకరంబులగుకండ్లుగల కైకేయీ! రాముండు నీకెల్లప్పుడును శుశ్రూష సేయుచున్నాఁడు, అట్టి సర్వాంగసుందరుడగురాము నడవితే బాప వలెనని యెందుకుఁ గోరుచున్నావు? ౧౪

నీకు భరతునకన్న నెచ్చుగా రాముండు శుశ్రూష సేయుచున్నాఁడు. గదా! అందువలన నీవివయమై రామునికన్నభరతునియందేమియు నలిశయము నా కగపడలేదు. ౧౫

నీకు సేవచేయుచు నీయందు బహుమానంబుంచి నిన్నుఁబూజించుచు నీవు చెప్పిన కార్యంబులు సేయుచుండువాఁడు రాముండుదక్క మఱియొక్కఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు? ౧౬

పెక్కు వేలమంది స్త్రీలున్నారు. అనేకులు భృత్యులున్నారు. వీరల నడుమ నొక్కస్త్రీయయినను ఒకభృత్యుఁ డైనను రామునివైనన్నతప్ప చెప్ప టను గాని లేక యనుయచే లేనితప్ప మోపుటనుగాని యిదివఱకు నేను విన లేదు. ౧౭

పురుషశ్రేష్ఠుడగు రాముండు కపటము మొదలగుదోషంబులు లేనిదగు టచేఁ బరిశుద్ధమగుహృదయంబుగలిగి సమస్తప్రాణులను తిన్ననిమాటల నోదార్చుచు దేశంబుననుండు జనులకందఱుకు కోరినవాని నిచ్చుట మొదలగుకార్యం బులచే సంతోషంబు గల్గించుచున్నాఁడు కావున జనులందఱు రామునియందు బహుప్రీతి గలిగియున్నారు. ౧౮

రాముండు “దయావీరుండు దానవీరుండు ధర్మవీరుండు పరాక్రమ వీరుఁ” డని చతుర్విధంబగు వీరత్వంబుగలవాఁడుకావున సత్యవ్రతముచే

సత్యం దానం తప స్త్యాగో మిత్రతా శౌచ మాన్దవమ్,
విద్యా చ గురుశుశ్రూషా ధృవాణ్యేతాని రాఘవే. 30

తస్మి న్నార్జవసమృన్నే దేవి! దేవోపమే కథమ్,
పాప మాశంససే రామే మహర్షి సమతేజసి. 30

న స్త్రరామ్యప్రియం వాక్యం లోకస్య ప్రియవాదినః,
స కథం త్వత్కృతే రామం వత్సామి ప్రియ మప్రియమ్. 31

క్షమా యస్మి న్దమ స్త్యాగ సృత్యం ధర్మః కృతజ్ఞతా,
అవిహింసా చ భూతానాం తమ్మతే కా గతి ర్మమ. 32

మమ వృద్ధస్య కైకేయి గతాన్తస్య తపస్వినః,
దీనం లాలప్యమానస్య కారుణ్యం కర్తు మర్హసి. 33

పృథివ్యాం సాగరాంతాయాం యత్కించి దధిగమ్యతే,
తత్సర్వం తవ దాస్యమి మాచ త్వాం మన్యురావిశేత్. 34

స్వర్గాదిలోకంబులనన్నియు స్వాధీనములుగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; ధనంబొసంగి దరిద్రులను పశికగించుకొనుచున్నాఁడు; శుశ్రూషచేసి గురువులను దనకు రహస్యగాఁబుల నుపదేశించువారలగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; ధనార్థరుండై యుద్ధంబునందు శత్రువుల జయించుచున్నాఁడు. ౨౯

సత్యవ్రతమును పరలోకముగల్గుటకై నేయుగోదానాది దానములును దవంబును బరప్రీత్యర్థముగాఁజేయునీవియును అందఱును స్నేహితుఁడుగా నుండుటయు 'బాహ్యభ్యంతరశుద్ధియును గపటములేకుండుటయు విద్యయు గురువులకుఁ బరిచర్యలు నేయుటయు నీగుణంబులు రామునియందు దొకప్పుడును దప్పక వర్తించుచున్నవి.' ౩౦

రాణివగుకైకేయా! కపటములేకుండుట యనుగుణం బెట్టివారియందు నుండుటయు. అట్టి యుత్తమగుణంబుగల్గి దేవతతో సాటియగుచు మహర్షి యుఁడోలే దపస్వియయియున్నరామునిఁగూడ నడవీకింబంపుమని యెట్లు కోరెదవు? ౩౧

ప్రపంచంబునకంతయుఁ బ్రియవార్తలాడునట్టి రాముని విషయమయ్యప్రియంబును నేను మనసునంగూడఁ దలంపను. అట్టినేను బ్రియఁడగు రామునితో "నీవు వనంబునకుఁ బోయి" అని యలిత్రూరాలవగు నీకుఁగా నెట్లు చెప్పగలను? ౩౨

ఎవ్వనియందు ఓర్పును ఇంద్రియనిగ్రహంబును ఈవియను సశ్శంబును ధర్మంబును గృతజ్ఞతయుఁ బ్రాణిమాత్రంబునకు* హింస నీయకుండుటయు నీగుణంబు లెల్లప్పుడునువర్తించుచున్నవో అట్టి రాముఁడుదక్క నాకు మఱేమిగతియున్నది? ౩౩

కైకేయా! నేను మనసలివాడను. అందును నేఁడో లేదో చావఁబోవు వాడను. గురుణింపఁదగినవాడను. దిక్కులేక బహుభయంబున మాటిమాటికి రోదనంబునీయుచున్నవాడను. నావై దయయించుము. ౩౪

సమస్తభూమండలంబునను ఎంతమాత్రంబు నాకు పచ్చుచున్నదో దానినంతయు నీకిచ్చెదను. రామునివై గోపంబు విడువ్రము. ౩౫

అజ్ఞులిం కుర్తి కైకేయి! సాదౌ చాపి స్పృశామి తే,
శరణం భవ రామస్య మాఽధర్మో మా మిహ స్పృశేత్. 3౬

ఇతి దుఃఖాభిసంతప్తంవి లపస్త మచేతనమ్,
ఘూర్ణమానం మహారాజం శౌకేన సమభిన్నతమ్. 3౭
పారం శోకార్ణవస్యాశు ప్రార్థయంతం పునఃపునః,
ప్రత్యువాచాథ కైకేయా రౌద్రా రౌద్రతరం వచః. 3౮

యది దత్వా వరౌ రాజ! న్పునః ప్రత్యనుతప్యసే,
ధార్మికత్వం కథం వీర! పృథివ్యాం కథయిష్యసి. ౩౯

యదా సమేతా బహువ స్త్వయా రాజన్వయ స్సహ,
కథయిష్యన్తి ధర్మజ్ఞ! తత్ర కిం ప్రతివక్ష్యసి. ౪౦

యస్యాః ప్రసాదే జీవామి యా చ మా మభ్యుపాలయత్,
తస్యాః కృతం మయా మిథ్యా కైకేయ్యా ఇతి వక్ష్యసి. ౪౧

కింబుషత్వం నరేంద్రాణాం కరిష్యసి నరాధిప!,
యో దత్వా వర మ ద్యైవ పున రన్యాని భాషసే. ౪౨

కైబ్య శ్చ్యేనకపాతీయే స్వమాంసం పక్షిణే దదా,

అలర్క శ్చతుషీ దత్వా జగామ గతి ముత్తమామ్. ౪౩

కైకేయా! నాచేతులుమొగిడ్చెదను; నీపాదములనుగూడఁ బట్టుకొని యెదను; నీవు రామునిరక్షింపుము; రామాభిషేకవిషయమందు నా కభర్తము గలుగకుండునట్లు నేయుము. అని దశరథుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. 3౬

అంత నిట్లు విలపించుచు దుఃఖమునమూర్ఛవోయి నేలంబొరలుచు రామవివాసంబునఁ గలుగఁబోవు దుఃఖంబున మునిగి “నాదుఃఖంబుఁ బోఁ గొట్టుము” అని కలుమాఱులు ప్రార్థించుచున్న యాదశరథువారాజును జూచి భయంకరాకార యగుకైకేయి దయలేక భయంకరంబుగా నిట్లని చెప్పెను. 3౭

పరాక్రమశాలివగు దశరథువారాజా! నాకు పరంబులిచ్చి యటు వెనుక “ఇచ్చితివే” యని యనుతాపంబు నొందుదువేని యింక నీభూమి యందు “నేను ధార్మికుఁడను” అని యెట్లు చెప్పకొనఁగలవు. 3౮

అశకులగురాజులు నీతోఁ జేరినప్పుడు “నీవు మున్నుకైకేయికి రెండు పరంబులిచ్చితివే వానికిఁగా నాదికయేమిగోరినది? నీవేమి యిచ్చినావు?” అని యడుగఁగా నీవేమని బదులుచెప్పెదవు? ౪౦

“నివ్వతే నాయం దనుగ్రహంబుంచి నేను లఠుకుటకై ప్రయత్నంబు చేసి నన్నుగాపాడఁగా నే నిప్పుడు జీరించియున్నానో, అట్టికైకేయి ‘కిచ్చెద’ నని నేనుజెప్పి యుండినపరంబులను నే నివ్వలేదు” అని వారలకు బదులు చెప్పుదువామేమి? ౪౧

సరాధిపుండవగు నీవిప్పుడే పరంబులనిచ్చెదననిచెప్పి యిప్పుడు మఱిల వేఱువేఱుమాటలఁ జెప్పుచున్నావు కావున నీవంటిరాజులకంతయు నీవలన నభక్తి ర్తిగల్గును. ౪౨

కైబ్యుండనురాజా దేగకును బావురంబునకును విరోధంబుగలిగి యందుఁ బావురము దన్ను శరణువేడఁగాఁ దనదేహంబునందలి మాంసంబుఁ గోసి దేగ కిచ్చి పావురంబును రక్షించెను;

అలర్కుఁ డనురాజు తన్నొక గుడ్డిబ్రాహ్మణుఁడు పరంబుడుగఁగా అయోధ్య—10

సాగర స్పృమయం కృత్వా న వేలా మతివర్తతే,

సమయం మాన్వతం కార్షిగి పూర్వవృత్త మనుస్మరన్. ౪౪

స త్వం ధర్మం పరిత్యజ్య రామం రాశ్యేభిషిచ్య చ,
సహ కౌసల్యయా నిత్యం రస్తు మిచ్ఛసి దుర్తతే!. ౪౫

భవత్వధర్మో ధర్మోవా సత్యం వా యదివాన్వతమ్,
య త్వయా సంశ్రుతం మహ్యం తస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః.

అహం హి విష మ దైత్యవ పీత్వా బహు తవాగ్రతః,
పశ్యత స్తే మరిష్యామి రామో యద్యభిషిచ్యతే. ౪౬
ఏకాహ మపి పశ్యేయం య ద్యహం రామమాతరమ్,
అజ్ఞాతం ప్రతిగృహ్లాంతి శ్రేయో నను మృతి ర్మమ. ౪౭

భరతేనాత్మనా చాహం శపే తే మనుజాధిప,
యథా నాన్యేన తుష్యేయ మృతే రామవివాసనాత్. ౪౮

ఏతావదుక్త్వా వచనం కైకేయీ విరరామ హ,

నిచ్చెదననిచెప్పి యంత సాప్రాప్తాణుడు “నీకండ్లను నాకిచ్చు” అని యడుగఁగానే సంతోషంబునఁ దనకండ్లఁబెట్టికి యాప్రాప్తాణునకిచ్చి యుత్తమగతి నొందెను. ౪౩

సముద్రుఁడు మునుపుదన్ను దేవతలు “నీవు చెలియలికట్టను దాటకుము” అని ప్రార్థింపఁగా “అలాగే” యని ప్రతిజ్ఞ చేసి యిప్పటికిని శేలియలికట్టను దాటకున్నాఁడు.

నీవు నట్లు మునుపటిరాజు లాచరించినవిధము జ్ఞప్తికిఁ జెచ్చుకొని ప్రతిజ్ఞను అన్మతముఁ జేసుకొనక నిర్వహించుకొనుము. ౪౪

దుష్టబుద్ధిగలదశరథుఁడా ! నీవు ధర్మంబువిడిచి రామునిరాజ్యంబున నభిషేకించి యెల్లప్పుడును సుఖంబుగాఁ గౌసల్యంగూడి క్రీడింపుచుండఁ గోరి యున్నావు. ౪౫

నేను నిన్ను “రాము నడవికిఁ బంపి భరతునకు రాజ్యంబిచ్చు” అని యడుగుట ధర్మంబుగాని యధర్మంబుగాని మంచిదిగాని చెడ్డదిగాని “నీవడిగిన దిచ్చెద” నని ప్రతిజ్ఞ చేసి యిచ్చియున్నావుగదా దానికీమాత్రము తిరుగు పాటులేదు. ౪౬

రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబునీయుండువేని నేనిప్పుడె నీయెదుట నీవు చూచుచుండఁగానే యధికముగా విషముఁద్రావి ప్రాణంబులు విడిచెదను. ౪౭

రామునితల్లియగు కౌసల్యకు రాముఁడు రాజగుటవలన జనులు నడు స్కరించుచుండుటను ఒక్కదినమైనను జూచుచు బ్రతికియుండుటకన్నను నాకుఁ జచ్చుటయే మంచిది. ౪౮

దశరథమహారాజా ! రాము నడవికిఁ బంపుటదక్క మఱేమిచేసినను నాకుసంతోషంబు గలుగదని భరతుఁడును సాప్రాణంబును సాక్షిగాఁ బ్రమాణమునీయుచున్నాను. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౪౯

కైకేయి దశరథునితో నింతవఱకు మాటలుచెప్పి యంత నూరకుంబెను.

విలపంతం చ రాజానం న ప్రతివ్యాజహార సా. ౫౦

శ్రుత్వా తు రాజా కై కేయ్యా వృతం వర మశోభనమ్,
రామస్య చ వనే వాస మైశ్వర్యం భరతస్య చ. ౫౧
నాభ్యభాషత కై కేయీం ముహూర్తం వ్యాకులేంద్రియః,

పైత్రితానిమిషో దేవీం ప్రియా మప్రియవాచినీమ్. ౫౨

తాం హి వజ్రసమాం వాచ మాకర్ణ్య హృదయాప్రియామ్,
దుగ్ధిశోకమయీం ఘోరాం రాజా న సుఖతోఽభవత్. ౫౩

స దేవ్యా వ్యవసాయం చ ఘోరం చ శపథం కృతమ్,
ధ్యాత్వా రామేతి నిశ్చస్య చిన్న స్తరురివాపతత్. ౫౪

నప్తచిత్తో యథోన్మత్తో విపరీతో యథాఽఽతురః,
హృతతేజా యథా సర్వో బభూవ జగతీవతిః. ౫౫

దీనయా తు గిరా రాజా ఇతి హోవాచ కైకయామ్,
అనర్థ మిమ మర్థాభం కేన త్వ ముపదర్శితా. ౫౬
భరాతోఽహతచిత్తేన బ్రువన్తి మాం న లజ్జసే,

శీలవ్యసనమేత త్తే నాభిజానామ్యహం పురా. ౫౭

బాలాయా స్తల్పిదానీం తే లక్షయే విపరీతవత్,
కుతో వా తే భయం జాతం యా త్వమేవంవిధం వరమ్. ౫౮
రాష్ట్రే భరత మానీనం వృణీషే రాఘవం వనే.

అతై కేయి దశరథమహారాజేంతవిలపించుచుండినను అందుకు బదులే చెప్పినదికాదు. ౧౦

దశరథమహారాజు కైకేయిగారిని యమంగళకరమయిన రాముఁ దడవి నుండుటయు భరతుఁడు ప్రభుత్వంబునొందుటయును విని దుఃఖంబున నింద్రి యంబుల స్వాధీనతదప్పి కొంచెమునేపు కైకేయితో నేమియంబలుకక యూర కుండెను. ౧౧

అదశరథుఁడట్లేమియుం బలుకక తిప్పపాటులేక యప్రియంబులువలు కుచుండు తనప్రియభార్యయగు కైకేయిఁ గోపంబునం జూచుచుండెను. ౧౨

దశరథమహారాజు వజ్రముందోలఁ గఠినంబై మనసున కప్రియంబై భరతునకు రాజ్యందిష్టనుటవలనను రాము నడవికిఁబంపుచునుటవలనను గల్గిన రెండువిధంబు లగుదుఃఖమునుగల్గించుచు భయంకరంబై యెన్న కైకేయిచెప్పిన యామాటనిని యెంతమాత్రంబును సుఖంబు నొందఁడయ్యె. ౧౩

అదశరథుఁడు భయంకరంబగు కైకేయినికృయంబును దాను కేసిన ప్రతిజ్ఞను దలఁచుకొని నఱుకఁబడినప్పక్షముఁ దోలే శేలంబడెను. ౧౪

అప్పుడు దశరథమహారాజు మనసే నశించినవానిసోలికి చిచ్చివట్టిన వానిధంగి, సన్నిపాతముచే భేదించినప్రకృతిగలవానికైవడి, వ్యాధితునియట్లు, మంత్రబలంబునంజేసి నిర్విర్యంబయిన సర్పంబుంబోలెం జూపట్టుచుండెను.

దశరథమహారాజు కైకేయిఁ జూచి చాలదుఃఖంబుతో నిట్లనిచెప్పెను.

నీకెన్నఁడు మంచిదివలె నగవడు నీయనర్థంబును దోధించినాఁడు? ౧౫

నీవు వికాచమువట్టినదానియట్లు నిర్భయంబుగా నిట్లు నాయెందుటనుండి నాతో మాటలాడుచున్నావు; నీకుఁ గొంచెమైనను సిగ్గులేదు.

మునుపు నీవు చిన్నదానవుగా నున్నప్పుడు నీకెట్టి దుస్సవ్యభావంబుండ లేదు. ఇప్పుడేమో నీకెట్టి దుర్వృత్తులు గల్గియున్నవి. ౧౬

“భరతునకు రాజ్యం దివ్వవలయును; రామునివనంబున కంపుము” అని యట్టికఠినంబయిన పరంబడుగుచున్నావే! నీకు దేనివలన నింతభయంబు గల్గినది? ౧౭

విరమైతేన భావేన త్వమేతేనాన్మతేన వా.

౫౯

యది భర్తుః ప్రియం కార్యం లోకస్య భరతస్య చ,

వృశంసే! పాపసజ్జల్పే! తుద్రే! దుష్కృతకారిణి!

౬౦

కింను దుఃఖ మలీకం వా మయి రామే చ పశ్యసి,

న కథంచి దృతే రామా ద్భరతో రాజ్యమావసేత్.

౬౧

రామా దపి హితం మన్యే భర్తతో బలవత్తరమ్,

కథం ద్రక్ష్యామి రామస్య వనం గచ్ఛేతి భాషితే.

౬౨

ముఖవర్ణం వివర్ణం తం యదైవేన్దు మువప్లుతమ్,

తాం హి మే సుకృతాం బుద్ధిం సుహృద్భి స్సహ నిశ్చితామ్.

కథం ద్రక్ష్యామ్యపావృత్తాం పరైరివ హతాం చమూమ్,

కిం మాం వక్ష్యంతి రాజానో నానాదిగ్భ్య స్సమాగతాః.

౬౪

బాలో బతాయ మైత్వౌక శ్చిరం రాజ్య మకారయత్,

యదా తు బహవో వృద్ధా గుణవన్తో బహుశ్రుతాః.

౬౫

పరిప్రత్యున్తి కాకుత్స్థం వక్ష్యామి కి మహం తదా,

తై కేయాన్మ క్లిశ్యమానేన రామగి ప్రవాజితో మయా.

౬౬

యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్త దసత్యం భవిష్యతి,

భర్తనగు నాకును బ్రపంచమునకును భరతునకును బ్రయంబునేయఁ గోరుదువేని భరతునకు రాజ్యంబుగావలెనను నభిప్రాయంబునుగాని పాపజనకంబగు రాము నడవికిఁ బంపవలెనను నభిప్రాయంబును గాని యీరెంటిని వదలుము.

౧౯

దయలేనిదానా! పాపమునేయవలెనను కోర్కెగలదానా! కుటిలబుద్ధి గలదానా! పాపిష్ఠురాలా! నావలనను రామునివలనను నీకేమి దుఃఖము వచ్చునని తలఁచినావు? రాముఁడును నేనును నీకేమి యవరాధంబు గావించినాము?

౨౦

భరతుఁడు రామునకన్న నెచ్చుగా ధార్మికుఁడు కావున నీవేమిచేసినను అతఁడు రామునివిడిచి రాజ్యంబు నంగీకరింపఁడు.

౨౧

“నీ వడవికిఁ బో”వుని నేను జెప్పఁగానే వెలవెలంబాటి రాహుగ్రస్తుఁడగు చంద్రుఁడోలియుండు రామునిముఖంబును నేనెట్లు చూడఁగలను? ౨౨

న్నీహితులును మంత్రులును జేరి చక్కఁగా నాలోచించి నిశ్చయించిన రామాభిషేకము నేయవలయునను నాయభిప్రాయంబు, ఇప్పుడు తలక్రిందగుచుండఁగా శత్రువులచేఁ దననైన కొట్టఁబడుచుండఁగాఁ జూచుచుండు నట్లు నే నెట్లు జూచుచుండఁగలను?

౨౩

రామాభిషేకమునకై వలు దిక్కులనుండి నాచే రావించఁబడియుండు రాజులు నన్నుజూచి యేమిచెప్పదురు?

౨౪

“ఇత్స్వకువంశంబునఁ బుట్టినబాలుండగు నీరాముఁడు బహుకాలంబు రాజ్యమును బాలింపుచుండెనే” యని పరిహసించురుగదా!

ఇంక వృద్ధులును గుణపాతులును విద్యావంతులునగు వార లనేకులు వచ్చి “రాముండెక్కడ?” అని నన్నడుగఁగా నేనేమి వారలకుఁ జెప్పఁగలను?

౨౫

“నేను మున్నుకై కేయికి రెండుపరంబు లిచ్చియుంటిని. ఆ రెంటికినిగా భరతున కభిషేకమునేయుట, రాము నడవికిఁ బంపుట ఈరెంటిని జేయవల

కిం మాం వక్ష్యతి కౌసల్యా రాఘవే వనమాస్థితే. ౬౭

కిం చైనాం ప్రతివక్ష్యామి కృత్వా విప్రియ మీదృశమ్,
యదా యదా హి కౌసల్యా దాసీవచ్ఛ సఖీవ చ. ౬౮

భార్యావ ద్భగినీవ చ్చ మాతృవ చ్చోపతిష్ఠతి,
సతతం ప్రియకామా మే ప్రియపుత్రా ప్రియంవదా. ౬౯
న మయా సత్కృతా దేవి సత్కారార్హా కృతే తవ,

ఇదాసీం తత్తపతి మాం యన్తయా సుకృతం త్వయి.
అపథ్యవ్యజ్ఞానోపేతం భుక్త మన్నమివాతురమ్, ౭౦

విప్రకారం చ రామస్య సమ్ప్రయాణం వనస్య చ.
సుమిత్రా ప్రేక్ష్య వై భీతా కథం మే విశ్వసీష్యతి, ౭౧

కృపణం బత వైదేహీ శ్రోష్యతి ద్వయ మప్రియమ్.
మాం చ పశ్చాత్త మావన్నం రామం చ వన మాశ్రితమ్, ౭౨

యునని యిప్పుడు కైకేయి నన్నుఁ బీడింపఁగా రాము నదవికిఁ బంపినాను” అని సత్యంబుగా నడిచినసంగతిని జెప్పుదునేని యింతకు మున్ను వసిష్ఠ వాచుదేవాదిమహద్బలయెదుట సభలో “రామునకు శేపు పట్టాభిషేకము చేసెదను” అని నేను జేసినప్రతిజ్ఞ యసత్యంబగును. ౬౬

నేను రాము నదవికిఁ బంపఁగానే కొసల్య నన్నుఁజూచి యేమి చెప్పెను? ౬౭

కొసల్య కిట్టి యపకారముచేసి నేను దాని కేమని చెప్పుదును?

రాణివగుకైకేయీ! ఎల్లప్పుడును నాకుఁ బ్రియంబుగోరుచుఁ జుత్తుఁడగు రామునియందును జాలఁ శ్రీలింగలి స్ర్రియవార్తలుమాత్రమే చలుకుచు నావలన సత్కారంబు నొందుటకుఁ దగి నాకు దానియింటోలఁ బరిచర్యసేయుచుఁ జెలికత్తెయింటోలఁ ద్యూతాదివిరోధంబులు నెఱపుచు భార్యయింటోలఁ ధర్మకార్యంబులఁ దోడ్పడుచు భగినియింటోలఁ నేను మఱి యొకభార్యను వివాహంబాడునప్పుడు ఉపలాలనంబుసేయుచుఁ దల్లియుం బోలఁ దోషణంబుగావింపుచు నన్ను నేవింపుచున్న కొసల్యకు నీకుఁగోపంబు వచ్చునని నీకుఁగానే, నేనెంతమాత్రంబును సత్కారంబు గావింపనైతిని. ౬౮

నేను ముచుపు నీకుఁజేసిన మేలంతయు నిప్పుడు సీదుర్గుణంబు లగ పడఁగానే వ్యాధిగలవాఁ డపథ్యాన్నము దినఁగా నది వెనుక నశనిబాధించు నట్లు నన్ను బాధించుచున్నది. ౭౦

నేను నట్టిప్రియపుత్రుడగు రామునకై నిర్ణయింపఁబడిన యభిషేక మును నిలిపి మఱి రాము నదవికిఁ బంపుటఁ జూచి నుమిత్ర “ఈదశరథుఁ డతివ్రాతఁ డవ్యవస్థితచిత్తుఁడు, అట్టి రామునే యిట్లు చేసినాఁడే నాకొ డుకు నేమిసేయఁ నో” యని భయపడి నన్నెంతమాత్రంబును నమ్మఁజాలదు.

నీత యేకకాలంబుననే నేను జచ్చుట రాముఁ డదవికిఁబోవుట యీరెండప్రియంబులును బహుదుఃఖంబున విసంగలదు. ఇది నాకుఁ జాల దుఃఖముగా నున్నది. ౭౧

నై దేహీ బత మే ప్రాణా నోచన్తి క్షపయిష్యతి. 23

హీనా హిమవతః పార్శ్వే కిన్నరేశేవ కిన్నరీ,
నహి రామ మహం దృష్ట్వా ప్రవదంత మహావనే. 24

చిరం జివితు మాశంసే రుదన్తి చాపి మైథిలీమ్,
సా నూనం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి. 25

న హి ప్రవాజితే రామే దేవి! జివితు ముత్సహే,

సతీం త్వా మహా మత్యంతం వ్యవస్యామ్యసతీం సతీమ్. 26
రూపిణీం విషసంయుక్తాం వీర్వేప మదిరాం నరః,

అన్యతై ర్బహు మాం సాన్తై స్సాన్త్యయన్తి స్త భాషసే. 27
గీతశబ్దేన సంరుద్య లుభో మృగమివావధీ,

అనార్య ఇతి మా మాద్యాః పుత్రవిక్రయికం ధ్రువమ్. 28
ధిక్కరిష్యన్తి రథ్యాసు సురాపం బ్రాహ్మణం యథా,
అహో! దుఃఖ మహో! కృచ్ఛ్రం యత్ర వాచః క్షమే తవ.
దుఃఖ మేవం విధం ప్రాప్తం పురాకృత మివాశుభమ్,

చిరం ఖలు మయా సావే! త్వం సావేనాభిరక్షితా. ౨౯

అజ్ఞానా దుపసమ్పన్నా రజ్జౌ దుద్బన్ధినీ యథా,

అయ్యో! హిమవత్పర్వతసమీపమునఁ గిన్నరనిం బాసిన కిన్నరియఁ
బోలె నీత నానిమిత్తమై దుఃఖించుచుఁ బ్రాణములను విడుచును. 23

రాముఁ డడవినుండుటను నీత యిచ్చట రోదనంబు నేయుచుండు
టనుఁ జూచుచు నేను బహుకాలంబు జీవింపనొల్లను. 24

నీవు నేను జచ్చిపోయినవెనుక ముండమొప్పివై నీకొడుకు భరతుఁగూడ
రాజ్యంబునేయుదువు. 25

రాణివగు కైకేయా! రాముఁ డడవికిఁబోగానే నేను నిమిషంబయినను
జీవింపనొల్లను.

నీవు మంచిరూపంబుగలిగి పైకి మిగుల యోగ్యురాలవులాగున నగవడు
చుంటివి. పైకిఁజూచుటకు రమ్యంబై విషంబుగలిసియుండు సారాయిఁ ద్రాగిన
వెనుకఁ బురుషుండు దానియందున్నదోషం బెఱుంగునట్లు నీయందున్నదోషం
బిప్పుటి కనుభవంబునఁ దెలిసికొంటిని. 26

నీవు ఇదివఱకు కపటంబుగా నన్ను సాంత్వవచనంబుల ననునయిం
చుంటివి. ఇప్పుడు బోయవాఁడు గానధ్వనిచే జంకను స్వాధీనపఱచుకొని
చంపునట్లు నన్నుఁ జంపినావు. 27

స్త్రీసుఖంబునకై కొడుకు నడవికిఁబంపిన నన్నుఁజూచి రాజవీధులందుఁ
బెద్దబందలు దువ్వుడని మద్యపానంబునీయు బ్రాప్తాణునిఁ బోలె దూషింతుడు.

అసా! ఇదియేమిదుఃఖము? ఇదియేమిక్వము? ఇట్టిది నే నెప్పుడు
ననుభవించలేదు; దీనివిషయమై యిప్పుడు నీవుచెప్పు "రాము నడవికిఁబంపు"
మను కఠినవచనంబునుగూడ నహించియున్నాను; ఇది పూర్వజన్మమునందుఁ
జేసిన పాపంబున ఫలంబుఁబోలె నెంతయూక్తంబును బ్రతీకారంబులేక నాకు
సంభవించినది. 28

పాపిష్ఠురాలవగుకైకేయా! నే నజ్ఞానంబున నిన్ను మెడకుఁ దగులుకొని
యున్న యిది వేసికొను ద్రాటినిఁబోలె బహుకాలంబు కాపాడితిని; అత్రాడెట్లు
అమనుష్యునిఁజంపునో అట్లు నీవును నన్నుఁ జంపఁ జూచితివి. ౨౯

రమమాణ స్త్వయా సార్థం మృత్యుం త్వాం నాభిలక్షయే. ౧౧

బాలో రహసి హస్తేన కృష్ణసర్ప మి నాస్పృశమ్,

మయా హ్యపితృకః పుత్ర స్స మహాత్మా దురాత్మనా. ౧౨

తం తు మాం జీవలోకోఽయం నూన మాక్రోష్ట మ్హతి,
బాలికో బత కామాత్మా రాజా దశరథో భృశమ్. ౧౩
యః స్త్రీకృతే ప్రియం పుత్రం వనం ప్రస్థాపయిష్యతి,

వ్రతేశ్చ బ్రహ్మచర్యై శ్చ గురుభిశ్చోపకర్షితః. ౧౪
భోగకాలే మహా త్కృచ్ఛం పునరేవ ప్రవత్స్యతే,

నాలం ద్వితీయం వచనం పుత్రోమాం ప్రతిభాషితుమ్. ౧౫
స వనం ప్రవ్రజే త్యుక్తో బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి,

యది మే రాఘవః కుర్యా ద్వనం గచ్ఛేతి చోదితః. ౧౬
ప్రతిహాలం ప్రియం మే స్యా న్న తు వత్సః కరిష్యతి,

శుద్ధభావో హి భావం మే న తు జ్ఞాస్యతి రాఘవః. ౧౭

నే నిన్నిదినములు నీతోఁ గ్రీడించుచుండియు నీవు నాకు మృత్యువని యెఱుంగఁజాలనై తిని. రా

బాలుఁ డజ్ఞానంబున నెవ్వరు లేనప్పుడు కృష్ణసర్పంబును జేతంబట్టు కొనునట్లు నేను నీహస్తంబుబట్టి నిన్నుఁ బెండ్లాడితిని. అకృష్ణసర్పంబు బాలుని మరణంబునకుఁ గారణం బగునట్లు నీవు నా చావునకుఁ గారణంబనై తిని.

మహాత్ముడగు నాకుమారుండు రామునకు దురాత్ముడనగు నేను దండ్రినిగానుండియుఁ దండ్రియొన్నందువలనగలుగు సుఖంబులేకపోయినది.

జనులందఱు అట్టి దుర్మార్గంఁడనైననన్ను నికృయముగా దూషింతురు.

ఈదశరథుఁ డొకస్త్రీకిఁగాను, బ్రియుండగు తనకొడుకును రాముని నడవికిఁ బంపుచున్నాఁడు; ఇతఁడు మిగుల మూర్ఖుఁడు; కేవల కామంకుఁడు. అని జనులు నన్ను దూషింతురు. రా3

రాముఁడు ఇంతవఱకు వ్రతంబులను బ్రవృత్తయ్యెను గురువులు నేయు శిక్షలవలనను మిగుల శ్రమపడి యెంతమాత్రము సుఖంబలేదు. ఇంక సుఖం బనుభవించుకాలంబునందును, అతనికి మఱు నంతకన్న మహాకష్టంబు వచ్చినది. రా4

నాకొడుకు రాముఁడు నామాటకు రెండవమాటను జెప్పనేరఁడు: “నీ వడవికిఁ బోయి” అని నేనతనితోఁ జెప్పఁగానే అందుకతఁడు “మంచి” దని చెప్పనేగాని యెంతమాత్రము మాఱువలకఁడు. రా5

నేను “వనంబునకుఁబోయి” అని రాము నాజ్ఞాపింపఁగానే యతఁడు “నేను బోఁజాలను” అని చెప్పి నాయాజ్ఞ నతిక్రమించునేని నాకని ప్రియముగా నుండు; రాముఁడు మాత్రము అట్లు విన్నవీకిని నాయాజ్ఞ నతిక్రమింపఁడు. రా6

రాముఁ డెంతమాత్రము కపటములేని పరిశుద్ధులగు హృదయంబు గలవాఁడు కావున నతఁడు, నేనతఁడు నాయాజ్ఞ నతిక్రమించుట నా

స వనం ప్రవ్రజే త్యుక్తో బాధ మి త్యేవ వత్స్యతి,

రాఘవే హి వనం ప్రాప్తే సర్వలోకస్య ధిక్కుతమ్. ౮౪
మృత్యు రక్షమణీయం మాం నయిష్యతి యమక్షయమ్,

మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపున్దరే. ౮౫
ఇష్టే మమ జనే శేషే కిం పాపం ప్రతిపత్స్యసే,
కౌసల్యాం మాం చ రామం చ పుత్ర చ యది హాస్యతి. ౯౦
దుఃఖాన్యసహతి దేవీ మామే వానుమరిష్యతి,

కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ మాం చ పుత్రైస్త్రైభి స్సహ. ౯౧
ప్రక్షిప్య నరకే నా త్వం కైకేయి! సుఖతా భవ,

మయా రామేణ చ త్యక్తం శాశ్వతం సత్కృతం గుణైః. ౯౨
ఇత్స్వాకుకుల మహోభ్య మాకులం పాలయిష్యసి,

ప్రియం చే ద్భరత వైత ద్రామ ప్రవ్రాజనం భవేత్. ౯౩
మా స్త మే భరతః కార్మిత్సేరితకృత్యం గతాయుషః,
హ న్తనార్యే! మనూమిత్రే! సకామా భవ కైకయి. ౯౪

శిష్టమని కలఁచి యతనివనంబునకుఁ బొమ్మనిచెప్పుటను దెలిసికొనఁజాలఁడు.

కావున రామునిఁ జూచి నేను “నీవు అడవికిఁబొమ్ము” అని యాజ్ఞాపించుఁగానే అందు కతఁడు “మంచిది” అని చెప్పునే కాని నేఁజుమాట పలుకఁడు.

రాముఁ డడవికిఁబోఁగానే మృత్యువు సమస్తజనులచేతను నిందింపఁబడుచున్ననన్ను మహాపాపిష్ఠుఁడ నగుటచే తమింపక యవలూకంబునకుఁ గొనిపోవును. ౮౮

నేను మృతుఁడయి రాముఁ డడవికిఁబోయినప్పటి కేషించియుండు కౌసల్యమొదలగు నాయివృజనులకు మఱేమికష్టమును జేయఁగోరుచున్నావు!

రాముఁ డడవికిఁ బోవునేని నేను ప్రాణంబులు విడుతును. నేను మృతుఁడయి రాముఁ డడవికిఁ బోయినప్పటి గౌసల్యయు మృతయగు, రామునియందలిస్తేహభక్తులుగల లక్ష్మణుండు జచ్చును; అట్లు శత్రుఘ్నుఁడు నీవృత్తాంతము విన్నంతనే ప్రాణంబులు విడుచును; ఇట్లు నీవు కౌసల్యను నన్నును రాముని లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను విడుతువేని నుమిత్రయు నీ దుఃఖంబుల నహింపలేక నన్ననుగమించి ప్రాణంబులు విడువంగలదు. ౯౦

కైకేయా! ఆతిక్రూరురాలవగు నీవు కౌసల్యను నుమిత్రను నన్నును నాకొడుకులు రామలక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల మువ్వరను దుఃఖంబునొందునట్లు చేసి నీవుమాత్రము నుఖంబుగానుండుము! ౯౧

కాశ్యపతంబై గుణంబుల వినుతికెక్కినదియై యహోభ్యంతరై నా చేతను రామునిచేతను విడువఁబడి యుండు నీయిత్వోత్తరాజ్యంబు నిప్పుడు నీవు ఆకులంబుగాఁ బాలించెదవు. ౯౨

రాము నడవికిఁ బంపుటను విని భరతుఁడు సంకోషమునొందునేని నేను మృతుఁడగునప్పుడు నాకు భరతుఁడు చరమక్రియలు జేయఁదగదు. ౯౩

అయ్యో! దుష్టరాజా! నాకు శత్రువైనదానా! కైకేయా! రాముని యందు బ్రయంబుగలదానవగుము. ౯౪

మృతే మయి గతే రామే వసం పురుషపుజ్యవే,
నేదానీం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి.

౯౫

తస్య రాజపుత్రీవాదేన న్యవసో మమ వేశ్మని,
అక్షీర్తి శ్చాతులా లోకే ధృవః పరిభవశ్చ మే.

౯౬

సర్వభూతేషు చావజ్ఞా యథా పాపకృత స్తథా,
కథం రక్షై ర్విభు ర్భూత్వా గజాశ్చై శ్చ ముహు ర్దుహః.

పద్భ్యం రామో మహారణ్యే వత్సో మే విచరిష్యతి,
యస్య త్వాహారసమయే సూదాః కుణ్డలధారిణః.

౯౮

అహంపూర్వాః పచంతి స్త ప్రశస్తం పానభోజనమ్,
స కథం ను కషాయాణి తిక్తాని కటుకాని చ.

౯౯

భక్షయన్వన్య మాహారం సుతో మే వర్తయిష్యతి,
మహర్షా వస్త్రసంవీతో భూత్వా చిరసుఖోపితః.

౧౦౦

కాషాయపరిధానస్తు కథం భూమా నివత్స్యతి,
క స్యైత ద్వారుణం వాక్య మేవంవిధ మచింతితమ్.

౧౦౧

రామస్యారణ్యగమనం భరతస్యాభిషేచనమ్,
ధిగస్తు యోషితో నామ శతా స్సార్థపరా స్సదా.

౧౦౨

వ బ్రవీమి స్త్రియ స్సర్వా భరత స్యైవ మాతరమ్,
క స్యైత ద్వారుణం వాక్య మేవంవిధ మచింతితమ్.

నేను మృతుడయి పురుషశ్రేష్ఠుడగురాముడు వనంబునకుఁబోయిన
పిమ్మట నీవు ముండమోపివై నీగొడుగు భరతుఁగూడి దొరతనమునేయొందువు.

నీ వొకయనిష్ఠంబువు; రాచకొమార్తెయనెదురూపంబున నాయింట
నుంటివి; అందువలన బాపిష్ఠునకుఁబోత నాకు ఈలాకంబున సాటిలేని యవ
కీర్తియును ఎన్నటికిఁ దఱుఁగని తిరస్కారంబును సమస్తజంతులవ్రయెదుట
నల్పుత్వంబును గలిగినవి.

౯౬

నాస్త్రియపుత్రుఁడు ప్రభుఁడునగు రాముఁడు పలుమాఱు రథం
బులు గజంబులు గుఱ్ఱంబులు మొదలగు దివ్యయానంబులం దిరుగుచుండి
యిప్పుడు మహారణ్యంబునందుఁ బాదంబుల నెట్లు తిరుగఁగలఁడు?

౯౭

ఎవ్వఁడు భుజింపఁగోరఁగానే కుండలంబులచే నలంకృతులగు వంట
వాండ్రు “నేను వంటచేసెదను. నేను వంటచేసెదను” అని పరువులిడుచుఁ
బ్రశస్తంబులైన పానీయభోజనంబులను వండుచుండిరో అట్టి నాగొడుగు
రాముఁడు అదవియందు ఒగరు చేదు కారము వీనిలోఁగూడిన యాహారం
బును భుజింపుచు నెట్లు జీవింపఁగలఁడు?

౯౮

రాముఁడు అతిశ్లాఘ్యంబులగు వస్త్రంబులనుధరించి యెంతకాలంబు
గూర్చుండినను బహుమఖంబుగా నుండు నాస్తరణంబులపైఁ బరుండియుండి
యొక వనంబునఁ గాషాయవస్త్రంబులఁ గట్టుకొని నేలవైబరుండి యెట్లుండఁ
గలఁడు?

౧౦౦

“రాముఁ దదవికిఁబోవుట, భరతుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడగుట” యిట్టి
దారుణమయిన యామాటను ఎంతమాత్రము నాలోచింపక యెవ్వఁడు నీ
కుపదేశించినాఁడు?

౧౦౧

స్త్రీలందఱు తెలియకుండునట్లు కీడునీయువారలు ఎల్లప్పుడును దమ
కార్యమునిందే యాసక్తులు. ఇతరులకార్యము నెంతైనను సరకుసేయరు;
స్త్రీలందఱు మండిపోవుదురుగాక; అయితే పతివ్రతలగు స్త్రీలున్నారు;
కావున ఈ స్త్రీలందఱు నేను నిందింపనొల్లను; భరతునికల్పియయిన కైకే
యినిమాత్రమే నిందించెదను.

౧౦౨

అనన్తభావేర్థపరే ! నృంశనే
మ మానుతాపాయ నివిష్టభావే !.

౧౦౩

కి మప్రియం పశ్యసి మన్నిమిత్తం
హితానుకారిణ్యథవాఽపి రామే,
పరిత్యజేయుగ పితరో హి పుత్రా

న్భార్యాః పతీంశ్చాపి కృతానురాగాః.

౧౦౪

కృతన్నం హి సర్వం కుపితం జగత్స్యా
ద్వైత్యైవ రామం వ్యసనే నిమగ్నమ్,
అహం పున ర్దేవకుమారరూప
మలఙ్కృతం తం సుతమాప్రజన్తమ్.

౧౦౫

నన్దామి పశ్య న్నపి దర్శనేన
భవామి దృష్ట్వా చ పునర్యవేష,

వినాఽపి సూర్యేణ భవే త్ప్రవృత్తి
రవర్షతా వజ్రధరేణ వాఽపి.

౧౦౬

రామం తు గచ్ఛంత మిత స్సమీక్ష్య
జీవే న్న కఙ్ఖిత్వీతి చేతనా మే,
వినాశకామా మహితా మమిత్రా
మావాసయం మృత్యు మివాత్తన స్త్వామ్.

౧౦౭

చిరం బలాఽజ్ఞేన ధృతాఽసి సర్పి
మహావిమా తేన హతోఽస్మి మోహాత్,

మయా చ రామేణ చ లక్ష్మణేన

ఇతరుల కనర్థముగలిగించు నభిప్రాయముగలదానవు; స్వకార్యభుం
భరురాలవు; దయలేనిదానవు; నన్ను దుఃఖింపఁజేయుటకైయే యిట్టి దురభి
ప్రాయంబు నవలంబించినదానవు; నేను నీ కేమిఁజేడుచేసినాను? లేక యాక
మున కంతయు హితమునీయురాముఁడుగాని నీ కేమిఁజేడు గావించినాఁడు?

ప్రేమగలవారయినను దండ్రులు కొడుకులను విడువవచ్చును; అట్లు
పెనిమిటులను భార్యలు విడువవచ్చును; అయితే నేను రామునివిడువఁగా
దుఃఖింబునఁ గుందుచుండు రామునిఁజూచినంతనే ప్రమాదమునందు జంగ
ముజులను స్థావరంబులుచుగూడ అన్నియుఁ గోపంబునొందును. ౧౦౪

లోకంబున నితరులకువలె నాకుమాత్రము పుత్రునియందు సాధారణ
ప్రేమంబెకాదు. విలక్షణంబుగానున్నది. నాకు దేవకుమారుఁడఁబోలె నహజ
నుందరుఁడై భూషణంబుల నలంకరింపఁబడి మత్తగజేంద్రగమనంబున నా
యొద్దకువచ్చుచున్న రాముని దివ్యుల జూడఁగానే బహుసాలోచముగలుగు
చున్నది. అంత నానమీపమునవచ్చియున్న యతనిం జూచితివేని నే నతి
చృద్ధుఁడ నైనను నాకప్పుడు యావనంబు గలిగినవానికేబోలె నేనాపుష్టి
వీర్యోత్సాహంబులు గలుగుచున్నవి. ౧౦౫

సూర్యుఁడులేకున్నను ఇంద్రుఁడు వానగురియకున్నను లోకంబులు
చక్కఁగానుండును గాని రాముఁడు ఇచ్చటనుండి వనంబునకుఁ బోవుటను
జూచునేని యొక్కజంతువయినను జీవంపఁజాలదు అని నాయభిప్రాయము.

నాచేటుఁగోరుచు నాకుఁ గీడుసేయఁదానవై శత్రువై మృత్యువుఁ
బోలెనున్న నిన్ను నే నింతకాలం బజ్ఞానంబున నాయుంటు నుంచుకొంటిని.
ఆలివేగంబగువిషముగల సర్పంబవగు నిన్నుఁ దెలియక బహుకాలము అంకం
బునఁ జేర్చుకొనియుంటఁజేసి యిప్పుడు నీచేత నేను జలపఁబడినాను. ౧౦౬

నాచేతను లక్షణునిచేతను రామునిచేతను విడువఁబడి భరతుఁడు
నిన్నుఁగూడి పట్టణంబుననుండుజనులను రాజ్యంబుననున్న జనులను బంధు

ప్రశాస్త్ర హీనో భరత స్త్వయా సహ.

౧౦౮

పురం చ రాష్ట్రం చ నిహత్య బాన్ధవా
న్యమూహితానాం చ భవాభిహారిణీ,
స్మశంసవృత్తే! వ్యసనప్రహారిణి!

ప్రసహ్య వాక్యం య దిహోద్య భాషసే.
న నామ తే కేన ముఖా త్పుత స్త్యథో

౧౦౯

విశీర్యమాణా దశనా స్సహస్రథా,
న కించి దాహాహిత మప్రియం వచో
న వేత్తి గామగ పరుషాణి భాషితుమ్.

౧౧౦

కథం ను రామే హ్యభిరామవాదిని!

బ్రవీషి దోషా న్దుణనిత్యసమృతే,

ప్రతామ్య వా ప్రజ్వల వా ప్రణశ్య వా
సహస్రశో వా స్ఫుటితా మహీం వ్రజ.

౧౧౧

న తే కరిష్యామి వచ స్సుదారుణం
మ మాహితం కేకయరాజపాంసని,

తురోపమాం నిత్య మసత్ప్రియంవదాం

ప్రదుష్టభావాం స్వకులోపఘాతినీమ్.

౧౧౨

న జీవితం త్వాం విషహేమనోరమాం

దిగక్షమాణాం హృదయం సబంధనమ్,

న జీవితం మేఽస్తి పునః కుత స్సుఖం

వినాఽఽత్తజే నాఽత్తవతః కుతో రతిః.

౧౧౩

మ మాహితం దేవి! న కర్తు మర్హసి

స్మృశామి పాదా వపి తే ప్రసీద మే,

పుల సందఱఁ జంపి దొరతనము సేయుఁగాక. నీవును నాశత్రువులమై
శ్రీతి సంతోషములు నెఱుఁపుచుండుము. ౧౦౮

దయలేనివ్యాపారముగలదానా! ఆపత్కాలమునందుఁ బ్రహరించు
దానా! నీ విప్పుడు నాయెదుట భార్యయుండవలసినక్రమంబు నతిక్రమించి
స్వాతంత్ర్యంబున నిట్టి క్రూరవాక్యంబు లాడుచున్నావే; ఎందువలన
నిప్పుడు నీనోటనుండి పండ్లన్నియు వేయిపటియలుగాఁ బిరిలి నేలంబడవు?

రాముఁడు కొంచెమయినను హితంబు కానిమాటనుగాని ప్రియంబు
గానిమాటనుగాని వలుకఁడు. పరుషంబుగా మాటలాడుటకే యతనిఁ దెలి
యదు. అట్లు సర్వజనులకును బ్రియంబులయిన మాటలాడువాఁడనగు గుణ
వంతుఁడని యందఱిచేతను గొనియాడఁబడువాఁడనగు రామునియందు
అరణ్యంబునకుఁ బంపవలసినదోషంబు లేమియున్నవని చెప్పఁగలవు? ౧౧౦

కేకయరాజకులంబున వారలను జెఱుపుటకై పుట్టినదానా! నీవు దుఃఖం
బునొందుము; కోపంబున మండిపొమ్ము; పర్వతమునుండి వేయిపటియలుగా
పిఱిగి నేలంబడుము; ఏమైనను జేసికొనుము; నీవేమి చేసినను బరమదారుణం
బును నాకుఁ గీడుగావించునదియై గావున నీవు కోరినదాని నేఁ జేయుట
లేదు. ౧౧౧

మంగలకత్తియుండోలే నతిక్రూరురాలవై యెప్పుడును గపటప్రియ
వాక్యంబులు వలుకుచు దుష్టాభిప్రాయంబుగలిగి నాకులంబును నశింపఁజేయ
నిశ్చయించి నామనంబునకు దుఃఖంబునీయుచు నాప్రాణంబును నాహృద
యంబును దహింపఁగోరుచున్న నీవు జీవించియుండుటఁ జూడనొల్లను. ౧౧౨

నేను జీవించియే యుండనేరను; నా కింక నుఖం బెక్కడిది? ఒక
వేళ జీవించియున్నను నాకొడుకు రాముఁడు లేనప్పుడు నా కెక్కడిది
సంతోషము? నీవు నాకు భార్యవు కావున నాకు నీవు కీడునీయరాదు; నీ
పాదంబులఁ బట్టుకొనెదను; నాకుఁ బ్రసన్నవగుము. అని దశరథుండు కైకే
యితోఁ జెప్పెను. ౧౧౩

స భూమిపాలో విలప న్న నాథవత్
 స్త్రీయా గృహీతో హృదయేఽలిమాత్రయా.
 పపాత దేవ్యా శ్చరణౌ ప్రసారితా
 పుభా వసంస్పృశ్య యథాఽఽతురస్తథా.

౧౧-౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వాదశస్సర్గః.

త్రయోదశస్సర్గః

అతదర్హం మహారాజం శయాన మతథోచితమ్,
 యయాతి మివ పుణ్యాస్తే దేవలోకా త్పరిచ్యుతమ్,
 అనర్థరూపా సిద్ధార్థా హ్యాభీతా భయదర్శినీ,
 పున రాకారయామాస త మేవ వర మంగనా.

౧

౨

త్వం కష్టనే మహారాజ! సత్యవాదీ దృఢవ్రతః,
 మమ చేమం వరం కస్తా ద్విధారయితు మిచ్ఛసి.

౩

ఏవ ముక్త స్తు కైకేయ్యా రాజా దశరథస్తదా,
 ప్రత్యువాచ తతః క్రుద్ధో ముహూర్తం విహ్వలన్నివ.
 మృతే మయి గతే రామే వసం మనుజపుణ్యవే,
 హస్తానార్యే! మమూమిత్రే! సకామా సుఖినీ భవ.

౪

౫

భూమిని బాలించునట్టి దశరథుడు స్త్రీమర్యాదసలిక్రమించియున్న కైకేయి యధీనమయిన మనసుగలవాఁడు గావున దాని నిగ్రహింపలేక అనాధునియట్లు విలపించుచు “ఇతఁడు నమస్కరించునేమో దానిఁ గా కుండఁజేయవలె” నని కైకేయి తలచి మఱియొక్క ప్రక్కకు బాదంబులఁ జూచుటవలన వానిస్పృశింపక వ్యాధిగ్రస్తుఁడు ఉన్నట్టుండి దౌర్బల్యంబున నేలంబడునట్లు నేలంబడెను.

౧౧౪

ఇది పండ్రెండవసర్గము.

పదుమూడవ సర్గము

అట్టిదుఃఖం బనుభవించగనివాఁడును, అట్లు నేలంబరుండియుండఁ దగనివాఁడును, బుద్ధింబంశయుఁ దఱిగినపిమ్మటను భూమికేవచ్చిన యయా తియుంబోలె జూపట్టుచున్నవాఁడు నగు దశరథమహారాజుఁ జూచి పాసిష్ఠురాలై సిద్ధంబుగాని ప్రయోజనంబుగల్గవై బరాపవాదమునుండి భయపడక దశరథునకుఁ గల్గియుండుభయంబును గణింపక దశరథుని వెఱపించుచున్న కైకేయి మఱల నావరంబు లివ్వవలయునని చెప్పుటకైయే సంబోధించెను. ౨

దశరథమహారాజా! నీవు “నేను దల్బులలాడను; వట్టిన వ్రతంబు విడువను” అని నిన్నుఁ బొగడుకొనుచున్నావే; ఎందువలన నాకేచ్చెదననిచెప్పిన వరంబు నివ్వనొల్లక గట్టిగాఁ బట్టుకొనియున్నావు! అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను.

3

దశరథమహారా జప్పుడు కైకేయిచెప్పినమాటవిని కోపంబునొంది కొంచెమునీవు మూర్ఖవోయి యంతఁ దెలివొంది యిట్లుని చెప్పెను.

౪

అత్యర్థము! ఇట్టిక్రూర్యము నే నెచ్చటను జూడలేదు! దుష్టురాలా! నాకు శత్రువైనదానా! నేను మరణింబునొంది రాముఁడు వనంబునకుఁ బోయినపిమ్మట నీవు నీగొర్కు లీడేర్చుకొని నుఖంబుగానుండుము.

౫

స్వర్గైఽపి ఖలు రామస్య కుశలం దైవలై రహమ్,
ప్రత్యాదేశా దభిహితం ధారయిష్యే కథం బత.

౬

కైకేయాః ప్రియకామేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా,
యది సత్యం బ్రవీ మ్యే తత్త దసత్యం భవిష్యతి.

౭

అపుత్రేణ మయా పుత్ర శ్శ్రమేణ మహతా మహాన్,
రామో లభ్యో మహాబాహు స్స కథం త్యజ్యతే మయా.

౮

శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ జితక్రోధః శూమావరః,
కథం కమలపత్రాక్షో మయా రామో వివాశ్యతే.

౯

కథ మింద్రివరశ్యామం దీర్ఘ బాహుం మహాబలమ్,
అభిరామ మహం రామం ప్రేషయిష్యామి దణ్డకాన్.

౧౦

సుఖానా ముచిత సైవ దుఃఖై రనుచితస్య చ,
దుఃఖం నామానువశ్యేయం కథం రామస్య ధీమతః.

౧౧

యది దుఃఖ మకృత్వాఽద్య మమ సంక్రమణం భవేత్,
అదుఃఖార్హస్య రామస్య తత స్సుఖ మవాప్నుయామ్.

౧౨

సృంశనే! పాపసజ్జల్పే! రామం సత్యపరాక్రమమ్,
కిం ఏప్రియేణ కైకేయి! ప్రియం యోజయసే మమ.

౧౩

నేను స్వర్ణమునకుఁబోయినను అచ్చట దేవతలు రామునిక్షేపమును గూర్చి తిరస్కారపూర్వకంబుగాఁ జెప్పమాటలను నేనెట్లు సహించుచుండును? అచ్చటను నాకు దుఃఖమే కలుగును. అయ్యో!

“కైకేయికి మున్ను రెండువరంబు లిచ్చియుంటిని. ఆ వరంబులలో నొకటికిఁగా రాము నడవికిఁ బంపినాను” అని సత్యంబైన యీమాటను జెప్పుదు నేని యంతకుమున్ను నేను రామునితో “నీకు కేపు రాజ్యం బిచ్చెదను” అని చెప్పినమాట యసత్యమగును.

నేను మున్ను కొడుకులు లేకుండి బహుశ్రమంబులుపడి దుర్లభుఁడును మహాబాహుండునగు రామునిఁ గొడుకునుగాఁ బడసినాను. అట్టి రాముని నేనెట్లు విడువగలను?

యుద్ధమునం దెంతమాత్రము భయంబులేనివాఁడై సమస్తవిద్యలు నేర్చి కోపంబును జయించి యోర్పుగలిగి తామరపూతేకులఁబోలు విశాలంబులగు నేత్రంబులతో వెలుంగుచుండు రాముని నే నెట్లడవికిఁ బంపుదును?

నల్లకలువలంబోలె శ్యామవర్ణంబుగలిగి దీర్ఘబాహుండు యధిక బలంబుగలవాఁడై సర్వాంగసుందరుఁడై యుండురాముని నేనెట్లు దండకారణ్యంబున కంపుదును?

సుఖంబు లనుభవించుటకు మాత్రమే తగినవాఁడును దుఃఖం బనుభవించదగనివాఁడును బుద్ధిమంతుఁడు నగురామునికి దుఃఖంబురాఁగా దాని నే నెట్లు చూడగలను?

ఇప్పుడు దుఃఖ మనుభవించుట కెంతమాత్రము దగినవాఁడు కానట్టి రామునకు దుఃఖంబునేయకయే నేను మరణంబునొందుదు నేని యదియె నా సుఖంబు.

దయలేనిదానా! పాపిష్ఠురాలా! కైకేయా! నాకుఁ బ్రియండును సత్యపరాక్రముఁడునగు రాము నరణ్యంబునకుఁ బోవలయునని యెఱిగింపఁచునావు?

అక్ష్రి రతులా లోకే భ్రువగ పరిభవ శ్చ మే,

తథా విలపత స్తస్య పరిభ్రమితచేతసః. ౧౪

అస్త మభ్యగమ త్సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత,
సా త్రియామా తథాఽఽ ర్తస్య చన్ద్రమిన్ద్రులమన్జితా. ౧౫
రాజ్ఞో విలపమానస్య న వ్యభాసత శర్వరీ,

తత్రైవోష్ణం వినిశ్వస్య వృద్ధో దశరథో నృపః. ౧౬
విలలాపార్తవ ద్దఃఖం గగనాసక్తలోచనః,

న ప్రభాతం త్వయేచ్ఛామి నిశే! నక్షత్రభూషణే!. ౧౭
క్రియతాం మే దయా భద్రే! మయాఽయం రచితోఽజ్జలిః,

అథవా గమ్యతాం శీఘ్రం నాహ మిచ్ఛామి నిర్ఘ్నణామ్. ౧౮
నృశంసాం కైకయాం ద్రష్టుం యత్కృతే వ్యసనం మహత్,

ఏవ ముక్త్వా తతో రాజా కైకేయాం సంయతాజ్జలిః. ౧౯
ప్రసాదయామాస పునగ కైకేయాం చేద మబ్రవీత్,
సాధువృత్తస్య దీనస్య త్వద్గతస్య గతాయుషః. ౨౦
ప్రసాదగ క్రియతాం దేవి! భద్రే రాజ్ఞో విశేషతః,

శూన్యేన ఖలు సుశ్రోణి! మయేదం సముదాహృతమ్. ౨౧

ఇందువలన నాకు ఇంకనెచ్చటను సాటిలేని యవకీర్తియును ఇంక నెప్పటికిని దఱుంగని యవమానంబును గలుగును. అని దశరథుఁడు కైకేయికిఁ జెప్పెను.

అట్లు దశరథుఁడు లిరుగుదువడినహృదయంబుతో విలపించుచుండఁగా సూర్యుఁ డస్తమించెను, రాత్రివచ్చినది. ౧౪

ఆరాత్రి చంద్రమండలముచే నలంకరింపఁబడినదయ్య నట్లు దుఃఖితుఁడయి విలపించుచున్న యాదశరథమహారాజునకు ఎంతమాత్రము సంతోషము గల్గింపలేదు. ౧౫

వృద్ధుఁడగు నాదశరథమహారాజు ఆలూగే వేడి నీట్టూర్పులుపు రోగాదులఁ బడింపఁబడినవానిపోల్గి నాకాశంబుఁజూచి విరువారికిని దుఃఖము గల్గనట్లుగా నిట్లని విలపించెను. ౧౬

నక్షత్రములచే నలంకరింపఁబడినరాత్రి! నీవు తెల్లనాఁతవలదు; నాయందు దయయించుము. ఇదిగో చేతులుమొగిడ్చి నీకు నమస్కరించుచున్నాను. ౧౭

అటుగాజేని యారాత్రి కీక్రుముగాఁ బెల్లవాఱుగాక. నా కిట్టి మహాదుఃఖమును గల్గించునట్టి సిద్ధయరాలును గ్రూరురాలునగుకైకేయిఁ జూడ నాశిష్టములేదు. అని దశరథుఁడు విలపించెను. ౧౮

ఇట్లు విలపించి యంత దశరథమహారాజు చేతులుమొగిడ్చికొని మఱలఁ గైకేయి ననునయింపుచుఁ గైకేయితో నిట్లని చెప్పెను. ౧౯

కైకేయా! నీవు మంగళ స్వరూపిణివి; నాకుభార్యవు; ఇన్నిదినములు మంచియారాచారములు గలిగియున్నవాడను; దుఃఖితుఁడను; నిన్నుశరణొంది యున్నవాడను; నేఁడో రేపా చావందోవువాడను; విశేషించి నీకుఁబ్రభుఁడను; అట్టినేను అసత్యంబునొందకుండ మహావ్యసనంబున మునుఁగకుండ నామీద ననుగ్రహంబు సేయుము. ౨౦

సుందరములయిన విజయదులుగలకైకేయా! నే నీమాటను ఎవ్వరును లేనిచోటఁ జెప్పలేదు. రాజులు మన్ననవారు వినుచుండఁగాఁ జెప్పినాను.

కురు సాధు ప్రసాదం మే బాలే! సహృదయా హ్యసి,

ప్రసీద దేవి! రామో మే త్వద్ధత్తం రాజ్య మవ్యయమ్. ౨౨
లభతా మసితాపాజ్ఞే! యశః పరమవాఘ్నుహి,

మమ రామస్య లోకస్య గురూణాం భరతస్య చ. ౨౩
ప్రియ మేత ద్గురుశ్రోణి! కురు చారుముఖేక్షణే!,

విశుద్ధభావస్య సుదుష్టభావా
తామ్రేక్షణస్యైశుకలస్యరాజ్ఞః. ౨౪

శ్రుత్వా విచిత్రం కరుణం విలాసం
భర్తు ర్మృశంసా న చకార వాక్యమ్,
తత స్సరాజా పునరేవ మూర్ఛితః
ప్రియా మదుష్టాం ప్రతికూలభాషిణీమ్. ౨౫

సమీక్ష్య పుత్రస్య వివాసనం ప్రతి
క్షితౌ విసంజ్ఞో నిపపాత దుఃఖితః,
ఇతీవ రాజ్ఞో వ్యధితస్య సా నిశా
జగామ ఘోరం శ్వసతో మనస్వినః. ౨౬

విబోధ్యమానః ప్రతిబోధనం తదా
నివారయామాస స రాజస త్రయః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రయోదశస్కర్గః.

కావున నీవు నన్ను బాధించవలదు. నాయందుఁ జక్కఁగా ననుగ్రహంబుంచుము. నీవు మంచిమనసుగలదానవు. ౨౦

నల్లనికడకండ్లుగల కైకేయీ! కోపంబు విడుపుము. నీవే వరబలంబున నావలన రాజ్యంబునుగ్రహించి మఱి నవ్యయంబగు నారాజ్యంబు రామునకిచ్చి మల్లొకంబులను విసుతికెక్కినకీర్తింబొందుము. ౨౧

పెద్దసిఱుఁదులు గలదానవు, సుందరముఖంబును సుందరములయిన కండ్లును గలదానవగు కైకేయీ! నీవు వరంబునకై నావలన రాజ్యంబు గ్రహించి మఱి నీవే రామున కెత్తువేని నాకు రామునకును బ్రపంచమునకును గురువులకును భరతునకునును సంతోషంబగును. ఇట్లుచేయుము. అని దశరథుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౨౨

మిక్కిలియు దుష్టమయిన హృదయముగలదియును గ్రూరురాలునగు కైకేయి పరిశుద్ధహృదయంబును దుఃఖంబుచే నెఱ్ఱనైనకండ్లుగల్గి కన్నీళ్లతో విండియుండువాఁడునగు దశరథమహారాజు నానావిధముగా వినువారికిని దయగల్గనట్లుగా నెంతవలించినను అతనిమాటప్రకారము చేయలేదు. ౨౩

అంత నాదశరథమహారాజు పూర్వము తనకు మిగుల ననుకూలయై పరివ్రతగానున్న యాకైకేయి యిప్పుడు రాము నడవికిఁ బంపుమని యంత ప్రతికూలముగా మాటలాడుటఁజూచి చేయునదితోఁచక దుఃఖమున మఱిల మూర్ఛనొంది దేహంబు మఱచి నేలంబడెను. ౨౪

ఇట్లు మంచిమనసుగల దశరథమహారాజు దుఃఖితుఁడై చూపకలకు భయముగల్గినట్లు నిట్టూర్పులు పుచ్చుచుండఁగానే యారాత్రి గడచినది. అంతఁ బ్రాతఃకాలమునందు వైతాళికప్రభృతులు దశరథుని మేలుకొలుప గారంభింపఁగానే దశరథుఁ డట్లు మేలుకొలుప నక్కఱలేదని యాజ్ఞాపించెను. ౨౫

ఇది పదుమూడవసర్గము.

చతుర్దశస్కంధః

పుత్రశోకార్దితం పాపా విసంజ్ఞం పతితం భువి,
వివేష్టమాన ముద్వీక్ష్య నై త్స్వోక మిద మబ్రవీత్. ౧

పాపం కృత్వైవ కి మిదం మమ సంశ్రుత్య సంశ్రవమ్,
శేషే ఊతితలే సన్నః స్థిత్యాం త్వం స్థాతు మర్హసి. ౨

అహం సుత్యం హి పరమం ధర్మం ధర్మనిదో జనాః,
సత్య మాశ్రిణ్య హి మయా త్వం చ ధర్మం ప్రచోదితః. 3

సంశ్రుత్యైవ బ్య శ్చేనాయ స్వాం తనుం జగతీపతిః,
ప్రదాయ పక్షిణే రాజా! జగామ గతి ముత్తమామ్. ౪

తథా హ్యలర్క స్తేజస్వీ బ్రాహ్మణే వేదపారగే,
యాచమానే స్వకే నేత్రే ఉద్భృత్య సుమనా దదా. ౫

సరితాం తు పతి స్స్వల్పాం మర్యాదాం సత్యమన్వితః,
సత్యానురోధా త్సమయే స్వాం వేలాం నాతివర్తతే. ౬

సత్య మేకపదం బ్రహ్మ సత్యే ధర్మః ప్రతిష్ఠితః,
సత్యమేవాక్షయా వేదా సుత్యేనై వాప్యతే పరమ్. ౭

సత్యం సమనువర్తస్వ యది ధర్మే ధృతా మతిః,
సఫల స్స వరో మేఽస్తు వరదో హ్యసి సత్తమ. ౮

పదునాల్గవసర్గము

పాపిష్ఠురాలయిన యాకైకేయి పుత్రదుఃఖమునఁ బీడింపఁబడినవాడై మైమఱచి నేలఁబడిపోరలుచున్న దశరథమహారాజుఁజూచి యిట్లని చెప్పెను.

నీవు నాకు వరందిచ్చెనని ప్రతిజ్ఞచేసి ప్రతిజ్ఞతప్పటచే నధర్మంబునే యాచరించి యిట్లు దుఃఖితుఁడవై నేలంబరుండియున్నావు. దీన నేమియుఁ బ్రయోజనంబులేదు. నీవు సత్యంబు పరిపాలించుట యచ మర్యాద నవలంబింపుము.

ధర్మము నెఱిగినపెద్దలు “సత్యంబే పరమధర్మం” అని చెప్పుదురుగదా! నేను సత్యరూపంబగు పరమధర్మము నవలంబించియే వరంబిస్తుని నిన్నుడిగినాను.

దశరథమహారాజా! మున్ను శ్రేష్ఠుఁడనురాజు ప్రతిజ్ఞచేసి దానిప్రకారము పక్షియైన డేగకొఱకుఁ దనదేహముఁ గోసియిచ్చి యుక్తమహాకాములొందెను.

అట్లు మహాప్రభావుఁడగు నలర్కుడు తననేత్రంబుల వేదపాఠంబుఁడగు నొకబ్రాహ్మణుఁడు యాచింపఁగా నెంతమాత్రమును మనంబునఁ దుఃఖంబునొందక దననేత్రంబులఁ బెఱికి ఆ బ్రాహ్మణుని కిచ్చెను.

నదులకన్నిటికిని బ్రభువయిన సముద్రుఁడును సత్యంబు ననుసరించియే తనకు వృద్ధికలుగుకాలంబులందును మిక్కిలియుఁ జిన్నుడైనచెలియలికట్టను దాటుకున్నాడు.

సత్యమే పరమప్రాప్యంబును ఓకారరూపంబునగు బ్రహ్మము; సత్యమునందే ధర్మమంతయుఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడియున్నది; నిత్యములగు వేదములన్నియు సత్యమే ప్రధానమని చెప్పుచున్నవి, సత్యమున్నచో పరమపురుషార్థంబగు మోక్షము నొందవచ్చును.

నీవు అందఱిలోను శ్రేష్ఠుఁడవని విరుతికెక్కినవాడవు. నీకు ధర్మమునందు బుద్ధిసిరంబుననుండు నేని సత్యంబునకన్నసధికంబగు నొండుధర్మం

ధర్మ వైద్య వాభికామార్థం మమ చై వాభిచోదనాత్,
 ప్రవ్రాజయ సుతం రామం త్రిః ఖలు త్వాం బ్రవీ మ్యహమ్.
 సమయం చ మమాఽర్యేమం యది త్వం న కరిష్యసి,
 అగ్రత స్తే పరిత్యక్తా పరిత్యక్త్యామి జీవితమ్. ౧౦

ఏవం ప్రచోదితో రాజా కైకేయ్యా నిర్విశజ్జ-యా,
 నాశకత్వాశ మున్తోక్తుం బలి రిన్ద్రకృతం యథా. ౧౧

ఉద్భ్రాన్తహృదయ శ్వాపి వివర్ణవదనోఽభవత్,
 స ధుర్యో వై పరిస్పృష్ట న్యుగచక్రాన్తరం యథా. ౧౨

విహ్వలాభ్యాం చ నేత్రాభ్యా మపశ్యన్నివభూపతిః,
 కృచ్ఛాగ్రిద్ధైర్యేణ సుస్తభ్య కైకేయా మిద మబ్రవీత్. ౧౩

య స్తే మస్త్రకృతః పాణి రగ్నా పాపే! మయా ధృతః,
 తం త్యజామి స్వజం చైవ తవ పుత్రం సహ త్వయా. ౧౪

ప్రయాతా రజసి దేవి సూర్యసోమదయనం ప్రతి,

బులేదు కావున సత్యంబు ననుసరింపుము; త్రేనేను గోరినవరంబు సఫలముగాఁ జేయుము; నీవందఱికిని వరంబుల సిచ్చువాడవు గదా !

ఇప్పుడు ధర్మంబు సిద్ధించుటకొఱకును నేను ప్రేరించుటవలనను నీ కొడుకును రాము నడవికిఁబంపుము: నేను నీకు ముమ్మాఱులు చెప్పచున్నాను.

వ్రాజ్యాడవగుదశరథుఁడా ! నీవు నేనుగోరినట్లు రామునడవికిఁ బంపకుండుకేని నేను నీచే నిట్లు విడువఁబడినదాననై జీవించఁజాలను; నీయెదుటనే ప్రాణంబులు విడిచెదను. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను.

దశరథమహారాజుఁడు కైకేయి నిర్భయంబుగాఁ జెప్పినమాటలువిని బలిచక్రవర్తి వాసుదనుకు మూఁడడుగుల నేలయిచ్చెదనని మొదటజెప్పి యా పిమ్మట నది విచరీతమయినను సత్యపాశమును వదలించుకొనఁజాలనట్లు ముందు కైకేయి కెచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞజేసినవాఁడు కావున సత్యపాశమును విడిపించు కొనఁజాలడయ్యె.

ఆ దశరథుండు “కైకేయి కెచ్చెద” నని చెప్పినసత్యవాక్యంబు దప్పటకును ప్రియకుమారుడగు రాముని వనంబునకఁ బంపుటకునుఁ జాలక బండికాఁడికిని చక్రంబునకును నడుమఁ గట్టబడియుండు వృషభముభంగి తిరుగుడు వడుచున్న హృదయంబుతోను దుఃఖంబున వెల్లఁబఱసినముఖంబుతోను విన్నకుండెను.

దుఃఖంబునఁ గలంకఁబఱసినకండ్లతో నంధుండుఁబోలే నున్నదశరథమహారాజును కష్టంబున దుఃఖంబు నడచుకొని కైకేయిఁజూచి యిట్లని చెప్పెను.

పావిత్రురాలవగు కైకేయీ ! నే నన్ని సమీపంబున మంత్రపురస్సరంబుగాఁగ్రహించిన నీహస్తంబు నిక్కడు విడిచెదను. ఇంక నీవు నాకు భార్యవు కావు. నే నింక నీకు భర్తనగాను. అట్లు నాకుఁ బుట్టిననీకొడుకునుగూడ నీతోఁగూడ విడిచెదను.

కైకేయీ ! రాత్రి పోయినది; ఇంక సూర్యోదయముయిన పిమ్మటనే ఆయోధ్య—12

అభిషేకం గురుజన స్త్వరయిష్యతి మాం భ్రువమ్. ౧౫

రామాభిషేకసంభారై స్తదర్థ ముపకల్పితైః,
రామః కారయితవ్యో మే మృతస్య సలిలక్రియామ్. ౧౬

త్వయా సపుత్రయా నైవ కర్తవ్యా సలిలక్రియా,
వ్యాహంతాన్యశుభాచారే! యది రామాభిషేచనమ్. ౧౭

నచ శక్తోఽస్యహం ద్రష్టుం దృష్ట్వా పూర్వం తథా సుఖమ్,
హతహర్షం నిరానందం పున ర్జన మవాఙ్ముఖమ్. ౧౮

తాం తథా బ్రువత స్తస్య భూమిపస్య మహాత్మనః,
ప్రభాతా శర్వరీ పుణ్యా చంద్రనక్షత్రశాలినీ. ౧౯

తతగి పాపసమాచారా కై కేయా పార్థివం పునః,
ఉవాచ పరుషం వాక్యం వాక్యజ్ఞా రోషమూర్ఛితా. ౨౦

కి మిదం భాషనే రాజ! న్వాక్యం గరరుజోపమమ్,
ఆనాయయితు మక్లిష్టం పుత్రం రామ మి హర్షసి. ౨౧
స్తాప్య రాజ్యే మమ సుతం కృత్వా రామం వనేచరమ్,
నిస్సపత్నాం చ మాం కృత్వా కృతకృత్యో భవిష్యసి. ౨౨

స నున్న ఇవ తీక్ష్ణేన ప్రతోదేన హయోత్తమః,
రాజా ప్రచోదితోఽభీష్టం కై కేయా మిద మబ్రవీత్. ౨౩

గురువులు రామాభిషేకద్రవ్యంబులతో వచ్చి రామాభిషేకమును జేయుమని నన్ను దొందరడతారు; ఇది నిశ్చయము. ౧౫

రామాభిషేకము విఘ్నమొందునేని నాప్రాణంబుపోవును. కావున నప్పుడు నాకు రామునిచేతనే యుత్తరక్రియలు చేయింపవలయును. ౧౬

అమంగళములు నేయునట్టి కైకేయీ! నీవు రామునిపట్టాభిషేకమునకు విఘ్నమునేయుదువేని నీవుగాని నీకొడుకుగాని మృతుడవగు నాకు నలల క్రియ యొకమాత్రము చేయఁగూడదు. ౧౭

నేను మనవు “రామాభిషేకము చేసెన” నని చెప్పినప్పుడు అట్లు సంతోషము నొందియున్న జనులను జూచి యిప్పుడు రాముఁ డడవికిఁ బోవు నని వినినందున సంతోషంబులేక దుఃఖంబునఁ దలవంచియుండుజనులఁ జూడఁ జాలను అని దశరథుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౧౮

మహాత్ముడగు నాదశరథమహారాజు అట్లుకైకేయితోఁ జెప్పుచుండఁ గానే చంద్రునిచేతను నక్షత్రములచేతను జెన్నొందుచున్నరాత్రిగడచి తెల్ల వాఁడనిది. ౧౯

అంతఁ బాపిష్ఠురాలును మాటలు చెప్పనేర్చినదియు నగుకైకేయి మిక్కిలి యిఁకఁ గోపంబునొంది మఱియొక దశరథమహారాజుం జూచి వరుషంబులగు మాటల నిట్లని చెప్పెను. ౨౦

దశరథమహారాజా! మహావ్యాధితో సరియయిన యీవరుషంపుమాట నేం వత్కదవు? దుఃఖంబునిడిచి నీకొడుకు రాము నిచ్చటికి రావలెను.

నాకొడుకైనదశరథునకు రాజ్యంబొసంగి రాము నడవికిఁ బంపి నాకు శత్రువులు లేకుండునట్లు చేసి యిట్లు సత్యవ్రతంబు సాధించినవాడవు కావునఁ గృతకృత్యుడవు కాంగలవు. ౨౧

ఆ దశరథమహారాజు చుట్టుకైనమునిగోలచే పోలయినగుఱ్ఱము కొట్టఁ బంపినట్లు కైకేయిచేఁ బలు గొఱు కఠినోక్తులఁ బలుకంబడి కైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౨

ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి నష్టాచ మమ చేతనా,
జ్యేష్ఠం పుత్రం ప్రియం రామం ద్రష్టు మిచ్ఛామి ధార్మికమ్.

తతః ప్రభాతాం రజనీ ముదితే చ దివాకరే,
పుణ్యే నక్షత్రయోగే చ ముహూర్తారేచ సమాహితే. ౨౫
వసిష్ఠో గుణసమృన్న శ్శిష్యైః పరివృత స్తదా,
ఉపగ్రహ్యశు సంభారా స్ప్రివివేశ పురోత్తమమ్. ౨౬

సి క్తసమూర్జితపథాం యతాకోత్తమభూషితామ్,
విచిత్రకుసుమాకీర్ణాం నానాస్రగ్భి ర్విరాజితామ్. ౨౭
సంహృష్టమనుజోపేతాం సమృద్ధవిపణాపణామ్,
మహోత్సవసమాకీర్ణాం రాఘవార్థే సముత్సుకామ్. ౨౮
చందనాగరుధూపై శ్చ సర్వతః ప్రతిధూషితామ్,
తాం పురీం సమతిక్రమ్య పురందరపురోపమామ్. ౨౯
దదర్శాంతఃపురం శ్రేష్ఠం నానాద్విజగతాయుతమ్,
పారజానపదాకీర్ణం బ్రాహ్మణై రుపశోభితమ్. ౩౦
యజ్ఞవిద్భి స్సుసంపూర్ణం సదనైః పరమద్విజైః,
త దంతఃపుర మాసాద్య వ్యతిచక్రామ తం జనమ్. ౩౧
వసిష్ఠః పరమప్రీతః పరమర్షి ర్వివేశ చ,
స త్వపశ్య ద్వినిష్క్రాంతం సుమన్త్రం నామ సారథిమ్. ౩౨
ద్వారే మనుజసింహస్య సచివం ప్రియదర్శనమ్,

త మువాచ మహాతేజా స్సూతపుత్రం విశారదమ్. ౩౩
వసిష్ఠః క్షిప్ర మాచక్ష్య నృపతే ర్దామి హగతమ్,

నేను భర్తపాశంబునే బంధుడనైతి; నాబుద్ధియును నశించినది; ధార్మికుడను బ్రాయుడునగు నాజ్యేష్ఠపుత్రుడైన రామునిఁ జూడఁగోరుచున్నాను. అని దశరథుండు కైకేయితోఁ జెప్పెను. అశ

అంతఁ జెల్లవాఁఁగానే యూర్బంధుడయ్యించిన పుట్టుట పట్టాభిషేకంబునకు నిశ్చయింపఁబడిన పుష్కయోగముహూర్తంబు సమీపింపఁగానే యప్పుడు గుణవతుడగు వసిష్ఠుడు శిష్యులంఁగూడి సరయూరదియందున్న నము చేసినవాడై శ్రీఘ్నముగాఁ బట్టాభిషేకద్రవ్యములఁ దీసికొని యయోధ్యాపట్టణంబు లోనికిఁ బోయెను. అగ

ఆ వసిష్ఠుడు తదుపఁబడి చిహ్నుబడియుండు మార్గంబులు గలిగియున్న భ్వజంబుల నలంకరింపఁబడి నానావిధపుష్పంబులను నానావిధపుష్పమాలికలను దేజరిల్లుచు సంతోషంబు నొందియున్న మనుష్యులతోఁగూడి విక్రయపదార్థంబులనిండియున్న యంగళ్లతోఁగూడి మహోత్సవంబుల నొప్పుచు రాముని పట్టాభిషేకము విషయమై చాల నుత్సాహముగలజనులతోఁగూడి యంతటను చందనాగరుఘావంబుల గుబాళించుచు దేవేంద్రుని పట్టణంబుతో సాటియగుచున్న యాయయోధ్యాపట్టణం బలెక్రమించి నానావిధవస్తులతో నొప్పుదుఁ బురజనులతోను గ్రామ్యజనులతోను బ్రహ్మణులతోను మఱియు యాగవేత్తలు సభికులు నైన యుత్తమ బ్రహ్మణులతోను గూడియున్న దశరథునియంతఃపురంబుఁ జూచెను. అ-౩౦

మహర్షియగు వసిష్ఠుడు ఆయంతఃపురంబునొద్దకుఁగోయి, అచ్చట నుండు పౌరులు మున్నగుజనుల నలెక్రమించి లోనికిఁ బ్రవేశించెను. ౩౧

ఆ వసిష్ఠుఁ డప్పుడే యింటినుండివచ్చి అచ్చట ద్వారంబుననున్న మనుష్యశ్రేష్ఠుడగు దశరథునిమంత్రియొఁ జూపకులకు సంతోషంబు గల్గించు వాడునగు నుమంతుడగుసారథిం జూచెను. ౩౨

మహాప్రభావుడగు వసిష్ఠుడు సారథిపుత్రుడగు నానుమంతుఁజూచి నేనెచ్చటికి వచ్చియున్నాను. అని దశరథమహారాజునకు శ్రీఘ్నంబుగాఁ జెప్పుము అని చెప్పెను.

ఇమే గజ్జోదకఘటాస్తాగరేభ్యశ్చ కాశ్చనాః. 3౪

బౌదుమ్భరం భద్రవీత మభిషేక్తా మాహృతమ్,
సర్వబీజాని గంధాశ్చ రత్నాని వివిధాని చ. 3౫

తౌద్రం దధి ఘృతం లాజా దర్భాస్సుమనసః పయః,
అష్టా చ కన్యా రుచిరా మత్తశ్చ వరవారణః. 3౬

చతురశ్వో రథ శ్రీమాన్నిస్త్రింశో ధను రుత్తమమ్,
వాహనం నరసంయుక్తం ఛత్రం చ శశిసన్నిభమ్. 3౭

శ్వేతేచ వాలవ్యజనే భృజ్జారుశ్చహిరణ్మయః,
హేమదామసినద్ధ శ్చ కకుద్దా న్వాన్ద్విరో వృషః. 3౮

కేసరి చ చతుర్దంష్ట్రో వారిశ్రేష్ఠోమహాబలః,
సింహాసనం వ్యాఘ్రతను స్సమిద్ధశ్చ మాతాశనః. 3౯

సర్వవాదిత్రసజ్ఞాశ్చ వేశ్యాశ్చాలజ్జుతా స్త్రినియః,
అచార్యా బ్రాహ్మణా గావః పుణ్యాశ్చ మృగపక్షిణః. ౪౦

గంగానదియు దశంబుతో నిండియుండు నీకాంచనఘటంబులును, సముద్రజలంబుతో నిండిన యాబంగారుకలశములును రామనియభిషేకమునకై లేచడినవి. 38

మేడికొయ్యితో జేసిన రాజయోగ్యం బగుపీఠంబును రామునిబట్టాభిషేకంబునకై లేచడినది. 39

ఆట్లు సమస్తధాన్యంబులును సానావిధంబులయిన మణులును దేబడియున్నవి. 39

తేనెయుఁ బెరుగును నేయియును బేలాలును దర్భలును బువ్వులును బాలును మఱియు మనోహరవేషలగు సెసిమిదివందికన్నియలును శుభలక్షణంబులతోఁగూడిన మత్తగజంబును చెప్పించియున్నాను. 39

మఱియుఁ గాలిసంపన్నంబయిన నాలుగు గుఱ్ఱములరథంబును ఖడ్గంబును ఉత్తమంబగుధనుస్సును మోనెడువార్షత్రతోఁగూడిన కల్లకియును జంద్రుండుఁబోలెఁ జల్లగానుండు ఛత్రంబును దేబడియున్నవి. 39

తెల్లనిచామరంబులు రెండును బంగారుగిండిపాత్రయును బంగారు కగ్గములతోఁ గట్టబడినదియుఁ బెద్దమూఁపురము గలదియునగు తెల్లనివృషభమును దేబడియున్నవి. 39

మెడయందు మేలయినమెండ్రుకలుగలదియు నాలుగుపండ్లు మెలిచినదియు మహాబలంబు నుత్తమంబునగు గుఱ్ఱమును దేబడియున్నది. 39

సింహాసనంబును, పెద్దపులిచర్తంబును, అగ్నిహోత్రంబును సిద్ధమలయున్నవి. 39

సమస్తవాద్యములును దేబడియున్నవి; వేశ్యలును అలంకృతలయిన యితరస్త్రీలును దేబడియున్నారు. 39

ఆచార్యులును బ్రాహ్మణులును పచ్చియున్నారు; ఆవులును మఱియు నితరమలయిన పుణ్యములగుమృగములును బక్షులును దేబడియున్నవి. 40

పౌరజానపదశ్రేష్ఠా నైగమా శ్చ గణై స్సహ,

ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రీయమాణాః ప్రీయంవదాః. ౪౧
అభిషేకాయ రామస్య సహ తిష్ఠన్తి పార్థివైః,

త్వరయస్వ మహారాజం యథా సముదితేహని. ౪౨
పుణ్యే నక్షత్రయోగే చ రామో రాజ్య మవాప్నుయాత్,

ఇతి తస్య వచ శ్రుత్వా సూతపుత్రో మహాత్మనః. ౪౩
స్తున న్నృపతిశాద్ధూలం ప్రనివేశ నివేశనమ్,
తంతు పూర్వోద్ధితం పృథ్థం ద్వారస్థా రాజుమ్మతమ్. ౪౪
న శేకు రభిసంరోద్ధం రాజ్ఞః ప్రీయచిక్షీప్సః,

స సమీపస్థితో రాజ్ఞ స్తా మవస్థా మజజ్ఞివాన్. ౪౫
వాగ్భిః పరమతుష్టాభి రభిష్టోతుం ప్రచక్రమే,

తత స్సూతో యథాకాలంపార్థివస్య నివేశనే. ౪౬
సుమస్త్రః ప్రాజ్ఞలి ర్భూత్వా తుష్టావ జగతీపతిమ్,

యథా నస్తతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే. ౪౭
ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తథాఽనన్దఘన స్వీతః,

ఇన్ద్రో మస్యాం తు వేళాయా మభితుష్టావ మాతలిః. ౪౮
సోఽజయ ద్దానవాన్సర్వాం స్తథాత్వాం బోధయామ్యహమ్,

పట్టణవాసులలో గ్రామంబుల నుండుజనులలోను మేటియగువారును
వర్తకులను ఆయావీధిలోనుండు సమూహమువారును పచ్చియున్నారు

ఇప్పుడు చెప్పబడినవారును ఇంక ప్రియంబగుమాటనుమాత్రమే
చెప్పవారనేకులువచ్చుచున్నవారును రాజులును రాముని యభిషేకంబు నిరీ
క్షించుచున్నారు. ౪౧

శ్రేయస్కరంబగు దినంబునందుఁ బుణ్యంబగు పుష్యనక్షత్రంబున
రాముండు పట్టాభిషిక్తుఁడగునట్లు దశరథమహారాజును వేగిరపడునట్లు చేయుము.
అని వసిష్ఠుండు సుమంత్రునితోఁ జెప్పెను. ౪౨

సుమంత్రుండు మహాత్ముఁడగు, వసిష్ఠుండు చెప్పినమాటవిని రాజశ్రేష్ఠుఁ
డగుదశరథునిఁ బొగడుచు సంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించెను. ౪౩

ద్వారపాలులు దశరథునకుఁ బ్రియంబునీయువారలు కావున మున్ను
“ఈసుమంత్రుండు లోనికివచ్చునపుడు వీరి నడ్డుగవలదు. యథేచ్ఛముగా
విడువుఁడు” అని దశరథుఁ డాజ్ఞాపించి యుండుటవలన రాజసమ్మతుండును
వృద్ధుండునగు నాసుమంత్రుండు లోనికిఁ జొరబోవఁగా నతని నిరోధింప
లేరి. ౪౪

అసుమంత్రుండు రాజసమీపంబునకుఁబోయి దశరథమహారా జుజ్ఞి
దురవస్థం బొందియుండుట నెఱుంగఁడు. కావున మిక్కిలియు సంతోషము
గల్గించునట్టివాక్యంబుల దశరథుఁ బొగడెను. ౪౫

అంత సారథియగు సుమంత్రుండు దశరథమహారాజువృహంబున
గాలంబు నతిక్రమింపక చేతులు మొడిచికొని దశరథమహారాజు నిట్లని
ప్రస్తుతించెను. ౪౬

తేజస్వియగు సముద్రుండు ఎట్లు చంద్రోదయంబున సంతోషంబు
నొందునో అట్లు నీవు నిప్పుడు సంతోషంబునొందుము. ౪౭

ఈకాలమునందే మాతలి యింద్రునిఁ బొగడెను; ఆ యింద్రుండు
సమస్తదానవులను జయించెను; అట్లు అట్టికాలంబుననే నేను నిన్నుఁబొగడి
మేలుకొల్పెదను; నీవును అట్లు సమస్తశత్రువులను జయింపఁగలవు. ౪౮

వేదా స్సహజవిద్యాశ్చ యథా హ్యత్తభువం విభుమ్. ౮౯
 బ్రహ్మణం బోధయ స్త్యద్య తథా త్వాం బోధయా మ్యహమ్,
 ఆదిత్య స్సహ చన్ద్రేణ యథా భూతధరాం శుభామ్. ౯౦
 బోధయత్యద్య పృథివీం తథా త్వాం బోధ యా మ్యహమ్,

ఉత్తిష్టాశు మహారాజ! కృతకౌతుక మగ్ధశః. ౯౧
 విరాజమానౌ పపుషా మేరో రివ దివాకరః,

సోమసూర్యౌ చ కాకుత్స్థ! శివవైశ్రవణావపి. ౯౨
 వరుణ శ్చాగ్ని రింద్ర శ్చ విజయం ప్రదిశన్తు తే,

గతా భగవతీ రాత్రిగి కృతం కృత్య మిదం తవ. ౯౩
 బుధ్యస్వ నరశాత్రూల! కురు కార్య మనన్తరమ్,

ఉదతిష్ఠత రామస్య సమగ్ర మభిషేచనమ్. ౯౪

పౌరజానపదై శ్చాపి నైగమై శ్చ కృతాజ్ఞానిః,
 స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్బ్రాహ్మణై స్సహ తిష్ఠతి. ౯౫
 ఊప్రమాఙ్గాప్యతాం రాజ! న్రాఘవ స్యాభిషేచనమ్,

యథా హ్యపాలాగి పశవో యథా నేనా హ్యనాయకా. ౯౬
 యథా చన్ద్రం వినా రాత్రి ర్యథా గావో వినా వృషమ్,
 ఏవం హి భవితా రాష్ట్రం యత్ర రాజా న దృశ్యతే. ౯౭

ఇతి తస్య పచ శ్రుత్వా సా స్త్యపూర్వ మివార్థవత్,
 అభ్యుక్తీర్యత శోకేన భూయ ఏవ మహీపతిః. ౯౮

శిశుమోదలగు సంగవిద్యలతోఁగూడినవేదంబులును సర్వేశ్వరుఁడు
నగుబ్రహ్మదేవుని బోధించునట్లు జేసివ్వడు నిన్ను మేలుకొల్పించున్నాను. ౪౯
సూర్యుఁడును చంద్రుఁడును సమస్తప్రాణుల ధరించుచున్నదియొ
మంగళస్వరూపిణియునగ భూమిని ఉదయాస్తమయంబుల మేలుకొల్పినట్లు
నే నివ్వడు నిన్ను మేలుకొల్పింపుచున్నాను. ౫౦

దశరథమహారాజా ! నీవు ఉత్సవార్థము మంగళాలంకారంబులుచేసికొని
సౌందర్యంబునఁ బ్రకాశించుచు, మేరుపర్వతమునుండి సూర్యుఁ డుదయించు
నట్లు కీర్తుఁబున లెప్పు. ౫౧

దశరథమహారాజా ! నీకుఁ జంద్రుఁడును సూర్యుఁడును శివుఁడును గుఱే
రుఁడును వరుణుఁడును అగ్నిదేవుఁడును దేవేంద్రుఁడును విజయంబు నొసూ
గుదురుగాక. ౫౨

భగవతియైన రాత్రిగడచినది; ఈరాత్రి కాలంబునందుఁ జేయవల
సినకార్యంబులు నెఱవేర్చినావు. రాజశ్రేష్ఠుడవగు దశరథుఁడా ! మేలు
కొని యవ్వలికార్యంబులంజేయుము. ౫౩

రామునియభిషేకంబునకుఁ గావలసినద్రవ్యములన్నియు సిద్ధములయి
యన్నవి. ౫౪

భగవంతుఁడగు పసిష్ఠుఁడును, పౌరజనులను గ్రామ్యజనులను వర్తకులనుఁ
గొలువఁగా బ్రావ్హణలతోఁగూడఁ గాచుకొనియున్నాఁడు. ౫౫

దశరథమహారాజా ! రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబునేయునట్లు కీర్తు
బుగా నాజ్ఞాపింపుము.

గొల్లవాఁడులేనిపశువులును నాయకుఁడులేనిసేనయును చంద్రుఁడు
లేనిరాత్రియును ఆఁబోతులేనియావులును కాంతివిడియందునట్లు రాజు
ఏరాజ్యంబున జనుల కగవడకుండనో ఆ రాజ్యంబును చెడిపోవును. కావున
నీవు కీర్తుంబుగా రమ్ము. అని సుమంత్రుఁడు దశరథునిఁబొగడెను. ౫౬, ౫౭

దశరథమహారాజు ఆసుమంత్రుఁడు సానుభూర్వంబుగా సార్థకం
బుగాఁ జెప్పినమాట నని మనుకటికన్న నధికమయిన దుశభము నొందెను.

తత స్సరాజా తం సూతం సన్నహర్ష స్సతతం ప్రతి,
శోక రక్తక్షణ శ్రీమా నుద్వీక్ష్యోవాచ ధార్మికః.

౫౯

వాక్యే స్తు ఖిలు మర్హణి మను భూయో నికృంతసి,

సుమన్తః కరుణం శ్రుత్వా దృష్ట్వా దీనం చ పార్థివమ్. ౬౦
ప్రగృహీతాజ్ఞానిః కించి తస్మా డ్దేశా దపాక్రమత్,

యదా వక్తుం స్వయం దైన్యాన్న శశాక మహీపతిః. ౬౧
తదా సుమన్తం మన్తజ్ఞా కై కేయీ ప్రత్యువాచ హ,

సుమన్త! రాజా రజనీం రామహర్ష సముత్సుకః. ౬౨
ప్రజాగరపరిశ్రాంతో నిద్రాయా వశ మేయివాన్,

త ద్గచ్ఛ త్వరితం సూత! రాజపుత్రం యశస్వినమ్. ౬౩
రామ మానయ భద్రం తే నాత్ర కార్యా విచారణా,

స మన్యమానః కల్యాణం హృదయేన ననన్ద చ. ౬౪

నిర్జగమ చ సంప్రీత్యా త్వరితో రాజశాసననాత్,

సుమన్త శ్చింతయామాస త్వరితం చోదిత స్తయా. ౬౫

అంతః ఋత్ర దుఃఖంబున సంతోషంబులేకున్న శ్రీమంతుఁడు ధార్మికండునగు దశరథమహారాజు రోదనంబున శెట్టులైన నేత్రంబులతో సారథియగు సుమంతునిఁజూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౧౯

నేను కైకేయిమాటలచే జాలదుఃఖితుఁడనై యుండునపుడు దుఃఖకాలంబుల ననుచితంబులయి యీస్తుతివాక్యంబులు చెప్పటచే నాకు ఇనుమడిదుఃఖంబు గలుగుచున్నది. అని దశరథుఁడు సుమంతునితోఁ జెప్పెను.

సుమంతుఁడు వినువారికిని దుఃఖముగల్గించునట్టి మాదశరథునిమాటను విని దశరథుఁడు చాల దుఃఖితుఁడై యుండుటఁజూచి భయపడి చేతులు మొగిడ్చి కొంతదూరముగాఁ దొలంగిపోయెను. ౨౦

దశరథమహారాజు దుఃఖంబున “రామునిదోడ్కొనిరమ్మ” అనితాను జెప్పఁజాలక పోయినందున ఆలోచనలు నేర్చినకైకేయి సుమంతుఁజూచి బదులుచెప్పెను. ౨౧

సుమంతుఁడా! దశరథమహారాజు రామపట్టాభిషేకంబునుగుఱించిన సంతోషంబునఁజేసి రాత్రియంతయు మేలుకొనియుండి యలసి యిప్పుడు నిద్రకు లోబడియున్నాఁడు. ౨౨

సుమంతుఁడా! అట్లుకావున నీవు శ్రీమంబుగాఁబోయి రాజకూటుఁడును ప్రశస్తంబగుకీర్తిగలవాఁడు నగురాము నిటకుఁ దోడ్కొనిరమ్మ; నీకు మంగళమగుగాక; ఈవిషయమునం దాలోచింపవలదు. అని కైకేయి సుమంతునితోఁజెప్పెను. ౨౩

ఆ సుమంతుఁడు “ఇక మంగళంబగు” ననితలంచి మనంబున సంతోషంబునొందెను. ౨౪

అసుమంతుఁడు కైకేయి చెప్పినది దశరథునకు నమ్మతంబని తలఁచి సంతోషంబునొంది వేగంబుగా వెడలిపోయెను.

సుమంతుఁడు అకైకేయి వేగంబుగాఁజెప్పిన మాటనువిని యిట్లుని మనంబునఁ జేరించిెను. ౨౫

వ్యక్తం రామోఽభిషేకార్థ మిహోఽయాప్యతి ధర్మవితే,

ఇతి సూతో మతిం కృత్వా హరేణ మహతాఽఽవృతః. ౬౬

నిష్ఠగామ మహాబాహో రాఘవస్య దిదృక్షయా,

సాగరప్రద సజ్జాతా త్సుమన్త్రోఽన్తఃపురా చ్ఛుభాత్. ౬౭

నిష్క్రమ్య జనసంబాధం దదర్శ ద్వార మగ్రతః,

తతః పునస్తా త్సహసా వినిర్గతో

మహీపతీ ద్వారగతో విలోకయత్.

౬౮

దదర్శ పౌరా నివిధా న్తహాధనా

నుపస్థితా ద్వార ముపేత్య విష్టితాత్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుర్దశస్కంధః

పశ్చిమశస్త్రి:

తే తు తాం రజనీ ముష్య బ్రాహ్మణా వేదపారగాః,

ఉపతస్థు రుపస్థానం సహ రాజపురోహితాః.

౧

అమాత్యా బలముఖ్యా శ్చ ముఖ్యా యే నిగమస్య చ,

రాఘవస్యాభిషేకార్థే ప్రీయమాణా స్తు సంగతాః.

౨

ఉదితే విమలే సూర్యే పుష్యే చాభ్యాగతేఽహని,

లగ్నే కర్కటకే ప్రాప్తే జన్త రామస్య చ స్థితే.

౩

అభిషేకాయ రామస్య ద్విజేంద్రై రుపకల్పితమ్,

రాముడు పట్టాభిషేకంబునకై యే యిచ్చటకి రాబోవుచున్నాడు; ఇంక రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబగును; ఇది స్పష్టము. అని సుమంత్రుఁడు చింతించెను.

సుమంత్రుఁ డిట్లు చింతించి అధిక మయినసంతోషంబు నొంది మహా బాహుఁడగు రామునిఁ జూడగోరి వెడలిపోయెను. ౬౬

సుమంత్రుఁడు గొప్పకట్టకంబగునయోధ్యమధ్యముననుంటఁ జేసి సముద్రమునడుమనుండు ప్రాదంబుచాడువున నొప్పొచ్చుచుండు సంతకపురంబునుండి వెడలి ముందట ఎచ్చుజరులు చేరియుండుటవలన నిలుకుగానుండు సంతకపుర ద్వారంబును చూచెను. ౬౭

అంత నాసుమంత్రుఁడు, శ్రీమంబున సంతకపురంబు వెడలి ద్వారంబుఁజేరి అచ్చట నగ్రప్రచేతమునందున్న రాజులనుజూచి యంత కానుకలు దీసిగొని గుంపులుచేరి ద్వారమునందున్న నానావిధులగు పట్టణవాసిజనులను జూచెను. ౬౮

ఇది పదునాలవసర్గము.

పదునైదవసర్గము

వేదవేత్తలగు నాబ్రాహ్మణులందఱును రాత్రియంతయు నచ్చటనుండి అంత వసిష్ఠునిగూడి సభగాఁజేరిరి. ౧

మఱియు మంత్రులును సేనలోముఖ్యాధికారులగువారును బట్టణంబున ముఖ్యులయ్యుండువారును రామునిపట్టాభిషేకంబుఁజూచుటకై సంతోషంబున నచ్చటికి వచ్చిరి. ౨

సిర్పలుఁడగు చూర్మ్యుఁ డుదయించినపిమ్మటఁ బుష్కనక్షత్రంబునందు రామునిజన్మలగ్నంబయిన కర్కటలగ్నంబురాఁగానే రామునకుఁ బట్టాభిషేకమునేయుటకై కావలసినద్రవ్యంబులన్నియు బ్రాహ్మణోత్తములు సిద్ధములు చేసిరి. ౩

కాశ్చనా జలకుంభా శ్చ భద్రవీతం స్వలక్ష్మితమ్. ౪
రథ శ్చ సమ్యగ్ గాస్తీర్ణో భాస్వతా వ్యాఘ్రచర్తణా,

గజ్జాయమునయోః పుణ్యా త్సంగమా దాహృతం జలమ్. ౫
యా శ్చాన్యా సురితః పుణ్యా హ్రదాః కూపా స్సరాంసి చ,

ప్రాగ్వాహః శోర్ధ్వవాహశ్చ తిర్యగ్వాహః స్సమాహితాః. ౬
తాభ్య శ్చైవ వాహృతం తోయం సముద్రేభ్య శ్చ సర్వశః,

సలాజాః క్షీరిభి శ్చన్నా ఘటాః కాశ్చనరాజతాః. ౭
పద్మోత్పలయుతా భాన్తి పూర్ణాః పరమవారిణా,

క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజా దర్భా సుమనసః పయః. ౮

వేశ్యాశ్చైవ శుభాచారా స్సర్వాభరణభూషితాః,

చంద్రాంశువికచప్రఖ్యం కాశ్చనం రత్నభూషితమ్. ౯
సజ్జం తిష్ఠతి రామస్య వాలవ్యజన ముత్తమమ్,

చంద్రిమణ్డలసజ్కాశ మాతపత్రంచ పాణ్డూరమ్. ౧౦
సజ్జం ద్యుతికరం శ్రీమ దభిషేకపురస్కృతమ్,

నీళ్లతోనిండిన బంగారుకలశంబులును చక్కగా నలంకరింపఁబడిన రాజులకూర్పుండుపీఠంబును ప్రకాశించుచున్న పులితోలుతోఁ గప్పఁబడిన రథంబులును సిద్ధములయి ప్రకాశించుచుండినవి. ౪

గంగానదియు యమునానదియు సంగమమునొందు పుణ్యస్థలమునుండియు, పవిత్రములయిన యితరనదులనుండియు ప్రాదంబులనుండియుఁ గూపంబులనుండియు సరస్సులనుండియుఁ దేఱబడిన పుణ్యజలంబును సిద్ధమయి ప్రకాశించుచుండినది. ౫

తూర్పుతట్టుగాఁ బాటునట్టి గంగాగోదావర్యాది నదులనుండియు, డోర్నముఖముగాఁ బ్రవహించునట్టి బ్రహ్మవర్తము రుద్రావర్తము మున్నగు వానినుండియును దక్షిణోత్తరముఖములుగాఁ బ్రవహించు గండకికోణభద్రమున్నగు నదులనుండియు ఇట్టటుపాఱక నిలిచియుండుపుణ్యసరస్సులనుండియు తేఱబడినపుణ్యజలమును సిద్ధమయి ప్రకాశించుచుండినది. ౬

పేలాలతోఁగూడి పాలుగలయశ్వత్థాదిపత్రములతోఁ గప్పఁబడి తామరపూలును గలువలునుఁగూడి పరమజలంబుతోనిండియున్న బంగారుకలశంబులును పెండికలశంబులును బ్రకాశించుచుండినవి. ౭

తేనెయును బెరుఁగును పేలాలను దర్పలును మువ్వంబులును బాలును అప్పట సిద్ధములయి ప్రకాశించుచుండినవి. ౮

పువ్వుములుఁ జందనము మొదలగువానిఁదాల్చి సమస్తాభరణంబులను ధరించియుండుబోగమువారును బ్రకాశించుచుండిరి. ౯

చంద్రకేరణంబులుంబోలె మిక్కిలియుఁ జెల్లవైనదియు బంగారముతోఁ జేయఁబడిరత్నములు పొదిగియుండు సిడిగలదియునగు నుత్తమమైన రామునిచామరమును సిద్ధమైయుండినవి. ౧౦

చంద్రమండలంబుఁబోలెఁ జెల్లనిదై యుత్తమంబై పట్టాభిషేకము కొఱకుఁ గల్పితంబైన శ్వేతచ్ఛత్రంబును సిద్ధమైయుండినది. ౧౧

అయోధ్య—13

పాణ్డుర శ్చ వృష సృజగి పాణ్డురోఽశ్వ శ్చ సుస్థితః. ౧౧

ప్రసృతశ్చ గజ శ్రీమా నాపవాహ్మః ప్రతీక్షతే,

అమృతే చ కన్యా మాజ్ఞశ్శాస్త్ర సుర్వాభరణభూషితాః. ౧౨

వాదిత్రాణి చ సర్వాణి వద్దిన శ్చ తథా వరే,

ఇత్సూకూణాం యథా రాజ్యే సన్నిధియేతాభిషేచనమ్. ౧౩

తథా జాతీయ మాదాయ రాజపుత్రాభిషేచనమ్,

తే రాజవననా తత్ర సమవేతా మహీపతిమ్, ౧౪

అపశ్యన్తోఽబ్రువ న్కోను రాజ్ఞో నః ప్రతిపాదయేత్,

న పశ్యామశ్చ రాజాన ముదిత శ్చ దివాకరః. ౧౫

యావరాజ్యాభిషేక శ్చ సజ్జో రామస్య కీమతః,

ఇతి తేషు బ్రువాణేషు సార్వభౌమా న్తహీపతీః. ౧౬

అబ్రవీత్తా నిదం సర్వా న్సుమన్త్రో రాజసత్కృతః,

రామం రాజ్ఞో నియోగేన త్వరయా ప్రస్థితోఽస్త్యహమ్. ౧౭

పూజ్యా రాజ్ఞో భవంత స్తు రామస్య చ విశేషతః,

అయం పృచ్ఛామి వచనా త్సుఖ మాయుష్షతా మహమ్. ౧౮

రాజ్ఞ సృష్ప్రితి బుద్ధస్య య చ్ఛాగమనకారణమ్,

తెల్లనియాబోతును మఱియు సుందరంబును బెల్లనిదియునగు గుఱ్ఱంబును సిద్ధములయియుండినది. ౧౧

ఎల్లప్పుడును మదజలమును గార్చుచుండునదియు సుత్తమంబును రాజు తెక్కదగినదియునగు గజంబును సిద్ధమయియుండినది.

మంగళార్థము సమస్తాభరణంబులను దాల్చియుండువారునగు కన్యకలెనిమిదిమంది రామునిపట్టాభిషేకంబునకై కరుపెట్టియున్నారు. ౧౨

నీగాదివాద్యములన్నియు సిద్ధములయియుండినవి; అట్లు స్తుతిపాఠకులును ఇంక నితరులును సిద్ధులయియుండిరి.

ఇట్వైకువంశపురాజులకుఁ బట్టాభిషేకమగునపుడు వారల యాచారముచొప్పునఁ గావలసియుండు రత్నాదివదాన్యములఁ గొని యారాజులు రాజాజ్ఞవలన రామునిపట్టాభిషేకంబునకై రాజద్వారంబునఁ జేరి దశరథమహారాజగవడకుండుటఁజేసి “మేము వచ్చియున్నామని దశరథమహారాజున తెప్పఁడు చెప్పును?” అని తమలోఁ దామసుకొనిరి. ౧౩, ౧౪

మన కిదివఱకు దశరథమహారాజగవడజేన్నాఁడు. సూర్యోదయంబయినది; రామునిపట్టాభిషేకమునకు గావలసినద్రవ్యంబులన్నియు సిద్ధములయియున్నవి. అని యారాజులు తమలోఁ దామసుకొనిరి. ౧౫

ఆరాజు లిట్లు చెప్పుకొనుచుండగా దశరథునిచే గౌరవింపఁబడుచుండు సుమంత్రుండు ఆరాజుల నందఱఁజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౬

నేను రాజనియోగంబున రామునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకు వేగంబుగాఁ బోవుచున్నాను. ౧౭

మీరు దశరథమహారాజునకును విశేషించి రామునకును గౌరవింపఁ దగినవారలు.

నేను మీయాజ్ఞవలన నిప్పుడు నిద్రమేల్కొనియుండు దశరథమహారాజునొద్దకుఁబోయి దశరథునిఁజూచి “నీకు సౌఖ్యమేరా? నీవేల బయటికి రాలేదు” అని యడిగెదను. అని సుమంత్రుండు ఆ రాజులతోఁజెప్పెను. ౧౮

ఇత్కుక్త్వా స్తోమరద్వార మాజగామ పురాణవిత్.

౧౯

సదాఽనక్షం చ తద్వేళ్ల సుమన్త్రః ప్రవివేశ హ,

తుష్టావాస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య స విశాంపతేః.

౨౦

శయనీయం నరేంద్రస్య తదాఽఽసాద్య వ్యతిష్ఠత,

సోఽత్యాసాద్యతు తద్వేళ్ల తిరస్కరిణి మన్తరా.

౨౧

ఆశీర్భి ర్గుణయుక్తాభి రభితుష్టావ రాఘవమ్,

సోమసూర్యా చ కాకుత్స్థ! శివవైశ్రవణా వః.

౨౨

వరుణశ్చగ్ని రింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశన్తు తే,

గతా భగవతీ రాత్రిః కృతం కృత్య మిదం తవ.

౨౩

బుద్ధ్యస్వ నృపశాద్ధూల! కురు కార్య మనన్తరమ్,

బ్రాహ్మణా బలముఖ్యా శ్చ వైగమాశ్చాఽగతా నృప!.

౨౪

దర్శనం తేఽభికాక్షన్తే ప్రతిబుద్ధ్యస్వ రాఘవ!,

స్తు వన్తం తం తదా సూతం సుమన్త్రం మన్త్రకోవిదిమ్.

౨౫

ప్రతిబుద్ధ్య తతో రాజా ఇదం వచన మబ్రవీత్,

రామ మానయ సూతేతి య ద స్యభిహితోఽనయా.

౨౬

కి మిదం కారణం యేన మదాజ్ఞా ప్రతిహన్యతే,

రాజుల పురాతనవృత్తాంతంబుల నెఱిగియుండు నానుమంత్రుండు, ఆ రాజుల కిట్లు చెప్పి మఱి నంతఃపురద్వారంబునకుఁ బోయెను. ౧౯

సుమంత్రుండు తా నెప్పుడు దలంచినను అప్పుడు ప్రవేశింపఁగూడిన యంతఃపురంబును బ్రవేశించెను.

అనుమంత్రుఁ డట్లు ప్రవేశించి యాదశరథమహారాజువంశంబును బొగడెను. ౨౦

సుమంత్రుఁడప్పుడు దశరథమహారాజు శయనగృహంబుఁ జేరి యచ్చట నిలిచెను.

ఆ సుమంత్రుండు ఆగృహమన దశరథుండు పరుండియుండు స్థలము దగ్గఱకుఁబోయి తెరకుమాత్ర మీవల నిలిచి యాశీర్వాచనములు చేయుచు దశరథునిఁ బొగడెను. ౨౧

దశరథుఁడా! చంద్రుండును సూర్యుండును శివుండును గుభేరుండును పరుణుండును అగ్నిహోత్రుండును దేవేంద్రుండును నీకు విజయంబు నొసంగుదురుగాక. ౨౨

రాజశ్రేష్ఠుఁడవగుదశరథుఁడా! భగవతియగు రాత్రిగడచినది; నీవీ రాత్రి కాలంబునఁ జేయవలసిన కార్యంబుల నెఱివేఱిచినావు; నిద్ర మేలుకొనుము; ఇంకఁ జేయవలసిన కార్యంబులంజేయుము. ౨౩

దశరథమహారాజా! బ్రహ్మజులును సేనలోముఖ్యులగువారలును బట్టణమునందు నివసించువారును వచ్చి నిన్ను జూడఁగోరుచున్నారు; నిద్ర మేల్కొనుము. అని సుమంత్రుండు దశరథునిఁ బొగడెను. ౨౪

అంత దశరథుండు మేల్కొని అప్పుడు ప్రస్తుతించుచున్నవాని మంత్రంబులఁ బండితుఁడగువాని నానుమంత్రుఁజూచి యిట్లు చెప్పెను. ౨౫

“సుమంత్రుఁడా! రాముఁడొడ్కొనిరమ్మ” అని యీకై కేయి నీకుఁ జెప్పినదే దాని నేనొప్పుకొనియుండుటవలన నదియు నామాజ్ఞయే. అట్టి యాజ్ఞను నీవిట్లు లంఘించుటకుఁ గారణంబేమి? ౨౬

న చైవ సమ్ప్రసిష్టోఽహ మానయే హశు రాఘవమ్. ౨౭

ఇతి రాజా దశరథ స్నాతం తత్రాన్వతా త్పునః,

స రాజవచనం శ్రుత్వా శిరసా ప్రతిపూజ్య తమ్. ౨౮

నిర్జగామ నృపావాసా స్తన్యమానః ప్రియం మహత్,

ప్రపన్నో రాజమార్గం చ పతాకాధ్వజశోభితమ్. ౨౯

హృష్టః ప్రముదిత స్నాతో జగామాశు విశోకయన్,

స సూత స్తత్ర శుశ్రావ రామాధికరణాః శథాః. 30

అభిషేచనసంయుక్తా స్సర్వలోకస్య హృష్టవత్,

తతో దదర్శ రుచిరం కైలాసశిఖరప్రభమ్. 31

రామవేత్స సుమస్త్ర స్తు శక్రవేత్స సమప్రభమ్,

మహాకవాటవిహితం విలర్ది శతశోభితమ్. 32

కాశ్చిన్ ప్రతిమైకాగ్రం మణివిద్రుమతోరణమ్,

శారదాభ్రఘనప్రఖ్యం దీప్తం మేరుగుహోపమమ్. 33

మణిభి ర్వరమాల్యానాం సుమహద్భి రలఙ్కృతమ్,

ముక్తామణిభి రాకీర్ణం చందనాగరుధూపితమ్. 34

గన్ధా స్తనోజ్ఞా నివిసృజ ద్దాదరం శిఖరం యథా,

సారపై శ్చ మయూరై శ్చ నివదద్భి ర్విరాజితమ్. 35

సుకృతేహమ్మగాకీర్ణం సుకీర్ణం భక్తిభిస్తథా,

మన శ్చతు శ్చ భూతానా మాదద త్తిగ్ధ తేజసా. 36

చంద్రిభాస్కరసంకాశం కుటేరభవనోపమమ్,

మహేంద్రధామ ప్రతిమం నానావక్షిసమాకులమ్.	32
మేరుశృంగసమం సూతో రామవేశ్మ దదర్శ హ, ఉపస్థితై స్సమాక్షీర్ణం జనై రజ్జులికారిభిః.	3౪
ఉపాదాయ సమాక్రాంతై స్తథా జానపదై ర్జనైః, రామాభిషేకసుముఖై రుష్టుభై స్సమలజ్జుతమ్.	3౯
మహామేఘసమప్రఖ్య ముదగ్రం సువిభూషితమ్, నానారత్నసమాక్షీర్ణం కుబ్జకై రాతకావృతమ్.	౪౦

స వాజియుక్తేన రథేన సారథి ర్నరాకులం రాజసభం విలోకయన్, వరూథినా రామగృహభిపాతినా పురస్య సర్వస్య మనాంసి హర్షయన్.	౪౧
తత స్సమాసాద్య మహాధనం మహా త్ప్రహృష్టరోమా స బభూవ సారథిః, మృగై ర్మయూరై శ్చ సమాకులోల్బణం గృహం వర్హాస్య శచీపతే రివ.	౪౨
స తత్ర కైలాసనిభా స్వలజ్జుతాః ప్రవిశ్య కక్ష్యౌ స్త్రిదళాలయోపమాః, ప్రియా స్సరాన్ రామమతే సీతా స్పృహయా నపోహ్య శుద్ధాస్త ముపస్థితో రథీ.	౪౩
స తత్ర శుక్రావచ హర్షయుక్తా రామాభిషేకార్థకృతా జనానామ్, నరేంద్రసూనో రభిమజ్జఞ్ఞార్థా	

వద్రంగివారలనూత్తంబులగు చిత్రశిల్పంబులనొప్పుచు అధిక కాంతిగలిగి యుండుటఁజేసి చూపరులమనంబుల నేత్రంబుల నాకర్షించుచుఁ జంద్రుని తోను సూర్యునితోను సాటియగుచుఁ గుబేరునిగృహంబుతో సమానంబై దేవేంద్రునిగృహంబుతోఁ దుల్యంబై నానావిధవత్తులగుపూర్ణంబై మేరు పర్వతశిఖరసదృశంబై సమీపంబునకు వచ్చి చేతుల మొగిడ్చిఁగొనియున్న జనులతోఁగూడి యట్లు గ్రామములనుండి కానుకలఁ దీసికొనివచ్చి రాము నకుఁ బట్టాభిషేకంబు కాంగలదని సంతోషంబునొంది పరమోత్సాహం బుతోనున్న జానపదజనులచే నలంకృతంబై మహామేఘంబునఁబోలునచ్చెయున్న తంబై, చక్కఁగా నలంకృతంబై నానారత్నంబుల నాకీర్ణంబై గూని వాండ్రును స్వల్పకరీరముగలవారఁబను మెండుగాఁగలిగి యొప్పుచున్న రామునిగృహంబుఁ జూచెను. ౩౨-౪౦

అనుమంత్రుఁడు మనుష్యులు నిండియుండు రామగృహంబును జూచుచు, మిఁదికప్పుతోఁగూడి గుఱ్ఱములు గట్టియుండురథంబును, రామగృహంబున కభిముఖంబుగాఁ దోలుకొని పోవుచు, నావట్టణంబుననుండు సమస్తజనుల కును సంతోషంబుగల్గనట్లుచేసెను. ౪౧

అంత నానుమంత్రుఁడు గొప్పదియు మిగుల ధనంబుతోఁ గూడినదియొ నెచ్చుగా మృగంబులును మయూరంబులును గలదియునగు నారాముని గృహంబుఁజేరి దేవేంద్రునిగృహంబుఁ జేరినట్లు అధికసంతోషంబున దేహం బంతయుఁ గగుర్పాటునొందెను. ౪౨

అంత నానుమంత్రుఁడు, వైలాసపర్వతంబునఁబోలెఁ దెల్లఁగా నున్న తంబులయి దేవతలయిండ్లకు సాటివచ్చుచున్న తొట్టికట్లఁ బ్రవేశించి రాము నకుఁ బ్రియుల రామునిమతంబు ననుసరించువారల ననేకపురుషుల సత్కృ మించి యంతఃపురంబునొద్దకుఁ బోయెను. ౪౩

అచ్చట నానుమంత్రుఁడు పరమసంతోషంబునొంది జనులు సంతో షంబున రామాభిషేకంబుగఁగొనియు, రామునకు సమస్తహాకంబురకు మంగ శంబు గలుగుటనుగఁగొనియుఁ జెప్పుకొనుచున్న మాటలను విసెను. ౪౪

స్వర్వస్య లోకస్య గిరః ప్రహృష్టః.

౪౪

మహేంద్రసిద్ధప్రతిమం తు వేశ్మ
రామస్య రమ్యం మృగపక్షిజుష్టమ్,
దదర్శ మేరో రివ శృంగ ముచ్చం
విభ్రాజమానం ప్రభయా సుమన్త్రః.
ఉపస్థితై రజ్జులికారకై శ్చ
సోపాయనై ర్జానపదై శ్చ మర్త్యైః,
కోట్యాపరాధై శ్చ విముక్తయానై

౪౫

స్సమాకులం ద్వారపథం దదర్శ.

౪౬

తతో మహామేఘమహీధరాభం
ప్రభిన్న మత్యంకుశ మప్రసవ్యామ్,
రామకాపవాహ్యం రుచిరం దదర్శ
శత్రుజ్ఞాయం నాగ ముదగ్ర కాయమ్.

౪౭

స్వలక్ష్మణౌ న్నాశ్వరథా స్సకుజ్జరా
నమాత్యముఖ్యాక్ శతశ శ్చ వల్లభాక్,
వ్యవోహ్యా సూత స్సహితా స్సమంతత
స్సమృద్ధ మస్తఃపుర మావివేశ.

౪౮

త దద్రి కూటాచల మేఘసన్నిభం
మహావిమానోత్తమవేశ్మ సంఘవత్,
అవార్యమాణః ప్రవివేశ సారథిః
ప్రభూతరత్నం మకరో యథాఽన్త వమ్.

౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే పంచదశ స్కంధః.

సుమంత్రుఁడు దేవేంద్రనిగృహంబుంబోలినదై రమణీయంబై మృగ
పక్షి సేవితంబై ఉన్నతంబగు మేరుశిఖరంబుభంగిఁజూడనొప్పుచుఁ గాంతిచేఁ
బ్రకాశించుచున్నరాముఁడు నివసించుగృహంబుఁ జూచెను. ౪౫.

ఆ సుమంత్రుఁడు, అచ్చట చేమోడ్పులుభరించి కానుకలు దీసికొని
వాహనంబుబదిగి, నిల్పియుండు బహుకోటిపరార్థసంఖ్యాకులగు గ్రామ్యజను
లచేసింజిన ద్వారంబుఁ జూచెను. ౪౬.

అంత నాసుమంత్రుఁ డచ్చట, మహామేఘంబునకును బర్వతంబునకు
సరిపచ్చునదియై మదించి యంకుశము సరకునేయనిదై యప్రసవ్యంబై
రామున కెక్కఁదగినదై మనోహరంబై యున్నతంబగు మేనుగలిగి యొప్పు
చుండు శత్రుంజయంబను గజంబుఁ జూచెను. ౪౭.

సారథియగుసుమంత్రుఁడు అచ్చట సర్వాలంకారంబులఁ దేజరిల్లుచు
గుట్టములతోను రథములతోను గజములతోనుఁ గూడినవారల నొకటిగాఁ
జేరినవారల ననేకుల మంత్రిమంఖ్యులను రాజవల్లభులను దాటి సర్వసంప
దలం జేలంగుచుండు సంతకపురంబుఁ బ్రవేశించెను. ౪౮.

సుమంత్రుఁడు, పర్వతశిఖరంబుతోను నిశ్చలమగు మేఘంబులతోను
సమానంబై ఏడంతస్తులమిద్దలతోఁగూడిన గృహంబు లనేకములుగల్గినదై
యుండు నాయంతకపురంబును మకరము రత్నాకరంబగు సముద్రంబు చొచ్చు
నట్లు ఎంతమాత్ర మడ్డలేనివాఁడై ప్రవేశించెను. ౪౯.

ఇది పదునైదవసర్గము.

పోడశస్కంధః

స త దంత్యపురద్వారం సమతీత్య జనాకులమ్,
ప్రవిక్తాం తతః కత్యో మాససాద పురాణవిత్. ౧

ప్రాసకార్తుకబిభృద్భి ర్యవభి ర్త్వప్తకుణ్డలైః,
అప్రమాదిభి రేకాక్రై స్వసురక్తై రధిష్ఠితామ్. ౨

తత్ర కాషాయీణో వృద్ధా న్వేత్రపాణీక్ స్వలజ్జుతాన్,
దదర్శ విష్ఠితాన్ ద్వారి స్త్ర్యధ్యతౌ న్సుసమాహితాన్. 3

తే సమీత్య సమాయాంతం రామప్రియచిక్షివః,
సహ సోత్పతితా స్సర్వే స్వాసనేభ్య స్ససంభ్రమాః. ౪

తా నువాచ వినీతాత్తా సూతపుత్రః ప్రదక్షిణః,
క్షీప్ర మాఖ్యాత రామాయ సుమన్త్రో ద్వారి చివ్యతి. ౫

తే రామ ముపసంగమ్య భర్తుగి ప్రియచిక్షివః,
సహభార్యాయ రామాయ క్షీప్ర మేవాభిచక్షిరే. ౬

ప్రలివేదిత మాజ్ఞాయ సూత మభ్యంతరం పితృః,
త త్రై వానాయయామాస రాఘవప్రియ కామ్యయా. ౭

తం వైశ్రవణసంకాశ ముపవిష్టం స్వలజ్జుతమ్,

పదునాఱవ సర్గము

పురాతనరాజవృత్తాంతముల నెఱింగినసుమంత్రుఁడు జనులచే నిండి యుండు నాయంతరిపురద్వారము నతిక్రమించి యంత నీఁతెలును భయస్సులును భరించి తుడువబడిన వగుటఁజేసి కాంతియుక్తంబులైన కుండలంబులతో నొప్పుచు నేమఱుపాటులేక నిశ్చలబుద్ధులయి, రామునియం దనురాగంబు గల్గియుండు యౌవనపురుషులచే రక్షింపబడుచున్నదియు జననవృద్ధము లేనిదియునగు తొట్టికట్టుఁజేరెను. ౧౨

ఆసుమంత్రుఁ డచ్చటఁ గామయవస్త్రముధరించి వేత్రములు చేతులం దాల్చి చక్కగా నలంకరించుకొని వాకిలియందుఁ గావలియున్నవారల నంతరిపురస్త్రీల కధ్యక్షులం జూచెను. 3

ఆకావలివాండ్రందఱును రామునకుం బ్రియంబుసేయువారలు కావున సుమంత్రుని గౌరవించినచో రామునకుఁ బ్రియంబగునని తలఁచి సుమంత్రుఁడు పచ్చటంజూచి వేగంబున దమయాసనంబులనుండి లేచిరి. 4

సుమంత్రుఁడు మిగుల సరళుఁడుగావున వినయంబున వారలంజూచి “సుమంత్రుఁడు వాకిటవచ్చి కను పెట్టియున్నాఁడని శిష్యుఁడుగా రామునకుఁ జెప్పఁడు” అని చెప్పెను. 5

ఆకావలివాండ్రు తమకు నాథుఁడగు రామునకుఁ బ్రియంబుసేయుఁ గోరువారలు కావున శిష్యుఁడుగానే రామునియొద్దకుఁబోయి, భార్యాసహితుడై యున్నరామునితో సుమంత్రుఁడు వాకిటవచ్చియున్నాఁడని విన్నవించిరి. 6

రాముఁడు కావలివాండ్రవలన దనతండ్రియగు దశరథునకు మిక్కిలి యాప్తుడైన సుమంత్రుఁడు వచ్చియుండుట నెఱింగి దశరథునకుఁ బ్రియంబగుటకై, భార్యాసహితుడై యున్నస్థలంబునకే యాసుమంత్రుని రప్పించెను. 7

కుబేరునితో సమానుడై చక్కగా నలంకారంబులు ధరించిన

దదర్శ సూతః పర్యజ్ఞే సౌవర్ణే సోత్తరచ్ఛవే. ౮

వరాహమధిరాభేః శుచినా చ సుగన్ధినా,
అనులిప్తం పరాశ్శ్రేణ చందనేన పరస్తపమ్. ౯

స్థితయా పార్శ్వత శ్చాపి వాలవ్యజనహస్తయా,
ఉపేతం సీతయా భూయ శ్చిత్రయా శశిసం యథా. ౧౦

తం తపస్త మి వాదిత్య ముపపన్నం స్వతేజసా,
వవన్దే వరదం వందీ వినయజ్ఞో వినీతవత్. ౧౧

ప్రాజ్ఞలి స్తు సుఖం పృష్ట్యా విహారశయనాసనే,
రాజపుత్ర మువాచేదం సుమన్త్రో రాజసత్కృతః. ౧౨

కౌసల్యా సుప్రజారామ ! పితా త్వాం ద్రష్టు మిచ్ఛతి,
మహిష్యా సహ కైకేయ్యా గమ్యతాం తత్ర మాచిరమ్. ౧౩

ఏవముక్త స్తు సంహృష్టో నరసింహో మహాద్యుతిః,
తత స్సమ్మానయామాస సీతా మిద మువాచహ. ౧౪

దేవి ! దేవశ్చ దేవీ చ సమాగమ్య మదస్తరే,
మస్త్రయేతే ధృవం కింఞ్చి దభిషేచనసంహితమ్. ౧౫

లక్షయిత్వా హ్యభిప్రాయం ప్రియకామా సుదక్షిణా,
సంచోదయతి రాజానం మదర్థం మదిరేక్షణే !. ౧౬

సా ప్రహృష్టా మహారాజం హితకామానువర్తినీ,
జననీ చాగ్రకామా మే కేకయాధిపతే ! స్మృతా. ౧౭

వాడై మేలయిన ప్రచ్ఛదపటము పటిచియిండుటంగారు పామునందుఁ
గూర్చుండి వందినెత్తురుఁ బోలె నెఱ్ఱుఁగాఁ బరిశుద్ధంబై మంచివాసునగలిగి
యిండు శ్రేష్ఠంబగుచందనంబుబూసికొని ప్రక్కను చాచురంబు చేతఁదాగ్ని
వీచుచున్న సీతతోఁగూడి యిండుటంజేసి యిసుమడిగాఁ బ్రకాశించుఁ
జిత్రనక్షత్రంబుతోఁగూడిన చంద్రుఁడుఁబోలెఁ జూడనగుచున్న రాముని
జూచెను. ౮-౧౦

వినయంబుగల యాసుమంతుఁడు సూర్యుఁడుఁబోలె దేహకాంతిచే
వెలుంగుచున్నవాని శాశ్వతులకు వరంబులనిచ్చువాని నారాముని వినయం
బున నమస్కరించెను. ౧౧

దశరథమహారాజుచే గౌరవింపఁబడునట్టి సుమంతుఁడు రాముని
“ఏకాంకవిహారాదులందు నీకు సుఖమేనా!” అనియడిగి మఱల నిట్లని
చెప్పెను. ౧౨

రాముడా! నిన్నుఁగనుటచేసి కొసల్యమపుత్రయయినది; దశరథుఁ
డును కైకేయుఁడును నిన్నుఁజూడఁ గోరుచున్నారు. అచ్చటికిఁ కిక్కుముగా
రమ్ము. అని సుమంతుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను. ౧౩

అధికమయినకాంతిగలవాఁడును పురుషశ్రేష్ఠుఁడు నగురాముఁడు
సుమంతునిమాటవిని వరమసంతోషంబునొంది యతని గౌరవించి యగత
సీతంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౪

సీతా! దశరథుఁడును కైకేయుఁడునుజేరి, నాకవియనుయి పట్టాభిషే
కమును గుఱించియేమో యాలోచించుచున్నారు; ఇది నిశ్చయము. ౧౫

మదమగవ్వినకండ్లు గలసీతా! కైకేయి దశరథునిఁ బ్రియంబు గోరు
నదియు మిగుల సమర్థురాలగు గావున దశరథుని యభిప్రాయం బెఱింగి
నాకుఁ బట్టాభిషేకంబు నేయుటకై దశరథునిఁ బ్రేరేపించుచున్నది. ౧౬

కైకేయి నాకుఁదల్లియు లోకంబునకు మేలుగోరునదియును దశరథ
మహారాజు ననువర్తించునదియు నగుటకేసి సంతోషంబున నాకుఁ బట్టా

దిష్ట్యా ఖలు మహారాజో మహిష్యా ప్రియయా సహ,
సుమన్త్రం ప్రాహిణో దూత మర్థకామకరం మమ. ౧౯

యాదృశీ పరిష త్తత్ర తాదృశో దూత ఆగతః,

ధృవ మద్యైవ మాం రాజా యశావరాజ్యేఽభిషేక్యతి. ౧౯

హస్త! శీఘ్ర మితో గత్వా ద్రక్ష్యామి చ మహిపతిమ్,

సహ త్వం పరివారేణ సుఖ మాస్వ రమస్వచ. ౨౦

పతిసన్తానితా సీతా భర్తార మనితేక్షణా,

ఆద్వార మనువవ్రాజ మజ్జశాన్యభిదధ్నుషీ. ౨౧

రాజ్యం ద్విజాతిభి ర్జుష్టం రాజసూయాభిషేచనమ్,

కర్తు మర్హతి తే రాజా వాసవస్యేవ లోకకృత్. ౨౨

దీక్షితం వ్రతసమ్పన్నం వరాజనధరం శుచిమ్,

కురజ్జగ్జ్గపాణిం చ పశ్యన్తి త్వాం భజా మ్యహమ్. ౨౩

పూర్వాం దిశం వజ్రధరో దక్షిణాం పాతు తే యమః,

వరుణః పశ్చిమా మాశాం ధనేశస్తూ త్తరాం దిశమ్. ౨౪

భిషేకంబు కావలెనని కోరును.

దశరథమహారాజు ప్రియభార్యయగు కైకేయిగూడి నాప్రయోజనమును గోరునట్టి సుమంత్రుని నాయొద్దకు దూతనుగా బంపెనే; ఇది భాగ్యము గదా !

అచ్చట ఎట్టిసభచేరియున్నదో, అట్టిదూత వచ్చినాడు; నాకు దల్లియుండండియునగు వారచ్చటఁజేరి యున్నారు కావున అట్లు నాకాప్తుడైన దూతను బంపివారు.

దశరథమహారాజు నా కిప్పుడే పట్టాభిషేకము సేయగలడు; ఇది నిశ్చయము. ౧౯

సంతోషము ఇప్పుడు శిశువుగా నిచ్చుటనుండిపోయి దశరథమహారాజును కైకేయినిఁ జూచెదను.

నీవు పరిజనములఁ గూడి సుఖంబుగాఁ గ్రీడింపుచుండుము. అని రాముఁడు సీతతోఁ జెప్పెను. ౨౦

నల్లనికండ్లుగలసీత యిట్లునునయోక్తులఁ బెనిమిటిచే గౌరవింపబడినదై పెనిమిటికి మంగళంబులు గలుగవలెననికోరుచు నాకిలవఱకు పెనిమిటిని వెంబడించెను. ౨౧

బ్రహ్మదేవుఁ డిందు నకుఁదోలె రాజసూయయాగమునందు యోగ్యతను గల్గించునట్టి రాజ్యంబును బ్రాహ్మణద్వారముగా దశరథమహారాజున కిచ్చెను.

అటుపిమ్మట నీవు రాజసూయయాగ దీక్షవహింపఁగా వ్రతసంపన్నుడవై కృష్ణాజినధరుడవై పరిశుద్ధుడవై జింకకొమ్ముచేతఁ దాల్చియున్న నిన్నుఁ జూచుచుండఁగోలెదను. ౨౩

నిన్నుఁ దూర్పుదిక్కునందు చేసేంద్రుఁడును, దక్షిణపుదిక్కునందు యముఁడును, పడమటిదిక్కునందు వరుణుఁడును, ఉత్తరపుదిక్కునందు గుణేరుఁడును రక్షింతురుగాక. ఇట్లు సీత రామునకు మంగళంబు గలుగవలెనని పలంచినది. ౨౪

అథ సీతా మనుజ్ఞాప్య కృతకౌతుకమజ్ఞః,
నిశ్చక్రాదు సుమన్త్రేణ సహ రామో నివేశనాత్. ౨౫

పర్వతా దివ నిష్క్రమ్య సింహా గిరిగుహాశయః,
లక్ష్మణం ద్వారి సోఽపశ్య త్ప్రహ్వజ్జలిపుటం స్థితమ్. ౨౬

అథ మధ్యమకత్యాయాం సమాగచ్ఛ త్సుస్రాజ్జనైః,
స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతిసంస్థ చ. ౨౭
తతః పావకసుకాశమారురోహ రథోత్తమమ్,
వైయాఘ్రిం పురుషవ్యాఘ్రో రాజతం రాజనన్ధనః. ౨౮

మేఘనాద మసంబాధం మణిహేమవిభూషితమ్,
ముష్ణంత మివ చక్షూషి ప్రభయా సూర్యవర్చసమ్. ౨౯

కరేణుశిఖకల్పై శ్చ యుక్తం పరమవాజిభిః,
హరియుక్తం సహస్రాక్షో రథమింద్ర ఇవాశుగమ్. ౩౦

ప్రయయా తూర్ణ మాస్థాయ రాఘవో జ్వలిత శ్చియా,
స పక్షస్య ఇ వాకాశే స్వనవా నభినాదయన్. ౩౧

నికేతాన్నిర్యయా శ్రీమాన్ద హేంద్రా దివ చంద్రమాః,

చత్రచామరపాణిస్తు లక్ష్మణో రాఘవానుజః. ౩౨

జుగోప భ్రాతరం భ్రాతా రథ మాస్థాయ పృష్ఠతః,

తతో హలహలాశబ్దస్తుముల స్సరుజాయత. ౩౩

తస్య నిష్క్రమమాణస్య జనౌఘస్య సమంతతః,

అంత పట్టాభిషేకమునకుఁ గావలసిన మంగళాలంకారములు వెలుంగుచుండు రాముఁడు సీత నొప్పించి నమంత్రుఁగూడి తనగృహంబు వెడలెను.

పర్వతగుహయందుండు సింహంబు పర్వతంబునుండి వెడలునట్లు రాముఁడు గృహంబునుండి వెడలి వాకిట నమ్రుడై చేతులు మొగిడ్చి కొని యున్న లక్ష్మణుఁ జూచెను. ౨౬

అంతఁ బురుషశ్రేష్ఠుఁడును రాజకుమారుఁడు నగు రాముఁడు నడిమిలోట్టి కట్టునఁ దనన్నేహితులజేరి తన పట్టాభిషేకముఁ జూడఁగోరివచ్చిన జనులందఱుఁ జూచి వారియొద్దకుఁబోయి వారల మంచిమాటల నభినందించి యంత మురితోలుతోఁ గప్పఁబడియుండుటఁజేసి యగ్నిహోత్రుఁడబోలె వెలుంగుచున్నదియు వెండితోఁ జేయఁబడినదియు నగుశ్రేష్ఠమయిన రథంబు నెక్కినను.

రాముఁడు, మేఘంబునకుఁ బోలె మహాధ్వనిగల్గెదై విశాలంబై చుణుల చేతను బంగారముచేతను అలంకృతంబై, కాంతిచేఁ జూపవలనేత్రంబుల నాకర్షించుచు, సూర్యుండుబోలె వెలుంగుచు నేనుఁగుపిల్లలంబోలు శ్రేష్ఠాశ్వంబులతోఁ గూడినదియునగు రథంబును, ఇంద్రుఁ డెక్కునట్లు ఎక్కి కాంతిచేఁ వెలుంగుచు శిఖ్రంబుగాఁ బోయెను. ౨౯, 30

కాంతిసంపన్నుడగు నారాముఁడు ఆకాశంబున మహాధ్వనిగల మేఘంబుబోలె రథశబ్దంబున దిక్కుల ధ్వనింపజేయుచు, మహేంద్ర పర్వతంబునుండి చంద్రుఁడు వెడలునట్లు, గృహంబునుండి వెడలెను. 30

రామునితమ్ముడగు లక్ష్మణుఁడు ఒకచేతను ఛత్రంబును నుటియొకచేతను జామరంబును దాల్చి రథంబు వెనుకటిభాగంబున నిల్చి, యన్నయగు రామునకు ఎండ మొదలగునవి తగులకుండునట్లు రక్షింపుచుండెను. 3౨

అంత రాముఁడు బయలుదేరినప్పుడు, తుములుంబుగా జనులు కలకల శబ్దంబుగావించిరి. 33

తతో హయవరా ముఖ్యా నాగా శ్చ గిరిసన్నిభాః. 3౪

అనుజగ్తు స్తదా రామం శతశోఽథ సహస్రతః,
అగ్రత శ్చాస్య సన్నద్ధా శ్చవనాగరురూపితాః. 3౫
ఖడ్గచాపధరా శ్శూరా జగ్తు రాశంసవో జనాః,

తతో వాదిత్రశబ్దా శ్చ మృతిశబ్దా శ్చ వదినామ్. 3౬

సింహనాదాశ్చ శూరాణాం తదా శుశ్రువితే పథి,
హర్ష్యవాతాయనస్థాభి ర్భూషితాభి స్సమంతతః. 3౭
కీర్యమాణ స్స పుష్పేష్చై ర్యయా స్త్రీభి రరిన్దమః,

రామం సర్వానవద్యాంగోఽన్య రామప్రీషయా తతః. 3౮
వచోభి రక్రై ర్హర్ష్యస్థా ఊతిస్థా శ్చ వవన్దిరే,

నూనం నన్దతి తే మాతా కౌసల్యా మాతృనన్దన !. ౩౯

పశ్యంతీ సిద్ధయాత్రం త్వాం పిత్ర్యం రాజ్య మవస్థితమ్,

సర్వసీమన్తినీభ్య శ్చ సీతాం సీమన్తినీ వరామ్. ౪౦
అమన్యస్త హి తా నారోఽన్య రామస్య హృదయస్త్రియామ్,
తయా సుచరితం దేవ్యా పురా నూనం మహత్తపః. ౪౧
రోహిణీవ శశాంశ్చై న రామసంయోగమాపయా,

ఇతి ప్రాసాదశృంగేషు ప్రమదాభి ర్నరోత్తమః. ౪౨

శుశ్రావ రాజమార్గస్థః ప్రియావాచ ఉదాహృతాః,
పు రాఘవస్తత్ర కథా ప్రపజ్ఞాశ్శుశ్రావలోకస్యసమాగతస్య.

అంత నప్పుడు కొందఱు గుఱ్ఱముల నెక్కియును, గొందఱు తేనుగుల నెక్కియు నిట్లు వేనవేలుగా రామునివెంట నేగిరి. 38

ఆ రామునిముందటను గవచంబులు దొడిగి చందనాగరువుల నలంది కొని ఖడ్గంబులను భనుస్సులను ధరించినవారలు కూరులు రాముని మంగళంబు గోరువారలు నడిచిరి. 39

అంత నప్పుడు మార్గంబున వాద్యధ్వనులును స్తుతిపాఠకులు సేయు ప్రోత్ర శబ్దములును కూరులుసేయుసింహ నాదంబులును విసంబడినవి. 40

శత్రువుల నడఁగఁ ద్రొక్కంజాలిన యా రాముఁడు, అప్పుడు దేహమంతయుఁ జక్కఁగా నలంకరించికొని, మేడలయందలి కిటికీలనుండు స్త్రీలుచల్లు పూలవానలఁ బరిగ్రహించుచు వ్రేలెను. 41

అంత నుత్తమస్త్రీలు కొందఱు మేడలవైపుండియుఁ, గొందఱు భూమివై నుండియు రామునకు సంతోషంబుసేయుంగోరి రాముని ఇట్లుని యుత్తమ వాక్యంబులం బ్రస్తుతించిరి. 42

నీవు కట్టి సంతోషంబు గలుగఁజేయువాడవు; నిన్నుఁ జూచి నీకట్టి కొసల్య నిశ్చయముగా సంతోషించుచున్నది. 43

నీ గమనము సఫలంబగును; అట్లుపితృంబగురాజ్యంబును బొందియున్న నిన్ను జనులు జూడఁగలరు. అని రామునిఁ బ్రస్తుతించిరి. 44

ఆస్త్రీలు రామునకు మనః ప్రియంబగు సీతను సమస్తస్త్రీలకన్నను ఉత్తమరాలనుగాఁ దలఁచియుండిరి. 45

రోహిణీదేవి చంద్రునిఁ గూడినట్లు సీతాదేవి రామునిఁ గూడినది. ఈసీత పూర్వజన్మంబున గొప్ప తపస్సుచేసి యుండును; ఇది నిశ్చయము! అని ఆస్త్రీలు సీతను బొగడరి. 46

రాజమార్గంబున నున్నరాముఁడు ఇట్లు మేడలవైపుండి యా స్త్రీలు చెప్పిన ప్రియపదనంబుల విన్నెను. 47

ఆ రాముఁడు గ్రామంబులనుండి వచ్చియున్న భనులు చెప్పుకొను

ఆత్మాధికారా వివిధాశ్చ వాచః ప్రహృష్టరూపస్యపురోజనస్య,
ఏష శ్రియం గచ్ఛతి రాఘవోఽద్య
రాజప్రసాదా ద్విపులాం గమిష్యే. ౪౪

ఏతే వయం సర్వ సమృద్ధకామా
యేషా మయం నో భవితా ప్రళాస్తా,
లాభో జనస్యాస్య యదేష సర్వం
ప్రపత్యతే రాష్ట్ర మిదం చిరాయ. ౪౫

స హ్యప్రియం కిం న జాతు కశ్చి
త్పశ్యేన్న దగిఖం మనుజాధిపేఽస్మిన్,
సఖోఽపనద్భి శ్చ హయై ర్నతజ్జజైః
పురస్కరై స్స్వస్తికసూతమాగధైః. ౪౬

మహీయమానః ప్రవరై శ్చ వాదకై
రభిష్టుతో వై శ్రవణో యథా యయా,
కరేణుమాతజ్గరథాశ్వసంకులం
మహాజనౌఘప్రతిపూర్ణ చత్వరమ్. ౪౭

ప్రభూతరత్నం బహువణ్యసంచయం
దదర్శ రామో రుచిరం మహాపథమ్,

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షోడశస్కర్గః.

సప్తదశస్కర్గః

స రామో రథ మాస్థాయ సమ్ప్రహృష్టసుహృజ్జనః,
పతాకాధ్వజసమృన్నం మహార్థాగరుధూపితమ్.
అపశ్యన్నగరం శ్రీమా న్నానాజనసమాకులమ్,

మాటలను, ఆ పట్టణముందలిజనులు గగుర్పాటునొంది చెప్పకొనుమాటలను విన్నెను.

ఈ రాముడు దశరథమహారాజునుగ్రహంబువలన నిష్పడు భూమి కధిపతియయి రాజలక్ష్మీ బొందగలడు; మన కిట్టి రాముడు రక్షకుడు కాగలడు కావున మన కోర్కలన్నియు నీడేఱగలవు. ౪౪

ఈ రాముడు బహుకాలమునకుఁగా నీరాజ్యమునకంతయు నధిపతి యగుట యా జనులభాగ్యమే. ఇతఁడు తాజాగానుండఁగా నొకానొకఁడును, ఒకానొకప్పుడును కొంచెమైనను అప్రియంబుచగాని, దుఃఖంబుచగాని పొందడు. ౪౫

ఆ రాముడు, కేకలువేయుచుండు గుఱ్ఱములతోను గజంబులతోను గూడి స్తుతిపాతకులను సూతులను మాగధులను బహుగౌరవంబున బోగడుచు ముందు నడుచుచుండఁగా గుబేరుఁడుంబోలె వెలుంగుచు బోయెను. ౪౬

అడేనుఁగులతోను మగయేనుఁగులతోను రథంబులతోను గుఱ్ఱంబులతోను నిండి యవృటచ్చట గుంపులుగూడియుండు జనులతో నొప్పుచున్న మధ్యప్రదేశంబులు గలిగి యలంకారార్థంబు వేదచల్లఁబడిన మణిసమూహంబులచేఁ బ్రకాశించుచు విక్రయార్థంబై వర్తకు లుంచుకొనియుండు ననేక పదార్థంబుల నొప్పుచు మనోహరంబైయున్న రాజమార్గంబును. రాముడు చూచెను. ౪౭

ఇది పదునాఱవసర్గము

పదునేడవసర్గము

పట్టాభిషేకంబునకుఁ దగునట్లు లలంకారంబులు ధరించి వెలుంగుచుండు రాముడు తనస్నేహితులు సంతోషంబునొందఁగా రథంబు నందుండి నానావిధధ్వజంబులతో నొప్పుచు శ్రేష్ఠమయిన యగరు ధూపంబు వేయఁబడియుండుటంజేసి వాసనలు గుబాలించుచు నానాదేశముల

సగృహై రభ్రసజ్జాతైః పాణ్డురై రుపశోభితమ్. ౨
రాజమార్గం యయా రామో మధ్యేనాగరుధూపితమ్,

చన్దనానాం చ ముఖ్యానా మగరూణాం చ సంచయైః. 3

ఉత్తమానాం చ గన్ధానాం తౌమకోశామృరస్య చ,
అవిధాభి శ్చ ముక్తాభి రుత్తమై స్సాస్పటికై రపి. ౪

శోభమాన మసమ్ప్రదై స్తం రాజపథ ముత్తమమ్,
సంవృతం వివిధైః పక్ష్యై ర్భక్ష్యై రుచ్ఛావచై రపి. ౫

దదర్శ తం రాజపథం దివి దేవపథం యథా,

దధ్యక్షతహవిష్టాజై ర్భూవై రగరుచన్దనైః. ౬

నానామాల్యోపగంధై శ్చ సదాభ్యర్చితచత్వరమ్,
ఆశీర్వాదా స్పహూన్ శృణ్వ స్సుహృద్భి స్సముదీరితాన్. ౭
యథార్హం చాపి సంపూజ్య సర్వానేవ నరాన్యయా,

పితౄమహై రాచరితం తతైవ ప్రపితౄమహైః. ౮

అద్యోపాదాయ తం మార్గ మభిషిక్తోనుపాలయ,
యథాస్తలాలితాః పిత్రా యథాపూర్వైః పితౄమహైః. ౯
తత స్సుఖితరం రామే వత్స్యమ స్మతి రాజని,

అల మద్య హి భుక్తేన పరమార్థై రలం చ నః. ౧౦

నుండి పట్టాభిషేకోత్సవముఁ జూచుటకై వచ్చినజనులతో నిండియుండు నయోధ్యాపట్టణముఁ జూచెను.

ఆరాముఁడు మేఘంబులుంబోలెనుండు చెల్లనిగృహంబులతో నొప్పుచు నడుచు నగరుధూపంబు పేయఁబడుటంజేసి నువాసనగలిగియుండు రాజమార్గంబుఁ బ్రవేశించెను. ౨

ఉత్తమంబులగు చందఃపుష్కలమును అగరుచెక్కలును ఇతరగంధ ద్రవ్యంబులును తెల్లపట్టు మొదలగు పట్టుబట్టలును రంధ్రములుపేయక నూతనములుగనుండు ముతైములును నిర్దోషంబులును శ్రేష్ఠంబులు నగు శృటికమణులును నానావిధంబులగు పిండిపంటలును, అట్లు నానావిధంబులగు విక్రయపదార్థంబులు గలిగి యొప్పుచుండు నారాజమార్గంబును రాముఁడు ప్రవేశించెను. 3-౧

ఆ రాముఁడు, స్వర్గంబుననుండు దేవమార్గముంబోలె నొప్పుచున్న యారాజమార్గంబుఁ జూచెను.

రాముఁడు, స్నేహితులు సేయు నాశీర్వాదవచనంబుల వినుచు జనుల నందఱును వారివారియోగ్యతకుఁ దగునట్లు గౌరవించుచు పెరుగుఁ బేలాలు నక్షత్రలు మావిష్కను జందనాగరుధూపంబులును నానావిధములగు సుగంధిపుష్పమాలికలును గల్గియుండునుధృప్రదేశములతోనొప్పి యెల్లప్పుడు రమణీయందై యుండు రాజమార్గంబును బ్రవేశించెను. ౬, ౭

రాముఁడా! నీవు ఇప్పుడు పట్టాభిషిక్తుడవై మున్న నీతాతలును ముత్తాతలును గాపాడినవద్దతిని మమ్ములం గాపాడుము. ౮

మేము రామునిశంక్రీకాలంబునను అంతకుమున్ను తాతలకాలంబు లందును ఎంతసుఖంబు ననుభవించుచుంటిమో రాముఁడు రాజుగా నుండఁగా నంతకన్న నెచ్చునుఖం బనుభవింపఁగలము. ౯

ఇప్పుడు మాకు భోజనంబేమి భోగాదు లేమి యక్కఱలేదు; స్వర్గము మొదలగు పురుషార్థముల నక్కఱలేదు; రాముఁడు రాజ్యంబు నభిషిక్తుడై

యథా పశ్యామ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితమ్,

అతో హి నః ప్రియతరం నాన్య త్కించి దృవిష్యతి. ౧౧

యదాఽభిషేకో రామస్య రాజ్యేనామితలేజసః,

ఏతా శ్చాన్య శ్చ సుహృదా ముదాసీనః కథా శ్శుభాః. ౧౨

ఆత్మసంపూజనీ శ్శృణ్వ న్యయా రామో మహాపథమ్,

సహి తస్మా న్త నః కశ్చి చ్చక్షుషీ వానరో త్తమాత్. ౧౩

సర శ్శక్నో త్యపాక్రమ్తు మతిక్రాంతేఽపి రాఘవే,

యశ్చ రామం నపశ్యే త్తు యం చ రామో నపశ్యతి. ౧౪

నిన్దిత స్స వనే ల్లోకే స్వాత్మాఽప్యేనం విగర్హ తే,

సర్వేషాం హి స ధర్మాత్మా వర్ణానాం కురుతే దయామ్. ౧౫

చతుర్ణాం హి వయస్థానాం తేన తే త మనువ్ర తాః,

చతుష్పథాన్దేవపథాం శై చ్చత్యా న్యాయతనాని చ. ౧౬

ప్రదక్షిణం పరిహరన్ జగామ నృపతే సుతః,

మఱిల గృహంబునకుఁ బోవుచుండునప్పుడు ఆతనిం జిక్కఁగాఁ జూచినఁ జాలును. ౧౦

కొలదిలేని పరాక్రమంబుగల రాముఁడు రాజ్యంబునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డగుటకన్న నితరం బేదియు మా కంతస్త్రియంబుకాదు. ౧౧

రాముఁడు స్నేహితులు దనకు మంగళంబుగల్గనట్లు పొగడుచుఁ జెప్పిన యామాటలను, మఱియు నితరములను వినుచు ధీరోదాత్తుండు కావున దన్నుఁ బొగడినప్పుడు గలంగవలసిన యుత్సాహంబునొందక నిర్వికారుడై రాజమార్గంబున బోయెను. ౧౨

పురుషులుచుగూడ సారాముఁ డెంతదూరంబు పోయినప్పటికిని మన స్సులో నకని ధ్యానింపకుండుటకుఁ గాని ఆలికవృంబుననై నను గండ్లతో నతనినే చూడకుండుటకుఁగాని శక్తులు కాఁజాలరు; ఇక స్త్రీల కట్లతనియందనురాగాలికయంబుండుట యేమిచిత్రము! దగ్గఱగానున్నచో నమస్త మును విడిచి యతనినే చూచుచుండురని చెప్పవలె!

ఎవ్వఁడు దర్శనమాత్రంబుననే పరమానందంబు గలుగజేయునట్టి రామునిగూడఁ జూడకుండునో రాముఁడును తన్నుఁ జూడకుండుటఁజేసి ఎవ్వనిఁ జూడకుండునో, అవ్వయఘ నెల్లప్పుడును ప్రపంచంబున నందఱును నిందించుచుండుదురు; ఇతరులుమాత్రమేకాదు. ఆతఁడు తానే తన్ను “రామునిఁజూడనైతి; నావంటిపాష్యుండులేడు; నాజన్మంబేల!” యని నిందించుకొనును. ౧౪

ఆ రాముఁడు ధర్మాత్ముఁడు కావున నాలుగువర్ణంబులవారియందును వారివారివయసునకుఁ దగునట్లు దయయుంచియుండుటవలన వారలందఱు ఆ రామునియందే మిక్కిలియుం బ్రీతిగలిగియున్నవారు. ౧౫

దశరథమహారాజు కుమారుఁడగు రాముఁడు నాలుగుదారులు కలయు స్థానములకును దేవాలయంబులకును రచ్చచెట్లకును సభాస్థానంబులకును ప్రదక్షిణంబగునట్లుగాఁ బోయెను. ౧౬

స రాజకుల మాసాద్య మేఘసంఘోపమై శ్శుభైః. ౧౭
 ప్రాసాదశృంగై ర్వివిధైః కైలాసశిఖరోపమైః,
 ఆవారయద్భిర్దగనం విమానైరివ పాణ్డురైః. ౧౮
 వర్ధమానగృహై శ్చాపి రత్నజాలపరిష్కృతైః,
 తత్ప్రథివ్యాం గృహవరం మహేంద్రభవనోపమమ్. ౧౯
 రాజపుత్రః పితు ర్వేత్ ప్రవివేక శ్రీయా జ్వలన్,

సకల్యా ధన్విభి ర్దుష్టా న్నిసోఽతిక్రమ్య వాజిభిః. ౨౦
 పదాతి రపరే కక్ష్యే ద్వే జగామ నరోత్తమః,

స సర్వా స్సమతిక్రమ్య కల్యా దశరథాత్మజః. ౨౧
 సన్నివర్త్య జనం సర్వం శుద్ధాంతం పున రభ్యగాత్,
 తతః ప్రవిష్టే పితు రన్తికం తదా
 జన స్స సర్వో ముదితో నృపాత్మజే. ౨౨
 ప్రతీక్షతే తస్య పున శ్చ నిర్గమం
 యథోదయం చంద్రమస స్సరిత్పులిః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే సప్తదశ స్కంధః.

అష్టాదశ స్కంధః

స దదర్శాసనే గామో నివర్ణం పితరం శుభే,
 కైకేయీసహితం దీనం ముఖేన పరిశుష్యతా. ౧

స పితు శ్చరణౌ పూర్వ మభివాద్య విసీతవత్,

రాచకొమరుడగు నారాముడు దశరథగృహంబుజేరి కాంతిచే నెలుంగుచు, మేఘసమూహంబులుంబోలె నున్నవియును మంగళకరంబులును నానావిధంబులును గైలాసశిఖరంబులుంబోలె ధవళంబులు నున్నతంబులునై చాలదూరము అకాశము నడ్డగించి తెల్లనివిమానంబులుంబోలె జూపట్టుచున్న మేడలును మణిసమూహంబుల నలంకృతంబులై వర్ధమానలక్షణంబుతోఁ గట్టబడిన యిండ్లునఁ గలిగి భూలోకంబునందుండు సమస్తగృహంబుల లోను శ్రేష్ఠం బనఁదగి దేవేంద్రునిగృహంబునకు సాటియగుచున్న తన తండ్రి దశరథునిగృహంబు బ్రవేశించెను. ౧౭-౧౯

పురుషశ్రేష్ఠుడగు నారాముడు ధనుర్ధరులచే నెవరు రాకుండునట్లు రక్షింపఁబడియుండు తొట్టికట్టలను మూడింటిని రథంబువైనుండియే దాటి యంత రథంబు డిగ్గి యవ్వలితొట్టికట్టలను రెండింటిని బాదచాలియై దాఁటెను. ౨౦

దశరథునికుమారుడగు నారాముడు అన్నితొట్టికట్టనుదాటి తన వెంబడివచ్చిన జనులనందఱు మఱలించి అంజకపురమునకుఁ బోయెను. ౨౧

అంత నప్పుడు రాచకొమరుడగు నారాముడు తండ్రియొద్దకుఁబోగానే యతనివెంబడివచ్చిన జనంబంతయు సముద్రంబు చంద్రోదయంబుగోరుమాడ్కి నారామునిరాకఁ గోరుచుండెను. ౨౨

ఇది కడు నేడవసర్గము.

పదునెనిమిదవ సర్గము

ఉత్తమంబగు నాసనంబునఁగూర్చుండి కైకేయిఁగూడి కాంతిదఱిగిన ముఖంబుతో దుఃఖితుఁడైయున్న దండ్రీయగు దశరథుని రాముడు చూచెను. ౧

అరాముడు మిగుల నెచ్చరికగలవాడై వినయంబున మొదలు తండ్రి

తతో వవన్దే చరణౌ కైకేయ్యా స్సుసమాహితః. ౨

రామే త్యుక్త్వా చ వచనం బాష్పపగ్యాకులేక్షణః,
శశా నృపతి ర్దీనో నేషీతుం నాభిభాషితుమ్. 3

తదవూహ్యం నరపతే ర్దృష్ట్వా యాపం భయావహమ్,
రామోఽపి భయ మాపన్నః పదా స్ఫుప్త్వైవ పన్నగమ్. ౪

ఇన్ద్రియై రప్రహృష్టై స్తం శోకసంతాపకర్శితమ్,
నిశ్విసంతం మహారాజం వ్యథితాకులచేతనమ్. ౫
ఊర్జిమాలిన మక్షోభ్యం తుభ్యంత మివ సాగరమ్,
ఉపప్లవతిమివాదిత్య ముక్తానృతమృషిం యథా. ౬

అచిన్త్యకల్పం హి పితు స్తం శోకముపధారయన్,
బభూవ సంరబ్ధతర స్సముద్రశ్చ పర్వణి. ౭

చిన్తయానూస చ తదా రామః పితృహితే రతః,

కింస్వి దద్యైవ నృపతి ర్నమాం ప్రత్యభివందతి. ౮

అన్యదా మాం పితా దృష్ట్వా కుపితోఽపి ప్రసీదతి,
తస్య మామద్య సంప్రేక్ష్య కిమాయాసః ప్రవర్తతే. ౯

యగు దశరథునిపాదంబులకు మ్రొక్కి యటుపిమ్మటఁ గైకేయిపాదంబులకు నమస్కరించెను.

దశరథమహారాజా, “రాముఁడా!” అని మాత్రముచెప్పి యంతఁ గండ్లునిండఁ గన్నీరుపెట్టుకొని, పరమదుఃఖింబునొంది రాముని జూచుటకుఁ గాని వైమాటలు వలుకుటకుఁగాని శక్తుఁడు కాఁడయ్యె.

దశరథమహారాజునకు ఎప్పుడును గలుగనియట్టి భయంకరంబగు దుఃఖము గల్గటం జూచి ఎట్టిదుఃఖింబులను సరకునేయనిరాముఁడునుఁ గూడఁ దన్నుఁ గుఱించి దశరథుఁడు దుఃఖము నొందియుండునని తలంచి పామును గాల చ్రొక్కినవాఁడఁబోలే మిగుల భయంబునొంచెను.

దుఃఖితంబులగు నిందియంబులతోఁ గూడి దుఃఖింబునను సంతాపంబుననుఁ గుందుచు నిట్టూర్పులుపుచ్చుచు దుఃఖింబునం గలతఁజెందిఁ మనంబుగలిగి, యెంతమాత్రము తోభిషఁజేయరానిదయ్యె యీ భంబు నొందిఁ సముద్రంబుఁబోలే నతిధీరుఁడ న్యుగుఃఖితుఁడై రాహుగ్రస్తుఁడగు సూర్యుఁ భంగి దబ్బఱలాడినబుమియుఁబోలే నిస్తేజస్కుండై యున్నయాదశరథమహారాజుఁజూచి రాముఁడు భయంబునొంచెను.

ఆ రాముఁడు కండ్రియగు దశరథునకు మనంబునఁగూడఁ దలంప గూడనియట్టి దుఃఖము గల్గటంజూచి పూర్ణిమలయందు సముద్రుఁడఁబోలే మిక్కిలియుం గలఁతనొంచెను.

కండ్రికిఁ హితమునేయుటయందే మిగుల శాస్త్రజ్ఞులరాముఁ డప్పు డిట్లు యాలోచించెను.

ఏమో! కారణముతెలియలేదు; ఇప్పుడుమాత్రము దశరథమహారాజునకు నన్నుఁజూచినంత సంతోషముగలుగక దుఃఖింబు గలుగుచున్నది.

ఇంతకుమునుపు దశరథుఁడు కోపమునొందియున్నను నన్నుఁజూడగానే కోపంబువిడిచి సంతోషంబునొందును; అట్టి దశరథున కిప్పుడు నను జూడఁగానే దుఃఖింబుగలుగుచున్నదే! ఏమికారణము? అని రాముఁ డాలోచించెను.

స దీన ఇవ శోకారో వివర్ణవదనద్యుతిః,
క్షేకేయూ మభివాద్యైవ రామో వచన మబ్రవీత్. ౧౦

కచ్చి న్నయా నాపరాధ మజ్ఞానాద్యేన మే పితా,
కుపిత స్త న్న మాచక్ష్య త్వం చైవైనం ప్రసాదయ. ౧౧

అప్రసన్నమనాః కిన్ను సదా మాం ప్రతి వత్సలః,
వివర్ణవదనో దీనో నహి మామభిభాషతే. ౧౨

శారీరో మానసో వా పి కచ్చిదేనం న బాధతే,
సంతాపో వాఽభితాపోవా దుర్లభం హి సదా సుఖమ్. ౧౩

కచ్చి న్న కించిద్భరతే కుమారే ప్రియదర్శనే,
శత్రుఘ్నోవా మహాసత్త్వే మాతృశాం వామమా శుభమ్.

అతోపయ న్నహారాజ మకుర్వ న్వా పితు ర్వచః,
ముహూర్త మపి నేచ్ఛేయం జీవితం కుపితే నృపే. ౧౪

యతో మూలం నరః పశ్యే త్ప్రదుర్భావ మిహత్తనః,
కథం తస్మి న్నవరైత ప్రత్యక్షే సతి దైవతే. ౧౫

కచ్చి త్తే పరుషం కించి దభిమానా త్పితా మమ,
ఉక్తో భవత్యా కోపేన యత్రా స్య లులితం మనః. ౧౬

ఏత దాచక్ష్య మేదేవి! తత్త్వేన పరివృచ్ఛతః,

ఆరాముడు; భీరుడయ్యను ధైర్యంబులేనివాడనుబోలె దుఃఖంబు నొంది కాంతిలేనిముఖంబుతోఁ గైకేయికి నమస్కరించినంతనే అబిడంజూచి యిట్టిని చెప్పెను. ౧౦

నే నజ్ఞానంబున నేమైన నపరాధంబుచేయలేదుగదా? నాతండ్రి దశరథుడేల యిట్లు కోపించియున్నాడు? నాకాకారణంబుఁ జెప్పుము, నీవే యితనికిఁ గోపంబు పోవునట్లుచేయుము. ౧౧

నాయం చెల్లవృథును మిగులఁ బ్రేమగలిగియుండు నాతండ్రి దశరథుడు ఇప్పు డెందువలన నన్నజూచి ప్రసన్నుడుగాక వెల్లఁబాటిన మొగంబుతో దుఃఖితుడై నాలో నేమియుఁ బలుక కున్నాడు? ౧౨

ఈ దశరథమహారాజునకు శరీరవ్యాధిగాని మనోదుఃఖముగాని లేకున్నదిగదా? మనుష్యుల కెల్లవృథును ముఖంబై కలుగదు కావున సంశయించెదను. ౧౩

యాచరులకు సంతోషంబు గల్గించుబాలుడగు భరతునకుఁగాని మహాబలుడగు శత్రుఘ్నునకుఁగాని, నాశల్లులలో నెవ్వరికైనఁగాని యమంగళంబేమియు లేదుగదా? ౧౪

నాతండ్రియగు దశరథమహారాజు కోపంబు నొందియుండగా నతనికి సంతోషంబునేయకగాని యతఁడు చెప్పుకార్యంబు నేయకగాని కొంచెము నేపైనను జీవించనొల్లను. ౧౫

మనుష్యుడు తా నీలోకంబునఁ బుట్టుట కెవ్వడు కారణమో అట్టి ప్రశ్నకుఁడైవమయిన తండ్రికి వశ్యుడై యెట్లుండఁడు? అవశ్యము వశ్యుండైయుండును. ౧౬

నాతండ్రియగుదశరథునిఁ గూర్చి నీ వేమైన స్నేహగర్వంబునఁ గోపించి కఠినపచనంబులం బఱికిలివాయెమి? దానిచేత నిట్లు మనసున కాయాసంబుఁగలిగినదా? ౧౭

తల్లివగుకైకేయీ! దశరథమహారాజునకు మును పెళ్ళవృథును గలుగని అయోధ్య—15

కిం నిమిత్త మపూర్వోఽయం వికారో మనుజాధిపే.

౧౮

ఏవ ముక్తా తు కైకేయీ రాసువేణ మహాత్మనా,
ఉవాచేదం సునిర్లజ్జా ధృష్ట మాత్మహితం వచః.

౧౯

న రాజా కుపితో రామ! వ్యసనం నాస్య కించన,
కింఞ్చి న్ననోగతం త్వస్య త్వద్భయాన్నాభిభాషతే.

౨౦

ప్రియం త్వా మప్రియం వక్తుం వాణీ నా సోఽపవర్తతే,

తదవశ్యం త్వయా కార్యం యదనేనాశ్రుతం మమ.

౨౧

ఏష మహ్యం వరం దత్వా పురా మా మభిపూజ్య చ,
న వశాన్ తప్యతే రాజా యథాఽవ్యః ప్రాకృత స్తథా.

౨౨

అతిస్పృహ్య దదానీతి వరం మమ విశాంపతిః,
స నిరర్థం గతజలే నేతుం బంధితు మిచ్ఛతి.

౨౩

ధర్మమూల మిదం రామ! విదితం చ సతా మపి,
తత్సత్యం న త్యజే ద్రాజా కుపిత స్త్వత్కృతే యథా.

౨౪

యది త ద్వత్కృతే రాజా శుభం వా యది వాఽశుభమ్,

యిట్టివికారం బొందువలన గల్గినది? నాకు దీని యథార్థముగాఁ జెప్పము. అని రాముఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౧౮

మహాత్ముడగు రాముఁడు చెప్పినమాటను విని, కైకేయి పెరిమిటికి దుఃఖంబు గలిగించితి నని యెట్లు చెప్పవచ్చునని సిగ్గెంతమాత్రమును లేనిచై ప్రత్యక్షంబుగా “నీకు బట్టాభిషేకంబువలన, నీ వడవికిఁబోయి” అని యెట్లు చెప్పవచ్చునని యెంతమాత్రము జుకులేక తనకు హితమగునట్లుగా రామునితో నిట్లని చెప్పెను. ౧౯

రాముఁడా! దశరథుఁడు కోపంబునొందలేదు. ఇతని కేమియుదుఃఖంబులేదు. ఇతనిమనసున నొకకోర్కీమాత్ర మున్నది. నీ వేమిచెప్పుదువో అనుభయంబున దానిం జెప్పుకున్నాఁడు. ౨౦

నీవు ప్రియుఁడవు కావున నీ కప్రియవార్తఁ జెప్పటకు నితనికి నోరాడకున్నది. ౨౧

నా కితఁ డేకార్యము చేసెదనని ప్రతిజ్ఞఁజేసియున్నాఁడో ఆ కార్యమును నీ పవశ్యముచేయవలెను. ౨౨

సత్యమునే మాటలాడుదు ననెడువ్రతంబు పట్టియుండు నీదశరథమహారాజు మున్ను నన్ను గౌరవింపవలసిన కాలంబున నాకు వరంబొసఁగి నన్ను గౌరవించి యిప్పుడు దబ్బరిలాడునట్టి తెలివిలేనివాఁడుబోలే నేల యిచ్చి తిని దుఃఖించుచున్నాఁడు. ౨౩

ఈ దశరథమహారాజు నాకు వరంబిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి చెఱువులాని నీట్లుపోయిన వెనుకఁ గట్టం గట్టఁగోరునట్లు, ఇప్పుడు విలప్రతిజ్ఞచేసితి నని వ్యర్థముగాఁ జింతించుచున్నాఁడు. ౨౪

రాముఁడా! సత్యము ధర్మమునకంతయుఁ గారణ మయినది అట్లుపెద్దలు చెప్పచున్నారు. కావున దశరథమహారాజు నీకుఁగా నామిఁదఁ గోపించి సత్యంబును విడువకుండునట్లు చేయుము. ౨౫

దశరథమహారాజు చెప్పకార్యమును అది నీకు మేలుగాని కీడుగాని

కరివ్యసి తత స్సర్వ మాఖ్యాస్యామి పున స్త్వహమ్. ౨౫

యది త్వభిహితం రాజ్ఞా త్వయి త న్నవిపత్స్యతే,
తతోఽహ మభిధాస్యామి న హ్యేష త్వయి వక్ష్యతి. ౨౬

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా కై కేయ్యా సముదాహృతమ్,
ఉవాచ వ్యధితో రామ స్తాం దేవీం నృపసన్నిధౌ. ౨౭

అహా! ధి జ్ఞార్హ నే దేవి వక్తుం మా మీదృశం వచః,

అహం హి వచనా ద్రాజ్ఞః పతేయ మపి పావకే.
భక్షయేయం విషం తీక్ష్ణ మ్మజ్జేయ మపి చాన్లవే, ౨౮

నియుక్తో గురుణా పిత్రా నృపేణ చ హితేన చ. ౨౯

త ద్భూహి వచనం దేవి రాజ్ఞో య దభికాంక్షితమ్,
కరిష్యే ప్రతిజానేచ రామో ద్విర్నాభి భాషతే. ౩౦

త మాన్జ వసమాయుక్త మనార్యా సత్యవాదినమ్,
ఉవాచ రామం కై కేయీ వచనం భృశదారుణమ్. ౩౧
పురా దైవాసురే యుద్ధే పిత్రా తే మమ రాఘవ,
రక్షితేన వరా దత్తా సశల్యేన మహారణే. ౩౨

చేసెదనని నీ వొప్పుకొందువేని నేనే యాకార్యము సంతయు నీకు జెప్పెదను. ౨౫

దశరథమహారాజు చెప్పుమాటలను నీవు, “అవశ్యము సఫలముగాఁ జేసెదనని” ప్రతిజ్ఞచేయుదువేని యప్పుడు నేను దశరథమహారాజునకు బదులుగాఁ జెప్పెదను. ఆయనకు నీకట్టి యప్రియకార్యంబుఁ జెప్ప నోరాడదు. అని కైకేయి రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౬

రాముడు కైకేయిచెప్పిన యీమాటలను వినిసంతనే “తండ్రిచేయు నాజ్ఞప్రకారము నడచుకొనునో నడచుకొనఁడో” అని నాయందు సంశయం బుంచదగినంతటిస్థితి నాకుఁ గలిగినదే యని దుఃఖంబు నొంది దశరథమహారాజునవిమంబున నాకై కేయిని జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౭

అయ్యో! నేను బ్రతికేయిండి యేమిప్రయోజనము? తల్లి వగు కైకేయీ! నాయం దిట్టిసంశయం బుంచవలదు. ౨౮

దశరథమహారా జాజ్ఞాపించువేని నేను అగ్నిహోత్రంబునందైనను బడుదును. తీర్థమగువిషంబునుఁగూడఁ దినుదును. సముద్రమునందును గూడ దుముకుదును. ౨౯

అచార్యులలో ముఖ్యుఁడును దండియును రాజును ఇందునందును మేలునీయువాఁడునగు దశరథుఁ డాజ్ఞాపించినప్పుడు నే నేకార్యమునైనను చేయుదును. సంశయింపవలదు. ౩౦

కైకేయీ! అందువలన దశరథమహారాజాహోర్కి యేదో దానింజెప్పుము. దానిఁజేసెదను. తప్పును. ప్రతిజ్ఞయును గూడఁ జేయుచున్నాను. రాముఁడెప్పుడును ఆబద్ధంబుపలుకఁడు అని రాముడు కైకేయితోఁజెప్పెను. ౩౧

దుష్టరాలయినకైకేయి యెంతనూత్రము కౌటిల్యములేనివాడై సత్యవాదియైయుండు రామునితో మిగుల భయంకరంబగు నీమాటంజెప్పెను. ౩౨

మునుపు దేవతలకు సమరులకు యంధముజరిగినప్పుడు మహాయంధుని నీతండ్రి దశరథునిదేహబంధయు బాణంబులు గ్రచ్చుకొనుటఁజేసి యతడు

తత్ర మే యాచితో రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్,
గమనం దణ్డకారణ్యే తవ చాద్యైవ రాఘవ.

33

యది సత్యప్రతిజ్ఞం త్వం పితరం కర్తు మిచ్ఛసి,
ఆత్మానం చ సరశ్రేష్ఠ ! మమ వాక్య మిదం శృణు.
సన్నిదేశే పితృస్త్విహ యథా తేన ప్రతిశ్ఛతమ్,
త్వయాఽరణ్యం ప్రవేష్టవ్యం నవ వర్షాణి షణ్ము చ.

34

35

భరతశ్చాభిషేచ్యేత య దేత దభిషేచనమ్,
త్వదర్థే విహితం రాజ్ఞా తేన సర్వేణ రాఘవ!

36

సప్త సప్త చ వర్షాణి దణ్డకారణ్య మాశ్రితః,
అభిషేక మిమం త్యక్త్వా జటాజినధరో వస.
భరతః కోసలపురే ప్రశాస్తృ వసుథా మిమామ్,
నానారత్నసమాకీర్ణం సవాజిరథకుజ్జరామ్.

37

38

ఏతేన త్వాం సరేన్ద్రోఽయం కారుణ్యేన సమాహృతః,
శోకసంక్లిష్టవదనో న శక్నోతి నిరీక్షితుమ్.

39

ఏతత్కురు సరేన్ద్రస్య వచనం రఘునందన!

సత్యేన మహతా రామ! తారయస్వ సరేశ్వరమ్.

40

సోలంగా నే నాబాణము ఎన్నియైన బెరికి బాగుచేసినాను. కావున నాకు నీకండ్రి రెండువరము లిచ్చెను. 32

రాముడా ! నే నారెండువరములకును భరతునకు బట్టాభిషేకము గావలెననియు నీ విపుడే దండకారణ్యమునకుఁ బోవలయుననియు, దశరథ మహారాజు నడిగినాను. 33

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా ! నీకండ్రియు నీవును అబద్ధముచెప్పని వారమని యనిపించుకొనఁగోరిలేని యిప్పుడు నేను కౌపునట్లు వినుము. 34

నీవు నీకండ్రియగు దశరథుఁ డాజ్ఞాపించునట్లు నేయుము. అతఁడు నాకు వాగ్దత్తము చేసియున్నట్లు నీవు పదునాలుగుసంవత్సరములు ఆరణ్యం బుననుండవలెను. 35

రాముడా ! ఇప్పుడు నీకు బట్టాభిషేకము నేయవలయు నని దశరథ మహారాజు సిద్ధముచేయుండు నభిషేకసామగ్రి చేత భరతునకే పట్టాభిషేకము నేయవలెను. 36

నీ పీపట్టాభిషేకమునవిడిచి, పదునాలుగుసంవత్సరములు దండకారణ్య మందు జడలుఁ గృష్ణజీవనమును దాల్చుచు వాసమునేయుము. 37

భరతుఁడు అయోధ్యాపట్టణముననుండి నారావిధమజులతోను గుఱ్ఱ ములతోను రథములతోను ఏనుఁగులతోనుఁ గూడి, యారాజ్యముఁ బాలింపు చుండుఁగాక. 38

ఈకారణముచేతనే యీ దశరథమహారాజు మహాదయాశాలి కావునఁ బ్రియపుత్రుడవగు నిన్ను వనంబున కంపవలసివచ్చెనే యని దుఃఖింబున మొగంబు వంచి నిన్నఁజూడ నేరకున్నాఁడు. 39

రాముడా ! ఈ దశరథమహారాజుమాట ప్రకారము నీవు పట్టాభిషేకంబు విడిచి యరణ్యంబునఁ బదునాలుగుసంవత్సరంబు లుండుము. 40

రాముడా ; నీ పీదశరథమహారాజుమాటను సత్యముగాఁజేసి యితని కనక్యబోవము లేకుండునట్లు నేయుము. 40

ఇతీవ తస్యాం పరుషం వదన్త్యాం
 న చైవ రామః ప్రవివేశ శోకమ్,
 ప్రవివ్యథే చాపి మహానుభావో
 రాజా తు పుత్రవ్యసనాభితప్తః.

౪౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే ష్టదశస్సర్గః.

ఏకోనవింశస్సర్గః

త దప్రియ మమిత్రహ్నా వచనం మరణోపమమ్,
 శ్రుత్వా న వివ్యథే రామః కైకేయాం చేద మబ్రవీత్.

౧

ఏవ మస్తు గమిష్యామి వనం వస్తు మహం త్వితః,
 జటాజినధరో రాజ్ఞః ప్రతిజ్ఞా మనుషాలయః.

౨

ఇదం తు జ్ఞాతు మిచ్ఛామి కిమర్థం మాం మహీపతిః,
 నాభినందతి దుర్ధర్షో యథాపుర మరిందమః.

౩

మన్యు ర్నచ త్వయా కారోఽహి దేవి! బూమి తవాగ్రతః,
 యాస్యామి భవ సుప్రీతా వనం చీరజటాధరః.

౪

హితేన గురుణా పిత్రా కృతజ్ఞేన నృపేణ చ,
 నియుజ్యమానో విస్తభః కిం న కుర్యా మహం ప్రియమ్.

౫

అభీకం మానసం త్వేకం హృదయం దహతీవ మే,
 స్వయం యన్నాహ మాం రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్.

౬

అకైకేయి యిట్లు పరుషవచనంబులఁ జెప్పఁగారామున కెంతమాత్రము దుఃఖంబుగలంగదయ్యె. మహానుభావుఁడయినను దశరథమహారాజుమాత్రము పుత్రదుఃఖంబునకుఁ గుందుచు మిక్కిలియు మనోవ్యధంబొందెను. ౪౦

ఇది పదునెనిమిదవ సర్గము.

పందొమ్మిదవ సర్గము

శత్రువులఁజంపునట్టిరాముఁడు అప్రియంబును నురణంబువంటిదియు నగు నామాటను విని యెంతమాత్రమయిన దుఃఖంబు నొందక కైకేయిఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧

నీవు చెప్పినట్లు భరతుఁడు రాజగుఁగాక. నేనును దశరథమహారాజు చేసిన ప్రతిజ్ఞచొప్పున నడవకే బోయి జడలను గృష్టాజినంబును దాల్చి వాసంబుచేసెదను. ౨

శత్రువుల కెదిరింపఁగూడనివాఁడును శత్రువుల నడఁగఁ ద్రొక్కువాఁడు నగుదశరథమహారాజు మునుపటివలె నన్నేల యుపలాంబకున్నాఁడు? దీనినిమాత్రము తెలియఁగోరుచున్నాను. ౩

కైకేయి! నీవును గోపంబునీయవలదు. నేను నీయెదుటనే నారదీరలును జడలును దాల్చి యడవికిఁ బోయెదను. మిగుల సంతోషంబు గలిగి యుండుము. ౪

దశరథుఁడు నాకు పాఠుఁడు. ఆచార్యులలో ముఖ్యుఁడు. తండ్రి. కొంచెము మంచిచేసినను దాని నధికముగాఁ దలఁచి బహుమానించువాఁడు. మఱియు రాజు అట్టి దశరథుఁ డాజ్ఞాపింపఁగా నేను విశ్వాసంబు గలిగి నకసికిఁ బ్రియంబగుకార్యమును చేసిక జేయను? ఎద్దియైనఁ జేయుదును. ౫

దశరథమహారాజు భరతునకుఁ బట్టాభిషేకమునీయు పృత్రాంతమును తానై నాతోఁ జెప్పలేదే యనునది ఒక దుఃఖముమాత్రము నామనస్సును

అహం హి సీతాం రాజ్యం చ ప్రాణానిష్ఠా ననాని చ,
హృష్టో భ్రాత్రే స్వయం దద్యాం భరతాయాప్రచోదితః. ౭

కింపున ర్త్తసుజ్ఞేంద్రీణ స్వయం పిత్రా ప్రచోదితః,
తవ చ ప్రియకామార్థం ప్రతిజ్ఞా మనుపాలయత్. ౮

తదాశ్వాసయ హిమం త్వం కిన్ని వదం య న్నహిపతిః,
వసుథాస క్తనయనో మన్ద మశ్రూణి ముఞ్చతి. ౯

గచ్ఛన్తు చై వానయితుం దూతా శ్రీఘృజవై ర్హయైః,
భరతం మాతులకులా దద్యైవ నృపశాసనాత్. ౧౦
దణ్డకారణ్యమేషోఽహ మితో గచ్ఛామి సత్వరః,
అవిచార్య పితుర్వాక్యం సమా వస్తుం చతుర్దశ. ౧౧

సా హృష్టా తస్య త ద్వాక్యం శ్రుత్వా రామస్య కైకయా,
ప్రస్థానం శ్రద్ధధానా హి త్వరయామాస రాఘవమ్. ౧౨

ఏవం భవతు యాస్యన్తి దూతా శ్రీఘృజవై ర్హయైః,
భరతం మాతులకులా దుపావర్తయితుం నరాః. ౧౩
తవ త్వహం ఊమం మన్యే నోత్సుకస్య విలమ్బనమ్,

రామ! తస్మా దిత శ్రీఘ్రిం వనం త్వం గన్తు మర్హసి. ౧౪

ప్రీడాన్వితస్త్వయం యచ్చ నృపస్తాన్వా నాభిభాషతే,

దహించునట్లు బాధించుచున్నది.

౩

నేను ఎవ్వరును బ్రేరింపకున్నను నేనైయే నాతమ్ముడగు భరతునకు నాభార్యయగు నీతనుగాని రాజ్యంబునుగాని ప్రియంబులగు ప్రాణంబులను గాని ధనంబులనుగాని సంతోషంబున నిత్తును.

2

అట్టి నేను నాకుఁ దండ్రీయును రాజునగు దశరథుఁడు తానై యాజ్ఞాపింపఁగా నీకును సంతోషంబు గల్గునట్లుండఁగా నేను "నీవు చెప్పినదిచేసెదను" అని ప్రతిజ్ఞ చేసియుండఁగా నిట్టి సమయంబున భరతునకు రాజ్యంబును మాత్రము నిత్తునని చెప్పనేల?

౪

ఆదువలన నీ వీదశరథమహారాజు నాశ్వాసింపుము. ఇతఁడు నేలం బాచుచుఁ దిన్నగాఁ గన్నెట్లు విడుచుచున్నాఁడే. ఇదియేమి?

౫

ఇప్పుడు రాజాజ్ఞ వలన దూతలు వేగంబుగాఁ బోవు గుఱ్ఱంబుల సెక్కి మాతులగృహమునందుండి భరతునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై పోవలయును.

నేను తండ్రీయాజ్ఞ నవలంబించి యుక్తాయుక్తంబులు విచారింపక వదునాలుగుసంవత్సరంబులు వాసంబునేయుటకై శీఘ్రముగా దండకారణ్యమునకుఁ బోయెదను అని రాముఁడు కైకేయితోఁజెప్పెను.

౧౧

అకైకేయి రాముని మాటను విని సంతోషంబునొంది రాముఁడు పయనంబగుటయందు శ్రద్ధగలవై శీఘ్రంబుగాఁ బయనంబగుటకై రాముని వేగిర పఱచెను.

౧౨

నీవు చెప్పిన ట్లగుఁగాక రాయబారులగువారు మాతులగృహంబునందుండి భరతుం గొనివచ్చుటకై వేగంబుగాఁబోవు గుఱ్ఱంబుల సెక్కిపోవుదురు.

నీవు పనంబునకుఁ బోవుట కుత్సాహంబు గల్గియున్నావు. కావున నీవు జాగుశీయుటయొక్కముగాదని నాకుఁ దోచుచున్నది.

౧౩

రాముఁడా! ఆదువలన నీ విచ్చటనుండి జాగుశీయక శీఘ్రంబుగా నడవితిఁ బోవలయును.

౧౪

పురుషశ్రేష్ఠుండవగురాముఁడా! దశరథమహారాజు రాముఁడు నా

230 ఆ యోధ్యాకాండే - ఏకోనవింశస్సర్గః సర్గము.

నైత త్కించి స్మరశ్రేష్ఠ! మన్యురేషోఽపనీయతామ్. ౧౫

యావత్త్వం న వనం యాతః పురాదస్తాదభిత్సరక,
పితా తావత్ న తే రామ! స్నాస్యతే భోక్ష్యతేఽపి వా. ౧౬

ధిక్కష్ట మితి నిశ్వస్య రాజా శోకపరిప్లవః,
మూర్ఛితో న్యపత త్తస్మి స్పర్యజ్కే హేమభూషితే. ౧౭

రామో వ్యుత్థాప్య రాజానం కైకేయాభిప్రచోదితః,
కశయేవాహతోవాజీ వనం గస్తం కృతత్వరః. ౧౮

త దప్రియ మనార్యాయా వచనం దారుణోదయమ్,
శ్రుత్వా గతవ్యథో రామః కైకేయాం వాక్య మబ్రవీత్. ౧౯

నాహ మర్థపరో దేవి! లోక మావస్తు ముత్సహే,

నిధి మా మృషిభి స్తుల్యం కేవలం ధర్మమాస్థితమ్. ౨౦

య ద్త్రభవతః కింఞ్చి చ్ఛక్యం కర్తుం ప్రియం మయా,
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య స్వధా కృత మేవ తత్. ౨౧

న హ్యతో ధర్మచరణం కించి ద స్తి మహాత్మరమ్,
యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచనక్రియా. ౨౨

మాటసత్యము సేయునో సేయఁడో అని సిగ్గుపడియుండుటంజేసి నీతో సేమియు మాటలాడకున్నాడే కాని వేఱుగాదు. నీవు వనంబునకుఁ బోయి యాసిగ్గునుఁ బోవునట్లు సేయుము. ౧౫

రాముఁడా; నీ వెంతవఱకు శీఘ్రముగా వనంబునకుం బోవక యీపట్టణంబునం దుండెదవో అంతవఱకు నీతండ్రి దశరథుఁడు స్నానమునుగాని భోజనమునుగాని చేయఁడు. అని కైకేయి రామునితోఁ జెప్పెను. ౧౬

దశరథమహారాజు కైకేయిచెప్పిన భయంకరవాక్యంబు విని నేను దహింపఁబడుదునుగాక. ఎంతకష్టము. అని చెప్పి దుఃఖంబున మూర్ఛనొంది బంగారముచే నలంకరింపఁబడియుండు నా శయనంబుపైఁ బడెను. ౧౭

రాముఁడును అట్లు మూర్ఛిల్లినదశరథుఁడు నెత్తిపట్టి కైకేయి యట్లు వేసిరవణినినది కావునఁ జనుకునం గొట్టంబడిన గుఱ్ఱంబుఁబోలే నప్పుడే యతి వేగంబున వనంబునకుఁ బోవ నిశ్చయించెను. ౧౮

రాముఁడు తనకుఁ జేరుపుదెచ్చుటకై త న్నరణ్యంబునకుఁ బోవుని చెప్పిన దుష్టరాలగు కైకేయిమాటను విని యెంతమాత్రము దుఃఖము నొందక కైకేయిలో నిట్లని చెప్పెను. ౧౯

కైకేయా! నాకు ధనమునం దాసక్తిలేదు. జనుల నడువరించియుండవలయునను కోర్కెయీ లేదు.

నేను ఋషివంటివాఁడను. ధర్మమునుమాత్రమే యవలంబించియున్న వాఁడను, ఇంక నేదియు నా కిష్టముగాదు. అని యెఱుంగుము. ౨౦

పూజ్యుఁడగుదశరథుఁడు చెప్పుకార్య మేదైనను అది నాచేఁ బ్రాణంబులు విడిచియుండునను జేయఁగూడినదగునేని అట్టికార్యము సిద్ధముగాఁ జేయఁబడినదే యని యెఱుంగుము. ౨౧

“తండ్రికిఁ గాళ్లు పిసుకుట మొదలగు నేవలచేయుట యతఁడు చెప్పినవనిని జేయుట” దీనికన్నను అధికమయిన ధర్మ మేదియు లేదు. ౨౨

అనుక్రోఽవ్యత్రభవతా భవత్యా వచనా దహమ్,
వనే వత్స్యమి విజనే వర్షాణీహ చతుర్దశ. ౨౩

న నూనం మయి కై కేయి కింఞ్చి దాశంసనే గుణమ్,
య ద్రాజాన మవోచ స్త్వం మమేశ్వరతరా సతీ. ౨౪

యావ న్నాతర మాపృచ్ఛే సీతాం చాశునయా మ్యహమ్,
తతోఽద్యైవ గమిష్యామి దణ్డకానాం మహా ద్వనమ్. ౨౫

భరతః పాలయే ద్రాజ్యం శుశ్రూషే చు పితు ర్యథా,
తథా భవత్యా కిర్తవ్యం స హి ధర్మ స్సనాతనః. ౨౬

స రామస్య వచ శ్శ్రుత్వా భృశం దుఃఖహతః పితా,
శోకా దశక్నువ న్బాహుం ప్రరుగోద మహాస్వనమ్. ౨౭

వన్దిత్వా చరణౌ రామో విసంజ్ఞస్య పితు స్తథా,
కై కేయ్యా శ్చా ప్యనారాయా నిష్పపాత మహాద్యుతిః. ౨౮

స రామః పితరం కృత్వా కై కేయీం చ ప్రదక్షిణమ్,
నిష్క్రిమ్యాస్తఃపురా త్తస్మా త్స్వం దదర్శ సుహృజ్జనమ్. ౨౯
తం బాష్పపరిపూర్ణాక్షః పృథ్వితోఽనుజగామ హ,
అక్షణః పరమక్రుద్ధ స్సుమిత్రానందవర్ధనః. ౩౦

పూజ్యుడగు నీదళరథుండు తానై “అరణ్యంబునకుఁ బొమ్మ” అని నాకుఁ జెప్పకున్నను నీవు చెప్పినావు. కావున నే నిప్పుడే విజనంబగునరణ్యంబునకుఁబోయి వదునాలుగు సంవత్సరంబులు వాసంబుచేసెదను. ౨౩

కైకేయి ! నీవాకరికన్న నెచ్చుగా న న్నాజ్ఞాపింపఁజాలినదానవై నీ మాటనే నే నవశ్యము వినవలసినవాడనై నీవు చెప్పినట్లు నేయుటకు సిద్ధుడనైయుండఁగా నీవు భరతుండు వట్టాభిషిక్తుఁడుకావలెను నీ వరణ్యంబునకుఁ బోవలెను అని నాతోఁజెప్పక దళరథమహారాజును వరసూపంబుగా యాచించితివే. కావున నీవు నాస్వభావంబును గొంచెమైనను విచారించలేదు. ౨౪

నేను మాతల్లియగు కాసల్యను వీడ్కొని నీత నూఱుడించి యటుపిమ్మట నిమిషంబైనను నిలువక యీదినంబుననే దండకారణ్యంబునకుం బోయెదను. ౨౫

భరతుండు రాజ్యంబుఁబాలించుచుఁ దండ్రీకి శుశ్రూషసేయుచుండునట్లు నీవు సేయవలయును. అట్లు తండ్రీకి శుశ్రూషసేయుటయే ముఖ్యధర్మము కావునఁ జెప్పినాను. అని రాముండు కైకేయిలోఁ జెప్పెను. ౨౬

తండ్రీయైన యాదళరథుండు వరమధార్మికంబగు రామునిమాటను విని దుఃఖం బినుమడియగుటఁజేసి కన్నీళ్ల నడంచుకొనఁజాలక గొప్పధ్వనిగా నేడ్చెను. ౨౭

రాముఁ డట్లు మూర్ఛఁబొంది తెలివితప్పియుండుదండ్రీకిని దుష్టురాలగు కైకేయికిని నమస్కరించి అట్టి కష్టంబునందును వెంకమాత్రము దుఃఖంబు నొందక “పితృవాక్యపరిపాలనంబునం గల్గుధర్మంబబ్బినదిగాదా !” అని సంతోషంబున నినుమడించినకాంతిలో నిల్చి వెడలెను. ౨౮

ఆ రాముఁ డట్లు తండ్రీకిని కైకేయికిని బ్రదక్షిణంబుఁజేసి యాయంతఃపురంబు వెడలి తనన్నేహితులఁ జూచెను. ౨౯

సుమిత్రకొడుకైన లక్ష్మణుండు కన్నీళ్లనిడియుండు కండ్లలోఁ బరమకోపంబు నొంది యారామునివెనుకఁ బోయెను. ౩౦

అభిషేచనకం భాణ్డం కృత్వా రామః ప్రదక్షిణమ్,
శనై ర్జగామ సావేత్తో దృష్టిం త త్రావిచారయన్. 30

న చాస్య మహతీం లక్ష్మీం రాజ్యనాశోఽపకర్షతి,
లోకకాంతస్య కాంతత్వా చ్ఛతరశ్చై రివ ఊసా. 31

న వనం గన్తుకామస్య త్యజత శ్చ వసున్ధరామ్,
సర్వలోకాతిగన్యేవ లక్ష్మ్యతే చిత్తవిక్రియా. 32

ప్రతిషిధ్య శుభం ఛత్రం చ్యవనే చ స్వలజ్కృతే,
విసర్జయిత్వా స్వజనం రథం పౌరాంస్తథాజనాన్. 33
ధారయన్తసా దుఃఖ మిద్రియాణి నిగృహ్య చ,
ప్రవివేశాత్తవా వేశ్శ మాతు రప్రియశంసివాన్. 34

సోఽహ్యభిజన శ్రీమాన్ శ్రీమత స్సత్యవాదినః,
నాలక్ష్యత గామస్య కిఞ్చి దాకార మాననే. 35

ఉచితం చ మహాబాహు ర్నజహా హర్ష మాత్మనః,
శారద స్సముదీర్ణాంశు శ్చంద్ర స్తేజ ఇవాత్మజమ్. 36

వాచా మధురయా రామ స్సర్వం సమూనయ జ్ఞానమ్,
మాతు స్సమిపం ధీరాత్తా ప్రవివేశ మహాయశాః. 37

తం గుణై స్సమతాం ప్రాప్తో భాగీతా విఫులవిక్రమః,

మంగళపదార్థములు మొదలగువానికిఁ బ్రదక్షిణమునేయుంచుఁ బోవలయునని శాస్త్రమునందు విధింపబడుటంజేసి రాముఁ డచ్చటనుండు సభిషేకజలసామగ్రికిఁ బ్రదక్షిణముమాత్రముచేసి దానిఁ గంటితోఁగూడఁ జూడక దశరథాజ్ఞ సత్యముకావలెనని ప్రార్థింపుచు మెల్లఁగాఁ బోయెను. 30

లోకంబునకంతయు సంతోషంబు గల్గించునట్టి యీరామునిమాఖకాంతి అధికకాంతిగల్గుటంజేసి రాజ్యంబుపోయినను రాత్రియందుఁ జంద్రుని కాంతి తగ్గుండునట్లు ఎంతమాత్రమును దగ్గదయ్యె. 31

అట్లు రాజ్యంబును విడిచి యడవికిఁ బోనిశ్చయించియుండు నారామునిమనస్సు సమస్తలోకంబుల విడిచియుండు పరమయోగీంద్రునిమనస్సునంబోలె నెంతమాత్రము వికారమునొందకుండెనది. 32

ధీరుఁడగునారాముఁడు మంగళకరంబగుచత్రంబును జక్కఁగా నలంకరింపఁబడిన చామరంబులనువదలి స్నేహితులను రథమును బట్టణవాసిజనులను విడిచి ధీరోదాత్తుఁడు కావున మనంబున దుఃఖంబు నడచుకొని యింద్రియంబుల నిగ్రహించుకొని కల్లి కీ యప్రియవార్తం జెప్పుటకై తల్లియింటికింబోయెను. 33, 34

రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబు జరుగునని యలంకరించుకొని రామునిఁ జూట్టుకొనియుండు జనులకు శ్రమంతుఁడును సత్యవాదియునగు రాముని మొగంబున నెంతమాత్రమును వికారం బగపడలేదు. 35

శరదృశఃస్థనం దధికకాంతితోఁగూడియుండు చంద్రుండు తన కాంతిని విడవకుండునట్లు మహాబాహుఁడగు రాముఁడు స్వాభావికంబగు తన సంతోషంబు నెంతమాత్రమును విడవఁదయ్యె. 36

మహాయశుఁడగు రాముఁడు దుఃఖంబులకు లోబడనిమనసుగలవాఁడు కావున, దా నెంతమాత్రమును దుఃఖంపక, జనులనందఱు మధురవాక్యంబుల గౌరవించుచుఁ దనతమ్ముఁడగులక్ష్మణునితోఁ జేరెను. 37

సౌజన్యాదిగుణంబుల రామునకు సరియయి మహాపరాక్రమకాలి అయోధ్య—16

సౌమిత్రి రనువద్రాజ ధారయ స్తుఃఖ మాత్మజమ్.

3౯

ప్రవిశ్య వే శ్చాతిభృశం ముదాఽన్వితం
సమీక్ష్య తాం చాథవిపత్తి మాగతామ్,
నచైవ రామోఽత్ర జగమ విక్రియాం
సుహృజ్జన స్యాత్త విపత్తిశఙ్కయా.

౪౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశస్కంధః.

వింశస్కంధః

తస్మిం స్తు పురుషవ్యాఘ్రే నిష్కామతి కృతాశ్చలౌ,
ఆర్తశబ్దో మహాః జజ్ఞే స్త్రీణా మన్తఃపురే తదా.

౧

కృతేష్వప్నచోదితః పిత్రా సర్వస్యాన్తఃపురస్యచ.
గతి ర్య శ్శరణం చాపి స రామోఽద్య ప్రవత్స్యతి,

౨

కౌసల్యాయాం యథా యుక్తో జనన్యాం వర్తతే సదా,
త ఛైవ వర్తతేఽస్తాసు జన్తప్రభృతి రాఘవః.

3

స క్రుధ్య త్యభిశప్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్జయత్,
క్రుధ్ధా స్మరిసాదయ స్వర్వా స ఇతోఽద్య ప్రవత్స్యతి.

౪

అబుద్ధి ర్భృత నో రాజా జీవలోకం చర త్యయమ్,

యందును రామునితమ్మఁడు లక్ష్మణుఁడు మనంబున దుఃఖంబు నడచు
కొని రాముని వెంటఁబడించుకొనెను. 3౯

రాముఁడు తనకుఁ బట్టాభిషేకంబుగలుగునని మిగుల సంతోషంబుతో
నున్నజనులుగలిగియుండు గృహంబుఁజొచ్చి యిప్పుడు తనకు వాటిల్లిన
రాజ్యభ్రంశంబును పనవాసంబునుఁ దలచుకొని యదియవశ్యము దుఃఖంబు
గలిగించుసందర్భంబయ్యెను దాని దుఃఖించినచోఁ దనన్నీహితులు ప్రాణం
బులు విడుతురనుభయంబున దుఃఖంబునంతయు మనంబుననే యడచుకొని
యెంతమాత్రమును తైటి కగపడకుండునట్లు వికారంబుఁజేయకుండెను. ౪౦

ఇది పందొమ్మిదవసర్గము.

ఇరువదియవ సర్గము

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు కైకేయీ దశరథులకు ననుస్మరింప
చేతులుమొగుడ్చుకొని బయలువెడలఁగానే యంతఃపురమునందలి స్త్రీలు
గట్టిగా నేడ్వనారంభించిరి. 1

ఎవఁడు తండ్రిచెప్పకున్నను అంతఃపురస్త్రీలమగు మాకందతిరు
గావలసినకార్యములంజేసి మమ్ముల నందఱునుం గాపాడుచుండునో, అట్టి
రాముఁ డిప్పుడూరువిడిచి యరణ్యంబున వసింపఁబోవుచున్నాఁడు. 2

రాముఁడు తద్దీయగు కొనల్య కెట్లు శుశ్రూషలు సేయుచుండునో
అలాగే పుట్టినది మొదలు మాకును శుశ్రూషలు సేయుచుండును. 3

ఎవ్వఁడు, తన్నుఁ బరు లెంతనిందించినను ఎంతమాత్రము కోపంబు
నొందఁడో మఱియు గోపంబుగల్గించు కార్యంబులవినుచుచుఁ గోపంబునొంది
యుండువారి కోపంబును మంచిమాటలచేఁ బోగొట్టుచుండునో అట్టి రాముఁ
డప్పుడు పట్టణంబువిడిచి యరణ్యంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడే! ఏమిసేయ
వచ్చును! ౪

మాదశరథమహారాజు దుర్బుద్ధియగుటజేసి సమస్తప్రాణులకును రక్ష

యో గతిం సర్వభూతానాం పరిత్యజతి రాఘవమ్.

౫

ఇతి సర్వా మహిష్య స్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః,
పతి మాచుక్రుశు శ్చైవ సస్వరం చాపి చుక్రుశుః.
స హి చా న్తఃపురే ఘోర మా ర్తశబ్దం మహిపతిః,
పుత్రశోకాభిసన్తప్త శ్శ్మిత్వా వ్యాలీయతానసనే.
రామ స్తు భృశ మాయస్తో నిశ్శ్వాస స్త్వివ కుజ్జ్వలః,
జగామ సహితో భ్రాత్ర మాతు రన్తఃపురం దశీ.

౬

౭

౮

సోఽవశ్య త్పురుషం తత్ర వృద్ధం పరమపూజితమ్,
ఉపవిష్టం గృహద్వారి తిష్ఠత ఇహపరా న్బహుళా.

౯

దృష్టైవతు తదా రామం తే సర్వే సహ సోఽభితాః,
జయేన జయతాం శ్రేష్ఠం వర్ధయన్తి స్త రాఘవమ్.

౧౦

ప్రవిశ్య ప్రథమాం కఙ్కాయాం ద్వితీయాయాం దదర్శ సః,
బ్రాహ్మణా న్యేదసమ్నన్నాన్వృద్ధా న్రాజ్ఞాభిసత్కృతాః.

౧౧

ప్రణమ్య రామ స్తా న్విప్రాం స్తృతీయాయాం దదర్శ సః,
స్త్రియో వృద్ధా స్తథా బాలా ద్వారరక్షణతత్పరాః.

౧౨

వర్ధయిత్వా ప్రహృష్టా స్తాః ప్రవిశ్య చ గృహం స్త్రియః,
న్యవేదయన్త త్వరితా రామమాతుః స్త్రియం తదా.

౧౩

కుడగు రాము నరణ్యంబున కంపి ప్రాణిసమూహంబునకంతయు నాశంబు
గలుగఁజేయుచున్నాఁడు. అని అంతఃపురస్త్రీలందఱు జేడ్చిరి. ౫

ఇట్లు ఆ రాజభార్యలందఱు, దూడలంబాసినయావులుంబోలె దుఃఖం
చుచుఁ బెనిమిటియగు దశరథుని నిందించుచు గట్టిగా నేడ్చిరి. ౬

పుత్ర దుఃఖంబునఁ దపించుచుండు నాదశరథమహారాజు అంతఃపుర
స్త్రీలయెడ్డును వినినంతనె దుఃఖం బతిశయించుటంజేసి మూర్ఛనొందెను. ౭

రాముఁడును ఆ యంతఃపురస్త్రీల యెడ్డునువిని మిగుల దుఃఖంబు
నొంది యెనుంగుంబోలె నిట్టూర్పులుపుచ్చుచు నింద్రియంబుల నిగ్రహించు
కొని దుఃఖం బడఁచుకొని తమ్ముని లక్ష్మణునిఁగూడి తల్లి యంతఃపురంబునకుఁ
బోయెను. ౮

ఆ రాముఁ డచ్చట ద్వారంబునఁ గూర్చుండియున్నవాని దశరథ
మహారాజుచే గౌరవింపఁబడువాని వృద్ధపురుషుని మఱియు నిలుచుండియున్న
చారల ననేకులనుఁ జూచెను. ౯

అప్పుడు ఆద్వారపాలకులందఱు రామునిఁ జూచినంతనే దిగ్గనలేచి
జయంబుగలవారలలో నుత్తముఁడగునారాముని “నీకు జయంబుగలుగుఁ
గాక” యని యాశీర్వదించిరి. ౧౦

ఆరాముఁడు ఇట్లు మొదటిలొట్టికట్టుఁజొచ్చి యంత రెండవలొట్టి
కట్టున నుండువారల వేదవేత్తల దశరథమహారాజుచేఁ బూజింపఁబడువారల
వృద్ధబ్రాహ్మణులఁ జూచెను. ౧౧

ఆ రాముఁడు ఆబ్రాహ్మణులను నమస్కరించి యంత మూఁడవలొట్టి
కట్టుఁ జొచ్చి యచ్చట వాకిలిగాచుచుండువారల వృద్ధస్త్రీలను బాలస్త్రీలనుఁ
జూచెను. ౧౨

అప్పు డాస్త్రీలు సంతోషంబుకొంది రాము నాశీర్వదించి లోనికి
బోయి వేగిరపాటుతో రాముని తల్లికి సంతోషకరంబగు రామాగమనవార్తఁ
జెప్పిరి. ౧౩

కౌసల్యాపి తదా దేవీ రాత్రిం నిత్యా సమాహితా,
 ప్రభాతే త్వకరో త్పుజాం విష్ణోః పుత్రహితైషిణీ. ౧౪
 సా త్మమవసనా వృష్టా నిత్యప్రతపరాయణా,
 అగ్నిం జుహోతి స్త తదా మస్త్రవ త్కృతమజ్జళా. ౧౫

ప్రవిశ్య చ తదా రామో మాతు రన్తఃపురం శుభమ్,
 దదర్శ మాతరం తత్ర హవయన్తీం హుతాశనమ్. ౧౬
 దేవకార్యనిమిత్తం చ తత్రాపశ్య త్సముద్యతమ్,

దధ్యక్షతం ఘృతం చైవ మోదకాన్స్తవిషస్తథా. ౧౭
 లాజాన్తాల్యాని శుక్లాని పాయసం కృసరం తథా,
 సమిధః పూర్ణకుంభాం శ్చ దదర్శ రఘునందనః. ౧౮

తాం శుక్లత్మౌమసంవీతాం వ్రతయోగేన కర్చితామ్,
 తర్పయన్తీం దదర్శాఘ్న రేవతాం దేవవర్ణినీమ్. ౧౯

సా చిర స్యాత్తజం దృష్ట్వా మాతృనన్దన మాగతమ్,
 అభిచక్రామ సంహృష్టా కేశోరం బడబా యథా. ౨౦

స మాతర మభిక్రాంతా ముపసంగృహ్య రాఘవః,
 పరిష్పక్తశ్చ బాహుభ్యా ముపహృతశ్చ మూర్ధని. ౨౧
 త మువా చ దురాధర్షం రాఘవం సుత మాత్మనః,
 కౌసల్యా పుత్రవాత్సల్యా దిదం ప్రియహితం వచః. ౨౨

అప్పుడు కౌసల్య రాత్రి యంతయునియచుండుననిద్ర మేల్కొనియుండి
తెల్లవాఱఁగానే తనకొడుకురామునకు మేలుగలుగుటకై విష్ణుదేవునిఁబూజించెను.

ఎప్పుడును వ్రతంబులు సేయుటయందు మిగుల నాసక్తిగల యా
కౌసల్య యప్పుడు తెల్లపట్టుబట్ట గట్టుకొని మంగళాలంకారంబులు ధరించి
సంతోషంబున బ్రహ్మణునిచే హోమముచేయించుచుండెను. ౧౫

అప్పుడు రాముఁడు సుందరంబగు తల్లియంతఃపురంబులోనికేంద్రియ
యచ్చట బ్రహ్మణులచే హోమముచేయించుచున్నతల్లిఁ జూచెను. ౧౬

ఆ రాముఁడు అచ్చట సిద్ధమయ్యియుంచఁబడియుండు దేవపూజాసామ
గ్రినిఁ జూచెను.

రాముఁడు అచ్చట దేవపూజకై యుంచఁబడియుండు పెరుగు నక్ష
తలను నేలిన గుడుములను హవిస్సులను దేవాలను దైత్యులమాలికలను
క్షీరాన్నమును నుర్వలు బెల్లమును సమిత్తులను జలముతోనిండినకలశంబులను
జూచెను. ౧౭,౧౮

తెల్లనిపట్టుబట్ట గట్టికొని జలంబుల విష్ణుశర్పణంబుసేయుచున్నదాని
వ్రతోపవాసంబునం గృశించియున్నదాని దేవతలకుంబోలెఁ గాంతిగల్గు
దానిఁ గౌసల్యను రాముఁడు చూచెను. ౧౯

ఆ కౌసల్య ధ్యానంబుసేయుచున్నది కావునఁ జీరకాలంబునకుఁ దనకు
సంతోషంబుగల్గించు కుమారుఁడు రాముఁడు వచ్చియుండుటఁజూచి పరమ
సంతోషంబునొంది అఁడుగుజ్జము గుఱ్ఱపుష్పిల్ల నెదుర్కొనునట్లు రాము నెదు
ర్కొనెను. ౨౦

ఆ రాముఁడు తనకెదురుగావచ్చిన కౌసల్యకు ననుస్కరించె సంత
నాకౌసల్య బాహువుల రామునిఁ గొనిలింపికొని శిరంబు మూర్కొనెను.

కౌసల్య కొడుకునం దలిప్రేమగలది కావున శత్రువుల కెదిరింపఁగూ
డనివానిఁ దనకొడుకును రామునింజూచి యతనికి సంతోషంబును మేలును
గల్గించునట్టి యామాటఁ జెప్పెను. ౨౧

వృద్ధానాం ధర్మశీలానాం రాజర్షీణాం మహాత్మనామ్,
ప్రాచ్యుహ్యాయు శ్చ కీర్తిం చ ధర్మం చోపహితం కులే. ౨౩

సత్యప్రతిజ్ఞం పితరం రాజానం పశ్య రాఘవ!,
అ ద్వైవ హి త్వాం ధర్మాత్మా యావరాజ్యేభిషేక్యతి. ౨౪.

దత్త మాసన మాలభ్య భోజనేన నిమన్త్రితః,
మాతరం రాఘవః కిశ్చి ద్వీధా తస్మైజ్జలి రబ్రవీత్. ౨౫

స స్వభావవీరిత శ్చ గౌరవా చ్చ తదా నతః,
ప్రస్థితో దణ్డకారణ్య మాప్రప్తం ముపచక్రమే. ౨౬

దేవి! నూనం నజానీమే మహా ద్భయ ముపస్థితమ్,
ఇదం తవచ దుఃఖాయ వై దేహ్యో లక్ష్మణస్యచ. ౨౭

గమిష్యే దణ్డకారణ్యం కి మనే నాసనేన మే,
విష్టరాసనయోగ్యో హి కాలోఽయం మా ముపస్థితః, ౨౮

చతుర్దశ హి వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే,
మధుమూలఫలైర్జీవన్తి త్స్యా మునివ దామిషమ్. ౨౯

భరతాయ మహారాజో యావరాజ్యం ప్రయచ్ఛతి,

వృద్ధులను ధార్మికులను మహాప్రభావులు నగురాజులకుంబోలె నీకు దీర్ఘాయస్సును గొప్పకీర్తియును నీవంశంబునకుఁ దగినధర్మంబును గలుగుఁ గాక. ౨౩

రాముఁడా ! నీతండ్రి దశరథమహారాజు ప్రతిజ్ఞకప్పఁడు; ధర్మబుధి గలవాఁడు; నీ కిప్పుడే యావరాజ్యవట్టాభిషేకమునీయును చూడుము. అని కాసల్య రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౪

రాముఁడు కాసల్య “భోజనంబునేయు” మనిచెప్పి యాసనందివ్వఁగా “దన కితరులిచ్చిన యాసనంబునఁ గూర్చుండకున్నను తేలితోనైనను దాఁకవలె” నని శాస్త్రంబుండుటచే దానిందాఁకి “ఇట్లుపచారంబులు నే యుంచు దనయం దలివాత్సల్యంబు గల్గియున్నతల్లితో వనవాసవృత్తాంతం బెట్లు చెప్పెదను?” అని కొంచెము లజ్జనొంది చేతులుమొగుడ్చుకొని కాస ల్యతో నిట్లని చెప్పెను. ౨౫

స్వభావంబుననే వినయంబుగల యా రాముఁడు మాతృగౌరవంబున వింకను వినయంబుతోఁ దాను దండకారణ్యంబునకుఁ బయనంబగుటకై తల్లి యనుజ్ఞనొందుటకై యత్నింప నారంభించెను. ౨౬

తల్లీ ! ఇప్పుడు మహాభయంబొకటి రాఁబోవుచున్నది; నీకుఁ జెలియ లేదు; ఇంక నీకును నీతకును లక్షణునకును మహాదుఃఖంబు సంభవించును. ౨౭

నేను దండకారణ్యంబునకుఁ బోయెదనే నా కీమణిమయాసనంబేల ? దర్శనసంబు వేసికొనఁదగినకాలముగదా నాకు వచ్చియున్నది !. ౨౮

నేను చేనెయు గడ్డలను ఫలంబులుఁ దినుచు వంటవాండ్రచేఁ జక్కఁగా సంస్కరింపఁబడి మధురంబై యుండుమాంసమునువిడిచి మునియుం బోలె విజనంబగువనంబునఁ బదునాలుగుసంవత్సరంబులు నివసించఁబోవు చున్నాను. ౨౯

దశరథమహారాజు భరతునకు యావరాజ్యం బొసంగును; నాకు

మాం పున ర్దణ్డకారణ్యే వివాసయతి తాపసమ్. 30.

స ష ట్పాప్టో చ వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే,
ఆనేవమానో వన్యాని ఫలమూలై శ్చ వర్తయత్. 31.

సా నికృ తేవ సాలస్య యష్టిః పరశునా వనే,
పపాత సహసా దేవీ దేవ తేవ దివ శ్చ్యుతా. 32.

తా మదుఃఖోచితాం దృష్ట్వా పతితాం కదలీ మివ,
రామ స్తూర్థాపయామాస మాతరం గతచేతసమ్. 33.

ఉపావృ త్యోత్థితాం దీనాం బడబామివ వాహితామ్,
పాంసుకుణ్డితసర్వాక్షీం విమమర్శ చ పాణినా. 34.

సా రాఘవ ముపాసీన మసుఖార్తా సుఖోచితా,
ఉవాచ పురుషవ్యాఘ్ర ముపశృణ్వతి లక్ష్మణే. 35.

యది పుత్ర! న జాయేథా మమ శోకాయ రాఘవ,
న స్త దుఃఖ మతో భూయః పశ్యేయ మహ మప్రజాః. 36.

ఏక ఏవ హి వన్ధ్యాయా శ్శోకో భవతి మానసః,
అప్రజాన్స్తీతి సంతాపో నహ్యన్యః పుత్ర! విద్యతే. 37.

మాత్రము తాపసుడై దండకారణ్యంబున నుండున ట్టాక్షాపించినాడు. 30

నే నట్లు దశరథుఁ డాక్షాపించుటంజేసి నానప్రస్థకర్తంబుల నాచరించుకొనుచు ఫలంబులు మూలంబులఁ దిని జీవించుచు బదునాఁగెండ్లు విజనంబగు దండకారణ్యంబున నుండెదను. అని రాముఁడు కొనల్యతోఁ జెప్పెను. 31

పట్టపురాణియగు కొనల్య రాముఁడు చెప్పినమాటలను విని వరమ దుఃఖంబునొంది వనంబున గొడ్డలిచే నలుకఁబడిన చెట్టుకొమ్మయొంటోలె, స్వర్గంబుననుండి నేలంబడు దేవతాస్త్రియొంటోలె మూర్ఛనొంది కటాంబున నేలంబడెను. 32

రాముఁడు ఎంతమాత్రమును దుఃఖం బనుభవించదగనిదియును మూర్ఛనొంది నేలంబడియున్న యరటిచెట్టుంటోలె నున్నదియునగు కల్లింజాచి యాబిడను లేవనెత్తెను. 33

రాముఁడు తాను లేవనెత్తఁగా లేచి దుమ్ముకప్పినదేహంబుతోఁ గూడి అలపుదీర్చుకొనుటకై నేలంబొరలి లేచిన భారవహనంబున నలసి యుండు నాఁడుగుట్టంబుంటోలె జూట్రుచున్న కల్లిదేహంబంతయుఁ దనచేతఁ దడవెను. 34

ఇట్లు దుఃఖముచేఁ బీడింఁబడినదియు నుఖం బనుభవించుటకు మాత్రమే తగినదియునగు నాకొనల్య తన్ను నేవింపుచున్నపురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రామనిజూచి లక్ష్మణుఁడు వినుచుండఁగా నిట్లని చెప్పెను 35

పుత్రుడా! నేను దుఃఖమునుభవించుటకై యే నీవు నాకుఁ బుట్టివావు; నీవు పుట్టక నేయందువేని “నాకు సంతానములేదే” యను దుఃఖమునకన్న నధికమయినదుఃఖము నాకుఁ గలుగదు. 36

రాముడా! గొడ్డలొలికి “నాకు సంతానములేదే” యను నొకదుఃఖము మాత్రమేకదా మనసులోనుండును; ఇట్లు నేలంబడిరాలంచు నేడ్చు నంతటిదుఃఖ మేదియఁ గలుగదుగదా! 37

న దృష్టపూర్వం కల్యాణం సుఖం వా పతిపారుషే,
అపి పుత్రేఽపి పశ్యేయ మితి రామాఽస్థితం మయా. ౩౮

సా బహు న్యమనోజ్ఞాని వాక్యాని హృదయచ్ఛిదామ్,
అహం శ్రోష్యే సవత్సీనా మవరాణాం వరా సతీ. ౩౯

అతో దుఃఖతరం కింసు ప్రమదానాం భవిష్యతి,
మమ శోకో విలాపశ్చ యాదృశోఽయ మనంతకః. ౪౦

త్వయి సన్నిహితే హ్యేవ మహా మాసం నిరాకృతా,
కిం పునః ప్రోషితే తాత! ధృవం మరణ మేవ మే. ౪౧

ఆత్యంతం నిగృహీతాఽస్మి భర్తు ర్నిత్య మతంద్రితా,
పరివారేణ కై కేయ్యా స్సమావాఽవ్యథవాఽవరా. ౪౨

యోఽహి మాం నేవతే కశ్చి దథవా ప్యనువర్తతే,
కై కేయ్యాగి పుత్ర మన్వీక్ష్య స్వజనో నాభిభాషతే. ౪౩

నిత్యక్రోధతయా తస్యాః కథం ను ఖరవాది తత్,
కై కేయ్యా వదనం ద్రష్టుం పుత్ర! శత్రోమి దుర్గతా. ౪౪

దశ సప్తచ వహ్నిణి తవ జాతస్య రాఘవ,
అసితాని ప్రకాశ్మన్త్యా మయా దుగభపరిక్షయమ్. ౪౫

రాముడా! నాకుఁ బెనిమిటి దశరథుఁడు సుఖంబు నేయవలసినకాలంబున నేనెంతమాత్రమును సుఖంబుచుగాని యేవిధమంగళంబును అనుభవించలేదు; కొడుకు పుట్టినప్పటినునైన నా కొడుకు మూలముగానై నను అనుభవించనా! యని కోరుచుంటిని.

3౮

ఇక చవతులలో నందఱి కన్నఁ బూజ్యురాల నగు నన్నుఁజూచి నాకన్నఁ దక్కువయిన చవతులు నామనసునకు దుఃఖంబు గలుగఁజేయుటకై యవమానంబుగాఁ బెక్కుమాటలాడుదురు.

3౯

స్త్రీలకుఁ జవతులచేత మాటపడుటకన్న నధికదుఃఖంబేమియున్నది? కావున నాదుఃఖమును విడువఁ బుణ్యంబు చెప్పవలసిగాదు. దాని కంతము లేదు.

౪౦

నీవు దగ్గి అనుండునప్పుడును నాకుఁ దిరస్కారంబుగలుగుటను నీవు చూచినావుగదా! నీవు దూరంబుపోగా నాకుఁ దిరస్కారంబు గలుగుటను గుఱించి చెప్పనేల? ఇక నాకు మరణంబేకాని వేఱులేదు; ఇది నిశ్చయము.

నాపెనిమిటి ఎల్లప్పుడును నన్నుఁ దిరస్కరించుచు నన్నెందుకును బనిమీలినదానిఁగాఁ జేసినాడు; కైకేయి దాసీలతో సమానముగా లేక చక్కఁగా విచారించినచో వారలకన్నఁ దక్కువగానేయున్నాను.

౪౧

ఎవ్వఁడైన నొకఁడు నన్ను నేమిచుచుండునేని లేక నేమింపఁబడు నంతటిభాగ్యము నాకెక్కడిది! నన్ననుసరించియుండునేని వాఁడును కైకేయి కొడుకు భరతుంజూచి భయంబున నాతోఁ బలుకఁడు.

౪౨

రాముడా! ఇట్లు గలలేకుండు నేను నావై నెప్పుడును గోపంబు పహించియుండుకైకేయి పరుషవాక్యంబుకాడఁగా నేను వాని నెట్లు సహించుచును?

౪౩

రాముడా! నీ కువనయనం బయినదిమొదలు ఇప్పటికిఁ బడునేడు. సంవత్సరములుగా “నీకు యావరాజ్యంబువచ్చును నాదుఃఖంబు నశించును” అని కోరుచు దినంబులు గడపినాను.

౪౪

న దక్షయం మహా ద్దూఃఖం నోన్మహే సహితుం చిరమ్,
విప్రకారం సపత్నినా మేవం జీగ్గాఽపి రాఘవ. ౪౬

అపశ్యస్తీ తప ముఖం పరిపూర్ణశశిప్రభమ్,
కృపణా వర్తయిష్యామి కథం కృపణజీవికామ్. ౪౭

ఉపవాసై శ్చ యోగై శ్చ బహుభి శ్చ పరిశ్రమైః,
దూఃఖం సంవర్ధితో మోఘం త్వం హి దుర్గతయా మయా. ౪౮

స్థిరంతు హృదయం మనోఽ మ మేదం య న్నదీర్యతే,
ప్రావృషీవ మహానద్యా స్సప్తప్తం కూలం నవామ్భసా. ౪౯

మమైవ నూనం మరణం న విద్యతే
నచావకాశోఽస్తి యమక్షయేఽపివా,
య దంతకోఽద్యైవ న మాం జహీర్షతి
ప్రసహ్య సింహో రుదతీం మృగీ మివ. ౫౦

స్థిరం హి నూనం హృదయం మ మాయసు
న భిద్యతే య ద్భువి నావదీర్యతే,
అనేన దుఃఖేన చ దేహ మర్పితం
ధ్రువం హ్యకాలే మరణం న విద్యతే. ౫౧

ఇదం హి దుఃఖం య దనర్థకాని మే
ప్రతాని దానాని చ సంయమా శ్చ హి,
తప శ్చ తప్తం య దపత్యకారణా
శ్చునిష్ఫలం బీజ మి వోష్ట మూషరే. ౫౨

యది హ్యకాలే మరణం స్వయేచ్ఛయా
అభేత కశ్చిద్గురుదుఃఖకర్మితః,

రాముడా! నెంతముసలిదాననైనను చవతులుచేయఁతెరస్కారమును
అట్టితుదిలేనిమహాదుఃఖమును ఓర్వఁజాలను. ౪౬

నేను నిండుచంద్రునిబోలు నీముఖంబుఁజూడక దైన్యంబునొంది
దుఃఖబీషనంబుఁ జేయుచుండఁజాలను. ౪౭

నేను దరిద్రురాలవగుటచే నుపవాసంబులును దేవతాధ్యానంబులును
అనేకములగు ప్రతములును జేసి యతిశయ్యంబున నిక్కఱ బెంచినదంతయు
నిష్పాదు వ్యర్థమయినది. ౪౮

వర్షాకాలంబునఁ గ్రొత్తనీళ్లురాగానే మహానదిగట్టు పగులునట్లు ఇట్టి
దుఃఖవార్తను వినఁగానే నామనసు పగులకున్నది. కావున నామనసు తాయి
పంటిదని తలంచెదను. ౪౯

సింహం బేడ్చుచున్న లేడింజంపునట్లు నన్నీక్షణంబే యముఁడు చంప
కుండుటంజేసి “నామీమాత్రము చావులేదు; యమలోకంబున నన్నుంచుటకు
స్థలంబులేదు.” అని తోచుచున్నది. ౫౦

నా హృదయంబును దేహంబును ఇట్టి దుఃఖంబునొందియుండు పరి
తున్నలై నేలంబడకున్నవి కావున ఇరుముతోఁజేయఁబడినవియు స్థిరంబులు
నని తోచుచున్నది; ఈశ్వరుఁ డేర్పఱుపనికాలమునందు మరణంబు గలుగ
దనుట నిశ్చయము. ౫౧

నేను చేసిన ప్రతములును దానములును ధ్యానములును వ్యర్థములయి
నవి; మఱియు సంతానముగలుగుటకై నేఁజేసినతపవృత్తంతయుఁ జవ్రటి నేలలో
నాటినబీజంబుంబోలె నిష్ప్రయోజనంబయినది; కావుననే నాకీర్తిదుఃఖంబు
గల్గినది. ౫౨

ఎవ్వఁడైనను దాను మిగులదుఃఖమునొందియున్నప్పుడు కాలంబు
రాకున్నను యథేచ్ఛగాఁ బ్రాణంబులు విడువంగలఁడేని నేను దూడంబాసిన

గతాహ మన్వైవ పరేతసంసనం
వినా త్వయా ధేను రి వాత్స జేన వై.

౫:

అథాపి కిం జీవిత మద్య మే వృథా
త్వయా వినా చన్ద్రనిభాననప్రభః,
అనువ్రజిష్యామి ననం త్వ యైవ గౌ
స్సుదుర్బలా వత్స మి వానుకాంక్షయా.

౫౪

భృశ మసుఖ మమస్మి తా తదా
బహువిలలాప సమీక్ష్య రాఘవమ్,
వ్యసన ముపనిశామ్య సా మహా
త్సుతమివ బంధ మవేక్ష్య కిన్నరీ.

౫౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే వింశస్కంధః.

ఏ క విం శ స్కంధః

తథా తు విలపంతీం తాం కౌసల్యాం రామమాతరమ్,
ఉవాచ లక్ష్మణో దీన స్తత్కాలసదృశం వచః.

౧

న రోచతే మమా వ్యేతదార్శ్వ! యద్రాఘవో వనమ్,
త్యక్త్వా రాజ్యశ్రియం గచ్ఛేత్ స్త్రీయా వాక్యవశం గతః. ౨
వివరీత శ్చ పృథ్వి శ్చ నిషయై శ్చ ప్రధర్మతః,
నృపః కిమివ నబ్రూయా చ్ఛోద్యమాన స్సమన్తభః.

౩

నాస్యాపరాధం పశ్యామి నాపి దోషం తథావిధమ్,
యేన నిర్వాప్యతే రాష్ట్రా ద్వనవాసాయ రాఘవః.

౪

న తం పశ్యా మ్యహం లోకే పరోక్షమపి యో నరః,
స్వమిత్రోఽపి నిరస్తోఽపి యోఽస్యదోష ముదాహరేత్.

౫

యావుపోల్కి నిన్ను విడిచి యిండఁజాలక యివ్వడే ప్రాణంబులు విడు
తును; అట్లు శక్తిలేదయ్యె.

౫౩

చంద్రుఁతోసాటియగు ముఖంబుగలరాముఁడా! నీవులేక నేను గుల్మి
తముగా బ్రతుకుటచే నేమియుఁ బ్రయోజనములేదు; కావున ఆవు దూడను
వెంబడించునట్లు నీతోఁగూడ వనంబునకు వచ్చెదను.

౫౪

ఆవ్వు దాకొసల్య దుఃఖముఁ బట్టఁజాలక యింక రాముఁడు వనంబునకుఁ
బోయినవెనుకఁ దనకుఁ గల్గుదుఃఖంబు నాలొచించి రాముఁడు దశర
థాజ్ఞాబద్ధుఁడై యుండుటంజూచి తనకొడుకును వేటకాండ్రువట్టుకొని బంధిం
చుటంజూచి కిన్నరీ దుఃఖించునట్లు మిక్కిలియు దుఃఖించెను.

౫౫

ఇది యిరువదియవసర్గము.

ఇరువదొకటవ సర్గము

లక్ష్మణుఁడు దీకుండై యట్లు విలపింపుచున్న రామమాతయగు
కొసల్యంజూచి యానచుయంబునకుఁ దగినట్లుగా నిట్లని చెప్పెను.

౧

పూజ్యురాలవగు కొసల్యా! ఆడుదానిమాటకు లోఁబడి రాముఁడు
రాజ్యంబువిడిచి యరణ్యంబునకుఁబోవుట నాకును సమ్మతముగానుండలేదు.

౨

వృద్ధుఁ డగుటవలనఁ జవలంబగుమనసుగలవాఁడును, విషయంబులకు
లోఁబడినవాఁడును, మన్మథతాపంబుతోఁగూడినవాఁడు నగుదశరథమహారాజు
కైకేయి ప్రేరేపించుచుండఁగా నేమాటం జెప్పఁడు! ఏమాటనైనఁజెప్పును;
అది యంగీకరింపఁదగినదికాదు.

౩

దేశంబువిడిచి యరణ్యంబుననుండుటకై వెడలఁగొట్టఁదగినంతటి రాజు
ద్రోహంబుగాని పాతకంబుగాని రామునియందు నా కగపడలేదు.

౪

రామునకు మిక్కిలియు శత్రువుగాని రామునివలన నవమానంబు
నొందినవాఁడుకాని యెవ్వఁడైనను రామనిపై దోషంబుఁ జెప్పువాఁడు నా
కగపడలేదు.

౫

అయోధ్య—17

దేవకల్ప మృజం దాంతం రిపూణా మపి వత్సలమ్,
అవేక్షయాణి కో ధర్మం త్యజే త్సుత్ర మకారణాత్. ౬

త దిదం వచనం రాజ్ఞగి పున రాబ్బల్య మువేయువః,
పుత్రగి కో హృదయే కుర్యా ద్రాజవృత్త మనుస్మరన్. ౭

యావ దేవ న జానాతి కశ్చి దర్థ మిమం నరః,
తావ దేవ మయా సార్థ మాత్మస్థం కురు శాసనమ్. ౮

మ యా సార్థేష్వ సధనుషా తవ గుప్తస్య రాఘవ!,
క స్సమర్థోఽధికం కర్తుం కృతా న్త న్యేవ తిష్ఠతః. ౯
నిర్ల సుష్యా మిమాం కృతస్మిమయోధ్యాం మనుజ్వ భ!,
కరిష్యామి శరై స్తీక్ష్ణై ర్యది ఘా స్యతి విప్రియే. ౧౦

భరత స్యాథ పక్ష్యో వా యో వాఽస్య హిత మిచ్ఛతి,
సర్వా నేతా న్వధిష్యామి మృదుర్ని పరిభూయతే. ౧౧

ప్రోత్సాహితోఽయం కై కేయో స దుష్టో యది నగ పితా,
అమిత్రభూతో నిస్సజ్జం వధ్యతాం బధ్యతా మపి. ౧౨

గురో ర వ్యవలి త్తస్య కార్యాకార్య మజానతః.

దేవతంబోలివచ్చాడును, గొట్టిలము లేనివాడు, నింద్రియనిగ్రహంబు గలవాడున, శత్రువులయందును ప్రేమగలవాడునగు కొడుకును, ధార్మికుండగువాఁ డెవ్వఁడు విడుచును? అట్టిగుణంబులు గలరాముని దశరథుండు విడిచినాడుకావున, దశరథుండుధార్మికుండు కాఁడు. పరమ దుష్టుండు. ఇతనిమూల యంగీకరింపఁదగినదికాదు. ౨

అందువలన వృద్ధుండైనను మఱులబాండుంబోలే మన్తభవరవతుండైన మూఢుండై యున్న రాజు, ఎఁదిగ నిట్లు చెప్పునేని పుత్రుం డెవ్వఁడు రాజు నీతి జెలిసినవాడు నాని సంగీకరించును? నెవ్వఁడు సంగీకరింపఁడు కావున మన్తభవరవతుం డైన దశరథుండు వెప్పినమాటకు రాముండు వినవలసినదిలేదు.

రాముడా! దశరథుండు నిన్ను వనంబునకుఁ బొమ్మన్నసమాచార మెవ్వరికిని జెలియకుండునప్పుడె, నీవు నాతోఁగూడ రాజ్యంబంతయు స్వాధీనముఁ జేసికొనుము. ౩

నేను భయర్థుడనై పార్శ్వంబునం గాచియుండఁగా నుముండుం బోలెఁ జూపట్టుచున్న నీ చూడ్చ నెవ్వం దలక్రమింపఁజాలును? ౪

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! ఈయయోధ్యయందలి జను లేమైన విరోధమునేయుండురేని, వీరలందఱు దీక్ష్యంబులగు బాణంబులచే ఖండించి, యయోధ్యలో నొక్కమనిషియు లేకుండునట్లు గావించెదను. ౫

ఇంక భీరతునిపక్షము నవలంబించి యుండువారలు కాని, యింకరులు కాని యతని మేలుకోరువార లేవ్వలైన నుండురేని వారలందఱు జంపెదను; మెత్తగానున్న నవమానంబు వచ్చును; కావునఁ గతినముగానే దండింపవలయును. ౬

దుష్టుండగుచునకండ్రి దశరథుండు, కైకేయిమాటవిని మనకు శత్రువైన మనకార్యంబునకు విరోధంబు నేయునేని యకనినిం జంపుదము; లేక అంతః గాత్రమువలదేని బంధించివేయునము. ౭

తండ్రియయినను గర్వించి కామాదులకు లోబడి “ఇది చేయఁదగినది

ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనమ్. ౧౩

ఖల మేష కి మూర్ఖిత్య హేతుం వా పురుషన్ భా!
దాతు మిచ్ఛతి కై కేయ్యై రాజ్యం స్థిత మిదం తవ. ౧౪

త్వయా చైవ మయా చైవ కృత్వా వైర మనుత్తమమ్,
కాఽస్య శక్తి శ్చియిం దాతుం భరతా యాశిశాసన! ౧౫
అనురక్తోఽస్మి భావేన భారతరం దేవి! తత్త్వరః,
సత్యేన ధనుషా చైవ దత్తే నేష్టేన తే శపే. ౧౬

దీప్త మగ్ని మరణ్యం వా యది రామః ప్రవేశ్యతి,
ప్రవిష్టం తత్ర మాం దేవి! త్వం పూర్వ మవధారయ. ౧౭

హరామి వీర్యా ద్దుఃఖం తే తమ స్సూర్య ఇ వోదితః,

దేవీ పశ్యతు మే వీర్యం రాఘవ శ్చైవువ పశ్యతు. ౧౮

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా లక్ష్మణస్య మహాత్మనః,
ఉవాచ రామం కౌసల్యా రుదన్తి శోకలాలసా. ౧౯

భారీతు నై వదతః పుత్ర! లక్ష్మణస్య శ్రుతం త్వయా,
య ద త్రానంతరం కార్యం కురుష్వ యది రోచతే. ౨౦

నచాధర్మ్యం వచ శ్రుత్వా సమత్నా మమ భాషితమ్,
విహాయ శోకసంతప్తాం గంతు మర్హసి మా మితః. ౨౧

ఇది చేయఁదగినది" యని తెలియక, మర్యాద నలిక్రమించి యుత్పథంబు నవలంబించుచునేని యతనికిని దండనము చేయవలసినది. ౧౩

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు రాముఁడా! నీకు ధర్మంబునఁ బ్రాప్తంబైయుండు నీరాజ్యంబును దశరథుండు కైకేయి కియ్యఁగోరుచున్నాఁడే ఈ దశరథునకు నిన్ను జయించునంతటి బలంబేమి యున్నది? లేక నీకు రాజ్యం బియ్యకుండుటకుఁ దగుకారణం బేమియున్నది? రెండును లేదు. ౧౪

శత్రువులశిక్షించునట్టి రాముఁడా! నీతోను నాతోనువివరీతంబగు విరోధంబు చేసికొని, భృతకును రాజ్యంబొసంగుట కీ దశరథున కేమికత్తియున్నది?

కౌసల్యాదేవీ! నాకు యథార్థముగా హృదయశుం దన్నయగురాముని మీఁద ననురాగంబున్నది. నేను జ్ఞాతివని శంకింపవలదు. నీముందట నత్యమును భనుస్సును దానంబును సాక్షిగాఁ బ్రమాణము చేసెదను. ౧౫

తల్లివగుకౌసల్యా! ముందుచున్నయ్యహోత్రమును గాని యదవిని గాని రాముఁడు ప్రవేశింప యత్నించుచునేని నే నతనికన్న మున్నే ప్రవేశించితి నని సిద్ధముగా నిశ్చయింపుము. ౧౬

సూర్యుఁ డుదయించి కాంతిచే జీఁకటిని బోగొట్టునట్లు నేను బరాక్రమంబున నీదుఃఖముం బోగొట్టెదను.

నాపరాక్రమంబును, కౌసల్యయు రాముండును ఇప్పుడు మాత్రుడుగాక, అని లక్ష్యణుండు కౌసల్యతోను రామునితోను జేపెను. ౧౭

మహాపరాక్రమకాలియగు లక్ష్యణుండు చెప్పినమాటను విని కౌసల్య యెడ్చుచు తనదుఃఖామున శంతంబు గల్గునేమోయని కోరి, రామునింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౮

రాముఁడా! నీతమ్ముఁడు లక్ష్యణుండు చెప్పయూటలను విన్నావుగదా! ఇక నీ కది రుచించుచునేని వైరఁజేయవలసినకార్యముం జేయుము. ౧౯

నాచపలిచెప్పిన యధర్మవచనంబులు విని దుఃఖంబునూ దపించుచున్న నన్ను విడిచి నీవు వనంబున కెంతమాత్రమును బోఁగూడదు. ౨౦

ధర్మజ్ఞ! యది ధర్మిష్టో ధర్మం చరితు మిచ్ఛసి,
శుశ్రూష మా మిహస్థ స్త్వం చర ధర్మ మనుత్తమమ్. ౨౨

శుశ్రూషు ర్జననీం పుత్ర! స్వగృహే నియతో వసన్,
పరేణ తపసా యుక్తః కాశ్యప స్త్రీదివం గతః. ౨౩

య తైవ రాజా పూజ్య స్తే గౌరవేణ తథా స్మృహమ్,
త్వాం నాహ మమజానామి న గ న్తవ్య మితో వసమ్. ౨౪

త్వద్వియోగా న్న మే కార్యం జీవితేన సుఖేన వా,
త్వయా సహ మమ శ్రేయ స్ప్రణానా మపి భక్షణమ్. ౨౫
యది త్వం యాస్మసి వనం త్యక్త్వా మాం శోకలాలసామ్,
అహం ప్రాయ మి హసిష్యే న హి శత్యేమి జీవితుమ్. ౨౬

తత స్త్వం ప్రాప్యనే పుత్ర! నిరయం లోకవిశ్రుతమ్,
బ్రహ్మహత్యా మి వాధర్మా త్సముద్ర స్ఫురితాం పతిః. ౨౭

విలప స్తీం తథా దీనాం కౌసల్యాం జననీం తతః,
ఉవాచ రామో ధర్మాత్మా వచనం ధర్మసంహితమ్. ౨౮
నా స్తి శక్తిః పితు ర్వాక్యం సమతిక్రమితుం మమ,
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గంతు మిచ్ఛామ్యహం వసమ్. ౨౯
ఋషిణాచ పితు ర్వాక్యం కుర్వతా వ్రతచారిణా,

రాముడా ! నీవు నమస్తధర్మంబుల నెఱుంగుదువు, నీకు ధర్మం బాచరింపవలెనను కోర్కెగలదేసి నీవిచ్చటనె యుండి నాకు శుశ్రూషసేయుచు శ్రేష్ఠంబయిన యీధర్మం బాచరింపుము. మాతృశుశ్రూషకన్న నధికమయిన ధర్మము లేదు.

౨౨

రాముడా ! మున్ను కాశ్యపుండు తల్లి శుశ్రూషచేయుచుఁ దన యంటనె నియమంబుతోనుండి యందుపలన మహాతపస్సునొంది స్వర్గంబు నొందెను.

౨౩

నీకు ఎట్లు తండ్రియగుటచే దశరథమహారాజుమాటప్రకారము నడుచుకొనవలసియున్నదో, అట్లే నేను నీకు దల్లినిగావున నామాటప్రకారము నీ కవశ్యము నడుచుకొనవలసి యుండుట తప్పదు; నీవడవిఁబోవుటకు నేను నస్తులించను; నీవయోధ్య విడిచి యెంతమాత్రము వనంబునకు బోఁగూడదు.

నీవు లేకున్నచో నాకు బ్రతుకేటికి ? ముఖంబేటికి ? నీతోఁగూడ గడ్డి తినుచుండుటయయినను నాకు మంచిది.

౨౪

నే నిట్లు దుఃఖంబునం బరితపించుచుండఁగా నీవు నన్నువిడిచి యడవి కేగుదువేని యటుపిమ్మట నేనెంతమాత్రము జీవింపజాలను. ఏమియుఁ దినక నీరు ద్రాగకుండి యున్నను బ్రాణంబుల విడుతును.

౨౫

అట్లు నీనిమిత్తము నేను బ్రాణంబులు విడుచుటాజేసి సముద్రుండు పిప్పలాదమనికి నవకారముచేసి యతనికోపంబునఁ గష్టంబునొందినట్లు నమస్త లాశంబులను బ్రసిద్ధికెక్కినదుర్గలిం బొందఁగలవు అని కౌసల్యరాముతోఁ జెప్పెను.

౨౬

అంత నట్లు విలపించుచు దుఃఖితయై యున్నతల్లిని గౌసల్యంజూచి, ధర్మాత్ముడగు రాముండు ధర్మము నవలంబించి యిట్లునిచెప్పెను.

౨౭

తండ్రి మాట నతిక్రమింప నాచేతఁ గాదు; సాష్టాంగంబుగ నమస్కరించి నిన్ను వేడుకొనెదను. నే నడవికిం బోవలె పోనిమ్ము.

౨౮

దివ్యజ్ఞానముగలవాఁడును, ఎల్లప్పుడును వ్రతంబులు సేయుచుండు

గౌర్వాతా జానతా ధర్మం కణ్ఠనాఽపి విపశ్చితా. 30

అస్తాకం చ కులే పూర్వం సగర స్యాజ్జయా పితుః,
ఖనద్భి సాగరై ర్భూమి మవాప్తస్సుమహా న్వధః. 31

జామదగ్న్యేన రామేణ రేణుకా జననీ స్వయమ్,
కృతా పరశునాఽరణ్యే పితు ర్వచనకారిణా. 32

ఏతై రన్యై శ్చ బహుభి ర్దేవి! దేవసమైః కృతమ్,
పితు ర్వచన మక్లిబం కరిష్యామి పితు ర్హితమ్. 33

సఖి లేష్టత న్దయైకేన క్రియతే పితృశాసనమ్,
ఏతై రపి కృతం దేవి! యే మయా తవ కీర్తితాః. 34

నాహం ధర్మ మపూర్వం తే ప్రతికూలం ప్రవర్తయే,
పూర్వై రయ మభిప్రేతో గతో మార్గోఽనుగమ్యతే. 35

త దేత త్తు మయా కార్యం క్రియతే భువి నాన్యథా,
పితు ర్హి వచనం కుర్వన్మ కశ్చి న్నామ హీయతే. 36

తా మేవ ముక్త్యా జననీం లక్షణం పున రబ్రహ్మిణ్,
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠ శ్రేష్ఠ స్సర్వధనుష్ఠతామ్. 37

వాడును, భర్తృహస్యం బెఱింగినవాడును, బుడితుడునగు కందుమహర్షి యును దండ్రీవసువు సేయంబుని అవుతుంగాడఁ జంపినాడు. 30

మున్ను మాపంశంబునంగును దండ్రీ సగరునియాజ్ఞచే సగరపుత్రులం దఱు భూమింద్రవ్వి భయంకరంబుగా మరణంబునొందిరి. అట్లు వారలు ప్రాణం బులం బోఁగొట్టుకొనియియినను దండ్రీయాజ్ఞం బాలించిరి. కొంతకాలమడవి యందు సుఖంబుడుట కేమికష్టము? 31

జనుదగ్గిఁగొడుగు పరశురాముండు తండ్రీవాక్యంబు సేయంబుని, యరణ్యంబున గొడ్డలిచేఁ దన్నుగన్న తల్లియగు రేణుకనూం జంపినాడు; అట్లుండుటంజేసి నీకు దుఃఖంబైనను నేను దండ్రీయాజ్ఞ చొప్పున నదనికఁ బోవుటవలన నేమియు దోషములేదు. 32

తల్లీ! దేవనమానులయిన కందుమహర్షి మొదలగువారలును, ఇంక నితరులును జేసినట్లు, నేనును నాతండ్రీకి సంతోమాంబుగలుగునట్లునాతండ్రీయాజ్ఞ చొప్పునఁ జేసెదను. 33

తల్లీ! నే నొక్కండనే తండ్రీయాజ్ఞ చొప్పున జేయుటలేదుగదా! ఇప్పుడు నేను నీకుఁజెప్పిన మహాత్ములును జేసియున్నారే. 34

నేను నీవు దుఃఖంబవలెనని ఇదివఱకులేక పూర్వార్చారమునకు విరుద్ధమైయుండు క్రొత్తధర్మము నేయలేదు. మునుపటివారు మహాత్ము లంగీకరించిన పద్ధతిని అనుసరించెదను గాని వేఱుగాదు. 35

భూలోకంబున ముఖ్యముగాఁ జేయవలసినదగు నీ విత్పరచనమును నేనుమాత్రము చేయకుండఁజాలను; అవశ్యము చేయుదును; ఒకవేళఁ దల్లి మొదలగునితరులకు దుఃఖంబు సుభవిల్లినను దండ్రీరువువు నెఱవేర్చువానికే దోషంబును గలుగదు. అని రాముండు కాసల్యతోఁ జెప్పెను. 36

చక్కఁగా మాటలాడువారలలో శ్రేష్ఠుండును, విలుకాండ్రయందఱి లోను మేటియు నగురాముండు తల్లియగు కాసల్యతో నీ ప్రకారము చెప్పి, యంత లక్షణునిఁజూచి యిట్లనిచెప్పెను. 37

తవ లక్ష్మణ! జానామి మయి స్నేహ మను త్తమమ్,
విక్రమం చైవ సత్త్వంచ తేజశ్చ సుదురాసవమ్. ౩౮

మమ మాతు ర్నహ ద్దూఃఖ మతులం శుభలక్షణ!,
అభిప్రాయ మవిజ్ఞాయ సత్యస్య చ శమస్య చ. ౩౯

ధర్మో హి పరమో లోకే ధర్మే సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్,
ధర్మసంశ్రిత మేత చ్చ పితు ర్వచన ముత్తమమ్. ౪౦

సంశ్రుత్య చ పితు ర్వాక్యం మాతు ర్వా బ్రాహ్మణస్యవా,
న కర్తవ్యం వృథా వీర! ధర్మ మాశ్రిణ్యతిష్ఠతా. ౪౧

సోఽహం న శత్యోమి పితు ర్నియోగ మతివర్తితుమ్,
పితు ర్ని వచనా ద్వీర! కైకేయ్యాఽహం ప్రచోదితః. ౪౨

త దేతాం విసృ జానార్యాం త త్రధర్మాశ్రితాం మతిమ్,
ధర్మ మాశ్రయ మా తైక్షణ్యం మద్బుధి రనుగమ్యతామ్. ౪౩

త మేవ ముక్త్వా సౌహార్దా ద్భ్రాతరం లక్ష్మణాగ్రజః,
ఉవాచ భూయగి కౌసల్యాం ప్రజ్ఞాని శ్శిరసా నతః. ౪౪

లక్షణుడా! నీకు నాయం దత్తంతన్నేహంబు గలుగుటయు, నీయట్టి పరాక్రమంబును బలంబును బ్రభావంబును మఱి యెవ్వరియందును లేకుండుటయు నేనెఱుంగుదును.

3౮

మంగళశరములగు లక్షణములుగల లక్షణుడా! సత్యంబును శాంతి యును జక్కగాఁ దెలియమింజేసి మాతల్లియగు కొసల్యకు మిగుల దుఃఖంబు గలుగుచున్నది. నీ కవి దెలిసియు నీవేల యిట్లు పలుకుచున్నావు?

3౯

ప్రపంచంబున నన్నిపురుషార్థములలోను ధర్మంబు శ్రేష్ఠంబు. సత్యంబున ధర్మంబుగలుగును. ఉత్తమంబగు నీపితృవాక్యపరిపాలనంబువలనను అధిక ధర్మంబుగలుగును. నేను “దశరథుం డాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను” అని కైకేయితోఁ జెప్పినాను. దశరథునియాజ్ఞయు నైనది, కావున సత్యంబును చిత్త వాక్యపరిపాలనంబును ఈరెండును నా కవశ్యము చేయవలసివది.

౪౦

లక్షణుడా! నీవుమిక్కిలియుఁ బరాక్రమశాలివే; అందుకు సంకసింపెదను. అయితే తండ్రికిఁగాని తల్లికిఁగాని బ్రాహ్మణసత్తుఁగాని ఏదైనను జేసి దనని ప్రతిజ్ఞచేసి యామాటను ఎంతమాత్రము ధర్మమును గోరువాఁడు. కప్పరాదు.

౪౧

పరాక్రమశాలివగు లక్షణుడా! నే నట్లు తండ్రియాజ్ఞచొప్పునఁ గావించెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి తండ్రిమాట నచిక్రమింపఁజాలను అయితే తండ్రి నీస్వాజ్ఞాపించలేదే కైకేయియేగదా నీతోఁ జెప్పినదని యడుగుదువు. కాఁబోలు. తండ్రియాజ్ఞ ననుసరించియొకదా కైకేయి నన్నుఁ బోరేపించినది.

అందువలన నీవిట్లు ఔత్తరంబు నవలంబించి ధర్మంబును విడిచి యధర్మ పచనంబులూ బలుకవలదు; ధర్మము నాశ్రయింపుము; క్రౌర్యంబును విడుపుము; నాయుష్టముచొప్పున నుండుము. అని రాముండు లక్షణునితోఁ జెప్పెను.

౪౩

రాముండు బ్రాతృన్నేహంబున నిట్లు లక్షణునకుం జెప్పి యంత మఱిలఁ గౌసల్యంజూచి చేతులు మొగిడ్చి సాష్టాంగంబుగ నమస్కరించి యిట్లు ని చెప్పెను.

౪౪

అనుమన్యస్వ మాం దేవి! గమిష్యస్త మితో వనమ్,
శాపితాఽసి మమ ప్రాణైః కురు స్వస్త్వయనాని మే. ౪౫

తీర్ణప్రతిజ్ఞశ్చ వనా త్పున రేష్యా మ్యహం పురీహం,
యయాతి రివ రాజర్షిః పురా హిత్యా పున ర్దివమ్. ౪౬

శోక సంధార్యతాం మాత! ర్హృదయే సాధు మాశుచః,
వనవాసాది హైష్యామి పునః కృత్వా పితు ర్వచః. ౪౭

త్వయా మయా చ వై దేహ్యా లక్ష్మణేన సుమిత్రయా,
పితు ర్నియోగే స్థాతవ్య మేష ధర్మ సనాతనః. ౪౮

అమ్బ! సంహృత్య సంభారాన్ దుఃఖం హృది నిగ్రహ్యా చ,
వనవాసకృతా బుద్ధిర్మమ ధర్మానువర్త్య తామ్. ౪౯

ఏత ద్వచ స్తస్య నిశమ్య మాతా
సుధర్మ్య మవ్యగ్ర మవిక్ల బంచ,
మృతేవ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య దేవీ
సమీక్ష్య రామం పున రి త్యువాచ. ౫౦

యతైవ తే పుత్ర! పితా తథాఽహం
గురు స్వధర్మేణ సుహృత్తయా చ,
న త్యాఽనుజానామి న మాం విహాయ
సుదుఃఖతా మర్హసి గస్తు మేవమ్. ౫౧

కిం జీవితే నేహ వినా త్వయా మే
లోకేనవా కిం స్వధయాఽమృతేన,

తల్లీ! నే నయోధ్యవిడిచి యడవికిఁబోవ నిశ్చయించితిని; నామీఁదఁ దప్పులుచెప్పుక సమ్మతింపుము; నాప్రాణంబులపై నొట్టుకెట్టెదను. మఱియు నాకేమియొక గట్టము గలుగకుండునట్టాశీర్వాదింపుము. ౪౫

రాజర్షి యగు యయాతిమహారాజు స్వర్గమునుండి మఱిల స్వర్గంబు నొందినట్లు, నేను నాప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చికొనినంతనే యడవిని విడిచి మఱిల నీయయోధ్యాపట్టణంబునకు వచ్చెదను. ౪౬

తల్లీ! నీవిట్లు దుఃఖింపవలదు; దుఃఖింబును మనంబులోనే చక్కఁగా నణంఁచుకొనుము; నేను దండిపనుపుం గావించినంతనే వనంబువిడిచి యిచ్చటికి వచ్చెదను. ౪౭

దశరథుని యాజ్ఞకు లోబడవలసినది నాకుమాత్రమే కాదు; నీవును నుమిత్రయును లక్షణుండును సీతయునుగూడ అట్లు దశరథునియాజ్ఞకు లోబడవలసియున్నది; ఇదియొ కాశ్యపంబగు ధర్మంబు. ౪౮

తల్లీ! ఇప్పుడు నాపట్టాభిషేకమునకై నీవు సంగ్రహించియుండు ద్రవ్యంబులను విడిచి దుఃఖింబును మనంబును నణంఁచుకొని ధర్మశిలంబగువన వాసము సేయవలెనని నాతలంపునను నీవును సమ్మతింపుము. ౪౯

పట్టపురాణియు రాముని తల్లియు నగు నాకౌసల్య రాముండుచెప్పిన ధర్మంబును ధీగంబును దిరుగుపాటు లేనిదియనగు మాటయదిని చచ్చినట్లు వడి కొంతవడికిం దెలివొంది రామునింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౫౦

కొడుకా! నిన్నుఁ బోషించుట యనుధర్మంబునను, స్నేహంబునను నీకెట్లు తండి గురువో, అట్లు తల్లివగునేనును గురువైనదానను; కాఁబట్టి నాయనుజ్ఞ లేక నీవు పోఁగూడదు; నీకు వనంబులకుఁబోవ ననుజ్ఞ యొసంగను; నే నీట్లు మహాదుఃఖింబు నొంది వరితపించుచుండఁగా నన్నువిడిచి నీవు పోఁగూడదు. ౫౧

నీవు లేనిచో నాకుబ్రతుకేల? పరలోకముతో నేమికార్యము? పితృ లోకంబునం గలుగుస్వధ నాకెందుకు? స్వర్గలోకంబున లభ్యమగు నమృ.

శ్రేయో ముహూర్తం తవ సన్నిధానం
మమేహ కృత్యాన్ని దపి జీవలోకాత్.

౫౭

నరై రి వోల్కాభి రపోహ్యమానో
మహాగజోఽధ్వాన మనుప్రవిప్తః,
భూయః ప్రజజ్వాల విలాప మేవం
నిశమ్య రామః కరుణం జనన్యాః.

౫౩

స మాతరం చైవ విసంజ్ఞకల్పా
మాత్తరం చ సౌమిత్రి మభిప్రతప్తమ్,
ధర్తే స్థితో ధర్త్య మువాచ వాక్యం
యథా స ఏ వార్హతి తత్ర వక్తుమ్.

౫౪

అహం హి తే లక్షణ! నిత్య మేవ
జానామి భక్తిం చ పరాక్రమం చ,
మమ త్వభిప్రాయ మసన్నిరీక్ష్య
మాత్రా స హాభ్యర్థసి మాం సుదుఃఖమ్.

౫౫

ధర్తార్థకామూః ఖలు తాత! లోకే
సమీక్షితా ధర్మఫలోదయేషు,
తే తత్ర సర్వే స్యు రసంశయం మే
భార్యేవ వశ్యాఽభిమతా సుపుత్రా.

౫౬

యస్మింస్తు సర్వే స్యు రసన్నివిష్టా
ధర్మో యత స్సన్య త్త దుష్కమేత,

తంబు నాకేల? నాకేదియు నక్కఱలేదు. నాకు నమస్తప్రాణిలోకంబులక
న్నను కొంతెముసేవయినను నీయొద్దనుండుట శ్రేష్ఠము. అని కాసల్య రాము
నితోఁ జెప్పెను. ౧౬

మార్గంబునం బడి పోవుచున్నట్టి మహాజంబు మనుష్యు లడ్డగించి
కొఱవికట్టెలతో నదలించఁగాఁ బఠపించునట్లు, రాముఁడు తనతల్లి యిట్లు
మహాదుఃఖంబుతోఁ జెప్పినమాటనవిరి మిగులం బరితపించెను. ౬౩

ఆ రాముఁడు దృఢంబుగా ధర్మంబు నవలంబించి స్ఫులిలేనట్లున్న
తల్లిని, దుఃఖంబునం బరితపించుచున్న లక్ష్మణునిఁజూచి ధర్మ్యంబగునీ మాటం
జెప్పెను; అట్టిధర్మసంకటకాలమునందు ఆ రాముఁడుదక్క ముల్లోకంబుల
యందును మఱియెవ్వఁడును అట్లు మాటలాడం జాలఁడు. ౧౪

లక్ష్మణుఁడా నీకు నాయాదుఁగలధర్మని నీపరాక్రమంబును నేనెఱుంగు
దునుగదా! నీవు తల్లి కాసల్యతోఁజేరి యిట్లు నాకు మిగుల దుఃఖము గలుగు
నట్లు బాధించుచున్నావేమి? ౧౫

నాయనా! లోకమునందు ధర్మము నాచరించువానికి ధర్మార్థకామ
ములు మూఁడును గలుగునని చెప్పఁబడియున్నదిగదా! అట్లు ఒకధర్మము నాచ
రించినచో ధర్మార్థకామములు మూఁడును సిద్ధించుననువిషయంబునందు నాకు
సంచేహములేదు; ఒకభార్యయే భర్తకు స్వాధీయరాలై ధర్మమును, బ్రయోరాలై
కామమును, మం బిశేడుకునుగని యర్థమును సిద్ధింపఁజేయునట్లు ఒకధర్మమే
ధర్మమును గామమును అర్థమును మూఁడిటిని సిద్ధింపఁజేయును.

ఏకర్తమువలన ధర్మార్థకామములలో నేదియుఁ గలుగనేరదో దానిం
జేయరాదు. అయితే ఏకర్తమువలన ధర్మార్థకామములు మూఁడును సిద్ధించునో
దాని నవశ్యము నేయవలయును. మఱియు, నేకర్తంబువలన నర్థముగాని

ద్వేషో భవ త్యర్థపరో హి లోకే

కామాత్మతా ఖిల్వపి న ప్రశస్తా.

౫౭

గురు శ్చ రాజా చ పితా చ వృద్ధః

క్రోధా త్ప్రహర్షా ద్యది వాఽపి కామాత్,

య ద్వాదితే త్కార్య మవేక్ష్య ధర్మం

కస్త స్మ కుర్యా దన్యశంసవృత్తిః.

౫౮

స వై న శక్నోమి పితుః ప్రతిజ్ఞా

మిమా మకర్తుం సకలాం యథావత్,

స హ్యవయో స్తాత! గురు ర్నియోగే

దేవాశ్చ శ్చ భర్తా స గతి స్స ధర్మః.

౫౯

తస్మి న్మన ర్ద్వీవతి ధర్మరాజే

విశేషత స్స్వే పథి వర్తమానే,

దేవీ మయా సార్థ మితోఽపగచ్ఛేత్

కథం స్వీ దన్యా విధ వేవ నారీ.

౬౦

సా మాఽనుమన్యస్య వనం వ్రజంతం

కురుష్వ న స్వప్త్యయనాని దేవి!

యథా సమాప్తే పున రావ్రజేయం

యథా హి సత్యేన పున ర్యయాతి.

౬౧

కామముగాని గలుగక ధర్మముమాత్రము గలుగునో దానిని జేయవలయును; అయితే అర్థకామంబుల రెండిటినిమాత్రము నిచ్చుకర్తమునమాత్రము నేయ రాదు; ఎందువలనననగా, అర్థమునుమాత్రము గోరువానిజూచి లోకంబున నందఱును నిందితురు; అట్లు కామమునుమాత్రమే యవలంబించియుండు వాడు లోకంబున నిందితుఁ డగుచున్నాఁడు. ౫౭

అచార్యుండును రాజును దండ్రీయును వృద్ధుండును నగువాడు, కోపంబునంగాని సంతోషంబునంగాని కామంబునంగాని యాజ్ఞాపించినప్పుడు పాపిష్ఠుండు గానివాఁ డెవ్వఁడు ధర్మంబెఱింగి తండ్రీ యాజ్ఞను శిరసావహించి యాకార్యంబును జేయకుండును? పాపిష్ఠుండు మాత్రము నేయఁడు యని ధార్మికులందఱును జేయుదురు. ౫౮

నే నట్లు పాపిష్ఠుండఁగాను కావున తండ్రీ యాజ్ఞాపించిన కార్యము నంతయు జక్కఁగాజేయకుండఁజాలను. నాకుమాత్రమేకాదు, దశరథుండు తండ్రీ కావున నీకును నాకును అజ్ఞాపింపఁగలవాడు; నాతల్లి కొనల్యకును బెనిమిటికావున నతనియాజ్ఞచొప్పున నడువవలసినదే; మఱియు నతని విడువఁ గూడదు; అట్లు పెనిమిటిని విడువకుండుట భార్యకు ధర్మము కావున ఈవిధ భర్తనువిడిచి నావెంట రాఁగూడదు. ౫౯

అట్టిపెనిమిటి యగు దశరథమహారాజు ధర్మంబుఁ గాపాడుచుఁ బూర్వ రాజులకన్న నెచ్చుగా స్వధర్మంబు దప్పక రాజ్యంబేలుచు బ్రతికియుండఁ గానే పట్టపురాణియై యొప్పుచుండుకొనల్య మఱియొక్కతె విధవస్త్రీ కొడుకు నాశ్రయించి బోవునట్లు సాతోఁగూడ వనంబున కెట్లు రావచ్చును? ఎంత మాత్రమును రాఁగూడదు. అని రాముండు లక్ష్మణునితో జెప్పెను. ౬౦

పట్టపురాణివగుకొనల్య! దశరథుండు జీవించి యున్నపుడు నీవు నావెంట రాఁగూడదు నేనడవికి బోవుటకు నమ్మింపుము. దౌహిత్రుం డిచ్చిన పుణ్యబలంబున యయాలి మఱల స్వర్గంబునొందినట్లు నేనును బదునాలుగు సంవత్సరములు ముగియగానే మఱల సుఖంబున నిచ్చటికి వచ్చునట్లు నాకు మంగళాశీర్షదనంబుల నొసంగుము. ౬౧

యశో వ్యాహం కేవలరాజ్యకావణా
న్న పృష్ఠతః కర్తు మలం మహాదయమ్,
అదీక్షి కాలేన తు దేవి! జీవితే

వృణోఽవరా మద్య మహీ మధస్తథః.

౬౨

ప్రసాదయ న్నరవృషభ స్స మాతరం
పరాక్రమా జ్జిగమిషు రేవ దద్రాకాః,
అ థానుజం భృశ మనుశాస్త్ర్య దర్శనం
చకార తాం హృది జననీం ప్రదక్షిణమ్.

౬౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకవింశస్కంధః.

ద్వా వింశ స్కంధః

అథ తం వృథయా దీనం సవిశేష మమృతమ్,
శ్వసంత మివ నాగేంద్రం రోషవిస్ఫురితక్షేణమ్.

౧

అసాద్య రామ స్సౌమిత్రిం సుహృదం భ్రాతరం స్రీయమ్,
ఉవాచేదం స ధైర్యేణ థారయ న్నత్వ మాత్మనాః.

౨

నిగృహ్య రోషం శోకం చ ధైర్య మాశ్రిత్య కేవలమ్,
అవమానం నిర న్యేమం గృహీత్వా హర్ష ముత్తమమ్.

౩

ఉపక్లప్తం హి య త్కించి దభిషేకార్థ మద్య మే,
సర్వం విసర్జయ త్కిప్రం కురు కార్యం నిరత్యయమ్.

౪

సౌమిత్రే! యోఽభిషేకార్థే మమసంభారసమ్భ్రమః,
అభిషేకనివృత్త్యర్థే సోఽస్తు సంభారసమ్భ్రమః.

౫

నేను ధర్మమువికనాడి పట్టిరాజ్యమునకై మహాఫలంబగుకీర్తిని విడువజాలను; బ్రతుకునది స్వల్పకాలము. దీనికై యధర్మం బవలంబించి తున్నంబగు భూమిని సంపాదించు నాకిష్టములేదు. అని రాముండు కానల్యతోఁజెప్పెను. ౬౨

పురుషోత్తమండగు నారాము డిట్లు తల్లిసూతిండుచు తా నొంటరిగానే తన పరాక్రమంబు మాత్రమే సహాయముగాఁ గొని దండకారణ్యంబునకుఁబోదలంచి తమ్ముండగులక్ష్మణురకును దనయభిప్రాయంబాతయుఁ జక్కఁగాఁ దెలియఁజెప్పి మనస్సులో దర్శికాసల్యకుఁ బ్రదక్షిణంబుచేసినట్లు భావించెను. ౬౩

ఇది యిరువదొకటవ సర్గము.

ఇరువదిరెండవ సర్గము

అంత దుఃఖంబునొంది దీనుండై మిక్కిలియుఁ గోపంబునొంది సర్వంబుబాదోరె నిట్టూర్పులుపుచ్చుచుఁ గోపంబున విస్తరిల్లియుండుకండతో నున్న వానిన్నేహితుండగు వానిఁ బ్రియండగు వానిదమ్ముని లక్ష్మణునిజూచి రాముండు ధైర్యశాలికావున ధైర్యంబున మనోవికారము బయలుపడకుండ నణచుకొని యిట్లని చెప్పెను. ౧౨

నీవు తండ్రివైఁ గోపంబును, “నా కిట్లు సంభవించినదిగదా” యని దుఃఖమునుచవిజిచి, ధైర్యం బవలంబించి యారంభించిన యభిషేకము నిలిచి నదేయనునవమానంబు మనంబున నుంచక యధికంబుగ సంతోషంబునొంది, ఇప్పుడు నాపట్టాభిషేకముతోఁజుకై చేసియుండు నలంకారాదులను శీఘ్రముగా విసర్జింపుము. కాగునేయకుము. ౩, ౪

లక్ష్మణుడా! నాపట్టాభిషేకమునకై పదార్థములం గూర్చుటయందు నీకుం గల్గియుండు సుత్సాహంబును, నాపట్టాభిషేకంబు నెలికి నాకు మనవాస

యస్యా మదభిషేకార్థే మానసం వరిణ్యతే,
మాతా మే సా యథా న స్యా త్సవిశజ్జా తథా కరు. ౬

తస్యా శ్చ జ్ఞామయం దుఃఖం నుపానాన మపి నోత్సహే,
మనసి ప్రతిసంజాతం సామిత్రి! ౭హ మిషేక్షతుమ్. ౭
న బుద్ధిపూర్వం నాబుద్ధి స్త గా మిహ కదాచన
మాత్యూణాంవా పితూర్వాహం కృణే మన్వంచ విప్రియమ్. ౮
సత్య స్సత్యాభిసం శ్చ నిత్యం సత్యపరాక్రమః,
పరలోకభయా ద్భీతో నిర్భయోఽస్తు పితా మమ. ౯

తస్యాఽపి హి భవే దస్తి సూర్త ణ్యప్రణిసంహృతే,
సత్యం నేతి మనస్తాప స్తస్య తాప స్తపే చ్చ మామ్. ౧౦

అభిషేకవిధానం తు తస్మా త్సంహృత్య లక్షణ!,
అన్వగే వాహ మిచ్ఛామి వనం గన్తు మితః పునః. ౧౧
మమ ప్రవ్రాజనా దద్య దృత్యత్యా నృపాత్మజా,
సుతం భరత మవ్యగ్ర మభిషేచయితా తతః. ౧౨

మయి చీరాజనధరే జటామణ్డలధారిణి,
గతేఽరణ్యం చ కై కేయాద్ భవిష్యతి మనస్సుఖమ్. ౧౩

యోగ్యంబులగు నారచీరమొదలగువాని సమకూర్చి నన్ను వనంబునకుఁ బంపుట యందుంచుము.

౧

నాపట్టాభిషేకము నిలిచినదే యని పరితపించుచున్న నాకల్లి కాసల్యకు “రాముండు పదునాలుగు సంవత్సరములేకదా వనంబుననుండును. అటు విచ్చుట మఱలనిచ్చటికివచ్చుచుగదా ! పదునాలుగుసంవత్సరము లనఁగా నెంత?” ఇట్లు చెప్పి భయంబు లేకుండునట్లు సేయుము.

౨

లక్ష్మణుడా ! కాసల్య మనంబున భయంబునొంది దుఃఖించుచుండు టను నేను గొంచెమునీవైనను ఉపేక్షించి యుండఁజాలను.

౩

నేను బుట్టినదిమొదల తాకవృథుండు దల్లలకుఁగాని తండ్రులకుఁగాని, తెలిసికాని తెలియకకాని కొంచెమైనను అపకారము చేసి యెఱుంగను.

౪

నాతండ్రి దశరథుండు ఎప్పుటికి నబద్ధమాడఁడు. చేసినప్రతిజ్ఞ తప్పిన వాఁడుకాఁడు. అమోఘులగు పరాక్రమంబుగలవాఁడు గావున నీభూలోకంబున నతనికెందును భయంబులేదు. అయితే “యివ్వడుచేసిన ప్రతిజ్ఞ తప్పు నేమో తప్పినట్లయినఁ బరలోకంబునఁగవ్వంబునొందవలయునే” అని పరలోకంబువలన భయపడి యున్నాఁడు. అతఁడు నిర్భయంబు కావలయును.

ఇప్పుడు నాపట్టాభిషేకమును నిలుపకున్నపక్షమున అట్టిదశరథమహారాజునకు “నేను గైకేయికి వరంబొసంగినమాట సత్యముకాలేదుగదా!” అని మనస్తాపము గలుగును. అతనికి మనస్తాపంబు గలుగుటను నే నోర్వఁజాలను.

లక్ష్మణుడా ! అందువలననే పట్టాభిషేకకార్యమునంతయు విడిచి యిచ్చుడె యిచ్చుటనుండియే వనంబునకుఁ బోఁగోరుచున్నాను.

౧౧

ఇట్లు నేను వనంబునకుఁ బోయినపిదప, రావణామాత్రెయగు కైకేయి కృతార్థయయి సంతోషంబునఁ దనకొడుకు భరతునకు నిర్విఘ్నంబుగాఁ బట్టాభిషేకంబు చేసికొనఁగలడు.

౧౨

నేను నారచీరలఁ గృష్ణాజినంబులఁ గట్టుకొని జడలందాల్చి యడవికిఁ బోయినపిమ్మట కైకేయిమనంబునకు సంతోషంబుగలుగును. అంతపఱకుఁ గలుగదు కావున కీను)ముగాఁ బోవలయును.

౧౩

బుద్ధిగ్రహణాయే నేయం మనశ్చ సుసమాహితమ్,
తం తు న్వామి సంక్షేప్తం ప్రత్రజిష్యామి మాచరమ్. ౧౪

కృతాంతస్త్వేవ సౌమిత్రే! ద్రష్టవ్యో మత్ప్రవాసనే,
రాజ్యస్య చ విత్తీర్ణస్య పున రేవ నివర్తనే. ౧౫

కైకేయ్యాగ ప్రతిపత్తిర్హి కథం స్యాద్దమపీడనే,
యది భావో న చైవోదయం కృతాంతవిహితో భవేత్. ౧౬

జానాసి హి యథా సౌమ్య! న మాతృభం మమాస్తరమ్,
భూతపూర్వం విశేషో వా తస్యా మయి సుతేఽపివా. ౧౭

సోఽభిషేకనివృత్త్యైకై ప్రవాసార్థైశ్చ దుర్వచైః,
ఉక్తైర్వాక్యై రహం తస్యా నాన్యద్దేవా త్సమ్యక్యే. ౧౮

కథం ప్రకృతేనమృన్నా రాజపుత్రీ తథా గుణా,
బ్రూయాత్సాకృతేవ స్త్రీ మతీడాం భర్తృసన్ని ధౌ. ౧౯

ఎవ్వఁడు సత్యపరిపాలనార్థమయి, “రాముండు వనంబునకుఁ బోవలయును” అని తలంచి యట్లు అతికష్టంబున మనసును స్థిరముగాఁ జేసికొని యున్నాఁడో, అట్టి నాతండ్రి దశరథమహారాజు దుఃఖించునట్లు చేయఁగూడదు; నేను క్షిప్రముగా నడవికిఁ బోయెదను; జాగ్రతయఁగూడదు. ౧౪

లక్ష్మణుఁడా! నన్ను వనంబునకుఁ బంపుటయందును నాకేచ్చిన రాజ్యము నాకు లభ్యముగాకుండుటయందును కైకేయి కారణముకాదు. ఇవన్నియు దైవమువలననే సంభవించినవని యెఱుంగుము. ౧౫

ఇప్పుడు తల్లియగు కైకేయికిం గల్గిన యాయభిప్రాయము దైవముచే గలిగినది కాదేని నాయం దెప్పుడును మిక్కిలియు వాత్సల్యము గలిగియుండు నట్టి కైకేయికి నన్ను బాధింపవలయుననుబుద్ధి యెట్లు కలుగును? ౧౬

లిన్ననివాడవగు లక్ష్మణుఁడా! ఇదివఱకెప్పుడును నేను దల్లిల నందఱును ఎంతమాత్రము “కన్నతల్లి చవలితల్లి” అని భేదముంచక సమానముగా జూచుకొనుచుండుటయు అట్లుకైకేయికిని దనకొడుకు భరతునియందును నాయందును భేదములేక సమానముగాఁ బ్రేమయు గల్గియుండుటయు నీకుఁ దెలిసియున్నదిగాదా! అట్లుండునప్పుడు దైవప్రేరణము లేకుండునేని అట్టి కైకేయి కిట్టిబుద్ధి యెలగల్గును? ౧౭

నేను అట్లు మొదటనుండి యాబిడనాయందలివాత్సల్యంబు గల్గియుండుట ననుభవించి యన్నవాడను గావున అట్టికైకేయి యిప్పుడు నన్నుఁ జూచి పట్టాభిషేకమునువిడిచి యరణ్యంబునకుఁ బొమ్మని చెప్పరాని భయంకర వాత్సల్యంబు లాడుటచే దైవంబు దక్క మఱియేదియుఁ గారణముగా నిశ్చయింప నవకాశములేదు. కైకేయిస్వభావంబై కారణమయినచో నింతకుమున్ను బహుకాలముగా నామెకు నాయందుం గల్గియుండు వాత్సల్యైతిహ్యంబు పోవుటకుఁ గారణము గానరాదు. కావున దైవమే యిట్లు సంభవింపజేసినది. అట్లుగుటంజేసి కైకేయిని నిందింపవలదు. ౧౮

కైకేయి రాచకొమార్తె నద్దణంబులు గలదియు గావున, బెనిమిటి యొద్ద నెట్లు నడుచుకొనవలయునో యామర్యాదం దెలిసి యట్లే యాచ

య దచి స్త్యం తు త ద్దేనం భూతే వ్యసి న హన్యతే,
వ్యక్తం మయిచ తస్యాంచ పతితో హి విష్యయః. ౨౦

కశ్చి ద్దేవేన సౌమిత్రే! యోధ ముత్సహతే పుమాన్,
యస్య నగ్రహణం కింఞ్చ త్కర్తవ్యోఽన్యత్ర దృశ్యతే. ౨౧

రించునది; మఱియు నామీదనతివాత్సల్యంబుగలది. అట్టికై కేయి, తనస్వభావంబుతోనేయుండునేని, మునుపటియట్లు భర్తృగౌరవంబును బాటింపక నాయందు వాత్సల్యంబుంజూపక తుద్రస్త్రీయంబోలె బెనిమిటియొద్ద సిగ్గును భయంబును విడిచి తనకును బెనిమిటికిని మిక్కిలియుం బ్రయండ్లనైయున్న నాకుఁ బీడగలిగించు నిట్టిదుర్వాక్యంబులు చెప్పునా? ఎంతమాత్రము చెప్పుదు. కావున దైవబలంబుననే యాపిడస్వభావంబు భేదిల్లినది. ౧౯

దైవంబుమహిమయు లెక్కింప నలవిగాదు. ననుస్తభూతంబులయందును దాని కెదురులేదు. ఇందు నందించుచులేదు. ఇప్పుడు అంశుకుడేరి యన్ని విధంబుల నాలోచించి నిష్కర్షించిన నాపట్టాభిషేకము నిలిచినది. అట్లు నాయం దతివాత్సల్యంబు గల్గియుండినకై కేయిస్వభావంబు విపరీతం బైనది గదా! కావున దైవంబున కెందును ఎదురులేదనుట సత్యము. ౨౦

అక్షణాఁడా! “అదైవమన్నదనుట కేమిసాధకము? ఉన్నదిపో; పురుష ప్రయత్నముచేతదానినేల నివారించఁగూడదు?” అనియడుగుదువు కాఁబోలు: మనకు దైవమనునది యగవడకున్నను దానికార్యముచేత నది యున్నదని యనుమానించుచున్నాము, మనము చాలశ్రద్ధాశ్రమంబులతోఁ జేసినవసులలో గొన్ని సఫలములుకావు. అందు మనకేదియు గారణము కనుపట్టదు. కొన్ని యెంతమాత్రమును శ్రద్ధగాని శ్రమముగాని లేనిదే యధికఫలము లగుచున్నవి. అట్లగుటకుం దగుసాధనసంపత్తియు మనకుఁ గనుపట్టదు. ఈ రెంటికిని గారణమే దైవమనంబడును. కారణములేనిదే కార్యముగలుగదు. కావున శ్రమంబు చేసినను ఫలింపకపోవుటయుం దగినశ్రమంబులేనిదే యధికఫలం లగుటయును గారణముగల వగుచున్నవి. అయితే వైరెండుకార్యములును దైవమునకన్న వితరమగుకారణముగలదికాదని తెలియవచ్చుచున్నది. కాఁబట్టి వైరెండుకార్యములకును దైవమే కారణము. దైవములేనిదే వైరెంటికిని గారణ మెట్లగును? కావున దైవమనునది యొకటి యున్నదని యనుమానప్రమాణముచే సిద్ధించుచున్నది. అట్టిదైవము కార్యము నేయువానికిఁ గంటికగవడదు. అప్పుడది

సుఖదుఃఖభే భయక్రోధౌ లాభాలాభౌ భవాభవః,
యచ్చ కింశ్చిత్తైథాభూతం నను దైవస్య కర్మతత్. ౨౨

ఋషయోఽప్యగ్రతఃసో ధైవే నాభిప్రసీడితాః,
ఉత్సృజ్య నియమాం స్తీవ్రాస్ఫృశ్యన్తే కామమస్యభిః. ౨౩

అసంక్కుల్పిత మే వేహ య దకన్తా త్సృవన్తతే,
నివ ర్త్యరమ్భ మారబ్ధం నను దైవస్య కర్మతత్. ౨౪

ఏతయా తత్త్వయా బుద్ధ్యా సంస్త భ్యాజ్ఞాన మాత్మనా,
వ్యాపాతేఽప్యభిషే కే మే పరితాపో న విద్యతే. ౨౫

తస్మా దపరితాప స్సంస్త్య మ ప్యనువిధాయ మామ్,
ప్రతిసంహారయ క్షిప్ర మాభిషేచనిశీం క్రియామ్. ౨౬

ఏభి రేవ ఘృతై స్సర్వై రభిషేచనసమ్భృతైః,
మమ లక్ష్మణ! తాపస్యే వ్రతస్నానం భవిష్యతి. ౨౭

యనుకూలమో ప్రతికూలముగ నున్నదో యను సంగతియు తెలియనేరదు. భవిష్యత్సంగతి యెవ్వనికి తెలియును? కార్యము చెడినప్పుడుమాత్రము తమకు వైవము ప్రతికూలముగ నుండినదని యెఱుంగును. అప్పుడు అవైవమున కేమి ప్రతికారము సేయవగును? కార్యము చెడిపోవుటకు మున్ను అది ప్రతికూలముగ నున్నదని తెలిసినంగదా దానికి బ్రతికారము సేయవచ్చును. మఱియు, నది యెప్పుటికిని గంటి కగపడదు. గావున ననుమానమువలన వస్తుస్థితిమాత్రము తెలిసియుఁ బురుషుఁ డేమి సేయఁగలఁడు? కావున వైవకార్యం బనుభవించవలసినదేకాని దానికి బ్రతికారంబు లేదు. ౨౦

సుఖము, దుఃఖము, శాంతి, శోషము, లాభము, అలాభము, పుట్టుక, నాశము ఇవిమొదలుగఁ గారణ మగపడనికార్యములన్నియు వైవకార్యములే.

భయంకరంబుగాఁ దవస్సుసేయుచు నింద్రాదులనుంగూడ సరకుసేయకుండు విశ్వామిత్రాది ఋషులను, వైవలంబునం నీడితులై తా మవలంబించిన వీక్షప్రకంబులం బరిత్యజించి, కామక్రోధంబులకు లోఁబడి తవస్సులం బోఁగొట్టుకొనుచున్నారు. ౨౩

ఈలోకంబునందు బహుప్రయత్నంబున సారంభించినకార్యమును నిలిపి యంతకుమునుపు మనంబులోనుఁగూడఁ దలంపనికార్యము మఱియొకటి తటాలన సంభవించుచున్నదే; అది వైవకార్యమే. ౨౪

యథార్థమయిన యీశ్వరయంబుచే నాకు నేనే మనసును నిగ్రహించుకొని యున్నాను; కావున నాకుఁ బట్టాభిషేకము నిచ్చిపోయినను బరితాపము గలుగకున్నది. ౨౫

అట్లు నీవును నావలెనే వైవశక్తిం బర్యాలొచించి పరితాపంబువిడిచి యిప్పుడు నాపట్టాభిషేకమునకై పేయించుదుకార్యములను నిలుపుము. ౨౬

లక్షణుడా! ఇప్పుడు పట్టాభిషేకమునకై తెచ్చియున్నారే ఈ మంగళకలశంబులందలి జలంబంతయు నాపట్టాభిషేకంబున కుపయోగించకున్న

అథనా కిం మ మైతేన రాజ ప్రవృత్తయేన తు,
ఉద్భృతం మే స్వయం తోయం ప్ర తాదేశం కరిష్యతి. ౨౮

మాచ లక్ష్మణ ! సంతాపం కార్ష్యంత్యై విహ్వయే,
రాజ్యం వా వసవాసో వా వసవాసో మహోదయః. ౨౯

న లక్ష్మణాస్తి సలు కర్తవిఘ్నే
మాణా యవీను స్యతిశంకనీయా,
నై వాభివన్నా హి వద స్త్యనిష్ఠం
జానాసి దైవం చ తథా ప్రభావమ్. 30

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వావింశస్తకః.

త్ర యో వింశస్తకః

ఇతి బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణోఽధశ్చిరా ముహుః,
శ్రుత్వా మధ్యం జగామేవ మనసా దుఃఖహర్షయోః, ౧

తదా తు బద్ధ్వా భుక్కుటిం భువో ర్త ధ్యే సరస్వథః,
నిశ శ్వాస మహాసర్ప చిలన్త ఇవ రోషితః. ౨

నేమి? నేను దావనప్రకం బవలఁబించుటకై చేయవలసిన సంకల్పస్నానం.
బున కుపయోగపడునుగాక. ౨౭

ఒకవేళ నీజలముతో స్నానముచేయుదువేని కైకేయి మఱియు సంచే
హించును గాఁబోలు; ఇది రాజద్రవ్యము; మఱి రాజ్యమున కుపయుక్తములగు
ద్రవ్యములతోఁ గూడియున్నది. ఇట్టిజలము నాకేల? నేనే చేదుకొని యా
జలములొ వ్రతస్నానము చేసెదను. ౨౮

లక్ష్మణుడా! రాజ్యములేక పోయినదని నీవు పరితాపముపడవలదు.
రాజ్యంబునఁ బ్రజాపాలనాధిభర్తములు గలుగును. వనవాసంబునఁ దవస్సు
మొదలగునవిగలుగును. చెండును సమానములే. అయితే విచారింపఁగామాత్రము
రాజ్యంబుననుండు ప్రజలకృత్యాకృత్యముఖంఁబుచింతలేమింజేసి పితృవచన
పరిపాలనధర్మం బధికంబుగా నుండుటంజేసియు వనవాసంబే యధికము. ౨౯

లక్ష్మణుడా! 'దైవప్రభావంబు నీ కిప్పుడు తెలిసియేయున్నదిగదా!
అట్టిదైవము ప్రేరించుటచేతఁ గైకేయి యాప్రకారం బప్రియవార్తలం బఱకు
చున్నదికాని వేఱుకాదు. కావున నిప్పుడు పట్టాభిషేకంబునకుఁ గైకేయి
విఘ్నంబుచేసిన దని తలంపవలదు. విఘ్నముచేసినదిదైవమే. ౩౦

ఇది యిరువదిరెండవసర్గము.

ఇరువదిమూడవ సర్గము

రాముఁడట్లు చెప్పచుండఁగా లక్ష్మణుండు మాటిమాటికిఁ దలవంచు
కొనుచు సంతయు విని తనయన్నరాముండు మిక్కిలియు భర్తబుద్ధిగలవాఁ
డని సంతోషంబును రాజ్యంబు విడుచునని దుఃఖంబును ఆరెంటినిఁ బొంది
నట్లుండెను. ౧.

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు లక్ష్మణుండు, ఆంధఁ గోపంబున బొమముడి భీక
రంబై కనుపట్టఁ గుపితంబైన బిలస్థంబగు మహానర్పంబుంబోలే నిట్టూర్పులు
పుచ్చెను. ౨.

తస్య దుష్ప్రతిపేక్షం త ద్భ్రగురీసహితం తదా,
బభౌ స్రుధస్య సింహస్య ముఖస్య సర్పశం ముఖమ్.

3

అగ్రహస్తం విధూన్వం స్తు హస్తీ హస్త మి వాన్వనః,
తిగ్ర్య నూర్ధ్వం శరీరే చ సాతయిత్వా శిరోధరామ.

౪

అగ్రాక్షా వీక్షమాణ స్తు తిగ్ర్య గ్భ్రాతర మబ్రవీత్,
అస్యానే సమ్భుమో ముగ్య జాతో వై సుమహా నమమ్.
ధర్మదోష ప్రసక్తేర లోక న్యానతిశక్తయో,

౫

కథం హ్యేత దసంభ్రాన్త స్త్వద్విధో వస్తు మన్వతి.
యథా దైవ మశౌణ్డీనం శౌణ్డీర! క్షత్రియస్వ భ!

౬

కింనామ కృపణం దైవ మశక్త మభిశంససి.

౭

పాపయో నై కథం నామ తయో శ్మశ్కా న విద్యతే,

సన్తి ధర్మోపహా శ్శ్మశ్లాః ధర్మాత్త! నిమం న బుధ్యసే.
తయో స్సుచరితం స్వాధ్యం శాశ్వత త్పరిజిహ్వాతోః,

౮

యది నైవం వ్యవసితం స్యాద్ధిస్తా గేవరాఘవ!

౯

తయోగిస్తా గేవ దత్త శ్చ స్యా ద్వరగి ప్రకృత శ్చ సః,

అప్పుడు భయంకరంబగుబొమ్ముడిగల్గి చూపవలకు భయంబుగల్పించుచున్న యాలత్తుణునిముఖము కుపితంబైనసింహముముఖంబుతో సరియైన చూపట్టుచుండినది. 3

అలత్తుణుఁడు కోపంబునఁ గొనచేరిని విదిలించి మెడను ముందుకు పెనుకకుఁ గ్రిందికిఁ ద్రిప్పి కడకంట నడ్డముగాఁజూచుచు అన్నయగు రామునితో నిట్లని చెప్పెను. 4

నీవు సమస్తసీతులూ దెలిసినవాడవు. అట్టి నీవు, “పిత్తవచనధర్తంబు చేడు” ననియు “నేను ధర్తంబు నాచరింపకుందునేని లోకులు ధర్తంబును చిడుతు” రనియు ప్రమించి వనంబునకుఁబోవ వేగిరవకుట యుక్తముగాదు. 5

నీవు కూరులలో మేటివయినవాడవు. మఱియు త్రియశ్రేష్ఠుఁడవు. నీవుగూడ దుర్బలంబగుచైవంబును నుచాప్రబలమునుగాఁ జెప్పుచున్నావే. నీకు భ్రాంతిగలిగినట్లున్నది. అట్లు భ్రాంతిగలుగకుండు నేని నీయట్టి వాఁడిట్టిమాటం జెప్పఁడు. 6

దీనుల నాశ్రయించియుండునదియు శక్తిలేనిదియునగు చైవంబు నేలపోడెదవు? ఆకైకేయాదశరథులు పాపాత్ములని నీకేల తోచలేదు? వారలు పాపాత్ములు గావున వారల పనులు నేయకుండుటచే నీ కేమియు దోషంబుగలుగదు. 7

ధర్మాత్తుఁడవగు రాముఁడా! లోకంబునఁ గొందఱు కపటముగా ధర్మమాచరించునట్లు వేషముచేసికొని స్వకార్యసిద్ధికై ప్రియవార్తలంజెప్పునట్లుభినయించుచుండురు. అట్లు ఆకైకేయాదశరథులను బైకి నీయందతి వాత్సల్యంబు గలిగియుండునట్లుభినయించుచు, రహస్యముగా మనంబులొ నీకుఁ గీడుగోరి చేసినయాలోచనంబు నీకుఁ దెలియదా యేమి? 8

రాముఁడా! దశరథుఁడు కైకేయుకి వరంబొసూగి బహుకాలంబైనది. ఇది వాత్సవమగునేని ధర్మజ్ఞుఁడగు దశరథుఁ డిదివఱకు దాని నుపేక్షించి

లోకవిద్విష్ట మారభం త్వదస్య స్యాభిషేచనమ్.
 నోత్సహే సహితుం వీర! తత్ర మే క్షుప్త మహ్నిసి,

౧౦

యే నేయ మాగతా ద్విధం తవ బుద్ధి ర్తహామతే!
 సహి ధర్తో మమ ద్వేష్యః ప్రసక్తా ద్యస్య ముహ్యసి,

౧౧

కథం త్వం కర్తణా శక్తః కైకేయీవశవ ర్తినః.
 కరిష్యసి పితు ర్వాక్య మధర్మిణం విగర్హితమ్,

౧౨

యందుండడు; ఇదివఱ కెప్పుడో దానిఁ దీర్చుకొనియేయందును; ఇదివఱ కా ప్రస్తావమేలేదే; మఱియు నావరంబు నువయోగవఱచుకొనుటకు ఇదే సమయమా? నీకుఁ బట్టాభిషేకంబు వెల్లడిసేయట, అనంతరము ఈ వరప్రసక్తిగలుగుట వీనిఁజూడఁగా “భరతునకురాజ్యం బివ్వవలయును; జ్యేష్ఠుండగు రాముఁడుండఁగా నదిపొసంగదు; కావున నేను రామునకుఁ బట్టాభిషేకమని వెల్లడిచేసెదను; అప్పుడు నీవు నేను వరంబులొసంగియున్నట్లును ఆవరంబులు రెంటికిని భరతాభిషేకంబును రామవివాసనంబును గావలసినట్లును నీవడుగుము; అప్పుడు నేను సత్యపాశబద్ధుడ నైనట్లుండి కార్యము నెఱవేర్చుకొనియెదను” అని దశరథుఁ డును గైకేయియును జక్కఁగా నాలోచించుకొనినట్లు తోచుచున్నది; అట్లు వారలు ఆలోచింపకనేయుండియుండుచేని దశరథుఁ డిదివఱ కెన్నఁడో యిచ్చినవరంబులఁ గైకేయియు నూరక వెట్టియొండడు; దశరథుఁడును డొరక వెట్టుకొనియొండఁడు; ఇదివఱకుఁ గైకేయియెన్నిమాటలూ అడిగియుండును; దశరథుఁడును ధర్మజ్ఞుఁడు కావున నిదివఱ కెన్నఁడో యిచ్చియుండును; అట్లుకాలేదు కాఁకట్టి వీరలు కృత్రిమంబుగ నాలోచించుకొని రనుట సత్యము.

వరాక్రమకాలివగురాముఁడా! నిన్ను విడిచి నీతమ్మనకుఁ బట్టాభిషేకము సేయట లోకవిరుద్ధంబయినకార్యము; ఈ కైకేయాదశరథులు దానిఁ జేయంబునినారు; దానినిమాత్రము నే సహించఁజాలను; ఆ విషయమందు మాత్రము నన్ను నీవు మన్నింపవలసినది.

మహాబుద్ధికాలివగురాముఁడా! ఏధర్మముచేత నీకుఁ బట్టాభిషేకమును విడిచి యరణ్యంబునకుఁ బోవలెనని బుద్ధికి భేదంబుగల్గినదో, ఏధర్మంబువలనఁ “జేయకున్నఁ బ్రత్యవాయముగల్గు” నని మోహంబు నొందియున్నావో, అట్టి పితృవచనపరిపాలనరూపధర్మము నా కెవ్వముకాదు.

నీవు ప్రతికారంబుసేయటయందు సమర్థుడవై దండి కైకేయివలలోఁ జిక్కి చెప్పిన యధార్మికంబును నిందితంబునగు పవనంబుసేయ ఆయోధ్య—19

య ద్యయం కింబిషా ద్భేదగ కృతోఽప్యేవం న గృహ్యతే. ౧౩
 జాయతే తత్ర మే దగఖం భక్తస్త్వ శ్చ గర్హితః,

మనసాఽపి కథం కామం కుర్యాత్త్వం కామవృత్తయోః. ౧౪
 తయో స్త్వహితయో ర్నిత్యం శత్రోః పితృభిధానయోః,

య ద్యపి ప్రతిపత్తి స్తేదైవీ చాపి తయో ర్మతమ్. ౧౫
 తథా పృథివీక్షణీయం తే న మే త దపి రోచతే,

విక్లబో వీర్యహీనో య స్స దైవ మనునర్హతే. ౧౬
 వీరా స్సంభావితాత్మానో న దైవం పర్యుపాసతే,

దైవం పురుషకారేణ య స్సమర్థః ప్రబాధితుమ్. ౧౭
 న దైవేన విచన్నార్థః పురుష స్సోఽవసీదతి,

ద్రక్ష్యన్తి త్వద్య దైవస్య పౌరుషం పురుషస్యచ. ౧౮
 దైవమానుషయో రద్య వ్యక్తా వ్యక్తీ ర్భవిష్యతి,

అద్య మ త్పౌరుషహతం దైవం ద్రక్ష్యన్తి వై జనాః. ౧౯

వచ్చునా? నీవు దానిఁ దిరస్కరించి పరాక్రమంబుఁ జూపవలయుఁగాని యెంత మాత్రమును దశరథునిమాటను వినఁగూడదు. ౧౨

నీకై యారంభింపఁబడిన పట్టాభిషేకకార్యమును నిలిపి భక్తునకుఁ బట్టాభిషేకమును నీకు వనవాసంబునుగాఁ, కైకేయాదశరథులు కపటబుద్ధి చేతనే చేసియుండియు, నీకట్లు తోచకుండుటవలన మాత్రము నాకు దుఃఖంబగుచున్నది మఱియుఁ గాముకుండగు తండ్రిమాటవిని యరణ్యంబునకుఁ బోవుట లోకవిరుద్ధమగు ధర్మమేకాని వేఱుగాదు. ౧౩

కామాధీనులయి నీకెల్లప్పుడును గీడుసేయఁగోరుచుఁ దలించుదులను కేషముతోనుండు శత్రువులయిన యాకైకేయాదశరథులు కామపరవశులయి కోరరానిది కోరఁగా వారల కోర్కెనింగూడ నెఱవేఱుపవలయునని నీవు మనసులోనఁ గూడ నెట్లు దలఁపవచ్చును? ౧౪

“అకైకేయాదశరథుల కిట్టి దురభిప్రాయంబుపుట్టట దైవకృతమే కాని వారల స్వభావంబునఁ గలిగినదికాదు” అని నీవు తలంచియున్నావు; అది సరిగాదు; నాకెంతమాత్రము దైవము ప్రమాణముగానే దోచలేదు. ౧౫

పరాక్రమంబులేనివాఁడును, దెలివితేనివాఁడునుమాత్రము దైవంబు ననుసరించును; పరాక్రమకాలులును బుద్ధిమంతులగువారలయినచో నెట్లయినఁ దమసామర్థ్యంబునఁ గార్యంబు సాధించుకొనుదురేకాని దైవంబునకు లొంగరు. ౧౬

పౌరుషంబున దైవంబు నడఁగఁ ద్రొక్కుటకు నమర్థుడగు పురుషుఁడుమాత్రము ఎప్పుడును దైవంబునకు వెఱచి స్వార్థంబుఁ బోఁగొట్టుకొని దుఃఖింపఁడు. ౧౭

జను లిప్పుడు దైవసామర్థ్యమును బురుషునిసామర్థ్యమునఁ జూడఁ గలరు; ఇప్పుడు దైవము ప్రబలమో పురుషుఁడు ప్రబలఁడో యీ సందేహమును తీర్చెదను. ౧౮

ఏదైవ మిప్పుడు నీపట్టాభిషేకమును క్షేపించుచినదో, ఆ దైవము

యద్దైవా దాహతం తేఽన్యైః పృథ్విం రాజ్యాభిషేచనమ్,
 అత్యన్యుశ మి వోద్ధామం గజం మనబలోన్మతమ్. ౨౦
 ప్రథావిత మహం వైదం పౌరుషేణ నిసర్జయే,

లోకపాలా స్పషస్తా స్తే నాద్య రామాభిషేచనమ్. ౨౧
 నచ కృతాన్మి శ్రీయో లోకా విహన్యుః కింపునః పితా,

యై ర్నివాస స్త వారణ్యే విభో రాజ! నృమర్థితః. ౨౨
 ఆరణ్యే తే నివత్స్యన్తి చతుశసమా స్తథా,

అహం తదాశాం ఛేత్స్యమి పితౄ స్తస్యా శ్చ యా తవ. ౨౩
 అభిషేకవిఘాతేన పుత్ర రాజ్యాదుః వర్తతే,

మద్బలేన విరుద్ధాయ న స్యాద్దైవబలం తథా. ౨౪
 ప్రభవిష్యతి దుఃఖాయ య భోగ్రం పౌరుషం మమ,

ఊర్ధ్వం వర్షసహస్రాస్తే ప్రజాపాల్య మనస్తరమ్. ౨౫
 ఆర్యపుత్రాః కరిష్యన్తి వనవాసం గతే త్వయి,

పూర్వం రాజర్షి పుత్ర్యా హి వనవాసో విధీయతే. ౨౬
 ప్రజా నిక్షిప్య పుత్రేషు పుత్రవ త్పరిపాలనే,

నిప్పుడు నాపౌరుషంబుచేఁ బ్రతిహతంబగుటకు జనులందఱుఁ జూడఁగలరు
అంకుశమును సరకు నేయక నిగళింబు జెంచుకొని మదబలంబున
గర్వించి దుర్నివారంబై పరుగిడుచున్న యేయఁగును సమర్థుడగు మావటీఁడు
స్వసామర్థ్యంబున మఱిల్పునట్లు నే నిప్పుడు దుర్నివారంబని నీచేఁ జెప్పు
బడుచున్నదైవమును నాసామర్థ్యంబున మఱిల్పెదను. ౨౦

దిక్పాలురందఱు నొక్కటియయివచ్చినను, ముట్లోకంబులన్నియు
నొక్కదైనను ఇప్పుడు నేను సురంభించియుండఁగా రామునిపట్టాభిషేకము
నిలువ నేరదు; ఇక ముసలివాఁ డొక్కఁడు దశరథుఁ డేమిసేయగలఁడు? ౨౧

మహారాజా! నీకు వనవాసులు గలంగవలయునని యెవ్వరు రహస్య
ముగా నాలోచించి నిశ్చయించినారో అట్టి పాపాత్ములందఱు వారలు నీకుఁ
జెప్పినట్లు పదునాలుగుసంవత్సరములును ఆడవినుండునట్లు గావించెదను. ౨౨

అందువలన నీపట్టాభిషేకమునకు విఘాతముగావించి తనకొడుకు
భరతునకు రాజ్యంబు రావలయునని కోరుచున్న కైకేయుని దశరథునకును
గలిగియున్నదురాశను బోఁగొట్టెదను. ౨౩

అయితే కైకేయాదశరథులకు దైవం బనుకూలంబుగనున్నదే; మన
కది ప్రతిపాలము; కావున వారల లోఁగొనుట మనకు దుస్తరమని యందు
వేమో; నాతోవిరోధించినవానికిమాత్రము దైవమెంతయపకూలముగానున్నను
ఏమియు సుపయోగముండదు; అతఁడు నాపౌరుషంబునకుం జిక్కి దుఃఖం
చునేకాని కష్టించుకొనలేడు. ౨౪

ఇట్లు సమస్తరాజ్యసుఖంబు లనుభవించి వేయిసంవత్సరంబులు కడచ
నినవిదప నీవు వానప్రస్థాశ్రమం బవలంబించి పనంబునకుంబోయిన యనం
తరము నీకొడుకులు రాజ్యపరిపాలనంబుసేయుదురు; ఇక నెప్పటికిని భరతు
నకు రాజ్యపాలనాధికారమున కదకాశంబులేదు. ౨౫

తాను శక్తియున్నంతవఱకుఁ బ్రజాపరిపాలనంబుచేసి యంతఁ బ్రజ
లను గొడుగుల కొప్పుగించి, “మీరులు మీకొడుకులఁ గాపాడుకొనునట్లు

నచే ద్రాజ న్యనేకాగ్రే రాజ్యవిభ్రమశక్తియా. ౨౭

నై న మిచ్చసి ధర్మాత్! న్రాజ్యం రామ ! త్వ మాప్నసి,
ప్రతిజానే చ తే వీర! మాభూనం వీరలోకభాక్. ౨౮

రాజ్యం చ తవ రక్షేయ మహం వేలేన సాగరమి,

మజ్జతై రభిషిచ్ఛస్వ తత్ర త్వం వ్యాపృతో భవ. ౨౯
అహ మేకో మహీసాలా నలం వారయితుం బలాత్,

నశోభార్థా విహా బాహూ న ధను ర్భూషణాయ మే. ౩౦

నాఽసి రాబంధనార్థాయ న శరా స్త్రమృహేతవః,

అమిత్రదమనార్థం మే సర్వ మేత చ్చతుష్టయమ్. ౩౧

ప్రజలను బుశ్రవాత్సల్యంబునం గాపాడుచుండవలయు” నని చెప్పి యిట్లు మునుజటిరాజుర్లు లాచరించినవిధంబున వనవాసంబు సేయవలయుననియేకదా కాస్త్రంబునం జెప్పబడియున్నది. ౨౬

ధర్మాత్ముడ పగురాముడా! “ఇప్పుడు దశరథమహారాజుమనసు చపలముగానున్నది; నేను సాహసించి రాజ్యంబు స్వాధీనము చేసికొనఁజూతు నేని రాజ్యమునం దెన్ని భేదములు గలుగునో వానినన్నిటిని నే నొంటరి గాఁడ నెట్లు సవరించుకొనంగలను?” అను నీయభిప్రాయంబున నీ వీరాజ్యంబుఁ గోరకుండువేని దానిం జెప్పుము; నీవును వీరుడవు; నేను నీకుఁ దోడుండఁగా నీకేమిభయము! “అట్లు భంగమువచ్చునట్లయ్యెనేని నేను వీరలొకంబున కర్హుడఁగాకపోవుదును” అని ప్రతిజ్ఞయొక్కేనెవను. ౨౭

చెలియలికట్టు, సముద్రము నెట్లు పొంగిరాకుండఁ గాచియుండునో, అట్లు నేను వీరాజ్యంబులో నేమియుం గలఁకలేకుండునట్లు కాచియుండెదను.

నీవు వసిష్ఠాదులంజేరి పట్టాభిషేకంబు చేసికొనుము; నీమిత్ర నా కార్యంబుఁజూడుము; విరోధంబున నీ మీఁదికివచ్చురాజులందఱు సంహరింపనే నొకండనేచాలుదును. ౨౮

ఈ నాచేతులురెండును యుద్ధముసేయుటకై యున్నవికాని యలంకారమునకుఁగాదు; నాచేతనందు ధనుస్సును ఎక్కిడి కత్తువులపై నమ్ములంబ్రయోగించుటకై ధరించియున్నానుగాని యలంకారార్థమైకాదు. ౩౦

ఈ కత్తి కత్తువుల నఱుకుటకై యుపయోగించునదేకాని యలంకారముగా మొలలోఁ గట్టుకొనుటకుఁగాదు. నాయమ్ములపొదిలోనుండుబాణంబులు కత్తువులపైఁ బ్రయోగించుటకై యుంచఁబడినవికాని వ్యర్థముగా నూరకయుంచఁబడినవికావు.

నాకు ఈనాలుగాయుధములును మఱియు నితరములయినవియు కత్తువుల నడఁగఁద్రొక్కటకేకాని మఱిదేనిసింగిండు. ౩౧

౩౧౧ ఆయోధ్యాకాండే - త్రయోవింశస్కంః సగము.

న చూహం కామయేత్యర్థం యస్యాస్య చ్చతుర్థతో మమ,
అసినా త్రిష్టభారేణ విన్యూచ్ఛలితవర్చసా. 3౨

ప్రగృహీతేన వై శత్రుం వజ్రిణం వా న కల్పయే,

ఖడ్గనిష్పేషనిష్పిష్టైర్గహనా దుశ్చరా చ మే.
వాస్త్యశ్వసహస్త్రిరుశిరోభి ర్భునితా మహీ, 33

ఖడ్గధారాహతా మేదస్య దీప్యమానా ఇవాద్రయః.
పతిష్యన్తి ద్విపా భూమా మేఘా ఇన సవిద్యతః, 3౪

బద్ధగోధాక్షుభిత్రాణి ప్రగృహీతశరాసనే.
కథం పురుషమానీ స్యాత్పురుషాణాం మయి స్థితే, 3౫

బహుభి శ్చైకమత్యస్య న్నేకేన చ బహూ జ్ఞానాః.
వినియోక్త్యామృతాం బాణా న్నువాచిగజమర్తసు, 3౬

అద్య మేదస్త్రప్రభావస్య ప్రభావః ప్రభవిష్యతి.
రాజ్ఞ శ్చాప్రభుతాం కర్తుం ప్రభుత్వం తవ చ ప్రభో!, 3౭

అద్య చందనసారస్య కేయూరా మోక్షణస్య చ. 3౮

వసూనాం చ విమోక్షస్య సుహృదాం పాలనస్యచ,
అనురూపా విమా బాహూ రామ! కర్తృ కరిష్యతః. 3౯
అభిషేచనవిఘ్నస్య కర్తృపాణాం తే నివారణే,

నాకు శత్రువని యెవ్వఁడు చెప్పఁబడుచున్నాఁడో అతఁడు జీవించుట నెంతమాత్రము నేను సహించఁజాలను; కఱకుగలిగి మెఱపుఁబోలే మెఱయుచున్న ఖడ్గము శత్రుని, దేవేంద్రుఁడు వజ్రాయుధముతో నెదిరించినను సరకునేయక చంపుదును.

3.2

నాఖడ్గప్రహరంబులకుఁ జూర్జములయి తెగి యేనుఁగులయు గఱ్ఱంబులయు మనుష్యులయుఁ జేతులుఁగాట్టఁ దలలునెచ్చుగా నందులేకపడియుండుటవలన భూమియందంతటను నంచరించుటకు నవకాశము లేకపోవును. 3.3

ఇక శత్రుంబుగనే నాకత్తిదెబ్బకుండెగి శత్రుగజంబులు నెత్తురు గ్రక్కుచుండుటవలన మండుచున్న కొండలుఁబోలే మెఱపులతోఁగూడిన మేఘంబులంబోలే జూపట్టుచు నేలంబడఁగలవు.

3.4

నేను ఉడుముతోలుతోఁగుట్టిన కవచంబును, అల్లెత్రాటిదెబ్బ తాఁక కుండుటకై ప్రేళ్లకుందొడ్డుగొని ధువుధరించి యుద్ధంబునకు నన్నద్దండవై నిలువఁగా నెవ్వఁడు నేను బురుషుండనని యెదిరింపఁగలఁడు? అందఱును స్త్రీలుంబోలే భయంబునం బాఱిపోదురేకాని యెవ్వఁడును బురుషుండననియే చెప్పుకొనఁడు.

3.5

నేను బలవంతు నొక్కనిఁ బెక్కుబాణంబులను, త్పరజనుల ననేకుల నొక్కబాణంబునను ప్రేయుచు నిట్లు నరహయగజంబుల మర్తస్థానంబులందు బాణంబులం బ్రయోగించుచు విహరంబుచేసెదను.

3.6

ప్రభుండవగురాముడా! నానేర్పినయస్త్రముల మాహాత్మ్యముఁ జూడుము; ఈక్షణంబుననే దశరథమహారాజు నవలంబ్రోసిపుచ్చి నిన్నుఁ బ్రభువుగాఁ జేసెదను.

3.7

రాముడా! చందనరసం బలందికొనుటకును బాహువురులు ధరించు కొనుటకును యాచకునకు ధనము లిచ్చుటకును స్నేహితులను శత్రుబాధలం జిక్కుకుండఁ గాపాడుటకును యోగ్యంబులయిన యీనాబాహువులు లేండును ఇప్పుడు నీపట్టాభిషేకంబున కర్ణవడినవారల నందఱును బాణుఁ దోలుట కుదోగింపఁగలవు.

3.8, 3.9

బ్రవీషి కోఽద్యైవ మయా వియుజ్యతాం
తవాసుహృత్ప్రణయశస్సుహృజ్జనైః.
యథా తవేయం వసుథా వశే భవే
త్తదైవ మాం శాధి తవాస్మి క్షిప్తుం;

విమృశ్య బాష్పం పరిసాన్త్య చాసక్త
త్స లక్ష్మణం రాఘవవంశస్థనః.
ఉవాచ పిత్రేయే వచనే వ్యచస్థితం
నిబోధ మా మేష హి సౌమ్య! సత్పథః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రయోవింశస్తకః.

చ తు ర్వింశస్తకః

తం సమీక్ష్య శ్వవహితం పితు ర్నిరేశపాలనే,
కౌసల్యా బాష్పసంరుద్ధా వచో ధర్తిష్ఠ మబ్రవీత్.

అదృష్టదుఃఖో ధర్తాత్తా సర్వభూతప్రియంవదః,
మయి జాతో దశరథా త్కథ ముశ్చేన వర్తయేత్.

యస్య భృత్యాశ్చ దాసాశ్చ మృష్టా న్యన్నాని భుజ్యే
కథం స భోక్త్య తేఽనాథోవనే మూలఫలా న్యయమ్.

నీశత్రు డెవ్వఁడు? నే నిప్పు డెవ్వనిప్రాణంబులను గీర్తినిం గొనవలయును? ఎవ్వనిన్నేహితులం జంపవలయు? ఈ భూమియంతయు నీయధీనమగునట్టి యంపాయం బవలంబించిమాత్రము న న్నాజ్ఞాపింపుము; ఈ డరామే చేసెదను; నేను నీకుఁ గింకరుఁడనుగాని వేఱుగాదు. అని లక్ష్మణుఁడు రామునితోఁజెప్పెను. ౪౦

లక్ష్మణునిమాటవిని రఘువంశంబును వృద్ధిబొందించునట్టిరాముఁడు లక్ష్మణునికండ్ల నీట్లుదుడిచి పలుమాటు మంచిమాటలనోదార్పి యతనిఁజూచి “లక్ష్మణుడా! నీవెప్పుడును సౌమ్యుడవే, ఇప్పుడేల యిట్లు కోపంబునొందితివి? నేను దండ్రీమాటను గొంచెమైన నలిక్రమింపను, ఎట్లైననేమి? ఆయన చెప్పినట్లే చేయుటకు స్థిరఁబ్రతుండనై యున్నాడనని తెలిసికొనము; అదియే పరమధర్మము” అని చెప్పెను. ౪౧

ఇది యరువదిమూడవసర్గము.

ఇరువదినాలవ సర్గము

రాముఁడు తండ్రీయాజ్ఞాప్రకారము సేయుటకు నిశ్చయించి దృఢచిత్తుడై యుండుటఁజూచి కౌసల్య కన్నీళ్లవలనఁ దడఁబడుచు ధర్మవ్రతంబును నీమాటంజెప్పెను. ౧

ఎప్పుడును దుఃఖంబనుభవించినవాఁడుగాఁడు. ధర్మాత్ముఁడు. సమస్తప్రాణులకును బ్రయంబగువార్తనే చెప్పువాఁడు. దశరథమహారాజునకును నాకును మిట్టినవాఁడు. అట్టిరాముఁడు వైవశంబున నేలరాలినధాన్యకణంబుల నొక్కొక్కటిగా నేరుకొని యెట్లు జీవించగలఁడు? ౨

ఎవ్వని భృత్యులను బరిచారకులను మృహాన్నంబులం దినుచున్నారో, అట్టినాథుఁడగు రాముఁడు వనంబున గడ్డలను ఫలంబులనుదెనుచు నెట్లు మనియొండఁగలఁడు? ౩

కన్యత చ్ఛ్చిదధేచ్ఛ్చిత్వా కస్యవా న భవే ద్భయమ్,
గుణవాన్దయితో రాజ్ఞా రాఘవో యద్వివాహ్యతే.

నూనం తు బలవాన్ లోకే కృతాంత స్సర్వ మాచిశ్ణా,
లోకే రామారాభిరామ స్త్వం ననం యత్ర గమిష్యసి.

అయ స్తు మా మాత్తభవ స్త వాచగ్భవమారుతః,
విలాపదుఃఖసమిధో రుదితాశ్రుహుతాహుతిః.
చింతాబాష్పమహాధూమ స్తవాచగ్భవదిత్తజః,
కర్మయిత్యా భృశం పుత్ర! నిశ్వాసాయాపసమ్భవః.
త్వయా విహీనా మిహ మాం శోకాగ్ని రతులో మహాన్,
ప్రథక్ష్యతి యథా కతుం చిత్రభాను ర్హిమాత్యయే.

కథం హి ధేను స్త్వం వత్సం గచ్ఛంతం నానుగచ్ఛతి,
అహం త్వౌననుగమిష్యామి యత్రపుత్ర! గమిష్యసి.

తథా నిగదితం మాత్రా తద్వాక్యం పురుషన్దభః,
శ్రుత్వా రామౌబ్రవీ ద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితామ్.
కై కేయ్యా వంచితో రాజా మయి చారణ్య మాశ్రితే,
భవత్యా చ పరిత్యక్తో న నూనం వర్తయిష్యతి. ౧౧

భర్తుః కిల పరిత్యాగో నృశంసః కేవలం స్త్రీయాః,
స భవత్యా న కర్తవ్యో మనసాపి విగర్హితః. ౧౨

యావ జ్ఞీనతి కాకుత్స్థః పితా మే జగతీపతిః,
శుక్రాషా క్రియతాం శాప త్సహి ధర్మస్సనాతనః. ౧౩

ఏవ ముక్తా తు రామేణ కౌసల్యా శుభవత్సనా,
తథే త్యువాచ సుప్రీతా రామ మక్లిష్టకారిణమ్. ౧౪

ఏవ ముక్తస్తు వచనం రామో ధర్మభృతాం వరః,
భూయ స్తా ముబ్రవీ ద్వాక్యం సూతరం భృశదుఃఖితామ్. ౧౫
మయా హైవ భవత్యా చ కర్తవ్యం వచనం పితుః,

రాజా భర్తా గురు శ్రేష్ఠ స్సర్వేషా మ్మాశ్వరః ప్రభుః. ౧౬

ఇమాని తు మహర్షిణ్యే విహృత్య నవ శ్శుచి,
వర్షాణి పరమప్రీతః స్థాస్యామి వచనే తవ. ౧౭

ఏవ ముక్తా ప్రియం పుత్రం బాష్పపూర్ణాననా తదా,
ఉవాచ పరమార్తా తు కౌసల్యా పుత్ర వత్సలా. ౧౮

ఆసాం రామ! సపత్నీనాం వస్తుం మధ్యే న మే క్షమమ్,

నయ మా మపి కాకుత్స్థ! వనం వన్యాం మృగీం యథా. ౧౯
యది తే గమనే బుద్ధిః కృతా పితు రపేక్షయా,

నాకండ్రి దశరథమహారాజు బ్రతికియుండునంతవఱకును నీవత నికిం బరిచర్య సేయుచుండుము; నీ కదియే శాశ్వతంబగుధర్మము; ఇంక నేదియు శాశ్వతముగాదు. అని రాముండు కాసల్యతోఁ జెప్పెను. ౧౩

మంగళకరంబగుధర్మబుద్ధిగల కాసల్యుడేని, రాముండుచెప్పినది విని సంతోషంబునొంది ఎదిటివారిదుఃఖముఁ బోవునట్లు సేయునట్టి రాముం జూచి, “నీవుచెప్పినట్లే చేసెనను” అని చెప్పెను. ౧౪

ధార్మికులలో నుత్తముఁడగురాముండు, తల్లిమాట విని యంత మఱుఁ బరమదుఃఖితయయియున్న తల్లింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

నేనుమాత్రమేకాదు; నీవును నేను ఇద్దఱుమును నాకండ్రిదశరథ మహారాజు చెప్పినట్లు నడుచుకొనవలసినది. ౧౬

అదశరథుండు మనకందఱకును రాజును, బోషించువాఁడును, ఆచార్యుండును, బూజింపఁదగినవాఁడును, అధిపతియును, బ్రభుండును గావున మనమందఱమును అతనిమాటకు లోబడవలసినవారమే. ౧౭

నేను ఈ పదునాలుగుసంవత్సరంబులుమాత్రము మహారణ్యంబుననుఖంబుగాఁ గాలంబుగడపి యటుపిమ్మటఁ బరమసంతోషంబున నీయాజ్ఞాలోనే యుండెదను. అని రాముండు కాసల్యతోఁ జెప్పెను. ౧౮

అప్పుడు రాముండు చెప్పినది విని కొడుకునం దలిప్రేమంబుగల కాసల్యుడేని మొగంబంతయుఁ గన్నీరునిండఁగాఁ బరమదుఃఖితయయి ప్రీయపుత్రుండగు రాముఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౯

రాముడా! నాకుకత్తువులయిన యీ చపతులనడుమచుండుట నాకు నుంచిదికాదు; కావున నన్ను నీతోఁగూడఁ గిసికొనిపోము. ౨౦

రాముడా! నీవు తండ్రియాజ్ఞ చొప్పున నడచికిం బోవ నిశ్చయించితివేని అడవిలేడిని బోలె నన్నను అడవికిం దీసికొనిపోము; అడవి లేడి యడవిలో సంతోషంబుననుండునట్లు, నేనును నీకు శ్రమంబుగలుగఁ జేయక సంతోషంబున నుండెదను. అని కాసల్య రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౧

తాం తథా రుదటింరామో రుద న్వచన మబ్రవీత్ .

౨౦

జీవన్త్యా హి స్త్రియా భర్తా వై వతం ప్రభు రేవ చ,

భవత్యా మమ చైవాద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః.

౨౧

స హ్యనాథా వయం రాజ్ఞా లోకనాథేన ధీమతాః,

భరతశ్చాపి ధర్మాత్మా సర్వభూతస్త్రియంవచః.

౨౨

భవతి మనువర్తేత స హి ధర్మరత స్సదా,

యథా మయి తు నిష్కాన్తే పుత్రశోకేన పార్థివః.

౨౩

శ్రమం నా వాప్నుయా త్కించి దప్రమత్తా తథా గురు,

దారుణ శ్చా ప్యయం శోకో యతైనం స వినాశయేత్.

౨౪

రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా,

అట్లు వచించి యేడ్చుచున్నతల్లిని గౌసల్యంజూచి రాముడును దుఃఖంబున రోదనంబుసేయుచు నిట్లని చెప్పెను ౨౦

బ్రతికియున్నంతవఱకు ఆడుదానికిఁ బెనిమిటియే దేవుఁడుఁ బ్రభుఁడు. మఱియెవ్వరిని ఆడుది యాశ్రయింపఁగూడదు.

అట్లుగుటంజేసి దశరథమహారాజు నాకుమాత్రమేకాదు; నాకును నీకునుగూడ నియామకుఁ డగుచున్నాఁడు. ౨౧

లోకంబునంతయుఁ బాలింపగలవాఁడును ధార్మికుండు నగుదశరథ మహారాజు మనకు నాథుఁడై యున్నాఁడుగదా! నీ వనాథవుగావే! నీకేమి తక్కువ? ఆనాథయైబోలే నేల భయంపడుచున్నావు?

“అయితే నాకుఁ జవతులవలసి భయంబున్నదే” యని చెప్పుదువు కాబోలు; రాజు కాబోవు భరతుఁడును మిక్కిలి ధార్మికుఁడు; నర్వప్రాణు లకును బ్రయముసేయువాఁడు కావున నీయందు మాతృభక్తియుంచి నిన్ను రక్షించుచుండును. భయపడకుము. ౨౨

“అయితే భరతుఁడు స్వభావంబున ధార్మికుండయ్యెను గైకేయిమాట విని యేమైనను అపకారంబుసేయును” అని యందువు కాబోలు; అతఁడు ధర్మంబునందు మిక్కిలియుఁ బ్రీతిగలవాఁడు కావున నతఁ డెవ్వడును ఎవ్వరుచెప్పినను ధర్మవిరుద్ధంబగు మార్గంబునం బ్రవర్తించఁడు; ఎల్లప్పుడును నీకుఁ బరిచర్య సేయుచునేయుండును.

నేను వనంబునకుఁబోయినపిదప నీవెంతమాత్రమేమఱుపాటులేని దానవై దశరథమహారాజునకుఁ బుత్రుఁడగుంబునం గొంచెమయిన నాయా వంబు గల్గకుండునట్లు మంచిమాటలం దేర్చుచు నుపచారంబులు సేయు చుండుము. ౨౩

భయంకరమగు నీపుత్రశోకమున వృద్ధుఁడగు దశరథమహారాజునకు మరణంబు గల్గకుండునట్లు నీ వెచ్చరికలోనుండి యతనికిఁ బ్రయంబులగు నుపచారంబులు సేయుచుండుము. ౨౪

అయోధ్య—? ౧

శ్రతోపవాసనిరతా యా నారీ పరమోత్తమా.
భర్తారం నానువర్తేత సా తు పాపగతి ర్భవేత్,

భర్తృ శ్శుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గ ముత్తమమ్.
అపి యా నిర్నమస్కారా నివృత్తా దేవపూజనాత్,

శుశ్రూషా మేవ కుర్వీత భర్త్యః ప్రియహితే రతా.

ఏవ భర్త్యః పురా దృష్టో లోకే వేదే శ్రుతః స్మృతః,

అగ్నికార్యేషు చ సదా సుమనోభి శ్చ దేవతాః.
పూజ్యాస్తే మత్కృతే దేవి! బ్రాహ్మణా శ్చైవ సువ్రా

వపం కాలం ప్రతీక్షస్వ మమాగమనకాంక్షిణీ.
నియతా నియతాహారా భర్తృశుశ్రూషణే రతా,

ప్రాప్స్యసే పరమం కామం మయి ప్రత్యాగతే సతి.
యది భర్తృభృతాం శ్రేష్ఠో ధారయిష్యతి జీవితమ్,

ఏవ ముక్తా తు రామేణ బాహుసర్వాకులేక్షణా.
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా రామం వచన మబ్రవీత్,

ఎల్లప్పుడును ప్రతంబులు నువవానంబులఁ జేయుచు మిక్కిలియు నుత్తమ యని పేరువహించిన స్త్రీయును బెనిమిటి ననుసరించియుండదేని పాపిష్టురాలేయగును. ౨౧

బ్రాహ్మణులు మొదలగు పెద్దల కెప్పుడును ననుసక్తినిపక దేవతలం బూజించకుండుస్త్రీయును భర్తకు భక్తితో శుశ్రూష సేయుచుండు నేని యుత్తమంబగుస్వర్గంబు నొందును. ౨౨

ఆడుది యెప్పటికిని బెనిమిటికి మనస్సంతోషంబు గలిగించునవియు మేలుగలిగించునవియు నగు కార్యంబులం జేయుచు సేవచేయుచునే యుండవలయును. ౨౩

ఈ భర్తము లోకంబునందలిశిష్టాచారములనం దెలియవచ్చుచున్నది. అట్లు వేదమునను జెప్పబడియున్నది. తదనుకూలముగనే స్వభూతలయందునుం జెప్పబడియున్నది.

తల్లీ! నీవు నేను వచ్చునతికు నాజ్ఞేమార్గమై హోమములచేతను బుష్పాదులచేతను దేవతలం బూజింపుచుండుము. మఱియు బ్రాహ్మణోత్తములను వివిధదానములచేతం దనుపుచుండుము. ౨౪

నీవిట్లు నేను సుఖంబుగ మఱిల నమోధ్యకు వచ్చుటంగోరుచు నియమం బవలంబించి మధుమాంసాదులవిడిచి శుద్ధంబగు సాత్త్వికాహారంబుగొనుచుం బెనిమిటికి శుశ్రూష సేయుచు నీవదునాబుగు వర్తంబులునుగడుపుము. ౨౫

నేను పనంబునుండి మఱిల వచ్చినపిమ్మట ధార్మికోత్తముండగు గళర ఘండు బ్రతికియున్నకక్షమున నీవు నీకోర్కూలనన్నింటిని బొందఁగలవు. అని రాముండు కౌసల్యతోఁ జెప్పెను. ౩౦

కౌసల్యాదేవి రాముండు చెప్పినది విని తనప్రియపుత్రుండగు రాముండు వనంబునకుఁ బోవుచున్నాడే యని పుత్రదుఃఖంబునం బరితపించుచుఁ గండ్ల సింద నీర్లగార్చుచు రామునిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౩౧

గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తే శక్నోమి పుత్రక! 32

వినివర్తయితుం వీర నూనం కాలో దుఃఖత్యయః,

గచ్ఛ పుత్ర! త్వమేకాగ్రో భద్రం తేఽస్తు సదా విభో! 33

పునస్త్యయి నివృత్తే తు భవిష్యామి గతవ్యథా,

ప్రత్యాగతే మహాభాగే కృతార్థో చరిత్రతే. 34

పితు రాన్మణ్యతాం ప్రాప్తే త్వయి లప్సేఽపరం సుఖమ్,

కృతాస్తస్య గతిః పుత్ర! దుర్విభావ్యా సదా భువి. 35

యస్త్యాం సంచోదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ!

గచ్ఛేదానీం మహాబాహూ! క్షేమేణ పున రాగతః. 36

నన్దయిష్యసి మాం పుత్ర! సామ్నా వాక్యేన చారుణా,

అపీదానీం స కాల స్సాన్య ద్వనా త్ప్రత్యాగతం పునః. 37

యత్త్వాం పుత్రక! పశ్యేయం జటావల్కులధారిణమ్,

తథా హి రామం వనవాసనిశ్చితం

సమీక్ష్య దేవీ పరమేణ చేతసా. 38

ఉవాచ రామం శుభలక్షణం వచో

బభూవ చ స్వస్త్యయనాభికాంక్షిణీ.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుర్వింశస్తకః

కొడుకా! నీవు పరాక్రమశాలివి కావున నీకెందును భయములేదు. వనంబునకుఁ బోవలయునని నీవు గట్టిగాఁ బట్టియున్నావు. దానిని ద్రిష్ట్య టకు నాచేతం గాలేదు. కావుననే కాలము నతిక్రమింప నలవిగాదని చెప్పుదురు.

32

కొడుకా! నీవు చావలంబునొందక వనంబునకుఁ బోయితి. నీకెందును మంగళమే యగునుగాక.

33

నీవు మఱిల వనంబునుండి రాఁగానే నాదుఃఖం బంతయుఁ బోయి నాకు సుఖంబు గలుగును.

మహాభాగుండవగు నీవు విత్తవచనపరిపాలనవ్రతం బాచరించి కృతార్థుడవై తండ్రి ఋణంబు దీర్చుకొనివనంబునుండి మఱిల వచ్చినపిదప నేను బరమసౌఖ్యంబు నొందగలను.

34

రాముడా! నే నెంత చెప్పినను వినకుండి వనంబునకుఁ బోఁగోరు నట్లు నిన్నుఁ బ్రేరేపించుచున్నదే, ఈ దైవబలము ఇంతయని యెన్నుట కలది గాదు.

35

రాముడా! నీవు మహాబాహుండవు కావున, నీ కన్నిటను జయంబే గలుగును. నీవు మఱిల ఔమంబున నిచ్చటికి వచ్చి మనోహరంబగు సామవచనంబున న న్నూతింపఁగలవు.

36

ఏకాలమునందు నాకు జడలును నారచీరలును దాల్చి వనంబునుండి మఱిలవచ్చినన్నిన్నుఁ జూడఁగలగునో, అట్టి చతుర్దశసంవత్సరానంతరకాలము ఇప్పుడే వచ్చినచో నాకు సంతోషముగా నుండును.

37

కొనల్యాదేవి, రాముఁ డట్లు విత్తవచనప్రకారమున వనవాసంబు నేయ నిశ్చయించియున్నాడని యెఱింగి మంగళలక్షణంబులతోఁగూడినదూరాముఁ జూచి ఆదరంబుతో నుదాహరింపఁబడినవిధంబునం జెప్పి రామునకు మంగళాశీర్షచనంబు లాసంగఁగోరెను.

38

ఇది యిరువది నాలవసర్గము.

పంచవింశస్త్యం:

సాపనీయ త మాయాస ముపస్పృశ్య జలం శుచిః,
చకార మాతా రామస్య మజ్జలాని మనస్వినీ.

న శక్యసే వారయితుం గచ్ఛేదానీం రఘూత్తమః,
శీఘ్రం చ వినివర్తస్య వర్తస్య చ సతాన్తమే.

యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యా చ నియమేన చ,
సవై రాఘవశార్దూల! ధర్మస్త్యా మభిరక్షతు.

యేభ్యః ప్రణమసే పుత్ర! వైత్యే హ్వయతనేషు చ,
తే చ త్వా మభిరక్షస్తు వనే సహ మహర్షిభిః.

యాని దత్తాని తేఽస్మాణి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా,
తాని త్వా మభిరక్షస్తు గుణై స్సముదితం సదా.

పితృశుశ్రూషయా పుత్ర మాతృశుశ్రూషయా తథా
సత్యేన చ మహాబాహూ! చిరంజీవాభిరక్షితః.

సమిత్కుశపనిత్రాణి వేద్య శ్చాయతనాని చ,
స్థండిలాని చ చిత్రాణి శైలా వృక్షాః కుపా వ్రదాః.
పతన్తాః పన్నగా స్సింహస్త్యాం రక్షస్తు నరోత్తమ,

ఇరువదియైదవ సర్గము

మంచిమనసుగల యాకాసల్యాదేవి యాదుఃఖంబును విడిచి రోదనంబు గావించుటవలనఁ గలిగిన మైలం బోఁగొట్టుకొనుటకై యాచమనంబు చేసి రామునకు మంగళాశీర్షచసంబులు గావించెను. ౧

రాముడా! నే నెంతచెప్పినను వినక వసంబునకుఁ బోవ నిచ్చయించియున్నావు. నీయిష్టప్రకార మిప్పుడు వసంబునకుఁ బోయి. అయితే అట్టై యచ్చట నుండక పదునాలుగు సంవత్సరము లయినవెంటనే మఱలిరమ్మ. సత్పురుషులయోచారమును పదలకుము. ౨

రాముడా! నీవు సంతోషముగలవాడవై నియమనంబున శేధర్మంబును గొంచెమయినను దప్పకుండ ననుష్ఠించుచున్నాడవో, ఆధర్మమే నిన్ను ననుస్తకాలంబులందును రక్షించుచుండుగాక. 3

కొడుకా! నీవు ప్రతిదినమును జతుష్పథంబులయందును, దేవస్థానంబులందును ఏదేవతలకు నమస్కారము సేయుచుండువో, ఆదేవతలు అడవియందు మహర్షులతోఁగూడ నున్న నిన్ను అన్నివిధయములం గాపాడుదురుగాక. ౪

బుద్ధిమంతుడగు విశ్వామిత్రుడు నీ కొసంగినదివ్యాస్త్రంబులన్నియు సద్గుణసంపన్నుండ పగునిన్న ఎల్లప్పుడును సమస్తస్థలంబులందును రక్షించుచుండుగాక. 5

మహాబాహుదవగు రాముడా! నీవు ధర్మంబుదప్పుక చేయుచుండిన పితృశేవయు మాతృశేవయు సీసత్యవ్రతంబును నిన్ను అన్నిసంకటంబులనుండి రక్షించుచుండుగాక. ౬

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! అరణ్యంబునందలి యాశ్రమంబుల నుండు సమిత్తులును దర్భలును బనిశ్రములును నన్నివేదికలు దేవస్థానంబులను దేవగ్రూహసేయుటకై యేర్పఱచిన నానావిధస్థలంబులును బర్వతంబులును బెద్దప్రాంతలును జిన్నజెట్టును మడుగులును బత్తులును సర్పంబులును సింహంబులును నిన్నుఁ గాపాడుచుండుగాక.

స్వస్తి సాధ్యా శ్చ విశ్వే చ మమతశ్చ మహాన్వయః. ౮

స్వస్తి ధాతా విధాతా చ స్వస్తి పూషా భగోఽర్యమా,

లోకపాలా శ్చ తే సర్వే వాసవప్రముఖాస్తథా. ౯

ఋతవశ్చైవ పతా శ్చ మాసా స్సంవత్సరాః యపాః,
దినాని చ ముహూర్తా శ్చ స్వస్తి కుర్వన్తు తే సహ. ౧౦

స్త్రుతి ధృతి శ్చ ధర్మ శ్చ పాన్తు త్వాం పుత్ర! సర్వతః,

స్మృద్దశ్చ భగవాన్దేవ స్సోమ శ్చ స బృహస్పతిః. ౧౧
సప్తయో నారద శ్చ తే త్వాం రక్షన్తు సర్వతః,

యా శ్చాపి సర్వత స్సిద్ధా దిశ శ్చ సదిగీశ్వరాః. ౧౨
స్తుతా మయా వనే తస్మి న్నాన్తు త్వాం పుత్ర! నిత్యశః,

శైలా స్సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవ చ. ౧౩
ద్యౌ రన్తరిక్షం పృథివీ నద్య స్సర్వాస్తతైవ చ,
నక్షత్రాణి చ సర్వాణి గ్రహాశ్చ సహదేవతాః. ౧౪
అహోరాత్రే తథా సద్యో పాన్తు త్వాం వన మాశ్రితమ్,

ఋతవ శ్చైవ పట్నుణ్యా మాసా స్సంవత్సరాస్తథా. ౧౫

సాధ్యులును విశ్వదేవులును వాయువులును మహర్షులును నీకు మంగళం బొసంగుచుందురుగాక.

౮

సమస్తప్రపంచముల కాధారభూతుడైన విరాట్పురుషుడును బ్రహ్మదేవుడును నీకు మంగళం బొసంగుదురుగాక. మఱియు ద్వాదశాదిత్యులలోఁజేరిన పూషయును భగ్గుడును ఆర్యముఁడును నీకు మంగళంబు నిచ్చుచుందురుగాక.

అట్లు దేవేంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల దిక్పాలురు ఎనమండ్రును నీకు మంగళం బొసంగుచుందురుగాక.

౯

వసంతాదిఋతువులును శుక్లపక్షకృష్ణపక్షంబులును జ్యేష్ఠాదిమాసంబులును బ్రభవాదిసంవత్సరంబులును రాత్రులును దినములును ముహూర్తంబులును నీ కెల్లవృషుడును మంగళం బొసంగుచుండుగాక.

౧౦

కొడుకా! ధ్యానంబును యోగంబును ధర్మంబును ఏ కష్టమును రాకుండ నిన్ను రక్షించుచుండుగాక.

భగవంతుఁడగు కుమారస్వామియును జంద్రుఁడును బృథ్వీనీయును సప్తర్షులును నారదుఁడును నీ కేమియుఁ గష్టము లేకుండునట్లు నిన్ను రక్షించుచుందురుగాక.

౧౧

కొడుకా! ప్రసిద్ధమయిన దిక్కులును దిక్పాలురును నేను జేయు స్తోత్రంబులచేఁ బ్రసన్నులయి యడవియందు ని ప్పెల్లవృషుడును గాపాడుచుందురుగాక.

౧౨

కులవర్తకంబులును సమస్త సముద్రంబులును స్వర్గంబును ఆకాశంబును భూమియును నదులును నక్షత్రంబు లన్నియు సంగారకాదిగ్రహంబులును దదభిమానిదేవతలును ఆవరోరాత్రంబులును సంధ్యలును అడవిలోనున్న నిన్ను రక్షింపుచుండుగాక; మఱియును గుర్రేయంబును వరుణుడును నిన్ను రక్షింపుచుందురుగాక.

౧౩, ౧౪

వనిత్రంబులగు ఋతువు లాఋణు మాసంబులును సంవత్సరంబులును

కలా శ్చ కాష్ఠా శ్చ తథా తవ శర్మ దిశస్తు తే,
మహావనే విచరతో మునివేషస్య ధీమతః. ౧౬

త వాదిత్యా శ్చ వైత్యాశ్చ భవస్తు సుఖదా సుదా,

రాక్షసానాం పిశాచానాం రౌద్రాణాం శూరకర్మణామ్. ౧౭
క్రవ్యాదానాం చ సర్వేషాం మాభూ త్పుత్రక! తే భయమ్,

ప్లవగా వృశ్చికా దంశామశకా శ్చైవ కాననే. ౧౮
సరీసృపా శ్చ కీటా శ్చ మా భూవ న్నహనే తవ,

మహద్విపా శ్చ సింహా శ్చ వ్యాఘ్రాః ఋతౌ శ్చ దంష్ట్రీణః.
మహిషా శ్చృజ్జీవో రౌద్రా న తే ద్రుహ్యంతు పుత్రక!

నృమాంసభోజనా రౌద్రా యేచా న్యే సత్త్వజాతయః. ౨౦
మాచ త్వం హింసిషుః పుత్ర! మయా సమ్రాజితా స్త్విహ,

ఆగమాస్తే శివా స్సంతు సిన్ధ్యంతు చ పరాక్రమాః. ౨౧
సర్వసమ్పత్తయే రామ! స్వస్తిమా న్లచ్చ పుత్రక!,

స్వస్తి తే స్వస్తి తేభ్యః పార్థివేభ్యః పునః పునః. ౨౨
సర్వేభ్య శ్చైవ దేవోభ్యో యే చ వై పరిపథినః,

గురు స్సోమ శ్చ సూర్య శ్చ ధనదోఽథ యమస్తథా. ౨౩

గలలును గావలును నీ కరణ్యంబున సౌఖ్యంబిచ్చుచుండుంగాక. ౧౫

భర్తబుద్ధిగలవాడవై పితృవచనంబున మునివేషంబు ధరించి కాఱి
డవిం దిరుగుచున్ననీకు దేవతలు ననురులు నెల్లప్పుడును సౌఖ్యం బొసంగు
చుందురుగాక. ౧౬

కొడుకా! మిక్కిలియొం గోపమును గ్రూరములయిన కార్యములుగల
రాక్షసులవలనను, పికాచములవలనను, సమస్తములయిన క్రూరమృగములవలనను
నీకు భయము గలుగకుండుంగాక. ౧౭

చోరరానియరణ్యంబునఁ గోతులును జేష్ట నడవియొంగలును దోమ
లును బొమ్మలు నింక నితరములయిన పురుగులును నిన్ను బాధింపకుండెడుం
గాక. ౧౮

కొడుకా! పెద్దయేనుంగులు సింహంబులు బెద్దపులులు నెలుగు
బంటులు మొదలగు కోతిలుగలమృగంబులును భయంకరములయిన యెనుఁదో
తులు మొదలగు కొమ్ములుగలమృగంబులును అడవియందు నిన్ను బాధింప
కుండుగాక. ౧౯

వఱియొ మనుష్యమాంసంబు దినుచు భయంకరంబులైయుండు నితర
ములయిన క్రూరజంతువులును నే నిచ్చటం జేయఁపూజచే సంతోషంబునొంది
ని న్నడవియం దెంతమాత్రము బాధింపకుండెడుంగాక. ౨౦

రాముడా! నీవు పోవుమార్గంబులు నీకు సుఖంబునిచ్చుచుండుంగాక.
అన్నిస్థలములయందును నీవరాత్రమంబున కెదురులేకపోవుంగాక. నీమెదును
మంగళంబునె పొందుచు సమస్తధర్మంబులుం బడయుటకై వసంబునకుం
బొమ్ము. ౨౧

అంతరిక్షంబున నుండు దేవతలును భూమియందుండు దేవతలు నితర
దేవతలందఱును నీకు మంగళం బొసంగుదురుగాక. నీకు శత్రువులయిన వారలు
నూడ నీకు మంగళంబునె నేయుచుందురుగాక. ౨౨

రాముడా! బృహస్పతియొండ్రుఁడును సూర్యుఁడును గుచేరుఁడును.

పాస్తు శ్వా మచ్చతా రామ! దణ్డకారణ్య ముత్రితమ్,

ఆగ్ని ర్వాయు స్థితా ధూమో మన్త్రాశ్చర్వి ముఖాచ్ఛ్చుతాః.
ఉపస్పృహ్యనకాలే తు పాస్తు శ్వాం రఘునన్దన!

సర్వలోకస్రభు ర్భ్రష్టా భూతభర్తా తథన్దయః. ౨౫
యే చ శేషా సుసరా నై త్వాం రక్షస్తు వనవాసినమ్,

ఇతి మావైశ్చ సుసగణా న్గంధై శ్చాపి యశస్వినీ. ౨౬
స్తుతిభి శ్చాసురూపాభి రాసర్వాఽయతతోచనా,

జ్వలనం సముపాదాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా. ౨౭
హవయామాస విధినా రామమజ్జలకారణాత్,

ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధశ్చేత్సత్సర్వపాకా. ౨౮
ఉపసమ్పాదయామాస కౌసల్యా పరమాన్తనా,
ఉపాధ్యాయ స్స విధినా హుత్వా శాన్తి మనామయమ్. ౨౯
హుతహవ్యావశేషేణ బాహ్యం బలి మకల్పయత్,

మధుదధ్యక్షతఘృతైః స్వస్తి వాచ్య ద్విజాన్స్తతః. ౩౦
వాచయామాస రామస్య వనే స్వస్థ్యయనక్రియాః,

తతస్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్వినీ. ౩౧
దక్షిణాన్ ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేద మబ్రవీత్,

యముఁడును నేను జేయుపూజకుఁ దృప్తి నొంది దండకారణ్యంబున నివసించుచున్ననిన్నుఁ గాపాడుదురుగాక. ౨౩

రాముఁడా! నీవు నదులలో స్నానము సేయునప్పుడును, అగ్నిదేవుఁడును వాయుదేవుఁడును అట్లు అగ్నిహోత్రధూమంబును విశ్వామిత్రమహర్షి నీకుపదేశించినమంత్రంబులును నిన్నుఁ గాపాడుచుండెడుఁగాక. ౨౪

సమస్తలోకంబులకును నాయకుఁడగు బ్రహ్మదేవుఁడును సమస్తప్రాణులను బోషించునట్టి నారాయణుఁడును ఋషులును దక్షిణదేవతలును వనవాసంబు సేయునిన్నుఁ గాపాడుచుందురుగాక. అని కౌసల్య రామునకు మంగళాశీర్వచనంబులు చేసెను. ౨౫

అధికమయిన కీర్తిగలదియుఁ బెద్దకండ్లు గలదియునగు కౌసల్య యిట్లు రామునకు మంగళాశీర్వచనంబు లొసంగి పుష్పమాలికలచేతను నానావిధస్తోత్రంబులచేతను దేవతలం బూజించెను. ౨౬

కౌసల్య యంత రామునకు మంగళము గల్గుటకై యగ్నిహోత్రంబు గొనితెచ్చి మహాత్ముఁడగుబ్రహ్మణునిచే యథాశాస్త్రముగా హోమము చేయించెను. ౨౭

స్త్రీలలో నుత్తమయయిన కౌసల్యదేవి హోమమునకై నేయి తెల్లని పుష్పమాలికలు సమిధలు తెల్లయావాలు వీని రప్పించెను. ౨౮

ఆ ఋత్విజుఁడు సమస్తోపద్రవములు శమించుటకై యును ఆరోగ్యము గలుగుటకై యును యథావిధిగ హోమముచేసి హోమము సేయఁగా మిగిలినవావిన్నుచే బాహ్యబలిం గావించెను. ౨౯

ఋత్విజుఁడగు నాబ్రహ్మణుండు, లేనెయఁ బెరుగు నక్షత్రమును, నేయియు దక్షిణలొసంగి బ్రహ్మణులచే బుణ్యాహంబు చదివించి మఱియు చనంబున రామునకు మంగళంబు గల్గించు మంత్రంబులఁ జదివించెను. ౩౦

అంత గొప్పకీర్తిగలరామునితల్లి యగుకౌసల్య యాబ్రహ్మణోత్తమండుఁడగుఋత్విజునకు గొప్పదక్షిణనొసంగి రామునిం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

య స్తజ్జలం సహ స్రాక్షే సర్వదేవనమస్కృతే. 32
వృష్టవాశే సమభవ త్త త్తే భవతు మజ్జశమ్,

య స్తజ్జలం సుపన్దస్య వినతాకల్పయ త్పురా. 33

అమృతం స్త్రాగయానస్య తత్తే భవతు మజ్జశమ్,
అమృతోన్వాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్. 34
అదితి స్తజ్జలం స్రాదా త్త త్తే భవతు మజ్జశమ్,

శ్రీ స్విక్రమా స్ప్రిక్రమతో విష్ణో రమితతేజసః. 35
య దాసీ స్తజ్జలం రామ! త త్తే భవతు మజ్జశమ్,

ఋతవ స్సాగరా ద్వీపా వేదా లోకా దిశ శ్చ తే. 36
మజ్జశాని మహాబాహూ! దిశన్తు శుభమజ్జశాః,

ఇతి పుత్రస్య శేషాంశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ. 37

గంధైశ్చాపి సమాలభ్య రామ మాయతలోచనా,
ఓవధిం చాపి సిద్ధార్థాం విశల్యకరణీం శుభామ్. 38
చకార రక్షాం కౌసల్యా మన్తై రభిజజాప చ,

ఉవా చాతిప్రహృష్టేవ సా దుఃఖవశవ ర్హినీ. 39

వాక్చాత్రేణ స భావేన వాచా సంసజ్జరూనయా,

సమస్తదేవతలచేతను నమస్కరింపఁబడుచుండుదేవేంద్రునకు శత్రువయినపుత్రుండు చచ్చుటంజేసి యేమంగళంబు గలిగెనో, ఆమంగళంబు నీకుఁ గలుగుఁగాక.

32

మునుపు వివత తనకొడుకు గరుత్మంతుఁ డమృతంబు దేరంబోవునప్పుడతనికి ఏ మంగళంబు గావించెనో, ఆ మంగళంబు నీకుఁ గలుగుఁగాక.

33

అదితిదేవి యసురులం జంపునట్టి తనకొడుకు దేవేంద్రునకునముద్రచుఁగకాలమునందు ఏమంగళం బొసంగెనో, ఆమంగళంబు నీ కిప్పుడు గలుగుఁగాక.

34

రాముఁడా! త్రివిక్రమావతారంబున బలిచక్రవర్తి యొసంగిన మూడడుగులసేలం గొలుచుకొనునప్పుడు కొలందిలేని వ్రభావముగల విష్ణుదేవున కే మంగళం బుండినదో, ఆమంగళంబు నీ కిప్పుడు గలుగుఁగాక.

35

పెద్దచేతులుగల రాముఁడా! స్వభావంబుననే మంగళస్వరూపంబుగా నున్నదానికిని మంగళంబు నొసఁగఁజాలిన వసంతర్తుమొదలయిన ఋతువులును సముద్రంబులును ద్వీపంబులును పేదములును స్వర్గాదిలోకంబులును దిక్కులును నీకు మంగళంబుల నొసంగుచుండుఁగాక. అని కౌసల్య రామునితోఁ జెప్పినది.

36

పెద్దకండ్లుగల కౌసల్యాదేవి యిట్లాకీర్తించి రామునిశిరంబున నక్షతల నుంచి రామునిదేహమునకు సుగంధంబు నలచి యిదివఱకుఁ బెక్కుమాణులు పరీక్షింపఁబడి వీర్యవంతమని నిశ్చయింపఁబడిన దేహములోపల నిలుకుకొనినబాణమును వెలికిఁదీయునట్టి విశల్కకరణి యను మూలికను రక్షణార్థమయి రామునిచేతిలో రక్షణఁ గట్టి దాని మంత్రంబుల నభిమంత్రించెను.

32, 30

ఆ కౌసల్య దుఃఖినముద్రములో మునిగియున్నను మనసునఁగాకున్నను బ్రయాణకాలంబున నమంగళంబు నేయరాదు. కావున నోటమాత్రము మహాసంతోషంబు నొందినట్లు చూపట్టుచుఁ దొట్టుపాటుతో నిట్లని చెప్పెను.

37

అనమ్య మూర్ధ్ని చామ్రాయ పరివ్వజ్య యశస్విసి. ౪౦

అవద త్పుత్ర! సిద్ధార్థో గచ్ఛ రామ! యథాసుఖమ్,

అరోగం సన్వసిద్ధాం మయోధ్యాం పున రాగతమ్. ౪౧

పశ్యామి త్వాం సుఖం వత్స! సుస్థితం రాజవత్క్రమి,

ప్రణప్తదుఃఖసజ్కుల్వా హ్నవిద్యోతి శాననా. ౪౨

ద్రక్ష్యామి త్వాం వనా స్పృశం పూర్ణచంద్రిమి వోదితమ్,

భద్రాసనగతం రామ! వనవాసా దిహగతమ్. ౪౩

ద్రక్ష్యామి చ పున స్త్వాంతు త్స్థివన్తం పితు చ్చచః,

మజ్జతై రుపసంపన్నో వనవాసా ది హగతః. ౪౪

వత్సా మమ చ నిత్యం త్వం కామా న్సంవర్ధయామి భో,

మయాఽర్చితా దేవగణా శ్శివాదయో

మహర్షయో భూతమహాసురోరగాః. ౪౫

అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే

హితాని కాంక్షస్తు దిశ శ్చ రాఘవ!

ఇతీవ సాశ్రుప్రతిపూర్ణలోచనా

సమాప్య చ స్వస్థ్యయనం యథావిధి. ౪౬

ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం

పునః పున శ్చాపి నిషీడ్య సస్వజే,

తథా తు దేవ్యా చ కృతప్రదక్షిణో

నిషీడ్య మాతు శ్చరణౌ పునఃపునః. ౪౭

అధికమయిన కీర్తిగలకొనల్యాదేవి రామునివంచి శిరంబున మూర్కొని
గవుఁగిలింఁచి కొని యిట్లని చెప్పెను. కొడుకా! నీవు కృతకృత్యుడవై సుఖం
బుగా నడవీకిఁ బొమ్ము. ౪౦

బిడ్డఁడవగురాముఁడా! నీవేమియు రోగంబునొందక సమస్తప్రయోజ
నంబులం బొంది షేమంబున మఱి నయోధ్యకు వచ్చి రాజమార్గంబయిన
రాజ్యాధిపతిత్వంబు నవలంబించియుండఁగాఁ జూడఁగలను. ౪౧

నేను నాదుఃఖంబును జింతయును నశింపఁగా సంతోషంబునఁ
బ్రకాశించుముఖంబుతోఁ గూడినదాననై పూర్ణచంద్రుఁ డుదయించునట్లు
అడవినుండి మఱివచ్చిన నిన్నుఁ జూడఁగలను. ౪౨

రాముఁడా! తండ్రియాజ్ఞను నెఱవేర్చి యడవిని విడిచి యిచ్చటికి
వచ్చి సింహాసనంబు నధిష్ఠించియున్న నిన్ను నేను మఱిలం జూడఁగలను. ౪౩

అడవినుండి యిచ్చటికివచ్చి సమస్తమంగళ ద్రవ్యంబులనుం గూడి
నాకును నాకోడలు సీతకును ఎల్లకోర్కెలను నెఱవేర్చుచుండుము. ఇప్పుడు
నీయిష్టప్రకారము వనంబునకుఁ బొమ్ము. ౪౪

రాముఁడా! దిక్కులును సప్తంబులును అమరులును భూతంబులును
మహర్షులును శివుఁడు మున్నగుదేవతలును నే నిప్పుడు చేసినపూజకుఁ దృప్తి
నొంది వనంబునకుఁ బోవుచున్న నీకు బహుకాలము మేలునేయుదుందురుగాక.
అని కొసల్య రామునితోఁ జెప్పెను. ౪౫

ఆ కొసల్య యిట్లు కండ్లునిండఁ గన్నీరు వొడమఁగా రామునకు యథా
కాస్త్రముగ మంగళాశీర్వాచనం బొసరించి రక్షార్థమయి రామునిచుట్టునుఁ
దిరిగి యతనిఁ బలుమఱుఁ గవుఁగిలింఁచుకొనెను. ౪౬

అట్లు కొసల్యాదేవి రక్షార్థమై ప్రదక్షిణంబు చేసినపిదప సధిక
మయినకీర్తిగల యారాముఁడు తల్లికొసల్య పాదంబులకుఁ బలుమాఱు మ్రొక్కి
అయోధ్య—21

జగము సీతానిలయం మహాయశా

స్స రాఘవశః ప్రజ్వలిత స్వయా శ్రియా.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడ్వింశస్సర్గః.

ష డ్వి ం శ స స ర్గః

అభివాద్య తు కౌసల్యాం రామ స్సర్పుస్థితో వనమ్,

కృతస్వస్త్యయనో మాత్రా ధర్మిణే వర్తసి స్థితః.

౧

విరాజయి న్రాజసుతో రాజమార్గం నరై ర్వృతమ్,

హృదయా న్యామమథేవ జనస్య గుణవ త్తయా.

౨

వై దేహీ చాపి తత్సర్వం న శుశ్రావ తపస్వినీ,

త దేవ హృది తస్యా శ్చ యావరాజ్యాభిషేచనమ్.

౩

దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్టచేతనా,

అభిజ్ఞా రాజ ధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే.

౪

ప్రవివే శాథ రామస్తు స్వం వేశ్మ సువిభూషితమ్,

ప్రహృష్టజనసమూర్ణం హ్రీయా కింఞ్చి దవాఙ్ముఖః.

౫

అథ సీతా సముత్పత్య వేపమానా చ తం పతిమ్,

అపశ్య చ్ఛోకసంతప్తం చింతావ్యాకులితేన్ద్రియమ్.

౬

తాం దృష్ట్వా స హి ధర్మాత్మా న శశాక మనోగతమ్,

యది మహాదుఃఖకాలంబయినను గాంతిమంతుఁడు కావున నిజకాంతిచేఁ
దేజరిల్లుచు నీతాదేనియింటికిఁ బోయెను. ౪౩

ఇది యిరువదియైదవసర్గము.

ఇరువదియాఱవసర్గము

రాచకొమరుండగురాముఁడు తల్లిచే మంగళాశీర్వచనంబుకొంది కొన
ల్యకు నమస్కరించి ధార్మికంబగుమార్గంబు నవలంబించి వనంబువకుం
బోవ సమకట్టి నిజకాంతిం దేజరిల్లుచు మనుష్యులతో నిండియుండు
రాజమార్గంబుఁ జొరఁగా గుణవంతుఁడు గావున నారాము నచ్చటిజనులు
చూడఁగానే వారలమనంబులు రామునందలిప్రీతినిశేషంబున మిక్కిలియుం
జలనంబు నొందినవి. ౧, ౨

అభిషేకార్థమయి నియమంబున వ్రతం బవలంబించియున్న సీతాదేవి
రామునివనవాసంబు గుఱించినవృత్తాంతం దేమియుఁ జెలియదు.

సీతాదేవి మనంబున రామునకు యశావరాజ్యంబున బట్టాభిషేకంబు
నేయఁబడుననియె తలంచుచుండినది. 3

సీతాదేవి తానె దేవతాపూజకేసి రాజునకుఁ బట్టాభిషేకమయిన
దేవ్వుటఁ బట్టమహిషి చేయవలసిన కార్యముల జెఱింగినదియు రాజులవడవడికల
జెఱింగినదియుఁ గావున రాచకొమరుండగురాము నెదురుచూచుచుండెను. ౪

అంత రాముఁడు “ఈ దుఃఖవృత్తాంతము నెట్లు సీతకుం జెప్పవచ్చు”నని
లజ్జచేఁ దల పంచుకొని చక్కఁగా నలంకరింపఁబడి మహాసంతోషంబు నొంది
యుండుజనులతో నొప్పుచుండు తనగృహంబుఁ బ్రవేశించెను. ౫

అంత సీతాదేవి తటాలున లేచి ధయంబున వడంకుచు మహాదుఃఖంబు
నొంది కలఁతనొందిన యింద్రియంబులతో నున్న పెనిమిటిని రాముని
జూచెను. ౬

ధర్మాత్తుండగు నారాముఁడు సీతం జూడఁగానే మనంబులో నున్న

తం శోకం రాఘవ సోఘం తతో విన్యతతాం గతః. ౭

వివర్ణవదనం దృష్ట్వా తం ప్రసీన్న మమర్షణమ్,
ఆహ దగిఖాభినస్తప్తా కి మిదానీ మిదం ప్రభో!. ౮

అద్య బార్హస్ప త శ్రీమా నుక్తగి పుష్కౌను రాఘవ,
ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణో ప్రాజ్ఞో కేన త్వ మసి దుర్తనాః. ౯

న తే శతశలాకేన జలభేననిభేన చ,
ఆవృతం వదనం వల్ల చత్రేణాపి విరాజతే. ౧౦

వ్యజనాభ్యాం చ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్రనిభేక్షణమ్,
చంద్రహాసప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే న తవాననమ్. ౧౧

వాగ్నినో వద్దిన శ్వాపి ప్రహృష్టా స్త్వాం నరర్షభ!,
స్తువన్తో నాత్ర దృశ్యన్తే మణిశై స్సూతమాగధాః. ౧౨

న తే ఊద్రం చ దధి చ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః,
మూర్ధ్ని మూర్ధ్నావసీక్తస్య దదతి స్తవిధానతః. ౧౩

న త్వాం ప్రకృతయ స్సర్వా శ్రేణి ముఖ్యా శ్చ భూషితాః,
అనువ్రజతు మిచ్ఛన్తి పౌరజానపదా స్తథా. ౧౪

దుఃఖంబు నెంతమాత్రము నడంచుకొనలేకపోయెను గావున నతనిదుఃఖము బయలు పడెను.

2

చేహంబుతయ్యఁ జెమటపట్టఁగాఁ దెల్లఁబాటినముఖంబుతోఁగూడి దుఃఖంబు దాళఁజాలకున్న యారామునిఁ జూచి నీతాదేవి మిగుల దుఃఖంబు నొంది యిట్లని చెప్పెను. “నాథుడా! నీ విప్పుడేల యిట్లు దుఃఖించుచున్నావు?”

౪

రాముడా! పండితులగు బ్రాహ్మణులు, బృహస్పతిదేవతాకంఠును సంపద నిచ్చునదియు నిప్పుడు నీవట్టాభిషేకమునకుఁ దగిననక్షత్రముగా నిర్ణయింపఁబడినదియు నగువువ్యనక్షత్రము ఇప్పుడు వచ్చియున్నదని చెప్పుచున్నారు. నీ విట్టిమంగళసమయంబునం దిట్లేల దుఃఖించుచున్నావు?

౯

సుందరంబగు నీముఖంబు నూజు కమ్ములు గలిగి నీటినురుగుంబోలె ధవళంబైయుండు శ్వేతచ్ఛత్రంబు లేకుండుటంచేసి వానిచే గవ్వఁబడుటం గల్గు ప్రకాశంబు నొందకున్నది.

౧౦

తామరపూలవంటికండ్లతో నొప్పుచున్ననీముఖమును జూడ్రుఁడును హాసయింబోలె దెల్లఁగా శ్రేష్ఠములయియుండు చామరంబు లెందువలన నీవ కున్నవి?

౧౧

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! వాచాబరగు మృతిపాతకులును బూర్వవృత్తాంశంబులం బ్రశంసించు సూతులును వంశావళిం గీర్తించు మాగధులును సంతోషంబున నిన్నిచ్చట మంగళవచనంబులం బ్రస్తుతింపకున్నారేమి?

౧౨

వేదవేదాంతవేత్తలగు బ్రాహ్మణులు, శిరస్సొనంబు చేసి పరిశుద్ధుఁడవై యుండునీశిరసునఁ దేనియు లెరుఁగును యథావిధిగఁ దీర్థోదకముతో నభిషేకింపకున్నారేమి?

౧౩

మంత్రులు మిత్రులు మున్నగువారలును అద్వైతీధులజనులలో ముఖ్యులయి యుండువారలును బట్టణవాసీజనులును గ్రామంబులనుండు జనులును జక్కఁగా నలంకరించుకొని నిన్ను పొబడింపకున్నారేమి?

౧౪

చతుర్భు ర్వేగసమ్మన్నై ర్హయైః కాఞ్చనభూషితైః,
ముఖ్యః పుష్కరఘోయుక్తః కిం న గచ్ఛతి తేఽగ్రతః. ౧౫

న హస్తీ చాగ్రత స్త్రీమాం స్తవ లక్షణపూజితః,
ప్రయాణే లక్ష్యతే వీర! కృష్ణమేఘగిరిప్రభః. ౧౬

న చ కాఞ్చనచిత్రం తే పశ్యామి ప్రియదర్శన,
భద్రాసనం పురస్కృత్య యాంతం వీరపురస్కృతమ్. ౧౭

అభిషేకో యథా సజ్జః కి మిదానీ మిదం తవ,
అపూర్వో ముఖవర్ణ శ్చ న ప్రవార్ష శ్చ లక్ష్యతే. ౧౮

ఇతీవ విలపంతీం తాం ప్రోవాచ రఘునందనః,

సీతే! తత్రభవాం న్తాతః ప్రవ్రాజయతి మాం వనమ్. ౧౯

కులే మహతి సమ్భూతే! ధర్మజ్ఞే! ధర్మచారిణి!,
శృణు జానకి! యే నేదం క్రమే నాభ్యాగతం మమ. ౨౦

రాజ్ఞా సత్యప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ,
కై కేయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తా మహావరా. ౨౧

తయాఽద్య మమ సజ్జేఽస్మి న్నభిషేకే నృపాద్యతే,
ప్రచోదిత స్స సమయా ధర్మేణ ప్రతినిజ్జితః. ౨౨

మంచివేగముగల్గి బంగారముచే నలంకరింపఁబడియుండునాలుగుగుఱ్ఱములుగట్టి యుత్సవార్థమయి సింగారింపఁబడియుండుపువ్వరథంబు నీముందట నడవకున్నదేమి? ౧౫

పరాక్రమశాలివగురాముడా! నల్లనిమేఘంబుపోల్కిఁ బర్వతంబు మాడ్కిం గ్రాలుచు క్రీనుంతంబై శుభలక్షణంబులు గలిగియుండు పట్టపు బేనుగు నీవు వీధిం బోవునప్పుడు నీముందట లేకున్నదేమి? ౧౬

చూపరులకు సంతోషంబుగల్గించునట్టి రాముడా! నీవు బంగారముచే నలంకరింపఁబడిన సింహాసనంబును ముందిడుకొని వీరులు వెంట రాఁగా వీధి నూరేగకున్నావేమి? ౧౭

ఇకప్పు డెంతసంతోషముగాఁ బట్టాభిషేకము సన్నద్ధముగాచున్నదో, అంతదుఃఖముగా నిదివఱ కెన్నఁడునులేని యీరంగు నీ మొగమునను గలిగి యున్నది. సంతోషము కనుపడలేదు. నీ కిప్పు డెంతదుఃఖం బేల వచ్చినది? అని సీత రామునితోఁ జెప్పెను. ౧౮

ఇట్లు విలపించుచున్న సీతాదేవిం జూచి రాముం డీప్రకారము చెప్పెను.

సీతా! పూజ్యుండగునాతండ్రి దశరథమహారాజు న న్నూరువడిచి యడవికిఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించు చున్నాఁడు. ౧౯

సీతా! నీవు పూజ్యులగు వంశంబునం బుట్టినదానవు. ధర్మంబు జెలిసిన దానవు. ధర్మంబునె యాచరించుదానవు. పరమధార్మికడగు జనకునికొమా 'రైవు. కావున ధర్మము నతిక్రమింపవు. నా కీవనవాన మెట్లు సంభవించినదో ఆరీతిం జెప్పెదను. వినుము. ౨౦

మునుపు చేసినద్రుతిన తప్పనివాఁడును నాతండ్రియు నగుదశరథమహారాజు నాతల్లి కైకేయికి గొప్పవరంబులు రెండు ఇచ్చినాఁడు. ౨౧

ఇప్పుడు దశరథునియాజ్ఞ చొప్పున నాకుఁ బట్టాభిషేకంబు సన్నద్ధమయియుండఁగా నాకైకేయి దశరథుని ఆ వరంబు లడిగినది. దశరథుండును ధర్మంబు దప్పనివాఁడు కావున ఆబిడకు లోబడినాఁడు. ౨౨

చతుర్థశ హి వర్షాణి వస్తవ్యం దణ్డకే మయా,

పిత్రా మే భరత శ్చాపి యావరాజ్యే నియోజితః. ౨౩

సోఽహం త్వా మాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనమ్,

భరతస్య సమీపే తు నాహం కథ్యః కదాచన. ౨౪

ఋద్ధియుక్తా హి పురుషా న సహస్తే పరస్తవమ్,

తస్మాన్న తే గుణాః కథ్యా భరత స్యాగ్రతో మమ. ౨౫

నాపి త్వం తేన భర్తవ్యా విశేషేణ కదాచన,

అనుకూలతయా శక్యం సమీపే త్వస్య వర్తితుమ్. ౨౬

తస్మై దత్తం నృపతినా యావరాజ్యం సనాతనమ్,

స ప్రసాద్య త్వయా సీతే! నృపతి శ్చ విశేషతః. ౨౭

అహం చాపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురో స్సమనుపాలయన్,

వన ము ద్యైవ యాస్యామి స్థిరా భవ మనస్విని!. ౨౮

యాతే చ మయి కల్యాణి! వనం మునినిషేవితమ్,

వ్రతోపవాసరతయా భవితవ్యం త్వయాఽనఘే!. ౨౯

ఆరెండు వరంబులలో నొకటికిగా నేను దండకారణ్యంబునఁ బదునాలుగుసంవత్సరంబులు వాసంబు సేయవలయును.

ఆరెండవవరంబునకై భరతునిఁ గూడ నప్పుడే నాశండ్రిదశరథమహారాజు యువరాజుగా నుండునట్లేర్పఱచినాఁడు. ౨౩

అట్లు గావున నే నిప్పుడు విజనంబగువసంబునకుఁ బోవ నిశ్చయించి నిన్ను జూచిపోవుటకై యిచ్చటికి వచ్చినాను.

భరతునిసమీపంబునమాత్రము న న్నెప్పటికిని క్లాఘింపవలదు. ౨౪
శ్రీమంతులగుపురుషులు తమయెదుట ఇతరపురుషులం బొగడుటను సహించరు.

అట్లుగుటంజేసి నీవు భరతునియెదుట నాగుణంబులను క్లాఘించి చెప్పువలదు. ౨౫

ఎప్పటికిని నిన్నుఁ బోషింపవలెనని యంతయెచ్చైనయావశ్యకత భరతునకు లేదు. బంధుత్వముచేత సామాన్యముగా నిన్ను వాఁడు పోషింపవలసిన వాఁడేకాని వేఱుకాదు.

నీ పీభరతున కనుకూలముగా నున్నట్లుననే యతనిసమీపంబున నుండఁగలవు. లేనిచో నుండలేవు. ౨౬

దశరథమహారాజు సనాతనంబగు యువరాజుదొరతనమును ఆభరతునకే యిచ్చియున్నాఁడు.

సీతా! నీ వాభరతునకును దశరథ మహారాజునకును విశేషించి సంతోషంబు గల్గనట్లు సేయుచుండవలయును. ౨౭

నేనును దండ్రియగు దశరథమహారాజుచేసిన యాప్రతిజ్ఞం బరిపాలించుటకై యిప్పుడే యడఁకిఁ బోయెదను. నీవు మంచిమనస్సుతో నిలుకడగా నుండుము. ౨౮

పాపములేనిదానవు మంగళస్వరూపిణివగుసీతా! నేను మురుగునివహించు దండకారణ్యంబునకుఁ బోయినపిదప నీవు వ్రతంబు నవలంబించి యుపవాసంబులు నలుపుచుండవలయు. ౨౯

కాల్య ముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి,
వన్దితవ్యో సశరభః పితా మమ నరేశ్వరః. 30

మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాపకన్కితా,
ధర్మ మే వాగ్రతః కృత్వా త్వత్ ససమాన మ్హతి. 31

వన్దితవ్యా శ్చ తే నిత్యం యా శ్చేషా మమ మాభరః,
స్నేహప్రణయసమ్మోహగై స్సమా హి మమ మాతరః. 32

భ్రాతృపుత్రసమా చాపి ద్రష్టవ్యో చ విశేషతః,
త్వయా భరతశత్రుహ్నా ప్రాణైః ప్రియతరా మమ. 33

విప్రియం న చ కర్తవ్యం భరతస్య కదాచన,
స హి రాజా ప్రభు శ్చైవ దేశస్య చ కులస్య చ. 34
ఆరాధితా హి శీలేన ప్రయత్నై శ్చీపనేవితాః,
రాజాన స్సమ్ప్రసీదంతి కుచ్యంతి చ విపర్యయే. 35

ఔరసా నపి పుత్రాన్హి త్యజన్త్యహితకారిణః,
సమర్థా న్సంప్రగృహ్ణంతి జనా నపి జనాధిపాః. 36

సా త్వం వసేహ కల్యాణి! రాజ్ఞ స్సదునువర్తిసి,
భరతస్య రతా భర్తే సత్యవ్రతపరాయణా. 37

సీవు ప్రతిదినమును ఉపాసకాలమునందు నిర్వలేచి యథావిధిగ దేవ
తలంబూజించి మనుష్యుల కందఱకుఁ బ్రభుఁడైన నాతండ్రిదశరథమహారాజు
నకు నమస్కారము సేయవలయును. 30

కేవలము ధర్మముచే యాశ్రయించియున్నదియు వృద్ధురాలును దుఃఖ
సముద్రంబున మునిగియున్నదియునగు నాతల్లి కౌసల్యను సీవు గౌరవించు
చుండవలయును. 31

నాయందు స్నేహంబును ప్రేమయు నుంచుట నన్నుఁ గాపాడుట
ఈవిషయములందు నాతల్లి లందఱు నాకు సమానలే కావునఁ గౌసల్యకుం
బోలె నితరలయిన నాతల్లిలకును సీవు నమస్కారంబు చేయుచుండవలయు.

నాకు నాప్రాణంబులకన్న నధికప్రియులయిన భరతశత్రుఘ్నులను
సీవు విశేషించి సీతోఁబుట్టువును గొడుకునుఁ జూచుకొనునట్లు చూచుకొనవల
యును. 32

భరతుఁ డీదేశమునకును మనయింటికినిగూడ రాజును బ్రభుఁడును
గావున నీ పతని కెవ్వడును విరోధము సేయఁగూడదు. 33

రాజులు తమ కనుకూలముగాఁ బ్రవర్తించి యాలస్యాదులచేక యెట్లు
కష్టమును దమ్ము సేవించుచుండినచే సంతోషింతురు. అట్లుగానిచో మిక్కిలియొం
గోపంబు నొందుదురు. 34

రాజులు తమకు విరోధముసేయుదురేని తమకుఁ దమధర్మపత్నులందు
బుట్టిన ధర్మప్రదులగు నారసపుత్రులనైనను బరిత్యజింతురు. బంధువులు
కాని సాధారణజనులయినను సమర్థులను దమకు హితముసేయవార లగుదురేని
వారలం బరిగ్రహింతురు. 35

మంగళశ్వాసాపిణి పగుసీతా! అట్లు భరతును కనుకూలముగాఁ బ్రవర్తిం
చుచో నీకుఁ గష్టముగలుగఁ గావున సీవు రాజయిన భరతు ననువర్తింపుచు
ధర్మంబు వదలక సత్కర్మమును నియమంబు నవలంబించి యిచ్చట నా
యొందుము. 36

అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే!

త్వయా హి వస్తవ్య మి హేవ భామిని!

యథా వ్యలీకం కురుషే న కస్య చి

త్తథా త్వయా కార్య మిదం వచో మమ.

3౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడ్వింశస్సర్గః

సప్తవింశస్సర్గః

ఏవ ముక్తా తు వై దేహీ ప్రియార్హా ప్రియవాదినీ,

ప్రణయా దేవ సంక్రూర్ణా భర్తార మిద మబ్రవీత్.

౧

కి మిదం భావనే రామ! వాక్యం లఘుతయా ధృవమ్,

త్వయా య దపహస్యం మే శ్రుత్వా నరనరాత్మజ!.

౨

ఆర్యపుత్ర! పితా మాతా భ్రాతా పుత్ర స్తథా స్నుషా,

స్వాని పుణ్యాని భుజ్జానాః స్వం స్వం భాగ్య ముపాసతే.

౩

భర్తృ ర్భాగ్యం హి భార్యై కా ప్రాప్నోతి పురుషస్వభా!

అతః శైవ వాహ మాదిష్టా వనే వస్తవ్య మి త్యపి.

౪

న పితా నాత్మభో నాత్మా న మాతా న సఖజనః,

ప్రియారాలవగుసీతా! నేను గాఢవిలా నుండఁబోయెదను. నీవు స్త్రీవి కావున నాతో నడవికి రాదగవు. నీ విచ్చటనె యుండవలయుఁ గదా! ఇచ్చట నెవ్వనికిని నీపైఁ గోపంబు రాకుండునట్లు అనుకూలముగా నడుచుకొనుచుండుము. ఇదే నేనుజెప్పమాట! అని రాముఁడు సీతాదేవికిం జెప్పెను.

3౨

ఇది యిరువదియూటవవర్గము.

ఇరువదియేడవవర్గము

సంతోషకరంబులగుమాటలె చెప్పఁదగినదియు సంతోషకరంబుగ నె మాటలాడునదియనగు సీతాదేవి పెనిమిటిచెప్పినమాటలను విని స్నేహంబు ననె మిక్కిలియుఁ గోపంబునొంది పెనిమిటిని రాముంజూచి యిట్లని చెప్పె.

౧

రాముఁడా! నీవు రాజపుత్రుండవు; నీ వివ్వడు నావంటియొడుదాని కింకూడ పరివ్రాసమునేయందగినట్టి పనికిమాలినమాటలు జెప్పుచున్నావే! ఇది యేమి విచిత్రము! ఇదివఱ కెన్నఁడును నీనోట నే నెట్టిమాటలను విన్నది లేదు!

౨

పెనిమిటివగురాముఁడా! తండ్రియును దల్లియును దోఁబుట్టువును గొడుకును గోడలుచు వీరలందఱుఁ దమతమపుణ్యపాపములఫలంబుల ననుభవించుచు వానివలనం దమకుఁగలుగు శుభాశుభకర్తవ్యములను దామె యనుభవించుచున్నారు.

3

పెనిమిటి కర్మభరీతమయినభార్య యొక్కతెమాత్రమే తన పెనిమిటికిం గలుగుశుభాశుభకర్తవ్యములను దానును బొందుచున్నది.

అట్లగుటంజేసి ని న్నా జ్ఞాపించుటమాత్రముచేతనే నన్నును అడవిలో నుండవలయునని యాజ్ఞాపించినట్లే యగుచున్నది.

౪

స్త్రీలకుఁ దండ్రిగాని, కొడుకుగాని, తల్లిగాని, చెలికత్తెలగాని,

ఇవా నేత్య చ సారీణాం పతి రేణో గతి స్సదా.

౫

యచి త్వం ప్రస్థితో దుర్గం వన మద్యైవ రాఘవ!,
అగ్రత స్తే గమిష్యామి మృన్నన్తీ కుశకంటకాః.

౬

ఈర్ష్యారోషౌ బహిష్కృత్య భుక్తశేష మి వోదకమ్,
నయ మాం వీర ! విస్త్రబ్ధః పాపం మయి న విచ్యతే.

౭

ప్రాసాదాగ్రై ర్విమానై ర్వా వై హయసగతేన వా,
సర్వావస్థాగతా భర్తుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే.

౮

అనుశిష్టాఽస్మి మాత్రా చ పిత్రా చ వివిధాశ్రయమ్,

నాఽస్మి సమృత్తివ క్షవ్యా వర్జితవ్యం యథా మయా.

౯

అహం దుర్గం గమిష్యామి వనం పురుషవర్జితమ్,
నానామృగగణాకీర్ణం శార్దూలవృకనేవితమ్.

౧౦

సుఖం వనే నివత్స్యామి య దైవ భవనే పితుః,
అచిన్తయన్తీ త్రీన్లోకాం శ్చిన్తయన్తీ పతివ్రతమ్.

౧౧

గతికానేరదు, వారలు దమకుఁ దామె స్వతంత్రులును గారు; పెనిమిటి యొక్కఁడు మాత్రమె వారల కీశాకమునందును బరలోకమునందును ఎల్లప్పుడును గలియగును; మఱియెవ్వఁడును లేడు. ౫

రాముఁడా! నీ విప్పుడె గహనంబగునరణ్యంబునకుం బోవఁ బయనంబగుదువేని, నేను నీమందట దర్శమొక్కల మెత్తగాఁ బాదంబుల నదుముచుఁ బోయెదను; వెనుకవచ్చునట్టిసికు వానివైఁ బాదంబులుంచుటకుఁ గష్టముండదు. ౬

నీవు పరాక్రమకాలివి; నీకెందును భయములేదు; నావంటివాండ్ల నెందఱినైనం గాపాడఁజాలుదువు; నేను స్త్రీనని భయపడవలదు; “నేను రావం దనఁగా వినక వచ్చెదనని చెప్పుచున్నదే” యని యోర్వమియు, “నామాట నతిక్రమించుచున్నదే” యని కోపంబును ద్రాగి మిగిలినజలంబును విడుచు నట్లు వరిత్యఁజించి నాయందు నమృతంబుంచి నన్నును గొనిపోవు; నేను నీకేమియు నపకారంబు సేయలేదు. ౭

మేడలపై నుండుటకన్నను విమానంబుల నుండుటకన్నను అణిమాది సిద్ధులంబొంది యాకాశంబునం దిరుగుటకన్నను అన్నియవస్థలందు నేకరీతిగాఁ బెనిమిటి ననుసరించి యతని పాదంబులకు నేవనేయుటయే యధికము. ౮

నాతల్లియును, నాతండ్రీయును నాకీషయమునుగుఱించి నానావిధములుగా నుపదేశించి యున్నారు. ౯

నే నెట్లు నడుచుకొనవలయునో, ఆసంగతి యిప్పుడు నా కెవ్వరు నుదేశింపవలసినదిలేదు; నాకీషణకై నాతలిదండ్రులుపదేశించి యున్నారు. ౧౦

అరణ్యంబు చొరరానిదయ్యె జనులు లేనిదైనను లెద్దపులులు దోడేళ్లు మొదలగు నానావిధమలయిన మృగంబులతో నిండినదైనను నేను దమక నీతోఁగూడ నరణ్యంబునకు వచ్చెదను. ౧౧

నేను ద్రాలోక్యాధిపత్యమునైనను లెక్కింపక పెనిమిటివగునీకు శుశ్రూషనేయుట దక్క మఱి నేఱుకలంపక మాతండ్రీయింట నుండునట్లు చుభంబుగా వనంబులో నుండెదను. ౧౨

శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా. బ్రహ్మచారిణీ,
సహ రంస్యే త్వయా వీర! వనేషు మధుగంధిషు.

౧౨

త్వంహి శక్తో వనే కర్తుం రామ! సంపరిపాలనమ్,
అన్యస్యాపి జనస్యేహ కిం పున ర్తమ మానదః!

౧౩

సహ త్వయా గమిష్యామి వన మద్య న సంశయః,

నాహం శక్యా మహాభాగ! నివ ర్తయితు ముద్యతా.

౧౪

ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః,

నతే దుఃఖం కరిష్యామి నివసన్తి సహ త్వయా.

౧౫

ఇచ్ఛామి సరిత శ్చై ల్మలా నృల్వలాని వనాని చ,
ద్రష్టుం సర్వత్ర నిర్భీకా త్వయా నాథేన ధీమతా.

౧౬

హంసకారండవాకీర్ణాః పద్మినీ స్సాధుపుష్పితాః,
ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం త్వయా వీరేణ సజ్జతా.

౧౭

అభిషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యతవ్రతా,

సహ త్వయా విశాలాక్ష! రంస్యే పరమనందినీ.

౧౮

ఏవం పర్వసహస్రాణాం శతం వాఽహం త్వయా సహ,

పరాక్రమశాలివగురాముడా! నేను నీకెల్లప్పుడును సేవసేయుచు, నియమముగఁ దపంబు సల్పుచు, మంచిలేని యులు గల్గుటచే నుగంధంబు గుబాళించుచుండ వసంబులందు నిన్నుఁగూడి గ్రీడించుచుండెదను. ౧౨

నామానంబుఁ గాపాడునట్టి రాముడా! నీవు అడవియందు నన్నును ఇంక నితరజనులనుగూడఁ గాపాడుటకు శక్తుండవు; అట్లుండఁగా నన్నుమాత్రము గాపాడుట నీకెంతమాత్రము? ౧౩

నే నిప్పుడు నీతోఁగూడనే యడవికి వచ్చెదను; ఈ విషయంబునం బెంతమాత్రమును సందేహములేదు.

ఇట్లు వసంబునకు నీతోఁగూడ రావలయునని నిర్ణయించియున్న నన్ను ఇచ్చట నిలుప నీ కలవిగాదు. ౧౪

“వసంబున మంచియాహారంబు దొరకదు; పండ్లకు గడ్డలను దినియుండ వలయును” అనియుందువేమో? నే నెల్లప్పుడును బండ్లకు గడ్డలనె దినుచుండెదను; మంచియాహారంబే నా కక్కఱలేదు; దీనికి సందేహములేదు.

నేను నీ కేవిధమయినదుఃఖమునుం జేయఁనీతోఁగూడ నుండెదను. ౧౫

నేను బుద్ధిచుంతుండవు నాథుండవగునీవు తోడుండఁగా నెంతమాత్రము భయములేక అడవియందుండు నదులకు బర్వతంబులను నీళ్లునిలిచియుండు పల్లములను వనంబులను వీనినన్నిటినిఁ జూడఁగోరుచున్నాను. ౧౬

నేను బరాక్రమశాలివగు నిన్నుఁగూడి భయంబులేక సుఖముగా హంసపక్షులును నీరుకొట్టును గలిగి చక్కఁగాఁ బూచియుండు తామరకొలంకులం జూడఁగోరుచున్నాను. ౧౭

నేను దృఢమయినవియమం బపలంబించి యాతామరకొలంకులందెన్నానంబుచేసెదను; ఉష్ణోదకంబు గోరను.

విశాలంబులగు నేత్రంబులుగల రాముడా! ఆ తామరకొలంకులందు నిన్నుఁగూడి వరమనంతోమమునం గ్రీడించుచుండెదను. ౧౮

ఈ ప్రకారము నీతోఁగూడ నరణ్యంబున వాసంబు సేయుచు నూఱు అయోధ్య—22

వ్యతిక్రమం న వేత్స్యమి స్వర్గోఽపి న హి మే మతః. ౧౯

స్వర్గోఽపి చ వినా వాసో భవితా యద రాఘవ!,
త్వయా మమ సరవ్యాఘ్రి! నాహం తమపి రోచయే. ౨౦
అహం గమిష్యామి వనం సుదర్శమం .
మృగాయుతం వానరవారణై ర్యుతమ్,

వనే నివత్స్యమి యథా పితృ వృహే
త వైవ పాదా వ్రపగృహ్య సయతా. ౨౧
అనన్యభావా మనురక్తచేతసం
త్వయా వియుక్తాం మరణాయ నిశ్చితామ్,
నయస్య మాం సాధు కురుష్వ యాచనాం
న తే మయాఽతో గురుతా భవిష్యతి. ౨౨

తథా బ్రువాణా మపి ధర్మవత్సలో
న చ స్త సీతాం నృపరో నిసేషతి,
ఉవాచ చై నాం బహుసన్నివర్తనే
వనే నివాసస్య చ దుఃఖతాం ప్రతి. ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తవింశస్త్యర్కః.

అష్టావింశస్త్యర్కః.

స ఏవం బ్రువతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః,
న నేతుం కురుతే బుద్ధిం వనే దుఃఖాని చింతయన్. ౧

జేలసంవత్సరములు గడచినను ఇంతకాలంబై నదని యెఱుంగకుండెదను; ఇంకఁ బదుసాలుగుసంవత్సరము లెంతమాత్రము? నిన్నువిడిచి స్వర్గములో నుండుట యందును నా కిష్టముకాదు.

౧౯

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! నాకు స్వర్గంబున వాసంబు సిద్ధించినను, నీవులేకున్నచో నేనుదానింగూడ నెంతమాత్రము నవ్వలించను. ౨౦

నేను అడవిలోనికి జొర నలవి కాకున్నను, అందుఁ గోతులు నేనుగలు మున్నగువృగంబులన్నను నేను దవ్వక నీలోఁగూడ నడవికి వచ్చెదను.

నేను నియమంబున నీపాదంబుల నాశ్రయించి తండ్రీయింటనుండు నట్లు నుఖంబుగా ననంబున నుండెదను.

౨౧

నిన్నుఁదక్క మఱియెవ్వని గన్పెత్తి చూడనిదానను, నీయదను రాగంబుగలదానను, నీవు విడిచిపోవుదువేని మరణంబునొంద నిశ్చయించిన దానను, నన్నుఁగొట్టి నీలోఁగూడ వనంబునకుఁ దీసికొనిపోవు; నాప్రార్థన నంగీకరింపుము; నన్నుఁ గొనిపోవుటవలన నాచే నీకేమియొ గప్పమురాదు.

ధర్మమనం దతి ప్రీతిగలపురుషోత్తమండగు రాముండు, నీతాజేవి యిట్లు ప్రార్థింపుచున్నను, ఆరిడను వనంబునకుఁ దోడ్కొనిపోవ నొప్పడయ్యె; అరిడను నిలువునిమిత్తమయి వనవాసంబునం గల్గుదుఃఖంబులంగూర్చి యధిక ముగా నాదిడకుం జెప్పెను.

౨౩

ఇది యిరువదియేడవసర్గము.

ఇరువదియొనిమిదవసర్గము

నీత యిట్లు చెప్పుకొన్నను ధర్మంబు నెఱిగినవాఁడును, ధార్మికుండు నగురాముండు వనంబునందుఁ గలుగుకష్టంబులం దలంచుకొని యాదిడందన లోఁగూడ నరణ్యంబునకుఁ గొనిపోవుటకు ఎంతమాత్ర మంగీకరింఁ దలయ్యె.

సాన్త్యయిత్యా పున స్తాం తు బాష్పదూషితలోచనామ్,
నివర్తనార్థే ధర్మాత్మా వాక్య మేత దువా చ హ.

సీతే మహాకులీనాఽసి ధర్మే చ నిరతా సదా,
ఇహాఽచర స్వధర్మం త్వం మా యథా మనస సుఖమ్. 3

సీతే! యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాఽబలే!,
వనే దోషా హి బహవో వదత స్తాన్నిబోధ మే. ౪

సీతే! విముచ్యతా మేషా వనవాసకృతా మలిః,
బహుదోషం హికాంతారం వన మి త్యభిధీయతే. ౫

హితబుద్ధ్యా ఖలు వచో మ యైత దభిధీయతే,
సదా సుఖం న, జానామి దుఃఖ మేవ సదా వనమ్. ౬

గిరినిర్ఘరసమ్భూతా గిరికన్దరవాసినామ్,
సింహానాం నిసదా దుఃఖా శ్రోతుం దుఃఖ మతో వనమ్. ౭
క్రీడమా నా శ్చ విస్రబ్ధా మత్తా శ్శూన్యే మహామృగాః,
దృష్ట్వా సమభివర్తంతే సీతే దుఃఖ మతో వనమ్. ౮

సగ్రాహో స్మరిత శ్చైవ పఙ్కవత్య స్సుదుస్తరాః,

ధర్మాత్మండగురాముండు, కన్నీళ్లనిండి కలంకంబాటిన కండ్లతోనున్న
సీతాదేవి నూతిడించి యాబిడ నచ్చటనె నిలుపునిమిత్తమయి మఱల నిట్లని
చెప్పెను.

సీతా! నీవు పూజ్యమగువంశమునం బుట్టినదానవు; మఱియు నెల్లప్పు
డును ధర్మమునందు మిక్కిలి యాసక్తిగలదానవు; నీ విచ్చటనెయ్యండి నీ
మనసునకు సుఖము గల్గనట్లుగా న న్నుద్దేశించి నీవు చేయవలసినధర్మము
నాచరించుచుండుము.

అబలవగుసీతా! నేను నీకెట్లుచెప్పచున్నానో, నీవట్లు సేయవలయును
గాని స్వకంత్రింపఁగూడదు.

అడవియందుఁ బెక్కికష్టములున్నవి; నేను నీకు వానిం జెప్పెదను
వినుము.

సీతా! అడవిలో వాసము సేయవలయునను నీకలంపును విడువము.
“ప్రవేశించుటకకశక్రమయినమహారణ్యంబున నుండువారలకుఁ బెక్కి
కష్టములు సంభవించును” అని జనులు చెప్పుచుండఁగావిరియున్నావుగా! ౫
నీమేలుఁగోరియే నే నీమాటం జెప్పచున్నానుగాని, నిన్న భరించుట
కష్టమనికాదు.

అడవిలోనుండుటచే నెవ్వటికిని గష్టమేగల్గును; ఒకప్పుడైనను సుఖము
గల్గుదు; అని నేను నిశ్చయించియున్నాను.

కొండలయందలి నెలయేఱులధ్వనులును, గుహలందుండు సింహంబుల
ధ్వనులును వినుట కలవిగావు. కావున నడవిలోనుండుట కష్టము.

సీతా! నిర్జనప్రదేశములందు భయంబులేక విచ్చలవిడిగాఁ గ్రీడించుచు
నుడిచియుండు సింహశార్దూలాదిక్రూరజాతువులు మనలం జూచినంతనె
సుభ్రమంబున మనలం జంపుటకు మనయొద్దకు వచ్చుచు కావున వనంబులో
నుండుట కష్టము.

అడవిలో నచ్చటచ్చట ఎల్లప్పుడును మొసళ్లకలిగి విశేషముగా

మత్తై రపి గజై ర్నిత్య మతో దుఃఖతరం వనమ్.

౯

లతాకంటకసజ్జీర్ణాః కృకవాకూపనాదితాః,

నిరపా శ్చ సుదుర్గా శ్చ మార్గా దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౦

సుప్యతే పృథ్వీయోసు స్వయంభగ్నాసు భూతలే,

రాత్రిషు శ్రమఖన్నేన తస్మా ద్దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౧

అహోరాత్రం చ సంతోషః కర్తవ్యో నియతాత్మనా,

ఫలై ర్వృక్షావపతితై స్సీతే! దుఃఖతరం వనమ్. ౧౨

ఉపవాస శ్చ కర్తవ్యో యథా ప్రాణేన మైథిలి,

జటాభార శ్చ కర్తవ్యో వల్కలామృగధారిణా. ౧౩

దేవతానాం పితౄణాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకమ్,

ప్రాప్తానా మతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనమ్. ౧౪

కార్య స్త్రి రభిషేక శ్చ కాలేకాలే చ నిత్యశః,

చరతా నియమే నైవ తస్మా ద్దుఃఖతరం వనమ్. ౧౫

ఉపహార శ్చ కర్తవ్యః కుసుమై స్స్వయ మాహ్వాతైః,

ఆర్హణ విధినా వేద్యాం బాలే! దుఃఖమతో వనమ్. ౧౬

యథాలబ్ధేన కర్తవ్యః సంతోష స్తేన మైథిలి!

యతాహ్వానై ర్గృహచరై ర్నిత్యం దుఃఖ మతో వనమ్. ౧౭

ఋరదలోగూడి మత్తగజంబులకైనను దాటనలవిగాకుండు నదులుగలవు; వానిని దాటి యవ్వలిగట్టుచేర మన కలవిగాదు, కావున వనములో నుండుట మహాకష్టము. ౯

విడవిలోనిమార్గంబులు దీక్షలతోను ముండ్లతోను నిండి భయంకర ములగు నకవిశ్లేష్టధ్వనులతోఁ గూడి నీళ్లు కొంచెమైనను లేక చొర నలవిగా కుండును; కావున వనంబులలో నుండుట కష్టము. ౧౦

వగంకయొక బండ్లు గడ్డలు దిని యలసి, దుఃఖంబున రాత్రులందు నేలం దమంజనే రాలినవశ్రంబులం బఱచుకొని పరుండి నిద్రింపవలయును; కావున నడవిలో నుండుట మహాకష్టము. ౧౧

సీతా ! శేయంబవలను నియమంబునఁ దమంత నె చెట్టునుండిరాలినకండ్లం దిని తృప్తినొంది యుండవలయు; ఇంకేమియు దొరకదు కావున నడవిలో నుండుట కష్టము. ౧౨

సీతా ! అవిలోనికిఁ జొయినవిమ్మట యథాశక్తి నుపవాసంబులు నేయ వలయు; మఱియు గారవీరలు గట్టుకొని జడలుధరించియుండవలయు. ౧౩

నిత్యము దేవతలకును బీతరులకును అప్పుడప్పుడు వచ్చునతిథులకును యథావిధిగఁ బూజసేయించుండవలయు. ౧౪

ఎల్లప్పుడు నియమం బవలంబించియే యుండవలయు. మఱియుఁ బ్రతి దినమునందును బ్రాతర్భ్యాసాన్నాసాయంకాలములందు మూడుమాటులు స్నానముసేయించుండవలయు. కావున నడవిలోనుండుట మహాకష్టము. ౧౫

వానప్రస్థులగు ఋషులు సేయవిధంబునఁ, దానగోసితెచ్చిన భూల చేత నన్నివేదికఁ బ్రతిదినమున పూజసేయించుండవలయు; నీవు చిన్నదానవు కావున నిట్టికష్టకార్యంబులుసేయజాలవు. కావునవనంబులోనుండుటకష్టము. ౧౬

సీతా ! వనంబున నుండూరలు అహారమును నియతముగాఁ జేసికొని యెల్లప్పుడును బండ్లుమొదలగునఁ యెంతదొరకునో అంతమాత్రముచేతనే తృప్తిబొందుచుండవలయును; కార వనంబులోనుండుట కష్టము. ౧౭

అతీవ వాతా స్తిమిరం బుభుక్షౌ చాత్ర నిత్యశః,
భయాని చ మహా న్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనమ్.

౧౮

సరీసృపా శ్చ బహవో బహురూపా శ్చ భామిని!,
ధరన్తి పృథివీం దర్పా త్తతో దుఃఖతరం వనమ్.

౧౯

నదీనిలయనా స్పర్పా నదీకుటిలగామినః,
తిష్ఠన్త్యావృత్య పన్నానం తతో దుఃఖతరం వనమ్.

౨౦

పతక్తా వృశ్చికాః కీటా దంశా శ్చ మశ్కకై స్సహ,
బాధస్తే నిత్య ముబలే సర్వం దుఃఖ మతో వనమ్.

౨౧

ద్రుమాః కంటకిన శ్చైచన కుశాః కాశా శ్చ భామిని!,
వనే వ్యాకులకాళాగ్రాస్తేన దుఃఖతరం వనమ్.

౨౨

కాయక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధాను,
అరణ్యవాసే వసతో దుఃఖ మేవ తతో వనమ్.

౨౩

క్రోధలోభా విమోక్షవ్యా కర్తవ్యా వనే మతిః,
నభేతవ్యం చ భేతవ్యే నిత్యం దుఃఖ మతో వనమ్.

౨౪

త దలం తే వనం గత్వా క్షమం నా వనం తవ,

విమృశ న్నిహ పశ్యామి బహువిధకరం వనమ్.

౨౫

వనమునందు ఎప్పుడును గాలి యెచ్చుగావీచుచుండును. రాత్రులందుఁ జీకటి యధికముగానుండును. ఎల్లప్పుడును ఆకలి యధికముగాఁ గలిగి యుండును. మఱియుఁ గొప్పభయంబులును గలుగును. కావున వనంబులో నుండుట మహాకష్టము. ౧౮

మిక్కిలియుఁ బెద్దవై నకొండపాము లనేకంబులు గర్వంబున నేలపైఁ దిరుగుచుండును. నీవు స్త్రీవి కావున వానింజూడఁగానే భయంబు నొందుదువు. అందువలన వనంబులోనుండుట మహాకష్టము. ౧౯

నదులుంబోలెఁ గుటిలంబుగాఁబోవునవియు నదులయందుండునవియు నగుమహాసర్పంబులు దారికడ్డముగాఁ బరుండియుండును. కావున వనంబులో నుండుట మహాకష్టము. ౨౦

మిడుతలను జేల్లను బురుగులు నడవియొకఁగెలును దోమలును ఎల్లప్పుడు బాధించుచుండును. నీవు స్త్రీవికావున ఈకష్టము నోర్చియుండలేవు. అందువలన వనంబులోనుండుట మహాకష్టము. ౨౧

అడవియందుఁ జెట్లకొమ్మలు దట్టముగా నొకటితోనొకటి యొరనుకొని యుండును. దర్భులును తెల్లులు దట్టముగా మొలిచియుండును. కావున నడచుటకు గొంచెమయినను దారియొ యుండదు. అందువలన వనంబులో నుండుట మహాకష్టము. ౨౨

మఱియు నరణ్యంబులో నుండువారలకు దేహకష్టంబు లనేకంబులును నానావిధభయంబులును గలవు కావున వనంబులోనుండుటచాలగష్టమే. ౨౩

కోపంబును లోభంబును విడువవలయు. తపస్సునందె బుద్ధియుంచ వలయు. భయముగల్గించు సింహాదు లగవడినను భయపడఁగూడదు. కావున వనంబులోనుండుట యెప్పటికిని గష్టము. ౨౪

అట్లగుటంజేసి నీవు వనంబునకు రావలయు ననుకోరికను విడువుము. నీ వడవిలో నుండఁదగినదానవుకావు.

నే నిచ్చటఁ జక్కఁగా నాలోచింపఁగా నాకు వనంబులోనుండుట

వనస్తు నేతుం న కృతామతిస్తదా
 బభూవ రామేణ యదా మహాత్మనా,
 న తస్యసీతా వచనం చకార త
 త్తతోఽబ్రవీ ద్రామ మిదం సుదుఃఖతా.

౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే అష్టావింశస్సర్గః.

ఏకోనత్రింశస్సర్గః.

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా సీతా రామస్య దుఃఖతా,
 ప్రసక్తాశ్రుముఖీ మన్త మిదం వచనం మబ్రవీత్.
 యే త్వయా కీర్తితా దోషా వనే వస్తస్యతాం ప్రతి,
 గుణా ని త్యేవ తా నిర్విధి తవ సేవాపురస్కృతాః.

౧

౨

మృగా సింహ గజా శ్చైవ శార్దూలా శ్శరభాస్తథా,
 పక్షిణ స్సృమరా శ్చైవ యేచా న్యే వనచారిణః.
 అదృష్టపూర్వపూవత్వా త్వర్వే తే తవ రాఘవ!,
 రూపం దృష్ట్వాఽపసర్వేయ ర్భయే సర్వే హి బిభ్యతి.

3

౪

త్వయా చ సహ గస్తవ్యం మయా గురుజనాజ్ఞయా,

త్వద్వియోగేన మే రామ! త్యక్తవ్య మిహ జీవితమ్,

౫

మిక్కిలియఁ గష్టమనియే తోచుచున్నది. అని రాముఁడు సీతతోఁ జెప్పెను. ౨౫

ఇట్లు మహాత్ముఁ డగురాముఁడు సీతను వనంబునకుఁ దోడ్కొని పోవుటకునమ్మరింపకుండఁగా సీత యశనిమాటనంగీకరింపక పరమదుఃఖితయయి యారామునింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౬

ఇది యిరువదియొనిమిదవసర్గము.

ఇరువదితొమ్మిదవసర్గము

సీతాదేవి రాముఁడు చెప్పినమాటను విని వరమదుఃఖమునొంది కండ్ల నీళ్లునించుచు రామునింజూచి తిన్నగా నిట్లనిచెప్పెను. ౧

నీవిప్పుడు వనవాసంబునేయుటయం దేవోపంబు లున్నవనిచెప్పితివో, అవన్నియు దోషములుగావు. నీవు తోడున్నావు కావున నవన్నియు నాకుఁ గుణంబులే యని యెఱుంగుము. ౨

రాముఁడా! జీంకలును, సింహంబులును, ఏనుఁగులును, బెద్దపులులును, శరభంబులును, బెద్దచమరంబులును, బళ్ళెలు, మఱియు నరణ్యంబులొనండు నితరవృగంబులన్నియు నీరూపమువంటి యమానషరూపంబును ఇదివఱ కెప్పుడును జూచియుండవు. కావున నీరూపమునజూడఁగానే భయంబున నవ్వలికిం బాటిపోగలవు. భయంబుగల్గినప్పుడు అందఱును భయము పడుదురుగదా! కావున నాక్రూరజంతువులన నాకేమియుభయంబుగ లుగదు.

ఇదిగాక నిన్ను వనంబునకుఁ బోమ్మని యాజ్ఞాపించుటచే నన్ను నాజ్ఞాపించిన ట్లగుచున్నది. కావున దశరథునియాజ్ఞాప్తకారము నే నవశ్యము సీతోఁ గూడ వనంబునకు రావలసినదాన నగుచున్నాను.

రాముఁడా! నీవు నన్నిచ్చటనే విడిచి యరణ్యంబునకుఁ బోదువేని. నే నవశ్యము స్రావణులు విడువవలసినది. ఇది నాధర్మము. ౩

న హి మాం త్వత్సమీపస్థా మపి శక్నోతి రాఘవ!,
 సురాణా మిశ్వర శ్శక్రగి ప్రధన్వయితు మోజసా. ౬
 పతిహీనా తు యా నారీ న సా శక్యతి జీవితమ్,
 కామ మేవంవిధం రామ! త్వయా మమ విదర్శితమ్. ౭

అథచాపి మహాప్రాజ్ఞ! బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతమ్,
 పురా పితృగృహే సత్యం వస్తవ్యం కిల మే వనే. ౮

లక్షణిభ్యో ద్విజాతిభ్య శ్శ్రుత్వాహం వచనం పురా,
 వనవాసకృతోత్సాహ నిత్య మేవ మహాబల!. ౯

ఆదేశో వనవాసస్య ప్రాప్తవ్య స్స మయా కిల,

సా త్వయా సహ తత్రాహం యాస్యామి ప్రియ! నాన్యథా.

కృతాదేశా భవిష్యామి గమిష్యామి సహ త్వయా,

కాల శ్చాయం సముత్పన్న స్సత్యవా గ్భవతు ద్విజః. ౧౦

వనవాసేభిజానామి దుగ్ధాని బహుథా కిల,

ప్రాప్తస్తే నియతం వీర ! పురుషై రక్మితాత్తభిః. ౧౧

రాముడా! నేను నీసమీపమున నుండఁగా, దేవతలకుఁ బ్రభుడైన యింద్రుడైనను బరాక్రమమున నన్నవమానింపఁజాలఁడు. ౬

పెనిమిటింబాసిన స్త్రీమాత్రము ఎంతమాత్రము జీవించఁజాలదు.

రాముడా! నీవును బెక్కుమారులు నా కీసంగతి నుపదేశించి యున్నావు. ౭

మహాబండితుడవగు రాముడా! మున్ను నేను నాశండ్రియింట నుండునప్పుడు “నాకుఁ గొంతకాలము వనంబున నుండవలసివచ్చును” అని బోధిల్లేత్త లగు బ్రహ్మజులు చెప్పఁగా వినియున్నాను. ౮

మహాబలుఁడవగు రాముడా! నేను మున్ను సాముద్రికలక్షణములు దెలిసిన బ్రహ్మజులవలన “నాకుఁ గొంతకాలము వనవాసముగల్గును” అను మాటనువిన్నదిమొదలు నామనంబున “ఎప్పుడెప్పుడు వనంబునకుఁబోవుదును” అని చాల నుత్సాహంబు గలిగియున్నది. ౯

లక్షణవేత్తలగు నాబ్రహ్మజులు చెప్పినట్లు నేను గొంతకాలము వనంబులో నుండవలసినదాన నేకదా.

ప్రియుండవగురాముడా! నేను వనంబునకు నీతోఁగూడ రావలయును గాని మఱి పేతేయుపాయము నేను వనంబునకుఁ బోవుట కేదియు లేదు. ౧౦

నే నిప్పుడు నీతోఁగూడ వనంబునకు వచ్చి యాబ్రహ్మజులవచనంబును సత్యంబుఁ గావించెదను.

అందుకుఁ దగినట్లుగా వనవాసంబు ఘటిల్లఁజేయుకాలమును సంభవించినది; కావున నేను దప్పక నీతోఁగూడవచ్చెదను; లక్షణవేత్తలగు నాబ్రహ్మజులమాట సత్యమగుఁగాక. ౧౧

వనంబునందు వాసంబుసేయుటలోఁ బెక్కుకష్టంబులు గలుగునని నాకును దెలిసియున్నది.

నీవు వరాక్రమపంతుడవు; నీకేమియు నట్టికష్టంబులు గలుగవు; మనోధైర్యములేనివారికిమాత్రమే అట్టికష్టంబులు సంభవించును. ౧౨

కన్యయా చ పితౄ రేహే వనవాస శ్శ్రుతౌ మయా,
భీష్మణ్యా స్సాధువృత్తాయా మమ మాతు రిహగ్రతః. ౧౩

ప్రసాదిత శ్చవై పూర్వం త్వం వై బహువిధం ప్రభో!,

గమనం వనవాసస్య కాంతేతం హి సహ త్వయా. ౧౪

కృతక్షణాఽహం భద్రం తే గమనం ప్రతి రాఘవ,
వనవాసస్య శూరస్య చర్యా తే మమ రోచతే. ౧౫

శుద్ధాత్త నేమభావాద్ధి భవిష్యామి వికల్తమ,
భర్తా మనుగచ్ఛ నీ భర్తా హి మమ దైవతమ్. ౧౬

ప్రేత్యభావే హి కల్యాణ స్సజ్జ మో మే సహ త్వయా,

శ్రుత్వా శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం యశస్వినామ్. ౧౭

ఇహలోకే చ పితృభి ర్యాస్త్రీ యస్య మహామతే!,
అద్భి ర్దత్తా స్పదర్శేణ ప్రేత్యభావేఽపి తస్య సా. ౧౮

ఏవ మస్తా త్వకాం నారీం సువృత్తాం హి పతివ్రతామ్,
నాభిరోచయనే నేతుం త్వం మాం కేనేహ హేతునా. ౧౯

భక్తాం పతివ్రతాం దీనాం మాం సమాం సుఖదుఃఖయోః,
నేతు మర్హసి కాకుశ్చ! సమానసుఖదుఃఖినీమ్. ౨౦

నాకు బెండ్లి గాకమునుపు నేను నాకండ్రియింటనుండునపుడు నే
నొకనాఁడు నాకల్లినమీపంబున నుండఁగా సదాచారసంపన్నయగు నొక
తాపనస్త్రీ నన్నఁజూచి నాకు గొంతకాలము వనవాసము సంభవించునట్లు
చెప్పఁగా వినియున్నాను. ౧౩

నాకుండవగు రాముఁడా! ఇదిగాక నేను నీకు అనేకవిధములుగా నేవ
చేసి సంతోషము గలుగఁజేసియున్నాను; కావున నా యీ యభీష్టమును నీవు
నెఱవేర్చవలయును.

నేను నిన్నుఁగూడి వసంబునకుఁ బోయి యచ్చట వాసమున్నేయవల
యునని యప్పడఁబ్బడు కోరుచుంటివిగాదా! ౧౪

రాముఁడా! నేను వసంబునకు వచ్చుటకై మిక్కిలియు నుత్సాహంబు
గలిగియున్నాను; నీకు మంగళమగుఁగాక; కూరుండవగు నీవు వసంబులొ
వాసము సేయించుండఁగా నీకు శుశ్రూష నేయవలెనని కోరుచున్నాను. ౧౫

అసూయాదులులేనిరాముఁడా! నేను స్నేహంబునఁ బెరిమిటివగుని
న్ననుసరించుచుండి నాపాపంబులను నశింపఁజేసికొని కృతార్థురాల నయ్యెదను;
నాకుఁ బెరిమిటియేదేవుఁడు; అతనినిన్న మఱియేదైవము నధికముగాదు. ౧౬

ఇచ్చటమాత్రమేకాదు; మఱొకమునందును నీతోఁగూడ నాకు
ఎడతెగక సంగమంబు గల్గి యుండును.

కీర్తిమంతులగుబ్రాహ్మణులు చదువుకొనుచుండఁగాఁ బవిత్రంబగు నీ
వేదవాక్యమును వినియున్నాముగాదా! ౧౭

అధికమయిన బుద్ధిగలవాడవగురాముఁడా! కండ్రి మొదలగువారలచే
నీలోకంబున, నేస్త్రీయేపురుషునకుఁ దమవర్తాదిభర్తృంబు ననుసరించి యుదక
పూర్వకముగా నివ్వఁబడునో, ఆస్త్రీకి పరలోకమునందును ఆపురుషుఁడే
పెరిమిటిగా నుండును. అనునర్థముగల వేదవాక్యము వినియున్నాము. ౧౮

ఇట్లు వేదమునందునుఁ జెప్పఁబడియుండఁగా నీవు సదాచారసంపన్ను
నతివ్రతనుఁ దోడ్కొనిపోవుటకు సప్తుతింపవేమి! ౧౯

రాముఁడా! నీయం దనురాగముగలదానను, బలివ్రతను, నన్నెక్కడ
విడిచిపోయెదవో యని దుఃఖమునొందియున్నదానను, సుఖంబుగల్గినను

యది మాం దుఃఖతా మేవం వనం నేతుం న చేచ్ఛసి,
విష మగ్నిం జలం వాఽహ మాస్థానేయ మృత్యుకారణాత్.

ఏవిం బహువిధం తం సా యాచతే గమనంప్రతి,
నానుమేనే మహాబాహు స్తాం నేతుం విజనం వనమ్. ౨౨

ఏవ ముక్తా తు సా చింతాం మైథిలీ సముపాగతా,
స్నాపయన్తీ వ గా ముష్ణై రశ్రుభి ర్నయనచ్యుతైః. ౨౩

చిన్తయన్తీం తథా తాం తు నివర్తయితు మాత్సవాక్,
తామ్రోష్ఠీం స తదా సీతాం కాకుత్స్థో బహ్వాసాన్వయత్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే వకోసత్రింశస్సర్గః

త్రింశ స్సర్గః

సాన్వయమానా తు రామేణ మైథిలీ జనకాత్మజా,
వనవాసనిమిత్తాయ భర్తార మిద ముబవీత్.

దుఃఖంబు సంభవించినను ఒకదేవిధముగా నుండుదానను. నీకు సుఖంబుగల్గినప్పుడు సుఖంబునొందుదానను. నీకు దుఃఖంబువచ్చినప్పుడు దుఃఖంబునొందుదానను నన్ను వసంబునకుం దోడ్కొనిపోవు. ౨౦

ఇట్లు పరమదుఃఖంబునం బరితపించుచున్న నన్ను వసంబునకుం దోడ్కొనిపోవసమృతింపవేని నేను విషముద్రావియైనను అన్నివారోత్తములొక బడియైనను నీళ్లలో దుమికియైనను బ్రాణంబులు విడిచెదను. అని సీత రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౧

ఆ సీత యాప్రకారము పెక్కువిధంబులఁ దన్నడవికీ దోడ్కొని పోవుని రామునిఁ బ్రార్థించినను, అధికమయిన బాహుబలంబు గలరాముఁడు “అడవిలో జనులెవ్వరు నుండరే, ఈసీత మిక్కిలియు సుకుమారదేహముగలది. అచ్చట దీని నెట్లు కాపాడుదు” ననునభిప్రాయంబున నాసీతను వసంబునకుఁ గొనిపోవ సమృతింపడయ్యెను. ౨౨

ఆ సీత, యట్లు రాముఁడు తన్నుఁ దోడ్కొని యడవికిఁబోవ సమృతింపక చెప్పినమాటనువిని నేలయంతయుఁ దడియునట్లు కండ్లనుండి కన్నీళ్లు గాఱగా మిక్కిలియు దుఃఖమునొందెను. ౨౩

బుద్ధిమంతుడగురాముఁడు అట్లుదుఃఖించుచున్న యెఱ్ఱనిపెదవులుగల యాసీతాదేవింజూచి యాబిడను నిలుపునిమిత్తమయి మిక్కిలియు నూఱడించెను. ౨౪

ఇది యిరుతోన్పిడవసర్గము.

మూవ్పదియవసర్గము

జనకునికూతురయినసీత యట్లు రామునిచే నూఱడింపబడి యెట్లయినను వసంబులానుండ రామునియనుమతిం బొందుటకై పెనిమిటియగు రాముంజూచి యెట్లని చెప్పెను. ౧

అయోధ్య—23

సా తము త్తమసువిగ్నా సీతా విపులవక్షసమ్,
ప్రణయాచ్చాభిమానా చ్చ పరిచిక్షేప రాఘవమ్. ౨

కిం త్వామనన్యత వై దేహాగ పితా మే మిథిలాధిపః,
రామ! జామాతరం ప్రాప్య స్త్రియం పురుషవిగ్రహమ్. ౩

అన్యతం బత లోకోఽయ మజ్ఞానా ద్యద్ధి వక్ష్యతి,
తేజో నా స్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే. ౪

కిం హి కృత్వా విషణ్ణస్త్వం కుతో వా భయ మస్తి తే,
య త్పరిత్యక్తుకామ స్త్వం మా మనన్యపరాయణామ్. ౫

ద్యుమత్యేనసుతం వీర! సత్యవన్త మనువ్రతామ్,
సావిత్రి మివ మాం విద్ధి త్వ ఘాత్యవశవ ర్తినీమ్. ౬

నత్వహం మనసాఽస్యన్యం ద్రష్టాఽస్మి త్వదృతేనఘ!,
త్వయా రాఘవ! గచ్ఛేయం యథాఽన్య కులపాంసినీ. ౭

స్వయం తు భార్యాం కౌమారీం చిర మధ్యుషితాం సతీమ్,
శ్చై లూష ఇవ మాం రామ! పరేభ్యో దాతు మిచ్ఛసి. ౮

అసీతాదేవి యిట్లు పరమదుఃఖంబు నొందియున్నది కావున విశాలమగు తొమ్మగలిగి కూర్చుండెన రాముఁజూచి స్నేహంబున మిక్కిలియుఁ గోపంబు నొంది యిట్లు తిరస్కారముగాఁ బలికెను.

రాముఁడా! నాశంఢ్ర జనకమహారాజు స్వభావంబున స్త్రీని పురుషు కారంబు గలవాడవగు నిన్ను అట్లునిఁగాఁ బొందినాడే, నీకు నన్నిచ్చు నవ్వడు. ఆతనికి నీయథార్థస్వరూపము తెలియదుకాబోలు; తెలిసియొండినచో నీకు నన్నిచ్చియుండెడు.

ప్రకాశించుచుండు సూర్యునియందుండునట్లు రామునియం దెంతమా త్రములేజన్మలేదు; ఈజనులు రామునందు సూర్యునాదుంబోలే నధికమయిన తేజం బున్నదని చెప్పుచున్నారే యని యందువేమో? వార లజ్ఞానంబున నట్లు చెప్పుచున్నారగాని వేఱుగాదు; అది సత్యమగుచో సూర్యునందుఁ బోలే రామునందును జేబంబగవడుఁగాక; అట్లు గనుపడకుండుటజేసి యది యబద్ధమే.

నీవు మనంబున నేమియొంచుకొని యిట్లు దుఃఖమునొందియున్నావు? చుఱియు మహాపరాక్రమశాలివగు నీకు దేనివలన భయమున్నది? నీవు తప్ప వేఱేగలిగెనుండు నన్నేల విడువఁగోరుచున్నావు.

పరాక్రమశాలివగురాముఁడా! సావిత్రిదేవి కనపెనిమిటియగు ద్యుమ త్స్నేహునికొడుకును సత్యవంతు ననుసరించుచు నతని విడువకున్నట్లు చేయను నీయధీనరాలనై నిన్ను విడువకుండుదాననని యెఱుంగుము.

ఆనఘుండవగురాముఁడా! అట్లుగాక దానుబుట్టినకులమును జెఱవునట్టి దుష్టస్త్రీయొంబోలే నేనెప్పటికైనను మనంబుననైనను నీవుదక్క నితర పురుషుఁ జూచుదాననుగాను; కావున నీతోడ పనంబునకు వత్తుచు గాని నిన్ను విడిచి యొండఁజాలను.

రాముఁడా! నీవు నూతనయావరంబునొంది యున్నదానను, బహు కాలము సహవాసంబునొందినదానను, బలివ్రతను, భార్యనగునన్ను తనభార్య నితరపురుషులకిచ్చి జీవించువానియట్లు నీవైయే యితరుల కియ్యఁగో రినావు.

యస్య పథ్యం చ రామాఽత్థ యస్య చార్థేఽవరుధ్యనే,
త్వం తస్య భవ వశ్యశ్చ విధేయ శ్చ సదాఽనఘః!

౯

స మా మనాదాయ వనం న త్వం ప్రస్థాతు మర్హసి,

తపో వా యదివాఽరణ్యం స్వర్గో వా స్యా త్సహ త్వయా.

నచ మే భవితా తత్ర కశ్చి త్పథి పరిశ్రమః,
పృష్ఠత స్తవ గచ్ఛన్త్యా విహారశయనేష్యివ.

౧౧

కుశకాశశరేషీకా యే చ కంటకినో ద్రుమాః,
తూలాజినసమస్పర్శా మార్గే మమ సహ త్వయా.

౧౨

మహావాతసముద్ధూతం య న్నా మపకరిష్యతి,
రజో రమణ! త స్తన్నేఽపరాధ్య మివ చన్దనమ్.

౧౩

శాద్వలేఘ యథా శిశ్యే వనాన్తే వనగోచర!,
కుథా స్తరణతల్పేఘ కిం స్యా త్సుఖతరం తతః.

౧౪

పత్రం మూలం ఫలం య త్వ మల్పం వా యదివా బహు,
దాస్యసి స్వయ మాహృత్య తన్తేఽమృతరసోపమమ్.

౧౫

అసఖుడవగురాముడా! నీవిప్పు డెవ్వరికి హితమునేయునుని చెప్పు చున్నావో మఱియు నెవ్వరినిమిత్రమయి నన్ను వసంబునకు రావలదని చెప్పు చున్నావో అట్టికాసల్య దశరథుడడు మున్నగురుజనులకు నీవు ఎల్లప్పుడును వశ్యుడవై వారలు చెప్పువనులు నేయుచుండుము; నేనో నిన్ననుసరించెదను.

ఇట్లు సమస్తసీతులును దెలిసిననీవు, నన్నిచ్చటవిడిచి వసంబునకుఁ జొరఁగూడదు.

తపస్సు నేయుటగాని, యడవిలో నుండుటగాని, స్వర్గంబులో నుండుట గాని నాకు నీతోఁగూడ కావలయునుకాని నేఱులేదు. ౧౦

నేను నీవెరుక వచ్చుచుండఁగా నెట్టికష్టమార్గములందైనను నాకు ఁద్యౌనంబులం దిరుగునప్పుడును బరుండియుండునప్పుడును సుఖముగానుండు నట్లు సుఖముగానేయుండును గాని ఎంతమాత్రము నలసటగలుగదు. ౧౧

దారిలో నున్నదర్భమొక్కలను జెల్లును ముండ్లదబ్బులును మఱియు ముండ్లవృక్షంబు లేవియున్నవో యవియన్నియును, నీసమీపంబున నుండు నప్పుడు నాకు దూదియు జింకతోలుమొదలగుతోట్లనుబోలెఁ దాఁకుటకు సుఖముగానే యుండును. ౧౨

ప్రియుడవగు రాముడా! అడవిలోఁ దెచ్చగాలికిఁ జైకెగిరి నాదే హంబంతయు నంటుకొనుదుమ్మును గస్తూరిమొదలగునవి గలసిన శ్రేష్ఠంబగు నుగంధంబుగాఁ దలంచెదను. ౧౩

వనవాసంబునేయరాముడా! నాకు వనమధ్యంబున లేతపచ్చికలు మొలిచియుండునేలవై నీతోఁగూడఁ బరుండుటకన్న నీచిత్రకంబళముల లోను బ్రైబఱచెడువస్త్రములతో నుంగూడిన పానువులం దిచ్చట బరుండుటచే నెంతమాత్రము నెచ్చుగా సుఖంబుగలుగదు. ౧౪

వసంబున నీవు పత్రముగాని గడ్డగాని పండుగాని కొంచెముగాఁగాని యెచ్చుగాఁగాని దేని నీచేతులారఁచెచ్చియిత్తువో అది నాకమృతమువంటిది.

న మాతు ర్న పితౄ స్తత్ర స్తరిష్యామి న వేశ్యనః,
ఆర్తవాన్యపభుజ్ఞానా పుష్పాణి చ ఫలాని చ.

౧౬

న చ తత్ర గతగ కించి ద్భ్రష్టు మహా సి విప్రియమ్,
మత్కు తే న చ తే శోకో న భవిష్యామి దుర్భరా.

౧౭

య స్త్వయా సహ స స్వర్గో నిరయో య స్త్వయా వినా,
ఇతి జానన్పరాం ప్రీతిం గచ్ఛ రామ! మయా సహ.

౧౮

అథ మా మేవ మవ్యగ్రాం వనం నైవ నయిష్యతి,
విష మ ద్యైవ పాస్యామి మావిశం ద్విషతాం వశమ్.

౧౯

పశ్చా దసి హి దుగభేన మమ నైవాస్తి జీవితమ్,
ఉడ్ఘాతాయా స్త్వయా నాథ! త దైవ మరణం వరమ్.

౨౦

ఇమం హి సహితుం శోకం ముహూర్త మపి నోత్సహే,
కిం పున ర్దశ వర్షాణి త్రీణి చైకం చ దుగభితా.

౨౧

ఇతి సా శోకసంతప్తా విలప్య కరుణం బహు,
చుక్రోశ పతి మాయస్తా భృశ మాలిక్యైః సస్వరమ్.

౨౨

సా విధౌ బహుభి ర్వాక్యై రిద్ధై రివ గజాంగనా,

నేను వనంబున నయ్యెఱుఁగుతువులం గలుగుపువ్వుంబులను ధరించి
ఫలంబులం దినుచు నుభయుగా నాతల్లినిగాని, నాతండ్రినిగాని, యింటినిగాని
యెంతమాత్రమును స్మరింపకుండెదను. ౧౬

నీవు నన్నుఁ దోడ్కొని యడవికింబోయినవెనుక నీకెంతమాత్ర మచ్చట
నానిమిత్రమయి కష్టముగాని దుఃఖముగాని గలుగదు; కావున నన్నుఁగాపాడుట
కేమియుఁ గష్టములేదు. ౧౭

రాముఁడా! నాకు నీతోఁగూడ నుండుటయే స్వర్గము; నీవు లేకుండు
టయే నరకము; ఇది నామతము; నాకు నీయందుండుప్రీతి యట్టిదనియెఱింగి
నన్నుఁ దోడ్కొని యడవికింబోమ్ము; ఇచ్చట విడువవలదు. ౧౮

నే నింతదూరము చెప్పినను, నామాటవినక యిట్లు నిన్ననుసరించుట
యందు దృఢనిశ్చయముగల నన్నుఁ దోడ్కొనకయే వనంబునకుఁబోదువేని
నే నెంతమాత్రము తత్తువులగు భరతాదులవశంబున నుండఁజాలను; ఇప్పుడు
నీయెదుటనే వివంబుర్రావి ప్రాణంబులు విడిచెదను. ౧౯

వెనిమిటివగురాముఁడా! ఒకవేళ నేనిప్పుడు చావకున్నను, నీవు నన్ను
విడిచిపోయినపిమ్మటనైనను దుఃఖంబునఁ జావవలసినదాననే; కావున నట్లు
దుఃఖంబు నొందుటకుమునుపే నీవు నన్నువిడిచిపోవునప్పుడే ప్రాణంబు విడు
చుట మంచిది. ౨౦

నిన్ను విడిచియుండి యాదుఃఖమును ముహూర్తకాలమయినను
వహింపఁజాలను; అట్లుండఁగా మొదటసంవత్సరములు పడి, అపిమ్మట మూఁడు,
నటుపిమ్మట నొక్కసంవత్సరమును ఇట్లు వదునాలుగుసంవత్సరములు వహింపఁ
జాలనని చెప్పనేల? అని సీత రామునితోఁ జెప్పినది. ౨౧

సీతాదేవి మహాదుఃఖంబున నాయాసంబునొంది యిట్లు వినువారల
కును దుఃఖముగల్గనట్లు విలపించి, యంతః బెనిమిటియగు రాముని దృఢం
బుగాఁ గవుఁగిలించుకొని గట్టిగా నేడ్చెను. ౨౨

సీతాదేవి, రాముఁడుచెప్పిన కర్మకతోరంబులగు నామాటలకు వివంబు

చిరసన్నియతం బాష్పం ముమోచాగ్నిమి వారణిః. ౨౩

తస్యా స్ఫుటికసంకాశం వారి సంతాపసమ్భవమ్,
నేత్రాభ్యాం పరిసుస్తావ పంకజాభ్యా మివోదకమ్. ౨౪

తచ్చైవామలచంద్రాభం ముఖి మాయతలోచనమ్,
పర్యశుష్యత బాష్పేణ జలోద్భృత మివామ్బుజమ్. ౨౫

తాం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం విసంజ్ఞా మివ దుగళితామ్,
ఉవాచ వచనం రామగి పరివిశ్వాసయం స్తదా. ౨౬

న దేవి! తవ దుఃఖేన స్వర్గమప్యభిరోచయే,
నహి మేఽస్తి భయం కించి త్వయంభో రివ సర్వతః. ౨౭

తవ సర్వ మభిప్రాయ మవిజ్ఞాయ శుభాననే!,
వాసం న రోచయేఽరణ్యే శక్తిమా నపి రక్షణే. ౨౮

య త్ప్రహ్లాదసి మయా సార్థం వనవాసాయ మైథిలి,
న విహతుం మయా శక్త్యా కీర్తి రాత్తవతా యథా. ౨౯

పూసినబాణంబుల వ్రేటున కాండేనుంగుబోలె భిన్నయయి యరణిచక్కగా
మథింపఁబడి బహుకాలముగాఁ దనలో నడంగియున్నయన్నిం గ్రక్కునట్లు
అమంగళశకంకచే బహుకాలముగా నడంచుకొనియుండిన కన్నీళ్లు విడిచెను. ౨౩

అప్పు డాసీతాదేవికండ్లనుండి ధారగాఁ గాఱుచుండుటచేఁ గాటు
కలతయఁ బోయినందున స్పటికమువలె స్వచ్ఛముగానుండు కన్నీరు తడువఁ
బడిన కమలంబులనుండి నీళ్లు కాఱునట్లు కాఱుచుండెను. ౨౪

స్వచ్ఛమగుచంద్రబింబుంబోలెఁ జూడనగుచుఁ బెద్దకండ్లతో
నొప్పుచున్న సీతాదేవిమఖంబు గన్నీరు గ్రమ్మియుంటండేసి జలంబునుండి
వెలుపలికిఁగియుఁబడినకమలంబు లెండతాఁకుదుకువాడునట్లు వాడియుండినది.

అప్పుడు రాముండు పరమదుఃఖంబున మూర్ఛవోయినట్లు నేలంబడి
యున్నసీతాదేవిని బాహువులం గవుఁగిలించుకొని మంచిమాటలం దేర్చుచు
పిట్టని చెప్పెను. ౨౫

సీతా! నీకు దుఃఖముగలుగునట్లయిన నాకు స్వర్గము ప్రాప్తించినను
దానింగూడ సరకునీయను.

సమస్తజంతుకాలమును బుట్టించుటకును వానిచుడుట నాయుఁగిపరిమాణం
బును భాగ్యంబును వ్రాయుటకును దుడుచుటకును గర్తయయిన బ్రహ్మదేవున
కెందును భయములేనట్లు నాకు దేనివలనను భయములేదు. ౨౬

సుందరంబగు ముఖముగల దానవగుసీతా! నేను నిన్నదవిలోఁ
గాపాడుటకు శక్తుండనైనను నీమనసునందలి యభిప్రాయము నాకుఁ దెలియ
కుండినది కావున నింతపఱుకు నీవు నాతోఁగూడ వసంబునకు వచ్చుటకునప్త
తింపకుంటిని. ౨౭

సీతా! నీవిట్లు అన్నివిధంబులను నాతోడఁగూడ వసములో నుండవల
యునని దృఢముగా నిశ్చయించియున్నావు; కావున పెట్టికష్టమునందైనను
త్రైర్యంబు విడువనివాఁడు కీర్తిని విడువఁజాలనట్లు నేను నిన్నింకవిడువఁ
జాలను. ౨౮

ధర్మస్తు గజనాసోరు ! సన్ని రాచరితః పురా,
తం చాహ మనువర్తేఽద్య యథాసూర్యం సువర్చలా. 30

న ఖిల్వహం న గచ్ఛేయం వనం జనకనద్దినీ !,
వచనం తన్నయతి మాం పితు స్సత్యోపబృంహితమ్. 31

ఏష ధర్మస్తు సుశ్రోణీ ! పితు ర్హతు శ్చ వశ్యతా,
అత శ్చ తం వ్యతిక్రమ్య నాహం జీవితు ముత్సహే. 32

అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారై రభిరాధ్యతే,
స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుమ్. 33

యత్రయం తత్రయో లోకాః పవిత్రం తత్సమం భువి,
నాన్య దస్తి శుభాపాణ్డే ! తేనేద మభిరాధ్యతే. 34

న సత్యం దానమానౌ వా న యజ్ఞా శ్చాప్తదక్షిణాః,
తథా బలకరా స్సీతే ! యథా సేవా పితు ర్హితా. 35

స్వర్గో ధనం వా ధాన్యం వా విద్యాః పుత్రా స్సుఖాని చ,
గురువృత్త్యనురోధేన న కించి దపి దుర్లభమ్, 36

ఏనుఁగుతొండముపంటి తొడలుగలదానవనుసీతా! భార్య పెనిమిటి యెచ్చటికిఁబోయినను, అచ్చటికిఁ దానతని వెంబడింపవలయునను నీవుచెప్పిన ధర్మమును ముందు పెద్ద లాచరించినవేగాని జేయుగాదు; సువర్చల సూర్యు ననుసరించియుండలేదా? అట్లు కావున నీవును నాతోఁగూడ వనంబునకు రమ్మ. నే నాధర్మంబు ననుసరించి నిన్ను వనంబునకుఁ బోడ్కొనిపోయె దను. 30

సీతా! నేను విశ్వవాక్యప్రకారముచేసెదనని వైకేయికిఁ జెప్పినసత్య మును, తండ్రియాజ్ఞయు నన్నువనంబున కీడ్చుకొనిపోవుచున్నవి; కావున నే నెంతమాత్రము నిలువను; అవశ్యము వనమునకుఁ బోవుదును. 31

మంచిసిఱుఁదులుగలసీతా! తండ్రికిని దల్లికిని విధేయుఁడుగానుండుట కన్న యధికమయినధర్మము మఱియొకటిలేదు; ఇందువలన అట్టిధర్మమును విడిచి బ్రతికియుండుట నాకిష్టముగాదు. 32

తనకాజ్ఞాదులుచేసి తాను జేసినసత్కార్యముల కప్పుడే సంతోషంబు నొందునట్టి తల్లి, తండ్రి, గురువు ఈదైవమును విడిచి మనకండ్ల కగళదక కోకసంతోషాదులు మనకుఁ జెలుప నవకాశములేకుండు దైవంబు నెట్లు లారాధింపవచ్చును. 33

సుందరములయిన కడకండ్లుగల సీతా! తల్లియు, దండ్రియు, గురువును ఈమువ్వర ముట్లోకంబులను, వీరల నారాధించినచో ముట్లోకంబులను జయించవచ్చును; వీరలతో సమానమయిన మఱియొకదైవ మెచ్చటనులేదు; అందుచేతనే నేను వారలనే యారాధించుచున్నాను. 34

సీతా! విశ్వశుక్రావ పరలోకమునకు బలముగల్గించి మేలునేయుండట్లు నశ్యముగాని, దానమానములుగాని, పరియైనదక్షిణలతోఁగూడిన యాగములుగాని, పరలోకమునకు బలముగల్గింపవు. 35

స్వర్గముగాని, ధనముగాని, ధాన్యముగాని, విద్యలుగాని, మఱియేదిగాని విశ్వశుక్రావనేయుచుండినచో నన్నియు సిద్ధించును; విశ్వశుక్రావకు సాధ్యముగాని దేదియులేదు. 36

దేవగన్ధర్వగోలోకాన్ స్పృహలోకాన్ స్తథాఽపరాక్,
ప్రాప్నువన్తి మహాత్మానో మాతాపితృపరాయణాః. 32

స మాం పితౄ యథా శాస్తి సత్యధర్మవధే స్థితః,
తథా వర్తితు మిచ్ఛామి స హి ధర్మ స్సనాతనః. 33

మమ సన్నా మతి స్సీతే! త్వాం నేతుం దణ్డకావనమ్,
వసిష్యామితి సా త్వం మా మనుయాతుం సునిశ్చితా. 34

సా హి సృష్టాఽనవద్యాజ్ఞే! వనాయ ముచిరేక్షణే!,
అనుగచ్ఛస్వ మాం భీమ! సహధర్మచరీ భవ. 35

సర్వథా సదృశం సీతే! మమ స్వస్య కులస్య చ,
వ్యవసాయ మచుక్తానా కాస్తే! త్వ మతిశోభనమ్. 36

ఆరభస్వ శుభశ్రోణి! వనవాసక్షమాః క్రియాః,
నేదాసిం త్వదృతే సీతే! స్వర్గోఽపి మమ రోచతే. 37

బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని భిక్షుకేభ్య శ్చ భోజనమ్,
దేహి చాశంసమానేభ్య స్సంతర్వరస్య చ మాచిరమ్. 38

భూషణాని మహర్షాః పరవస్త్రాణి యాని చ,
రమణీయా శ్చ యే కేచి త్క్రిడార్థా శ్చ పుష్పసమరాః. 39

తలదండ్రులకు విడువక శుశ్రూషనేయుచుండునువాత్సులు, దేవలమును, గంధర్వలోకమును, గోలోకమును, ఇతరలోకమునుంబొంది అట్లుకముగా బ్రహ్మలోకంబు నొందుదురు. 3

అట్టివాతండ్రి సత్యమును ధర్మము నపలంబించి నన్నేమి యాజ్ఞాపించున్నాడో, నే నాశ్రకారము నడుచుకొనఁగోరుచున్నాను. అట్లుతం, యాజ్ఞా ననువర్తించుట సనాతనంబగు ధర్మము. 3

సీతా! నా కింతకుమున్ను నిన్ను దండకారణ్యమునకుఁ గొనిపోవదనని తోచలేదు; అయితే నీవు పతివ్రతవుగావున “నేనును వనములో యుండెదను” అని నాతో నడవికివచ్చుటకు నిశ్చయించుకొన్నావు. ఇప్పు, నీభావము తెలిసినదిగావున నిన్నుఁ దోడ్కొనిపోయెదను. 3

మదమగప్పిన కండ్లుగలసీతా! నీవు వనంబులోనుండుటకై యే యయతిసుందరములయిన సుకుమారావయంబులతోఁ బుట్టియున్నావు కాఁబోలె నీవు భయభక్తుస్వభావంబు గలదానవయ్యును నాతోఁగూడ రమ్ము; నీకేభఁమునుగలుగదు; నాతోడ నచ్చటనే ధర్మము నానరించుచుండుము. 4

మనోహరంబగు రూపంబుగల సీతా! నీకిప్పుడు, భర్త ననుసరించవనను సీత్రయత్నముగలిగియున్నదే; ఇది నీకులంబునకు నాకులంబునకును 2 నది; మిక్కిలియు మంచిది. 4

సుందరములయిన పిఱుదులుగలసీతా! నీవింక వనవాసంబునఁ గావలసిన కార్యంబులం జేయుము; ఇంక నీవులేకున్న నాకు స్వర్గమయిన ఇష్టముగాదు. 4

బ్రాహ్మణులకు సానానిధమణులను భిక్షుకులకు యథేష్టముగా భోనమునొసంగుము; మఱియు నెవ్వరెవ్వరు దేని యాచింతురో దానిసంతయచారలకిమ్ము; జాగునేయకుము; త్వరపడుము. 4

అట్లు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినపిమ్మట, వెలగలసొమ్ములు నుత్తమఃతైనవస్త్రములును సుందరములును గ్రీడింప నుపయోగించునవియునగు న

శయనీయాని యానాని మమ చాన్యాని యాని చ,
దేహి స్వభృత్యవగ్ధస్య బ్రాహ్మణానా మనస్తరమ్. ౪౫

అసుకూలం తు సా భర్తు ర్జ్ఞాత్వా గమన మాత్మనః,
క్షీప్రం ప్రముదితా దేవీ దాతు మే వోపచక్ర మే. ౪౬

తతః ప్రహృష్టా ప్రతిపూర్ణ మానసా
యశస్వినీ భర్తు రవేక్ష్య భాషితమ్,
ధనాని రత్నాని చ దాతు మజ్జనా
ప్రచక్ర మే ధర్మభృతాం మనస్వినీ. ౪౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రింశస్తకః

ఏ క త్రి ం శ స్త కః

ఏవం శ్రుత్వా తు సంవాదం లక్ష్మణః పూర్వ మాగతః,
బాష్పపర్యాకులముఖ శ్శోకం సోధు మశక్నువత్. ౧
స భ్రాతు శ్చరణౌ గాఢం నివీడ్య రఘునందనః,
సీతా మువాచాతియశా రాఘవం చ మహావ్రతమ్. ౨

యది గన్తుం కృతా బుద్ధి ర్వనం మృగగజాయుతమ్,
అహం త్వానుగమిష్యామి వన మగ్రే ధనుర్ధరః. 3

మయా సమేతోఽరణ్యాని బహూని విచరిష్యసి,
చక్షిభి ర్మృగ యుతై శ్చ సంఘుష్టాని సమస్తతః. ౪

కరణములును బాహ్యములు యానములును నావిగాని నీవిగాని యేవేవి యున్నవో వానినన్నిటిని మనభృత్యులకిచ్చు. అని రాముడు సీతతోఁ జెప్పెను. ౪౪౪౫

సీతాదేవి, తా నరణ్యమునకు వచ్చుటకుఁ దనపెనిమిటి సమృథించుటను దెలిసికొన్ననంతనే మహాసంతోషమునొంది, శీఘ్రముగాఁ బెనిమిటిచెప్పినట్లు దానములుసేయ నారంభించెను. ౪౬

అంత మహాకీర్తిగలదియు మంచిమనస్సుగలదియునగు నాసీతాదేవి, రాముడుచెప్పినమాటను విని మహాసంతోషమునొంది మరంబున నేఱుమోచన సేయక ధార్మికులగువారలకు ధనంబులను రత్నంబులను యథేచ్ఛంబుగా నొసంగ నారంభించెను. ౪౭

ఇది ముప్పదియవసర్గము.

ముప్పదొకటవసర్గము

అచ్చటికి రామునితోఁగూడవచ్చియున్న మహాకీర్తిశాలియగులక్ష్మణుడు అంతవఱకు సీతకును రామునకును జరగినసంవాదమును విని “కనదేహములొ నర్థమయినసీత వచ్చుటకును బహుకష్టమున రాముఁ డొప్పుకొన్నాడే ఇక నాకేమిచెప్పునో” అని భయపడి కండ్లునిండ నీళ్లుగాఱుగా దుఃఖంబుఁబట్టఁ జాలక అన్నగారిపాదంబులను గట్టిగాఁ బట్టుకొని సీతను రామునిఁజూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౧౨, ౧౩

మృగములు నేనుఁగులు వ్యాపించియుండువనంబునకుఁ బోవలసినదే యని నిర్ణయింతుడేని, నేను నీకు ముందు ధనుర్ధరుడనై నిన్ను వెంటడించి వచ్చెదను. ౩

నీవు నాచే నేనింపఁబడుచుఁ బట్టును మృగసమూహములును భృనింపఁగా మనోహరంబులయియుండు వెక్కడవులం దిరుగఁగలవు. ౪

న దేవలోకాక్రమణం నామరత్వ మహం వృణే,
విశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామయే న త్వయా వినా. ౫

ఏవం బ్రువాణ సౌమిత్రి ర్వనవాసాయ నిశ్చితః,
రామేణ బహుభి సాన్వైర్వి ర్నిపిధః పున రబ్రవీత్. ౬

అనుజ్ఞాత శ్చ భవతా పూర్వ మేవ య దస్మ్యహమ్,
కే మిదాసీం పున రిదం క్రియతే మన్ని వారణమ్. ౭

యదర్థం ప్రతిషేధో మే క్రియతే గన్తు మిచ్ఛతః,
ఏత దిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం సంశయో హి మమానఘ!. ౮

తతోఽబ్రవీత్సహాతేజా రామో లక్ష్మణ మగ్రతః,
స్థితం ప్రాగ్దామినం వీరం యాచమానం కృతాజ్ఞలిమ్. ౯

స్నిగ్ధో ధర్మరతో వీర స్సతతం సత్పథే స్థితః,
ప్రియః ప్రాణసమో వశోఽస్మి భ్రాతా చాపి సఖా చ మే. ౧౦

మయాఽద్య సహ సామిత్రే! త్వయి గచ్ఛతి తద్వనమ్,
కో భరిష్యతి కాసల్యాం సుమిత్రాం వా యశస్వినీమ్. ౧౧

అభివర్షతి కామై ర్యః పక్షస్యః పృథివీ మివ,

నీవు లేనిచో, నాకు దేవలోకముగాని, దేవత్వముగాని, సమస్తలోకములకును బ్రభుత్వముగాని ఏమియు నక్కఱలేదు. అని లక్ష్మణుండు రామునితోఁ జెప్పెను. ౫

లక్ష్మణుండు తానును రామునివెంట వనంబునకుంబోవ నిశ్చయించి యావ్రకారముచెప్పి, రాముండు మంచిమాటలతో వలదనిచెప్పగా మఱి రామునితో నిట్లని చెప్పెను. ౬

నీవు మునుపే నేను వనంబునకు నీతోవచ్చుట కనుజ్ఞయిచ్చియున్నావు; అట్లుండఁగా మఱి నన్ను వనంబునకు రావలదని చెప్పుచున్నావే! ఇదియేమి? ౭

పాపములేనిరాముండా! నేను నీతోవనంబునకు వచ్చుట కిచ్చినియుండఁగా నన్ను రావలదని చెప్పుచున్నావే; ఇదియేమి? దీనికిఁ గారణము నాకుఁ జెప్పవలయును; నాకు సంశయముగల్గియున్నది. అని లక్ష్మణుండు రామునితోఁ జెప్పెను. ౮

అంత మహాపరాక్రమశాలియగు రాముండు తనముందటఁ జేతులు మొగుడ్చుకొని “నేనును వనంబునకువచ్చెదను దీసికొనిపొమ్మని” ప్రార్థించుచు నిలుచున్నవాని, ఎట్టికష్టమునందును ఎంతమాత్రమును వెనుకకుఁ దిరుగనట్టి పరాక్రమవంతుని లక్ష్మణునిజూచి యిట్లనిచెప్పెను. ౯

నీవు మంచిమనసుగలవాడవు ధార్మికుడవు పరాక్రమశాలివి ఎట్లప్పుడును సత్సార్గమునందే ప్రవర్తించువాడవు; మఱియు నాకుఁబ్రియుండవు ప్రాణసముండవు పశ్యుండవు తమ్ముండవు స్నేహితుడవును గావున నీవు నాతోఁ గూడ వత్తువేని నాకేమోసాఖ్యమే; అందుకు సందేహములేదు. ౧౦

లక్ష్మణుండా! ఇప్పుడు నీవు నాతో నదనికివత్తువేని యటునిచ్చుట కొనల్యను నుమిత్రను వీరల నిర్దుర నెవ్వరు విచారించురు? అట్లుగావున వారలపోవణమునకై నిన్ను రావలదని చెప్పినాను. ౧౧

భూమిమీఁదఁ బర్జన్యండువర్షించునట్లు తనవారలతోఁగైలన్నియుఁ అయోధ్య—24

న కామపాశపర్యస్తో మహాతేజా మహీపతిః.

౧౨

సా హి రాజ్య మిదం ప్రాప్య నృప స్యాశ్వపతే స్సుతా,
దుఃఖతానాం సపత్నీనాం న కరిష్యతి శోభనమ్.

౧౩

న స్త రిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం చ సుదుఃఖతామ్,
భవతో రాజ్య మాసాద్య కై కేయాం పర్యవస్థితః.

౧౪

తా మార్యాం స్వయ మేవేహ రాజానుగ్రహణేన వా,
సౌమిత్రే! భర కౌసల్యా ముక్త మథ మిమం చర.

౧౫

ఏవం మమ చ తే భక్తి ర్భవిష్యతి సుదర్శితా,
భర్తజ్ఞ! గురుపూజాయాం ధర్మశ్చా ప్యతులో మహాన్.

౧౬

ఏవం కురుష్య సౌమిత్రే! మత్కృతే రఘునందన!
అస్తాభి ర్విప్రహీణాయా మాతు ర్నో నభవే త్సుఖమ్.

౧౭

ఏవ ముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణ శ్శృంగాయా గిరా,
ప్రత్యువాచ తదా రామం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్.

౧౮

త వైవ తేజసా వీర! భరతః పూజయిష్యతి,
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ ప్రయతో నాత్ర సంశయః.

౧౯

కౌసల్యా బిభృయా దార్యా సహస్ర మపి మద్విధాన్,

దీర్ఘనట్టిపరాక్రమశాలి దశరథమహారాజు ఇప్పుడిట్లుకైకేయికిలాంటిది కామ
పాశంబులతోఁ జీక్కుకొనియున్నాఁడు. ౧౨

అశ్వపతియగు కేకయరాజు కొమార్తెయైన యాకైకేయి యీ
రాజ్యమునంతయుఁబొంది యటుమీఁద దుఃఖితలయిన తనచవతుల కెంతమాత్ర
మును మంచిసేయదు. ౧౩

భరతుఁడును దొరతనమునొంది రాజ్యగర్వంబునను నైకేయిమతంబునం
దుండవలసినవాఁడగుటవలనను దుఃఖితలయిన కౌసల్యనుమిత్రుల నెంత
మాత్రము తలంపఁడు. ౧౪

లక్ష్మణుఁడా! నీవిచ్చటనేయుండి దశరథునియనుగ్రహంబు సంపా
దించికాని, లేక నీవైయేగాని. పూజ్యులగు నాకౌసల్యనుమిత్రులం బోషింపు
చుండుము; బదులుచెప్పక చెప్పినట్లుసేయుము ౧౫

లక్ష్మణుఁడా! నీవు నను ప్రధర్మంబుల నెఱింగినవాఁడవు; నీ వీప్రకారము
సేయొందువేని నీకు నాయందుఁగలభక్తినిఁజూపినట్లగును. మఱియు మాతృపూజ
వలన సద్భక్తమయిన ధర్మమునఁ బొందుదువు. ౧౬

లక్ష్మణుఁడా! నీధార్మికత్వముఁజూచి మనవంశమునఁ బుట్టినవార
లందఱు సంతసింతురు; నాకుఁగా నేను జెప్పినట్లుసేయుము; మనములేకున్నచో
మనతల్లి కెంతమాత్రము సుఖము గలుగదు. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ
జెప్పెను. ౧౭

అంతఁ జక్కఁగా మాటలాడఁగలిగిన లక్ష్మణుఁడు ఈప్రకారము
రాముఁడు మధురవచనంబునం జెప్పినమాటలనువిని, యంత మాటలాడుటతోఁ
బుండితుఁడగు రాముంజూచి యిట్లని బదులుచెప్పెను. ౧౮

రాముఁడా! నీవు మహాపరాక్రమశాలివి; నీపరాక్రమంబునకే భయ
పడి భరతుఁడు కౌసల్యను సుమిత్రను శ్రద్ధతోఁ జక్కఁగా బూజింపుచుండును;
ఇందుకు నందేహములేదు. ౧౯

మఱియుఁ గౌసల్యను మఱియొకరు పోషింపవలయునా? అభిద

యస్యా స్సహస్రం గ్రామాణాం సమ్ప్రిప్త ముపజీవనమ్. ౨౦

తదాత్మ భరణే చైవ మమ మాతు స్తతైవ చ,
పర్యాప్తా మద్విధానాం చ భరణాయ యశస్వినీ. ౨౧

కురుష్వ మామనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే,
కృతార్థోఽహం భవిష్యామి తవ చార్థః ప్రకల్పతే. ౨౨

ధను రాదాయ సశరం ఖనిత్ర పిటకాధరః,
అగ్రత స్తే గమిష్యామి పన్థాన మనుదిర్భయత్. ౨౩

అహరిష్యామి తే నిత్యం మూలాని చ, ఫలానిచ,
వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహారాణి తపస్వినామ్. ౨౪

భవాం స్తు సహ వై దేహ్య గిరిసానుషు రంస్యతే,
అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రత స్వపత శ్చతే. ౨౫

రామ స్త్వనేన వాక్యేన సుప్రీతః ప్రత్యువాచ తమ్,

వ్రజాఽపృచ్ఛస్వ సామిత్రే! సర్వమేవ సుహృజ్జనమ్. ౨౬

యే చ రాజ్ఞో దదా దివ్యే మహాత్మా వరుణ స్వయమ్,
జనకస్య మహాయజ్ఞే ధనుషీ రాద్ర దర్శనే. ౨౭

అభేద్యకవచే దివ్యే తూణీ చాక్షుయసాయకౌ,
ఆదిత్యవిమలా చౌభా ఖడ్గౌ హేమపరిష్కృతౌ. ౨౮

సత్కృత్య నిహితం సర్వ మేత దాచార్యసత్త్వని,
స త్వ మాయుధ మాదాయ క్షిప్ర మావ్రజ లక్ష్మణ!, ౨౯

ప్రసాదంబునఁజేసి అదిదనాశ్రయించినవారలు వేసవేలుగా గ్రామంబుల నొందినారు; అదిద నావంటివారల వేయిమందినైనఁ గాపాడఁగలదు. ౨౦

అట్లగుటఁజేసి మహాకీర్తికాలిని యగు నాకాసల్యాదేవి తన్నును నాతల్లినుమిత్రను నావంటివారల ననేకులను బోషించుకొనఁగలదు. ౨౧

నన్ను నేవకునిఁగాఁ జేసికొనుము; ఇట్లుచేయుటవలన నభర్తము గలుగదు; దీనిచే నేనును గృతార్థుడ నయ్యెదను; నీకును నేను జేయుతుఁడ్రామలవలనఁ గొంతప్రయోజనముగలుగును. ౨౨

నేను భవర్పాణంబులఁ దాల్చి గుడ్డలిని బిన్నగంపనుఁ దీసికొని నీకు ముందుగా మార్గంబు జూపుచుఁ బోయెదను. ౨౩

నేను నీకెల్లప్పుడును గడ్డలను ఫలంబులను మఱియుఁ దపను లింకంబుచ్చుకొను మంచిదహాహారంబులను గొనితెచ్చి యిచ్చుచుండెదను. ౨౪

నీవును నీతయును గొండనెత్తములందుఁ గ్రీడింపుచుండవచ్చును; నేను నీవు మేలుకొనియుండునప్పుడును, నీవు నిదురవోయి యుండునప్పుడును సమస్తకార్యములనుం జేయుచుండెదను. అనిలక్ష్మణుండురామునితోఁజెప్పెను.

రాముండు లక్ష్మణుండు చెప్పినమాటకుఁ బరమసంతోషంబునొంది యతనింజూచి యిట్లని చెప్పెను.

లక్ష్మణుడా! అట్లయిన నీవివ్వదుపోయి నీన్నీహితుల కందఱకును జెప్పిరమ్ము. ౨౫

లక్ష్మణుడా! జనకమహారాజు యాగంబున మహాత్ముడగు వరుణుండు ప్రీతిపూర్వకంబుగా మనకొసంగిన దివ్యంబులను జూచువారలకు భయంకరంబులు నగుభవపులును దివ్యంబులు నభేద్యంబులు నగుకవచంబులును ఎప్పుటికిని బాణంబులు తరుగకుండు నక్షయతూటిరంబులును బంగారముచే నలంకరింపఁబడి సూర్యుండుఁబోలె వెలుంగు ఖడ్గంబులును వీనినన్నిటిని నేను ఆచార్యుండగు వసిష్ఠునింబ నుంచియున్నాను. నీవుపోయి వానినన్నింటినిదీసికొని శీఘ్రముగరమ్ము. అని రాముండు లక్ష్మణునకుఁజెప్పెను. ౨౬-౨౭

స సుహృజ్ఞ మామస్త్ర్య వసవాసాయ నిశ్చితః,
ఇత్వాకుగురు మామస్త్ర్య జగ్రహాయుధ ముత్తమమ్. 30

త ద్ధివ్యం రాజశార్దూల సత్కృతం మాల్యభూషితమ్,
రామాయ దర్శయామాస సౌమిత్రి స్సర్వ మాయుధమ్. 31

త మువాచాత్మ వా న్రామః శ్రీ ల్యా లక్షణ మాగతమ్,

కాలే త్వ మాగత స్సౌమ్య ! కాంతీతే మమ లక్షణ !. 32

అహం ప్రదాతు మిచ్ఛామి యదిదం మామకం ధనమ్,
బ్రాహ్మణేభ్య స్తపస్విభ్య స్త్వయా సహ సర స్తప !. 33

వస నీహ దృఢం భక్త్యా గురుభ్య ద్విజస త్తమాః,
తేషా మపి చ మే భూయ స్సర్వేషాం చోపజీవినామ్. 34

వసిష్ఠపుత్రం తు సుయజ్ఞ మార్కం
త్వ మానయాశు ప్రవరం ద్విజానామ్,
అభిప్రయాస్యామి వనం సమస్తా
నభ్యర్చ్య శిష్టా నపరాక ద్విజాతీక. 35

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏక త్రింశస్సర్గః.

ద్వా త్రి ం శ స్స ర్గః

తత శ్శాసన మాజ్ఞాయ భ్రాతృ శ్శుభతరం ప్రియమ్,
గత్వా న ప్రవివేశాశు సుయజ్ఞస్య నివేశనమ్. 0

అట్లు లక్ష్యజుండు పనంబులోనుండ నిశ్చయించి స్నేహితులయొద్దకుఁ బోయి వారలవీడ్కొని యిత్వోక్తుకులాచార్యుడైన పసిష్ఠానిగృహంబుననుండు నుత్తమంబులయిన యాయాధంబులం దీసికొనివచ్చెను. 30

లక్ష్యజుండు స్వర్గంబునఁబుట్టినవియు గొప్పరాజులచేఁ బూజింపబడి నవియుఁ బుష్పమాలికలచే నలంకృతంబులనగు నాయాయాధంబులనన్నింటిని రామునకుం జూపెను. 31

మహాభైర్యకాలియగు రాముండు అట్లాయాధంబులం దీసికొనివచ్చిన లక్ష్యజుంజూచి సంతోషించి యిట్లని చెప్పెను.

సౌమ్యుడవగులక్ష్యజుండా ! నేను నీకెదురుసూచుచున్నాను. తగిన కాలములోనే నీవును వచ్చి నావు. 32

శ్రువులఁ దపించుజేయునట్టి లక్ష్యజుండా ! నేను నీతోఁగూడ నా ధనమునంతయుఁ దవన్వలకును బ్రాహ్మణులకు నివ్వఁగోరుచున్నాను. 33

ఇచ్చటనుండు దృఢమయిన గురుభక్తిగల మహాత్ములైన బ్రాహ్మణుల కును నాయాశ్రితులకందఱుకును ఎప్పటికంటె నధికముగా దానమునేయఁ గోరుచున్నాను. 34

నీ విద్యుడు పోయి బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండును బూజ్యుండు నగు పసిష్ఠ పుత్రుఁ డయిన సుశుజ్ఞానిమాత్రము శ్రీమ్రమంగాఁ బిలుచుకొనిరమ్ము.

నేను పసిష్ఠపుత్రుఁ డగు నాసుయజ్ఞాని మఱియు మహాత్ముఁ యిన యంతర బ్రాహ్మణులనుఁ బూజించి యటుపిమ్మట నరణ్యంబునకుఁ బోయెదను. అని రాముండు, లక్ష్యజు నాజ్ఞాపించెను. 35

ఇది ముప్పుదొకటవనర్థము.

ముప్పది రెండవసర్గము

అంత సాలక్ష్యజుండు మంగళకరంబును బ్రీయంబునగు తనయన్నగారి యాజ్ఞల శిరసావహించి శ్రీమ్రమంగా సుయజ్ఞానియింటికిం బోయెను. 1

తం విప్రఃకుక్ష్యగారస్థం వద్విత్వా లక్ష్మణోఽబ్రవీత్,
సఖే! ఽభ్యాగచ్ఛ పశ్య త్వం వేశ్మ దుష్కురకారిణః.

౨

తత స్సన్ధ్యా ముపాస్యాశు గత్వా సామిత్రిణా సహ,
జుష్టం తత్ప్రీతిశ ల్లక్ష్మ్యా రమ్యం రామనివేశనమ్.

౩

త మాగతం వేదవిదం ప్రాజ్ఞలి స్సీతయా సహ,
సుయజ్ఞ మభిచక్రाम రాఘవోఽగ్నిమివార్చితమ్.

౪

జాతరూపమయై ర్దుభ్యై రజ్జదైః కుష్టలై శ్శుభైః,
సహేమసూత్రై ర్శణిభిః కేయూరై ర్వలయై రపి,
అన్యై శ్చ రత్నై ర్భూషణిభిః కాకుత్స్థః ప్రత్యపూజయత్,
సుయజ్ఞం స తదోవాచ రామ స్సీతాప్రచోదితః.

౬

హారం చ హేమసూత్రం చ భార్యాయై సౌమ్య! హారయ,
రశనాం చాధునా సీతా దాతు మిచ్ఛతి తే సఖే!

౭

అజ్ఞదాని విచిత్రాణి కేయూరాణి శుభాని చ,
ప్రయచ్ఛతి సఖే! తుభ్యం భార్యాయై గచ్ఛతీ వనమ్.

౮

పర్యజ్ఞ మగ్రాస్తరణం నానారత్నవిభూషితమ్,
త మ పీచ్ఛతి వై దేహీ ప్రతిష్ఠాపయితుం త్వయి.

౯

లక్ష్యణుడు, అన్నిహోత్రగృహములనున్న సుయజ్ఞాంజాది నమ స్కరించి యిట్లుచెప్పెను.

స్తేహితండవగు సుయజ్ఞాడా! రాముడు వనవాసంబు నేయఁబోవు చున్నాఁడు. నీవిష్వ దతనియింటికివచ్చి దుష్కరంబయిన యతని కార్యమఁ జూడుము. అని లక్ష్యణుడు సుయజ్ఞానకుం జెప్పెను. ౨

అంత నాసుయజ్ఞాడు, శీఘ్రముగా సంధ్యావందనముచేసి, లక్ష్యణుని తోడఁ బోయి లక్ష్యసంపన్నంబును రమణీయంబునగు రామగృహముఁ బ్రవేశించెను. 3

అట్లువచ్చి హుతంబగు నగ్నిహోత్రంబు చందంబునం దేజరిల్లుచున్న వేదవేత్తయగు సుయజ్ఞానకు రాముడు చేమోడ్పుగీలించి నీతతోఁగూడఁ బ్రదక్షిణంబుచేసెను. ౪

అంత రాముడు శ్రేష్ఠములయిన బంగారుబాహుపురులును మణులు చెక్కినబాహుపురులును, సుందరములయిన కుండలంబులును, బంగారుతో గట్టిన మణినరములును, గంకణంబులును, ఇంకనితరములయినమణు లనేకంబు లును సుయజ్ఞాన కొసంగెను. ౫

అంత సారాముడు నీత ప్రేరింపఁగా నాసుయజ్ఞాంజాది, యిట్లు విపలికెను. ౬

సౌమ్యుడవగు మయజ్ఞాడా! నీత యిప్పుడు నీభార్యకు హారమును, బంగారుమెడనూలును, మెలనూలును ఇవ్వఁగోరియున్నది; వీనిం దినిగొని పోయి యాదిడకిమ్ము. ౭

స్తేహితండా! ఇప్పు డీనీత వనంబునకుఁ బోవుచున్నది; కావున, శీభార్మకై నీచేతికి నానావిధమణిభుజికంబులొటచే నానావర్ణములయిన బాహుపురులను వట్టిబంగారు బాహుపురులును ఇచ్చుచున్నది. ౮

శ్రేష్ఠములైన యాహరణవస్త్రముగల్గి నానావిధమణుల నలంకృతంబైన యాపాన్వయంగూడ నీత నీ కియ్యగోరుచున్నది. ౯

నాగశ్శత్రుంజయో నామ మాతులోయం దదౌ మమ,
తం తే గజసహస్రేణ దదామి ద్విజసత్తమః! ౧౦

ఇ త్యుక్త స్స హి రామేణ సుయజ్ఞః ప్రతిగృహ్య తత్,
రామలక్ష్మణసీతానాం ప్రయుయోజాఽశిష శ్శుభాః. ౧౧
అథ భ్రాతర మవ్యగ్రం ప్రియం రామః ప్రియం వదః,
సౌమిత్రిం తమువాచేదం బ్రహ్మేన త్రిదశేశ్వరమ్. ౧౨

అగస్త్యం కాశికం చైవ తా వృథౌ బ్రాహ్మణోత్తమా,
అర్చయాఽహమాయ సౌమిత్రే రత్నై స్సస్యమివామ్బుభిః. ౧౩

తర్పయస్య మహాబాహూ! గోసహస్రైశ్చ మానద!,
సువర్ణై రజతైశ్చైవ మణిభి శ్చ మహాధనైః. ౧౪

కౌసల్యాం చ య ఆశీర్భి ర్భక్తః పర్యుపతిష్ఠతి,
ఆచార్య స్తైత్తిరీయాణా మభిరూపశ్చ వేదవితే. ౧౫

తస్య యానం చ దాసీశ్చ సౌమిత్రే! సమ్ప్రదాపయ,
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్కుష్మాంతి స ద్విజః. ౧౬
సూత శ్చిత్తరథ శ్చార్థ సుచివ సుచిరోపితః,

తోషయేనం మహర్షై శ్చరత్నై ర్యస్యై ర్ధనైస్తథా. ౧౭

పశుకాభిశ్చ సర్వాభి ర్గవాం దశశతేన చ,
యే చేమే కథకాలాసా బహవో దణ్డమాణవాః. ౧౮
నిత్యస్వాధ్యాయశీలత్వా న్నాన్య త్కుర్వన్తి కించన,

నాకు నా సేనమానుయిచ్చిన శత్రుంజయం బనుగజం బొకటిగలదు; దానిని ఇంక వేయియేనుంగలనుండేర్చి నీకొనంగెదను. అని రాముఁడు, సుయజ్ఞునితోఁ జెప్పెను. ౧౦

ఆ సుయజ్ఞుఁడు, రామునిమాటలు విని వానినన్నింటిని బ్రతిగ్రహించి, రామునకును లక్ష్మణునకును సీతకును మంగళాశీర్వాచనంబు లొసంగెను. ౧౧

అంత ప్రియభాషియగు రాముఁడు, ఏమఱుపాటులేనివాఁడునుఁ బ్రియఁడును నమ్మఁడునగు లక్ష్మణుంజూచి బ్రహ్మదేవుఁడు దేవేంద్రునకాజ్ఞాపించునట్లు ఇట్లని యాజ్ఞాపించెను. ౧౨

లక్ష్మణుఁడా! నీవుపోయి అగస్త్యుని, విశ్వమిత్రుని ఈయిద్దఱు బ్రహ్మచోతములనుం దీసికొనివచ్చి వైరును నీళ్లతోడంబోలె వారల రత్నములతోఁ బూజింపుము. ౧౩

మానంబుఁ గాపాడుకొనునట్టి లక్ష్మణుఁడా! మఱియు వారలకుఁ బెక్కువేలయావులును బంగారమును వెండియు నొసంగి సంతోషంబుగలుగునట్లు సేయుము. ౧౪

ఎవ్వఁ డెల్లప్పుడును శ్రద్ధతోఁ గౌసల్య నాశీర్వాదింపుచుండునో, అట్టితెలిరికాఖం జనువువారల యంపాధ్యాయుఁడును, బండితుఁడు, వేదంబులు తెలిసినవాఁడు. ౧౫

లక్ష్మణుఁడా! ఆ బ్రహ్మణుఁడు తృప్తిబొందుపఱకు అతనికి వాచానంబులును దాసీలును బట్టుపుట్టల నొసంగుము. ౧౬

చిత్రరథుఁడను సౌరభియు, మనతండ్రి దశరథమహారాజునకుఁ గావలసినవాఁడు; బహుకాలముగా మనయింట నున్న వాఁడు.

నీ వితనికి ఊతమంబులగు మణులును వస్త్రంబులును ధనంబులు అన్ని సన్నజీవంబులు వేయియావులు నొసంగి సంతోషము గల్గునట్లు సేయుము.

మఱియు, సీతతకాఖ నధ్యయనించువారలును గాలాతకాఖనధ్యయనించువారలును ననేకులు కలాశదండధారులగు బ్రహ్మచారులును వీరబంధు.

అలసా స్వాదుకామా శ్చ మహతాం చాపి సమృతాః. ౧౯

తేషా మశీతియానాని రత్నపూర్ణాని దాపయ,
శాలివాహసహస్రం చ ద్వే శతే భద్రకాం స్తథా. ౨౦
వృజ్జినార్థం చ సౌమిత్రే! గోసహస్ర ముపాకురు,

మేఖలీనాం మహాసంఖ్యం కౌసల్యాం సముపస్థితః. ౨౧
తేషాం సహస్రం సౌమిత్రే! ప్రత్యేకం సమ్ప్రదాపయ,

అమ్బాయథాచ సా నన్దే త్కౌ సల్యా మమ దక్షిణామ్. ౨౨
తథా ద్విజాతీ స్సర్వాం స్తా స్తత్త్వ తార్చయ సర్వశః,

తత స్స పురుషవ్యాఘ్ర స్తద్ధనం లక్ష్మణ స్వయమ్. ౨౩
యథోక్తం బ్రాహ్మణేష్టాణా మదదా ధనదో యథా,

అథాఽబ్రవీ ద్బాష్పగళాం స్త్రివ్రత శోఽపజీవినః. ౨౪
సమ్ప్రదాయ బహు ద్రవ్య మేకైకసోఽపజీవనమ్,

లక్ష్మణస్య చ య ద్వైశ్చ గృహం చ య దిదం మమ. ౨౫
అశూన్యం కార్య మేకై కం యావదాగమనం మమ,

ఇత్యుక్త్వా దుఃఖితం సర్వం జనం త ముపజీవనమ్. ౨౬
ఉవాచేదం ధనాధ్యక్షం ధన మానీయతా మితి,

నెల్లప్పుడు వేదాధ్యయనము చేయుచుందురు; మఱి యేకార్యమును గొంచెముయిన జేయువారలుకారు. ౧౮

వారలు కొంచెము సోమరులు; దుచ్ఛక్తుయిన యాహారమును గోరుచుందురు; పూజ్యులయినవారలుగూడ వారల సమ్మానింపుచుందురు. ౧౯

వారలకు, ఎనుబదిబండ్లకుణులును ధాన్యమును మోయవృషభంబులు, వేయింటిని, ఇన్నాటు దున్నెడు నెద్దలను ఇమ్ము. ౨౦

లక్ష్మణుడా! వారలకు భోజనంబునకు బాలుఁ బెరుంగు నేయి మొదలగువానికొత్తై వేయిగోవులనిమ్ము. ౨౧

మఱియు ననేకులు బ్రహ్మచారులు కౌసల్య నాశ్రయించియున్నవారు. లక్ష్మణుడా! వారలకు బ్రతిమనిషికిని, వేయిగోవులచొప్పున నొసంగుము. ౨౨

లక్ష్మణుడా! మనకల్లికౌసల్య సంఘోషించునట్లు, నీవన్నివిధంబులను ఆబ్రహ్మణులదండఱుం బూజింపవలయును. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౨౩

అంతఁ బురుషశ్రేష్ఠుడగు నాలక్ష్మణుఁడు కుబేరుండుఁబోలె చాధన మంతయు రాముఁడుచెప్పినట్లు తానే బహుశ్రద్ధతో బ్రహ్మణోక్తముల కొనంగెను. ౨౪

అంత రాముఁడు తనయెదుటఁ గన్నీళ్లు కంచుకొనుచు(గన్నీళ్లుగార్చుచు), నిలుచున్న పరిచారకులంజూచి వారలు జీవించుటకై యొక్కొక్కనికి నధికముగా ధనంబొసంగి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౫

మీరు నేను వచ్చువఱకు నాయింటను లక్ష్మణునింటను ఎవ్వరులేనట్లు, నేయక యెల్లప్పుడును గావలియుండి కాపాడుచుండవలయును. అని రాముఁడు వాకరులకుం జెప్పెను. ౨౬

రాముఁడు దుఃఖము నొందియున్న పరిచారకులకుం జెప్పి యంతభనాధి. కారింజూచి ధనమును దీసికొని రమ్ము, అని యాజ్ఞాపించెను. ౨౭

తతోఽస్య ధన మాజవ్రు స్సర్వ మే వోపజీవిషః, ౨౭
స రాశి స్సుమహం స్తత్ర దర్శనీయో హ్యదృశ్యత,

తత స్స పురుషవ్యాఘ్ర స్తద్ధనం సహలక్షణః. ౨౮
ద్విజేభ్యో బాలవృద్ధేభ్యః కృపణేభ్యో వ్యాదాపయత్,
తత్రాఽసీ త్విజ్జలో గర్హ స్త్రిజటో నామ వై ద్విజః. ౨౯
ఉఞ్చవృత్తి ర్వనే నిత్యం ఫాలకుద్దాలలాజ్ఘలి,

తం వృద్ధం తరుణీ భార్యా బాలా నాదాయ దారకాః. 30
అబ్రవీ ద్బ్రాహ్మణం వాక్యం దారిద్ర్యే శాభిషీడితా,
అపాస్య ఫాలం కుద్దాలం కురుష్వ వచనం మమ. 30
రామం దర్శయ ధర్మజ్ఞం యది కించి దవాప్స్యసి,

స భార్యావచనం శ్రుత్వా శాతీ మాఞ్చాద్య దుశ్శదామ్. 3౨
స ప్రాతిష్ఠత పథానం యత్ర రామనివేశసమ్,

భృగ్వంగిరస్సమం దీప్త్యా త్రిజటం జనసంసది. 33
అపఞ్చమాయాః కక్ష్యాయా నై సం కశ్చి దవారయత్,

స రాజపుత్ర మాసాద్య త్రిజటో వాక్య మబ్రవీత్. 3౪
నిర్ధనో బహుపుత్రోఽస్మి రాజపుత్ర ! మహాయశః!,
ఉఞ్చవృత్తి ర్వనే నిత్యం ప్రత్యవేక్షస్వ మా మితి. 3౫

అంకం బరిచారకు లీరామునిధనమునంతయుఁ గొనితెచ్చిరి. ౨౭

ఆ ధనరాశి మిక్కిలియు గొప్పదికావునఁ, జాపరుల కచ్చెరువుగల్గించుచుండినది.

అంకం బురుషశ్రేష్ఠుడగు సారాముఁడు లక్షజునింగూడి యాధనమునంతయు దరిద్రబ్రహ్మజులయొక బాలురకు వృద్ధులకు నొసంగెను. ౨౮

అడవిలో శిల్లవృక్షుడును జీవుగొడ్డలియును గుద్దలియును దోటియును ధరించి, కందమూలాదులు శ్రవ్యుని ఫలములు గోసికొనియు జీవించుచుండువాఁడును, బింగళవర్ణుఁడునగు త్రిజటుఁడను దరిద్రబ్రహ్మజుఁ డొక్కఁడు దైవవశంబున నప్పు డక్కడ నుండెను. ౨౯

యావనవతియగు నతనిభార్య దారిద్ర్యంబునకుఁ గుందుచు, బాలురగు కొడుకులదీసికొని వృద్ధుడగు నాత్రిజటుఁ డేరఁజని యిట్లని చెప్పినది.

ఇప్పు డీగొడ్డలిని పాతివైచి నేను జెప్పునట్లునేయుము. ౩౦

రాము నొద్దకుఁబోయి నీకుటుంబము నతనికిఁజూపి నీదారిద్ర్యమును జెప్పుకొనుము. అతఁడు మిక్కిలియు ధార్మికుఁడు; నీవట్లు నేయుదువేని నీకేమైన నిచ్చును.

ఆత్రిజటుఁడు భార్యచెప్పినమాటను విని మిక్కిలియు జీర్ణమయి యుండుటఁజేసి కప్పుకొన నలవిగానివస్త్రంబుఁ గప్పుకొని, రాముని గృహంబుండుమార్గంబుఁబట్టి పోయెను. ౩౧

అట్లు జనపయాహంబున నాత్రిజటుండు బ్రహ్మవర్చస్సుచేత భృగ్వంశిరసులుంబోలె వెలుంగుచున్నవాఁడుగావున నతఁడు రామగృహంబు లొనికఁజొరఁగా నయిదవతోటికట్టువఱుకును ఎవ్వరు నడ్డగింపరైరి. ౩౨

ఆత్రిజటుండు రాచకొమరుడగు రాముంజేరఁజని “రాజపుత్రుడా! నీవుమహాకీర్తిగలవాఁడవు; నేనుదరిద్రుఁడను; పెక్కుగొడుకులుగలవాఁడను; ఎల్లవృక్షుడును వనంబునధాన్యంబు నొక్కొకటిగా నేరుకొనిజీవించుచున్నాను; నామీదఁ గొంచెము దృష్టియుంచుము” అని యిట్లని చెప్పెను. ౩౪, ౩౫

త మువాచ తతో రామః పరిహాససమన్వితమ్,
గవాం సహస్ర మవ్యేకం నతు విశ్రాణితం మయా. 3౬
పరిక్షిపసి దణ్డేన యావ త్తావ దవాప్స్యసి,

స శాటీం త్వరితః కట్యాం సమ్భ్రాంతః పరివేప్యతామ్. 3౭
ఆవిధ్య దణ్డం చిక్షేప సర్వస్రాణేన వేగితః,

స తీర్త్వా సరయూపారం దణ్డస్తస్య కరా చుప్సితః. 3౮
గోవ్రజే బహుసాహస్రే పపాతోక్షణసన్నిధౌ,

తం పరిష్వజ్య ధర్తాత్మా ఆ తస్మా త్వరయాతటాత్. ౩౯
ఆనయామాస తా గోవై స్త్రిజట స్యాశ్రమం ప్రతి,

ఉవాచ స తతో రామ స్తం గార్ద్య మభిసాన్త్వయక్. ౪౦

మన్య ర్నఖిలు కర్తవ్యః పరిహాసో హ్యయం మమ,

ఇదం హి తేజ స్తవ య ద్దురత్యయం
త దేవ జిజ్ఞాసితు మిచ్ఛతామయా. ౪౧

ఇదం భవా నర్థ మభిప్రచోదితో
వృణీష్వ కిం చే దపరం వ్యవస్యతి,
బ్రవీమి సత్యేన న తేఽస్తి యస్త్రణా
ధనం హి య ద్య స్తమ విప్రకారణాత్. ౪౨

భవత్సు సమ్యక్ప్రతిపాదనేన త
స్త్వయాఽఽర్జునం ప్రీతియశస్కరం భవేత్,

అంత రాముడు, ఆత్రి జటుంజూచి పరిహాసముగా నిట్లని చెప్పెను.
నేను నీకు వేయిగోవులనైనను ఇవ్వను. 3౬

నీవు కొయ్యను విసరివేయఁగా నది యెంతదూరముపోవునో అంతదూరములో నుండఁదగినగోవులను నీకిత్తును. అని రాముఁడు ఆత్రి జటునకుఁజెప్పెను.

అంత నాత్రి జటుండు సంతోషమునొంది వేగిరపాటున నావస్త్రము మొలకుఁజాట్టుకొని వేగంబున దండంబు గిరగిరందిప్పి తనయావద్బలమును బూని విసరివైచెను. 37

అట్లు లాత్రి జటుండువైవఁగా నాదండంబు సరయూనది యావలి గట్టును దాఁటి వెక్కువేలగోవుల నతిక్రమించి, యాఁబోతునమీషమునఁ బడెను. 3౮

ధర్మాత్మఁడగురాముడు, ఆత్రి జటుంజూచి గౌఁగిలిండుకొని సరయూనదిగట్టున నతని కొయ్యవడినచోటునుండి యాయావుల నన్నిటిని గొల్లవాండ్రచే నాత్రి జటుని యాశ్రమంబునకుఁ దోలించెను. 3౯

అంత రాముఁడు గార్హ్యఁడగు నాత్రి జటుని మంచిమాటల ననుసరింపుచు నిట్లని చెప్పెను. ౪౦

కోపము నేయకుము. నేను వినోదముగా నీమాటం జెప్పినానుగాని వేఱుగాదు.

నీలేజంబు మిక్కిలి నధికంబుగా నుండుటంజూచి దానింజక్కఁగాఁ దెలిసికొనఁగోరి, నేను నీకు “కొయ్యను ద్రిప్పివైపు” మని చెప్పినాను; మఱియేమియుఁగాదు; నీ కింక నేమైనఁ గావలయునని గోర్కెయ్యండునేని దానిఁజెప్పుము; ఇచ్చెదను. ౪౧

నేను సత్యముగాఁ జెప్పుచున్నాను; నీకు సంతోష ముక్కఱలేదు; నాధన మేదేదియున్నదో, అదియంతయు బ్రాహ్మణులకొఱకేగాని వేఱుగాదు; మీయం దది చక్కఁగా వినియోగపడునేని, నేనుసంపాదించినది సుత్రయోజనమై నాకు సంతోషంబును గీర్తియును గలుగును. అని రాముఁడు ఆత్రి జటునకుఁ జెప్పెను. ౪౨

తత స్సుఖార్థ స్త్రిజటో మహాముని
 క్షవా మనీం ప్రతిగృహ్య మోచితః.
 యశోబలస్త్రితిసుఖోపబృంహిణీ

౪౩

స్తదాఽఽశిషః ప్రత్యవద న్నహంత్యనః,
 స చాపి రామః ప్రతిపూర్ణ మానసో
 మహద్ధనం ధర్త బలై రుపార్జితమ్.

౪౪

నియోజయానూస సుహృజ్జనేఽచిరా
 ద్యథాహ్వా సమ్మానవచః ప్రచోదితః,
 ద్విజ స్సుహృ ద్భృత్యజనోఽథవా తదా
 దరిద్రభిక్షాచరణ శ్చ యోఽభవత్.

౪౫

న తత్ర కశ్చిన్న బభూవ తర్పితో
 యథా ర్హ సమ్మాననదానసమ్ప్రమైః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే ద్వాత్రింశస్తకః.

త్ర య స్త్రి ం శ స్త కః

దత్వా తు సహ వై దేహ్య బ్రాహ్మణేభ్యోఽథనం బహు,
 జగతుః పితరం ద్రష్టుం సీతయా సహ రాఘవా.
 తతో గృహీతే దుష్ప్రేక్షే త్వశోభేతాం తదాయుధే,
 మాలాదామభి రాబధే సీతయా సమలఙ్కృతే.

౧

౨

తతః ప్రాసాదహర్ష్యాణి విమానశిఖరాణి చ,
 అధిరువ్యా జన శ్రీమూ నుదాసీనో వ్యలోకయత్.

౩

సహి రథ్యా స్త స శక్యస్తే గమ్యం బహుజనాకులః,

అంత మహామునియగు త్రిజటుండును, అతనిభార్యయు నాయావులంబుచుకొని సుతోషించి, మఱేమియుంగోరక మహాత్ముడగురామునకుఁ గీర్తియు బలాబును సుతోషంబును సుఖంబును వృద్ధిబొందునట్లు ఆశీర్వచంబు లొసంగిరి. ౪౩

అంత రాముఁడు పూర్ణంబగుమనంబున వారివారికిఁ దగునట్లు సమ్మానవాక్యంబులాడి తాను ధర్మంబు దప్పక పరాక్రమంబునం సంపాదించిన ధనమునంతయు స్నేహితుల కిమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ౪౪

అయోధ్యయందు బ్రాహ్మణుఁడుగాని రాముని స్నేహితుఁడుగాని యశనిభృత్యజనముగాని బిచ్చమెత్తుకొనువారుగాని యందఱును రాముని పలన యథోచితగౌరవంబును ధనంబును గోవులనుబొంది మహాసుతోషంబు నొందిరి. ౪౫

ఇది ముప్పదిరెండవసర్గము.

ముప్పదిమూడవసర్గము

రామలక్ష్మణులు సీతతోఁగూడ నట్లు బ్రాహ్మణులకు యథేచ్ఛంబుగా ధనంబొసంగి యంత ఆదేశరథుఁ జూచుటకై సీతను దీసికొనిపోయిరి. ౧

అంత నారామలక్ష్మణులు పుష్పమాలికల నలంకరింపఁబడిన ధనుశ్చక్రాద్యాయుధంబుల గ్రహింపఁగా నవి దేఱిచూడ నలవిగాక సీతసమీపంబున నుండుటంజేసి మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించినవి. ౨

అంత రామునిపట్టాభిషేకంబునకై యలంకరించుకొనియుండు జనులందఱు సంతోషంబువిడిచి రాజగృహంబులదేవాలయంబులను, విమానశిఖరంబులను ఎక్కి చూచుచుండిరి. ౩

మార్గములలో జను లధికముగా నుండుటవలన అందుఁబోవుటకు నీలు

ఆరుహ్య తస్మా తస్మాదా నీనాః పశ్యన్తి రాఘవమ్. ౪

పదాతిం వర్జితచ్ఛత్రం రామం దృష్ట్వా జనాస్తదా,
ఊచుర్భూహవిధా వాచ శ్శోకోపహతచేతసః. ౫

యం యాస్త మనుయాతి స్త చతురజ్జబలం మహతే.
తమేకం సీతయా సాగ్ధ మనుయాతి స్త లక్ష్మణః. ౬

విశ్వరూప్య రసజ్ఞస్స న్నామినాం చైవ కామదః,
నేచ్ఛ త్యే వాన్మతం కర్తుం పితరం ధర్మగౌరవాత్. ౭

యా న శక్యా పురా ద్రష్టుం భూతై రాకాశగై రపి,
తా మద్య సీతాం పశ్యన్తి రాజమార్గగతా జనాః. ౮

ఉజ్జరాగోచితాం సీతాం రక్తచందనవేదినీమ్,
వర్ష ముష్ణం చ శీతం చ నేష్యన్త్యాశు వివర్ణతామ్. ౯

అద్య నూనం దశరథ స్పృత్త్వా మావిశ్య భాషతే,

న హి రాజా ప్రియం పుత్రం వివాసయితు మిచ్ఛతి. ౧౦

నిర్గుణ స్యాపి పుత్రస్య కథం స్యాద్విప్రవాసనమ్,
కింపున ర్యస్య లోకోఽయం జితో వృత్తేన కేవలమ్. ౧౧

గాకుండుటంజేసి జనులు ప్రాసాదంబులనెక్కి దుఃఖంబున రాముఁ జూచు చుండిరి. ౪

అప్పుడు జనులు, రాముఁడు ఛత్రంబుగూడలేక కాళ్ళతో నడుచుచుఁ బోవుటంజూచి వరమదుఃఖంబునొంది నానావిధములుగా మాటలాడుకొనిరి. ౫

ఎవ్వఁడు పోవుచుండఁగా గొప్పచతురంగనైన్యము వెంబడించుచుం డునో, ఇప్పు డట్టిరాముఁ డొక్కడై పోవుచుండఁగా సీతయును లక్ష్మణుఁడు సతనివెంబడించుచున్నారు. ౬

రాముఁడు విశ్వరూపమును జక్కఁగా ననుభవింపుచున్నాఁడు; మఱియు నెవ్వరు దేనిఁగోరుదురో వారలకు వాని నొసంగువాఁడు; అట్లయి నను ధర్మగౌరవమునఁ దండ్రి కసత్యదోష మెట్లయినను సంభవించకుండునట్లు చేయఁబూనియున్నాఁడు. ౭

మ మైవ్వలెను ఆకాశంబునం దిరుగఁజాలినభూతంబులు నైతము చూడలేకుండినవో అట్టిసీత నిప్పుడు రాజమార్గంబులోని జనులందఱుఁ జూచుచున్నారు. ౮

మేలయినను మైపూఁతఁకుఁ దగినదియు నెవ్వడు నెఱ్ఱనిచందనంబుఁ బూచుకొనునదియునగు సీతను, ఇంక శీమ్రముగానే వానయు నెండయుఁ జలియు మాఱురంగుగల్గునట్లు సేయఁగలవు. ౯

ఇప్పుడు దశరథునకుఁ బికాచముపట్టియున్నది. ఇది నిశ్చయము. కావు ననే యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. ౧౦

దశరథమహారాజైంతమాత్రము కనప్రియపుత్రుఁడగురాము నడవికిం బంపఁగోరఁడు. ౧౧

నిర్గుణుండైనను కొడుకు నడవికిఁబంపుదురా? అందు దానాదిధర్మంబు లట్లుండఁగా నొకసచ్చక్రిముచేతనే లోకంబునంతయు జయించిన రాముని వంటిసత్పుత్రు నరణ్యంబునకుఁ బంపరని చెప్పనేల? ౧౨

ఆన్మశంస్య మనుక్రోశ శ్శుతం శీలం దమ శ్శమః,
రాఘవం శోభయన్త్యే తే పద్మణాః పురుషోత్తమమ్. ౧౨

తస్మాత్తస్యోపమాతేన స్రజాః పరమవీడితాః,
బౌదకానీవ సత్త్వాని గ్రీష్మే సలిలసంతుయాత్. ౧౩

వీడియా వీడితం సర్వం జగ దస్య జగత్పతేః,
మూల స్యే వోపమాతేన వృక్షః పుష్పఫలోపగః. ౧౪

మూలం హ్యేష మనుష్యాణాం ధర్మసారో మహాద్యుతిః,
పుష్పం ఫలం చ పత్రం చ శాఖా శ్చ స్యోతరే జనాః. ౧౫

తే లక్షణ ఇవక్షిప్తం సపత్న్య స్సహబాంధవాః,
గచ్ఛంత మనుగచ్ఛామో యేన గచ్ఛతి రాఘవః. ౧౬
ఉద్యానాని పరిత్యజ్య తే త్రాణి చ గృహాణి చ,
ఏకదుఃఖసుఖరామ మనుగచ్ఛామ ధార్మికమ్. ౧౭

సముద్భృతనిధానాని పరిధ్వస్తాజిరాణి చ,
ఉపాత్రధనధాన్యాని హృతసారాణి సర్వశః. ౧౮

రజసాఽభ్యవకీర్ణాని పరిత్యక్తాని దైవతైః,
మాషకైః పరిధావద్భి రుద్భిలై రావృతాని చ. ౧౯

అపేతోదకధూమాని హీనసమూర్జనాని చ,
ప్రణప్తబలికర్తృజ్యామస్తహో మజపాని చ. ౨౦

దుష్కాలే నేవ భగ్నాని భిన్నభాజనవన్ది చ,
ఆస్త్వత్యక్తాని వేల్దాని కైకేయా ప్రతిపద్యతామ్. ౨౧

అహింసయు, దయయు, విద్యయు, సత్స్వభావమును, ఇంద్రియ నిగ్రహమును, గోపములేకుండుటయు నీయాముగుణములను రాముని యందు నిత్యంబులై యున్నవి. ౧౨

అట్టిసద్గుణసంపన్నుండగు రామునకుఁ గష్టము సంభవించుటవలన జనులందఱు నెండకాలమున నీర్లింకఁగా జలజంతువులుంబోలె బరమపీడ నొంది యున్నారు. ౧౩

జగత్తునకంతయు నధిపతియయినయట్టిరామునకుఁ గష్టముగలుగుట చేత మూలము నఱుకఁబడిన పిమ్మట పుష్పఫలసహితముగా వృక్షము నాశంబు నొందునట్లు ప్రపంచమంతయుఁ గష్టము నొందియున్నది. ౧౪

ధర్మమునే యవలంబించి యుండువాఁడును, గాంధీమంతుండునగు నీరాముండు ప్రాణిమయమయిన వృక్షమునకు వేరు; వృక్షమునందలి పుష్పమును ఫలమును బ్రత్రమును గొమ్ములునే సమస్తజనులు. ౧౫

కావున మనము భార్యలను బంధువులనుగూడి లక్ష్మణుఁడుంబోలె కీఘ్రముగా రాముండు పోవుదారింబట్టి యతనివెంట నరుగుదము. ౧౬

మనము ఉద్యానంబులను భూములను గృహంబులను విడిచి రాముండు సుఖించిన సుఖంపుచు, అతండు దుఃఖించిన దుఃఖించుచు ధార్మికుండగు రాముని వెంటఁబడుచు బోవుదము. ౧౭

అట్లు, మనము విడిచిపోయినపిమ్మట నిక్షేపములు పెల్లగింపఁబడియు ముంగిళ్లుచెడియు, ధనధాన్యంబు లవ్వలికిం గొనిపోఁబడియు, శయనాననాది ముఖ్యపదార్థంబులన్నియుఁ దీసికొనిపోఁబడియు నుండుటంజేసి కాంఠవిహీనంబులై దుష్టుచేసిండి గృహదేవతలచే విడువఁబడినవై బిలంబులు ద్రవ్యులొని యిటునటుఁ బాటుచుండు మూచకంబులచే వ్యాపింపఁబడి జలముచిల్కరించుటయుఁ జిమ్మటయు లేకుండుటవలన నవరిశుద్ధంబులయి వంటలేకుండుటవలన ధూమవిహీనంబులై “బలికర్మము ఇష్టిమంత్రధ్వనిహోమము జపము” ఇవిలేనందున నెంతమాత్రము శోభింపక తామదిదుష్టకాలంబులం బాదుపడినవివోలె

వనం నగర మే వాస్తు యేన గచ్ఛతి రాఘవః,
అస్తాభి శ్చ పరిత్యక్తం పురం సమృద్ధతాం వనమ్. ౨౨

బిలాని దంష్ట్రీణ స్సర్యే సానూని మృగపక్షిణః,
త్యజన్త్యస్తద్భయా ద్భీతా గజా సింహా వనా న్యపి. ౨౩

అన్తఃత్యక్తం ప్రపద్యంతాం సేవ్యమానం త్యజన్తు చ,

తృణమాంసఫలాదానాం దేశం వ్యాశమృగద్విజమ్,
ప్రపద్యతాం హి కై కేయీ సపుత్రా సహ బాన్ధవైః, ౨౪

రాఘవేణ వనే సర్వే వయం వత్సాన్మమ నిర్వృతాః. ౨౫

ఇత్యేవం వివిధా వాచో నానాజనసమీరితాః,
శుశ్రావ రామ శ్శ్రుత్వా చ న విచక్రేఽస్య మానసమ్. ౨౬
స తు వేశ్మ పితు ర్దూరా త్రైలాసశిఖరప్రభమ్,
అభిచక్రామ ధర్మాత్మా మత్తమాతజ్జుక్రమః. ౨౭

వినీతవీరపురుషం ప్రవిశ్య తు నృపాలయమ్,
దదర్శాచన్ధితం దీనం సుమస్త్ర మవిదూరతః. ౨౮

ప్రతీక్షమాణోఽపి జనం తదాఽఽర్త

జాపట్టుచు విఠిగిపోయిన కుండలతోనుండు మనయింద్ఱను దీసిగొని కైకేయి సుఖముగా నుండుగాక. ౧౮-౨౧

రాముం డడవికిఁ బోవుటవలన నాయడవి పట్టణముగానే యుండుగాక, రాముండును మేమును విడిచి పోయినపిమ్మట నీయయోధ్యాపట్టణమె యడవియగుగాక. ౨౨

మన మడవిలోఁ జేరినపిమ్మట మనకు భయంబడి పాములు బిలములను, మృగములుఁ బక్షులుఁ గొండవై త్తములను, ఏనుగులు సింహములు నడవులను విడువఁగలవు. ౨౩

ఆక్రూరసర్పాదులు అట్లు ఇవివఱకు వానిఁ నివాసస్థానమయినవనంబును విడిచి మనచే విడువఁబడిన యాయయోధ్యాపట్టణంబులో వాసము నేయుచుండుగాక.

మనము విడిచినపిమ్మట కైకేయియు, అబిడగొడుకును, బంధువులును, బేంకలు పులఱు సింహములు కాకులు ఇవిమొదలగుక్రూరజంతువులవలన గ్రూరపక్షులకును నివాసస్థానమయిన యీదేశమును బొందుదురుగాక. ౨౪

మనమందఱమును అడవిలో రామునితోఁగూడ సుఖంబుగా వాసము నేయుచుండెదము. అని జనులు పరస్పరము మాటలాడుకొనిరి. ౨౫

రాముం డిట్లు వారువారు నానావిధంబులుగా ననుకొనుమాటలను విన్నను; అట్లువిన్నను ఆతనికి మనంబున కెంతమాత్రము వికారము గల్గలేదు.

ధర్మాత్ముండును మదపుటేనుఁగుంబోలె గంభీరంబుగా నడచువాఁడు నగురాముండు, దూరంబునఁ గైలాసపర్వతశిఖరంబుంబోలెఁ దెల్లఁగా నత్యున్నతంబైయుండు తనతండ్రిగృహమంజూచి ప్రదక్షిణము చేసెను.

రాముండు వినయవంతులగు వీరపురుషులచే రక్షింపఁబడుచుండు రాజగృహంబుం బ్రవేశించి కొంచెముదూరంబున దుఃఖితుండైయున్న నునుండు కాచెను. ౨౬

అట్లు రాముండు తనతండ్రియాజ్ఞను యథావిధి జేయఁగోరి

మనా త్తరూపః ప్రహసన్నివాథ,

జగామ రామః పితరం దిదృక్షుః

పితు ర్నిదేశం విధివ చ్ఛికిరః.

౨౯

తత్పుర్వ మైక్వాకసుతో మహాత్మా

రామో గమిష్య న్వన మూర్తరూపమ్,

వ్యతిష్ఠత ప్రేక్ష్య తదా సుమన్త్రం

పితు ర్మహాత్మా ప్రతిహరణార్థమ్.

30

పితు ర్నిదేశేన తు ధర్మవత్సలో

వసప్రవేశే కృతబుద్ధినిశ్చయః,

స రాఘవః ప్రేక్ష్య సుమన్త్ర మబ్రవీ

న్నివేదయ స్వాగమనం నృపాయ మే.

3౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే త్రయస్త్రింశ స్సర్గః.

చ తు స్త్రింశ స్సర్గః.

తతః కమలపత్రాక్ష శ్యామో నిరుదరో మహాన్,

ఉవాచ రామ స్తం సూతం పితు రాఖ్యాహి మా మితి.

౧

స రామప్రేషితః క్షిప్రం సంతాపకలుషేన్ద్రియః,

ప్రవిశ్య నృపతిం సూతో నిశ్చింతం దదర్శ హ.

౨

ఉపరక్త మి వాదిత్యం భస్మచ్ఛన్న మి వానలమ్,

తటాక మివ నిస్తాయ మపశ్య జ్వలీపతిమ్.

3

అలోక్య తు మహాప్రాజ్ఞః పరమాకులచేతసమ్,

తండ్రిం జూచుటకై పోవుచు దారిలో తన్నుజూచి దుఃఖితులయిన జనులం జూచియు వెంతమాత్రము దుఃఖము నొందకుండుటయేగాక నవ్వుచున్నట్లు సంతోషముననే యుండెను. ౨౯

మహాత్ముండును మహాధైర్యశాలియును దశరథపుత్రుండును పనంబునకుఁ బోఁబోవువాఁడునగురాముండు అచ్చట తన్నుదశరథుం డడవిఁ బోవున్నది మొదలు దుఃఖితుండై యున్న సుమంతుంజూచి తండ్రికిం దనరాకంచెల్పుటకై యతనిం బ్రతీక్షింపుచుఁ గొంతదడవు నిలిచెను. 30

పరమధార్మికుండుగావునఁ దండ్రియాజ్ఞచే పనంబున నుండ నిశ్చయించుకొనియుండు రాముండు సుమంతుం జూచి “నేను వచ్చి కనిపెట్టి యున్నానని దశరథమహారాజునకుం చెల్పుము” అనిచెప్పెను. 31

ఇది ముప్పదిమూడవసర్గము.

ముప్పదినాలవసర్గము

అంతఁ దామరలూ జేపలుంబోలె వికాల సుందరంబులయిన కండ్లు గలిగి క్యామలవర్ణంబునొప్పుచు సన్ననడుముగలిగియుండులూజ్యుండగు రాముండు సారథియగు నాశుమంతుంజూచి “నేను వచ్చియున్నానని నా తండ్రికిం జెప్పము” అని చెప్పెను. ౧

ఆసుమంతుండు దుఃఖింబున నింద్రియంబులన్నియుఁ గలంకంబాఱఁగా రామునివంపున శిశుంబున లోనికింబోయి నిట్టూర్పులు వుచ్చుచున్నదశరథుం జూచెను. ౨

ఆసుమంతుఁడుచూచినప్పుడు, దశరథుండు రాముగ్రస్తుండగు సూర్యునిచందంబున బూడిదచేఁ గప్పబడిన యగ్నిహోత్రునికై వడి నీళ్లులేని చెఱువు భంగి కాంతిహీనుడై యుండెను. 3.

మహాపండితుడగు సుమంతుఁడు పరమదుఃఖింబుకొంది రామునిం

రామ మే వానుశోచంతం సూతః ప్రాజ్ఞలి రాసదత్. ౪

తం వర్ధయిత్వా రాజానం పూర్వం సూతో జయాశిషా,
భయవిక్లబయా వాచా మన్దయా శ్లక్ష్య మబ్రవీత్. ౫

అయం స పురుషవ్యాఘ్రో ద్వారి తిష్ఠతి తే సుతః,
బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దత్వా సర్వం చై వోపజీవినామ్. ౬

స త్వా పశ్యతు భద్రం తే రామ స్సత్యపరాక్రమః,
సర్వా స్సుహృద ఆపృచ్ఛ్య త్వా మిదానీం దిదృక్షుతే. ౭

గమిష్యతి మహారణ్యం తం పశ్య జగతీపతే!,
వృతం రాజగుణై స్సర్వై రాదిత్య మివ రశ్మిభిః. ౮

స సత్యవాదీ ధర్మాత్మా గామ్భీర్యా త్సాగరోపమః,
అకాశ ఇవ నిష్పజ్జో నరేంద్రః ప్రత్యువాచ తమ్. ౯

సుమన్త్రానయ మే దారా న్యే కేచి దిహ మామకాః,
దారైః పరివృత స్సర్వైర్ద్రిష్టు మిచ్ఛామి ధార్మికమ్. ౧౦
సోఽస్తఃపుర మతీల్యైవ స్త్రియ స్తా వాక్య మబ్రవీత్,

ఆర్యా! హ్వయతి వో రాజా గమ్యతాం తత్ర మా చిరమ్. ౧౧

ఏవ ముక్తా స్త్రియ స్సర్వా స్సురున్ద్రేణ నృపాజ్ఞయా,
ప్రచక్రము స్తద్భవనం భర్తరాజ్ఞాయ శాసనమ్. ౧౨

జేర్కొనుచు దుఃఖించుచున్నదశరథుం జూచినంతనె చేతులు మొగుడ్చుకొని
సమీపమునకుఁ బోయెను. ౪

సుమంత్రుఁడంత దశరథమహారాజునకు జయముగలుగునట్లు అశీర్వాద
నముచేసి భయంబునం దడఁబడుచు మందవాక్యంబున మధురంబుగా నిట్టిని
చెప్పెను. ౫

పురుషశ్రేష్ఠుండగునట్టి నీకొడుకు రాముండు తనధనమునంతయు
బ్రాహ్మణులకును భృత్యులకు నొసంగి నిన్నుఁజూచుటకై వచ్చి వాకిటం గని
పెట్టియున్నాఁడు. ౬

సత్యపరాక్రమండగు నారామునకు నీవిప్పుడు దర్శనం బొసంగుము;
అతండు మిత్రుల నందఱును వీడుకొని నిన్ను వీడ్కొనుటకై యిచ్చుటకువచ్చి
నిన్నుం జూడఁగోరుచున్నాఁడు. ౭

దశరథమహారాజా! ఆరాముం డింక నదవికిఁ బోవుట కున్నాఁడు
కావున సూర్యుండు కిరణంబులతోఁ గూడియుండునట్లు సమస్తరాజగుణంబు
లతోనుం గూడియున్నయతని నీవిప్పుడే చూడుము. అని సుమంత్రుఁడు దశ
రథునితోఁ జెప్పెను. ౮

సత్యవాదియును ధర్మాత్ముండును గాంభీర్యంబున సముద్రంబునకు సరి
వచ్చువాఁడు నాకాశముంబోలె నిర్మలండునగు నాదశరథమహారాజా సుమం
త్రుంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౯

సుమంత్రుఁడా! ఇప్పు డిచ్చటనుండు నాభార్యలనందఱుం చోడ్కొని
రమ్ము. భార్యలనందఱుంకూడి ధార్మికుండగురాముం జూడఁగోరుచున్నాను.

ఆ సుమంత్రుఁడు అంత నంతఃపురము నతిక్రమించిపోయి దశరథుని
భార్యలంజూచి యిట్లని చెప్పెను.

దశరథమహారాజా మిమ్ములం బిలుచుచున్నాఁడు; కిఁను)ముగా నచ్చటికిఁ
బొండు. అని సుమంత్రుఁడు దశరథునిభార్యలతోఁ జెప్పెను. ౧౦

ఆ దశరథభార్యలు సుమంత్రుఁడు రాజాజ్ఞ ననుసరించిచెప్పిన మాటను
ఁగని పెనిమిటియాజ్ఞ ను శిరసావహించి పెనిమిటియుండునింటికిం బోయిరి.

అస్థిసంహతా స్థా స్థు ప్రమదా స్థామ్రలోచనాః,
కౌసల్యాం పరివార్యాభ శనై జగ్ముర్ధృతవ్రతాః.

౧౩

ఆగతేషు చ దారేషు సమవేక్ష్య మహీపతిః,
ఉవాచ రాజా తం సూతం సుమన్త్రానయ మే సుతమ్. ౧౪
స సూతో రామ మాదాయ లక్ష్మణం మైథిలీం తదా,
జగా మాభిముఖ స్త్వాం స కాశం జగతీవతేః. ౧౫
స రాజా పుత్ర మాయాన్తం దృష్ట్వా దూరా త్కృతాజ్ఞలిమ్,
ఉత్పసా తాసనా త్తూర్ణ మాత్తస్త్రీజనసంవృతః. ౧౬

సోఽభిదుద్రావ వేగేన రామం దృష్ట్వా విశాంపతిః,
త మసంప్రాప్య దుగభూతః పపాత భువి మూర్ఛితః. ౧౭

తం రామోఽభ్యవత త్ప్రసం లక్ష్మణ శ్చ మహారథః,
విసంజ్ఞ మివ దుగభేన సశౌకం నృపతిం తదా. ౧౮

స్త్రీసహస్రనినాద శ్చ సంజ్ఞజ్ఞే రాజవేత్సని,
హాహా రామేతి సహసా భూషణధ్వనిమూర్ఛితః. ౧౯

తం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం తా పుభౌ రామలక్ష్మణౌ,
పర్యక్తే నీతయా సార్థం రుదన్త స్సమవేశయన్. ౨౦

అథరామో ముహూర్తేన లబ్ధసంజ్ఞం మహీపతిమ్,
ఉవాచ ప్రాజ్ఞలి ర్భూత్వా శోకార్ణవపరిప్లుతమ్. ౨౧

ఆపృచ్ఛే త్వాం మహారాజ! సర్వేషా మిశ్వరోఽసి నః,

అంశం బతివ్రతలగు నాస్త్రిలు మూడునూలుల యేబదిమందియును రామమణిఖంబున నెట్టిగా నుండుకండ్లతోఁ గౌనల్యం బివేషించి మెల్లఁగా నడుచుచుఁ బోయిరి.

౧౩

అట్లు భార్యలందఱు వచ్చుటయు దశరథమహారాజు మాచి నుమంత్తుం బిలిచి, “నాగొడుగు రాముం దీసికొనిరమ్మ” అని చెప్పెను.

౧౪

అప్పుడు నుమంత్తుఁడు రాముని లక్ష్మణుని సీతను బిలుచుకొని శిశువు ముగా దశరథమహారాజునొద్దకుఁ బోయెను.

౧౫

దశరథమహారాజు దూరంబుననుండి చేతులు మొగుడ్చుకొని వచ్చుచున్నకొడుకును రాముంజూచి దుఃఖితుఁడై భార్యలతోఁగూడ శిశువుగా నాననంబుననుండి లేచెను.

౧౬

అట్లు దశరథుండు రాముంజూచి, వేగంబున లేచి యతనికెదురుగాఁ బోయెను. అంత దుఃఖితుం డగుటవలన రాముంజేర నరుగంజాలక మూర్ఛితుండై నేలంబడెను.

౧౭

రాముండును మహారథుండగు లక్ష్మణుండును అట్లు దుఃఖితుండై దుఃఖింబునఁ బెల్లెఁ దప్పినట్లు నేలంబడియన్న దశరథుని లేవనెత్తుటకై తోడనే నేలకు వ్రాలిరి.

౧౮

అంత రాజగృహమునందు దశరథభార్యలందఱు దేహమునందలి భూషణంబులు మ్రోయఁగా హాహాకారంబుల రాముని బేర్కొని యెడ్చు సాగిరి.

౧౯

రామలక్ష్మణులును సీతయును మువ్వురును ఆదశరథునిఁ జేతులంగ్రచ్చి యెత్తి రోదనంబు నేయుచుఁ బాన్పనం గూర్చుండఁబెట్టిరి.

౨౦

అంత రాముండు చేమోడ్చుగీలించి కొంతకాలమునకు మూర్ఛనేటి దుఃఖినమూద్రంబున ముసింగియన్న తండ్రియగుదశరథుంజూచి యిట్లని చెప్పెను.

౨౧

మహారాజా! సీవు మాకందఱకును బ్రభుండవు; నిన్ను వీడ్కొనె

ప్రస్థితం దణ్డకారణ్యం పశ్య త్వం కుశలేన మామ్. ౨౨

లక్ష్మణం చానుజానీహి సీతా చాన్వేతు మాం వనమ్,
కారణై ర్భూహుభి స్తథైవ ర్వార్యమాణౌ న చేచ్ఛతః. ౨౩

అనుజానీహి సర్వా న్న శృంగ ముత్సృజ్య మానద!,
లక్ష్మణం మాంచ సీతాంచ ప్రజాపతి రివ ప్రజాః. ౨౪

ప్రతీక్షమాణ మవ్యగ్ర మనుజ్ఞాం జగతీపతేః,
ఉవాచ రాజా సమ్రోక్ష్య వనవాసాయ రాఘవమ్. ౨౫

అహం రాఘవ! కై కేయ్యా వరదానేన మోహితః,
అయోధ్యాయా స్త్వ మే వాద్య భవరాజా నిగృహ్య మామ్.

ఏవ ముక్తో నృపతినా రామో ధర్మభృతాం వరః,
ప్రత్యువా చాఙ్గాలిం కృత్వా పితరం వాక్యకోవిదః. ౨౬

భవా న్వర్షసహస్రాయ పృథివ్యా నృపతే! పతిః,
అహం త్వరణ్యే వత్సస్యమి న మే కార్యం త్వయాఽనృతమ్.
“నమేకార్యస్తవమానృతః” ఇతి పాఠాంతరం.

నవ పశ్చ చ వర్షాణి వనవాసే విహృత్యతే,
పునః పాదౌ గ్రహీష్యామి ప్రతిజ్ఞాన్తే నరాధిప!. ౨౭

రుద న్నార్కః ప్రియం పుత్రం సత్యపాశేన సంయతః.

దను; నేనిప్పుడు దండకారణ్యమునకుఁ బోయెదను; నీకిట్లు దుఃఖింపక సుఖిం
ముగా నన్నుఁ జూడుము. ౨౨

మఱియు లక్ష్మణునకు ననుజ్ఞయిమ్ము; నీతయు నావెంట నరణ్యంబు
నకు వచ్చుచున్నది; నీతకు ననుజ్ఞయిమ్ము; వీరలు సరివైన పెక్కుకారణములు
చెప్పి యెంతనివారింఁచినను ఇచ్చట నిలుచుటకు సమర్థులగున్నారు. ౨౩

మాకందఱకును మానముఁ గలిగించునట్టివాడవు నీవు; ఈదుఃఖంబు
విడిచి లక్ష్మణునకును నాకును నీతకును మాకందఱకును బ్రహ్మదేవుండు ప్రజల
కుంబోలె ననుజ్ఞయొసంగుము. అని రాముండు దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౨౪

దశరథుం డట్లు లాలస్యంబు సేయక, వనవాసంబునకై తనయనుజ్ఞ
కెదురునూచుచున్నరాముంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౫

రాముఁడా! నేను నైకేయికి వరంబిచ్చియుండుటంజేసి మోసపోయి
యున్నాను; నీనిప్పుడు నన్ను నిగ్రహించి నీవే యయోధ్యకు రాజవగుము.
అని దశరథుండు రామునకుఁ జెప్పెను ౨౬

మాటలఁ జెప్పటయందుఁ బండితుండును, ధార్మికశ్రేష్ఠుండునగు
రాముండు తండ్రిచెప్పినది విని చేమొడ్చుగీలించి తండ్రితో నిట్లని
చెప్పెను. ౨౭

దశరథమహారాజా! నీవు వెక్కునంపత్సరంబులుగా భూమిం బొలిం
చుచున్నావు. అట్టి నీవు నన్ను సత్యవంతునిఁగాఁ జేయవలదు; (పాతాంతరపక్ష
మందు: అట్టి నీకు నేను గొంచెమయిన నసత్యదోషము గలుగునట్లు. చేయఁ
గూడదు) కావున నేనరణ్యములో నుండెదను. ౨౮

దశరథమహారాజా! నేను బదునాలుగువర్షంబులు వనంబులో సుఖంబు
గానుండి ప్రతిజ్ఞ దీర్చుకొనినవిప్రుట మఱల నిచ్చటికివచ్చి నీపాదంబుల
సాశ్రయించెదను. అని రాముండు దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౨౯

అంత దశరథుండు సత్యపాశబద్ధుండై రోదనంబు సేయుచు దీనుండై
అయోధ్య—26

కై కేయూ చోద్యమాన స్తు మిథో రాజా త మబ్రవీత్. 30

శ్రేయసే వృద్ధయే తాత! పునరాగమనాయ చ,
గచ్ఛ స్వారిష్ట మవ్యగ్రః పన్థాన మకుతోభయమ్. 31

న హి సత్యాత్మన స్తాత! ధర్తాభిమనస స్తవ,
వినివర్తయితుం బుద్ధి శృక్యతే రఘునన్దన!. 32

అద్య త్విదానీం రజనీం పుత్ర! మాగచ్ఛ సర్వథా,
ఏకాహదర్శనేనాపి సాధు తావ చ్చరా మ్యహమ్. 33

మాతరం మాం చ సమ్పశ్య న్వసే మా మద్య శర్వరీమ్,
తర్పిత స్సర్వకామై స్త్వం శ్వః కాలే సాధయిష్యసి. 34

దుష్కరం క్రియతే పుత్ర! సర్వథా రాఘవ! త్వయా,
మత్ప్రియార్థం ప్రియాం స్త్యక్త్వా యద్యాసి విజనం వనమ్.

న చైత న్నే ప్రియం పుత్ర! శపే సత్యేన రాఘవ!,
ఛన్నయా చలిత స్త్వస్మి స్త్రియా ఛన్నాగ్నికల్పయా. 35

వచ్చునా యాతు లభ్యా మే తాం త్వం నిస్తర్తు మిచ్ఛసి,
ఆనయా వృత్తసాదిన్యా కై కేయూఽభిప్రచోదితః. 36

రహస్యంబునం గైకేయి ప్రేరితుండై స్రీయశుత్రుండగు రామునిజూపి
యట్లని చెప్పెను. 3.

నాయనా! నీకుఁ బరలోకసుఖంబును, విహికసౌఖ్యంబును గలుగు
గాక; మఱియిచ్చిటికి పచ్చుటయుఁ గలుగుఁ గాక. మంగళకరంబున
గవ్వంబులేనిదియు నెంతమాత్రము భయంబులేనిదియు నగుమార్గము నవల
బించి పోము. 3.

నాయనా! నిన్నుఁజూడఁగా రఘువంశమునం బుట్టినవారల కందఁ
కును సంతోషంబు గలుగును. నీవు సత్యస్వభావుండవు, పరమధార్మికుండవు
అట్టిసిబ్బది మాఱునట్లు జేయ నలవిగాదు. 3.

కొడుకా! ఇప్పుడుమాత్రము నీవెట్లయినను బోఁగూడదు. ఈరాత్రి
యంతయు నిచ్చటనేయుండుము. ఇట్లు ఒకదినమయినను నిన్నుఁజూచుచు
సుఖముగా నుండెదకు. 3

నీవు, నీతల్లిని నన్నుం జూచుచు నీరాత్రియంతయు నిచ్చట నుండుము
మేము నీకోర్కెలన్నియుఁ దీర్చి నీవు తృప్తిబొందునట్లు చేసెదము; అం
రేవు ప్రాతఃకాలంబునం బోవచ్చును. 3.

రాముడా! నాసంతోషమునకై నీకుఁ బ్రయంబు గలిగించువా
నన్నిటినిం బరిత్యజించి విజనంబగు నరణ్యంబునకుఁ బోవుచున్నావే; ఇట్టి
కఠినకార్యము చేయుచున్నావు; ఇట్లెవ్వరును జేయఁజాలరు. 3.

రాముడా! నీవి ట్టరణ్యమునకుఁ బోవుట నాకెంతమాత్ర మిష్టమ
గాదు; అయితే అగ్నిహోత్రము బూడిదచేఁ గప్పఁబడినట్లు సత్యముతో
బాసచేసెదను. ఈకైకేయి మనసుగో వెఱుక్తరాభిప్రాయంబు నుంచుకొ
నన్నుఁ జావలంబునొందినట్లు చేసినది ఇదిమాత్రము వాస్తవము. 3.

నన్నుఁ గైకేయి మోసముచేసినది; అట్టిమోసముచుగూడ నీవు కుల
చారముంజెఱచు నీకైకేయిమాట విని సఫలముగాఁ జేయఁగోరుచున్నావు
సీధార్మికతం జూడఁగా నాశ్చర్యము గలుగుచున్నది. 3.

నచైతదాశ్చర్యతమం యస్త్యం జ్యేష్ఠ సుతో మమ,
అసాన్యతకథం పుత్ర! పితరం కర్తు మిచ్ఛసి.

3౮

అథ రామ స్తథా శ్రుత్వా పితు రార్తస్య భాషితమ్,
లక్ష్మణేన సహభ్రాత్రా దీనో వచన మబ్రవీత్.

3౯

ప్రాప్స్యమి యా నద్య గుణా నోక్తే మే శ్వస్తా నృదాస్యతి,
అపక్రమణ మే వాత స్వర్వకామై రహం వృణే.

౪౦

ఇయం సరాష్ట్రా సజనా ధనధాన్యసమాకులా,
మయా విస్మయో వసుధా భరతాయ ప్రదీయతామ్.
వనవాసకృతా బుద్ధి ర్నచ మేఽద్య చలిష్యతి,

౪౧

యస్తుజ్ఞేన వరో దత్తః కైకేయ్యై వరద! త్వయా.
దీయతాం నిఖలేనైవ సత్యస్త్వం భవ పార్థివ!

౪౨

అహం నిదేశం భవతో యథోక్త మనుపాలయన్.

౪౩

చతుర్దశ సమా వత్సేయ వనే వనచరై స్సహ,
మా విమర్శో వసుమతీ భరతాయ ప్రదీయతామ్.

౪౪

న హి మే కాంక్షితం రాజ్యం సుఖ మాత్మని వా ప్రియమ్,
యథా నిదేశం కర్తుం వై తేనైవ రఘునందన.

౪౫

అపగచ్ఛతు తే దుగిఖం మాధూ రాబ్ధప్పరిచ్ఛతః,
నహి తుభ్యతి దుర్ధక్ష స్సముద్ర స్సరితాంపతి!

౪౬

నైవాహం రాజ్య మిచ్ఛామి నసుఖం న చ మైథిలీమ్,

కొడుకా! నాశ్శేషపుత్రుండవగు నీవు తండ్రినగు నా కసత్య
దోషంబు లేపండునట్లు నీయఁగోరుట యంత యాశ్చర్యకరముగాదు. అని దశ
రథుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను. 3౮

అంత రాముఁడు దుఃఖితుండగు తండ్రి చెప్పినమాటను విని దుఃఖితుండై
లక్ష్మణుండును దుఃఖింప నిట్టిని చెప్పెను. 3౯

మీరు చెప్పినట్లు ఇప్పుడు నేను మంచివదార్థంబుల ననుభవించి నను
వానిని రేపు నా కెవ్వఁడీచ్చును? కావున విప్పుడు గావలెననుటయు వ్యర్థము;
అందువలన నాకోర్కులు నక్కఱలేదు; ఇప్పుడే వనంబునకుఁబోవుట గావల
సినది. ౪౦

దేశంబుతోఁగూడి జనులతోను ధాన్యములతోను సంపూర్ణంబైయున్న
నాచే విడువఁబడిన భూమినంతయు భరతున కొసంగుము. ౪౧

వనవాసంబు నేయవలయునను నాతలంపు ఇప్పు డెంతమాత్రము చల
నము నొందదు. ౪౨

వరంబుల నివ్వఁజాలినదశరథుఁడా! నీవు సంతోషంబునఁ గైకేయు
కేవరం బిచ్చియున్నావో, దానినంతయుఁ గొఱంకలేనట్లు అబిడ కెచ్చినత్య
వాది వగుము. ౪౩

నీ వాఙ్గాపించినట్లు వనంబున బురులతోడఁగూడఁ బనునాలుగు
సంవత్సరంబులుండి నీయాజ్ఞ ను నెఱవేర్చెను. ౪౪

ఎంతమాత్రము సంశయింపకుము; భరతునకు రాజ్యము నొసంగుము.

దశరథుఁడా! నీయాజ్ఞ నెఱవేర్చుటయందు నాకుఁగలంతటికొర్కి
రాజ్యమునందుఁగాని, మఱియేసుఖమునందుఁగాని నా కెంతమాత్రములేదు.

ఈదుఃఖమును విడుపుము; ఇట్లు కన్నీళ్లు గార్చుచుండవలను; నదీ
పరియయిననముద్రుం డెప్పుడైనఁ గలఁతనొందునా? అట్టిసముద్రునిపంటి
వాడవు నీవు; ఇట్టితదుఃఖించుచుండుట సరిగాదు. ౪౫

నాను రాజ్యమునందుఁగాని నుభయమునందుఁగాని నీకయందుఁగాని

దైవ సర్వా నిమా న్కామా న్న స్వర్గం వై వ జీవితమ్. ౪౭

త్యా మహం సత్య మిచ్ఛామి నానృతం పురుషన్ భా!
ప్రత్యక్షం తవ సత్యేన సుకృతేన చ తే శవే. ౪౮
న చ శక్యం మయా తాత! స్థాతుం క్షణమపి ప్రభో,
న శోకం ధారయ స్వేమం న హి మేఽస్తి విపర్యయః. ౪౯

అర్థితో హ్యస్తి కై కేయ్యా వనం గచ్ఛేతి రాఘవ!,
మయా చోక్తం ప్రజామితి తత్సత్య మనుపాలయే. ౫౦

మా చోక్తంతాం కృథా దేన! వనే రంస్యామహే వయమ్,
ప్రళాంతహరిణాకీర్ణే నానాశకునినాదితే. ౫౧

పితా హి దైవతం తాత! దేవతానా మపి స్మృతమ్,
తస్మా దైవత మిత్యేవ కరిష్యామి పితౄ ర్వచః. ౫౨

చతుర్దశసు వర్షేషు గతేషు నరస త్తమ!,
పునర్ద్రక్ష్యసి మాం ప్రాప్తం సంతాపోఽయం విముచ్యతామ్. ౫౩
యేన సంప్రమృణీయోఽయం సర్వో బాష్పగఢో జనః,
స త్వం పురుషశార్దూల! కిమర్థం విక్రయాం గతః. ౫౪

పురం చ రాష్ట్రం చ మహీ చ కేవలా
మయా నిస్పృహౌ భరతాయ దీయతామ్,
అహం నిదేశం భవతోఽనుపాలయ
న్వనం గమిష్యామి చిరాయ నేవితమ్. ౫౫

మఱియు నీకామ్యపదార్థములయందుఁగాని స్వర్గమునందుఁగాని ప్రాణము నందుఁగాని నాకెంతమాత్రమును గోర్కలేదు. ౪౭

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు దశరథుఁడా! నాకు నీవును సత్యమునె కావలసి నది. నీయెదుట సత్యముతోను సుకృతముతోను బాసచేయుచున్నాను. ౪౮

ప్రభుండవగుదశరథుఁడా! ఇచ్చట యణకాలమయిన నుండుటకు నా కలవికాదు. నీ వీదుఃఖ ముంచుకొనియుండకుము. నాసంకల్పము మఱలం జలనము నొందదు. ౪౯

దశరథుఁడా! కైకేయి నన్ను “వసంబునకుఁ బొమ్ము” అని ప్రార్థించినది. అందుకు నేనును “అలాగే వసంబునకుఁ బోయెదను” అని చెప్పినాను. కాబట్టి నే నిప్పు డాసత్యమును రక్షించుకొనుచున్నాను. ౫౦

దశరథమహారాజా! నీవు మమ్ముగుఱించి దుఃఖింపుచుండకుము. మేము కాంతములయినవృగంబులతోఁగూడి మనోహరంబులయిన నానావిధపక్షిధ్వను లతో నొప్పుచున్నయరణ్యంబున సుఖంబుగా విహరింపుచుండెదము. ౫౧

తండ్రి! దేవతలకునుంగూడ దండ్రియే దైవతమని చెప్పఁబడి యున్నది గదా! అందువలన తండ్రియే దైవమని యెంచియే నేను దండ్రియాజ్ఞను నెఱవేర్చెదను. ౫౨

మనుష్యశ్రేష్ఠుండవగు దశరథుఁడా! పదునాలుగేడ్డులు గడచిన పిమ్మట వచ్చిన నన్ను మఱలఁ జూచెదవు. ఈదుఃఖము విడువుము. ౫౩

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు దశరథమహారాజా! ఇట్లు దగ్గుతికతో దుఃఖింపు చున్న యీజనులందఱును దేర్పవలసినట్టి నీవును ఇట్లు దుఃఖించుచున్నావేమి? ౫౪

నేను బరిత్యజించిన పట్టణమును రాజ్యమును ఈభూమినంతయు భరతున కొనంగుము. నేను నీ వాఙ్ఘాసించినట్లు అరణ్యంబునకుఁ బోయి బహు కాలం బుండెదను. ౫౫

మయా నిస్పృహం భరతో మహీ మిమాం
 సస్థైలవస్థాం సపురాం సకాననామ్,
 శివాం సునీమా మనుశాస్తు కేవలం
 త్వయా యదుక్తం నృపతే! తథాఽస్తు తత్.

౩౧

న మే తథా పార్థివ! ధీయతే మనో
 మహత్సు కామేషు నచాత్మనః ప్రియే,
 యథా నిదేశే తవ శిష్టసమ్మతే
 వ్యవైతు దుఃఖం తవ మత్క్రూలేఽనఘ.

౩౨

త దద్య నై వానఘ! రాజ్య మవ్యయం
 న సర్వకామా న్న సుఖం న మైథిలీమ్,
 న జీవితం త్వా మన్యతేన యోజయన్
 వృణీయ సత్యం వ్రత మస్తు తే తథా.

౩౩

ఫలాని మూలాని చ భక్షయ న్వనే
 గిరింశ్చ పశ్య న్నరిత స్సరాంసి చ,
 వనం ప్రవి శ్చైవ విచిత్రచాదపం
 సుఖీ భవిష్యామి త వాస్తు నిర్వృతిః.

౩౪

ఏవం స రాజా వ్యసనాభిషన్న
 శ్మోకేన దుఃఖేన చ తామ్యమానః,
 ఆలిక్య పుత్రం సువివష్టసంజ్ఞో
 మోవాం గతో నై వ చిచ్ఛే కించిత్.

౩౫

దేవ్య స్తత స్సంధురుదు స్సమేతా
 స్తాం వర్జయిత్వా నరదేవపత్నీమ్,

దశరథమహారాజా! పర్వతంబులతోను బట్టణంబులతోను వనంబులతోను ఒప్పుచు స్థిరములయిన యెల్లలుగలుగుటంజేసి సుఖకరంబైయున్న నేను బరిశ్రమించిన యీ భూమిని భరతుడే పరిపాలింపుచుండుండుగాక. నీ వెట్లు చెప్పితివో అట్లే జరగవలయును.

౧౬

పాపరహితుడవగు దశరథమహారాజా! నాకు శిష్టసమృతంబగు నీయాజ్ఞల బరిపాలించుటయం దుత్సాహంబుండునట్లు ఉత్కృష్టములయిన శోర్కులందుం గాని నాకుఁ బ్రియంబయిన దానియందుం గాని యుత్సాహంబు లేదు. కావున, నరణ్యంబునకుఁ బోవుట నాకుఁ గష్టమని నీవెంతమాత్రము నాకుఁగా దుఃఖింపవలదు.

౧౭

పాపరహితుడా! మహాత్ముడవగు నీ కసత్వదోషంబు సంభవించునట్లుగనేని సమప్తకామంబులను సుఖంబును సీతను దుదకుఁ బ్రాణంబును గూడఁ గోరకు; ఇంక నీరాజ్యంబుఁ గోరని చెప్పినే! ఎట్లైనను నీసత్యవ్రతంబు చెడకుండవలయు.

౧౮

నేను నానావిధంబులగు వృక్షంబుల నొప్పుచుండు నడవికిఁ బోయి యచ్చటనే ఫలంబులను గడ్డలనుం దినుచుఁ బర్వతంబులను నదులను గొలంకులనుం జూచుచు సుఖంబుగా నుండెదను; నీవు దుఃఖంబు విడిచి సుఖంబు నొందుము. అని రాముండు దశరథునితోఁ జెప్పెను.

౧౯

పరమదుఃఖితుండగు నాదశరథమహారాజా, ఇట్లు తాపంబునను దుఃఖంబుననుం బరితపించుచుఁ గొడుకుం గవుం గొని తెల్విదప్పి మూర్ఛితుండై చేష్టలుడిగియుండెను.

౨౦

అంత నాకైకేయిదక్కఁ దక్కినరాజపత్నులందఱు నొక్కటియయి మిక్కుటంబుగ రోదనంబుచేసిరి. సుమంత్రుండును రోదనంబు నేయుచు

రుదన్నుమస్త్రోఽపి జగాదు మూర్ఖాం

హాహాకృతం తత్ర బభూవ సర్వమ్.

౬౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుస్త్రింశస్సర్గః.

పంచుత్రింశస్సర్గః

తతో నిర్ధూయ సహసా శిరో నిశ్వస్య చాసకృత్,

పాణౌ పాణిం వినిష్ఠిష్య దంతా న్మృతకటాప్య చ.

౧

లోచనే కోపసంరక్తే వర్ణం పూర్వోచితం జహత్,

కోపాభిభూత స్సహసా సంతాప మశుభం గతః.

౨

మన స్సమీక్షమాణశ్చ సూతో దశరథస్య సః,

కమ్పయన్నివ కైకేయ్యా హృదయం వాక్చరై శ్శితైః.

౩

వాక్య ప్రజై రనుపమై ర్నిర్భిదై న్నివ చాశుక్తైః,

కైకేయ్యా సర్వమర్తాణి సుమస్త్రః ప్రత్యభావత.

౪

యస్యాస్తవ పతి స్త్యక్తో రాజా దశరథ స్వయమ్,

భర్తా సర్వస్య జగత స్థావరస్య చరస్య చ.

౫

న వ్యాకార్యతమం కింఞ్చిత్తవ దేవీహ విద్యతే,

పతిఘ్నం త్వౌ మహం మనో కులఘ్న మపి చాస్తతః.

౬

యన్త హేన్ద్ర మి వాజయ్యం దుష్ప్రకమ్ప్య మి వాచలమ్,

మహాదధిమి వాఙ్భ్యం సంతాపయసి కర్తభిః.

౭

మావమంస్థా దశరథం భర్తారం వరదం పతిమ్,

భర్తు రిచ్ఛాహి నారీణాం పుత్రకోట్యా విశిష్యతే.

౮

మూర్ఖులుండయ్యె. అచ్చటి జనులందఱును హాహాకారముల రోదనముచేసిరి.

ఇది ముప్పది నాలవసర్గము.

ముప్పదియొదవసర్గము

అంత సారథియగునుమంత్రుండు కోపాతిరేకంబునఁ దలను విదిర్చికొని
 కలుమాఱు నిట్టార్పులఁపుచ్చి చేతిలోఁ జేయఁయంచి కలుపుకొనుచు చంతం
 బులు కటకటంగొఱుచుఁ గోపంబునఁ గండ్లనెట్టెంతేనుకొని దేహంబంతయుఁ
 బూర్వవర్ణంబు విడిచి యెఱ్ఱదనంబునొంద మహాసంతాపంబునొంది దశరథుండు
 కైకేయివైఁ గోపంబునొందియందుటంజూచి లీడ్డంబులగు బాణంబులంబోలు
 వాక్యంబులఁ కైకేయి హృదయంబు గడగడ వడంకునట్లు సేయువాడువలె
 బాణంబులచే మర్తస్థానంబు భేదించునట్లు మాటలచే నావిడగుట్టు బట్టబయలు
 సేయఁచు నిట్టని చెప్పెను. ౧-౪

కైకేయీ! పెనిమిటియను స్థావరజంగమాత్మకమయిన భూమికంతయుఁ
 బ్రభువునగు దశరథునే విడిచిపావే; అట్టిసీకు ఈలోకంబునందంతయుఁ జేయ
 రాని దేదియన్నది? నీ పెట్టియకార్యమునైనం జేయఁగలవు! ౫

దేవేంద్రుఁడుంబోలె జయింప నలవిగానివాఁడును, బర్హతంబుఁబోలె
 జలనంబు నొందఁజేయ నలవిగానివాఁడును, సముద్రంబుంబోలె త్రోధము
 నొందునట్లుసేయ నలవిగానివాఁడునగు దశరథువహారాజునకుఁ గూడదుఃఖంబు
 గల్గునట్లుసేయుచున్నావు; గావున నీవుపెనిమిటిం జంపుదానవు; చక్కఁగా
 విచారించినచోఁ గులంబునంతయు నశింపఁజేయుదానవని కలంచుచున్నాను.

అందఱును బోషించువాఁడును, పరంబుల నిచ్చువాఁడును, పెనిమిటియు
 నగుదశరథు నెవమాంకతమఁ స్త్రీలకుఁ బెనిమిటి నఁబోషించుటయె కోటికొడు
 కులకన్న నధికము. ౬

యథా పయోహి రాజ్యాని ప్రాప్నువన్తి నృపక్షయే,
 ఇహ్వాకుకులనాథేఽస్తింస్తస్యోపయిత మిచ్ఛసి.

౯

రాజా భవతు తే పుత్రో భరత శ్శాస్తు మేదినీమ్,
 వయం తత్ర గమిష్యామో యత్ర రామో గమిష్యతి. ౧౦
 నహి తే విషయే కశ్చిద్బ్రాహ్మణో వస్తు మర్హతి,
 తాదృశం త్వ మమర్యాద మద్య కర్త చిక్షీవసి. ౧౧

అశ్చర్య మివ పశ్యామి యస్యాస్తే వృత్త మిదృశమ్,
 ఆచరన్త్యా న వివృతా సద్యో భవతి మేదినీ. ౧౨
 మహాబ్రహ్మరిజుష్టా వా జ్వలన్తో భీమదర్శనాః,
 ధి గ్వాద్ధిష్ఠా న హింసన్తి రామప్రవాజనే స్థితామ్. ౧౩

ఆస్త్రిం చిత్వా కుతారేణ నిమ్బం పరివరే త్తు యః,
 యశ్చైవం పయసా సింహేనైవాస్య మధురో భవేత్. ౧౪

అభిజాత్యం హి తే మన్యే యథా మాతు స్తతైవద,
 నహి నిమ్బ త్స్రీవే త్క్షార్తం లోకే నిగదితం వచః. ౧౫

లోకంబున రాజున కవసానకాలము వచ్చినప్పుడు కొడుకులు వారి వయస్సు ననుసరించి జ్యేష్ఠుడు రాజ్యంబునొందుటయు నితరు లతనిననుసరించు చుండుటయు నిట్లు నడుచుకొనుచుందురుకదా! అట్లు జ్యేష్ఠుడగుటంజేసి యిత్యైకువంశంబునకు బ్రభువు కాదగిన యారామునివిషయమయి యాధర్వ మును జేతవదలంచితివేమి!

నీకొడుకు భరతుడు రాజగుగాక. అతడే భూమిం బాలింపుచుండు గాక. రాముఁ డెచ్చటికిఁబోవునో మే మందఱము నచ్చటికిఁబోయెదము. ౧౦

నీదేశమునం దింక నొక్క బ్రహ్మజుండైన నుండఁడు. అట్లు బ్రహ్మజు లందఱును లేచిపోవునట్లు నీవిప్పు డెంతమాత్రము మర్యాదలేని కార్యము సేయఁ దలంచియున్నావు. ౧౧

నీ విట్టి క్రూరమయిన యాచారమును జేయుచున్నను తత్తఱమై భూమి పగులకున్నదే! దీనింజూడఁగా నా కాశ్చర్యమగుచున్నది. ౧౨

తీక్షణంబులను జాపరులకు భయంబుఁ బుట్టించునవియైనగు బ్రహ్మద లచేఁ గోపంబునం జెప్పఁబడు “దహింపఁబడుఁగాక” అను కాపవాక్యంబులయి నను రాము నరణ్యంబునకుఁ బంపఁదలఁచియున్న యీకై కేయిం గాఁటియపెట్ట వేమి!

ఎవ్వఁడేని తియ్యనిపండ్ల నొసంగునట్టి మామిడిచెట్టును గొడ్డలిచే నఱికి వేఁపచెట్టును బాఁడులుగట్టి దానిం బాలచేఁ దడుపుచు వచ్చునేని యావేఁకచే ట్టతనికిఁ దియ్యనిపండ్ల నొసంగక చేదుకాయలనే యిచ్చునట్లు రాము నడనికిఁ బంపి కై కేయికి సంతోషము సేయఁటచేత దశరథునకుఁ గష్టమే కాని యెంతమాత్రము కై కేయివలన సుఖంబుగలుగదు. ౧౪

నీసత్స్వభావమును సోకుఁ దలయును; నీతల్లిస్వభావ మెట్టిదో అట్టిదే నీస్వభావమును; వేఁపచెట్టుననుండి లేనె స్రవించదను నంగతి లోకంబునం బ్రసిద్ధముగదా! దుష్టురాలకు ముపులి యెట్లుపుట్టును? ౧౫

తవ మాతృ సదాహం విద్యః పూర్వం యథాశ్రుతమ్,

పితు స్తే వరదః కశ్చిద్దదౌ వర మనుత్తమమ్. ౧౬

సర్వభూతదుతం తస్మా త్సంజ్ఞజే ననుగ్రాధిషః,

తేన తిర్యగ్గతానాం చ భూతానాం విదితం వచః ౧౭

తతో జృమ్భస్య శయనే విరుణా దూభరివర్చసః,

పితు స్తే విదితో భావ స్స తత్ర బహుధాహవత్. ౧౮

తత్ర తే జననీ క్రుద్ధా మృత్యుసాశ మభీష్వతి,

హం తే నృపతే! సామ్య! జిహ్వాసా మీతి చాబ్రవీత్. ౧౯

నృప శ్చోవాచ తాం దేవీం దేవి! శంసామి తే యది,

తతో మే మరణం సద్యో భవిష్యతి న సంశయః. ౨౦

మాతా తే పితరం దేవి! తతః కేకయ మబ్రవీత్,

శంస మే జీవవా? మావా? న మా మపహసిష్యసి. ౨౧

స్త్రియయాచ తథోక్తస్య కేకయః పృథివీపతిః,

తస్మై తం వరదాయార్థం కథయామాస తత్త్వతః. ౨౨

నీకల్లిచేసిన దుశ్చేష్టలన్నియు మున్ను వినియున్నాము. మాకుం దెలియును.

వరంబుల నొసంగఁజాలిన యొకానొకమహాత్ముడు నీతండ్రి కత్తనంబగువరం బొక్కటి యొసంగెను. ౧౬

ఆవరమువలన నతనికి సమస్త ప్రాణులు మాటలాడుకొనుమాటలు దెలియుచు వచ్చెను.

ఆతనికిఁ దిర్జగంతువులు మాటలాడుకొనుమాటలును దెలియుచుండినవి. ౧౭

అంత నొక్కనాడు, కాంతిమంతుండగు నీతండ్రి శయనసమీపంబున జృంభంబును నొక్కపీలిక పలికినమాటవలన దానియభిప్రాయంబెఱింగి దానిం దలంచుకొని పలుమాటు నవ్వెను. ౧౮

అంత నీకల్లి, పెనిమిటి యట్లు నవ్వుటంజూచి కన్నుజూచి పరిహసించెనని తలంచి యవమానంబు సహింపఁజాలక మరణంబునైన నగోరు నంతటితోపంబునొంది పెనిమిటింజూచి “కాంతుండవగుమహారాజా! నీ వివృడు నవ్వుటకుఁగల కారణంబును నాకుం జెప్పవలయు” అని యడిగెను.

కేకయమహారాజును భార్యంజూచి ‘నీకు నే నవ్విన కారణముం జెప్పిలిచేని నాకుం దత్తణంబె మరణంబు గలుగును. ఇందుకు సందేహము లేదు.’ అని చెప్పెను. ౨౦

కైకయ్యా! అంత నీకల్లి నీతండ్రియగు కేకయమహారాజుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

‘నీవు బ్రతుకుము లేక చచ్చిపోయితి. నాకు నక్కఱలేదు. నీవు నవ్విన కారణముం జెప్పుము. నీవు నన్ను బరిహసించినావో లేదో తెలిసికొనవలయును అని నీకల్లి నీతండ్రితోడ జెప్పినది. ౨౧

భూమికిఁ బ్రభువైన కేకయమహారాజు భార్యచెప్పినమాటను విని ఆసమాచారము నంతయు యథార్థముగా మున్ను తన కావరమునిచ్చినవానికిం జెప్పెను. ౨౨

తత స్స వరద స్సాధూ రాజానం ప్రత్యభాషత,

మ్రుయతాం ధ్వంసతాం చేయం మాకృతాస్త్యం మహీపతే!

స త చ్ఛ్చ్రిత్యా వచస్తస్య ప్రసన్నమనసో నృపః,
మాతరం తే నిర స్యాశు విజహృ కుచేరవతే. ౨౪

తథా త్వ మపి రాజానం దుర్జనాచరితే పథి,
అసద్గ్రాహ మిమం మోహ త్కురుషే సావదర్శిని!. ౨౫

సత్య శ్చాద్య ప్రవాదోఽయం లాకికః ప్రతిభాతి మా,
పితౄ నృమనుజాయస్తే నరా మాతర మజ్ఞనాః. ౨౬

నైవం భవ గృహః జేదం య దాహ వసుధాధిపః,
“నేయాభవ” ఇతి సాతాంతరం. ౨౭
భర్తు రిచ్ఛా ముపా స్వేహ జనస్యాస్య గతి ర్భవ. ౨౮

మా త్వం ప్రోత్సాహితా పాపై ర్దేవరాజసమప్రభమ్,
భర్తారం లోకభర్తార మసద్భర్త ముపాదధాః. ౨౯

సహి మిథ్యా ప్రతిజ్ఞాతం కరిష్యతి తవానఘః,
శ్రీమా న్దశరథో రాజా దేవి! రాజీవలోచనః. ౩౦

అంత సత్పురుషుండగు నావరంబు నిచ్చినవాడు కేకయమహారాజుని
జూచి యిట్లని చెప్పెను.

కేకయమహారాజా ! ఈలిడ చచ్చినను జచ్చుగాక, లేక చెడిపోయి
నను జెడిపోవుగాక. ఏమిచేసినను, నీవెంతమాత్రమును జెప్పకుము. అని
వరము నిచ్చినవాడు కేకయమహారాజుతో చెప్పెను. ౨౩

అకేకయమహారాజు నిర్మలమానసుండగు నావరంబు నిచ్చిననాడు
చెప్పినమాటను విని, శ్రీఘ్రముగా నీతల్లిని దిరస్కరించి కుబేరునిభంగి సుఖ
ముగా విహరింపుచుండెను. ౨౪

పాపములుమాత్రము నేయఁగోరునట్టి కైకేయా ! నీవును, నీతల్లివలెనే
దుష్టస్త్రీల మార్గంబు నవలంబించి మోహంబున దశరథునకుఁ జెడుపుగల్గు
నట్లు నేయఁచున్నావు. ౨౫

“కొడుకులకుఁ దండ్రిగుణములు వచ్చును. కొమార్తెలకుఁ దల్లిగుణ
ములు వచ్చును” అని లోకమునం జెప్పఁబడువార్త ఇప్పుడు నాకు అర్థము
కాదని తోచుచున్నది. ౨౬

నీ విట్లుండకుము. (పాతాంశరక్షకుడు: నీవు పెనిమిటియగు దశరథ
మహారాజునకు విధేయురాల వగుము) అతఁడు చెప్పినట్లు వినుము.

నీ పెనిమిటికొర్కిచొప్పున నీవును రామనిపట్టాభిషేకంబున కొడం
బడుము. ఇప్పుడు రామని వనవాసమునుగుఱించి వరమదుకింబు నొంది
యన్న యీపారజానపదాదిజనులం గాపాడుము. ౨౭

నీవు పాపిష్టులు చెప్పుమాటలు విని దేవేంద్రునకు సాటియయిన
వాడును, లోకనాయకుండునగు పెనిమిటికి అధర్మము గల్గునట్లు
నేయకుము. ౨౮

కైకేయా ! పాపరహితుండును శ్రీమంతుండును గమలంబులుఁతోర
విశాలరమణీయంబులయిన నేత్రంబులు గలవాడునగు దశరథమహారాజు
నకు వాగ్దత్తముచేసినదాని నివ్వఁడనుస్సందియంబు నీకు వలదు. అతఁడు
అయోధ్య—27

జ్యేష్ఠో నదానన్యః కర్మణ్య స్వభర్తృపరిక్షితా,
రక్షతా జీవతోకస్య బలీ రామోఽభిషిచ్యతామ్.

30

పరివాదో హి తే దేవి! మహా స్లోకే చరిష్యతి,
యది రామో వనం యాతి విహాయ పితరం నృపమ్.

31

స రాజ్యం రాఘవః పాతు భవ త్వం విగతజ్వరా,
నహి తే రాఘవా దన్యః క్షమః పురవరే వసేత్.

32

రామే హి యావరాజ్యస్థే రాజా దశరథో వనమ్,
ప్రవేష్యతి మహేష్వాసః పూర్వవృత్త మనుస్థరన్.

33

ఇతి సాన్వై శ్చ తీక్ష్ణేశ్చ కైకేయాం రాజసంసది,
సుమన్త్రః డోభయామాస భూయ ఏవ కృతాజ్ఞలిః.

34

నైవ సా క్షుభ్యతే దేవీ న చ స్తపరి దూయతే,
నచాస్యా ముఖవర్ణస్య విక్రియా లక్ష్మితే తదా.

35

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పశ్చిమశ్లోకసర్గః.

పశ్యసంధుండు గావున, నేవిధముననైన నీవరంబు లూసంగి సంతోషంబు నేయను. ౩౯

శ్రేష్ఠుండు మిక్కిలి యుదారుండు, నదాచారసంపన్నుండు, దన త్కృత్యధర్మంబు దప్పక నడుచుకొనువాడు, జీవలోకంబునంతయుఁగాపాడఁ జాలినవాడు, బలవంతుఁడు నిట్లు బట్టాభిషేకయోగ్యంబులగు సద్గుణంబు లన్నియు గలిగి యొప్పుచున్నరామునకుఁ బట్టాభిషేకము ఘట్టిల్లునట్లు నేయము. 30

కైకేయీ! రాముఁడు మహారాజుగానుండు తండ్రింబాసి యరణ్యంబు నకుఁ బోవునేని నీకీలోకంబునందంతయు గొప్పయపవాదము గలుగును.

అట్టిసద్గుణసంపన్నుండగురాముఁడె రాజ్యంబుఁ బాలింపుచుండుఁ గాక. నీ వీవరితావంబు విడువుము. రాముం డడవికిఁ బోయినచో నీ యయోధ్యాయండు మఱియోగ్యుం డెవ్వఁడును వాసంబునేయఁడు. 31

రాముండు యావరాజ్యంబు వహించినప్పట్లు మహావరాక్రమశాలి యగుదశరథమహారాజు, మున్నిత్యైకువంశ్యులు గావించిన యాచారపద్ధతి ననుసరించి వనంబునకుఁ బోవును. ఇదియేగదా యుక్తము! అని సుమం త్రుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. 32

ఇట్లు సుమంత్రుఁడు, రాజసభయందు సాంత్వవాక్యంబులచేతను గౌతనవాక్యంబులచేతను కైకేయిని తోటింపఁజేసి యంత నెప్పటియట్లు చేతులు మొగడ్చుకొనియుండెను.

ఆప్పు డట్లు ఎంతకఠినంబుగా మాటలాడినను ఆకైకేయికి తోభంబు గలుగదయ్యె. ఎంతసాంత్వవాక్యంబు లాడినను మనంబు గరఁగి దుఃఖంబు గొందదయ్యె. మఱియు మొగంబునకుండుక్రూరపర్షము ఎంతమాత్రము మాటదయ్యె.

ఇది ముప్పదియైదవసర్గము

పట్టింశస్సర్గః

తత స్సుమస్త్ర మైత్వాకః వీడితోఽత్ర ప్రతిజ్ఞయా,
స బాష్ప మినిశ్వస్య జగాదేదం పునః పునః.

౧

సూత! రత్న సుసమ్పూర్ణా చతుర్విధబలా చమూః,
రాఘవ స్యానుయాత్రార్థం ఊహం ప్రతివిధీయతామ్.
రూపాజీవా శ్చ వాఙ్మనోఽవణిజ శ్చ మహాధనాః,
శోభయన్తు కుమారస్య వాహినీం సుప్రసారితాః.

౨

౩

యే చైన ముపజీవన్తి రమతే ధై శ్చ వీర్యతః,
తేషాం భవతిధం దత్వా తా న ప్యత్ర నియోజయ.

౪

ఆయుధాని చ ముఖ్యాని నాగరా శ్చకటాని చ,
అనుగచ్ఛన్తు కాకుత్స్థం వ్యాధా శ్చారణ్యగోచరాః.

౫

నిఘ్న స్త్వర్గా కుఙ్జారాం శ్చ పిబం శ్చారణ్యకం మధు,
నదీ శ్చ వివిధాః పశ్యన్తు రాజ్యస్య స్థిరపృథి.

౬

ధాన్యకోశ శ్చ యః కశ్చిద్ధనకోశ శ్చ మామకః,
తా రామ మనుగచ్ఛేతాం వసన్తం నిర్జనే వనే.

౭

యజ స్పృశ్యేషు దేశేషు విసృజం శ్చాప్తదక్షిణాః,
ఋషిభి శ్చ సమాగమ్య ప్రవత్స్యతి సుఖం వనే.

౮

భరత శ్చ మహాబాహు రయోధ్యాం పాలయిష్యతి,

ముప్పదావిసర్గము

అంత దశరథుడు వరదాసముసుగుతించి తానుజేసిన ప్రతిజ్ఞను దప్పించుకొనఁజాలక దుఃఖితుడై పేడినిట్టూర్పులుపుచ్చి, సుమంత్రునిచూచిమాటికి నిట్టని చెప్పెను.

సుమంత్రుడా! అడవిలో రామునకు సేవసేయుచుండుటకై, రత్నరాశిలోఁగూడినచతురంగసేనను శీఘ్రముగా రామునివెంట బంపుము.

మాటలచే నికరదిత్తమును వశీకరింపఁజాలినవేశ్యలును రామునివెంటఁబోదురుగాక. మఱియు ధనవంతులగు వైశ్యులు ఆచటబచ్చట పదార్థములంబడిచుకొని విక్రయించుచు రామునివెంటఁబోవు నైస్యంబుల నలంకరింతురుగాక.

ఎవ్వరు రామునాశ్రయించి జీవించుచుండురో, మఱియు నెవ్వరితో రాముండు వీర్యపరీక్షార్థము క్రీడించుచుండునో వారల నందఱును ఈసేనతో రాముని వెంటం బంపుము.

ఉత్తమంబులగునాయుధంబులు దాల్చినవారును బట్టణవాసులును నూనె మొదలగువానిం గొనిపోవుబండ్లును వనంబున మార్గంబు జూపుటకై పనచరులగుబోయవాండ్లును రామునివెంటం బోదురుగాక.

రాముం డట్లునైస్యములం గూడి యడవిలో నేనుగులు మొదలగువృగంబులం జంపుచు వన్యంబుల తేనియం ద్రావుచు నారావిధంబులయిన నదులం జూచుచు రాజ్యంబునుకూర్చి దలంచుకొనక సుఖముగా చుడును.

నాధాన్యకోశమును ధనకోశమునంతయు వనంబులో నివసంపఁబోవు రామునివెంటం బంపుము.

రాముండు, పుణ్యక్షేత్రంబుల యాగంబులు సేయుచు యథోక్తదక్షిణలొసంగుచుఁ జతురంగనైస్యంబులను ఋషులనుకూడి వనంబున సుఖముగా వాసంబు సేయఁగలఁడు.

మహాబాహుడగు భరతు డిచ్చబడునాడి యమౌస్య బాలింపుచు

సర్వకామై స్సహ శ్రీమా న్రామ స్సంసాధ్యతా మితి.

౯

ఏవంబ్రువతి కాకుత్స్థే! కైకేయ్యా భయ మాగతమ్,
ముఖం చాప్యగమ చోఽపి స్వర శ్చాపి న్యరుద్యత.

౧౦

సా విషణ్ణా చ సప్తస్తా ముఖేర పరిశుష్యతా,
రాజాన మే వాభిముఖీ కైకేయీ వాక్య మబ్రవీత్.

౧౧

రాజ్యం గతజనం సాధో! పీతమణ్ణాం సురా మివ,
నిరాస్వాద్యతమం శూన్యం భరతో నాభివత్స్యతే.

౧౨

కైకేయ్యాం ముక్తలజ్జాయాం వదంత్యా మతిదారుణమ్,
రాజా దశరథో వాక్య మువాచాయతలోచనామ్.

౧౩

వహన్తం కిం తుదసి మాం నియుజ్య ధురి మాఽహితే,
అనార్యే! కృత్య మారబ్ధం కిం న పూర్వ ముపారుధః.

౧౪

తస్యైత త్కోరిధసంయుక్త ముక్తం శ్రుత్వా వరాజ్ఞనా,
కైకేయీ ద్విగుణం క్రుద్ధా రాజాన మిద మబ్రవీత్.

౧౫

తవైవ వంశే సగరో జ్యేష్ఠం పుత్ర ముపారుధత్,
అసమన్త ఇతి ఖ్యాతం తథాయం గస్తు మర్హతి.

౧౬

దుఃగాక; శ్రీమంతుడగు రాముని సమస్తసంపదలతోను జేర్చి యడవికిఁ బయనముసేయుము; అని దశరథుఁడు సుమంతున కాజ్ఞాపించెను. ౯

ఇట్లు దశరథుఁడు చెప్పఁగాఁ జైకేయికి మిక్కిలి భయంబు గలిగినది; ఆబిడముఖము కోప్పెట్లినది ! కంఠధ్వనియను దగ్గినది. ౧౦

ఆకైకేయి పరమదుఃఖమునొంది భయపడినదై ముఖము కోప్పెట్లఁగా దశరథమహారాజున కభిముఖయయి యిట్లని చెప్పెను. ౧౧

సత్పురుషుడవగు దశరథుఁడా ! జనులులేక మంచిపదార్థములుపోయి శూన్యంబై మఱియొకరిచేఁ ద్రావబడిన సారముగల మద్యమువలెనుండు నీ రాజ్యమును భరతుండు సమృద్ధిపఁడు. అని కైకేయి దశరథునితోఁజెప్పినది.

ఇట్లు కైకేయి సిగ్గుపడిచి కర్ణకఠోరంబగుమాటం జెప్పఁగా దశరథ మహాజు వికలంబులగు నేత్రంబులతో నొప్పుచుండు శాకైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౩

కైకేయి! నీవు నాకు శత్రువువు; నన్ను గొప్పబరువు మోయుమని చెప్పి యట్లుచేను మోయుచుండఁగా నన్నేల యింకం బీడించెదవు? దుష్టురాలా! అప్పుడు నేను రామునివెంట పేనలు మొదలగువానిం బంపదలంచి నానే; అట్లు పంపఁగూడదని నీవేల మున్నె యడుగుకొనవైతివి? అని దశరథుండు కైకేయిలోఁ జెప్పెను. ౧౪

ఉత్తమస్త్రీయయినకైకేయి దశరథమహారాజు కోపంబుతోఁ జెప్పిన మాటను విని ప్రకారాంతరంబునఁ తనయభీష్టంబుఁ జెఱపందలఁచెనని యను మడికోపంబునొంది దశరథమహారాజుఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

నీవంశమునందే సగరుం డనువాఁడు తనశ్రేష్ఠపుత్రు ససమంజుడను వాని వనంబునకుం బంపెఁగదా ! ఆప్పు డాయసమంజుఁడు నేనాదులతోఁ గూడి పోయినాఁడా? లేదు; కావున అరణ్యంబునకుం బంపవలె ననుటచేతనే “నిర్ధనుండై పోవలె” ననియు నర్థ మగుచున్నది; ఆయసమంజుఁ డెట్లరణ్యంబు నకుం బోయెనో అట్లు ఈరాముండును నిర్ధనుండైయె యరణ్యంబునకుఁబోవలయును. అని కైకేయి దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౧౬

ఏవ ముక్తో ధిగిత్యేవ రాజా దశరథోఽబ్రవీత్,

ప్రీతి త్చ జన సుర్వ సా చ తం నానబుధ్యత.

౧౭

తత్ర వృద్ధో మహామాత్రస్సీద్ధార్థో నామ నామతః,
శుచి ర్భహుచతో రాజ్ఞః శైకేయీ మిన మబ్రవీత్.

౧౮

అసమజ్ఞో గృహీత్వా తు క్రీడతః పథి దారకాన్,
సరయ్యాః ప్రక్షిప న్నపు రమతే తేన దుర్మతిః.

౧౯

తం దృష్ట్వా నాగరా సుర్వే క్రుధా రాజాన మబ్రువన్,

అసమజ్ఞం వృణీష్యైక మస్తా న్వా రాష్ట్రవధన్!

౨౦

తా నువాచ తతో రాజా కి న్నిమిత్త మిదం భయమ్,

తా శ్చాపి రాజ్ఞా సమృష్టా వాక్యం ప్రకృతయోఽబ్రువన్.

క్రీడత స్వేష సః పుత్రా న్బాలానుద్యాన్తచేతనః,
సరయ్యాం ప్రక్షిప న్నార్థ్యా దతులాం ప్రీతి మశ్నుతే.

౨౧

స తాసాం వచనం శ్రుత్వా ప్రకృతీనాం నరాధిపః,
తం తత్యాజాహితం పుత్రం తేషాం ప్రియచిక్షయా.

౨౩

దశరథమహారా జిట్టు కైకేయిచెప్పినమాటను విని “పూర్వము దానడుగనిదానినిగూడ నివృడు గోరుచున్నది! ఇది యెంతసీమరాలు! దహిం పఁబడుఁగాక” అనిచెప్పి యూరకుండెను.

అట్లు కైకేయి చెవ్వుటంజూచి యచ్చటిజనులందఱు జుగుప్సనొందిరి; అట్లు వారు జుగుప్సనొందినను కైకేయి దానినెంతమాత్రము సరకునీయ దయ్యె.
౧౭

అప్పు డచ్చట వృద్ధుండును బరిశుద్ధుండును దశరథున కిష్టుండునగు సిద్ధాధుండను నొక్కఁడని కైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను.
౧౮

దుర్బుద్ధియగు నసమంజాఁడు మార్గంబున నాటలాడుకొనుచుండు పిల్ల కాయలం బట్టితెచ్చి సరయూనదీజలంబులం బడవైచుచు దానం గ్రీడిపు చుండెను.
౧౯

అంతఁ బట్టణవాసులందఱు నసమంజాని ప్రారభ్యకృత్యముంజూచి కోపంబు నొంది సగరచక్రవర్తితో నిట్లని చెప్పిరి.

సగరచక్రవర్తీ! నీవు రాజ్యంబును వృద్ధిబొందించువాడవు; నీ వస మంజాని నొక్కనినైన నుంచుకొనుము; మేమూరు విడిచిపోయెనము; లేక అకని వెడలఁగొట్టి మమ్ములనైన నుంచుకొనుము. అని పట్టణవాసులు సగరునితోఁ జెప్పిరి.
౨౦

అంత సగరచక్రవర్తి వారలం జూచి “మీ కెందువలన నింతభయము గల్గినది?” అని యడిగెను.

అట్లు సగరచక్రవర్తి యడిగినపిమ్మట నాపట్టణవాసిజనులును అకనిం జూచి యిట్లని చెప్పిరి.
౨౧

ఈయనమంజాఁడు బుద్ధిప్రమంబున నాటలాడుకొనుచుండు మాకొడుకు లంబట్టి సరయూనదిలోఁ బడవైచి మూర్ఖుం డగుటవలనఁ బరమసంతోషంబు నొందుచున్నాఁడు అని జనులు సగరునకుఁ జెప్పిరి.
౨౨

అసగరచక్రవర్తి ప్రజలుచెప్పినమాటను విని వారలకు సంతోషంబు నేయఁగోరి ప్రియపుత్రుడగు వసమంజాని విడిచెను.
౨౩

తం యానం శీఘ్ర మారోప్య సభాశ్యం సమరిచ్ఛదమ్,
యావజ్జీవం వివాసోఽయ మితి స్వా నన్వశా త్పితా. ౨౪

సఫాలపిటకం గృహ్య గిరిదుర్గా ణ్యమోచయన్,
దిశ స్వర్వా స్త్వనుచర స్స యథా పాపశ్చక్రత్. ౨౫

ఇత్యేవ మత్యజ ద్రాజా సగరో వై సుధార్మికః,
రామః కి మకరో త్వాపం యే నైవ ముపగుధ్యతే. ౨౬

నహి కంచన పశ్యామో రాఘవస్యాగుణం వయమ్,
దుస్సభో హ్యస్య నిరయ శ్శశాంజ్ఞనేన కల్తపమ్. ౨౭

అథవా దేవి! దోషం త్వం కశ్చి త్పశ్యసి రాఘవే,
త మద్య బ్రూహి త త్వేన తతో రామో వివాస్యతామ్. ౨౮

అదుష్టస్య హి సన్త్యాగః స త్పథే నిరతస్య చ,
నిర్దహే దపి శక్రస్య ద్యుతిం ధర్మనిరోధనాత్. ౨౯
త దలం దేవి! రామస్య శ్రియా విహతయా త్వయా,
లోఃతోఽపి హి తే రత్యుః పరివాద శ్శుభాననే! ౩౦

శ్రుత్వా తు సిద్ధార్థవచో రాజా శ్రాన్తతరస్వనః,
శోశోపహతయా వాచా కైకేయీ మిద మబ్రవీత్. ౩౧

అంత సగరుం డాయనమంజుని బైగుడ్డతో భార్యానమేతంబుగ రథంబు నెక్కించి “అతని యావజ్జీవము పట్టణమునకు రానీయవలదు. అరణ్యంబులానే యుండునట్లు నేయఁడు” అని తనభృత్యుల కాజ్ఞాపించెను. ౨౪

అయనమంజూఁ డంత గుడ్డలిని చిన్నగంపనుదాల్చి పాపిష్ఠుండుఁ బోలె నన్నిదిక్కులం దిరుగుచుఁ జర్వితములయందలి గహనప్రదేశంబులం జేరి కందమూలాదులు త్రవ్వకొని జీవించుచుండెను. ౨౫

అట్లు తనకొడుకు మహాపరాధంబు గావించుటంజేసి పరమధార్మికుం డగు సగరచక్రవర్తి యతని విడిచినాఁడు.

ఇప్పుడు నీవు రాము నడవికిం బంపుమనుచున్నావే; అట్లు రాముం డంతటిపాప మేమిచేసినాఁడు? ౨౬

రామునియం దేదర్శణంబును మా కగపడలేదు.

చంద్రునియందు మాలిన్యంబు లేనట్లు రామునియం దెంతమాత్రము దోషములేదు. ౨౭

కైకేయా! అటుగాక నీకు రామునం దేదైన దోషమగవడెనేని వాని నిప్పుడు యథార్థముగాఁ జెప్పము. అటుపిమ్మట రాము నరణ్యంబునకుఁ బంపవచ్చును. ౨౮

దోషంబు లేనివాఁడును, బరమధార్మికుండు నగువాని వెడలగొట్టు నేని అట్టియధర్తంబు దేవేంద్రునిసంపదనయినను నశింపజేయును. ౨౯

సుందరంబగు ముఖముగల కైకేయా! అందువలన నీకు నీవు రాముని సంపదకు విఘాతంబు నేయకుము. అధర్తదోషం బట్టుండఁగా నీకు లోకంబున నందగలుగకుండు నట్టైనను జేసికొనవలయుంగదా! అని సిద్ధార్థుండను ముక్తి కైకేయికిం జెప్పెను. ౩౦

దశరథుండు సిద్ధార్థుండు చెప్పినమాటలన్నియు విని దుఃఖింబున మిక్కియు హీనంబగుస్వరంబున దగ్గురికగదురఁ గైకేయింజూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౩౧

నతద్వచో నేచ్ఛసి పాపవృత్తే!
హితం న జానాసి మమాత్మనోవా,
అస్థాయ మార్గం కృపణం కుచేష్టా
చేష్టా హి తే సాధుపథా దపేతా.

32

అనువ్రజిష్యా మ్యహ మద్య రామం
రాజ్యం పరిత్యజ్య సుఖం ధనం చ,
స హైవ రాజ్ఞా భరతేన చ త్వం
యథాసుఖం భుక్ష్వ చిరాయ రాజ్యమ్.

33

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షట్త్రింశస్సర్గః.

సప్తత్రింశస్సర్గః

మహామాత్రవచ శ్రుత్వా రామో దశరథం తదా,
అభ్యభావత వాక్యం వినియజ్ఞో వినితవల్.

౧

త్యక్తభోగస్య మే రాజ! న్వనే వన్యేన జీవతః,
కిం కార్య మనుయాత్రేణ త్యక్త సజ్గస్య సర్వతః.

౨

యో హి దత్త్వా ద్విపశ్రేష్ఠం కయ్యాయాం కురుతే మనః,
రజ్జున్నేహేన కిం తస్య త్యజతః కుష్ఠరోత్తమమ్.

3

తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ! కిం ధ్వజిన్యా జగత్పతే!,
సర్వాణ్యేవానుజానామి చీరాణ్యేవానయన్తు మే.

౪

పాపిష్ఠురాళా ! ఈసిద్ధార్థుండు చెప్పినమాట నంగీకరింపవుగదా ! ఇట్లు కుత్సితమార్గంబు నపలంబించి కుచేష్టలు నేయించు నీమేలునుగాని నామేలును గాని యెఱుంగకున్నావు. నీకార్యము ఎంతమాత్రము మంచిదిగాదు. 32

నేనిప్పుడ రాజ్యంబును సుఖంబును భవంబునం బరిత్యజించి రాముని వెంటం బోయెదను. నీవు భరతుని రాజుగాఁజేసికొని యతనితోఁగూడ సుఖంబుగా రాజ్యంబు ననుభవించుచుండుము. అని దశరథుండు కైకేయితోఁ జెప్పెను. 33

ఇది ముప్పదియూఱవసర్గము

ముప్పదియేడవసర్గము

సిద్ధార్థుండు చెప్పినది విని గురువులయెడ నవినయంబుగా నుండ నేర్పరియైనరాముండు నవినయంబుగా దశరథుంజూచి యీమాటం జెప్పెను. 34

మహారాజా ! సమస్తభోగంబులను విడిచి సమస్తసంగంబులనుం బరిత్యజించి వనంబునం గందమాలాదీకంబు దిని జీవించునట్టి నాకు ఈసేన మొదలగుదానితో నేమికార్యము ? 35

ఉత్తమంబయిన గజంబు నొసంగి దానినడుమునఁ గట్టెడుమోక్షనం దిచ్చు యుంచునేని ఆట్లుక్రమగజమునే విడుచుచున్నాఁడే అతని త్రాటిచే నేమికార్యము ? 36

దశరథమహారాజా ! నీవు సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుడవు. మదపుట్రేమఁ గునే విడిచినవానికిఁ దానినడుముత్రాటితో నేమియుఁగార్యములేనట్లు రాజ్యమును భోగములను అన్నిటిని విడిచిన నాకీసేనమొదలగువానితో నేమియుఁ బ్రయోజనంబు లేదు. కావున నిప్పుడు నీవు నాకీదలంచినవాని నన్నిటిని నేను భరతున కీయ నిశ్చయించినాను. నాకు వల్కంబులుమాత్రము దెచ్చి యివ్వవలయును. 37

ఖనిత్రపిటకే చోభే సమానయత గచ్ఛతః,
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వసతో మమ.

అథ చీరాణి కై కేయా స్వయ మాహృత్య రాఘవమ్,
ఉవాచ పరిధత్స్వతి జనౌఘే నిరపత్ర సా.
స చీరే పురుషవ్యాఘ్రః కై కేయాః ప్రతిగృహ్య తే,
సూక్ష్మవస్త్ర మపక్షిప్య మునివస్త్రాణ్యవస్త్ర హ.

లక్ష్మణ శ్చాపి తత్రై వ విహాయ వసనే శుభే,
తాపసాచ్ఛాదనే చైవ జగ్రహ పితు రగ్రతః.
అథాత్తపరిధానార్థం సీతా కౌశేయవాసినీ,
సమీక్ష్య చీరం సంత్రస్తా పృవతి వాగురా మివ.
సా ప్యపత్రపమాణేవప్రతిగృహ్య చ దుర్జనాః,
కై కేయాకుశచీరే తే జానకీ శుభలక్షణా.

F

౧౦

అశ్రుసమ్పూర్ణనేత్రా చ ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ,
గన్ధర్వరాజప్రతిమం భర్తార మిద మబ్రవీత్.
కథంసు చీరం బద్ధున్తి మునయో వనవాసినః,

౧౧

ఇతి వ్యాకుశలా సీతా సా ముమోహ ముహుర్ముహుః.

౧౨

కృత్వా కణ్ఠే చ సా చీర మేక మాదాయ పాణినా,
తస్థా వ్యాకుశలా తత్ర వీరితా జనకాత్మజా.

౧౩

తస్మా స్తత్త్రిప్ర మాగమ్య రామో ధరభ్రతాం వరః.

నే నింకఁ బోయి వనంబునం బదునాటగునంపశ్చరంబులు వాసంబు
జేయవలయును గావున నంతవఱకుఁ గందమూలాదులఁ గొనితెచ్చుకొనుటకై
గుడ్డలిని పుట్టికను ఈరెంటిని నాకుఁ దెచ్చి యీవలయును. అని రాముఁడు
దశరథునితోఁ జెప్పెను. గ

అంతఁ గైకేయి యందలి జనులయెదుట సిగ్గులేనిదై తానె వల్కలం
బులం దెచ్చి రామునిం జూచి “వీనిం గట్టుకొమ్ము” అని చెప్పినది. ౬

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు సారాముఁడు కైకేయియొద్దనుండి రెండుసారచీరలఁ
బుచ్చుకొని మునుపుగట్టుకొనియున్న మాత్సవస్త్రంబుల విచ్చి మునులుంబోరె
సారచీరలఁ గట్టుకొనెను. ౭

అచ్చటనే లక్ష్మణుఁడును దండ్రీయెదుట సుందరంబులగు వస్త్రంబులను
విచ్చి బుుఫలంకట్టుకొను వల్కలంబులం దాల్చెను. ౮

అంతఁ బట్టువస్త్రమును దాల్చియున్నసీతాదేవి తానును గట్టుకొనుటకై
వల్కలమును జూచి వలం జూచిన లేడివగిది భయంబు నొందినది. ౯

మంగళకరంబులగు లక్షణంబులు గలదియగు, ధర్మంబు నెఱింగి యితరు
లకునుం దెలియునట్లు ఆచరించునదియు నగుసీతాదేవి కైకేయియొసఁగిన సార
చీరలను మహాదుఃఖంబునం బుచ్చుకొని కండ్లునిండ గన్నీరుగాఱుగా గంధర్వ
రాజుంబోలు పెనిమిటిని రాముంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౦, ౧౧

అరణ్యంబున నివసించునట్టిమునులు వల్కలము చేవిధంబునం గట్టు
కొనుదురు? నాకుఁ జెప్పము. అని సీత రామునితోఁ జెప్పినది.

ఆసీతాదేవి సారచీరగట్టుకొనం దెలియక యీవ్రకారము ఏమియుం
ఁజోచక భ్రాంతి నొందియుండెను. ౧౨

అచ్చట జనకపుత్రయగు సాసీతాదేవి యావల్కలంబుల రెంటిని
ఒకటిఁ జేతను మఱియొకటి కంఠంబునను ధరించి కట్టుకొనంజాలక సిగ్గునొంది
యుండెను. ౧౩

అది చూచి ధార్మికశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు కిక్కిరియింపగా సీతయొద్దకు

చీరం బబంధ సీతాయాః కౌశేయ సోమ్యపరి స్వయమ్. ౧౪

రామం వ్రేత్స్యతు సీతాయా బంధున్తం చీర ముత్తమమ్,
అన్తఃపురగతా నారోమ్య ముముచు ర్వాఱి నేత్రజమ్. ౧౫
ఊచు శ్చ పర మాయస్తా రామం జ్వలితతేజసమ్,

వత్స! నైవం నియుక్తేయం వనవాసే మనస్విసీ. ౧౬

పితు ర్వాక్యాసురోధేన గతస్య విజనం వనమ్,
తావ ద్దర్శన మస్యా న్న స్పృహం భవతు ప్రభా! ౧౭

లక్ష్మణేన సహాయేన వనం గచ్ఛస్య పుత్రక!,

నేయ మర్హతి కల్యాణీ వస్తుం తాపసవ ద్వనే. ౧౮

కురు నో యాచనాం పుత్ర! సీతా తిష్ఠతు భామినీ,
ధర్తనిత్య స్వయం స్థాతుం న హీదానీం త్వ మిచ్ఛసి. ౧౯

తాసా మేవంవిధా వాచ శ్శ్రుత్వా స్థశరథాత్తజః,
బబంధైవ తదా చీరం సీతయా తుల్యశీలయా. ౨౦

చీరే గృహీతే తు తయా సమీక్ష్య నృపతే ధ్రువః,
నివార్క్య సీతాం కైకేయాం వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్ . ౨౧.
అతిప్రవృత్తే! దుర్హేధే! కైకేయి! కులపాంసని!
వశ్చయిత్వా చ రాజానం సప్రమాణేనవత్థిష్యసే. ౨౨

వచ్చి సీతాదేవి కట్టకొనియున్న పట్టుపస్త్రమువైని నారచీరం గట్టెను. ౧౪

అట్లుతమిందగు రాముఁడు సీతకు నారచీరం గట్టుటం జూచి యంతః పురంబుననుండు స్త్రీలందఱు గన్పిండ్లుగాఱి రోదనంబు చేసిరి. ౧౫

ఆయంతఃపురస్త్రీలు, పరమాయాసంబు నొంది కాంతిచే బ్రకాశించు చుండు రాముం జూచి యిట్లని చెప్పిరి.

రాముఁడా! ఇట్లు పనంబునకుఁ బోవలయునని నీ కాజ్ఞాపింపఁజేయున్నదేకాని సీత కట్టాజ్ఞ లేదు. ౧౬

నాయకుఁడవగు రాముఁడా! నీవు కండ్రిమాట ననుసరించి యరణ్యంబు నకుం బోయిన వెనుక నీవు పచ్చపఱుకును మేము నిన్నుఁజూచుటకు బదులుగా నీసీతం జూచుచు సంలోమంబు నొందెదము. ౧౭

చిన్నికొడుకా! నీవు లక్ష్మణుని దోడుగాఁ జేసికొని యరణ్యంబునకుఁ బోవు. ౧౮

ఈసీత మంగళస్వరూపిణి. ఈబిడ ఋషివలె నరణ్యంబున నివసించుదగదు. ౧౯

కొడుకా! నీవు ధర్మమునందు నిలుకడగలవాడవు గావున వెంత వేడుకొన్నను ఇప్పుడు నీ విచ్చటనుండుట కొప్పుకొనవు; అట్లు నీబప్పుకొనకున్నను ఈసీతవైన నిచ్చటనుంచిపోవు; మేము ప్రార్థించునట్లు సేయుము. అని యంతఃపురస్త్రీలు రామునిలోఁ జెప్పిరి. ౨౦

అప్పుడు దశరథుని కొడుకైన రాముఁడు ఆయంతఃపురస్త్రీ లెన్ని విధంబులఁ జెప్పినను వారిమాటలవినుచునే తప్పుక శనవలెనే పరిశుద్ధస్వభావము గల సీతకు నారచీరం గట్టెను. ౨౧

దశరథమహారాజునకు గురుండైన వసిష్ఠుండు అసీతాదేవి నారచీరం గట్టుకొనుటంజూచి సీతాదేవిని వారించి కైకేయింజూచి యిట్లని చెప్పెను.

కైకేయా! నీ పథికప్రసంగము సేయందానవు; దుర్బుద్ధిరాలవు; పంకంబుఁ జెలువఁబుట్టినదానవు; నీవు మహారాజును మోసపుచ్చి పరంబులు అయోధ్య—28

న గన్తవ్యం వనం దేవ్యా నీతయా శీలవర్జితే!

అనుష్ఠాస్యతి రామస్య సీతా ప్రకృత మాసనమ్.

౨౩

ఆత్తా హి దారా స్స ర్వేషాం దారసంగ్రహవర్తినామ్,
ఆత్మేయ మితి రామస్య పాలయిష్యతి మేదినీమ్.

౨౪

అథ యాస్యతి వై దేహీ వనం రామేణ సంగతా,
వయమప్యనుయాన్యామః పురంచేదం గమిష్యతి.

౨౫

అన్తపాలా శ్చ యాస్యన్తి సదారో యత్ర రాఘవః,
సహోపజీవ్యం రాష్ట్రం చ పురం చ సపరిచ్ఛదమ్.

౨౬

భరతశ్చసత్రుఘ్నశ్చీరవాసా వనేచరః,
ఐనే వసన్తం కాకుత్స్థ మనువత్స్యతి పూర్వజమ్.

౨౭

తత శ్శూన్యాం గతజనాం వసుధాం పాదపై స్సహ,
త్వమేకా శాధి దుర్వృత్తా ప్రజానా మహితేస్థితా.

౨౮

సహి తద్భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో న భూపతిః,
తద్వనం భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో నివత్స్యతి.

౨౯

న వ్యాదత్రాం మహీం పిత్రా భరత శ్శాస్త్ర మర్హతి,
త్వయి నా పుత్రవ ద్ద్యస్తుం యది జాతో మహీపతేః.

౩౦

గొనియు, దేరికీ వరంబుగొంటివా అంతలా నిలువక మఱియుం గ్రార్థము
సేయుచున్నావు. ౨౨

సదాచారములేనిదానా! సీతాదేవి యిప్పు డెంతమాత్రము వరంబు
వకుఁ బోవలసివది లేదు.

సీతాదేవి యిప్పుడు రామునకు సిద్ధముగానుండు సింహాసనంబు నధి
ష్ఠించి రాజ్యంబుఁ బాలింపుచుండఁగలను. ౨౩

గృహస్థులకందఱకు భార్య స్వరూపమువంటిది. (అట్లు వేదమునందుఁ
జెప్పఁబడియున్నది.) అట్లు ఈసీత రామునియాత్మ గావున నతనిచేఁ బాలింపఁ
దగిన భూమిం బాలింపుచుండఁగలదు. ౨౪

ఇంక సీతాదేవి రామునితోఁగూడ నరణ్యంబునకుఁ బోవునేని మేము
నుంగూడఁ బోయెదము. ఈపట్టణమున నుండువారలందఱును బోదురు.

రాముండు భార్యతోఁగూడఁ బోవుచోటికి నేనానాయకులునుం
బోదురు.

దశరథుండును దాసీదాసాదిసహితంబుగా నీపట్టణంబున నున్నవారు
సీదేశంబున నున్నవారు నందఱును రాముని వెంబడించి పోవుదురు. ౨౬

భరతుండును, శత్రుఘ్నుండును నారచీరలంగట్టుకొని యడవికిఁబోయి
చనవాసియగు దమయన్తరామునకు శుశ్రూష సేయుచుండఁగలరు. ౨౭

అంత దురాచారపు, ప్రజలకు గీడుసేయుదానవునగు నీవొక్కతె
విచ్చటనుండి జనులులేక పాడువడియిండు భూమిని వృక్షములతోఁగూడఁ
బాలింపుచుండుము. ౨౮

రాముఁ డెచ్చట రాజుగానుండఁడో అది యెంతమాత్రము రాజ్యము
గానేరదు; వనముగానే యుండును. ఎచ్చట రాముండు వాసము సేయునో
అయరణ్యమె రాజ్యమగును. ౨౯

భరతుండు దశరథమహారాజునకుఁ బుట్టినవాడె యగునేని తనకుఁ
దండ్రి మనఃపూర్వకముగా వియ్యభిభూమిం బాలింపడు, తండ్రికి విరో
ధముచేసి నీయందు మాతృభక్తి నుంచడు. ౩౦

యద్యపి త్వం ఊతితలా ద్దగనం చోత్పతిష్యసి,
పితృవంశచరిత్రజ్ఞ సోఽన్యథా న కరిష్యతి. 3౧

త త్వయా పుత్రగర్భిన్యా పుత్రస్య కృత మప్రియమ్,
లోకే హి స న విద్యేత యో న రామ మనుచ్రతః. 3౨

ద్రక్ష్యస్యదైవ వై కైకేయి! పశువ్యాళమృగద్విజాణ,
గచ్ఛత స్సహ గామేణ పాదపాంశ్చ తదున్ముఖాః. 33

అథోత్తమాన్యాభరణాని దేవి!
దేహీ స్నుషాయై వ్యవసీయ చీరమ్,
న చీర మస్యాః ప్రవిధీయతేతి
స్యవారయ త్తద్వసనం వసిష్ఠః. 3౪
ఏకస్య రామస్య వనే నివాస
స్త్వయా వృతగ కేకయగాజపుత్రీ,
విభూషితేయం ప్రతిర్త్వనిత్యా
వసత్వరణ్యే సహ రాఘవేణ. 3౫

యానైశ్చ ముఖైశ్చగ పరిచారకైశ్చ
సుసంవృతా గచ్ఛతు రాజపుత్రీ,
వస్త్రైశ్చ సర్వై స్సహితై ర్విధానై
ర్వేయం వృణా కేకసమృద్ధిదావే. 3౬

సీవు భూమియందే యాకాశమున కెగిరినను దండ్రీవంశమునం బుట్టిన వారి నదాచారము నెఱింగియున్నట్టి భరతుఁ డెంతమాత్రము నీవుకొరెనట్లు సేయఁడు.

30

రాము ననుసరింపవండువాఁడు ప్రపంచంబున నె యుండఁడు. అట్లుం జఁగా దయ్యుండగుభరతునకు రామునియందు స్నేహం బభిశంబుగా నుండు నని చెప్పినేల? అట్లు సీవు రాజ్యంబు నొసంగినను భరతుఁడు రామునందలి స్నేహంబున నిన్ను శత్రువుయగానె యొచును. కావున సీవు భరతునియందలి స్నేహంబున నింతదూరముచేసినను ఇదియంత నుం నతని కపకారముచేసినట్లే చర్యవనన్నచుగును.

31

కైకేయా! సీ విశ శీఘ్రంబుననే రామునివెంబడి బోవు పశువుల నేనుంగులను జింకలను బక్షులను ఆశనితోఁ బోవంగోరుచున్నట్లుండు వృక్షం బులనుం జూడఁగలవు.

32

కైకేయా! ఇంక సీవు సీతోడలయినసీతకు మంచిసౌముల నిమ్ము. ఈ బిడకీసారచీరం యెంతమాత్రము దగియిండ్లలేదు. అనిచెప్పి వసిష్ఠుండు సీతా దేవి సారచీరం గట్టుకొనుచుండఁగా దాని నివారింపెను.

33

కైకేయా! సీవు ఒక్కరాముం దడవిలో వానముసేయుటనే కొరి నావు. ఈసీత యడవిలో నుండవలెనని కొరవైలివి. కావున ఎల్లప్పుడు నలంకారమునకుం దగినట్టి సుందరాంగియగు సీతాదేవి భూషణంబుల నలం కృతయయి యరణ్యంబున రామునిలోఁగూడ వాసంబు సేయుంఁగాక. దీని కియ్యకొనుము.

34

రాచకొమార్తెయగు సీతాదేవి యుత్తమంబులగు వాహనంబులతోను పరిచారకులతోను నానావిధములయిన వస్త్రములతోను ననుస్తమలయిన యుపకరణములతోనుం గూడి పోనిమ్ము. సీవు పరంబు లడుగునప్పుడు “ఈబిడ వనంబులో నుండవలయు”నని యడుగలేదు. అని వసిష్ఠుండు కైకేయితోఁ జెప్పెను.

35

తస్మిం సదా జల్పతి విప్రముఖేః

గురౌ నృపస్యాప్రతిమప్రభావే,

నైవ స్త సీతా వినివృత్తిభావా

ప్రియస్య భర్తృగ ప్రతికారకామా.

32

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తత్రింశస్సర్గః.

అష్టత్రింశస్సర్గః

తస్యాం చీరం వసానాయాం నాథవత్సా మనాథవత్,

ప్రచుక్రోశ జన స్సర్వో ధి క్త్వాం దశరథం త్వితీ.

౧

తేన తత్ర ప్రణాదేన దుగభిత స్స మహీపతిః,

చిచ్ఛేద జీవితే శ్రద్ధాం ధర్తే యశసి చాఽత్మనః.

౨

స నిశ్వస్యోష్ణ మైశ్వాక స్తాం భార్యా మిద మబ్రవీత్,

కై కేయి! కుశచీరేణ న సీతా గన్తు మ్నాతి.

3

సుకుమారీ చ బాలా చ సతతం చ సుఖోచితా,

నేనుం వనస్య యోగ్యేతి సత్య మాహ గురు ర్షమ.

౪

ఇయం హి కస్యాపకరోతి కిఞ్చి

త్తవస్మిన్ రాజవరస్య కన్యా,

యా చీర మాసాద్య జనస్య మధేః

స్థితా విసంజ్ఞా శ్రమణీవ కాచిత్.

౫

చీరాణ్యపాస్యా జ్ఞనకస్య కన్యా

నేయం ప్రతిజ్ఞా మమ దత్తపూర్వా,

బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండును, దశరథమహారాజు కలగురుండును, మహాచక్రా
వుండునగు పసిష్ఠమహర్షి యావిధంబునం జెప్పచున్నను భర్తను వెంటఁబడి
యరణ్యంబునకుఁ బో నిశ్చయించిన సీతాదేవియభిప్రాయంబు ఎంతమాత్రము
దిరుగదయ్యె.

32

ఇది ముప్పదియేడవసర్గము.

ముప్పదెనిమిదవసర్గము

లోకనాథుండగురాముండు నాథుండుగానున్నను ఆ సీతాదేవి యనా
థయ్యెంబోలె వల్కులంబుఁ గట్టుకొనుటంజూచి యచ్చటిజనులందఱు దశరథు
నిం జూచి “నీవు దహింపఁబడుదువుగాక” అని నిందించిరి.

౧

దశరథుం డట్లు దన్ను జనులందఱు నిందించుటంజూచి పరమదుఃఖంబు
నొంది తనప్రాణమునందును ధర్మమునందును గీర్తియందును బ్రయము
లేనివాడయ్యె.

౨

ఆదశరథమహారాజు వేడినిట్టూర్పులు వుచ్చి ఆకైకేయిం జూచి
యిట్లని చెప్పెను.

కైకేయీ ! సీతాదేవి నారచీరం గట్టుకొని పోదగదు.

3

“ఈసీత కోమలదేహముగలది. పిన్నది యెల్లప్పుడును సుఖముగా
నుండఁదగినది. ఎంతమాత్రము వనంబులో నుండఁదగినదిగాదు.” అని నా
గురుండగు పసిష్ఠుండు చెప్పినది సత్యము.

౪

ఈసీతాదేవి వల్కులంబు గట్టుకొని జనులనడుమ మైచుటచి యొకా
నొక తాపసస్త్రీవలె నున్నదే! కోచసీయయు రాజశ్రేష్ఠుండగు జనకుని
కొమార్తెయు నగుసీత యెవ్వరి కేమియవకారము చేసినది?

౫

జనకమహారాజపుత్రియగు సీత యిప్పుడు వల్కులంబుల విచ్చివేయుఁ
గాక. ఈచక్రకారము సీతయను వల్కులములం గట్టుకొనునని మున్న

యథాసుఖం గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
వనం సమగ్రా సహ సర్వరత్నైః.

౬

అజీవనార్హేణ మయా నృశంసా
కృతా ప్రతిజ్ఞా నియమేన తావత్,
త్వయా హి బాల్యా త్ప్రతిపన్న మేత
త్త న్నాం దహే ద్వేణ మి వాఽత్త పుష్పమ్.

౭

రామేణ యది తే పాపే! కింఞ్చిత్ కృత మశోభనమ్,
అపకారః క ఇహ తే వై దేహ్యా దర్శితోఽధ మే!

౮

మృగీవోత్ఫుల్లనయనా మృదుశీలా తపస్వినీ,
అపకారం క మివ తే కరోతి జనకాత్తజా.

౯

నను పర్యాప్త మేతత్తే పాపే! రామవివాసనమ్,
కి మేభిః కృపణై ర్భూయః పాతకై రపి తే కృతైః.
ప్రతిజ్ఞాతం మయా తావత్త్వయోక్తం దేవి! శృణ్వతా,
రామం య దభిషేకాయ త మిహోఽగత మబ్రవీః.

౧౦

౧౧

త త్వేత త్పమలిక్రమ్య నిరయం గన్తు మిచ్ఛసి,
మైథిలీ మపి యా హి త్వ మిహనే చీరవాసినీమ్.

౧౨

నేను నీకు వరం బొసంగియుండలేదు. కావున రాచకొమార్తెయగునీత నమస్తా భరణంబులం దాల్చి నమస్తరత్నంబులంగూడి నుఖంబుగా నడవకింబోవుం గాక.

సాకింక మరణకాలంబు సమీపించినది. కావున నేను “నీ వడిగిన దానిం దప్పకచేసెద” నని శపథపూర్వకముగాఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసితిని. అంత నీ వజ్ఞానంబున రాము నరణ్యంబునకుఁ బంపుటయు భరతు నభిషేకించుట యునే కావలయునని నిశ్చయించినావు. ఏమిసేయవచ్చును! వెదురుచు దాని పుష్పమె దహించునట్లు నేను జేసిన ప్రతిజ్ఞయే నన్ను దహించుచున్నది.

పాపిష్ఠురాలవు నీచురాలవు నగు కైకేయీ! ఒకవేళ రాముం డేమైనఁ గొంచెముకష్టము నీకుఁ జేసియుండునని యాసీత నీకేమి యపకారము చేసినది?

లేడివలె నుందరుంబలయిన కండ్లుగలవియుఁ దిన్నునిస్వభావము గల వియు శోచనీయయు నగు నీసీత నీ కేమియపకారము సేయుచున్నది?

పాపిష్ఠురాలా! నీకు రాము నడవకిఁ బంపుట చాలదా! ఇంక నిట్లు కుల్పితముగాఁ బాపములుసేయుటచేఁ బ్రయోజనమేమి?

కైకేయీ! నీ విచ్చటికిఁ బట్టాభిషేకమునకై వచ్చిన రాముఁజూచి “నీవు నారచీరలు గట్టుకొని యరణ్యంబునఁ బదునాలుగునంవస్సరంబు లుండుము” అని చెప్పితివే; నే నామాటలు విని యట్లు రాముం డరణ్యంబు నకుఁ బోవుటకే యొప్పుకొంటిరీగాని నీత వనంబునకుం బోవుటనుగుఱించి నే నెంతమాత్రము ప్రతిజ్ఞచేయలేదు.

నీవు ఎట్టిదానవో! నీతనూడ నారచీరలం గట్టుకొనియుండఁగాఁ జూడఁగోరుచున్నావు! అట్లు నేనెంతవఱకుఁ బ్రతిజ్ఞచేసినానో అంతవఱకు నెలువక నరకంబు నొందఁగోరియున్నావు. అని దశరథుండు కైకేయిలోఁ జేప్పెను.

442 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

ఇతీవ రాజా విలపన్తహస్తా
శోకస్య నాన్తం స దదర్శ ఖిన్చిత ,
భృశాతురత్వా చ్చ పపాత భూమా
తే నైవ పుత్రవ్యసనేన మగ్నః. ౧౩

ఏవం బ్రువన్తం పితరం రామ స్సమ్ప్రస్థితో వనమ్,
అవాక్చిరస మాసీన మిదం వచన మబ్రవీత్ . ౧౪
ఇయం ధార్మిక! కౌసల్యా మమ మాతా యశస్వినీ,
వృద్ధా చాక్షుర్ద్రశీలా చ న చ త్వాం దేవ! గర్హతే. ౧౫

మయా విహీనాం వరద! ప్రపన్నాం శోకసాగరమ్,
అదృష్టపూర్వవ్యసనాం భూయ స్సమ్మన్తు మర్హసి. ౧౬

పుత్రశోకం యథా నర్శే త్వయా పూజ్యేన పూజితా,
మాం హి సంచిన్తయన్తి సా త్వయి జీవే త్తపస్వినీ. ౧౭

ఇమాం మహేష్టోపమజాతగర్ధినీం
తథా విధాతుం జననీం మ మార్హసి,
యథా వనస్థే మయి శోకకర్షితా
న జీవితం న్యస్య యమక్షయం వ్రజేత్ . ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేఽష్టత్రింశస్సర్గః.

ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః
రామస్య తు వచ శ్రుత్వా మునివేషధరం చ తమ్,

మహాద్వైత్యకాలియగు నాదశరణమహారాజు ఈ ప్రకారము దుఃఖము నకుఁ గొంచెమయినఁ దుదంగానక, ఆపుత్రదుఃఖంబుననే మునిగి పరమ దుఃఖతుఁడగుటవలన నేలవైలడెను. ౧౩.

ఇట్లు చెప్పఁచుఁ దలపంచుకొని కూర్చుండియున్న తండ్రిం జూచి రాముఁడు వనంబునకుఁ బయనంబై యిట్లని చెప్పెను. ౧౪

ధార్మికుఁడవగు దశరథమహారాజా! నాతల్లియైన యాకౌసల్య క్షిరమంతురాలు. మసలిది. మఱియు నుత్తమంబగు స్యభావంబుగలది. నీవు స్త్రీయపుత్రుఁడనైన నన్న వనంబునకుఁ బంపుచున్నను నిన్నేమియు నిందింపక చూచుచున్నది. ౧౫

దశరథుడా! నీవు పరంబుల నిచ్చువాఁడవు. నేను బోయినవెనుక నన్నుఁబాసి దుఃఖసముద్రంబునం బడియున్న, యిదివఱ కెన్నఁడును దుఃఖంబు ననుభవించియెఱుంగని నాతల్లిని గౌసల్యను నీవు మిక్కిలియు సమ్రానిఁపు చుండుము. ౧౬

శోచనీయయగుకౌసల్య పుత్రదుఃఖము నొందకుండునట్లు పూజ్యుఁడ వగు నీవు పూజింపుచుండుదువేని యాదిడ యెట్లయిన నన్నుఁ దలంచు కొనుచు నీప్రాపున ల్లరికియొందును. ౧౭.

దేవేంద్రునకు సాటియయినవాడా! పుత్రునియందధికన్నీహంబుగల నాతల్లి కౌసల్య నే నరణ్యంబునకుఁ బోయినప్పటి దుఃఖంబునం గృతించి ప్రాణంబులు విడువకుండునట్లు నీ వాదిడయందాదరంబు సూపుచుండవల యును. అని రాముఁడు దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౧౮

ఇది ముప్పుదెనిమిదవసర్గము.

ముప్పదితొమ్మిదవసర్గము

దశరథమహారాజు రాముఁడు చెప్పినమాటను విని భార్యలతోఁగూడ.

444 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః స్వము. ౧

సమీక్ష్య సహభార్యభీ రాజా విగతచేతనః. ౧

నైనం దుఃఖేన సంతప్తః ప్రత్యవైక్షత రాఘవమ్,
నచైన మభినమ్ప్రీత్య ప్రత్యభాషత దుర్జనాః. ౨

స ముహూర్త మివా సంజ్ఞో దుఃఖిత శ్చ మహీపతిః,
విలలాప మహాబాహూ రామ మే వాసుచిన్తయన్. ౩

మనోఽఖిలు మయా పూర్వం వివత్సా బహవః కృతాః,
ప్రాణినో హింసితావాఽపి తస్మా దిద ముపస్థితమ్. ౪
న త్వే వానాగతే కాలే దేహః చ్యవతి జీవితమ్,

కైకేయ్యా క్లిశ్యమానస్య మృత్యు ర్తమ న విద్యతే. ౫
యోఽహం పావకసజ్జాశం పశ్యామి పునత స్థితమ్,
విహాయ వసనే సూక్ష్మే తాపసాచ్ఛాదమాత్తజమ్. ౬

ఏకస్యాః ఖిలు కైకేయ్యాః కృతేఽయం క్లిశ్యతే జనః.
స్వాధే ప్రయతమానాయా స్సంశ్రిత్య నికృతిం ప్రిమామ్. ౭

ఏవ ముక్త్వా తు వచనం బాష్పేణ విహితేక్షణః,
రామేతి సకృ దే వోక్త్వా వ్యాహర్తుం న శక్తాః హ. ౮
సంజ్ఞాం తు ప్రతిల్బభ్యైవ ముహూర్తా త్స మహీపతిః,
నేత్రాభ్యా మశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుమన్త్ర మిద మబ్రవీత్. ౯
బౌపవాహ్యం రథం యుక్త్వా త్వ మాయాహి హయోత్తమైః,
ప్రాప యైనం మహాభాగ మితో జనపదా త్పరమ్. ౧౦

నకఁడు మునివేషఁబు దాల్చియుండుటం జూచి పరమదుఃఖంబు నొంది మూర్ఛపోయెను. ౧

పరమదుఃఖాతుఁడగు నాదశరథుఁడు మునివేషధరుఁడగు రాముం జూడనే లేకపోయెను. చూచియు దుఃఖంబున నేమియుం బలుకంజాల కుండెను. ౨

మహాబాహుఁడగు దశరథుఁడు దుఃఖాతుడై గొంతసేపు మూర్ఛ పోయినట్లుండి రామునే కలంచుకొనుచు రోదనంబుచేసెను. 3

నేను మున్న నేకులబిడ్డలం జుషియుందును. లేక ప్రాణిహింసనయినం జేసియుందును కావుననే నా కిట్టిపుత్రదుఃఖము సంభవించినది. ౪

'అవసానకాలమురానిచో' నెవ్వనికిని చేహముననుండి ప్రాణంబు పోనేరదు.

నేను అగ్నిహోత్రునకు సాటియగు నాకుమారుఁడు సూక్ష్మవస్త్రంబులం బరిత్యజించి మునులు గట్టుకొను నారచీరలం దాల్చి నామందట నుండఁగా జూచుచు నిట్లు కైకేయిచే బాధింపఁబడుచున్నను నాకు మరణంబు గలుగ కున్నది. ౫, ౬

ఇట్లు కుట్ర నవలంబించి తనకార్యంబు చక్కఁబెట్టుకొనుటకైయే ప్రయత్నించుచున్న యొక్కకైకేయికీగా నీజనులందఱును దుఃఖపడు చున్నారు గదా ! వైవగతి కేమిసేయవచ్చును! అని దశరథుఁడేడ్చెను. ౭

ఆదశరథుఁడు ఇట్లు విలపించి కన్నీటం దోగుకండ్లతో 'రాముఁడా' యనియొక్కమాణుమాత్రము చెప్పి యాపైని మాటలాడం జాలకుండెను. ౮

దశరథుఁడంతఁ గొంతసేపునకుఁ జెలివొంది కండ్లునిండఁ గన్నీరు గాఱఁగా నుమంత్రంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౯

నీవు పోయి విరాసార్థముగా నెక్కడగిన రథం బొకటి మంచిగఱుఱు ములు గట్టి యిచ్చటికిఁ జెచ్చి మహాభాగుఁడగు నీరాము నెక్కించుకొనిపోయి యాదేశంబున కవ్వల నరణ్యంబున వదలిపెట్టి రమ్ము. ౧౦

446 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

ఏవం మన్యే గుణవతాం గుణానాం ఫల ముద్యతే,
పిత్రా మాత్రా చ య త్సాధు ర్విరో నిర్వాప్యతే వనమ్. ౧౧

రాజ్ఞో వచన మాజ్ఞాయ సుమస్త శ్రీఘ్రివిక్రమః,
యోజయిత్వాఽఽయయా తత్ర రథ మశ్వై రలఙ్కృతమ్.
తం రథం రాజపుత్రాయ సూతః కనకభూషితమ్,
అచచక్షేఽజ్జలిం కృత్వా యుక్తం పరమవాజిభిః. ౧౩

రాజా సత్సర మాహూయ వ్యాపృతం విత్తసంచయే,
ఉవాచ దేశకాలజ్ఞం నిశ్చితం సర్వత శ్శుచిమ్. ౧౪

వాసాంసి చ మహార్హాణి భూషణాని వరాణి చ,
వర్షాణ్యేతాని సంఖ్యాయ వై దేహ్యః క్షీప్ర మానయ. ౧౫

నరేంద్రే జైవ ముక్త స్తు గత్వా కోశగృహం తతః,
ప్రాయచ్ఛ త్వర్వ మాహృత్య నీతామై సమ మేవ తత్. ౧౬

సా సుజాతా సుజాతాని వై దేహీ ప్రస్థితా వనమ్,
భూషయామూఽ గాత్రాణి తై ర్విచిత్రై ర్విభూషితైః. ౧౭

వ్యరాజయత వై దేహీ వేశ్య త త్సునిభూషితా,
ఉద్యతోఽంశుమతః కాలే ఖం ప్రభేవ వివసృతః. ౧౮

తండ్రియం దల్లియం జేరి సత్పురుషుండును వీర్యవంతుండు నగు కొడుకు సరణ్యంబునకుఁ బంపుచున్నారే, గుణవంతులకు గుణంబులు గలుగుట కిదియే ఫలమని తోచించుచున్నది. నాకు సత్యాదిగుణములు లేకున్న నే నిట్లు రాము సరణ్యంబునకుఁ బంపనుగదా ! కావున గుణంబులకు గొన్నిసమయంబులఁ గష్టంబు నిచ్చును. అని దశరథుండు సుమంతునితో జెప్పెను. ౧౧

సుమంతుఁడంత రాజాజ్ఞను శిరసావహించి శీఘ్రంబుగాఁ బోయి రథంబు నలంకరించి గుఱ్ఱంబులుగట్టి యచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చెను. ౧౨

సుమంతుండు “బంగారముచే నలంకరింపఁబడినదియం నుత్తమాశ్వంబులు గట్టినదియనగు రథం బాయత్తంబుగానున్న” దని చేతులు మొగుడ్చుకొని రాచకొమరుడగు రామునకుఁ జెప్పెను. ౧౩

అంత దశరథమహారాజు ఏదేశంబున నేకాలంబున నేది సేయవలయునో అని యంతయుఁజెలిసినవాఁడును నిశ్చయవంతుండును బాహ్యధ్వంశరంబులనుం బరిశుద్ధుండునగు ధనాధ్యక్షుని సత్వరంబుగాఁ బిలిచి యిట్లని చెప్పెను

ఇప్పుడు సీత యరణ్యంబున నుండవలసిన సంవత్సరంబులు లెక్క పెట్టుకొని తపదలుసాలుగుసంవత్సరములకును జాలనట్లు, ఉత్తమంబులగు వస్త్రంబులును మంచినోములును శీఘ్రముగాఁ జెచ్చి సీత కిమ్ము. అని దశరథుండు ధనాధ్యక్షున కాజ్ఞాపించెను. ౧౪

అంత దశరథుండు చెప్పినట్లు ధనాధ్యక్షుండు కోశగృహమునకుఁ బోయి దశరథుండు చెప్పినవన్నియుఁ దీసికొనివచ్చి పదునాలుగుసంవత్సరములకును జాలనట్లు సీత కొసంగెను. ౧౫

సుందరియైన యాసీతాదేవి యరణ్యంబునకుఁ బయనంబయి నానావిధంబులగు నాభూషణంబులను సుందరంబులైన యవయవంబుల ధరించుకొని యలంకరించుకొనెను. ౧౬

ప్రాళకాలంబున నూతనకరణంబులతో నుదయించుచున్న సూర్యుని కాంతిచే నాకాశంబు ప్రకాశించునట్లు అప్పుడు భూషణంబులం జక్కగా నలంకృతయయియున్న సీతచే నాగృహం బాతయుఁ బ్రకాశించినది. ౧౭

448 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

తాం భుజాభ్యాం పరిష్కృజ్య శ్వశ్రూర్వచన మబ్రవీత్ ,
అనాచర స్తీం కృపణం మూర్ఖ్యపాశూయ మైథిలీమ్. ౧౯
అసత్య స్సర్వలోకేన్ద్రస్థి న్నతతం సత్కృతాః ప్రియైః,
భర్తారం నానుమన్యన్తే వినిపాతగతం స్త్రీయః. ౨౦

ఏష స్వభావో నారీణా మనుభూయ పురా సుఖమ్,
అల్ప మప్యపదం ప్రాప్య దుష్కన్తి ప్రజహ త్యపి. ౨౧

అసత్యశీలా వికృతా దుర్గ్రాహ్యహృదయా స్సదా, .
యువత్యః పాపసంక్కుల్పాః క్షణమాత్రా ద్విరాగిణః. ౨౨

న కులం న కృతం విద్యాం న దత్తం నాపి సంగ్రహమ్,
స్త్రీణాం గృహ్లాతి హృదయ మనిత్యహృదయా హి తాః. ౨౩

పాథ్వీనాం హి స్థితానాం తు శీలే సత్యే శ్రుతే శమే,
స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే. ౨౪

స త్వయా నావమస్తవ్యః పుత్రః ప్రవాజితో మమ,
తవ దైవత మ స్వేష నిర్ధన స్సధనోఽపి వా. ౨౫

విజ్ఞాయ వచనం సీతా తస్యా ధర్మార్థసంహితమ్,
కృతాంజలి రువాచేదం శ్వశ్రూ మభిముఖే స్థితామ్. ౨౬

అంత నత్తయగున కొసల్య శుద్ధాచారంబులం జేయనట్టి యానీతను జేతులం గుచ్చి కొంగిలించికొని శిరంబు మూర్ఖుని యిట్లని చెప్పెను. ౧౯

ఈలాకమునం దంతయు దుష్టస్త్రీలు తమకుఁ దెనిమిటి యెల్లప్పుడును గోరినదాని నొసంగి సంతోషంబు నేయించుడినను అతనికిఁ గొంచము శప్త దశ గల్గినప్పుడు అతని నెంతమాత్రము లెక్కింపకుందురు. ౨౦

మొదట సుఖం బనుభవించునప్పుడు మంచివారలుగా నుండి యెంతో సుఖంబుననుభవించి పిమ్మట భర్తకు దారిద్ర్యము మొదలగు నాపద గొంచెము పచ్చినను దుష్టలయి భర్తను విడువంజూతురు. అది స్త్రీలకు స్వభావము. ౨౧

స్త్రీలు ఎప్పుడు నబద్ధమునె యాడుచుందురు. వికారముగలిగి ప్రవర్తింతురు. వారిమనంబు నెఱుంగరాదు. మఱియు వారలు పాపమునే నేయఁ గోరుచుందురు. స్వల్ప మస్త్రియము గావించినను అదివఱ తున్న ప్రేమ సంతయు విడుతురు. కావున వారి నమ్మరాదు. ౨౨

స్త్రీలమనసు సక్కులమును గాని యుపకారమును గాని విద్యనుగాని భనాదులనుగాని లోకమర్యాదనుగాని దేనిని లెక్కింపదు. వారలమనసు మిక్కిలియుఁ జవలముగా నుండును. కావున వారల నమ్మఁగరాదు. (అని కొసల్య కవలముగాఁ గైకేయిని నిందించినది). ౨౩

సదాచారము నవలంబించి నత్యంబు దప్పక గురుజను బుడదేకించినట్లు. కోపం బెంతమాత్రము లేక ప్రవర్తించునట్టి పతిప్రతలగువారలకుఁ బరమ పావనరూపుడయిన దెనిమిటి యొక్కడే యధికుడు మఱేకియుఁ గాదు.

అట్లు దుష్టస్త్రీస్వభావంబు నవలంబించి సీవు వనంబునకుఁ బంపబడి నాడని నాకోడుకు నవమానింపవలదు. ఇతఁడు దరిద్రుడైనను భనికుండైన నేమి? నీవితని దేవతగాఁ జూచుకొనుచుండుము. అని కొసల్య సీతకుఁ జెప్పినది. ౨౪

సీతాదేవి, కొసల్య చెప్పినమాట భర్తివ్యముగా నున్నదని తెలిసికొని తనయెదుటనున్న కొసల్యుని జూచి చేమోడ్పుగీలించి యిట్లని చెప్పెను. ౨౫
అయోధ్య—29

450 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

కరిష్యే సర్వమేవాహ మార్యా య దనుశాస్తి మామ్,
అభిజ్ఞాఽస్తి యథా భర్తు ర్వర్తితవ్యం శ్రుతం చ మే. ౨౭

న మా మసజ్జనే నార్యా సమానయితు మ్హతి,
ధర్తా ద్విచలితుం నాహ మలం చన్ద్రా దివ ప్రభా. ౨౮

నాతస్త్రి వాద్యతే వీణా నాచక్రో వర్తతే రథః,
నాపతి స్సుఖ మేధేత యా స్యా దపి శతాత్తజా. ౨౯

మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః,
అమితవ్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్. ౩౦

సాఽహ మేవం గతా శ్రేష్ఠా శ్రుతధర్మపరావరా,
ఆర్యే! కి మవమన్యేఽహం స్త్రీణాం భర్తాహి దైవతమ్. ౩౧

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా కౌసల్యా హృదయంగమమ్,
శుద్ధసత్త్వా ముమోచాశ్రు సహసా దుఃఖహర్షజమ్. ౩౨

తాం ప్రాజ్ఞలి రభిక్రమ్య మాతృమధ్యేఽతిసత్కృతామ్,
రామః పరమధర్మజ్ఞో మాతరం వాక్యమబ్రవీత్. ౩౩

అమ్బ! మా దుఃఖతా భూ త్వం హ్యే త్వం పితరం మమ,

పూజ్యురాలవగు నీవు నా కేది యాజ్ఞాసించుచున్నావో, అదంతయు నట్లచేసెదను. పెనిమిటివిషయమై నే నెట్లుండవలయునో అది నాకుం దెలియును. నేను వినియున్నాను. ౨౭

పూజ్యురాలవగు నీవు నన్ను దుష్టస్త్రీలతో సాటిసేయవలదు. కాంతి చంద్రుని విడువఁజాలరట్లు, నేను ధర్మంబు ఎంతమాత్రమును విడువఁజాలను. ౨౮

ఏకైకుఁ దంతులు లేనిచో వాయించరాదు. రథమునకుఁ జక్రంబులు లేనిచో నది నడవదు; అట్లు నూఱుకొడుకులు గలరయ్యెను, స్త్రీకిం దెనిమిటి లేనిచో నది సుఖంబు నొందఁజాలదు. ౨౯

స్త్రీకి దండ్రీ పరిమితిగానే యిచ్చును. తల్లియుఁ బరిమితిగానే యిచ్చును. కొడుకును పరిమితిగానే యిచ్చును. పెనిమిటి యిచ్చుదానికి మాత్రము పరిమితి లేదు. అట్టి పెనిమిటి నెవ్వతె పూజింపకూడును? అట్లు పూజింపనిది దుష్టురాలని చెప్పవలయును. ౩౦

ఇట్లు పాలిప్రత్యం బనలంబించి యున్నదానను, మహాపతి వ్రతలయిన వారివలన ధర్మంబులనంగతి యంతయు వినియున్నదాన నగునట్టి నే నేని పెనిమిటి నవమానింతును? ఎంతమాత్రము నవమానింపను. స్త్రీలకుఁ దెనిమిటి దేవత గదా! అని నీత కానల్యులొక జెప్పెను. ౩౧

పశుధంబగు సత్త్వగుణముగల కానల్యుడేవి, సీతాదేవి చెప్పిన సంతోషకరంబగుమాటను విని ఆవృద్ధ రాముఁ డరణ్యంబునకుఁ బోనున్నాడే యని దుఃఖంబును నీత యంత పలిప్రతగా నున్నదని సంతోషంబును బెరంగొనఁ గండ్లనిండఁ గన్నీరు గార్చెను. ౩౨

వరమధార్మికుఁడగు రాముఁడు, తల్లు లందఱిచేతను మిక్కిలియుం బూజించబడిన తల్లికానల్యుకుఁ జేమాడ్చుగీలించి, ప్రదక్షిణముచేసి యిట్లుని చెప్పెను. ౩౩

తల్లీ! నేను వనంబున నుండవలసివ. పదునాలుగుసంవత్సరములు శిష్యు

452 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

క్షయో హి వనవాసస్య తీవ్రమేవ భవిష్యతి. 38

సుప్తాయా నై గమిష్యంతి నవవర్షాణి పశ్య చ,
సా సమగ్ర మిహ ప్రాప్తం మాం ద్రక్ష్యసి సుహృద్వృతమ్.

ఏతావదభినీతార్థ ముక్త్వా స జననీం వచః,
త్రయశ్శతశతార్థా శ్చ దదర్శావేక్ష్య మాతరః. 39

తా శ్చాపి స త్తథై వార్తా మాతృభాగ్యైర్దశరథాత్తజః,
ధర్మయుక్త మిదం వాక్యం నిజగాద కృతాశ్శాలిః. 40

సంవాసా త్పురుషం కించి దజ్ఞానా ద్వాఽపి యత్కృతమ్,
తన్నై సమనుజానీత సర్వా శ్చామస్త్రయామి వః. 41

వచనం రాఘవ న్యైత ధర్మయుక్తం సమాహితమ్,
శుశ్రువు స్తాః స్త్రియ స్సర్వా శ్శోకోపహతచేతసః. 42

జజ్ఞేఽథ తాసాం సన్నాదః క్రౌంచీనా మివ నిస్వసః,
మానవేంద్రియ భార్యాణా మేవం వదతి రాఘవే. 43

మురజపణవమేఘఘోషవ
ద్దశరథవేశ బభూవ యత్పురా,
విలపితపరిదేవనాకులం
వ్యసనగతం త దభూ త్సుదుఃఖితమ్. 44

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః

ముగానే గడచిపోవును. కావున నీవు దుఃఖింపకుము, నాతండ్రిని జూచు శినుచుండుము. 34

నీవు కొంచెమునేపు కండ్లుమూసుకొని నిద్రబ్రాము. ఇంతలోఁ బదు నాలుగుసావత్సరంబులు గడచిపోవును. అంత నిచ్చటికిఁ వచ్చి స్నేహితులం గూడి సంపూర్ణ కామండ నై యున్న నన్ను జూడఁగలవు. అని రాముఁడు తల్లిలోఁ జెప్పెను. 35

రాముఁడు తల్లికి సవినయముగా నింతకుట్టునకుఁ జెప్పి, యంత తన తల్లులను మున్నూటయేఁబడిమందిని విమర్శించి చూచెను. 36

దశరథపుత్రుఁడగు రాముఁడు, ఆలాగే దుఃఖితలయియున్న యా తల్లులం జూచి చేమోడ్పుగీలించి ధార్మికంబగు నీమాటం జెప్పెను. 37

చిరపరిచయదోషంబునంగాని యజ్ఞానంబునం గాని నే నేమైన నపరాధంబు చేసియుండునేని దానిని మీరు తీసివేయఁడు. మిమ్ముల నందఱును పేడ్పొనియెదను. అని రాముఁడు ఆతల్లులతోఁ జెప్పెను. 38

ఆదశరథభార్య లందఱు మహాదుఃఖింబున ధర్మయుక్తంబును మంచి యర్థంబుగలదియు నగురామునిమాటను వినిరి. 39

రాముఁ డిట్లు నెప్పుటను విని యాదశరథభార్యలు ఆడక్రంచ పక్షులంబోలె మనోహరంబగు కంఠస్వరంబున రోదనంబు చేసిరి. 40

మొన్న నిత్యంబును వాయింపఁబడుచుండు మృదంగంబులయు నుడు కలయు పేఁఘంబులను వాద్యవిశేషంబులయు ధ్వనుల నొప్పుచుండిన దశరథునిట్లు ఆపప్పుడు అందలిజనులందఱు నాపదనొంది మిక్కిలియు దుఃఖింపుచు రామునిం బ్రస్తుతించుచు నిట్లు నానావిధవాక్యంబు లాడుకొనుచుండ నా మాటలచేతను వారలరోదనధ్వనులచేతను వ్యాకులంబై యుండినది. 41

ఇది ముప్పదిలోమొదవపర్వము.

చ త్వారింశస్సర్గః

అథ రామ శ్చ సీతా చ లక్ష్మణ శ్చ కృతాజ్ఞానిః,
ఉపసంగృహ్య రాజానం చక్రు ర్దీనాః ప్రదక్షిణమ్. ౧

తం చాపి సమనుజ్ఞాప్య ధర్తజ్ఞ స్సీతయా సహ,
రాఘవ శ్శోకసమ్మూఢో జననీ మభ్యవదయత్. ౨

అన్వతం లక్ష్మణో భ్రాతుః కౌసల్యా మభ్యవదయత్,

అథ మాతు స్సుమిత్రాయా జగ్రహ చరణౌ పునః. ౩

తం వందమానం రుదతీ మాతా సౌమిత్రి మబ్రవీత్,
హితకామా మహాబాహుం మూ ర్ఘ్నపాఘ్నాయ లక్ష్మణమ్.

సృష్ట స్త్వం వనవాసాయ స్వసురక్త స్సుహృజ్ఞనే,
రామే ప్రమాదం మాకార్షిః పుత్ర! భ్రాతరి గచ్ఛతి. ౪

వ్యసనీ వా సమృద్ధో వా గతి రేష తవానఘ!,
ఏష లోకే సతాం ధర్తో య జ్యేష్ఠవశగో భవేత్. ౫

ఇదం హి వృత్త ముచితం కుల న్యాస్య సనాతనమ్,
దానం దీక్షాచ యజ్ఞేషు తనుత్యాగో మృగేషు చ.

నలువదియవసర్గము

అంత రాముఁడును సీతయును లక్ష్మణుఁడును మువ్వరును జేతులు మొగడ్చుకొని దశరథునకు నమస్కరించి వృద్ధులగు తల్లిదండ్రులను విడిచి పోవలయునే అని దుఃఖితులయి ప్రదక్షిణము చేసిరి. ౧

రాముఁడు ధర్మమునెఱంగినవాఁడు గావున దశరథుని యనుమతిలేక సీతాలక్ష్మణులు తనవెంట రాఁగూడదని తెలిసికొని వారలకును దశరథునిచే ననుజ్ఞనిచ్చించి తల్లిని విడిచిపోవలయునే యని మిక్కిలియు దుఃఖితుడై తల్లియగు కౌసల్యకు నమస్కారము చేసెను. ౨

తనయన్న రాముఁడు కౌసల్యకు నమస్కారముఁ జేసినవెంటనే, లక్ష్మణుఁడు కౌస్ల్యకు నమస్కారముఁ జేసెను.

లక్ష్మణుఁ డట్లు కౌసల్యకు నమస్కరించినపిమ్మటఁ దనతల్లియయిన సుమిత్రపాదంబులకు నమస్కారము చేసెను. ౩

తల్లియగు సుమిత్ర రోదనంబు నేయుచు లక్ష్మణునిహితంబుఁ గోరి తనకు నమస్కరించుచున్న మహాబాహుఁడగు లక్ష్మణు నెత్తి కిరంబు మార్కొని యిట్లని చెప్పెను. ౪

కొడుకా! నిన్ను ఆడవిలో నుండుటకై యిట్లు స్నేహితుఁడగు రాముని యం దనురక్తునిగా వైవము సృజించినది. నీయన్న రాముఁడు భార్యతోఁ గూడ వనంబునందలి వైచిత్రిం జూచుచుఁ బరవశుఁడై పోవుచుండునప్పుడు నీ వేమిటి యుండవలదు. ౫

పావరహితుఁడవగు లక్ష్మణుఁడా! ఈరాముఁడు నిర్ధనుడై యుండి నను, రాజ్యంబు నొందియండిన నేమి? యతఁ డే నీకు శరణము ఏల యనగా గనివృండు జ్యేష్ఠునకు లోబడియుండుట లోకంబునందంతయుఁ బెద్ద లాచ రించు ధర్మము. ౬

ఇట్లు జ్యేష్ఠు ననుసరించుటయు, దానంబునేయుటయు, యాగంబు లందు దీక్షవహించుటయు, యుద్ధంబున దేహంబు విడుచుటయు, ఇవన్నియు

లక్ష్మణం త్వేవ ముక్త్వా సా సంసిద్ధం ప్రియరాఘవమ్,
సుమిత్రా గచ్ఛ గచ్ఛేతి పునః పున రువాచ తమ్.

౮

రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్,
అయోధ్యా మటవీం విద్ధి గచ్ఛతాత! యథాసుఖమ్,
తత స్సుమత్రః కాకుత్స్థం ప్రాజ్ఞలి ర్వాక్య మబ్రవీత్,
వినీతో వినయజ్ఞశ్చ మాతలిర్వాసవం యథా.

౧౦

రథ మారోహ భద్రం తే రాజపుత్ర! మహాయశః,
క్షిప్రం త్వం ప్రాప్యిష్యామి యత్ర మాం రామ! వక్ష్యసి.

చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యాని వనే త్వయా,
తాన్యుపక్రమితవ్యాని యాని దేవ్యా సుచోదితః.

౧౨

తం రథం సూర్యసంకాశం సీతా హృష్టేన చేతసా,
ఆరురోహ వరారోహః కృత్వాఽలంకార మాత్మనః.

౧౩

అథో జ్వలనసంకాశం చామికరవిభూషితమ్,
త మారుదహతు స్తూర్ణం భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ.

౧౪

వనవాసం హి సంఖ్యాయ వాసాంస్యాభరణాని చ,
భర్తార మనుగచ్ఛన్తైః సీతాయై శ్వశురో దదా.
తథైవాఽయుధజాలాని భ్రాతృభ్యాం కవచాని చ,

౧౫

మోవంశంబునకుఁ దగినవియు ననాతనంబులు నగు ధర్మములు. అని సుమిత్ర లక్షణునితోఁ జెప్పెను. 2

సుమిత్ర రామునితో నరణ్యంబునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడయ్యి రాముఁడు దక్క మఱేదియఁ బ్రయత్నపదార్థము లేకుండునట్టి లక్షణున కీశ్వరము చెప్పి మాటిమాటికి నీవు వనంబునకుఁ బోవుని చెప్పెను. 3

రామునిఁ దండ్రిగాఁ దలంపుము. సీతను దల్లిగాఁ దలంపుము. అడవి నే యయోధ్యగాఁ దలంపుము. ఇంక సుఖంబుగా వనంబునకుఁ బోవు

అంత వినయాచారంబు లెఱింగిన సుమంతుఁడు వినయంబునఁ జేమోడ్చుగీలించి మాతలి యింద్రునితోఁ జెప్పునట్లు రామునిఁ జూచి యిట్లని చెప్పెను. 4

అధికమయిన కీర్తిగలవాడవగు రాముఁడా! నీవు రథం బెక్కుము. నీకు మంగళంబులు గలుగుఁగాక. నీ వెచ్చటికిఁ గొనిపోవునుదువో అప్పటికి శీమ్రంబుగాఁ గొనిపోయెదను. 5

నీవు వనంబునందుఁ బదునాలుగుసంవత్సరంబు లుండవలయుఁగా! కైకేయి నీ కాజ్ఞాపించినట్లు నీ వాపదునాలుగుసంవత్సరంబులు వనంబున నుండ నారంభింపవలసినది అని సుమంతుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను. 6

సుందరములయిన పిఱుఁదులుగల సీతాదేవి చక్కగా నలంకారంబు చేసికొని సంతృప్తంబగువనంబున సూర్యునిభంగిఁ దేజరిల్లుచున్న యారభంబు లెక్కింపు. 7

అంత బంగారములతో నలంకరింపఁబడి యగ్నిహోత్రమువలె వెలుండుచున్న యారభంబును, అన్నదమ్ములు రామలక్ష్మణులును శీమ్రముగా నారోపించిరి. 8

దశరథుఁడు వనంబున నుండవలసినకాలమును లెక్కపెట్టి సీతాదేవికి వస్త్రములను సొమ్ములను రామలక్ష్మణులకు ఆయుధములను గవచంబులను ఇచ్చెనుగదా! 9

రథోపధి ప్రతిన్యస్య సచర్చ కఠినం చ తత్. ౧౬

సీతాతృతీయా నారూఢా ద్దృష్వా ధృష్ట మచోదయత్,
నుమస్త్ర స్సమ్మతా నశ్వా న్వాయువేగసమాజ్ జవే. ౧౭

ప్రతియాతే మహారణ్యం చిరరాత్రాయ రాఘవే,
బధూవ నగరే మూర్ఖా బలమూర్ఖా జనస్య చ. ౧౮

త త్సమాకులసమ్భ్రాంతం మ త్తసంకుపితద్విపమ్,
వాయశిష్టోతస్థిరోపం పుర మాసీ న్నహస్వనమ్. ౧౯

తత స్స బాలవృద్ధా సా పురీ పరమపీడితా,
రామమేవాభిదుద్రావ ఖుర్తార్తా సలిలం యథా. ౨౦

పార్శ్వతః పృష్ఠత ఇచ్చపి లమ్బమానా త్తదన్తుఖాః,
బాష్పపూర్ణముఖాస్సర్వే త మాచు ర్భ్రుశనిస్వనాః. ౨౧

సంయచ్ఛ వాజినాం రశ్మీ న్సూత! యాహి శనైశ్చనైః,
ముఖం ద్రక్ష్యేమ రామస్య దుర్దర్శం నో భవిష్యతి. ౨౨

ఆయసం హృదయం నూనం రామమాతు రసంశయమ్,

అనుమంతుఁడు దశరథుఁ డాసీతారామలక్ష్మణుల కొసంగిన వస్త్ర భూషణంబుల నాయుధకవచంబులను చిన్నవ్రటికను గుద్దలిని రథంబునడుమ నుంచి యంత సీతారామలక్ష్మణులు మువ్వురును రథంబెక్కి యుండుటం జూచి శుభలక్షణయుక్తంబులును వాయువునకుం బోలె మహావేగంబు గల వియు నగుగుఱ్ఱంబులను పడిగాఁ దోలెను. ౧౬,౧౭

రాముఁడు బహుకాలము నివసించుటకై వనంబునకుం బోగానే పట్టణంబునందలి సమస్తజనులును మూర్ఛబొందిరి. మఱియు గుఱ్ఱములు గజములు మొదలగునవియు మూర్ఛబొందినవి. రామునియొత్పసంబుఁ జూడ గ్రామంబులనుండి వచ్చినజనులును మూర్ఛబొందిరి. ౧౮

అంత నాయయోధ్యాపట్టణంబున జనులు దుఃఖంబునఁ గలఁకనొంది దొట్టుపాటున నేమియుఁ దోచక దిరుగుచుండిరి. ఏనుగులును దుఃఖాతి శయంబు శోపరూపంబునం బరిణమింప మదించి కేకలు వేయుచుండినవి. గుఱ్ఱంబులు భూషణధ్వనిచెలంగ నీట్టట్టు పరుగెత్తినవి. ఇట్లు ఆయోధ్యాపట్టణంబంతయు మహాధ్వని నిండియుండినది. ౧౯

అంత బాలరును మున్నగు నాపట్టణంబుననున్న జను లందఱు మహా దుఃఖంబు నొంది దప్పిగొన్నవారు జలంబువెంటం బోవునట్లు రామువెంటనే పరుగెత్తుచుఁ బోయిరి. ౨౦

ఆజను లందఱును ఆరామునిరథంబునకుఁ బార్శ్వభాగంబులను గొందఱును బృథ్వీభాగంబును గొందఱును బట్టుకొని వంగి కలయెత్తి రాముని ముఖంబుతట్టు చూచుచు ముఖంబునిండఁ గన్నీళ్లు గాఱు బెద్దయెలంగున నిట్టని చెప్పిరి. ౨౧

సారథివగు నుమంతుఁడా! గుఱ్ఱములపగ్గముల నీడ్చిపట్టుకొని మెల్ల మెల్లఁగాఁ బోగిమ్ము. మేము రాముని ముఖంబుఁ జూచెదము. ఇంక దానిం కాచుటకు మాకవకాశ ముండదు. ౨౨

దేవకుమారునిబోలిన కొడుకు రాముఁ డడవికిఁ బోవుచుండఁగాఁ

య ద్వేషగర్భప్రతిమే వనం యాతి స భిద్యతే. ౨౩

కృతకృత్యా హి వై దేహీ ఛాయేవానుగతా పతిమ్,
స జహాతి రతా ధర్తే మేరు మర్కప్రభా యథా. ౨౪

అహా! లక్ష్మణ! సిద్ధార్థ స్సతతం ప్రియవాదినమ్,
భ్రాతరం దేవసజ్జాశం యస్త్యం పరిచరిష్యసి. ౨౫

మహాత్యేషా హి తే సిద్ధి రేష చాభ్యుదయో మహాః,
ఏష స్సస్థస్య మార్గశ్చ య దేన మనుగచ్ఛసి. ౨౬

ఏవం వదంతస్తే సోధుం స శేకు ర్బాష్ప మాగతమ్,
సరా స్త మనుగచ్ఛంతగి ప్రియ మిహ్నోకునన్దనమ్. ౨౭

అథ రాజా వృతః స్త్రీభి ర్దీనాభి ర్దీనకేతనః,
నిష్ఠగామ ప్రియం పుత్రం ద్రక్ష్యో మితి బ్రువన్మహాత్. ౨౮

శుశ్రువే చాగ్రతః స్త్రీణాం రుదన్తీనాం మహాస్వనః,
యథా నాదగి కరేణానాం బద్ధే మవాలి కుష్ఠరే. ౨౯

వితా హి రాజా కాకుత్స్థః శ్రీమాన్ సన్నస్తదాభవత్,
పరిపూర్ణశశీ కాలే గ్రహేణోపప్లుతో యథా. ౩౦

స చ శ్రీమా న చిన్త్యాత్తా రామో దశరథాత్మజః,
సూతం సంచోదయామాస త్వరితం వాహ్మతా మితి. ౩౧

రామో యాహీతి తం సూతం తిష్ఠేతి స జనస్తదా,
ఉభయం నాశక త్సూతః కర్తు మధ్యని చోదితః. ౩౨

శౌనల్య మనసు పగులకున్నదే; ఇనుముతోఁ జేయఁబడినది కాఁబోలు. ఇందు నందేహము లేదు. ౨౩.

సీతాదేవి ఛాయవలెఁ బెనిమిటిని వెంబడించినది కావునఁ గృతార్థులై నది. ధర్మము నాశ్రయించి మేరుపర్వతమును సూర్యకాంతి వదలకుండు నట్లు వదలకున్నది. ౨౪.

లక్ష్మణుడా! నీవు ప్రియవాదియు దేవసమానుఁడు నగు నన్నకెల్లప్పుడును బరిచర్యనేయనిశ్చయించితివి కావున నీవు కృతార్థుఁడవు. ౨౫.

నీ కీరాముని వెంబడించుటయే గొప్పతపస్సిధి. ఇదియే నీ కథ్యుదయము. ఇదియే నీకు స్వర్గము గల్గించునదియు. అని జను లందఱుఁ జెప్పిరి. ౨౬.

ప్రియుఁడగు నారాముని వెంబడించునట్టి యాజనులు ఈ ప్రకారము చెప్పుచుఁ గన్పిల్ల నణఁచుకొనం జాలరైరి. ౨౭.

అంత దశరథమహారాజు దుఃఖంబున దుఃఖతలగుభార్యలం గూడి “ప్రియపుత్రం జూచెదను” అని చెప్పుచు నింటనుండి వెడలెను. ౨౮.

అంత ముందట స్త్రీలందఱు మహాగజము బంధింపఁబడఁగా నాఁడే నుంగులు దుఃఖించునట్లు రోదనంబు గావించిరి. అందువలన మహాధ్వని గలిగినది. ౨౯.

అప్పుడు తండ్రియను శ్రీమంతుఁడునగు దశరథుఁడు రామదుఃఖంబున గ్రహణకాలమునందు రాహువుచే గ్రసించుబడిన చంద్రుఁడువలెఁ జీతత నొంచెను. ౩౦.

శ్రీమంతుఁడును ఇంతమాత్రమని తెలియరాని మహాభైర్యము గల వాడునగు “దశరథపుత్రుఁడగు రాముఁడు జనులట్లు తన్ను వెంబడించుటం జూచి కిఘ్రిముగాఁ దోలుము” అని సారథి యయిన సుమంతున కాజ్ఞాపించెను. ౩౧.

అప్పుడు రాముఁ డాసుమంతుని కిఘ్రిముగాఁ దోలు మని యాజ్ఞాపించెను; అజనులు నిలుపుమని చెప్పిరి. ఇట్లు రెండువిధము లగుటవలన సుమంతుఁడు రెంటినిం జేయఁజాలఁ డయ్యె. ౩౨.

నిర్దచ్చతి మహాబాహూ రామే పౌరజనాశ్రుభిః,
పతితై రభ్యవహితం ప్రశశామ మహీరజః. 33

రుదితాశ్రుపరిద్యూనం హాహాకృత మచేతనమ్,
ప్రయాణే రాఘవ స్యాసీ త్పురం పరమవీడితమ్. 34

సుప్రావ నయనైః స్త్రీణా మాస్ర మాయాససమ్భవమ్,
మీనసంక్షోభ చలితై స్సలిలం పఙ్కుజై రివ. 35

దృష్ట్వాతు నృపతి శ్రీమా నేకచిత్తగతం పురమ్,
నిపపాతైవ దుఃఖేన హతమూల ఇవ ద్రుమః. 36

తతో హలహలాశబ్దో జజ్ఞే రామస్య పృష్ఠతః,
నరాణాం ప్రేక్ష్య రాజానం సీదంతం భృశదుఃఖితమ్. 37

హ రామేతి జనాః కేచి ద్రామమాతేతి చాపరే,
అన్తఃపురం సమృద్ధం చ కోశన్తః పర్యచేవయన్. 38

అన్వీక్షమాణో రామ స్తు విషణ్ణం భ్రాన్తచేతనమ్,
రాజానం మాతరం చైవ దదర్శానుగతౌ పథి. 39

స బద్ధ ఇవపాశేన కిశోరో మాతరం యథా,
ధర్తపాశేన సంక్షిప్తః ప్రకాశం నాభ్యుదైక్షత. 40

పదాతినౌ చ యానార్హౌ వదుఃఖార్హౌసుఖోచితౌ,
దృష్ట్వా సంచోదయామూస శీఘ్రం యాహీతి సారథిమ్. 41

నహి త త్పురుషవ్యాఘ్రో దుఃఖదం దర్శనం పితుః.

మహాబాహుండగు రాముడు వనంబునకు వెడలఁగానే జనసమృద్ధంబున
 శేరిన దుష్టులయు నాజనులు కన్నీట్లపడుటవలన నడచినది. 33

రాముని ప్రయాణకాలమునందు ఆయయోధ్యులొనిజనులందఱు రోద
 నంబునేయుచు విశేషంబుగాఁ గన్నీళ్లు గార్చుచు మహాకారంబులు సేయుచు
 మూర్ఛనొందుచు నిట్లు పరమపీడితు లయిరి. 34

అప్పుడు మత్స్యంబులు కదలుటచేఁ గదలినకమలంబులనుండి జలము
 కాటునట్లు స్త్రీలనేత్రములనుండి దుఃఖంబునఁ గన్నీరు కాటినది. 35

క్రిమంతుండగు దశరథమహారాజు అప్పు డప్పట్టణంబుననుండు జను
 లందఱు ఒక్కటేవిధంబున మహాదుఃఖంబునొంది యుండుటం జూచినంతనె
 దుఃఖం బినుమడింప వేరునఱుకఁగానే వృక్షంబు గూలునట్లు నేలం బడెను.

అంత రామునివెనుకం బోవుచుఁ గృశించి పరమదుఃఖతుఁ డైయున్న
 దశరథమహారాజును జూచి జను లందఱు రోదనంబు గావించిరి. 36

కొందఱు జనులు రాముని బేర్కొనుచును మఱి కొందఱు కాశల్యం
 బేర్కొనుచును రోదనంబు గావించిరి. అట్లంతఃపురస్థ్రీలందఱు రోదనంబు
 గావించిరి. 37

రాముఁ డారోదనధ్వనిని విని వెనుకకట్టు తిరిగిచూచి పరమదుఃఖ
 తులగు తలిదండ్రులు తన్ను వెంబడించి వచ్చుటం జూచెను. 38

ఆరాముడు త్రాటం గట్టఁబడిన గుఱ్ఱపుష్పిల్ల తనకల్లిం జూచుచందం
 బున ధర్తపాశంబుచే బద్ధుఁడుకావునఁ దలిదండ్రుల వెల్లడిగాఁ జూడక
 యోరచూపులం జూచుచుండెను. 39

రాముడు వాహనార్థు లయ్యును గాలినడకను వచ్చుచున్నవారలును
 దుఃఖంబునకుఁ దగినవారలు గాకున్నను బరమదుఃఖంబు నొందియున్నవార
 లును సుఖోచితులయినను సుఖము లేకున్నవారలు నగు తలిదండ్రులం జూచి
 “క్రిస్తుంబుగా రథంబును బోనిమ్ము” అని సుమంత్రున కాజ్ఞాపించెను. 40
 పురుషశ్రేష్ఠుండగు రాముడు అట్లు పరమదుఃఖతులయ్యుండు తలి

మాతు శ్చ సహితుం శక్త స్తోత్పార్దిత ఇవ ద్విషః. ౪౨

ప్రత్యగార మి వాయాస్తీ వత్సలా వత్సకారణాత్,
బద్ధవత్సా యథా ధేనూ రామమాలాభ్యధావత, ౪౩

తథా రుద స్తీం కౌసల్యాం రథం త మనుధావతీమ్,
క్రోశ స్తీం రామ రామేతి హనీతే! లక్ష్మణే! తి చ. ౪౪

రామలక్ష్మణసీతార్థం స్రవ స్తీం వారి నేత్రజమ్,
అసక్య త్రైక్షిత తదా నృత్యస్తీ మివ మాతరమ్. ౪౫

తిష్ఠేతిరాజా చక్షోశ్చ యాహియా పీతి రాఘవః,
సుమన్తస్య బభూవాత్తా చక్రయో రివ చాస్తరా. ౪౬

నాశ్రౌష మితి రాజాన ముపాలభ్యోఽపి వత్స్యసి,
చిరం దుఃఖస్య పాపిష్ఠ మితి రామస్త మబ్రవీత్. ౪౭

రామస్య స వచః కుర్వ న్మనుజ్ఞాప్య చ తం జనమ్,
ప్రజతోఽపి హయాన్ శీఘ్రం చోదయామాస సారథిః. ౪౮

న్యవర్తత జనో రాజ్ఞో రామం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్,
మనసాప్యశ్రువేగైశ్చ న న్యవర్తత మానుషమ్. ౪౯

దండులజూచి బరిగోలచే బొడువబడిన యేనుగుశంకి బరమపీడితుడై
మరల వారలం జూడఁజాలకుండెను. ౪౨

దూడ యింటఁ గట్టబడియుండుటంచేసి దూడయం దలిప్రేమగలది
కావున దూడం జేరుటకొఱకై యతివేగంబున నింటికిం బోవు గోవుకై పడి
రామునితల్లి యయిన కాసల్య రథంబుఁ జేరం బరుగెత్తినది. ౪౩

అట్లు రోదనంబు నేయుచు రథంబువెంబడి బరుగెత్తుచు “అయ్యో
రాముడా! సీతా! లక్ష్మణుడా!” అని యాశ్రీకించుచు సీతారామలక్ష్మణుల
దుఃఖంబునఁ గన్నీళ్లు గార్చుచు దుఃఖాతిశయంబున నొడలు చెలియక,
నర్తనంబు నేయుచున్నట్లున్న తల్లియగు కాసల్యను రాముఁడు మాటిమాటికిం
జూచెను. ౪౪, ౩౫

దశరథమహారాజు నిలు నిలు మని యఱచెను రాముఁడు “కిఁఁ
బుగాఁ దోలు” మని చెప్పెను. అందువలన, సుమంత్రుఁడు నిలుచుటకును
బోవుటకునుం దోచక చక్రంబులనడుమనుండినట్లు డోలాయమానమాన
నుండై యుండెను. ౪౬

“దశరథుఁడు నిన్ను నామాట యేల వినవైతి వని నిందించునేని నీవు
దానికి ఆసుంపులా నాకు నీవు చెప్పినది వినరాలే దని బడలు చెప్పువచ్చును.
ఇట్లు వారలు బహుకాలంబు దుఃఖం బనుభవించుచుండుటం జూడ నలవి
గాదు.” అని రాముఁడు సుమంత్రునితో జెప్పెను. ౪౭

ఆసుమంత్రుఁడు రామునిమాట ప్రకారము నేను నిశ్చయించి రాముని
వెంబడి వచ్చుచున్న యంతఃపురజనమునకు రామునివలన ననుజ్ఞయిప్పించి
గుఱ్ఱంబులు తమంతనే వేగంబుగాఁ బోవుచున్నను వానిని మఱియు
వేగంబుగాఁ దోలెను. ౪౮

రాజసంబంధిజనులు రాముఁకుం బ్రదక్షిణంబుచేసి పెనుకకు మరలిరి.
అట్లు మఱియుఁ గొండలు మరలిరి గాని మనుష్యమాత్రులుగా నుండువారల
కెవ్వరిని మనంబుననుండు దుఃఖంబును గన్నుల గాఱకన్నీళ్లును ఎంత
మాత్రము దగ్గలేదు. ౪౯

య మిచ్ఛే త్పు న రాయాస్తం నైనం దూర మనువ్రజేత్,
ఇత్యమాత్యా మహారాజ మూచు ర్దశరథం వచః. ౫౦

తేషాం వచ స్సర్వగుణోపవన్నం
ప్రస్విన్నగాత్రః ప్రవిషణ్ణరూపః,
నిశమ్య రాజా కృపణ స్సభారోఽ
వ్యవస్థిత స్తం సుత మీక్షమాణః. ౫౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చత్వారింశస్సర్గః.

ఏ క చ త్చా రిం శ స్స ర్గః

తస్మిం స్తు పురుషవ్యాఘ్రే వినిర్మూలి కృతాజ్ఞతా,
ఆర్తశబ్దో హి సంజజ్ఞే శ్రీణా మస్తఃపురే మహాన్. ౧

అనాథస్య జనస్యాస్య దుర్బలస్య తపస్వినః,
యో గతి శ్శరణం చాసీ త్స నాథః క్వసు గచ్ఛతి. ౨

న క్రుధ్య త్యభిశప్తోఽపి కోధనీయాని వర్జయన్,
క్రుద్ధా స్మృసాదయ స్వర్వా స్సమదుఃఖః క్వ గచ్ఛతి. ౩

కౌసల్యాయాం మహాతేజా యథా మాతరి వర్తతే,
తథా యో వర్తతేఽస్తాసు మహాత్మా క్వసు గచ్ఛతి. ౪

కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రాజ్ఞా సంచోదితో వనమ్,

“ఎవ్వఁడు శిఘ్రముగా మరల రావలెనని కోరియున్నచో అతని యారము వెంటింపరాదు” అని మంత్రులు దశరథమహారాజునకుంజెప్పిరి. ౧౦

దేహం బంతయుఁ జెనుటతోఁ దడిసి మహాదుఃఖంబు నొందియున్న దశరథమహారాజు భార్యతోఁ గూడినవాడై ఆమంత్రులు చెప్పిన సుగుణ యుక్తంబయిన మాటను విని యంత రాముని వెంటింపక నిలిచి ప్రీయపుత్రుఁ డగు రామునిఁ జూచుచుండెను. ౧౧

ఇది నలువదియవసర్గము.

నలువదొకటవసర్గము

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నారాముఁడు చేమోడ్చు గీలించి వసంబునకు వెడలఁగానే యవ్వ దుఃఖపురమునందలి స్త్రీలు, మహాధ్వని గలుగునట్లు రోదనంబు చేసిరి. ౧

ఆనాథులు నశత్తులుఁ గరుణింపఁదగినవారలు నగు నీజనుల కెవ్వఁడు ప్రాప్తస్థానమై రక్షకుఁడుగా నుండునో, అట్టి నాథుఁడు రాముఁ డిప్పు డెచ్చటికిఁ బోవుచున్నాఁడు? ౨

ఎవ్వఁడు తనపై నితరులులేనిదోషము నారోపించినప్పటికిని కోపంబు గలిగించువానిని విడిచి, తాను గోపంబు నొందకుండుటయే గాక కోపంబు నొందినవారల నూహించుచుండునో, మఱియు నితరులు దుఃఖపడుదురేని తానును దుఃఖపడునో, అట్టి రాముఁ డిప్పు డెచ్చటికిఁ బోవుచున్నాఁడు? ౩

ఎవ్వఁడు తనతల్లియయిన కౌసల్యయందుఁ బ్రవర్తించినట్లే, చవతి తల్లలయిన మాయందునుం బ్రవర్తించునో, అట్టిమహాలేఖాండును మహాత్ముఁడు నగు రాముఁ డిప్పు డెచ్చటికిఁ బోవుచున్నాఁడు? ౪

ఈజనులకును బ్రపంచమునకును రక్షకుడైన రాముఁడుదశరథుఁడు

పరిత్రాతా జనస్యాస్య జగతః క్వను గచ్ఛతి.

౫

అహా! నిశ్చేతనో రాజా జీవలోకస్య సంప్రియమ్;

ధర్మ్యం సత్యవ్రతం రామం వనవాసే ప్రవత్స్యతి.

౬

ఇతి సర్వా మహిష్య స్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః,

దురుదు శ్చైవ దుఃఖారా స్సస్వరంచ విచక్రతుః.

౭

స త మన్తఃపురే ఘోర మార్తశబ్దం మహీపతిః,

పుత్రశోకాభిసంతప్త శ్చుత్వా చాసీ త్సుదుఃఖతః.

౮

నాగ్నిహోత్రాణ్యహూయస్త నాపచ స్త్రహమేధినః,

అకుర్వ స్మ ప్రజాః కార్యం సూర్య శ్చాస్తరధీయత.

౯

వ్యసృజ స్కబళౌ న్నాగా గావో వత్సా న్నపాయయన్,

పుత్రం ప్రథమజం లభ్యా జనసీ నాభ్యనందత.

౧౦

త్రిశంకు ర్లోహితాంగ శ్చ బృహస్పతిబుధా వపి,

దారుణా సోమ మభ్యేత్య గ్రహా స్సర్వే వ్యవస్థితాః.

౧౧

నక్షత్రాణి గతార్చింషి గ్రహశ్చ గతతేజసః,

విశాఖాస్తు సధూమా శ్చ నభసి ప్రచకాశితే.

౧౨

కాళికానిలవేగేన మహాదధి రి వోత్థితః,

కైకేయబాధ పడజాలక వనంబునకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించఁగా దానికిలోఁబడి యిప్పు డెచ్చటికిఁ బోవుచున్నాఁడు? ౫

దశరథమహారాజు ఎంతబుద్ధిలేనివాఁడు! ప్రాణివర్గమున కంతయుఁ బ్రేయఁడును ధార్మికుఁడును సత్యప్రేతుఁడునగు రాముని వనంబునకుఁ బంపుచున్నాఁడే! అని యంతఃపురస్త్రీలు విలపించిరి. ౬

ఆరాజభార్య లందఱు, దూడను విడచిన యావులచందమున రోదనంబు సేయుచు మహాధన్వి గల్గనట్లు అఱచిరి. ౭

పుత్రదుఃఖంబునఁ బరితపించుచుండు నాదశరథమహారాజు అంతఃపురమునందుండి భయంకరం బై వినఁబడుచుండు రోదనశబ్దంబును వినియితుమడి దుఃఖంబు నొందెను. ౮

రాముఁడు వనంబునకుఁ బోయెనను దుఃఖంబున నాహితాగ్ను లగ్ని మోత్రంబులందు మోమము సేయఁజైరి. గృహస్థు లెవ్వరును దమయింద్ల యందు వండుకొనఁజైరి. జను లన్ని పనులను విడిచిపెట్టి యుండిరి. సూర్యుఁడు చంద్రానంబు నొందియుండెను. ౯

ఏనుఁగు లాహారమును దినలేదు. ఆవులు తమదూడలకుఁ బా లీయలేదు. తల్లి తనయొద్దకు మొదటికొడుకు వచ్చినప్పుడు ఎంతమాత్ర ము సంతోషింపకుండినది. ౧౦

ఇత్యాదుకులంబునకుఁ గూటస్థుఁడు ఆకాశంబున నక్షత్రరూపంబున నున్నవాఁడునగు త్రిశంకువును, అంగారకుఁడును బృహస్పతియును బుధుఁడును ఇంక నితరములయిన క్రూరగ్రహములును కొన్నిసంగమంబుచేతను గొన్ని దృష్టిచేతను గొన్ని పక్రగతిచేతను జంద్రుని బొందియుండినవి. ౧౧

ఆకాశంబున నక్షత్రంబులు కాలితలేకుండినవి గ్రహంబులును నిప్పుభంబులై యుండినవి. కోసల దేశనక్షత్రచుయిన విశాఖానక్షత్రము పొగతోఁ గూడినట్లు మలినంబై చూపట్టుచుండినది. ౧౨

వర్షాకాలమునందు మేఘసమూహముతోఁ గూడిన మహావాయుచేఁ

రామే వనం ప్రవ్రజితే నగరం ప్రచచాల తత్ . ౧౩

దిశః పర్యాకులా స్వర్వా స్తిమిరే ణేవ సంవృతాః,
నగ్రహా నాపి నక్షత్రం ప్రచకాశే న కించన . ౧౪

అకస్మాత్ సాగర స్వర్వో జనో దైన్య ముపాగమత్,
ఆహారే వా విహారే వా నకశ్చి దకరో న్తనః . ౧౫

శోకపర్యాయసస్తప్త సుతతం దీర్ఘముచ్ఛ్విసత్,
అయోధ్యాయాం జన స్సర్వ శ్శుశోచ జగతీపతిమ్ . ౧౬

బాష్పపర్యాకులముఖో రాజమార్గగతో జనః,
న హృష్టో లక్ష్మ్యతే కశ్చి త్సర్వ శ్శోకపరాయణః . ౧౭

నవాతి ఐవన శ్శీతో న శశీ సౌమ్యదగ్ధనః,
న సూర్య స్తపతే లోకం సర్వం పర్యాకులం జగత్ . ౧౮

అన్ధిన స్సుతాః స్త్రీణాం భర్తారో భ్రాతర స్తథా,
సర్వే సర్వం పరిత్యజ్య రామమేవాన్వచిన్తయన్ . ౧౯

యే తు రామస్య సుహృద స్సర్వే తే మూఢచేతసః,
శోకభారేణ చాక్రాన్తా శ్శయనం న జహు స్తదా . ౨౦

తత స్త్వయోధ్యా రహితా మహాత్మనా
పురస్తరే ణేవ మహీ సపర్వతా,

జను సముద్రంబు పొంగునట్లు, రాముఁ డడవికిఁ బోగానే ఆ యయోధ్యు
పట్టణం బంతయుఁ జలనంబు నొందినది. ౧౩

సనుస్తమలయిన దిక్కులును వ్యాకులంబులయి చీకట్లు క్రమ్మిన
ట్లుండినవి. గ్రహములుగాని నక్షత్రంబులుగాని, సమస్తముచు బ్రకాశము
లేకుండినవి. ౧౪

పట్టణమునందున్న జను లందఱును రాముఁ డరణ్యంబునకుఁ బోవుట
కన్న నితరకారణంబు లేకయె మహాదుఃఖంబు నొందినది; ఆహారమునందుఁ
గాని విహారమునందుఁ గాని, యెవ్వనికిని రుచి గలుగకుండినది. ౧౫

ఆయోధ్యయందలి జను లందఱు మహాదుఃఖంబు నొంది, యెల్లప్పు
డును విడువక నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు దశరథమహారాజుం బేర్కొని దుఃఖించు
చుండిరి. ౧౬

జను లందఱు ముఖంబునిండఁ గన్నీళ్లుగాఱి గృహంబులకుఁ బోవక
రాజమార్గంబునం దిరుగుచుండిరి. ఒక్కఁడును సంతోషంబు నొందియుండ
లేదు. అందఱును బరమదుఃఖంబు నొందిరి. ౧౭

వాయువు చల్లఁగా వీరఁ డయ్యె. చంద్రుఁడు భయంకరంబుగాఁ
జూపట్టె. సూర్యుఁ డెండగాయఁడయ్యె. ఇట్లు ప్రపంచ మంతయుఁ గలఁత
నొందియుండినది. ౧౮

కొడుకులకు తల్లలపై మమత లేకుండినది. భర్తలకు భార్యలపై ప్రేమ
దప్పినది. తోఁబుట్టువులు ఒండొరులపై స్నేహంబు వదలిరి. అందఱును
అన్నిటిని విడిచి, రామునే చింతింపుచుండిరి. ౧౯

రాముని స్నేహితు లందఱును మహాదుఃఖంబున సేమియుం దోచక
భ్రాంతి నొంది నేలం బరుండి లేవరైరి. ౨౦

అంత దేవేంద్రుఁడు లేనిచో నీభూమండలము వ్యాకులం బగునట్లు
రాముఁడు లేకుండుటంజేసి యయోధ్యపట్టణం బంతయు వ్యాకులంబై

చచాల ఘోరం భయశోకపీడితా
సనాగయోథాశ్చగతా ననాద చ.

౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకచత్వారింశస్సర్గః

ద్వి చ త్వారింశస్సర్గః

యావత్తు నిర్యత స్తస్య రజోరూప మదృశ్యత,
నైవేక్ష్యామవర స్తావ త్సంజహరాత్తచక్షుషీ.

౧

యావ ద్రాజా ప్రియం పుత్రం పశ్యత్యత్యక్తభార్గ్యమ్,
తావ ద్వ్యవధ తే వాస్య ధరణ్యాం పుత్రదర్శనే.

౨

న పశ్యతి రజోఽప్యస్య యదా రామస్య భూమిపః,
తదాఽఽర్తశ్చ విషణ్ణ శ్చ పపాత ధరణీతలే.

3

తస్య దక్షిణ మన్వాగా త్కౌసల్యా బాహు మజ్జనా,
వామం చాప్యాన్వగాత్పర్శ్వం కైకేయా భరతప్రియా.

౪

తాం నయేన చ సమ్మన్నో ధర్మేణ వినయేన చ,
ఉవాచ రాజా కైకేయాం సమీక్ష్య వ్యథితేంద్రియః.
కైకేయి! మా మ మాజ్ఞాన్ సాప్రీక్షీ స్త్వం దుష్టచారిణి!,
న హి త్వాం ద్రష్టు మిచ్ఛామి న భార్యా న చ బాధవీ.

౫

యేచత్వా మనుజీవన్తి శాహం తేషాం న తే మమ,
కేవలార్థపరాం హి త్వాం త్యక్తధర్మాం త్యజా మ్యహమ్.

౬

గజంబులును భటులును గుఱ్ఱంబులును దుఃఖంబును భయంబు నొంది నాదంబులు సేయఁ జలనంబునొంది మహాధ్వని గల్గియుండినది. ౨౦

ఇని నలువదియొకటవసర్గము.

నలువది రెండవసర్గము

ఆరాముఁడు పోవుచుండఁగా మార్గంబున రథసంచారమువలనం గలిగిన దుష్టు ఎంతవఱి కగపడుచుండెనో, అంతవఱియు దశరథమహారాజు చిడువక రామునిం జూచుచునే యుండెను. ౧

దశరథమహారాజు ప్రియుఁడును బరమధార్మికుఁడు నగు తనకొడుకును రామునిం జూచునంతవఱియు ఆరాముఁ డెంతదూరముపోయినను పరాగమగపడుచుండుటం జేసి యాదశరథమహారాజును గొడుగును జూడవలెననియే భూమియందుఁ బరాగమర్శమున వృద్ధిఁ బొందుచుండినట్లు దోచుచుండినది. ౨

దశరథమహారా జంత రామునిరథపరాగముగూడఁ గనుపడకపోగానే దీనుఁడును బరమదుఃఖితుఁడు నై నేలంబడెను. 3

దశరథుఁడు నేలం బడఁగానే కాసల్య లేవనెత్తుటకై యతనికుడిచేరిం బట్టుకొనినది. భరతునియందుమాత్ర మధికప్రీతిగల కైకేయియు నతని వాచుపార్శ్వంబున నుండినది. ౪

సీతియు ధర్మమును వినయంబును గల దశరథమహారాజు తనయెడను ప్రక్కనున్న యాకైకేయిం జూచి వరమపీడితుఁ డై యిట్లని చెప్పెను. ౫

కైకేయా! నీవు దుష్టురాలవు. నీవు నాయవయవంబులు దాకవలదు. నిన్నుఁ జూచుటకు నా కిచ్చలేదు. నీవు భార్యవు కావు. నీకును నాకును సాధారణబంధుత్వమును లేదు. ౬

మఱియు ని మ్నెవ్వ రాశ్రయించి యున్నారో వారలకు నేను రాజునుగాను. నాకు వారలు భృత్యులు గారు. నీవు అర్థమునందు మాత్రమె

అగృహం యచ్చతే పాణి మగ్నిం పర్యణయం చ యత్,
అనుజానామి తత్సర్వ మస్మి స్లోకే పరత్ర చ.

౮

భరత శ్చే త్ప్రీతీత స్సన్య ద్రాజ్యం ప్రాప్యేవ మవ్యయమ్,
యన్నే సదద్యా త్పిత్రం మాం మా త ద్దత్త మాగమత్. ౯
అథ రేణుసముద్భ్యస్తం సముత్థాప్య నరాధిపమ్,
న్యవర్తత తదా దేవీ కౌసల్యా శోకకర్షితా.

౧౦

హత్యేవ బ్రాహ్మణం కామా త్వప్రప్త్వైర్గ్ని మివ పాణినా,
అన్వతప్యత భర్తాత్మా పుత్రం సంచిన్త్య తాపసమ్.

౧౧

నివృత్త్యైవ నివృత్త్యైవ సీదతో రథవర్తను,
రాజ్ఞో నాతిబభౌ రూపం గ్రస్త స్యాంశుమతో యథా.

౧౨

విలలాప చ దుగళార్తః ప్రియం పుత్ర మనుస్మరన్,

నగరాన్త మనుస్రాప్తం బుద్ధ్వా పుత్రే మ భాబ్రవీత్.

౧౩

వాహనానాం చ ముఖ్యానాం పహతాం తం మమాత్మజమ్,
పదాని పథి దృశ్యన్తే సమహాత్మా న దృశ్యతే.

౧౪

య స్సుభే షూపథానేషు శేతే చన్దనరూపితః,
వీజ్యమానో మహార్హాభిః స్త్రీభి ర్మమ సుతోత్తమః.

౧౫

స మానం క్వచి దే వాద్య పృక్షమూల ముపాశ్రితః,

యానక్తిగలదానవు. నీకు ధర్మంబు గావలసినది లేదు. కావున నిన్నవిడిచెదను. ౭

నే నగ్నిసాక్షికంబుగా నీహస్తమును గ్రహించుటయు, నీతోఁగూడ నగ్నికిం బ్రదక్షిణంబు సేసియందుటయు ఈరెంటినలన నీతో నాకుం గలిగినసంబంధమును విహితసంబంధముగాని పరలోకసంబంధముగాని యంతయు నిప్పుడు విడుచుచున్నాను. ౮

ధర్మతుఁ డక్షయంబగు రాజ్యంబు నొంది సంతోషించునేని యతఁడు నన్ను జ్ఞేశించి యొసంగు జలతర్పణాదులు నాకుఁ జేరకుండుఁగాక. ౯

అంత దుఃఖమునం గృశించియున్న కౌసల్యాదేవి దుమ్ముతో నిండి యున్న దశరథమహారాజును లేవనెత్తియతనిం దీసికొని మరలిపోయెను. ౧౦

ధార్మికుఁడగు దశరథమహారాజు తాపసవేషముచు దాల్చిన తనకొడుకుం దలంచుకొని కావలెనని బ్రాహ్మణునిం జంపినవానికై వడి హస్తంబున నగ్నిం దాఁకినవానిధంగి మిక్కిలియు ననుతాపంబు నొందుచుండెను. ౧౧

అంత నడుగడుగునకును మార్గములందు మరలి మరలి చూచుచుఁ బరమ దుఃఖంబు నొందుచున్న యాకౌసల్యాదశరథులు రాహుగ్రస్తుఁడగు సూర్యునికై వడిఁ బ్రకాశము లేకుండిరి. ౧౨

అదశరథుండు ప్రియపుత్రుఁడగు రాముం దలంచుకొని పరమదుఃఖితుఁడై రోదనంబు సేయుచుండెను. ౧౩

అదశరథమహారాజుంత రాముండు పట్టణంబు దాటెనని తెలిసికొని దుఃఖంబున నిట్లని చెప్పెను. ౧౪

నాకొడుకయిన రామునిం దీసికొనిపోయిన యుత్తమాశ్వంబులయందు గులును మార్గంబున నగపడుచున్నవి. ఆమహాత్ముండుమాత్రముగ వడలేదు. ౧౫

సుగంధించినదనంబుఁ బూసికొని యుత్తమస్త్రీలు వీవఁగా సుఖకరంబులయిన తలగదలందుఁ బరుండునట్టి నాప్రియపుత్రుఁ డిప్పుడు ఎప్పుటనో యొక్కచోట నొక్కచెట్టుక్రింద కొయ్యను గాని జాతినిగాని తలగడగాఁ జేసికొని పరుండియుండును. ఇది నిశ్చయము. ౧౬

476 . ఆయోధ్యాకాండే - ద్విచత్వారింశస్సర్గః స్తమము.

కాష్ఠం వా యదివాఽశ్వాన ముపథాయ శయిష్యతే. ౧౬

ఉత్థాస్యతి చ మేదిన్యాగి కృపణః పాంసుకుణ్డితః,
వినిశ్శ్వసన్ప్రస్రవణా త్క రేణూనా మివర్షభః. ౧౭

ద్రక్ష్యన్తి నూనం పురుషా దీర్ఘ బాహుం వనేచరాః,
రామ ముత్థాయ గచ్ఛంతం లోకనాథ మనాథవత్. ౧౮

సా నూనం జనక స్తేష్టా సుతా సుఖసదోచితా,
కణ్ఠకాక్రమణాక్రాంతా వన మద్య గమిష్యతి. ౧౯

అనభిజ్ఞా వనానాం సా నూనం భయ ముపైష్యతి,
శ్వాపదానర్దితం శ్రుత్వా గమ్భీరం రోమహర్షణమ్. ౨౦

స కామా భవ కైకేయి! విధవా రాజ్య మావస,
స హి తం పురుషవ్యాఘ్రం వినా జీవితు ముత్సహే. ౨౧

ఇత్యేవం విలప న్నాజా జనౌఘే నాభిసంవృతః,
అపస్మాత ఇవారిష్టం ప్రవివేశ పురోత్తమమ్. ౨౨

శూన్యచత్వరశ్శాంతాం సంవృతాపణదేవతామ్,
క్లాన్తదుర్బలదుఃఖార్తాం నాత్యాకీర్ణమహాపథామ్. ౨౩

తా మవేక్ష్య పురీం సర్వాం రామమేవానుచిన్తయన్,
విలపన్ ప్రావిశ ద్రాజా గృహం సూర్యిణివామ్బుజమ్. ౨౪

అట్టి నాకొడుకు రాముఁ డింక దుఃఖితుడై జేహం బాతయు దుమ్ము
నిండియుండఁగా నిట్టూర్పులు వుచ్చుచు సెలయెఱిసమీపంబుననుండి.
యేనుగు లేచునట్లు నేలపైనుండి లేవఁగలఁడు. ౧౭

వనవాసులగు పురుషులు మహాబాహుఁడును లోకనాథుఁడు నగు
రాముఁ డనాథయుంబోలే నేలపైనుండి లేచిపోవుచుండఁగాఁ జూడఁగలరు.
ఇది నిశ్చయము. ౧౮

జనకమహారాజు ప్రియపుత్రయు నెల్లప్పుడును సుఖం బరుభించుటకే
తగినదియు నగు నానీత యిప్పుడు ముండ్లపై నడుగులు పెట్టి పాదంబుల
యందు ముండ్లు గ్రుచ్చుకొనఁగా బాధపడుచు నడచిలోఁ బోఁగలదు.
నిశ్చయము. ౧౯

అనీత యెప్పుడు నడపుల నెఱుంగనిని కావున, భయంకరంబును గగు
ర్పాటు గలిగించునదియునగు క్రూరజంతువులధ్వనిని విని భయంబునొందును.
ఇది నిశ్చయము. ౨౦

కైకేయీ! నీకోరికి నెఱవేఱినది. ఇంక విధవపై దొరతనము నేయుము.
నేనుమాత్రము పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నారాముని విడిచి యెంతమాత్రము జీవించఁ
కాలను. అని దశరథుఁడు విలపించెను. ౨౧

దశరథమహారాజా, ఈ ప్రకారము రోదనము నేయుచు జననమూహ
ముచేఁ బరివేష్టితుడై బంధువు మృతుఁ డగునేని స్నానముచేసినవాఁడువలెఁ
బరమదీనుడై యయోధ్యం బ్రవేశించెను. ౨౨

దశరథమహారాజా, చతుష్పథంబులందును గృహద్వారంబులందును
జనులులేనిదియు, మూయఁబడిన యంగడిపీఠియందలి దేవాలయములు గల
దియు, దేహంబున నడువ శక్తిగల జను లందఱు రాముని వెంబడించిపోయిరి
కావున బడలియు దుర్బలులై దుఃఖార్తులయిన జనులుమాత్రమే గలదియు,
రాజమార్గమునందుఁగూడఁ గొంచెముగానే జనులు గలదియునగు నయోధ్యా

మహాహ్రద మి వాక్షోభ్యం సుపణ్ణేన హృతోరగమ్,
రామేణ రహితం వేశ్య వై దేహ్యో లక్ష్మణేన చ. ౨౫

అథ గద్గదశబ్దస్తు విలప స్తనుజాధిపః,
ఉవాచ మృదు మందాంధం నచనం దీన మర్పరమ్. ౨౬

కౌసల్యాయా గృహం శీఘ్రం రామమాతృ ర్నయన్తు మామ్,
న హ్యన్యత్ర మమాశ్వాసో హృదయస్య భవిష్యతి. ౨౭

ఇతి బ్రువన్తం రాజాన మనయన్ ద్వారదర్శినః,
కౌసల్యాయా గృహం తత్ర న్యవేశ్యత విసీతవత్. ౨౮

తత స్తస్య ప్రవిష్టస్య కౌసల్యాయా నివేశనమ్,
అధిరుహ్యసి శయనం బభూవ లులితం మనః. ౨౯

పుత్రద్వయవిహీనం చ స్నుషయాపి వివర్జితమ్,
అపశ్య ద్భవనం రాజా నప్తచన్ద్ర మి వామ్బరమ్. ౩౦

తచ్చ దృష్ట్వా మహారాజో భుజ ముద్యమ్య వీర్యవాన్,
ఉచైష్స్వరేణ చుక్రోశ హః! రాఘవ! జహాసి మామ్. ౩౧

సుఖతా బత తం కాలం జీవిష్యన్తి నరోత్తమాః,
ఋష్యజన్తో యే రామం ద్రక్ష్యన్తి పున రాగతమ్. ౩౨

అథ రాత్ర్యాం ప్రపన్నయాం కాశరాత్ర్యామివాత్మనః,
అర్ధరాత్రే దశరథః కౌసల్యా మిద మబ్రవీత్. 33

రామం మేఽనుగతా దృష్టి రద్యాపి న నివర్తతే,
న త్వా పశ్యామి కౌసల్యే! సాధు మాం పాణినా స్పృశ. 34

తం రామ మే వానువిచింతయంతం
సమీక్ష్య దేవీ శయనే సన్నమ్,
ఉపాపవిశ్యాధక మాత్తదూపా
వినిశ్చ్యసంతి విలలాప కృచ్ఛ్రమ్. 34
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్విచత్వారింశస్సర్గః.

త్రి చ త్వారింశస్సర్గః
తత స్సమీక్ష్య శయనే సన్నం శోకేన పార్థివమ్,
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా త మువాచ మహీపతిమ్. ౧

రాఘవే నరశార్దూలే విష ముప్త్వా విజిహ్వాతామ్,
విచరిష్యతి కైకేయా నిర్దుక్షేహ పి వన్నగీ. ౨

వివాస్య రామం సుభగా లబ్ధకామా సమాహితా,
త్రాసయిష్యతి మాం భూయా దుష్టాహి రివ వేశ్మని. 3

అంతః దనకుఁ బ్రశమకాలరాత్రివలె నలిభయంకరందై జోంచు
 ఈన్న రాత్రి రాఁగానే దశరథుఁ డర్థరాత్రి సమయంబునఁ గౌసల్యం జూచి
 యిట్లని చెప్పెను. 33

కౌసల్యా! నాదృష్టి ఇంకను రామునివైననే యున్నది. ఇప్పుడును
 స్వాధీనము గాకున్నది. కావున నేను నిన్నుంగూడఁ జూడఁజాలకున్నాను.
 నీవు నాయందు దయయుంచి “కైకేయిమాట విని యంతదూరము చేసినాఁ”
 డను కోపంబు విడిచి “యేమో తెలియక చేసినాఁ” డని మన్నించి
 నీహస్తముచేత నన్నుఁ జక్కఁగా స్పృశింపుము. అప్పటికి నాసంతాపము
 కొంతవఱకు అణగును. అని దశరథుఁడు కౌసల్యతోఁ జెప్పెను. 34

అంతః గౌసల్యాదేవి పాన్పువైనుండీ రామునే తలంచుకొనుచు
 దుఃఖించుచున్న యాదశరథమహారాజుం జూచి యతని సమీపంబునఁ గూర్చుండి
 పరమదుఃఖంబు నొంది నిట్టూర్పులు వుచ్చుచు రోదనంబు చేసెను. 35

ఇది నలువదిరెండవసర్గము.

—
 నలువదిమూడవసర్గము

అంతః బుత్రదుఃఖంబునం బీడింపబడుచున్న కౌసల్య శయనంబు
 నందు దుఃఖముచేఁ గృశించియున్న దశరథమహారాజుం జూచి యిట్లని
 చెప్పెను. 1

కైకేయి పురుషశ్రేష్ఠుండగు రామునకుఁ గుటిలముగా విషంబువంటి
 యవకారము గావించినది. ఇంక సుఖముగాఁ గృబునమువిడిచిన పామువలె
 సంతోషంబున విహరింపఁగలదు. 2

సుందరాంగియగు కైకేయి రాముని పనంబునకుఁ బోవునట్లుచేసి కన
 కోర్కులం దీర్చుకొన్నదై మనస్సమాధానంబు నొంది యింటం జేరిన దుష్ట
 సర్పమువలె న స్నిగ్ధ మణియు నధికముగా భయపఱచును. 3

ఆయాధ్యాయము—31

అథ స్త నగరేరామ శ్చర నైభిత్తం గృహే వసేత్,
కామకారో నరం దాతు మపిదాసం మ మాత్మజమ్. ౪

పాతయిత్వా తు కై కేయ్యా రామం స్థానా ద్యథేష్టతః,
ప్రదిష్టో రక్షసాం భాగః పర్వణీవాఽపి తాగ్నినా. ౫

గజరాజగతి ర్వీరో మహాబాహు ర్ధనుర్ధరః,
వన మావిశతే నూనం సభార్య స్సహలక్షణః. ౬

వసే త్వదృష్టదుఃఖానాం కై కేయ్యాఽనుమతే త్వయా,
త్యక్తానాం వనవాసాయ కా న్వవస్థా భవిష్యతి. ౭

తే రత్నహీనా స్తరుణాః ఫలకాలే వివాసితాః,
కథం వత్స్యన్తి కృపణాః ఫలమూలైః కృతాశనాః. ౮

అపీదాసిం స కాల స్స్యా స్తమ శోకక్షయ శ్శివః,
సభార్యం య త్సహ భ్రాత్ర పశ్యేయ మిహ రాఘవమ్. ౯

సుప్తే వోపస్థితౌ వీరౌ కదాఽయోధ్యాం గమిష్యతః,
యశస్వినీ హృష్టజనా సూచ్ఛ్రితధ్వజమాలినీ. ౧౦

ఇంతకన్న రామున కన్నమునుం బెట్టక, భరతున కతని దాసునిగాఁ గోరుటయైన నాకు మంచిదే. ఆపక్షమున రాముఁడు పట్టణమున బిచ్చ మెత్తి తినుచు భరతురకు సేవచేయుచు గృహంబున నాయెనుట నె యుండును. ౪

సీవు స్వీచ్ఛగా రాముని నతనిస్థానంబుననుండి వదలఁద్రోసి యా హితాన్నియగువాఁడు” పర్వకాలంబున దేవతల కీయఁదగిన హవిర్భాగమును మోహంబున రాక్షసుల కిచ్చునట్లు రామున కీవలసిన రాజ్యభాగమును కైకేయి కిచ్చినావు. ౫

మహాగజంబునకుం బోలే గంభీరంబగు నడతగలవాఁడును బరాక్రమ కాలియును మహాబాహుఁడును ధనుర్ధరుఁడు నగు రాముఁడు భార్యకు లక్ష్మణునిం గూడి వనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు !. ౬

సీవు కైకేయిమాటను విని ఎప్పుడును వనవానదుఃఖంబు ననుభవించి యెఱుంగనట్టి యాసీతారామలక్ష్మణుల వనంబున నివసించ నాజ్ఞాపించితివే ! వారలు వనంబున నెట్లుందురు? ౭

సీతారామలక్ష్మణులు మంచియహంస కాలంబున భోగంబు లనుభవించ వలసినప్పుడు శ్రేష్ఠవస్తువులం బాసి నీయాజ్ఞపలన నరణ్యంబునకుఁ బోయి దరిద్రులయి ఫలమూలంబులం దినుచు నెట్లుండఁగలరు? ౮

ఇప్పుడే యావసునాలుగు సువత్సరంబులును గడిచి రాముఁడును సీతయు లక్ష్మణుఁడును ఇచ్చటికి రాఁగా సేతు జూచి నాదుఃఖంబు నశించు నంతటికాలము గల్గినా యేమి! ౯

పరాక్రమకాలులగు రామలక్ష్మణులు నిద్రలేయి లేచినంత సుఖము గాను శిఘ్రముగాను అయోధ్యాపట్టణసమీపంబునకు వచ్చి యంత వారు చచ్చుటను విని జనులు పట్టణం బాతయు నలంకరింపఁగా మహాకీర్తిగలదియై బరమసంతోషంబు నొందినజనులతోను బైకెత్తి కట్టబడిన ధ్వజంబులతోను అప్పుచున్నదియు నగు నయోధ్యాపట్టణంబు నెప్పుడు ప్రవేశింతురు? ౧౦

484 ఆయోధ్యాకాండే - త్రిచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

కదా ప్రేక్ష్య నరవాక్యాఘ్రా వరణ్యా త్పునరాగతా,
నన్దిష్యతి పురీ హృష్టా సముద్ర ఇవ షర్వణి. ౧౧

కదాఽయోధ్యాం మహాబాహుః పురీం వీరః ప్రవేక్ష్యతి,
పురస్కృత్య రథే నీతాం వృషభో గోవధూ మివ. ౧౨

కదా ప్రాణిసహస్రాణి రాజమార్గే మమాఽత్తజౌ,
లాజై రవకిరీష్యన్తి ప్రవిశన్తా వరిష్ఠమా. ౧౩

ప్రవిశన్తౌ కదాఽయోధ్యాం ద్రక్ష్యామి శుభకుణ్డలా,
ఉదగ్రాయుధనిస్త్రింశౌ సశృణ్వా వివ షర్వతా. ౧౪

కదా సుమనసః కన్యా ద్విజాతీనాం ఫలాని చ,
ప్రదిశన్త్యః పురీం హృష్టాః కరిష్యన్తి ప్రదక్షిణమ్. ౧౫

కదా పరిణతో బుద్ధ్యా వయసా చామరప్రభః,
అభ్యుపైష్యతి ధర్మజ్ఞ స్త్రివర్ష ఇవ లాలయన్. ౧౬

నిస్సంశయం మయా మన్యే పురా వీర! కదర్యయా,
పాతుకామేషు వత్సేషు మాతృగాణాం శాంతితా స్తస్మాదాః. ౧౭

పాహం గౌరివ సింహేన వివత్సా వత్సలాకృతా,
కైకేయా పురుషవాక్యాఘ్రా! బాలవత్సేవ గౌర్భలాత్. ౧౮

అడవినుండి మరలవచ్చిన పురుషశ్రేష్ఠులగు రామలక్ష్మణులం జూచి,
యీపట్టణంబునందలి జనులందఱు, పున్నమసాఁడు సముద్ర ముప్పొంగు
నట్లు ఎప్పుడు పరమసంతోషంబు నొందుదురు?.

౧౧

మహాబాహుండును బరాక్రమవంతుండు నగు రాముండు అఱిగోతు
గోవుతోఁ గూడినట్లు సీతతోఁ గూడి, రథంబున నీయయోధ్యాపట్టణమున
కెప్పుడు వచ్చును?.

౧౨

శత్రువుల నడంగఁ ద్రొక్కుం జాలినట్టి నాకొడుకులు పట్టణప్రవేశము
సేయుచుండఁగా రాజమార్గంబున వారలపై వేసవేలజను లెప్పుడు
సేరాలు చల్లుదురు?.

౧౩

రామలక్ష్మణులు మరల నిచ్చటికి వచ్చి సుందరములగు కుండలంబు
లతో నొప్పుచు నున్నతంబులగు ధనుఃఖడ్గంబులు ధరించినవారలుగావున శిఖర
పతంబులగు పర్వతంబులకరణిం దేజిల్లుచు నీయయోధ్యాపట్టణంబు
ప్రవేశించుచుండఁగా నే నెప్పుడు చూడఁగలను?.

౧౪

అసీతారామలక్ష్మణులు మంగళకన్యకలకును బ్రాప్తజులకును బుష్పం
బుల ఫలంబుల నొసంగుచు సంతోషంబున నయోధ్యాపట్టణంబున కెప్పుడు
ప్రదక్షిణంబు సేయుదురు?.

౧౫

క్షానంబున వృద్ధుండును పయసున దేవతలువలె నిరువదియైదేండ్ల
వాఁడును ధార్మికుండు నగు రాముండు మూడేండ్లపిల్లవానిభంగి లాలన
సేయుచు నాయొద్ద కెప్పుడు వచ్చును?.

౧౬

పరాక్రమశాలివగు దశరథుండా! నేను మూర్ఖజన్మమునందు బిడ్డలు
బట్టలయొద్దఁ బాలుద్రాగుట కుండఁగా ఆతల్లుల ప్రసములను ఛేదించి
యందును, ఇందు సంకయము లేదు. అని తలంచెదను.

౧౭

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు దశరథుండా! లేతదూడగల యావువలె బిడ్డయం
చరిచ్రైకుగల నన్నును సింహము దూడను జంపి ఆవును దూడలేనిదానఁ గాఁ
జేయునట్లు కైకేయి బలాత్కారమువలన బిడ్డలేనిదానిఁగాఁ జేసినది.

౧౮

సహి తావద్గుణైర్జ్వలం సర్వశాస్త్రవిశారదమ్,
ఏకపుత్రా వినా పుత్ర మహం జీవీతు ముత్సహే.

౧౯

సహి మే జీవితే కింఞ్చిత్సామర్థ్య మిహ కల్ప్యతే,
అపశ్యన్త్యాః ప్రియం పుత్రం మహాబాహుం మహాబలమ్. ౨౦
అయం హి మాం దీపయతే సముత్థిత
స్తనూజశోకప్రభవో హుతాశనః,
మహీ మిమాం రక్షిభి రుద్ధతప్రభో
యథా నిదాఘే భగవాన్ద్వీవాకరః.

౨౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః.

చ తు శ్చ త్వారింశస్సర్గః

విలపంతీ తథా తాం తు కౌసల్యాం ప్రమదోత్తమామ్,
ఇదం ధర్తే స్థితా ధర్మ్యం సుమిత్రా వాక్య మబ్రవీత్. ౧
తవార్యే సద్గుణై ర్యుక్తః పుత్ర స్సపురుషోత్తమః,
కిం తే విలపితే నైవం కృపణం రుదితేన వా.

౨

యస్తవార్యే గతః పుత్ర స్త్యక్త్వా రాజ్యం మహాబలః,
సాధు కుర్వన్మహాత్మానం పితరం సత్యవాదినమ్. 3

శిష్టై రాచరితే సమ్యక్కుశ్య త్ప్రేత్య ఫలోదయే,
రామో ధర్తే స్థిత శ్రేష్ఠో న స శోచ్యగకదాచన.

౪

నేను లేకలేక యొక్కొడుకును బెట్టుకొనియున్నాను. లోకంబునఁ గల్గొనిగలంబు లెన్నిగలవో వానియన్నిటితోడఁ గూడినవాఁడును సమస్త శాస్త్రంబులందును బండితుఁడునగు నాకొడుకునుం గూడ విడిచి నేను బ్రతుకంజాలను. ౧౯

మహాబాహుఁడును మహాబలుఁడునగు ప్రియపుత్రుం జూడకున్న నా కెప్పుడు జీవించుట కేయుపాయమును లేదు. ౨౦

ఎండకాలంబున నినుమడికాంతిగల భగవంతుఁడగు సూర్యుఁడు కెరణంబుల భూమినిం దపింపఁజేయునట్లు, ఈపుత్రదుఃఖమునం బుట్టిన యగ్నిహోత్రము ప్రజ్వరిల్లి నన్నుం దపింపఁజేయు చున్నది. అని కౌసల్య విలపించినది. ౨౧

ఇది నలువదిమూడవసర్గము.

నలువదినాలుగవ సర్గము

అంత నట్లు విలపించుచున్న యుత్తమస్త్రీ యగు కౌసల్యం జూచి ధార్మికురాలగు సుమిత్ర ధర్మిష్ఠంబగు నీమాటం జెప్పెను. ౧

పూజ్యురాలవగు కౌసల్యా! నీపుత్రుండు, సమస్తసద్గుణంబులుం గల వాఁడు. పురుషులయందఱిలో నుత్తముఁడు. నీవేల యిట్లు విలపించుచు దుఃఖంబున రోదనంబు చేసెదవు? ౨

పూజ్యురాలవగు కౌసల్యా! మహాబలుఁడగు నీకొడుకు రాముఁడు ఎల్లప్పుడును శిష్టులచే శ్రద్ధతో నాచరింపఁబడుచున్నదియుఁ బరలోకంబు నందు మహాఫలంబు గల్గించునదియు నగు భర్తంబు నవలంబించి మహాత్ముఁడగు తండ్రికిని అనత్యదోషంబు నొందనీయక సత్యవాదిం జేయుటకై రాజ్యంబును విడిచి యరణ్యంబునకుఁబోయెను. అట్టి వరమధార్మికుఁడు నుత్తముఁడు నగు రాముని గుఱించి దుఃఖంపరాదు. 3, ౪

వర్తతే చోత్తమాం వృత్తిం లక్ష్మణోఽస్మి నృదాఽనఘః,
దయావా స్వర్వభూతేషు లాభ స్తస్య మహాత్మనః. ౫

అరణ్యవాసే యద్దుఃఖం జానతీ వై సుఖోచితా,
అనుగచ్ఛతి వై దేహీ ధర్మాత్మానం త వాత్మజమ్. ౬

కీర్తిభూతాం పతాకాం యో లోకే భ్రమయతి ప్రభుః,
ధర్మసత్యవ్రతధనః కిం న ప్రాప్తస్త వాత్మజః. ౭

వ్యక్తం రామస్య విజ్ఞాయ శౌచం మాహాత్మ్య ముత్తమమ్,
న గాత్ర మంశుభి సూర్య సుంతాపయితు మర్హతి. ౮
శివ స్సర్వేషు కాలేషు కాననేభ్యో వినిస్సృతః,
రాఘవం యుక్తశీతోష్ణ స్సేవిష్యతి సుఖోఽనిలః. ౯

శయాన మనఘం రాత్రౌ పితే వాభిపరివ్యజః,
రశ్మిభి స్సంస్పృశం శీఘ్రై శ్చంద్ర మాహ్లాదయిష్యతి. ౧౦

దదౌ చాస్త్రాణి దివ్యాని యస్మై బ్రహ్మ మహాజనే,
దానవేష్ట్యం హతం దృష్ట్వా తిమిధ్వజసుతం రణే. ౧౧
స శూరః పురుషవ్యాఘ్రః స్వబాహుబల మాశ్రితః,
అసన్తస్రోఽప్యరణ్యస్తో వేశ్మ నీవ నివత్స్యతి. ౧౨

యస్యేషుపథ మాసాద్య వినాశం యాన్తి శత్రవః,
కథం న పృథివీ తస్య కాసనే స్థాతు మర్హతి!. ౧౩

పాపరహితుఁడును సమస్తప్రాణులందును దయగలవాఁడు నగు లక్ష్మణుఁడు ఆరామునకు మిక్కిలియు సేవసేయుచున్నాఁడు. ఇది మహాత్ముఁడగు నాలక్ష్మణునకు గొప్పలాభము. ౧

ఎల్లప్పుడును సుఖం బుభవింతుటకే తగినదగు సీత వనవాసుంబునం గలుగు దుఃఖింబు నెఱింగినదయ్యె పరివ్రత కావున వనంబునకుఁ బోవుచున్న భర్తాత్ముఁడగు నీకుమారుని వెంబడించినది. ౨

ప్రపంచమునం దంతయు మనకులంబునకుఁ గీర్తిదెచ్చునట్టి మహాసమర్థుఁడును ధర్మమును సత్యమునె ధనముగా నెంచియున్నవాఁడు నగు రామున కేమియు నపాయము గలుగదు. సమస్తశత్రువులను జయించి సుఖంబుగా నిచ్చుటికి రాఁగలఁడు. ౩

సూర్యుఁడును రామునిపారిశుద్ధ్యమును మాహాత్మ్యంబును స్పష్టముగా నెఱింగి రామునిదేహమును దనకిరణములచే నెంతమాత్రము తనింపఁజేయఁడు.

రామునిసద్గుణంబులకు మెచ్చి యడవులనుండి సుఖకరంబయినదియు నమకిలోష్ఠంబును మంగళకరంబు నగు వాయువు రామునిపై సమస్తకాలంబుల యందును వీచుచుండఁగలదు. ౪

చంద్రుఁడును బాపరహితుఁడగురామునిసద్గుణంబులకు మెచ్చి రాముఁడు రాత్రికాలంబునం బరుండియుండఁగాఁ దంద్రివలె వాత్సల్యంబునఁ జల్లని కిరణంబులం గవ్వఁగిలించి యతని సంతోషింపఁజేయఁగలఁడు. ౫

రాముఁడు మహాపరాక్రమశాలి. యతడుఁ మున్ను దానవశ్రేష్ఠుఁడగు శంబరకుమారుం జంపఁగా నవ్వుడు దానిం బొంది హర్షించి బ్రహ్మదేవుఁడును రామునకు దివ్యాస్త్రంబుల నొసంగెనుగదా! అట్టి మహాకూరుఁడగు రామునకు వనంబులొనుండుట యెంతమాత్రము కష్టముగాదు. అతఁడదవియందైనను నిర్భయఁడై యింటనుండునట్లు సుఖంబుగా నుండఁగలఁడు.

రాముని బాణంబులకు గుఱియగుటచేతనే శత్రువు లందఱు వాశంబు నొందుచున్నారే అట్టి రామునియాజ్ఞకు భూమి యెట్లు లోబడకుండును? ఆవశ్యము లోబడును. ౬

490 అయోధ్యాకాండే - చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

యా శ్రీ శ్చార్ణం చ రామస్య యా చ కల్యాణసత్త్వతా,
నివృత్తారణ్యవాస స్స ఊప్రం రాజ్య మవాప్స్యతి. ౧౪

సూర్యస్యాపి భవేత్సూర్యో హ్యగ్నే రగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః,
శ్రియః శ్రీ శ్చ భవేద్దగ్రాః కీర్తిః కీర్త్యాః ధుమాక్షమా. ౧౫
దైవతం దైవతానాం చ భూతానాం భూతసత్త్వమ,
తస్య కే హ్యగుణా దేవి! రాష్ట్రే వా ప్యథవా పురే. ౧౬

పృథివ్యా సహ వై దేహ్య శ్రియా చ పురుషర్షభః,
ఊప్రం తిస్మభి రేతాభి స్సహ రామోఽభిషేక్స్యతి. ౧౭
దుఃఖజం విసృజన్త్యాస్రం నిష్కామస్త ముదీక్ష్యయమ్,
అయోధ్యాయాం జనా స్సర్వే శోకవేగసమాహతాః. ౧౮
కుశచీరధరం దేవం గచ్ఛన్త మపరాజితమ్,
సీతేవానుగతా లక్ష్మీస్తస్య కిం నామ దుర్లభమ్. ౧౯

ధనుర్గ్రహవరో యస్య బాణఖడ్గా వ్రభృత్స్వయమ్,
లక్ష్మణో వ్రజతి హ్యగ్రే తస్య కింనామ దుర్లభమ్? ౨౦

నివృత్తవనవాసం తం ద్రష్టాఽసి పున రాగతమ్,
జహి శోకం చ మోహం చ దేవి! సత్యం బ్రవీమి తే. ౨౧

శిరసా చరణా వేతౌ వస్తమాన మనినితే,

రాముని దేహకాలియు నతనిపరాక్రమమును నతనిమహాబలమును జూడగా నతఁడు పదునాలుగుసంవత్సరములు సరణ్యులులో లీలమొనఁగడసి కీశ్రుంబుగ రాజ్యము నొందునని స్పష్టముగాఁ దెలియఁపఱచుచున్నది.

కౌసల్యాదేవీ ! రాముఁడు సూర్యనకును సూర్యుఁడు. నిష్కనకును నిష్ప. నియంతకును నియంత. సంపదకును సంపద. కీర్తికిని గీర్తి. ఓర్పునకును ఓర్పు. దేవతలకును దేవత. భూతంబులకును భూతము. అట్టిమహాప్రభావుఁడగు రామునకు దేశమునందుఁగాని పట్టణంబునందుఁగాని యెవ్వరు విరోధమునేయఁజాలుదురు? ౧౫౧౬

ఈయయోధ్యయందలి జను లందఱు ఎవ్వఁడు వనంబునకుఁ బోవుటం జూచి భరమదుఃఖంబు నొంది కన్నీళ్లు విడుచుచున్నారో అట్టి పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు పదునాలుగుసంవత్సరంబులయినంతవఱే కీశ్రుంబుగానే సీతను భూదేవిని రాజ్యలక్ష్మిని గూడి పట్టాభిషేకము నొందఁగలఁడు.

అపజయంబె యెఱుంగని రాముఁడు, దర్బాసనమును నారచీరలం దాల్చి వనంబునకుఁ బోవునప్పుడు అతని సీత వెంటఁబడినట్లు రాజ్యలక్ష్మియు వెంటఁబడినది. అట్టిరామున కేది దుర్లభము? ౧౫

ధనుర్ధరులలో శ్రేష్ఠుఁడు నగులక్ష్మణుఁడు బాణంబులను ఖడ్గంబును ఇతరాయుధంబులను ధరించి రామునిముందటం బోవుచున్నాఁడే! అట్టి రామునకు దుర్లభం బెద్ది? ౨౦

కౌసల్యాదేవీ ! సీవు యథావిధిగ వనవాసము చేసి మరల వచ్చిన కొడుకుం జూడఁగలవు. ఇట్లక్షానముచే దుఃఖింపవలదు. నీకు సత్యము చెప్పుచున్నాను గాని వేఱుగాదు. ౨౧

ఎవ్వరిచేతను నిందింపఁబడనట్టి కల్యాణరూపిణివగు కౌసల్యాదేవీ! రాముఁడు వనంబునుండి మరల వచ్చి సర్వలక్షణసంపన్నంబులగు సీపాదంబుల.

492 అయోధ్యాకాండే - చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః సర్గము

పున ర్ద్రిక్ష్యసి కల్యాణి! పుత్రం చన్ద్రమి వోదితమ్. ౨౨

పునః ప్రవిష్టం దృష్ట్వా త మభిషి క్తం మహాశ్రియమ్,
సముత్సృక్ష్యసి నేత్రాభ్యాం క్షీప్ర మానన్దజం పయః. ౨౩

మా శోకో దేవి! దుఃఖం వా న రామే దృశ్యతేఽశివమ్,
క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి పుత్రం త్వం ససీతం సహలక్ష్మణమ్. ౨౪

త్వయా శేషో జనశ్చైవ సమాశ్వాసో యదాఽనఘే,
కి మిదానీ మిదం దేవి! కరోషి హృది విక్లబమ్. ౨౫

నార్హాత్వం శోచితుం దేవి! యస్యా స్తే రాఘవ స్సుతః,
నహి రామా త్పరో లోకే విద్యతే సత్పథే స్థితః. ౨౬

అభివాదయమానం తం దృష్ట్వా ససుహృదం సుతమ్,
ముదాఽశ్రు మోక్ష్యనే క్షీప్రం మేఘలేఖేవ వార్షికీ. ౨౭

పుత్ర స్తే వరదః క్షీప్ర మయోధ్యాం పున రాగతః,
పాణిభ్యాం మృదువీనాభ్యాం చరణౌ పీడయిష్యతి. ౨౮

అభివాద్య నమస్యంతం శూరం ససుహృదం సుతమ్,
ముదాఽఽన్యైః ప్రోక్ష్యసి పున ర్ఘోరాజి రి వాచలమ్.

నమస్కరించుచు అప్పుడు దుదయించిన చంద్రునిభంగి నొప్పుచుండగా నీ పక్షిని బరచునంతోపంబునం జాడగలవు. ౨౨

మరల నీయయోధ్యకు వచ్చి పట్టాభిషిక్తుడై మహాకాంతితో వెలుగుచున్న రామునిం జూచి నీవు శిశ్రుంబుగానే యానందబాష్పంబుల విడువంగలవు. ౨౩

'కాసల్యాదేవీ! రామున శమియు నమంగళము గలుగదు. కావున నీ విట్లువిలపించుటను గాని మనోవ్యధను గాని చేయవలదు. సీతతోను లక్ష్మణునితోను గూడినరాముని శిశ్రుంబుగానే చూడంగలవు. ౨౪

పావరహితురాలవగు కాసల్యాదేవీ! నీవు మిగిలినవారలనుంగూడ నాశ్వాసింపవలసినదానపై యుండగా నీవే యిట్లు మనంబున దుఃఖించుచున్నావేమి? ౨౫

కాసల్యాదేవీ! నీకు మహాత్ముడగు రాముడుకొడుకుగా నున్నాడు. నీయట్టిది యిట్లు దుఃఖింపవలదగుదు. రామునికన్న ధార్మికు డెవ్వఁడున్నాడు? ౨౬

రాముడు మరల నిచ్చటికి వచ్చి స్నేహితులం గూడి నీకు నమస్కరించుచుండగాఁ జూచి నీవు శిశ్రుంబుగానే వర్షాకాలమేఘంబు జలంబు విడుచునట్లు ఆనందబాష్పంబులు విడువంగలవు. ౨౭

శిశ్రుంబుగానే వరదుండగు నీకొడుకు రాముడు మరల నయోధ్యకు వచ్చి మైత్రనివియు బలిసినవియు నగు హస్తంబులచేత నీ పాదంబులం బినుకంగలడు. ౨౮

రాముడు మరల నయోధ్యకు వచ్చి స్నేహితులం గూడి నీకుఁ బ్రవరోచ్ఛారణపూర్వకంబుగా నమస్కారము నేయుచుండునప్పుడు నీవు. మేఘసమూహము వర్షాకాలంబునఁ బర్వతముం దడుపునట్లు ఆనందబాష్పంబులు పక్షిని దడువంగలవు. అని సుమిత్ర కౌసల్య భాశ్వాసించినది. ౨౯

ఆశ్వాసయన్తీ వివిధై శ్చవాక్యైః
 ర్వాక్యోపచారే కుశలానవద్యా,
 రామస్య తాం మాతర మేవ ముక్త్యా
 దేవీ సుమిత్రా విరరామ రామా. 30

నిశమ్య త ల్లక్షణమాత్మవాక్యం
 రామస్య మాతు ర్నర దేవపత్నీః,
 సద్య శ్శరీరే వినవాశ శోక
 శ్శరద్గతో మేఘభవాల్పతోయః. 30

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః.

ప శ్చి మ త్ వా రి ం శ స్స ర్గః

అనురక్తా మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్,
 అనుజన్తుః ప్రయాన్తం తం వనవాసాయ మానవాః. 0

నివ ర్తితేఽపి చ బలా త్సుహృద్వర్గే చ రాజని,
 నైవ తే సంన్యవర్తన్త రామ స్యానుగతా రథమ్. 1

అయోధ్యానిలయానాం హి పురుషాణాం మహాయశాః,
 బభూవ గుణసమ్పన్నః పూర్ణచన్ద్ర ఇవ ప్రియః. 3

స యాచ్యమానగ కాకుత్స్థ స్సాన్విభిగ ప్రకృతిభి స్తదా,
 కుర్వాణః పితరం సత్యం వన మే వాన్వపద్యత. 4

ఆవేక్షమాణ స్సన్నేహా చతుషా హ్రుది నివ,
 ఉపాచ రామ స్నేహేన తాః ప్రజా స్సాన్విః ప్రజా ఇవ. 5

యా ప్రితి ర్బహుమాన శ్చ మ య్యయోధ్యానివాసినామ్,
 మద్ద్రియార్థం విశేషేణ భరతే సా నివేశ్యతామ్. 6

మాటలచే నువచారము నేయుటయందు సమర్థురాలును నిందింపబడ
నిదియు నగు నానుమిత్రాదేవి కౌసల్యాదేవి నాశ్వాసించుచు నీ ప్రకారమునం
జెప్పి యంత నూరకుండెను. 30

లక్ష్మణునితల్లి యయిన యానుమిత్రాదేవి చెప్పినమాటలు విన్నంతనె
శరదృతువునందు మేఘము నళించుచునట్లు రాముని తల్లియయిన కౌసల్యాదేవి
దుఃఖమంతయు నప్పుడె నళించినది. 31

ఇది నలువదిసాలపసర్గము.

నలువదైదవసర్గము

జను లందఱు రామునం దరురాగము గలవారలుకావున పనవాసంబు
నకై పోవుచున్నచోత్కుండును సత్యవరాక్రముండు నగు రాముని వెంబడిం
చిరి. 1

రాముని స్నేహితులును దశరథమహారాజును బలాత్కారంబున వెనుకకుం
దోయినను రామునిరథంబువెంబడి బోయినజనులు మాత్ర మెంతమాత్ర మతని
విడువరైరి. 2

ఆరాముండు మహాకీర్తికాలియు సద్గుణసంపన్నుండును గావున
అయోధ్యయందలి జనులకు నిండుచంద్రుండువలె బ్రియుండైయుండెను. 3

ఆరాముండు తన ప్రజలు తన్నుపనంబులకుం బోవలదని యెంత
యాచించినను వారలమాటలను వినక అడవికే పోయెను. 4

రాముండు సన్నేహంబుగ నేత్రంబుల బాసంబు నేయునట్లు ఆజను
లను తనబిడ్డలవలె జూచుచు స్నేహంబున నిట్లని చెప్పెను. 5

అయోధ్యానివాసులగు మీకు నాయందుండు ప్రీతియును గౌరవం
బును నాప్రీత్యర్థమయి విశేషంబుగ భరతునియందుంచుడు. 6

496 ఆయోధ్యాకాండే - పశ్చాత్త్యాగింశిస్సర్గః సర్గము.

స హి కల్యాణచారిత్రః కై కేయోనన్దవర్ధనః,
కరిష్యతి యథావ ద్యః ప్రియాణిచ హితాని చ. ౭

జ్ఞానవృద్ధో వయోబాలో మృదు ర్వీర్యగుణాన్వితః,
అనరూప ససో భర్తా భవిష్యతి భయాపహః. ౮

స హి రాజగుణై ర్యుక్తో యువరాజ స్సమీక్షితః,
అపి చాపి మయా శిష్టైః కార్యం వో భర్తృశాసనమ్. ౯

స చ తవ్యే ద్యథా చాసౌ వనవాసం గతే మయి,
మహారాజస్తథా కార్యో మమ ప్రియచిక్షీర్షయా. ౧౦

యథా యథా దాశరథి ర్ధర్మ వాఽస్థితోఽభవత్,
తథా తథా ప్రకృతయో రామం పతి మకామయక్. ౧౧

బాహ్వేణ విహితం దీనం రామ స్సౌమిత్రిణా సహ,
చక్షరేవ గుణై ర్బద్ధ్వా జనం పురనివాసినమ్. ౧౨

తే ద్విజా స్త్రివిధం వృద్ధా జ్ఞానేన వయసౌజసా,
వయఃప్రకమ్పశిరసో దూరా దూచు రిదం వచః. ౧౩

వహన్తో జవనా రామం భోభో జాత్యా స్తురజ్జమాః,
నివ ర్తన్యం న గస్తవ్యం హితా భవత భర్తరి. ౧౪

కల్యాణగుణంబులుగలవాడును కైకేయాపుత్రుండు నగు సాధర
తుండు మీకు బ్రయంబులును హితంబులు నగు కార్యంబులం జక్కఁగాఁ
జేయుచుండును. 2

అధరతుండు వయసునం దిన్నవాడయ్యు జ్ఞానంబున వృద్ధుండు.
వృద్ధువైనను పరాక్రమశాలి. అతఁడు మీధయంబులం బోగొట్టి మీకు
దగినభర్త కాగలఁడు. 3

అధరతుండు రాజగుణంబులు గలవాడు. దశరథమహారాజుచే యువ
రాజుగా నియమింపఁబడినవాడు. మీకును నాకును దక్కినవారలకునురాజయిన
దశరథుని యాజ్ఞచొప్పున నడుచుకొనవలయును. 4

నేను వనంబునకుఁ బోఁగానే దశరథమహారాజు దుఃఖంబు నొంద
కున్నట్లుగ మీర లందఱు నాసంతోషార్థమయి చేయవలెను. అని రాముండు
జనులకుం జెప్పెను. 5

రాముండు సిగ్గుగా భర్తంబు నవలంబించి ప్రజ లెంత చెప్పినను
వారిమాటలను వినక నిరాకరించుకొలందిగా ఆప్రజలకు “రాముడే రాజు
కావలయును” అని కోర్కె యంతకంతకు వృద్ధిఁ బొందినది. 6

ఆపట్టణమునందు జను లందఱు ముఖంబునిండఁ గన్నీళ్లుగాఱి దీసులై
రామలక్ష్మణులచే గుణంబులం గట్టఁబడి యాకర్షింపఁబడుచుండునట్లు విడువక
ఆరామలక్ష్మణులవెంబడిం బోవుచుండిరి. 7

జ్ఞానంబునను వయసునను బ్రహ్మవర్చసంబునను ఇట్లు మూఁడువిధంబు
లను వృద్ధులగు సామ్రాష్ట్రాణులు వార్ధకంబున శిరంబులు పడఁక దూరంబున
నుండి యిట్లు చెప్పిరి. 8

రాముని మోయుచున్నవియు నలివేగముగలవియు మంచిజాతిలోఁ
బుట్టినవియు నగు నోగుజ్జములారా! మీరలు పోవలదు. వెనుకకు మరలుఁడు.
మీ ప్రభువయిన రామునకు హితమునేయుండు. 9

కర్ణవన్తి హి భూతాని విశేషేణ తురజ్జమాః,

యూయం తస్మాన్నివర్తధ్వం యావనాం ప్రతివేసితాః. ౧౫

ధస్తతస్స విశుద్ధాత్మావీర శ్శుభదృఢవ్రతః,

ఉపవాహ్యస్తు వో భర్తా నాపవాహ్యః పురా ద్వనమ్. ౧౬

ఏవ మార్తప్రలాపాం స్తాన్వృద్ధాన్ప్రీలపతో ద్విజాః,

అవేక్ష్య సహసా రామో రథాదవతతార హ. ౧౭

పదాభ్య మేవ జగామాథ ససీత స్సహలక్షణః,

సన్నికృష్టపదన్యాసో రామో వనపరాయణః. ౧౮

ద్విజాతీంస్తు పదాతీం స్తాన్రామ శ్చారిత్రవత్సలః,

శశాక ఘృణాచక్షుః పరిమోక్షం రథేన సః. ౧౯

ఽచ్చస్త మేవ తం దృష్ట్వా రామం సమ్భ్రాంతచేతసః,

హిమః పరమసంతస్తా రామం వాక్య మిదం ద్విజాః. ౨౦

బ్రహ్మణ్యం సర్వమేతత్త్వాం బ్రహ్మణ్య మనుగచ్ఛతి,

ద్విజస్కన్ధాధిరూఢా స్త్వా మగ్నయోఽప్యనుయాన్త్యమీ.

జంతువుల యన్నిటిలోను, గుఱ్ఱములు అధికముగాఁ జెవులుగలవి. కావున మీకు మాప్రార్థన చక్కగా వినవచ్చును. మీరు మాప్రార్థనను విని శిఘ్రముగా మరలుండు. ౧౫

మిశ్రభుజైన రాముండు మహాధార్మికుఁడు. పరిశుద్ధమయిన మనసు గలవాఁడు. పరాక్రమశాలి. ధర్మమునందు దృఢమయిన యభిమానము గలవాఁడు. కావున మీచేతఁ బట్టణంబునకుఁ దీసికొనిపోఁదగినవాడే కాని యెంతమాత్రము పట్టణంబుననుండి వనంబునకుఁ గొనిపోఁ దగినవాఁడు కాఁడు. అని వృద్ధబ్రాహ్మణులు రామునిరథంబునకుఁ గట్టఁబడియుండు గుఱ్ఱములతోఁ జెప్పిరి. ౧౬

ఇట్లు మహాదుఃఖంబున విలపించుచున్న యావృద్ధబ్రాహ్మణులం జూచి రాముండు శిఘ్రంబున రథముననుండి దిగెను. ౧౭

ఆవృద్ధబ్రాహ్మణులు వెనుకను దూరంబున నుండుటంజేసి వారల నాశ్వాసించుటకై, వారలయొద్దకుఁ బోయినచో ప్రతభంగం బగుననియు వారల నుపేక్షించినచో దోషంబు గలుగు ననియుం దలంచి రాముండు సేతాలక్షణులం గూడి యీవృద్ధబ్రాహ్మణులు తచ్చుఁ జేరుటకై మెల్లఁగాఁ గాలినడకచేత నే పోయెను. ౧౮

రాముండు, దయాశాలియును పదాచారముఁ గోరువాఁడును గావునఁ దాను రథంబుననుండి కాలినడకచే వచ్చుచున్న యాబ్రాహ్మణులను ఆశ్వాసింప నవ్వరింపఁ దయ్యె. ౧౯

ఆబ్రాహ్మణులు రాముండు నిఃపక పోవుచునే యుండుటం జూచి సంతోషింతులై ఖరమసంతాపంబు నొంది, రామునితో నిట్లని చెప్పిరి. ౨౦

ఈ బ్రాహ్మణు లందఱు బ్రాహ్మణులకుఁ జక్కఁగా నేవనేయానట్టి నిన్ను వెంబడించుచున్నారు. వారలు తమ యగ్నిహోత్రములను అరణ్యారోపితములఁ జేసి తమమూఁపులపై నుంచుకొని వచ్చుచున్నారు. చూడుము. ౨౧

వాజవేయసముత్థాని ఛత్రాణ్యేతాని పశ్య నః,
పృష్ఠతోఽనుప్రయాతాని మేఘా నివ జలాత్యయే. ౨౨

అనవాప్తాతపత్రస్య రశ్మిసంతాపితస్య తే,
ఏభి శ్చాయాం కరిష్యామ నైన్వి శ్చత్రై ర్వాజవేయికైః ౨౩

యా హి న స్సతతం బుద్ధి ర్వేదమన్త్రానుసారిణి,
త్వత్కృతే సాకృతా వత్స! వనవాసానుసారిణీ. ౨౪

హృదయే ష్వేవ తిష్ఠన్తి వేదా యే నః పరంధనమ్,
వత్స శ్చిత్త్యపి గృహేష్వేవ దారా శ్చారిత్రరక్షితాః. ౨౫

న పున ర్నిశ్చయః కార్య స్త్వద్గతౌ సుకృతా మతిః,
త్వయి ధర్తవ్యవేత్తే తు కింస్యా ధర్ష మపేక్షీతుమ్. ౨౬

యాచితో నో నివ ర్తస్య హంసశుక్ల శిరోరుహైః,
శిరోభి ర్నిభృతాచార మహీపతనపాంసులైః. ౨౭

బవళానాం వితతా యజ్ఞా ద్విజానాం య ఇహ గతాః,
తేహం సమాప్తి రాయత్తో తవ వత్స! నివ ర్తనే. ౨౮

భక్తిమన్తి హి భూతాని జగ్దమాజగ్దమాని చ,
యాచమానేషు రామ! త్వం భక్తిం భక్తేషు దర్శయ. ౨౯

మాకు వాజపేయయాగంబున వచ్చినవియు శరదృతువునందలి మేఘంబులవలెఁ దెల్లఁగా నున్నవియు నగు శ్వేతచ్ఛత్రంబులును వెంబడించి వచ్చుచున్నవి. చూడుము. ౨౨

నీకు గొడుగులేదు కావున నీ కెండ సోఁకునప్పుడు మేము వాజపేయయాగము చేసినప్పుడు మాకు వచ్చిన యాఛత్రములచేత నీకు నీడగల్గినట్లు చేసెదము. ౨౩

బిడ్డఁడా! ఎల్లప్పుడును వేదమంత్రంబుల ననుసరించియుండు మాబుద్ధి యిప్పుడు నీకుఁగా వనవాసంబుపైఁ బ్రవర్తించియున్నది. ౨౪

మాకు మహాధనరూపములయిన యీ వేదములు మామనసులలోనే యుండగలవు. మాభార్యలను వారిపాతివ్రత్యమె రక్షించును. వారలను మేము రక్షింపవలసినది లేదు. కావున వారలు గృహంబులయందె యుండుదురు. ౨౫

ని న్నెట్లయిన నాయయోధ్యకుఁ దీసికొని సోపలయునని నిశ్చయించుకొన్నాము. నీ వింక, “వనంబునకుఁ బోవలయు” నను తలంపును విడువుము. నీవే యిట్లు బ్రహ్మజుల ప్రార్థనం జేయుటయను ధర్మమునం దపేక్ష లేనివాఁడ వగుదువేని, దీనికన్న నీవు మఱి యేధర్మమును గోరగలవు? ౨౬

నిశ్చలమయిన ధర్మానుష్ఠానము గలవాఁడవగు రాముఁడా! మేము, హంస కుక్షులువలెఁ దెల్లనైన వెండ్రుకలుగలవియును దుఃఖంబున నేలం బొరలుటచే దుష్టు దగిలియున్నవియు నగు శిరంబుల యాచించుచున్నాము. నీ వయోధ్యకు రమ్మ. ౨౭

అయోధ్యకు వచ్చి యనేకబ్రహ్మజులు యాగంబుల సేయ నారంభించి సంభారంబులం గూర్చికొని యున్నారు. నీ వయోధ్యకు వచ్చినఁగాని ఆయాగములు సమాప్తం బొందవు. నీవు రాకుండువేని వానికి విఘ్నముచేసిన వాఁడ వగుదువు. ౨౮

రాముఁడా! మేముమాత్రమే కాదు. జంగమంబులగు తిర్వగ్గంతువులను స్థావరంబులను నీయందు భిక్తి గలిగి నీరాకం గోరుచున్నవి. కావున అట్లు యాచించుచున్న ధక్తులయెడ స్నేహంబుఁ జూపుము. ౨౯

అనుగస్తు మశక్తా స్త్వాం మూలై రుద్ధతవేగినః,
ఉన్నతా వాయువేగేన విక్రోశ స్తీవ పాదపాః. 30

నిశ్చేష్టాహరసంచారా వృక్షైకస్థానవిష్టిణాః,
పక్షిణోఽపి ప్రయాచన్తే సర్వభూతానుకమ్పినమ్. 31

ఏవం విక్రోశతాం తేషాం ద్విజాతీనాం నివర్తనే,
దదృశే తమసా తత్ర వారయ స్తీవ రాఘవమ్. 32

తత స్సుమన్రోఽపి రథా ద్విముచ్య
శ్రాన్తా స్తయా స్తస్మింపరివర్త్య శీఘ్రమ్,
వీతోదకాం స్తోయపరిప్లుతాజ్ఞా
సచారయ ద్వై తమసావిదూరే. 33

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షట్పత్వారింశస్సర్గః.

ష ట్ ప త్ వ ా రి ం శ స్ స ర్ గః

తతస్తు తమసాతీరం రమ్య మాశ్రిత్య రాఘవః,
సీతా ముద్వీక్ష్య సౌమిత్రి మిదం వచన మబ్రవీత్. 1
ఇయ మద్య నిశా పూర్వా సౌమిత్రే! ప్రహితా వనమ్,
వనవాసస్య భద్రం తే స నోత్కణ్ఠితు మ్హసి. 2

ఉన్నతంబులగు పృథ్వియు లిట్లు వాయువేగంబున శబ్దించుటం జూడఁగా నవి నీవు వనంబునకుఁ బోవుటం జూచి మహాదుఃఖితంబులై నిన్ను వెంబడింపఁ బూనినవయ్యల మూలంబులు కదలకుండుటం జేసి నిన్ను వెంబడింపఁజాలక “రాముని వెంబడించుభాగ్యంబు మాకుఁగలుగదయ్యె” అని యాశ్రయించునట్లు తోచుచున్నది. 30

పక్షులును గదలక యాహారంబును సంచారంబును బరిత్యజించి పృథ్వియు నొకానొకచోటనుండి సమస్తప్రాణులయందును గరుణగలవాడవగు నిన్ను అయోధ్యకు రమ్మని యాచించుచున్నది. అని పృథ్విప్రాప్తజులు రామునితో జెప్పిరి. 31

ఇట్లాశ్రయించుచున్నయాప్రాప్తజుల మరలింపక ముందుదిన్నగాఁ బోవుచున్నరాముని, “ఇదిసరిగాదు. ఆపృథ్విప్రాప్తజుల నాశ్వాసించి యాపిత్తుట నీవు పోవలసినది” అని నివారించునదివలె, దమసానది రామున కడ్డపడినది.

అంత నుమంతుఁడును అలసినగుఱ్ఱంబులను రథంబుననుండి విప్పి అలపు దీటుటకై నేలం బారలించి నీళ్లు త్రాగించి నీళ్లుచే, జక్కగాఁ గడిసి యాతమసాతీరంబునం దిష్టెను. 33

ఇది నలువదైవవసర్గము.

నలువదాతివసర్గము

అంత రాముఁడు రహజీయంబగు తమసాతీరంబుఁ జేరి నీతం జూచి లక్ష్మణునితో నిట్లుని చెప్పెను. 1

లక్ష్మణుండా! మనము వనములో నుండవలసిన పదునాలుగు సంవత్సరములలో మొదటిదిన మిచ్చుదు వచ్చియన్నది. నీకు మంగళ మగుగాక. నీ వింక నిట్లుమొదలగువానిం దలంచుకొనరాదు. 2

పశ్య శూన్యా న్యరణ్యాని రుదన్తీవ సమంతతః,
యథానిలయ మాయచ్ఛి ర్నిలీనాని మృగద్విజైః. 3

అ ద్యా యోధ్యా తు నగరీ రాజధానీ పితు ర్తమ,
సన్తీప్రసా గతా నస్తాం శోచిష్యతి న సుశయః. 4

అనురక్తా హి మనుజా రాజానం బహుభి ర్దుజైః,
త్వాం చ మాం చ నరవ్యాఘ్రు! శత్రుఘ్న భరతౌ తథా. 5

పితరం చానుశోచామి మాతరం చ యశస్వినీమ్,
అపివాఽన్ధౌ భవేతాం తు రుదన్తా తా వభీక్ష్యశః. 6

భరతగ ఖిలు ధర్మాత్మా పితరం మాతరం చ మే,
ధర్మార్థకామసహితై ర్వాక్యై ర్వాశాస్వయ్యవ్యతి. 7
భరత స్యావృశంసత్వం విచిన్త్యాహం పునగపునః,
నానుశోచామి పితరం మాతరం చాపి లక్షణ! 8
త్వయా కార్యం నరవ్యాఘ్రు! మా మనువ్రజతా కృతమ్,
అన్వేష్యవ్యా హి వై దేహ్యా రక్షణార్థే సహాయతా. 9

అద్భిరేవ తు సౌమిత్రే! వత్స్య మృదన్య నిశా మిమామ్,
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం వన్యేఽపి వివిధే సతి. 10

ఏవ ముక్త్యా తు సౌమిత్రం సుమన్త్ర మపి రాఘవః,
అప్రమత్త స్త్వ మశ్వేషు భవ సౌమ్యేత్యవచ మా. 11

ఈయడవులు తమతమ నెలవులం జేరిన మృగంబులచేతను బిక్షులచేతను
వ్యాపింపఁబడి నివృత్తిభంబులు కావున ఆమృగపక్షులకల్పంబులచే రోదనంబు
సేయునట్లున్నవి చూడుము. 3

నాతండ్రి రాజధానియైన యయోధ్యానగరమునందలి స్త్రీలును
బురుషులు నందఱును అడవికిఁ బోయిన మనలం గూర్చి యిప్పుడు దుఃఖింపు
చుందురు. సందేహము లేదు. 4

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు లక్ష్మణుడా! ప్రజలందఱు మనగుణంబులం
జూచి దశరథమహారాజునందును నీయందును నాయందును భరతశత్రుఘ్ను
లందును మిక్కిలియు ననురాగము గల్గియున్నారు. 5

నాకు నాతండ్రిని నాకల్లినిం దలంచుకొనఁగా దుఃఖము వచ్చుచు
న్నది. వారలు అట్లు పలుమాఱు రోదనంబుసేయుచుఁ గండ్లుచెడి గ్రుడ్డివార
లగుదురు. 6

భరతుఁడు ధర్మాత్ముఁడు గావున ధర్మార్థకామంబులతోఁ గూడినమాట
లం జెప్పి నాతండ్రికిని దల్లికిని డోఱుట గలుగఁజేయును. 7

లక్ష్మణుడా! భరతునిసద్గుణంబులందలంచుకొన్నప్పుడుమాత్రమునాకు
జలిదండ్రులగుఱించి యంతగా దుఃఖము గలుగకున్నది. 8

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు లక్ష్మణుడా! నీవు నాతో వనంబునకు వచ్చుట
వలన మంచికార్యము చేసితివి. నీవు రాకుందువేని సీతాసంరక్షణమునకై
చాలఁ గష్టముగా నుండును. 9

లక్ష్మణుడా! నే నీరాత్రి నీళ్లు త్రాగి యుండెదను. నానావిధములయిన
వన్యాహారంబు లుండినను నా కిప్పు డిదియే యిష్టముగా నున్నది. అనిరాముఁడు
లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. 10

రాముఁడు ఈ ప్రకారము లక్ష్మణునితోఁ జెప్పి యంత సుమంత్రుం
జూచి 'సామ్యుడా! గుఱ్ఱంబులవిషయమయియేమటకుండుము' అనిచెప్పెను.

సోఽశ్వా స్సుమత్ర స్సంయవ్య సూర్యేఽస్తం సముపాగతే,
ప్రభూతయవసా న్కృత్వా బభూవ ప్రత్యనస్తరః. ౧౨

ఉపాస్యతు శివాం సన్ధ్యాం దృష్ట్వా రాత్రి ముపస్థితామ్,
రామస్య శయనం చక్రే సూత స్సోమిత్రిణాసహ. ౧౩

తాం శయ్యాం తమనాతీరే వీక్ష్య వృక్షదళైః కృతామ్,
రామ స్సోమిత్రిణా సార్థం సభార్య స్సంవివేశహ. ౧౪

సభార్యం సంప్రసుప్తం తం భ్రాతరం వీక్ష్య లక్ష్మణః,
కథయామాస సూతాయ రామస్య వివిధాన్లుణాన్. ౧౫

జాగ్రతో హ్యేవ తాం రాత్రిం సోమిత్రే రుదితో రవి,
సూతస్య తమనాతీరే రామస్య బ్రువతో గుణాన్. ౧౬

గోకులాకులతీరాయా స్తమనాయా విదూరతః,
ఆవసత్తత్ర తాం రాత్రిం రామగ ప్రకృతిభిస్సహ. ౧౭

ఉత్థాయ చ మహాతేజాః ప్రకృతీ స్తా నిశామ్య చ,
అబ్రవీ ద్భ్రాతరం రామో లక్ష్మణం పుణ్యలక్షణమ్. ౧౮

అస్తద్యవేక్షా న్సోమిత్రే! నిరవేక్షా స్తృహే ష్యపి,
వృక్షమూలేషు సంసుప్తా న్పశ్య లక్ష్మణ! సామృతమ్. ౧౯

యత్తతే నియమం పౌరాః కుర్వ స్త్యస్తన్నివర్తనే,
అపి ప్రాణా న సిష్యన్తి న తు త్యక్త్యన్తి నిశ్చయమ్. ౨౦

యావ దేవ తు సంసుప్తా స్తావ దేవ వయం లఘు,
రథ మారుహ్య గచ్ఛామః పన్థాన మకుతోభయమ్. ౨౧

అతో భూయోఽపి నేదానీ మిత్యైకుపురవాసినః,
స్వసేయు రనురక్తా మాం వృక్షమూలాని సంశ్రితాః. ౨౨

ఆనుమంతుఁడు సూర్యుఁ డస్తమించినవెనుక గుఱ్ఱంబులఁ గట్టి వానికిఁ జాలినంత గడ్డి వేసి రామునిసన్నిధానంబున నుండెను. ౧౨

సుమంతుఁడు సాయంకాలసంధ్య నుపాసించి రాత్రి యగుటంజూచి లక్ష్మణునితోఁ గూడ రామునకు శయనస్థలం బేర్పఱిచెను. ౧౩

రాముఁడు తమసానదీతీరంబునఁ జెట్టయాకులతోఁ జేయఁబడిన శయనంబుఁ జూచి లక్ష్మణుని సీతనుం గూడి పరుండెను. ౧౪

లక్ష్మణుఁడు! రాముఁడు భార్యతోఁగూడఁజక్కఁగా నిద్రపోవుట జూచి సుమంతు నికి రామునిసద్గుణంబుల నన్నిటిని వర్ణించి చెప్పెను. ౧౫

లక్ష్మణుఁడు సుమంతునకు రాముని సద్గుణంబులఁ జెప్పుచు నిట్టారా త్రేయంతయు మేలుకొనియండఁగానే సూర్యుఁ డుదయించెను. ౧౬

రాముఁడు తనవెంట వచ్చిన పట్టణవాసిజనులతోఁ గూడ గోసమూ హంబుల నిండియుండు తమసానదీతీరంబునకు సమాపమున నారాత్రియంతయు నుండెను. ౧౭

మహాశ్రేణుఁడగు రాముఁడు నిద్రలేచి యాజనులం గూడి మంగళకర లక్షణంబులతో నొప్పుచుండు తమ్ముని లక్ష్మణుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౧౮

లక్ష్మణుఁడా! మనయం దుండు నపేక్షవలన నిండ్లయందు నపేక్ష విడిచి యీచెట్లక్రిందఁ బరుండి నిద్రించిన జనులం జూడుము. ౧౯

ఈపౌరులు మనలను మరల నయోధ్యకు రమ్మని నిర్బంధించుట జూడఁగా “వీరలు తమప్రాణంబుల నైనను విడుతురుగాని యిట్లు నిర్బంధించుట నెంతమాత్రము విడువరు” అని తోచుచున్నది. ౨౦

వీరలు నిద్రమేలుకొనుటను మునుపే మనము కిక్కుముగా రక్షంబు నెక్కి నిర్భయంబుగాఁ బోవుదము. ౨౧

మన మిట్లు సేయుద వేని నాయం దనరాగముగల యాయయోధ్యై పురవాసు లిట్టింకమీఁద జెట్లక్రిందఁ బడి నిద్రింపకుందురు. ౨౨

508 అయోధ్యాకాండే - పట్టుత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

పౌరా హ్యత్తకృతా ద్దుఃఖా ద్విప్రమోచ్యా నృపాత్మజైః,
నతు ఖల్వాత్తనా యోజ్యా దుఃఖేన పురవాసినః. ౨౩

అబ్రవీ ల్లక్ష్మణో రామం సాక్షా ద్ధర్మమివ సిథిమ్,
రోచతే మే తథా ప్రాజ్ఞ! క్షీప్ర మారుహ్యతా మితి. ౨౪

అథ రామోఽబ్రవీ చ్ఛ్రీమా న్సుమన్త్రం యుజ్యతాం రథః,
గమిష్యామి తతోఽరణ్యం గచ్ఛ శీఘ్ర మితః ప్రభో!. ౨౫

సూత స్తత స్సంత్యరిత స్సన్దననం తై ర్హయోత్తమైః,
యోజయిత్వాఽథ రామాయ ప్రాజ్ఞాభిః ప్రత్యవేదయత్. ౨౬

అయం యుక్తో మహాబాహూ! రథ స్తే రథినాం వర!,
త్వ మారోహస్వ భద్రంతే సశీత స్సహలక్షణః. ౨౭

తం సన్దన మధిష్ఠాయ రాఘవ స్సపరిచ్ఛదః,
శీఘ్రగా మాకులావర్తాంతమసా మతరన్న దీమ్. ౨౮
స సంతీర్య మహాబాహు శ్రీమా ఇహివ మకణ్ఠకమ్,
ప్రావద్యత మహామార్గ మభయం భయవర్హినామ్. ౨౯

మోహనార్థం తు పౌరాణాం సూతం రామోఽబ్రవీ ద్వచః,

రాచకొమరులు తమవలనఁ బట్టణవాసిజనులకు దుఃఖము గలుగు నప్పుడు దాని నెట్లయినఁ బోగొట్టవలసినది. తామే తమపట్టణంబుననుండు జనులకు దుఃఖము గలుగఁజేయరాదు గదా! అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను.

౨౩.

అంత లక్ష్మణుఁడు సాక్షాద్ధర్మస్వరూపుడైన రామునిఁ జూచి “సీత ప్రాణాదవు. నాకు నదియే సమస్తముగా నున్నది. శిశువుగా రథంబు నెక్కిము” అని చెప్పెను.

౨౪.

అంత శ్రీమంతుడగు రాముఁడు నుమంత్రుం జూచి “సమర్థుడవగు నుమంత్రుడా! సీత రథం బాయితంబు నేయుము. నేను రథంబు నెక్కి యదనికి బోయెదను. శిశువుగాఁ బోవు.” అని చెప్పెను.

౨౫.

అంత సారథియగు నానమంత్రుఁడు శిశువున రథంబున కుత్తమం బులయిన యాగుజ్జంబులం గట్టి చేతులు మొగుచ్చుకొని రథం బాయితం బయినదని రామునకుం దెలిపెను.

౨౬.

రథికులలో నుత్తముడవు మహాబాహుడవు నగు రాముడా! ఇదిగో రథంబు సిద్ధమయినది. నీకు మంగళము గలుగుగాక! సీత సీతను లక్ష్మణునిఁ గూడి రథంబు నారోహింపుము. అని నుమంత్రుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను.

౨౭.

రాముఁడు ధనుఃఖడ్గవచాదివరికరములతో నారథంబు నెక్కి వడిగాఁ బోయినదియు నధికముగా నుడులుగలదియు నగు తమసానదిని దాటెను.

మహాబాహుఁడును శ్రీమంతుఁడు నగు రాముఁడు తమసానదిని దాటి రథము లవ్వలిగట్టనమీపముం జేరగానే దిగ్గి మంగళకరంబును ముండ్లు లేనిదియును భీరువులకును భయము లేకుండునదియు నగు పెద్దదారిం బొందెను.

౨౮.

రాముఁడు తనవెంట వచ్చిన పట్టణవాసిజనుల మోసపుచ్చటకై నుమంత్రుం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

ఉదఙ్ముఖః ప్రయాహి త్వం రథ మాస్థాయ సారథే. 30
 ముహూర్తం త్వరితం గత్వా నివర్తయ రథం పునః,
 యథా న విద్యుః పారా మాం తథా కురు సమాహితః. 31

రామస్య వచనం శ్రుత్వా తథా చక్రే స సారథిః,
 ప్రత్యాగమ్య చ రామస్య సన్న్దనం ప్రత్యవేదయత్. 32
 తౌ సమ్ప్రీయ క్త స్తు రథం సమాస్థితౌ
 తదా ససీతౌ రఘువంశవర్ధనౌ,
 ప్రచోదయామాస తత స్తురంగమా
 స్స సారథి ర్యేన పథా తపోవనమ్. 33
 తత స్సమాస్థాయ రథం మహారథ
 స్స సారథి ర్దాశరథి ర్వనం యయా,
 ఉదఙ్ముఖం తంతు రథం చకార స
 ప్రయాణమాజ్ఞల్వనిమిత్తదర్శనాత్. 34
 ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షట్పత్వారింశస్సర్గః.

సప్తచత్వారింశస్సర్గః

ప్రభాతాయాం తు శర్వరథ్యాం పారాస్తే రాఘవం వినా,
 శోకోపహతనిశ్చేష్టా బధూవు ర్వృతచేతసః. 1
 శోకజాశ్రుపరిద్యానా వీక్షమాణా స్తత స్తతః,
 ఆలోక మపి రామస్య న పశ్యన్తి స్త దుఃఖతాః. 2

సుమంత్రుడా! నీవుమాత్రము రథంబు నెక్కి గొంచెము నేపు ఉత్తరపు దిక్కును బట్టి పొమ్ము. అట్లు నేయుదువేని ఈపౌరు లందఱు “నే నయో ధ్యకే పోతిని” అని తలంచుకొందురు. నీ వట్లు శీఘ్రముగాఁ గొంచెము దూరము పోయి మరల రథంబును మరల్చుకొని, వేఱుమార్గంబున రమ్ము. ఈప్రకారము చేసినపక్షమునఁ జౌరజనులకు మనము వనంబునకుఁ బోవుట వెలియకుండును. ఎచ్చరికగలవాడవై నేను జెప్పినట్లు నేయుము. అని రాముఁడు సుమంత్రునకుఁ జెప్పెను.

30, 31

సుమంత్రుఁడు రామునిమాటను విని యాప్రకారముచేసి మరల వచ్చి రామునకు రథంబు సమర్పించెను.

32

అంత రఘువంశమును వృద్ధిఁ జొందించునట్టి యారామలక్ష్మణులను సీతయును మువ్వరును రథంబు నెక్కిరి. పిమ్మట సుమంత్రుఁడు తపోవనంబు నకుం బోవుమార్గంబుఁ బట్టి గుఱ్ఱంబులం దోలెను.

33

అనుమంత్రుఁడు ప్రయాణికాలంబున మంగళసూచనార్థమయి గొంచె ముత్తరపు మొగముగా రథంబుఁ బోనిచ్చెను. అంతఁ దన్న సారథిని గుఱ్ఱములనుం గాపాడుకొనుఁడు బదునొకండువేలమంది విలుకాండ్రతోఁ బోరంజాలునట్టి రాముఁడు సారథింగూడి రథంబునెక్కి యడవికింబోయెను.

ఇది నలువదాఱవసర్గము.

నలువదేడవ సర్గము

తెల్లవాఱుగానే ఆపౌరు లందఱు రామునిం గానక మహాదుఃఖంబు నొంది చేప్తను దక్కి మూర్ఛనొందిరి.

34

అంత నాపౌరుల్ల మహాదుఃఖంబునఁ గన్నీటం దోఁగుచు నలుగడలం జూచుచు రామునిరథవరాగంబు నైనను జూడఁజాలరైరి.

35

512 అయోధ్యాకాండే - సప్తచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

తే విషాదార్తవదనా రహితా స్తేన ధీమతా,
కృపణాః కరుణా వాచో వదన్తి స్త మనస్వినః. 3

ధి గస్తు ఖలు నిద్రాం తాం యయాఽపహృతచేతసః,
నాద్య కళ్యాదుహే రామం పృథూరస్కం మహాభుజమ్. 4

కథం నామ మహాబాహు స్స తథాఽవితథక్రియః,
భక్తం జనం పరిత్యజ్య ప్రవాసం రాఘవో గతః. 5

యో న స్సదా పాలయతి పితా పుత్రా ని వారసాః,
కథం రఘూణాం స శ్రేష్ఠ స్త్యక్త్వా నో విషినం గతః. 6

ఇహైవ నిధనం యామో మహాప్రస్థాన మేవ వా,
రామేణ రహితానాం హి కిమర్థం జీవితం హి నః. 7

సన్తి శుష్కాణి కాష్ఠాని ప్రభూతాని మహాన్తి చ,
తైః ప్రజ్వాల్య చితాం సర్వే ప్రవిశామోఽథ పావకమ్. 8
కిం వత్సోమో మహాబాహు రనసూయః ప్రియంవదః,
నీత స్సరాఘవోఽస్తాభి రితి వక్తుం కథం యమమ్. 9

సా సూనం నగరీ దీనా దృష్ట్వాఽస్తా న్రాఘవం వినా,
భవిష్యతి నిరాశ్వా సస్త్రీబాలవయోధికా. 10

నిర్యాతా స్తేన వీరేణ సహ నిత్యం జితాత్మనా,

బుద్ధిమంతుఁడగు నారాముఁడు విడిచిపోవుటంజేసి రామునం దధికమయిన యనురాగముగల యాపౌరులు దుఃఖంబున ముఖంబులు వెలసెలఁబోవ దీనులయి దీనస్వరంబున నిట్లని రోదనంబు చేసిరి. 3

మేము నిద్రపోవుటవలనఁ గదా యిప్పుడు వికాలంబగు తొమ్ముగల వాఁడును మహాబాహుఁడు నగు రాముం జూడఁజాలకున్నాము. ఆట్టిదుష్టనిద్ర దహింపఁబడుఁగాక. 4

మహాబాహుఁడగురాముఁ డెప్పుడును భక్తులవంచించువాడు కాఁడు. ఆట్టిమహాదయాశాలి యిప్పుడు భక్తులమయిన మమ్ముం బరిత్యజించి యడవి కెట్లు పోయినాఁడు? 5

తండ్రి తనయారసపుత్రులం గాపాడుకొనునట్లు మమ్ముల నెల్లప్పుడుం గాపాడునట్టి రఘూత్తముఁ డగు రాముఁ డెప్పుడు మమ్ము విడిచి యరణ్యంబు నకుఁ బోయినాఁడేమి? 6

మేము ప్రాయోపవేశము చేసిగాని మరణదీక్షాపూర్వకముగా నుత్తర దిశం బట్టి పోయిగాని ప్రాణంబులు విడిచెదము. రాముని విడిచి యింక మాకు బ్రతు కేటికి? 7

పెద్దయెండినకొయ్య లధికముగా నున్నవి. వానితోఁ జరిపేర్చుకొని వెలిగించి మే మందఱము నగ్నిహోత్రముఁ బ్రవేశించెదము. 8

ఇంక నయోధ్యలో రాముని వృత్తాంతము నడుగుజనులకు మే మేమి చెప్పఁగలము? మహాబాహుఁడు ననూయతేనివాఁడును బ్రియవాదియు నగు రాము నడవిలో వదలివెట్టి పచ్చినాము అని చెప్పవలయు. ఈప్రకార మెట్లు చెప్పవచ్చును? 9

రాముఁడు లేక మేముమాత్రము వచ్చుటం జూచి యయోధ్యలోని జనులు స్త్రీలును బాలురును ముదుసలంబును అందఱు పురుషదుఃఖంబునొంది నిరాసందులు కాఁగలరు. ఇది నిశ్చయము! 10

మే మెల్లప్పుడును మనోనిగ్రహంబు గలిగియుండునట్టి వీరుఁడగు రామునితోఁ గూడ నయోధ్యనుండి వెడలినాము. ఇప్పు డట్టిరాముని విడిచి ఆయోధ్య—33

514 అయోధ్యాకాండే - సప్తచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

విహీనాస్తేన చ పునః కథం పశ్యామ తాం పురీమ్. ౧౧

ఇలివ బహుధా వాచో బాహు ముద్యమ్య తే జనాః,
విలపన్తి స్త దుఃఖార్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః. ౧౨

తతో మార్గానుసారేణ గత్వా కిశ్కిన్త్రిణం పునః,
మార్గనాశా ద్విషాదేన మహతా సమభిప్లుతాః. ౧౩

రథస్య మార్గనాశేన న్యవర్తంత మనస్వినః,
కిమిదం కిఞ్కరిష్యామో దైవే నోపహతా ఇతి. ౧౪

తతో యథాగతే నైవ మార్గేణ క్లాంతచేతసః,
అయోధ్యా మగమ స్సర్వే పురీం వ్యధితసజ్జనామ్. ౧౫

అలోక్య నగరీం తాం చక్షుర్వాక్కులమానసాః,
అవర్తయంత తేఽశ్రూణి నయనై శ్శోషీషితైః. ౧౬

ఏషా రామేణ నగరీ రహితా నాతిశోభతే,
అపగా గరుడేనేవ వ్రాదా దుద్భృతపన్నగా. ౧౭

చన్ద్రహీన మివాకాశం తోయహీన మివార్ణవమ్,
అపశ్యన్నిహతానన్దం నగరం తే విచేతసః. ౧౮

తే తాని వేత్తాని మహాధనాని
దుఃఖేన దుఃఖోపహతా విశంతః,

మే మెట్లు మరల నయోధ్యం జాతుము? అని యాపారులు రోదనంబు చేసిరి. ౧౧

ఆపారజకులు దూడలం బాసిస్సనోవులభంగి మహాదుఃఖంబు నొంది చేతులం బైకెత్తి యీ ప్రకారముగా నానావిధంబులగు వాక్యంబుల రోదనంబు చేసిరి. ౧౨

అంత నాపారులు రథంబు పోయినజాడం బట్టి కొంచెముదూరంబు పోయి యంత మార్గం బగవడకుండుటవలన మహాదుఃఖంబు నొందిరి. ౧౩

మంచిమనసుగల యాపారులు రథంబుజాడయును గానరామింజేసి 'ఇది యేమి? ఇంక నేమి సేయఁగలము? వైవమే యిట్లు విరోధించియున్నదే' అని మరల వచ్చిరి. ౧౪

అంత నాపారులందఱు మనంబున దుఃఖంబు గదురఁ దాము వచ్చిన చారినే పట్టి దుఃఖితులయిన సత్పురుషులతోఁ గూడిన యయోధ్యాపట్టణంబు నకుం బోయిరి. ౧౫

ఆపారులు అయోధ్యాపట్టణంబు జూచి తమయింద్రులకుం బోవుటకును మనసు లేక పరమదుఃఖంబునఁ గన్నీళ్లు విడిచిరి. ౧౬

రాముఁడు లేకుండుటంజేసి యాయయోధ్యాపట్టణంబు గరుత్తంతుఁడు చుడుగుననుండి మహాసర్పంబు నెత్తినపిచ్చుట భయంకరత దక్కియున్ననదివలె శత్రువులకు సుఖనాథ్యముగా నున్నది. అని చెప్పఁచు బారులు కన్నీళ్లు విడిచిరి. ౧౭

అప్పుడు రాముఁడు లేకుండుటంజేసి యానందములేకున్న యాపట్టణముపరమదుఃఖితులగు నాపారులకుం జంద్రుఁడు లేనిరాత్రియందలి యాకాశంబుపగది నీళ్లులేని సముద్రంబుచాడ్చునను జూపట్టుచుండెను. ౧౮

ఎంతమాత్రము సంతోషంబు లేని యాపారులు, ఎట్లానీ మహాదుఃఖంబున నధికధనముతోఁ గూడిన తమయింద్రులు బ్రవేశించుచుఁ బరమ

516 అయోధ్యాకాండే - అష్టచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

నైవ ప్రజ్ఞా స్వజనం జనం వా
నిరీక్షమాణాః ప్రవిన్దహర్షాః.

౧౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః.

అష్టచత్వారింశస్సర్గః

తేషామేవం విషణ్ణానాం వీడితానా మతీవ చ,
బాష్పవిప్లవనేత్రాణాం సశోకానాం ముమూర్షయా. ౧

అనుగమ్య నివృత్తానాం రామం నగరవాసినామ్,
ఉద్ధతా నీవ సత్త్వాని బభూవు రమనస్వినామ్. ౨

స్వం స్వం నిలయ మాగమ్య పుత్రదారై స్సమావృతాః,
అశ్రూణి ముముచు స్సర్వే బాష్పేణ పిహితానసాః. ౩

న చాహృష్య న్నచామోద న్నణిజో న ప్రసారయన్,
న చాశోభన్త పుణ్యాని నాపచన్ గృహమేధినః. ౪

నప్తం దృష్ట్వా నాభ్యనన్ద స్విపులం వా ధనాగమమ్,

పుత్రం ప్రథమజం లభ్యా జననీ నాభ్యనన్దత. ౫

గృహే గృహే రుదన్త్యశ్చ భర్తారం గృహ మాగతమ్,
వ్యగర్హయన్త దుఃఖార్తా వాగ్భి స్తోన్మిత్రై రివ ద్విపాన్. ౬

కింను తేషాం గృహైః కార్యం కిం దారైః కిం ధనేన వా,
పుత్రై ర్వా కిం సుఖైర్వాపి యే నపశ్యన్తి రాఘవమ్. ౭

దుఃఖతులు కావునఁ దమయెదుట సున్నవారలనుం గూడ స్వజనమోయితర
జనమో తెలియఁజాలరైరి.

౧౯

ఇది నలువదియేడవసర్గము.

నలువదియొనిమిదవసర్గము

ఆట్లాపారులు రాముని వెంటఁబడి మరలివచ్చి దుఃఖతులయి పరమ
పీడితులయి నేత్రంబులనుండి కన్నీడుగాఱి ముమూర్షతోఁ గూడినవారై
దైర్యంబు విడిచి మూర్ఛ నొందిరి.

౨౦

అంత సాపారులు తమతమ గృహంబులనుం బోయి కొడుకులను
భార్యలనుం గూడి ముఖంబునిండఁ గన్నీళ్లు గాఱి దుఃఖించిరి.

3

ఆపారులు స్నేహితులు మొదలగువారలం జూచినను సంతోషింప
కుండిరి. ఆపూర్వవస్తువు లభించినను అభినందింపరైరి. పర్తకులు అంగర్లు
పెట్టరైరి. ఎవ్వరును అగ్నిహోత్రానిపుణ్యకార్యంబులం జేయరైరి. గృహస్థులు
చందుకొనకుండిరి.

౪

ఆపారులు చిరకాలముగా నగపడకుండిన రత్నాదులు మరల నగపడి
నను అధికముగా ధనంబు లభించినను సంతోషింపకుండిరి.

దశరథుని మొదటికొడుకైన రామున కీగతి సంభవించిన దని మొదటి
కొడుకు దగ్గఱకు వచ్చినప్పుడు తల్లి సంతోషింపకుండినది.

౫

ఇంటింటను స్త్రీలు పరమదుఃఖతులయి రోదనంబుసేయుచు నంతు
శంబులచే నేనుఁగులం బొడుచునట్లు ఇంద్రకు వచ్చిన పెనిమిటులను గతిన
వాక్యంబుల నిందించిరి.

౬

రామునిం జూచుటకు లేకపోయినదే; ఇంక మీకు ఇంద్రచేతఁ గాని
భార్యలచేతఁగాని ధనముచేతఁగాని కొడుకులచేతఁగాని సుఖంబులచేతఁగాని

యమి ప్రయోజనము!

౭

ఏక స్పృత్పురుషో లోకే లక్షణ స్పృహసీతయా,
యోఽనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం రామం పరిచరన్వనే. ౪
ఆపగాః కృతపుణ్యాస్త్రాః పద్మిన్య శ్చ సరాంసి చ,
యేషు స్నాస్యతి కాకుత్స్థో విగాహ్యా సలిలం శుచి. ౫

శోభయిష్యంతి కాకుత్స్థ మటవ్యో రమ్యకాననాః,
అపగాశ్చ మహానూపా స్సానుమస్త శ్చ పర్వతాః. ౧౦

కాననం వాపి శైలం వా యం రామోఽధిగమిష్యతి,
ప్రియాతీథి మివ ప్రాప్తం నై నం శత్యున్యనర్చితమ్.. ౧౧.

విచిత్రకుసుమావీడా బహువజ్జరిధారిణి,
రాఘవం దర్శయిష్యన్తి నగాశ్రమరశాలినః.

అకాలే చాపి ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ,
దర్శయిష్య స్త్యనశ్రోతా ద్దిరయో రామ మాగతమ్. ౧౩

ప్రసవస్మృతి తోయాని విమలాని మహీధరాః,
విదర్భయన్తో వివిధా న్భూయ శ్చిత్రాం శ్చ నిర్మరాన్. ౧౪

పాదపాః పర్వతాగ్రేషు రమయివ్యస్తి రాఘవమ్,

యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవః. ౧౫
స హి శూరో మహాబాహుః పుత్రో దశరథస్య చ,

వనంబున సీతాసహితుడగురామునకుఁ బరిచర్య సేయుటకై యతనివెంట
డించి పోయిన లక్ష్మణుఁ డొక్కడై ప్రపంచము దంతయు నత్తురుఘండు. రా
వనంబునఁ రాముండు పీయే నదులయందును దామరకొలఁతులందును
సాధారణంబులగు కొలఁతులందును దిగి స్నానము సేయునో అవన్నియుఁగూడఁ
బుణ్యంబుగలవి.

మనోహరంబులగు వృక్షంబులుగల యడవులును, గొప్పజలప్రాయప్రదే
శంబులుగల నదులును, గొప్ప నైత్తములుగల పర్వతంబులును రామునకు
సంతోషంబు సేయుచుండును.

రాముండు అడవికిఁగాని పర్వతమునకుఁ గాని యెచ్చటికిఁ బోయినను
అవి కనుయొద్దకుఁ బ్రయాణింపబోలే వచ్చిన యారామునిఁ బూజింప
కుండఁజాలవు.

శిఖరంబుల నానావిధపుష్పంబులు గలవియుఁ బెక్కు పూగుత్తుల
నొప్పుచుండునవియుఁ దుమ్మెడలతో నిండియుండునవియు నగు వృక్షంబులు
రామునిమనంబునకు సంతోషంబు సేయఁగలవు.

పర్వతంబులు రామునందలి దయచే నకాలంబునందును మంచిపుష్పంబు
లను ఫలంబులను రామునకుఁ జూపి సంతోషంబు సేయఁగలవు.

పర్వతంబులు రామునకుఁ గావలసినప్పు డంతయు నానావిధము
లయిన నెలయెఱులం జూపి స్వచ్ఛములగు జలంబుల నొసంగఁగలవు.

పర్వతశిఖరంబులందు వృక్షంబులు రామునకు సంతోషంబు గల్గనట్లు
సేయుచుండును.

రాముండు కూర్చుండు మహాబాహుండు కూర్చుండగు దశరథమహా
రాజుగొడుగుగదా! అట్టిరాముం డుండుచోట మనకు భయంబుగాని యవ
మానంబుగాని యెంతమాత్రమును గలుగదు.

520 ఆయోధ్యాకాండే - అష్టచత్వారింశస్సర్గః స్వర్గము.

పురా భవతి నో దూరా దనుగచ్ఛామ రాఘవమ్. ౧౬

పాదచ్ఛాయా సుఖా భర్తు స్తాదృశస్య మహాత్మనః,
స హి నాథో జనస్యాస్య స గతి స్స పరాయణమ్. ౧౭

వయం పరిచరిష్యామ స్సీతాం యూయం తు రాఘవమ్,
ఇతి పౌరస్త్రియో భర్తృనాః దుఃఖార్తా స్తత్త దబ్రువత్. ౧౮
యుష్మాకం రాఘవోఽరణ్యే యోగక్షేమం విభాస్యతి,
సీతా నారీజనస్యాస్య యోగక్షేమం కరిష్యతి. ౧౯

కో న్వనే నాప్రతీతేన సోత్కణ్ఠితజనేన చ,
సంప్రీయేతామనోజ్ఞేన వాసేన హృతచేతసా. ౨౦

కై కేయూ యది చే ద్రాజ్యం స్యా దధర్మ్య మనాథవత్,
సహి నో జీవితే నార్థః కుతః పుత్రైః కుతో ధనైః. ౨౧

యయా పుత్రశ్చ భర్తా చ త్యక్తా వైశ్వర్యకారణాత్,
కం సా పరిహరే దన్యం కై కేయూ కులపాంసనీ. ౨౨

కై కేయూ స వయం రాజ్యే భృతకా నివసేమ హి,
జీవన్త్యా జాతు జీవన్త్యః పుత్రై రపి శపామహే. ౨౩

యా పుత్రం పార్థివేన్ద్రస్య ప్రవాసయతి నిష్ఫులా,
క స్తాం ప్రాప్య సుఖం జీవే దధర్మ్యాం దుష్టచారిణీమ్. ౨౪

ఉపద్రుత మిదం సర్వ మనాలమ్బ మనాయకమ్,

ఇంక నాలస్యము చేయుదుమేని రాముఁడు వలెయు దూరముగాఁ బోవును. కావున నిప్పుడే రామునొద్దకుఁ బోవుదము. ౧౬

అట్టిమహాత్ముడగు రాముని పాదసేవయే మనకు సుఖకరము. అతఁడే మనకుఁ బ్రభుఁడును గలియును బరమగలియును. ౧౭

మేము నీతకుఁబరిచర్యచేసెదము. మీరురామునకుఁబరిచర్యచేయుఁడు. అడవియందు రాముఁడు మీయోగక్షేమంబులం జేయును. మాకు నీతాదేవి యోగక్షేమంబులం జేయును. ఈప్రకారముగా నాపట్టణంబునందలి స్త్రీలు వరమదుఃఖతలయి భర్తలతో నయ్యైమాటలం జెప్పిరి. ౧౮, ౧౯

ఆరాముఁడు లేకుండుటచే నప్రశస్తంబును దుఃఖితజనులతోఁ నూడి నదియు రమ్యంబు కానిదియును మనంబునకుఁ జాలదుఃఖంబు గలిగించు నదియు నగు నీయయోగ్యయం దింక నెవ్వఁ డుండును? ౨౦

ఈరాజ్యంబు అధర్మంబున అనాధయంబోలే నైకేయిదగునేని మాకుఁ బ్రణంబులపైసనుం గూడ నాపలేదు. ఇంకఁ గొడుకులును ధనంబులు నెందుకు? ౨౧

కైకేయి యైక్వర్గంబుకొఱకై కొడుకైన రాముని బెనిమిటియయిన దశరథునిం బరిత్యజించినదే. అట్టిపలపాంసనియును కైకేయియొక నెవ్వనిఁ బరిత్యజింపక విడుచును? ౨౨

కైకేయిరాజ్యంబునందు ఆబిడ బ్రతియుండఁగా మేముబ్రతికి యుండునంతవఱకును భృత్యులుం బోలే నెంతమాత్రము నివసించియుండము. మాకొడుకులచే శపథము చేయుచున్నాము. ౨౩

ఎంతమాత్రమును దయలేక రాజశ్రేష్ఠుడగు దశరథునికొడుకయిన రాము నరణ్యంబునకుఁ బంపుచున్నదే. అట్టియధార్మికురాలును దుష్టురాలు నగు కైకేయియొద్ద నెవ్వఁడు సుఖంబుగా జీవింపఁగలఁడు? ౨౪

ఈరాజ్యం బుతయు నాధారంబు లేక నాయుకుఁడు లేనిదై యుప

522 అయోధ్యాకాండే - అష్టచత్వారింశస్సర్గః సర్గము.

కైకేయా హి కృతే సర్వం వినాశ ముపయాస్యతి. ౨౫

సహి ప్రవ్రజితే రామే జీవిష్యతి మహీపతిః,
మృతే దశరథే వ్యక్తం విలాప స్తదనన్తరమ్. ౨౬

తే విషం పిబతాఽలోడ్య ఊణపుణ్యా స్సుదుర్గతాః,
రాఘవం వాఽనుగచ్ఛన్వ మశ్రుతిం వాఽపి గచ్ఛత. ౨౭

మిథ్యా ప్రవ్రాజితో రామ స్సనీత స్సహలక్షణః,
భరతే సన్నిసృష్టా స్స సౌనికే పశవో యథా. ౨౮

పూర్ణచంద్రానన శ్యామో గూఢజత్రు రరిన్దమః,
ఆజానుబాహుః పద్మాక్షో రామో లక్షణపూర్వజః. ౨౯

పూర్వాభిభాషీ మధుర స్సత్యవాదీ మహాబలః,
సౌమ్య స్సర్వస్య లోకస్య చంద్రావ త్ప్రియదర్శనః. ౩౦

నూనం పురుషశార్దూలో మత్తమాతజ్జవిక్రమః,
శోభయిష్యత్యరణ్యాని విచరన్ స మహారథః. ౩౧

తా స్తథా విలపన్త్యస్తు నగరే నాగరస్త్రియః,
చక్రుశు ద్దుఃఖసన్తస్థా మృత్యో రివ భయాగమే. ౩౨

ఇత్యేవం విలపన్తీనాం స్త్రీణాం వేశ్మసు రాఘవమ్,
జగామా స్తం దినకరో రజనీ చాభ్యవ ర్తత. ౩౩

ద్రవంబు నొందియున్నది. ఒక్కకైకేయినమిత్తమయి యారాజ్యమంతయును నశించుట కున్నది. ౨౫

రాముఁ డడవికిఁ బోయినప్పుడు దశరథుఁడు జీవించుడు. దశరథుఁడు చచ్చినప్పుడు నెచ్చుగా రోదనంబు గలుగునని చెప్పనక్కఱలేదు. ౨౬

మీరలు పుణ్యములేనివారలు. మిక్కిలియు దరిద్రులు. చక్కగా విచారించి విషమునైన ద్రావుఁడు. రామునైనను వెంబడింపుడు. లేక ఎచ్చటికిఁబోయినచో మీపేరుంగూడ వినఁబడకుండునో అట్టిదూరదేశమునకైనను బాటిపొందు. ౨౭

దశరథుఁడు, రాముని సీతను లక్ష్మణుని గవటంబుగా నరణ్యంబునకుఁ బంపి మనలను బతువులం గసామువానియొద్ద నుంచునట్లు, భరతునియొద్దనుంచి నాఁడు కాఁబోలు. ౨౮

నిండుచందురుఁడువలె నుదరంబయిన ముఖంబుగలవాఁడును నీల వర్ణుఁడును మాంసంబున నణఁగియున్నచూఁపులపంధియొముకలుగలవాఁడును శత్రువుల నడంగఁద్రొక్కిం జాలినవాఁడును మ్రోఁకాళ్లవఱకు దీర్ఘము లయిన బాహువులుగలవాఁడును గమలంబులుంబోలె విశాలమందరంబులయిన నేత్రంబులుగలవాఁడును ఎవ్వరైన సందిల్లినప్పుడుముందుగాఁ దానే మాటలాడి వారలకు సంతోషంబునేయువాఁడును మనోహరుఁడును మహాబలశాలియును శాంతుఁడును జంద్రుఁడుంబోలె సమస్తభూతంబులకును దర్శన మాత్రంబున నానందంబు గలిగించువాఁడును ఋతువశ్రేష్ఠుఁడును మత్తగజంబు నకుంబోలె బరాక్రమంబు గలవాఁడును దన్నును సారధిని గఱ్ఱంబులనుం గాపాడుకొనుచుఁ బదునొకండుచేలమంది విలుకాండ్రతోఁ బోరంజాలిన వాఁడును లక్ష్మణాగ్రజుఁడునగురాముండు విహరించుటచే నరణ్యంబులన్నియుం బ్రకాశించుచుండఁగలవు. అని స్త్రీలు రోదనంబు చేసిరి. ౨౯-౩౦

అయోధ్యాపట్టణమునందు ఆపారస్త్రీలు ఆప్రకారమున విలపించుచుఁ బరమదుఃఖిజలయి మరణనమయంబునందుంబోలె గట్టిగా నఱచిరి. ౩౧

ఈప్రకారముగా నాస్త్రీలు గృహంబులందు రామునిని గూర్చి విలపించుచుండఁగానే సూర్యుఁ డస్తమించెను. అంత రాలియైనది. ౩౨

524 ఆయోధ్యాకాండే - ఏకోనపఞ్చాశస్సర్గః సర్గము.

నప్తజ్వలనసంపాతా ప్రళాంతాభ్యామసత్కథా,
తిమిరేణాభిలిప్తేవ సా తదా నగరీ బభౌ. 38

ఉపళాంతపణిక్పణాశ్చ నప్తహర్షా నిరాశ్రయా,
ఆయోధ్యా నగరీ చాసీ న్నప్తతారమివామృరమ్. 39

తథా స్త్రియో రామనిమిత్త మాతురా
యథా సుతే భ్రాతరి వా వివాసితే,
విలప్త్య దీనా రుదదు ర్విచేతస
స్సుతై ర్హి తాసా మధికో హి సోఽభవత్. 3౬

ప్రళాంతగీతోత్సవస్పృతవాదనా
వ్యసాంతహర్షా పిహితాపణోదయా,
తదా హ్యయోధ్యా నగరీ బభౌవ సా
మహర్ణవ స్సంతీపితోదకో యథా. 3౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేఽష్టచత్వారింశస్సర్గః.

ఏకోనపఞ్చాశస్సర్గః.

రామోఽపి రాత్రి శేషేణ తే నైవ మహా దన్తరమ్,
జగామ పురుషవ్యాఘ్రః పితౄ రాజ్ఞా మనుస్మరణ.
తతైవ గచ్ఛత స్తస్య వ్యసాయా ద్రజసీ శివా,
ఉపాస్య స శివాం సన్ధ్యాం విషయాంతం వ్యగాహత. ౧

గ్రామా నివృత్తప్రసీమాంతా న్సుప్నితాని వనాని చ,
శత్రున్నతియయా శీఘ్రం శనై రివ హయోత్తమైః. 3

అప్పుడు ఆహితాగ్ను లగ్నిహోత్రములం బ్రణయింపవలె. బ్రహ్మ-
జులు వేదాధ్యయనములం గాని పురాణపాఠములం గాని చేయవలె. కావున-
నాయయోధ్యావట్టణ మంతయు చీకట్లు క్రమిన ట్లుండెను. 38

అప్పు డాయయోధ్యయందు వర్తకు లంగళ్ల నుంచవలె. ఎవ్వరికిని
సంతోషమె గలుగకుండినది. రాముండు లేకుండుటంజేసి దిక్కి లేకుండినది.
ఇట్లుండుటవలన నాయయోధ్య నక్షత్రములులేని యాకాశమువలె జాపట్టి-
నది. 39

తమకొడుకుగాని తోబుట్టువుగాని యరణ్యంబునకుఁ బోయినచో
నెట్లు దుఃఖింతురో ఆప్రకారము ఈపారస్త్రీలు రామునినిమిత్రమయిదుఃఖిత-
లయి దీనలయి రోదనంబుచేసిరి. ఆరాముండు వారలకుఁ గొడుకులకన్న
నెక్కుడుగా నుండెను. 40

అప్పు డాయయోధ్యయందుఁ బాటలు నత్సవంబులు నాటలువాద్య
వాదనంబులును నిలిచిపోయినవి. ఎవ్వరికిని సంతోషంబులేకుండినది. వర్తకు
లంగళ్లు మూసివేసెసిరి. ఇందువలన నాపట్టణము కీర్ణలేనినముద్రంబుకరణిః
గాంతిలేకుండినది. 41

ఇది నలువదియొనిమిదవసర్గము.

నలువదితొమ్మిదవసర్గము

పురుషశ్రేష్ఠుడగు రాముండు తండ్రియాజ్ఞను స్మరించుచు సూర్యో-
దయమగుటకు మున్నే చాలదూరము పోయెను. 1

రాముఁ డట్లు పోవుచుండఁగానే మంగళకరంబగు రాత్రి కడచినది.
అంత రాముండు ప్రాతఃకాలసంధ్య నుపాసించి యుత్తరశోనలదేశముదక్షిణపు-
నాద్ధుఁ జేరెను. 2

రాముండు విత్తనము చల్లుటకై చక్కఁగా దున్నబడియున్న నేలలు
గలగ్రామంబులను బుష్పితంబులగు పనంబులనుం జూచుచుఁ బెద్దగ్రామంబు

శృణ్వ న్వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్,

రాజానం ధిగ్దశరథం కామస్య వశ మాస్థితమ్.

౪

హా నృశంసాద్య కైకేయీ పాపా పాపానుబంధినీ,

తీక్ష్ణా సమ్భిన్నమర్యాదా తీక్ష్ణకర్తణి వర్తతే.

౫

యా పుత్ర మిదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికమ్,
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సానుక్రోశం జితేంద్రియమ్.

౬

కథంనామ మహాభాగా సీతా జనకనందినీ,
సదా సుఖేష్వభిరతా దుఃఖాన్యనుభవిష్యతి.

౭

అహా! దశరథో రాజా నిస్సేహా స్వసుతం ప్రియమ్,
ప్రజానా మనఘం రామం పరిత్యక్తు మిహేష్యతి.

౮

ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్,
శృణ్వ న్నతియయా వీరః కోసలా నోకసలేశ్వరః.

౯

తతో వేదశ్రుతిం నామ శివవారివహం నదీమ్,

ఉత్తీ ర్యాభిముఖః ప్రాయా దగస్త్యాధ్యుషితాం దిశమ్.

౧౦

గత్వా తు సుచిరం కాలం తత శీతజలాం నదీమ్,

గోమతీం గోయుతానూపా మతర త్సాగరజమామ్.

౧౧

లందును చిన్నగ్రామంబులందును నివసించు జను లాదుకొనుమాటలు వినుచు శిష్టముగానైనను గుఱుములవలన చాతుర్యముచేతను అచ్చటచ్చటికి విశేషములం జూచుటచేతను పెల్లంగాఁ బోయినట్లే చాలదూరము పోయెను. 3

దశరథమహారాజు కేవలము మన్తధర్మరుఁడు. అతఁడు దహింపఁబడుఁ గాక. 4

అయ్యో కైకేయి యెంతకూరురాలు ! ఎంతపాపాత్మరాలు ! పాపము పేయుటయే యాచిడ సంకల్పము.

ధార్మికుఁడును మహాపండితుఁడును దయాశాలియును జితేంద్రియుఁడు నగు నిట్టిరాముని ఆరణ్యమునకుఁ బంపుచున్నదే ! ఈకైకేయి యెంత కూరురాలు ! తన కులస్త్రీమర్యాద నలెక్రమించి యెంత క్రూరకార్యము చేసినది. 5, 6

మహాభాగురాలును ఎల్లప్పుడును సుఖంబులనె యశభవించుచుండినది యును జనకమహారాజుచే సుఖంబుననె పెంపఁబడినదియు నగు సీతాదేవి యింక నెట్లు వనంబున దుఃఖంబు లనుభవించఁగలదు ! 2

అయ్యో ! దశరథమహారా జెంత దయలేనివాఁడు ! కొడు కనియైనను స్నేహంబుంచక తనకుఁ గొడుకును బ్రజల కందఱుకును బ్రియుఁడును బాప రహితుఁడు నగు రాముని విడువఁగోరినాడే అని గ్రామంబులనుండుజనులు చెప్పుకొనిరి. 7

పరాక్రమశాలియుఁ గోసలదేశాధిపతియు నగురాముఁడు పెద్దగ్రామంబులను చిన్నగ్రామంబులనుండు జనులు చెప్పుకొనుచున్నయామాటలను వినుచుఁ గోసలదేశంబు దాటిపోయెను. 8

అంత నారాముఁడు మంచినీళ్ల నొప్పుచుండు వేదశ్రుతియును నదిని దాటి యగస్త్యుం డున్న దక్షిణపుదిక్కున కళిముఖుడై పోయెను. 9

ఆరాముఁ డంత బహుదూరము పోయి మంచినీళ్లు గలదియు జల ప్రాయసమీపప్రదేశంబుల నెచ్చుగా గోవులు గలదియు గంగాద్వారంబున నముద్ర గామినియు నగు గోమతీనదిని దాటెను. 10

గోమతీం చా ప్యతిక్రమ్య రాఘవ శ్రీఘృగై ర్హయైః,
మయూరహంసాభిరుతాం తతార స్యద్ధికాం నదీమ్. ౧౨

స మహీం మనునా రాజ్ఞా దత్తా మిత్యౌకవే పురా,
స్థితాం రాష్ట్రావృతాం రామో వై దేహీ మన్వదర్చయత్. ౧౩

సూత ఇత్యేవ చాభాష్య సారథిం తమభీక్షశః,
హంసమత్తస్వర శ్రీమహా సువాచ పురుషన్వభః. ౧౪

కదాఽహం పున రాగమ్య సరయ్యాః పుష్పితే వనే,
మృగయాం పర్యటిష్యామి మాత్రా పిత్రా చ సజ్జతః. ౧౫
రాజద్వీణాం హి లోకేఽస్తి క రత్యర్థం మృగయా వనే,

కాలే వృతాం తాం మన్మజై ర్ధన్వినా మభికాక్షిత్వామ్. ౧౬
నాత్యర్థ మభికాక్షామి మృగయాం సరయావనే,

రతి ర్హ్యేషాఽతులా లోకే రాజద్విగణసమృతా. ౧౭

స త మధ్వాన మైత్యౌక స్సూతం మధురయా గిరా,
తం తమర్థ మభిప్రేత్య యయా వాక్యముదీరయత్. ౧౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనపఞ్చాశస్సర్గః.

రాముడు గుఱ్ఱములు వడిగాఁ బోవుటంజేసి కిక్కుముగా గోమతీనదిం గూడ నలిక్రమించి మధురంబుగాఁ గూయు మయూరంబుల హంసవత్సల నొప్పుచుండు స్వందికానదిని దాఁడెను. ౧౨

ఆరాముడు మున్ను వై వస్వతమనువుచే విత్వాకువున కియ్యబడినదియు నధికమయినదియు నవాంకరరాష్ట్రములతోఁ గూడినదియు నగు కొంఠ దేశ మును సీతాదేవికిఁ జూపెను. ౧౩

మదించిన హంసవత్సస్వరంబువంటిస్వరంబుగలవాఁడును శ్రీమంతుఁడును బురుషశ్రేష్ఠుఁడునగు రాముడు కిక్కురింబుగా నానుచుండు ని “సారథీ!” అని పిలిచి యిట్టని చెప్పెను. ౧౪

నేనింక నెప్పుడు మరల వచ్చి తలిదండ్రులం గూడి పుష్పితంబగు పరయూవనంబునందు వేటాడుచు విహరింపఁగలను? ౧౫

అడవియందు వేటాడుట పరలోకమునందు సుఖప్రదంబు గాకపోయి నను రాజర్షు లగువారల కీలోకంబున మిక్కిలియు సంతోషంబు గల్గించు చున్నది. ౧౬

శ్రాద్ధాదికాలంబున మనుష్యులచే నపేక్షింపఁబడినదియు విలుకాండ్రకు లత్యవేధసాభ్యాసార్థమయి ముఖ్యముగాఁ గావలసినదియు నగు నావేటను నేను స్వల్పముగానే గోరుదును. నిరంకరము గోరిన దోషముగాని కొంచె మయినచో దోషము లేదు. ౧౭

ఈవేట రాజర్షులకు సమృతమయినది. లోకంబునం దిట్టి శ్రీద మతే దియు లేదు. అని రాముడు సుమంతునితోఁ జెప్పెను. ౧౮

అట్లారాముఁ డాయావిషయంబుల నుద్దేశించి మధురవచనంబున సారథి యగు సుమంతునితోఁ జెప్పచు నామార్గంబు నలిక్రమించెను. ౧౯

ఇది నలువదితోమిదవసర్గము.

పశ్చాత్తపనామకము

వికలా నోకసలా రమ్యా న్యాత్వా లక్ష్మణపూర్వజః,
అయోధ్యాభిముఖో ధీమా న్ప్రజ్ఞాని ర్వాక్య మబ్రవీత్. ౧

అపృచ్ఛే త్వాం పురిశ్రేష్ఠే కాకుత్స్థ పరిపాలితే,
దైవతాని చ యాని త్వాం పాలయన్త్యా వసన్తి చ. ౨

నివృత్తవనవాస స్త్వా మన్మథో జగతీపతే,
పునర్ద్రిశ్యామి మాత్రా చ పిత్రాచ సహ సజ్జతః. ౩

తతో రుధిరతామ్రాక్షో భుజ ముద్యమ్య దక్షిణమ్,
అశ్రుపూర్ణముఖో దీనోఽబ్రవీ జ్ఞానపదం జనమ్. ౪

అనుక్రోశో దయాచైవ యథార్హం మయి వః కృతః,
చిరం దుఃఖస్య పాపీయో గమ్యతా మర్థసిద్ధయే. ౫

తేఽభివాద్య మహాత్మానం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణమ్,
విలసంతో నరా ఘోరం వ్యతిష్ఠంత క్వచి త్క్వచిత్. ౬

తథా విలపతాం తేషా మతృప్తానాం చ రాఘవః,
అచక్షుర్విషయం ప్రాయా ద్యథాఽర్కః క్షణదాముఖే. ౭

ఏబడవ సర్గము

బుద్ధిమతుడును లక్ష్యజ్ఞున కన్నయు నగు రాముడు వికాలంబును రవ్యంబు నగు కోసలదేశము నతిక్రమించి యయోధ్యతట్టు తిరిగి చేమోడ్కు గిరించి యిట్లని చెప్పెను.

కకుత్స్థసంకమనం బుట్టిన రాజులచే బాలింపఁబడుచుండు నయోధ్యా పట్టణమా ! నే నరణ్యంబునకుఁ బోయెదను. నిన్ను వీడ్కోకుచున్నాను. మఱియు నీయం దెవ్వ రున్నారో నిన్నెవ్వరు పాలించుచున్నారో ఆ దేవతలనుం గూడ వీడ్కోకుచున్నాను.

నేను వనంబునఁ బదునాలుగుసంవత్సరంబులు గడపి నాశండ్రి దశ రథమహారాజు బుణంబు దీర్చుకొని నాకలిచంద్రులం గూడి మరల నిన్నుఁ జూచెదను. అని రాముఁ డయోధ్యాపట్టణముం బ్రార్థించెను.

అంత నెత్తురువలె నెఱ్ఱని కండ్లుగల రాముడు కుడిభుజంబు నెత్తి ముఖంబు నిండఁ గన్నీళ్లు గాఱ దీరుడై గ్రామంబులనుండి తక్కుఁ జాడ వచ్చిన జనులం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

మీరలు నాయుండు యథాయోగ్యముగానే యాదరంబును దయయుఁ జూపినారు. బహుకాలము దుఃఖముతో నుండుట మంచిదికాదు. నాయొద్ద నుండురేని మీకు దుఃఖము గల్గుచునే యుండును. కావున మీరలిండ్లకుఁ బోయి మీ కార్యంబులం జూచుకొనుఁడు. అని రాముడు జానపదజనులకుఁ జెప్పెను.

ఆజానపదజనులు మహాత్ముడగు రామునకుఁ బ్రదక్షిణసమస్కారంబులు చేసి భయంకరముగా రోదనంబు సేయుచు రాముం జూడకుండఁజాలక యచ్చటచ్చట నిలిచి నిలిచి రాముం జూచుచుఁ బోయిరి.

ఆజనులు అట్లు రాముం జూడుటయుండుఁ దనివి దీరక రోదనంబు సేయుచుండఁగానే సాయంకాలానంతరము సూర్యుఁ డగవడకుండునీతిని రాముడు వారలకండ్ల కగవడకుండునట్లు బహుదూరము పోయెను.

తతో ధాన్యధనోపేతా న్దాసశీలజనా ఇహివాన్,
 అకుతశ్చి ద్భయా స్రమ్యాం శైచత్యయాపసమావృతాన్. ౮
 ఉద్యానాప్రవణోపేతా సమృన్నసలిలాశయాన్,
 తుప్తపుప్తజనాకీర్ణా గోకులాకులసేవితాన్. ౯
 లక్షణీయా న్నరేంద్రాణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితాన్,
 రథేన పురుషవ్యాఘ్రిః కోసలా నత్యవర్తత. ౧౦

మధ్యేన ముదితం స్థితం రమ్యాద్యాససమాకులమ్,
 రాజ్యం భోగ్యం నరేంద్రాణాం యయా ధృతిమతాంవరః. ౧౧

తత స్త్రిపథగాం దివ్యాం శివతోయా మశైవలామ్,
 దదర్శ రాఘవో గజ్ఞాం పుణ్యా మృషినిషేవితామ్. ౧౨

ఆశ్రమై రవిదూరస్తై శ్రీమద్భి సమలఙ్కృతామ్,
 కాలేఽస్సరోభి ర్హృష్టాభి సేవితామ్భా హ్రదాం శివామ్. ౧౩
 దేవదానవగన్ధర్వైః కిన్నరై రుపశోభితామ్,
 నానాగన్ధర్వపత్నీభి సేవితాం సతతం శివామ్. ౧౪
 దేవాఽఽస్త్రీడశతాకీర్ణాం దేవోద్యానశతాయుతాం,
 దేవార్థ మాకాశగమాం విఖ్యాతాం దేవపద్మినీమ్. ౧౫
 జలాఘాతాట్టహాసోగ్రాం ఘననిర్మలహాసినీమ్,

అంత నట్లు పురుషక్రేష్టాడగు రాముఁడు రథమువలన నె ధనధాన్యంబు లతోఁగూడినదియు బహుదాతలగుజనులుగలదియుమంగళకరమును ధయంబు లేనిదియు సుందరంబైనదియు యాగకాలలతోను యూపస్తంభములతోను గూడినదియు సుద్యానవనంబులతోను మామిడితోఁపులతోనుఁ గూడినదియు నీశ్వతో నుండిన కొలంకులు గలదియు సంతృప్తులు ధనధాన్యంబులం బుష్టులు నగు జనులు గలదియు ఆవులగుంపులతో నిండినదియును రాజులకుం జూడఁ దగినదియు నెల్లప్పుడును వేదపాఠధ్వనితో నొప్పుచున్నదియు నగుకోసల దేశము నతిక్రమించి పోయెను.

౮-౧౦

రాముఁడు సంతృప్తంబును సుందరంబులగు సుద్యానంబుల నొప్పుచు న్నదియు రాజుల కనుభవింపఁదగినదియు నగుకోసలరాజ్యంబు నడిమిమార్గంబుఁ బట్టి యందలి పౌండర్యవిశేషంబులం జూచుచుఁ బోయినను బరమహైర్య కాలులలో నుత్తముఁడు కావున దానియందు మనంబుంచక కోసలదేశంబు నతిక్రమించి పోయెను.

౧౧

ఆకోసలదేశంబునకు దక్షిణపుదిక్కునందు రాముఁడు స్వర్గభూపా శాళంబుల మూఁడిటం జరించునదియు మనోహరమయినదియు మంచియు దకము గలదియుఁ బాఁచిలేకుండుటకేసి స్వచ్ఛముగా నుండునదియుఁ బుణ్యం బును ఋషులచే నేదంపఁబడినదియు నగు గంగానదిం జూచెను.

౧౨

అంత సమీపంబునందు శ్రీమంకంబులగు నాశ్రమంబులచే నలంకృ తంబు నచ్చటచ్చటి మడుగుల సంతోషంబున జలక్రీడలాడు నచ్చరలతో నొప్పుచున్నదియు, మంగళకరంబును దేవదానవగంధర్వులచేతను గిన్నరల చేతను నానావిధ గంధర్వపత్నులచేతను శ్రీదార్థమయి నేరింపఁబడినదయ్యు నెప్పటికిని చెడనియుదకంబుగలదియు ననేకంబులగు దేవక్రీడాపర్వతములును దేవోద్యానంబులును దీరభూములు గలదియు దేవతలకొఱకై యాకాశంబునం జరించునదియు జగత్ప్రసిద్ధియు దేవతలకుం బూజార్థమయిన కమలాంబుల

- క్వచిద్వేణీకృతజలాం క్వచిదావర్తశోభితామ్. ౧౬
 క్వచిత్ స్తిమితగమ్భీరాం క్వచిద్వేగజలాకులామ్,
 క్వచి ద్దమ్భీరనిర్ఘోషాం క్వచి ద్దైభిరవనిస్వనామ్. ౧౭
 దేవసజ్జాఘ్నతజలాం నిర్మలోత్పలశోభితామ్,
 క్వచి దాభోగపులినాం క్వచి నిర్మలవాలుకామ్. ౧౮
 హంససారససంఘుష్టాం చక్రవాకోపకూజితామ్,
 సదామదై శ్చ విహగై రభిసన్నాదితాన్తరామ్. ౧౯
 క్వచి త్తీరదుహై ర్వృత్తై ర్దాలాభి రివ శోభితామ్,
 క్వచిత్కుల్లోత్పలచ్చన్నాం క్వచి త్పద్మనాకులామ్. ౨౦
 క్వచి త్కుముదషణ్డై శ్చ కుట్టలై రుపశోభితామ్,
 నానాపుష్పరజోభస్వాన్తాం సమదా మివ చ క్వచిత్. ౨౧
 వ్యపేతమలసజ్జాతాం మణినిర్మలదర్శనామ్,
 దిశాగజై ర్వనగజై ర్నతైశ్చ వరవారణైః. ౨౨
 దేవోపవాహ్నైశ్చ శ్చ మహా సున్నాదితవనాన్తరామ్,
 ప్రమదా మివ యత్నేన భూషితాం భూషణోత్తమైః. ౨౩
 ఫలైశ్చ పుష్పైశ్చ కింలయై ర్వృతాం గుల్మై ర్ద్విజై స్తథా,
 శింశుమార్తై శ్చ నక్రై శ్చ భుజజై శ్చ నివేదితామ్. ౨౪
 విష్ణుపాదచ్యుతాం దివ్యా మపాపాం పాపనాశినీమ్,
 తాం శఙ్కరజటాజూటా ద్భగ్నిష్టాం సాగరతేజసా. ౨౫
 సముద్రమహిషీం గజ్గాం సారసక్రౌంచినాదితామ్,
 ఆసపాద మహాబాహూ శ్చృజ్జీవేరపురం ప్రతి. ౨౬

నొసంగునదియు నొక్కచోఁ బెద్దతాళ్లపైఁ బ్రవాహంబుపడుటం గల్గునట్లుఁ బులె పెద్దనవ్వుగా నురుగులే చిటునవ్వులుగా మిట్టచుండి వల్లంబునకుఁ బోవు ప్రవాహంబె తలదడగా నుత్తమాంగనకైవడిం జూపట్టినదియు, నొక్కచో నావర్తంబులనొప్పచున్నదియు, నొక్కచో నిశ్చలంబుగా నుండుటంజేసి గంభీరతగల్గినట్లున్నదియు, నొక్కచో నలెవేగంబునం బ్రవహించునదియు, నొకచో గంభీరధ్వనిగల్గియుండునదియు, నొక్కచోట భయంకరధ్వనిగలదియు, జలంబులం గ్రంథులిడుదేవతల తోఁగూడినదియు, స్వచ్ఛంబులగుకలువలందేజరిల్లుచున్నదియు, నొక్కచోఁ బెద్దపెద్ద యినుకలెన్నెలు గలదియుఁ నొక్కచోట స్వచ్ఛమైన యినుకగలదియు, నడుమ మధురంబుగాఁగూయుచుఁ దిరుగుచుండు హంసలతోను సారసంబులతోను జక్రవాకంబులతోను మఱియు మత్తంబులగు నితరపక్షులతోనుం గూడినదియు, నొక్కచోఁ దీరంబుల వరుసగాఁ జెట్లు మొలచియుండుటంజేసి పుష్పమాలికలు వేసికొనినదివలె నగపడునదియు, నొక్కచో వికసించినకలవలచేఁ గప్పఁబడినదియు, నొక్కచోఁ గమలంబులతో నిండినదియు, నొక్కచోఁ డెల్లకలువలును మఱియు నగమువిరిసిన మొగ్గులుగానుండు నితరపుష్పంబులును మెండుగాఁగలదియును, నొక్కచోఁ బుష్పపరాగంబుల నెఱ్ఱఁగానుండుటవలన మదంబుతోఁగూడినట్లు చూపట్టునదియు సెంతమాత్రమునుచులము లేకుండుటంజేసి వైడూర్యమణియుంబోలె స్వచ్ఛమయిన జలము గలదియు, మఱియు దిగ్గజంబులును మడించినయడవి యేనుంగులును దేవతలెక్కుమత్తగజంబులును కేకలువేయఁగా నాధ్వనిచే నిండిన తీరభూములందలి వనంబులుగలదియు, ఫలంబులను బుష్పంబులను జిగురులను గుల్తంబులను బళ్లెలను గప్పఁబడియుండుటవలనఁ బ్రయత్నంబున నుత్తమభూషణంబుల నలంకరించుకొనినవనితయంబోలె జూడఁదగియున్నదియును, సీరుకోఁతులును మొసళ్లును బాములునుం గలదియును, విష్ణుపాదంబుననుండి జాతీనదియును, దివ్యయను, బావరహితంబును, బాపంబులంబోగొట్టునదియును, భగీరథునితపంబువలన నీశ్వరుఁజటాజూటంబుననుండి యవతరించినదియు, సముద్రుని భార్యయు నగు నాగంగానదిని మహాబాహుఁడగు రాముండు శృంగి బేరపురసమీపంబునం జేరెను.

తామూర్తి కలిలావర్త మన్వవేక్ష్య మహారథః,
సుమన్త్రీ కుబ్రవీ త్సుత మి హై వాద్య వసామహే. ౨౭

అవిదూరా దయం నద్యా బహుపుష్పప్రవాళవాణ్,
సుమహా నిజుదీవృక్షో వసామోఽత్రైవ సారథే! ౨౮
ద్రక్ష్యామ స్సరితాం శ్రేష్ఠాం సమ్మాన్యసలిలాం శివామ్,
దేవదానవగన్ధర్వమృగమానుషపక్షిణామ్. ౨౯

లక్ష్మణ శ్చ సుమన్త్రీ శ్చ బాధమిత్యేవ రాఘవమ్,
ఉక్త్వా తమిజుదీవృక్షం తదోపయయతు ర్హయైః. 30
రామోఽభియాయ తం రమ్యం వృక్ష మిహ్నోకునన్దనః,
రథా దవాతర తస్మా త్సభార్య స్సహలక్ష్మణః. 31

సుమన్త్రోఽవ్యవతీర్యాస్తా న్తోచయిత్వా హయోత్తమాన్,
వృక్షమూలగతం రామ ముపతథే కృతాశ్చలిః. 32

తత్ర రాజా గుహా నామ రామస్యాఽత్త సమ స్సఖా,
నిషాదజాత్యో బలవాన్ స్థపతిశ్చేతి విశ్రుతః. 33

స శ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం రామం విషయ మాగతమ్,
వృద్ధైః పరివృతోఽమాత్యైః జ్ఞాతిభి శ్చాభ్యుపాగతః. 34

తతో నిషాదాధిపతిం దృష్ట్వా దూరా దుపస్థితమ్,
సహ సౌమిత్రిణా రామ స్సమాగచ్ఛ ద్ధుహేన సః. 35

తన్నను సారథిని గుఱ్ఱములనుం గాపాడుకొనుచుఁ బదునొకండువేల
మంది విలుకాండ్రతోఁ బోరంజాలిన మహాకూరుడగు రాముఁడు అలల
తోను నుడులతోను ఒప్పుచుండు నాగంగానదిం జూచి సారథియగు సుమం
త్రునితో “మనమిప్పు డిచ్చటనే యుండము” అని చెప్పెను. ౨౭

ఈగంగానదికి సమీపంబునఁ బాలును జిగుళ్లును మెండుగాఁగల
యొక్క పెద్దగారచెట్టున్నది. కావున సుమంత్రుఁడా! ఇచ్చటనేయుండము.

దేవతలకును దానవులకును గంధర్వులకును మరుష్మలకును వృగంబుల
కును బక్షులకును గౌరవింపఁదగిన యందకంబుగలదియు మంగళ ప్రదయును
నదులలోనుత్తమయు నగు గంగానదింజూతము అని రాముఁడు సుమంత్రు
నితోఁ జెప్పెను. ౨౮

అంత లక్ష్మణుఁడును సుమంత్రుఁడును రాముఁడు చెప్పినమాట నంగీక
రించి రథంబును ఆయింగుడివృక్షంబునొద్దకుఁ గొనిపోయిరి. ౩౦

ఇత్వైకుమంశంబునఁ బుట్టినవారలకు సంతోషంబు నేయునట్టి రాముఁడు
మందరంబగు నా గారచెట్టుఁ జేరినంతనె యారథంబున నుండి భార్యయును
లక్ష్మణుఁడును దానును దిగెను. ౩౧

సుమంత్రుఁడును రథంబుననుండి దిగి యుత్తమంబులగు గుఱ్ఱంబుల
విచ్చి చెట్టుక్రిందనున్న రామనొద్దకుఁబోయి చేతులుమొగుడ్చుకొని సేవింపు
చుండెను. ౩౨

అప్పు డాదేశమునందు రామునకుఁ బ్రాణస్నేహితుఁడును బలవంతుఁ
డును బోయజాలిం బుట్టినవాఁడును నివాదులకుఁ బ్రభువునగు గుహుఁడను
రా జుండెను. ౩౩

ఆగుహుఁడు పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు తన దేశంబునకు వచ్చుటను
విని కులవృద్ధులను మంత్రులును తనజాలిలోనివాండునుం బరివేష్టించు
రామనొద్దకు వచ్చెను. ౩౪

అంత నివాదాధిపతియయిన గుహుఁడు దూరంబున వచ్చుటం జూచి
నాముఁడును లక్ష్మణుఁడును ఆగుహుఁ జెదురొని యతనిని జేరిరి. ౩౫

త మా ర్త స్సమృద్ధిష్వజ్య గుహా రాఘవ మబ్రవీత్,
యథాఽయోధ్యా తథేయం తే రామ! కింకరవాణితే. 3౬

ఈదృశం హి మహాబాహూ! కః ప్రాప్స్యత్యతిధిం ప్రియమ్,

తతో గుణవ దన్నాద్య ముపాదాయ పృథగ్విధమ్. 3౭
అర్ఘ్యం చోపానయ త్త్రిప్రం వాక్యం చేద మువాచ హ,

స్వాగతం తే మహాబాహూ! తవేయ మఖిలా మహీ. ౩౮
వయం ప్రేష్యా భవా శ్భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రశాధి నః,

భక్ష్యం భోజ్యం చ వేయం చ లేహ్యం చేద ముపస్థితమ్. ౩౯
శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ తే,

గుహ మేవం బ్రువాణం తు రాఘవః ప్రత్యువాచ హ. ౪౦

అర్చితా శ్చైవ హృష్టా శ్చ భవతా సర్వథా వయమ్,
పద్భ్యామభిగమా చ్ఛైవ స్నేహసందర్శనేన చ. ౪౧

భుజాభ్యాం సాధు పీనాభ్యాం పీడయ న్వాక్య మబ్రవీత్,

విష్ట్యా త్వాం గుహ! పశ్యామి అరోగం సహ బాన్ధవైః. ౪౨

గుహుండు దుఃఖతఁడై రాముం గవులించుకొని యిట్లని చెప్పెను.

రాముడా! అయోధ్య నీ కెట్లు సొంతమో అట్లు నావట్టణమును నీకు సొంతమే. నీకు నే నేమి చేయవలెను? చెప్పుము. 3౬

మహాబాహుండవగు రాముడా; నీయట్టిమహానభావుఁడును బ్రియుండు నగు నతిధి యెవ్వనికీ గల్గును? నీ విచ్చటికి వచ్చుట నాపూర్వపుష్కలము గాని వేజే గాదు. అని గుహుండు రామునితోఁ జెప్పెను.

అంత నాగుహుండు ఉత్తమంబులగు నానావిధములయిన యన్నాదులను గొనితెచ్చి శిష్యుంబుగా నర్హుంబునుం దెప్పించి రామునిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. 37

మహాబాహుండవగు రాముడా! నీకు స్వాగతం బగుగాక. ఈ నా భూమియంతయు నీది. మే మందఱము నీకు బిచ్చారకులము. నీవు మాకుఁ బ్రభుఁడవు. ఇంక మారాజ్యంబును యథేచ్ఛగా బాలింపుము 38

ఇదిగో! పిండివంటలను అన్నమును బానకాడిపేయద్రవ్యములును నాకఁ దగినరసాయనాదులును సిద్ధములయి యున్నవి. వీని నారగింపుము. ఉత్తమంబులగు శయనంబు లివిగో వీరి నంగీకరింపుము. నీగుఱ్ఱంబులకు గడ్డి మొదలగు నవియును సిద్ధముగా నున్నవి అని గుహుండు రామునితోఁ జెప్పెను. 39

ఇట్లు గుహుండు చెప్పుచుండగా రాముఁ దతనిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. 40

నీ విట్లు పాదంబుల నడచివచ్చి మమైదుర్మోనుటవలనను మాయందు స్నేహంబు చూపుటవలనను మా కన్నివిధంబులనుం బూజచేసినవాడవే యగుచున్నావు. మాకుఁ జాలసంతోషంబునుం గల్గెనది. అని రాముండు గుహు నకుం జెప్పెను. 41

అంత మరల రాముండు గుహుని బాహువుల గట్టిగాఁ గవులించి యిట్లని చెప్పెను.

నాభాగ్యవశంబున బంధువులతోఁ గూడ నేమియు రోగంబులేక

అపి తే కుశలం రాష్ట్రే మిత్రేషు చ ధనేషు చ,

యత్త్విదం భవతా కించి త్ప్రీత్యా సముపకల్పితమ్. ౪౩

సర్వం తదనుజానామి న హి వరే ప్రతిగ్రహే,
కుశచీరాజినధరం ఫలమూలాశినం చ మామ్. ౪౪
విద్ధి ప్రణిహితం ధర్మే తాపసం వనగోచరమ్,

అశ్వానాం ఖాదనేనాహ మర్థీ నాన్యేన కేనచిత్. ౪౫
ఏతావతాత్ర భవతా భవిష్యామి సుపూజితః,

ఏతే హి దయితా రాజ్ఞః పితౄర్దశరథస్య మే. ౪౬
ఏతై స్సునిహితై రశ్వై ర్భవిష్యామ్యహ మర్చితః,

అశ్వానాం ప్రతిపానం చ ఖాదనం చైవ సోఽన్వశాత్. ౪౭
గుహ స్తత్రైవ పురుషాం స్త్వరితం దీయతా మితి,

తత శ్చీరోత్తరాసన్ధ స్సన్ధ్యా మన్వాస్య వశ్చిమామ్. ౪౮
జల మేవాదదే భోజ్యం లక్ష్మణేనాహృతం స్వయమ్,

తస్య భూమా శయానస్య పాదౌ ప్రతౌశ్య లక్ష్మణః. ౪౯
సభార్యస్య తతోఽభ్యేత్య తస్థౌ వృక్షముపాశ్రితః,

గుహోఽపి సహ సూతేన సౌమిత్రి మనుభాషయన్. ౫౦
అన్వజాగ్రతతో రామ మప్రమత్తో ధనుర్ధరః.

నీరాజ్యంబున నుపద్రవంబు లేమియు లేక జేమంబుగ నున్నదా? నీమిత్రులు జేమంబున నున్నవారా? నీధనంబు నాశంబు నొందక నానాటికి వృద్ధిబొందుచున్నదిగదా!

నీ విప్రుడు నాయందలిప్రేమచే నాకొఱకు సిద్ధముచేసినవాని సంకయ్యె మరల నీకే యిచ్చెదను. నే నిప్రుడు వానిం బ్రతిగ్గహించను. ౪౩

నేను బిత్తవాక్యపరిపాలనరూపంబగు ధర్మంబునం బెచ్చరికగలవాఁడను. పిత్రాజ్ఞాప్రకారము దర్శనను నారచీరలను ధరించి ఫలంబులను మూలంబులనుం దినుచు నడవలందుఁ దపస్సుచేసుకొనవలయును. అని యెఱుంగుము. ౪౪

ఈగుఱ్ఱంబులకు గడ్డి యొకటియే నాకుఁ గావలసినది మఱేదియు నక్కఱలేదు. ఈనమయమునందు ఇంకమాత్రము నీవునేయుండువేని నాకుఁ జక్కఁగాఁ బూజించినవాఁడ వగుదువు. ౪౫

ఈగుఱ్ఱములు రాజయిన నాతండ్రి దశరథునకుఁ బ్రియంబు లయినవి. ఈగుఱ్ఱములు చక్కఁగా గడ్డి దిని తృప్తిబొందినట్లు వేయుండువేని నన్నుఁ బూజించినవాఁడవు కాఁగలవు. అని రాముండు గుహునకుం జెప్పెను. ౪౬

అంత నాగుహుండు అచ్చటనే యుండు భృగ్యులం బిలిచి “యీ గుఱ్ఱంబులకు కీర్తుముగా బాలను నీరును ద్రాగించి గడ్డి మొదలగునది వేయుండు” అని యాజ్ఞాపించెను. ౪౭

అంత రాముండు నారచీరనె యుక్తరీయముగా వేసికొని సాయంకాల సంధ్య నుపాసించి లక్ష్మణుండు తానె పోయి తెచ్చినగంగాజలమునే యాహార ముగాఁ బుచ్చుకొనెను. ౪౮

రాముండు పాదప్రక్షాళనంబు చేసికొని నూచమనముచేసి భార్యతోఁ గూడ నేలవైఁ బరుండినపిమ్మట లక్ష్మణుండు ఆగారచెట్టునొద్దకు వచ్చి కనిపెట్టి యుండెను. ౪౯

అంత గుహుండును సుమంత్రునితోను లక్ష్మణునితోను రాముని గుఱంబుల గుఱించి మాటలాడుచునే ధనుర్ధరుఁడైయేమఱుపాటులేక రామ సంరక్షణార్హమయి యార్హతి, యంతయు పేలుకొనియుండెను. ౫౦

తథా శయానస్య తతోఽస్య ధీమతో
 యశస్వినో దాశరథే ర్మహాత్మనః,
 అదృష్టదుఃఖస్య సుఖోచితస్య సా
 తదా వ్యతీయాయ చిరేణ శర్వరీ.

౫౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పంచాశశ్శ్లోకః.

ఏ క ప ఞ్చా శ శ్శ్లోకః.

తం జాగ్రత మదమేభన భ్రాతృ రథాయ లక్ష్మణమ్,
 గుహ సుంతాపసంతప్తో రాఘవం వాక్య మబ్రవీత్.

౧

ఇయం తాత! సుఖా శయ్యా త్వదర్థ ముపకల్పితా,
 ప్రత్యాశ్వాసిహి సా భవస్యాం గాజపుత్ర! యథాసుఖమ్.

౨

ఉచితోఽయం జనస్సర్వః క్లేశానాం త్వం సుఖోచితః,
 గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామః కాకుత్స్థస్య వయం నిశామ్.

౩

సహి రామా త్ప్రియతమో మ మాస్తి భువి కశ్చన,
 బ్రవీమ్యేతదహం సత్యం సత్యేనైవ చ తే శవే.

౪

అస్య ప్రసాదా దాశంసే లోకేఽస్మిన్నమహా ద్యశః,
 భర్తావాప్తిం చ విఫులా మర్థావాప్తిం చ్ఛక్వేవలామ్.

౫

సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా,
 రక్షిష్యామి ధనుష్పాణి స్సర్వతో జ్ఞాతిభి స్సహ.

౬

న హి మేఽవిదితం కించి ద్వనేఽస్తిం శ్చరత స్సదా,
చతురజ్గం హ్యపి బలం సుమహా త్ప్రసహేమహే.

2

లక్ష్మణ స్తం త దోవాచ రక్ష్యమాణా స్త్వయాఽనఘ!
నాత్ర భీతా వయం సర్వే ధర్త మే వానుపశ్యతా.

౩

కథం దాశరథౌ భూమా శయానే సహ సీతయా,
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా.

౪

యో న దేవాసురై స్సర్వై శ్శక్యః ప్రసహితుం యుధి,
తం పశ్య సుఖసంవిప్తం తృణేషు సహ సీతయా.

౧౦

యో మస్త్రతపసా లభ్యో వివిధై శ్చ పరిశ్రమైః,
ఏకో దశరథ స్తేష్టః పుత్ర స్సదృశలక్షణః.
అస్తి స్మిన్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి,

౧౧

విధవా మేదినీ నూనం ఊప్ర మేవ భవిష్యతి.

౧౨

వినద్య సుమహానాదం శ్రమే ణోపరతాః స్త్రియః,
నిర్ఘోషాఘరతం చాతో మన్యే రాజనివేశనమ్.

౧౩

కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథా వ జననీ మమ,

నే నెల్లప్పుడును ఈవనంబులోనే దిరుగువాడను గావున నాకుఁ దెలియక యిచ్చట నేవిరోధియును రాజాలఁడు. మఱియు మాకిచ్చటిరహస్యస్థానంబు లన్నియుఁ దెలియునుగావునఁ జతురంగనైస్యము వైనను సరకు నేయము అని గుహుండు లక్షణునితోఁ జెప్పెను. ౭

అంత లక్షణుండు గుహునింజూచి యిట్లుని చెప్పెను. పాపహితుడవగు గుహుండా! పరమభార్మికుడవగు నీవు రక్షించుచుండఁగా మా కెవ్వరికినిచ్చట నెంతమాత్రమును భయములేదు. ౮

దశరథమహారాజపుత్రుడైన రాముండు నీకతోఁగూడ నిట్లు నేలవైఁ బరుండియుండఁగా నే నింక నెట్లు నిద్రనుగాని ప్రాణంబులనుగాని సుఖముగాని పొందఁగలను? ౯

దేవతలు ననురులైనను యుద్ధంబున నెవ్వని నోర్వఁజాలరో అట్టి మహాపరాక్రమశాలియైన రాముఁ డిప్పుడు నీకతోఁగూడ నేలవైఁ బచ్చికలయందుఁ బరుండియున్నాఁడు. చూడుము. ౧౦

ఎవ్వని దశరథుండు మంత్రజపంబులును దపస్సులును నానావిధ శ్రమంబులును జేసి పొందినాఁడో మఱియు నెవ్వఁడు కండ్రియగు దశరథునకు సమానంబులగు గుణంబులు గల్గి ప్రియపుత్రుడై యుండునో అట్టి యీరాముఁ డరణ్యంబునకుఁ బోయినప్పటికీ దశరథమహారా జింక నెంత మాత్రము జీవించుడు. ౧౧

దశరథుండు జీవించఁజాలఁడు. గావున నింక శీఘ్రముగ నే యీ భూమియంతయు విభవ కాగలదు. ఇది నిశ్చయము. ౧౨

రాజగృహమునందలి స్త్రీలు మహాధ్వని గల్గునట్లు రోదనంబు చేసి శ్రమంబున నూరకుండఁగలరు. అంత రాజగృహం బంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండఁగలదు. అని తలంచెదను. ౧౩

కౌసల్యయును దశరథమహారాజును నాతల్లి సుమిత్రయును వారలయొద్ద—౩

నాశంనే యది జీవన్తి సర్వే తే శర్వరీ మిమామ్.

౧౪

జీవే దపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా,
తద్దుఃఖం య త్పు కౌసల్యా వీరసూ ర్వినిశ్చ్యతి.

౧౫

అనుర క్తజనాకీర్ణా సుఖా లోకప్రియావహః,
రాజవ్యసనసంస్మృష్టా సా పురీ వినశిష్యతి.

౧౬

కథం పుత్రం మహాత్మానం జ్యేష్ఠం ప్రియ మపశ్యతః,
శరీరం ధారయిష్యన్తి ప్రాణా రాజ్ఞో మహాత్మనః.

౧౭

వినష్టే నృపతౌ పశ్యాన్ త్కౌసల్యా వినశిష్యతి,
అనన్తరం చ మాతాఽపి మరు నాశ మువైష్యతి.
అతిక్రాన్త మతిక్రాన్త మనవాప్య మనోరథమ్,
రాజ్యే రామ మనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి.

౧౮

౧౯

సీద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మి న్కాలేఽప్రప్యన్తితే,
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యన్తి భూమిపమ్.

౨౦

రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభ క్తమహాపథామ్,
హర్షప్రాసాదసమ్పన్నాం గణికావరశోభితామ్.
రథాశ్వగజసంబాధాం తూర్గనాదవినాదితామ్,

౨౧

అందఱును ఇక బ్రతుకుదురని నాకుఁ దోచలేదు. ఒక్కవేళ బ్రతుకుదురేని ఈరాత్రిమాత్రమే బ్రతికి యుండుదుగాని అతని బ్రతుకం జాలరు.

నాకల్లి సుమిత్ర శక్రుఁఁడు మఱియొక్క కొడుకున్నాఁడు గావున నతనిఁ జూచుచు జీవించినచు జీవించును. అవిషయమయి నాకు దుఃఖము లేదు. రామనాథుని మహాపరాక్రమకాలిం గన్నట్టి కాశ్యపమాత్రము నాశము నొందునే! దీనికే నాకు దుఃఖమగుచున్నది. ౧౧

దశరథునం దనురత్తులగు జనులచే విండినదియు సుఖకరమును జనులకు సంతోషమునేయనదియు నగు నాయయోధ్యావట్టణములొందు జనులందఱు రాజు చచ్చుటచే మహాదుఃఖంబునొంది నాశంబు నొందఁగలరు. ౧౨

మహాత్ముడగు దశరథుమహారాజు మహాత్ముఁడును బ్రియుఁడును శ్రేష్ఠపుత్రుఁడు నగు రాముం జూడక దేహంబునఁ బ్రాణంబు లందుకొని యెట్లు బ్రతికియుండును. ౧౩

దశరథమహారాజు మృతినొందఁగానే కాశ్యపదేవి మృతినొందును. అబిద మృతినొందినవెనుక నాకల్లి సుమిత్రయును నాశమునొందును. ౧౪

అతిక్రమించిన దతిక్రమించినదే. అవస్థయుఁ దలంచుకొని కార్యము లేదు. నాకండ్రి రామునకుఁ బట్టాభిషేకము సేయక తఁగొర్కి సీదేర్పుకొనకయే నాశంబునొందును. ఇదిమాత్రము తప్పదు. ౧౫

మరణకాలము వచ్చినప్పుడు సమీపమున నుండి సమస్తప్రేతకార్యము లందును మృతుండగు కండ్రికి సంస్కారములు చేయుట కృతార్థులగువారలకు సిద్ధించుఁ గాని యితరులకు సిద్ధింపదు. మేము కృతార్థులము కాము గావున మాకు మాతండ్రి మరణకాలమునందు సమీపముననుండి సంస్కారము సేయంగలుగదు. ౧౬

సుందరములయిన ముంగిళ్లు గలదియు విరుప్రక్కలను గ్రమముగా నేర్పడియుండు నిండ్లపరుసలు గలిగి వంకరలేక వికాలములయి యుండు రాజు మార్గంబులు గలదియు హర్ష్యంబులతోను బ్రసాదంబులతోనుగూడినదియు

సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్. ౨౨

ఆరామోద్యానసమ్పన్నాం సమాజోత్సవశాలినీమ్,
సుఖతా విచరిష్యన్తి రాజధానీం పితు ర్చమ. ౨౩

అపి జీవే ద్దశరథో వనవాసా త్పున ర్వయమ్,
ప్రత్యాగమ్య మహాత్మాన మపి పశ్యేమ సువ్రతమ్. ౨౪

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయమ్,
నివృత్తే వనవాసేఽస్మి న్నయోధ్యాం ప్రవిశేమహి. ౨౫

పరిదేవయమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః,
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శిర్వరి సాఽత్యవర్తత. ౨౬

తథాపి సత్యం బ్రువతి ప్రజాహితే
నరేంద్రపుత్రే గురుసౌహృదా ధృహః,
ముమోచ బాష్పం వ్యసనాభిషీడితో
జ్వరాతురో నాగ ఇవ వ్యథాతురః. ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకపఞ్చాశస్సర్గః.

ద్వి ప ఞ్చా శ స్స ర్గః.

ప్రభాతాయా న్తు శిర్వర్యాం పృథువతో మహాయశాః,
ఉవాచ రామ స్సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్షణమ్. ౧

సుక్షమవేశ్యలతో నొప్పుచున్నదియు నెచ్చటఁజూచినను రథంబులను గుఱ్ఱములను గజంబులను నిండియుండునదియు నెల్లప్పుడును వాయుంపఁబడుచుండు వాద్యంబులధ్వనులతో నొప్పుచున్నదియు సమస్తమంగళసంపూర్ణమును సంతుష్టులును ధనాదులం బుష్టులు నగు జనులు గలదియు సాధారణోపవసంబులను రాజుల క్రిడావసంబులను దేజరిల్లుచున్నదియు జనులు గుంపులయి సేయుచేవ శోత్సవంబుల నెంతయుం బ్రకాశించుచున్నదియు నగు నాతండ్రిరాజధాని యయిన యయోధ్యాపట్టణమునందు సుఖంబు నొందువారు సుఖంబున విహరించుచుండఁగలరు.

౨౦-౨౩

ఇంక దశరథుండు బ్రతికియుండునా యేమి! బ్రతికియుండినను మేము వనవాసంబు గడపి మరల మహాత్ముండును సుప్రతుండునగు దశరథుం జూడఁగలమా యేమి!

౨౪

ఈరాముండు వనవాసంబు గడపినప్పట్ట నత్యప్రతిజ్ఞాడగు దశరథుండు తేమంబుగ నుండఁగా నతనిం గూడి యయోధ్యం బ్రవేశింపఁగలమా యేమి! అని లక్ష్మణుండు గుహునితోఁ జెప్పి దుఃఖించెను.

౨౫

మహాత్ముడగు నాలక్ష్మణుఁ డిట్లు దుఃఖింపుటఁజే రోదనంబు సేయుచు మేలుకొని నిలుచుండఁగానే యారాత్రి యతిక్రమించినది.

౨౬

ఇట్లు జనులకుఁ బ్రియుండగు లక్ష్మణుండు చెప్పినసత్యంబగు మాటను విని గుహుండు అధికన్నేహంబు గలవాఁడు గావున నధికదుఃఖంబును మనోవ్యధనం బొంది జ్వరంబు నొందినయేచుఁగునబోలే గన్నీళ్లు విడిచెను.

౨౭

ఇది యేలదియొకటవసర్గము.

ఏలబదిరెండవసర్గము

అంతఁ దెల్లవాఱఁగానే వికాలంబగు టొమ్మగలవాఁడును మహాయశుఁడు నగు రాముండు శుభలక్షణుండగు సుమిత్రాపుత్రుని లక్ష్మణునిఁ జూచి యిట్లు చెప్పెను.

౩

భాస్కరోదయకాలోఽయం గతా భగవతీ నిశా,
అసౌ సుకృష్టో విహగః కోకిల స్తాత! కూజతి. ౨

బర్హిణానాం చ నిర్ఘోష స్క్రూయతే నదతాం వనే,
తరామ జాహ్నువీం సౌమ్య! శీఘ్రగాం సాగరజ్జమామ్. ౩

విజ్ఞాయ రామస్య వచ స్సౌమిత్రి ర్నిత్రనన్దనః,
గుహ మామన్త్ర్య సూతంచ సోఽతిష్ఠ ద్భ్రాతు రగ్రతః. ౪

స తు రామస్య వచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ,
స్థతి స్తూర్ణ మాహవాయ సచివా నిద మబ్రవీత్.
అస్య వాహనసంయుక్తాం కర్ణగ్రాహవతీం శుభామ్,
సుప్రతారాం దృఢాం తీర్థే శీఘ్రం నావ ముపాహర. ౫

తం నిశమ్య సమాదేశం గుహమాత్యగణో మహాః,
ఉపోహ్య రుచిరాం నావం గుహాయ ప్రత్యవేదయత్.
తత స్స ప్రాజ్ఞలి ర్భూత్వా గుహా రాఘవ మబ్రవీత్,
ఉపస్థితేయం నౌ ర్దేవ! భూయః కిం కరవాణి తే. ౬

తవామరసుతప్రఖ్య! తర్హం సాగరగాం నదీమ్,
నౌ రియం పురుషవ్యాఘ్ర! తాం త్వ మారోహ సువ్రత! ౭

నాయనా! సూర్యోదయము కాబోవుచున్నది. భగవతియగు రాత్రి గడచినది. ఇదిగో నల్లని కోయిలపక్షి మధురముగా గూయుచున్నది.

అడవియందుఁ గేకలువేయుచున్న నెవళ్లధ్వనియు వినవచ్చుచున్నది. నముద్రగామినియగు నీగంగానది మిక్కిలియు వడిగాఁ బాటునది. దీని నేనా గై నదాటుదము. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను.

స్నేహితులకు సుషముతో నేయనట్టి లక్ష్మణుఁడు రామునిమాటకు “ఒడ లేనిచో మనము గంగానదిని దాటఁజాలము” అనునది యభిప్రాయమని తెలిసికొని దీని గుహుని సుమంత్రునిం బిలిచి వారలకుం జెప్పి యంతఁ దాను అన్నయెదుట నుండెను.

అంత నాగుహుఁడును రామునియాజ్ఞను విని శిరసావహించి కీర్ఘ్రిముగాఁ దనమంత్రులం బిలిచి వారల కిట్లుని యాజ్ఞాపించెను.

ఈరామునికి సులభముగా దాటించునదియు సుందరమును దృఢమునగునోడ యొకటి తెట్టు మొదలగువానితోను ఓడనడుపువానితోను జతఁజూచి రేవులోనికిఁ దీసికొని రండు. అని గుహుఁడు మంత్రుల కాజ్ఞాపించెను.

గుహునిమంత్రులు ఆతనియాజ్ఞను విని సుందరమయినయోడను రేవులోనికిం జెచ్చి గుహునకు నివేదించిరి.

అంత నాగుహుఁడు చేతులు మొగుడ్చుకొని రామునిం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

రాముడా! నీయాజ్ఞప్రకారము ఓడను దెప్పించినాను. ఇంకను నీ కేమి కావలయును చెప్పము. చేసెదను.

పురుషశ్రేష్ఠుఁడవును దేవపుత్రుల్యుఁడవును మంచివ్రతంబులు గల వాఁడవునగు రాముడా! నీవు నముద్రగామినియగుగంగానదిని దాటుటకై యిదిగో యోడవచ్చియున్నది. నీవు దీని నెక్కుము. అని గుహుఁడు రాము

అథోవాచ మహాతేజా రామో గుహా మిదం వచః,
కృతకామోఽస్మి భవతా శీఘ్ర మారోవ్యతా మితి. ౧౦

తతః కలాపా నృన్నహ్య ఖడ్గౌ బద్ధ్వా చ ధన్వినౌ,
జగ్ము ర్యేన తా గజ్ఞాం సీతయా సహ రాఘవా. ౧౧

రామ మేవ తు ధర్మజ్ఞ ముపగమ్య వినీతవత్,
కి మహం కరవాణీతి సూతః ప్రాజ్ఞలి రబ్రవీత్. ౧౨

తతోఽబ్రవీద్దాశరథిస్సమస్త్రంస్పృశన్మరేణోత్తమదక్షిణేన,
సుమస్త్ర! శీఘ్రం పునరేవయాహి రాజ్ఞస్స కాశే భవచాప్రమత్తః.

నివర్త స్వేత్యువా చైన మేతావ ధి కృతం మమ,
రథం విహాయ పద్భ్యం తు గమిష్యామి మహావనమ్. ౧౪

ఆత్మానం త్వభ్యనుజ్ఞాత మవేత్సోఽర్త స్స సారథిః,
సుమస్త్రః పురుషవ్యాఘ్ర మైత్వాక మిద మబ్రవీత్. ౧౫

నాతిక్రాంత మిదం లోకే పురుషేణేహ కేనచిత్,
తవ సభ్రాతృభార్యస్య వాసుః ప్రాకృతవ ద్వనే. ౧౬

న మన్యే బ్రహ్మచర్యేఽస్మి స్వధీతే వా ఫలోదయః,
మార్దవార్జవయోర్వాసి త్వాం చే ద్వ్యసన మాగతమ్. ౧౭

అంత మహాలేఖాడగు రాముడు గుహలు జూచి “నీవు నాకోర్కి నెఱవేర్చినావు. ఇంక నీకవస్త్రాభరణములు మొదలగువాని నోడలొక జేర్చుము” అని చెప్పెను. ౧౦

అంత నారామలక్ష్మణులు కవచములును దూణీరంబులును ఖడ్గంబులును భయమును భరించి నీతం గూడి గంగానదీకే బోవుమార్గంబుఁబట్టి పోయిరి.

సుమంతుఁడు చేతులు మొగిల్చి ధర్మజుడగు రామనొద్దకుఁబోయి వినయంబున “నన్నేమి చేయుమనెదరు” అని మన్నిచేసెను. ౧౧

అంత రాముడు ఉత్తమంబగు దక్షిణవాస్తవంబున సుమంతుం డాడుచు నిట్లని చెప్పెను.

సుమంతుడా! నీవు కీఘ్రింబుగా మరల దశరథుఁడగురాజునొద్దకుఁ బోము. అతనియొద్ద నేమి కుండుము. ౧౩

నీవు నన్ను రథంబున నింకదూరము దీసికొని వచ్చి విడిచిపెట్టినావు గదా! ఇంక నీవు దశరథునొద్దకుఁ బోము. నేను రథమును విడిచి కాళ్ళతో నడిచి యరణ్యంబునకుఁ బోయెదను. అని రాముడు సుమంతునకుం జెప్పెను. ౧౪

సారథియగు సుమంతుఁడు తన్ను రాముడు దశరథునొద్దకుఁ బోవుని చెప్పుటకు విని దుఃఖితుఁడై పురుషోత్తమండును ఇత్సాకుపలంబునం బుట్టినవాఁడు నగు రాముం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

నీవు తమ్మునితోను భార్యతోను గూడి యుద్రుండుంబోలె నదమిలా వాసమునీయుట యను నీకష్టమును ద్రిప్పివేయుటకు ఈలోకంబున నెవ్వరికి నలవిగాకున్నది. ౧౬

చక్కఁగా బ్రహ్మచర్యవ్రతంబు సల్పి వేదాధ్యయనంబుచేసి దయయు నార్జవంబును గల్గియుండునట్టి నీకే యిట్టికష్టము ప్రాపించినది కావున బ్రహ్మచర్యవ్రతంబునందుఁ గాని వేదాధ్యయనమునందుఁ గాని దయగల్గి యుండుటయందుఁ గాని కపటము లేకుండుటయందుఁ గాని యెంతమాత్రము ఘలమలేదని తలంచెదను. ౧౭

సహ రాఘవ! వైదేహ్య భాగ్యత్రా చైవ వనే వసన్,
త్వం గతిం ప్రాప్యనేమీ! త్రీన్లోకాంస్తు జయన్నివ. ౧౮

వయం ఖలు హతా రామ! యే త్వయా పుష్కపశ్చితాః,
కైకేయ్యా వశ మేష్యామః పాపాయా దుగిఖభాగినః. ౧౯

ఇతి బ్రువన్నాత్మసమం సుమస్త్రస్సారథిస్తదా,
దృష్ట్వా దూరగతం రామం దుగిఖార్తో రురుచే చిరమ్. ౨౦

తతస్తు విగతే బాష్పే సూతం స్పృష్టోదకం శుచిమ్,
రామస్తు మధురం వాక్యం పునఃపున రువాచ తమ్. ౨౧

ఇత్వాకూణాం త్వయా తుల్యం సుహృదం నోపలక్షయే,
యథా దశరథో రాజా మాం న శోచేత్తథా కురు. ౨౨

శోకోపహతచేతా శ్చ వృద్ధ శ్చ జగతీపతిః,
కామభారావసన్నశ్చ తస్మాదేతద్భ్రవీమి తే. ౨౩

యద్యదాజ్ఞాపయేత్కించి త్వమహత్రా మహీపతిః,
కైకేయ్యాః ప్రియకామార్థం కార్యం తదవికాంక్షయా. ౨౪

ఏతదర్థం హి రాజ్యాని ప్రశాసతి నరేశ్వరాః,
యదేషాం సర్వకృత్యేషు మనోనప్రతిహన్యతే. ౨౫
యద్యథా సమహారాబో నాలోక మధిగచ్ఛతి,
నచ తామ్యతి దుగిభేన సుమస్త్ర కురు తత్తథా. ౨౬

అదృష్టదుఃఖం రాజానం వృద్ధ మార్కటం జితేన్ద్రియమ్,
బ్రూయా స్త్వ మభివాద్యైవ మమహేతో రిదం వచః. ౨౭

నై వాహ మనుశోచామి లక్ష్మణో నచ మైథిలి,
అయోధ్యాయా శ్చృతాశ్చేతి వనే వత్సామహేతి చ. ౨౮

చతుర్థశసువర్షేషు నివృత్తేషు పునఃపునః,
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ద్రక్ష్యసి క్షీప్ర మాగతాః. ౨౯

ఏవ ముక్త్వా తు రాజానం మాతరం చ సురున్ద్ర! మే,
అన్యా శ్చ దేవీ స్సహితాః కైకేయాః చ పునః పునః. ౩౦

అరోగ్యం బ్రూహి కౌసల్యా మథ పాదాభివందనమ్,
సీతాయా మమ చాఽర్యస్య వచనా ల్లక్ష్మణస్య చ. ౩౧
బ్రూయా శ్చ హి మహారాజం భరతం క్షీప్ర మానయ,

ఆగతశ్చాపి భరతః స్థాప్యో నృపమతే పదే. ౩౨

భరతం చ పరిష్వజ్య యావరాజ్యేఽభిషిచ్య చ,
అస్త్ తస్మాదపజం దుఃఖం న త్వా మభిభవిష్యతి. ౩౩

భరత శ్చాపి వక్తవ్యో యథా రాజని వర్తనే,
తథా మాతృభు వర్తేథా స్వర్వా స్వే వావిశేషతః. ౩౪

యథా చ తవ కైకేయా సుమిత్రా చ విశేషతః,
తథైవ దేవీ కౌసల్యా మమ మాతా విశేషతః. ౩౫

నీవు దుఃఖము నెఱుంగనివాడను వృద్ధుడను బూజనీయుడను జీతేంద్రియుడను నగు దశరథమహారాజునకు నాకు బదులుగా నమస్కరించి యామాటం జెప్పము. ౨౭.

“అయోధ్యా రాజ్యముననుండి భీష్ముల వయిలిమి. ఇంక నదవిలాసం దవలయనే” అని నాకును లక్ష్మణునకును సీతకును ఎంతమాత్రమును దుఃఖము లేదు. ౨౮.

ఈవదునాలుగు సంవత్సరములును గడచినప్పటికి లక్ష్మణుడను నేనును సీతయును వనంబుననుండి రాగానే మమ్ము మాటిమాటికిఁ జూచుచుండఁ గలవు. అని దశరథునకుఁ జెప్పము. ౨౯.

సుమంత్రుడా! ఈమాటను దశరథునకును నాశల్లికౌసల్యకును ఇతరులగు రాజవత్సులకును గైకొని మాటిమాటికిం జెప్పి యంత సీతయు నేనును ఆర్యుడగు లక్ష్మణుడనుం జెప్పినట్లు కౌసల్యకు మాయారోగ్యంబును నమస్కరింబునుం జెప్పము. ౩౦, ౩౧

దశరథమహారాజునకును ఈమాటం జెప్పము. భరతుని కీఘ్రింబుగాఁ బోడ్కొనిరమ్ము.

భరతుడను వచ్చినప్పటికి నతని రాజనవ్వుతంబగు రాజ్యపరిపాలనము నందుంచవలయును. ౩౨

భరతునకు యావరాజ్యపట్టాభిషేకముచేసి యతనిం గవుఁగిలించుకొందు వేని మేము వనంబునకుఁ బోవుటవలనం గలుగుదుఃఖము నిన్ను బాధింపదు. అని దశరథునకుఁ జెప్పము. ౩౩

భరతునకును ఇట్లని చెప్పవలయును. నీవు దశరథమహారాజునం జెట్లు ప్రవర్తింతువో అట్లే తల్లుల యందఁజియందును భేదము లేక ప్రవర్తింతు చుండవలయును. ౩౪

నీకుఁ గైకొనియు శత్రుఘ్నునకు సుమిత్రయు సాక్షాత్తాత లగుట వలన నెచ్చుగా గౌరవింపఁదగినవార లెట్లగుదురో అట్లే నాకు కౌసల్య

తాతస్య ప్రియకామేన యశావరాజ్య మవేక్షతా,
లోకయో రుభయో శ్శక్యం నిత్యదా సుఖ మేధితుమ్, 3౬

నివర్త్యమానో రామేణ సుమన్త్ర శ్శోకకర్షితః,
తత్సర్వం వచనం శ్రుత్వా స్నేహాత్కాకుత్స్థ మబ్రవీత్. 3౭

యదహం నోపచారేణ బ్రూయాం స్నేహా దవిక్లబః,
భక్తిమా నితి తత్తావ ద్వాక్యం త్వం క్షన్తు మర్హసి. ౩౮

కథం హి త్వద్విహీనోఽహం ప్రతియాస్యామి తాం పురీమ్,
తవ తావ ద్వియోగేన పుత్త్రశో కాకులా మివ. ౩౯
సరామ మపి తావ న్నే రథం దృష్ట్వా తదా జనః,
వినా రామం రథం దృష్ట్వా విదీర్శ్యతాపి సా పురీ. ౪౦

దైన్యం హి నగరీ గచ్ఛే దృష్ట్వా శూన్య మిమం రథమ్,
సూతావశేషం స్వం నైన్యం హతవీర మివాహవే. ౪౧

దూరేఽపి నివసన్తం త్వాం మానసేనాగ్రతః స్థితమ్,
చిన్తయన్త్యోఽద్యమానం త్వాం నిరాహారాః కృతాః ప్రజాః.

దృష్టం తద్ధి త్వయా రామ! యాదృశం త్వత్ప్రవాసనే,
ప్రజానాం సంకులం వృత్తం త్వచ్ఛోభకక్లాంతచేతసామ్. ౪౩

ఆర్తనాదో హి యః పారై ర్దుక్త స్త్వద్విప్రవాసనే,
సరథం మాం నిశా మ్యైవ కుర్యు శ్శతగుణం తతః. ౪౪

అహం కించాపి వత్క్యౌమి దేవీం తవ సుతోమయా,
నీతోఽశా మాతులకులం సంతాపం మాకృథా ఇతి. ౪౫

అసత్య మపి నైవాహం బూరియాం వచన మిదృశమ్,
కథ మప్రియ మే వాహం బూరియాం సత్య మిదం వచః. ౪౬

మమ తావన్నియోగస్థా స్త్వద్బంధుజనవాహినః,
కథం రథం త్వయా హీనం ప్రవత్స్యంతి హయోత్తమాః. ౪౭
తం న శక్యో మ్యహం గస్తు మయోధ్యాం త్వదృతేనఘ,
వనవాసానుయానాయ మా మనుజ్ఞాతు మర్హసి. ౪౮

యది మే యాచమానస్య త్యాగమేవ కరిష్యసి,
సరథోఽగ్నిం ప్రవేత్క్యౌమి త్యక్తమాత్ర ఇహ త్వయా. ౪౯

భవిష్యంతి వనే యాని తపో విఘ్నకరాణి తే,
రథేన ప్రతిబాధిష్యే తాని సత్త్వాని రాఘవ!. ౫౦
త్వత్కృతే న మయాఽవాప్తం రథచర్యాకృతం సుఖమ్,
అశంసే త్వత్కృతే నాహం వనవాసకృతం సుఖమ్. ౫౧

రాముడా! నీవు వనంబునకుఁ బయనం బయినప్పుడు నీవు పోవు చున్నావను దుఃఖంబున జనులకుం గలిగిన ఊధంబు నంతయు నీచే చూచి యున్నావు గదా!

౪౩

నీవు వనంబునకుఁ బయనంబగునపుడు పట్టణవాసిజనులు ఎంతమాత్రము రోదనముచేసినారో ఇప్పుడు నీవు లేక రథంబుతోఁ గూడఁ బోయిన నన్నుఁ జూడఁగానే దానికి నూటంతలుగా రోదనంబు గావించురు.

౪౪

నేను మీకల్లి కేమి చెప్పుదును! “నీకొడుకును నేను మేనమామ యింట విడిచిపెట్టి వచ్చినాను. నీవు దుఃఖింపకుము” అని చెప్పుదునా యేమి!

౪౫

“నేను నీకొడుకును మేనమామయింట విడిచివచ్చితి” నని యబద్ధము వైనను జెప్పుటకు లేదు. “నీకొడుకును వనంబులో విడిచినా” నని యక్రియ మయిన సత్యమును జెప్పుటకును లేదు. ఏమి నేయవచ్చును!

౪౬

నాచేఁ దోలఁబడి నిన్నును నీతాదేవిని లక్ష్మణుని వహించుచుండు నీయుక్తమాశ్వంబులు నీవు లేని రథంబును ఎటు లాకర్షించును!

౪౭

పాపరహితుడవగు రాముడా! అట్లుగుటంజేసి నేను నిన్ను విడిచి యయోధ్యకుం బోఁకాలను. నేను నీతో వచ్చి యడవిలో నుండెదను. యనుజ్ఞ నొసంగుము.

౪౮

నే నెంతప్రార్థించినను నన్ను వనంబునకుఁ దీసికొనిపోక విడుదు వేని నీవు విడిచినంతనె నేను రథంబుతోఁ గూడ నగ్నిలోఁ బడి చచ్చెదను.

౪౯

రాముడా! నీతపనునకు విఘ్నము నేయు క్రూరజంతువుల నన్నింటిని నేను రథంబు నెక్కి చంపుచుండెదను.

౫౦

నీయనుగ్రహంబున నేను నీకు రథంబు దోలి దానం గలుగు నుఖంబు ననుభవించితిని. ఇంక నీయనుగ్రహంబున నీతోఁ గూడ వనం బులో వాసంబు నేయించు నీ కచ్చట నేన నేయించుండుటవలనం గలుగు నుఖంబు ననుభవించు గోరికాడను.

౫౧

ప్రసీదేచ్ఛామి తేఽరణ్యే భవితుం ప్రత్యనస్తరః,
ప్రిత్యాఽభిహిత మిచ్ఛామి భవ మే ప్రత్యనస్తరః. ౫౨

ఇమే చాపి హయా వీర! యది తే వనవాసినః,
పరిచర్యాం కరిష్యన్తి ప్రాప్స్యన్తి పరమాం గతిమ్. ౫౩
తవ శుశ్రూషణం మూర్ధ్నా కరిష్యామి వనే వసన్,
అయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహామ్యహమ్.

న హి శక్యాప్రవేష్టుం సా మయాఽయోధ్యా త్వయా వినా,
రాజధానీ మహేష్వరస్య యథా దుష్కృతకర్తృణా. ౫౪
వనవాసే క్షయం ప్రాప్తే మమైష హి మనోరథః,
య దనేన రథే నైవ త్వాం వహేయం పురిం పునః. ౫౬

చతుర్దశ హి వర్షాణి సహితస్య త్వయా వనే,
క్షణభూతాని యాస్యన్తి శతసంఖ్యా న్యతోఽన్యథా. ౫౭

భృత్యవత్సల! తిష్ఠన్తం భర్తృపుత్రగతే పథి,
భక్తం భృత్యం స్థితం స్థిత్యాం త్వం న మాం హతు మర్హసి.

ఏవం బహువిధం దీనం యాచమానం పునఃపునః,
రామో భృత్యానుకమ్పి తు సుమన్త్ర మిద మబ్రవీత్. ౫౯
జానామి పరమాం భక్తిం మయి తే భర్తృవత్సల!,
శృణు చాసి యదర్థం త్వాం ప్రేషయామి పురి మితః. ౬౦

నగరిం త్వాం గతం దృష్ట్వా జననీ మే యవీయసీ,
 కైకేయీ ప్రత్యయం గచ్ఛే దితి రామో వనం గతః. ౬౦
 పరితుష్టా హి సా దేవీ వనవాసం గతే మయి,
 రాజానం నాతిశజ్జేత 'విధ్యావా దీ'తి ధార్మికమ్. ౬౧

ఏష మే ప్రథమః కల్పో య దమ్భా మే యవీయసీ,
 భరతారక్షితం స్థితం పుత్రరాజ్య మవాప్నుయాత్. ౬౨
 మమ ప్రియార్థం రాజ్ఞ శ్చ సరథ స్త్వం పురీం వ్రజ,
 సందిప్త శ్చాసి యా నర్థాం స్తాం స్తా న్భూయా స్తథా తథా.

ఇత్యుక్త్వా వచనం సూతం సా స్త్వయిత్యా పునగిపునః,
 గుహం వచన మక్లిబో రామో హేతుమ దబ్రవీత్. ౬౩
 నేదాసిం గుహ! యోగ్యోఽయం వాసో మే సజనే వనే,
 అవశ్యం హ్యేతశ్చ మే వాసః కర్తవ్య స్తదతో విధిః. ౬౪

సోఽహం గృహీత్వా నియమం తపస్విజనభూషణమ్,
 హితకామగ పితు ర్భూయ స్సీతాయా లక్ష్మణస్య చ. ౬౫
 జటాః కృత్వా గమిష్యామి న్యగ్రోధక్షీర మానయ,

తత్క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహః క్షీప్ర ముపాహరత్. ౬౬

లక్ష్మణ స్యాఽఽత్తన శ్చైవ రామ నైనాకరో జటాః,

దీర్ఘబాహు ర్నరవ్యాఘ్రో జటిలత్వ మధారయత్. ౬౭

నాసిన్నతల్లియగు కైకేయి నీ పయోధ్యుక బోయినవెనుక నిన్నుఁ జూచి “రాముఁ దడవికిఁ బోయినాఁడు” అని నవ్వుకంటు నొందును. ౬౦

నేను వనంబునకుఁ బోయినప్పటికై కైకేయి యానమాచారమును విని సంతోషంబు నొందినవెనుకఁ గదా! ధార్మికుఁడగు దశరథునందు, “అబద్ధంబుఁ జెప్పవాఁడు” అను సుశయమును వదలును. ౬౧

నాసిన్నతల్లి కైకేయి భరతునిచేఁ జక్కఁగాఁ బరిపాలింపఁబడుటజేసి వృద్ధి నొందిన రాజ్యముం బొందుటయే నాకు ముఖ్యము. ౬౨

అట్లుకావున నాకును దశరథునకును బ్రിയంబు గలుగుటకై నీ విప్రుడు రథంబుతో నయోధ్యకుఁ బోయి. నీ కేయమాటలం జెప్పినానో వాని నన్నింటిని ఎచ్చుకక్కువలు లేక వారివారితోఁ జెప్పుము. అని రాముఁడు సుమంతునకుం జెప్పెను. ౬౩

ధైర్యశాలియగు రాముఁ డిట్లు సుమంతునకుం జెప్పి యతనిం బలు చూటు లూఱిడించి గుహుం జూచి సహేతుకంబుగా నిట్లని చెప్పెను.

గుహుఁడా! ఇప్పుడు నేను జనసంచారముతోఁ గూడిన యీవన ప్రదేశమునం దుండుట సరిగాదు. అవశ్యముగా నాశ్రమములయందె యుండ వలయును. తండ్రియాజ్ఞ యట్లే యున్నది. ౬౪

అట్లు కావున నేను ముఖ్యముగా మహర్షు లవలంబించునట్టి ప్రతంబు నవలంబించి నాతండ్రి దశరథునకును సీతకును లక్షణునకును మేలు గలుగు టకై జటలు దాల్చి వనంబునకుఁ బోయెదను. నీవు మఱిపాలు తెచ్చు. అని రాముఁడు గుహునకుఁ జెప్పెను. ౬౫

గుహుఁడు రాచగొమరుఁడగు రామునకు అమఱిపాలను కిక్కిముగాఁ గొనితెచ్చి యిచ్చెను. ౬౬

రాముఁడు మొదల లక్షణుని అమఱిపాలతో జటల భరింపజేసి తానును జటలం దాల్చెను.

ఇట్లు, మహాబాహుఁడును మిరువక్రమృదునగు రాముఁడు జటలం దాల్చెను. ౬౭

తా తదా చీరవసనౌ జటామణ్డలధారిణౌ,
అశోభేతా మృషిసమా భ్రాతృరౌ రామలక్ష్మణౌ. 20

తతో వైఖానసం మార్గ మాస్థిత స్సహలక్ష్మణః,
వ్రత మాదిప్తవా న్రామ స్సఖాయం గుహ మబ్రవీత్. 21

అప్రమత్తో బలే కోశే దుగ్ధే జనపదే తథా,
భవేథా గుహ! రాజ్యం హి దురారక్ష్యతమం మతమ్. 22

తత స్తం సమనుజ్ఞాయ గుహ మిత్యౌకునన్దనః,
జగామ తూర్ణ మవ్యగ్ర స్సభార్య స్సహలక్ష్మణః. 23

స తు దృష్ట్వా నదీతీరే నావ మిత్యౌకునన్దనః,
తిరీక్షు శ్శీఘ్రగాం గచ్ఛా మిదం లక్ష్మణ మబ్రవీత్. 24
ఆరోహ త్వం నరవ్యాఘ్ర! స్థితాం నావ మిమాం శనైః,
స్థితాం చాఽరోపయాఽన్వతం పరిగృహ్య మనస్వినీమ్. 25

స భ్రాతు శ్శాసనం శ్రుత్వా సర్వ మప్రతికూలయన్,
ఆరోప్య మైథిలీం పూర్వ మారోహఽఽత్తవాం స్తతః. 26

అథాఽఽరురోహ తేజస్వీ స్వయం లక్ష్మణపూర్వజః,

తతో నిషాదాధిపతి ర్గుహా జ్ఞాతీ నచోదయత్.

అప్పుడు వల్కలంబులం గట్టుకొని జటాసమూహంబు దాల్చి ఋషులం
బోలియున్న యారామలక్ష్మణు లెంతయుం, బ్రకాశించిరి. 20

అంత రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ గూడ విభవస్సృత మహర్షి చేఁ జెప్పం
బడిన మార్గంబున వానప్రస్థవ్రతంబు నవలంబించి తనస్నేహితుఁడగు గుహుం
జాచి యిట్లని చెప్పెను. 21

గుహుఁడా! రాజ్యమును రక్షించుట మిక్కిలియఁ గష్టము కావున
నీవు చతురంగబలమునందును బొక్కసమునందును దుర్గములందును దేశము
నందును ఎంతమాత్రము నేమణుపాటు లేకుండ వర్తింపవలయును. అని
రాముఁడు గుహునకుం జెప్పెను. 22

అంత నిత్యైకవంశంబునం బుట్టినవారలకు సంతోషంబు నేయునట్టి
రాముఁడు అగుహుని వీడుకొల్పి భార్యకు లక్ష్మణునిం గూడి యవ్యగ్రుఁడై
శ్రమంబుగాఁ బోయెను. 23

రాముఁ డట్లుపోయి యేటిగట్టున నోడం జూచి వడిగాఁ బాఱు
చున్న గంగానదిని దాటు గోరి లక్ష్మణుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. 24

పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగు లక్ష్మణుఁడా! కదలక నిలిచియున్న యీ
యోడను నీవు మెల్లఁగా నెక్కుము. విప్రుట మనస్వినియగు నీతకు జేతులతో
నెత్తి యెక్కునట్లు నేయుము. అని రాముఁడు లక్ష్మణునకుం జెప్పెను. 25

అలక్ష్మణుఁడు అన్నయగు రామునాజ్ఞ ను విని బుద్ధిమంతుఁడు గావున
ముందు నీత నెక్కించి యావిప్రుట దా నెక్కుటయె రామునియిష్టంబుని
యెఱింగి రాము నభిప్రాయంబునకు విరోధంబు గలుగకుండునట్లు మొదల
నీత నోడవై నెక్కించి యావిప్రుట దా నెక్కిను. 26

మహాపరాక్రమకాలియు లక్ష్మణున కన్నయనగు రాముఁడు, అటు
విప్రుట దా నోడవై నెక్కిను.

అంత నివాదులకు బ్రభువైన గుహుఁడు తనబంధువులఁ జూచి 'ఓడను
మీర లావలిగట్టు జేర్చుడు. అని యాజ్ఞాపించెను.

రాఘవోఽపి మహాతేజా నావ మారుహ్య తాం తతః,
బ్రహ్మవ త్తత్రవ చైచ్ఛవ జజాప హేత మాత్మనః. ౩౮

ఆచమ్య చ యథాశాస్త్రం నదీం తాం సహ సీతయా,
ప్రాణమ త్ప్రీతినంహృష్టో లక్ష్మణశ్చామితప్రభః. ౩౯

అనుజ్ఞాయ సు మన్తం చ సబలం చైవ తం గుహమ్,
ఆస్తాయ నావం రామ స్తు చోదయామాస నావికాః. ౪౦

తత స్తై శ్చోదితా సా నౌః కర్ణధారసమాహితా,
శుభస్ఫ్యవేగాభిహతా శీఘ్రం సలిల మత్యగాత్. ౪౧

మధ్యం తు సమనుస్రాప్య భాగీరథ్యా స్త్వనిన్దితా,
నై దేహీ ప్రాజ్ఞలి ద్భూత్వా తాం నదీ మిద మబ్రవీత్. ౪౨

పుత్రో దశరథ స్యాయం మహారాజస్య ధీమతః,
నిదేశం పారయిత్వేమం గచ్ఛే! త్వదభిరక్షితః. ౪౩

చతుర్దశ హి వర్షాణి సమగ్రాణ్యుష్య కాననే,
భ్రాత్రా సహ మయా చైవ పునః ప్రత్యాగమిష్యతి. ౪౪

తత స్త్వాం దేవి! సుభగే! క్షేమేణ పునరాగతా,
యక్ష్యే ప్రముదితా గచ్ఛే! సర్వకామసమృద్ధినీ. ౪౫

త్యం హి త్రిపథగా దేవి! బ్రహ్మలోకం సమీక్ష్యనే,
భార్యా చోదధిరాజస్య లోకేన్ద్రీయ సంప్రదృశ్యనే. ౪౬

సా త్వాం దేవి! నమస్యామి ప్రశంసామి చ శోభనే!,

ప్రాప్తరాజ్యే నరవ్యాఘ్రే శివేన పున రాగతే, ౪౭

૧૦ તા. ૧૯૫૬ ના રોજ લેવામાં આવેલું. અરિ-પ્રદ.

మహాశేఖరగిరిరాముడును పీఠస్థాని యంత బ్రాహ్మణశ్రీయులకు
రెండుజాతులకును సాధారణముగ జపించదగిన “పైసం నావం” అను
నావారోహణమంత్రమును, తనకు మేలుగలుగుటకై జపించెను. 20

రాముడు సీతతోగూడ నాచమించి పరమసంతోషమున దేహం
బంతయు గగుర్పాటు నొంద యథాశాస్త్రముగా నాగంగానదికి నమస్కా
రముచేసెను. అట్లు కొలదిలేని కాంతిగల లక్ష్మణుడును నమస్కారము
చేసెను. 21

రాముఁ డంత సుమంత్రుని నై న్యసమేతుడగు గుహుని వీడుకొల్పి
పీఠస్థాని గూర్చుండి నావికులను, “పీఠస్థాని” డని యాజ్ఞాపించెను. 22

అంత నానావికులు ఎచ్చరికగల్గి సుదరంబులగు తెడ్లతో వేగంబున
నాయోడం ద్రోయఁగా నది కీఘ్రముననె దరిఁజేరినది. 23

అనిందితయగు సీతాదేవి పీఠ నదీమధ్యప్రదేశమును జేరఁగానే
చేతులు మొగుడ్చుకొని గంగానదీం గూర్చి యిట్లు చెప్పినది. 24

భక్తుల కోర్కెలం దీర్చునట్టి గంగానదీ! బుద్ధిమంతుడగు దశరథ
మహారాజు పుత్రుడైన యీరాముడు పదునాలుగుసంవత్సరంబులు వనం
బున నుండి తండ్రియాజ్ఞను నిర్వర్తించి తమ్మునితోను నాతోను గూడి
మరల నిచ్చటికి వచ్చినప్పుడు నేను జేయఁబున మరల నిచ్చటికి వచ్చిన
దాననై నమస్తకామంబులం బొంది పరమసంతోషంబున నిన్నేఁ బూజించె
దను. 25

గంగాదేవీ! నీవు స్వర్గమర్త్యసాతాళలోకంబులఁ దిరుగుదానవు.
గావున బ్రహ్మలోకంబునం గూడఁ జూచుచున్నావు. సముద్రంబునకుభౌర్యవు
గావున నీలోకంబున నందఱకు నగపడుచున్నావు.

మంగళప్రదనగు గంగాదేవీ! నేను నీకు నమస్కారంబు చేసెదను.
శిన్నుఁ బ్రస్తుతించెదను. 26

పురుషశ్రేష్ఠుడగు రాముడు జేయఁబున మరల నిచ్చటికి వచ్చి

గవాం శతసహస్రాణి వస్త్రాణ్యన్నంచ పేశలమ్,
 బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛామి తవ ప్రియచిక్షియా. ౮౪
 సురాఘటసహస్రేణ మాంసభూతౌదనేన చ,
 యక్ష్యే త్వాం ప్రయతా దేవి! పురీం పున రుపాగతా. ౮౯

యాని త్వత్తీరవాసీని దైవతాని వసన్తి చ,
 తాని సర్వాణి యత్యోమి తీర్థాన్యాయతనాని చ. ౯౦

పునరేవ మహాబాహు ర్షయా భ్రాత్రా చ సంగతః,
 అయోధ్యాం వనవాసా త్తు ప్రవిశత్వనఘోఽనఘే!. ౯౧

తథా సమ్భాషమాణా సా సీతా గచ్ఛా మనిన్దితా,
 దక్షిణా దక్షిణం తీరం క్షప్ర మే వాభ్యుపాగమత్. ౯౨

తీరం తు సమనుస్రాప్య నావం హిత్వా వరక్షభః,
 ప్రాతిష్ఠత సహ భ్రాత్రా వై దేహ్య చ పరస్తపః. ౯౩

అథాబ్రవీ స్తహాబాహు సుమిత్రానన్దవర్ధనమ్,

భవ సంరక్షణార్థాయ సజనే విజనేఽసి వా. ౯౪

అవశ్యం రక్షణం కార్య మదృష్టే విజనే వనే,

అగ్రతో గచ్ఛ సామిత్రే! సీతా త్వా మనుగచ్ఛతు. ౯౫
 పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి త్వాం చ సీతాం చ పాలయః,

రాజ్యంబు నొందినదిప్పుట నేను నీకు సంతోషంబు గలుగుటకై లక్షగోవులను వస్త్రంబులను మనోహరంబగు నన్నంబును బ్రహ్మజుల కొసంగెదను.

గంగాదేవీ! నేను మరల నయోధ్యకు వచ్చినదిప్పుట పరిశుద్ధులగు మనంబున నీకు వెయిబాసల మద్యంబును మాంసంబును సమర్పించి పూజ చేసెదను. ౮౯

నీతీరంబున నేయేదేవత లుండురో వారల సందఱు బూజించెదను. మఱియు నీతీరంబున నున్న తీర్థంబులను దేవాలయంబులను ఆన్నింటిని బూజించెదను. ౯౦

పాపరహితవగు గంగానది! పాపరహితుఁడును మహాబాహుఁడు నగు రాముఁడు వనవాసంబు చేసినదివలన నన్నును దమ్మునిఁ గూడి మరల డేమంబున నయోధ్యం బ్రవేశించునట్లు అనుగ్రహింపుము. అని నీతాదేవి గంగానదిం బ్రార్థించినది. ౯౧

నిందింపబడనిదియును సమర్థురాలు నగు నానీతాదేవి యట్లు గంగానదిం బ్రార్థించుచునే కిఘంబున దక్షిణపుగట్టుం జేరెను. ౯౨

శత్రువులం దపింపఁజేయునట్టి పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు ఓడ గంగానదిదక్షిణపుగట్టుం జేరఁగానే యోడనుండి దిగి భార్యను దమ్మునిఁ గూడి యవ్వలిదారిఁ బట్టి పోయెను. ౯౩

అంత మహాబాహుఁడగు రాముఁడు సుమిత్రకు సంతోషంబు సేయునట్టి లక్ష్మణుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

నీ వింక జనులు లేనిచోటఁ గాని జను లున్నచోటఁ గాని యంతటను జాగ్రత్తతో మమ్ము రక్షించు చుండవలయును. ౯౪

మన మిదివఱు కెప్పుడును జూచియు నెఱుంగని విజనంబగు వనంబునకుఁ బోవుచున్నాము. కావున నవశ్యము రక్షించుకొనవలసినది.

లక్ష్మణుడా! నీవు ముందు పోవు. నీక నీవెఱిది వచ్చుగాక. ౯౫
నేను నిన్నును నీతను మిఁదఱుగింప రక్షించుచు నీకవెనకను వచ్చెదను.

అన్యోన్యస్యేహ నో రక్షా కర్తవ్యా పురుషస్వభా!.

౯౬

న హి తావ దతిక్రాంతా సుకరా కాచన క్రియా,

అద్య దుగళం తు వై దేహీ వనవాసస్య వేత్స్యతి.

౯౭

ప్రణప్తజనసమ్భాధం తే త్రా రామవివర్జితమ్,
విషమం చ ప్రచాతం చ వన మద్య ప్రవేక్ష్యతి.

౯౮

శ్రుత్వా రామస్య వచనం ప్రతస్థే లక్ష్మణోఽగ్రతః,
అనన్తరం చ సీతాయా రాఘవో రఘునన్దనః.

౯౯

గతం తు గజ్ఞాపరపార మాశు
రామం సుచున్త్రః ప్రతతం నిరీక్ష్య,

అధ్వప్రకర్షా ద్వినిపృత్తదృష్టి
ర్షుమోచ బాష్పం వ్యధిత స్తపస్వీ.

౧౦౦

స లోకపాలప్రతిమప్రభావవాం

స్తీర్త్వా మహాత్మా వరదో మహానదీమ్,

తత స్సమృద్ధా శ్శుభసస్యమాలినః

క్రమేణ వత్సా స్తుదితా సుపాగమత్.

౧౦౧

తౌ తత్ర హత్వా చతురో మహామృగా

న్వరాహ మృశ్యం పృషతం మహారుదుమ్,

ఆదాయ మేధ్యం త్వరితం బుభుక్షి౯

వాసాయ కాలే యయతు ర్వసస్పతిమ్.

౧౦౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్విపశ్చాశస్సర్గః.

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు లక్ష్మణుడా! ఈవనంబున మనము, ఒకరి నొకరు
రక్షించుకొనుచుండవలయును. ౯౬.

ఏకార్థమయినను శైడిపోయినప్పటి దాని మరల సరిచేయ నలవిగాదు.
కావున నట్టి చెడుగురాకుండ మనము ఎచ్చరికతో నుండవలయును. ౯౭.

ఇప్పుడు సీతకును వనంబులో నుండుటవలనం గలుగు దుఃఖము దెలియం
గలదు. ౯౮.

సీత యిప్పుడు జనసమృద్ధములేక పంటభూములుగాని దోటలుగాని
లేక మిట్టపల్లములయి చటియలు గలిగియున్న వనప్రదేశంబులం బ్రవేశింప
గలదు. అని రాముడు లక్ష్మణునితో జెప్పెను. ౯౯.

లక్ష్మణుడు రామునిమాటను విని సీతకు ముందు పోయెను. సీత
యతని వెంటడిగా నడచినది. రఘువంశమునం బుట్టిన వారల సుతసింహజేయు
నట్టి రాముడు సీతకు వెంటడించి పోయెను. ౧౦౦.

శోచనీయుడగు సుమంత్రుడు రాముడు గంగానది యవ్వలిగట్టు
జేరువఱకు నతని విడువక చూచుచుండి యంత నతడు దూరంబు పోవుట
వలన దృష్టి యానకుండుటంజేసి దుఃఖితుడై కన్నీళ్లు విడిచెను. ౧౦౧

దేవేంద్రునకుంబోలె మహాప్రభావంబు గలవాడును మహాత్ముడును.
భక్తులకు పరంబులోనగువాడు నగు వారాముడు గంగానదిని దాటి
యంతఁ గ్రమంబున మంచినస్యసమూహంబులు గలిగి సమృద్ధంబయి యున్న
దియు సంతసించిన జనులతోఁ గూడినదియు నగు వత్సదేశంబు నొందెను.

ఆరామలక్ష్మణులు అచ్చట నాఁకలిగొని పరాహంబును మనుఁబోతును.
దుప్పిని నల్లచాఱులదుప్పిని ఈనాలుగుమృగంబులం జూపి పరిశుద్ధంబగు వాని.
మాంసంబు నాహారంబుగాఁ గొని సాయంకాలము కాఁగానే నివాసార్థమయి.
యొకవృక్షముక్రిందం జేరిరి. ౧౦౨.

ఇది యేబదిరెండవ సర్గము.

త్రిపञ్చాశస్సర్గః

సతం పృథ్విం సమాసాద్య సన్ధ్యా మన్వాస్య వశ్చిమామ్,
రామో రమయతాం శ్రేష్ఠ ఇతి హోవాచ లక్ష్మణమ్. ౧

అ ద్యేయం ప్రథమా రాత్రి ర్యాతా జనపదా దృహిః,
యా సుమమన్త్రేణ రహితా తాం నోత్కణ్ఠితు మర్హసి. ౨

జాగర్తవ్య మతద్విభ్యా మద్యప్రభృతి రాత్రిషు,
యోగక్షేమా హి సీతాయా వర్తేతే లక్ష్మణా! ౨౨వయోః. ౩

రాత్రిం కథంచి దే వేమాం సౌమిత్రే! వర్తయామహే,
ఉపావర్తామహే భూమా వాస్తీర్య స్వయ మార్జితైః. ౪

స తు సంవిశ్య మేదిన్యాం మహర్వా శయనోచితః,
ఇమా స్సౌమిత్రయే రామో వ్యాజహర కథా శ్శుభాః. ౫
భ్రువ మద్య మహారాజో దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ!,
కృతకామా తు కై కేయీ తుష్టా భవితు మర్హతి. ౬

సా హి దేవీ మహారాజం కై కేయీ రాజ్యకారణాత్,
అపి న చ్యావయే త్స్పృణా దృష్ట్యా భరత మాగతమ్. ౭

అనాథ శ్చ హి వృద్ధ శ్చ మయా చైవ వినాకృతః,
శం కరిష్యతి కామాత్తా కై కేయీవశ మాగతః. ౮

వీరబదిమూడవ సర్గము

ఇతరుల సంతసించకజేయు వారలలో నుత్తముడగు రాముడు ఆచెట్టు నొద్దకుఁ బోయి సాయంకాలసంధ్య నుపాసించి లక్ష్మణుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

ఇప్పుడు మనము మనదేశమును దాటి వచ్చియున్నాము. నుమంత్రుఁ డును బోయిరాడు. ఇది మనము వసంబున నొంటరిగా నుండు రాత్రులలో మొదటిది. నీవు దుఃఖింపవలదు.

మనయోగక్షేమంబులను మనకు మనమే చూచుకొనఁగలవారలమె యయినను నీత తనయోగక్షేమంబులం దాను జూచుకొనం జాలదుకావున దాని యోగక్షేమంబులను మనమే చూడవలసియున్నది. కావున ఇది మొదలు రాత్రులందు మనము పేలుకొని యుండవలసినది.

లక్ష్మణుడా! మనమిచ్చటికి వచ్చువఱకే యస్తమయ మయినది కావున చక్కఁగా బద్ధములచే కయ్యనిర్మించు కొనుట కవకాశములేదు. కాబట్టి మనమే కొంచెము జండుటాకులు మొదలగువానిం బఱచుకొని పరుండి యెట్లయినను ఈరాత్రిం గడపుదము అని రాముడు లక్ష్మణునకుఁ జెప్పెను.

ఉత్తమంబగు పాన్నుపైఁ బరుండఁదగినయీ రాముడునేలం బరుండి లక్ష్మణునకు, ఈప్రకారముగాఁ నుంచుమాటలం జెప్పెను.

లక్ష్మణుడా! ఇప్పుడు దశరథమహారాజునకు దుఃఖింబున నిద్ర చక్కఁగాఁ బట్టకుండును. ఇది నిశ్చయము. కైకేయీమాత్రము తనకొర్కి నెఱవేర్చుకొన్నది కావున సంతోషంబు నొంది యుండును.

ఆకైకేయి భరతుడు పట్టాభిషేకమునకై వచ్చినపిదప వానిం జూచి యయినను ఇంకఁ దనకొడుకునకుఁ బట్టాభిషేకంబు గలుగం గలదని రాజ్యాపేక్షచే దశరథమహారాజు ప్రాణంబులు దీయకుండునగుదా!

దశరథుఁ డనాథుఁడు వృద్ధుఁడు. నేను నతనినిడిచినచ్చినాను. కామాత్ముఁడు కావున కైకేయిచేతం బిక్కిరింపజేసినాడు. ఇంక నేమి నేయఁగలదు?

ఇదం వ్యసన మాలోక్య రాజ్ఞ శ్చ మతివిభ్రమమ్,
కామ ఏ వార్థధర్తాభ్యాం గరియా నితి మే మతిః. F
కో హ్యవిద్వా సపి పుమాన్ ప్రమదాయాః కృతే త్యజేత్,
చన్దానువర్తినం పుత్రం తాతో మా మివ లక్ష్మణ!.

౧౦

సుఖ బత! సభార్య శ్చ భరతః కైకయాసుతః,
ముదితా నోక్సలా నేకో యో భోక్త్య త్యధిరాజవత్.

౧౧

స హి సర్వస్య రాజ్యస్య ముఖ మేకం భవిష్యతి,
తాతే చ వయసాఽతీతే మయి చారణ్య మాస్థితే.

౧౨

అర్థధర్తా పరిత్యజ్యయః కామ మనువర్తతే,
ఏవ మాపద్యతే క్షీప్రం రాజా దశరథో యథా.

౧౩

మన్యే దశరథాన్తాయ మమ ప్రవాజనాయ చ,
కైకేయా సౌమ్య! సమ్ప్రీప్తా రాజ్యాయ భరతస్య చ.

౧౪

అ పీదానీం న కైకేయా సౌభాగ్యదుదమోహితా,
కాసల్యాం చ సుమిత్రాం చ సమ్ప్రీభాధేత మత్కృతే.

౧౫

మాన్త మత్కారణా ద్వేపీ సుమిత్రా దుఃఖ మావనేత్,
అయోధ్యా మిత ఏవ త్వం కాల్యే ప్రవిశ లక్ష్మణ!.

౧౬

అహ మేకో గమిష్యామి నీతయా సహ దణ్డకాః,

మన కిప్పుడు వచ్చినకష్టమును దశరథుని బుద్ధికిం గల్గిన తిరుగుపాటునుఁ జూడగా నర్థధర్మములకన్నఁ గామంబై యధికం బని నాకుఁ దోచుచున్నది.

లక్ష్మణుడా ! అపండితుఁ డైనను విపురుషుఁడును దశరథుఁడు నన్ను విడిచినట్లు అడుదానిమాట విని తాను జెప్పినట్లు వినుచుండు కొడుకును ఎంతమాత్రమును విడువఁడు. ౧౦

కైకేయిఁకొడుకు భరతుఁడు మహారాజుగా నమృద్ధంబగు శోనల దేశఁబు సంకయఁ బాలింపఁగలడే! అయ్యో! ఆత్మకిని ఆశని భార్యకును మాత్రము ఇంక సుఖమే. ౧౧

ఇంక దశరథుఁడు మృతినొంది నే నరణ్యంబునకుఁ బోయినప్పటి భరతుఁడె కదా! నమస్తరాజ్యంబునకు నద్వితీయంబుగఁ బ్రధానరాజుగా నుండఁ గలఁడు. ౧౨

ఎవ్వఁడు దశరథమహారాజుంబోలె నర్థధర్మములం బరిత్యజించి కామ మునుమాత్రము నవలంబించునో ఆత్మకి ఇప్పుడు దశరథమహారాజునకు వచ్చి నట్లు శ్రీఘ్నముగానే గొప్ప యాపద వచ్చును. ౧౩

కాంతుడవగు లక్ష్మణుడా ! దశరథుఁడు చచ్చుటకును భరతునకు దొరతనంబు వచ్చుటకునే కైకేయి మనయింటం జేరినట్లు నాకుఁ దోచు చున్నది. ౧౪

కైకేయి యిప్పుడు తనకుఁగల్గినసౌభాగ్యంబుచేమదించి దేహంబు ఇలియక నానిమిత్తమయి కొనల్యను సుమిత్రను అవశ్యము బాధించుచునే యుండును. ౧౫

లక్ష్మణుడా ! నానిమిత్తమయి సుమిత్రయు దుఃఖంబునొందకుండు గాక. మన మింక దూరము పోయినప్పటిక గప్తము ఇచ్చటనుండియే నీవు ప్రొద్దున లేచి యయోధ్యకుఁ బోము. ౧౬

నే నొక్కడనె సీతతోఁ గూడ దండకారణ్యంబునకుఁ బోయెదను. అయోధ్య—37

అనాథాయా హి నాథస్త్వం కౌసల్యాయా భవిష్యసి. ౧౭

తుద్రకర్షా హి కైకేయీ ద్వేష్య మన్యాయ్య మాచరేత్,

పరిదద్యా హి ధర్మజ్ఞే భరతే మమ మాతరమ్. ౧౮

నూనం జాత్యన్తరే కస్తిం స్త్రియః పుత్రై ర్వియోజితాః,
జనన్యా మమ సౌమిత్రే! తస్మా దేత దుపస్థితమ్. ౧౯

మయా హి చిరపుష్టేన దుఃఖసంవర్ధితేన చ,
విప్రాయుజ్యత కౌసల్యా ఫలకాలే ధిగస్తు మామ్. ౨౦

మాస్త సీమన్తినీ కాచి జనయే త్పుత్ర మిదృశమ్,
సౌమిత్రే! యోహ మమ్బూయా దద్ధి శోక మనస్తకమ్. ౨౧
మన్యే ప్రీతివిశిష్టా సా మత్తో లక్షణ శారికా,
యస్యా స్త చూఛ్రియతే వాక్యం శుకపాద మరే ర్దశ. ౨౨

శోచన్త్యా శ్చల్పభాగ్యాయా న కించి దుపకుర్వతా,
పుత్రేణ కి మపుత్రాయా మయా కార్య మర్హిషమ్!. ౨౩

అల్పభాగ్యా హి మే మాతా కౌసల్యారహితా మయా,
శేతే పరమదుఃఖార్తా పతితా శోకసాగరే. ౨౪

కొసల్య యచ్చట దిక్కులేకున్నది. నీవు అదిదకు గొంకసహాయుడవుగా నుండువు.

౧౩

కైకేయి దుష్టురాలు. ఒకజేళ దనశ్వేషమును దీర్చుకొనుటకై కొసల్య కేదైన గొప్ప యపకారము చేయును.

నీవు నాకల్లిని భరతున కప్పగివుము. అతడు భర్తజ్ఞుడు కావునఁ జక్కంగా రక్షించును.

౧౪

లక్ష్మణుడా! నాకల్లి కొసల్య పూర్వము జన్మాంతరమున నెప్పుడో కొందఱు స్త్రీలకును వారికిండుకులకును వియోగముగల్గునట్లు చేసియుండును. ఇది వాస్తవము. అందువలన నె ఇట్లు సంభవించినది.

౧౫

కొసల్య నన్ను బహుకాలముగాఁ జోషించి మిక్కిలియుం గవ్వమునం బెంచినది. ఇంక నావలన శుక్రావ మొదలగుఫలము నొందఁదగిన సమయంబు ననే నాదిదను విడిచి వచ్చినాను. నేను దహించబడుదునుగాక.

౧౬

లక్ష్మణుడా! నేను కల్లికిఁ దుదలేని దుఃఖమును గలుగఁజేయుచున్నా నే నాయట్టికొడుకు వీస్త్రీని గలుగకుండుంగాక.

౧౭

లక్ష్మణుడా! నాకల్లి కొసల్యపెంచిన గోరువంకపిట్ట మనకొసల్యతో పనంబునకుఁదోయెదమని చెప్పనవ్వదు “చిలుకా! శత్రువైనకైకేయి పాదమును గొఱకుము” అని చెప్పినదిగా! తిర్మజ్జాతియగు నాగోరువంకపిట్ట తన్నుఁబెంచినఁని కొసల్యకుఁ జేసినంక ప్రీయమును గూడ అదిదకు బుట్టిన పుత్రుఁడను మనుష్యుఁడ నైన నేను జేయనైతిని. కావున నాజన్మము నిరర్థకము.

౧౮

శత్రువుల నడంగఁద్రొక్కునట్టి లక్ష్మణుడా! ఇట్లు పరమదుఃఖంబు నొంది నేనుదక్క మఱి వేఱే కొడుకును లేనిదై పరితపించుచున్న యల్పభాగ్యురాలగు నాకల్లి కొసల్యకు నేను బుత్రుండనై యుండియుఁ గొంచెముయిన నుపకారమునేయకున్నా నే. నాచే నాదిదకేమి ప్రయోజనము?

౧౯

నాకల్లి కొసల్య యల్పభాగ్యురాలు. నేను విడిచినచ్చటవలనఁ బరమదుఃఖితయుయి దుఃఖసమద్రంబునం బడియున్నది.

౨౦

లక్షణుడా! కోపము వచ్చునేని నే నొక్కడనే అయోధ్యను మాత్రమెకాదు ఈభూమి సంశయ బాణముల నాక్రమింతును. ఇప్పుడు మాత్రము పరాక్రమము నవలంబింపఁగూడదు. ౨౫

పాపరహితుడవగు లక్షణుడా! నేను అధర్మమునకును బరలోకమునకు భయపడియున్నాను. అందుచేతనే యిప్పుడు నేను బట్టాభిషేకముచేసి కొనలేదు. అని రాముఁడు లక్షణునితో జెప్పెను. ౨౬

రాముఁడు విజనంబగు వనంబునందు రాత్రికాలంబున సీమాటలును ఇంకఁ గొన్నిమాటలును జెప్పి విలసింది ముఖమునిండఁ గన్నట్లు గాఱనంత మాటలాడఁజాలక యూరకుండెను. ౨౭

మంటలులేని యగ్నిహోత్రుని పోల్కి వేగరహితుడగు సముద్రుని భంగి నిట్లు విలసింది యూరకున్న రాముని జూచి లక్షణుఁ డూఱింపెను. ౨౮

అయ్యధధారులలోపల నుత్తముడవగు రాముడా! నీవు విడిచివచ్చి నప్పిట నిప్పుడు అయోధ్యాపట్టణంబు చంద్రుఁడు లేని రాత్రియుబోలెఁ గాంతిహీనంబై యుండును. ఇది నిశ్చయము. ౨౯

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! నీవు ఇట్లు పరితపించుట యుక్తము గాదు. దీనివలన నాకును సీతకునుఁగూడ దుఃఖము గలుగుచున్నది. ౩౦

రాముడా! సీతయు నిన్నువిడిచి యుండదు. నేనును నిన్ను విడిచి యుండఁజాలను. జలంబుననుండి బయటవేయఁబడిన మత్స్యంబులు కొంచెము శీతైనను జీవింపఁజాలనట్లు నిన్నువిడిచి మే మిద్దఱుమును కొంచెము నేవయినను జీవింపఁజాలము. ౩౧

శత్రువులం దపింపజేయునట్టి రాముడా! ఇప్పుడు నిన్ను విడిచి నేను దండ్రునిగాని శత్రుఘ్నునిగాని సుమిత్రనుగాని స్వర్గమునైనను గాని చూడ నొల్లను. అని లక్షణుఁడు రాముని నూఱింపెను. ౩౨

అంత నాభోజుపథంబుననే సుభోషవిష్టులయి యున్న ధార్మికులగు

స్యగ్రోధే సుకృతాం శయాన్యం భేజాతే ధర్మవత్సలా. 33

స లక్ష్మణస్యోత్తమపుష్కలం వచో

నిశమ్యచైవం వనవాస మాదరాత్,

సమా సమస్తా విదధే పర న్నః

ప్రపద్య ధర్మం సుచిరాయ రాఘవః. 34

తతస్తు తస్మి నిజజనే ననే తదా

మహాబలా రాఘవవంశవర్ధనా,

నతా భయం సమ్భ్రమ మభ్యుపేయతు

ర్యభైవ సింహా గిరిసానుగోచరా. 35

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రిషష్ఠాశస్సర్గః.

చ తుః ష ష్ఠా శ స్స ర్గః

తే తు తస్మి న్నహవృక్షే ఉషిత్వారజసిం శివామ్,

విమలేభ్యుదితే సూర్యే తస్మా ద్దేశా త్ప్రతిస్థితే. 1

యత్ర భాగీరథీం గక్తాం యమునాభిప్రవర్తతే,

జగ్తుస్తంచేశ ముద్దిశ్య విగాహ్య సుమహద్వనమ్. 2

తే భూమిభాగా నివిధా ద్దేశాం శ్చాపి మనోరమాన్,

అదృష్టపూర్వా సృశ్యంత స్తత్ర తత్ర యశస్వినః. 3

యథా క్షేమేణ గచ్ఛన్ పశ్యంత్యపి వివిధాన్దురీమాన్,

నివృత్తమాత్రే దివసే రామ స్సౌమిత్రి మబ్రవీత్. 4

ప్రయాగ మభితః పశ్య సౌమిత్రే ధూమ మున్నతమ్!,

సీతారాములు అచ్చటికి సమీపమున మఱిచెట్టి క్రింద లక్షణుడు చక్కగా నేర్పఱచిన పాపుఁజూచి యందుఁ బవ్వళించిరి. 33

శత్రువులం దసింపఁజేయునట్టి రాముఁడు లక్షణుఁడుచెప్పిన యుద్ధ మంబును సంపూర్ణార్థంబు నగుమాట నాదరంబున నాలకించి చిరకాలము వాన ప్రస్థవ్రతము నేయనిశ్చయించి లక్షణునితోఁ గూడఁ బదునాలుగు సంవత్స రంబులును వనవాసంబు నేయఁగోరెను. 34

అంత నప్పుడు ఆరామలక్షణు లుండుస్థలము విజనంబగు వనంబైనను మహాబలకౌలులగు ధైర్యవంతులును గావున వారలం పర్వతసానువులందిరుగు సింహాంబులంబోలే భయంబును గాని దొడ్డుపాటును గాని యెంతమాత్ర మును బొందకుండిరి. 35

ఇది యేఁబదిమూడవసర్గము

ఏఁబదినాలవ సర్గము

ఆసీతారామలక్షణులు మువ్వరును ఆరాల్చి యంతయు నాగొప్పచెట్టు క్రింద నుండి సూర్యుఁడు చక్కగా నుదయించిన పిమ్మట బయలుదేరి పోయిరి. 0

అధికమయినకీర్తిగల యాసీతారామలక్షణులు గొప్పవనంబుఁ బ్రవేశించి అచ్చటచ్చట నిదివఱకెప్పుడును జూడని నానావిధ ప్రదేశములను, మనోహరంబులగు నవాంకరదేశంబులనుం జూచుచు యమునానది భాగీరథి యగు గంగానదితో సంగమించు ప్రదేశంబునుగూర్చి పోయిరి. ౨3

ఆరాముఁడు కష్టము లేకుండునట్లు మెల్లగా నడచుచు నానావిధంబు లగు వృక్షంబులం జూచుచునుం బోయి ప్రాద్దుతిరుగఁగానే లక్షణుంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౪

లక్షణుడా ! శ్రయాగక్షేత్రమనకుఁ జాట్టును భగవంతుఁడగు నన్ని

అగ్నే ర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః. ౫

నూనం ప్రాప్తాః స్త సమీభదం గక్తాయమునయో ర్వయమ్,
తథాహి శూక్రియతే శబ్దో వారిణో వారిఘట్టితః. ౬

దారూణి పరిభిన్నాని వనజై రుపజీవిభిః,
భరద్వాజాశ్రమే చైతే దృశ్యంతే వివిధా ద్రుమాః. ౭

ధన్వినౌ తౌ సుఖం గత్వా లబ్ధుమానే దివాకరే,
గక్తాయమునయో స్సన్ధౌ ప్రాపతు ర్నిలయం మునేః. ౮

రామ స్త్వాశ్రమ మాసాద్య త్రాసయ స్త్వగపక్షిణః,
గత్వా ముహూర్త మధ్వానం భరద్వాజ ముపాగమత్. ౯

తత స్త్వాశ్రమ మాసాద్య మునే ర్ధర్మనకాంక్షిణౌ,
సీతయానుగతౌ వీరౌ మారాదేవానవతస్థతుః. ౧౦

స ప్రవిశ్య మహాత్మాన మృషిం శిష్యగజై ర్వృతమ్,
సంశితవ్రత మేకాగ్రం తపసా లబ్ధచతుషమ్. ౧౧

హుతాగ్నిహోత్రం దృష్ట్వాపి మహాభాగం కృతాజ్ఞలిః,
రామ స్సౌమిత్రిణా సార్థం సీతయా చాభ్యువాదయత్. ౧౨

నన్యవేదయత చాత్మానం తస్మై లక్షణపూర్వజః,

హోత్రుని ధ్వజంబగు ధూమంబు గ్రమ్మియున్నది చూడుము. కావున భరద్వాజమహాముని మనకు సమీపంబుననే యున్నాడని తలంచుచున్నాను. ౧

మన మిప్పుడు నిశ్చయముగా గంగాయమునాసంగమక్షేత్రంబునకు వచ్చినాము. జలంబుల పరస్పరఘట్టనంబునం గలుగుధ్వనియంచ వినఁబడుచున్నది చూడుము. ౨

వన్యంబులగు పృక్షులు మొదలగు వానిచే జీవించుచుండువారలు నఱికి పడవేసిన మ్రాచులున్నవి చూడుము. మఱియు భరద్వాజాశ్రమంబు నందు ఋషులచే జక్కఁగా సంస్కరింపఁబడిన నానావిధవృక్షంబులున్నవి చూడుము. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౩

ధనుర్ధరులగు సారామలక్ష్మణులు, సుఖంబుగా దారి నడచి సూర్యుఁడు ప్రాలునంతకు, గంగాయమునాసంగమస్థలంబునం దున్న భరద్వాజాశ్రమంబు నకుఁ జేరిరి. ౪

అంత రాముఁడు ఆశ్రమంబు ప్రవేశించి, తనయద్భుతాకారంబుఁ జూచి మృగవత్సంబు బెదరఁ, గొంచెముదూరము పోయి భరద్వాజుని సమీపంబుఁ జేరెను. ౫

అంతఁ బరాశ్రమకాలులగు సారామలక్ష్మణులు, సీతతోఁ గూడ నాశ్రమంబుఁ బ్రవేశించి భరద్వాజమహాముని దర్శనంబు గోరి సమయంబు దెలియుటకై కొంతసేపు దూరంబుననే కనిపెట్టి యుండిరి. ౬

అట్లు రాముఁడు భరద్వాజుఁడున్న గృహంబుం బ్రవేశించి, మహాత్ముఁడును శిష్యసమూహంబులచేఁ బరివేష్టితుండును, దీక్షుంబగు నీయమము గలవాఁడును, ధ్యానవరుఁడును, దపోబలంబున జ్ఞానచతుస్సు సంపాదించిన వాఁడును, మహాభాగుఁడు నగు భరద్వాజమహర్షిని హోమానంతరము నందర్శించి చేమోడ్పు గీలించి దాసును లక్ష్మణుఁడును సీతయును నమస్కరించిరి. ౭, ౮, ౯

లక్ష్మణుని యన్నయగు రాముఁడు భరద్వాజమహర్షికిఁ దనసంగతిఁ గూడఁ దెలుపుకొనెను.

పుత్రై దశరథస్యావాం భగవ! న్రామలక్షణౌ. ౧౩

భార్యా మమేయం వై దేహీ కల్యాణీ జనకాత్మజా,
మాం చానుయాతా విజనం తపోవన మునిన్దితా. ౧౪

పిత్రా ప్రవ్రాజ్యమానం మాం సౌమిత్రి రనుజః ప్రియః,
అయ మన్వగమ ద్భృతా వన మేవ దృఢవ్రతః. ౧౫

పిత్రా నియుక్తా భగవన్ ప్రవేక్ష్యామ స్తపోవనమ్,
ధర్మమేవ చరిష్యామ స్తత్ర మూలఫలాశనాః. ౧౬

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః,
ఉపానయత ధర్మాత్మా గా మగ్ధ్య ముదకం తతః. ౧౭

నానావిధానన్నరసా న్వన్యమూలఫలాశ్రయాన్,
తేభ్యో దదా త ప్తతపా వాసం చైవా భ్యకల్పయత్. ౧౮

మృగపక్షిభి రాసీనో మునిభి శ్చ సమవ్రతః,
రామ మాగత మభ్యర్చ్య స్వాగతేనాఽవా తం మునిః. ౧౯

ప్రతిగృహ్య చ తా మర్చా ముపవిష్టం స రాఘవమ్,
భరద్వాజోఽబ్రవీ ద్వాక్యం ధర్మయుక్త మిదం తదా. ౨౦
చిరస్య ఖలు కాకుత్స్థ! పశ్యామి త్వా మిహాఽగతం,

శ్రుతం తవ మయా చేదం వివాసన మకారణమ్. ౨౧

భగవంతుడవగు భరద్వాజుడా! మేము దశరథుని పుత్రులము. రామ
లక్ష్మణులనంబడువారలము. ౧౩

కల్యాణియగు నీదిడ సాభార్య. జనకమహారాజుకూతు రయిన నీక.

ఈదిడ యనిందిత కావున, నేను విజనంబగు కపావనంబునకు వచ్చు
చున్నను నన్ను వెంబడించి వచ్చినది. ౧౪

దృఢవ్రతుడగు దమ్మడును బ్రియుడు నగు సీలక్ష్మణుడు నేను
దండ్రీపసుపున నడవికి రాగా, వనంబునకె నన్ను వెంబడించి వచ్చినాడు.

భగవంతుడవగు భరద్వాజుడా! మేము తండ్రీపసుపునఁ దపావనం
బునకుఁ బోయెదము. అచ్చటఁ దపావనంబున గడ్డలను ఫలంబులను దీనుచు
ధర్మంబునె యాచరింపుచుండెదము. అని రాముడు భరద్వాజునితోఁ
జెప్పెను. ౧౫

ధర్మాత్ముడగు భరద్వాజుడు, బుద్ధిమంతుడగు సారాచారిమరుఁ
డయిన యారాముడు చెప్పినమాటను విని యంత మధువర్కమ నకై గోవును
అర్ఘ్యజలంబునం దెచ్చెను. ౧౬

తప్స్వియగు భరద్వాజుడు, అసీతారామలక్ష్మణులకు ఆదవయందుఁ
గల్గిన మూలఫలంబులు మొదలగు నానావిధంబులయిన యన్నంబుల నొసంగి
వారలకు రాత్రిఁ బరుండుటకు వాసస్థానంబు చేప్పితివను. ౧౭

భరద్వాజమహామని చుట్టును మృగపక్షులచేతను మునులచేతనుం బరివే
ష్టితుడై, రాముని “నీకు స్వాగతం బగుఁగాక” యని పూజించి యటు
పిమ్మట నతనిఁ జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౧౮

అపూజా బ్రతిగ్రహించి నుభోపవిష్టుడైయన్న రాముం జూచి
యప్పుడు భరద్వాజుడు ధర్మయుక్తంబగు నీమాటం దెప్పెను. ౧౯

రాముడా! నాకు బహుకాలమునకు ఇచ్చటికి వచ్చిన నిన్నుం జూడఁ
గల్గినది. ౨౦

నిన్ను దశరథుడు నిష్కారణంబుగా నడవికిఁ బంపుటనుగూడ నేను
విన్నాను. ౨౧

అవకాశో వివిక్తోఽయం మహానద్యో స్సమాగమే,
పుణ్యశ్చ రమణీయ శ్చ వసత్విహ భవా న్సుఖమ్. ౨౨

ఏవ ముక్త స్తు వచనం భరద్వాజేన రాఘవః,
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం రామ స్సర్వహితే రతః. ౨౩
భగవ! నిత ఆసన్నః పారజానపదో జనః,

సుదర్శ మిహ మాం ప్రేక్ష్య మన్యేహమిమ మాశ్రమమ్.
ఆగమిష్యతి వై దేహీం మాం చాపి ప్రేక్ష్యో జనః,

అనేన కారణే నాహ మిహ వాసం న రోచయే. ౨౪
ఏకాన్తే పశ్యి భగవ! న్నాశ్రమస్థాన ముత్తమమ్,
రమేత యత్ర వై దేహీ సుఖార్హా జనకాత్మజా. ౨౫

ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరద్వాజో మహామునిః,
రాఘవస్య తతో వాక్య మర్థగ్రాహక మబ్రవీత్. ౨౬
దశక్రోశ ఇత స్తాత! గిరి ర్యత్ర నివత్సరి,
మహర్షి నేవితః పుణ్య స్సర్వత సుఖదర్శనః. ౨౭
గోలాజ్ఞాలానుచరితో వానరగ నిషేవితః,
చిత్రకూట ఇతి ఖ్యాతో గన్ధమాదనసన్నిభః. ౨౮
యావతా చిత్రకూటస్య నర శ్శృంజా న్యవేక్షతే,
కల్యాణాని సమాధత్తే న పాపే కురుతే మనః. ౩౦

ఋషయ స్తత్ర బహవో విహృత్య శరదాం శతమ్,

ఈ గంగాయమునా మహానదుల సంగమప్రదేశము వివిక్తమయినది. పుణ్యంబును రమ్యంబును గావున నీ విచ్చట సుఖంబుగా నుండుము. అని భరద్వాజుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౨

సమస్తప్రాణులకును మేలునేయుటయం దాసక్తుఁడగు రాముఁడు భరద్వాజమహర్షి చెప్పినమాటలను విని సవినయంబుగా నిట్టిని బదులు చెప్పెను. ౨౩

భగవంతుఁడవగు భరద్వాజుఁడా ! ఈస్థలము పట్టణవాసిజనులకును గ్రామవాసిజనులకును సమీపముగా నున్నది.

మమ్ముఁ జూడఁగోరునట్టి జనులు ఇచ్చట నన్ను సుఖంబుగాఁ జూడ వచ్చు నని యెఱింగి నన్నును సీతకుఁ జూచుటకై యాయాశ్రమంబునకు వచ్చుచుందురు. అని తలంచుచున్నాను. ౨౪

ఈకారణముచేత నా కీయాశ్రమంబునం దుండుట కెవ్వము లేదు.

కావున భగవంతుఁడవగు నీవు జనుల కెవ్వరికిని దెలియనిచోట నెచ్చట నైనను జనకమహారాజుకూతురును సుఖం బనుభవించు దగినదియు నగు సీతకు సంతోషంబు గల్గించునట్టి యుక్తమంబగు రాశ్రమంబు నాలొచించి చెప్పెము. అని రాముఁడు భరద్వాజునితోఁ జెప్పెను. ౨౬

భరద్వాజమహాముని రాముఁడు చెప్పినమాటలను విని యంత రాముఁడు గోరినట్టి స్థలంబు దేటపడ నీమాటం జెప్పెను. ౨౭

నాయనా ! ఇచ్చటికిఁ బదికోసులదూరంబున ముహర్షి నీవిశ్రంబును, బనిశ్రంబును, అంతటను రమణీయంబును గొండముచ్చులును వానరంబులును భల్లూకంబులును గలదియును, గంధమాదనంబునకు సాటివచ్చునదియునగు చిత్రకూటంబును పర్వతంబున్నది. అందు నీవు నివసించవచ్చును. ౨౮, ౨౯

మనుష్యుఁ డెప్పుడు చిత్రకూటపర్వతము శిఖరంబులం జూచునో యప్పుడె యతనికిఁ బాపబుద్ధి పడలి మంగళకరంబులగు కార్యములయందే బుద్ధి జనించును. ౩౦

ఆచిత్రకూటపర్వతమునం దనేకులు ఋషులు క్రీడించినట్లు ఆశ్రమం.

ఋణః గపాలాననంబు వేయటవలనఁ దలచోనిపెద్దకలుఁ జన్తంబును వీడి శపాలముమాత్రము మిగులునట్లు మహాతపంబు గావించి సశరీరంబుగా స్వర్గంబునకుఁ బోయిరి. 30

రాముఁడా! ఆచిత్రకూటము మిక్కిలియు విజయమునది. నీ కచ్చట సుఖంబుగానుండునని తోచుచున్నది. అట్లుగాడేని యిచ్చటనైనను నాతోఁ గూడ నివసించుచు నీవనవాసవ్రతమును నిర్వర్తించుకొనుము. అని భరద్వాజుఁడు రాముఁడతోఁ జెప్పెను. 31

ధర్మజ్ఞుఁడగు నాభరద్వాజుఁడు రామునకును నీతకును లక్షణునకును వారు కోరిన యుపచారంబు లన్నియుఁజేసి సంతోషము గల్గించెను. 32

అట్లు ప్రయాగయందు రాముఁడు ఆభరద్వాజమహర్షి సమీపంబునం గూర్చుండి యయ్యై మాటలం జెప్పుచుండఁగా, బవిత్రంబగు రాత్రి వచ్చినది. 33

సుభోచితులగు నాసీతారామలక్షణులు పరిశ్రాంతులై రమణీయంబగు నాభరద్వాజాశ్రమంబునందు ఆరాత్రి యంతయు సుఖంబుగా నుండిరి. 34

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు తెల్లవాఱఁగానే కాంచినఁ బ్రకాశించుచున్న భరద్వాజమహామునియొద్దట వచ్చి యిట్లని చెప్పెను. 35

సత్యస్వభావుఁడవు భగవంతుఁడవగు భరద్వాజుఁడా! మే మిరాత్రి యంతయు నీశాశ్రమమున నుండిమిగదా! ఇంక నీ వానతిచ్చిన వాషణానంబునకుం బోయెదము. అనుజ్ఞ యొసంగుము. అని రాముఁడు భరద్వాజానితోఁ జెప్పెను. 36

ఆరాత్రి కడచినప్పటి భరద్వాజుఁడు రాముంజూచి, “లేనె మూలంబుల ఫలంబులు మున్నగువానిచే సమృద్ధంబగు చిత్రకూటంబునకుఁ బోము” అని చెప్పెను. 37

మహాబలుఁడవగు రాముఁడా! ఆచిత్రకూటపర్వతము నీకు యుక్తమయిన వాసస్థానమని తలంచుచున్నాను.

నానానగగణోపేతః క్షురగగజేవితః.
 మయాగనాదాభిరుతో గజరాజనిమేవితః,
 గమ్యతాం భవణా శైల శ్చిత్రకూట స్సవిశ్రుతః.
 పుణ్య శ్చ రమణీయ శ్చ బహుమూలఫలారముతః,
 తత్ర కుజ్జరయూథాని మృగయూథాని చాభితః.
 విచరన్తి వనాన్తేఽస్మిన్ స్తాని ద్రక్ష్యసి రాఘవ!

సరిత్పుష్పవణప్రస్థానరీకన్దరనిష్ఠరాజ్.
 చరత స్సీతయా సార్థం నన్దివ్యతి మనస్తవ,

ప్రహృష్టకోయష్టికకోకిలస్వనై
 స్మినాదితం తం వసుధాధరం శివమ్,
 మృగైశ్చ మత్తైర్భవభిశ్చ కుజ్జరై
 స్సురమ్యమాసాద్య సమావసాశ్రమమ్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాణ్డే చతుఃపశ్చాశస్త్రిః.

పశ్చిమభాషాశస్త్రి:

ఉషిత్వా రజనీం తత్ర రాజపుత్రా వరిన్దమా,
 మహర్షిమభివాద్యాథ జగ్గతు స్తం గిరిం ప్రతి.

తేషాం చైవ స్వస్త్వయనం మహర్షి స్స చకార హ,
 ప్రస్థితాం శ్చైవ తాన్ప్రేక్ష్య విశా పుత్రాని వాన్వగాత్

సీవు నానావిధవృక్షసమూహములతోఁ గూడినదియును నిన్నుఁగోరక
సేవితంబును మయూరధ్వజులతో నొప్పుచున్నదియును ఉత్తమజులగు కేనుగు
లతోఁగూడినదియును బ్రసిద్ధంబును ఖిణ్ణంబును రమణీయంబును పెక్కు
గడ్డలును ఫలంబులును గలదియునగు నాచిత్రకూటపర్వతంబునకుఁబోయి.

రాముడా! ఆచిత్రకూటపర్వతంబున వనమధ్యప్రదేశంబునందు ఏనుఁ
గుల సమూహంబులును బెక్కు బింకలును దిరుగుచుండును. సీవు వానిం
జూడఁగలవు.

౪౦

అచ్చటినుదులను సెలయేఱులను గొండనైక్తములను జిన్నగుహలను బెద్ద
గుహలను జలప్రవాహంబులను జూచునప్పుడు సీతును సీతకును మిక్కిలియు
సంతోషంబు గల్గును.

౪౧

సంతుష్టంబులయి మనోహరంబుగాఁ గూయుచున్న చీమఁగోళ్లెరల
తోను గోయిలలతోను మృగంబులతోను బెక్కుచక్రగజంబులతోను ఒప్పు
చున్నదియు సుందరంబును మంగళకరంబు నగు నాచిత్రకూటపర్వతంబునజేరి
యందాశ్రమంబు నిర్మించికొని యుండుము. అని భరద్వాజమహాముని
రామునకుం జెప్పెను.

౪౩

ఇది యేఁబది నాలుకసర్గము.

ఏఁబదియైదవ సర్గము

శత్రువుల నడఁగఁద్రొక్కఁజాలిన రాజపుత్రులగు సారామలక్ష్మణులు
ఆట్లు రాత్రి యంతయు నాభరద్వాశాశ్రమంబున నుండి యంతః ప్రాతః
కాలంబున లేచి భరద్వాజమహర్షికి నమ్మనరించి, యాచిత్రకూటంబునకుఁ
బోవుదారిం బట్టి పోయిరి.

౪౪

అభరద్వాజమహర్షి సీతారామలక్ష్మణులకు మంగళాశీర్వాదంబు లొసంగెను.
అంత వారలు పయనం బగుటంజూచి తండ్రి కొడుకులను వెంబడించు
నట్లు తాను వారల వెంబడించెను.

౪౫

అయోధ్య—38

తతః ప్రచక్రమే వక్తుం వచనం స మహామునిః,
భగద్వాచో మహాతేజా రామం సత్యపరాక్రమమ్.

గంగాయమునయో స్పృధి మాసాద్య మనుజ్వభా,
కాళిన్దీ మనుగచ్ఛేతాం నదీం పశ్చిమభాగిణామ్.

తథాసాద్య తు కాళిన్దీం తస్మాత్సోతస మాపగామ్,
తస్యా స్థీర్ఘం ప్రచలితం పురాణం వ్రేక్ష్య రాఘవా.

తత్ర యూయం స్థవం కృత్వా తరతాంశుమతీం నదీమ్
తతో న్యగ్రోధ మాసాద్య మహాస్తం హరితచ్ఛరమ్.
వివృథం బహుభి ర్వృక్షై శ్శ్యామం సిద్ధోపసేవితమ్,
తస్మై సీతాఽజ్ఞాతం కృత్వా ప్రయుజ్జీతాశిష శ్శివాః.
సమాసాద్య తు తం వృక్షం, వసే ద్వాఽతిక్రమేత వా

క్రోశమాత్రం తతో గత్వా నీలం ద్రక్ష్యథ కాననమ్
పలాశబదరిమిత్రం రమ్యం పంచైశ్చ యామునైః,

స పథా శ్చిత్రకూటస్య గత స్సుబహుశో మయా.
రమ్యా మార్దవయుక్త శ్చ వనదానై ర్వివర్జితః,

ఇతి పథాన మావేద్య మహర్షి సున్యవర్తత.

అంత, మహాప్రభావుడగు భరద్వాజమహాముని ఎచ్చటను వ్యర్థము కాని పరాక్రమంబు గల రామునిం జూచి యామాటఁ జెప్ప నారంభించెను. 3

పురుషశ్రేష్ఠులగు రామలక్ష్మణులారా! మీరు మొదట గంగాయమునా సంగమస్థలమునకుఁ బోయి యచ్చట గంగానదీజలవేగముచేతఁ దిరుగుపాటు నొంది కొంచెము పడమరతట్టుగాఁ బాటుచున్న యమున ననుసరించి పొందు. ౪

రామలక్ష్మణులారా ! మీర లంత యమునానది వడిగల్గి పాటుచుండు స్థలమునకుఁ బోయి యందు పురాతనంబును జనుల కెప్పుడును దాదెడు స్థలంబునగు రేవుఁ జేరి యచ్చటఁ దెప్ప నిర్మించుకొని యమునానదిని దాటుదు. ౫

అంత నచ్చటఁ బచ్చనిమామలు గలదియఁ జాటును దెక్కువృక్షంబులఁ బరివేష్టితంబును సిద్ధసేవితంబు నగు శ్యామంబును నొక్క పెద్ద మట్టి చెట్టు గలదు. సీతాదేవి దానికి మ్రొక్కి తనకొర్క వీడఁపలయునని ప్రార్థించుకొనవలయును. ౬, ౭

అమట్టిచెట్టుఁ జేరి సీత యలసియుండునేని యచ్చటనే కొంతసేపు విశ్రమింపవచ్చును. లేనిచోఁ బోవచ్చును.

అంత నొక్కకొనుమారము పోయినప్పటిఁ బరాశవృక్షములతోను రేఁగుచెట్లతోను యమునాతీరంబునంబుట్టిన వెదుళ్లతోనుం గూడి రమణీయమై నల్లఁగా నుండు నొక్కయడవిం జూడఁగలరు. ౮

అది చిత్రకూటపర్వతమునకుఁ బోవునట్టిమార్గము. నేనామార్గంబునకె పెక్కుమార్లు చిత్రకూటంబునకుఁ బోయియున్నాను. అది రమ్యంబున నడచుటకు మెత్తఁగాను కార్చిచ్చుబాధ లేకయు నుండును. అని భరద్వాజ మహర్షి రామునకుఁ జెప్పెను. ౯

అభరద్వాజమహర్షి యాప్రకారముగా రామునకుఁ చిత్రకూటపర్వతంబునకుఁ పోవుమార్గంబుఁజెప్పి యంతఁ దానాశ్రమంబునకుఁ పోయెను. ౧౦

అభివాద్య తథేత్యుక్త్వా రామేణ వినవర్తితః,

ఉపావృత్తే మునౌ తస్మి న్రామో లక్షణ మబ్రవీత్ . ౧౧

కృతపుణ్యా స్త్వ సౌమిత్రే! ముని ర్య నోఽనుకమ్పతే,

ఇతి తౌ పురుషవ్యాఘ్రా మస్త్రయిత్యా మనస్వినౌ. ౧౨
సీతామేవాగ్రతః కృత్వా కాళిన్దీం జగ్గతు ర్నదీమ్,

అథాఽసాద్య తు కాళిన్దీం శీఘ్రస్రోతోవహం నదీమ్. ౧౩
చింతా మాపేదిరే సర్వే నదీజలతిర్హవః,

తౌ కాష్ఠసంఘాత మథో చక్రతు స్సుమహాష్లః. ౧౪
శుష్కై ర్వంశై స్సమాస్తీర్ణ ముశీరై శ్చ సమావృతమ్,
తతో వేతసశాఖాశ్చ జమ్బూశాఖాశ్చ వీర్యవాన్. ౧౫
చకార లక్షణ శ్చిత్వా సీతాయా స్సుఖ మాసనమ్,

తత్ర శ్రియ మివాచిన్త్యాం రామో దాశరథిః ప్రియామ్. ౧౬
ఈషత్సంలజ్జమానాం తౌ మథ్యారోపయత స్లవమ్,

పార్శ్వే చ తత్ర వై దేహ్యా వసనే భూషణాని చ. ౧౭
స్లవే కఠినకాజం చ రామ శ్చక్రే సహాయుధైః,
ఆరోహ్య సీతాం ప్రథమం సజ్జాటం పరిగృహ్య తౌ. ౧౮
తతః ప్రతేరతు ర్య తై వీరౌ దశరథాత్మజౌ,

రాముఁడును, ఆభరద్వాజమహర్షికి నమస్కరించి “అలాగే పాం” డని పిడుకొలిపెను.

ఆభరద్వాజమహాముని యాశ్రమంబునకుఁ బోయినపిమ్మట రాముఁడు లక్ష్మణుం జూచి యిట్టిని చెప్పెను. ౧౧

లక్ష్మణుఁడా! భరద్వాజమహామునికి మనయందు దయ గల్గియున్నది. కావున మనము పుణ్యవంతుల మని తోచుచున్నది.

పురుషశ్రేష్ఠులును ధైర్యవంతులు నగు నారామలక్ష్మణులు ఈ ప్రకారముగా నాలోచించుకొనుచు, సీతాదేవిచే ముంసిడుకొని యమునానదికిం బోయిరి. ౧౨

అంత శీఘ్రముగాఁ బాఱునట్టి యమునానదియొద్దఁ బోయినంతవఱే ఆసీతారామలక్ష్మణు లందఱును “దీని నెట్లు దాటఁగలము” అని చింత నొందిరి. ౧౩

అంత నారామలక్ష్మణులె కొయ్యలం దీసి వానికి ఎడినవెద్దలకు జత పడిచి, దారమునకు బదులుగా వట్టివేళ్లతోఁ గట్టి, పెద్దతెప్పగాఁ జేసిరి. ౧౪

అంత వరాక్రమవంతుఁడగు లక్ష్మణుఁడు ప్రబ్బలితఁగలను నేరెడు కొమ్మలను నఱికి వానిచే నాతెప్పవై నీతకు శుభకరంబగు నానందమునొకటి నిర్మించెను. ౧౫

అచ్చట దశరథపుత్రుఁడగు రాముఁడు లక్ష్మీయుఁ బోలే నచింత్యంబగు సౌందర్యంబు గలదియుం గొంచెము సిగ్గుపడుచున్నదియు నగు ప్రియురాలిని దెప్పవై నెక్కించెను. ౧౬

రాముఁడు ఆతెప్పవై నీతవ్రక్కను, అచిదపస్తంబులను సొమ్మలను గుద్దలిసి మేఁకతోలు గప్పినపుటికను ఆయుధంబులను ఊంచెను. ౧౭

అంత దశరథునికొడుకులను బరాక్రమవంతులు నగు నారామలక్ష్మణులు మొదట నీతను దెప్పవై నెక్కించి అటుపిమ్మట దాము తెప్ప నెక్కి ప్రయత్నంబున యమునానదిని దాటిరి. ౧౮

కాళిన్దీమధ్య మాయాతా సీతా త్వేనామవన్దత. ౧౯

స్వస్తి దేవి! తరామి త్వాం పారయే న్నే పతి ర్వ్రితమ్,
యత్యే త్వాం గోసహస్రేణ సురాఘటశతేన చ. ౨౦

స్వస్తి ప్రత్యాగతే రామే పురీ మిత్వాకుపాలితామ్,

కాళిన్దీ మథ సీతా తు యాచమానా కృతాఞ్జలిః. ౨౧
తీరమేవాభిసమ్ప్రప్తా దక్షిణం వరవర్ణినీ,

తతః ప్లవేనాంశుమతీం శీఘ్రగా మూర్ధ్ని మాలినీమ్. ౨౨
తీరజై ర్భవంభి ర్వృతై స్సనైరు ర్యమునాం నదీమ్,

తే తీర్థాః ప్లవముత్సృజ్య ప్రస్థాయ యమునాపనాత్ . ౨౩
శ్యామం న్యగ్రోధ మాసేదు శ్శీతలం హరితచ్ఛదమ్,

న్యగ్రోధం త ముపాగమ్య వై దేహీ వాక్య మబ్రవీత్. ౨౪
నమస్తేస్తు మహాపుత్ర! పారయే న్నే పతి ర్వ్రితమ్,
కౌసల్యాం చైవ పశ్యేయం సుమిత్రాం చ యశస్వినీమ్. ౨౫

ఇతి సీతాఞ్జలిం కృత్వా హ్యగచ్ఛద్వనస్పతిమ్,

సీతాదేవి తెప్ప యమునానదిమధ్యప్రదేశంబుఁ జేరినంతన యమునానదికి ఈ ప్రకారముగా నమస్కారంబు చేసెను. ౧౯

యమునాదేవీ ! నే నిప్పుడు నిన్ను దాటుచున్నాను. నాకు మంగళము గలుగుఁగాక. నాపెనిమిటి వనవాసప్రశంబును నిర్వర్తించుకొనునేని నేను నీకు వెయ్యావులను నూఱుమద్యభాండంబుల నొసంగి పూజించెదను.

రఘుండు సుఖంబుగ మరల నిర్వాకువంశస్థులగురాజులచే బాలింపఁబడునట్టి యయోధ్యాపురంబునకు రాగానే నీకు వెయ్యావులను నూఱుమద్యభాండంబులు నొసంగి పూజచేసెదను. అని సీతాదేవి యమునానదిం బ్రార్థించినది.

అంత నట్ల ఉష్ణకాలంబున సుఖశీతలమును శీతకాలమున సుఖోష్ణంబునగు సంగము గలిగి భర్తయం దనురాగముగల యుత్తమవసితయగు సీతాదేవి, చేమోడ్పు గీలించి యమునానదిం బ్రార్థింపుచునే దక్షిణపుగట్టుం జేరినది. ౨౦

ఆ ట్లాసీతారాలక్షణులు తీరంబులం బుట్టిన చెట్టులంగొట్టి తెప్ప గట్టకొని సూర్యునికొపిస్తెయు శీఘ్రముగాఁ బాటునదియు మిక్కిలియు నలలంబదియునగు యమునానదిని దాటిరి. ౨౧

ఆసీతారామలక్షణు, ఆట్లు యమునానదిని దాటి తెప్పను విడిచి యమునానదీతీరమునందలి శంఖుననుండి వయనంబయి పోయి వచ్చుని యాకులు గల్గి చల్లగా నుండు శ్యామంబును మట్టిచెట్టునొద్దకుఁ బోయిరి. ౨౨

సీతాదేవి యామట్టిచెట్టునొద్దకుఁబోయి యిట్లుని ప్రార్థించినది. ౨౩
మహావృక్షమవగు క్యామవ ! నీకు నమస్కరించెదను. నాపెనిమిటి వనవాసప్రశంబును సమాప్తి నొందివలయును. నేను మరలఁ గౌసల్యను మహాకీర్తికాలినియగు సుమిత్రనుం జూనుగాక. ౨౪

ఇట్లు ప్రార్థించి సీతాదేవి చేమోడ్పు గీలించి ఆక్యామవృక్షంబునకుఁ బ్రదక్షిణంబుచేసెను.

అవలోక్య తత స్సీతా మాయాచన్తీ మనిన్దితామ్. ౨౬
దయితాం చ విధేయాం చ రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్,

సీతా మాదాయ గచ్ఛ త్వ మగ్రతో భరతాగ్రజ. ౨౭
పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి సాయుధో ద్విపదాం వర!

య ద్య త్ఫలం ప్రార్థయతే పుష్పం వా జనకాత్మజా ౨౮
తత్త త్ప్రిదద్యా వై దేహ్యో యత్రాస్యా రమతేమనః,

గచ్ఛతోఽస్తు తయో ర్మధ్యే బభూవ జనకాత్మజః. ౨౯
మాతజ్జయో ర్మధ్యగతా శుభా నాగవధూ రిశ

ఏకైకం పాదపం గుల్మం లతాం వా పుష్పశాసినీమ్. 30
అదృష్టపూర్వాం పశ్యన్తీ రామం పప్రచ్ఛ గౌరవలా,
రమణీయా నృహవిధా న్పాదపా న్కుసుమతాతకా. 31
సీతావచనసంరబ్ధ ఆనయామాస లక్ష్మణః,

విచిత్ర నాలుకజలాం హంససారసనాదితమ్. 3౨
రేమే జనకరాజస్య సుతా ప్రేక్ష్య భూ నదీమ్,

క్రోశమాత్రం తతో గత్వా భ్రాతృ రామలక్ష్మణౌ. 3౩
బహూ నైథ్యా స్త్రుగా స్త్వత్తా చేరతు ర్యమునావనే.

విహృత్య తే బర్హిణపూగనాతే
శుభే వనే వానరవారణాతే,

అంత రాముఁడు అట్లు కోర్కులం బ్రాధించుచున్నదియును ననిందితయును బ్రయురాలును దనకు విధేయురాలు నగు సీతాదేవిఁజూచి సీతాదేవి కలసట గలుగలేదని యెఱింగి లక్షణం జూచి యిట్లు చెప్పెను. ౨౬

భరతునితమ్మఁడవుఁ బురుషశ్రేష్ఠుఁడవునగు లక్షణుఁడా! సీతను వెంటఁ బెట్టుకొని నీవు ముందు పొమ్ము. నే నాయుధధరుఁడ నై మీయిద్దఱివెంట పచ్చెదను. ౨౭

సీత పండును గాని పుష్పమును గాని దేనిఁ గోరునో దేనిం జూచి సంతసించునో దాని సంతయుఁ దీసికొనివచ్చి సీత కిమ్ము. అని రాముఁడు లక్షణునితోఁ జెప్పెను. ౨౮

అప్పు డారామలక్షణుల నడుమం బోవుచున్న సీతాదేవి మగయేనుం గల నడుమనున్న సుందరమయిన యాఁడేనుంగవలె నుండెను. ౨౯

సీత మున్ను దా నెప్పుడునుం జూడని వృక్షమును గాని చిన్నచెట్టును గాని మంచిపూలుగల తీరగెనుగానిచూచినప్పుడు రాము నడుగుచుండెను. ౩౦

లక్షణుఁడు సీత యడిగినంతనె శ్వరితుండై సుందరములను నానా విధంబులు నగు పూలతో నిండిన మండలము విడిచి సీతకుఁ జెచ్చి యిచ్చుచుండెను. ౩౧

అప్పుడు జనకమహారాజుకొమార్తె యగు సీతాదేవి సుందరమయిన యిసుకయును నీట్లును గలదియును మధురంబుగాఁ గూయు మాంసపక్షులతోను సారసపక్షులతోను గూడినదియు నగుయమునానదిం జూచి సంతోషించెను.

అంత నన్నదమ్మలగు నారామలక్షణులు యమునాతీరవనంబున నొక్క కోసుపత్తికుఁ బోయి భక్త్యంబులగు మృగంబులం బెక్కులు జూపిభక్షించిరి. ౩౨

అంతటికష్టంబు సుభవించినను దైవ్యంబు నొందని యాసీతారామ లక్షణులు మధురంబుగా భవించు నెమళ్లతోను గోరతులతోను గజంబుల

తోనం గూడిన యడవియందు విహరించి మిట్టపల్లములు లేని యేటిగట్టఁజేసి
తమకు సమృతంబగు చోటం బరుండిరి. 34

ఇది వీరబదియైదవ సర్గము.

వీరబదియాఱవ సర్గము

అంతః దెల్లవాఱినవెనుక రాముఁడు తాను నిద్రించి లేచినపిమ్మటఁ
గొంచెము నిదురించినలక్షణుని మెల్లఁగా మేలుకొలిపెను. 1

శ్రువులం దవంపఁజేయనట్టి లక్షణుడా! ఆడవియందుఁ బుట్టిన
కడులు మనోహరంబుగాఁ గూయుచున్నవి చూడుము. మన మింక బయలు
దేలువలయును. బయలుదేలువలసిన సమయంబు వచ్చినది. అని రాముఁడు
లక్షణుని మేలుకొలిపెను. 2

ఆట్లు నిద్రవోవుచుండిన లక్షణుఁడు రామునిచే యథాకాలంబున
మేలుకొలుపఁబడి నిద్రను సోమరితనమును మార్గాయాసంబును బరిక్రమిం
చెను. 3

అంత నాసీతారామలక్షణులు మువ్వరును లేచి శివంబగు నదీజలంబునఁ
బ్రాతఃకాలంబునందుఁ జేయవలసిన స్నానాదికార్యంబుల నిర్వర్తించుకొని
భరద్వాజమహర్షి చెప్పినట్లు చిత్రకూటపర్వతమార్గంబుఁ బట్టి పోయిరి. 4

అంత రాముఁడు సరియయిన సమయంబునం బయనమయి పోవుచు
లక్షణుని దామరపూజేకులంబోలు కండ్లుగల నీతనుం జూచి యిట్లుచె
ప్పెను. 5

సీతా! వసంతర్తువునందుఁ జక్కఁగా విరియఁబూచి యుండుటచే నికష్ట
దలలి ముందునట్లున్నవియు, మూలమాలికలు వేసికొనునట్లు చూడట్లు
చున్నవియు నగు వలాశవృక్షంబులు జూడుము. 6

పశ్య భల్లాతకాః ఘల్లాన్మరై రనుపనేవితాః,
ఫలపత్రై రవనతా న్నూనం శత్రోమి జీవితమ్.

పశ్య ద్రోణప్రమాణాని లంబమానాని లక్ష్మణా!
మథూని మధుకారిభి స్సంభృతాని నగే నగే.
ఏష శ్రోశతి నత్యాహ స్తం శిఖీ ప్రతికూజతి,
రమణీయే వనోద్దేశే పుష్పసంస్తరసంకటే.

మాతస్థాయాథానుసృతం పక్షిసంఘానునాదితమ్,
చిత్రకూట మిమం పశ్య ప్రవృద్ధశిఖరం గిరిమ్.

సమభూమితలే రమ్యే ద్రుమై ర్బహుభిరావృతే,
పుణ్యే రంస్యామహే తాత! చిత్రకూటస్య కాననే.

తతస్తా పాదచారేణ గచ్ఛంతా సహ సీతయా,
రమ్య నూనేదతు శ్వేలం చిత్రకూటం మనోరమమ్.

తన్తు వర్వత మాసాద్య నానాపక్షిగణాయుతమ్,
బహుమూలఫలం రమ్యం సంపన్నం సరసోదకమ్.

మనోజ్ఞోఽయం గిరి స్సౌమ్య! నానాద్రుమలతాయుతః,
బహుమూలఫలో రమ్య స్సౌమ్యీవః ప్రతిభాతి మే.

మునయ శ్చ మహాత్మానో వసన్త్యన్తి శిలోచ్చయే,
అయం వాసో భవేత్తావదత్ర స్సౌమ్య! రమేమహి.

ఇతి సీతా చ రామ శ్చ లక్ష్మణ శ్చ కృతాశ్చలిః,
అభిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకి మభివాదయన్.

చక్కగా విరియంబూచినవియు మనుష్యులకుఁ బొందరానివియును బండ్లచేతను బ్రతంబులచేతను వంగియున్నవియు నగు జేడిచెట్లం జూడుము. ఇవన్నియు నుండుటచే మనమిచ్చట జేపించవచ్చును. నందియును లేదు. 2

లక్ష్మణుడా! లేసెటిఁగలచేఁ గూర్చఁబడి నాలుగుతూములంత లేసె గల లేసె తెట్టెలు ప్రతివృక్షమునందును ప్రేలుకాడుచున్నది చూడుము. ౩

సేలపైరాలినపూలచే రమణీయంబయియుండు వనప్రదేశమునందు ఈవానలోయిలకూయుచున్నది. దానికి సేమలి బదులుకూయుచున్నది చూడుము. ౪

వినుఁగలనమూహముతోఁ గూడినదియును మధురంబుగా ధ్వనించు పక్షులతోఁ గూడినదియును మిక్కిలియు నున్నతంబులగు శిఖరంబులు గల దియునగు చిత్రకూటపర్వతం బిదిగో కనఁబడుచున్నది చూడుము. ౧౦

నాయనా! మిట్టపల్లములు లేనిదియు మనోహరంబును బహువృక్షం బులు గలదియును బుణ్యంబునగు చిత్రకూటపరంబునం గ్రీడితము. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౧౧

అంత నట్టారామలక్ష్మణులు సీతతోఁ గూడఁ గాలినడకం బోవుచు నుందరంబును మనోహరంబునగు చిత్రకూటపర్వతంబు నొందిరి. ౧౨

అసీతారామలక్ష్మణులు నానావిధపక్షులతోఁ గూడినదియు నధికంబుగా మూలఫలంబులు గలదియు రమ్యంబును సమృద్ధంబును మంచినీళ్లు గలదియు నగు నాచిత్రకూటపర్వతంబు నొంది “ఈపర్వతంబు మనోహరముగానున్నది. ఇది నానావిధంబులగు వృక్షంబులు లతలును లెక్కుమూలఫలంబులునంగల్గినది, కావున నిందె నుభయుగా జేపించవచ్చునని దోచుచున్నది. మఱియు నీపర్వతంబున, మహాత్ములగు మునులు వాసంబు చేసెదరు. కాఁబట్టి మనకును ఇది వాసస్థానము కావచ్చును. ఇందుఁ గ్రీడింపుచుండము” అని పరస్పరము చెప్పుకొనుచు, మువ్వరును వాల్మీకిమహాముని యాశ్రమంబునకుఁబోయి ఆయనకు నమస్కారంబు చేసిరి. ౧౩-౧౬.

ధర్మజ్ఞాడగు వాల్మీకిమహర్షి, యతిగులు వచ్చినందుకు మిక్కిలియు సంతోషుడై, యాసీతారామలక్ష్మణులం బూజించి స్వాగతంబుఁ జెప్పి కూర్చుండుఁ డనెను. ౧౭

అంత సమర్థుడును మహాబాహుండును లక్ష్మణునకన్నయునగు రాముండు తనసంగతినంతయు యథాక్రమముగా వాల్మీకిమహామునికిం చెప్పి శోని లక్ష్మణుంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౮

తెన్నుచివాడవగు లక్ష్మణుడా! దృఢంబులు సుత్రమంబులు నగు ప్రాస లంబెచ్చి యిట్లుగట్టము. నాకు ఇట్లుకావలెనని యున్నది. అని రాముండు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౧౯

శత్రువుల నడంగం ద్రొక్కువాడగు లక్ష్మణుండు, రామునిమాటకు విని నానావిధంబులగు ప్రాసలం గొట్టితెచ్చి పర్ణకాల నిర్మించెను. ౨౦

రాముండు, గాలి వాన మొకలగువానికిఁ గదలింపఁరాదనిదై దృఢ మయినయావరణము గలదై సుందరందై యుండు నావర్ణకాలంజూచి, తనకుఁ జరివర్యనేయుచు నింక నేమి యాశ్చాపించునోయని సాధధానుడై యున్న లక్ష్మణుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౧

లక్ష్మణుడా! మన మిప్పుడు నల్లయిఱ్ఱిమాంసము దెచ్చి దానిచే గృహధిపాత్మదేవతలం బూజితము. బహుకాలము చక్కఁగా నుండఁగోరు వారలు ఆవశ్యము వాస్తవకాలం జేయవలయు. ౨౨

సుందరంబులగు నేత్రంబులుగల లక్ష్మణుడా! నీవు కీర్తియుగా నల్లయిఱ్ఱింజూపి యిచ్చటికిఁ దెచ్చు. కాస్త్రమునందు విధింపబడినకార్యము చేయక తప్పదు. నీవును ధర్మమును దలంచుకొనుము. నీకును దెలియును. అని రాముండు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౨౩

శత్రువీరులం జంపునట్టి లక్ష్మణుండు అన్నచెప్పినమాటకు విని యాస్త్ర కారము నల్లయిఱ్ఱిం జూపితెచ్చెను; రాముండు మఱియ నకనింజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౪

ఈనల్లయిట్టిమాంసమును బక్ష్మముఁజేయుము. దీనిచే గృహధిష్ఠాత్మ
దేవతలం బూజితము; ఇది శుభమువహార్తము; ఈతిథియు యజమానునకు
సైర్యము గలిగించునది కావున బాగు నేయవలదు. అని రాముఁడు లక్ష్మణు
నితోఁ జెప్పెను. ౨౫

పరాక్రమశాలియు సుమిత్రాపుత్రుఁడు నగులక్ష్మణుఁడు భక్త్యవృగంబు
లలోఁజేరిన నల్లయిట్టిం జంపి యామాంసమును మండుచున్నయన్నిహోత్రం
బునఁ బక్ష్మముచేసెను. ౨౬

లక్ష్మణుఁడు అంత నామాంసము చక్కఁగాఁ గాల్వంబడి నెత్తురులేక
పక్ష్మముగానుండుట వెఱింగి పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముం జూచి యిట్లు
చెప్పెను. ౨౭

ఈనల్లయిట్టిలోని యన్నియవయవంబులమాంసంబులను, నల్లయిట్టి
పండునట్టై పక్ష్మముగా వండినాను. దేవతతో సమానుఁడవగు రాముఁడా! నీ
వింక వాస్తుదేవతలం బూజింపుము; దానికి నీవే సమర్థుఁడవు. అని లక్ష్మణుఁడు
రామునకుఁ జెప్పెను. ౨౮

గుణవంతుఁడును జపింపఁబడిన మంత్రంబుల బండితుఁడునగు రాముఁడు
స్నానముచేసి నియతుండై వాస్తురూపాయంత్రంబులగు మంత్రంబులన్నియు
సంతక్షేపంబుగా జపించి వాస్తుకర్మము గావించెను. ౨౯

ఆట్లు రాముఁడు వాస్తుదేవతల నందఱుం బూజించి గృహప్రవేశము
చేసెను; దానివలనఁ గొలందిలేని శాంతిగల రామునివంబునకు మిగుల
శానందంబు గలిగెను. ౩౦

రాముఁడు వైశ్వదేవబలిని యద, బలిని విష్ణుబలినిజేసి వాస్తుశాంతి
కొఱివై పుణ్యాహవాచనాదిమంగళకార్యంబులం గావించి శ్రమంబుగానయ్యె
మంత్రంబుల జపించి యథావిధి నదిలో స్నానంబుఁ జేసి సమస్తపాపశాం
త్యార్థమయి మరల మత్తమంజుల బలిం జేసెను. ౩౧, ౩౨

అంత రాముఁడు బలిహరణాదివేదికలును దేవాలయములును ఆగ్ని
హోత్రగృహములును ఆశ్రమమునకుఁ దగునట్లు నిర్మించుకొనెను. 33

మంగళకరములగు లక్షణములు గలవారలగు నారామలక్షణములు
స్వయములగు పుష్పమాలికలచేతను ఫలమూలములచేతను బక్ష్మములగుమాంస
క్షులచేతను జలకర్పణములచేతను వేదోక్తమంత్రజపములచేతను దర్శనచేతను
సమిధలచేతను యథాకాస్త్రముగా భూతములకుఁ దృప్తిగలుగఁజేసి సీతతోఁ
గూడ మందరంబగు నావర్ణకాలం బ్రవేశించిరి. 34, 35

సీతారామలక్షణము మువ్వరును నివసించుటకొఱకు వృక్షవృక్షము
లచేఁ గట్టఁబడినదియు మనోహరమును కాస్త్రములం జెప్పినట్లు నిర్మించఁ
బడిన పంటయిల్లు మొదలగు ప్రదేశములుగలదియు నెచ్చుగా గాలిలేనిదియు
నగు నావర్ణకాలను దేవతలు సుధర్మయును దేవసభం బ్రవేశించునట్లు ప్రవేశి
ంచిరి. 36

అప్పుడు జీతేంద్రియులగు నాసీతారామలక్షణములు నానావిధములగు
తెక్కువృక్షవృక్షలతోఁగూడినదియు నానావిధములయిన పూగుత్తులుగల
వృక్షములతో నొప్పుచున్నదియు మదించి కేశలువేయుచుండు నేనుంగులు
ఋతరమ్యగుంబులుఁ గలదియునగు సుతమంబున పనంబునందు సుఖముగా
విహరించుచుండిరి. 37

రాముఁడు మిగుల రమణీయంబగు చిత్రకూటపర్వతమును మంచి
శేవుగల మాల్యవలీననిని జేరినంతనే దేహంబంతయును గగుర్చునొంద
మిక్కిలియు సంతసించి పట్టణంబు విడుచుటవలనఁ గలుగుదుఁజిఖింజును పడలెను.

ఇది ఏలదియాతవ సర్గము.

సప్తపంచాశస్సర్గః

కథయిత్వా సుదుఃఖార్తస్సుమన్తేనచిరం సహ,
రామే దక్షిణకూలన్తే జగామ స్వగృహం గుహాః.

భరద్వాజాభిగమనం ప్రయాగే చ సహాసనమ్,
ఆగిరేర్గమనం తేహం తత్రన్తేరులక్షితమ్.

అనుజ్ఞాత స్సుమన్తోఽథ యోజయిత్వా హయోత్తమాన్,
అయోధ్యా మేవ నగరీం ప్రయయా గాఢదుర్కనాః.

స వనాని సుగంధిని సరిత శ్చ సరాంసి చ,
పశ్యన్నతియయా శీఘ్రం గ్రామాణి నగరాణి చ.

తతస్సయాహ్నా సమయే తృతీయేహని సారథిః,
అయోధ్యాం సమనుప్రాప్య నిరానందాం దదర్శ హ.

స శూన్యా మివ నిశ్శబ్దాం దృష్ట్వా పరమదుర్కనాః,
సుమన్త్రశ్చింతయామాస శోకవేగసమాహతః.

కచ్చిన్న సగజా సాశ్వా సజనా సజనాధిపా,
రామసంతాపదుఃఖేన దగ్ధా శోకాగ్నినా పురీ.

ఇతి చింతాపర స్సూతో వాజిభి శీఘ్రపాతిభిః,
నగరద్వార మాసాద్య త్వరితః ప్రవివేశ హ.

ఏబదియేడవ సర్గము

అంత నచ్చట గుహఁడు రామాదులు గంగానది దక్షిణపుగట్టు చేరిన
క్షిప్త పరమదుఃఖితుడై సుమంత్రునితోఁగూడ బహుకాలము మాటలాడు
చుండి యతనిం దోడ్కొని తనయింటికిం బోయెను. ౧

అత నాశ్వంగి బేరపురంబుననుండు గుహునిచారులు ఆసీతారామ
శ్శబ్దములు భరద్వాజమహర్షి యొద్దకుఁబోవుటయు నాయనతోఁగూడఁబ్రయాగ
క్షేత్రంబుననుండుటయు నట్లు వారలు చిశ్రవఃపర్యతంబునకుఁ బోవువఱకు
భరిననంగతులన్నియు సుమంత్రునకుం దెల్పిరి. ౨

అంత సుమంత్రుఁడు గుహుని యనుమతినొంది రథంబునకు నుత్తమంబు
గు గుఱ్ఱంబులు గట్టి పరమదుఃఖితుడై యయోధ్యాపట్టణంబునకేసామెను. ౩

ఆసుమంత్రుఁడు మార్గంబునఁ జూలతావులు గుబాళించుచుండు
పనంబులను నదులను గోలంకులను గ్రామంబులను పట్టణంబులను జూచుచుఁ
బోయెను. ౪

అంత సుమంత్రుఁడు శృంగి బేరపురంబుననుండి బయలుదేరిన మూడవ
దినంబునందు సాయంకాలంబున నయోధ్యాపట్టణంబుఁజేరి దుఃఖితులయిన
జనులతోఁగూడిన యాపట్టణముం జూచెను. ౫

దుఃఖితుడగు సుమంత్రుఁడు పాదుపడినట్లు నిశ్చల్లంబుగానున్న
యాయోధ్యం జూచి దుఃఖం విడువడింప నిట్లని చింతించెను. ౬

అయోధ్యాపట్టణము వినంగులతోను గుఱ్ఱంబులతోను జనులతోను
రాజులతోనుగూడ రామదుఃఖింబునం బిడింపబడి యాదుఃఖింబు నన్నిహా
త్రముచే దహింపబడలేదాయేమి? అని సుమంత్రుఁడు చింతించెను. ౭

సుమంత్రుఁడట్లు చింతించుచు “బట్టణంబు నిశ్చల్లంబుగనున్నది;
రా కెట్లున్నాడో” యని వేగంబున గుఱ్ఱములందోలి పట్టణద్వారంబునొంది
పట్టణంబుఁ బ్రవేశించెను. ౮

సుమన్త మభీయాన్తం తం శతశోఽథ సహస్రశః,
 క్వ రామశ్చితి పృచ్ఛన్త సూత మభ్యుద్రవ న్న రాః. F
 తేహం శశంస గజ్జాయా మహా మాపృచ్ఛ్య రాఘవమ్,
 అనుజ్ఞతో నివృత్తోఽస్తి ధార్మికేణ మహాత్మనా. ౧౦
 తే తీర్థా ఇతి విజ్ఞాయ బాష్పపూర్ణముఖా జనాః,
 అహో ధిగితి నిశ్శ్వస్య హ! రామేతి చ చుక్రుశుః. ౧౧

శుశ్రావ చ వచ స్తేహం బృన్దం బృన్దం చ తిష్ఠతామ్,
 హతాన్త ఖలు యే నేహ పశ్యామ ఇతి రాఘవమ్. ౧౨
 దానయజ్ఞవివాహేషు సమాజేషు మహత్సు చ,
 న ద్రక్ష్యమః పునర్జాతు ధార్మికం రామమన్తరా. ౧౩
 కిం సమర్థం జనస్యాస్య కిం ప్రియం కిం సుఖావహమ్,
 ఇతి రామేణ నగరం పితృవత్పరిపాలితమ్. ౧౪

వాతాయనగతానాం చ స్త్రీణా మన్వన్తరాపణమ్,
 రామశోకాభితప్తానాం శుశ్రావ పరిదేవనమ్. ౧౫
 స రాజమూర్ధమధ్యేన సుమన్తః పిహితాననః,
 యత్ర రాజా దశరథ స్తదేవోపయయా గృహమ్. ౧౬

సోఽనతీర్య రథా చ్ఛీఘ్రిం రాజవేశ్త ప్రవిశ్య చ,
 కత్యో స్పృహభివక్త్రా మహాజనసమాకులాః. ౧౭

అంత జనులు సుమంత్రుడు వచ్చుటంజూచి “రాముఁ డెచ్చట” నని యడుగుచు గుంపులుగుంపులుగాఁ బరుగెత్తుచు నతని నెదుర్కొనిరి.

నేను గంగాతీరంబున రాముని వీడ్కొని యతని యనుమతినొంది వచ్చినాను; అని సుమంత్రుడు జనులకు బదులుచెప్పెను. ౧౦

జనులు “నీతారామలక్షణులు గంగానదిని దాటిపోయిరి” అని యెఱిగి ముఖమునిండఁ గన్నీళ్లుగాఱి “అయ్యో! దహింపఁబడుదుముగాక” అని నీట్టూర్పులుపుచ్చుచు “అయ్యో రాముడా!” అని రాముఁడేర్కొనుచు రోదనంబుచేసిరి. ౧౧

అంత నచ్చట నాజనులు గుంపులుగుంపులుగా నిలుచుండి చెప్పకొను మాటలను సుమంత్రుడు వినెను.

మే మిచ్చట రాముం జూడకుండుటచే హతలమైతిమి. ౧౨

బాసములుసేయు స్థలములందును గొప్పసభలయందును అయ్యైకార్థం బులఁ జక్కఁగా జరిగించుటకై వచ్చియుండు ధార్మికుఁడగురాముని నింక మన మెప్పుడును జూడఁజాలము. ౧౩

జనుల కేది మంచిది? ఏదిప్రియము? ఏది సుఖముగలిగించును? ఇట్లు చక్కఁగా విచారించి రాముఁడు తండ్రికొడుకులంబోలె జనులం గాపాడు చుండెను. అని జనులు చెప్పకొనెడుమాటలను సుమంత్రుడు వినెను. ౧౪

సుమంత్రుఁ డంత అంగడినీథింబోవుచు స్త్రీలు రామదుఃఖింబులం బరికపించుచుఁ గిటికీలయండి తన్నుఁజూచి నేయురోదనంబును వినెను. ౧౫

సుమంత్రుడు పురుషుఁడగుజనులం జూడఁజాలక తలపంచు కొని రాజమార్గంబునం బోయి దశరథమహారాజు నివసించుగృహంబునకే యెను. ౧౬

అంత నాసుమంత్రుడు శివునింగ ర్థంబు డిగ్గిరాజగృహంబుఁ బ్రవేశించి దుఃఖికుండగు రాజుం జూచుటకై వచ్చియున్న పెద్దచునుఘ్నలచే నిండియుండు తొట్టికట్ట నేడింటి నరిక్రమించి పోయెను. ౧౭

హర్షైర్విమానైః ప్రాసాదై రవేక్ష్యాథ సమాగతమ్,
హహాకారకృతా నారోహ రామాదర్శనకర్షణాః. ౧౮

అయతైర్విమలై ర్మేత్రై రశు వేగపరిష్కృతైః,
అన్యోన్య మభివీక్ష్యస్తేఽప్యక్త మార్తతరాః స్త్రియః. ౧౯
తతో దశరథస్త్రీణాం ప్రాసాదేభ్యః స్తతస్తతః,
రామశోకాభితప్తానాం మద్దం శుశ్రావ జల్పితమ్. ౨౦
సహ రామేణ నిర్యాతో వినా రామ మిహఽగతః,
సూతః కిన్నామ కౌసల్యాం శోచస్తీం ప్రతివక్ష్యతి. ౨౧

యథా చ మన్యే దుర్జీవ మేవం న సుకరం ధృవమ్,
అచ్ఛిద్య పుత్రే నిర్యాతే కౌసల్యా యత్ర జీవతి. ౨౨

సత్యరూపం తు తద్వాక్యం రాజ్ఞః స్త్రీణాం నిశామయన్,
ప్రదీప్త మివ శోకేన వివేశ సహసా గృహమ్. ౨౩

స ప్రవిశ్యాప్తమీం కత్యౌం రాజానం దీనమాతురమ్,
పుత్రశోకపరిద్యూన మసశ్య త్పాణ్డురే గృహే. ౨౪

అభిగమ్య తమాసీనం నరేంద్ర మభివాద్య చ,
మమన్తో రామవచనం యథోక్తం ప్రత్యవేదయత్. ౨౫

స తుష్టిమేవ తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విభ్రాన్తచేతసః,
మూర్ఛితో న్యసత ద్భూమా రామశోకాభిషీడితః. ౨౬

అంత నచ్చటి స్త్రీలు మేడలను ఏడంతస్తులమేడలను, రాజగృహంబులను ఆరోహించి సుమంత్రుఁడు వచ్చుటం గనుంగొని రాముఁడు లేకుండుటచేఁ బరమదుఃఖతలై హాహానాదంబులు చేసిరి. ౧౮

ఆస్త్రీలు పరమదుఃఖతలై యేమియఁజెలియక కన్నీళ్లచేఁ గలంకఁ బాఱిన వికాలనేత్రంబుల నొండొరులం జూచుకొనుచుండిరి. ౧౯

అంత సుమంత్రుఁడు ఆయ్యై పూసాదంబులనుండి దశరథస్త్రీలు రావదుఃఖంబుచేఁ బరితపించుచుఁ దిన్నగాఁ జెప్పకొనుమాటలను విసెను.

సుమంత్రుఁడు ఇచ్చటనుండి రామునితోఁగూడఁ బోయినాఁడు; ఇప్పుడు రాముని విడిచివచ్చినాఁడే! దుఃఖశయగు కౌసల్య కేమి చెప్పఁ గలఁడు? ౨౦

కొడుకు వనంబునకుఁ బోయినను కౌసల్య జీవించియున్నదే ఇది మిక్కిలియఁ గష్టమయినది; ఇట్టిదుఃఖము గల్గినను జీవించియుండుట సులభం సాధ్యముగాదు; ఇది నిశ్చయము. అని దశరథస్త్రీలు చెప్పకొనిరి. ౨౧

ఆసుమంత్రుఁడు దశరథునిభార్యలు చెప్పకొన్న పత్యమయినమాటను వినుచునే శిఘ్రముగా అందఱును దుఃఖితులయియుండుటవలన మండుచున్నట్లు మనసునకు భయంబుగలిగించుచున్న యంతఃపురగృహమును బ్రవేశించెను. ౨౨

ఆసుమంత్రుఁడు అంత నెన్నిదవతోటికట్టలానికిం బోయి యచ్చట భవగృహంబున దీక్షఁదై దుఃఖితుడై పుత్రదుఃఖంబునం గృశించి యున్న దశరథమహారాజుని జూచెను. ౨౩

సుమంత్రుఁ డచ్చటఁ గూర్చుండియున్న దశరథమహారాజునొద్దకు బోయి యతనికి నమస్కరించి రాముఁడు తనతో దశరథునకుఁ జెప్పమని చెప్పినమాటను గ్రమముగాఁ జెప్పెను. ౨౪

పుత్రదుఃఖంబుచేఁ గృశించియున్న యాదశరథమహారాజు నిమియుం బడులుచెప్పక యామాటను విని భ్రాంతిమానసుడై మూర్ఛనొంది నేలం బడినాడు.

తతోఽన్తగపుర మావిధం మూర్ఖితే పృథివీపతా,
ఉద్భృత్య బాహూ చుక్రోశ నృపతా పతితే క్షితా. ౨౭

సుమిత్రయా తు సహితా కౌసల్యా పతితం పతిమ్,
ఉత్థాపయామాస తదా వచనం చేద మబ్రవీత్. ౨౮

ఇమం తస్య మహాభాగ! దూతం దుష్కరశారణః,
వనవాసా దనుప్రాప్తం కస్తా న్న ప్రతిభాపనే. ౨౯

అద్యేమ మనయం కృత్వా వ్యపత్రపసి రాఘవ!,
ఉత్తిష్ఠ సుకృతం తేఽస్తు శోకే నస్యా త్సహాయతా. ౩౦

దేవ! యస్యా భయా ద్రామం నానుపృచ్ఛసి సారథిమ్,
నేహ తిష్ఠతి కైకేయా విస్రభం ప్రతిభావ్యతామ్. ౩౧

సా తథోక్త్వా మహారాజం కౌసల్యా శోకలాలసా,
ధరణ్యాం నిససాతాఽఽఽ బాష్పవిప్లతభాషిణీ. ౩౨

ఏవం విలపతీం దృష్ట్వా కౌసల్యాం పతితాం భువి,
పతిం చావేక్ష్య తా స్వర్వా సుస్వరం రురుదుః స్త్రియః. ౩౩

తతస్త మన్తగపురనాద ముత్థితం
సమీక్ష్య వృద్ధా స్తరుణాశ్చ మానవాః,
స్త్రియశ్చ సర్వా రురుదు స్సమన్తతః
పురం త దాసీ త్పున రేవ సంకులమ్. ౩౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే సప్తపంచాశశ్చస్తకః.

దశరథమహారాజు మూర్ఖునినొంది నేలంబడఁగానే యంతఃపురస్త్రీ లందఱును బరమదుఃఖితలై చేతులెత్తి రోదనంబు చేసిరి. ౨౭

అప్పుడు కౌసల్య సుమిత్రయుఁ దోడ్పడి నేలంబడినపెరిమిటిని లేప నెత్తి యీమాటలం జెప్పెను. ౨౮

మహాభాగుడవగు దశరథుడా ! ఎవ్వరికినిం జేయనలవిగాని కార్యము చేసినరాముండు పంపఁగా నతని వాసస్థానముగు నరణ్యంబుననుండి వచ్చిర దూకయైన సుమంత్రునితో నేల మాటలాడవు! ౨౯

దశరథుడా ! ఇట్లుక్రమముగా రాము నడవీకిఁబడి యిప్పుడు లజ్జించుచున్నావు ! ఇది నీకుఁ దగదు. లేవ్వు; నీకు సత్యపరిపాలనపుణ్యంబుగలుగును. దుఃఖించినం గార్యము లేదు. ౩౦

దశరథమహారాజా ! నీ వెవ్వతెభయంబున సుమంత్రుని రామునిసమాచారం బదుగతున్నావో ఆకైకేయి యిచ్చటలేదు; ఇంక నిర్భయముగా మాటలాడుము. ఆని కౌసల్య దశరథునితోఁ జెప్పెను. ౩౧

దుఃఖముచేఁ జావలము నొందియున్నది కావున నాకౌసల్య దగ్గరై గదుర నట్లు దశరథమహారాజుతోఁ జెప్పి కష్టణంబున నేలంబడెను. ౩౨

ఇట్లు విలపించుచు నేలంబడినకౌసల్యను మూర్ఖిల్లి నేలంబడియున్న దశరథమహారాజునుం జూచి యంతఃపురస్త్రీలందఱును బేరెబంగున రోదనంబు చేసిరి. ౩౩

అంత నాయంతఃపురస్త్రీ లట్లు రోదనంబునేయుటంజూచి పట్టణంబు నందలి ముసలివారును, దరుణులును, స్త్రీలును ఇట్లు జనులందఱును రోదనంబు చేసిరి. అట్లు అపట్టణం బంతయు రాముండు వనంబునకుఁ బోవునప్పుడు గల్గినట్లు మరల మహాధ్వని గల్గినది. ౩౪

ఇది యేఁబడియేడవ పర్వము.

అష్టపాదాశస్సర్గః

ప్రత్యాశ్వస్తో యదా రాజా మోహో తృత్యాగతం పునః,
అథాఽజాహవ తం సూతం రామవృత్తాంతకారణాత్. ౧

అథ సూతో మహారాజం కృతాజ్ఞాని రుపస్థితః,
రామమేవానుశోచంతం దుగిఖశోకసమన్వితమ్. ౨

వృద్ధం పరమసంతప్తం నవగ్రహ మివ ద్విషమ్,
వినిశ్చ్యసంతం ధ్యాయంత మస్వస్థ మివ కుజ్జరమ్. ౩

రాజా తు రజసా సూతం ధ్వస్తాజ్ఞం సముపసితమ్,
అశ్రుపూర్ణముఖం దీన మువాచ పరమార్తవత్. ౪

కృసు వత్స్యతి ధర్మాత్తా వృక్షమూల ముపాశ్రితః,
సోఽత్యంతసుఖత స్సూత! కి మశిష్యతి రాఘవః. ౫

దుగిఖస్యానుచితో దుగిఖం సుమన్త్ర! శయనోచితః,
భూమిపాలాత్కజో భూమా కేతే కథ మనాథవత్. ౬

యం యాంత మనుయాన్తి స్త పదాతిరథకుజ్జరాః,
స వత్స్యతి కథం రామో విజనం వన మాశ్రితః. ౭

వ్యాళై ర్నృగై రాచరితం కృష్ణస్పనిమేవితమ్,
కథం కుమారౌ వై దేహ్యా సార్థం వన ముపస్థితౌ. ౮

సుకుమార్యా తపస్విన్యా సుమన్త్ర! సహ సీతయా,
రాజపుత్రౌ కథం పాదై రవరుహ్య రథా ద్గతౌ. ౯

ఏబదియొనిమిదవ సర్గము

అంత దశరథుడు మూర్ఖదేహిమృత సుమంత్రునికట్టు తిరిగి రాముని సమాచారంబు నడుగుటకై సుమంత్రుం బిలిచెను. ౧

అంత రామునే పేర్కొని దుఃఖించుచున్నవాడును బరమదుఃఖితుడును వృద్ధుడును గ్రోక్షగాఁ బట్టువడిన యేనుగుభంగిఁ బరితపించుచున్న వాడును, నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు దిక్ష్మింపుమనొంది యేమియుం దోచవలె న్నువాడును వ్యాధిగ్రస్తంబగు గజంబుపగిది డస్సియున్నవాడు నగు దశరథమహారాజునొద్దఁ జేతులు మొగుడ్చుకొని నిలుచుండెను. ౨, 3

దశరథమహారాజును దనసమీపంబున ధూళిధూసరితాంగుడై మొగంబు నిండఁ గన్నీళ్లుగాఱి దుఃఖితుడై నిలుచున్న సుమంత్రుం జూచి పరమదీకుడై యిట్లని చెప్పెను. ౪

సుమంత్రుడా! ధర్మాత్తుడును మిక్కిలియు సుఖమనుభవించినవాడు నగు నారాముడు ఏచెట్టుక్రింద నున్నాడు? ఏమి తినుచున్నాడు?

సుమంత్రుడా! దుఃఖింబనుభవించునగనివాడును మంచిపావులవైఁ బరుండవలసినవాడును రాజపుత్రుడు నగురాముడు ఆనాశవలె నేలపై నెట్లు పరుండియున్నాడు? ౫

ఎవ్వడు వెడలఁగాఁ గాలిబంటులును రథంబులును గజంబులును నెంటు నడుచునో అట్టి రాముఁ డిప్పుడు జనతూన్యంబగు నరణ్యంబున నెట్లు న్నాడు? 6

కూరమృగంబులును గృష్ణవర్షంబులును మోడుగాఁగలవనంబున రామలక్ష్మణులును నీతయు నెట్లున్నారు. ౭

సుమంత్రుడా! నుకుమారశరీరయును గరుణింపదగినదియునగు నీత తోగూడ రాజపుత్రులగు రామలక్ష్మణులు రథంబు డిగ్గి కాలినడకనే నెట్లు చోయిరి. ౮

సిద్ధార్థః ఖలు సూత! త్వం యేన దృష్టౌ మమాఽత్మజౌ,
వనాంతం ప్రవిశంతౌ తా వశ్వినా వివ మన్దరమ్.

౧౦

కి మువాచ వచో రామః కి మువాచ చ లక్ష్మణః,
సుమన్త్ర! వన మాసాద్య కి మువాచ చ మైథిలీ.
అసితం శయితం భుక్తం సూత! రామస్య కీర్తయ,

౧౧

జీవిష్యామ్యహ మేతేన యయాతి రివ సాధుషు.

౧౨

ఇతి సూతో నరేంద్రేణ చోదిత స్సజ్జమానయా,
ఉవాచ వాచా రాజానం సఖాష్టపరిభ్రయా.
అబ్రవీ న్నాం మహారాజ! ధర్మ మే వాసుపాలయన్,
అజ్ఞానం రాఘవః కృత్వా శిరసాఽభిప్రణమ్య చ.
సూత! మద్వచనా త్తస్య తాతస్య విదితాత్మనః,
శిరసా వందనీయస్య వంద్యో పాదౌ పునఃపునః.

౧౩

౧౪

౧౫

సర్వ మస్తగిపురం వాచ్యం సూత! మద్వచనా త్వయా,
ఆరోగ్య మవిశేషేణ యథార్హం చాభివాదనమ్.

౧౬

మాతా చ మమ కౌసల్యా కుశలం చాభివాదనమ్,
అప్రమాదం చ వక్తవ్యా బ్రూయా శ్చైవ మిదం వచః.
ధర్మనిత్యా యథాకాల మగ్నగౌరవరా భవ,

౧౭

సుమంత్రుడా! ఆశ్వినీదేవతలు మందరపర్వతంబు బ్రవేశించునట్లు
వనపథ్యంబు బ్రవేశించుచున్న నాకొడుకుల రామలక్ష్మణులం జూచినావు
కావున నీవు కృతార్థుడవయితివి. ౧౦

సుమంత్రుడా! వనంబునకుఁ బోయినపిదప రాముఁ డేమిచెప్పెను?
లక్ష్మణుఁ డేమిచెను? సీతయు నేమని చెప్పెను? ౧౧

సుమంత్రుడా! రాముఁ డెక్కడఁగూర్చుండెను? ఎక్కడఁ బరుండెను?
ఏమిభుజించెను? నాకు దీని వివరముగాఁ జెప్పుము. ౧౨

యయాతి స్వర్గంబుననుండి వడునవ్వుడు చేపేంద్రుని దనకు సత్పురుష
వమాగమంబుఁ గలుగఁజేయుమని ప్రార్థించుకొని సత్పురుషవమాగమంబు
నొంది దుఃఖంబు విడిచియుండినట్లు నేను రాముని చరిత్రంబు వినుటచేఁ
గొంచెము దుఃఖంబు దీర్చుకొని జీవించియుండెదను, అని దశరథుండుకు
సుమంత్రునితోఁ జెప్పెను. ౧౩

సుమంత్రుఁడట్లు దశరథునిచే నడగంబడినవాడై దశరథమహారాజుం
కాచి కన్నీళ్లుగాఱు దడబడుచు నీమాటం జెప్పెను. ౧౪

దశరథమహారాజా! రాముండు ధర్మమును విడువక నీవిషయమై చేతులు
మొిడ్చి సాష్టాంగముగ నమస్కరించి నాతో నిట్లని చెప్పెను. ౧౫

సుమంత్రుడా! నామాటప్రకారము నీవు భరమాత్మవేత్తయు సమస్త
రాజులకును నమస్కరింపఁడినివాడును మహాత్ముండు నగు వాతండ్రి దశరథ
మహారాజుపాదంబులకు సాష్టాంగముగ నమస్కరింపవలయును. ౧౬

సుమంత్రుడా! నీవు నామాటచొప్పున సంతకపురస్థీలకందఱును
ఏకరితిగా నా యారోగ్యంబుఁజెప్పి వారివారియోగ్యతకుఁ దగునట్లు నానకు
స్కారంబు చెల్లవలయు. ౧౭

నాకల్లికౌసల్యకును ఏమఱుక నాజ్ఞేయమును నమస్కారమును జెప్పవల
యును; మఱియు నీమాటనుం గూడఁ జెప్పుము. ౧౮

తల్లీ! నీవు ధర్మమును వదలక యయ్యైకాలములం దభుక యగ్నిహో-

624 అయోధ్యాకాండే - అష్టపంచాశత్సర్గః సర్గము.

దేవి! దేవస్య పాదౌచ దేవవ త్పరిపాలయ. ౧౮

అభిమానం చ మానం చ త్యక్త్వా వర్తస్వ మాతృమ,

అను రాజాన మార్యాం చ కైకేయీ మమ్భు! కారయ. ౧౯

కుమారే భరతే వృత్తి ర్వర్తితవ్యా చ రాజవత్,
అథ జ్యేష్ఠా హి రాజానో రాజధర్మ మనుస్సర. ౨౦

భరతః కుశలం వాచోవృ వాచోవృ మద్వచనేన చ,
సర్వా స్వేవ యథాన్యాయం వృత్తిం వర్తస్వ మాతృమ. ౨౧

వక్తవ్య శ్చ మహాబాహు రిక్ష్యోకుకులనందనః,

పితరం యావరాజ్యస్థో రాజ్యస్థ మనుపాలయ. ౨౨

అతిక్రాంతవయా రాజా మా సై నం వ్యవరోదుధః,

కుమారరాజ్యే జీవ త్వం తస్మైవాజ్ఞాప్రవర్తనాత్. ౨౩

అబ్రవీ చ్చాపి మాం భూయో భృశ మశ్రూణి వర్తయన్,

మాతేవ మను మాతా తే ద్రష్టవ్యా పుత్రగర్ధినీ. ౨౪

శ్రగ్గుహంబున కుపవరించుచు దశరథమహారాజుపాదంబులకు దేవతకుండోరె
సేవ సేయుచుండుము. ౧౮

నాకల్లులయందఱివియమయి నీవు కులాభిమానంబున నేను శ్రేష్ఠ
వచ్చి ననుగర్వమునుఁ బరిత్యజించి నర్తింపుచుండుము.

అమ్మా ! దశరథమహారాజునకుఁ బూజ్యురాలగు కైకేయికిని అనుకూల
ముగా బ్రవర్తింపుము. ౧౯

రాజునకుండోరె నీకొడుకు భరతున కుపచారముసేయుము; అతఁడు
చిన్నవాడని యుపేక్షించవలదు; రాజులు ధనముచేఁ బెద్దలుగాని వయస్సు
నొగాదు; కావున భరతుఁడు రాజగుటవలన నతఁడే యందఱికన్నం బెద్ద
యగు; రాజభర్తమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము; నీకునుం బాలియును. అని
నాకల్లికానల్లతోఁ జెప్పెను. ౨౦

నీవు నామాటవలన భరతునకు నాక్షేమంబుఁ దెల్పి “నీవు కల్లుల
యందఱియందును భేదములేక యథాన్యాయముగాఁ బ్రవర్తింపవలెననినేను
జెప్పెట్లు చెప్పెను. ౨౧

మహాబాహుఁడును ఇత్తోకువంశంబును సంకసింపంజేయువాఁడునగు
నాభరతునకు ఈమాటను జెప్పెను.

నీవు ! యువరాజువై మహారాజుండగు దశరథు ననువర్తించియుండుము.

దశరథమహారాజు మిక్కిలియు ముసలివాఁడు; కావున నతఁడు చెప్పి
నట్లు నేను యౌవరాజ్యంబు వహింపవని యతని నిర్బంధింపకుము. ౨౨

వృద్ధుడగు దశరథుని యాజ్ఞ సఫలము కావలసినది. కావుననే నీవు
యౌవరాజ్యము నవలంబించి ననుస్తభోగంబుల ననుభవింపుచుండుము. అని
భరతునితోఁ జెప్పెను. అని రాముఁడు నాతోఁ జెప్పెను. ౨౩

రాముఁడు మరల నన్నఁజూచి మిక్కిలియుఁ గన్పిల్చగాఁ, నిట్టి
తెప్పెను.

భరతుడా ! నీవు నీకల్లివలె పుత్రదుఃఖంబునొందిన నాకల్లి కానల్లం
కాదుకొనవలయును. అని రాముఁడు నాతోఁ జెప్పెను. ౨౪

అయోధ్య—40

దశరథమహారాజా ! మహాకీర్తిశాలియగురాముఁడు దుఃఖంబుననేత్రం
బు నెఱుఁగనంబు గదుర నాతో నీమాటలం జెప్పుచు మిగులం గన్పిండ్లు
చేసెను. ౨౧

లక్ష్మణుఁడు మాత్రము మహాకోపంబునొంది నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు
నిట్టి చెప్పెను.

రాచశామరుడగు నీరాముని నూరు వెడలఁగొట్టుట కేమికారణము?
ఇకఁదేమి యపరాధము గావించినాడు? ౨౨

దశరథమహారాజమాత్రము తుచ్చంబగుకైకేయి యజ్ఞకు లోబడి
పే నుండఱి మిట్లుపాధపడునట్లు చేయఁగూడనికార్యమునే చేసిరాఁడు. ౨౩

రాము నడవికిఁ బంపుట రాజ్యలోభంబుననైనచో దోషమగుట సరే
కదా ! కైకేయివరంబుల నిచ్చుటకై పంపఁబడినను దోషమే యగుచున్నది.
కైకేయివరంబుల నడుగునక్కడు “నేను రాముని వనంబునకుఁ బంపను” అని
దఁఁడుఁ డేల చెప్పరాదు? ౨౪

ఇట్లు రామునివిడుచుటకుఁ గారణంబేమియుఁ గానరాదు. కావున దశ
రథుఁడు ఈకార్యమును బ్రభుత్వగర్వంబున యథేచ్ఛగాఁ జేసివాడే కాని
కేలుగాదు. ౨౫

మొదట నవివేకంబున నాలోచింపక చేయఁబడినదియును లోకనిరు
ద్ధంబుగువాఁడైన రామునివాసము ఇప్పుడు దశరథునకే యమతాపమును
బట్టించినది. ౩౦

నాకింక దశరథమహారాజునందు దండ్రీయను బుద్ధిలేదు; నాకు
శ్చయం రాజుకు బంధువును దండ్రీయు రాముడే. ౩౧

సమస్తలోకంబులకును ద్రియుండును సమస్తలోకంబులకును మేలు
సేయువాఁడునగు రాముని విడిచి ఇట్టి పాపకార్యమునుజేసిన నీయం దెవ్వని
కైన నెట్లనురాగ ముండును? ౩౨

సమస్తలోకంబులకును ద్రియుండును ధార్మికుఁడు నగు రాము నడ

నిఁ బునీ జనులనందఱి విరోధించుకొని నీ వెట్లు రాజుగా నుండఁగలవు?
అని లక్షణుఁడు సీతోఁ జెప్పుచు నెను. 33

దశరథమహారాజా ! మంచిమనస్సుగల సీతాదేవిమాత్రము నిట్టూర్పులు
వచ్చుచు నేమియుఁ దోచక భూతావిప్లవగిది నూరకుండినది. 34

ఇదివఱి కెన్నఁడును దుఃఖం బనుభవించియెఱుంగనిదియుఁ బరివ్రత
యైన రాచకొమార్తెయు నగుసీతాదేవి యాదుఃఖంబున రోదనంబునయు
కుండెడి, కాని నాతో నేమియుఁ జెప్పలేదు. 35

సీతాదేవి ముఖంబు శోషింపఁబెనిమిటింజూచుచు నేను బయలుదేఱి
రావటం జూచినంతనే కన్నీళ్లు విడిచినది. 36

అట్లు రాముఁడు లక్షణుం దుశచారంబులు నేయఁగాఁ గన్నీళ్లువిడు
చుచు జేతులుమొగుద్చుకొనియుండెను. అట్లే తపస్వినియగు సీతయు,
రోదనంబునయుచు రథంబును నన్నునం జూచుచుండెను అని సుమంత్రుఁడు
దశరథునకుఁ జెప్పెను. 37

ఇది యేఁబదియెనిమిదవ సర్గము

ఏఁబదితొమ్మిదవ సర్గము

[దశరథమహారాజా ఇట్లు మంత్రిశ్రేష్ఠుఁడును సారథియు నగు నా
సుమంత్రుఁడు చెప్పికది విని యతనిం జూచి 'మిగతనమాచారముం జెప్పుము'
అనెను.

సుమంత్రుఁడు దశరథునిమాటను విని కన్నీళ్లు విడుచుచు మరల
రామునివృత్తాంతమును వివరముగాఁ జెప్ప నారంభించెను.

దశరథమహారాజా ! వరాక్రమకాలంబగు నారామలక్షణులం జటలఁ
రాల్చి నారవీరలం గట్టుకొని గంగానదిని దాటి ప్రయాగజ్ఞాత్రమునకుం
బోయి.

అగ్రతో లక్ష్మణో యాతః పాలయ న్రఘునందనమ్,

తాం స్తథా గచ్ఛతో దృష్ట్వా నిపృత్తోఽస్మ్యవశ స్తథా.]

మమ త్వత్వా నివృత్తస్య స ప్రావర్తస్త వర్తని,
ఉష్ణ మశ్రు ప్రముఖృన్తో రామే సమృద్ధితే వసమ్.

ఉభాభ్యాం రాజపుత్రాభ్యా మథ కృత్వాఽహ మజ్ఞానిమ్.
ప్రస్థితో రథ మాస్థాయ త ద్దఃఖ మపథారయన్.

గుహేన సార్థం తత్రై వస్థితోఽస్తి దివసా నృహమాక,
ఆశయా యది మాం రామః పున శ్శబ్దాపయేదితి.

విషయే తే మహారాజ! రామవ్యసనకర్మితాః,
అపి వృతాః పరిష్టానా స్సపుష్పాంకురకోరకాః.

ఉపతప్తాదకా నద్యః పల్వలాని సరాంసీ చ,
పరిశుష్కపలాశాని వచాచ్యుపవనాని చ.

న చ సర్పన్తి సత్త్వాని వ్యాశా న ప్రచరన్తి చ,
రామశోకాభిభూతం తన్నిష్కూజ మభవ ద్వనమ్.

లీనపుష్కరపత్రా శ్చ నశేన్ద్ర! కలుషోదకాః,
సన్తప్తవద్దాః పద్మినోఽర్థే లీనమీనవిహగ్దమాః.

జలజాని చ పుష్పాణి మాల్యాని స్థలజాని చ,
నాద్య భాన్త్యల్పగన్ధీని ఫలాని చ యథాపురమ్,

లక్ష్యజ్ఞుడు రామునకు శుక్రావసేయుచు, వారల యిరువురకును మందు నడచివాడు.

సేనపై దట్టు ఆసీతారామలక్ష్యజ్ఞులం జూచియు పరాధీనుండగావున వచ్చినాను]

రాముడు వనంబునకుఁ బోయినప్పటి నేను మరలగానే నా గజ్జంబులు రామదుఃఖంబున వేడికన్నీళ్లు విడుచుచు మార్గంబున సరిగానడవ లేదు.

ఆంత నేను రామలక్ష్యజ్ఞుల కిద్దఱకును నమస్కరించి రథంబు నెక్కి యాదుఃఖంబునంతయు నణింపుకొని బయలుదేరి వచ్చినాను.

మరల రాముఁ డేమైన నన్ను చిలుచునేమో యను నాసచేక నే నా శృంగిలేరపురంబుననే గహునితోఁ గూడ మూడుదినంబు లుండిని.

దశరథమహారాజా ! నీదేశమునందు వృక్షంబులను రామదుఃఖంబునఁ బాలతోను మొలకలతోను మొగ్గలతోనుంగూడ నెండియున్నవి. ఇంక మనుష్యులం జెప్పనేల?

నదులలోను నీళ్లు నిలిచిన పల్లములలోను గొలంకులందును నీళ్లు వేడి గానున్నవి. వనంబులందును నుద్యానవనంబులందును ఆకులు ఎండిపోయి యున్నవి.

అడవియందు జంతువులు కదలుటయేలేదు; క్రూరమృగంబులు ఎదుటి కివచ్చిన జంతువునుంగూడ భక్షింపకున్నవి; అట్లు రామదుఃఖంబున నడచి యంతయు నిశ్చలముగా నున్నది.

దశరథమహారాజా ! తామరాకులు నీళ్లలోమునింగి నీళ్లు మలినములయి కమలములు వాడువాటి మీనంబులును నిశ్చలములయి బక్షిసంచారంబులేక తామరకొలంకులు రూపతియిన్నవి.

జలంబులం బుట్టువున్నంబులును స్థలప్రదేశంబులందు జనించువున్నంబులును ఫలంబులును మనుషుటినుగంధంబు లేకుండుటచే నెంతమాత్రమును కాళింపకున్నవి.

అత్రోద్యానాని శూన్యాని ప్రలీనవిహగాని చ,

న చాభిరామా నారామా నృశ్యామి మనుజ్వభః!.

౯

ప్రవిశంత మయోధ్యాం మాం న కశ్చి దభినన్దతి,

నరా రామ మపశ్యంతో నిశ్శ్వసంతి ముహు ర్దుహుః.

౧౦

దేవ! రాజరథం దృష్ట్వా వినా రామ మిహాగతమ్,

దుఃఖా దశ్రుముఖ స్సర్వో రాజమార్గకతో జనః.

౧౧

హర్షైర్విమానైః ప్రాసాదై రవేక్ష్య రథ మాగతమ్,

హహాకారకృతా నార్యో రామాదర్శనకర్మితాః.

౧౨

ఆయతై ర్విమలై ర్మేత్రై రశ్రువేగపరిప్లుతైః,

అన్యోన్య మభివీక్ష్య స్తేఽవ్యక్త మార్తతరాః స్త్రియః.

౧౩

నామిత్రాణాం న మిత్రాణా ముదాసీనజనస్య చ,

అహ మార్తతయా కింఞ్చి ద్విశేష ముపలభ్యయే.

౧౪

అప్రహృష్టమనుష్యా చ దీననాగతురజ్ఞమా,

ఆర్తస్వరపరిప్లుతా వినిశ్చన్వీతనిస్సనా.

౧౫

నిరానన్దా మహారాజ! రామప్రవాజనాతురా,

కౌసల్యా పుత్రహీనేవ అయోధ్యా ప్రతిభాతి మా.

౧౬

సూతస్య వచనం శ్రుత్వా వాచా పరమదీనయా,

బాహ్వపహతయా రాజా తం సూత మిద మబ్రవీత్.

౧౭

ఇచ్చట నయోధ్యలో సుద్యానవనంబులన్నియు మధురంబులగు పక్షి
ధ్వనులు లేక పాడువడియున్నవి.

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు దశరథుడా! ఒకయుద్యానవనంబైనను నాకుఁ
జాడ సుందరముగా నుండదయ్యె.

నేనయోధ్యం బ్రవేశించునప్పుడు నన్నజూచి యొక్కండైనను
సంతోషంబు నొందలేదు.

జనులందఱు నాతో రాముఁడు రాకుండుటంజూచి దుఃఖంబున మాటి
మాటి నిట్టూర్పులు విడుచుచుండిరి.

దశరథమహారాజా! రాముఁడు లేక వచ్చిన రాజరథంబుఁ జూచినంతనె
రాజమార్గంబుననున్న జనులందఱు దుఃఖమునఁ గన్నీళ్ళు విడిచిరి.

స్త్రీలు మేడలను విమానంబులను బ్రసాదంబులను ఎక్కి రాముఁడు
లేక రథంబుమాత్రము వచ్చినదిచూచి పరమదుఃఖకలై మహాకారంబులు
గావించిరి.

స్త్రీలు పరమదుఃఖకలై కన్నీళ్లతోనించిన వినులంబులగు దీర్ఘ
నేత్రంబుల జక్కఁగాఁ జూచుటకుఁ శక్తిలేదినారలై యేమియుఁ దోచక
చరస్వరముం జూచుకొనుచుండిరి.

నాకు రామవివాసమునకు దుఃఖించువిషయమునఁ బరస్పరశక్రప్రతి
యందుఁగాని పరస్పరస్త్రేహితులందుఁ గాని యుదాసీనులందుఁగాని యెంత
మాత్రము భేద మగపడలేదు. అందఱు నేకరీతిగానే దుఃఖించుచుండిరి.

దశరథమహారాజా! అయోధ్య సంతోషంబులేనిజనులతోను, దుఃఖకము
లగు గణాశ్వంబులతోనుకూడి రోదనధ్వనిగలిగి జీఱించినదై నిట్టూర్పుం
ధ్వనిదక్క నితరధ్వనిలేనిదై రాముఁ డరణ్యంబునకుఁ బోవుటవలన సంతో
షంబువిడిచి దుఃఖితయయియున్నది. కావున నీయయోధ్య పుత్రహీనయగు
కొనల్గుమీది నగపడుచున్నది. అని నూతుఁడు దశరథునకుఁ జెప్పెను.

దశరథమహారాజా సుమంత్రునిమాటవదిని యతనిజూచి దుఃఖముచేఁ
దడఁబడుచుఁ బరమదీనస్వరంబున నిట్లని చెప్పెను.

తై కేయ్యా వినియు క్షేన పాపాబిజనభావయా,
మయా న మన్త్రీకుశలై ర్వృత్తై స్సహ సమర్థితమ్. ౧౮

న సుహృద్భి ర్న చామాత్యై ర్నన్త్రీయై త్వా న వైగమ్యైః,
మయాయమర్థ స్సమ్మోహతో స్త్రీహేతో స్సహసా కృతః.
భవితవ్యతయా నూన మిదం వా వ్యసనం మహతీ,
కులస్యాస్య వినాశాయ ప్రాప్తం సూత! యదృచ్ఛయా. ౨౦

సూత! య ద్యస్తి తే కిచ్చి న్నయా తు సుకృతం కృతమ్,
త్వంప్రాసయాఽశు మాంరామం ప్రాణాస్సన్త్యాయ నిమామ్.

య ద్యద్ధ్యాపి మ మై వాఽజ్ఞా నివర్తయతు రాఘవమ్,
న శత్యోపి వినా రామం ముహూర్త మపి జీవతుమ్. ౨౨

అథవాఽపి మహాబాహు ర్గతో దూరం భవిష్యతి,
మా మేవ రథ మారోఽప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ. ౨౩

వృత్తదంష్ట్రో మహేష్వాసః క్వాసౌ లక్ష్మణపూర్వజః,
యది జీవామి సాధ్వేనం పశ్యేయం నీతయా సహ. ౨౪

లోహితాక్షం మహాబాహు మాము క్తమణికుణ్డలమ్,
రామం యది న పశ్యేయం గమిష్యామి యమక్షయమ్. ౨౫

అతో ను కిం దుఃఖితరం సోఽహ మిత్వాకునన్దనమ్,
ఇమామవస్థా మాపన్నో నేహ పశ్యామి రాఘవమ్. ౨౬

హ రామ! రామానుజ! హ! హ వై దేహి! తపస్విని!,
న మాం జానీత దుఃఖేన మ్రియమాణ మనాథవత్. ౨౭

పాపమునేయకులంబులలోఁ బుట్టి యట్టి స్వభావముతోఁ గూడియున్న కైకేయి “నీవు రాము నడవకిం బంపు” మని నన్నడుగఁగానే నేను అహో చనుమందు సమర్థులగవృద్ధులతో నాలోచనంబైనను జేయవైతిని. ౧౮

నేను స్నేహితులతోఁగాని మంత్రులతోఁగాని వట్టణవాసిజనులతోఁగాని యాలోచింపక స్త్రీయందలిమోహంబునఁ దటాకున రామునడవకిం బంపినాను.

సుమంత్రుడా! అటుకాడేని ఈప్రకారము జరగవలసియుండుటచే దైవమే స్వీచ్ఛగా మాకులమునకు వినాశముగలుగుటకై యిట్టి కష్టమును మాకుఁ గల్గించియుండును. ఇది నిశ్చయము. ౨౦

సుమంత్రుడా! నీకు నే నిదివఱ కెప్పుడేని గొంచమైన సుపకారము చేసియుండునని నీవు కీఘ్రముగా నన్ను రామునొద్దకుఁ దీసికొనిపోము; నా ప్రాణంబులు కీఘ్రముగాఁ బోవునట్లున్నవి. ౨౧

ఇప్పుడును నాయాజ్ఞ జరగునని రాముని మరల నిచ్చటికిఁ దీసికొని రమ్మ; రాముని విడిచి నేను గొంచెమునేవైచును జీవించియుండఁజాలను. ౨౨

అటుగాడేని మహాబాహుండగు రాముఁడు చాలదూరముపోవునో యేమో నీవు నన్నే రక్షంబు నెక్కించుకొనిపోయి రామునొద్ద విడువుము. ౨౩

సుందరములగు దంతములుగలవాఁడును బెద్దవిల్లుగలవాఁడును లక్ష్మణా గ్రజుఁడు నగు రాముఁ డెచ్చట నున్నాఁడు? నేను సీతతోఁగూడ నతనిం బక్కఁగాఁ జూతునని జీవించగలను. ౨౪

ఎఱ్ఱని కనుఁగొనలుగలవాఁడు మహాబాహుండగు రత్నకుండలంబులు ధరించినవాఁడు నగురాముఁ జూడకుందునని యమలోకంబునకుఁ బోదును.

వృద్ధుఁ డగునేను ఇంతటి దుఃఖంబునొందినప్పుడును, ఇత్తొకమంశ్యుల కానందంబునేయున్నట్టిరాముం గండ్లారఁజూడకున్నా నే! నా కింతకన్న నేమి దుఃఖమున్నది? ౨౫

అయ్యో రాముడా! అయ్యోలక్ష్మణుడా! కపస్త్రినివగు అయ్యో సీతా! నే నిచ్చటననాథవలె దుఃఖంబునం జచ్చుచున్నా నే! ఈసంగతి మీకుం దెలియదుగదా! అని దశరథుఁడు విలపించెను. ౨౬

- స తేన రాజా దుఃఖేన భృశ మర్పితచేతనః,
అవగాథ స్సుదుష్పారం శోకసాగర మబ్రవీత్. ౨౮
- రామశోకమహాభోగ స్సీతావిరహపారగః,
శ్వసితోర్తి మహావర్తి బాష్పభేనజలావిలః. ౨౯
- బాహువిక్షేపమీనాఘో విక్రన్దితమహాస్వనః,
ప్రకిర్ణ కేశశైవాలః కై కేయాబడబాముఖః. 30
- మమాశ్రువేగ ప్రభవః కుజ్జావాక్యమహాగ్రహః,
వరవేలో నృశంసాయా రామప్రవాజనాయతః. 31
- యస్మి నృత నిమగ్నోఽహం కౌసల్యే! రాఘవం వినా,
దుస్సో జీవతా దేవి! మయాఽయం శోకసాగరః. 32
- అశోభనం యోఽహ మిహాద్య రాఘవం
దిదృక్షమాణో న లభే సలక్షణమ్,
ఇతీవ రాజా విలప న్నహయశాః
పచాత త్కూలం శయనే సుమూర్ఛితః. 33
- ఇతి విలపతి పార్థివే ప్రణట్టే
కరుణతరం ద్విగుణం చ రామహేతోః,
వచన మను నిశమ్య తస్య దేవీ
భయ మగమ త్పున రేవ రామమాతా. 34

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండ ఏకోనపశ్చిమస్కంధః.

ప శ్చి త మ స్క థ్కం

- తతో భూతోఽపృష్టేవ వేదమానా పునఃపునః,
ధరణ్యాం గతస త్వేన కౌసల్యా సూత మబ్రవీత్. ౧

అదశరథమహారాజా పరమదుఃఖితుడై యగాధంబగు శోకసముద్రంబున మునిగి కొసల్యం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౭

రాజివగుకొనల్యా! రామదుఃఖిమే నైశాల్యముగాను సీతావిరహంబే పారముగాను నిట్టూర్పులై తరంగంబులుగాను సుఖముగాను గన్పిస్తునురుగుగాను విసరుకొనంబడు బాహువులై మత్స్యంబులుగాను రోదనధ్వనియై మహాధ్వనిగాను విరియఁబోసికొనంబడిన తలవెండ్రుకలై పాఁచిగాను గైకేయియై బడబాసలంబుగాను మంధరమాటలై మహాగ్రాహంబులుగాను గ్రూరులగుకైకేయివరంబై జలసమృద్ధిగాను రామవిలాసనంబై దైర్ఘ్యంబుగాను మహాసముద్రంబు కరణి భయంకరంబై యొప్పుచున్న యాదుఃఖింబును రాముఁడులేనిచో సహించి నేను జీవించకాలను. ౩౨

నేనివ్వు దచ్చట లక్ష్మణునితోఁగూడిన రాముంజూడఁగోరియుం జూడఁజాలకున్నానే దీసికన్న నమంగళంబు చుఱిమియుండుచో అని దశరథమహారాజా విలపించెను.

మహాకీర్తిశాలియగు నాదశరథమహారాజిట్లు విలపించుచు మూర్ఛితుడై శయనంబునం బడెను. ౩౩

ఇట్లు దశరథమహారాజా రామదుఃఖింబున ద్విగుణముగా విలపించుచు మూర్ఛనొందఁగానే రామునితల్లియగుకొసల్య యతనిమాటలను విని రామున కేమి సంభవించునో యని భయంబునొందియుండుటగాక మరల “దశరథుని కేమికల్గినో” యని భయంబునొందెను. ౩౪

ఇది యేఁబదిలోమైనవసర్గము.

అటువదియవ సర్గము

అంతఁ గొసల్య పరమదుఃఖితయై భూతావిష్టపిది నేలంబొరలుండు బ్రాణంబులు విడిచినదానికై వడి మూర్ఛితయయి శౌంకవడికిఁ దేటి సుమంత్రుం. జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

నయ మాం యత్ర కాకుత్స్థ స్త్రీతా యత్ర చ లక్ష్మణః,
తాన్విరా ఊణ మహ్యత్ర జీవితం నోత్సహే బ్యావామ్. ౨

నివర్తయ రథం శీఘ్రం దణ్డకాం నయ మా మపి,
ఆథ తాన్ నానుగచ్ఛామి గమిష్యామి యమక్షయమ్. 3

బాష్పవేగోపహతయా స వాచా సజ్జమానయా,
ఇదమాశ్వాసయన్దేవీం సూతగ ప్రాజ్ఞలి రబ్రవీత్. ౪

త్యజ శోకం చ మోహం చ సమ్భ్రమం దుఃఖజం తథా,
వ్యవధూయ చ సంతాపం వనే వత్స్యతి రాఘవః. ౫

లక్ష్మణ శ్చాపి రామస్య పాదౌ పరిచరన్వనే,
ఆరాధయతి ధర్మజ్ఞః పరలోకం జితేంద్రియః. ౬

విజృంభి వనే సీతా వాసం ప్రాప్య గృహేష్విహ,
విస్త్రమ్భం లభతేభీతా రామే సంస్వప్తమానసా. ౭

నాస్య దైన్యం కృతం కించి త్సుసూక్ష్మ మపి లక్ష్మణే,
ఉచితేవ ప్రవాసానాం వై దేహీ ప్రతిభాతి మా. ౮

నగరోపవనం గత్వా యథా స్తరమతే పురా,
తద్దైవ రమతే సీతా నిర్జనేషు వనేష్వపి. ౯

బాలేవ రమతే సీతా బాలచన్ద్రనిభాననా,
రామా రామే హ్యాధీనాశ్చా విజనేఽపి వనే సతీ. ౧౦

తద్గతం హృదయం హ్యస్యా స్తదధీనం చ జీవితమ్,
అయోధ్యాఽపి భవే త్తస్యా రామహీనా తథా వనమ్, ౧౧

రాముడును సీతయు లక్ష్మణుడు నెచ్చటనున్నారో అచ్చటికి నన్నుఁ గొనిపోయి; నేను సీతారామలక్ష్మణుల విడిచి జ్ఞానమైన నిచ్చట ప్రతికియించఁ జాలను.

కిముముగా రథమును మరలించి నన్నును దండకారణ్యంబునకు గొని పోయి, అట్లు నీవు నన్ను ఆసీతారామలక్ష్మణులయొద్దకుఁ దీసికొనిపోవ వుండుచేసి నేను యమలోకంబు నొందుదును. అని కౌసల్య సుమంత్రునితోఁ జెప్పెను.

ఆసుమంత్రుఁడు చేమోడుగిరించుకొని బాష్పవేగంబునంజేసి కడఁ బడు మాటలచే నతికష్టంబునఁ గౌసల్య నూజించుచు నిట్టని చెప్పెను. ౪

కీవు దుకిఖంబును మోహంబును వ్యాకలతను విడువము. రాముడు గొంచెమయినను దుకిఖంబులేక వనంబున సుఖంబుగా నున్నాఁడు. ౪

లక్ష్మణుఁడును ధర్మమునెఱింగినవాఁడు కావున నిందియసుఖంబులం దగులక వనంబున రామునివాదంబులకుం బరివర్త్యనేయునుఁ బరలోకసాధనము నేయుచున్నాఁడు.

సీతాదేవి విజనంబగు వనంబునందైనను ఇంద్రియండువలె భయంబులేక రామునియందే మనసుంచి సంతోషంబు నొందియున్నది. ౬

వనవాసదుకిఖము సీతకుఁ గొంచెమయినను గలుగలేదు. కావున సీతా దేవి వనవాసంబులకుఁ దగినదనియే నాకుఁ దోచుచున్నది. ౮

సీతాదేవి మున్నిచ్చులఁ నగరోద్ధానవనంబున నెట్లు క్రీడించుచుండునో అదేవిధంబున నిప్పుడు జనసంచారములేని యడవులందును క్రీడించుచున్నది. ౯

పూర్ణచంద్రునకు సాటియగు ముఖముగలదియుఁ బరిప్రకయముంద రాంగియు నగుసీతాదేవి రామునందు మగ్నంబగు మనసుగలదై విజనంబగు వనంబునందును బసిబిడ్డవలె దుకిఖం బెఱుంగక యాడుకొనుచున్నది. ౧౦

సీతాదేవిహృదయమును ప్రాణంబులును రామునియభీనములై కావున రాముడు లేనిచో నీయయోధ్య నాబిడకు వసప్రాయంబై యగును. ౧౧

పథి పృచ్ఛతి వై దేహీ గ్రామాం శృ నగరాణి చ,
 గతిం దృష్ట్వా నదీనాం చ పాదపా నివివిధా నపి. ౧౨
 రామం హి లక్షణం వాపి పృష్ట్వా జానాతి జానకీ,
 అయోధ్యా శ్రోశమాత్రే తు విహార మివ సంశ్రితా. ౧౩
 ఇదమేవ స్మరా మ్యసామ్య స్సహనై వోపజల్పితమ్,
 కై కేయా సంశ్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభాతి మా. ౧౪

ధ్వంసయిత్వా తు తద్వాక్యం ప్రమాదా త్పర్యవస్థితమ్,
 హ్లాదనం వచనం సూతో దేవ్యా మధుర మబ్రవీత్. ౧౫

అధ్వనా వాతవేగేన సమ్భ్రమేణాఽతవేన చ,
 న విగచ్ఛతి వై దేహ్య శృద్ధాగ్రింశుసదృశీ ప్రభా. ౧౬

సదృశం శతపత్రస్య పూర్ణచంద్రోపమప్రభమ్,
 వచనం తద్వదానామ్యయా వై దేహ్య న వికమ్పితే. ౧౭

అలక్తరసరక్తాభా వలక్తరసవర్జితౌ,
 అద్యాపి చరణౌ తస్యైః పద్మకోశసమప్రభౌ. ౧౮

మాపురోద్ధుష్టహేలేవ భేలం గచ్ఛతి భామినీ,
 ఇదానీ మపి వై దేహీ తద్రాగా న్నృప్తప్రభూషణా. ౧౯

మార్గంబునం బోధనప్పుడు సీతాదేవి యయోధ్యకుఁ గోనుదూరంబున విహరించుచుండునట్లు సంతోషంబున గ్రామంబులను బట్టణంబులను నదులను నానావిధంబులగువృక్షంబులనుం జూచి రామునైన లక్ష్మణునైన నడిగి వాని పేర్లం దెలిసికొనును. ౧౨, ౩౧

సుమంత్రుఁడు మొదట సీతాదేవి కైకేయిని దూషించి చెప్పిన యొకా నొకమాటను జెప్పనారంభించి “నీత కైకేయినిగఱించి తటాలున నొకమాటం జెప్పినది” అనుసంకపణకుఁ జెప్పినంతనే “ఇట్టిదుఃఖనమయంబున నీమాటం జెప్పినచోఁ గౌసల్యాదశరథులు మఱియొక బీడుతులయి ప్రాణంబులు విడుతు రేమో” యని శంకించి “అది నా కప్పుడు జ్ఞప్తికి రాలేదు” అని మఱుగు పఱచెను. ౧౪

సుమంత్రుఁడు ఇట్లు ప్రమాదంబున నోటికివచ్చిన యామాటను మఱుగుపఱచి కౌసల్యాదేవికి సంతోషంబుగల్గనట్లు మధురంబగు మాటం జెప్పెను. ౧౫

ఎచ్చుగా దారినడిచినను గాలిదగిలినను బులులు మొదలగువానింజూచి భయపడినను ఎండతాఁకుడుగలిగినను చంద్రకిరణంబులవంటి సీతాదేవి మేని కాంతి వికారము నొందకున్నది. ౧౬

దారినడుచుట మొదలగునవి సంభవించుచుండినను గమలంబునకు సాటి వచ్చినదియు విందుచందురునికాంతి గలదియైనను మధురంబుగా మాట లాడునట్టి యాసీతాదేవిమొగంబు ఎంతమాత్రము వాడకున్నది. ౧౭

లక్ష్మకరసమువలె నెఱ్ఱనికాంతిగల యాసీతాదేవిపాదములు ఇప్పుడు లక్ష్మకరసములేకున్నను పనఁబులో నెడతెగక లిరుగుచున్నను దామరమొగ్గల కాంతిగల్గి యెంతయు నొప్పుచున్నది. ౧౮

ఆడవిలో దారినడచునప్పుడును సీతాదేవి పొమ్మలయందలి యాశచే అంచెలుమొదలగు పొమ్మలం దాల్చి నడచునప్పుడు అంచెలుధ్వనింపట కను కూలముగా విలాసంబునఁ బోవుచున్నది. ౧౯

అయోధ్య—41

గజం వా వీక్ష్య సింహం వా వ్యాఘ్రం వా వన మృశ్శిశా,
నాఽహోరయతి సన్తాపం బాహు రామస్య సంశ్రితా. ౨

న శోచ్యాస్తే న చాత్తాన శోచోన్మాదాః నాపి జనాధిపః,
ఇదం హి చరితం లోకే ప్రతిష్ఠాస్యతి శాశ్వతమ్. ౨౧

విధూయ శోకం పరిహృష్టమానసా
మహర్షియాతే పథి సువ్యవస్థితాః,
వనేరతా వన్యఫలాశనాః పితౄ
శ్శుభాం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయంతి తే. ౨౨
తథాపి సూతేన సుయుక్తవాదినా
నివార్యమాణా సుతశోకకర్షితా,
న చైవ దేవీ నిరరామ కూజితా
ప్రియేతి పుత్రేతి చ రాఘవేతి చ. ౨౩
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పక్షితమస్సర్గః.

ఏ క ప క్ష త మ స్స ర్గః.

వనం గతే ధర్మపరే రామే రమయతాం వరే,
కౌసల్యా దుదతీ స్వార్తా భర్తార మిద మబ్రవీత్. ౧

యద్యపి త్రిషు లోకేషు ప్రథితం తే మహద్యతః,
సానుక్రోశో వదాన్య శ్చ ప్రియవాదీ చ రాఘవః. ౨

సీతాదేవి రామబాహువులచే బరిపాలించబడుచున్నది గావున నడవిలో నేరుగుచుగాని సింహమునుగాని పెద్దపులినిగాని చూచి భయము నొందదు. ౨౦

పితృవచనపరిపాలనరూపబగు నీచరిత్రము లోకంబున నాచంద్రావర్కంబుగా కాళ్వతంబై యుండగలదు; కావున నాసీతారామలక్ష్మణులను గూర్చికాని మనలం గూర్చికాని దశరథమహారాజును గూర్చిగాని దుఃఖంబు దగదు. ౨౧

అసీతారామలక్ష్మణులు దుఃఖంబుఁ బరిత్యజించి సుతోమంబున మహర్షులయాచారంబు నవలంబించి దండిచేసినప్రతిజ్ఞం బరిపాలించుచున్నారు. అని నుమంత్రుఁడు కొనల్యకుం జెప్పెను. ౨౨

పుత్రదుఃఖంబునఁ బరికపించుచున్న కానక్యాదేవి యట్లు నుమంత్రుఁడు యుక్తవచనంబుల నెంత యూహించినను “ప్రియండా! పుత్రుండా! రాముండా!” అని విశువక యతిచుచునేయుండెనది. ౨౩

ఇది యణువదవపర్వము

అటువదియొకటవస్కము

పరమధార్మికుఁడు, నోరుల నానందింపఁజేయువారలలో నుత్తముఁడు నగు రాముఁడు వనంబునకుఁ బోవుటకు గుఱించి కొనల్య రోదనంబునీయుండు ఇరచదుఃఖితయయి పెనిమిటింజాచి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౪

“దశరథుండు దయగలవాఁడు, మహాదాత, ప్రియవాది” అని నీకీర్తి ముల్లోకంబులం బ్రసిద్ధమయియున్నదిసరే, అయినను అంతకన్న నవకీర్తి గల్గించుకార్యముఁ జేసిరావు. ౨౫

కథం నరవరశ్రేష్ఠ! పుత్రై తౌ సహ సీతయా,
దుఃఖితౌ సుఖసంవృద్ధౌ వనే దుఃఖం సహిష్యతః.

3

సా నూనం తరుణీ శ్యామా సుకుమారి సుఖోచితా,
కథ ముష్ణంచ శీతంచ మైథిలీ ప్రసహిష్యతే.
భుక్త్వాఽశనం విశాలాక్షీ సూపదంశాన్వితం శుభమ్,
వన్శం నై వార మాహారం కథం సీతోపభృక్ష్యతే.

౪

౫

గీతవాదిత్రనిర్ఘోషం శ్రుత్వా శుభ మనిన్దితా,
కథం క్రవ్యాదసింహానాం శబ్దం శ్రోష్యత్యశోభనమ్.

౬

మహేష్ఠ గ్రీధ్వజసంకాశః క్వను శేతే మహాభుజః,
భుజం పరిఘసంక్రాశ ముపధాయ మహాబలః.

౭

పద్మవర్ణం సుకేశాన్తం పద్మనిశ్శాన్వితం ముత్తమమ్,
కదా ద్రక్ష్యామి రామస్య వదనం పుష్కరే యుగమ్.

౮

వజ్రసారమయం నూనం హృదయం మే న సంశయః,
అచశ్మన్త్యా న తం య ద్వై ఫలతీదం సహస్రథా.

౯

య త్వయ్యాఽకరుణం కర్త వ్యపోహ్య మమ బాన్ధవాః,
నిరస్తాః పరిధావంతి సుఖార్హాః కృపణా వనే.

౧౦

యది పశ్యదశే వర్షే రాఘవః పునరేష్యతి,

రాజశ్రేష్ఠుడవగు దశరథుడా! చిన్ననాటనుండి సుఖముగాఁ బెరిగిన
యాసీతారామలక్ష్మణులు ఇప్పుడు దుఃఖితులై వసంతునందలి కష్టమెట్లు
వహించగలరు? 3

కొంచెము యౌవనమధ్యంబు నొందినదియొ గోమలాంగియు సుఖో
చితయునగు నాసీత యడవియందలి కీచోష్ఠముల నెట్టోర్వగలను? 4

వికాలంబులగు నేత్రంబులుగల సీతాదేవి యిచ్చుట నిదివఱకు నుంచి
యూరుఁగాయలతోఁగూడిన మనోహరంబగు నాహారంబుఁ దినుచుండియింక
నడివిలో విత్తకవండెడు తృణధాన్యము నెట్లు భుజింపగలదు? 5

అసిందితయగు సీత మంగళకరంబగు గీతవాద్యంబులధ్వనిని వినుచుండి
యొకనరన్యాంబునఁ గ్రూరంబులగు సింహాదిమృగంబుల యచుంకధ్వని నెట్లు
వినుగలదు? 6

ఉత్సవకాలంబున నిం ద్రునిధ్వజంబువలెఁ బ్రజలకందఱును బరమ
సంతోషంబు గలుగఁజేయువాఁడును మహాభుజుఁడును మహాబలుఁడునగు
రాముఁడు ఇనుపగుదియవంటి తనభుజంబునే తలగడగాఁజేసికొని వనంబున
నెచ్చటఁ బరుండూను. 7

కమలవర్షంబును సుందరములయిన పెండ్లు కలకొనలుగలదియొ గమల
శంధంబుగల నిట్టూర్పులతో నొప్పచున్నదియొ గమలంబులవంటి నేత్రంబులు
గలదియొ నుత్తమంబునగు రామునిముఖంబు నెప్పుడు చూడగలను? 8

రాముఁడు నన్ను విడిచిపోయినంగూడ నాచునను వెంటఁబడియలయు
పగులకున్నది కావున నాచునను కఠినమయినది పరమతోఁ జేయఁబడినది.
ఇందు సందియములేదు. 9

సీత్ర సుఖార్హులగు సీతారామలక్ష్మణులను బట్టజంబుననుండి దఱుము
గొట్టి వారలు దీనులయి యరన్యాంబునం దిరుగునట్లు చేసినావే! ఇది యొక
చూత్రము దయలేక చేసినకార్యము! 10

రాముఁడు పనునైదవసంవత్సరంబున మఱి నిచ్చటివచ్చిననుభవ

జహ్య ద్రాజ్యం చ కోశం చ భరతే నోపభుజ్యతే. ౧౧

భోజయన్తి కిల శ్రాద్ధే కేచి త్స్వానేవ బాన్ధవాన్,
తతః పశ్యాన్ తస్మాత్ నై కృతకార్యా ద్విజ్ఞభాన్. ౧౨

తత్ర యే గుణవన్త శ్చ విద్వాంస శ్చ ద్విజాతయః,
స పశ్యాన్ తేభిమన్యన్తే సుథా మపి సురోపమాః. ౧౩

బ్రాహ్మణేష్వపి తృప్తేషు పశ్యాన్ దోభీక్తుం ద్విజర్షభాః.
సాభ్యుపైతు మలం ప్రజ్ఞా శ్శృణ్వచ్చేదమివర్షభాః. ౧౪

ఏవం కనీయసా భ్రాత్రా భుక్తుం రాజ్యం విశాంపతే,
భ్రాతా జ్యేష్ఠో వరిష్ఠ శ్చ కిమర్థం నావమన్యతే. ౧౫

స పరేణాఽహృతం భక్ష్యం వ్యాఘ్రైః ఖాదితు మిచ్ఛతి,
ఏవ మేత స్సరవ్యాఘ్రైః పరలీధం స మన్యతే. ౧౬

హవి రాజ్యం పురోదాశః కుశా యూపా శ్చ ఖాదిరాః,
నైతాని యాతయామాని కుర్వన్తి పున రధ్వరే. ౧౭

తథా హ్యత్త మిదం రాజ్యం హృతసారాం సురామివ,
నాభిమన్తు మలం రామో నప్తసోమ మి వాధ్వరమ్. ౧౮

[స చేమాం ధర్షణాం రామ స్సజ్జచ్ఛేదత్యమర్షణః,

కుండు తనచేతిలోనున్న రాజ్యమును గోశమును వదలుట యసంభవితము.

కొందఱు బ్రాహ్మణోక్తములన్నను దా మిచ్చుభనం బంతయుఁ దమ వాకే చేరవలయునను నానచే క్రాద్ధంబునఁ దమబంధువులనే భుజింపఁ జేసెదరుగదా! ఆట్లు క్రాద్ధంబు ముగించి బ్రాహ్మణోక్తమలగువారల కిష్ట వత్క్కిలో భోజనం బిడగోరెదరు. ౧౨

అందు గణపంతులును బండితులును దేవతాతుల్యులనగు బ్రాహ్మణోక్తము లెవ్వరుండ రో వారలు ఆట్లు కష్టపడిచి గణపీనులగు బ్రాహ్మణులకు క్రాద్ధభోజనబిడి పిచ్చుట నిష్టవత్క్కిలోఁ దమ కమృతఁబడినను దాని నెంత మాత్రము సమృత్తింపరు. ౧౩

మొదటభుజించినవారలు బ్రాహ్మణులై యయినను ఆఁబోతులు తమ కొమ్ములనఱకుటను సహింపఁ జాలనట్లు వారలు భుజించినపిచ్చుట భోజనంబు నేయ సమృత్తింపఁజాలరు. ౧౪

ప్రకానాథుండ వగు దశరథుఁడా! ఇట్లు శ్రేష్ఠభౌతికయు గుణంబులశ్రేష్ఠుఁడు నగురాముఁడు తమ్మునిచే భోగింపఁబడినరాజ్యంబు నేలగోరును! ౧౫

మఱియొక్కన్యగంబు చినఁగా మిగిలినమాంసమును బెద్దపులి దినదు. ఆట్లుపురుషులలోఁ బెద్దపులివంటివాఁడగు రాముఁడును బరుఁ డనుభవించినదాని నంగీకరింపఁడు. ౧౬

హవిస్సును, ఘృతంబును, మిరోదాశంబులును, గుళలును, ఖాదిరంబులు మున్నగుయూపస్తంభములును ఇవి యొకయోగంబున వినియోగింపఁ బడిన పిచ్చుట మఱిల వానినె మఱియొక యోగంబున వినియోగింపరు. ౧౭

ఆట్లు రాముఁడు మరల నీరాజ్యం బతనికి వచ్చినను, మఱియొక్కనిచే గ్రహింపఁబడిన సారాంశముగలమద్యంబునుంబోలే. నశించినసోమలతగఱ యోగమునుంబోలే దాని నెంతమాత్రము ఇచ్చింపఁజాలఁడు. ౧౮

రాముఁడు కోపము నొందియుండునేని యిట్టియవమానం బతనికి

దారయే న్నన్దర మపి స హి క్రుష్ణ శ్శితైశ్శరైః.

త్వాం తు నోత్సహతే హన్తుం మహాత్మా పితృగౌరవాత్,

సహోమార్కగ్రహగణం నభ స్తారావిచిత్రితమ్.

పాతయే ద్యోద్ధి దివం క్రుష్ణ సృ త్వాం న వ్యతివర్తతే,
ప్రక్షోభయే ద్వారయే ద్వా మహీం శైలశతాచితామ్.]

నైవంవిధ మసత్కారం హాసువో మర్షయిష్యతి,

బలవానివ శాద్ధూలో వాలధే రభిమర్షనమ్. ౧౯

నైతస్య సహితా లోకా భయం కుర్యు ర్మహామృధే,

అధర్మం త్విహ ధర్మాత్మా లోకం ధర్మే యోజయేత్. ౨౦

నన్వసౌ కాశ్చనై ర్బాణైర్మహావీర్యో మహాభుజః,

యుగస్త ఇవ భూతాని సాగరానపి నిర్దహేత్. ౨౧

స తాదృశ స్సింహబలో వృషభాక్షో నర్షభః,

స్వయమేవ హతః పిత్రా జలజేనాత్మజో యథా. ౨౨

ద్విజాతిచరితో ధర్మ శ్శాస్త్రదృష్ట స్సనాతనః,

యది తే ధర్మనిరతే త్వయా పుత్రే వివాసితే. ౨౩

గతి రేకా పతి ర్నార్యా ద్వితీయా గతి రాత్మజః,

సంభవింపనే సంభవింపదు. అతండు కోపించినచోఁ దీక్ష్యములగు బాణముల మందరపర్వతంబునైనను బగులంజేయును. ౧౯

మహాపరాక్రమకాలియగు రాముఁడు తృప్తియను గౌరవమున విన్నమాత్రము చంపనొల్లఁడు. ౨౦

ఎవ్వఁడు కోపమునొందునేని చంద్రసూర్యులతోను గ్రహముల తోను నక్షత్రంబులతోనుంగూడిన యాకాశంబుచుగాని స్వర్గంబుచుగాని పడఁద్రోయం కాలునో పెక్కుపర్వతంబులతో నొప్పునట్టి భూమండలంబు నంతయుఁ గలతనొందించి నిశ్చేష్టముగాఁజేయునో అట్టి రాముఁడు నీమాట నతిక్రమింపకున్నాఁడు.

బలవంతంబగుపెద్దపులి తనతోఁకనుబట్టి యాడించుటకు సహించుట్టు రాముం డిట్టియవమానంబు నెంతమాత్రము సహించఁడు. ౧౯

మహాయుద్ధంబునందుఁ బదునాలుగులోకంబులు నొక్కటియయి వచ్చినను రామున కెంతమాత్రము భయంబు నేయకాలపు; అతఁడు ధర్మ త్నఁడు గావున ధర్మహీనంబగులోకంబును ధర్మివ్రాముగాఁ జేయు చున్నాఁడు. ౨౦

ఓయి! మహాపరాక్రమకాలియు మహాబాహుఁడునగురాముఁడు ప్రళయకాలాన్ని మఱచుమహాభూతంబుల దహించునట్లు బంగారుబాణంబుల నమూర్తములైనను దహించును. ౨౧

అట్టి పరాక్రమకాలియు సింహబలుండును వృషభంబునకుందోలికా లనయనంబులుగలవాఁడును మరుషశ్రేష్ఠుఁడునగు రాముని దండ్రునగు నీచే నుత్సృము దనపిల్లలం జంపుకొనునట్లు నశింపజేసితిని. ౨౨

పరమధార్మికుఁడగు నీపుత్రుని రాము నడచికి బుపిశావే? ఉత్తము లగు ద్విజులచే ననుష్ఠింపబడినదియు శాస్త్రచోదితంబును సవాశనంబునగు ధర్మంబు నీకెట్లు గలుగును? ౨౩

దశరథమహారాజా! స్త్రీకిఁ బైమిటి ముఖ్యమయినగతి; రెండవది

తృతీయా జ్ఞాతయో రాజం శ్చతుర్థీ నేహ విద్యతే. ౨౪

తత్ర త్వం చైవ మే నాస్తి రామ శ్చ వన మాశ్రితః,
న వనం గన్తు మిచ్ఛామి సర్వథా నిహతా త్వయా. ౨౫

హతం త్వయా రాజ్య మిదం సరాత్మం
హత స్తథాఽఽత్తా సహ మన్త్రిభి శ్చ,
హతా సపుత్రాఽస్తి హతాశ్చ పౌరా
స్సుత శ్చ భార్యా చ తవ ప్రహృష్టా. ౨౬

ఇమాం గిరం దారుణశబ్దసంశ్రితాం
నిశమ్య రాజాఽపి ముమోహ దుఃఖితః,
తత స్స శోకం ప్రవివేశ పార్థివ
స్సద్విదుష్కృతం చాపి పునస్తదా స్తరగ. ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకపక్షితమ స్సర్గః

ద్వి ప క్షి త మ స్స ర్గః

ఏవం తు క్రుద్ధయా రాజా రామమాత్రా సశోకయా,
శ్రావితః పరుషం వాక్యం చింతయామాస దుఃఖితః. ౧

చింతయిత్వా స చ నృపాః ముమోహ వ్యాకులేన్ద్రియః,
అథ దీర్ఘేణ కాలేన సంజ్ఞా మాప పరస్తతః. ౨

కొడుకు; మూడవది జ్ఞాతులు; ఇంక నాలవగతి కులలోకంబుననే లేదు. ౨౪

ఆమూడుగతులందును, నీవు నాచవతికి లోబడినవాడవు కావున నాకు లేనట్టి; రాముడైనచో నడవికి బోయినాడు; నీవున్నావు కావున నేను రామునితో నడవికిబోవుటకు నసమర్థురాలనైతిని; అట్లు ఇతరబుధువుల నాశ్రయించుటయు యుక్తముగాదు; అన్నివిధంబుల నీవు నన్ను నకింపఁ జేసినావు. ౨౫

నీవు ఆవాంతరదేశంబులతోఁ గూడిన యీశ్వరదేశంబునంతయు నకింపఁ జేసితివి; నీమంత్రులను నిన్నును నకింపఁజేసికొంటివి; నాకొడుకు రాముని నన్నును నాశంబు నొందించితివి; పట్టణంబునందలి జనులు నందఱు నాశంబు నొందుఁజేసితివి; నీకొడుకు భరతుడును నీభార్య కైకయును మాత్రము సంతోషంబు నొందునట్లు గావించుకొన్నావు. అని కౌసల్య దశరథ మహారాజుతోఁ జెప్పినది. ౨౬

అంత దశరథమహారాజు భయంకరంబగు నామాటకు విని పరమదుఃఖితుడై మూర్ఛనొందెను. అంతఁ గొంతవడికిందేటి యంతటి దుఃఖింబునకుఁ గారణభూతంబయిన మున్ను తానుజేసినపాపకృత్యంబుఁ దలంచుకొని మరల దుఃఖింబునొందెను. ౨౭

ఇది యటువదియొకటవ సర్గము

అటువదిరెండవ సర్గము

దశరథమహారాజు ఇట్లు దుఃఖితయుఁ గోపము నొందినదియునగు కౌసల్యయైన పరుషవాక్యంబుల నాలకించి పరమదుఃఖితుడై చింతించెను. ౧

కత్తువులం దపింపఁజేయునట్టి యాదశరథమహారాజు అట్లు చింతించి వ్యాకులమానసుడై మూర్ఛనొంది యంత దీర్ఘకాలంబునకు మూర్ఛ దేతెను. ౨

స సంజ్ఞా ముపలభ్యైవ దీర్ఘముష్ణం చ నిశ్శ్వాసక,
కౌసల్యాం పార్శ్వతో దృష్ట్వా పున శ్చింతా ముపాగమత్. 3

తస్య చింతయమానస్య ప్రత్యభా త్కర్త దుష్కృతమ్,
యదనేన కృతం పూర్వ మజ్ఞానాచ్ఛబ్దవేధినా. ౪

అమనా స్తేన శోకేన రామశోకేన చ ప్రభుః,
ద్వాభ్యామపి మహారాజ శ్శోకాభ్యా మన్వతప్యత. ౫
దహ్యామాన స్స శోకాభ్యాం కౌసల్యామాహ భూపతిః,
వేపమానోఽజ్జలిం కృత్వా ప్రసాదాథ మవాబ్జుభిః. ౬

ప్రసాదయే త్వాం కౌసల్యే ! రచితోఽయం మయాఽజ్జలిః,
వత్సలా చాన్యశంసా చ త్వం హి నిత్యం పరేష్వపి. ౭

భర్తా తు ఖలు నారీణాం గుణవాన్నిద్రణోఽపివా.
ధర్మం విమృశమానానాం ప్రత్యక్షం దేవి ! దైవతమ్. ౮
సా త్వం ధర్మపరా నిత్యం దృష్టలోకపరావరా,
నార్హ సే విప్రియం వక్తుం దుఃఖితాఽసి సుదుఃఖతమ్. ౯

తద్వాక్యం కరుణం రాజ్ఞః శ్రుత్వా దీనస్య భాషితమ్,
కౌసల్యా వ్యసృజ ద్భాష్యం ప్రణాళీవ నవోదకమ్. ౧౦

అదశరథుఁడు మూర్ఖదేవతనంతనే వేడినిట్టార్పులుపుచ్చుచు దనపా
ర్యంబుననున్న కొసల్యంకాచి మఱి “నాకు గల్గినపుత్రదుఃఖంబునకుఁ
కారణంబగుపాపమును మున్ను నేనేమిగావించితిని?” యని చింతించెను. 3

అరణ్యంబునం బొంచియుండి యెచ్చటవైనమ్మగాదులకట్టంబు వినఁ
బడినచో నామృగంబులు గానరాకున్నను ఆకట్టంబునె గుఱిగాఁబట్టి బాణంబు
వేసి యామృగంబులం జంపునట్టిసామర్థ్యంబుగల యాదశరథుహారాజుమున్న
జ్ఞానంబున నేమిపాపంబును జేసినాఁడో అది యిప్పుడతనికి స్ఫురించినది. 4

దశరథుహారాజు మున్ను దాను జేసినపాపముచేఁ గలిగినదుఃఖము
చేతను రామదుఃఖముచేతను ఈరెండుదుఃఖములచేతను బరితపించుచుండెను. 5

భూమిపరియగు నాదశరథుఁడు ఆరెండుదుఃఖంబులఁ బరితపించుచు
గడగడవడంపుచు దలవించి చేమోడ్పుగీలించి యుచునయార్థమయి కొసల్యం
కాచి యట్లుని చెప్పెను. 6

కొసల్య! నీవు ప్రసాదంబు నొందుము; నేను జేతులుమొగుడ్చి
నాను; నీవు శత్రువులయందునుంగూడ నలెదయగలదానవును మంచిమనను
గలదానవునుగాదా! 7

కొసల్య! ధార్మికలగు స్త్రీలకుఁ బెనిమిటిగుణవంతుఁడైనను, నిర్గు
ణుడైనను అతఁడే ప్రత్యక్షదేవత. 8

నీ వెల్లప్పుడును ధర్మపరవు; లోకంబునందలి మంచిచెడ్డలు దెలిసిన
దానవు; ఇట్టి నీవు ఎంతదుఃఖంబు నొందియున్నను నాకు మహాదుఃఖము
గల్గనట్లు ఇట్టియస్త్రియంబు జెప్పఁదగదు. అని దశరథుఁడు కొసల్యతోఁ
జెప్పెను. 9

కొసల్య దుఃఖితుడగు దశరథుహారాజుచెప్పిన దుఃఖంబగు నామా
టనుమిది మేడలపైకుండి వాననీళ్లు నేలంబడుటకై నుంచిన దార్యాదికృతంబగు
జలహర్షము వాననీళ్లు విడుచునట్లు కన్నీళ్లు విడిచెను 10

సా మూర్ధ్ని బద్ధ్యా రుదతీ రాజ్ఞః పద్మమివాజ్ఞాలిమ్,
సమ్మృమా దబ్రవీ త్త్రస్తా త్వరమాణాక్షరం వచః. ౧౧

ప్రసీద శిరసా యాచే భూమా నిపతితాఽస్మి తే,
యాచితాస్మి వాతా దేవ! హస్తవ్యాఽహంసహి త్వయా. ౧౨

నైషా హి సా స్త్రీ భవతి శ్లాఘనీయేన ధీమతా,
ఉభయో గ్లోకయో ర్విర! పత్యా యా సంప్రసాద్యతే. ౧౩

జానామి ధర్మం ధర్మజ్ఞ! త్వాం జానే సత్యవాదినమ్,
పుత్రశోకార్తయా తత్తు మయా కిమపి భాషితమ్. ౧౪

శోకో నాశయతే ధైర్యం శోకో నాశయతే శ్రుతమ్,
శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోకసమా రిపుః. ౧౫

శక్య ఆపతిత సోధుం ప్రహరో రిపువాస్తతః,
సోధు మాపతిత శ్శోక సుసూక్ష్మోఽపి న శక్యతే. ౧౬

[ధర్మజ్ఞా శ్రుతిమంతోఽపి చిన్నధర్మార్థసంశయాః,
యతయో వీర! ముహ్యంతి శోకసమ్మాధచేతసః.]

వనవాసాయ రామస్య పశ్చరాత్రోఽద్య గణ్యతే,
యశ్శోకహతహర్షాయాః పశ్చాన్నరోపమో మమ. ౧౭

శం హి చింతయమానాయా శ్శోకోఽయం హృది వర్ధతే,

ఆకాశల్య ధర్మభీతయయి రోదనంబునీయుచు దశరథుని చేమోడ్చుచు గమలంబుగోలెఁజేతులంబట్టి శిరంబునకుంచుకొని సంభ్రమాబునం దొట్టువడుచు నిట్లని చెప్పెను. ౧౦

దశరథుడా! నీవు ప్రసన్నుడవగుము; నిన్ను శిరసుచే నమస్కరించి యాచించుచున్నాను; నేనుధర్మవగు నీచే యాచింపబడినాను గావునఁ బాపిష్ఠురాలనైతిని. కాబట్టి నీవు నన్ను జక్కఁగాఁ బ్రహరింపవలయును. ౧౧

పరాక్రమకాలివగుదశరథుడా! ఎవ్వతె స్తుతింపదగినవాడును బుద్ధిమంతుఁడునగు వెనిమిటిచే నమనయింపబడునో అస్త్రీ రెండుఁజూకంబులందును సౌఖ్యంబు నొందఁజాలదు. ౧౨

ధర్మజ్ఞుడవగు దశరథుడా! నేనుధర్మంబు నెఱుంగుదును; నీవు సత్యవాదివనియు నెఱుంగుదును; అయితే పుత్రదుఃఖంబునంజేసి యాలోచింపక యనుచితంబగుమాటం జెప్పితిని. క్షమింపవలయు. ౧౩

దుఃఖముచే ధైర్యము నశించును; దుఃఖముచే విద్యయు నశించును; అట్లు దుఃఖముచే నన్నియు నశించును. కావున దుఃఖమువంటిశత్రు వెవ్వఁడును లేడు. ౧౪

శత్రువు తటాలునం గొట్టినచో వాడెల్ల సహింపవచ్చును; అట్లు తటాఽన దుఃఖము సంభవించునో అది యతిస్వల్పమయినను దాని సహింపవలసిగాదు. ౧౫

పరాక్రమకాలివగు దశరథుడా! ధర్మజ్ఞులును వేదవేత్తలును, ధర్మధర్మంబులవిషయమయి యెంతమాత్రము సందేహంబు లేనివారలనగు మునీశ్వరులునుగూడ దుఃఖంబువచ్చునపుడు అక్షానంబు పొందెదరు.

రాముఁడు పనవాసంబునీయ సారంభించి యిప్పటికి అయిదురాత్రులయినది. అది పరమదుఃఖకలైన నాకు ఇర్బదు అయిదుసంక్సరంబులలో నుండునున్నది. ౧౬

అరామునిం దలంచుకొనఁగానే నదీవేగముచే నమద్రజిలము వృద్ధి

నదీవామివ వేగేన సముద్ర సలిలం మహత్.

౧౮

ఏవం హి కథయన్త్యాస్తు కౌసల్యాయా శ్శుభం వచః,
మద్దరశ్చై రభూ త్సుశోభో రజనీ చాభ్యవర్తత.
తథా ప్రసాదితో వాక్యై ర్దేవ్యా కౌసల్యాయా నృపః,
శోకేన చ సమాక్రాంతో నిద్రాయా వశ మేయివాక్.

౧౯

౨౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్విపష్టితమ స్సర్గః.

త్రి ప ష్టి త మ స్స ర్గః.

ప్రతిబుద్ధో ముహూర్తేన శోకోపహతచేతనః,
అథ రాజా దశరథ స్స చింతా మభ్యుదయత.

౧

రామలక్ష్మణయో జ్ఞైశ్చైవ వివాసా ద్వాసవోపమమ్,
అవివేశోపస్సర్గస్తం తమ సూర్య మివాఽసురమ్.

౨

సభార్యే నిర్గతే రామే కౌసల్యాం శోసలేశ్వరః,
వివక్షు రసితాపాక్షాం స్తృత్వా దుష్కృత మాత్మనః.

౩

స రాజా రజనీం వక్షీం రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్,
అర్ధరాత్రే దశరథ స్సంస్మరన్ దుష్కృతం కృతమ్.

౪

స రాజా పుత్రశోకార్తుః స్తృత్వా దుష్కృత మాత్మనః,
కౌసల్యాం పుత్రశోకార్తా మిదం వచన మబ్రవీత్.

౫

యదాచరతి కల్యాణి! శుభం వా యదివాఽశుభమ్,
తదేవ లభతే భద్రే! కర్తా కర్మజ మాత్మనః.

౬

నొందునట్లు, నామనామన ఆద్యక్షము వృద్ధిచొందుచున్నది. అని కొసల్య
దశరథునితోఁ జెప్పినది. ౧౮

ఇట్లు కొసల్య మంగళశరంబగుమాటం జెప్పుచుండఁగానే నూర్మ్యుఁ
డస్తమించె. అంత రాత్రియు వచ్చినది. ౧౯

దశరథమహారాజు ఆట్లు కొసల్యాదేవి మధురవాక్యముల నాశ్వాసింపఁ
బరమదుఃఖాకాంతుడైనను నిదురనొందెను. ౨౦

ఇది యలువదిరెండవసర్గము.

ఆలువదిమూడవసర్గము

అంత నా దశరథమహారాజు కొంతపడికి నిద్ర మేల్కొని బరమదుఃఖ
కుడై చింతనొందెను. ౧

రామలక్ష్మణుల నడవీకిఁ బంపుటచే దేవేంద్ర తుల్యుడగు నాదశరథుఁడు
నూర్మ్యుఁడు రామలక్ష్మణుల గ్రహించుటనట్లు మహాబ్రహ్మవంశు నొందెను. ౨

రాముఁడు భార్యతోఁగూడ వనంబునకుఁ బోయినప్పటికి కొసల
దేవతాధిపతి యగుదశరథుఁడు తాను మున్నుచేసిన పాపమును దలంచుకొని దాని
నల్లనికడకండ్లుగల కొసల్యకుఁ జెప్పఁగోచెను. ౩

రాము నడవీకిఁ బంపినప్పటికి నాదశరథమహారాజు ఆజీవరాత్రియందు
అర్ధరాత్రంబున మున్ను దాను జేసినపాపమును దలంచుకొనుచునుండెను. ౪

పుత్రదుఃఖంబునం బరితపించుచున్న యాదశరథమహారాజు తాను
మున్ను చేసినపాపముదలంచుకొని తనయట్ల పుత్రదుఃఖంబునొందియున్న
కొసల్యంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౫

మంగళస్వరూపిణిమగు కొసల్యా! మనుష్యుఁడు మంచిదిగాని చెడ్డదిగాని
యేకర్త మునుజేయునో ఆకర్త మువలన నట్టిఫలమునేటొందును. ౬

అయోధ్య—42

గురులాఘవ మర్థానా మారమ్భే కర్తాణాం ఫలమ్,
దోషం వా యో న జానాతి స బాల ఇతి హోచ్యతే. ౭

కశ్చి దామ్రవణం చిత్వా పలాశాం శ్చ నిషిచ్ఛతి,
పుష్పం దృష్ట్వా ఫలే గృధ్ను స్స శోచతి ఫలాగమే. ౮

అవిజ్ఞాయ ఫలం యో హి కర్త త్వే వాసుథావతి,
స శోచే త్ఫలవేశాయాం యథా కింశుక సేచకః. ౯

సోఽనా మామ్రవణం చిత్వా పలాశాం శ్చ న్యమేచయమ్,
రామం ఫలాగమే త్యక్త్వా పశ్చాచ్ఛోచామి దుర్జతిః. ౧౦

లబ్ధశబ్దేన కౌసల్యే! కుమారేణ ధనుష్టతా,
కుమారశ్శబ్దవేధితి మయా పాప మిదం కృతమ్, ౧౧

త దిదం మేఽనుసమ్ప్రీప్తం దేవి! దుఃఖం న్యయం కృతమ్,
సమ్మోహా దిహ బాలేన యథా స్యా ద్భక్షితం విషమ్. ౧౨

యథాఽన్యః పురుషః కశ్చి త్పులాశై ర్తోహితో భవేత్,
ఏనం మమాఽన్యవిజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమయం ఫలమ్. ౧౩

ఎవ్వడు కార్యముల నారంభించునప్పుడు వాని యెచ్చితక్కువలకు గుణికోవంబులను ఎఱుంగఁడో వానినే పండితులు మూఢుఁడని యందురు.

2

ఎవ్వడు పెద్దదిగా నుండరముగానున్న మోదుగుపువ్వుం జూచి యిదుకుఁ దగినఫలంబె యావృక్షంబున గల్గునని యెంచి ఫలమునం దాన గొని రంగులేనిదియుఁ జిన్నదియునగు పువ్వుంబుగలవి గావున మామిడిచెట్టు ఫలంబును జిన్నదిగానే యుండునను నభిప్రాయంబున మామిడిచెట్టు నఱికి మోదుగుచెట్టినే నీట్లహిసి పెంచునో అతఁడు ఫలప్రాప్తికాలంబున మోదుగు చెట్టుయందుఁ దాను దలంచినట్లు మహాఫలంబుగానక దుఃఖంబునొందును.

౩

ఎవ్వడు కార్యంబులఫలంబు నెఱుంగక మనసునకు వచ్చినట్లు కార్యములజేయునో అతఁడు మామిడిచెట్టినఱికి మోదుగుచెట్టుం బెంచినవాఁడువలె ఫలకాలంబున దుఃఖంబునొందును.

౪

మామిడితోఁపును నఱికి మోదుగుచెట్టున నీట్లహిసి పెంచినట్లు దుర్బుద్ధిగ నేను 'వేటాడునప్పుడు మృగంబులంజూచి వేయుటమాని నానికబ్బములనె గుఱిగాఁబట్టి బాణమువేయుచుంటిని, దానివలన నిప్పుడు ఫలప్రాప్తి కాలంబున రామునివిడిచి దుఃఖించుచున్నాను.

౫

కౌసల్యా! "ఈచిన్నవాఁడు 'శబ్దంబునె గుఱిగా పట్టివేయువాఁడ' నని ప్రసిద్ధిగాంచినవాఁడను భయమంతఁడ నగు నేను చిన్నప్పుడు ఈపాపముఁ జేసితిని.

౬

ప్రపంచంబున బాలుఁ డక్షానంబున విమంబుదిననేని యది యతని కెట్లు దుఃఖకరంబగునో అట్లు నే నక్షానంబునఁజేసిన పాపము ఇప్పుడు నాకు దుఃఖము గలుగఁజేసినది.

౭

ఒకానొక పురుషుఁడు చూడపువ్వుంబులు నుంచివిగా నుండుటం జూచి వానిఫలములును నుంచివిగా నుండునని భ్రమించినట్లు నేను మృగంబుంపుననే గుఱిగాఁబట్టి బాణంబువేసి వానింజంపుటవలనం గలంగు లోక

దేవ్యనూథా త్వ మభవో యవరాజో భవా మ్యహమ్,
తతః ప్రాప్తవదనుప్రాప్తా మద కామవివర్ధనీ. ౧౪

ఉపాస్య హి రసాన్భూమాం స్తస్త్వాచ జగదంశుభిః,
పరేతాచరితాం భీమాం రవిరావిశతే దిశమ్. ౧౫

ఉష్ణ మస్తద్దధే సద్య స్సీన్ధుగా దదృశిరే ఘనాః,
తతో జహృషీరే సర్వే భేకసారజ్జబ్ధిణః. ౧౬

ఋన్నపక్షో త్తరా సాన్నతాః కృచ్ఛాగ్రి దివ పతత్రిణః,
వృష్టివాతావధూతాగ్రా న్వాదసా నభివేదిరే. ౧౭

పతితేనామ్భసా చ్ఛన్నః పతమానేన చాసకృత్,
అబభౌ మత్తసారజ్జ స్తోయరాశి రి వా చలః. ౧౮

పాణ్డురాహణవర్ణాని స్తోతాంసి విమలా న్యపి,
సుస్రపు ర్గిరిథాతుభ్య స్సభస్త్వాని భుజజ్వలత్. ౧౯

[అకులారుణతోయాని స్తోతాంసి విమలా న్యపి,
ఉన్మార్గజలవాహీని బభూవు ర్జలదాగమే.]

తస్మి న్నతిసుఖే కాలే ధనుష్టా నిఘమా న్రథీ,
వ్యాయామకృతసజ్జల్ప స్సరయూ మన్వగాం నదీమ్. ౨౦

నిసానే మహిషం రాత్రే గజం వాఽభ్యాగతం నదీమ్,
అన్యం వా శ్వాపదం కంచి జ్ఞానాంసు రజితేన్ద్రియః. ౨౧

భూతింజాచి దానిఫలంబును అట్లై సర్వోత్తమంబుగా నుండునని భ్రమంబు నొందితిని. ౧౩

కానర్యా! నీ కప్పటికి వివాహము కాలేదు. మాకంద్రీగా రుండిరి. నేనును యువరాజుగా నుండిని. అట్టికాలంబున నొకానొకప్పుడు మదకామంబుల పృథ్విబొందించునట్టి వర్షాకాలంబు వచ్చినది. ౧౪

సూర్యుడు కిరణంబుల భూమియందలి రసంబులకు గ్రహించిభూమిని దమింపజేసి ప్రేతములచే నధిష్ఠితంబును భయంకరంబునగు దక్షిణదిక్కునొండెను. ౧౫

అప్పుడు వేడిమి నశించినది; చల్లనిమేఘంబులు చూపట్టినవి; అంతఃగవ్వలను జాతకపక్షులును నెమిల్లను సంతోషంబు నొందినవి. ౧౬

పక్షులు తెక్కలమీదిభాగములు దడియుటచే స్నానముచేసియున్నట్లు చూపట్టుచుఁ గవ్వంబున వానగాలిచేఁ గదలింపఁబడిన కొమ్మలుగల వృక్షంబులపై వ్రాలినవి. ౧౭

మదపుటేకుఁగు నిశ్చలంబై నిరంతరముగాఁ గురియుచున్న వర్షధారలచేఁ గవ్వంబును నిశ్చలస్తబ్ధకరంగంబగు సముద్రంబుకరణంబు చూడెను. ౧౮

జలంబులు స్వచ్ఛములయినను జలప్రవాహంబులు గైరికభాకుసంయోగంబున నొక్కచోఁ నెల్లనినై మఱియొకచో నెల్లనినై కార్పిచ్చుచేఁ గలిగిన బూడిదతో సర్పములువలెఁ గుటిలముగాఁ బ్రవహించినవి. ౧౯

స్వచ్ఛములగు జలప్రవాహములు వర్షము గురియుటచేఁ గలంగి ఖరదచే నెల్లనినై మిట్టప్రదేశంబులందుఁడుఁడు గూడఁ బాఱుచుండినవి. ౨౦

అతిసుఖకరంబగు నాకాలంబున నేను వేఘాదానోరి ధనుర్వాణంబులుదాల్చి రథంబునెక్కి సరయూపదియొద్దకుఁ బోతిని. ౨౧

నేను మూఘుడకు గాఢ్రున నచ్చట నీర్లుత్రాఁగడిప్రదేశమునం గాచి యూపి నీర్లుత్రాకుటకై యేటికివచ్చిన యెరులోతుకుగాని యేరుగురుగాని లేక యితరకుయిన క్రూరకృతంబులుగాని చూప నిశ్చయించితిని. ౨౨

[తస్మిం స్తత్రాహ మేకాన్తే రాతౌ వివృతకార్ముకః,

తత్రాహం సంవృతం వన్యం హతవాం స్తీర మాగతమ్,
అన్యం చాపి మృగం హింస్రం శబ్దం శ్రుత్వాఽభ్యుపాగతమ్,]

అథాన్ధకారే త్వశ్రౌషం జలే కుమ్భస్య పూర్యతః,
అచక్షుర్విషయే ఘోషం వారణస్యేవ నర్దతః. ౨౨

తతోఽహం శర ముద్భృత్య దీప్త మాశీవిహాపమమ్,
శబ్దంప్రతి గజవేపు రభిలక్ష్య త్వపాతయమ్. ౨౩

అముఖ్యం నిశితం బాణ మహ మాశీవిహాపమమ్,
తత్ర వాగుషసి వ్యక్తా ప్రాదురాసీ ద్వనాకసః. ౨౪

హః హేతి సతత స్తోయే బాణాభిహతమర్తణః,
తస్మిన్నిసతితే బాణే వా గభూ త్తత్ర మానుషీ. ౨౫

కథ మస్తుద్విధే శస్త్రం నివలేత్తు తపస్వినీ,
ప్రవివిక్తం నదీం రాత్రా వృదాహరోఽహ మాగతః. ౨౬
ఇహుణాఽభిహతః కేన కస్య వా కిం కృతం మయా?;

ఋషే ర్హి న్యస్తదణ్డస్య వనే వనేయ జీవతః. ౨౭
కథంసు శస్త్రేణ వధో మద్విధస్య విధీయతే,

జటాభారధర స్తైవ వల్కలాజినవాసయ. ౨౮
కో వధేన మమార్థి స్యా? త్కింవాఽస్యాపకృతం మయా?;

నే నాసరయూనదీతీరంబున నాయవతారరదేశంబునందు రాత్రి
నేకాంతంబున ధనువు నెక్కుకెట్టి జాగ్రత్తతోనుంటిని.

అచ్చట నేను గుప్తముగానుండి నా వినవచ్చిన శబ్దమును గుఱివట్టి
ఆసరయూతీరమునకువచ్చిన వ్యవస్థగంబు నొక్కటిని మఱియొక దుప్త
వ్యవస్థను జూపినాను.

అంత నంధకారంబునఁ గండ్ల కగవడనిర్థలంబున నేనుఁగు గర్భాధ్వని
వలెనన్న నీటిలోఁ గుంభంబును వంచుటంగలుగుశబ్దమును వింటిని. ౨౨

అంత నేను సర్పంబుధంగి వెలుంగుచున్న బాణంబునెల్ల యాగజంబుఁ
జంపంగోరినవాడనై యాధ్వనివచ్చినజాడ నెఱింగి యింతమాత్రముదూరం
బున గజంబుండునని నిశ్చయించి బాణరయోగంబుచేసితిని. ౨౩

నే నేతట్లు తీక్షణులగుబాణముం బ్రయోగించితినిో ఆతట్లుననుం
డియే బాణంబుచే మర్తస్థానమురం గొట్టబడి నీటంబడిన యొకానొకముని
కుమారకుని “అయ్యో! అయ్యో” అనెడు నతిపు స్పష్టముగా వినవచ్చినది.

బాణంబు వేసినంతనే యన్వటనుండి యిట్లని చునువ్యవస్థకు విన
వచ్చినది. ౨౪

నేను దపస్వినే! రానై నెట్లు బాణంబుపడినది?

నేను నీళ్లు మంచుకొనిపోవుటకై రాత్రి కాలంబున నెవ్వరును లేన
ప్పుడు విడికివచ్చినాను; న న్నెవ్వఁడు బాణముచేఁ గొట్టివాఁడు! నే నెవ్వని
కేమి అవకారముగా విచిరిసి? ౨౫

పరుల కెంతమాత్రమును హింసనేయక వనంబున ఫలంబులం దినుచుఁ
గాలంబును గడుపుదున్న నాయట్టిబుష్పిని ఆయుధముచే నెట్లు చంపి
వాఁడు!

జులనాథునిచి నారచీరలను గృష్ణాజనంబులనుగట్టుకొనియున్ననన్న
జుపి యెవ్వఁడు ప్రయోజనంబు నొందఁగోరివాఁడు! అతనికి నేనేమి యవ
కారముచేసిరిని?

ఏవం నిష్ఫల మారబ్ధం కేవలానర్థసుహితమ్.

౨౯

న కశ్చి త్సాగు మన్యేత య త్తైవ గురుతల్పగమ్,

నాహం తథానుశోచామి జీవితక్షయ మాత్మనః.
మాతరం పితరం చోభా వనుశోచామి మద్యధే,

30

తదేత నిఘనం వృద్ధం చిరకాలభృతం మయా.

30

మయి పశ్చత్వ మాపన్నే కాం వృత్తిం వర్తయిష్యతి,
వృద్ధౌ చ మూతాపితరా వహం చై కేషుణా హతః.

31

కేన స్త నిహతా స్సర్వే సుబాలేనాకృతాత్మనా,

తాం గిరం కరుణాం శ్రుత్వా మమ ధర్మానుకాక్షిణః.

33

కరాభ్యాం సతరం చాసం వృథితస్యాపతద్భువి,

తస్యాహం కరుణం శ్రుత్వా నిశి లాలపతో బహు.

34

సమ్భ్రాంత శ్శోకవేగేన భృశ మాసు విచేతనః,

తం దేశ మహ మాగమ్య దీనసత్త్వ స్సుదుర్జనాః.

35

అపశ్య మిషుణా తీరే సరయ్యా స్తాపసం హతమ్,

అవక్షేప్త జటాభారం ప్రవిధకలశోదకమ్,

36

సాంసుశోణితదిగ్భాజం శయానం శల్యపీడితమ్,

స మాముద్యీత్య నేత్రాభ్యాం త్రస్త మస్పృశ్యచేతసమ్.

37

ఇత్యువాచ తతః క్రూరం దిధక్షన్నివ తేజనా,

ఇట్లు గొప్ప యనర్థముమాత్రము గలుగునట్లు నిష్ఫలంబగుకార్యము నేరులబడినది. ౨౯

ఎవ్వరైనను ఇట్లు నన్నుఁ జంపినవాని గురుభార్యతోఁ బోయినవానిని భిక్షురించునట్లు భిక్షురింతురు.

నన్నుఁజంపినను సాప్రాణంబులొననదని నాకు దుఃఖంబులేదు; నేను జచ్చినపిమ్మట నాకలిదండ్రులం గాపాడువారై తప్పదును లేదే యని వారలం దలంచుకొని దుఃఖించుచున్నాను గాని నేఱుగాదు. 30

అనాకాలముగా నాచేతఁ బోషించుచున్నవృద్ధులగు నీదంపతు లిద్దఱును నేను మరణము నొందినపిమ్మట నెట్లు జీవించుదురు? 31

మిక్కిలియు మూర్ఖుఁడును క్షానపీతుఁడునగు నెవ్వఁడు ఒక్క బాణంబున నన్నును నాకలిదండ్రులను మమ్ముల మువ్వరినిం జంపివాఁడు? అని మునికుమారునిమాట వివచింపినది. 32

దుఃఖకరంబగు నాధ్వనిని విన్నవలె ఆధర్మభయంబున నామనంబు వ్యధికుంబగుటచేసి నాచేతులనుండి భయర్పాణంబులు నేలంబడినవి. 33

నేను రాత్రికాలంబున నట్లు విలపించుచున్న యామునికుమారులని దీనాలాపంబులు విని సంభ్రాంతుఁడనై పరమదుఃఖంబునొంది విసంక్షాద నైతిని. 34

అంత నేను మనంబున దైన్యంబు గదురఁ బరమదుఃఖితుఁడనై యచ్చటికిఁబోయి సరయునాతీరంబున బాణహతుడై నేలంబడి జటలు విరియందోసికొని కుండకానుండి కొంచెము చిందినయొదకముచే దదవబడి దేహంబంతయు నెత్తునును దుమ్మునుండేరి గ్రమ్ముకొని బాణపీడితుడై పడియున్న మునికుమారులఁ జూచితిని. 35, 36

ఆమునికుమారుఁడు భీతుఁడనై దిగులాందియున్న నన్ను దహించు వాడువలె బాణుకుఁజూపులంజూచి యంత బరువనవనంబున నిట్లని చెప్పెను. 37

కిం తవావకృతం రాజ! స్వనే నివసతా మయా. 3౮

జహీర్ష రమోఽభి గుర్వర్థం య దహం తాడిత స్త్వయా,

ఏకేన ఖలు బాణేన మర్త్య జ్యభిహతే మయి. 3౯

ద్వా వన్ధౌ నిహతౌ వృద్ధౌ మాతా జనయితా చ మే,

తౌ కథం దుర్బలా వన్ధౌ మత్ప్రీతిక్షౌ పిపాసితౌ. ౪౦

చిర మాళాకృతాం తృప్తాం కప్తాం సన్ధారయిష్యతః,

న నూనం తపసో వాఽస్తి ఫలయోగ శ్చుతస్య వా. ౪౧

పితా యన్తాం న జానాతి శయానం పతితం భువి,

జానన్నపి చ కిం కుర్యా దశక్తి రపరిక్రమః. ౪౨

భిద్యమాన మి వాశక్త స్త్రాతు మనోఽన్యో నగో నగమే,

పితు స్త్వ మేవ మే గత్వా శీఘ్ర మాచక్ష్య రాఘవ! ౪౩

న త్వా మచుదహే త్కున్దో వనం వహ్ని రి వైధితః,

ఇయ మేకపదీ రాజ! న్యతో మే పితు రాశ్రమః. ౪౪

తం ప్రసాదయ గత్వా త్వం న త్వాం స కుపిత శ్శవేత్,

విశల్యం కురు మాం రాజ! స్తర్త మే నిశిత శ్శరః. ౪౫

రుణద్వి మృదు సోత్సేధం తీర ఘమ్భురయో యథా,

దశరథమహారాజా ! తలిదండ్రులకొఱకు నీట్లదీసికొనిపోవుటకై వచ్చిన నన్ను బాణంబునం గొట్టిసావే ! వనంబునఁ దవచ్చుగావించుకొనుచున్న శేను నీ కట్టియపకార మేమిచేసితిని ? 30

నాదీపంబున నొక్కబాణంబు వేసినంతనె నేను జచ్చుటయేగాక వృద్ధులు నంధులు నగు నాతలిదండ్రు లిద్దఱునుం గూడఁ జచ్చిపోవుదురు. 31

లేవలేనివారలును అంధులును దప్పిగొని నారాకకెదురుమాచుచున్నవారలునగు నాతలిదండ్రులు బహుకాలమువఱకు "చిన్నవాఁడు నీట్లదీసికొని వచ్చు" ననియెడు నానచే దుస్సహంబగుదప్పి నడంచుకొని యుండుఁ గలదు. 32

ఎంతమనిచేసినను ఎంత విద్యసంపాదించినను ఏమియు ఫలంబులేదు; అధికంబగుకష్టమును విద్యయునుగల నేను ఇప్పుడు మాతండ్రికిఁగూడఁ జెలియనట్లు కేలంబడి పొరలుచున్నానుగదా ! 33

నడచుటకునుగూడ శక్తిలేని నాతండ్రి నే నిట్లు పడియుండుటఁ జెరింగినను ఏమిపేయఁగలదు? గాలిమొదలగువానిచే పృథ్వును విఠిలిపడుచుండఁగా పఱియొక్కపృథ్వును మాచుచున్నను దానికేమిసాహాయ్యము పేయఁగలదు ? 34

దశరథుడా ! నీవే క్షిప్రముగా నాతండ్రియొద్దకుఁబోయి నానంగతిఁ జెప్పుము ; అంత వృద్ధిఁబొందిన కార్పిచ్చు వనములొ దహించునట్లు ప్రధ్దుడై నిన్ను దహించుడు. లేనిచో దహించును. 35

ఈకాలిప్రోవలొనే పోయిచో నాతండ్రియాశ్రమమునకుఁ బోగలవు, నీవు పోయి ఆయనకు బసవ్నుంజేయుము. కుపితుడై నిన్ను శపింపకుండును. లేనిచో నవశ్యము శపించును. 36

దశరథమహారాజా ! నామేనిలాని బాణంబును లెఱికిపేయుము; జలప్రవాహము ఉన్నతంబగు నినుకచేరైన తీరంబును గరఁగఁజేయునట్లు ఈ

సశల్యః క్షిశ్యతే ప్రాణై ర్విశలోఽవిశిష్యతి. ౪౬

ఇతి మా మవిత చ్చింతా తస్య శల్యావకర్షణే,

దుఃఖతస్య చ దీనస్య మమ శోకాతురస్య చ. ౪౭

లక్షయామాస హృదయే చింతాం మునిసుతస్తవా,

తామ్యమాన స్స మాం కృచ్ఛాద్ దువాచ పరమార్తవత్. ౪౮

సీదమానో విపృత్తాఙ్గో వేష్టమానో గతః క్షయమ్,

సంస్తభ్య శోకం ధైర్యేణ స్థిరచిత్తో భవానఘ!. ౪౯

బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపం హృదయా దపనీయతామ్,

న ద్విజాతి రహం రాజ! న్నాభూ తే మనసో వ్యథా. ౫౦

శూద్రాయా మస్మి వై క్షేప జాతో జపపదాధిప!,

ఇతివ వదతః కృచ్ఛాద్ బాణాభిహతమర్కణః. ౫౧

విఘ్నాల్లతో విచ్ఛేదస్య వేపమానస్య భూతలే,

తస్య త్వానమ్యమానస్య తం బాణ మహ ముద్ధరమ్. ౫౨

స మా ముద్వీక్ష్య సంత్రస్తో జహా ప్రాణాంస్తపోధనః,

జలాద్భ్రీగాత్ర స్త విలప్త్య కృచ్ఛాద్

ఘర్షవ్రణం సంతత ముచ్ఛ్వసస్తమ్,

శ్రీశ్రీబాణంబు నామర్తస్థానంబును హింసించుచున్నది. అని మునికుమారకుడు. కాలోఁ జెప్పెను. ౪౫

ఈమునికుమారుడు బాణంబులోనే యున్నచో బాధపడును; బాణంబును బెరికివేయఁడు నేని చృతిఁబొందును; అని యాబాణంబును బెరికివేయు విషయమై నాకుఁ జింతగలిగినది. ౪౬

అప్పు డమ్మనికుమారకుడు ఇంతటి యకార్యంబుఁ జేసితివే యని దుఃఖికుండను బ్రహ్మహత్యగల్గునో యేమో యని దుఃఖిపీడితుఁడనగు నా మనసునందలిభావమును తెలిసికొనెను. ౪౭

ఆమునికుమారకుఁ డట్లు పరమబాధనొందుచుఁ బరమార్తియుక్తుడై దుఃఖికుండై దేహంబంతయుఁ దిరుగుడువడువాడై నేలం బొరలుచు మరణ కాలగతుడై నన్నుఁజూచి యిట్టని చెప్పెను. ౪౮

నేను దైర్ఘ్యముచే దుఃఖింబు నణించుకొని యున్నాను; అట్లు నీవును గళపకవడకుము; నన్నుఁ జంపుటవలన బ్రహ్మహత్య సంభవించిన దనుసంత యంబును విడువుము. ౪౯

దశరథమహారాజా! నేను బ్రహ్మణుఁడనుగాను; నీవు మనంబున దుఃఖింపవలదు; ఈద్రస్త్రీయందు వైశ్యునికేఱుటైన కరణుఁడనువాడను; అని యామునికుమారుడు కాలోఁ జెప్పెను. ౫౦

అతికష్టంబున నా కిట్లుచెప్పి మర్తస్థానంబున బాణంబుచే బాధింపఁ బడుచున్నవాడు కావున నొకప్పుడు దిరుగుడువడుచు నొకప్పుడు నిశ్చల యై మఱియొక్కప్పుడు నేలం బొరలుచు దేహంబును ముణుచుకొనియున్న యామునికుమారుని దేహమున నాటియందు బాణంబును బెరికిరిని. ౫౧

అంత నా కచోధనుడు పరమార్తుడై నన్నుఁజూచుచునే ప్రాణంబులం బరిత్యజించెను.

మంగళరూపిణివగుకౌసల్యా! అప్పు డిట్టలికష్టంబున రోదనంబుఁ గావించి యంత మాటలాడఁజాలక గిట్టూర్పులంపుచ్చుచున్నవని జలముచే

తత స్సరయ్యాం త మహం శయానం
సమీక్ష్య భద్రేఽస్మి భృశం విషణ్ణః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రిషష్టితమస్సర్గః.

చ తు ష్ప త్తి త మ స్స ర్గః.

వధ మప్రతిరూపం తు మహారే స్తస్య రాఘవః,
విలప న్నైవ ధర్మాత్మా కౌసల్యాం పున రబ్రవీత్.

౧

తదజ్ఞానా న్తహ త్పాపం కృత్వాఽహం సంకులేద్రియః,
ఏక స్త్వచిన్తయం బుద్ధ్యా కథం ను సుకృతం భవేత్.

౨

తత స్తం ఘట మాదాయ పూర్ణం పరమవారిణా,
ఆశ్రమం త మహం ప్రాప్య యథాఽభ్యాతపథం గతః.

౩

త త్రాహం దుశ్చలా వన్ధౌ వృద్ధా వపరిణాయకౌ,
అపశ్యం తస్య పితరా లూనపక్షౌ వివ ద్విజౌ.

౪

తన్నిమిత్రాభి రాసీనౌ కథాభి రపరిక్రమా,
తా మాశాం మత్క్రుతే పీనా పుదాసీనా వనాథవత్.

౫

శోకోపహతచిత్త శ్చ భయసంత్ర స్తచేతనః,
తచ్ఛాఽశ్రమపదం గత్వా భూయ శ్శోక మహం గతః.

౬

పథశబ్దం తు మే శ్రుత్వా ముని ర్వాక్య మభాషత,

దడిసి జీవస్థానంబున ప్రణంబునొంది సరయునాదీతీరంబునఁ జరుండియున్న వాని నాచు నికుమారకుంజాచి మిక్కిలియు దుఃఖితుడనైతిని. అని దశరథుఁడు కానల్యతోఁ జెప్పెను. ౧౩

ఇది యటువదిమూడవసర్గము.

అటువదినాల్గవ సర్గము

ధర్మాత్మఁడగు నా దశరథుఁడు అట్లు ఆచుహర్షి కుమారుని దా నక్రమంబుగాఁ జంపుటనుగుఱించియే విలపించుచుఁ గౌసల్యంజాచి మఱల నిట్లని చెప్పెను. ౧

అట్లజ్ఞానంబున నామహాపాపంబుగావించి యంత మనంబున దుఃఖంబు నొంది నే నొక్కండనే “ఇంక నాకు మేలుగలుగవిధం బెట్లు?” అని నా ఖడ్గిచే నాలాచించితిని. ౨

అంత నే నామునికుమారకుండు చెప్పినట్లే సేయ నిశ్చయించి పరమంబగుజలముచే నిండియున్న యాఘటంబు దీసికొని యతండు చెప్పిన వారిలోఁబోయి యాశ్రమంబుఁ జేరితిని. ౩

అయ్యాశ్రమంబున దుర్బలులును గ్రుడ్డివారలును జేయిపట్టితీసికొని పోవు మవిషియు లేనివారలును తెక్కలుదెగిన పక్షులధంగి నున్నవారలును అకొడుకునుగుఱించియే యయ్యైమాటలు జెప్పుకొనుచు నడవఁజాలరుకావున నొక్కచోఁ గూర్చుండియున్నవారలును నానిమిత్తంబున నాశ్రుక్రవించు కాశనుగూడ విడువఁబోవువారలును బ్రయత్నకూఠ్యులును అనాథులనగు నామునికుమారకుని తలిదండ్రులం జూచితిని. ౪, ౫

ఆమునికుమారకుం జంపుటచేతనే పునఃదుఃఖంబును మహాభయంబునుం బొందియున్న నేను ఆయాశ్రమంబునకుఁబోయి యాదంపతులఁ జూచినంతనే నాదుఃఖంబు మఱియు సరికయించినది. ౬

అటుపి నాకాలిచప్పుడు విన్నంతనే యిట్లని చెప్పెను.

కిం చిరానుసి మే పుత్ర! పానీయం క్షీప్ర మానయ. ౭

యన్నిమి త్త మిదం తాత! సలిలే క్రీడితం త్వయా,
ఉత్కణ్ఠితా తే మాతేయం ప్రవిశి క్షీప్ర మాశ్రమమ్. ౮

య ద్వ్యశీకం కృతం పుత్ర! మాత్రా తే యది వా మయా,
న త న్ననసి క ర్తవ్యం త్వయా తాత! తస్మిన్నా. ౯

త్వం గతి స్త్వగతీనాం చ చక్షు స్త్వం హీనచక్షుషామ్,
సమాసక్తా స్త్వయి ప్రాణాః కిం త్వం నో నాభిభాషసే. ౧౦

ముని మవ్యక్తయా వాచా త మహం సజ్జమానయా,
హీనవ్యజ్ఞనయా ప్రేక్ష్య భీతో భీత ఇవాబ్రువమ్. ౧౧

మనసః కర్త చేష్టాభి రభిసంస్తభ్య వాగ్బలమ్,
ఆచచక్షే త్వహం తస్మై పుత్రవ్యసనజం భయమ్. ౧౨

క్షత్రియోఽహం దశరథో నాహం పుత్రో మహాత్మనః,
సజ్జనావమతం దుఃఖ మిదం ప్రాప్తం స్వకర్మజమ్. ౧౩

భగవం! శ్వాపహస్తోఽహం సరయుతీర మాగతః,
జహంసు శ్వాపదం కంచి న్నిపానే చాఽగతం గజమ్. ౧౪

తత శ్చుతో మయా శబ్దో జలే కుమ్భస్య పూర్యతః,
ద్విపోఽయ మితి మత్స్యాఽయం బాణేనాభిహతో మయా.

నాకొడుకా! ఏల జాగుచేసెదవు? కిన్నుముగా జలము దీసికొని రమ్మ. ౩

నాయనా! నీవిదివఱకు జలము దీసికొనిరాకుండుటవలన నీవు జలంబున నీదులాడుచుండినట్లున్నది; నీతల్లి నీవు రానందున దిగులువడియున్నది? కిన్నుముగా నాశ్రమంబుగానికి రమ్మ. ౪

కొడుకా! నీతల్లిగాని నేనుగాని నీకేమైన నప్రియంబుగావించియుండుమేని నీవు తపస్వివగుటంజేసి దానిమనంబుగా నెంతమాత్రము నుంచవలదు. ౫

మాకు నడచుటకు శక్తిలేకున్నను నీవలన నడచుచున్నాము; ఆంధుల మగుమాకు నీవే నేత్రము; మాప్రాణంబులు నీయందున్నవి; నీవేల మాతో విభవదు మాటలాడకున్నావు? ఆని యాముని చెప్పెను. ౧౦

నేను ఆమునీశ్వరంజూచి మిక్కిలియు భయంబునొంది తడఁబడుచుఁ గొన్నియత్నంబులు వదలుచు నప్పవ్వంబగువాక్యంబున నిట్లని చెప్పినాను. ౧౧

నేను వ్యాపారాంతరానుసంధానాదులచే మనసునందలి భయమును నోరు తడఁబడుటను అణించుకొని ఆమునీశ్వరనకుఁ బుత్రమరణంబును ఇట్లని చెప్పెని. ౧౨

నేను క్షత్రియఁడను; నాపేరు దశరథఁడని యందురు; నేను చువోత్పదవగు సీపుత్రుండనుగాను; పూర్వకర్తమువలన సత్పురుషునిదికంబగు నీ దుఃఖం బిప్పుడు వచ్చినది. ౧౩

భగవంతుడా! నేను ఏటికా నీర్హత్రాగవచ్చిన దుష్టజంతువునుగాని యేమగునుగాని చంపఁగోరి ధనుర్ధరుండనై సరయూతీరంబునకు వచ్చినాఁడను. ౧౪

అంత నేను నీటిలోఁ గుండనుముంచుధ్వనిని విని యీధ్వని ఏనుగు శ్వనిగానుండునని తలంచి యీధ్వనినే గుఱిఁబట్టి బాణము వేసితిని. ౧౫

అయోధ్య—43

గత్వా నద్యాస్తత స్తీర మపశ్య మిషుణా హృది,
వినిర్భిన్నం గతస్రాణం శయానం భువి తాపసమ్,
భగవ! ఇచ్ఛబ్ధ మాలక్య మయా గజజిఘాంసునా,
విస్మజ్ఞోఽమృశి నారాచస్తేన తే నిహత స్సుతః.

౧౬

౧౭

తత స్త న్యైవ వచనా దువేత్య పరితప్యతః,
స మయా సహసా బాణ ఉధృతో మర్శత స్తవా.

౧౮

స చోద్ధృతేన బాణేన తత్రైవ స్వగమాస్థితః,
భవంతా వితరాళోచ న్నన్ధా వితి విలప్య చ.

౧౯

అజ్ఞానా ద్భవతః పుత్ర సృహసాఽభిహతో మయా,
శేష మేవం గతే యతస్యా త్ర త్ప్రసీదతు మే మునిః.
స తచ్చుర్యా వచగి క్రూరం మయోక్త మఘశంసినా,
నాశక త్రప్ర మాయాస మకర్తుం భగవా నృషిః.
స బాష్పపూర్ణ వదనో నిశ్శ్వస న్మోకకర్మితః,
మా మువాచ మహాతేజాగి కృతజ్ఞాని ముపస్థితమ్.

౨౦

౨౧

౨౨

యద్యేతదశుభం కర్త న త్వం మే కథయే స్వయమ్,
ఫలే హ్యర్థా స్త తే రాజ! ప్షుద్య శ్శతసహస్రభా.

౨౩

క్షత్రియేణ వధో రాజ! వానప్రస్థే విశేషతః,
జ్ఞానపూర్వం కృతస్థానా చాచ్యవయే దపి వక్త్రణమ్.

౨౪

సప్తథా తు ఫలే హ్యర్థా మునా తపసి తిష్ఠతి,
జ్ఞానా ద్విస్మజత శ్శస్త్రం తాదృశే బ్రహ్మవాదిని.

౨౫

అత నేను నదిలోనికిఁబోయి అొమ్మున బాణంబు నాటుటంజేసి
ప్రాణంబులు వోయినట్లు నేలంబడియున్న ఋషికుమారుం జూచితిని. ౧౬

భగవంతుఁడా! మాహాత్మ్యముగలవాఁడా! నేను భర్తని గుఱివట్టి
శ్రేయస్సును జంపఁగోరి జలంబుల బాణంబు విడిచితిని; దానిచే నీకొడుకు
పచ్చెను. ౧౭

అత నే నతనియొద్దకుఁబోయి యతఁడు బాణవేదనను సహించు
శాలక దానిని బెఱికివేయునుని చెప్పుటచే నతనిమాటప్రకారము క్రమమున
అబాణమును బెఱికివేసితిని. ౧౮

అబాణంబు బెఱికినంతనె యతఁడు “నాకలిదండ్రులు గుడ్డివారలే
వారల నెవ్వరుపోషింతురు” అని మిమ్ములంగూర్చి దుఃఖించుచు న్వర్తంబు
నొందెను. ౧౯

‘నే నజ్ఞానంబున నీకొడుకుం జంపినాను; ఇంకఁ జేయవలసినదేమి
యున్నదో దాని నానతిమ్ము’ అని ఆఘుషితోఁ జెప్పినాను. ౨౦

భగవంతుఁడగు నామహర్షి నేను జెప్పినదుఃఖకరమును భయంకరం
బునగు మాటనువిని కోపము నణించుకొనుటకు శక్తుఁడు కాఁడయ్యెను. ౨౧

మహాలేఖాఁడగు నామహర్షి దుఃఖితుఁడై ముఖంబునిండఁ గన్నీళ్లు
గాఱి నిట్టూర్పులంపుచుచుఁ జేతులుమొగుడ్చుకొని సమీపంబుననున్న
పన్నంజూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౨౨

దశరథమహారాజా! ఇట్టియమంగళకార్యమును నీవైయే నాకుఁ జెప్పుక
ఁడువిధమున నాకుఁ దెలియునేని యాక్షణమే నీతల లక్షపఱియలుగా
విసిపోవును. ౨౩

దశరథమహారాజా! రాజగువాఁడు తెలిసి ఎవ్వనినైన అందువిశేషించి
వానప్రస్థంజంపునేని యతఁడు దేవేంద్రుఁడైనను స్వస్థానంబునందుండి
చ్యుతుండగును. ౨౪

తపంబుచేసికొనుచున్న బ్రహ్మవేత్తయగుమునివైఁ దెలిసి యాయుధంబు
వేయునట్టివానికిరను పెక్కుపఱియలయి పగులును. ౨౫

అజ్ఞానా ద్ధి కృతం యస్తా దిదం తేనైవ జీవసి,
అపి హ్యద్య కులం న స్యా దిత్వాకూణాం కుతో భవాత్. ౨౬

నయ నౌ నృప! తం దేశమితి మాం చాభ్యభాషత,
అద్య తం ద్రష్టు మిచ్ఛానః పుత్రం పశ్చిమదర్శనమ్. ౨౭
రుధిరేణావసీక్తజం ప్రకీర్ణజినవాసనమ్,
శయానం భువి నిస్సంజ్ఞం ధర్మారాజవశం గతమ్. ౨౮
అథాహమేక స్తం దేశం నీత్వా తౌ భృశదుఃఖతౌ,
అస్పర్శయమహం పుత్రం తం మునిం సహ భార్యయా. ౨౯

తౌ పుత్ర మాత్తన స్సప్తప్రేక్షా త మాసాద్య తపస్వినౌ,
నివేతతు శ్శరీరేఽస్య పితా చాన్యేద మబ్రవీత్. ౩౦

నాభివాదయసే మాఽద్య న చ మా మభిభాషసే,
కింను శేషే తు భూమా త్వం వత్స! కిం కుపితో హ్యసి. ౩౧

న త్వహం తే ప్రియః పుత్ర! మాతరం పశ్య ధార్మిక!,
కింను నాల్గినే పుత్ర! సుకుమార! వచో వద. ౩౨

కస్య వాఽపరరాత్రేఽహం శ్రోష్యామి హృదయంగమమ్,
అథీయానస్య మధురం శాస్త్రం వాఽన్య ద్విశేషతః. ౩౩

శోమాం సస్థ్యా ముపా వైవ్రవ స్నాత్వా హతహతాశనః,
శ్లాఘయిష్య త్యుపాసీనః పుత్రశోకభయార్ద్రతమ్. ౩౪

నీ పీకార్యమును అజ్ఞానమునఁ జేసినావు కావుననే బ్రతికి యున్నావు; తెలిసియే చేసియుండువేని మిఁఁకువలంబుతయు నీక్షణంబుననే నశించును; ఇంక నీ వెంతమాత్రము? అని యామునిచెప్పెను. ౨౬

దశరథమహారాజా! ఈకాలమునందక్క నిక నెప్పుటిని నా కొడుకుం బాదలేము కావున నిప్పుడు నెత్తుటందోగుచుఁ గృష్ణాదీనవస్త్రంబు దొలఁగ నేలంబడి నిస్సంజ్ఞుడై యనువశంగతుడై యున్నత్రుంజాడఁ గోరెదము; మమ్ము ఆచోటికిం గొనిపొమ్ము. అని నాతోఁజెప్పెను. ౨౭, ౨౮

అంత నేను బరమదుఃఖితులగు నాదంపతుల నచోటికిం గొనిపోయి వారలంధులు కావున నేనే యామునిని అతనిభార్యకును వారలకొడుకు కళేబరంబును దాకించిలిసి. ౨౯

అమునిదంపతు లిర్వరులు దమకొడుకునొద్దకుఁబోయి యతనిం జేతు లార న్పొకించి దుఃఖంబున నతనిదేహమువైఃబడి; ఆండు దండ్రె యిట్లని విలపించెను. ౩౦

బిడ్డడా! నన్నుఁజూచి నమస్కారంబు నేయవు; ఏమియుం బలు కవు; ఊరక నేలవై బరుండియున్నావు; నాపై నేమైనఁ గోపము నొంది యున్నావా యేమి? ౩౧

ధార్మికుడవగు కొడుకా! నాపై నీకుఁ బ్రీతిలేదేని నన్నుఁ జాడ వలదునరే; నీకల్లివచ్చియున్నది చూడుము; మమ్ముఁ గౌగిలించుకొనకున్నా నేమి! మృదుమధురంబగుమాటం జెప్పుము. ౩౨

ఇక నెవ్వఁడు అర్థరాత్రంబునలేచి వేదకాస్త్రంబులనేమి యిశరముల నేమి చదువుకొనుచుండఁగా మనోహరంబును మధురంబునగు నాధ్వని నేను వినఁగలను? ౩౩

ఇక నెవ్వఁడు స్నానముచేసి సంధ్యనుపాసించి యగ్నిహోత్రము నందు హోమంబుగావించి నాసమీపంబునం గూర్చుండి పుత్రదుఃఖ వీడియండ నగు నాకు కుశ్రూష నేయఁగలఁడు? ౩౪

కస్తమూలఫలం హృత్వా కో మాం ప్రియమివాతిథిమ్,
భోజయిష్యత్యేకర్తణ్య మప్రగ్రహ మనాయకమ్.

34

ఇమా మన్థాం చ వృద్ధాం చ మాతరం తే తపస్విసీమ్,
కథం వత్స! భరిష్యామి కృతాం పుత్రగర్హిసీమ్.

35

తిష్ఠ మాం మాగమః పుత్ర! యమస్య సదనం ప్రతి,
శ్వో మయా సహ గత్వాసి జనన్యా చ సమేధితః.

36

ఉభావపి చ శోకార్తా వనాథౌ కృపణౌ వనే,
క్షిప్ర మేవ గమిష్యావస్త్వయా హీనౌ యమక్షయమ్.

37

తతో వైవస్వతం దృష్ట్వా తం ప్రవక్ష్యామి భారతీమ్,
క్షమతాం ధర్మరాజో మే బిభృయా త్సితరా వయమ్.

38

దాతు మ్నూతి ధర్మాత్తా లోకపాలో మహాయశాః,
ఈదృశస్య మమాక్షయ్యా మేకా మభయదక్షిణామ్.

౪౦

అపాపోఽసి యదా పుత్ర! నిహతః పాపార్తణా,
తేన సత్యేన గచ్ఛాంశు యే లోకా శ్శస్త్రయోధినామ్.

౪౧

యాన్తి శూరా గతిం యాం చ సంగ్రామే వ్యనివర్తినః,
హతాస్త్యభిముఖాః పుత్ర! గతిం తాం పరమాం వ్రజ.

౪౨

యాం గతిం సగర శ్చైవోద్ధి దిలీపో జనమేజయః,

ఇక నెవ్వడు సీతలాని తామగడ్డ మున్నగుగడ్డలను మిట్టలాఁ బుట్టు చేమగడ్డలు మున్నగువానిని ఫలంబులను గొనితెచ్చి కర్తాస్థానంబు నందనమర్థుండను నీవారాదినంగ్రహము లేనివాఁడగు గజ్జలట్టుగొని నడపించు కొని పోవువాఁడునుంగూడ లేనివాఁడనగు నాకుఁ బ్రియాలెఱికింబోలె భోజనంబుఁ బెట్టును? 37

బిడ్డడా! దిక్కులేనిదియు సంధురాలును వృద్ధయు దుఃఖితయును గొడుకునం దధికాశగలదియునగు నీతల్లిని నీవు పోయినవెనుక నే నెట్లు పోషింపగలను? 38

కొడుకా! నిలుపుము; పోవలదు; రేపు నాతోను దల్లితోనుగూడి యమునియొద్దకుఁ బోవచ్చును. 39

అడవియందు నీచేత విడువంబడి యనాథులమై దుఃఖితులమై దీనులమై నిమిషమైన నుండఁజాలము; మేమును నీతోఁగూడ యమలాకంబునకు వచ్చెదము. 40

అంత నేను యముంజూచి “నాకుమారుఁడు తలిపండ్రులకుఁ జక్కఁగా శుశ్రూషణయి వాడు; ఇతఁ డాలస్యంబుగా వచ్చుటకై ఊమింప వలయు” అని యిట్లు ప్రార్థించెదను. 41

ధర్తాత్మఁడును మహాయశశ్శాలియు నగు యముండు ఇట్టి యనాథుండ నగు నాకు నాశరహితంబగు నీయొక్క యభయదానము నవశ్యము నేయును. కొడుకా! పాపిష్ఠుఁడగు నీదళరథుఁడు చంపుటచే నీపాపంబు పోయి నది; అందువలన సత్యబలంబున యుద్ధంబునీయవారల కేలాకంబులగులుగనో నీ వాలోకంబులం బొందుము. 42

కొడుకా! కూరులు యుద్ధంబుల వెనుకకు మఱుక యధిమంబులు పోరుచుండి హతులై యేగలెం బొందుడరో నీవును జరమంబుయిన ఆగరికిం బొందుదువుగాక. 43

ఓన్నికొడుకా! సగరుండును కైబిల్లిండును చిరీపుండును జుమే

630 అయోధ్యాకాండే - చతుష్షష్టితమస్సర్గః సర్గము.

నహుషో దుష్టుమారశ్చ ప్రాప్తా స్తాం గచ్ఛ పుత్రక! ౪౩

యా గతి స్సర్వసాధూనాం స్వాధ్యాయా త్తపసాచ యా,
యా భూమిదస్యాఽహితాగ్నే రేకపత్నివ్రతస్యచ. ౪౪

గోసహస్రప్రదాత్యాణాం యా యా గురుభృతా మపి,
దేహన్యాసకృతాం యాచ తాం గతిం గచ్ఛ పుత్రక! ౪౫

సహి త్వస్మిన్కులే జాతో గచ్ఛత్యమశలాం గతిమ్,
సతు యాస్యతి యేన త్వం నిహతో మమ బాధనః. ౪౬

ఏవం స కృపణం తత్ర పర్యదేవయతాసకృత్,

తతోఽస్మై కర్తు ముదకం ప్రవృత్త స్సహభార్యయా. ౪౭

స తు దివ్యేన రూపేణ మునిపుత్ర స్స్వికర్తభిః,
'స్వర్గ మధ్యారుహ త్త్విప్రం శక్రేణ సహ ధర్మవితే. ౪౮

ఆబభాషేచ తౌ వృద్ధౌ సహశక్రేణ తాపసుః,
ఆశ్వాస్యచ ముహూర్తం తు పితరౌ వాక్య మబ్రవీత్. ౪౯

స్థాన మస్మి మహా త్ప్రాప్తో భవతోః పరిచారణాత్,
భవంతా వపి చ క్షిప్రం మమ మూల ముపైష్యతః. ౫౦

జయించును నహుషుడును దుందుమారుడును ఏగలించొందిరో నీ వాగలించ
బొందుదువుగాక. ౪౩

చిన్నికొడుకా! సత్పురుషులకందఱును ఏగలిగెల్లనో వేదాధ్యయన
మును చేసినవారలను దపంబు సల్పినవారలును ఏగలి నధిగమింతురో భూదా
నముః జేసినవానికిని ఆహితాగ్నికిని ఒకభార్యనే స్వీకరించి యాబితతోడక్క
నితరస్త్రీలయందఱియందును ఎప్పుడును సంభోగాదులు సేయనివానికిని ఏగలి
ప్రాప్తించునో వేయిగోవు లాస-గినవార లేగలించొందుదురో గురువుల
బోషించినవార లేగలి బొందుదురో గంగాయమునాసంగమాదులయందు
కల్పభూర్వకముగా దేహత్యాగముః జేసినవారలకు ఏగలి ప్రాప్తమగునో
నీవట్టిగతులం బొందుదువుగాక. ౪౪, ౪౫

కపోనిష్ఠులమగు మావంశంబునం బుట్టినవా డెవ్వఁడును దుర్గ లింబొం
దఁడు; నాపుత్రుడవగు నిన్నుఁ జంపినట్టిదశరథమహారాజామాత్రము దుర్గలిం
బొందును. అని యామునికుమారునితండ్రి విలపించెను. ౪౬

అచ్చట నా మునికుమారకునితండ్రి యిట్లు పలుమాఱు రోదనంబుఁ
జేసెను.

అంత నతఁడు భార్యంగూడి ఓమారునకు సంస్కారంబుగావించి
యందకక్రియలంజేయ నారంభించెను. ౪౭

ధర్మవేత్తయగు నామునికుమారుఁడు దనపుణ్యకర్మలలంబు దివ్యరూ
పంబునొంది ఇంద్రుఁడు వెంబడింప రథంబున స్వర్గలోకంబునకుం బోయెను.

ఆమునికుమారుఁడు ఇంద్రునితోఁగూడ వృద్ధులగు నతని తలిదండ్రులం
బొంత యూజడించి యంత నిట్టనిచెప్పెను. ౪౮

సేయ మీకు శుశ్రూషసేయుచుండుటంజేసి పూజ్యులగు స్థానము
జొందినాఁడను. మీరును ఇంక శీఘ్రంబుగానే నాయెద్దకు రాగలరు. అని
యామునికుమారుఁడు తలితండ్రులతోఁ జెప్పెను. ౪౯

ఏవ ముక్త్వా తు దివ్యేన విమానేన వపుష్పతా,
అరురోహ దివం ఊప్రం మునిపుత్రో జితేంద్రియః. ౫౧

స కృత్వా తూదకం తూర్జం తావస స్సహ భార్యయా,
మా మువాస మహాతేజాః కృతాజ్ఞలి ముపస్థితమ్. ౫౨

అద్యైవ జహి మాం రాజ! స్తరణే నాస్తి మే వ్యథా,
యచ్ఛరేణైకపుత్రం మాం త్వ మకార్షి రపుత్రకమ్. ౫౩

త్వయా తు యదవిజ్ఞానాన్నిహతో మే సుత శ్శుచిః,
తేన త్వా మభిశస్సాస్మి సుదుఃఖ మతిదారుణమ్. ౫౪
పుత్రవ్యసనజం దుఃఖం యదేత స్తమ సామ్ప్రీతమ్,
ఏవం త్వం పుత్రశోకేన రాజ! న్కాలం కరిష్యసి. ౫౫

అజ్ఞానాత్తు హతో యస్తా శ్చ త్త్రియేణ త్వయా మునిః,
తస్తా త్త్వం నావిశత్యాశు బ్రహ్మహత్యా నరాధిప! ౫౬
త్వా మవ్యేతాదృశో భావః ఊప్రమేవ గమిష్యతి,
జీవితాంతకరో ఘోరో దాతార మివ దక్షిణా. ౫౭

ఏవం శాపం మయి న్యస్య విలప్య కరుణం బహు,
చిత్ మారోఽప్య దేహం త న్నిఘనం స్వర్గ మభ్యయాత్. ౫౮
తదేత చ్ఛిస్తయానేన స్మృతం పాపం మయా న్యయమ్,
తదా బాల్యా త్కృతం దేవి! శబ్దవేధ్యానుశిక్షిణా. ౫౯

జేలేంద్రియం దగు నామనికుమారకుఁ డిట్లు తలదండ్రులకుం జెప్పి.
ప్రశస్తంబగు దివ్యదిమానంబు నారోపించి కిఘ్రింబున పర్వంబు
నొందెను. ౫౦

మహాప్రభావుఁడగు నాతాపయందు భార్యతోఁగూడఁ బుత్రునకు జలతర్ప
ణంబు గావించి సమీపంబునఁ జేమోడ్చుగీలించి నిలుచున్న నన్నుంజూచి
యిట్లని చెప్పెను. ౫౧

దశరథమహారాజా! ఒక్కడేకొడుకుగల నాకొడుకును బాణంబుచే
జంపి నన్నపుత్రునిఁగాఁ జేసినావు కావున నిప్పుడే నన్నుంఁగూడఁ జంపుము;
నాకు మరణంబు నొందుటకు దుఃఖములేదు. ౫౨

నీవు ఆజ్ఞానంబున శుద్ధహృదయంఁడగు నాపుత్రుం జంపితిని కావున నే
నే నిప్పుడు నీకు దుఃఖకరంబును భయంకరంబునగు కాపం బొసంగెదను.

దశరథమహారాజా! నా కెప్పు డంత్యకాలమునఁ బుత్రదుఃఖంబుఁ
గలిగించితిని గావున నీవిధంబున నీవును, పుత్రదుఃఖంబుచే మృతుఁడవగు
దువు. ౫౩

దశరథమహారాజా! యిట్లుండవగు నీవు మునిని దెలియక చంపినావు
కావున నీ కందువలన మహాపాతకంబు గలఁగదు. ౫౪

ప్రాణక్షయకరంబును భయంకరంబునగు నీస్థితిని నీవు నాశాసంగితిని
కావున దక్షిణానొసంగినవాఁ డా పుణ్యంబునొందునట్లు నీవు ఇట్టిస్థితిని
కిఘ్రిముగానే పొందఁగలవు. అని యాముని నాలోఁ జెప్పెను. ౫౫

ఇట్లు నాకు కాపంబు నొసంగి యాదంపకు లిర్వరులు దుఃఖకరంబుగా
ర్ద్రోదనంబుచేసి యిద్దఱు నొక్కటిగాఁ జేరి నారోపించి పర్వంబునొందిరి. ౫౬

కానల్యాదేవీ! మున్ను బాల్యంబున శబ్దంబునే గుఱివట్టి మృగంబు
నేయ నభ్యసంబునేయనప్పుడు నేను జేసినపాపము యిప్పు డదైయాలో
చింపఁగా జ్ఞప్తికివచ్చినది. ౫౭

తస్యాయం కర్తవ్యో దేవి! విపాక స్సముపస్థితః,
 అపశ్యైస్స సహ సమ్భుక్తే వ్యాధి రన్నరసే యథా. ౬౦
 తస్మా న్నా మాగతం భద్రే! తస్యోదారస్య తద్వచః,
 య దహం పు త్రశోకేన సన్త్యక్త్యో మ్యద్య జీవితమ్. ౬౧

చతుర్భుక్తిం త్వాం న పశ్యామి కౌసల్యే! సాధుమాం స్పృశ,

ఇత్యుక్త్వా స రుదం ప్రస్తో భార్యా మాహ చ భూమిపః. ౬౨

ఏతన్తే సదృశం దేవి! య న్తయా రాఘవే కృతమ్,
 సదృశం త త్తు త స్యైవ య దనేన కృతం మయి. ౬౩

దుర్వృత్త మపి కః పుత్రం త్యజే ద్భవి విచక్షణః,
 క శ్చ ప్రవ్రాజ్యమానో వా నాసూయే త్పితరం సుతః. ౬౪

యది మాం సంస్పృశే ద్రామ స్సకృ దద్య్ లభేత వా,
 యమక్షయ మనుప్రాప్తాః ద్రక్ష్యన్తే నహి మానవాః. ౬౫

చతుషా త్వాం న పశ్యామి స్మృతి ర్మమ విలుప్యతే,
 దూతా వై వస్వత స్యైతే కౌసల్యే! త్వరయన్తి మామ్. ౬౬

కొసల్యా! అవధ్యభోజనంబుఁజేసిన వ్యాధివచ్చునట్లు అపాసకార్యఫలం
నివ్వదు ఈదుఃఖరూపంబున సంప్రాప్తమయినది. ౬౦

మంగళరూపిణివగు కొసల్యా! నే నివ్వదు పుత్రదుఃఖము తాళఁజాలక
ప్రాణంబు విడువనున్నాను. గావునఁ బూజ్యుడగు నాబుష్ఠి కాపార్థము
ఇప్పుడు నన్నుఁ బొందినది. ౬౧

కొసల్యా! నాకుఁ గండ్లు దృష్టికప్పియున్నవి గావున నీవు నాకండ్ల
కగడకున్నావు; నన్ను జక్కగా స్పృశింపుము. అని దశరథమహారాజు
కొసల్యతోఁ జెప్పెను.

దశరథమహారా జిట్లు చెప్పి రోదనంబునీయుచు దీనుడై మఱల
భార్యంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౬౨

కొసల్యాదేవీ! నేను నిర్దయుండనై రాముని వనంబునకుఁ దఱిమికొ
ట్టిరినే! ఇది పాపిష్ఠుడనగు నాకు సరిగానేయున్నది; రాముడు నాయా
జ్ఞకు మాటువలంకక, యాక్షణంబుననే యరణ్యంబునకుఁ బోయినాడే! అది
మాత్రము వరమధార్మికుడగు నారామునికిమాత్ర మేచెల్లును గాని మఱి
యెవ్వండు నట్లు ధర్మదృష్టితోఁ జేయఁజాలడు. ౬౩

ఈభూమిని కొడుకుఁ దుర్దారుడైనను అతని నెవ్వడు బిడ్డలం
చును? అట్లు తండ్రిచేఁ గొడుకువనంబునకుఁ జంపఁబడినను, అప్పుడు
తండ్రివైఁ గోపము నొందనిపుత్రుఁ డెవ్వఁడు? ౬౪

రాముడు, ఇప్పు డొక్కమా టిచ్చటికివచ్చి నన్ను దాఁకినంగాని
లేక యిచ్చటికివచ్చినంగాని సంతోషమునొందును; మరణంబు నొందిన
జిహ్వు బంధువులం జూడఁకాలముకదా! ౬౫

కొసల్యా నిన్నుఁ గండ్లతోఁ జూడఁకాలకున్నాను; నాకు స్పృశియుం
గుడ నశించుచున్నది; ఈయమదూశలు వేగఁజూచి తొందరనీయు
చున్నారు. ౬౬

అత స్తు కిం ముఖతరం య దహం జీవితక్షయే,
న హి పశ్యామి ధర్మజ్ఞం రాసుం సత్యపరాక్రమమ్. ౬౭

తస్మాదర్శనజ శ్శోక స్సుతస్యాప్ర తికర్షణః,
ఉచ్చోషయతి మే ప్రాణా న్వారి స్తాక మి వాతపః. ౬౮

న తే మనుష్యా దేవాస్తే యే చారుశుభకుణ్డలమ్,
ముఖం ద్రక్ష్యన్తి రామస్య వన్దే పశ్చాద శే పునః. ౬౯

పద్మపత్రేక్షణం సుభ్రు! సుదంష్ట్రం చారునాసికమ్,
ధన్యా ద్రక్ష్యన్తి రామస్య తౌరాధిపనిభం ముఖమ్. ౭౦

సదృశం శారదశ్యేందోః పుల్లస్య కమలస్య చ,
సుగంధి మమ నాథస్య ధన్యా ద్రక్ష్యన్తి తన్ముఖమ్. ౭౧

నివృత్తవనవాసం త మయోధ్యాం పున రాగతమ్,
ద్రక్ష్యన్తి సుఖినో రామం శుక్రం మార్దగతం యథా. ౭౨

కాసల్యే! చిత్తమోపేన హృదయం నీదతీవ మే,
వేదయే నచ సంయుక్తా శ్చబ్ధస్పర్శరసా నహమ్. ౭౩

చిత్తనాశా ద్విపద్యస్తే సర్వాణ్యేవేన్ద్రియాణి మే,
క్షీణస్నేహస్య దీపస్య సంసక్తా రశ్మయో యథా. ౭౪

అయ మాత్తభవ శ్శోకో మా మనాథ మచేతనమ్,
సంసాదయతి వేగేన యథా కూలం నదీరయః. ౭౫

నేను మరణకాలమున ధర్మజ్ఞుఁడును సత్యవరాక్రముఁడునగు రాముం
జూడకున్నానే; నాకింతకన్న మఱివేఱుదుఃఖం జేమియున్నది. ౬౭

ఆప్రతికర్తృండున నారామునిం జూడకుండుటచేఁ గలిగినదుఃఖము ఎండ
కొంచెఘనీటినిఁ బీల్చునట్లు ఇప్పుడు నాప్రాణములం బీల్చుచున్నది. ౬౮

పదునైదవసంవత్సరంబున మరల నెవ్వరు సుందరంబును సుందరంబు
లగు కుండలములతో నొప్పుచున్నదియనగు రామనిముఖంబు జాతురో
వారలు దేవతలుగాని యెంతమాత్రము మనుష్యులుగారు. ౬౯

తామరపూజేకులుంబోలె వికాలసుందరంబులగు కండ్లును సుందరము
లగు కనుబొమ్మలును సుందరములగు దౌడపండ్లును సుందరమగు ముక్కునుం
గలిగి చంద్రబింబంబులబోలె రమణీయంబయియుండునట్టి రామనిముఖంబును
బుణ్ణివంతులగువారలు చూడఁగలరు. ౭౦

శరదృతుప్రసందలి చంద్రబింబమునకును వికసించినకమలంబునకును
సదృశంబును సుగంధియునగు నానాఘండయినరామనిముఖంబును బుణ్ణివంతు
లగువారలు చూడఁగలరు. ౭౧

పనవాసంబునల్పి మరల నయోధ్యంబొంది మాధ్యంబువిడిచి యుచ్చ
మార్గమునొందిన శుక్రుఁడుంబోలె నొప్పుచున్న ఆరమణీయాకారుండగు
రామునిజూచి పరమసుఖంబు నొందుదురు. ౭౨

కొనల్యా! నామనసు మహాదుఃఖంబు నొందియున్నది. కావున నా
హృదయము నశించునట్లున్నది. మఱియు శబ్దస్పర్శరసంబులు ఇంద్రియమున్ని
కర్తంబునొందినను వానిని నేఁ దెలియఁజాలకున్నాను. ౭౩

తైలంబు ముగిసినపిమ్మట దీపమునందు నిత్యసంబంధముగల కిరణంబుల
ప్రశించునట్లు నామనసు నశించుటవలన వింద్రియములన్నియు నాశమునొందు
చున్నవి. ౭౪

నదీప్రవాహము తీరమును నశింపజేయునట్లు ఈత్రుత్రదుఃఖంబు
అనాఘండ నచేతకుండ నగునన్న వెగమున నశింపజేయుచున్నది. ౭౫

హః రాఘవ! మహాబాహూ! హః మమాఽయాసనాశన!,
హః పితృప్రియ! మే నాథ! హఽద్య క్వాసి గతస్సుత!. ౭౬

హః కౌసల్యే! నశిష్యామి హః సుమిత్రే! తపస్విని!,
హః సృశంసే! మమామిత్రే! కై కేయి! కులపాంసని!. ౭౭

ఇతి రామస్య మాతు శ్చ సుమిత్రాయాశ్చ సన్నిధౌ,
రాజా దశరథ శ్శోచ జ్ఞానితాస్త ముపాగమత్. ౭౮

యదా తు దీనం కథయ న్నరాధిపః
ప్రియస్య పుత్రస్య వివాసనాతురః,
గతేఽర్థరాత్రే భృశదుఃఖపీడిత
స్తదా జహౌ ప్రాణ ముదారదర్శనః. ౭౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుష్షష్ఠితమస్సర్గః.

ప శ్చ ప స్థ త మ స్స ర్గః

అథ రాత్ర్యాం వృతీతాయాం ప్రాతరే వాపరేఽహని,
వద్దినః పర్యపాతిష్ఠ స్తత్పార్థివ నివేశనమ్. ౧

సూతాః పరమసంస్కారా మజ్జభా శ్శ్చేత్తమశ్రుతాః,
గాయకాః స్తుతిశీలా శ్చ నిగదంతః పృథ క్పృథక్. ౨

రాజానం స్తువతాం తేషా ముదాత్తాభిహితాశిషామ్,
ప్రాసాదాఽభోగవిస్తీర్ణః స్తుతిశబ్దో హ్యవర్తత. ౩

తతస్తు స్తువతాం తేషాం సూతానాం పాణివాదకాః,
అపదానాన్యుదాహృత్య పాణివాదా నవాదయన్. ౪

అయ్యో రాముడా! మహాబాహుడా! నాదుఃఖంబును బోగొట్టు
వాడా! అయ్యో! తండ్రినయిన నాకు బ్రియండవగువాడా! నా
నాథుడా! అయ్యోగొడుకా! ఇప్పుడెచ్చటికి బోతివి? 21

అయ్యో! కొసల్యా! అయ్యో! కోచనీయపగుసుమిత్రా! అయ్యో!
క్రూరురాలవు నాకు శత్రువైనదానవు కులపాంసనివగు కైకేయా! నేనునాశంబు
నొందుచున్నాను! 22

దశరథమహారాజు కొసల్యాసుమిత్రులసమీపంబున నిట్లు రోదనంబు
జేయుచు మరణంబునొందెను. 23

ఉదారదర్శనుడగు దశరథమహారాజు ప్రియపుత్రు నరణ్యంబునకు
బంపి యాదుఃఖముచేచి బీడితుడై 'యథరాత్రంబున దుఃఖం బతిశయింప
నహింపఁజాలక మరణంబునొందెను. 24

ఇది యటువది నాలవ సర్గము.

అటువదియైదవ సర్గము

అంత రాత్రియంతయుఁ గడచినపిమ్మట మఱుసటిసాఁటివేకువను న్నుతి
పాఠకులును జక్కఁగా నలంకరించికొనియున్న పంశాఃశీకీర్తకలును మంగ
ళంబువేతించువారలును జక్కఁగా గాంధర్వవిద్య జెలిసినవారలును న్నుతిపాఠ
కులనగు గాయకులును వేణువేణు వారివారికృత్యంబులం జేయుచు మరణంబు
నొందిన రాజుగల యారాజగృహమును సేవించిరి. 25

అప్పుడు రాజుం బ్రస్తుతింపుచు నుచ్చైస్వరంబుగ నాశీర్వచనంబులు
జనుడువుచున్నవారల స్తోత్రధ్వని రాజగృహంబులన్నియు నిండి చెలంగినది. 3

అంత నాపంశాపశీకీర్తకలు రాజుం బోగొడుచుండఁగాఁ దాళంబులు
వేయువారలు కొంతసేపు పూర్వరాజులును, ఈదశరథమహారాజును జేపియున్న
యద్భుతకార్యంబుల నభివర్ణించి యంత దాళంబుల వాయించుచుండిరి. 4

అయోధ్య—44

తేన శబ్దేన విహగాః ప్రతిబుద్ధా విసస్వచుః,
 కాభాస్థాః పజ్జరస్థా శ్చ యే రాజకులగోచరాః. ౫
 వ్యాహృతాః పుణ్యశబ్దా శ్చ వీణానాం చాపి నిస్వనాః,
 ఆశీ ర్దేయం చ గాథానాం పూరయామాస వేశ్మ తత్. ౬

తత శ్శుచినమాచారాః పర్యుపస్థానకోవిదాః,
 స్త్రీన్వధరభూయిష్ఠా ఉపతస్థు ర్యథాపురమ్. ౭
 హరిచంద్రనసంపృక్త ముదకం కాశ్చానై ర్ఘటైః,
 అనిన్యు సన్నినశితౌజ్ఞా యథాకాలం యథావిధి. ౮

మజ్జలాలమ్బినీయాని ప్రాశనీయా న్యుపస్కరాన్,
 ఉపనిన్యు స్తథా ప్యన్యాః కుమారీబహుళాః స్త్రియః. ౯

సర్వలతానమృన్నం సర్వం విధివ దర్శితమ్,
 సర్వం సుగుణలక్ష్మీవ త ద్భూవాభిహారికమ్. ౧౦

తత్తు సూర్యోదయం యావ త్సర్వం పరిసముత్సుకమ్,
 తస్థా వసువసంప్రాప్తం కింస్విదిత్యుపశశ్కితమ్. ౧౧

అథ యాః కోసలేష్వస్య శయనం ప్రత్యనస్తరాః,
 తాః స్త్రియ స్తు సమాగమ్య భర్తారం ప్రత్యబోధయన్. ౧౨
 తథా ప్యుచితవృత్తా స్తా వినయేన నయేన చ,
 నహ్యస్య శయనం స్పృష్ట్యా కించి ద వ్యవలేభిరే. ౧౩

రాజగృహంబున ఆరామవృక్షశాఖలయందును బాజరంబులందునుదు
పక్షులన్నియు ఆశబ్దంబునకు నిద్ర మేల్కొని మధురంబుగా ధ్వనించినవి. ౧

వారలు చెవ్వునట్టిపుణ్యశబ్దంబులును, వారలు వాయించుచేతెలధ్వను
లును, వారలు నేయు సాశీర్వచనధ్వనులును, వారలు గావించుగానంబుల ధ్వానం
బులును ఆరాజగృహంబంతయు వ్యాపించినవి. ౨

అంతః బరిశుద్ధాచారులును సేవించుటయందు సమర్థులునగు స్త్రీసపుంస
కమయంబగు నంతఃపురపరిచారకులు నేవించిరి. ౩

స్నానవిధిం జక్కగా నెఱంగినట్టిభృత్యులు స్నానంబునేయవలసిన
కాలంబున యథాకాస్త్రంబుగాఁ బనుపుచుపసముగలపిన యందకంబును
బంగారుకలశంబులం దెచ్చిరి. ౪

మఱిగొందఱు వయసుకలైలగువేళ్ళలు తైలోవ్వర్తనము మొదలగు
మంగళానులేపకములను బొషధములు మొదలగుప్రాతకకాలంబునం దినఁదగిన
పదార్థములను వస్త్రాభరణమునుమాదులయుం దెచ్చిరి. ౫

ఆరాజకీయజనులందఱును సమస్తలక్షణంబులతోను గూడినవారలై
యథాకాస్త్రంబుగా నలంకరించికొని సమస్తగుణ సంపన్నులై తేజరిల్లు
చుండిరి. ౬

ఆపరిజనులందఱును రాజవీవాసముత్సుకులై సూర్యోదయంబునఱుకు
గాచియుండి యంతకును రాజారామండుటాజేసి “రాజున కేమి వాటిల్లినదో”
యని శంకనొందియుండిరి. ౭

అంత నంతఃపురసంచారయోగ్యులగుస్త్రీలు వచ్చి మహారాజగు దశర
థుని మృదువాక్యంబుల మేలుకొలిపిరి. ౮

అట్లు మేలుకొలిపినను లేవమింజేసి యాస్త్రీలు అప్పటికిఁ దగినవ్యాపా
రంబుల వినయంబుచేతను యుక్తిచేతను మెల్లఁగూర్చదశరథమహారాజుం దాకి
యచ్చాననిశ్చానంబులు లేకుండుటం గనుగొనిరి. ౯

తాః స్త్రియ స్వస్మ శీలజ్ఞా శ్చేష్టాసంచలనాదిషు,

తా వేషధుపరితా శ్చ రాజ్ఞః ప్రాణేషు శజ్జితాః. ౧౪
ప్రతిప్రీతస్తృణాగ్రాణాం సదృశం సంచకాశిరే,

అథ సంవేషమానానాం స్త్రీణాం దృష్ట్వా చ పార్థివమ్. ౧౫
యత్త దాశజ్జితం పాపం తస్య జ్ఞజ్ఞే వినిశ్చయః,
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకపరాజితే. ౧౬
ప్రసుప్తే న ప్రబుద్ధ్యేతే యథాకాలసమన్వితే,
నిప్రభా చ వివర్ణా చ సన్నా శోకేన సన్నతా. ౧౭

న వ్యరాజత కౌసల్యా తారేవ తిమిరావృతా,
కౌసల్యాఽనస్తరం రాజ్ఞ సుమిత్రా తదనస్తరమ్. ౧౮

నస్త విభ్రాజతే దేవీ శోకాశ్రులుళితాననా,
తే చ దృష్ట్వా తదా సుప్తే ఉభే దేవ్యా చ తం నృపమ్. ౧౯
సుప్త మేవోద్ధతస్రాణ మస్తగిపుర మదృశ్యత,
తతః ప్రచుక్రుశు ర్దీనా స్సుస్వరం తా వరాజ్ఞనాః. ౨౦
కరేణవ ఇవారణ్యే స్థాన ప్రచ్యుతయూథపాః,
తాసా మాక్రన్ధశబ్దేన సహ సోద్ధతచేతనే. ౨౧
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ త్యక్తనిద్రే బభూవతుః,
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా చ పార్థివమ్. ౨౨
హా నాథేతి పరిక్రశ్య వేతతు ర్ధరణీతలే,

నిద్రాలక్షణములు చక్కగాఁ దెలిసిన స్త్రీలు అప్పుడు దశరథుని యందు చేతులుగాట్లఁ గదలించుట యుచ్ఛాసములు విడుచుట యవిమోదలన నిద్రాలక్షణములతో నేదియు లేకుండుటం జూచిరి.

అంత నాస్త్రీలు దశరథుఁడు మృతుఁడయ్యెనో యేమో యని సంశయముకొంది ప్రవాహమున కెదురున్న తృణముల యగ్రములువోలె గడగడవడంకిరి. ౧౪

అంత దశరథుఁజూచి భయముకొంది పడకుడున్నయాస్త్రీలు కొంత శ్రేపుఁకు దశరథుఁడు మృతినొందెనని నిశ్చయించిగిరి. ౧౫

కౌసల్యయు సుమిత్రయుఁ బుత్రదుఃఖమున నలసి నిదురించినవారలగుటజేసి మృతినొందినవారలపొల్కి మేలుకొనకుండిరి. ౧౬

కౌసల్యచేరి కాంతిహీనయయి తెల్లఁబాతినవేహముగలదై దుఃఖమునం గృహించి ఉత్పాతధూమముచే గప్పబడిన నక్షత్రంబుపగిడిం బ్రకాశింపకుండినది. ౧౭

ప్రథమపక్షంబున దశరథుఁడు మృతుఁడగుటవలనఁ గాంతిహీనుడై యుండెను; అతనికి నెనుకఁ గౌసల్య కన్నీళ్లుగాఱి వేడ్చియేడ్చియున్నది గావునఁ గాంతిహీనయయియుండెను; ఆవిడ నెనుక సుమిత్రయు వట్లే కాంతిహీనయై యుండెను. ౧౮

ఆస్త్రీలు అట్లు నిద్రఁబొందియున్న యాకౌసల్యసుమిత్రలంకూచి నిద్రవోయి మృతినొందిన దశరథమహారాజును జూచిరి. ౧౯

అంత సుత్రమలగు నాస్త్రీలు దుఃఖితలయి యరణ్యమున యాధామము బాసిన యూడేనుంగులపొల్కిం బేరెలుంగున రోదనంబుజేసిరి. ౨౦

వారలరోదనధ్వనిచేతఁ గౌసల్యయు సుమిత్రయుఁ దటాకున మెలఁకువనొంది నిద్రలేచిరి. ౨౧

అంతఁ గౌసల్యయు సుమిత్రయు నిద్రలేచి దశరథుం దాడిచూచి మృతుఁడయ్యెనని తెలిసిగిరి “అయ్యో నాథుడా!” అని యాశ్చర్యించుచు నేలంబడిరి. ౨౨

సా కోసలేన్ద్రదుహితా వేష్టమానా మహీతలే. ౨౩

న బభ్రాజ రజోధ్వస్తా తారేవ గగనా చ్యుతా,

నృపే శాన్తగుణే జాతే కౌసల్యాం పతితాం భువి. ౨౪

ఆపశ్యం స్తాః స్త్రీయ స్సర్వా హతాం నాగవధూ మిష,
తత స్సర్వా నరేన్ద్రస్య కై కేయాప్రముఖాః స్త్రీయః. ౨౫
రుదన్త్య శ్శోకసన్తప్తా నిపేతు ర్గతచేతనాః,

తాభి స్స బలవా న్నాదః క్రోశ స్తీభి రనుద్రుతః. ౨౬

యేన స్థిరీకృతం భూయన్తద్గ్రహం సమనాదయత్,

తచ్చ సన్తప్తసంభ్రాంతం పర్యుత్సుకజనాకులమ్. ౨౭

సర్వత స్తుములాక్రందం పరితాపార్తబాన్ధవమ్,
సద్యో నిపతితానన్దం దీనవిక్ల బదర్శనమ్. ౨౮

బభూవ సరదేవస్య సద్ద దిష్టాన్త మీయువః,

ఆతీత మాజ్ఞాయ తు పార్థివర్షభం
యశస్వినం సమ్మరివార్య పత్నయః. ౨౯

భృశం రుదన్త్యః కరుణం సుదుఃఖతాః

ప్రగృహ్య బాహూ వ్యలప స్సనాథవత్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షట్పత్తితమస్వర్గః.

షట్పత్తితమస్వర్గః.

తమ్గ్నిమివ సంశాన్త మమ్బుహీన మి వార్ణవమ్,

హతప్రభ మి వాఽదిత్యం స్వర్గస్థం ప్రేక్ష్య పార్థివమ్. ౧

శోసలరాజపుత్రుయగు నాకౌసల్యాదేవి యట్లు నేలంబొరలుచు దుష్టు చేగవ్వుబడినదై ఆకాశంబుననుండి నేలంబడిననక్షత్రముపోల్కియై కాంతి పీనయుయిండునది. ౨౩

అట్లు దశరథుఁడు మృతినొందినశివుట నేలంబడి చంపబడిన యాదే నంగుచందంబుననున్న కౌసల్యాదేవి ఆయంతకిపురస్త్రీలందఱు జూచిరి.

అంతఁ గైకేయి మున్నగు దశరథునిభార్యలందఱును దశరథుఁడు మృతినొందినది తెలిసి యచ్చటికివచ్చి పరమదుఃఖితలయి రోదనంబునీయుచు విసృజ్యలయి నేలంబడిరి. ౨౪

అట్లు కైకేయి మున్నగువారలును వచ్చి రోదనంబు నేయఁగానే అధ్వనియఁ గౌసల్యాదుల రోదనధ్వనితోఁగలసి యాగృహంబంతయు వ్యాపించి గొప్పప్రతిధ్వనిని గల్గించినది. ౨౫

మున్నధికోతాహంబుతోఁ గూడియుండినజనులుగల యారాజ గృహంబంతయు దశరథుఁడు మృతినొందినంతనే జనులందఱు భీతులయ్యును సంభ్రాంతులయ్యును నెచ్చోటంజూచినను రోదనధ్వనులునీయ బంధువులు పరమదుఃఖంబునొంద నెంతమాత్రము సుతోషములేక కొందఱు దీనదృష్టులం జూచుచుండఁ గాంతిపీనమయినది. ౨౬, ౨౭

మహాకీర్తిశాలియగు నాదశరథుఁడు మృతుండగుటం దెలిసివాతనే యతనిం బరిచేష్టించి పరమదుఃఖితలయి ఒకరిచేతుల నొకరుపట్లుకొని యనాధులంబోలె బరమదుఃఖంబుగా రోదనంబుగావించిరి.

ఇది యఱువదియైదవసర్గము.

అఱువదియాటవ సర్గము

మృతుండై చర్వాటిన యగ్నిహోత్రంబుగూడి నీళ్లులేని నమద్రంబు భంగి కాంతిలేనిసూర్యునికై వడిఁ దేబోపిహీనుడైయున్న దశరథమహారాజు

కౌసల్యా బాష్పపూర్ణాక్షీ వివిధం శోకకర్మితా,
ఉపగ్రహ్యా శిరో రాజ్ఞః కై కేయాం ప్రత్యభావత. ౨

సకామా భవకై కేయి! భుజ్వరాజ్య మకష్టకమ్,
త్వత్త్వారాజాన మేకాగ్రా నృశంసే! దుష్టచారిణి! 3

విహాయ మాం గతో రామో భర్తా చ స్వర్గతో మమ,
విపథే సార్థహీనేవ సాహం జీవిత ముత్సహే. ౪

భర్తారం తం పరిత్యజ్య కా స్త్రీ దైవత మాత్మనః,
ఇచ్ఛే జీవిత మన్యత్ర కై కేయా స్త్యక్తధర్మణః. ౫
న లుభో బుద్ధ్యతే దోషా నిమూక మివ భక్షయన్,
కుబ్జానిమిత్తం కై కేయా రాఘవాణాం కులం హతమ్. ౬

అనియోగే నియుక్తేన రాజ్ఞా రామం వివాసితమ్,
సభార్యం జనక శ్శ్రుత్వా పరితస్సృజ్య త్యహం యథా. ౭

స మా మనాథాం విధవాం నాద్య జానాతి ధార్మికః,
రామః కమలపత్రాక్షో జీవ న్నాశ మితో గతః. ౮

విదేహరాజస్య సుతా తథా సీతా తపస్వినీ,
దుఃఖస్యానుచితా దుఃఖం వనే పర్యవ్యజిహ్వతి. ౯

గాంచి కొనల్యాజేవి : పగమదుఃఖితయయి కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లుగాఁ దుఃఖంబు పట్టఁజాలక దశరథునిశిరంబు దొడఁచై నిడికొని కైకేయిజూచి యిట్లునానా విధములుగాఁ బలికెను.

౧, ౨

క్రూరురాలవుదుష్టురాలవగుకైకేయా! ఇంక సీవు కృతార్థురాల వగుము. దశరథమహారాజును జచ్చెఁగదా! ఇంకనొంటిమెయి నకంటకంబగు రాక్షసంబు ననుభవింపుము.

3

నన్ను విడిచి నాకొడుకురాముఁ డడవికిఁబోయెను; నాపెనిమిటియు మృతుడయ్యె; మహాభయంబగు మార్గంబునఁ దోడుతప్పిన స్త్రీవలె నేనింక విక్కులేనిదాననై శత్రుబహుళంబగు నీ ప్రదేశంబున జీవించునొల్లను.

౪

ధర్మంబును బతిత్వఁజించియున్నకైకేయి దక్క మఱియెవ్వతె తనకు చేపతయైన పెనిమిటిని విడిచి జీవించియుండంగోరును?

౫

విషముప్పించుదునుజూచి ఇదియు నొకఫలమేయని యెంచి దానిం దిను వానికి దానివలనంగలుగు కీడు దెలియనట్లు లంబునకుఁ దనలోభమువలన రాబోవుదోషములు తెలియవు; ఒకకుబ్బబోధించినది విని కైకేయి యానగొని దానిచేఁగఁబగుదోషంబుఁ దెలియక రాఘవపంశమునంతయు నశింపఁజేసినది.

మున్ను వరంబుల నిచ్చునప్పుడు ఈవరంబులనే యివ్వవలయునను నిశ్చయములేకున్నను కైకేయిచే భరతాభిషేచన రామవివాహంబులనే యివ్వ వలయునని ధూరంబుగా నడుగఁబడినవాడై దశరథుఁడు రాముని నతని భార్యతోఁగూడ నరణ్యంబునకుఁ బంపుటను విని జనకమహారాజును నావలె దుఃఖంపఁగఁబడు.

౬

బ్రతికియుండినను ఇచ్చట లేకపోవుటచే నవ్వప్రాయుండగు ధార్మికుండును దామరసాయతాత్ముండు నైనరాముఁడు ఇచ్చుడు అనాధనగు నేను విధవనగుట నెఱుంగఁడుగదా!

౭

అట్లు కోచనీయయును జనకమహారాజుత్రుయి దుఃఖాలనుభవించు దగనిదియు నగునీత యరణ్యంబునందు దుఃఖితయయి భయంబునొంది యుండునగుదు.

౮

నీత రాత్రులందు భయంకరంబగు భవనిగలమృగంబులును బక్షులును
అఱవఁగా నాధ్వనిని విని భయంబడి రామంగవ్రుంగిలింపుకొని యుండఁగలదు.

వృద్ధుండును గొడుగులులేనివాఁడునగు నాజుకమరాజును పనకొమా
చైత్రుసీతం దలంచుకొని దుఃఖితుఁడై ప్రాణంబులు విడుచును. ౧౧

పరివ్రతనగు నేచ ఇప్పుడే ప్రాణంబు విడిచెను; ఈభర్తృచేహము
తోఁగూడ నన్నిహోత్రంబుఁ జొచ్చెదను. అని కాసల్య రోదనముఁజేసెను.

అంత నంతపురాధ్యక్షులగు స్త్రీలు వచ్చి శోచనీయయుఁ బరమదుః
ఖతయు రోదనంబు సేయుచున్నదియునగు నాకౌశల్యం దీసికొని దశరథుని
కళేబరంబునొద్దనుండి లొంగఁగొనిపోయిరి. ౧౩

అంత మంత్రులు పసిష్ఠాదులయాజ్ఞ చే దశరథునికళేబరంబును వైల
ద్రోణియందుంచి యుతమీఁద రాచకార్యంబులనన్నింటినిజగించుచుండిరి.

ఆమంత్రులు సమస్తధర్మంబులుఁ దెలిసినవారలు కావునఁ బుత్రుండు
లేక దశరథునకు సంస్కారముమాత్రము నేయఁచెరి; అందువలన నాకళేబర
మును కైదకుండ రక్షించిరి. ౧౪

మంత్రులు దశరథకళేబరంబును వైలద్రోణియం దుంచుటఁ జూచినం
తనె యాస్త్రీలందఱు “అయ్యో! దశరథుండు చచ్చినాఁడే!” అని మరల
రోదనంబు గావించిరి. ౧౫

ఆస్త్రీలు దీనలయి చేతులు పైకెత్తి కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లుగాఱు బరమ
దుఃఖితులయి కృణంబుగా రోదనంబుఁ జేసిరి. ౧౬

అయ్యో దశరథమహారాజా ! మొదలే న్రియవాదియు సత్కరుఁడు
దగురామునిచే విడువఁబడి దుఃఖించుచున్నామే, ఆట్టిచుష్టులను నీవుచెల్లజ్జేల
విడిచిపోయి? ౧౭

మేము రామునింబాసి పెనిమిటివగునీవును మృతుండవయినదెద
దుష్టురాంబును బరిఘ్నియు నగు కైకేయియొద్ద నెట్లుండఁగలము? ౧౮

స హి నాథ స్సదాఽస్తాకం తవ చ ప్రభు రాత్నవాన్,
వనం రామో గత శ్రీమా న్విహాయ నృపతిశ్రియమ్. ౨౦

త్వయా కేన చ వీరేణ వినా వ్యసనమోహితాః,
కథం వయం నివత్స్యేమగి కైకేయా చ విదూషితాః? ౨౧
యయా తు రాజా రామశ్చ లక్ష్మణ శ్చ మహాబలః,
సీతయా సహ సన్త్యక్తా సా క మస్యం న హాస్యతి? ౨౨

తా బాష్పేణ చ సంవీతా శ్శోకేన విపులేన చ,
వ్యవేష్టంత నిరానందా రాఘవస్య వరస్త్రియః. ౨౩
నిశా చంద్రవిహీనేన స్త్రీన భర్తృవివర్జితా,
పురీ వారాజతాయోధ్యా హీనా రాజ్ఞా మహాత్మనా. ౨౪

బాష్పపర్యాకులజరా హాహాభూతకులాజ్ఞనా,
శూన్యచత్వరవేశ్శాంతా న బభ్రాజ యథాపురమ్. ౨౫

గతే తు శోకా త్రిదివం నరాధిపే
మహీతలస్థాసు నృపాజ్ఞనాసు చ,
నివృత్తచార స్సహసా గతో రవిః
ప్రవృత్తచారా రజనీ హ్యుద్యపస్థితా. ౨౬
ఋతే తు పుత్రా ద్దహనం మహీపతే
ర్నరోచయన్తే సుహృద స్సమాగతాః,
శితే వ తస్మి ఞ్చయనే న్యవేశయ
న్విదిన్త్య రాజాన మచిన్త్యదర్శనమ్. ౨౭

ఎల్లప్పుడును నీకును మాకును బ్రతుండైనవాడును మంచిననుగల
వాడును శ్రీమంతుడునగు నారామడు రాజబత్తేం బరిత్యజించియడవికిఁ
బోయెడుగదా !

౨౦

మేము రాముని నిన్నును విడిచి యిట్లు పరమదుఃఖితులమయి కైకేయి
వలన నానావిధంబులగుబాధల ననుభవింపుచు ఎట్లు జీవించియుండగలము?

వెనిమిటిని మహారాజుండ వగు నిన్నునురాముని మహాబలందగు లక్ష్మ
ణుని సేకనుం గూడఁ బరిత్యజించినట్టి త్రూరురాలగు కైకేయి ఇంక నికరులం
బరిత్యజించునని చెప్పినేల? అనియాస్త్రీలు రోదనంబుగావించిరి.

౨౧

ఉత్తమలగు నాదశరథుని భార్యలు బరమదుఃఖితలయి కన్నీట్లుక
రోదనంబునీయుచు నేలం బడి పొరలిరి.

౨౨

చంద్రుడతని రాత్రికైవడి విధవయగు స్త్రీవలె మహాత్ముడగు నా
దశరథమహారాజు లేకుండుటంజేసి యాయయోధ్యావట్టణము కాంచిపీన
మయి యుండినది.

౨౩

జనలందఱును కన్నీళ్లు గార్చుచుఁ గులస్త్రీలందఱు మహాకారంబులు
నీయుచు మంగిళ్లు గృహమధ్యప్రదేశంబులు పాడుపడియు నుండుటంజేసి
యాయయోధ్యావట్టణము పూర్వమువలెఁ బ్రకాశింపకుండినది.

౨౪

ఇట్లు దశరథమహారాజు మృతినొంది, రాజభార్యలందఱు నేలవై
బడి పొరలిపొరలి యెడ్చుచుండఁగానే సూర్యుఁ డస్తమించెను. అంతఁ
జేకట్లు దిక్కులం బిక్కుటిల్ల రాత్రికాలంబు వచ్చినది.

౨౫

ఆప్పుడుకొందఱు “దశరథునకుసత్పుత్రులున్నను వారలెవ్వరు నిష్కడు
లేరు కావున మన మూరకుండుట యుచితముకాదు. ఎట్లయిన నాయనకు
హానాదినస్కారంబునీయదము” అని యల్పించిరి. అయినను ఆప్పుడచ్చటి
బంధువులు వచ్చి కొడుకు లేనప్పుడు దశరథునకు సంస్కారమొకమాత్రము
నీయఁగూడదని చెప్పిరి. ఇట్లు నిశ్చయించి యాయనక శేజరంబును వైల
దోచియం దునిచిరి.

౨౬

గతప్రభా ద్యౌ రివ భాస్కరం వినా
 వ్యపేతనక్షత్రగణేన శర్వరీ,
 పురీ బభాసే రహితా మహాత్మనా
 న చాస్రకణ్ఠాఽకులమార్గచత్వరా.
 సరా శ్చ నార్య శ్చ సమేత్య సజ్జ శో
 విగర్హమాణా భరతస్య మాతరమ్,
 తదా నగర్మాం నరదేవసంక్షయే
 బభూవు రాతా న చ శర్త్త లేభిరే.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షట్షష్ఠితమస్సర్గః.

సప్తషష్ఠితమస్సర్గః

ఆక్రందితనిరానందా సాస్రకణ్ఠజనాకులా,
 అయోధ్యాయా మతీతతా సా వ్యతీయాయ శర్వరీ.
 వ్యతీతాయా న్తు శర్వర్యా మాదిత్య సోదయే తశః,
 సమేత్య రాజకర్తార స్సభా మియు ర్ద్విజాతయః.
 మార్కండేయోఽథ మాద్గలోయో వామదేవ శ్చ కాశ్యపః,
 కాత్యాయనో గౌతమ శ్చ జాబాలి శ్చ మహాయశాః.
 ఏతే ద్విజా సుహమాత్యైః పృథ గ్వాచ ముదీరయన్,
 వసిష్ఠ మే వాభిముఖా శ్చ్రేష్ఠం రాజపురోహితమ్.
 అతీతాశర్వరీ దుఃఖం యా నో వర్త శతోపమా,
 అస్తి స్పృశ్యత్వ మాపన్నే పుత్రశోకేన పార్థివే.
 స్వర్గత శ్చ మహారాజో రామ శ్చురణ్య మాశ్రితః,
 లక్ష్మణ శ్చాపి తేజస్వీ రామేణైవ గత స్సహ.

సూర్యుడు లేకుండుటంచేసి కాంతిహీనమయియుండు నాకాశంబు భూగి నక్షత్రంబులులేని రాత్రికైవడి మహాత్ముడగు దశరథమహారాజు లేసం దుటవలన నాయయోధ్యాపట్టణము మార్గంబులందును జదుకంబులందును జనులు కన్నీళ్లు గార్చుచుండఁ గాంతిహీనమయియుండినది. ౨౮

అప్పుడు దశరథుఁడు మృతినొందినకాలంబున నాయయోధ్యయందలి పురుషులును స్త్రీలును అచ్చటచ్చట గుఱులు గుంపులుగాఁ జేరి భరతుని కట్టియగు కైకేయిని నిందించుచుఁ బరమదుఃఖితులయి కొంచెమయినను సుఖంబునొందకుండిరి. ౨౯

ఇది యజువదియాతప సర్గము.

అజువదియేడవసర్గము

అంత జనులందఱును రోదనంబు సేయుచు నిరానందులై కన్నీళ్లు గార్చుచుండ నారాత్రి దుఃఖంబున నతిదీర్ఘ భూతంబయి యెట్టకేలకుఁ గడచినది. ౧

అంత రాత్రి యంతయుఁ గడచి సూర్యోదయంబయినపిదప రాజు వేర్పఱచునట్టి బ్రాహ్మణులు వచ్చి సభచేరిరి. ౨

మార్కండేయుఁడును మాధ్వయుఁడును వామదేవుఁడును గాత్యాయనుఁడును గాత్యాయనుఁడును గౌతముఁడును మహాకీర్తికాలియగు జాబాలియు నీ బ్రాహ్మణోత్తములును మంత్రులును రాజపురోహితుఁడును సర్వోత్తముఁడును నగు వసిష్ఠుం జూచి వేత్సేఱ నిట్లరి చెప్పిరి. ౩, ౪

దశరథుఁడు పుత్రదుఃఖంబున మరణంబునొందినపిదప నిరాత్రి నూలు పూవత్సరంబులుం బోలె నతికష్టంబునం గడచినది. ౫

దశరథమహారాజు మరణంబునొందెను. రాముఁడు వనంబునకుఁ బోయెను. లేజన్వియగు లక్ష్మణుఁడును రామునతోఁ గూడ సరణ్యంబునకు పోయెను. ౬

ఉభా భరతశత్రుఘ్నా కేకయేషు పున్తపా,
పురే గాజగృహే రమ్యే మాతామహనివేశనే.

ఇత్వానూనా మి హా ద్యైవ కశ్చి ద్రాజా విధీయతామ్,
అరాజకం హి నో రాష్ట్రం న వినాశ మవాప్నుయాత్ .

నారాజకే జనపదే విద్యున్తాలీ మహాస్వనః,
అభివృత్తి ప్జన్యో మహీం దివ్యేన వారిణా.
నారాజకే జనపదే బీజముష్టిః ప్రకీర్తతే,
నారాజకే పితుః పుత్రో భార్యా వా వర్తతే వశే.

నారాజకే ధనం చాస్తి నాస్తి భార్యా ప్యరాజకే,
ఇద మత్యాహితం చాన్య త్కుత స్సత్య మరాజకే.

నారాజకే జనపదే కారయన్తి సఖాం నరాః,
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి హృద్యాః పుణ్యగృహాణి చ.

నారాజకే జనపదే యజ్ఞశీలా ద్విజాతయః,
సత్రాణ్యన్వాసతే దాన్తా బ్రాహ్మణా స్సంశితవ్రతాః.

నారాజకే జనపదే మహాయజ్ఞేషు యజ్ఞనః,
బ్రాహ్మణా వసుసంపూర్ణా విసృజన్త్యాప్తదక్షిణాః.

నారాజకే జనపదే ప్రభూతనటనర్తకాః,

శత్రువులం దపించుకేయనట్టి భరతశత్రుఘ్ను లిద్దఱును గేశయ దేశమునందు రమ్యంబగు రాజగృహంబనుపట్టణంబునందు మాతామహునింట్ల నున్నారు.

ఇప్పుడే యిచ్చట ఇత్యౌకువంశమునందుఁ బుట్టినవారలఁగా నొకని రాజుగా నేర్పఱుపవలయును. రాజులేనిపక్షమునందు రాజ్యం బవశ్యము నాశమునొందును.

రాజులేనిదేశమునందు మేనుము మెఱుపులతో నొప్పుచు గర్జనధ్వను లలర దివ్యంబగుజలమును భూమిపై వర్షింపదు.

రాజులేనిదేశమునందు పండినవృదు దొంగలు కొట్టుకొనిపోవుదురను భయంబున నెవ్వరును విత్తనములుచల్లరు. అట్లు రాజులేనిదేశంబునందు శిక్ష కుఁడు లేకుండుటంజేసి తండ్రికిఁ గొడుకుగాని పెనిమిటికి భార్యగాని చెప్పి నట్లు వినురు.

రాజులేనిదేశమునందు ధనంబును దొంగ లవహరింతురు. అట్లు స్త్రీల నీడ్చుకొనిపోవుదురు. భార్యయే యుండదు. ఇదిగాక మఱియొకటి యింత కన్న మహాభయంబున్నది. రాజు లేకుండునేని సత్యంబే నిలువదు.

రాజులేనిదేశంబున జనులు సంతుష్టులైయుండరు. దుష్టులు వచ్చి రచ్చ సేయుదురను భయంబున సభచేరరు. అట్లు ఛేదించివేయుదురను భయంబున రమ్యంబులగు నుద్యానవనంబుల నిర్మింపరు. అట్లు దొంగలు దాగుటకు దుర్గం బులగునను భయంబున దేవస్థానంబుల నిర్మింపరు.

రాజులేనిదేశంబున నెల్లప్పుడును యాగంబులు నేయువారలను వేద వేత్తలను దీక్షప్రకంబులు గలవారలను జిలేంద్రియులు నగు బ్రాహ్మణులు మహాయాగంబుల ననుష్ఠింపరు.

రాజులేనిదేశమునందు బ్రాహ్మణులు ధనసంపన్నులయినను యాగంబులు నేయునప్పుడు తాము ధనికులని యితరులు చెలిసికొని దోచుకొని పోవుదురను భయంబున భూరిదక్షిణల నొసంగరు.

రాజులేనిదేశమునందు దుష్టభయంబునను త్రొత్పాహుండు లేకుండుట

వదనకు దేశంబున కభివృద్ధి గలిగించునట్టి నటవర్తకులతోఁ గూడిన యుత్సవంబులును సభలును వృద్ధిబొందవు. ౧౫

రాజులేనిదేశమునందు క్రయవిక్రయములచే జీవించువారలకుఁగాని దాయభాగాది వ్యవహారములు గలవారలకుఁగాని యెంతమాత్రము ప్రయోజనముగలుగదు. మఱియు నితిహాసపురానాకథలం జెప్పువారును గడ్డలు చెప్పి వినువారివలన ఫలంబు నొందంజాలరు. ౧౬

రాజులేని దేశమునందు దొంగలభయమువలనఁ గన్యకలు చక్కఁగా నలకరించుకొని చెలికత్తెలతోఁగూడ సాయంకాలంబున నాడుకొనుటకై యువ్యానవసంబులకుం బోరు. ౧౭

రాజులేనిదేశమునందు దుష్టభయమువలన గాముకులగు పురుషులం స్త్రీలతోఁ గూడ వడిగాఁబోవు రథంబుల నెక్కి విహారాగ్ధము యడవులకుఁ బోఁజాలరు. ౧౮

రాజులేనిదేశంబున దొంగల భయమువలనఁ గృషిచేతను గోవులచేతను జీవించునట్టి ధనపాతులగు వైశ్యులు నిర్భయముగా గాలివచ్చుటకై తలుపులు బెఱచుకొని సుఖముగా రాత్రికాలంబులం బరుండరు. ౧౯

రాజులేనిదేశంబునందు ఘోటలు గట్టినవియుఁ బ్రశస్తంబులగు దంతములఁగలవియు నఱువనిసంపత్సరముల వయసుగలవియునగు నేతుంగులు రాజు మార్గంబుల దిరుగుచుండవు. ౨౦

రాజులేనిదేశమునందు ఆయుధముల నభ్యసించునపుడు విడువక బాణంబులు పేయుటవలనం గలుగు జ్యానాదంబు వినంబడదు. ౨౧

రాజులేనిదేశంబునందు నానావిధపణ్యంబులు దీసికొని దూరదేశంబులకుఁ బోవునట్టి వర్తకులు మార్గంబున క్షేమాదు నొందజాలరు. ౨౨

రాజులేనిదేశంబునందు దుష్టులు బాధించుటవలన నొంటిగాఁ దిరుగు వాడును జిలేంద్రియండును తిరుగుచుండఁగా నెచ్చట సాయంకాల మగునో అచ్చటనె నివాసంబు నేయువాడునగు యితఁ సంచరింపడు. ౨౩

రాజులేనిదేశమునందు యోగక్షేమములు గలుగవు. అట్లు నాయకుడు లేమింజేసి సేన యుద్ధమున శత్రువుల జయింపజాలదు. ౨౪

రాజులేనిదేశమున చోరభయమునలన జనులు చక్కగా నలంకరించుకొని యుత్తమాశ్వములను రథములను ఆరోపించి విహారార్థమయి బయలు వెడలరు. ౨౫

రాజులేనిదేశమునందు దుష్టభయమున కాస్త్రములం బండితులగు వారలు ఋష్యాశ్రమము లందువసంబునందు సుద్యానవసంబులందును కాస్త్రార్థములు వివరింపుచుండరు. ౨౬

రాజులేనిదేశమునందు దుష్టలు వచ్చి చెఱుపుదురను భయమున జనులు పరిశుద్ధులయి దేవతలం బూజించుటకొఱకు ముష్కమాళికలను గుడుములను దక్షిణలను సూపాదింపరు. ౨౭

రాజులేనిదేశమునందు రాచకొమరులు చూచనంబు నగరుగంధమునం బూసికొని వసంకర్తువునందు వృక్షములుంబోలెః బ్రజలనేత్రముల కానందము గల్గింపరు. ౨౮

జలంబులేనినదులును బచ్చికలేని వనంబును గోపాలుండులేని గోవులును బ్రకాశింపకుండునట్లు రాజులేని రాజ్యం బెంతమాత్ర ప్రకాశింపదు. ౨౯

ఎట్లు రథంబునకు భవజంబు ప్రకాశము గల్గించునో, ఎట్లు అగ్నిహోత్రునకు ధూమంబు గుఱుతుగానుండునో అట్లు మన కందఱుకును బ్రకాశము గలుగజేయువాడగు రాజు ఇప్పుడు మృతినొందినను. ౩౦

రాజులేని దేశమునందు ఎవ్వండును దనభవమును బదిలముగా నుంచుకొనకాలడు. శత్రువులును ఒకదాని నొకటి భక్షించునట్లు ఒకరి ద్రవ్యము నొకరు ఆపహరించుకొనుచుందురు. ౩౧

వర్ణాశ్రమములను సరకుసేయక పరలోకభయమును విడిచి వ్యేచ్ఛమెయి దిరుగునట్టి నాస్తికులను రాజుగవే నశ్శురువులు కాంగలరు. ఎట్లు నేత్రము దేహమునకు ముచిని గలుగజేయును తెనుగులకు

తథా నరేంద్రో రాష్ట్రస్య ప్రభవ స్సత్యధర్మయోః. 33

రాజా సత్యం చ ధర్మ శ్చ రాజా కులవతాం కులమ్,
రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణామ్. 34

యమో వై శ్రవణ శ్శక్రో వరుణ శ్చ మహాబలః,
విశేష్యన్తే నరేంద్రేణ వృత్తేన మహతా తతః. 35

అహో తమ ఇవేదం న్యో న్నప్రజాయేత కించన,
రాజాచే న్న భవే ల్లోకే విభజ న్నాధ్వసాధునీ. 36

జీవత్యపి మహారాజే త వైవ వచనం వయమ్,
నాతిక్రమామహే సర్వే కేలాం ప్రావ్యేవ సాగరః. 37

స న స్సమీక్ష్య ద్విజవర్యవృత్తం
సృపం వినా రాజ్య మరణ్యభూతమ్,
కుమారమిహ్వాకుసుతం వదాన్యం
త్యమేవ రాజాన మి హాభిషిక్ష్వా. 38

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తపష్టితమస్సర్గః.

అష్ట ప ప్టి త మ స్స ర్గః

లేహం హి వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ,
మిత్రమాత్యగణాన్సర్వాన్భిష్టానాం స్తా నిదం వచః. ౧

దొలగించుచు నెల్లప్పుడు నువకరించునో, అట్లు రాజు రాజ్యమునందు బాధ
లన్నియుఁ దొలగించి సత్యధర్మముల నిలువఁద్రొక్కను. 33

లోకమున రాజే సత్యధర్మములం బ్రవర్తింపఁ జేయువాఁడు. రాజే
సత్కులమునం బుట్టినవారల సదాచారమునం బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు.
రాజు జనులకు మేలుసేయువాఁడు. కావున దర్బయుఁ దండ్రియు నతఁడే. 34

అందువలన ఇట్లు రాజు నిర్వృప్తకారముల రక్షించువాఁడు కావున
దండనముమాత్రము సేయు యముఁడును, ధనదానమును మాత్రము సేయు
కుశేరుఁడును, బాలనముమాత్రము సేయు సింద్రుఁడును, సదాచారమును
మాత్రము నిలుపు పరుఁజుఁడును రాజునకు దక్కువయగువారలె యగుచున్నారు.

మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించుటకు లోకమున రాజు లేకపోవునేని
అయ్యో! ప్రపంచమంతయుఁ జీకటి క్రమ్మినట్లుండును. లోకమున నేర్పియుఁ
గలంగదు. 35

దశరథమహారాజుఁ బ్రతికి యన్నప్పుడె మేము నముద్రంబు చెలికలి
కట్టను దాటనట్లు సీమాటను ఎంతమాత్రము దాటకుంటిమి. ఇంక
నిప్పుడు దశరథుండు మృతిఁజెందినపిమ్మట సీమాటను దాటమని చెప్పినేల!

బ్రహ్మశ్రేష్ఠుఁడ వగు వసిష్ఠుఁడా! మేము చెప్పినదంతయు విని
రాజు లేకున్నచో రాజ్యం బంతయు వనప్రాయం బగునని యాలొచించి
యిహ్లాభవంశజుండగు కుమారు నొక్కని మాకు రాజుగా నేర్పఱచి యశని
కభిషేకంబు సేయుము. 36

ఇది యజువదియేడవ సర్గము.

అజువదియేనిమిదవ సర్గము

వారలమాటలు విని వశిష్ఠుచూర్ని ఆమిత్రులను మంత్రులను బ్రహ్మ
జులను అందఱినుం జూచి యిట్లు చెప్పెను.

యదసౌ మాతులకులే పురే రాజగృహే సుఖీ,
 భరతో వసతి భ్రాత్ర శత్రుఘ్నేన సమన్వితః. ౨
 తచ్ఛీఘ్రిం జవనా దూతా గచ్ఛన్తు త్వరితై ర్హయైః,
 ఆనేతుం భ్రాతరా వీరా కిం సమీక్షామహే వయమ్. ౩

గచ్ఛన్తి తత స్సర్వే వసిష్ఠం వాక్య మబ్రుచన్,
 తేహం తద్వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్. ౪
 ఏహి సిద్ధార్థ! విజయ! జయ న్తాళోక! నందన!
 శూరయతా మితి కర్తవ్యం సర్వా నేవ బ్రవీమి వః. ౫

పురం రాజగృహం గత్వా శీఘ్రిం శీఘ్రిజవై ర్హయైః,
 త్యక్తశోకై రిదం వాచ్య శ్శూరనా ద్భరతో మమ. ౬

పురోహిత స్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మన్త్రిణః,
 త్వరమాణ శ్చ నిర్యాహి కృత్య మాత్యయికం త్వయా. ౭

మా చాన్తై ప్రోషితం రామం మా చాన్తై పితరం మృతమ్,
 భవన్త శ్శంసిషు ర్గత్వా రాఘవాణా మిమం క్షయమ్. ౮

కౌశేయాని చ వస్త్రాణి భూషణాని వరాణి చ,
 క్షీప్ర మాదాయ రాజ్ఞ శ్చ భరతస్య చ గచ్ఛత. ౯

దత్తవభ్యశనా దూతా జగ్తు స్స్వం స్వం నివేశనమ్,

భరతుడు తప్పుడు శత్రువునితోఁ గూడ రాజగృహపురంబున
 పేసమామయింట నుఖింబుగా నున్నాఁడు గావున నిప్పుడు పరాక్రమవంతు
 లగు నాభరతశత్రువుల నిర్వరం బిలుచుకొని వచ్చుటకై శీఘ్రముగాఁ
 బోవంజాలినదూతలు వేగవంతంబులగు గుఱ్ఱంబుల నెక్కి వేగంబునం బోవు
 దురుగాక. దశరథుఁడె భరతునకు రాజ్యం బిచ్చియున్నాఁడే! మనము విచా
 రింపవలసినది యేమి యున్నది? అని చెప్పెను. ౨, 3

అంత మంత్రులు మొదలగువారలందఱును “మీరు చెప్పినట్లు
 దూతలు పోవలసినదే” యని పసిష్ఠునితోఁ జెప్పిరి.

పసిష్ఠమహర్షి యంత వారలు చెప్పినది విని యిట్లుని చెప్పెను. ౪
 సిద్ధార్థుఁడా! విజయుఁడా! జయంతుఁడా! అశోకుఁడా! నందనుఁడా!
 మీర లిట్లు రండు. మీర లందఱు నేమిచేయవలయునో దానిం
 జెప్పెద వినుండు. ౫

మీరలు వేగవంతంబులగు గుఱ్ఱంబుల నెక్కి శీఘ్రముగా రాజ
 గృహంబునకుఁబోయి దుఃఖింబు దెలియక భరతుంజూచి నానూజ్ఞవలన
 సతనితో నిట్లని చెప్పవలయును. ౬

పురోహితుఁడగు పసిష్ఠుఁడు మంత్రులందఱును సీతో శ్రేయంబుజెప్పు
 చున్నారు; సీవొక్క యలిముఖ్యమయిన కార్యమునె చేయవలసియున్నది.
 కావున జాగువేయక తత్తఱుంబున పెడలిరమ్ము. అని భరతునికిఁ జెప్పెను. ౭

మీరలు పోయి “రాముఁ డడవికిఁ బోయినాఁ” డనిగాని “మాతృద్రీ
 చ్యులెఁబొందినాఁ” డనిగాని రఘుకులంబునకు వాటిల్లిన యానాశంబు
 నెంతమాత్రము భరతునకుఁ జెప్పవలదు. ౮

కేకయరాజునకును భరతునకును గానుక లాసంగుటకుఁ బట్టుబట్టలను
 చుంచిపొమ్మలను శీఘ్రముగాఁ దీసికొని పొందు. అని పసిష్ఠుఁడు దూతల
 కాజ్ఞాపించెను. ౯

అట్లు చెప్పి లతైకర్పుల కిచ్చి మువంగానే యాదూతల పసిష్ఠుకాన

నంబున సుత్రమాశ్వాసంబుల నారోపించి కేశయదేశంబునకు బోధవారలయి,
భార్యాపుత్రులకుఁ దమప్రయాణంబుఁ జెప్పటకై తనుయింద్దకుం బోయిరి.

అంత నాదూతలు ప్రయాణంబునకుఁ గావలసిన పాఠేయసంగ్రహాది
కార్యంబులు చేసికొని మరల వసిష్ఠనొద్దకువచ్చి యతని యనుమతిసొంది
వేగంబునం బోయిరి. ౧౦

అక్కడ ముందట దక్షిణోత్తరంబుగా నపరతాలపర్వతమున్నది.
అందుకుఁ బడమర దక్షిణోత్తరంబుగాఁ బ్రలంబపర్వతం బున్నది. అది పంక
రగా నున్నదికావునఁ బూర్వపశ్చిమంబుగాను ఉన్నది. ఆదూతలఁ మొదట
ఆయోధ్యనుండి పశ్చిమాభిముఖులయి కొంతదూరముపోయి యపరతాలపర్వతం
జనుదాని దక్షిణంపుఁజీవరను అతిక్రమించియంత నపరతాల ప్రలంబపర్వతంబుల
నడుమ మాల్వీతీరమార్గంబునఁ గొంతదూరంబు ఉత్తరంబుగా నరిగి యంతఁ
ప్రలంబపర్వతోత్తరభాగంబుననుండి పశ్చిమాభిముఖులయి పోయిరి. ౧౧

ఆదూతలు హస్తినాపురంబునొద్ద గంగానదిని దాటి కురుజాంగల
దేశంబునడుమం బోవుచుఁ బాంచాలదేశంబు నొంది పశ్చిమాభిముఖులయి
పోయిరి. ౧౨

ఆదూతలు ఆపాంచాలదేశంబునందుండు జలపూర్ణంబులగు కొలంకు
లను నిర్మలంబగు జలంబుగల నదులనుం జూచుచుఁ గార్యవశంబున నెచ్చటను
నిలువక కేసుంబుగాఁ బోయిరి. ౧౩

ఆదూతలు వేగంబున నిర్మల మగునదియ్కొం దివ్యంబును నానావిధంబు
లగు పక్షులతో నొప్పుచున్నదియు జలచే విండియున్నదియు నగు శరదం
డానదియొద్దకుఁ బోయి యచ్చట నిలువక, యానదిని దాటి పోయిరి. ౧౪

ఆదూతలు శరదండానదియొద్దరేలీరంబుననున్న దేవతాధిష్ఠానంబుగలిగి
భక్తులతోర్ముల ఫలించుకేయంటవలన సర్వోపయాచనంబును నన్వర్థనాచుం
బున నొప్పుచున్న పుణ్యవృక్షంబునొంది యందటచేతను నమస్కరింపఁదగిన
యావృక్షంబునకుఁ బ్రదక్షిణనమస్కారంబులు చేసి కుశింగాపురంబుఁ బ్రవే
శించిరి. ౧౫

అభికాలం తతః ప్రాప్య తే బోధిభవనా చుప్యతామ్,
 విత్పవై తామహీం పుణ్యాం తేరు రిక్షుమతీం నదీమ్. ౧౭

అవేక్ష్యాజ్జలిపానాం శ్చ భ్రాహ్మణా న్వేదపారగాః,
 యయు ర్హృద్యేన బాహ్లికా సుదామానం చ పర్వతమ్. ౧౮

విష్ణుః పదం ప్రేక్షమాణా విపాశాంచాపి శాల్మలీమ్.
 నదీ ర్వాసీ స్తటాకాని పల్వలాని సరాని చ. ౧౯
 పశ్యంతో వివిధాం శ్చాపి సింహవ్యాఘ్రముగద్విపాః,
 యయుః పథాఽతిమహతా శాసనం భర్తు రీప్సవః. ౨౦

తే శ్రాస్తవాహనా దూతా వికృప్తేన పథా తతః,
 గిరివ్రజం పురవరం శీఘ్ర మానేదు రజ్జ్వాసా. ౨౧

భర్తుః ప్రియార్థం కులరక్షణార్థం
 భర్తు శ్చ వంశస్య పరిగ్రహార్థమ్,
 అహేడమానా స్త్వరయా స్తదూతా
 రాత్ర్యాస్తు తే తత్పుర మేవ యాతాః. ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేఽష్టపట్టితమస్సర్గః.

అంత నాదూతలు అభికాలంబను గ్రామంబు నొంది యచ్చట బోధి-
భవంబను పర్వతంబునం బుట్టినదియు దశరథవంశ్యులచే ననుభవంపఁ బడిన
వీరశ్రామంబులు గలదియుఁ బుణ్యంబునగు విత్తమతీనదిని దాఁటిరి. ౧౭

అదూతలు అచ్చట దోనెందు నీట్లుమాత్రమె యాహారంబుగాఁ
గొనుచుఁ దపస్సుచేసికొనుచు నాయిత్యునుతీరంబున నున్న వేదపాఠగులగు
బ్రహ్మజులంజూచి బాప్తికదేశంబునకును సుదామపర్వతంబునకును నడిమిదారిఁ
బట్టిపోయిరి. ౧౮

అదూతలు విష్ణుపదాంకితంబగు పుణ్యస్థానంబును విపాకానదిని తత్తీర
స్థంబగు కాల్వలీవుడంబునుంజూచుచు నచ్చటచ్చట నదులను నడబావులను
జేజువులను నీట్లు నిలిచిన పల్లంబులను గొలంకులను నానావిధంబులగు సింహ
వ్యాఘ్రగళాదిమృగంబులను గనుఁగొనుచు రాజాజ్ఞచే నతిదూరంబగు
మార్గంబుఁ గడచిపోయిరి. ౧౯, ౨౦

అంత నాదూతలు బహుదూరంబు నడచుటచేత గుఱ్ఱంబు లుపనట
నొంద శిఘ్రింబుగా గిరిప్రజంబను నామాంతరముగల కేకయరాజునగరంబు
నొందిరి. ౨౧

శిఘ్రింబుగా భరతుని దీసికొనిపోయి యతనిచే నార్ధవైహికంబు
సేయించి తమప్రభుండగు దశరథునకు సంతోషంబు గలుగఁజేయుటకును
దశరథునియింటివా రందఱును అనాథలుగా నున్నారు గావున భరతు నచ్చ
టికఁజేర్చి వారల ససాధులం జేయుటకును అవిలంబముగా నార్ధవైహికము
జరగుటవలన దశరథుని మంగమునకుఁ బ్రతిష్ఠ గలుగఁజేయుటకును అదూతలు
ఎంతమాత్రము జాగువేయక యతిత్వరతో నస్తమయం బయినను రాత్రి
కాలంబునందును గొంతదారినడిచి రాత్రికే యారాజగృహనగరంబుఁ జేరిరి.

ఇది యణుపదియెనిమిదవసర్గము.

ఏ కో న స ప్త తి త మ స్స ర్గః

యామేవ రాత్రిం తే దూతాః ప్రవిశన్తి స్తతాం పురీమ్,
భరతేనాపి తాం రాత్రిం స్వప్నో దృష్టోయ మప్రియః. ౧
పుష్పా మేవతు తాం రాత్రిం దృష్ట్వా తం స్వప్న మప్రియమ్,
పుత్రో రాజాధిరాజస్య సుభృశం పర్యతస్యత. ౨

తస్యమానం సమాజ్ఞాయ వయస్యాః ప్రియవాదినః,
అయాసం హి వినేష్యస్త సుభాయాం చక్రిరే కథాః. 3

వాదయన్తి తథా శాన్తిం లాసయన్త్యపి చాపరే,
నాటకాన్యవరే ప్రాహుర్వాస్యాని వివిధాని చ. ౪

స తై ర్మహాత్మా భరత సుఖభిగి ప్రియవాదిభిః,
గోష్ఠీహాస్యాని కుర్వద్భిర్న ప్రాహృష్యత రాఘవః. ౫

త మబ్రవీ త్ప్రియసఖో భరతం సఖభి ర్వృతమ్,
సుహృద్భిః పర్యపాసీనగి కిం సఖే! నానుమోదసే. ౬

ఏవం బ్రువాణం సుహృదం భరతః ప్రత్యువాచ హ,
శృణు త్వం యన్నిమిత్తం మే దైన్య మేత దుపాగతమ్. ౭
స్వప్నే పితర మద్రాతం మలినం ముక్తమూర్ధజమ్,

అటువదితోమొదల సర్గము

అదూతలే రాత్రియందు గిరిప్రజపురంబుఁ జేరితో ఆరాత్రియందే
భరతునకు దుఃఖకరంబగు నొక్కదుస్వప్నంబు గల్గెనది. ౧

అట్లు రాత్రియందుఁ బ్రభాతకాలంబుననే యాదుఃఖస్వప్నంబుఁ
గని రాజాధిరాజమతుఁడగు భరతుఁడు “ఈస్వప్నం బలిశిఘ్రముగా ఫలము
విచ్చినదే” యని మిక్కిలియుఁ బరితపించెను. ౨

భరతుఁ డెందువలననో దుఃఖతుఁడై యున్నాడనితెలిసికొని, ప్రియ
వాదులగు నతనిన్నేహితులు అతనిమనసునందలి దుఃఖంబును బోగొట్టుటకై
సభయందు నానావిధంబులగు కథలం జెప్పిరి. ౩

భరతునకు దుఃఖకాంతి గలుగుటకై కొందఱు వీణల వాయించిరి.
కొందఱు వేద్యల నాడించిరి. మఱికొందఱు నాటకంబులం జడివిరి. మఱి
కొందఱు నవ్వుగలిగించుమాటలం జెప్పిరి. ౪

మహాత్మాఁడును రఘువంశంబునం బుట్టినవాఁడునగు నాభరతుఁడు
ప్రియవాదులగు నాన్నేహితులు సభాయోగ్యంబులయిన వాఙ్మయంబు లెంత
చేసినను సంతోషంబు నొందఁడయ్యె. ౫

అప్పుడు స్నేహితులనడుమనున్న భరతుం జూచి యంతరంగ స్నేహితుం
డగువాఁ డొక్కఁడు ఇట్లని చెప్పెను.

స్నేహితుఁడవగు భరతుడా ! స్నేహితులు నీ కెంతసంతోషకరంబులగు
కార్యంబులు చేసినను నీవేల సంతోషంబు నొందకున్నావు? అని ప్రియ
సఖుండు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౬

ఈప్రకారం బాప్రియసఖుఁడు చెప్పినది విని, భరతుఁడు వానిం జూచి
యిట్లని బదులు చెప్పెను.

నా కెంత దుఃఖంబు గలుగుటకుం దగినకారణంబు జెప్పెదను
వినుము. ౭

నేను న్నవ్వుంబున నాతండ్రి మలినదేహుఁడై తలవెందుకలు విరియఁ

బోగొని పర్వతశిఖరంబుననుండి కలువంబగు పేడగుంటలోఁ బడినట్లు చూచి నాను.

మఱియు నప్పుడు నాకండ్రి ఆపేడగుంటలోఁ దేలుచు, దొసిరిచే నూనెం ద్రావుచు వికృతంబుగా మాటిమాటికి నవ్వుచు నుండినట్లు గంటిని. ౯

అంత నతడు నువ్వులన్నము భుజించి మాటిమాటికిఁ దలక్రిందులై దేహంబంతయుఁ వైలంబుఁ బూసికొని, తైలములోనే మునింగినట్లు చూచి నాను.

మఱియు నే నప్పుడు స్వప్నంబున నముద్రంబెండినట్లును చంద్రుఁడు నేలవైఁ బడినట్లును లోకమంతయుఁ జీకటి క్రమ్మినట్లు ఏమియు నగపడఁ జుండినట్లును బట్టపేనుఁగుదంతము తునుకలైనట్లును మంచుచున్న యగ్ని వహోక్తంబు తటాలన జల్లాజినట్లును భూమి పరిగినట్లును నానావిధములగు పృథంబు లొడిపోయినట్లును బర్వతంబు లన్నియు నాశంబు నొంది పొగ రాజుచున్నట్లును గంటిని.

నల్లనిమేను గలవారలను గోరోచనపువన్నె గలవారలనునగు స్త్రీలు నల్లనిబట్టఁగట్టుకొని యనుపవీటవైఁ గూర్చుండియున్న నాకండ్రి దశరథ మహారాజును జూచి నవ్వుచున్నట్లు గంటిని.

మఱియు భర్తాత్ముడగు నాకండ్రి దశరథమహారాజు ఎఱ్ఱబ్రహ్మమాలి కలను ధరించి నల్లనిచందనంబునుఁ బూసికొని వేగంబున గాడిదలు గట్టిన రథంబు నెక్కి దక్షిణపుదిక్కును బట్టి పోయెను.

వికృతంబగు ముఖంబుగలదియు నెఱ్ఱబట్ట కట్టుకొని యున్నదియు వగు రాక్షసస్త్రీయొక్కతె వికవికనవ్వుచు దశరథమహారాజును ఆకర్షించు చున్నట్లు గంటిని.

ఈ ప్రకారము ఈరాత్రియందు మహాభయంకరంబగు స్వప్నంబుఁ గంటిని.

అయోధ్య—46

అహం రామోఽథవా రాజా లక్ష్మణోవా మరిష్యతి. ౧౭

నరో యానేన య స్వప్నే ఖరయుక్తేన యాతి హి,
అచిరాత్తస్య ధూమాగ్రం చితాయాం సంప్రదృశ్యతే. ౧౮

ఏతన్నిమిత్తం దీనోఽహం త స్తవః ప్రతిపూజయే,
శుష్యతీవ చ మే కణ్ఠో న స్వస్థ మివ మే మవః. ౧౯

న పశ్యామి భయస్థానం భయం చై వోపధారయే,
భ్రష్టశ్చ స్వరయోగో మే ఛాయా చోపహతా మమ. ౨౦

జుగుప్సన్నివ చాఽత్తానం న చ పశ్యామి కారణమ్,

ఇమాం హి దుస్స్వప్నగతిం నిశామ్య తా
మనేకరూపామవితర్కితాం పురా. ౨౧

భయం మహత్తద్భదయా న్నయాతి మే
విచిన్త్య రాజాన మచిన్త్యదర్శనమ్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనసప్తతితమస్కంధః.

సప్తతితమస్కంధః

భరతే బ్రువతి స్వప్నం దూతా స్తే క్లాన్తవాహనాః,
ప్రవిశ్యాసహ్యపరిఖం రమ్యం రాజగృహం పురమ్. ౧
సమాగమ్య తు రాజ్ఞా చ రాజపుత్రేణ చార్పితాః,
రాజ్ఞః పాదౌ గృహీత్వా తు త మూచు ర్భరతం వచః. ౨

ఇట్లు స్వప్నంబు గంటిఁ గావున నాకైనను రామునకైనను నాశండ్రి
దశరథునకైనను లక్ష్మణునకైనను మరణంబు గల్గును. ౧౭

స్వప్నంబున నెవ్వఁడు గాడివలుగట్టినరథంబు నెక్కి పోయినట్లు
గతువకునో అతఁడు శిశువున మృతినొంది చితియం దతనిదేహధూమము
చూడవగును. ౧౮

ఈకారణమువలన నేను దుఃఖితుఁడనై యుంటినిగాఁబట్టి మిమ్ముల
నాదరింపనైతిని. నాకంతము ఎందుచున్నది. నామనసున నెంతమాత్రము
సుఖంబు లేకున్నది. ౧౯

భయంబుగలుగుట కేమియుఁ గారణంబుఁ గానము. అయినను నామన
సున కిప్పుడు నిష్కారణముగా భయంబు గలుగుచున్నది. నాకంతధ్వనియు
నిశ్చలమిది. నాదేహంబును బెల్లఁబాటి యున్నది. ౨౦

ఏమో నన్ను నేనే నిందించుకొనుచున్నాను. కారణమేమో తెలియ
లేదు.

అనేక చూపమయినదియు నిదివఱ కెప్పుడును దలంచనిదియనగు
నీదుస్స్వప్నంబును జూచి బహుమారంబుననున్న దశరథమహారాజు దలంచు
కొని నామనంబునకు మహాభయంబు గలుగుచున్నది. అని భరతుఁడు
దుస్స్వప్నవృత్తాంతమును దనప్రియసఖునకుం జెప్పెను. ౨౧

ఇది యజువదితొమ్మిదవ సర్గము.

దెబ్బదవసర్గము

ఇట్లు భరతుఁడు దుస్స్వప్నవృత్తాంతమును జెప్పుచుండగానే
క్రాంతవాహనులగు నాదూతలు శత్రువులకు దాటరాని యగడైలుగల రమ
ణియొకగు నారాజకృహపట్టణంబు బ్రవేశించి కేకయమహారాజును రాజ
పుత్రుఁడగు యుధాజిత్తు నెదుర్కొని సేయుమన్నవలు నైకొని కేకయమహా
రాజు పాదంబులకు నమస్కరించి యంత భరతునొద్దకుఁ బోయి యతనితో
చిట్లని జెప్పిరి. ౨౨

పురోహిత స్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మన్త్రిణః,
త్వరమాణ శ్చ నిర్వాహి కృత్య మాత్యయికం త్వయా. 3

ఇమాని చ మహర్వాణి వస్త్రాణ్మాభరణాని చ,
పరిగృహ్య విశాలాత్! మాతులస్య చ దాపయ! ౪

అత్ర వింశతికోట్య స్తు నృపతే ర్మాతులస్య తే,
దశకోట్య స్తు సంపూర్ణా స్తదైవ చ నృపాత్తజ! ౫

ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం స్వసుక్త స్సుహృజ్జనే,
మాతా నువాచ భరతః కామై స్సమ్ప్రతిపూజ్య తాః. ౬

కచ్చి త్సుకుశలీ రాజా పితా దశరథో మమ!,
కచ్చిచ్చారోగతా రామే లక్ష్మణే చ మహాత్మని. ౭

ఆర్యా చ ధర్మనిరతా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ,
అరోగా చాపి కౌసల్యా మాతా రామస్య ధీమతః! ౮

కచ్చి త్సుమిత్రా ధర్మజ్ఞా జననీ లక్ష్మణస్య యా,
శత్రుఘ్నస్య చ వీరస్య సాఽ రోగా చాపి మధ్యమా! ౯

అత్తకామా సదా చణ్డీ క్రోధనా ప్రాజ్ఞమానినీ,

పురోహితుడగు వసిష్ఠుడు నీతో జేమంబుఁ జెప్పచున్నాఁడు. ఆట్లు మంత్రులందఱును నీతో జేమంబుఁ జెప్పచున్నారు. నీవు వేగముగా రావలయును. నీవు ఒక యతిముఖ్యుఁడునకార్యమును జేయవలసి యున్నది. 3

వికాలంబులగు కంఠ్ఠుగల భరతుడా! శ్రేష్ఠంబులగు నీవస్త్రంబులను దివ్యాభరణంబులను దీసి నీమాతామహులకును మేనమామకును ఇప్పించుము. 4

రాచకొమరుడవగు భరతుడా! ఇందు నీమాతామహుడగు కేకయ మహారాజున కివ్వఁదగినవస్త్రాభరణంబులు సరిగా నిలువదికొంటులు వెలగలవి. అట్లే నీమేనమామకు ఇవ్వఁదగినవి తక్కువలేక పదికొంటులధనము వెలగలవి. కావున నీవే యివ్వవచ్చును. అని దూతలు భరతునితోఁ జెప్పిరి. 5

లంఘజనులయందు మిక్కిలియు ననురాగముగల భరతుడు వాని నన్నింటిని దీసికొని మాతామహులకును మాతులునకు కొనంగి యామాతలకు యభేద్యధనాదులం దనిపి యంత వారలంజూచి యిట్లు చెప్పెను. 6

నాశంఢి దశరథమహారాజు జేమంబుగ నున్నాఁడా యేమి? చుఱియు రాముఁడును మహాత్ముడగు లక్ష్మణుఁడును ఆరోగ్యముగలిగి యున్నారాయేమి? 7

బుద్ధిమంతుడగు రామునిశల్లియుం బూజ్యురాలును భర్త మునం దత్యాసక్తురాలును భర్తజ్ఞయును బ్రజలయందు గుణమును మాత్రమే గ్రహించునదియు నగు కాశ్యాదేవియు నారోగ్యంబు గలిగి యున్నదాయేమి? 8

లక్ష్మణునకును వీరుడగు శత్రుఘ్నునకును జననియును భర్తజ్ఞురాలును మధ్యమాంబయినగు సుమిత్రాదేవి యారోగ్యంబు గలిగియున్నదాయేమి? 9

స్వప్రయోజనభరము భయంకరురాలును గోష్ఠ్యురాలును దనకేమియుం

చెలియకపోయినను దన్నుఁ బండితురాలనుగాఁ దలంచుకొని గర్హించి యన్నదియు నగు నాకల్లి కైకేయి డేమంటుగ నున్నదాయేమి ? మఱియు, మీరు తనబంధువుల యొద్దకు వచ్చునప్పుడు ఆవిడ యేమిసమాచారముఁ జెప్పినది? అని భరతుఁడు దూతల నడిగెను. ౧౦

ఆదూతలు మహాత్ముడగు భరతుఁడు చెప్పినమాటను విని యప్పుడా భరతుం జూచి సవినయంబుగా నీమాటం జెప్పిరి. ౧౧

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు భరతుడా ! నీ వెవ్వరికుశలంబుఁ గోరుదువో వారలందఱు డేమంటుగ నున్నారు. ౧౨

పద్మవాస్తయగు శ్రీనిన్ను పఠించుచున్నది. శిశువుగా రథం బాయ త్రంబు నేయింపుము. అని ఆదూతలు భరతునితోఁ జెప్పిరి. ౧౩

భరతుఁడును ఆదూతలు చెప్పినది విని వారలం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

నేను “దూతలు పచ్చి నన్ను శిశువుగా రమ్మని పిలుచుచున్నా” రని కేకయచుచురాజుతోఁ జెప్పి వచ్చెదను. అని భరతుఁడు దూతలతోఁ జెప్పెను. ౧౪

రాచకొమఁడుడగు భరతుఁడు ఇట్లు దూతలకుం జెప్పి దూతలచేఁ బ్రేరింపఁబడినవాడై మాతామహుడగు కేకయమహారాజునొద్దకుఁ బోయి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

కేకయమహారాజా! నాతండ్రియొద్దకుండి దూతలవచ్చి నన్నుఁబిలుచు చున్నారు. కావున నేను నాతండ్రియొద్దకుఁ బోయెదను. మరల నీ వెవ్వడు ప్రసరింతువో అప్పుడు వచ్చెదను. అని భరతుఁడు కేకయమహారాజుతోఁ జెప్పెను. ౧౬

అప్పుడు కేకయమహారాజు భరతుఁడు చెప్పినది విని రఘువంశంబునం బుట్టిన యాభరతునిం గవ్వఁగిలించుకొని శిరంబు మూర్ఛొనిమంగళకరంబుగు నీమాటం జెప్పెను. ౧౭

శత్రువులం దవంపఁజేయునట్టి భరతుడా ! యశేష్ఠంబుగాఁ బోయి.

మాతరం కుశలం బ్రూయాః పితరం చ పరస్తపః! ౧౭

పురోహితం చ కుశలం యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః,
తౌ చ తాత! మహేష్వాసౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ. ౧౮

తస్మై హస్త్యుత్తమాం శ్చిత్రా స్కమ్భళౌ నజినాని చ,
అభిసత్కృత్య కై కేయో భరతాయ ధనం దదౌ. ౧౯

రుక్మనిష్క-సహస్రే ద్వే షోడశాశ్వశతాని చ,
సత్కృత్య కై కయీపుత్రం కేకయో ధన మాదితౌ. ౨౦

తథాఽమాత్యా నభిప్రేతా న్విశ్వాస్యాం శ్చ గుణాన్వితాః,
దదౌ వశ్యపతిః క్షీప్రం భరతౌ యానుయాయినః. ౨౧

ఐరావతౌ నైస్త్రిశిరా న్నాగా నైస్త్రిప్రియదర్శనాః,
ఋరా ఖిచ్చీమ్రా న్సుసంయుకౌ నాతులోఽస్త్వై ధనం దదౌ. ౨౨

అస్తపురేఽతిసంవృద్ధాః వ్యాఘ్రోపీర్యబలాన్వితాః.
దంష్ట్రాఽఽయుధా స్తహాకాయా ఖుచ్ఛన శోఽపాయనం దదౌ.

స.ద. త్తం కేకయేన్ద్రేణ ధనం తన్నాభ్యనస్తత,
భరతః కైకయీపుత్రో గమనత్వరయా తదా. ౨౩

నే సహజ నొసంగెదను. నీచే గైకేయి సత్పుత్రుడు గలదైనది. నీకల్పితైకేయిని నీకండ్రి దశరథమహారాజునకును షేమంబు జెప్పెను. ౧౭

పురోహితుడగు వసిష్ఠునితోను మఱియు నికరులగు బ్రాహ్మణకేష్ఠులెవ్వరు గలరో వారలతోను మహాధనుర్ధరులగు నన్నదమ్ములు రామలక్ష్మణులతోను షేమంబు జెప్పెను. అని కేకయమహారాజు భరతునితో జెప్పెను.

కేకయమహారాజు ఆభరతునకు సావరంబుగా నుత్తమ మత్తగజంబులను జీత్రంబులగు కంబళములను శ్రేష్ఠంబులగు నజినంబులను అధికమగు ధనమును నొసంగెను. ౧౮

కేకయమహారాజుకై కేయికుమారుడగు భరతునిం బూజించి యతనికి బంగారుకంఠహారంబులు చెండువేలును బదునాటువంద లుక్తమాశ్వంబులును అధికంబగు ధనంబును ఇచ్చెను. ౧౯

కేకయమహారాజు మఱియు నాభరతునకు సమర్థులును నమ్రదగినవారును గుణవంతులును యుద్ధంబున సౌతమాత్రమును వెనుదీయక తమప్రభువుతో గూడఁ బ్రాణంబులు విడుచువారునగు నీరును సహాయులగా నొసంగెను. ౨౦

ఆభరతుని మేనమామయగు యుధాజిత్తు ఆతనికి చూపరులకు సంతోషంబుగల్గించునట్టి యిరావత్పర్వతోన్నయంబులగు గజంబులను విద్రుళిరవర్షకకాశంబులగు నేయంగులను వేగంబుగలవియు భారములు మోయుటయందు మిక్కిలియు నభ్యాసంబు గలవియునగు గాడిదలను అధికధనంబును ఇచ్చెను. ౨౧

మఱియు నాయుధాజిత్తుభరతునకు అంతఃపురంబున బెంచబడినవియుఁ బెద్దపులులకుం బోలె బలవరాక్రమంబులు గలవియు దంశంబులె యాయుధంబులగాఁ గలవియు మహాకాయంబులు నగు కుక్కలను గానుకగా నొసంగెను. ౨౨

అప్పుడు కైకేయికుమారుడగు భరతుడు ప్రయాణమునందలి తొందరచేతఁ గేకయమహారాజు తన కంఠధనం బొసంగినందుకు సంతోషింపఁ జయ్యెను. ౨౩

ఆప్పుడు దూతలు కేశిరపడుటవలనను దుస్వప్నంబు గనియిండుట వలనను విమోచనార్థము సంభవించియున్నదని యజ్ఞుడు మనంబున మిక్కిలి యుఁ జింతిల్లుచుండెను. ౨౧

శ్రీమంతుడగు నాభరతుడు జనులచేతను ఏనుఁగులచేతను గుఱ్ఱంబులచేతను బరిశేషింపబడియున్న యలిఁకాలోన్నతంబగు తనగృహంబున నుండి వెడలి యంత నుత్తమంబగు రాజమార్గంబు నొందెను. ౨౨

అంత మహాబుద్ధిశాలియగు భరతుడు ఆరాజమార్గంబు దాటి యంతక పురంబునొద్దకుఁ బోయెను.

అటుపిమ్మట శ్రీమంతుడగు భరతుడు అర్థములేక ఆయంతకపురముం బ్రవేశించెను. ౨౩

ఆభరతుడు శత్రుస్థునిం గూడి తాతయగు కేకయమహారాజును పేనమామయగు యథాజిత్తును వీడ్కొని రథంబు నెక్కి పయనంబై పోయెను. ౨౪

అంత భృత్యులు మంచిచక్రంబులుగల పెక్కునూఱులు రథంబులం బోలుకొని యొండెలతోను గోవులతోను గుఱ్ఱములతోను నైన్యంబులతోను గూడ పయనంబై పోవు భరతుని వెంటడించిరి. ౨౫

మహాత్ముడగు భరతుడు మాతామహునినైన్యముచే రక్షింపబడుచు శత్రుస్థునిం దీసికొని తనకుంజోలెఁ బరాక్రమంబుగల మహావీరులం గూడి స్వర్గంబుననుండి సిద్ధుడు వెడలునట్లు గృహంబుననుండి వెడలెను. ౩౦

ఇది దెబ్బదియవసర్గము.

దెబ్బదియొకటవసర్గము

అంత రఘువంశంబునం బుట్టినవాడును శ్రీమంతుడును గారిఁ. మంతుడును ఇత్వాకువంశంబునఁ బుట్టినవారల సంతోషింపజేయువాడు.

ష్లోదిసీం దూరపారాం చ ప్రత్యశోస్సీత సురజ్జిహీమ్,
శరద్యా మతర చ్చీమా న్నదీ మిత్వాకునందనః.

ఏలాథానే నదీం తీర్త్వా ప్రాప్య చాపరపర్వతాకా,
శిలా మాకుర్వతీం తీర్త్వా ఆగ్నేయం శల్యకర్తవమ్.
సత్యసన్ధ శ్శుచి శ్రీమా న్సేక్షమాణ శిలావహామ్,
అత్యయా తస్య మహాశైలా న్వనం చైత్రరథం ప్రతి.
సరస్వతీం చ గంగాం చ యుక్తేన ప్రతిపద్యత,
ఉత్తరా న్వీరమత్స్యానాం భారుణ్డం ప్రావిశ ద్వవమ్.

వేగినీం చ కులిక్తాఖ్యాం ష్లోదిసీం పర్యతాఽన్యతామ్,
యమునాం ప్రాప్య సన్తీర్ణో బల మాశ్వాసయత్తదా.

శీతీకృత్య తు గాత్రాణి క్షాంతా నాశ్వాస్య వాజిః,
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయా దాదాయ చోదకమ్.

రాజపుత్రో మహారణ్య మనభీష్టోపసేవితమ్,
భద్రో భద్రేణ యానేన మామతః ఖ మి వాత్యయాత్.

భాగీరథీం దుష్ప్రీతరా మంశుథానే మహానదీమ్,
ఉపాయాద్రాఘవ స్త్రాణం ప్రాగ్వాతే విశ్రుతే పురే.
స గంగాం ప్రాగ్వాతే తీర్త్వా సమాయా త్కుటికోష్ఠికామ్,

నగు నాభరతుఁడు రాజగృహపట్టణంబుననుండి తూర్పుదిక్కును బట్టిపోవుచు నుదామనదిం జూచి దానియందంబునకు దెందంబుననానందించుచు దాఁటి యలెదికాలంబగు హ్లోదీయను నదిని దరించి వచ్చిమహాపీనియఁ దెక్కు యలఁ గలదియొ నగు శతద్రూపదినిం దరించెను. ౧౩

నక్కప్రతిజ్ఞఁడును బరిశుద్ధుఁడును శ్రీమంతుఁడునగు నాభరతుఁడు విశాధానగ్రామమున శతద్రూపదిం దరించి యవరవర్చటదేశఁబు నొంది శిలా శర్వణస్వభావమగు శిలావహానదిని దాఁటి యాగ్నేయంబను శల్భకర్తనంబను గ్రామంబును శిలావహానదినిం జూచుచు జైత్రరథవనంబుఁ జూచుకొనుకొం మన మహావర్చకంబుల సతిక్రమించి పోయెను. ౩,౪

ఆభరతుఁడంత సరస్వతీనదిని మఱియొకనదిని నొక్కచోటంబొందించి వీరమత్స్యదేశంబుల కుత్తరంబున నుండు భార్యండాబును వనంబుఁ బ్రవేశించెను. ౫

ఆభరతుఁడు అలెవేగంబుగలదియఁ జూపరులకు సంతోషంబు గలిగించునదియఁ బర్వతంబులచేఁ బరివేష్టించబడినదియొ నగు కుళింగయను నదిని యమునానదిని బొంది సంజరించి యంత నైన్యంబును గొంచెము విశ్రమించజేసెను. ౬

ఆ కుళింగాయమునాసంగవస్థలంబునందు గుఱ్ఱంబుల యలనటదీర్చి, సీట్ల వేసి తోమించి తానును అచ్చట స్నానంబుజేసి జలంబుఁ ద్రావి యింక ముందు సీట్ల దొరకవు కావున జలంబు సంగ్రహించుకొని పోయెను. ౭

మంగళాకారుఁడగు భరతుఁడు భద్రకాటీయంబగు గజంబు నెక్కి యెచ్చుగా జనసంచారము లేని యామహారణ్యమును వాయువు ఆకాశము సతిక్రమించునట్లు దాఁటిపోయెను. ౮

అంత భరతుఁడు ప్రాగ్వటపట్టణంబునందు అంశుధానంబును ప్రదేశమున సాధారణముగా దాట నలవిగాని గంగానదిని బొందెను. ౯

ఆభరతుఁడు ప్రాగ్వటంబును పురమునమీపంబున గంగానదిని దాఁటి కుటిశోష్ఠిక యను నదిం బొందెను.

734 అయోధ్యాకాండే - ఏకసప్తతితమ స్కంధః స్కంధము.

సబల స్తాం స తీర్త్వాఽథ సమాయాధ్యక్షవత్సవమ్. ౧౦

తోరణం దక్షిణార్ధేన జమ్బూప్రస్థ ముపాగమత్,

వరూధం చ యయా రమ్యం గ్రామం దశరథాత్మజః. ౧౧

తత్ర రమ్యే వనే వాసం కృత్వాఽసౌ ప్రాజ్ఞుభో యయా,
ఉద్యాన ముజ్జిహానాయాః ప్రియకా యత్ర పాదపాః. ౧౨

సాలాం స్తు ప్రియకా నాప్రిప్య శీఘ్రా వాస్తాయ వాజినః,
అనుజ్ఞా ప్యాథ భరతో వాహినీం త్వరితో యయా. ౧౩

వాసం కృత్వా సర్వతీర్థే తీర్త్వా చోత్తానికాం నదీమ్,
అన్యో నదీశ్చ వివిధాః పార్శ్వతియై స్తురజ్జమైః. ౧౪
హస్తీపుష్పక మాసాద్య కుటికా మత్యవస్తత,

తతార చ సరవ్యాఘోః) లాహిత్యే స కవీవతీమ్. ౧౫

ఏకసాలే సాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీమ్,
కళిదనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా. ౧౬
భరతః క్షీప్రమాగచ్ఛ త్సుపరిశ్రాంతవాహనః,

వనం చ సమతీత్యాఽశు శర్వర్యా మరుహోదయే. ౧౭
అయోధ్యాం మనునా రాజ్ఞా నిర్జితాం సందదర్శ హ,

ఆభరతుడు సైన్యంబుతోఁగూడ నాకుటికోష్ఠినదినిదాటి యంత
ధర్మవర్ధనంబును గ్రామముఁ జేరెను. ౧౦

ఆభరతుడు తోరణగ్రామంబుఁజేరి దానిఁ దక్షిణపుత్రుఁగాఁబోయి
జంబూప్రథంబును గ్రామంబు నొందెను.

దశరథకుమారుడగు భరతుడు అంత సుందరంబగు పరూధుడు
గ్రామంబు నొందెను. ౧౧

అంత భరతుడు ఆపరూధ గ్రామసమీపంబున నుండు మనోహరంబగు
వనంబున వానంబుఁ జేసి యంతఁ దూర్పుమొగమై యెచ్చుగాఁ గదంబ
వృక్షములు గల యుజ్జిహానానగరి యుద్వ్యాపనంబుఁ జేసెను. ౧౨

భరతుడు ఉజ్జిహానగరిపొతనుండు కదంబవృక్షంబులం జేసినంత నె
యింక నంతమీఁద నంతయు స్వదేశంబుగావున నిర్భయంబుగా మెల్లగా
రండని సేనకుం జెప్పి యంత నేగవంతంబులగు గుఱ్ఱంబులుగట్టిన రథంబు
నారోహించి వేగంబునం బోయెను. ౧౩

ఆభరతుడు సర్వతీర్థమను గ్రామంబున వానంబుఁగావించి యంత్రాసికా
నదిని ఇంక నితరములగు నదులను బర్వతదేశపంచారయోగ్యంబులగు గుఱ్ఱం
బులుగట్టిన రథంబుచేతనె దాటి యంతఁ గుటికానదిని మాత్రము విడుగ్గుపై
నుండి దాటెను. ౧౪

పురుషశ్రేష్ఠుడగు నాభరతుడు లాహిత్యనగరమునందుఁ గవీవలీ
నదిని దాటెను. ౧౫

భరతుడు ఏకసాలగ్రామంబున స్థాణుమలీచిని దాటి వివశనగరం
బున గోమలీచదిం దరించి, యంత గుఱ్ఱంబు లలసటనొందుటవలనఁ గలింగనగర
సమీపంబునకున్న సాలవనంబునం గొంత విశ్రమించి, యంత శీఘ్రముగాఁ
బోయెను. ౧౬

ఆభరతుడు రాత్రియందు శీఘ్రంబున నాసాలవనం బతిక్రమించి
యంత నరుహోదయకాలంబున వైవస్వతమనువుచే నిర్మింపఁజడిన యయో
ధ్యానగరముఁ గనెను. ౧౭

తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రే సస్పృహత్రోపితః పథి. ౧౮

అయోధ్యా మగ్రతో దృష్ట్వా సారథిం వాక్య మబ్రవీత్,
ఏష నాతిప్రతీతా మే పుణ్యోద్యానా యశస్వినీ. ౧౯

అయోధ్యా దృశ్యతే దూరా త్సారథే! పాణ్డ్యమృత్తికా,
యజ్వభి ర్గణమున్నైర్బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః ౨౦
భూయిష్ఠ మృద్ధైరాకీర్ణా రాజర్షి పరిపాలితా,

అయోధ్యాయాం పురా శబ్ద స్మృయతే తుములో మహాః,
సమంతా న్నరనారీణాం త మద్య న శృణోమ్యహమ్,

ఉద్యానాని చ సాయాహ్నే క్రిడి త్వోపరతై ర్నరైః. ౨౧
సమంతా త్పురిథావద్భిః ప్రకాశ నై మమాన్యథా,

తాన్య ద్యానురుద న్నీవ పరిత్యక్తాని కామిభిః. ౨౨

అరణ్యభూతేష పురీ సారథే! ప్రతిభాతి మే,
న హ్యత్ర యానై ర్దృశ్యంతే న గజై ర్న చ వాజిభిః. ౨౩
నిర్యాన్తో వాఽభియాన్తో వా నరముఖ్యా యథాపురమ్,

ఉద్యానాని పురా భాన్తి మత్తప్రముదితాని చ. ౨౪
జనానాం రతిసంయోగే చ్ఛత్యస్తగుణవన్తి చ,

పురుషశ్రేష్ఠుడగు భరతుడు అట్లు ఏడురాత్రులు దారి నడచి యంతం దనముందట నున్న యయోధ్యుఁజూచి సారథీతో నిట్లు చెప్పెను. ౧౮

సారథీ! పుణ్యంబులగు సుద్యానంబులు గలదియు నధికంబగు కీర్తిగల జనులు గలదియుఁ దల్లనివృత్తిక గలదియు యాగంబులు సేయవారలును గుణవంతులును వేదవేత్తలును సర్వసమృద్ధులు నగు బ్రాహ్మణులతో నొప్పు చున్నదియు రాజర్షియగు దశరథునిచేఁ బాలింపబడుచున్నదియు నగు నీ యయోధ్యాపట్టణము దూరంబునకుండి యగపడుచున్నది. అందలిజనులు అంత సంతోషంబుతో నున్నట్లు తోచదు. ౧౯, ౨౦

ము న్నయోధ్యయందు నలుప్రక్కలను స్త్రీలును బురుషులును కేయ వహాధ్వని తుమలంబుగా వినవచ్చుచుండును. నాకిప్పు డాధ్వని వినరా కున్నది. ౨౧

మున్న కామకులగు జనులు రాత్రికాలంబుల సుద్యానవనములకు వచ్చి యభేదముగాఁ గ్రీడించి ప్రాకారాలం బయిసంతనె వారివారియిండ్లకుం ద్వారత్వరగాఁ బోవుచుండఁగా నాయుద్యానవనంబు లవ్వదొకవిధంబుగాఁ బ్రకాశించుచుండినవి. ౨౨

ఇప్పు డాయుద్యానవనంబులు కామకు లెవ్వరును లేకుండుటంకేసి యేడ్చిన టున్నవి. ౨౩

సారథీ! ఆయోధ్యయంతయు సరణ్యం బయినట్లు నా కగపడుచున్నది. మునుపువలె జనులలో ముఖ్యులగు వారలు రథంబుల నధిష్ఠించియు, సేనుంగుల నెక్కియు, గుఱ్ఱంబుల నారోపించియు, పట్టణంబునకుండి వెడలువారలు గాని, పట్టణంబుఁ బ్రవేశించువారలుగాని యెవ్వరు నగుటద లేదు గదా! ౨౪

మున్న ఉద్యానవనంబులు మదించి మధురంబుగాఁ గూయుచుండు కోయిలలు మొదలగు వక్షులలో నొప్పుచుఁ జక్కఁగాఁ జిగిరించి యుండుటం కేసి సంతోషంబు నొందినట్లు చూపట్టుచు సురశక్రీతలకై యేకెంచు ఆయోధ్య—47.

తా నేయేతా న్యదన్య పశ్యామి నిరానన్దాని సర్వశః. ౨౬

స్త్రస్తప్తరై రనుపథం విక్రోశశ్చి రివ ద్రుమైః,

నా ద్యాపి శ్చూయతే శబ్దో మత్తానాం మృగపక్షిణామ్. ౨౭

సంరక్తం మధురాం వాణీం కలం వ్యాహరతాం బహు,

చన్దనాగరుసంపృక్తో ధూపసమ్మూర్ఛితోఽతులః. ౨౮

ప్రవాతి పవన శ్రీమా నిగ్ను నాదన్య యథాపురమ్,

భేరిమృదంగవీణానాం క్షోణసజ్జటితః పునః. ౨౯

కి మదన్య శబ్దో విరత స్సదా దీనగతిః పురా,

అనిష్టాని చ పాపాని పశ్యామి వివిధాని చ. ౩౦

నిమిత్తా న్యమనోజ్ఞాని తేన నీదతి మే మనః,

సర్వథా కుశలం సూత! దుర్లభం మమ బన్ధుభు. ౩౧

తథా హ్యసతి సమ్మోహే హృదయం నీదతివ మే,

విషణ్ణ శ్చాస్తహృదయ స్త్రస్త్ర స్సంబళితేంద్రియః. ౩౨

భరతః ప్రవివేశాఽశు పురీ మిహ్నాకుపాలితామ్,

ద్వారేణ వైజయంతేన ప్రావిశచ్ఛాస్త్రవాహనః. ౩౩

ద్వార్ స్తైరుత్థాయ విజయం పృష్ఠ స్తై స్సహితో యయా,

కాముకులకు మిక్కిలియు నుపయుక్తములగు యంతయుఁ బ్రకాశించుచుండినవి. ౨౫

అట్టియొక యుద్ధావసరములు ఇప్పుడు దానికి సమీపమున నాకు లగ్నియు నేల రాలి యెచ్చునట్లున్న పృథ్వీలతో విరావదములై యున్నవి.

సూర్యోదయమయినను మృగములును బక్షులును యశ్చేష్టాహారముల చుడిచి మిక్కిలియు చుధురముగా భ్రమించుచున్నవి. ౨౬

మునుపునులే చందనధూపగుంధములు గుఱుకొనుచుగారి యిప్పుడేల పీవకున్నది? ౨౭

మున్ను ఎడతెగక గంభీరముగా వినవచ్చుచుండు భేరీయృదంగ పీఠాదుల వాద్యములధ్వని యిప్పుడు వినరాకున్న జేమి? ౨౮

అనిష్టహాచకములును గ్రూరములును దర్శనమాత్రమున దుఃఖము గల్గించునవియు నగు నకుభినిమిత్తము లనేకములు కరుపకుచున్నవి. అందువలన నామనమునకు దుఃఖము గలుగుచున్నది. ౩౦

సారథీ ! దుఃఖము గలుగుటకుఁ గారణము లేకున్నను నామనమునకు దుఃఖము గలుగుచున్నది. కావున నేవిధముననైనను, నాబంధువులకుఁ గష్టము ప్రాప్తించియుండునని తోచుచున్నది. అని భరతుఁడు సారథితోఁ జెప్పెను. ౩౦

అట్లు భరతుఁడు దుఃఖితుఁడును గలుగితప్పదయుండును భీముఁడును వ్యాకులకనొందిన యింద్రియములు గలవాడై, యిక్ష్వాకువంశ జాతులగు రాజులచేఁ బాలితంబగు నాయయోధ్యాపట్టణమును కీర్ణముగాఁ బ్రవేశించెను. ౩౧

అప్పుడు దూరగమనమునందేసి యలసట నొందిన గజ్జిములు గల భరతుఁడు వైజయంతంబకు ద్వారమునఁ బట్టణముఁ బ్రవేశించెను. అంత నచ్చటనున్న ద్వారపాలురు దిగ్ధున లేచి విజయం బడిగి తన్ను వెంటదీక్ష వారలతోఁగూడఁ బోయెను. ౩౩

స త్వనేకాగ్రహృదయోద్వార్థం ప్రత్యర్చ్య తం జనమ్. 3౪
సూత మశ్వపతేః కాన్త మబ్రవీ త్రత్ర రాఘవః,

కి మహం త్వరయాఽఽనీతః కారణేన వినాఽనఘ !. 3౫
అశుభాశఙ్గీ హృదయం శీలం చ పశతీవ మే,

శ్రుతా నో యాదృశాః పూర్వం సృపతీనాం వినాశనే. 3౬
అకారాం స్తా నహం సర్వా నిహ పశ్యామి సారథే !,

సహ్యార్జనవిహీనాని పరుషాణ్యుపలక్షయే. 3౭

అసంయతకవాటాని శ్రీవిహీనాని సర్వశః,
బలికర్తృవిహీనాని ధూపసమ్మోదనేన చ. 3౮

అనాశితకుటుమ్బాని ప్రభాపీనజనాని చ,
అలక్ష్మీకాని పశ్యామి కుటుమ్బిభవనా న్యహమ్. 3౯

అపేతమాల్యశోభాని వ్యాసమ్మృష్టాజిరాణిచ,
దేవాగారాణి శూన్యాని న చాభాన్తి యథాపూర్వమ్. ౪౦

దేవతార్చాః ప్రవిధా శ్చ యజ్ఞగోష్ఠ్యస్తథావిధాః,
మాల్యాపణేషు రాజ స్తే నాద్య పశ్యాని వా తథా. ౪౧

దృశ్యస్తే వణిజోఽప్యద్య న యథాపూర్వ మత్ర వై,
ధ్యాన సంవిగ్నహృదయా నప్తవ్యాపారయన్త్రితాః. ౪౨

దేవాయతనచైత్యేషు దీనాః పక్షిగణాస్తథా,

మలినం చాశ్రుపూర్ణాతం దీనం ధ్యానవరం కృశమ్. ౪౩

సప్తీపుంసం చ పశ్యామి జన ముత్కణ్ఠితం పురే,

ఇత్యేవ ముక్త్వా భరత స్సూతం తం దీనమానసః. ౪౪
తాన్యనిష్ఠాన్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయా,

తాం శూన్యశృణ్గాటకపేక్షరథ్యాం
రజోఽరుణద్వారకవాటయన్త్రామ్. ౪౫

దృష్ట్వా పురీమిన్దగ్రిపురప్రకాశాం
దుఃఖేన సంపూర్ణతరో బభూవ,
బహూని పశ్యన్తనసోఽప్రియాణి
యాన్యన్యదా నాన్య పురే బభూవః. ౪౬

అవాక్చిరా దీనమనా న హృష్టః
పితు ర్దహత్తా ప్రవివేశ వేత్సః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకసప్తతితమస్సర్గః.

ద్వి సప్త తి త మ స్స ర్గః

అపశ్యం స్తు తత స్తత్ర పితరం పితు రాలయే,
జగమ భరతో ద్రష్టుం మాతరం మాతు రాలయే. ౧

అనుప్రాప్తం తు తం చృష్ట్వా కై కేయీ ప్రోషితం సుతమ్,
ఉత్పాత తదా హృష్టా త్యక్త్వా సావర్ణ మాసనమ్. ౨

స ప్రవిశ్నైవ ధర్తాత్తా స్వగృహం శ్రీవివర్జితమ్,
భరతః ప్రతిజగ్రహ జనన్యా శ్చరణౌ శుభా. 3

నిండ నీర్లుగాఱ దుఃఖితులయి చింతించుచుఁ గృశించి కహకహపడుచున్నారు.
అని భరతుఁడు సారథితోఁ జెప్పెను. ౪౩

అట్లు భరతుఁడు ఆయోధ్యాపురియం దాయస్థి నిమిత్తంబులం
జూచి దుఃఖితుడై సారథిం జూచి యీప్రకారము చెప్పి దశరథమహారాజు
గృహమనకుం బోయెను. ౪౪

అభరతుఁడు పాదుపడియున్న చదుకంబులతోను గృహంబులతోను
రాజమార్గంబులతోను జిమ్ముట లేకుండుటవలనఁ బరాగము దగులంబుచే నెఱ్ఱిలై
యండు ద్వారకవాటదారుబంధంబులతోను బొటపడియున్న యమరావతీ
సమానంబగు నాయుయోధ్యాపట్టణంబుఁ జూచి పరమదుఃఖితుఁ డయ్యెను. ౪౫

మహాత్ముడగు భరతుఁడు ఇదివఱ కెప్పుడును ఆయోధ్యాపట్టణంబు
నందుఁ గలుగని యప్రియంబులఁ బెక్కులం గని తుడ్రియొద్దకు వచ్చి
నానని సంతోషంబులేక పరమదుఃఖితుడై తలవాంచి తుడ్రియింటికిఁ
బోయెను. ౪౬

ఇది డెల్బదియొకటవసర్గము.

డెల్బదిరెండవసర్గము

అంత భరతుఁ డచ్చటఁ దుడ్రియింటఁ దుడ్రిం గానక తల్లిం జూచు
టకై తల్లిగారియింటికిం బోయెను. ౧

కైకేయి యప్పుడు దూరదేశంబునకుఁ బోయియుండిన తనకొడుకు
భరతుఁడు వచ్చుటను జూచినంతనె పరమసంతోషంబు నొంది తనకమయ
సింహాసనంబుననుండి లేచెను. ౨

ధర్మాత్ముడగు నాభరతుఁడు కాంఠివిహీనంబై యున్న తనతల్లియింటికిం
బోయినంతనె మంగళకరంబులగు తనతల్లిచరణంబులకు ననుష్ఠరిం
చెను. ౩

సా తం మూర్ధన్యపాశూయ పరిష్వజ్య యశస్వినమ్,
అజ్ఞే భరత మారోప్య ప్రప్తుం సముపచక్రమే. ౪

అద్య తే కతిచి ద్భ్రాతృభ్యః చ్యుతస్యాఽర్యకవేత్తనః,
అపి నాధ్వశ్రమ శ్శేఘ్రం రథేనాఽచతత స్తవ. ౫

ఆర్యక స్తే సుకుశలీ యుథాజి న్నాతుల స్తవ,
ప్రవాసా చ్చ సుఖం పుత్ర! సర్వం మే వక్తు మర్హసి. ౬

ఏవం పృష్ట స్తు కైకేయ్యా ప్రియం పార్థివనస్తనః,
ఆచష్ట భరత స్సర్వం మాత్రే రాజీవలోచనః. ౭

అద్య మే సప్తమీ రాత్రి శ్చ్యుతస్యాఽర్యకవేత్తనః,
అమ్బాయాః కుశలీ తాతో యుథాజి న్నాతులశ్చ మే. ౮

య న్నే ధనం చ రత్నం చ దదౌ రాజా పరస్తపః,
పరిశ్రాంతం పథ్యభవ త్తతోఽహం పూర్వ మాగతః. ౯

రాజవాక్యవారై ర్దూతై స్త్విర్యమాణోఽహ మాగతః,

య దహం ప్రప్తు మిచ్ఛామి తదమ్భా వక్తు మర్హతి. ౧౦
శూన్యోఽయం శయనీయ స్తే పర్యజ్ఞో హేమభరాపితః,
న చాయ మిత్వౌకుజనః ప్రహస్యః ప్రతిభాతి మా. ౧౧

అక్రైకేయి యధికంబగు కీర్తిగలయాభరతుని శిరఃము మూర్ఛిసి
యతనిం గఘ్రగిలించుకొని తనతోడవైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని సమాచారముల
నడుగ నారంభించెను. ౪

నీవు నీమాతామహునియిట్లు విడిచి యిప్పటి కెన్నిరాత్రులు గడచి
నవి! నీవు రథంబు నెక్కి యతివేగంబున వచ్చితివే. నీకు మార్గాయాసంబు
గలుగలేదా యేమి? ౫

పుత్రుఁడా! పూజ్యుండగు నీమాతామహుఁడును మేనమామ యథా
జిత్తుచు ఔమంబుగ నున్నారా! నీకును దూరదేశంబునందుట నుఖంబుగ నె
య్యండినదా? అంతయు నాకు సవిస్తరముగాఁ జెప్పము. అని క్రైకేయి భరతు
నడిగెను. ౬

రాజపుత్రుఁడును గమలంబులవంటి కండ్లుగలవాఁడునగు భరతుఁడు
ఇట్లు క్రైకేయిచే సంతోషంబుగా నడుగంటివఁదై యాసమాచారం
బంతయుం జెప్పెను. ౭

నేను తాత యిట్లువిడిచి బయలుదేరి యిప్పటికి నీమరాత్రులు
గడచినవి; నీతండ్రి ఔమంబుగ నున్నాఁడు; నామేనమామ యథాజిత్తుచు
ఔమంబుగ నున్నాఁడు. ౮

శత్రువులం దమింపఁ జేయునట్టి కేకయమహారాజు నాకొసంగివ
ధనంబులను రత్నంబులను గొనివచ్చు నశ్వగజంబులను జనంబులను మార్గ
యాసంబు నొందుటంజేసి వానిని గొంతవిశ్రమింపఁబుచ్చి నేను ముందుగా
వచ్చినాను. ౯

ఇచ్చటనుండి రాజు చెప్పిపూసినసందేశంబుఁ జెచ్చినదూతలు నన్ను
వేగిరపఱచుటం జేసి నే నెచ్చటికి వచ్చినాను. ౧౦

నే నడుగుదానిని నీవు నాకుఁ జెప్పవలయును. ౧౧

బంగారముచే నలంకృతంబగు నీవు పరుండుపర్వంకము పాడువడి
యొన్నది. మఱియు దశరథుసంబంధిజనులు సంతోషంబు లేకుండుట్లు
తోచుచున్నది. ౧౨

746 అయోధ్యాకాండే - ద్విసప్తతితమస్సర్గః సర్గము.

రాజా భవతి భూయిష్ఠమిహామ్బాయా నివేశనే,
త మహం నాద్య పశ్యామి ద్రష్టా మిచ్ఛ న్నిహఃకరతః. ౧౨

పితు ర్గ్రహీష్యే చరణౌ తం మమాఽఖ్యాహి పృచ్ఛతః,
అహోస్వీ దమ్భ! జ్యేష్ఠాయాః కౌస్యలాయా నివేశనే. ౧౩

తం ప్రత్యువాచ కైకేయీ ప్రియవ ద్ధోర మప్రియమ్,
అజానంతం ప్రజానన్తీ రాజ్యలోభేన మోహితా. ౧౪

యా గతి స్సర్వభూతానాం తాం గతిం తే పితా గతః,
రాజా మహాత్మా తేజస్వీ యాయజుక స్స తాంగతిః. ౧౫

తచ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం ధర్తాభిజనవా ఇచ్ఛుచిః,
పపాత సహసా భూమా పితృశోకబలార్ధితః. ౧౬

హా హతోఽ స్తీతి కృపణాం దీనాం వాచ ముదీరయన్,
నిపపాత మహాబాహు ర్బాహూ విక్షిప్త వీర్యవాన్. ౧౭

తత శ్శోకేన సంవీతః పితు ర్నరణదుఃఖతః,
విలలాప మహాతేజా భాగ్నాకులితచేతనః. ౧౮

ఏత త్పురుషిరం భాతి పితు ర్నే శయనం పురా,
శశినేవామలం రాత్రే గగనం తోయదాత్యయే. ౧౯

దశరథమహారాజు ఇచ్చట నీయింటనే యెప్పటికి నుండువాడని నే నాయనం జూచుటకై యిచ్చటికి వచ్చినాను. ఆయన యిచ్చట లేడు. అదేమి? ౧౨

అమ్మా! నేను నాతండ్రిగారి పాదంబులకు నమస్కరింపవలెను. ఆయన యెచ్చట నున్నాడని చెప్పము. లేక నాపెళ్లవయసు కొనబడియుంటు నున్నాడని యేమి? అని భరతుడు కైకేయి నడిగెను. ౧౩

అంతః కైకేయి రాజ్యంబునందలి యానచే మోహంబునొందియున్నది కావున భయంకరంబును మిక్కిలియు నస్త్రియంబు నగు సమాచారమును శ్రీయంబని తలంచి యేమియు నెఱుంగనట్టి యాభరతుం జూచి యిట్లుచెప్పెను. ౧౪

సమస్తప్రాణులును దప్పక యేగతిం బొందుదురో మహాక్షుడును దేబస్వీయుఁ బెక్కు యాగంబులు చేసినవాడును బైదలం బూజించువాడు నగు నీతండ్రి దశరథమహారాజు అట్టిగతి బొందెను. అని కైకేయి భరతు నకుం జెప్పినది. ౧౫

ధార్మికుఁడును సత్కులప్రమాతుఁడు నగు భరతుడు తండ్రిచావు విన్నంతనే పరమదుఃఖితుఁడై దుఃఖంబు పట్టంజాలక కటాలన నేలం బడెను. ౧౬

మహాబాహుఁడును మహాపరాక్రమకాలియు నగు నాభరతుఁడు “అయ్యో! హతుఁడ వైతినే!” యని దీనంబగుమాటం జెప్పుచు బాహువులు విదిర్చుచు నేలం బడెను. ౧౭

అంత మహాతేజుఁడగు నాభరతుఁడు తండ్రిమరణంబునకుం బరమ దుఃఖితుఁడై దుఃఖంబుఁ బట్టంజాలక హృదయంబు భ్రాంశంబై వ్యాకులకఁ జొంద రోదనంబుఁ జేసెను. ౧౮

శరదృశువునందు రాత్రి కాలంబున స్వప్నంబగు నాకాశంబు చంద్రునిచేఁ బ్రకాశించునట్లు మున్ను ఈనాతండ్రి శయనము ఆయనచే మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచుండినది. ౧౯

తదిదం న విభాత్యద్య విహీనం తేన ధీమతా,
వ్యోమేవ శశినా హీన మపుఞ్చక్ష్మ ఇవ సాగరః. ౨౦

బాష్ప ముత్సృజ్య కణ్ఠేన స్వార్తః పరమవీచితః,
అచాఞ్చద్య వచనం శ్రీమ ద్వస్తేణ జయతాం వరః. ౨౧

త మూర్తం దేవసజ్జాశం సమీక్ష్య పతితం భువి,
నికృత మివ సాలస్య స్కన్ధం పరశునా వనే. ౨౨

మ త్తమాతజ్జనజ్జాశం చంద్రార్కసదృశం భువః,
ఉత్థాపయిత్వా శోకార్తం వచనం చేద మబ్రవీత్. ౨౩

ఉత్తిష్టోత్తిష్ట కిం శేషే రాజపుత్ర! మహాయశః!,
త్వద్విధా న హి శోచన్తి స స్త స్పదసి సమ్మతాః. ౨౪

దానయజ్ఞాధికారా హి శీలశ్రుతివచోనుగా,
బుద్ధిస్తే బుద్ధిసమ్పన్న! ప్రభేవార్కస్య మద్ధిరే. ౨౫

స దుదిత్వా చిరం కాలం భూమా విపరివృత్య చ,
జననీం ప్రత్యువాచేదం శోకై ర్భవంభి రావృతః. ౨౬

అభిషేక్యతి రామం న రాజా యజ్ఞం న యత్యతే,
ఇత్యహం కృతసజ్కులో హృష్టో యాత్రా మయాసిషమ్. ౨౭

త దిదం వ్యాన్యథా భూతం వ్యవదీర్ఘం మనో మను,
చేతరం యో నపశ్యామి నిత్యం ప్రియహితే రతమ్. ౨౮

అట్టి యాపాన్ను ఇవ్వడు బుద్ధిమంతుడగు నాతండ్రి లేకుండుటం జేసి చంద్రుడు లేని యాకాశంబుకై వడి, నీళ్లు లేని సముద్రంబుచాడ్చునఁ గాంతి హీనంబయి యున్నది. అని భరతుడు రోదనంబు జేసెను. ౨౦

జయించువారలలో నుత్తముడగు నాభరతుడు అట్లు గట్టిగా రోదనంబు చేసి కన్నీళ్లు గార్చి శ్రీమంతంబగు ముఖంబుపై వస్త్రంబు గప్పికొని యిట్లు వరమదుఃఖితుడై యుండెను. ౨౧

దేవతాసమానుడును మదపుటేనుగుతో సరియైనవాడును చంద్ర సూర్యులకు సాటివచ్చువాడును బరమదుఃఖితుడగునగు నాభరతుడు వనంబున గొడ్డలిచే నఱుకంబడిన మద్దిచెట్టుబోడబోలె నేలం బడియుండుటఁ జూచి కైకేయి యతని నేలంబుండి లేవనెత్తి యామాటం జెప్పెను. ౨౨, ౨౩

అధికంబగు కీర్తిగల రాచకొమరుడవగు భరతుడా! లెమ్ము లెమ్ము. ఏలవరుండియున్నావు? నీవంటి సభాపూజ్యులగు సత్పురుషు లెంతమాత్రము దుఃఖంపరు. ౨౪

బుద్ధిమంతుడవగు భరతుడా! దానంబులయందును యాగంబులయందును బాండిత్యంబుగలదియు సత్సృజాపంబును వేదవాక్యంబులను దాటనిదియు నగు నీబుద్ధి మందరవృత్తంబున సూర్యునికాంతివెలుంగునట్లు మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించుచుండును. అని కైకేయి భరతునితో జెప్పెను. ౨౫

అభరతుడు అట్లు బహుకాలము నేలంబొరలుచు రోదనంబుచేసి యనేకవిధదుఃఖంబులం బీడితుడై తల్లిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౬

“దశరథుడు నన్నుఁ బిలువనంపినాడే రామునకేమైనఁ వట్టాభిషేకంబుసేయునా? లేక యాగంబేమయినఁ జేయునా?” అని మనంబునం దలంచుచు నేను సంతోషంబునఁ బయనంబయి వచ్చితిని. ౨౭

అట్టి నాతలంపు ఇవ్వడు వేఱువిధమయినది. ఎల్లప్పుడును నాకు సంతోషముసేయుచు మేలు గావించు చుండునట్టి నాతండ్రిం జూడఁ జాలకు. న్నాను గావున నామనంబు భిన్నమయియున్నది. ౨౮

అమ్మ! కేనాత్యగా ద్రాజా వ్యాధినా మయ్యనాగతే,
ధన్యా రామాదయ స్సర్వే యైశ పితౌ సంస్కృత స్వయమ్.

న నూనం మాం మహారాజగి స్రాప్తం జానాతి కీర్తిమాన్,
ఉపజిఘ్రేద్ధి మాం మార్ధి తాత స్సన్నమ్య సత్వరమ్. 30

క్వ స పాణి స్సుఖిష్టస్య స్తాతస్యాక్లిప్తకర్మణః,
యేన మాం రజసా ధ్వస్త వభీష్టం పరిమాజ్జతి. 31

యో మే భ్రాతౌ పితౌ బన్ధు ర్యస్య దాసోఽస్తి ధీమతః,
తస్య మాం శీఘ్ర మాఖ్యాహ రామ స్యాక్లిప్తకర్మణః. 32

పితౌ హి భవతి జ్యేష్ఠో ధర్మ మార్యస్య జానతః,
తస్య పాదౌ గ్రహీష్యామి స హిదానీం గతి ర్మమ. 33

ధర్మవి ధర్మనిత్య శ్చ సత్యసన్ధో దృఢవ్రతః,
అర్యః క మబ్రవీ ద్రాజా పితౌ మే సత్యవిక్రమః. 34

పశ్చిమం సాధు సందేశ మిచ్ఛామి శ్రోతు మాత్మనః,

ఇతి పృష్టా యథాతత్త్వం కై కేయా వాక్య మబ్రవీత్. 35

రామేతి రాజా విలపన్ హా నీతే! లక్ష్మణేతి చ,
స మహాత్మా పరం లోకం గతో గతిమతాం వరః. 36

అమ్మా! నేను లేకుండునప్పుడు దశరథమహారాజేవ్యాధిచే మృతిఁ జొందెను. తండ్రికి జేతులార సంస్కారంబు గావించినట్టి రాముఁడు మున్నగు వార లందఱును గృతార్థులయిరి. ౨౯

అధికమగు కీర్తిగల దశరథమహారాజు నేను వచ్చియుండుట నెఱుంగఁడుకాబోలు. ఇదివాస్తవము. ఎఱుంగునేని శిశువుగావచ్చి నన్ను వంచి నాశిరంబును మూర్ఛింతును. ౩౦

నాతండ్రి దూరంబుననుండి నుమ్ముచేఁ గప్పఁబడివచ్చిన నన్ను ఏ హస్తంబునఁ దడవునో అట్టి దుఃఖంబు పోఁగొట్టు కార్యంబులు గల నాతండ్రి గారి సుఖపుష్కంబగు హస్తం బెచ్చట నున్నది? ౩౧

ఎవ్వఁడు నాకు అన్నయఁ దండ్రియు బంధువునో, మఱియు నెవ్వనికి నేను దాసుఁడనై యున్నానో అట్టిదుఃఖంబుఁబోఁగొట్టుకార్యంబులు గల రామునకు శిశువుగా నేను వచ్చియుండుటం దెల్పును. ౩౨

ధార్మికుఁడు జ్యేష్ఠభ్రాతను దండ్రివలెనే చూచుకొనవలయును గాత్రన నేను నాజ్యేష్ఠభ్రాతయగు రామునకు నమస్కరించెదను. తండ్రి చనిపోయిన పిమ్మట నింక నతఁడెకదా నాకు గతి. ౩౩

ధర్మజ్ఞుఁడును ధర్మంబుదప్పుక నడచువాఁడును సత్యసంధుఁడును అవలంబించిన వ్రతంబును విడువనివాఁడును సత్యపరాక్రముఁడును బూజ్యుఁడు నగు నాతండ్రి దశరథమహారాజు ఏమిచెప్పిపోయెను? ౩౪

దశరథమహారాజు మరణనమయంబున నన్నుగుఱించి యేమిచెప్పి నాఁడో దానిం జక్కఁగా వినిగోరెదను. అని భరతుఁడు కైకేయి నడిగెను.

ఇట్లు భరతుఁడడుగఁగాఁ కైకేయి యతనికి జరిగినది జరిగినట్లుగా నిట్లని చెప్పెను. ౩౫

ఉత్కృష్టంబగు గతిగలవారలలాశ్రేష్ఠుఁడును మహాత్ముఁడు నగునా దశరథమహారాజు 'అయ్యోరాముఁడా! సీతా! లక్ష్మణుఁడా!' అని విలపించుచుఁ బరలోకంబు నొందెను. ౩౬

ఇమాం తు పశ్చిమాం వాచం వ్యాజహార వితా తవ,
కాలధర్మపరిక్షిప్తః పాశై రివ మహాగజః. 32

సిద్ధార్థా స్తేనరా రామ మాగతం సీతయా సహ,
లక్ష్మణం చ మహాబాహుం ద్రక్ష్యన్తి పునరాగతమ్. 33

తచ్చుత్వా వివసా దైవ ద్వితీయా ప్రియశంసనాత్,
వివణ్ణవదనో భూత్వా భూయః పప్రచ్ఛ మాతరమ్. 34
క్వ చేదాసీం స ధర్మాత్తా కౌసల్యానన్దవర్ధనః,
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ సమం గతః. 35

తథా పృష్టో యథాతత్త్వ మాఖ్యాతు ముపచక్రమే.
మాతాఽస్య సుమహా ద్వాక్యం విప్రియం ప్రియశఙ్కయా.
స హి రాజసుతః పుత్ర! చీరవాసా మహావనమ్,
దణ్డకా న్సహ వై దేహ్య లక్ష్మణానుచరో గతః. 36

తచ్చుత్వా భరత స్తస్మిన్ భ్రాతృ శ్చారిత్రశఙ్కయా,
స్వస్య వంశస్య మాహత్త్యా త్పృష్టుం సముపచక్రమే. 37

కచ్చిన్న బ్రాహ్మణధనం హృతం రామేణ కస్యచిత్,
కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపా విహింసితః. 38

కచ్చిన్న పరదారాన్వా రాజపుత్రోఽభిమన్యతే,
కస్తా త్స దణ్డకారణ్యే భూణహేష వివాసితః. 39

నీ తండ్రి దశరథమహారాజు పాశంబులం గట్టబడిన మదపుటేనుంగు వలె మృత్యువశుండై విలపించుచు మరణసమయంబున నీమాటను మాత్రము చెప్పెను. 32

ఎవ్వరు మరల సీతతోఁగూడ నిచ్చటికివచ్చి రాముని లక్ష్యణుని జూడఁ గలరో వారలు భవ్యులు. అని యీమాటను మాత్రమే సీతండ్రి మరణసమయంబునం జెప్పినాఁడు. అని కైకేయి భరతునితోఁ జెప్పినది. 33

భరతుఁ డిది విని రాముండు వట్టణంబున తేడను రెండవదశిఖవార్తను వినుటచే మఱియు దుఃఖమునొంది మరలఁ దల్లిం బృచ్చించెను. 34

ధర్మాత్ముండును గౌసల్యకు సంతోషంబును వృద్ధిబొందించువాఁడు నగు రాముండు తమ్ముని లక్ష్యణుని భార్యను సీతనుఁగూడి యిప్పు డెచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు? అని భరతుండు కైకేయి నడిగెను. 35

అట్లు భరతుడడుగఁగా కైకేయి భరతున కప్రియంబగు మాటను బ్రియంబులు భ్రాంతిచే యథార్థముగా సంజయం జెప్ప నారంభించెను. 36

పుత్రుడా! రాజపుత్రుడగు నారాముండు లక్ష్యణుని సీతనుఁ గూడి నారవీరలు గట్టుకొని దండకారణ్యంబునకుఁ బోయెను. అని కైకేయి భరతు నకుఁజెప్పెను. 37

భరతుండు ఆమాటను విని తనవంశశుల సదాచారసంపత్తి దలంచి తనయన్నకు సదాచారలోపము సంభవించెనో యేమోయని శంకించి భీతుడై మరల నిట్లని యడుగ నారంభించెను. 38

రాముండు బ్రహ్మణునిధనంబు నపహరింపలేదుగదా? మఱియు ధని కునిగాని దరిద్రునిగాని యేపాపమును జేయనివాని నెవ్వని హింసింపలేదు గదా?

రాజపుత్రుడగు రాముండు పరస్త్రిలం గోరఁడుగదా?

రాముఁ డేపాపంబు నెఱుంగఁడే; దశరథమహారా శైందువలన సమస్త వేదంబులం దెలిసినవానిఁ జంపినవానింబోలె రాముని దండకారణ్యంబునకుఁ బంపినాఁడు? 39

అయోధ్య—43

అథాస్య చపలా మాతా త త్స్వకర్త యథాతథమ్,
తే నైవ స్త్రీస్వభావేన వ్యాహర్తు ముపచక్రమే. ౪౬
ఏవ ముక్తా తు కై కేయీ భరతేన మహాత్మనా,
ఉవాచ వచనం హృష్టా మూఢా పణ్డితమానినీ. ౪౭

న బ్రాహ్మణధనం కించి ధృతం రామేణ కస్యచిత్,
కశ్చిన్నాథోఽదరిద్రోవా తేనాపాపా విహింసితః. ౪౮
న రామః పరదారాం శ్చ చతుర్భ్యో మపి పశ్యతి,
మయాతు పుత్ర! శ్రు త్వైవ రామ నైవ వాభిషేచనమ్. ౪౯
యాచిత స్తే పితా రాజ్యం రామస్య చ వివాసనమ్,
న స్వవృత్తిం సమాప్తాయ పితా తే త త్తథాఽకరోత్. ౫౦

రామ శ్చ సహసౌమిత్రిః ప్రేషిత స్సీతయా సహ,

త మపశ్య నిన్ద్రియం పుత్రం మహీపాలో మహాయశాః. ౫౧
పుత్రశోకపరిద్యూనః క్షుత్త్వ ముపవేదివాన్,

త్వయా త్విదానీం ధర్మజ్ఞ! రాజత్వ మవలమ్భ్యతామ్. ౫౨
త్వత్కృతే హి మయా సర్వమిద మేవంవిధం కృతమ్,
మా శోకం మా చ సంతాపం ధైర్య మాశ్రయ పుత్రక!. ౫౩
త్వదధీనా హి నగరీ రాజ్యం చైత దనామయమ్,

అంత భరతునికల్లికై కేయి స్త్రీస్వభావంబునంజేసి మనంబుర దాచం
జాలక తనకార్యము సంతయు యథార్థంబుగాఁ జెప్ప సారంబించెను. ౪౬

కైకేయి మహాత్ముడగు భరతుఁడు చెప్పినది విని మూఢురాలును దన
కేమియుఁ దెలియకున్నను దానుఁ బండితురాలనని యహంకరించి యొన్న
దియుఁ గావున దాను జెప్పినది భరతునకు సంతోషకరంబగునని సంతోషించి
యిట్లుని చెప్పినది. ౪౭

రాముఁడు ఏ బ్రాహ్మణునిధనంబు నపహరింపలేదు. మఱియు ధనికునిఁ
గాని దరిద్రునిఁగాని పాపమునేయనివాని నెవ్వనిని హింసింపలేదు. ౪౮

రాముఁడు వరస్త్రీలను గన్నెత్తియైనం జూడఁడు.

పుత్రుఁడా! రామునకుఁ బట్టాభిషేకంబు సేయఁ బ్రయత్నించుటను
విని నేనే నీకు రాజ్యంబిచ్చునియు రాము నడవికిఁ బంపుమనియు నీతండ్రి దళ
రథుని యాచించితిని. ౪౯

నీతండ్రియగు నాదళరథమహారాజు తనసత్యవ్రతంబు విడువక నాకు
వాగ్దత్తముచేసి యున్నట్లు నే నడిగినదాని నట్లే గావించెను. ౫౦

అట్లు దళరథుఁడు రాముని లక్ష్యణునితోను నీకతోనుం గూడ నర
ణ్యంబునకుఁ బంపెను.

మహాయశుఁడగు నాదళరథమహారాజు అట్లు రాము నడవికిఁ బంపిన
పెచ్చుటఁ బ్రయత్నుడగు రాముం గానక పుత్రదుఃఖంబునం బరితపించుచు
చురణంబునొందెను. ౫౧

ధర్మజుడవగు భరతుఁడా! నీవు ఇప్పుడు రాజ్యు భూమి నేలుము.
నీకైయే కదా! నే నిదంతయు నీప్రకారము గావించినాను. ౫౨

చిన్నికొమరుఁడా! నీవు దుఃఖంబును సంతాపంబును బొందక ధైర్యం
బునలంబింపుము. ఈయయోధ్యవట్టణంబును అబాధంబగు నీరాజ్యంబును
నీయధీనము గానున్నదిగదా! ౫౩

త త్పుత్త్ర! శీఘ్రం విధినా విధిజ్ఞైః
 ర్వసిష్ఠముఖైః సుహితో ద్విజేన్ద్రైః,
 సజ్కల్య రాజాన మదీనసత్త్వ
 మాత్తాన ముర్వాన్య మభిషేచయన్సు.

౫౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్విసప్తతితమ స్సర్గః.

త్రి స ప్త తి త మ స్స ర్గః

శ్రుత్వాతు పితరం వృత్తం భ్రాతరాచ వివాసితౌ,
 భరతో దుగిఖసన్తప్త ఇదం వచన మబ్రవీత్.
 కింను కార్యం హతన్యేహ మమ రాజ్యేన శోచతః,
 విహీనస్యాథ పిత్రా చ భ్రాత్రా పితృసమేన చ.
 దుఃఖే మే దుగిఖ మకరో ర్వ్రజే ట్టార మి వాదథాః,
 రాజానం ప్రేతభావస్థం కృత్వా రామం చ తాపసమ్.

౧

౨

౩

కులస్య త్వ మభావాయ కాళరాత్రి రివాఽగతా,
 అజ్ఞార ముపగూహ్య స్త పితా మే నావబుద్ధవాః.

౪

మృత్యు మాపాదితో రాజా త్వయా మే పాపదర్శిని!
 సుఖం పరివృతం మోహ త్కులేఽస్తి న్కులపాంసని!.

౫

త్వాం ప్రాప్య హి పితా మేఽద్య సత్యసన్ధో మహాయథాః,
 తీవ్రదుగిఖాభిసన్తప్తో వృత్తో దశరథో నృపః.

౬

పుత్రుడా ! అట్లగుటంజేసి శాస్త్రజ్ఞులగు వసిష్ఠుడు మొదలయిన బ్రాహ్మణోత్తములగు గూడి యదినవరాక్రముండగు దశరథమహారాజునకు యథాశాస్త్రముగా శిశువున సంస్కారము గావించి సామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడవగుము. అని కైకేయి భరతునితో జెప్పెను. ౫౪

ఇది డెబ్బదిరెండవసర్గము.

డెబ్బదిమూడవసర్గము

భరతుడు తనతండ్రి మరణము నొందుటయు, రామలక్ష్మణులు వనంజునకుఁ బోవుటయు విన్నంతనె పరమదుఃఖితుడై యిట్లని చెప్పెను. ౧

తండ్రిని దండ్రిపంటియన్నను విడిచి హతుడనై దుఃఖించుచున్న నా కింక నిచ్చట రాజ్యముచే నేమి కార్యమున్నది! ౨

నీవు దశరథమహారాజుం జంపి రామునిం దాపనునిగా నడవికిఁ బంపి ప్రణంబుపై గారము పెట్టినట్లు నాకు దుఃఖముపై దుఃఖము గావించి నావు. ౩

నీవు మావంశము నశించు జేయుటకై కాళరాత్రియుం బోతె వచ్చి నావు. మాతండ్రి దశరథమహారాజు, అగ్నిహోత్రమని తెలియక నిన్నుఁ గన్పఱిించుకొని యిప్పుడు నాశంబు నొందెను. ౪

పాపమునే సేయఁ గోరునట్టి దానవు, వంశమును జెలవం బుట్టిన దానవు నగు కైకేయా ! నీచేతనే మాతండ్రి దశరథమహారాజు మరణంబు నొందెను. మావంశంబున నెవ్వరికి నెంతమాత్రము సౌఖ్యంబు లేకుండునట్లు గావించితివి. ౫

మహాయతుడును సత్యసంధుడును నగు నాతండ్రి దశరథమహారాజు నీవలననేకదా ! దుఃఖంబు నోర్వఁజాలక మృతిఁబొందెను. ౬

వినాశితో మహారాజః పితా మే ధర్మవత్సలః,
కన్తా త్పుత్రావ్రాజితో గామగి కన్తా దేవ వనం గతః. ౭

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకాభిషీడితే,
దుష్కరం యది జీవేతాం ప్రాప్య త్వాం జననీం మమ, ౮
నను త్వారోన్మిషి ధర్మాత్మా త్వయి వృత్తి మను త్తమామ్,
వర్తతే గురువృత్తిజ్ఞో యథా మాతరి వర్తతే. ౯

తథా జ్యేష్ఠా హి మే మాతా కౌసల్యా దీర్ఘదర్శినీ,
త్వయి ధర్మం సమాస్థాయ భగిన్యా మివ వర్తతే. ౧౦

తస్యాః పుత్రం కృతాఽత్మానం చీరవల్కలవాససమ్,
ప్రస్థాప్య వనవాసాయ కథం పాపే! నశోచసి. ౧౧

అపాపదర్శనం శూరం కృతాఽత్మానం యశస్వినమ్,
ప్రవాజ్య చీరవసనం కింను పశ్యసి కారణమ్. ౧౨

లుభాయా విదితో మన్యే న తేహం రాఘవం ప్రతి,
తథా వ్యానథో రాజ్యార్థం త్వయా నీతో మహా నయమ్. ౧౩

అహం హి పురుషవ్యాఘ్రా వపశ్యే న్రామలక్ష్మణౌ,
కేన శక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షీతు ముత్సహే. ౧౪

తం హి నిత్యం మహారాజో బలవన్తం మహాబలః,
అపాశ్రితోఽభూ ధర్మాత్మా మేదు ర్దైరువనం యథా. ౧౫
సోహం కథ మిమం భారం మహాధుర్యసముద్భృతమ్,
దమ్యో ధుర మివాఽసాద్య వహేయం కేన చోజసా. ౧౬

పరమధార్మికుడగు నాతండ్రి దశరథమహారాజును ఎందువలనఁ జంపి నావు? ఎందువలన రాముని ఊరు పెడలఁగొట్టి వనంబునకుఁ బంపినావు. 2

నాకల్లెయగు నీవలనఁ, గౌసల్యము సుమిత్రయుఁ బుత్రదుఃఖంబు నొందినారు. ఇంక వారలు జీవించుచునేని యదియె దుర్లభము. 3

గురుజనుల విషయమయి శ్రవర్తించుకొనవలసినపద్ధతిఁ దెలిసినవాఁ డును ధర్మాత్ముడనగు రాముఁడును దనతల్లికిఁ జేయునట్లు ఎంతమాత్రము భేదములు లేక నీకు మిక్కిలియు శుక్రావఁ జేయుచుండునుగదా! 4

అట్లే దీర్ఘకాలమునకు రాఁదగినయర్థము నాలోచించునదియగు నాపైతృలి కౌసల్యయు, ధర్మము నవలంబించి నిన్నుఁ జెల్లెలియట్లు జూచు కొనుచున్నదిగదా! 5

పాపిష్ఠురాలవగు నై కేయా! అట్టిధార్మికురాలగు కౌసల్యకొడుకునుబుద్ధి మంతుడగు రాముని నారచీరలుగట్టుకొని యడవికిఁ బోవునట్లుచేసి యెట్లు నంతోషముగా నున్నావు? 6

మనంబున నైనఁ బాపంబు దలంపనివాఁడును శూరుఁడును బుద్ధిమం తుఁడును గీర్తికాలియునగురాముని నారచీరలు గట్టుకొని యడవికిఁ బోవునట్లు చేసితివే దీని కేమి కారణము? 7

నాకు రామునియం దుండు భక్తి లుబ్ధురాలవగు నీకుఁ దెలియన ట్లున్నది. అందువలననే నాకు రాజ్యంబు గలుగుటకై నీ విట్లు గొప్ప యన ర్థముఁ గలిగించితివి. 8

నేను బురుషశ్రేష్ఠులగు రామలక్ష్మణులం జూడకయె మేసామర్థ్యం బున రాజ్యంబుఁ బాలింపఁగలను? 9

అరణ్యంబువలన నికరులకుఁ జొర నలవిగాకుండుటంజేసి యరణ్యంబు మేరుపర్వతంబును రక్షించినదగుచున్నది. 10

గొప్పభారంబు మోయఁజాలిన పెద్దయెద్దుచే మోయఁబడిన భార మును లేకదూడపై నుంచునట్లు మహాబలుఁడగు దశరథమహారాజుచే వహింపఁ బడిన యీరాజ్యభారంబును నాపై మోపిన నేనెట్లు మోయఁగలను? 11

అథ వా మే భవే చ్ఛక్తి ర్మోక్షై ద్భృద్ధిబలేన వా,
సకామాం న కరిష్యామి త్వా మహం పుత్రగర్థినీమ్. ౧౭

న మే వికాక్షా జాయేత త్నకుం త్వాం పాపనిశ్చయామ్,
యది రామస్య నావేక్షా త్వయి స్యా న్తాత్మవ త్సదా. ౧౮

ఉత్పన్నాతు కథం బుద్ధి స్త వేయం పాపదర్శిని,
సాధుచారిత్రవిశ్రమ్భే! పూర్వేషాం నో విగర్హితా. ౧౯

అస్మి న్కులే హి పూర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే,
అపరే భ్రాతర స్తస్మి న్ప్రవర్తంతే సమాహితాః. ౨౦

న హి మన్యే నృశంసే! త్వం రాజధర్మ మవేక్షసే,
గతిం వా న విజానాసి రాజవృత్తస్య శాశ్వతీమ్. ౨౧

సతతం రాజవృత్తే హి జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే,
రాజ్ఞా మేతత్సమం తత్స్వో దిక్షామకూణాం విశేషతః. ౨౨

తేషాం ధర్మైకరక్షాణాం కులచారిత్రశోభినామ్,
అద్య చారిత్రశౌణ్డీక్యం త్వాం ప్రాప్య వినివర్తితమ్. ౨౩

తవాపి సుమహాభాగా జనేంద్రాః కులపూర్వగాః,
బుద్ధే ర్మోహః కథ మయం సమూఢత స్త్వయి గర్హితః. ౨౪

అటుగాక సామాన్యపాఠ్యములచే గాని బుద్ధిబలమున గాని రాజపుత్రుడ నగుటచే రాజ్యమును బాలించుటకు నాకు శక్తియున్నను గొడుగునందలి యత్యాశచే నిట్టి యనర్థము గావించిన నీకోర్కీమాత్రము నేను సఫలము గావింపను.

౧౭

రామునకుఁ దనకల్పియందువలె నెల్లప్పుడును సీయందు గౌరవ ముండుట వలననే ఆయనకుఁ గోపము వచ్చునని నిశ్చిప్తుడు నేను విడువకున్నాను. రామునకు సీయం దట్టిగౌరవము లేకుండు నేని యాక్షణమే నిర్నుఁ బరిత్యజింతును.

౧౮

పాపములే నేయుదానవు, సదాచారము విడిచినదానవు నగు కైకేయా! మాపూర్వుల యందఱిచేతను నిందింపఁబడిన యాయాలోచనము నీకెట్లు గలిగినది?

౧౯

మావంశమున శ్వేష్ఠునకుఁ బట్టాభిషేకమునేయుట సంప్రదాయము. శమ్భు లందఱు ఆయనయందు భక్తితోఁ బ్రవర్తింపుచుండవలయును. ౨౦ కూరురాలవగు కైకేయా! నీవు రాజధర్మమును సరకునీయుదానవు కావు. రాజులు సంప్రదాయకపద్ధతి నతిక్రమింపఁగూడదని నీకుఁ దెలియదు. అని తలంచెదను.

౨౧

రాజులయాచారమును జూడఁగా అందఱును శ్వేష్ఠునకే పట్టాభిషేకము నేయిండురని స్పష్టమగును. ఇది రాజుల కందఱుకు సమానమెకాని అందును ఇత్వోపపంశపురాజులకు ముఖ్యమయినది.

౨౨

ధర్మమునే సమ్మియుండువారలును సర్వంశముతోను సదాచారము తోనుం గూడినవారలు నగు నాయిత్యోపపంశపురాజులకుం గల 'మావంటినదాచారసంపన్నులు లేరు' అను గర్వము ఇప్పుడు సీసంబంధమువలన నశించినది.

నీవుట్టిరాజులును శ్వేష్ఠునకే, పట్టాభిషేకము నేయించున్నారు. మఱియు వారలు మిక్కిలియు యోగ్యులు. నీ కెందువలన నిట్టి నిందితంబగు చెడుబుద్ధి గలిగినది?

౨౩

నతు కామం కరిష్యామి తవాహం పాపసిశ్చయే!,
త్వయా వ్యసన మారబ్ధం జీవితాంతకరం మమ.

౨౫

ఏష త్విదానీ మేవాహ మప్రియార్థం తవానఘమ్,
నివర్తయిష్యామి వనా ద్భ్రాతరం స్వజనప్రియమ్.

౨౬

నివర్తయిత్వా రామం చ తస్యాహం దీప్తతేజసః,
దాసభూతో భవిష్యామి సుస్థితే నాంతరాత్మనా.

౨౭

ఇత్యేవ ముక్త్వా భరతో మహాత్మా
ప్రియేతరై ర్వాక్యగణై స్తుదం స్తామ్,
శోకాతురశ్చాపి ననాద భూయ
స్సింహాయథా పర్వతగవ్వరస్థః.

౨౮

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రిసప్తతితమస్సర్గః

చ తు స్స ప్త తి త మ స్స ర్గః

తాం తథా గర్హయిత్వా తు మాతరం భరతస్తదా,
రోషేణ మహతాఽఽవిష్టుగి పునరేవాబ్రవీద్వచః.

౧

రాజ్యా ద్భ్రంశస్వ కైకేయి! నృశంసే! దుష్టచారిణి!
పరిత్యక్తా చ ధర్మేణ మా మృతం రుదతీ భవ.

౨

కింసు తేఽదూషయ ద్రాజా రామో వా భృశఞ్ఞార్తికః,
యయో ర్త్వత్పుర్వివాస శ్చ త్వత్కృతే తుల్య మాగతౌ. ౩

పాపమునేయ నిశ్చయముగలకై కేయా! నిర్మోగినిమాత్రము నే-
 నెంతమాత్రముచేయను. నీవు నాకు బ్రాణశాశంబు గలుగునంతటి కష్టంబు
 గావించినావు. ౨౫

ఇదిగో నేను నీకు దుఃఖము గావించుటకై యిప్పుడే యడవికిఁ బోయి
 యనఘండను బంధుజనులకుఁ బ్రయోజనగు నాయన్నను రాముం
 దోడ్కొనివచ్చెదను. ౨౬

అట్లు అడవినుండి యిచ్చటికి రాముఁ దోడ్కొనివచ్చి నేనుదృఢంబగు
 సంతోకరణంబున మహా లేబళ్ళాలియగు నారామునకు దాసుడనై యుండె
 దను. అని భరతుఁడు కైకేయితోఁ జెప్పెను. ౨౭

మహాత్ముడగు భరతుఁడు ఇట్లు కైకేయికి మిక్కిలియు దుఃఖంబు
 గలిగించునట్టి మాటలం జెప్పుచు మఱియు దుఃఖం బినుమడింపఁ జేరెలుంగన
 రోదనంబుఁ జేసెను. ౨౮

ఇది దెబ్బడిమూఁడవరగర్ణము.

దెబ్బడినాలుగవ స్కంధము

అప్పుడు భరతుఁడు తల్లియగు కైకేయిని ఆప్రకారము నిందించి మరల.
 మహతోపంబు నొంది యిట్లని చెప్పెను. ౧

కూరురాలవు, దుష్టకార్యంబులు నేయుదానవునగు కైకేయా! ధర్మం
 బును విడిచినావుగదా! నీవు రాజ్యభ్రష్టరాలవునై నేను మృతిఁబొందఁగా
 నన్నఁగూర్చి రోదనంబు నేయుచుండుము. ౨

నీవు దశరథమహారాజునకు మరణంబును రామునకు మనవాసంబును ఏక
 కాలంబున సంభవించునట్లు గావించితివే; దశరథమహారాజుగాని పరమ
 ధార్మికుడగు రాముఁడుగాని నీన్నఁగాని నీగుణస్వభావాదలఁగాని యేమి
 మాషించిరి? ౩.

భూగ్రహత్యా మసి ప్రాప్తా కులస్యాస్య వినాశనాత్,
కై కేయి! నరకం గచ్ఛ మాచ భర్తు స్వలోకతామ్. ౪

య త్వయా హీదృశం పాపం కృతం ఘోరేణ కర్తృణా,
సర్వలోకప్రియం హిత్యా మమా ప్యాపాదితం భయమ్. ౫

త్వత్కృతే మే పితా వృత్తో రామ శ్చూరణ్య మూశ్రితః,
అయశో జీవలోకే చ త్వయాఽహం ప్రతిపాదితః. ౬
మాతృరూపే! మమామిత్రే! నృశంసే! రాజ్యకాముః!,
న తేఽహ మభిభాష్యోఽస్మి దుర్వృత్తే! పతిఘాతినీ! ౭

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యా శ్చూరణ్య మమ మాతరః,
దుఃఖేన మహతాఽఽవిష్టా స్త్వాం ప్రాప్య కులదూషిణీమ్. ౮
న త్వ మశ్వపతేః కన్యా ధర్మరాజస్య ధీమతః,
రాక్షసీ తత్ర జాతాఽసి కులప్రధ్వంసినీ పితుః. ౯
య త్వయా భార్గికో రామో నిత్యం సత్యపరాయణః,
వనం ప్రస్థాపితో దుఃఖా త్పితా చ త్రిదివం గతః. ౧౦

య త్ప్రేథానాఽసి త త్పాపం మయి పిత్రా వినాకృతే,
భ్రాతృభ్యం చ పరిత్యజే సర్వలోకస్య చాప్రియే. ౧౧

కౌసల్యాం ధర్మసంయుక్తాం వియుక్తాం పాపనిశ్చయే!,
కృత్వా కం ప్రాప్స్యసి త్వర్య లోకం నిరయగామినీ! ౧౨

కైకేయా! ఈపంశంబును నశంకజేసితివి కావున నీ విష్ణుడు భూజా
హత్యాపాపమును బొందితివి. కాబట్టి నరకంబునకుఁ బోదువుగాని భర్తృ
లోకమును బొందఁజాలవు. ౪.

నీవు భయంకరంబగు ప్రయత్నంబు గావించి సమస్తలోకంబులకును
ప్రియఁడగు రాము నడవికిఁ దఱిమి సంపాదించిన పాపంబు నాకును గొప్ప
భయంబుఁ గలిగించినది. ౫.

నీవలన నాశంక్రి దశరథమహారాజు మృతఁబొందెను. రాముఁ దడవికిఁ
బోయెను. నాకును ఈలోకంబున గొప్ప యవకీర్తి గలిగినది. ౬.

కైకేయా! నీవు మాతృరూపంబు వహించిన శత్రువవు. క్రూరురాలవు.
రాజ్యబుద్ధవు. దురాచారము గలదానవు. పెనిమిటిం జంపినదానవు. నాతో
మాటలాడకుము. ౭.

కౌసల్యయు సుమిత్రయు మఱియు నితరలగు నాత్మలులును అందఱు
జును పంశంబుఁ జెఱపంబుట్టినట్టి నీవలన నిష్ణుడు మహాదుఃఖంబు నొందిరి.

నీవు ఎల్లప్పుడు నత్యవరాయణుఁడును ధార్మికుఁడునగు రాము నడ
వికిఁ బంపి యాదుఃఖంబున నాశంక్రి దశరథమహారాజు మృతఁ బొందునట్లు
గావించినావు కావున నీవు ధర్మరాజుఁడును బుద్ధిమంతుఁడు నగు కేకయ
మహారాజునకుఁ బుట్టినదానవు కావు. ఆయనపంశంబుఁ జెఱచుటకై యచ్చట
రాక్షసివై పుట్టినావు. ౮, ౧౦.

నీవు గావించిన పాపకర్మపు ఫలము నాకు సంభవించి నేను దంక్రి
చేతను అన్నదమ్ములచేతను విడువఁబడి సమస్తలోకంబులకును అస్త్రియుండ
నైతిని. ౧౧.

పాపము సేయనిశ్చయముగలదానవు, నరకము నొందుదానవు నగు
కైకేయా! ధార్మికురాలగు కౌసల్యను బుత్రవియోగము నొందునట్లు చేసి
నీవు నరకంబులలో నేలొకంబును బొందఁగలవు! నీపాపంబునకుఁ దగిన నర
కంబు మాత్రము లేదు. ౧౨.

766 అయోధ్యాకాండే - చతుస్సప్తతితమస్సర్గః సర్గము.

కిం నావబుద్ధ్యసే క్రూరే! నియతం బంధుసంశ్రయమ్,
జ్యేష్ఠం పితృసమం రామం కౌసల్యాయాఽఽత్మసమ్భవమ్. ౧౩

అజప్రత్యజ్జః పుత్రో హృదయా చ్ఛాపి జాయతే,
తస్మా త్ప్రియతమో మాతుః ప్రియశ్వా న్నతు బాధవః. ౧౪

అన్యదా కిల ధర్మజ్ఞా సురభి స్సురసమృతా.
వహమానా దదర్శీర్వాక్యం పుత్రై విగతచేతసా. ౧౫

తా వ్యధినే శ్రాన్తా దృష్ట్వా పుత్రౌ మహీతలే,
రురోద పుత్రశోకేన బాష్పపర్యాకులేక్షణా. ౧౬

అథస్థా ద్వ్రిజత ప్రసవ్య సురరాజ్ఞో మహాత్మనః,
బిద్ధవః పతితా గాత్రే సూక్ష్మా స్సురభిగన్ధిః. ౧౭

ఇన్ద్రోఽప్యశ్రునిపాతం తం స్వగాత్రే పుణ్యగన్ధివమ్,
సురభిం మన్యతే దృష్ట్వా భూయసీం తాం సురేశ్వరః. ౧౮

నిరీక్షమాణ శ్శక్ర స్తాం దదర్శ సురభిం స్థితామ్,
ఆకాశే విష్ఠితాం దీనాం రుద స్తీం భృశదుఃఖితామ్. ౧౯

తాం దృష్ట్వా శోకసప్తస్తాం వజ్రపాణి ర్యశస్వినీమ్,
ఇన్ద్రః ప్రాజ్ఞలి రుద్విగ్న స్సురరాజోఽబ్రవీ ద్వచః. ౨౦

హృదయాలవగు కైకేయా! కాశ్యాపుత్రుడగు రాముడు పరిశుద్ధుఁ
డనియు బంధువుల కందఱకుఁ బ్రాణంబువంటివాడనియు జ్యేష్ఠపుత్రుడగు
ఋచే మా కందఱకుఁ దండ్రివంటివాడనియు నీకుఁ చెలియదా యేమి? ౧౩

పుత్రుడు ముఖకంఠవక్షాకుక్షిహస్తపాదాద్యంగములవలనను నేత్ర
నాసికాంగుళ్యాది ప్రత్యంగంబులవలనను బుట్టుటయెగాక హృదయంబు
వలననుం బుట్టును. కావునఁ దల్లికిఁ దనకరీరమువలనను హృదయమువలనను
బుట్టువాడుకావునఁ బుత్రుడు అందఱకన్నను బ్రియుడగును. ఇతర బంధు
వులు సాధారణంబుగాఁ బ్రియులుకాని యట్లుప్రియతములు కాఁజాలరు.
కావునఁ దల్లికిఁ బుత్రవియోగమునకన్న వేఱె యధికదుఃఖంబు లేదు. ౧౪

పూర్వము ఒకప్పుడు ధర్మజ్ఞులను దేవతలచేఁ బూజింపఁబడునదియు
నగు కామధేనువు భూమియందు నాగేటిని మోయుచు దుచ్చుచు నలసి
మూర్ఛఁబొందిన తనకొడుకులను (వృషభంబులను) జూచెను. ౧౫

అట్లు కామధేనువు నడిమధ్యాహ్నమువఱకు దున్ని యలసియున్న
తన కొడుకులం (వృషభంబులం) జూచి తనకొడుకులు ఇట్లు శ్రమపడు
చున్నారే యని దుఃఖంబు నొంది కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లు గాఱి రోదనంబుఁ
జేసినది. ౧౬

అప్పుడు ఆకామధేనువునకుఁ గ్రిందుగాఁ బోవుచున్న మహాపుత్రుడగు
దేవేంద్రుని దేహముమీఁద మంచువాసనగల నాకామధేనువు కన్నీళ్లు నూత్న
ఘోడువులు వడినవి. ౧౭

దేవేంద్రుడు తనదేహంబుమీఁదఁ బడినగుంధిబాష్పబిందువులం
జూచి శ్రేష్ఠయగు కామధేనువే రోదనంబు నేయుచున్నదని తలంచెను. ౧౮
దేవేంద్రుడు నాలుగుప్రక్కలంజూచి కామధేనువు ఆకాశంబున
దినయయి పరమదుఃఖితయయి రోదనంబు నేయుచుండుటం గనెను. ౧౯

వశ్రాయుధ ధరుడును దేవతలకుఁ బ్రభుడునగు నింద్రుడు కరమ
దుఃఖితయయి యున్న యాకామధేనువుం జూచి దుఃఖితుడై, చేమోడ్చు
శీలించి ఇట్లని చెప్పెను. ౨౦

768 అయోధ్యాకాండే - చతుస్సప్తతిలమస్సర్గః సర్గము.

భయం కచ్చి న్న చాస్థాసు కుత శ్చ ద్విద్యతే మహత్,
కుతో నిమిత్త శ్శోకస్తే బ్రూహి సర్వహితైషిణి! ౨౦

ఏవ ముక్తా తు సురభి స్సురరాజేన ధీమతా,
ప్రత్యువాచ తతో ధీరా వాక్యం వాక్యవిశారదా. ౨౧

శాంతం పాపం న వః కించి త్కుతశ్చి దమరాధిప!

అహం తు మగ్నా శోచామి స్వపుత్రైః విషమే స్థితౌ. ౨౩

ఏతా దృష్ట్వా కృశౌ దీనౌ సూర్యరశ్మిప్రతాపితౌ,
బాధ్యమానౌ బలీవర్దౌ కర్షకేణ సురాధిప! ౨౪

మమ కాయా త్ప్రసూతౌ హి దుఃఖితౌ భారవీడితౌ,
యా దృష్ట్వా పరితప్యేఽహం నాస్తి పుత్రీసమః ప్రియః. ౨౫

యస్యాః పుత్రీసహస్రైస్తు కృత్స్నం వ్యాప్త మిదం జగత్,
తాం దృష్ట్వా రుదతీం శక్రో న సుతా న్తన్యతే పరమ్. ౨౬

సదాఽప్రతిమవృత్తాయా లోకధారణకామ్యయా,
శ్రీమత్యా గుణనిత్యాయా స్వభావపరివేషయా. ౨౭
యస్యాః పుత్రీసహస్రాణి సాఽపి శోచంతి కామధుక్,
కిం పున ర్యా వినా రామం కౌసల్యా వర్తయిష్యతి. ౨౮

మాదేవతలలో నెవ్వరివలన నైనను నీ కేమియు మహాభయంబు గలుగ లేదుగదా! నీ విట్లు దుఃఖించుటకుఁ గారణంచేమి? చెప్పము అని యింద్రుఁడు కామధేనువు నడిగెను. ౨౦

కామధేనువు ఇట్లు బుద్ధిమంతుఁడగు దేవేంద్రుఁడు చెప్పినమాటను విని యంతః గొంచెము ధైర్యంబునొంది మాటలు చెప్పటయందుఁ బండితుఁడగు దేవేంద్రుఁ జూచి యిట్లని బదులు చెప్పెను. ౨౧

ఇట్టి యమంగళశ్రవణము ఎప్పటికిని గలుగకుండుగాక. మీలో నెవ్వరివలనను నా కేభయంబును లేదు.

దేవేంద్రుఁడా! కర్మ కునిచేఁ బీడింపఁబడుచుఁ గృశించి దీనములయి యెందలా బాధపడుచున్న యాయెద్దులం జూచి యిది నాపుత్రులు కావున నా పుత్రులు ఇట్టి కష్టము నొందియున్నారే యని మిక్కిలియు దుఃఖించు చున్నాను గాని వేణేమియులేదు. ౨౩, ౨౪

వీరలు నాదేహంబుననుండి పుట్టినవారలు కావున వీరలు భారంబు మోయుచు దుఃఖితులయియుండుటంజూచి పరితపించుచున్నాను. లోకంబున నెచ్చటను బుత్రునకు సరియైన ప్రియం డెవ్వండును లేడు. అని కామధేనువు దేవేంద్రునితోఁ జెప్పినది. ౨౫

ఇంద్రుఁడు ఈ ప్రపంచబంతయు వ్యాపించియుండు పెక్కువేల పుత్రులుగల యాకామధేనువుగూడ నిద్దఱుకొడుకులు కష్టపడుటకు రోదనంబు నేయుటంజూచి పుత్రునికన్న సధికం లేదయు లేదని నిశ్చయించుకొనెను. ౨౬

ఆసదృశంబగు చారిత్రంబుగలిగి యందఱికన్న సధికురాలయి ఎడతెగని సద్గణంబులుగలదై ఇచ్చామాత్రంబున సమస్తంబును నృజింప శక్తయయి లోకరక్షణార్థమయి సంతానపరింపరచేఁ బెక్కువేల పుత్రులం బడసియున్న యట్టి కామధేనువుగూడ నిద్దఱిపుత్రుల కష్టముంజూచి దుఃఖించుచున్నదే. ఇంక రాముఁ డొక్కఁడే పుత్రుఁడుగల కౌసల్య రామునివిడిచి జీవించుటయే దుర్లభము. దుఃఖించునని చెప్పనేల? ౨౭, ౨౮

ఏకపుత్రా చ సాధ్వీ చ వివత్సేయం త్వయా కృతా,
తస్మాత్త్వం సతతం దుఃఖం ప్రేత్య చేహ చ లభ్యతే. ౨౯

అహం హ్యపచితిం భ్రాతృః పితృశ్చ సకలా మిమామ్,
వర్ధనం యశసశ్చాపి కరిష్యామి న సంశయః. 30

ఆనాయయిత్వా తనయం కౌసల్యాయా మహాబలమ్,
స్వయమేవ ప్రవేక్ష్యామి వనం మునినివేపితమ్. 31

న హ్యహం పాపసంక్మల్బే! పాపే! పాపం త్వయా కృతం,
శక్తో ధారయితుం పౌరై రశ్రుకంఠై ర్నిరీక్షితః. 32

సా త్వ మగ్నిం ప్రవిశ వా స్వయం వా దణ్డకా నిష్క,
రజ్జం బధాన వా కణ్ఠే నహి తేనృత్పరాయణమ్. 33

అహమస్మవసీం ప్రాప్తే రామే సత్యపరాక్రమే,
కృతకృత్యో భవిష్యామి విప్రవాసితకల్తపః. 34

ఇతి నాగ ఇవారణ్యే తోమరాఙ్కుశచోదితః,
పపాత భువి సంక్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్నివ పన్నగః. 35

సంరక్తనేత్ర శ్శిథిలామ్బురస్తదా
విధూతసర్వాభరణః పరస్తపః,
బభూవ భూమా పతితో నృపాత్మజ
శ్శచీపతేః కేతు రివోత్సవక్షయే. 36

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః.

ఒక్కడే కొడుకుగలదియై బలిప్రతయ నగు కౌశల్యకొడుకు నడ
విఃబంధి నీవాబిడను కొడుకులేనిదానిం గానించిశావు; అందువలన నీవు ఈ
లొకంబునను బరలోకంబునను ఎట్లప్పుడును దుఃఖంబుభవింపుచుండుదువు.

నేను నాయన్న రాముని శాశ్వత దశరథుని ఈవిధంబునం
బుజించి యధికమయిన కీర్తినొందెదను; ఇందుకు సుశయములేదు. 30

నేను గౌసల్యకృమారుఁ డగు మహాబలు రామునిం దోడ్కొనివచ్చి
యటుపిమ్మట నేనే మునులు వాసమునేయునడవిగో నుండెదను. 31

పాపమునేయు సంకల్పముగలదానవు, పాపిష్ఠురాలవు నగుకై కేయీ !
పట్టణంబునందలిజనులు నన్నుఁ గన్నీళ్లులుకం జూచుచుండ నేను నీవు చేసిన
పాపమును భరించియుండఁజాలను. 32

అట్టిమహాపాతకము చేసినట్టి నీవు అగ్నిహోత్రంబుననైనను బడుము;
నీవే దండకారణ్యమునకైనను బొమ్ము; లేక రజ్జువును గంతమునకుఁ గట్టుకొని
యూరిపోసికొనియయినను బ్రాణంబులు విడువుము; నీ కింక వేతేగతి యేమియు
లేదు. 33

నేనును సక్యపరాక్రముఁడగు రాముఁడు మరల రాజ్యంబునొందిన
వెనుక నాపాపంబు బోగొట్టుకొని కృతార్థుఁడ నయ్యెదను. అని భరతుఁడు
త్రైకేయితోఁ జెప్పెను. 34

ఇట్లు భరతుఁడు మహాకాండంబునొంది సర్పమువలె నిట్టూర్పులు
వుచ్చుచు నడవియందు గజంబు వ్యాధులచేఁ దోమరంబులతోను అంకుశం
బులతోను బొడువఁబడి గర్తంబునం బడునట్లు నేలంబడెను. 35

శత్రువులం దనింపఁజేయనట్టి భరతుఁడు కోపంబునఁ గన్నుల
నెఱ్ఱఁదనంబుగదుర వస్త్రంబునీడ నాభరణంబులు చలింప నుత్సవంబయిన
పిమ్మట నింద్రధ్వజంబు నేలంబడునట్లు నేలంబడెను. 36

ఇది దెబ్బదినాలవ సర్గము.

పశ్చిమ ప్రతిపదమునందః

దీర్ఘకాలా త్సముత్థాయ సంజ్ఞాం లభ్యా చ వీర్యవాక్,
 నేత్రాభ్యా మశ్రుపూర్ణాభ్యాం దీనా ముద్వీక్ష్య మాతరమ్.
 సోఽమాత్యమధ్యే భరతో జననీ మభ్యకుత్సయత్,
 రాజ్యం న కామయే జాతు మస్త్రయే నాపి మాతరమ్. ౨
 అభిషేకం న జానామి యోఽభూ ద్రాజ్ఞ సమీక్షితః,

విప్రకృష్టే హ్యహం దేశే శత్రుఘ్నసహితోఽవసమ్. ౩
 వనవాసం న జానామి రామస్యాహం మహాత్మనః,
 వివాసనం వా సౌమిత్రే స్సీతాయా శ్చ యథాఽభవత్. ౪
 తదైవక్రోశత స్తస్య భరతస్య మహాత్మనః,
 కౌసల్యా శబ్ద మాజ్ఞాయ సుమిత్రా మిద మబ్రవీత్. ౫
 ఆగతః క్రూరకార్యయాః కైకేయ్యా భరత స్సుతః,

త మహం ద్రష్టు మిచ్ఛామి భరతం దీర్ఘదర్శినమ్. ౬

ఏవ ముక్త్యా సుమిత్రాం సా వివర్ణా మలినా కృశా,
 ప్రతస్థే భరతో యత్ర వేపమానా విచేతనా. ౭

స తు రామానుజ ఇచ్ఛసి శత్రుఘ్నసహిత స్తదా,
 ప్రతస్థే భరతో యత్ర కౌసల్యాయా నివేశనమ్. ౮
 తత శ్శత్రుఘ్నభరతో కౌసల్యాం ప్రేక్ష్య దుఃఖితౌ,
 పర్యవృజేతాం దుఃఖార్తాం పతితాం నష్టచేతనామ్. ౯
 రుదన్తా రుదతీం దుఃఖా త్సమేత్యార్యాం మనస్వినీమ్,

దెబ్బదియైదవ సర్గము

మహాపరాక్రమశాలియగు భరతుఁడు అంత దీర్ఘకాలంబునకు సుజ్ఞానాంది లేచి కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లు గార్చుచు, దీనయగు తల్లింజూచి యప్పు డచ్చటికివచ్చిన మంత్రులనడుమఁ దల్లిని నిందించెను. ౧

నే నెంతమాత్రము రాజ్యంబుఁ గోరియుండలేదు; అట్లు రాజ్యంబు నకై తల్లితో నాలొచింపలేదు; నాపట్టాభిషేకంబునకై కైకేయియు దశరథ మహారాజును ఆలొచించిననంగరియు నాకెంతమాత్రము తెలియదు. ౨

నేనును శత్రుఘ్నుఁడును, మిక్కిలి దూరచేశంబున నుంటిమిగదా ! మహాత్ముఁడగు రామునకుఁగాని లక్ష్మణునకుఁగాని నీకరుఁగాని వనవాసం బెట్లు గలిగినదో అదియు నాకుఁ జెలియదు. అని భరతుఁడు చెప్పెను. ౩

అంతఁ గౌసల్య యట్టఱుచున్న మహాత్ముఁడగు భరతుని కంఠద్వనిని విని నమిత్రంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౪

కురంబగు కార్యముచేసిన కైకేయిగొడుగు భరతుఁడు వచ్చి యున్నాఁడు. ౫

నేను దీర్ఘలాంచనముగల యాభరతుఁ జూడఁ గోరుచున్నాను. అని కౌసల్య నమిత్రతోఁ జెప్పెను. ౬

దుఃఖంబునం దెల్లఁబాటిన దేహముగలదియు మలిసాంగియుఁ గృశించి యున్నదియునగు నా కౌసల్య గడగడవడంపుచు మాటిమాటికి మూర్ఛపోవుచు భరతుఁ డుండుచోటికిఁ బోయెను. ౭

అప్పుడు రామునికమ్మఁడగు భరతుఁడును శత్రుఘ్నునిగూడి కౌసల్యా గృహంబునకుం బోయెను. ౮

అంత భరతశత్రుఘ్నులు దుఃఖార్తయయి నేలంబడి విసంజ్ఞ యయి రోదనంబునీయుచున్నదానిఁ బూజ్యులగుదాని మంచునస్సగలదానిఁ గౌసల్యంజూచి పరమదుఃఖితులయి యిద్దఱుండేరి యాచిడం గవ్రుఁగిలించుకొని రోదనంబుచేసిరి. ౯

774 అయోధ్యాకాండే - పశ్చిమ ప్రతిపద్యముః సర్గము.

భరతం ప్రత్యువాచేదం కౌసల్యా భృశదుఃఖితా. ౧౦

ఇదం తే రాజ్యకామస్య రాజ్యం ప్రాప్త మకన్టకమ్,

సమ్ప్రీప్తం బత కైకేయ్యా శీఘ్రం హరేణ కర్షణా. ౧౧

ప్రస్థాప్య చీరవసనం పుత్త్రం మే వనవాసినమ్,

కైకేయా కం గుణం తత్ర పశ్యతి హరదర్శినీ. ౧౨

తీవ్రం మా మపి కైకేయా ప్రస్థాపయితు మర్హతి,

హిరణ్యనాభో యత్రాస్తే సుతో మే సుమహాయశాః. ౧౩

అథవా స్వయం మే వాహం సుమిత్రాసుచరా సుఖమ్,

అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య ప్రస్థాస్యే యత్ర రాఘవః. ౧౪

కామం వా స్వయం మే వాద్య తత్ర మాం నేతు మర్హసి,

యత్రాసౌ పురుషవ్యాఘ్రః పుత్త్రో మే తవ్యతే తపః. ౧౫

ఇదం హి తవ విస్తీర్ణం ధనధాన్యసమాచితమ్,

హస్త్యశ్వరథసమ్పూర్ణం రాజ్యం నిర్యాతితం తయా. ౧౬

ఇత్యాదిబహుభి ర్వాక్యైః హరైః సమృద్ధి తోనఘః,

వివృతే భరత స్తీవ్రం వ్రజే తుద్యేవ సూచినా. ౧౭

పపాత చరణే తస్యా స్తదా సమ్ప్రీప్తచేతసః,

విలప్య బహుధానంజ్ఞో లబ్ధసంజ్ఞస్తతః స్థితః. ౧౮

అప్పుడు కౌసల్య పరమదుఃఖితయై భరతుం జూచి యామాటం
కెప్పెను. ౧౦

రాజ్యంబుఁగోరియన్న నీకు ఇదిగో ఎంతమాత్రము శత్రుబాధలేని
రాజ్యంబువచ్చినది.

అయ్యో! కైకేయిచేసిన హ్రురకర్షముచేత శిశుముగా నీకు రాజ్యంబు
దొరకినది. ౧౧

హ్రుంబులగుకార్యంబులం జేయునట్టికైకేయి నాకొడుకును నారచీరబు
గట్టుకొని యడవికేఁబోవునట్లు చేసివచ్చె; దానివలన నాబిడ కేమిలాభము? ౧౨

ఇంక శిశుముగనే కైకేయి మహాయశుండగు నాకొడుకు బంగారు
కొండ రాముఁడుండుచోటికి వచ్చును దఱిమిగొట్టఁగలదు. ౧౩

అంతయేల? నేనే సుమిత్రను వెంటఁబెట్టుకొని సుఖముగా దశరథుని
యన్నిహోత్రంబును గళేబరంబుయం దీసికొని రాముఁ డుండుచోటికి
బోయెదను. ౧౪

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నాకొడుకు రాముఁడు ఎచ్చటఁ దవస్సుగావించు
చున్నాడో అచ్చటికి నీవైనను వచ్చుఁ దీసికొనిపోయి విడిచిపెట్టిరమ్ము.

వికాలంబును భవభాన్యంబులచేత నిండినదియు నేనుంగులచేతను
గజ్జంబులచేతను నిండినదియునగు నీరాజ్యంబంతయు నీకుఁ గైకేయి యొనంగి
వదిగదా! అని కౌసల్య భరతునితోఁ జెప్పినది. ౧౫

ఏపాపము నెఱుంగనిభరతుఁడు ప్రణంబువై నూదితోఁ బొడిచినట్లు
ఈశ్రుకారము కౌసల్య కఠినవాక్యంబుల నిందింపఁగా నిని మొదలె దుఃఖతుఁ
డైనవాఁడు కావునఁ బరమదుఃఖతుండయ్యెను. ౧౬

అప్పుడు భరతుఁడు ఏమియుఁదోచక కౌసల్యపాదంబులపైఁబడి
విసంజ్ఞఁడై పెక్కుభింగుల బోదనంబు గావించి యంత గొంతవడికిఁ
దేఱెను. ౧౭

ఏవం విలపమానాం తాం భరతః ప్రాశ్నాని స్తదా,
 కౌసల్యాం ప్రత్యువాచేదం శోకై ర్భవమభి రావృతామ్.
 ఆర్యే! కస్తా దజానన్తం గర్హనే మా మకిల్బిషమ్,
 విపులాం చ మమ ప్రీతిం స్థిరాం జానాసి రాఘవే. ౨౦

కృతా శాస్త్రాని గా బుద్ధి ర్దాభూ త్తస్య కదాచన,
 సత్యసన్ధ స్సతాం శ్రేష్ఠో యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౧

ప్రేష్యం పాపీయసాం యాతు సూర్యంచ ప్రతి మేహతు,
 హన్తు పాదేన గాంసుప్తాం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౨

కారయిత్వా మహ త్కర్తృ భర్తా భృత్య మనన్తకమ్,
 అధర్తో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౩

పరిపాలయమానస్య రాజ్ఞో భూతాని పు త్త్రీవతో,
 తతః స్తం ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౪

బలిషడ్భాగ ముద్ధృత్య నృపస్వారక్షతః ప్రజాః,
 అధర్తో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః.

సంశ్రుత్య చ తపస్విభ్య స్సత్రే వై యజ్ఞదక్షిణామ్,
 తాం విప్రలవతాం పాపం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౬

ఆభరతుఁడు చేమోడ్పుగీలించి నానావిధంబులగు దుఃఖంబులచే నీ ప్రకారము రోదనంబునేయుచున్న కొసల్యంజూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౧౯

పూజ్యారాలవగు కొసల్యా! రామునందు నాకు స్థిరంబుగా నధికభక్తి గలదని నీకుఁ దెలిసియున్నదిగదా? ఈవృత్తాంతం బ్రాకమాత్రము నెఱుంగని వాడను బాపరహితుఁడనగు నన్నేల నిందించెదవు? ౨౦

సత్యసంధుఁడును సత్పురుషులలో నుత్తముండు నగురాముఁ డరణ్యంబు నకుఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించి యుండునేని నేను గురుముఖంబుగా నేర్పిన శాస్త్రానుసారిబుద్ధి నా కెంతమాత్రము లేకపోవుగాక. ౨౧

రాముఁ డదవికేబోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని వీచజాతులకు భృత్యుడనై యుండుటవలనఁ గలుగుపాపమును సూర్యునికెదురుగాఁ గూర్చుండి మాత్రపురీషోత్సర్జనము నేయవారిపాపంబును నిదురించుచున్న యావును బాదంబునం దన్నిన వానిపాపంబునుఁ బొందుదునుగాక. ౨౨

రాముఁ డదవికేబోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని భృత్యునిచే నొప్పుపనిచేయించుకొని యతనికి డబ్బివ్వనట్టి భర్తృకం గల్గుపాపము నాకుఁ గలుగుగాక. ౨౩

రాముఁ డదవికే బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని ప్రజల నందఱును దనకన్నకొడుకులంబోలె భర్తృంబుగాఁ బాలింపుచున్న రాజునకు ద్రోహమునీయవారలకుం గల్గుపాపంబు నాకుఁ గలుగుగాక. ౨౪

రాముఁ డదవికే బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని మఱియొక దానిలో నాజవపాలు కప్పముఁ గీసికొని ప్రజలను రక్షింపకుండు రాజునకుం గలుగుపాపము నాకుఁ గలుగుగాక. ౨౫

రాముఁ డదవికే బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని యాగము నందుఁ దపోవంతులగు ఋత్విజులకు యాగదక్షిణ నావల నిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి యటుపిమ్మట లేదని చెప్పువారలకుం గలుగుపాపము నాకుఁ గలుగుగాక.

హస్తశ్వరభసమ్బాధే యుద్ధే శస్త్రసమాకులే,
మాస్తకార్షీ త్సతాం ధర్మం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౭

ఉపదిష్టం సుసూక్ష్మార్థం శాస్త్రం యత్నేన ధీమతా,
స నాశయతు దుష్టాత్తా యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౨౮

మా చ తం పూర్వభావ్యాంసం చంద్రార్కసమతేజసమ్,
ద్రాక్షీ ద్రాజ్యస్థ మాసీసం యస్యాఽర్యోఽనుమతేగతః. ౨౯

పాయసం కృసరం ఛాగం వృథా సోఽశ్వాతు నిర్ఘ్రణః,
గురూంశ్చా ప్యవజానాతు యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౩౦

గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూ స్పరివదే త్వయమ్,
మిత్రే ద్రుప్యేత సోఽత్యంతం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః.

విశ్వాసా త్కథితం కించి త్పరివారం మిథః క్వచిత్ ,
వివృణోతు స దుష్టాత్తా యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౩౧

అకర్తా వ్యాకృతజ్ఞ శ్చ త్యక్తాత్తా నిరపత్రప,

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని యుద్ధంబున నేనుఁగులను గుఱ్ఱంబులను రథంబులను నారోహించి యిరు తెగలవారనుగలసి పోరుచుండునపుడు కౌర్యంబు వహించి యుద్ధంబు సేయక వెనుకకుఁ దిరిగి పాటిపోవువానికిం గల్లు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౨౭

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని బుద్ధిమంతుఁ డగు నాచార్యునిచే నుపదేశింపఁబడిన పరలోకసాధకంబగు రహస్యార్థంబును మఱచినట్టి దుష్టాత్మునిపాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౨౮

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని విశాలంబు లగు బాహువులును బాహుశిఖరంబులు గలవాఁడును జంద్రసూర్యులకుం బోలెఁ గాంతిగలవాఁడు నగు నారాముఁడు రాజ్యాధిపతియై నిడుకొలు వున సింహాసనంబునం గూర్చుండి యుండునప్పుడు సందర్శించి యాస్థానిం బనుభవించు భాగ్యంబు నాకుఁ గలుగకుండుఁగాక. ౨౯

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని పాయసంబును గృసరంబును ఛాగమాంసంబును దేవతలకుఁగాని పితరులకుఁగాని యతిథులకుఁ గాని నివేదించక తనంతనె భక్షించినవానికిం గల్లు పాపంబును, దలిదం ద్రులు మొదలగుగురుజనంబుల నవమానించినవాని పాపంబును నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౩౦

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని గోవులను బాదంబుచేఁ దాఁకినవానికిఁ గల్లుపాపంబును దానైయె గురువులనునిందించిన వానిపాపంబును స్నేహితునకు ద్రోహంబుఁ దలంచినవానిపాపంబును నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౩౧

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని స్నేహితుఁ డొకఁడు రహస్యంబున నమ్మకంబుచేఁ దనయవదానంబును దనతోఁ జెప్పు కొనఁగా దాని వెల్లడిచేసినవానిపాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౩౨

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని కొంచె

780 అయోధ్యాకాండే - పశ్చిమ సుతమస్సర్గః సర్గము.

లోకే భవతు విద్యోహ్యో యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 33

పుత్రీదారై శ్చ భృత్యై శ్చ స్వగృహే పరివారితః,
స ఏకో మృష్ట మన్నాతు యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 34

అప్రాప్య సదృశాన్ దారా ననపత్యః ప్రమీయతామ్,
అనవాప్య క్రియాం ధర్త్యాం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 35

మాఽఽత్తన స్సంతతిం ద్రాక్షీ త్వేషు దారేషు దుఃఖతః,
ఆయు స్సమగ్ర మప్రాప్య యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 36

రాజస్త్రిబాలవృద్ధానాం వధే యత్పాప ముచ్యతే,
భృత్యత్యాగే చ యత్పాపం తత్పాపం ప్రతిపద్యతామ్. 37

లాక్షయా మధుమాంసేన లోహేన చ విషేణ చ,
సదైవ చిభృయా ద్భృత్యా స్యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 38

సజ్జామే సముపాధే స్త శత్రుపక్షభయజ్ఞరే,
సలాయమానో వధ్యేత యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. 39

మయిన నవకారమునేయనివాని పాపంబును తన కితరు లెంత యువకారము చేసినను దానినంతయు మఱచిపోవువానిపాపంబును ఉరిపోసికొనుట మొదలగువానిచే బ్రాహ్మణులు విశించి దుర్తరణంబున నొందినవానిపాపంబును పాపంబుచేసి ప్రాయశ్చిత్తంబయినను జేసికొనక స్థిరలేక తిరుగుచుండువాని బాపంబును బొంది నేను లోకంబున నందఱకును ద్వేషి నగుదునుగాక. 33

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునని తనయింటఁ గొడుకులను భార్యయును భృత్యులును జూచుచుండఁగా వారలను విడిచి మృష్టాన్నంబులఁ గడుచువానికిం గల్గుపాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. 34

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునని మంచి భార్యం బొందనేరక ధర్మ్యంబులగు నన్నిహోత్రాదులు నేయక సంతానంబు గూడ లేక యిట్లు ఈలోకంబునందును బరలోకంబునందును రెంటును జెడి పోదునుగాక. 35

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునని నేను సంపూర్ణాయుస్సుఁ బొందక దుఃఖితుఁడనై యుండును; మఱియు నాభార్యయందు నాకు సంతానము గలుగకుండుఁగాక. 36

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునని రాజునుగాని స్త్రీనిగాని బాలనిగాని పృథ్వినిగాని చంకినను భృత్యుని బోషించక విడిచినను ఏపాపంబు గలుగునో ఆపాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. 37

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునని యెల్ల పృథును లత్తుక, మద్యము, మాంసము, లోహము, విషము ఇవిమొదలగు నిషిద్ధ ద్రవ్యంబుల విక్రయించి కుటుంబపోషణము చేసికొనుచుండువానికిఁ గల్గు పాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. 38

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించి యుండునని భయంకరం బగుయద్ధంబునందు భయంబున వెనుకకుఁ దిరిగి పాటిపోవుచు జంపఁబడిన వానికిఁ గల్గుపాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. 39

శపాలపాణిః పృథివీ మటతాం చీరసంవృతః,
భీక్షమాణో యథోన్మత్తో యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౦

పానే ప్రసక్తో భవతు స్త్రీష్వజ్జేషు చ నిత్యశః,
కామక్రోధాభిభూతస్తు యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౧

మాస్త్యధర్తే మనో భూయా దధర్తం స నిషేవతామ్,
అపాత్రవర్షి భవతు యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౨

సంశ్చితా న్యస్య విత్తాని వివిధాని సహస్రశః,
దన్యభి ర్విప్రలప్యంతాం యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౩
ఉభే సన్ధ్యే శయానస్య యత్పాపం పరికల్పితే,
తచ్చ పాపం భవేత్తస్య యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౪

య దగ్నిదాయకే పాపం య త్పాపం గురుతల్పకే,
మిత్రద్రోహే చ యత్పాపం త త్పాపం ప్రతిపద్యతామ్. ౪౫

దేవతానాం పితౄణాం చ మాతాపిత్రో స్తతైవ చ,
మాస్త్యకార్షీ త్స శుశ్రూషాం యస్యాఽరోఽనుమతే గతః.

స తాం లోకా త్సతాం కీర్త్యా త్సజ్జిష్టా త్కర్తృణస్తథా,
భ్రశ్యతు ఊప్ర మ ద్యైవ యస్యాఽరోఽనుమతే గతః. ౪౬

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు సమ్మతించియుందునేని నేను గపాలంబు దాల్చి గుడ్డపేలికలం గట్టుకొని యున్నత్తుడుంబోలే నీభూమియంతయుఁ దిరిగి బిచ్చ మెత్తుదునుగాక. ౪౦

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని ఎల్లప్పుడును గామక్రోధంబులకుఁ లోఁబడి మద్యపానంబునేయును స్త్రీపరవశుడనై జూద మాడుచు నుందునుగాక. ౪౧

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని నాకు ధర్మ బుద్ధితేక యధర్మమునందే ప్రవృత్తిగలుగుఁగాక. మఱియు యోగ్యులగువార లకుఁ గొంచెమైన నివృత్త యయోగ్యులకె విపరీతముగా దానంబు నేయుచుం దునుగాక. ౪౨

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని నేను నానా విధములుగా సంపాదించిన ధనమంతయు దొంగలపా లగునుగాక. ౪౩

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని సూర్యోదయ కాలంబునను సూర్యాస్తమయ కాలంబునను నిద్రించినవానికిఁ గలుగు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౪౪

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని ఇంద్రుడై నిప్పు పెట్టినవాని కేపాపంబు గలుగునో గురుభార్యను బొందినవాని కేపాపంబు గలుగునో మిత్రద్రోహము చేసినవాని కేపాపంబు గలుగునో ఆపాపంబు లన్నియు నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౪౫

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందునేని దేవతలకుఁ గాని పితృదేవతలకుఁగాని తదిదం ద్రులకుఁగాని నేపనేయనివానికిఁ గలుగు పాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౪౬

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుందు నేని నేను సత్పురుషు లచే విడువఁబడుదును గాక. మఱియు సత్పురుషు లాచరించునట్టి సత్కర్మము లాచరింపక భ్రష్టుడ నగుదును గాక. ౪౭

అపాస్య మాతృశుశ్రూషా మనర్థే సోఽవతిష్ఠతామ్,
 దీర్ఘబాహు ర్మహావతా యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౪౮

బహుపుత్రో దరిద్ర శ్చ జ్వరరోగసమన్వితః,
 సభూయా త్సతతక్లేశీ యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౪౯

ఆశా మాశంసమానానాం దీనానా మూర్ధ్వపక్షుషామ్,
 అర్థినాం వితథాం కుర్యా ద్యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౦

మాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పిశునోఽశుచిః,
 రాజ్ఞో భీత స్త్వధర్మాత్తా యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౧

ఋతుస్నాతాం సతీం భార్యా మృతుకాలానురోధినీమ్,
 అతివర్తేత దుష్టాత్తా యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౨

ధర్మదారా స్పృతిత్యజ్య పరదారాన్నిషేవతామ్,
 త్యక్తధర్మరతి ర్హృథో యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౩

విప్రలుప్తప్రజాతస్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణస్య యత్,
 తదేవ ప్రతిపద్యేత యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౪

పానీయదూషకే పాపం తత్రైవ విషదాయకే,
 యత్ర దేక స్స లభతాం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౫

అజానుబౌహుండును విశాలమగుతొమ్ముగలవాఁడు నగు రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించి యుండునేని మాతృశుశ్రావణ జేయక యనర్థంబు నొందుదునుగాక. ౪౫

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని నేను బహుపుత్రుల నొంది దరిద్రుడనై యందును జ్వరాదిరోగంబులచే బీడింపఁబడుచు నిట్లెప్పుడును దుఃఖపడుచుండఁగలను. ౪౬

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని యున్నతాపనంబునం గూర్చుండియున్న తన్నుఁ దలవైకెత్తి చూచుచు నానావిధంబులం బ్రస్తుతింపుచున్న దీనులగు యాచకులయాశను వ్యర్థముచేసినవానికిఁ గలుగు పాపంబు నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౪౭

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని నేను అధర్మిష్ఠుడనై కఠినుడనై పాపినై రాజభయంబు నొంది మోసముచే జీవింపుచుందునుగాక. ౪౮

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని పతివ్రతయగు భార్య ఋతుస్నాతయయి ఋతుకాలనియమంబు ననుసరించి యుండఁగా నాబిడను విడనాడినవానికిఁ గల్గుపాపము నాకుం గలుఁగాక. ౪౯

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని ధర్మంబు విడిచి మూఁడుడై తనభార్యను విడిచి వరస్త్రీలం బొందుచున్నవానికిఁ గలుగు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౫౦

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని భార్యయందు సంతానంబు సంపాదించుకొనక వేశ్యాపరవశుడై యుండు బ్రాహ్మణునకుఁ గలుగు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౫౧

రాముఁడడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని జలమును దూషించినను ఎవ్వరికైన విషం దిచ్చి చంపినను ఏపాపంబు గలుగునో ఆపాపం బంతయు నాకొక్కనికే కలుగుఁగాక. ౫౨

బ్రాహ్మణా యోద్యతాం పూజాం విహన్తు కలుషేంద్రియః,
బాలవత్సాం చ గాం దోగ్ధం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః.

తృష్ణార్తం సతి పానీయే విప్రలమ్భేన యోజయేత్,
లభేత తస్య యత్పాపం యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౭

భక్త్యా వివదమానేషు మార్గ మాశ్రిత్య పశ్యణః,
తస్య పాపేన యుజ్యేత యస్యాఽర్యోఽనుమతే గతః. ౫౮

విహీనాం వతిపుత్రాభ్యాం కౌసల్యాం పార్థి వాత్సజః,
ఏవ మాశ్వాసయ న్నేవ దుఃఖార్తో నివపాత హ. ౫౯

తథా తు శపథైః కస్తే శ్శపమాన మచేతనమ్,
భరతం శోకసన్తప్తం కౌసల్యా వాక్య మబ్రవీత్. ౬౦

మమ దుఃఖ మిదం పుత్ర! భూయ స్సముపజాయతే,
శపథైశ్శపమానో హి ప్రాణా నుపరుణన్తి మే. ౬౧

దిప్త్యా నచలితో ధర్తా దాత్తా తే సహలక్షణః,
వత్స! సత్యప్రతిజ్ఞో మే సతాం లోకా నవాప్స్యసి. ౬౨

ఇత్యుక్త్వా చాఙ్క మానీయ భరతం భ్రాతృవత్సలమ్,
ఋష్యజ్య మహాబాహుం రురోద భృశదుఃఖతా. ౬౩

ఏవం విలపమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః,
మోహః చ్ఛ శోకసంరోధా ద్భూవా లుళితం మనః. ౬౪

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని బ్రాహ్మణునకుఁ జేయ నిశ్చయించుటచేసిన సత్కారమునకు విఘాతము గావించినవానికిఁ గలుగు పాపమును ఈని పదిదినములు గాకమునుపె యావును బితుకువానికిఁ గలుగు పాపమును నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౫౬

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని తనయొద్ద జల ముండఁగా దప్పిగొన్నవానికి జలం బీయక మోసపుచ్చినవానికిఁ గలుగు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౫౭

రాముఁ డడవికిఁ బోవుటకు నేను సమ్మతించియుండునేని ఇద్దఱు జగడ మాడుచుండఁగా నం దొక్కనియందలి స్నేహంబున నతనికి మాత్రము జయోపాయముఁ జెప్పవానికిఁ గలుగు పాపము నాకుఁ గలుగుఁగాక. ౫౮

రాచామరుఁడగు భరతుఁడు పెనిమిటికొడుకుల యిద్దఱుచేతను విడువఁ బడియుండు కౌసల్యకుఁ దనయందు నమ్మకంబు గలిగించుమాటల నిట్లు చెప్పఁ చునె పరమదుఃఖితుడై నేలం బడెను. ౫౯

కౌసల్య యంత నట్లు దుస్సహంబులగు శవభంబులుచేసి పరమదుఃఖి తుడై మూర్ఛిల్లి పడియున్న భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౬౦

పుత్రుడా! నీ విట్లు శవభంబులు సేయుటచేత నాదుఃఖము మఱిమఱి హెచ్చగుచున్నది. నాప్రాణంబులే పోవునట్లున్నవి. ౬౧

భరతుడా! భాగ్యవశంబువలన లక్షజుండువలె నీవును భర్తంబు విడువకున్నావు. ఇట్లు నీవు సత్యప్రతిజ్ఞఁడవై సత్పురుషులు పొందులోకంబు నొందఁగలవు. అని కౌసల్య భరతునితోఁ జెప్పినది. ౬౨

కౌసల్య ఇట్లు చెప్పి తోఁబుట్టువులయం దలిప్రేమగలవాడును మహా బాహుండు నగు భరతునిం దనతోడఁజై గూర్చుండఁబెట్టుకొని కవులిలించి పరమదుఃఖితయయి రోదనంబు చేసినది. ౬౩

ఇట్లు విలపించుచు దుఃఖితుడై యున్న మహాత్ముడగు భరతుని మనస్సు దుఃఖాతిశయమునను మూర్ఛవలనను జలనంబు నొందినది. ౬౪

లాలప్యమానస్య విచేతనస్య
 ప్రణప్టుబుద్ధేః పతితస్య భూమా,
 ముహుర్ముహుర్ని శ్చైవ సతశ్చ ఘర్తం
 సా తస్య శోకేన జగామ రాత్రిః.

౬౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షష్ఠసప్తతితమస్సర్గః.

ష ట్ స ప్త తి త మ స్స ర్గః

త మేవం శోకసన్తప్తం భరతం కైకయాసుతమ్,
 ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠ శ్రేష్ఠవా గృహేః.

౧

అలం శోకేన భద్రం తే రాజపుత్ర! మహాయశః!,
 స్రాప్తకాలం నరపతేః కురు సంయాన ముత్తమమ్.

౨

వసిష్ఠస్య వచ శ్రుత్వా భరతో ధారణాం గతః,
 ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి కారయామాస ధర్మవిత్.
 ఉద్భృతం తైలసంరోధా త్పతు భూమా నివేశితమ్,
 అవీతవర్ణవదనం ప్రసుప్త మివ భూపతిమ్.
 సంవేశ్య శయనే చాగ్ర్యే నానారత్నపరిష్కృతే,
 తతో దశరథం పుత్రో విలలాప సుదుఃఖతః.

3

౪

౫

కిం తే వ్యవసితం రాజ! నోప్సితే మ య్యనాగతే,
 వివాస్య రామం ధర్మజ్ఞం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్.
 క్వ యాస్యసి మహారాజ! హిలేవ్యమం దుఃఖతం జనమ్,
 హీనం పురుషసింహేన రామేణాక్షిప్తకర్తణా.

౬

౭

అట్లు భరతుడు విలపించుచు మూర్ఛిల్లి విసంజ్ఞుడై నేలం బడి వేడి నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు ఇట్లు దుఃఖించుచుండఁగానే యారాత్రియంతయుం గడచినది.

౬౫

ఇది దెబ్బదియైదవసర్గము.

దెబ్బదియావసర్గము

మాటలాడువారలలా శ్రేష్ఠుఁడు మంచిమాటలు గలవాఁడు నగు పసిష్ఠమహర్షి ఇట్లు షరమదుఃఖితుఁడై యున్న కైకేయిగొడుకైన భరతుని జూచి ఇట్లని చెప్పెను.

మహాకీర్తికాలినగు భరతుడా! దుఃఖంబు విడువుము. నీకు మంగళము గలుగుఁగాక. దశరథమహారాజునకుఁ జేయవలసిన యుత్తరక్రియంజేయుము. అని పసిష్ఠుఁడు భరతునకుఁ జెప్పెను.

ధర్మవేత్తయగు భరతుఁడు పసిష్ఠునిమాటను విని కొంతదైర్యంబునొంది తండ్రికిఁ జేయవలసిన ప్రేతకార్యము లన్నింటిని గావించెను.

భరతుఁడు తైలద్రోణిమందుండి యెత్తి నేలం బెట్టఁబడి ముఖంబునఁ బనుపువన్నె గదుర నిద్రవోయినట్లున్న దశరథమహారాజు కళేబరంబును గానావిధమణులచే నలంకృతంబయిన యుత్తమశయనంబున నునిచి యంతః షరమదుఃఖితుఁడై రోదనంబు చేసెను.

౬౬

దశరథమహారాజా! నేను దూరదేశమున నుండునప్పుడు ధర్మజ్ఞుఁడగు రాముని మహాబలుఁడగు లక్ష్మణునిమనసుగా నేమియందుకొని పనంబునకుఁ బంపినావు? నీ యభిప్రాయ మేమి?

౬౭

దశరథమహారాజా! అందఱకును నుభయకరుంబులగు కార్యములు చేయు నట్టి పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముని విడిచి షరమదుఃఖితులమయియున్న మమ్మా విడిచి నీ వెచ్చటికిఁ జోయెదవు?

౬౮

యోగక్షేమం తు లే రాజన్! కోఁస్తీ న్మల్పయితా పురే,
 త్వయి ప్రయాతే స్వ స్తాత! రామే చ వన మాశ్రి తే. ౮
 విధవా పృథివీ రాజన్! త్వయా హీనా న రాజతే,
 హీన చన్ద్రేవ రజనీ నగరీ ప్రతిభాతి మా. ౯

ఏవం విలపమానం తం భరతం దీనమానసమ్,
 అబ్రవీ ద్వచసం భూయో వసిష్ఠ స్తు మహామునిః. ౧౦
 ప్రేతకార్యాణి యాన్యస్య కర్తవ్యాని విశాంపతే,
 తాన్యన్యగ్రం మహాబాహో! క్రియంతా మవిచారితమ్. ౧౧

తథేతి భరతో వాక్యం వసిష్ఠ స్యాభిపూజ్య తతే,
 ఋత్విక్ష్మరోహితాచార్యాం స్త్వరయామాస సర్వశః. ౧౨
 యే త్వగ్న యో నరేన్ద్రస్య చాగ్న్యగారా ద్భహిష్కృతాః,
 ఋత్విక్ష్వి ర్భాజకై శ్చైవ తేఽహీయస్త యథావిధి. ౧౩
 శిబికాయా మథాఽరోప్య రాజానం గతచేతసమ్,
 బాష్పకణ్ఠా విమనస స్త మూఘః పరిచారకాః. ౧౪

హిరణ్యం చ సువర్ణం చ వాసాంసి వివిధాని చ,
 ప్రకిరంతో జనా మార్గం నృపతే రగ్రతో యయుః. ౧౫

చన్దనాగరునిర్యాసాన్ సరశం పద్మకం తథా,
 దేవదారాణి చాఽహృత్య క్షేపయన్తి తథాఽపరే. ౧౬
 గన్ధా నుచ్చావచాం శ్చాన్యాం స్తత్ర గత్వాఽథ భూమిపమ్,
 తతస్సంవేశయామాసు శ్చిత్తామధ్యే త మృత్విజః. ౧౭

నాయనా! దశరథమహారాజా! నీవున్మృత్యుడవైతివి. రాముఁడదరికిఁ
జోయెను. ఇంక నీరాజ్యంబునకు నెవ్వరు యోగజ్ఞేమంబులు నేయుదురు? రా

దశరథమహారాజా! నీవు లేకుండుటవలన నీభూమి విధవయయి ప్రకా
శింపకున్నది. నీవు లేకుండుటవలన నీ పట్టణము చంద్రుఁడులేని రాత్రివలె
నున్నది. ఆని భరతుఁడు విలపించెను.

అంత వసిష్ఠమహాముని యట్లు విలపించుచు దీనచేతనుడై యున్న
భరతుఁజూచి మరల నిట్లని చెప్పెను.

మహాబాహుఁడవగు భరతుఁడా! దశరథమహారాజున కివ్వడు ప్రేత
కార్యంబు లేమి సేయవలయునో ఆఁస్యంబు సేయక వానినన్నింటిని గావించి
పుణ్యము. ఆని వసిష్ఠుఁడు భరతునకుఁ జెప్పెను.

భరతుఁడు వసిష్ఠుఁడు చెప్పినందుకు ఆరాగేయనిజెప్పి ఋత్విజులను
ఋరోహితుల నాచార్యులను కీప్రముగా రావింపుడని త్వరపఱచెను.

లోపల శవంబుండుటవలన వైట నుంచఁబడియున్న యగ్నిహోత్రం
బులను ఋత్విజులను ఋరోహితులను చెచ్చిరి.

అంతఁ బరిచారకులు మృతుఁడయిన దశరథమహారాజు కళేబరంబును
బల్లకీయం దుంచి పరమదుఃఖితులయి కన్నీళ్లు గార్చుచు మోసోని
పోయిరి.

జనులు వెండినాణెములను బంగారునాణెములను నానావిధములగు
వస్త్రములను మార్గంబున వెదఁజల్లుచు దశరథమహారాజునకు ముందు
నడచిరి.

అట్లు మఱి కొందఱు చందనాగరుచూర్ణంబులను గుగ్గిలమును చల్లుచు
ధూపంబులు వేయుచు పద్మచూర్ణమును దేవదారుచూర్ణంబును మఱియు
నానావిధంబులగు గంధద్రవ్యంబులను జల్లుచుండిరి. అంత నచ్చటికిఁ
బోయిన పిదప ఋత్విజులు దశరథమహారాజు కళేబరంబును జిలిపైఁ బరుండఁ
జెచ్చిరి.

792 అయోధ్యా కాండే - సప్తసప్తతితమస్సర్గః సర్గము.

తథా ముతాశసం దత్త్వా జేపు స్తస్య త మృత్విజః,
జగుశ్చ తే యథాశాస్త్రం తత్ర సామాని సామగాః. ౧౮

శబికాభి శ్చ యానై శ్చ యథార్హం తస్య యోషితః,
నగరాన్నిర్యయ స్తత్ర వృద్ధైః పరివృతాస్తదా. ౧౯

ప్రసవ్యం చాపి తం చక్రః ఋత్విజోఽన్నిచితం నృపమ్,
స్త్రీయశ్చ శోక సంతప్తాః కౌసల్యాప్రముఖాస్తదా. ౨౦

కౌశ్ఛీనా మివ నారీణాం నినాద స్తత్ర శుశ్రువే,
ఆర్తానాం కరుణం కాలే క్రోశస్తీనాం సహస్రశః. ౨౧

తతో దదన్త్యో వివశా విలప్త్య చ పునఃపునః,
యానేభ్య స్సరయూతీర మవతేద ర్వరాజ్ఞనాః. ౨౨

కృత్వాదకం తే భరతేన సార్థం
నృపాజ్ఞనా మన్త్రిపురోహితా శ్చ,
పురీం ప్రవిశ్యాశు పరీతనేత్రా
భూమా దశాహం వ్యనయన్త దుఃఖమ్. ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే షట్సప్తతితమస్సర్గః.

సప్తసప్తతితమస్సర్గః

తతో దశాహేతిగతే కృతశ్చాచో నృపాత్తజః,
ద్వాదశేహని సమాప్తే శ్రాద్ధకర్తాణ్యకారయత్. ౧

బ్రాహ్మణ్యేభ్యో దదౌ రత్నం ధన మన్నం చ పుష్కలమ్,

అట్లు భరతుడు దశరథమహారాజున కన్నిహారము నొసంగినపిదప ఋత్విజులు వైత్రమేధికమంత్రంబులం బఠించిరి. అందు సామగులు యథా కౌస్తంబుగా సామగానములు చేసిరి. ౧౮

అప్పుడు వృద్ధులు పరివేష్టించ సాదశరథునిభార్యలు యథాయోగ్యంబుగాఁ బల్లకీలను రథంబులను ఆరోహించి పట్టణంబుననుండి వెడలియచ్చటికిఁ జేతించిరి. ౧౯

అప్పుడు ఋత్విజులును దుఃఖితలయ్యున్న కౌసల్యాదిస్త్రీలును భరతుడును పెక్కుయోగంబులు చేసిన దశరథమహారాజునకు ఆప్రదక్షణంబునం గావించిరి. ౨౦

అంత నప్పుడు కౌసల్యమొదలగుస్త్రీలు దుఃఖితలయి వేయివిధంబులఁ గ్రౌంచపక్షులుంబోలె మనోహరస్వరంబున రోదనంబు గావించిరి. ౨౧

అంత నుత్తమవనితలగు నాకౌసల్యాదిస్త్రీలు అట్లు రోదనంబునేయుచుఁ బరవశలయి మాటిమాటికి విలపించి రథాదివాహనంబుల నారోహించి సరయునదికి వచ్చిరి. ౨౨

రాజభార్యలను మంత్రులును బురోహితులును భరతునితోఁగూడ దశరథమహారాజునకు నుదశదానంబు గావించి పట్టణంబుఁ బ్రవేశించి కన్నీళ్లొలుక రోదనంబుగావింపుచు నేల్పై శయనింపుచు నిట్లు పదిదినంబులు నియమంబున నుండి ఆకౌచంబుఁ గడసిరి.

ఇది దెబ్బదియాణవసర్గము.

దెబ్బదియేడవసర్గము

అంత పదిదినములు గడచినపిదప భరతుడు ఆకౌచంబు దీర్చుకొని పదునొకండవదినంబునం జేయవలసిన శ్రాధకార్యంబులను బాద్రేందవనాటి శ్రాధకార్యంబులను గావించెను. ౧

భరతుఁ డప్పుడు బ్రాహ్మణులకు మణులను ధనమును అన్నమును

వాసాంసి చ మహాహ్వాణి రత్నాని వివిధాని చ. ౨

బాన్తికం బహుశుక్లంచ గా శ్చాపి శతశస్త్రదా,
దాసీదాసం చ యానం చ వేశ్మాని సుమహాన్తి చ. 3
బ్రహ్మణేభ్యో దదౌ పుత్రో రాజ్ఞస్తస్మాధిర్భవైహిమ్,

తతః ప్రభాతసమయే దివసేఽథ త్రయోదశే. ౪
విలలాప మహాబాహుర్భరత శ్శోకమూర్ఛితః,
శబ్దాపిహితకణ్ఠస్తశ్శోధనార్థముపాగతః. ౫
చితామూలే పితుర్వాక్యమిద మూహ సుదుఃఖతః,

తాత! యస్మిన్విస్మృతోఽహం త్వయా భ్రాతరి రాఘవే. ౬
తస్మిన్వనం ప్రవజితే శూన్యే త్యక్తోఽస్మ్యహం త్వయా,

యస్యా గతి రనాథాయాః పుత్రః ప్రవాజితో వనమ్. ౭
తా మమ్బాం తాత! కౌసల్యాం త్యక్త్వా త్వం క్వగతోన్మహా,

దృష్ట్వా భస్మారుణం తచ్చ దగ్ధాస్థిస్థానమణ్డలమ్. ౮
పితు శ్శరీరనిర్వాణం నిష్ఠన స్విషసాద సః,

స తు దృష్ట్వా రుదకా దీనః పపాత ధరణీతలే. ౯
ఉత్థాప్యమాన శ్శక్రస్య యస్తద్భజ ఇవ చ్యుతః,
అభివేతుస్తత స్సర్వే తస్యామాత్యా శ్శుచివ్రతమ్. ౧౦
అన్తకాలే నిపతితం యయాతి మృషయో యథా,

ఈ క్తమవస్త్రంబులను మఱియు నానావిధంబులగు నుత్తమవదార్థంబులను
ముష్కలంబుగా నొసంగెను. ౨.

భరతుడు మఱియు నవ్వుడు ఛాగంబులసమూహమును వెండిసి గోవు
లను దాసీజనంబులను దాసజనంబులను వాహనంబులను విశాలంబులగు
గృహంబులను దశరథునివరలొక క్రియ నుద్దేశించి బ్రాహ్మణులకుఁ బుష్కలం
బుగా నొసంగెను. ౩

అంతఁ బదుమూఁడవదినంబు స్రాతకకాలంబున భరతుడు ఆస్థిసంచ
యసార్థమయి దహనప్రదేశంబునకువచ్చి పరమదుఃఖితుడయి పేరెలుంగున
రోదనంబుఁ జేసెను. ౪, ౫

అట్లు భరతుడు పరమదుఃఖితుండై తండ్రీచిలియొద్ద నీమాటలం
జెప్పుకొనుచు రోదనంబు చేసెను.

నాయనా! నీవు నన్ను ఎవ్వరి కప్పగించి పోవలయునో అట్టి నాయన్న
రాముడును అడవికిఁ బోయినాడే! ఇట్లు నన్ను దిక్కులేనిచోట విడిచి
పోతివి. ౬.

మహారాజుడవగు నాయనా! ఆనాథయగు కొసల్య కొడుకును రాముని
వనంబునకుఁ బంపి ఆదితను దిక్కులేనిదానిఁగాఁ జేసితివే! నీవుగూడ
నాబిడను విడిచి యెచ్చటికిఁ బోతివి? అని భరతుడు రోదనంబుఁ జేసెను. ౭

అభరతుఁ డట్లు కాలి యెఱ్ఱఁగానున్నదియు, దగ్ధములయిన యస్థులు
గలదియు, మండలాకారమయినదియు, తండ్రీశరీరమును దగ్ధముగావించి
నదియు నగు నాచిలిం జూచి గట్టిగా నఱచుచు రోదనంబుఁ జేసెను. ౮.

భరతుఁ డట్లు దీనుడై రోదనంబునేయుచు ఇంద్రధ్వజము పగ్గము
లచేఁ బైకెత్తబడుచుఁ గొంచెము తప్పి జాఱి నేలం బడునట్లు నేలం బడెను.

అంత నాభరతుని మంత్రులు మొదలగువారలు భరతుడు పడుటను
జూచి యతనిలేవనెత్తుటకై పుణ్యక్షయంబునం బడినయయాతిని లేవనెత్తు
టకు ఋషులుంబోలె నతనితోఁగూడ వ్రారి. ౯౦.

- శత్రుఘ్న శాపి భరతం దృష్ట్వా శోక పరిప్లుతమ్. ౧౧
 విసంజ్ఞో న్యపత ద్భూమౌ భూమిపాల మనుస్మరన్,
 ఉన్మత్త ఇవ నిశ్చేతా విలలాప సుదుఃఖతః. ౧౨
 శత్రుత్వా పితు ద్గుణాజ్ఞాని తానితాని తథాతథా,
 మృగరాప్రభవ స్తీవ్రః కైకేయాగ్రాహసంకులః. ౧౩
 వరదానమయోఽఘోభ్యోఽమజ్జయ చోఽసాగరః,
 సుకుమారం చ బాలం చ సతతం లాలితం త్వయా. ౧౪
 క్వ తాత! భరతం హిత్వా విలపంతం గతోభవాన్,
 నను భోజ్యేషు పానేషు వస్త్రేష్వాభరణేషు చ. ౧౫
 ప్రవారయసి న స్వర్వాంస్తన్నః శోఽన్యగి కరిష్యతి,
 అవదారణకాలే తు హృథివీ నావదీర్యతే. ౧౬
 యా విహీనా త్వయా రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన మహాత్మనా,
 వితరి స్వర్గ మాపన్నే రామే చారణ్య మాశ్రితే. ౧౭
 కిం మే జీవితసామర్థ్యం ప్రవేక్ష్యామి హూతాశనమ్,
 హీనో భ్రాత్రా చ పిత్రా చ శూన్యామిత్యైకుపాలితామ్. ౧౮
 అయోధ్యాం న ప్రవేక్ష్యామి ప్రవేక్ష్యామి తపోవనమ్,
 తయో ర్విలపితం శ్రుత్వా వ్యసనం చాన్యవేక్ష్య తత్. ౧౯
 భృశ మార్తతరా భూయ స్సర్వ ఏవానుగామినః,

శత్రుఘ్నుఁడును భరతుఁడట్లు దుఃఖితుఁడై నేలం బడుటను జూచి
తండ్రిం దలంచుకొని పరమదుఃఖితుఁడై మైమఱచి నేలం బడెను. ౧౧

అశత్రుఘ్నుఁడు అయ్యై తండ్రి గుణంబులను అవయవంబులను దలంచు
కొని పరమదుఃఖితుఁడై మైమఱచి యున్నత్తునియట్లు రోదనంబు చేసెను. ౧౨

మంథరపలనం బుట్టినదియై నైకేయి యను మొసలిగలదియు పరదాన
మను జలముగలదియు తీవ్రంబును నక్షోభ్యంబునగు దుఃఖనముద్రంబున
మునింగినాము. ౧౩

నాయనా ! నీచేత నెల్లప్పుడు సుపలాలింపఁబడుచున్నవాఁడును సుకు
మారకరీరుఁడును బాలుఁడునగు భరతుఁడు రోదనంబుపేయుచుండగా నీవతని
విడిచి యెచ్చటికిఁ బోయియున్నావు? ౧౪

అయ్యా ! భోజ్యపదార్థములయందును బానద్రవ్యములయందును
వస్త్రంబులయందును ఆభరణములయందును మీ కెన్ని యిష్టమో దాని దీసి
కొనుఁ డని నిర్బంధముగా మా కిష్టమయినదాని మేమే దీసికొనునట్లు చేయు
చుండువుగదా? అట్లు మా కింక నెవ్వరుచేయుదురు? ౧౫

ధర్మజ్ఞుఁడవు మహాత్ముఁడవు రాజవు నగు నిన్ను విడిచియుఁ బగిలి
పోకున్నది. కావున నీభూమి ప్రళయకాలమునందును బగులదని తోచు
చున్నది. ౧౬

తండ్రివగు నీవు మృలింబొంది రాముఁడును వనంబునకుఁ బోయిన
విదవ నాకు జీవించియుండుటకు సామర్థ్యంబులేదు. అగ్నిహోత్రంబుజొచ్చి
యయినం బ్రాణింబులు విడిచెదను. ౧౭

ఇట్లు ఆన్నును దండ్రిని విడిచి పాడువడియున్న రాక్షసుపరిపాలితం
బగు నయోధ్యాపట్టణంబును నే నెంతమాత్రము ప్రవేశింపను. తపోవనంబు
నకుఁ బోయి తపంబు చేసికొనెదను. అని శత్రుఘ్నుఁడు రోదనంబుచేసెను. ౧౮

ఆభరతశత్రుఘ్ను లట్లు రోదనంబు పేయుటను ఆదుకింబునం
జూచి వారి నెంబడివచ్చినవార లందఱు మరల మహాదుఃఖింబు నొంది విల
పించిరి. ౧౯

తతో విషణ్ణౌ విశ్రాంతౌ శత్రుఘ్నభరతౌ పుభౌ. ౨౦

భరణ్యాం సంవత్సరేషీతాం భగ్నశృక్లావివృథౌ.

తతః ప్రకృతిమా నైవద్యగి పితు రేషాం పురోహితః. ౨౧

వసిష్ఠో భరతం వాక్య ముక్తాపక్య త మువాచ హ,

త్రయోదశోఽయం దివసగి పితు ర్వృత్తస్య తే విభో!. ౨౨

సావశేషాస్థినిచయే కి మిహ త్వం విలమ్బసే,

త్రీణి ద్వంద్వాని భూలేషు ప్రవృత్తౌ న్యవిశేషతః. ౨౩

తేషు చాపరిహార్యేషు నైవం భవితు మ్హసి,

సుమప్తశ్చాపి శత్రుఘ్న ముక్తౌ ప్యాభిప్రసాద్య చ. ౨౪

శ్రావయామాస త త్వజ్జ సర్వభూతభవాభవమ్,

ఉత్థితౌ చ నరవ్యాఘ్రౌ ప్రకాశేతే యశస్వినౌ. ౨౫

వర్షాతపపరిక్లిన్నౌ పృథ గిష్ఠగర్వణా వివ,

సాశ్రూణి పరిమృద్నంతౌ రక్తాక్షౌ దీపభాషిణౌ. ౨౬

అమాత్యా స్వరయన్తి స్త తనయా చాపరాః క్రియాః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తపత్తితమ స్సర్గః.

అంత నాభరతశత్రుఘ్నులు ఇర్వరును దుఃఖతులయి విలపించి విలపించి యలసటనొంది కొమ్మలు విఱిగిన పృథ్వీభంజులువలె నేలంబడి పొరలిరి. ౨౦

అంతఁ బ్రశస్తాబగు స్వభావంబుగలవాఁడును సర్వజ్ఞుఁడును దశరథ చుహారాజపురోహితుఁడునగు పసిష్ఠుఁడు నేలం బొరలుచున్న భరతుని లేవ నెత్తి యిట్టసి చెప్పెను. ౨౧

ప్రభుఁడవగు భరతుఁడా! నీతండ్రి చనిపోయి యిది పదుమూఁడవ దినము. ఇంకను అస్థిసంచయనము కొఱతపడియున్నది. అట్లుండఁగా నీ విచ్చట జాగునీయుచున్నా వేల! ౨౨

తుట్టిపాసలు, శోకమోహములు, జరామరణములు ఇవి మూఁడును సమస్తప్రాణులకును గలవు. ఇవి లేనిప్రాణి యేదియులేదు. అనివార్యములగు వీనిని గుఱించి నీయట్టివాఁడు మూఁధురియట్లు దుఃఖంబుడగుడు. అని పసి ష్ఠుఁడు భరతునకుం జెప్పెను. ౨౩

అంత సమస్త తత్త్వంబుల నెఱిగినట్టి సుమంత్రుఁడు శత్రుఘ్నుని లేవనెత్తి మంచిమాటం దేర్చి “సమస్తభూతములకును జన్మమరణంబులు స్వాభావికంబులు వానిని వారించ నలవిగాదు కావున నివ్వడు దుఃఖంచుటచే నేమియు నుపయోగంబు లేదు” అని బోధించెను. ౨౪

ప్రశస్తాబగు కీర్తిగల పురుషశ్రేష్ఠులగు భరతశత్రుఘ్నులలేచి పర్వా తపంబులకు గాసిలియున్న యింద్రధ్వజంబులువలెఁ బ్రకాశించుచుండెరి. ౨౫

అంత మంత్రులును కన్నీళ్లు తుడుచుకొనుచు నెఱ్ఱనికన్నులతో దీన స్వరంబున మాటలాడుచున్న భరత శత్రుఘ్నులను శీఘ్రముగా నవరక్రియలం జేయుండని వేగిరపఱచిరి. ౨౬

ఇది డెల్పనియేడవసర్గము.

అష్టసప్తతితమస్కర్గః

అథ యాత్రాం సమీహంతం శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః,
భరతం శోకసంతప్త మిదం వచన మబ్రవీత్. ౧

గతి ర్య స్సర్వభూతానాం దుఃఖే కిం పున రాత్తనః,
సరామ స్సత్త్వసమ్మన్నః స్త్రియా ప్రవాజితో వనమ్. ౨

బలవా న్వీర్యసమ్మహ్నో లక్ష్మణో నామ యోఽప్యసౌ,
కిం న మోచయతే రామం కృత్వా స్త పితృనిగ్రహమ్. ౩

పూర్వ మేవ తు నిగ్రహ్య స్సమవేక్ష్య నయానయా,
ఉత్పథం య స్సమారూఢో రాజా నార్యా వశంగతః. ౪

ఇతి సమ్భాషమాణే తు శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజే,
ప్రాద్ధ్వరేభూ త్తదా కుబ్జా సర్వాభరణభూషితా. ౫

లిప్తా చస్తనసారేణ రాజవస్త్రాణి బిభ్రతీ,
వివిధం వివిధై స్తై స్తై ర్భూషణై శ్చ విభూషితా. ౬

మేఖలాదామభి శ్చిత్రై రన్యై శ్చ కుభభూషణైః,
బభాసే బహుభి ర్బద్ధా రజ్జుబద్ధేన వానరీ. ౭

దెబ్బదియొనిమిదవసర్గము

అటుపిమ్మట లక్ష్మణుని తమ్ముడగు శత్రుఘ్నుడు గృహంబునకుఁ జొరవెనుక రామునియొద్దకుఁ బోగోరుచున్న దుఃఖితుడగు భరతుం బాచి యిట్లని చెప్పెను.

దుఃఖంబు గలుగనప్పుడు సమస్తప్రాణులకును దుఃఖంబుఁ బోగొట్టి షేమంబు గలుగఁజేయఁజాలినట్టి రాముఁడు తనకన్యంబుఁ బోగొట్టుకొనఁ జాలునని చెప్పనేల? అట్టిమహాబలశాలియగు రాముఁడు ఒకస్త్రీచేత నదవికిఁ బంపఁబడినాఁడు !

రాముఁడు సరే యవకీర్తిభయంబునఁ దండ్రిమాటకు లోబడియొండును గాక! మహాబలపరాక్రమశాలియగువాఁడు లక్ష్మణుడని యొక్కఁడున్నాడే. అతఁడయినను దండ్రిని నిగ్రహించి రామునివనంబునకుఁ బంపకుండునట్లు ఎందులకుఁ జేయలేదు ?

దుష్టురాలగు కైకేయి చెప్పినమాటను విని దుర్మార్గంబునం బ్రవృత్తుడై యున్న దశరథమహారాజును న్యాయాన్యాయంబులం బరిశీలించి యిట్టి యనర్థము సంభవించుటకుమున్నె నిగ్రహింపవలసియండెను. అని శత్రుఘ్నుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను.

లక్ష్మణుని తమ్ముడగు శత్రుఘ్నుఁడు ఇట్లు మాటలాడుచుండఁగానే మంధర అప్పుడు సమస్తాభరణాలంకృతయయి, వైవశంబున నాభరకక్రొమ్ము లున్న యింటితూర్పుతట్టు వాకిలియొద్దకు వచ్చెను.

అప్పుడు మంధర యుక్తమంబగు చందనంబుఁ బూసికొని రాజయోగ్యంబులగు వస్త్రంబులు ధరించి నానావిధంబులగు నయ్యైభూషణంబులు ధరించి యెంతయు నొప్పుచుండినది.

మంధర మఱియు నానావర్ణంబులగు మొలనూళ్ల చేతను మఱియుఁ బెక్కు భూషణంబులచేతం గట్టఁబడి త్రాటం గట్టినతోటివలెఁ బ్రకాశించు చుండినది.

తాం సమీక్ష్య తదా ద్వాస్థా స్సుభృశం పాపకారిణీమ్,
 గృహీత్వాఽకరుణాం కుబ్జాం శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయత్. ౮
 యస్యాః కృతే వనే రామో న్యస్తదేహ శ్చ వః పితా,
 సేయం పాపా నృశంసా చ తస్యాః కురు యథామతి. ౯

శత్రుఘ్నశ్చ తదాజ్ఞాయ వచనం భృశదుఃఖితః,
 అస్తఃపూరచరా న్వర్వా ని త్యువా చ ధృతవ్రతః. ౧౦

తీవ్రముత్యావితం దుఃఖం భ్రాతృకాణాం మే తథా పితుః,
 యయా సేయం నృశంసస్య కర్తవ్యః ఫల మశ్నుతామ్. ౧౧

ఏవ ముక్త్వా తు తేనాఽశు సఖిజనసమావృతా,
 గృహీతా బలవ త్కుబ్జా సా త ద్దృహ మనాదయత్. ౧౨

తత స్సుభృశసంతృప్తస్తస్యా స్సర్వ సృఖిజనః,
 క్రుద్ధ మాజ్ఞాయ శత్రుఘ్నం విపలాయత సర్వశః. ౧౩
 ఆమస్త్రయత కృత్స్న శ్చ తస్యా స్సర్వసఖిజనః,
 యథాఽయం సముపక్రాంతో నిశ్చేషా న్నః కరిష్యతి. ౧౪

సానుక్రోశాం వదాన్యాం చ ధర్మజ్ఞాం చ యశస్వినీమ్,
 కౌసల్యాం శరణం యామ సా హి నోఽస్తు ధృవా గతిః. ౧౫

స చ రోషేణ తామ్రాక్ష శ్శత్రుఘ్న శ్శత్రుతాపనః,
 విచక్షత్ తదా కుబ్జాం క్రోశ స్తీం ధరణితలే. ౧౬

అప్పుడు ద్వారపాలకులు మహా సావిత్రురాలును నిర్దయురాలునగు నా మంధరం జూచి దానిం బట్టుకొని శత్రుఘ్నున కప్పగించిరి.

ఎవ్వతెవలన రాముఁ డడవికిఁబోయెనో మీతండ్రి దశరథమహారాజును మృతుఁడయ్యెనో అట్టి పాపిష్ఠురాలును, గూరురాలును ఈమంధరే. ఈవిడకు సేమననునకు వచ్చినటు శిక్ష చేయుము. అని ద్వారపాలకులు శత్రుఘ్నునకుఁ జెప్పిరి.

ప్రతనియమంబు గలశత్రుఘ్నుఁడు ద్వారపాలకులు చెప్పినమాటను విని పరమదుఃఖితుఁడై యంతఃపురంబున నున్నవారల నందఱుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

ఎవ్వతెవలన నాయవ్వలకును తండ్రికిని ఇట్లు తీవ్రదుఃఖంబు గలిగినదో అట్టి యామంధర తనపూర్వకార్యమనకుం గల్గుఫలము నిప్పు డనుభవించుచుగాక! అని శత్రుఘ్నుఁడు చెప్పెను.

అంత శత్రుఘ్నుఁ డిట్లు చెప్పి చెలికత్తెలచేఁ బరివేష్టించఁబడియున్న మంధరకు బలాత్కారంబునం బట్టుకొనఁగా నే యావిడ యాగృహంబాతయు భవించునట్లు గట్టిగా నఱచినది.

అంత నామంధరచెలికత్తె లందఱు శత్రుఘ్నుఁడు క్రుద్ధుఁడై యుండుటం జూచి పరమదుఃఖితలయి నానావిధంబులం బాఱిరి.

ఆమంధరచెలికత్తె లందఱు నిట్లుని యాలోచించుకొనిరి.

ఈ శత్రుఘ్నుని యారంభంబుఁ జూడఁగా నితఁడు మనల నందఱు నెక్కించుముగా వధించునట్లున్నది.

దయగలదియు మధురముగా మాటలాడునదియు భర్తజ్ఞయు మహా కీర్తిశాలినియునగు కౌసల్యకు శరణుఁ జొర్రము. ఆవిడయే మనలం గాపాడగలదు. అని యామంధర చెలికత్తెలు పరస్పరము నాలోచించుకొనిరి.

అంత శత్రుఘ్నులం దపించు జేయునట్టి శత్రుఘ్నుఁడు తోపంబునఁ గన్నుల నెఱ్ఱఁదనంబు గడుర రోదనంబునీయుచున్న మంధరను నేలం బడవైచి యాడ్చుకొనిపోయెను.

శత్రుఘ్నుఁ డట్లు మాకథం బట్టి యీడ్వఁగానే యప్పు డామంధర యొడలివైచున్న నానావిధంబులగు భూషణంబులు నేలపై రాలినవి. ౧౩

అప్పుడు అభూషణంబులు రాలియుండుటంజేసి కాంతిమంతంబగు రాజగృహంబంతయు శరదృతువునందు స్వచ్ఛనక్షత్రంబులతోఁ గూడి యుండు నాకాశంబువలె మిక్కిలియుం బ్రకాశించినది. ౧౪

పురుషశ్రేష్ఠుఁడును బలవంతుఁడునగు నాశత్రుఘ్నుఁడు పరమకోపంబున బలాత్కారముచే నామంధరం బట్టుకొని యాబిడను విడిపించ వచ్చిన కైకేయు నదలించి పరుషంబులగు మాటలం దిరస్కరించెను. ౧౫

కైకేయి శత్రుఘ్నుఁడు చెప్పినపరుషవచనంబులకుం బరమదుఃఖిత యయి శత్రుఘ్నుఁ డేమిసేయునోయని మిక్కిలియు భయము నొంది తన కొడుకును భరతుని శరణు చొచ్చినది. ౧౬

అంత భరతుఁ డాకైకేయిపాటుం జూచి శత్రుఘ్నుఁడు క్రుద్ధుడై యుండుట నెఱింగి యతనిం జూచి “ననుస్తప్రాణులయందును స్త్రీలం జంప రాదు; కావున ఓర్పు చెచ్చుకొనుము” అని యీమాటం జెప్పెను. ౧౭

ధార్మికుఁడగు రాముఁడు మాతృపూకకుఁడని నన్ను నిందింపకుండునేని నేనే పాపిష్ఠురాలును దుష్టురాలు నగు నీకైకేయిం జూపివేయుదును. అతఁ డట్లు సేయుఁడు. నాముఖమైనం జూడఁడు. ౧౮

రాముఁడు ఈమంధరనైనను మనము చంపివట్టు వినునేని ధర్మాత్ముఁడు కావున స్త్రీవధగావించితిమని నీతోఁగాని నాతోఁగాని యెంతమాత్రము మాటలాడఁడు ఇది నిశ్చయము. అని భరతుఁడు శత్రుఘ్నునకుఁ జెప్పెను.

లక్ష్మణునికమ్మఁడగు శత్రుఘ్నుఁడు భరతునిమాటకు విని యంతఁ గోపంబు చాలించి యామంధరను విడిచిపెట్టెను. ౧౯

అంత నామంధర కైకేయి పాదంబులబడి పరమదుఃఖితయయి నిట్టూర్పు వుచ్చుచు రోదనంబుచేసెను. ౨౦

శత్రుఘ్నవిక్షేపవిమూఢసంజ్ఞాం
సమీక్ష్య కుబ్జాం భరతస్య మాతా,
శనై స్సమాశ్వాసయ దార్తరూపాం
క్రోశీం విలగ్నా మివ వీక్షమాణామ్.

౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేష్టసప్తతితమస్సర్గః.

ఏకోనాశీతమస్సర్గః

తతః ప్రభాతసమయే దివనే చ చతుర్దశే,
సమేత్య రాజకర్తారో భరతం వాక్య మబ్రువకా. ౧
గతో దశరథ స్స్వర్గం యో నో గురుతరో గురుః,
రామం ప్రవ్రాజ్య వై శ్వేష్ఠం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్. ౨
త్వ మద్య భవ నో రాజా రాజపుత్ర! మహాయశః!,
సజ్జత్యా నాపరాధ్నోతి రాజ్యమేతదనాయకమ్. ౩

అభిషేచనికం సర్వ మిద మాదాయ రాఘవ!,
ప్రతిక్షతే త్వం స్వజన శ్రేణయ శ్చ నృపాత్తజ!. ౪

రాజ్యం గృహాణ భరత! పితృవై తామహం ధృవమ్,
అభిషేచయ చాత్మానం పాపి చాన్తా న్నరర్షభ!. ౫

అభిషేచనికం భాణ్డం కృత్వా సర్వం ప్రదక్షిణమ్,
భరతస్తం జనం సర్వ మి త్యువాచ ధృతవ్రతః. ౬

భరతునికట్టియగు కైకేయి శత్రుఘ్నుఁడు పట్టి యీడ్చుటచే మూర్ఛితయయి పలలాఁచగులొని భయంబున నలుదిక్కులం జూచుచున్న క్రాంచపక్షివలె బరమదుఃఖితయయి రోదనంబునీయుచున్న మంధరంజాచి యాచితను మెల్లమెల్లఁగా నాశ్వాసించెను. ౨౬

ఇది డెబ్బదియెనిమిదవసర్గము.

డెబ్బదితొమ్మిదవ సర్గము

అంశ బదునాల్గవదినంబు ప్రాతఃకాలంబున రాజానకుఁ బట్టాభిషేకము నేయువార లందఱు వచ్చి భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పిరి. ౧

మనకుఁ బరమగురువైన దశరథమహారాజు శ్రేష్ఠపుత్రుఁడగు రామని, మహాబలుఁడగు లక్ష్మణుని వనంబునకుం బంపి తానును మృతిఁ బొందెను. ౨

మహాబలకాలివయిన రాజపుత్రుఁడవగు భరతుడా! ఇప్పుడు నీవు మాకు రాజవగుము. ఈరాజ్యం బింతపఱకు ననాయకంబయ్యి, దైవయోగం బున జనులు పరస్పరము హింసించుకొనకున్నారగాని వేఱుగాదు; కావున జాగు నేయక నీవు పట్టాభిషిక్తుండ వగుము. ౩

రాచకొమరుఁడవగు భరతుడా! పట్టాభిషేకమునకు గావలసిన పదార్థంబుల నన్నింటిని దీసికొని మంత్రులు మున్నగువారలును, పట్టణంబున నుండుజనులును నీ కెదురుసూచుచున్నారు. ౪

పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగు భరతుడా! ఈత్రీతాతలనాఁటనుండి వరంపరాక్రమంబున వచ్చినదియు స్థిరంబునగు రాజ్యంబును గ్రహించి, పట్టాభిషేకంబు గావించుకొని మాబోంట్ల నందఱుం గాపాడుము. అని రాజాభిషేకము నేయు వారలు భరతునికిం తెప్పిరి. ౫

భరతుడు తననియమంబు పదలక పట్టాభిషేకంబునకై సంపాదించఁ బడియున్న పదార్థంబుల నన్నింటికిని బ్రదక్షిణంబుఁ గావించి, రాజాభిషేక కర్తలగు నావురువుల నందఱుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౬

808 అయోధ్యా కాండే - ఏకోనాశీతమస్సర్గః సర్గము.

జ్యేష్ఠస్య రాజతా నిత్య ముచితా హి కులస్య నః,
నైవం భవంతో మాం వక్తు మర్హన్తి కుశలా జనాః. 2

రామః పూర్వో హి నో భ్రాతా భవిష్యతి మహీపతిః,
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి వర్షాణి నవ పఞ్చ చ. ౩
యుజ్యతాం మహతీ నేనా చతుర్జమహాబలా,
ఆనయిష్యామ్యహం జ్యేష్ఠం భ్రాతరం రాఘవం వనాత్. ౪

అభిషేచనకం చైవ సర్వ మేత దుపస్కృతమ్,
పురస్కృత్య గమిష్యామి రామహేతో ర్వనం ప్రతి. ౧౦

త త్రైవ తం నరవ్యాఘ్ర మభిషిచ్య పురస్కృతమ్,
ఆనేష్యామి తు వై రామం హవ్యవాహ మివాధ్వరాత్. ౧౧

న సకామాం కరిష్యామి స్వా మిమాం మాతృగన్ధినీమ్,
వనే వత్స్యామ్యహం దుర్గే రామో రాజా భవిష్యతి. ౧౨

క్రియతాం శిల్పిభిః పథా స్సమాని విషమాణి చ,
రక్షిణశ్చానుసంయాన్తు పథి దుర్గవిచార కాః. ౧౩

ఏవం సమ్భాషమాణం తం రామహేతో ర్నృపాత్తజమ్,
ప్రత్యువాచ జన సర్వ శ్రీమద్వాక్య మను త్తమమ్. ౧౪
ఏవం తే భాషమాణస్య పద్మా శ్రీ రుపలిషతాత్,

మావంశంబున జ్యేష్ఠుఁడు రాజగుటయేకదా యుక్తము ! అట్లుండుట వలన సమస్తమును దెలిసినట్టి మీరు నన్నుఁ జూచి యిట్టిమాట లాడం దగదు. 2

మాకు జ్యేష్ఠభ్రాతయగు రాముఁడే రాజు కావలయును. నేను అతనికి బదులుగాఁ బదునాలుగుసంవత్సరములు వనంబున నుండెదను. ౩

నేను వనంబునకుఁ బోయి నాజ్యేష్ఠభ్రాతయగు రామునిం దోడ్కొని వచ్చెదను. చతురంగబలంబులతోఁ గూడిన గొప్ప సేనను రావింపుఁడు. దానితో గూడఁ బోయెదను. ౪

ఇప్పుడు పట్టాభిషేకంబునకై సుపాపించియున్న పట్టాభిషేకోప యుక్త ద్రవ్యంబుల నన్నింటిని, రామపట్టాభిషేకంబునకై నాతోఁగూడం దీసికొని వనంబునకుఁ బోయెదను. ౫

త్రాజ్యుఁడును బురుషశ్రేష్ఠుఁడు నగురామునకు ఆవనంబున నె పట్టాభి షేకంబు గావించి, యాగకాలయండి యగ్నిహోత్రంబును గృహంబు నకుఁ గొనివచ్చునట్లు, ఆయనకు వనంబుననుడి యిచ్చటికిఁ దోడ్కొని వచ్చెదను. ౬

తల్లియనే పేరుమాత్రముగల యాకైకేయికోర్కొనిమట్టుకు నేనొక మాత్రము సఫలము గావించను. నేను గమానంబగు నరణ్యంబున నుండెదను. రాముఁడు రాజు కాఁగలఁడు. ౭

శిల్పములు, విమరుస్థలంబుల సమములుగాఁ జేసి మార్గంబు నేయున ట్టాజ్ఞా పింపుడు. మఱియు మార్గంబున దుర్గమప్రదేశంబులు దెలిసిన రక్షకపురుషు లును వెంబడించురుగాక. అని భరతుఁడు రాజాభిషేకర్తలగు వారితోఁ జెప్పెను. ౮

రాజాభిషేకర్తలగు జనులు ఇట్లు రామునియం దతిభక్తితో మాట లాడుచున్నయాధరతుం జూచి పరమార్థంబగు నీమాటం జెప్పిరి. ౯

నీవు జ్యేష్ఠుఁడగు రామునికి రాజ్యంబీయవలయునని కోరుచున్నావే,

యస్త్యం శ్వేష్టే నృపసుతే పృథివీం దాతు మిచ్ఛసి.

౧౫

అనుత్రమం తద్వసనం నృపాత్మజ
ప్రభాపితం సుశ్రవణే నిశమ్య చ,
ప్రహర్షజాస్తం ప్రతి బాష్పబిద్ధవా
నివేతు రాశ్వానననేత్రసమ్భవాః.

౧౬

ఊచుస్తే వచన మిదం నిశమ్య హృష్టా
స్సామాత్యా సుపరివదో వియాతశోకాః,
పన్థానం సరవర ! భక్తిమాజ్ఞనశ్చ
వ్యాదిప్తస్తవ వచనాచ్చ శిల్పివర్గః.

౧౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనాశీతమస్సర్గః.

అ శీ త మ స్స ర్గః

ఆథ భూమిప్రదేశజ్ఞా సునితకర్తవిశారదాః.
స్వకర్తాభిరతా శ్శూరాః ఖనకా యస్త్రకాస్తథా.
కర్తాన్తికాః స్థపతయః పురుషా యస్త్రకోవిదాః,
తథా వర్ధకయశైవ మార్షిణో వృక్షతక్షకాః.
కూపకారా స్సుభాకారా వశకర్తకృతస్తథా,
సమర్థాయే చ దృష్టారః పురతస్తే ప్రతస్థిరే.

౧

౨

౩

అట్టిధర్మవంతులగు మాటలు చెప్పవచ్చునని నీకుఁ బద్ధాలయమునకు లక్ష్యప్రసన్నయయి నీయొద్ద నెల్లప్పుడు నుండుఁగాక ! అని రాజాభిషేకకర్తలగు పురుషులు భరతునితోఁ జెప్పిరి.

౧౫

రామునిం దోడ్కొని రావలయునను ప్రతిజ్ఞ విషయమయి రాచకొమరుఁడగు భరతుఁడు చెప్పిన యుత్తమంబగు మాటను విని పూజ్యులగు రాజాభిషేకకర్తలు మున్నగువారలు పరమసంతోషము నొంది యానందబాష్పము లొలికించిరి.

౧౬

అంత నారాజాభిషేకకర్తలను, మాత్రులును, మఱియు నితరులను, సభికులును భరతునిమాటను విని దుఃఖింబు విడిచి పరమసంతృప్తులయి భరతుంజూచి, “పురుషశ్రేష్ఠుఁడా! నీయాజ్ఞాచూప్యన రాజభక్తిగల రక్షకులను మార్గమున నుండుఁడనియు, మార్గంబు సరి నేయుఁడనియు శిల్పిలను దిట్టము చేసినాము” అని యామాటం జెప్పిరి.

౧౭

ఇది దెబ్బదితొమ్మిదవ సర్గము.

ఎచుబదవ సర్గము

అంత సయ్యె భూప్రదేశకంబుల స్వభావము తెలిసినవారలును, అగాధంబునగు వాసీకూపంబులనుండి జలంబుఁ జేఁదుట కుపయుక్తంబులగు సూత్రంబులు నేయువారలును, దనుకార్యంబునం దతిశాగ్రతగల శూరులయిన రక్షకపురుషులును, ద్రవ్యవారలును, యంత్రంబులు నేయువారలును, గూలిపనివాండ్లును, శిల్పిలును, అధ్యక్షులగు రాజపురుషులును, యంత్రకార్యంబుల సమర్థులగువారలును, వడ్డవాండ్లును, మార్గం బేర్పరచువాండ్లును, మార్గంబున కడ్డముగానుండు పృక్షంబుల నఱికివేయువారలును, బావులు శ్రవ్యవారలును, సున్నంబుఁ బూయువారలును, వెదుళ్లతోఁ బుటికెలు చేటలు మొదలగువానిని జేయువారలును, సవర్థులును బెక్కుమార్లు మార్గంబుఁ జూచి యనుభవంబు గల వారలందఱును ముందుగాఁ బోయిరి.

స తు హరా త్త ముద్దేశం జనాఘో విపులః ప్రయాణ,
అశోభత మహావేగ స్సముద్ర ఇవ పర్వతే.

౪

తే స్వవారం సమాస్థాయ వర్త కర్తవీ కోవిదాః,
కరణై ర్వివిధోపేతైః పురస్తాత్సంప్రతస్థిరే.

౫

లతావల్లీ శ్చ గుల్తాం శ్చ స్థాణూ నశ్తన ఏవచ,
జనాస్తే చక్రరే మార్గం చిదంతో వివిధాన్ద్రిమాన్.

౬

అవృక్షేషు చ దేశేషు కేచి ద్వృక్షా నరోపయాన్,
కేచిత్కుతారైః ప్టంకై శ్చ దాత్రై శ్చిష్ట స్కవచి త్కవచిత్.

౭

అపరే వీరణ స్తమ్భాన్భులిసో బలవత్తరాః,
విధమన్తి స్త దుర్గాణి స్థలాని చ తతస్తతః.

౮

అపరేఽపూరయ న్కూపా న్పాంసుభి శ్శ్వశ్ర మాయతమ్,
నిమ్నభాగాం స్తథా కేచి త్సమాం శ్చక్ర స్సమస్తతః.

౯

బబంధు ర్బంధనీయాం శ్చ టోద్యాన్సంచతుదు స్తదా,
చిభిదు ర్భేదనీయాం శ్చ తాం స్తా ద్దేశాన్సరా స్తదా.

౧౦

అచిరే జైవ కాలేన పరివాహాన్భవహూదకాన్,
చక్ర ర్భవహవిధాకారాన్ సాగరప్రతిమాన్భవహూన్.

౧౧

ఆనందభృంగు నామార్గము సరిసేయు జనులసమూహము, రాముని, బ్రాహ్మణులను సంతోషమున వేగమున వసంబులకుఁ బోవుచుండునపుడు. పూర్ణిమయం దధికవేగముగల సముద్రంబువలెఁ బ్రకాశించెను. ౪

మార్గంబు బాగుపఱచుటయందు సమర్థులగు నావనివాండ్లు, ఒక్కొక్క చనివారు ఒక్కొక్కగుంపుగాఁ జేరి నానావిధసాధనములం దీసికొని. ముందుగాఁ దోయిరి. ౫

వారలు లతలను, గుల్మములను, ఎండిపోయినస్తంభాకారంబులయి యుండు వృక్షములను, నానావిధవృక్షములను ఛేదించి, గహనంబగు నరణ్యం. బున మార్గంబు కలుగఁజేసిరి. ౬

కొందఱు వృక్షంబులేని స్థలంబులందు వృక్షంబులు నాటిరి. కొందఱు, దారికడ్డమువచ్చు వృక్షంబులు మున్నగువానిని గొడ్డళ్లచేతను, గడ్డపాతల చేతను, అంబములచేతను ఛేదించిరి. ౭

బలవంతులగు మఱికొందఱు ఛేదించనలవిగాక దట్టముగా మొలిచి. యున్నయవురుగడ్డిని దహించి, పోనలవిగాని ప్రదేశంబుల సమములుగాఁ జేసిరి. ౮

మఱికొందఱు దారి కడ్డముగా నుండు బావులను, పెద్దపెద్దరంధ్రము లను మట్టిపోసి పూడ్చిరి. అంతఁ గొందఱు కల్లపునేలలను మట్టిపోసి. సమప్రదేశంబులు గావించిరి. ౯

అప్పుడు వారలు, అద్యైదేశంబులందు నదులు మొదలగువానికే నేతువులగట్టిరి. మార్గమునేయందగిన మార్గమునందలి పొడితొట్లను జార్జము గావించిరి. చెఱువులు మొదలగువానిజలంబు పోవుటకై వానికట్టలం బగులఁగొట్టిరి. ౧౦

వారలు అతిశృంగున, నల్పప్రవాహంబుల కనేకములకుఁ గట్టలు గట్టి, యవి యధికజలంబు గలిగి సముద్రంబునకు సాటియయి యుండునట్లు నానావిధంబులం గావించిరి. ౧౧

నిర్జలేషు చ దేశేషు భానయామాసు రుత్తమాన్,
ఉదపానా న్బహువిధా న్వేది కాపరిమట్టితాన్.

౧౨

ససుధాకుట్టిమతలః ప్రపుష్పితమహీరుహః,
మత్తో దుష్టద్విజగణః పతాకాభి రలఙ్కృతః.
చంద్రోదకసంసిక్తో నానాకుసుమభూషితః,
బహ్వశోభత నేనాయాః పన్థా స్సరపథోపమః.

౧౩

౧౪

అజ్ఞాప్యథ యథాఽఽజ్ఞాప్తి యుక్తా స్తేఽధిక్రతా నరాః,
రమణీయేషు దేశేషు బహుస్వాదుభలేషు చ.
యో నివేశ స్త్వభిప్రేతో భరతస్య మహాత్మనః,
భూయస్తం శోభయామాసు ర్భూషాభి ర్భూషణోపమమ్.

౧౫

౧౬

నక్షత్రేషు ప్రశస్తేషు ముహూర్తేషు చ తద్విదః,
నివేశాన్ స్థాపయామాసు ర్భరతస్య మహాత్మనః.

౧౭

బహుపాంసుచయా శ్చాసి పరిభాపరివారితాః,
త త్రేన్ద్రకీలప్రతిమాః ప్రతోభీవరశోభితాః.
ప్రాసాదమాలావితతా స్సాధప్రాకారసంవృతాః,
పతాకాశోభితా స్సర్వే సునిర్మితమహాపథాః.

౧౮

౧౯

విసర్పన్భి రివాఽకాశే విటజ్కగ్రవిమానకైః,
సముచ్చితై ర్నివేశాస్తే బభు శ్శక్రపురోపమాః.

౨౦

జాహ్నువీం తు సమాసాద్య వివిధద్రుమకాననామ్,
శీతలామలపానీయాం మహామీనసమాకులామ్.

౨౧

వారలు, నిర్జలప్రదేశములందు మనుష్యులకును వినుగులకు నుపయోగ మగునట్లు, నానావిధములగు నడబొవులకు ద్రవ్యి నేట్లు దీసికొనివచ్చునప్పు డలసట దీర్చుకొనుటకై యచ్చటచ్చట వేదికలును నిర్మించిరి. ౧౨

అంత నానేనామార్గము సున్నముతో గట్టవచేసిన నేలగలదై, చక్కగాఁ జుప్పించినవృక్షంబులతో నొప్పుచు మడించి మధురంబుగాఁ గూయుచుండు పళ్ళులుగలదై యచ్చటచ్చట బతాళలచే నలంకృతమై, సుగంధిచందనజలముచేఁ దడుపఁబడినదై, నానావిధపుష్పావహారాలంకృ తమై దేవమార్గముంబోలె నెంతయుఁ బ్రకాశించుచుండినది. ౧౩, ౧౪

మార్గంబుచేయఁబడినపిదప, ఆచ్చట నధికృతులగు రాజపురుషులు శిబిరనిర్మాణమునకై యందఱు చేరి యాలోచించి, పెక్కురుచ్యఫలంబులు గల రమణీయప్రదేశములందు మహాత్ముడగు భగతుని మనంబునకు విడి యభిమతంబుగా నుండునో, అట్టిమార్గాలంకారభూతంబులగు ప్రదేశములకు గనకకలకాదులచే మఱియు నలంకరించిరి. ౧౫, ౧౬

జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లగువారలు ప్రశస్తంబగు నక్షత్రంబులందు మంచిముహూర్తములను, మహాత్ముడగు భగతుండు విడియుటకు అయ్యైస్థలం బుల శిబిరంబులు స్థాపించిరి. ౧౭

మార్గంబునందలి యాశిబిరము లన్నియు మంచియునుక నేలలు గలవై, చుట్టు నగడ్డలచేఁ బరివేష్టితము లయి, ఇంద్రకీలపర్వతంబునకు సాటియై నవై మంచివీధులు గలిగి, దేవాలయంబులతోఁ గూడి, సున్నముఁ బూసి తెల్లఁగానుండు ప్రాకారములచేఁ బరివృతములయి, పతాకాలంకృతములయి, సుందరములగు రాజవీధులతో నొప్పుచు, నత్యున్నతంబు లగుటచే నాకా శంబు నొరయునట్లున్న విటంకాగ్రంబులగు మేడలతోఁగూడి, దేవేంద్ర చట్టణసదృశంబులయి యెంతయుఁ బ్రకాశించుచుండినవి. ౧౮-౨౦

నానావిధపుష్పంబులుగల యదవులతోఁ గూడినదియు, స్వచ్ఛమయిన చల్లని నీళ్లుగలదియు మహామీనంబులతో నిండినదియు నగుగంగానదివఱకు

సచన్ద్రితారాగణమణ్డితం యథా
 నభః క్షపాయా మమలం విరాజతే,
 సరేన్ద్రమార్ద్రస్స తథా వ్యరాజత
 క్రమేణ రమ్య శ్శుభశిల్పినిర్మితః.

౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండేఽశీతమస్సర్గః.

ఏ కా శీ త మ స్స ర్గః

తతో నాన్దీముఖం రాత్రిం భరతం సూతమాగథాః,
 తుష్టువు ర్వాగ్విశేషజ్ఞా స్సవై ర్భజశసంహితైః.

౧

సువర్ణకోణాభివతః ప్రాణదద్యామదున్దుభిః,

దధ్ము శ్శంఖాంశ్చ శతశో నాదాం శోచ్యావచస్వరాః.

౨

స తూర్యఘోష స్సుమహాన్ద్రివ మాపూరయన్ద్రివ,
 భరతం శోకసన్తప్తం భూయ శ్శోకై రరన్ధ్రయతే.

౩

తతః ప్రబుద్ధో భరత స్తం ఘోషం సన్ద్రివర్త్య చ,
 నాహం రాజేతి చా ప్యుక్త్వా శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్.

౪

ఋశ్య శత్రుఘ్న! కైకేయ్యా లోక స్యాపకృతం మహతే,

విస్ఫుజ్య మయి దుఃఖాని రాజా దశరథో గతః.

౫

నాశిరములు ప్రకాశించుచుండినవి. అటువెనుక నసాధ్యమగుంటజేసి శిబి
రంబులు స్థాపింపజేరి. ౨౦

రాత్రియందు, నక్షత్రంబులతోను జుద్రునితోను గూడిన యాకా
శంబు ప్రకాశించునట్లు, సుందరంబును సమర్థులగు శిబ్బులచే నిర్మితమునగు
నాభరతునిమార్గంబు మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచుండినది. ౨౧

ఇది యెనుబదవసర్గము.

ఎనుబదియొకటవసర్గము

అంత సభ్యుడయ్యుం క్తంబగు నవరరాత్రియందు, మాటలం బండితు
లగు పండిమాగధులు మంగళయుక్తంబులగు స్తోత్రంబుల భరతుం బ్రస్తు
తించిరి. ౧

జాములు వెలుపుటకై యుంచియున్నభేరి, కనకదండముచే వాయింపఁ
బడినదై మిక్కిలియుం ధ్వనించినది.

అంత వేలువేలుగా శంఖంబులు పూరించిరి. నానావిధధ్వను లగు
కావ్యాదినాద్యంబుల వాయించిరి. ౨

ఆవాద్యధ్వని, మిక్కిలియుం బెద్దదై యాకాశం బంతయు నిండి
తెలంగుచు, దుఃఖతుండగు భరతునకు మఱియు మహాదుఃఖంబు గావించెను. ౩

అంత నాధ్వనికి భరతుండు మేల్కని, “నేను రాజాను గాను.
రాజాను బొగడునట్లునన్నుఁ బొగడరాదు. ఈమంగళవాద్యంబుల వాయింప
వలదు” అని చెప్పి, యాధ్వని నిలిపించి శత్రుఘ్నునిం జూచి యిట్లుని
చెప్పెను. ౪

శత్రుఘ్నుడా! కైకేయి లోకంబునకు ఎంతగొప్ప యవకారము
చేసినదో చూడుము.

దశరథమహారాజా దుఃఖంబుల నన్నింటిని నన్నుభవించునట్లు చేసి
మ్మలఁ బొందినాఁడు. ౫

అయోధ్య—52

తస్యైవైషా ధర్మరాజస్య ధర్మమాలా మహాత్మనః,
పరిభ్రమతి రాజ్యశ్రీ ర్నారీవాకర్ణికా జలే.

౬

యో హి స స్సుమహాన్నాథ సోఽపి ప్రవ్రాజితో వనమ్,
ఆనయా ధర్మ ముత్సృజ్య మాత్రా మే రాఘవస్స్వయమ్.

౭

ఇత్యేవం భరతం ప్రేక్ష్య విలపంత మచేతనమ్,
కృపణం రురుదు స్సర్వా స్సర్వరం యోషితస్తదా.

౮

తథా తస్మి నిర్విలపతి వసిష్ఠో రాజధర్మవిత్,
సభా మిత్వాకునాథస్య ప్రవివేశ మహాయశాః.

౯

శాతకుమ్భమయీం రమ్యాం మణిరత్నసమాకులామ్,
సుధర్మా మివ ధర్మాత్మా సగణః ప్రత్యవద్యత.

౧౦

స కాశ్చానమయం వీతం సుఖాస్తరణసంవృతమ్,
అథ్యాస్త స్వవేదజ్ఞో దూతా ననుశశాన చ.

౧౧

బ్రాహ్మణా స్తత్త్రియాన్వైశ్యా నమాత్యా న్దణవల్లభాః,
క్షీప్ర మానయతావ్యగ్రః కృత్య మాత్యయికం హి నః.

౧౨

సరాజభృత్యం శత్రుఘ్నం భరతం చ యశస్వినమ్,
యుధాజితం సుమన్త్రం చ యే చ తత్ర హితా జనాః.

౧౩

తతో హలహలాశబ్దో మహా న్నముదపద్యత,
రథై ర్నైర్గజై శ్చాపి జనానా ముపగచ్ఛతామ్.

౧౪

తతో భరత మాయాస్తం శతక్రతు మి వామరాః,

ప్రత్యనన్ద స్పృక్పతయో యథా దశరథం తథా.

హ్రద ఇవ తిమినాగసంవృతః

స్త్రీమితజలో మణిశంఖశర్కరః,

దశరథసుతశోభితా సభా

సదశరథేవ బభౌ యథా పురా.

౧౫

౧౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకాశీతితమస్వర్గః.

ద్వ్య శీ తి త మ స్వ ర్గః

తా మార్యగణసంపూర్ణాం భరతః ప్రగ్రహం సభామ్,
దదర్శ బుద్ధిసమ్పన్నః పూర్ణచంద్రో నిశా మివ.

౧

ఆసనాని యథాన్యాయ మార్యాణాం విశతాం తదా,
వస్త్రాస్త్రాగప్రభయా ద్యోతితా సా సభో త్తమా.

౨

సా విద్యజ్ఞనసంపూర్ణా సభా సురుచిరా తదా,
అదృశ్యత ఘనాసాయే పూర్ణచంద్రేవ శర్వరీ.

౩

రాజ్ఞ స్తు ప్రకృతీ స్సర్వా స్సమగ్రాః ప్రేక్ష్య భర్తవీత్,
ఇదం పురోహితో వాక్యం భరతం మృదు చాబ్రవీత్.

౪

అంత జనులు వచ్చుచున్న యాభరతుంజాచి, దేవతలు దేవేంద్రుని
గొనియాడునట్లు దశరథునిబోలె గొనియాడిరి. ౧౫

పెద్దపెద్దమత్స్యంబులతోను నీటియేనుంగులతోనుగూడి నిశ్చలజలంబై
మణులు శంఖంబులునె యిసుకగాఁ గల్గియున్న సముద్రంబునందలి మడుంగు
వలె, దశరథుని గొడుగులయిన భరతశత్రుఘ్నులతోను పసిష్ఠునితోను మంత్రులు
మున్నగువారలతోను ఒప్పుచున్న యారాజసభ, మున్ను దశరథుఁ డుండినపుడు
వలెనె యెంతయుం బ్రకాశించు చుండినది. ౧౬

ఇది యెనుబదియొకటవసర్గము.

ఎనుబదిరెండవసర్గము

బుద్ధిమంతుడగు భరతుఁడు, పూజ్యులగు పసిష్ఠాదులతోఁగూడిన సభను,
పూర్ణచంద్రుఁడు బృహస్పత్యాదియొక్కంబగు రాత్రిం జూచునట్లు వరమ
సంతోషంబునం జూచెను. ౧

అప్పుడు పూజ్యులగు సభికులు సభం బ్రవేశించి, వారివారి యోగ్య
తకుఁ దగినట్లు ఆసనంబులపైఁ గూర్చుండునప్పుడు వారు భరించియున్న
వస్త్రంబులకాంతిచేతను, చందనాద్యంగరాగకాంతిచేతను ఆసభ యెంతయుం
ప్రకాశించినది. ౨

అప్పుడు భరతునకుఁ బట్టాభిషేకము జరగునని చక్కగాఁ నలంకరించి
గొని వచ్చియున్న పండితులతో నిండి మనోహరంబైయున్న ఆసభ శర
దృతువునందు నిండుచంద్రునితోఁ గూడినరాత్రివలె మిక్కిలియు నొప్పు
చుండినది. ౩

ధర్మవేత్తయగు నాపసిష్ఠుఁడు, నానాదేశపురాజులును, ముఖ్యులుగా
రావలసిన జనులును అందఱు వచ్చియుండుటంజూచి మృదువాక్యంబున
భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౪

తాత! రాజా దశరథ స్వర్గతో ధర్మ మాచరణ,
 ధనధాన్యవతీం స్థితాం ప్రదాయ పృథివీం తవ.
 రామ స్తథా సత్యధృతి స్థితాం ధర్మ మనుష్ఠరణ,
 నాజహా త్పితౄ రాదేశం శశీ జ్యోత్స్నా మి వోదితః.

పిత్రా భ్రాత్రా చ తే దత్తం రాజ్యం నిహతకణ్ఠకమ్,
 తద్భజ్త్వి ముదితామాత్యః క్షిప్ర మే వాభిషేచయ.

ఉదీచ్యా శ్చ ప్రతీచ్యా శ్చ దాక్షిణాత్యా శ్చ కేవలాః,
 కోట్యాపరాంతా న్సముద్ర రత్నా న్యభిహరన్తు తే.

త చ్ఛ్చిత్వా భరతో వాక్యం శోకే నాభిపరిష్కృతః,
 జగమ మనసా రామం ధర్మజ్ఞో ధర్మ కాజ్ఞయా.

స బాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరో యువా,
 విలలాప సభామధ్యే జగర్వే చ పురోహితమ్.

చరిత బ్రహ్మచర్యస్య విద్యాన్నాతస్య ధీమతః,
 ధర్మే ప్రయతమానస్య కో రాజ్యం మద్విధో హరేత్.

కథం దశరథా జ్ఞాతో భవే ద్రాజ్యాపహరకః,
రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తు మి హ్న్వాసి. ౧౨

జ్యేష్ఠ శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మాత్మా దిలీపనహుషోపమః,
లబు మ్హా తి కాతుత్సో రాజ్యం దశరథో యథా. ౧౩

అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్యం కుర్యాం పాప మహం యది,
ఇత్వోకూణా మహం లోకే భవేయం కులపాంసనః. ౧౪

యద్ధి మాత్రా కృతం పాపం నాహం తదపి రోచయే,
ఇహస్థో వనదుర్గస్థం నమస్యామి కృతాజ్ఞలిః. ౧౫

రామమేవానుగచ్ఛామి రాజా స ద్వివదాం వరః,

త్రయాణా మపి లోకానాం రాజ్య మ్హా తి రాఘవః. ౧౬

తద్వాక్యం ధర్మసంయుక్తం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః,
హర్షా స్తుముచు రశ్రూణి రామే నిహితచేతసః. ౧౭

యది త్వార్యం న శత్యామి వినివర్తయితుం వనాత్,
వనే త త్రైవ వత్స్యామి యథాఽఽర్యో లక్షణ స్తథా. ౧౮

సర్వోపాయం తు వర్తిష్యే వినివర్తయితుం బలాత్,
సమక్ష మార్మమిశ్రాణాం సాధూనాం గుణవర్తినామ్. ౧౯

విష్టికర్తాన్తికా స్సర్వే మార్గశోధకరక్షకాః,
ప్రస్థాపితా మయా పూర్వం యాత్రాఽపి మమ రోచతే. ౨౦

దశరథునకుఁ బుట్టినవాఁడు తనయన్నకు రావలసిన రాజ్యంబు నవమాఁడంచునా? ఈరాజ్యంబును రామునిది. నేనును రామునివాఁడనే. ఈవిషయమందు నీవు భర్తంబుఁ జెప్పవలయును. ౧౨

శ్రేష్ఠుఁడు నుత్తముఁడును భర్తాత్ముఁడును దీలీవనమామిది సదృశుఁడును ఇట్లు సమస్త సద్గుణసంపన్నుఁడగు రాముఁడే దశరథునియట్లు రాజ్యంబు నొందఁదగి యున్నాఁడు. ౧౩

ఇట్లు దుష్టులు చేయఁదగినదియు నరకప్రదంబునగు పాపంబు పేయుదునేని నేను ఇత్వాకుపంశంబుఁ జెఱపం బుట్టినవాఁడ నగుదును. ౧౪

నాతల్లి కైకేయిచేసిన యభర్తంబునకు నేనెంతమాత్రము లోఁబడను.

నేను ఇచ్చటనుండియే గహనంబగు నరణ్యంబున నున్న రామునకుఁ జేమొద్దు గీలించి నమస్కారంబుఁ జేసెదను. ౧౫

నేనును రామునే యనుసరించుచుండెదను. పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నారాముఁడే రాజుకాని మఱెవ్వరును గారు.

రాముఁడు ఈ రాజ్యమునకు మాత్రమే కాదు. ముల్తాకములకునుఁ గూడ రాజు గాఁదగును. అని భరతుఁడు వసిష్ఠమహామునితోఁ జెప్పెను. ౧౬

సఖికు లందఱును భర్తయు క్తంబగు నామాటను విని పరమసంతుష్టులయి రామాసక్తమానసులయి ఆనందబాష్పంబు లాలికించిరి. ౧౭

నే నెంతప్రార్థించినను ఖుజ్యుఁడగు రాముఁడు వనంబు విడిది యిచ్చుటకి రాకయెయ్యండునేని పూజ్యుఁడగు లక్ష్మణునితోఁగూడ నేనును అచ్చటనే వనంబున నుండెదను. ౧౮

సత్పురుషులను గుణవంతులు నగు మీసమక్షమునందె రాముని మంబుననుండి తోడ్కొనివచ్చుటకు నాచేత నైనంతవఱకు ననుస్తోపాయంబులం గావించెదను. ౧౯

నేను మున్నె వెట్టికి వచ్చినవారలను కూలికిఁ బనిచేయువారలను మార్గంబును సరిచేసి రక్షింపుచుండుటకై చంపియొన్నాను. ఇంక నేను తోవలయును. అని భరతుఁడు చెప్పెను. ౨౦

ఏవ ముక్త్యా తు ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః,
సమీపస్థ మువాచేదం సుమన్త్రం మన్త్రకోవిదమ్.

౨౧

తూర్ణ ముత్తాయ గచ్ఛ త్వం సుమన్త్ర! మమ శాసనాత్,
యాత్రా మాజ్ఞాపయ ఊప్రం బలం చైవ సమానయ.

౨౨

ఏవ ముక్త స్సుమన్త్రస్తు భరతేన మహాత్మనా,
హృష్టస్తదాఽఽదిశ త్సర్వం యథాసంధీప్త మిప్తవత్.

౨౩

తాః ప్రహృష్టాః ప్రకృతయో బలాధ్యతౌ బలస్య చ,
శ్రుత్వా యాత్రాం సమాజ్ఞప్తాం రాఘవస్య నివర్తనే.
తతో యోధాజ్ఞనా స్సర్వా భక్త్యా స్సర్వా స్తృహేగృహే,
యాత్రాగమన మాజ్ఞాయ త్వరయన్తి స్త హ్నితాః.

౨౪

౨౫

తేహయై ర్గోరథై శీఘ్రై స్సృష్టనై శ్చ మహాజవైః,
సహయోదై ర్బలాధ్యతౌ బలం సర్వ మచోదయన్.

౨౬

సజ్జం తు తద్బలం దృష్ట్వా భరతో గురుసన్నిధౌ,
రథం మే త్వరయన్వేతి సుమన్త్రం పార్శ్వతోఽబ్రవీత్.

౨౭

భరతస్య తు తస్మాఽజ్ఞాం ప్రతిగృహ్య చ హర్షితః,
రథం గృహీత్వా ప్రయయా యుక్తం పరమవాజిభిః.
స రాఘవ స్సత్యధృతిః ప్రతాపవా

౨౮

న్భ్రువన్ సుయుక్తం దృఢసత్యవిక్రమః,
గురుం మహాశక్యగతం యశస్వినం
ప్రసాదయిష్యే న్భరతోఽబ్రవీత్తదా.

౨౯

ధర్మాత్మఁడును శ్రేష్ఠభ్రాతయందలి భక్తిగలవాఁడు నగు భరతుఁడు, వసిష్ఠదులతో నీప్రకారము చెప్పి తనసమీపంబుఁనున్న యాలోచనలం బుడితుడగు సుమంత్రుం జూచి యిట్లని పలికెను. ౨౦

సుమంత్రుడా! నీవు నాయాజ్ఞచే క్షిప్తుగా లేచిపోయి పరమసము కావలె నని యాజ్ఞాపించి నైన్యంబుచు దెమ్ము. అని భరతుఁడు సుమంత్రున కాజ్ఞాపించెను. ౨౧

సుమంత్రుఁడు మహాత్ముడగు భరతుఁడు చెప్పినది విని పరమసంతుప్తుడై తమకోర్కీ తనరూపంబుగా భరతుఁడు గావించినయాజ్ఞను నైనకు లకుం జేపెను. ౨౩

ప్రజలును సేనాధ్యక్షులును భరతుఁడు రామునిం బిలిచిని పచ్చుటకై పయనంబగుట కాజ్ఞాపించెనని యాలకించి పరమసంతుప్తు లయిరి. ౨౪

అంతఁ బ్రతిగృహమనందుచు నైనకులభార్య లందఱును రాముని యొద్దకుఁ బ్రయాణంబు సిద్ధించెనని తెలిసి సంతృప్తయి తమతమభర్తలను క్షిప్తుగాఁ బొందని వేగిరఁజరిరి. ౨౫

ఆసేనాధ్యక్షులు గుఱ్ఱంబులు పడిగాఁ బోవునెద్దలబుద్ధు మహావేగం బులగు రథంబులు యోధులు మొదలగు నైన్యంబు సంతయు నాయత్తంబు గావించిరి. ౨౬

భరతుఁడు నైన్యం బంతయు నాయత్తంబగుటఁ జూచి వసిష్ఠుని ధానంబున “వేగంబు నారథంబుఁ దె” మ్మని తనసార్వభౌగంబున నున్న సుమంత్రున కాజ్ఞాపించెను. ౨౭

సుమంత్రుఁడు భరతునాజ్ఞను శిరసావహించి సంతోషంబు నొంది యుత్తమాశ్వంబులం బూన్చి రథంబుఁ దెచ్చెను. ౨౮

అప్పుడు రఘువంశకాకుఁడును మహాభైర్యుఁడును మహావ్రతాఘ్రి యును మహాపరాక్రమకాలియు నగు భరతుఁడు, పరమయ్యుక్తంబుగా మాటలాడి మహారణ్యంబున నున్న యశస్వీయగు రామునిఁ బ్రసన్నుం జేయఁ దలఁచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౯

- తూర్ణం సముత్థాయ సుమన్త్ర! గచ్ఛ
బలస్య యోగాయ బలప్రథానాః,
ఆనేతు మిచ్ఛామి హి తం వనస్థం
ప్రసాద్య రామం జగతో హితాయ. 30
- ససూతపుత్రో భరతేన సమ్య
గాజ్ఞాపిత స్సంపరిపూర్ణ కామః,
శశాస సర్వా స్ప్రికృతిప్రథానా
న్బలస్య ముఖ్యాంశ్చ సుహృజ్జనం చ. 31
- తత స్సముత్థాయ కులేకులే తే
రాజస్య వై శ్యా వృషలా శ్చ విప్రాః,
అయూయుజ స్సుప్త్ర ఖరా న్రథాంశ్చ
నాగా స్త్వయాంశ్చైవ కులప్రసూతాః. 32
- ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వ్యశీతితమస్సర్గః.

త్ర్య శీ తి త మ స్స ర్గః

- తత స్సముద్దితః కాల్య మాస్థాయ స్వన్దనోత్తమమ్,
ప్రయయా భరత శ్శీఘ్రం రామదర్శనకాజ్ఞయా. 1
- అగ్రతః ప్రయయు స్తస్య సర్వే మన్త్రిపురోధనః,
అధిపహ్య హయై ర్యుక్తా న్రథా న్సూర్యరథోపమాః. 2
- నవనాగసహస్రాణి కల్పితాని యథావిధి,
అన్వయు ర్భరతం యాన్త మిత్వాకుకులనన్దనమ్. 3
- పప్టీ రథసహస్రాణి ధన్వినో వివిధాయుధాః,
అన్వయు ర్భరతం యాన్తం రాజపుత్రం యశస్వినమ్. 4

నుమంతుడా! నీవు కీర్తింబునలేచి సేనాధ్యక్షులయొద్దకుఁబోయి
సైన్యంబులం గూర్చునట్లు చేయుము. నేను లోకహితంబుకొఱకు వనంబు
నకుఁబోయి రామునిఁ బ్రసన్నుండేసి తోడ్కొని రావలయును. అని భర-
తుడు చెప్పెను. 30

నుమంతుడు అట్లు భరతునిచే నాజ్ఞాపించబడినవాఁడై తనశిష్యు-
లన్నియుఁ ధరించుటచేఁ బరమసంతోషంబు నొంది ప్రజలలో ముఖ్యులగు
వారలకును సేనానాయకులకును సుహృద్భావమును అందఱకును బయనమయి
రావలయునని భరతాజ్ఞం చెలిపెను. 31

అంతఁ బ్రతిగృహంబునందును బ్రాహ్మణులను క్షత్రియులను వైశ్యు-
లను శూద్రులను గొందఱు ఒంటెలను గొందఱు గర్దభంబులను గొందఱు
రథంబులను గొందఱు గజంబులను గొందఱు ఋత్రమాశ్వంబులనుఆరోపించి
పయనంబయిరి. 32

ఇది యెనుబది రెండవ సర్గము.

ఎనుబదిమూడవసర్గము

అంత భరతుడు ఉపకాలంబుననే లేచి యుక్తమంబుగు రథంబు
నారోపించి రామునిం జూచు కొతుకంబున కీర్తింబుగాఁ బోయెను. 1

మంతులు పురోహితు లందఱు సూర్యరథంబునకుసాటివచ్చుచున్న,
యశ్వయుక్తంబులగు రథంబుల నారోపించి భరతునకు ముందు నడచిరి. 2

భరతునియాజ్ఞచొప్పున నయోధ్యయందలి యేనుగులలోఁ దొమ్మిది.
వేలయేనుగులు ఇత్సాకువంశమునకు సంతోషంబుగల్గించునట్టి భరతుని వెంట
డించి నడచినవి. 3

అటువది వేల రథికులును మఱియు నానావిధాయుధధరులగు యోధు-
లును యశస్వియు రాజకుమారుఁడు నగు భరతునివెంట నడచిరి. 4

శతం సహస్రాణ్యశ్చానాం సమారూఢాని రాఘవమ్,
 అన్వయు ర్భరతం యాస్తం సత్యపథం జితేంద్రియమ్. ౫
 కైకేయీ చ సుమిత్రా చ కౌసల్యా చ యశస్వినీ,
 రామానయనసంహృష్టా యయు ర్భానేన భాస్వతా. ౬

ప్రయాతా శ్చార్వసజ్ఞాతా రామం ద్రష్టుం సలక్షణమ్,
 తే నైవ చ కథా శ్చక్రుః కుర్వాణా హృష్టమానసాః. ౭

మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతమ్,
 కదా ద్రక్ష్యమహే రామం జగత శ్శోకనాశనమ్. ౮

దృష్ట వప హి న శ్శోక మపనేష్యతి రాఘవః,
 తమ స్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్తివ భాస్కరః. ౯

శత్రేయం కథయన్త నై సమ్ప్రహృష్టాః కథా శ్శుభాః,
 పరిష్వజానా శ్చానోన్యస్యం యయు ర్నాగరికా జనాః. ౧౦
 యే చ తత్రాపరే సర్వే సమృతా యేచ నైగమాః,
 రామం ప్రతి యయు ర్హృష్టా స్సర్వాః ప్రకృతయన్తథా. ౧౧

మణికారా శ్చ యే కేచి త్కుమ్భకారా శ్చ శోభనాః,
 శూత్రకర్తృకృతశ్చైవ యే చ శస్త్రోపదీపాః. ౧౨

మాయూరకాః క్రాకచికా రోచకా వేధకా స్తథా,
 దస్తకారా స్సుభాకారా స్తథా గన్ధోపజీవినః. ౧౩
 సువర్ణకారాః ప్రఖ్యాతా స్తథా కమ్బుశ్ధావకాః,
 స్నాపకోచ్చాదకా వైద్యా ధూపకా శ్శృణ్వకా స్తథా. ౧౪
 రజకా స్తున్నవాయాశ్చ గ్రామఘోషమహత్తరాః,
 శైలూషా శ్చ సహ స్త్రీభి ర్యయః కైవర్తకా స్తథా. ౧౫

సమాహితా వేదవిదో బ్రాహ్మణా వృత్తసమృతాః,
 గోరథై ర్భరతం యాస్త మనుజన్తు స్సహస్రశః. ౧౬
 సువేషా శ్శుద్ధవసనా స్తామ్రమృష్టానులేపనాః,
 సర్వే తే వివిధై ర్ధాన్యై శ్శనై ర్భరత మన్వయః. ౧౭

ప్రహృష్టముదితా సేనా సాఽన్వయా త్రైకయీసుతమ్,
 భ్రాతృ రాసయనే యాస్తం భరతం భ్రాతృవత్సలమ్. ౧౮

తే గత్వా దూర మధ్యానం రథయానాశ్శక్తుజ్జలైః,
 సమాసేదు స్తతో గజ్ఞాం శృజ్జీవేరపురం ప్రతి. ౧౯
 యత్ర రామసఖో వీరో గుహో జ్ఞాతిగణై ర్వృతః,
 నివసత్యప్రమాదేన దేశం తం పరిపాలయన్. ౨౦

ఉవేత్య తీరం గజ్ఞాయా శ్చక్రవాకై రలఙ్కృతమ్,
 వ్యవతిష్ఠత సా సేనా భరతస్యానుయామిని. ౨౧

నిరీక్ష్యానుగతాం సేనాం తాం చ గచ్ఛాం శివోదకామ్,
భరత స్సచివా స్సర్వా సబ్రవీ ద్వాక్యకోవిదః. ౨౨

నివేశయత మే పైన్య మభిప్రాయేణ స్వతః,
విశ్రాంతాః ప్రతరిష్యామ శ్శ్వ ఇదానీ మిమాం నదీమ్. ౨౩

దాతుం చ తావ దిచ్ఛామి స్వర్ణతస్య మహీపతేః,
ఔర్ధ్వదేహనిమిత్తార్థ మవతీర్ష్యదకం నదీమ్. ౨౪

తస్యైవం బ్రువతోఽమాత్యా స్తథే త్యుక్త్వా సమాహితాః,
న్యవేశయం స్తాం ఛన్దేన స్వేన స్వేన పృథక్పృథక్. ౨౫

నివేశ్య గచ్ఛా మను తాం మహానదీం
చమూం విధానైః పరిబర్హ్య శోభినీమ్,
ఉవాస రామస్య తదా మహాత్మనో
విచిన్తయానో భరతో నివర్తనమ్. ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్ర్యశీతితమస్సర్గః.

చ తు ర శీ త మ స్స ర్గః

తతో నివిష్టాం ధ్వజినీం గచ్ఛా మన్వాశ్రితాం నదీమ్,
నిషాదరాజో దృష్టైవ జ్ఞాతీ స్సన్తస్విరితోఽబ్రవీత్. ౧

మహతీయ మిత సేనా సాగరాభా ప్రదృశ్యతే,
నాస్యాస్త మధిగచ్ఛామి మనసాఽపి విచిన్తయన్. ౨
యథా తు ఖలు దుర్బుద్ధి ర్భరత స్స్వయ మాగతః,

స ఏష హి మహాకాయః కోవిదారధ్వజో రథే.

3

బంధయిష్యతి వా దాశా నథవాఽన్తా స్వధిష్యతి,

అథ దాశరథిం రామం పితౄ రాజ్యా ద్వివాసితమ్.

౪

సమ్పన్నాం శ్రియ మన్విచ్ఛం స్తస్య రాజ్య సుదుర్లభామ్,
భరణః కైకయాపుత్రో హస్తుం సమధిగచ్ఛతి.

౫

భర్తా వైవ సఖా వైవ రామో దాశరథి ర్మమ,
తస్మాద్ధాకామా సన్నద్ధా గచ్ఛాఽనూపే ప్రతిష్ఠత.

౬

తిష్ఠన్తు సర్వే దాశా శ్చ గచ్ఛా మన్నాశ్రితా నదీమ్,
బలయుక్తా నదీరక్షౌ మాంసమూలఫలాశనాః.

౭

నావాం శతానాం పక్షానాం కైవర్తాణాం శతం శతమ్,
సన్నద్ధానాం తథా యూనాం తిష్ఠన్తి త్యభ్యచోదయత్.

౮

యదాఽదుష్టస్థు భరతో రామశ్యేహ భవిష్యతి,
సేయం స్వస్తిమతీ నేనా గచ్ఛా మద్య తదిష్యతి.

౯

ఇత్యుక్త్వాపాయనం గృహ్య మత్స్యమాంసమధూని చ,
అభిచక్రామ భరతం నిషాదాధిపతి భువాః.

౧౦

త మాయాన్తం తు సంప్రేక్ష్య సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్,
భరతాయాఽచచక్షేఽథ వినయజ్ఞో వినీలవలే.

౧౧

౧౩౮ అయోధ్యాకాండే - చతురశీతమస్సర్గః స్వము.

ఏష జ్ఞాతిసహస్రేణ స్థపతిః పరివారితః,
కుశలో దణ్డకారణ్యే వృద్ధో భ్రాతృ శ్చ తే సఖా. ౧౨

తస్మా త్పశ్యతు కాకుత్స్థ! త్వాం నిషాదాధిపా గుహా,
అసంశయం విజానీతే యత్ర తౌ రామలక్ష్మణౌ. ౧౩

ఏత త్తు వచనం శ్రుత్వా సుమన్తా ద్భరత శ్శుభమ్,
ఉవాచ వచనం శీఘ్రం గుహాః పశ్యతు మా మిత. ౧౪

లభ్యాఽభ్యనుజ్ఞాం సంహృష్టో జ్ఞాతిభిః పరివారితః,
ఆగమ్య భరతం ప్రహ్వో గుహా వచన మబ్రవీత్. ౧౫
నిష్కుట శ్చైవ దేశోఽయం వంచితా శ్చాపి తే వయమ్,
నివేదయామ స్తే సర్వే స్వకే దాసకులే వస. ౧౬

అస్తి మూలం ఫలం చైవ నిషాదై స్సముపావృతమ్,
ఆర్ద్రం చ మాంసం శుష్కంచ వన్యం చోచ్ఛావచం మహత్.

అశంసే స్వాశితా నేనా వత్స్యతీమాం విభావరీమ్,
అర్చితో వివిధైః కామై శ్శనై స్సనై న్యో గమిష్యసి. ౧౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతురశీతమస్సర్గః.

నిజద్రుక్షభండగు నీగుహుండు బంధుజనం బెచ్చగాఁ గలవాఁడు. వృద్ధుఁడు. దండకారణ్యంబునందు సంచరించుటయందు మిక్కిలియు సమర్థుఁడు. నీయన్నరామునకు స్నేహితుఁడును. ౧౨

భరతుడా! ఆండువలన నీవు నిమిదాధీశ్వరుండగు నీగుహునకు దర్శనం బియ్యవలయును. మనరామలక్ష్మణు లెచ్చట నున్నారో ఆసంగతి యిఁకనికి నిస్సంశయంబుగాఁ జెలిసియందును, అని సుమంత్రుఁడు భరతునకుఁ జెప్పెను. ౧౩

భరతుఁడు సుమంత్రుఁడు చెప్పిన మంగళకరంబగు మాటను వినినంతనె “శిశువుగా గుహుని నాయొద్దకు రానిమ్మ” అని సుమంత్రునితోఁ జెప్పెను. ౧౪

గుహుండు ఇట్లనుజ్ఞ నొంది సంతృప్తుడై బంధువులంగూడి తానికిం బోయి భరతుం ఁచి సమ్రుదై యట్లని చెప్పెను. ౧౫

ఈనాదేశము సియింటిపెరటివంటిదేశదా! నీరాక జెలియకపోవుటచే మేమందఱమును మోసపోలిమి. మాకుఁ జెలిసియందునెని నీకుఁ జేయవలసిన ప్రత్యుత్థానాదులు గావించుము. ఇప్పుడును నీదాసుల మయిన మాయింట నుండి పోవలసిన దని మే మందఱమును బ్రార్థించుచున్నాము. ౧౬

మూలంబులును ఫలంబులును అర్థహంసంబుకు ఎండినమాంసంబును మఱియు నానావిధంబులయిన నీచారంబులు మొదలగు నడవిధాన్యంబులును శిద్ధంబు గావించికొని యున్నాము. ౧౭

ఈసేవయంతయు మాయింటఁ జక్కగా భుజించి యారాత్రియంతయు నుండఁగలదు. నీవును, మేము గావించునానావిధత్రాజలం గైకొని రేపు నైన్యసమేతుడై వై పోవచ్చునని ప్రార్థించుచున్నాను. అని గుహుండు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౧౮

ఇది యెనుబడినాలవసర్గము.

పంచాశీతితమస్సర్గః

ఏవ ముక్తస్తు భరతో నిషాదాధిపతిం గుహమ్,
ప్రత్యువాచ మహాప్రాజ్ఞో వాక్యం హేత్వర్థసంహితమ్. ౧

ఊర్జితః ఖలు తే కామః కృతో మమ గురో స్సఖే!
యో మే త్వ మిద్యశీం సేనా మేకోఽభ్యర్చితు మిచ్ఛసి. ౨

ఇత్యుక్త్వా తు మహాతేజా గుహం వచన ముత్తమమ్,
అబ్రవీ ద్భరత శ్రీమహా నిషాదాధిపతిం పునః. 3

కతరేణ గమిష్యామి భరద్వాజశ్రమం గుహా!
గహనోఽయం భృశం దేశో గణ్గానూపా దురత్యయః. ౪

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః,
అబ్రవీ త్ప్రాజ్ఞలి ర్వాక్యం గుహా గహనగోచరః. ౫
దాశా స్త్వాఽనుగమిష్యన్తి ధన్విన స్సుసమాహితాః.
అహం చానుగమిష్యామి రాజపుత్ర! మహాయశః. ౬

కచ్చిన్న దుష్టో ప్రజసి రామస్యాగ్నిప్తకర్షణః,
ఇయం తే మహతీ సేనా శఙ్కాం జనయతీవ మే. ౭

తమేవమభి భాషస్త మాకాశ ఇవ నిర్తలః,
భరత శ్లక్ష్యయా వాచా గుహం వచన మబ్రవీత్. ౮

ఎనుబదియైదవసర్గము

మహాపండితుడగు భరతుడు నిహదాధీశ్వరుడగు గుహుడు చెప్పినది విని యతనిం జూచి సహేతుకంబుగా సప్రయోజనంబుగా నీమాటం జెప్పెను.

నా యన్నయగు రాముని ప్నేహితుడవగు గుహుడా! నీవు ఒక్కడవే నాయితటి సేనకును బూజనీయు గోరుచున్నావే. ఈమాటవలన నేనీ శోక్కికన్న నధికముగా మాకు బూజగావించినవాడ వగుచున్నావు. అని భరతుడు గుహునితో జెప్పెను.

మహాదేవాడును క్రిమంతుడు నగుభరతుడు ఇట్లు నిహదాధీశ్వరుడగు గుహునితో సుత్తమంబగు మాటం జెప్పి మరల నతనిం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

గుహుడా! భరద్వాజాశ్రమంబున కేమార్గంబున బోవలెను? ఈదేశంబు మిగుల దుష్ప్రవేశంబయి యున్నది. ఈగంగాజలంబులం దరించుటయే మిక్కిలియుం గష్టము. అని భరతుడు గుహునితో జెప్పెను.

అడవులందుం దిరుగునట్టి గుహుడు రాచోమరుడును బుద్ధిమంతుడు నగు భరతునిమాటను విని చేగులు మొగిడ్చి యిట్లని చెప్పెను.

మహాయతుడవు రాజపుత్రుడవగు భరతుడా! మా చెంబడివారలు భయర్థులయి మిక్కిలియు సెచ్చరికతో నీవెంబడి రాగలరు. నేనును నీవెంబడి వచ్చెదను. నీకు మార్గ చింత యక్కఱలేదు.

నీవు ఎవ్వరికిని దుఃఖంబు గల్గింపని కార్యంబులే చేయనట్టి రామునకు ద్రోహంబునీయుటకై పోవువాడవు కావుగదా! నీతోఁగూడ వచ్చిన యింత గొప్పసేనం జూడఁగా నాకుం గొంచెము సందేహము గలుగుచున్నది. అని గుహుడు భరతునితో జెప్పెను.

ఆకాశంబువలె నిర్దోషుడై యున్న భరతుడు ఈవిధంబునం జెప్పుచున్న గుహుం జూచి మృదువాకృత్యంబున నిట్లని చెప్పెను.

మాభూ త్స కాలో యత్కృష్టం న మాం శక్జీతు మర్హసి,
రాఘవ స్సహి మేభ్రాతా జ్యేష్ఠః పితృసమో మతః. ౯

తం నివర్తయితుం యామి కానుతే స్థం వనవాసినమ్,
బుద్ధి రన్యా న తే కార్యా గుహా ! సత్యం బ్రవీమి తే. ౧౦

స తు సంహృష్టవదనశ్శుత్వా భరతభాషితమ్,
పున రే వాబ్రవీద్వాక్యం భరతం ప్రతి హర్షితః. ౧౧
ధన్యస్త్వం న త్వయా తుల్యం పశ్యామి జగతీతతే,
అయత్నాదాగతం రాజ్యం య స్త్వం త్యక్తు మిహేచ్ఛసి. ౧౨

శాశ్వతీ ఖలు తే కీర్తి ర్లోకా ననుచరిష్యతి,
య స్త్వం కృచ్ఛగతం రామం ప్రత్యాగయితు మిచ్ఛసి. ౧౩

ఏవం సమ్భాషమాణస్య గుహస్య భరతం తదా,
బభౌ నష్టప్రభ స్సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత. ౧౪
సన్నివేశ్య స తాం సేనాం గుహేన పరితోషితః,
శత్రుఘ్నోన సహక్రీమా ఇచ్ఛయనం సముపాగమత్. ౧౫

రామచింతామయ శోకో భరతస్య మహాత్మనః,
ఉపసీతో హ్యనర్హస్య భర్తప్రేక్షస్య తాదృశః. ౧౬

అన్తర్దాహేన దహన స్సన్తాపయతి రాఘవమ్,
వనదాహాభినన్తస్థం గూఢోఽగ్ని రివ పాదపమ్. ౧౭

నేను రామునకు ద్రోహముచేయుదు నని నీకు సంజేహము గలిగినదే ! ఇట్టి కష్టకాల మింక సంభవించకుండుంగాక ! నీవు నాయందు సంజేహం బుంచ వలదు. రాముఁడు నాకు శ్రేష్ఠభ్రాతృ కావున దండివంటివాడే కదా ! ౯

గుహుఁడా ! ఆడవియందున్న రాముని మరలించి తోడ్కొనివచ్చుటకై రోవుచున్నాను. నీవు వేఱవిధమునం దలంపవలదు. నీకు సత్యముఁ జెప్పచున్నాను. అని భరతుఁడు గుహునితోఁ జెప్పెను. ౧౦

ఆ గుహుఁడు భరతుఁడు చెప్పినమాటను విని ప్రసన్నపదముడై పరమ సంతృప్తుడై భరతుం జూచి మరల నిట్లని చెప్పెను. ౧౧

ఆ ప్రయత్నంబుగాఁ బ్రాప్తంబయిన రాజ్యంబును గూడ విడువం గోరుచున్నావే, నీవే పుణ్యవంతుడవు. నీయట్టి భార్తృకుని భూలోకంబున నెచ్చట నేని నే నిదివఱకుఁ జూడలేదు. ౧౨

నీవు కష్టంబు నొందియున్న రాముని మరలఁ దోడ్కొనివచ్చి మఖంపఁ జేయం గోరుచున్నావు కావున నీకీర్తి కాశ్వతంబుగా నమస్తలోకంబులందును వ్యాపించి యుండఁగలదు. అని గుహుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౧౩

అప్పుడు గుహుఁ డిట్లు భరతునితో మాటలాడుచుండఁగానె సూర్యుఁడస్తమించె; సంత రాత్రియు వచ్చినది. ౧౪

అంశ శ్రీమంతుడగు భరతుఁడు, నేనను ఆయ్యైశ్వలంబుల విడియనియమించి గుహునిచే సంతోషింపఁజేయఁబడిననాడై కత్తుఘ్నుఁడును దానును బవ్వళించిరి. ౧౫

అగర్భ శ్రీమంతుఁడు కావున దుఃఖంబునభవించు దగనివాఁడును భర్త బుద్ధిగలవాఁడు నగు భరతుఁడు ఎంత వైర్యకాలియయినను, అపరిమితంబగు రామ నిమిత్తంబయిన దుఃఖంబు సహింపఁజాలక మిక్కిలియు పగచుచుండెను. ౧౬

సమీపంబున నుండు నడవి దహింపబడుచుండఁగా నావేడిమికి సంతప్తగుఁచుగ్గు పృక్షంబున, అగ్నిహోత్రము వైకి గానరాకయే తపింపఁ

ప్రసృత స్వర్వగాత్రేభ్య స్వేదం శోకాగ్నిసమ్భవమ్,
యథాసూర్యాంశుసన్తప్తో హిమవాన్ ప్రసృతోహిమమ్. ౧౮

ధ్యాననిర్దరశైలేన వినిశ్చ్యసితథాతునా,
దైన్యపాదపసంఘేన శోకాయాసాధిశృజ్జీణా. ౧౯

ప్రమోహానన్తసత్త్వేన సన్తాపాషధివేణునా,
ఆక్రాంతో దుగ్ధశైలేన మహతా కైకయానుతః. ౨౦

వినిశ్చ్యసన్వై భృశదుర్తనాన్తః
ప్రమాథసంజ్ఞః పరమాపదం గతః,
శమం న లేథే హృదయజ్వరాద్ధితో
నర్వభో యూథహతో యథర్వభః. ౨౧
గుహేన సార్ధం భరతస్సమాగతో
మహానుభావస్సజనస్సమాహితః,
సుదుర్తనాన్తం భరతం తదా పునః
గుహస్సమాశ్వాసయ దగ్రజం ప్రతి. ౨౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడ్షాశీతితమస్కంధః.

ష డ షీ తి త మ స్కంధః

ఆచచక్షేఽథ సద్భావం లక్ష్మణశ్య మహాత్మనః,
భరతాయాప్రమేయాయ గుహా గహనగోచరః.

జేయనట్లు కోకాన్ని లోపలనుండియే భరతుని మిక్కిలియుఁ దపింపఁజేయుచుండినది. ౮౭.

సూర్యునికిరణంబు పేడిమికి హిమవత్సర్వతంబుననుండి మంచునీళ్లు కాఱునట్లు, భరతుని యన్ని యవయవంబులనుండియు దుఃఖాన్నిచేఁ జేయట నీళ్లు గాఱినవి. ౮౮

కైకేయి కొడుకయిన భరతుఁడు ధ్యానంబై పెరుజ్ఞాళ్లుగా, నిట్టూర్పులే నానావిధంబులగు ధాతువులుగా, దైన్యమె వృక్షసమూహముగా, దుఃఖము నాయాసము మనోవృద్ధయనె శిఖరంబులుగా, మోహమె లెక్కలేని మృగములుగా, సంతాపమె యోషధులును వెదుళ్లునుగాఁ బర్వతాకారంబయి యొప్పుచున్న మహాదుఃఖంబు నొంది పరితపించుచుండెను. ౮౯, ౯౦

పురుషశ్రేష్ఠుఁడగు భరతుఁడు, అట్లు పరమదుఃఖితుఁడై నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు, మూర్ఛం బొందుచు నిట్లు పరమాపదం బొంది మనోబ్యర్థంబున బాధపడుచు, సహించఁజాలక గుంపుదప్పిన వృషభంబుకరణిం బరితపించుచుండెను. ౯౧

అట్లు మహానుభావుఁడగు భరతుఁడు పరిచారకజనసహితుఁడై, యేకాగ్ర చిత్తుఁడై గుహునితోఁ గూడ నుండెను. గుహుఁడు భరతుని దుఃఖంబుఁ జూచి తానును బరమదుఃఖితుఁడై, రాముని విషయమయి మాటలు చెప్పుచు భరతుని నాకాశించెను. ౯౨

ఇది యెనుబదియైదవసర్గము.

ఎనుబదియావసర్గము

అంత వసంబున నుండునట్టి గుహుఁడు, గొలందిలేని మాహాత్మ్యంబు. గల భరతునకు మహాత్ముఁడగు లక్ష్మణుని శ్లేష్ఠభ్రాతృభక్తిరూప మయిన సత్వృథా వంబుఁ జెప్ప నారంభించెను. ౧

తం జాగ్రతం గుణై ద్యుక్తం శరచాపాఽపిధారిణమ్,
భ్రాతృగుప్త్యర్థ మత్యంత మహం లక్ష్మణ మబ్రువమ్. ౨

ఇయం తాత! సుఖా శయ్యా త్వన్ద ముపకల్పితా,
ప్రత్యాశ్వసిహి శేష్యాస్యాం సుఖం రాఘవనందన! 3

ఉచితోఽయం జన స్సర్వో దుఃఖానాం త్వం సుఖోచితః,
ధర్తాత్తం! స్తస్య గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామహే వయమ్. ౪

నహి రామాత్ప్రియతరో మమాస్తి భువి కశ్చన,
మోత్సుకోఽభూ ర్భ్రువీ మ్యేతదప్యసత్యం తవాగ్రతః. ౫

అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్తి స్సుమహద్యశః,
ధర్తావాప్తిం చ విపులా మర్థావాప్తిం చ కేవలామ్. ౬

సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ నీతయా,
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణి స్సర్వై స్సైన్విః జ్ఞాతిభి స్సహ. ౭

నహి మేఽవిచితం కించి ద్వనేఽస్తిం శ్చరత స్సదా,
చతురజ్ఞం వ్యాపి బలం ప్రసహేమ వయం యుధి. ౮

ఏవమస్తాభి రుక్తేన లక్ష్మణేన మహాత్మనా,
అనునీతా వయం సర్వే ధర్త మేవానుపశ్యతా. ౯

అన్నను రక్షించుటకై, ధనుర్పాణంబులను భిక్షంబును ధరించి, కంటితై జెప్పయ్యునను వేయక. మేలుకొనియున్న గుణవంతుడగు లక్ష్మణుని జూచి నే నిట్లని చెప్పితిని.

రఘువంశంబునం బుట్టినవారలకు సంతోషంబు గలుగఁజేయునట్టి లక్ష్మణుడా! మఖకరంబగు నీపాము నీకొఱకై యేర్పఱువఁబడినది. నీవు దీనిపై మఖంబుగాఁ బరుండి యలనట దీర్చుకొనుము.

ధర్మాత్ముడవగు లక్ష్మణుడా! మేమందఱమును దుఃఖం బనుభవించు దగినవారలమే. నీవు మఖంబునకుమాత్రము తగినవాడవు కావున నిద్రింపుము. రాముని సంరక్షణమునకై మే మందఱమును మేలుకొని యుండెదము.

ఈ భూలోకంబున రామునికన్నఁ బ్రయోగంబు నాకెవ్వఁడును లేఁడు కావున, నీవు రామరక్షణార్థమయి మేలుకొని యుండవలసినదిలేదు. నీయెదుట నేను దీనిగుఱించి యసత్యం బాడుదునా?

ఈ రాముని యనుగ్రహంబుననే నేను ఈలోకంబున గొప్పకీర్తిని, అధిక మయిన పరలోకసాధనభూతంబగు ధర్మంబును, మఱియు న్యాయప్రాప్తంబగు ధనాధికంబును బొందవలె నని కోరుచున్నాను.

అట్లు కావున నేను ధనుస్సు ధరించి, నా బాధవుల యందఱిలోఁ గూడ, సీతాదేవిం గూడి పరుండి నిద్రించుచున్న నా ప్రయమిత్రు రాముని రక్షింపుచుండెదను.

ఎల్లప్పుడును ఈ యడవిలోనే తిరుగుచున్నవాడను గావున, నీవనంబు నందుఁ నాకుఁ జెలియని కందువ లేవియు లేవు. యంధంబున, మేము చతురంగ నైశ్యంబు వచ్చినను సరకు నేయము. అని నేను లక్ష్మణునితోఁ జెప్పినాను.

మేము చెప్పినది విని మహాత్ముడును ధర్మమును మాత్రమే చూచు వాఁడు నగు లక్ష్మణుఁడు మమ్మందఱకు ఈ ప్రకారముగా మంచిమాటల ననువ యించెను.

కథం దాశరథౌ భూమా శయానే సహ సీతయా,
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధం జీవితం వా సుఖాని వా. ౧౦

యో న దేవాసురై స్సర్వైశ్శక్యః ప్రసహితుం యధి,
తం వశ్య గుహ! సంవిప్తం తృణేషు సహ సీతయా. ౧౧

మహతా తపసా లబ్ధో వివిధై శ్చ పరిశ్రమైః,
ఏకో దశరథ వైష్ణవ పుత్ర స్సద్గుణలక్షణః. ౧౨

అస్మి స్మృత్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి,
విధవా మేదినీ నూనం యీప్రమేవ భవిష్యతి. ౧౩

వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రీయః,
నిర్ఘోషోపరతం తాత! మన్యే రాజనివేశనమ్. ౧౪

కౌసల్యా చైవ రాజా చ తతైవ జననీ మమ,
నాశంనే యది జీవేయు స్సర్వే తే శర్వరీ మిమామ్. ౧౫

జీవే దపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా,
దుఃఖతా యా తు కౌసల్యా వీరసూ ర్వివశిష్యతి. ౧౬

అతిక్రాంత మతిక్రాంత మనవాప్య మనోరథమ్,
రాజ్యే రామ మనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి. ౧౭

దశరథమహారాజకుమారుడగు రాముఁడు సీతతోఁగూడ నేలఁబరుండి యుండఁగా నేను బ్రతికియుండుటయే బహుశప్తముగా నున్నదే ! ఇంక నిద్రగాని, ఇతరసుఖంబులనుగాని పొందుట కెట్టులవియగును ? ౧౦

గుహుఁడా ! దేవాసుర లందఱుం జేరి యొక్క పెట్టున వచ్చినను, ముద్దంబున నెవ్వనిపరాక్రమంబు సహింప నలవిగాదో ! అట్టిమహాపరాక్రమ కాలియగు రాముఁ డిప్పుడు భార్యతోఁగూడ వచ్చికనేలపైఁ బరుండి యున్నాఁడు. చూడుము. ౧౧

ఈరాముఁడు దశరథునిచే మహాతపస్సుచేసి వెక్కువ్రతంబులు యాగంబులు గావించి పొందఁబడిన పుత్రుఁడు. తండ్రియుంబోలె నమస్త సద్గుణంబులు గలవాఁడు. ౧౨

రాముఁడు వనంబునకు వచ్చినపిదప నింక దశరథమహారాజు అహు కాలము జీవింపఁజాలఁడు. ఇంక శిశువుగనే భూమి విధవ కాఁగలదు. ఇది నిశ్చయము. ౧౩

నాయనా ! అంతఃపురస్త్రీలు మహాధ్వని గల్లునట్లు, రోదనంబు గావించి యంత నలసి యూరకుండఁగలరు. అట్లు రాజగృహంబు నిశ్శబ్దం బయి యపరశంబయి యుండఁగలదు. అని తలంచెదను. ౧౪

కౌసల్యయు దశరథుఁడును నాతల్లి సుమిత్రయు వీర లింక నెంత మాత్రము జీవింపరు. అట్లు జీవించియుండిరేని యీరాత్రిమాత్రము జీవించి యుండురుగాని యాపై జీవింపఁజాలరు. ౧౫

నాతల్లి సుమిత్రగూడ రెండవకొడుకు శత్రుఘ్నునిం బాచుచు బ్రతికి యుండఁగలదు. దుఃఖితయగు వీరునిఁ గన్నతల్లి కౌసల్యమాత్రము నాశము నొందక తప్పదు. ౧౬

అతిక్రమించిపోయినది ! అతిక్రమించిపోయినది ! అంతయు వ్యర్థ మయినది ! నాతండ్రి దశరథమహారాజు రాజ్యమునందు రాము నుంచక తన కొర్కి నొందకయే నాశము నొందుచున్నాఁడే ! ౧౭

సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్నాతే హ్యుపస్థితే,
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యన్తి భూమిపమ్.

౧౮

రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథాం,
హర్ష్యప్రాసాదసమ్పన్నాం సర్వరత్నవిభూషితామ్.
గజాశ్వరథసంబాధాం తూర్యనాదవివాదితాం,
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్.
ఆరామోద్యానసమ్పూర్ణాం సమాజోత్సవశాలినీం,
సుఖితా విచరిష్యన్తి రాజధానీం పితుర్త్వమ్.

౧౯

౨౦

౨౧

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయం,
నివృత్తే సమయే హ్యస్తిక్ సుఖితాః ప్రవిశేమహి.

౨౨

ఛరిదేవయమానస్య తస్యైవం సుమహాత్మనః,
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాత్త్వవర్తత.
ప్రభాతే విమలే సూర్యే కారయిత్వా జటా ఉభౌ,
అస్తిక్ భాగీరథీతీరే సుఖం సంతారితౌ మయా.

౨౩

౨౪

జటాధరౌ తౌ ద్రుమచీరవాససౌ
మహాబరౌ కుజ్జరయూథపాపమా,
వరేషుచాపాసిధరౌ పరస్తపౌ
వ్యపేక్షమాణౌ సహ నీతయా గతౌ.

౨౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడశీతమస్కంధః.

తండ్రియగు దశరథమహారాజు మృతిబొందినప్పుడు ఆయనకు ఆయ్యై కాళంబులందు సమస్తసంస్కారములు గావించునట్టి భరతశత్రుఘ్నులు కృతార్థులు. ౧౮

రమణీయంబులగు చతుష్పథంబులు గలదియై జక్కగా నేర్పఱువఁ బడిన రాజమార్గంబులు గలదియు మేడలును దేవాలయములును ఎచ్చుగాఁ గలదియు సమస్తములయిన యుత్తమద్రవ్యంబులచే నలంకృతంబును వినుంగుల చేతను గుఱ్ఱంబులచేతను రథంబులచేతను నిండినదియు నానావిధవాద్యధ్వనుల నొప్పచున్నదియు సమస్తమంగళ సంయుతంబును సంతృప్తులను ధనాదులం దుష్టులనగుజనులచే నిండినదియుతోటలు నుద్యానవనంబులను మొండుగాఁ గలదియు నానావిధోత్సవంబులు గలదియునగు నాతండ్రి రాజధానియైన యయోధ్యాపురియందు సుఖంబునొందు భాగ్యంబు గలవారలు విహరింపు చుండంగలరు. ౧౯-౨౦

మేమును ఈవదునాలుగు సంవత్సరంబులును గడచినకిమ్మట సత్యప్రతిజ్ఞఁడగు రామునితోఁ గూడ క్షేమంబున సుఖతులమై యయోధ్యానగరంబుఁ ప్రవేశింపఁగలమా? అని లక్ష్మణుఁడు మాతోఁ జెప్పెను. ౨౧

మహాత్ముఁడగు రాజపుత్రుండయిన లక్ష్మణుఁడు ఇట్లువిలపించుచుండఁ గానే యారాత్రి కడచినది. ౨౩

అంత స్వచ్ఛాబుగా సూర్యుఁ డుదయించినపిదప, ఈగంగానది గట్టు ననే రామలక్ష్మణు లిద్దఱును జటలు గావించుకొనిరి. అంత నేను వారలను సుఖంబుగా గంగను దాఁకించిరి. ౨౪

మహాబలకాలులును గజరాజంబులతో సమానులును శత్రువులం దపిం పఁజేయువారలు నగు నారామలక్ష్మణులు జటలు ధరించి నారచీరం గట్టుకొని యుత్తమంబులగు ధనుర్పాణంబులును ఖడ్గంబులును ధరించి మిక్కిలియుఁ నెచ్చరికతో నీతంగూడి పోయిరి. అని గుహుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను.

ఇది యెనుబదియావవ సర్గము.

సప్తశీతితమస్సర్గః

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా భరతో భృశ మప్రియం,
భ్యానం జగము తత్రైవ యత్ర తచ్చురిత మప్రియమ్. ౧

సుకుమారో మహాసత్త్వ స్సింహస్కన్ధో మహాభుజః,
పుండరీకవిశాలాక్ష స్తరుణగ ప్రియదర్శనః. ౨

ప్రత్యాశ్వస్య ముహూర్తం తు కాలం పరమదుర్దనాః,
పపాత సవాసా తోత్రై ర్హ్యతివిధ ఇవ ద్విషః. ౩

తదవస్థం తు భరతం శత్రుఘ్నోఽనన్తరస్థితః,
పరివ్యజ్య రురోదోఽచ్చైర్విసంజ్ఞశ్శోకకర్షితః. ౪

తత స్సర్వా స్సమాపేతు ర్దాతరో భరతస్య తాః
ఉపవాసకృశా దీనా భర్తృవ్యసనకర్షితాః. ౫

తా శ్చ తం పతితం భూమా రుదత్తః పర్ణవారయన్,
కౌసల్యా త్వనుస్మ త్రైయం దుర్దనాః పరిచన్వజే. ౬

వత్సలా స్వం యథా వత్స ముపగూహ్య తపస్వినీ,
పరిపప్రచ్ఛ భరతం రుదన్తీ శోకలాలసా. ౭

పుత్ర! వ్యాధి ర్న తే కచ్చి చ్ఛరీరం పరిబాధతే,
అద్య రాజకులస్యాస్య త్వదధీనం హి జీవితమ్. ౮

ఎనుబదియేడవస్తవము

భరతుడు గుహుడు చెప్పినదుఃఖకరంబగు మాటను విని, ఆరామ లక్షణాలు జటలను ధరించి యరణ్యమునకుఁ బోయిరనువిషయమును గుఱించి యే తనకోర్కి యీడేదనో యీడేరవో యని మిక్కిలియుం జింత నొందెను.

సుకుమారశరీరుడును, మహాబలుడును, సింహంబునకుందోలె నున్న శంఖులగు భుజశిఖరంబులు గలవాఁడును, 'మహాబాహు'డును, ఋషదరీకంబు లుంబోలె వికాలసుందరంబులగు నయనంబులవాఁడును, యౌవనవంతుఁడును, బ్రియదర్శనుండు నగు భరతుడు పరమదుఃఖితుడై కొంచెముసేపు దుఃఖంబు నణచికొనియుండి యంత సహింపంకాలక బరిగోల నధికంబుగాఁబొడు వంబడిన యేనుంగుభంగిఁ దటాలున నేలంబడెను.

౨, 3

సమీపంబుననున్న శత్రుఘ్నుడు అట్టియవస్థ నొందియున్న భరతుం గవ్రుఱిలించుకొని పరమదుఃఖితుడై, విసంజ్ఞుడై పేరెలుంగున రోదనంబుఁ జేసెను.

౪

అంత సుఖవాసముచేసిచేసి కృశించినవారలును దీనలును భర్తృదుఃఖం బునం బరితపించు చున్నవారలు నగు నాభరతునితల్లు లంకయును అచ్చ టికి వచ్చిరి.

౫

వారలను నేలంబడియున్న భరతుం బరిచేప్పించి రోదనంబుచేసిరి.

అందుఁ గౌసల్యమాత్రము పరమదుఃఖిత యయి భరతునిసమీపంబు నకుఁ బోయి కవ్రుఱిలించికొనినది.

౬

శోచనీయ యగు కౌసల్య గోవుతనదూడనుందోలె భరతుంగవ్రుఱిలించు కొని పరమదుఃఖితయయి రోదనంబునేయుచు భరతుని నిట్లని యడిగెను.

౭

కొడుకా! నీదేహంబున కేమైన వ్యాధికలిగియున్నదా యేమి?

ఇప్పుడు మాప్రాణమంతయు నీయధిరముగా నున్నది.

౮

త్వాం దృష్ట్వా పుత్ర! జీవామి రామే సభ్రాతృకే గతే,
 పృతే దశరథే రాజ్ఞి నాథ ఏక స్వ మద్య నః.

కచ్చి న్ను లక్ష్మణే పుత్ర! శ్రుతం తే కించి దప్రియమ్,
 పుత్రే వాఽప్యేకపుత్రాయా స్సహ భార్యే వనం గతే. ౧౦

స ముహూర్తం సమాశ్నస్య రుదన్నేవ మహాయశాః,
 తౌసల్యాం పరిసాంత్యేదం గుహం వచన మబ్రవీత్.
 భ్రాతా మే క్వావస ద్రాత్ర క్వ నీతా క్వచ లక్ష్మణః,
 అన్వపచ్చయ నే కస్త్తిక్ కిం భుక్త్వా గుహ! శంస మే. ౧౧

సోఽబ్రవీ ద్భరతం హృష్టో నిషాదాధిపతి ర్దుహః,
 యద్విధం ప్రతివేదే చ రామే ప్రియహితేఽతిథౌ. ౧౨

అన్నముచ్చావచం భక్షాః ఫలాని వివిధాని చ,
 రామాయాభ్యవహారార్థం బహు చోపహృతం మయా. ౧౩

తత్సర్వం ప్రత్యసజ్ఞాసీ ద్రామ సృత్యవరాక్రమః,
 న తు తత్ప్రత్యగృహ్య త్న క్షత్రధర్మమనుష్ఠరక్. ౧౪

న హ్యస్తాభిః ప్రతిగ్రహ్యం సఖే! దేయం తు సర్వదా,
 ఇతి తేన వయం రాజ! న్మనుసీతా మహత నా. ౧౫

గొడుకా! రాముడు లక్ష్మణునితోఁగూడ వనంబునకుఁ బోయి దశరథ మహారాజు మరణంబు నొందినపిదప నిన్నుఁజూచి జీవించియున్నాను గాని వేఱుగాదు. ఇప్పుడు మాకందఱకు నీవొక్కండవె నాకుండవు. ౯

గొడుకా! లక్ష్మణుని వివయమయిగాని, భార్యతోఁగూడ నడవికిఁ బోయిన యేకపుత్రునగు నాగొడుకు రామునివివయమయిగాని నీ కెవ్వరైన దుఃఖవార్తఁ జెప్పిరా యేమి? అని కౌసల్య భరతు నడిగెను. ౧౦

మహాయశుఁడగు నా భరతుఁడు కొంచెముసేపునకుఁ దేటి రోదనంబు నేయఁచునే కౌసల్య నాశ్వాసించి గుహునిం జూచి యామాటం జెప్పెను.

గుహుఁడా! నాయన్న రాముడు రాత్రియం దెచ్చటనుండెను? లక్ష్మణుఁ డెచ్చట నుండెను? సీతాదేవి యెచ్చట నుండెను? మఱియు వార లేమి భుజించిరి? ఎచ్చట నిద్రించిరి? దీని నంతయు నాకుఁ జెప్పుము. అని భరతుఁడు గుహునితోఁ జెప్పెను. ౧౧

నివాదేశ్వరుఁడగు గుహుఁడు భరతునకు రామునందు మిక్కిలియు భక్తి యున్నదనియుఁ దనకు రామవృత్తాంతంబుఁ జెప్పుభాగ్యంబు గల్గె ననియు సంతోషంబు నొంది రాముఁ డేమేమిచేసెనో ప్రియుఁడును హితుఁడ నగునతిథియయిన రామునకుఁ దా నేమేమి గావించెనో దాని నంతయు భరతు నకుంజెప్ప నారంభించెను. ౧౩

నేను రాముని భోజనంబునకై నానావిధంబగు నన్నంబును భక్ష్య ములును నానావిధంబులగు ఫలంబులును మఱియుఁ జోవ్యలేహ్యదు లనే కంబులును దెచ్చిసాను. ౧౪

సశ్యవరాక్రమఁడగు రాముఁడు వాని నన్నిటిని మరల నన్నే దీసికొని పోవునెను. తనవైన క్షత్రియధర్మంబుఁ దలంచుకొని దానిలో నెంత మాత్రము ప్రతిగ్రహింపనే లేదు. ౧౫

భరతుఁడా! మహాత్ముఁడగు రాముఁడు “వెలికాఁడా! మేము క్షత్రి యులము కావునఁ బ్రతిగ్రహింపఁగూడదు. దానమును మాత్రమే చేయ వలసినది.” అని మాకు సమాధానముఁ జెప్పెను. ౧౬

లక్ష్మణేన సమానీతం వీత్వా వారి మహాయశాః,
 దౌపవాస్యం తదాఽకార్షి ద్రాఘవ స్సహ సీతయా. ౧౭
 తత స్తు జలశేషేణ లక్ష్మణోఽప్యకరో త్తదా,
 వాగ్యతా నై త్రయ స్సన్ధ్యాం సముపాసత సంహితాః. ౧౮

సౌమిత్రి స్తు తతః పశ్చాదకరోత్స్వస్తరం శుభమ్,
 స్యయమానీయ బర్హింషి క్షిప్రం రాఘవకారణాత్. ౧౯
 తస్మిన్సమావిశ ద్రామ స్స్వస్తరే సహ సీతయా,
 ప్రత్యుశ్య చ తయోః పాదా వచక్రామ లక్ష్మణః. ౨౦

ఏత త్త దిజ్గుదీమూలమిదమేవ చ తత్తృణమ్,
 యస్మిన్రామశ్చ సీతా చ రాత్రిం తాం శయితా వుభౌ. ౨౧
 నియమ్య పృష్ఠే తు తలాజ్గుళితవాక్
 శరైస్సుపూర్ణావిషధీ పర నైషః,
 మహాధను స్సజ్య ముపాహ్య లక్ష్మణో
 నిశామతిష్ఠ త్పరితోఽస్య కేవలమ్. ౨౨
 తత స్త్వహం చోత్తమచాపబాణధృత్
 స్థితోఽభవం తత్ర స యత్ర లక్ష్మణః,
 అతన్నిభిః జ్ఞాతిభిరాత్తకార్తుకై
 ర్షహేన్ద్రకల్పం పరిపాలయంస్తదా. ౨౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే సప్తాశీతితమస్సర్గః.

అష్టాశీతితమస్సర్గః

తచ్చుత్వా నిపుణం సర్వం భరత స్సహ మన్త్రిభిః,
 ఇజ్గుదీమూలమాగమ్య రామశయ్యామవేక్ష్య తామ్. ౧

మహాయతుఁడగు రాముఁడు అప్పుడు లక్ష్మణుఁడు దెచ్చియిచ్చిన జలంబుఁ ద్రావి, సీతయుఁ దానను ఉపవాసముండిరి. ౧౭

అంత నప్పుడు లక్ష్మణుఁడును రాముఁడు ద్రావి మిగిలినజలంబు ద్రావెను. వారలు మువ్వురును, మానంబు వహించి యేకాగ్రచిత్తులయి సంధ్య నుపాసించిరి. ౧౮

అటువెనుక లక్ష్మణుఁడు తానే శీఘ్రముగాఁ బోయి దర్శనం దెచ్చి రామనిశ్చింతకుఁ జక్కఁగా శయనంబు నేర్పఱిచెను. ౧౯

రాముఁడును సీతయును ఆదర్శశయనంబునం బవ్వలించిరి. లక్ష్మణుఁడు సీతారామలపాదంబులను గంగాతీరంబున నడచుటచే నంటుకొనిన మరద లోవునట్లు కడిగి యవ్వలికిఁ బోయి దూరంబునం గాచియుండెను. ౨౦

రాముఁడును సీతయు నిర్దురు నారామ్రయంతయు నీగారచెట్టుక్రింద నీదర్శనమైననే వరుండియుండిరి. ౨౧

శత్రువులం దపింపజేయుఁజెట్టి లక్ష్మణుఁడు, తలంబును మాస్తకవచ మునుధరించి బాణంబులచే నిండిన నమ్ములబొదులను పీఠనం గట్టికొని ఎక్కు వెట్టిన గొప్పధనువు హస్తమునం దాల్చి కొంచెమయినను గంటిపై తెప్పవేయక రామనిచుట్టుం దిరుగుచుఁ గాచియుండెను. ౨౨

అంత నప్పుడు నేను ధనుర్బాణంబులధరించి ధనుర్ధరులగు బంధువు లతోఁగూడినవాడనై లక్ష్మణుఁడున్నచోటనె యెమఱక దేవేంద్రసమానుఁ డగు రాముం బరిపాలింపుచు నుండిని. అని గుహుఁడు భరతునకుం జెప్పెను. ౨౩

ఇది యెనబదియేడవసర్గము.

ఎనుబదియొనిమిదవ సర్గము

భరతుఁడు మంత్రులతోఁగూడ గుహుఁడు చెప్పినమాట నంతయుఁ జక్కఁగా విని యాగారచెట్టుక్రిందికి వచ్చి యారామకయ్యంజూచి తల్లుల

అబ్రవీ జ్వరనీ స్సర్వా ఇహ తేన మహాత్మనా,
 శర్వరీ శయితా భూమావిదమస్య విమర్శితమ్. ౨
 మహాభాగకులీనేన మహాభాగేన ధీమతా,
 జాతో దశరథేనోర్వాన్యం న రామ స్స్వప్తు మర్హతి. ౩

అజినోత్తరసం స్తీర్ణే వరాస్తరణసంచయే,
 శయిత్యా పురుషవ్యాఘ్రః కథం శేతే మహీతలే. ౪

ప్రాసాదాగ్రవిమానేషు వలభీషు చ సర్వదా,
 హైమరాజతభామేషు వరాస్తరణశాలిషు. ౫

పుష్పసంచయచిత్రేషు చందనాగరుగన్ధిషు,
 పాణ్డురాభ్రప్రకాశేషు శుకసజ్జరుతేషు చ. ౬

ప్రాసాదవరవర్షేషు శీతవత్సు సుగన్ధిషు,
 ఉషిత్వా మేరుకల్పేషు కృతకాఞ్చనభిత్తిషు. ౭

గీతవాదిత్రనిర్ఘోషై ర్వరాభరణనిస్వనైః,
 మృదజ్వరశబ్దై శ్చ సతతం ప్రతిబోధితః. ౮

వన్దిభిర్వన్దితః కాలే బహుభి స్సూతమాగధైః,
 గాథాభిరనుచాపాభి స్తుతిభి శ్చ పరస్తపః. ౯

అశ్రద్ధేయ మిదం లోకే న సత్యం ప్రతిభాతి మా,
 ముహ్యతే ఖలు మే భావ స్స్వప్నాయ మితి మే మతిః. ౧౦

యందఱం దిలిచి “ఇచ్చట మహాత్ముడగు రాముఁడు రాత్రిఁ బరుండిన
 స్థలము. ఇది యతఁడు పరుండుటచే మర్దితంబయిన శయనము” అని చెప్పెను.

మహాభాగ్యవంతుడగు నిత్యైశ్వరువు సత్కులంబునఁ బుట్టినవాఁడును,
 మహాభాగ్యకాలియు, బుద్ధిమంతుఁడు నగు దశరథమహారాజుకడుపునం బుట్టిన
 రాముఁడు నేలం బరుండి నిద్రింపఁదగఁడు. 3

పురుషశ్రేష్ఠుడగు రాముఁడు ఇంతవఱకుఁజైన మేలయిన పర్వము
 వఱచినవియు నమూల్యంబులగు ననేకాస్తరణంబులు గలవియు నగు పర్వార్థ
 పర్యంకంబులం బరుండి యిప్పుడు నేలపై నెట్లు పరుండును? ౪

శత్రువులం దపింపఁజేయునట్టి రాముఁడు విమానాకారంబులగు ప్రాసాద
 శిఖరంబులందును మేడమీఁది గృహంబులందును గాంచనమయంబులును రజత
 మయంబులు నగు నేలలుగలవియు నుత్తమంబులగు నాస్తరణంబుల నొప్పు
 చున్నవియు నానావిధపుష్పంబులు చల్లఁబడియుండునవియుఁ జూడనాగరు
 ధూపంబుల సుగంధంబు గుబాఁచుచున్నవియుఁ దెల్లని మేఘంబుభాగి భాసిల్లు
 నవియు మనోహరంబులగు చిలకలపలుకులతో నొప్పుచున్నవియుఁ జల్లఁగా
 నుండునవియు మంచివాసనగలవియు బంగారుగోడలు గలవికావున మేరుపర్వ
 తంబులతోఁగల నున్నవియు నగు నుత్తమప్రాసాదంబులందునుబరుండి నానావిధ
 గీతంబులచేతను వీణాదివాద్యధ్వనులచేతను పరిచారికల మేఖలానూపురాద్యా
 భరణ ధ్వనులచేతను నిద్రమేల్కొని ప్రాతఃకాలంబున న్రుతిపాఠపఠును సూతు
 లును మాగధులు ననేకులు సేయు నానావిధస్తోత్రంబులు వినుచు నానందించు
 చుండెనే! ఇంక నదవిసేలలం బరుండి తుద్రమృగంబుల భయంకరారాపంబులకు
 మేల్కొని యేకాకియయి యెట్లుండును? ౫

ఇట్లు రాముఁడు నేలం బరుండుట మొదలగుదానియందు నా కెంత
 మాత్రము నవ్వుకము గలుగలేదు. ఇదంతయు సత్యముగా జరుగుచున్నదని
 నాకుఁ దోచలేదు. నామనసున కేమయిన శ్రమంబు గలిగినదేమో. లేక
 నా కెట్లు న్యున్న మే యయినదో! ౬

న నూనం దైవతం కించి త్కాలేన బలవత్తరమ్,
యత్ర దాశరథీ రామో భూమా వేవ శయీత సః. ౧౧

విదేహరాజస్య సుతా సీతా చప్రియదర్శనా,
దయితా శయితా భూమా స్నుషా దశరథస్య చ. ౧౨

ఇయం శయ్యా మమ భ్రాతృ రిదం హి పరివర్తితం,
స్థండిలే కఠినే సర్వం గాత్రై ర్విమృదితం తృణమ్. ౧౩

మన్యే సాభరణా సుప్తా సీతాఽస్మి ఇచ్ఛయనోత్తం,
తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతే సక్తాః కనకబిందవః. ౧౪

ఉత్తరీయ మిహఽసక్తం సువ్యక్తం సీతయా తదా,
తథా హ్యేతే ప్రకాశంతే సక్తాః కౌశేయతన్తవః. ౧౫

మన్యే భర్తు స్సుఖా శయ్యా యేన బాలా తపస్వినీ,
సుకుమారి సతీ దుఃఖం న విజానాతి మైథిలీ. ౧౬

హః హస్తాఽస్మి నృశంసోఽహం య త్సభార్యః కృతే మమ,
ఈదృశీం రాఘవశ్శయ్యా మధికేతే వ్యానాథవతీ. ౧౭

సార్వభౌమకులే జాత స్సర్వలోకస్య సమృతః,
సర్వలోకప్రియ స్త్యక్త్వా రాజ్యం సుఖ మచుత్తమమ్. ౧౮

కథ మింద్రివరశ్యామో రక్తాక్షః ప్రియదర్శనః,
సుఖభాగీ న దుఃఖార్హ శ్శయితో భువి రాఘవః. ౧౯

కాలమునకన్న దైవ మెంతమాత్రము బలిష్ఠముకాదు. కాలమేబలిష్ఠము. అట్టి దశరథమహారాజుకొడుగు రాముఁడు నేలవై బయండుచున్నాఁడే! ౧౧

జనకమహారాజుకొమార్తెయు దశరథమహారాజుకొడుగును రాముని ప్రియురాలను జూపరులకు సంతోషము గలిగించునదియు నగు సీతాదేవియు నేలవై బయండినదే! ౧౨

ఇది నాయన్నగారిపాపు. ఇదిగో ఆయనకతిసంబగు నేలయందు శ్రమ వశంబునఁ బొరలుటచే శయ్యారూపంబగు దర్భలన్నియు నలగియున్నవి. ౧౩

ఈ గొప్పపాపునందు సీతాదేవి మార్గశ్రమంబున నాభరణంబులు విడువక యాభరణంబులతోనే పయండినదని తలంచెదను. కావుననే యచ్చటచ్చట బంగారుపొడి యంటుకొనియున్నది. ౧౪

అప్పుడు సీతాదేవి యుత్తరీయ మీదఘృలందుఁ దగిలియుండినదనుట నష్టము. ఏలయనఁగా నచ్చటచ్చటఁ దగులుకొనియుండు పట్టుపోగులు ఎంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నవి. ౧౫

కోచసియయుఁ బతివ్రతయునగు సీతాదేవి బాలయుఁ గోమళాంగియు నయ్యు నేలవై నిట్టిశయనంబునం బయండి దుకిఖా బెఱుంగునని. కావున పతివ్రతలకు ఎచ్చటనైనను భర్తతోఁగూడఁ బయండుటయే సుఖకర మని తలంచెదను. ౧౬

నానిమిత్తమయి రాముఁడు భార్యతోఁగూడ ననాథయందోలి నిట్టి కఠినశయనంబునందుఁ బయండినాఁడు. కావున నేను మిక్కిలియుఁ బాపిష్ఠుఁడనైతిని! అయ్యో! ౧౭

చక్రవర్తులవంశంబునం బుట్టినవాఁడును సమస్తలోక సమృత్తుఁడును నమస్తజనులకుఁ బ్రియుఁడును ఇందీవరశ్యామలదేవాఁడును రక్తాంగనయనుఁ డును జూపరులకు సంతోషము గలిగించువాఁడును ఇట్లు జన్మంబునను గుణంబులను సౌందర్య సౌకుమార్యాదులవలనను సుఖంబు గొందుటకె తగినవాఁడును దుఃఖానర్థుఁడునగు రాముఁడు సుఖకరంబగు సుత్తమరాజ్యంబు విడిచి నేలవై నెట్లు పయండియుండెను? ౧౮, ౧౯

ధన్యః ఖలు మహాభాగో లక్ష్మణ శ్శుభలక్షణః,
భ్రాతరం విషమే కాలే యో రామ మనువర్తతే.

సిద్ధార్థా ఖలు వై దేహీ పతిం యానుగతా వనం,
వయం సంశయితా స్సర్వే హీనా స్తేన మహాత్మనా.

అకర్ణధారా పృథివీ శూన్యేవ ప్రతిభాతి మా,
గతే దశరథే స్వర్గం రామే చారణ్య మాశ్రితే.

నచ ప్రార్థయతే కశ్చిత్తనసాపి వసున్ధరామ్,
వనేఽపి వసత స్తస్య బాహువీర్యాభిరక్షితామ్.

శూన్యసంవరణారక్షా మయన్త్రితహయద్విపాం,
అపావృతపురద్వాగం రాజధానీ మరక్షితామ్.
అప్రహృష్టబలాం న్యూనాం విషమస్థా మనాన్వతాం,
శత్రవో నాభిమన్యంతే భటున్విషకృతా నివ.

అద్యప్రభృతి భూమా తు శయిష్యేఽహం తృణేషు
ఫలమూలాశనో నిత్యం జటాచీరాణి ధారయన్.

తస్మాన్మమత్తరం కాలం నివత్స్యామి సుఖం వనే,
తం ప్రతిశ్రవ మాముచ్య నాస్య మిథ్యా భవిష్యతి.

వసంతం భ్రాతు రర్థాయ శత్రుహ్నో మానువత్స్యతి

మహాభాగండును శుభలక్షణంబులు గలవాఁడు నగు లక్ష్మణుఁడు అన్నయగు రాముని ఆపత్కాలమునందు ఆశుసరించియున్నాఁడు కావున నతండు పుణ్యపంతుఁడు. ౨౦

సీతాదేవి పెనిమిటిని వెంటడించి యడవికిఁ బోయినది కావున నాచిత కృతార్థయయినది.

మనము అట్టిమహాత్ముడగు రామునిం బొసేయున్నాము. అతఁడు ఇంక మనల నంగీకరించునో అంగీకరింపఁడో యని సందేహముగా నున్నది. ౨౧

దశరథమహారాజు స్వర్గంబు నొంది రాముఁడును వనంబునకుఁ బోయినపిదప సీతామి యనాథయయి కర్షణార్థుఁడై యోడపడి నాకుఁ దోచుచున్నది. ౨౨

ఇట్లు రాజ్యం బంతయు నసాయకంబయినను, రాముఁడు వనంబునా నున్నను ఆతనిబాహువరాక్రమంబునకు భయపడి ఇరుగుపొరుగురాజు లెవ్వరును రామునిరాజ్యంబు సాక్రమింప మనమనందునైనను దలంపరు. ౨౩

ప్రాకారరక్షకులు లేనిదియు నన్నద్ధంబులుగాని గుఱ్ఱింబులును గజంబులును గలదియు తెఱవఁబడిన ద్వారంబులు గలదియు దుఃఖితంబులగు నైనన్యంబు గలదియు నిట్లు దుర్దశ నొంది రక్షణములేక యున్న యయోధ్య పట్టణమును శత్రురాజులు రామభయంబున విషంబు గలిసిన పిండివంటలం బోలే నిచ్చింపకున్నారు. ౨౪, ౨౫

నేను ఇదిమొదలు ఫలమూలంబులనే దినుచు నారవీరలు గట్టుకొని జటాధారుడనై యిట్లు నేలపైన నె శృణాంబులు పఱచుకొని వరుండెదను.

రాముఁడు చేసినప్రతిజ్ఞను నే నవలంబించి యిదివఱకుఁ గడచినది పోను ఇంక నుండవలసిన కాలం బంతయు ముఖంబుగా వనంబున నుండెదను. రాముని ప్రతిజ్ఞ యెంతమాత్రము అసత్యము కానేరదు. ౨౬

అన్నయగు రామునినిమి త్తమై వనంబుననున్న నారోగ్రాడ శత్రుఁ ఘ్నుఁడు నుండును.

864 అయోధ్యాకాండే - ఏకోననవతితమస్సర్గః స్కంధము

లక్ష్మణేన సహ త్వారోహ్య హ్యయోధ్యాం పాలయిష్యతి. ౨

అభిషేక్తున్తి కాకుత్స్థ మయోధ్యాయాం ద్విజాతయః,

అపి మే దేవతాః కుర్యు రిమం సత్యం మనోరథమ్.

౩

ప్రసాద్యమాన శ్శిరసా మయా స్వయం

బహుప్రకారం యది నాభిపత్స్యతే,

తతోఽనువత్స్యమి చిరాయ రాఘవం

వనే వసన్నార్హతి మా ముపేక్షితుమ్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేఽష్టాశీతితమస్సర్గః.

ఏకోననవతితమస్సర్గః

పుష్కరరాత్రింతు తత్రైవ గజ్జాకూలే స రాఘవః,

భరతః కాల్య ముగ్ధాయ శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్.

శత్రుఘ్నోఽత్తిష్ఠ కిం శేషే నిషాదాధిపతిం గుహం,

శీఘ్ర మానయ భద్రం తే తారయిష్యతి వాహినీమ్.

జాగర్త్సి నాహం స్వపిమి తమేవాఽద్యం విచిన్తయన్,

ఇత్యేవ మబ్రవీ ద్భ్రాతృ శత్రుఘ్నోఽపి ప్రచోదితః.

ఇతి సంవదతోరేవ మన్యోన్యం సరసింహయోః,

అగమ్య ప్రాజ్ఞలిః కాలే గుహా భరత మబ్రవీత్.

కచ్చిత్సుఖం నదీతీరేఽవాత్సీః కాకుత్స్థ! శర్వరీం,
కచ్చితే సహపై న్యస్య తావత్సర్వ మనామయమ్.

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా తత్తు స్నేహ దుదీరితం,
రామస్యానువశో వాక్యం భరతోఽపీద మబ్రవీత్.
సుఖా నశ్శర్వరీ రాజ! పూజితా శ్చాపి తే వయం,

గత్తాం తు నాభి ర్బహ్వీభి ర్దాశా స్సంతారయన్తు నః.

తతో గుహ స్సన్త్వరితం శ్రుత్వా భరతశాసనం,
ప్రతి ప్రవిశ్య నగరం తం జ్ఞాతిజన మబ్రవీత్.
ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్యధ్వం భద్ర మస్తు చ వ స్సదా,
నావ స్సమనుకర్షధ్వం తారయిష్యామ వాహినిమ్.

తే తథోక్తా స్సముత్థాయ త్వరితా రాజశాసనాత్,
పశ్చిన్నావాం శతాన్యాశు సమానిన్య స్సమన్తతః.

అన్యా స్స్వస్తికవిజ్ఞేయా మహాఘంటాధరా వరాః,
శోభమానాః పతా కాభి ర్యుక్తవాహః స్సుసంహతాః.

తత స్స్వస్తికవిజ్ఞేయాం పాణ్డ్యకంబళసంవృతామ్,
సనద్విఘోషాం కల్యాణీం గుహా నావ ముపాహరత్.

భరతుడా! నదీతీరంబున నీరాత్రి నీకు సుఖంబుగానే యుండినదా? నీకేమి నీనైస్యంబునకేమి యేమియు బాధ గలుగలేదుగదా? అని గుహుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౫

రామాధీనుడగు భరతుఁడు గుహుఁడు స్నేహంబునం బలికినమాటను విని యతనిం జూచి యిట్టిని చెప్పెను. ౬

నివాదరాజుడవగు గుహుఁడా! మాకు రాత్రి సుఖంబుగానే యుండి నది. మఱియు మమ్ము నానావిధంబులం బూడించిరావు.

చెంబడివారలు ఓడ లనేకంబులు దెచ్చి మమ్మందఱు ఈగంగానదిని మాత్రము దాటింపవలయును. అని భరతుఁడు గుహునితోఁ జెప్పెను. ౭

గుహుఁడు భరతుఁడు త్వరపడి యాశ్లాపించినమాటను విని మరలఁ బట్టణంబుఁ బ్రవేశించి తన బంధువులం జూచి యిట్టిని చెప్పెను. ౮

మేల్కొనుఁడు. రెండు. మీ కెప్పుడును మంగళంబు గలుఁగుగాక. ఓడలు దీసికొనిరండు. భరతాదులను విజుదాఁడింకము. అని గుహుఁడు బంధువులతోఁ జెప్పెను. ౯

అంత వారలు గుహునిమాటను విని రాజాజ్ఞవలన లేచి త్వరితంబుగా బోయి యచ్చటచ్చటనుండి యయిదునూఱులయోడలం దీసికొనివచ్చిరి. ౧౦

మఱియు నాయయిదువందలయోడలెగాక గొప్పగంటలుగట్టినవియు నుత్తమంబులును ధ్వజంబులం బ్రకాశించుచున్నవియు వైన మాయబడి కిడికీలంచి యుండుటచే యుక్తమయిన వాయుసంచారంబుగలవియుఁ జీలలు మొదలగునవి గొట్టి దృఢముగా నిర్మింపఁబడినవియు నగు స్వస్థికంబులను నోడలనుం దీసికొనివచ్చిరి. ౧౧

అంత గుహుఁడు స్వస్థికంబును పేరుగల యుక్తమంబులగు నోడలలొనొక్కతెల్లకంబితోఁ గప్పఁబడిన తలప్రదేశముగలదియు గంటలధ్వనులతో నొప్పుచున్నదియు సుందరంబు నగు నోడం దెచ్చెను. ౧౨

868 అయోధ్యాకాండే - ఏకోననవతితమస్పర్శః స్పర్శము,

తా మారురోహ భరతశ్శత్రుఘ్నశ్చ మహాబలః,

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యా శ్చాన్యా రాజయోషితః. ౧౩
పురోహిత శ్చ తత్పూర్వం గురవో బ్రాహ్మణా శ్చ యే,
అనన్తరం రాజదారాస్త తైవ శకటాపణాః. ౧౪

ఆవాస మాదీసయతాం తీర్థం చాప్యవగాహతామ్,
భాణ్డాని చాదదానానాం ఘోష స్త్రిదివ మస్పృశత్. ౧౫

పతాకిన్య స్తు తా నావ స్వయం దాశైరధిష్ఠితాః,
వహన్త్యో జన మాయాథం తదా సమేతు రాశుగాః. ౧౬
నారీణా మభివృణ్ణా స్తు కాశ్చిత్కాశ్చిచ్ఛ వాజినామ్,
కాశ్చి దత్ర వహన్తి స్త యానయగ్న్యం మహాధనమ్. ౧౭

తా స్తస్మి గత్వా పరం తీర మవరోష్ణ చ తం జనమ్,
నివృత్తగ కాణ్డచిత్రాణి క్రియన్తే దాశబంధుభిః. ౧౮

స వైజయంతా స్తు గజా గజారోహప్రచోదితాః,
తరన్త స్తస్మి ప్రకాశన్తే సర్వజా ఇవ పర్వతాః. ౧౯
నావ స్త్వారురుహు శ్చాన్యే ప్లవై స్తేరు స్తథా పరే,
అన్యే కుమ్భఘటై స్తేరురన్యే తేరు శ్చ బాహుభిః. ౨౦
సా పుణ్యా ధ్వజినీ గజ్ఞాం దాశై స్సన్తారితా స్వయమ్,
మైత్రే ముహూర్తే ప్రయయా ప్రయాగవన ముత్తమమ్. ౨౧

ఆశ్వాసయిత్వా చ చమాం మహాత్మా
నివేశయిత్వా యథోపజోషమ్,

ద్రష్టుం భరద్వాజ మృషిప్రవర్య
 మృత్విగ్మత స్స స్థరతః ప్రతన్తే.
 సబ్రాహ్మణియాశ్రమ మభ్యుపేత్య
 మహాత్మనో దేవపురోహితస్య,
 దదర్శ రమ్యాటజవృక్షవజ్రం
 మహద్వనం విప్రవరస్య రమ్యమ్.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనవతిలమస్సర్గః

న వ తి త మ స్స ర్గః

భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా శ్రోతా దేవ నరర్షభః,
 బలం సర్వ మవస్థాప్య జగామ సహ మన్త్రిభిః.
 పద్భ్యా మేవ హి ధర్మజ్ఞో న్యస్తశస్త్రపరిచ్ఛదః,
 వసానో వాససీ త్వామే పురోధాయ పురోధసమ్.
 తత స్సందర్శనే తస్య భరద్వాజస్య రాఘవః,
 మన్త్రిణ స్తా నవస్థాప్య జగామానుపురోహితమ్.

వసిష్ఠ మథ దృష్ట్వైవ భరద్వాజో మహాతపః,
 సచ్చాచాలాశనా త్కూర్ణం శిష్యా నర్ఘ్యమితి బ్రువత్.
 సమాగమ్య వసిష్ఠేన భరతేనాభివాదితః,
 అబుధ్యత మహాతేజా స్సుతం దశరథస్య తమ్.

తాభ్యా మర్ఘ్యం చ పాద్యం చ దత్త్వా పశ్చాత్ఫలాని
 అనుసూర్యాన్ చ ధర్మజ్ఞః పప్రచ్ఛ కుశలం కులే.

లచేఁ బ్రేరితుడై బుష్కేష్టఁడును అధికవయస్కుఁడు నగు భరద్వాజ మహర్షిం జూచుటకై పోయెను. ౨౨

ఆ భరతుఁడు సమస్త వేదవేత్తయును మహాసభావ్రుఁడును దేవపురోహితుఁడును బ్రాహ్మణోక్తముఁడు నగు భరద్వాజమహర్షి యాశ్రమంబు నొద్దకుఁబోయి యచ్చట రమణీయంబులగు ఋషిశాలలును నానావిధ పృక్షంబు లును గల రమణీయంబగు గొప్పవనముం జూచెను. ౨౩

ఇది యెరుబదితొమ్మిదవసర్గము.

తొంబదవసర్గము

పురుషశ్రేష్ఠఁడును ధర్మజ్ఞుఁడునగు భరతుఁడు కోనుదూరంబు ముందుగానే భరద్వాజమహర్షి యాశ్రమంబుం జూచి నైవ్యంబునంతయు నిలిపి ఆయుధంబులను ఆభరణంబులను విడిచి పట్టువస్త్రంబులను గట్టుకొని పురోహితుని ముందిఁబోని మంత్రులం గూడి యాశ్రమంబునకుఁ బోయెను. ౧, ౨

అంత భరతుఁడు భరద్వాజాశ్రమంబుం బ్రవేశించినపిదప మంత్రులనుం గూడ నిలిపి పురోహితుఁడగు వసిష్ఠునితోఁ గూడఁ దాను భరద్వాజుం జూడఁ బోయెను. ౩

అంత మహాశపస్వియగు భరద్వాజమహాముని వసిష్ఠమహర్షింజూచి ‘యర్హ్యంబు దె’పుని చెప్పఁచు శీఘ్రంబున నాననంబున నుండి లేచెను. ౪

మహాబ్రభావ్రుఁడగు నాభరద్వాజుఁడు వసిష్ఠునితోఁ జేరి యంత భరతుఁ డభివాదనంబుం జేసినపిదప సతఁడు దశరథపుత్రుడని యెఱింగెను. ౫

అంత ధర్మజ్ఞుఁడగు నా భరద్వాజుఁడు శ్రమంబున వసిష్ఠమహర్షికిని భరతునకును అర్హ్యపాద్యంబు లొసంగి ఫలంబుల నిచ్చి యంతట నందఱుఁ డేమందెకదా? యని యడిగెను. ౬

అయోధ్యాయాం బలే కోశే మిత్రేష్వపి చ మన్త్రిషు,

జానన్ దశరథం వృత్తం న రాజాన ముదాహరత్ .

2

వసిష్ఠో భరత శ్రేష్ఠం పప్రచ్ఛతు రనామయమ్,
శరీరేఽగ్నిషు సృజేషు శిష్యేషు మృగపక్షిషు.

౩

తథేతి తత్ప్రతిజ్ఞాయ భరద్వాజో మహాతపః,
భరతం ప్రత్యువాచేదం రాఘవన్నేహబధనాత్ .

౪

కిమిహఽగమనే కార్యం తవ రాజ్యం ప్రశాసతః,
ఏత దాచక్ష్య మే సర్వం నహి మే శుద్ధ్యతే మనః. ౧౦
సుషువే య మమిత్రఘ్నం కౌసల్యాఽనన్దవర్ధనమ్,
భ్రాత్ర సహ సభార్యో య శ్చిరం ప్రవ్రాజితో వనమ్. ౧౧
నియుక్తః స్త్రీనియుక్తేన పిత్రా యోఽసౌ మహాయశః,
వనవాసీ భవేతీహ సమాః కిల చతుర్దశ. ౧౨
కచ్చిన్న తస్యాసావస్య పాపం కర్తు మిహేష్యసి,
అకణ్ఠకం భోక్తుమనా రాజ్యం తస్మానుజస్య చ. ౧౩

ఏవ ముక్తో భరద్వాజం భరతః ప్రత్యువాచ హ,
పర్యశ్రునయనో దుఃఖా ద్వాచా సంసజ్జమానయా.

౧౪

మఱియు నయోధ్యయందును నైన్యంబునందును బొక్కినమునందును అన్నియు డేమంటెగదా? స్నేహితులును మంత్రులును డేమముగనున్నారా? అని యడిగెను. ౬

భరద్వాజుఁడు దశరథమహారాజు మృతిఁ బొందెనని యెఱింగిన వాఁడు 'కావున దశరథమహారాజు సమాచార మెత్తలేదు. ౭

అంతవసిష్ఠుఁడును భరతుఁడును "దేహమునందు ఆరోగ్యముగా నున్నదా? అన్నిహాత్రములు చక్కఁగాజరుగుచున్నవా? పృథ్వింబులు చక్కఁగా నున్నవా? శిష్యులు డేమంటుగానున్నారా? వనంబునందలివృక్షంబులును బక్షులును డేమంటుగా నున్నవా?" యని భరద్వాజు నడిగిరి. ౮

మహాతపశ్శాలియగు భరద్వాజుఁడు వసిష్ఠభరతులకు అన్నిటను డేమమె యని చెప్పి యంత రామునియందలి స్నేహంబున భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౯

నీవు రాజ్యంబుఁ బాలించువాడవు. ఇప్పు డిచ్చటి కేల వచ్చితివి? నాకు నవిస్తరముగాఁ జెప్పము. నామనంబునకు సంతయము గలుగుచున్నది.

కౌసల్యాదేవి శత్రువులను సంహరించువాఁడును సమస్తజాతువులకును బరమానందంబు గలిగించువాఁడు నగు నెవ్వనిం గన్నదో, యెవ్వఁడు భార్యతోను దమ్మనితోనుండు బహుకాల మరణ్యంబున నుండుటకుఁ బాపఁబడెనో, మఱియు నేమహాయశునిఁ దండ్రి దశరథుఁడు భార్యయాజ్ఞకు లోఁబడి "నీ విప్పుడే పోయి పదునాలుగుసంవత్సరంబు లడవిలోనుండు" మని యాజ్ఞాసిం చెనో, అట్టిపాపరహితుఁడగు రామునకును అశనిశమ్ముఁడు లక్షణానకును నీవు ఎదురులేక యెల్లప్పుడును రాజ్యంబు ననుభవించు గోరి ఏమియు నరకారంబు నేయంగోరవుగదా? అని భరద్వాజుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౧౦-౧౩

భరతుఁడు భరద్వాజుమహర్షి చెప్పినమాటను విని యిట్టిమాటలు విన వలసినచెన్నగదా యని దుఃఖితుఁడై కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లు గాఱు మాటలు దొట్టుపడ భరద్వాజుమహామునిం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౪

హతోఽస్మి యది మా మేవం భగవా నసి మన్యతే,
మత్తో న దోష మాశక్జ్ఞేనైవం మా మనుశాధి హి. ౧౫

న చైత దిష్టం మాతా మే య దవోచ న్నదన్తరే,
నాహమేతేన తుష్ట శ్చ న తవ్వచన మాదదే. ౧౬

అహం తు తం నరవ్యాఘ్ర! ముషయాతః ప్రసాదకః,
ప్రతినేతు మయోధ్యాం చ సాదౌ తస్యాభివద్ధితుమ్. ౧౭
త్వం మామేవం గతం మత్వా ప్రసాదం కర్తు మర్హసి,
శంస మే భగవ! న్రామః క్వ సమ్ప్రీతి మహీపతిః. ౧౮

వసిష్ఠాదిభి రృత్విగ్భి ర్యాచిత్ భగవాం స్తతః,
ఉవాచ తం భరద్వాజః ప్రసాదా ద్భరతం వచః. ౧౯

త్వయ్యేత త్పురుషవ్యాఘ్ర! యుక్తం రాఘవపంశజే,
గురువృత్తిర్దమ శ్చైవ సాధూనాం చానుయాయితా. ౨౦

జానే చైత న్ననఃస్థం తే దృఢీకరణ మ స్త్వీతి,
అపృచ్ఛం త్వాం తథాఽత్యర్థం కీర్తిం సమభివర్ధయత్. ౨౧

జానే చ రామం ధర్మజ్ఞం ససీతం సహ లక్ష్మణమ్,

అసౌ వసతి తే భ్రాతౌ చిత్రకూటే మహగిరౌ. ౨౨
శ్వస్తు గన్తాసి తం దేశం వసాద్య సహ మన్త్రిభిః,

భగవంతుడవగు నీవును నన్ను దోషినిగానే తలంతువేని నేను హతుఁడ-
నైతిని. నాయందు దోషం బుండునట్లు నాకెంతమాత్రము సందేహములేదు.
వర్షజ్ఞుడవగు నీ విట్లానతీయరాదు. ౧౫

నేను లేనప్పుడు నాతల్లి కైకేయి గావించినకార్యము; నేను గోరినది
కాదు. దానిచే నాకు సంలోమంబును గలుగలేదు. నేను దానికి సమ్మతింపను-
లేదు. ౧౬

నేను బురుషశ్రేష్ఠుఁడగు నారామునిఁ బ్రసన్నుం గావించికొని యతని
పాదంబులపైఁ బడి యతని నయోధ్యకుఁ గొనిపోవుటకై వచ్చినాను. ౧౭

భగవంతుడవగు భరద్వాజుఁడా! నేను వచ్చినకారణంబు నెదనుంచి
నన్నుగ్రహింపవలయు. భూనాయకుండగురాముఁ డిప్పు డెచ్చట నున్నాఁడు?
నాకుఁ జెప్పుము. అని భరతుఁడు భరద్వాజునితోఁ జెప్పెను. ౧౮

భగవంతుడగు భరద్వాజునుహర్షి వసిష్ఠవామదేవాదిబుద్ధిజ్ఞులు భర-
తునిదివ్యమయి యుగ్రహింపునుని ప్రార్థించుఁ బ్రసన్నుడైయాభరతుంజూచి.
యామాటం జెప్పెను. ౧౯

పురుషశ్రేష్ఠుడవగుభరతుఁడా! శ్రేష్ఠానువర్తనంబును ఇంద్రియనిగ్ర-
హంబును సత్పురుషుల ననుసరించుటయు, ఇవన్నియు రఘువంశంబునం బుట్టిన
నీకుఁ దగియున్నవి. ౨౦

నేను నీకుననులో నున్న యీసంగతిని యోగదృష్టిఁ దెలిసికొనియె-
యున్నాను. అయినను అది దృఢీకృతంబగుటకును, నీకు శ్రేష్ఠబ్రాత్రువర్త-
నంబునం గలుగు కీర్తిని మిక్కిలియు వృద్ధిబొందించుటకును నీ న్నట్టడితిని.

ధర్మజ్ఞుడగు రాముఁడును సీతాదేవియు లక్ష్మణుఁడును ఎచ్చట
నున్నారో ఆసంగతియు నాకుఁ దెలిసియున్నది. ౨౧

నీయన్న రాముఁడు చిత్రకూటంబును మహాపర్వతంబున నున్నాఁడు.
అచిత్రకూటపర్వతంబునకు శేఫు పోగలవు. ఇప్పు డెచ్చట మంత్రు-
లతోఁ గూడ నుండుము.

ఏతన్నే కురు సుప్రాజ్ఞ! కామం కామార్థకోవిద! ౨౩

తత స్తథేత్యేవ ముదారదర్శనః
ప్రతీతరూపా భరతోఽబ్రవీ ద్వచః,
చకార బుద్ధిం చ తదా తదాశ్రమే
నిశానివాసాయ సరాధిపాఽత్తజః. ౨౪

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే నవతితమస్సర్గః.

ఏ క న వ తి త మ స్స ర్గః.

కృతబుద్ధిం నివాసాయ తత్రైవ సముని స్తదా,
భరతం కైకయాపుత్రమాతిథ్యేన న్యమన్త్రయత్. ౧

అబ్రవీ ద్భరత స్త్వేనం “స న్విదం భవతా కృతమ్,
పాద్య మర్ఘ్యం తథాఽఽతిథ్యం వనే యదుపపద్యతే. ౨

అథోవాచ భరద్వాజో భరతం ప్రహసన్నివ,

జానే త్వాం ప్రీతిసంయుక్తం తుష్యే స్త్వం యేన కేవచిత్. ౩

నేనాయాస్తు తవై తస్యాః కర్తు మిచ్ఛామి భోజనమ్,
మమ ప్రీతి ర్యథా రూపా త్వ మర్హో మనుజుర్నభః! ౪

కిమర్థం చాపి నిక్షిప్య దూరే బల మిహాగతః,
తస్మాన్నేహోపయాతోఽసి సఖలః పురుషుర్నభః! ౫

భరతః ప్రత్యువాచేదం ప్రాజ్ఞలి స్తుం తపోధనమ్,

సనై నోఽన్యో నోపమాతోఽస్మి భగవన్! భగవద్భయాత్. ౬

రాజ్ఞా చ భగవన్నిత్యం రాజపుత్రేణ వా సదా,
యత్నతః పరిహర్తవ్యా విషయేషు తపస్వినః. ౭

వాజిముఖ్యా మచుష్యా శ్చ మత్తా శ్చ వరవారణాః,
ప్రచ్ఛాశ్య భగవన్! భూమిం మహతీ మనుయాన్తి మామ్.౮

తే వృక్షా నునకం భూమి మాశ్రమే షూటజాం స్తథా,
న హింస్య రితి తేనాహ మేక ఏవ సమాగతః. ౯

అనీయతా మిత స్సేనే త్యాజ్ఞప్తః పరమర్షిణా,
తత స్స చక్రే భరత స్సేనాయా స్సముపాగమమ్. ౧౦

అగ్నిశాలాం ప్రవిశ్యాథ పీత్వాఽపః పరిమృజ్య చ,
అతిథ్యస్య క్రియాహేతో ర్విశ్వకర్తాణ మాహ్వాయత్. ౧౧

అహ్వాయే విశ్వకర్తాణ మహం త్వష్టార మేవ చ,
అతిథ్యం కర్తు మిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్. ౧౨

అహ్వాయే లోకపాలాం స్త్రీన్ దేవాం ఛక్రముఖాం స్తథా,
అతిథ్యం కర్తు మిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్. ౧౩

భరతుడు అందులకుఁ జేమోడ్చుకొనించి యాభరద్వాజమహామనిం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

భగవంతుడవగు భరద్వాజుడా! నీకుఁ గోపంబు గలుగునను భయం బున నైన్యంబుఁ దీసికొని రాలెదు. ౬

భగవంతుడా! రాజుగాని రాజపుత్రుడుగాని ప్రయాణకాలంబునఁ దమదేశంబులఁ దపోధను లుండు మార్గంబు దప్పించి వారలకు సేనాదులచే బాధగలుగకుండునట్లు వేటుహర్దంబునం బోవలయును. ౭

భగవంతుడా! ఆశ్వుక్రమంబులును మనుష్యులును మదపుటేయంగు లును ఇట్లు అనంతనైన్యంబు అతివికాలంబుగా భూమి నావరించి నన్ను పెంజిం దించి వచ్చుచున్నది. ౮

అవన్నియు నిచ్చటికి వచ్చినవక్షంబున నాశ్రమంబునందలి వృక్షంబు లను సరస్సులను భూమిని బద్ధకాలలను నశింపఁ జేయకపోవని యాకారణంబున నే నొక్కఁడనై వచ్చినాను. అని భరతుడు భరద్వాజునితోఁ జెప్పెను. ౯

అంత, “సేన నిచ్చటికి రావలెను” అని భరద్వాజమహర్షి యాక్షా పేంప భరతుడు సేన నయ్యాశ్రమంబునకు రావించెను. ౧౦

అంత భరద్వాజమహామని యగ్నిహోత్రగృహంబునకుఁ బోయి ముష్టా తాపమించి రెండుమాటులు పెదవులు తుడిచికొని యాతిశ్యసన్నా హంబునకై విశ్వకర్తం బిలిచెను. ౧౧

సేను దక్షణంబుననై మహాగృహదుల నిర్మించునట్టి విశ్వకర్తం బిలుచు చున్నాను. భరతునకు నతని సేనకును ఆతిథ్యంబు సేయఁగోరియున్నాను. దానికిఁగా విశ్వకర్త గృహదుల నిర్మించుఁగాక. ౧౨

అట్లు యమ వరుణ కుబేరుల మువ్వర దిక్పాలకులను, దేవేంద్రాదిదేవ త్రులను బిలిచెదను. భరతునకును అతని సేనకును సాతిథ్యంబు గావించ వలెనని యున్నాను. పానికి వార లందఱుఁ దోడ్పడియుండురుగాక. ౧౩

ప్రాకోన్సితస శ్చ యా నద్యః ప్రత్యకోన్సితపవన చ,
పృథివ్యా మస్తరిక్షే చ సమాయా న్నద్వద్య సర్వశః. ౧౪

అన్యో స్త్వవస్తు మైరేయం సురా మన్యో స్సునిష్ఠితామ్,
అపరా శ్చోదకం శీత మితుకాణ్డారసోపమమ్. ౧౫

అహ్వాయే దేవగన్ధర్వా నిశ్శవావసుహవాహుహలాః,
తతై వాప్సరసో దేవీ ర్గన్ధర్వీ శ్చాపి సర్వశః. ౧౬

ఘృతాచీ మథ విశ్వాచీం మిత్రకేశీ మలమ్బుసామ్,
నాగదంతాం చ హేమాం చ హిమా మద్రిశ్యతస్థలామ్. ౧౭
శక్రం యా శ్చోపతిష్ఠన్తి బ్రహ్మాణం యా శ్చ యోషితః,
సర్వా స్తుమ్బురుణా సార్థ మాహ్వాయే సపరిచ్ఛదాః. ౧౮

వనం కురుఘ యద్దివ్యం వాసో భూషణపత్రవత్,
దివ్యనారీఫలం శశ్వత్తత్కౌటేర మిహౌ తు చ. ౧౯

ఇహ మే భగవాన్ సోమో విధత్తా మన్న ముత్తమమ్,
భక్ష్యం భోజ్యం చ చోష్యం చ లేహ్యం చ వివిధం బహు. ౨౦

విచిత్రాణిచ మాల్యాని పాదపప్రచ్యుతాని చ,
సురాదీని చ పేయాని మాంసాని వివిధాని చ. ౨౧

ఏవం సమాధినా యుక్త స్తేజసాఽప్రతిమేన చ,
శీఘ్రస్వరసమాయుక్తం తపసా చాబ్రవీ న్నునిః. ౨౨

భూమియందును అంతరిక్షంబునందును తూర్పుకట్టుగాఁ బాటునవి గాని పడమరకట్టుగాఁ బ్రవహించునవిగాని నదు తెన్నిగలవో అపన్నియు నొక్కమాటుగానే యిచ్చటి కిప్పుడు వచ్చుఁగాక. ౧౪

కొన్నినదులు జలంబునకు బదులుగా ఖడ్జూరాదులతోఁ జేసిన మైశ్రేయంబును మద్యంబు నొసంగుఁగాక కొన్ని మంచునర నొసంగుఁగాక. మఱికొన్ని నదులు చెఱుకురనంబువంటి చల్లని జలంబుల నొసంగుఁగాక.

మఱియు గానంబునేయుటకై దేవగంధర్వశాతులగు విశ్వావసువును మాహేయనువానిని హూహూ యనువానిని గంధర్వశాతులగు నప్పరసలను దేవశాతులగు నప్పరసలను అందఱును బిలిచెదను. ౧౬

మఱియు ఘృతాచి, విశ్వాచి, మిశ్రకేశి, యలంబున, నాగదంత, హేమపర్వతంబుననుండు హిమ వీరలుమున్నగునప్పరసలఁ బిలుచుచున్నాఁడు.

వియప్పరసలు దేవేంద్రుం గొలిచియుందురో, ఎవ్వరు బ్రహ్మదేవుని గొలిచియుందురో వారల నందఱును వారివృత్తీతాద్యుపకరణంబులతోను వారిగానశిక్షకుండగు తుంబురువుతోను గూడ రావించెదను. ౧౮

మంచువస్త్రా భరణంబులె పత్రంబులుగా నుత్తమవనికలె ఫలంబులుగాఁ గల్గి, యుత్తరకురుదేశంబునఁ జెన్నొందుచున్న దేవశార్వాంబగు మఱేదని చైత్రరథవనంబును ఇచ్చటి కేలెంచుఁగాక. ౧౯

భగవంతుడగు చంద్రుఁడు ఇచ్చట నాసిమిత్తమయి భక్త్యభోజ్య చోవ్యలేహ్యంబులను చతుర్విధాన్నంబులను ఒక్కొక్కటి వర్వేణ ననేక విధంబులుగా నుత్తమంబగు నన్నంబు యథేష్టంబుగాఁ గల్పించుఁగాక. ౨౦

మఱియు నోవధీకుండగు నాచంద్రుఁడు చెట్లనుండి యప్పుడుతోసిన నానావిధపుష్పమాలికలను, నానావిధపాన్ద్రవ్యంబులను, నానావిధమాంసంబులను ఒసంగుఁగాక. అని యాభరద్వాజుఁడు సుకల్పించెను. ౨౧

యోగబలంబును ఆశ్రమిమంబగు ప్రభాపంబును మహాతపశ్శునం గల యమ్మంద్రుఁడు శిక్షలయందుఁ జెప్పఁబడిన స్వరంబులతో నీమాటలం జెప్పెను. ౨౨

అయోధ్య—౪౪

మనసా ధ్యాయత ప్రసవ్య ప్రాజ్ఞఖస్య కృతాశ్చలేః,
అజన్తు స్తాని సర్వాణి దైవతాని పృథక్పృథక్. ౨౩

మలయం దద్దురం చైవ తత స్వేదనుదోఽనిలః,
ఉపస్పృశ్య వవో యుక్త్యా సుప్రియాణ్నా సుఖ శ్శివః. ౨౪

తతోఽభ్యవర్తస్త ఘనా దివ్యాః కుసుమవృష్టయః,
దివ్యదున్దుభిఘోష శ్చ దిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే. ౨౫

ప్రవపు శ్చోత్తమా వాతా నవృతు శ్చాప్సరోగణాః,
జగు శ్చ దేవగన్ధర్వా వీణాః ప్రముముచు స్వ్వరాః. ౨౬

స శబ్దో ద్యాం చ భూమిం చ ప్రాణినాం శ్రవణాని చ,
వివేశోఽచ్చరిత శ్శ్లక్ష్య సమో లయగుణాన్వితః. ౨౭

తస్మి న్నుపరతే శబ్దే దివ్యే శ్రోత్రసుఖే నృణామ్,
దదర్శ భారతం సైన్యం విధానం విశ్వకర్తణః. ౨౮

బభూవ హి సమా భూమి స్సమంతా త్పశ్య యోజనా,
శాద్యలై ర్భహుభి శ్చన్నా నీలవైడూర్యసన్నిభైః. ౨౯

తస్మి నిబ్లావ్యః కపిత్థా శ్చ పససా బీజపూరకాః,
అమలకోశ్య బభూవు శ్చ చూతా శ్చ ఫలభూషణాః. ౩౦

ఉత్తరేభ్యః కురుభ్య శ్చ వసం దివ్యోపభోగవత్,
అజగామ నదీ దివ్యా తీరజై ర్భహుభి ర్వృతా. ౩౧

చతుశ్శాలాని శుభ్రాణి శాలా శ్చ గజవాజినామ్,

ఆభరద్వాజనుహామని యిట్లు తూర్పుమొగంబై చేమోమ్మగీలించి
మనంబున ధ్యానింపుచుండగానే యాదేవత లంఘన పేజుపేజి సమ్మూళ
మంబునకు వచ్చి చేరిరి. ౨౩

అంత వాయువు మలయదుర్దురపర్వతములమీఁదుగా వచ్చి చెమటనీళ్ల
నార్పచు మంచి సువాసనతో నెట్టరకును సుఖంబు గల్గునట్లుగా మంగళకరం
బుగా వీచుచుండెను. ౨౪

అంత దేవతలు స్వర్గంబుననుండి పుష్పవర్షంబులు సాంద్రంబుగాఁ
గురిపించిరి. సమస్తైక్కులందును స్వర్గ భేరిధ్వజులు వివంబదుచుండెను. ౨౫

మిక్కిలియు సుఖకరంబుగా వాయువు వీచినది. ఆవృణలు ఆడిరి.
దేవగంధర్వులు పాడిరి. మఱియు వీణలు వాయిచిరి. ౨౬

నృత్యగీతవాద్యంబులచే బుట్టిన యాధ్వని, యతిహారంబులై శ్రుతి
సామ్యంబునను లయగుణంబునను ఒప్పుచు నాకాశంబు భూమియు వ్యాపించి
శ్రవణానందకరంబై చెలంగినది. ౨౭

శ్రవణానందకరంబగు నాదివ్యధ్వని నిలిచినంత నె భరతునినై నికులు
విశ్వకర్ముని నిర్దాణవై చిత్రంబుఁ జూడంగనిరి. ౨౮

భూమి యెటుచూచినను అయిదామడలవఱకు ఎశమాత్రమును మిట్ట
పల్లము లేక నీలవైడూర్యమణులపటి పచ్చికచే గవ్వబడినదిగా నైనది. ౨౯

ఆప్రదేశంబున మంచిఫలంబులుగల దివ్యవృక్షంబులును వెలగచెట్టును
బసవృక్షంబులును మాత్రం గవ్వవృక్షంబులును ఉసిరిగ చెట్టును మామిడిచెట్టును
ఉండినవి. ౩౦

ఉత్తరకురుదేశంబుననుండి దివ్యభోగద్రవ్యంబులుగల పైత్రరథవనం
బును వచ్చినది. దివ్యనదులును దీరంబులఁ బెక్కువృక్షంబుతో నొప్పుచు
నచ్చట నావిర్భవించినవి. ౩౧

స్వచ్ఛంబులగు నాలుగిండ్ల బవంతులును మేడలును రాజగృహంబు

హర్షప్రాసాదసమ్బాధా స్తోరణాని శుభాని చ. 32

సితమేఘనిభం చాపి రాజవేశ్య సుతోరణమ్,
దివ్యమాల్యకృతాకారం దివ్యగన్ధసముత్థితమ్. 33

చతురశ్ర మసమ్బాధం శయనాసనయానవత్,
దివ్యై స్సర్వరసై ర్యుక్తం దివ్యభోజనవస్త్రవత్. 34

ఉపకల్పితసర్వాన్నం ధౌతనిర్మలభాజనమ్,
క్లృప్తసర్వాసనం శ్రీమత్స్వాస్తీర్లశయనోత్తమమ్. 35

ప్రవివేశ మహాబాహు రనుజ్ఞాతో మహారిణా,
వేశ్యతద్రత్నసంపూర్ణం భరతిః కైకయాసుతః. 36

అనుజన్తు శ్చ తం సర్వే మన్త్రినా స్సపురోహితాః,
బభూవు శ్చ ముదాయుక్తా దృష్ట్వా తం వేశ్యసంవిధిమ్. 37

తత్ర గాజాసనం దివ్యం వ్యంజనం ఛత్రమేవచ,
భరతో మన్త్రిభి స్సార్థ మభ్యవర్తత రాజవత్. 38

ఆసనం పూజయామాస రామాయాభి ప్రణమ్య చ,
వాలవ్యజన మాదాయ న్యషీద త్సచివాసనే. 39

అనుపూర్వ్యాన్యన్నిషేదు శ్చ సర్వే మన్త్రిపురోహితాః,
తత్ర స్సేనాపతిః పశ్చాత్ప్రళస్తా చ నిషేదతుః. 40

అను ఏనుగులగట్టు గృహంబులును గుఱ్ఱంబులుగట్టు గృహంబులును మంగళ తోరణంబులును ఆవిర్భవించినవి. 3.1

మఱియు శరత్కాలమేఘంబుంబోలె ధవళంబును మంచిద్వారంబులు గలదియుఁ జల్లనిపుష్పమాలికలచే సలంకరింపఁబడినదియు దివ్యగంధంబు చల్లఁబడినదియుఁ జతురత్రాకారంబును నలివికొలంబును నానావిధంబులగు పాపులును ఆసనంబులును వాహనంబులును గలదియు సమస్తదివ్యసంబులతో నిండినదియు నానావిధములయిన యన్నంబులతోఁగూడినదియుఁ జక్కగాఁ గడుగలబడి నిర్మలంబయియుండు భోజనపాత్రంబులతో నొప్పుచున్నదియు వేఱువేఱు జక్కగా నేర్పఱుపఁబడిన భోజనస్నానాద్యానసంబులు గల దియు సుక్తమాస్త్రరణాస్త్రీర్ణంబగు సుక్తమళయసంబుతోఁ గూడినదియు నగు గొప్పరాజగృహంబు నొకటి యావిర్భవించినది. 33-34

మహాబాహుఁడగు కైకేయి గొడుగు భరతుఁడు భరద్వాజమహర్షిచే నాజ్ఞాపితుఁడై నానావిధోత్తమద్రవ్యసంయుతంబగు నాగృహంబుఁ బ్రసే శించెను. 35

అంకః ఋరోహితులును మంత్రులందఱును భరతుని వెంబడించి ప్రవేశించిరి. వార లాశ్చర్యకరంబగు నాగృహసంవిధానంబుఁ జూచి మహా సంతోషంబు నొందిరి. 36

భరతుఁడు ఆచ్చటనుండు దివ్యసింహాసనంబునకు పింజామరమనకును శ్వేతఘ్రత్రంబునకును రాజానకుం బోలె మంత్రులతోఁ గూడఁ బ్రదక్షిణంబు చేసెను. 37

అప్పుడు భరతుఁడు రాముం దలంచుకొని నమస్కరించి యాయన గూర్చుండఁదగిన యూసింహాసనంబుఁ బూరించి తాను జామరంబుఁ బట్టకొని మంత్రులు గూర్చుండఁదగిన యొకయాసనంబునఁ గూర్చుండెను. 38

అంత మంత్రులును ఋరోహితులును యథాక్రమంబుగాఁ గూర్చుండిరి. అటుపిమ్మట నేనానాయకుఁడును, అతనికిఁ బిమ్మట శివినాయకుఁడును గూర్చుండిరి. 39

తత స్తత్ర ముహూర్తేన నద్యః పాయసకర్ణమాః,
ఉపాతిష్ఠంత భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్.

౪౦.

తాసా ముభయతః కూలం పాణుమృత్తికలేపనాః,
రమ్యా శ్చాపసథా దివ్యా బ్రహ్మణ స్తు ప్రసాదజాః.

౪౧.

తే నైవ చ ముహూర్తేన దివ్యాభరణభూషితాః,
ఆగు ర్వింశతినాహస్తా బ్రహ్మణా ప్రహితాః స్త్రియః.
సువర్ణమణిముక్తేన ప్రవాళేన చ శోభితాః,
ఆగు ర్వింశతినాహస్తాః కుబేరప్రహితాః స్త్రియః.

౪౩

౪౪

యాభి ర్గృహీతః పురుష సోన్నాద ఇవ లత్యుతే,
ఆగు ర్వింశతినాహస్తా నన్దనా దప్పరోగణాః.

౪౫

నారద స్తుమ్భురు ర్దోషః ప్రవరా స్సూర్యవర్చసః,
ఏతే గన్ధర్వరాజానో భరతస్యగ్రతో జగుః.
అలమ్బుసా మిశ్రకేశీ పుణ్డరీకాఽథ వామనా,
ఉపానృత్యం స్తు భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్.

౪౬

౪౭

యాని మాల్యాని దేవేషు యాని చైత్రరథే వనే,
ప్రయాగే తాన్యదృశ్యంత భరద్వాజస్య తేజసా.

౪౮

బిల్వా మార్దణ్ణికా ఆసన్ శమ్యా గ్రాహ విభీతకాః,
అశ్వత్థా నర్తకా శ్చాప సభరద్వాజస్య తేజసా.

౪౯

అంత నప్పుడు స్వల్పకాలముననే భరద్వాజమహర్షి యాజ్ఞవలన ఊరాన్న మే బురదగాఁ గలయేఱులు భరతునిముందటం బ్రవహింప నారంభించి నవి. ౪౦

ఆనదుల చెడుగట్టులందును, భరద్వాజమహర్షి యనుగ్రహంబువలన, తెల్లనిపాలగారతోఁ గూడిన రమణీయంబులను దివ్యంబులు నగు గృహంబులు నావిర్భవించినవి. ౪౧

అక్షణంబుననే బ్రహ్మచేత్తనిదనువున దివ్యాభరణాలంకృతలగు నిరుపది వేలమంది యవ్వరసలు వచ్చిరి. ౪౨

అంతఁ గుబేరునివసువున సువర్ణాభరణంబులచేతను రత్నమయభూషణంబులచేతను ముక్తాఫలమయాభరణంబులచేతను బ్రవాళభూషణంబులచేతను ఆలంకృతలగు నిరుపది వేలమంది యవ్వరసలు వచ్చిరి. ౪౩

పురుషుఁ డెవ్వరిచేఁ గవుఁగిలిగఁబడినచో నున్నాదంబు నొందినట్లు షరవకుఁ డగునో అట్టియుత్తమలగు నవ్వరసలు ఇరువదివేలమంది నందనవనంబుననుండి దేవేంద్రునివసువున నేతెంచిరి. ౪౪

నారదుఁడును దురుకుఁడును గోవుఁడు నను నీగంధర్వరాజులు సూర్య నమానతేజంబున వెలుంగుచు భరతునిముందటం బొడిచి. ౪౫

అంత భరద్వాజమహర్షి యాజ్ఞవలన నలంబునయు మిశ్రకేశియుఁ బుండరీకయు వామనయు నను నీ యవ్వరసలు భరతునిముందటం బ్రస్త్రంబు గావించిరి. ౪౬

దేవేంద్రుని నందనవనంబునను గుబేరునిచైత్రరథవనంబునను ఏయే పుష్పంబులు గలవో అవ్వయు భరద్వాజప్రభావంబువలనఁ బ్రయాగక్షేత్రంబున నావిర్భవించియుండినవి. ౪౭

భరద్వాజమహర్షి యాజ్ఞవలన బిల్వవృక్షములు మృదంగంబులు వాయించినవి. తాండ్రచెట్లు తాళంబులు వాయించినవి. అశ్వశ్శివృక్షంబులు నృత్రంబు గావించినవి. ౪౮

తత స్సరశతాలా శ్చ తిలకా న క్తమాలకాః,
ప్రహృష్టాస్తత్ర సమేతుః కుబ్జా భూత్వాఽథ వామనాః. ౫౦

శింశుపామలకీజమ్భోవ్యయా శ్చాన్యః కాననేషు తాః,
మాలతీ మల్లికా జాతీ ర్వా శ్చాన్యః కాననే లతాః. ౫౧
ప్రమదా విగ్రహం కృత్వా భరద్వాజాశ్రమేఽవదత్,
సుగా స్సురాపాః పిబత పాయసం చ బుభుక్షి తాః. ౫౨
మాంసాని చ సుమేధ్యాని భక్ష్యంతాం యావ దిచ్ఛథ,

ఉచ్ఛాద్య స్నాపయన్తి స్త నదీతీరేషు వల్లుషు. ౫౩
అపేక్ష్కమేకం పురుషం ప్రమదా స్సప్త చాప్త చ,
సంవాహన్త్య సుమావేతు ర్నారోర్మ రుచిరలోచనాః. ౫౪
పరిమృజ్య తథాఽర్యోన్యం పాయయన్తి వరాజ్జనాః,

హయాన్ గజాన్ ఖరా నుష్టాన్ స్తథైవ సురభే స్సుతాన్.
అభోజయన్వాహనపాన్తేషాం భోజ్యం యథావిధి,

ఇతూన్తధు చ లాజాం శ్చ భోజయన్తి స్త వాహనాన్. ౫౬
ఇత్యౌకువరయోధానాం చోదయన్తో మహాబలాః,

నాశ్వబన్ధోఽశ్వ మాజానా న్నగజం కుజ్జరగ్రహః. ౫౭
మత్తప్రమత్తముదితా చమూ స్సా తత్ర సంబభౌ,

అంత భరద్వాజప్రభావమువలనసర్వవృక్షములును దాశవృక్షములును జొట్టుగుచ్చెట్టును గానుగుచ్చెట్టును కుబ్జవామనరూపంబులం దాల్చి లిరుగుచుండినవి. ౧౦

మఱియు నబ్ధరద్వాజాశ్రమంబున శిశుసావృక్షములును ఉసిరిగ చెట్టును జంబూవృక్షంబులును మఱియు నడవియందుఁ గల యితరవృక్షములును సన్నజాజి మల్లె జాజి మొదలగు నడవియందలి లతలును స్త్రీరూపంబులు దాల్చి భరతనై నికులకు నిట్టని చెప్పినవి. ౧౧

జమలారా! నారివారి కెంత కావలగునో అంత సారాయి ద్రాగు వారలు సారాయి ద్రాగుఁడు. భుజింపఁగోరువారలు యథేచ్ఛంబుగాఁ బాయ సంబుఁగ్రోలుఁడు. పరిశుద్ధంబులగు నీమాంసంబులకు భక్షింపుఁడు. అని యా స్త్రీరూపంబుదాల్చిన వృక్షంబులు చెప్పినవి. ౧౨

ఒక్కొక్కపురుషునికి ఏదెనిమిదియందీ స్త్రీలుచేరి నలుగురెట్టి రమణీయంబులగు నదితీరంబుల స్నానముసేయించిరి. ౧౩

సుందరంబులగు కండ్లుగల స్త్రీలు అంశం బాదసంవాహనంబుసేయుటకై వచ్చి యాపురుషులదేహమందలి తడియొల్లి వారలచేఁ బరస్పరము సురూపానంబు సేయించిరి. ౧౪

అంత భరద్వాజప్రభావంబున నేర్పడిన వాహనపాలకులు, గుఱ్ఱంబులకును ఏనుంగులకును గాడిదలకును ఒంటెలకును ఎద్దులకును యథాకాస్త్రముగా చానివానికిఁ దగినయాహారంబుల నొసంగిరి. ౧౫

బలవంతులగు వాహనపాలకులు భరతభటులయేనుగులు మొదలగు వాహనంబులం ద్రేరేపించుచు వానికిఁ చెఱుకుగడలకు దేనియగలసిన పేలాలను దినఁబెట్టిరి. ౧౬

గుఱ్ఱపువాఁడు తనగుఱ్ఱము సమాచారమునే మఱిచెను. ఏనుంగువాఁడును దనయేనుంగును విచారింపఁడయ్యె. ఆ సైనికు లాదఱుకు మడించి మధ్యపానంబున దేహంబు మఱచి స్రక్చందనవనితాదినమస్తభోగంబులఁ బరమశంకుప్తులయి యుండిరి. ౧౭

తర్పితా స్పర్షకామై స్తే ర క్తచన్దనరూపితాః. ౫౮

అస్పరోగణసంయుక్తా సై స్సన్యా వాచ ముద్వైరయన్,

నై వాయోధ్యాం గమిష్యామో నగమిష్యామ దణ్డకాన్. ౫౯

కుశలం భరతస్యాస్తు రామ స్యాస్తు తథా సుఖమ్,

ఇతి పాదాతయోధా శ్చ హ స్త్యశ్చారోహబద్ధకాః. ౬౦

అనాథా స్తం విధిం లభ్యా వాచ మేతా ముద్వైరయన్,

సమ్ప్రహృష్టా వినేదు స్తే నరా స్తత్ర సహస్రశః. ౬౧

భరతస్యానుయాతార స్వర్గోఽయ మితి చాబ్రువన్,

నృత్యన్తి స్త హసన్తి స్త గాయన్తి స్త చ సైనికాః. ౬౨

సమన్తా త్పరిధావన్తి మాలోఽపేతా స్సహస్రశః,

తతో భుక్తవతాం తేహం తదన్న మమృతోఽమమ్. ౬౩

దివ్యా నుద్వీక్ష్య భక్ష్యాం స్తా నభవ ద్భక్షణే మతిః,

ప్రేష్యాశ్చేట్యశ్చ వధ్యశ్చ బలస్థాశ్చ సహస్రశః. ౬౪

బభూవు స్తే భృశం దృష్టా స్సర్వే చాహతేవాససః,

కుశ్మరాశ్చ శిరోష్ఠా శ్చ గోఽశ్వా శ్చ మృగపక్షిణః. ౬౫

బభూవు స్సుభృతా స్తత్ర నాన్యో వ్యాన్య మకల్పయత్,

అట్టానైనికులు సమస్తభోగంబులను అనుభవింపుచు రక్షచందనాలం
కృతులయి యొక్కొకరు పెక్కుమంది యప్పరసలఁ గూడి పరమసత్యుష్టు
లయి యామాటం జెప్పిరి. ౫౮

మేము ఆయోధ్యకును బోము. దండకారణ్యంబునకును బోము. ఇచ్చ
టనె యుండెదము. భరతునకు క్షేమంబు గలుగుఁగాక. రాముండును సుఖ
పడుఁగాక. ౫౯

ఇట్లు పదాత్ములను గజసాములును అశ్వసాదులును ఏనుగులను
గుఱ్ఱింబులను గట్టుటమొదలగు పనిసేయువారలను భరద్వాజమహర్షి గావించిన
సత్కారంబు నొంది ప్రమత్తులయి తమకు నాథుఁడు లేడనుకొని స్వతం
త్రులవగిది నీమాటం జెప్పిరి. ౬౦

భరతునివెంటడివచ్చిన నైనికు లచ్చట వేటువేటుగాఁ జరమనుతుష్టు
లయి గట్టిగా నఱచుచు “ఇచే స్వర్గము. ఇంకకన్న వేటుస్వర్గ ముండదు” అని
చెప్పిరి. ౬౧

అనైనికు లందఱు మంచిపుష్పమాలికలు ధరించి గుంపులు గుంపులుగా
నృతంబు సేయుచును నవ్వుచును బాటలు పాడుచును నలుప్రక్కలకుం
బరుగులెత్తుచు నుండిరి. ౬౨

అంత వారలు అమృతంబువంటి యాయస్సంబును యశేష్ఠంబుగాఁ
దినియు దివ్యంబులగు నందలిభక్త్యంబులంజూచి దినివి చెందక మరలా దిన
సాగిరి. ౫౩-

ఆసేనయందలి పరిచారికులును దాసీలును నైనికాంగులును మఱియు
నందున్నవార లందఱును నూతనవస్త్రంబులు గట్టుకొని పరమగర్వితులయి
యుండిరి. ౬౩

ఆసేనయందు ఏనుగులును గాడిదలును ఒంటెలును గోవులును గుఱ్ఱము
లును మృగంబులును బక్షులును భరద్వాజమహర్షిప్రభావంబునం గలిగిన
పదార్థంబులచే మిక్కిలియుఁ దృప్తిఁజొందినవి. విడియు సెక్కుడును వేతే.

నా శుక్లవాసా స్తత్రాఽసీ తుధితో మలినోఽపివా. ౬౬
రజసా ధ్వస్తకేశో వా నరః కశ్చ దదృశ్యత,

అజై శ్చాపి చ వారాహై ద్విష్టానవరసంచయైః. ౬౭
ఫలనిర్యాహసంసిద్ధై స్సూనై ర్దన్ధసాన్నితైః,

పుష్పధ్వజవతీగ పూర్ణా శుక్లస్యాన్నర్య చాభితః. ౬౮
దదృశు ర్విస్తీతా స్తత్ర నరా లౌహీస్సహస్రశః,

బభూవు ర్వనపార్శ్వేషు కూపాగ పాయసకర్షమాః. ౬౯
తాశ్చ కామదుఘా గావః ద్రుమా శ్చాస న్నధుశ్చ్యుతః,

వాపోఽ మైరేయపూర్ణాశ్చ మృష్టమాంశచయై ర్వృతాః. ౭౦
ప్రతప్తపితరై శ్చాపి మాగ్ధమాయూఃకౌఘ్మైః,

పాత్రీణాం చ సహస్రాణి స్థాలీనాం నియుతాని చ. ౭౧
నృద్భదాని చ పాత్రాణి శాతకుమ్భమయాని చ,
స్థాల్యో కుమ్భయః కరమ్భశ్చ దధిపూర్ణా స్సుపంస్కృతాః. ౭౨

యావనస్థస్య గౌరస్య కఠిన్స్థస్య సుగన్ధినః,
వ్రాదాః పూర్ణా రసాలస్య దధ్నశ్చేత్సతస్య చాపరే. ౭౩
బభూవుః పాయస స్యాన్యే శర్కరాయాశ్చసంచయాః,

మఱియేకమాంబును జేయలేదు. అందఱు భరద్వాజానిచేతనే తృప్తిఁ
బొందింపఁబడిరి. ౬౪

ఆసేనయందు ఓక్కడైనను నల్లనిబట్టలు గట్టుకొనిగాని యాకలి
గొనిగాని ముఱికిదగిలిగాని యుండలేదు. అందఱును జెల్లనివస్త్రములుధరించి
మృష్టాన్నంబుఁ గడిచి కరమత్పప్పులయి స్వచ్ఛదేహులయ్యుండిరి. ఎవ్వఁ
డును ముఱికిదగిలిన వెద్రుకలతో నుండలేదు. అందఱుకను అభ్యంగస్నాన
మయి యుండినది. ౬౬

అనై నికలందఱు మేఠమాంసములతోను బదిమాంసములతోను ఉత్త
మంబులగు వ్యంజనంబులతోను శర్కరకలిపి సంస్కరింపఁబడిన ఫలరసముల
తోను నుగంధరసంబులతోఁ గూడిన సూపములతోను మంచితెల్లనియన్నము
తోను నిండి యసంఖ్యంబులుగా నున్నలోహపాత్రలు జూచి యత్వాశ్చ
ర్యంబు నొందిరి. ౬౭, ౬౮

అప్పు డరణ్యాంబునఁచుడు బావులన్నియుఁ బరమాన్నంబుతో నిండిన
వైనవి. అచ్చటియావులు ఎంతకోరినను అంత పాలుపితుకునవిగా నుండినవి.
అచ్చటివృక్షంబు లన్నియుఁ దేనియలు గాఱుచుండినవి. ౬౯

అచ్చటి నడబావులు మధ్యంబుతో నిండి కుండలాదుఁ జక్కఁగా
వండఁబడిన మృగమాంసము మయూరమాంసము కోడిమాంసము మొదలగు
సత్తమమాంసంబులచేఁ బరిశేష్టింపఁ బడియుండినవి. ౭౦

వేలకొలది యన్నపాత్రలును లక్షకొలది వ్యంజనపాత్రలును
కోటులకొలది బంగారుభోజనపాత్రలును శుభిమొదలగునవి వేసిచక్కఁగా
సంస్కరింపఁబడిన కెరుఁగుతో నిండిన పాత్రంబులును జిన్నపాత్రంబులును
నోరు కెడల్పుగల పెద్దపాత్రలును ఉండినవి. ౭౧, ౭౨

కొన్నిసరస్సులు అంతప్రాంతదియు నంత శ్రుతియుఁగాని తెల్లని
వెలగపండువాసనగల మంచిమజ్జితో నిండియుండినవి. కొన్ని శుభి పిప్పలి
మిరియాలు మొదలగునవి వేసి తాళింపుచేసినపెరుగుతో నిండియుండినవి.

కల్కాం శ్చుర్జకమాయాం శ్చ స్నానాని వినిధాని చ. ౭౪

దదృశు ర్భజనస్థాని తీర్థేషు సరితాం నరాః,

శుక్లానంశుమతశ్చాపి దన్తధావనసంచయాన్. ౭౫

శుక్లాం శ్చన్దనకల్కాం శ్చ సముద్దేష్వవతిష్ఠతః,

దృశా న్పరిమృష్టాం శ్చ వాససాం చాపి సఖ్యయాన్. ౭౬

పాదుకోపానహం చైవ యుగ్ధాని చ సహస్రశః,

అంజనీః కఙ్కతా మూర్ఖాం ఛస్త్రాణి చ ధనాంషి చ. ౭౭

మర్తత్రాణాని చిక్రాణి శయనా న్వాసనాని చ,

ప్రతిపానహ్రదా మ్బిల్లా స్థరోష్ట్రగజవాజినామ్. ౭౮

అవగాహ్య సుతీర్థాం శ్చ హ్రదాన్ సోత్పలపుష్కరాన్,

అకాశవర్షప్రతిమాన్ స్వచ్ఛతోయాన్సుఖిష్టవాన్. ౭౯

నీపచైడూర్యవర్ణాంశ్చ మృదూ న్యవసంచయాన్,

నిర్వాపార్థ్వాన్ పరూనాం తే దదృశు స్తత్ర సర్వశః. ౮౦

వర్షిర్యస్త మనుష్యాస్తే స్వప్నకల్పం తదదృశుతమ్,

దృష్ట్వాఽఽతిథ్యం కృతం తాదృగ్భరతస్య మహర్షిణా. ౮౧

ఇత్యేవం రమమాణానాం దేవానా మివ నన్దనే,

భరద్వాజశ్రమే రమ్యే సా రాత్రి ర్వ్యత్యవర్తత. ౮౨

మఱిగొన్ని స్వచ్ఛమయిన పెరుగుతోఁ బూర్ణములయి యుండినవి. కొన్ని పాయసపూర్ణములయినవి. శర్కరతోఁ గూడిన యవాపూసములు రామలు రామలుగా నుండినవి.

23

అసైనికులు నదీతీరములందుఁ బాత్రముల నుంచఁబడియున్న యామలక్యాదికల్కములను గంధమార్జితములను అట్లు నానావిధస్నానద్రవ్యములను జూచిరి.

24

అచ్చట నాసైనికులు నిర్మలములై కూర్మములతోఁ గూడిన వంతకాష్ఠములను సంపుటముల దుంచఁబడియున్న తెల్లనిచందనంబులను జక్కఁగాఁ దుడువఁబడిన నిర్మలములయియున్న అద్దములను వస్త్రసమూహములను లెక్కవేల పాపకోళ్లజతలను చెప్పబోళ్లను గాటుకబరణులను దున్నెలను మిసములఁ జక్కఁజేయు చిన్నదున్నెలను ఖడ్గాద్యాయుధములను ధనుస్సులను గవచములను నానావిధములగు శయనములను ఆసనములను గాడిదలు నొంటెలు నేనుగులు గుఱ్ఱములుఁ ద్రాగుటకై యేర్పరుపఁబడిన నీళ్లు నిండియున్న గుంటలను నల్లకలువలను గమలములను గలిగి యాకాశమువలె స్వచ్ఛములయిన నీళ్లు గలిగి యవగాహించి స్నానము సేయఁదగిన మంచి కేవులతో నొప్పుచు స్నానము సేయువారలకు సౌఖ్యము గలిగించునట్టి సరస్సులను నీవవై దూర్యములకుంబోలె వచ్చెగల్గి మృదువులయియున్న పశువులకై సంపాదించఁబడిన తృణసమూహములను వీని నన్నింటినిం జూచిరి. 25-౮౦

అసైనికులు, భరద్వాజచతుఃమునిభరతునకుఁ గావించిన స్వప్నసప్తకంఠుకు అత్యాశ్చర్యకరము నగు విచిత్రము కెన్నఁదైన విన్నదియుం గన్నదియుం గాని యనిర్వాచ్యములగు విందుం జూచి మిక్కిలియు సాశ్చర్యము నొందిరి.

నందనవనమునందు దేవతలు క్రీడించునట్లు, రమణీయములగు నభ్యుద్యాజాత్రమంబున సీతకారము ఆభరతునిసైనికులు, నానావిధక్రీడలం చేలుచుండగానే యారాత్రి గడచినది.

౮౨

ప్రతిజన్తు శ్చ తా నద్యో గన్ధర్వా శ్చ యథాగతమ్,
 భరద్వాజ మనుజ్ఞాప్య తా శ్చ సర్వా వరాజ్ఞవాః. ౮౩
 తదైవ మత్తా మదిరోత్కటా నరా
 స్త ధైవ దివ్యాగరుచన్దనోక్షితాః,
 త దైవ దివ్యా వివిధా స్సగుత్తమాః
 పృథక్ప్రక్రిణ్వా మనుజైః ప్రమర్దితాః. ౮౪
 ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకనవతితమస్సర్గః.

ద్వి న వ తి త మ స్స ర్గః

తత స్తాం రజనీ ముష్య భరత స్సపరిచ్ఛదః,
 కృతాతిథ్యో భరద్వాజం కామాదభిజగామ హా. ౧
 తమృషిః పురుషవ్యాఘ్రం సౌజ్ఞలిం ప్రేక్ష్య చాఽగతమ్,
 వాతాగ్నిహోత్రో భరతం భరద్వాజోఽభ్యభాషత. ౨
 కచ్చి దత్ర సుఖా రాత్రి స్త వాస్తద్విషయే గతా,
 సమగ్ర స్తే జనః కచ్చిదాతిథ్యే శంస మేఽనఘః. ౩

త మువాచాజ్ఞలిం కృత్వా భరతోఽభిప్రణమ్య చ,
 ఆశ్రమా దభినిష్క్రీంత మృషి ముత్తమతేజసమ్. ౪

సుఖోషితోఽస్తి భగవ! సమగ్రబలవాహనః,
 తర్పిత స్సర్వాకామై శ్చ సామాత్యో బలవ త్వయా. ౫

అంత నానదులును దేవగంధర్వులను ఆయుక్తమస్త్రీలను అందఱును భరద్వాజమహామునిని వీడ్కొని వచ్చిరిలినే తమకమనెలవులకుం బోయిరి.

తెల్లవాఱిన విష్ణుటనుం గూడ మఱుమ్ములు ఆప్రకారంబుననే మద్య మదంబుచే మోహితులయి, యదేప్రకారంబున దివ్యాగరుచందశాలంకృతులయి యుండిరి. మఱియు దివ్యంబులగు పుష్పమాలికలును అదేప్రకారంబున నచ్చుటచ్చుట వెదచల్లఁబడి నలిగిపోయి యుండినవి. రాక

ఇది తొంబదియొకటవసర్గము.

తొంబదిరెండవసర్గము

అంత భరతుఁడు సవరినారుడై యాలిక్ష్మంబు వదసి రాముం జూచు కోర్కెచే భరద్వాజమహామునియొద్దకుఁ బోయెను. ౧

భరద్వాజమహర్షి యగ్నిహోత్రకార్యం బయినవిష్ణుటఁ దనయొద్దకు వచ్చి చేమోడ్చు గీలించి నిలువఁబడియున్న పురుషశ్రేష్ఠుడగు నాభరతుం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨

పావరకీతుండవగు భరతుడా! నీకు మాయాశ్రమంబున నీరాత్రి సుఖంబుగానే యుండినదామేమి? నేను గావించిన యాలిక్ష్మంబునకు నీనైనికు లందఱుఁ దభులయి యున్నారాయేమి? ఇది నాకుఁ జెప్పుము. అని భరద్వా జుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౩

భరతుఁడు, ఈ ప్రకారము చెప్పి తనవెంటి నాశ్రమంబు వెదలవచ్చిన మహాప్రభావఁడగు నాభరద్వాజమహర్షికిఁ జేమోడ్చుగీలించి నమస్కరించి యిట్లని చెప్పెను. ౪

భగవంతుడవగు భరద్వాజుడా! నేనును నామంత్రులును నానైనికు లును గుఱ్ఱంబులు మొదలగు నాహంబులును సమస్తకామంబులచేతను దృక్కిం దిరియున్నాము. ౫

అమోఘ్య—౩7

అనేతక్లమసంతాపాః సుభిక్షో స్సుప్రతిశ్రయాః,
అపి ప్రేష్యా నుపాదాయ సర్వే స్తసుసుఖోపితాః.

౬

ఆమస్త్రయేఽహం భగవన్! కామం త్వా మృషిసత్తమ!,
సమీపం ప్రస్థితం భ్రాతృ చైత్రేణోక్ష్య చతుషా.

౭

ఆశ్రమం తస్య ధర్తజ్ఞ! ధార్తికస్య మహాత్మనః,
ఆచక్ష్య కతమో మార్గః కియా నితి చ శంస మే.

౮

ఇతి పృష్ట స్తు భరతం భ్రాతృదర్శనలాలసమ్,
ప్రత్యువాచ మహాతేజా భరద్వాజో మహాతపాః.

౯

భరతార్థతృతీయేషు యోజనే వ్యజనే వనే,
చిత్రకూటో గిరి స్తత్ర రమ్యనిర్దర కాననః.

౧౦

ఉత్తరం పార్శ్వ మాసాద్య తస్య మన్దాకినీ నదీ,
పుష్పితద్రుమసంఘాన్నా రమ్యపుష్పిత కాననా.

౧౧

అనస్తరం తత్సరిత శ్చిత్రకూట శ్చ పర్వతః,
తయోః పర్ణకుటీ తాత! తత్ర తౌ వసతో ధృవమ్.

౧౨

దక్షిణే నైవ మార్గేణ సవ్యదక్షిణ మేవ వా,
గజవాజిరథాక్షీర్ణాం వాహినీం వాహినీపతే!.

౧౩

వాహయస్య మహాభాగ! తతో ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్,

మావరిచారకుల నారంభించి, మేమందఱును గతశ్రమలమయి గత సంతాపలమయి మంచిభక్త్యంబులఁ దిని మంచిగృహంబుల మిక్కిలియు సుఖంబుగా నుంటిమి.

2

భగవంతుఁడవు ఋషిశ్రేష్ఠుఁడవు నగుభరద్వాజుఁడా! నిన్ను వినయంబున వీడ్కొనెదను. నేను నాయన్నసమీపంబునకుఁ బోవుచున్నాను. నన్ను స్నేహదృష్టి జూడుము.

3

భర్తృజ్ఞుఁడవగు భరద్వాజుఁడా! భార్గికుఁడును మహాత్ముఁడునగు నారాముఁడుండు నాశ్రమంబు నాకుఁ జెప్పుము. అది యిచ్చటి కెంతదూరము? అచ్చటికిఁ బోవుమార్గమెది? ఇదంతయు సరిస్తరయుగాఁ జెప్పుము. అని భరతుఁడు భరద్వాజునితోఁ జెప్పెను.

4

మహాతేజుఁడును మహాతపశ్శాలియు నగు భరద్వాజమహామని భరతుఁడు చెప్పినది విని యన్నం జూచుటకుఁ దొందరపడుచున్న భరతుం జూచియిట్లుని చెప్పెను.

5

భరతుఁడా! నిర్జనంబగు వనంబునందు కెందున్నతామడ దూరంబు పోయిన వెనుక సుందరంబులగు నెత్తంబులును వనంబులునుం గల చిత్రకూటంబును నొక్కపర్వతం బున్నది.

6

ఆచిత్రకూటపర్వతంబున కుత్తరపార్శ్వంబునఁ దీరంబులఁ బుష్పితవృక్షంబులు గలదియుఁ జక్కగాఁ బుష్పించియుండు వనంబులు గలదియు నగు మందాకినియును నొక్కనది యున్నది.

7

నాయనా! ఆమందాకినదికిఁ బ్రక్కనె చిత్రకూటపర్వతమున్నది. అందురామలక్ష్మణులవర్ణకాల. ఆవర్ణకాలయందు నా రున్నాడు. నిశ్చయము.

నేనానాయకుఁడవు మహాభాగుఁడవగు భరతుఁడా! నీ విచ్చటనుండి దక్షిణదిక్కుగాఁ బోవుమార్గంబునంగాని నిర్మితిదిక్కునఁ బోవుమార్గంబునంగాని యేది నేననడచుటకు యుక్తముగా నున్నదోఆమార్గంబున రథగజతురంగ సమూహసాయుతంబగు నైస్యంబుఁ గొనిపోవు. అంత రాముం జూడగలవు. అని భరద్వాజుఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను.

8

ప్రయాణ మితి తచ్చుత్త్వా రాజరాజస్య యోషితః. ౧౪
హిత్యా యానాని యానార్హాబ్రాహ్మణం పర్యవారయన్,

వేపమానా కృశా దీనా సహ దేవ్యా సుమిత్రయా. ౧౫
కౌసల్యా తత్ర జగ్రహ కరాభ్యాం చరణౌ మునేః,

అసమృద్ధేన కామేన సర్వలోకస్య గర్హితా. ౧౬
తైకేయా తస్య జగ్రహ చరణౌ సవ్యపత్రపా,

తం ప్రదక్షిణ మాగమ్య భగవన్తం మహామునిమ్. ౧౭
అదూరా ద్భరత స్త్రైవ తస్థా దీనమనా స్తదా,

తతః పప్రచ్ఛ భరతం భరద్వాజో దృఢవ్రతః. ౧౮

విశేషం జ్ఞాతు మిచ్ఛామి మాత్రాణాం తవ రాఘవ!

ఏవ ముక్త స్తు భరతో భరద్వాజేన ధార్మికః. ౧౯
ఉవాచ స్రాజ్ఞలి ర్భూత్వా వాక్యం వచనకోవిదః,

యా మిమాం భగవన్! దీనాం శోకానశనకర్మితామ్. ౨౦
పితు ర్హి మహిషీం దేవీం దేవతా మివ పశ్యసి,

ఏషా తం పురుషవ్యాఘ్రం సింహా విక్రాంతగామినమ్. ౨౧
కౌసల్యా సుఖవే రామం ధాతార మదితి ర్యథా,

అస్యా వామభుజం శ్లిష్టా యైషా తిష్ఠతి దుర్శనాః. ౨౨

ఇట్లు ప్రయాణవార్త విని, దశరథుడు హాసభార్యలు కొనల్యమొదలగు
చారలు వాహనంబులు విడువఁదగనివారలయ్యు వాహనంబులు డిగ్గిసమస్కా
రంబు సేయుటకై భరద్వాజమహర్షిని బరివేష్టించిరి. ౧౪

అందుఁ బుత్రదుఃఖంబునం గృహించి దీనయయి యున్న కొనల్యజేవి
గడగడవడంకుచు, సుమిత్రతోఁ గూడ భరద్వాజమహర్షుని పాదంబులఁ జేతులం
బట్టుకొని నమస్కారము చేసెను. ౧౫

అంత నిష్ఫలయైన కోరికఁ గోరి సమస్తభావంబులకును నిందిత
యయిన కైకేయి యంతటి యకార్యంబు గావించిన తన్నేమందురో యని
సిగ్గు గదుర నమ్మునీం ద్రుని పాదంబులకు నమస్కరించెను. ౧౬

అప్పు డాకైకేయి దీనయయి కొనల్యదులుంటోలె భరద్వాజానెదుట
నిలువ మొగంబులేక భగవంతుడగు నమ్మహర్షుని బ్రక్షిణించుసాకున, భర
తుని సమీపంబునకు వచ్చియుండినది. ౧౭

అంత దృఢప్రతుండగు భరద్వాజమహర్షుని భరతుం జూచి యట్లుని
యడిగెను. ౧౮

భరతుడా! నీకల్లులతో వారివారిపేళ్లు మొదలగునవి తెలియం
గోరెదఁ జెప్పుము. అని భరద్వాజుఁడు భరతు నడిగెను.

మాటలు చెప్పుటయందుఁ బండితుండగు భరతుండు బుద్ధిమంతుడగు
భరద్వాజమహర్షుని చెప్పినమాటను విని చేమోడు గీలించి యామాటఁ
జెప్పెను. ౧౯

భగవంతుడవగు భరద్వాజుడా! ఇదిగో దుఃఖతయయి దుఃఖంబు
చేతను భోజనంబులేమిచేతను గృహించి దేసతయంటోలె నున్నదే; ఈవిడ
నాశంధ్రీ కగ్రభార్య. ఈవిడపేరు కొనల్య. పురుషశ్రేష్ఠుఁడును సింహంబు
వలెఁ బరాక్రమయుక్తంబుగా నడచువాఁడునగు నారాముఁడు ఈవిడకుమా
రుడె. ౨౦, ౨౧

దుఃఖతయయి యడవియందు రాలినవూలుగల కొండగోగుకొమ్మవలె

కర్ణికారస్య శాఖేవ శీర్ష్ణపుష్పా వనాన్తరే,
 ఏతస్యా స్తు సుతౌ దేవ్యాః కుమారౌ దేవవర్ణినౌ. ౨౩
 ఉభౌ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ వీరౌ సత్యపరాక్రమా,
 యస్యాః కృతే సరవ్యాహ్రా జీవనాశ మితో గతౌ. ౨౪
 రాజా పుత్రవిహీన శ్చ స్వర్గం దశరథో గతః,
 క్రోధనా మకృతప్రజ్ఞాం దృష్టాం సుభగమానినీమ్. ౨౫
 విశ్వరూపకామాం కై కేయీ మనార్యా మార్యరూపిణీమ్,
 మమైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయామ్. ౨౬
 యతో మూలం హి పశ్యామి వ్యసనం మహా దాత్తనః,

ఇత్యుక్త్వా సరశాద్ధూలో బాష్పగద్గదయా గిరా. ౨౭
 నిశశ్వాస స తామ్రాక్షః క్రుద్ధో నాగ ఇవ శ్వసన్,

భరద్వాజో మహర్షి స్తం బ్రువన్తం భరతం తథా. ౨౮
 ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధి రిదం వచన మర్థవత్ ,
 న దోషేణావగన్తవ్యా కై కేయీ భరత! త్వయా. ౨౯
 రామప్రవ్రాజనం హ్యేత త్సుఖోదరకం భవిష్యతి,
 దేవానాం దానవానాం చ ఋషీణాం భావితాత్మనామ్. ౩౦
 హితమేవ భవిష్యద్ధి రామప్రవ్రాజనా దిహ,

అభివాద్య తు సంసిద్ధః కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణమ్. ౩౧
 ఆమన్త్య భరత నై నన్యం యుజ్యతా మి త్యేచోదయతో,

దీనయయి యాకాసల్యయెడనుచేయింబట్టుకొనియున్నదే; యాబిడ సుమిత్ర. అశ్వినీదేవతలతో సమానులును సత్యపరాక్రములు నగు లక్షణకత్తు ఘ్నులిర్వురును ఈబిడకొడుకులు. ౨౨-౨౩

అవ్వ తెనిమి త్తమయి పురుషశ్రేష్ఠులగు రామలక్ష్మణులు మహారణ్యంబు నకుఁ దోయి జీవనాశంబు నొందినట్లయిరో దశరథమహారాజును గొడుకులను విడిచి స్వర్గంబు నొందెనో మఱియు నెవ్వ తెవలన నా కిట్టి మహాదుఃఖంబు సంభవించెనో అట్టికోపస్వభావురాలును మిథిలేనివీయు సౌందర్యంబు గలదాననని గర్వించియొప్పుదియు వైశ్వర్యంబుఁ గోరువదియు దుష్టురాలును యోగ్యురాలువలెఁజూపట్టనదియుఁ గ్రూరురాలును బాపంబునేయు స్వభావంబు గలదియు నగు నాకల్లి కైకేయి యాబిడ. అని భరతుఁడు భరద్వాజునితోఁ జెప్పెను. ౨౪-౨౬

పురుషశ్రేష్ఠుడగు నాభరతుఁడు కన్నుల నెఱ్ఱెదనంబును దగ్గులైకయును గదుర సీత్రకారము చెప్పి కోపంబునొందిన సర్పంబుకరణి నిట్టార్పులు విడుచుచు నుండెను. ౨౭

మహామిథికాలియగు భరద్వాజమహాముని యట్లు చెప్పుచున్న యాభరతుంజూచి అధికార్థంబుగల యామాటం జెప్పెను. ౨౮

భరతుడా! ఏవు కైకేయియందు దోషంబున్నదని తెలంపవలదు. ౨౯

రాము నడవికిఁ బంపుటవలన నింకముందుఁ జాలసఖంబులుగలుగును.

ఇప్పుడు రాముడవికిఁబంపుటవలన, దేవతలకును దానవులకును మహత్తవేత్తలగు ఋషులకును హితమే కలుగగలదు. కావున వైవప్రేరితయయి కైకేయి యట్లు చెప్పినది కాని వేఱుకాదు. అని భరద్వాజమహాముని భరతునితోఁ జెప్పెను. ౩౦

భరతుఁడు భరద్వాజమహర్షికి నమస్కరించి యాశీర్వాదంబు గొని యాయనకుఁ బ్రదక్షిణంబు గావించి నైస్యంబుఁ బిలిచి ప్రయాణంబునకు నన్నాహంబు గానింపుఁ డనియాజ్ఞాపించెను. ౩౧

తతో వాజిరథాన్ యుక్తాన్ దివ్యాన్తే మపరిష్కృతాన్. 3౨
 అథ్యారోహ త్ప్రియాణాం బహూన్ స్వహువిధో జనః,
 గజకన్యా గజా శ్చైవ హేమకన్యాః పతాకినః. 33
 జీమూతా ఇవ ఘుర్తాన్తే సఖోషా స్సమ్మితస్థిరే,

వివిధాన్యపి యానాని మహాన్తి చ లఘూని చ. 3౪
 ప్రయయు స్సుమహాన్తాణి పాదైరేవ పదాతయః,
 అథ యానప్రవేక్షేస్తు కౌసల్యాప్రముఖాః స్త్రీయః. 3౫
 రామదర్శనకాక్షిణ్యః ప్రయయు ర్దుదితాస్తదా,
 చంద్రగ్రతరుణాభాసాం నియుక్తాం శిబికాం శుభామ్. 3౬
 ఆస్థాయ ప్రయయా శ్రీమా న్భరత స్సపరిచ్ఛదః,
 సా ప్రయాతా మహాసేనా గజవాజిరథాకులా. 3౭
 దక్షిణాం దిశ మావృత్య మహామేఘ ఇవోత్థితః,
 వనాని తు వ్యతిక్రమ్య జాప్తాని మృగపక్షిభిః. 3౮
 గణ్ఠాయాః పరవేలాయాం గిరిష్వపి నదీషు చ.

సా సమ్ప్రిహృష్టద్విపవాజయోధా
 విత్రాసయన్తీ మృగపక్షిసజ్ఘా,
 మహా ద్వనం త త్ప్రితిగాహమానా
 రరాజ సేనా భరతస్య తత్ర.

3౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్విపవాతమ స్సర్గః.

త్రిణవతితమస్సర్గః

తయా మహత్యా యాయిన్యా ధ్వజన్యా వనవాసినః,
 అర్ధితా యాథసా మత్తా సయాథా సమ్ప్రిదుదువుః.

౧

అంత సేనయందలిజనులు పరునచుయి నానావిధంబులుగా బాగా రముచే నలంకరింపఁబడిన దివ్యంబులయినగుజ్జపుబుద్ధ నెక్కిరి. 32

అంత నాండ్రుచుండును మగయేచుండులును బాగారముతోఁ జేయఁ బడిన నడిమిత్రాతితోను దెక్కంబులతోనుసూడినవై వర్షకాలాబునమేఘం బులువలె గర్జించుచు బయలుదేరినవి. 33

పెద్దవియ్యఁ జిన్నవియ్య నానావిధములయినయుత్తమములగు వాహ నములు బయలుదేరినవి. పథాతులు పాదంబులనే నడచుచుఁ బోయిరి. 34

అంత నవ్వడు కౌసల్యమొదలగు స్త్రీలును, రాముం జూడఁగలుగునని సంతృప్త్యలయి యుత్తమంబులగు వాహనంబుల నారోపించి పోయిరి. 35

శ్రీమంతుడగుభరతుఁడు చంద్రచూర్మ్యుల కాంతివంటి కాంతిగలదియు మంగళకరంబునగు సజ్జీకృతంబయినవల్లకినెక్కిపరివారసమేతుడైపోయెను. 36

ఏనుగులును గుఱ్ఱంబులును రథంబులును మొదలుగా నిండియున్న యాచుహాసేన గంగానదిదక్షిణపుగట్టునందు ఉత్తరదిక్కుననుండి దక్షిణ దిక్కునకు వచ్చుచుహామేఘంబుకరణి, దక్షిణదిక్కు నావరించి పర్వతంబులం దును నదులందును మృగంబులతోను జంతులతోనుం సూడిన వనంబుల నలెక్ర మించి పోయినది. 37, 38

ఆవ్వడు ఏనుగులును గుఱ్ఱంబులును భటులును మిక్కిలియు సంతోషంబునొంది యుండుటంజేసి యాభరతునిసేన యవ్వహావనంబునందు సింహ నాదంబులచే మృగపక్షులను వెఱపించుచు నెంతయు నొప్పుచుండినది. 39

ఇది తొంబదిరెండవసర్గము.

తొంబదిమూడవసర్గము

అట్లు పోవుచున్న యాగొప్పసేనాబాచి యడవులందుండు ముసించిన గజయూథసంబులు భయపడి గజయూథంబులతోఁ బరుగెత్తినవి. 40

ఋతః పృథతసఙ్ఖాశ్చ రురవశ్చ సమస్తతః,
దృశ్య నే వనరాజీషు గిరిష్యపి నదీషు చ.

౨

స సమ్మృతనే ధర్మాత్తా ప్రీతో దశరథాత్మజః,
వృతో మహాత్యా నాదిన్యా సేనయా చతురంగయా.

౩

సాగరాఘనిభా సేనా భరతస్య మహాత్మనః,
మహీం సుంఛాదయామాస ప్రావృషి ద్యామి వామ్బుదః.

౪

తురంగౌఘై రవతతా వారణై శ్చ మహాజవైః,
అనాలత్యా చిరం కాలం తస్మి న్కాలే బభూవ భూః.

౫

స యాత్వా దూర మథ్వాసం సుపరిశ్రాంతవాహనః,
ఉవాచ భరత శ్రీమూ న్వసిష్ఠం మన్త్రిణాం వరమ్.

౬

యాదృశం లక్ష్యతే రూపం యథా చైవ శ్రుతం మయా,
వ్యక్తం ప్రాప్తాః స్త తం దేశం భరద్వాజో య మబ్రవీత్.

౭

అయం గిరి శ్చిత్రకూట ఇయం మన్దాకినీ నదీ,
ఏతత్ప్రకాశతే దూరా స్నీలమేఘనిభం వనమ్.

౮

గిరే స్సానూని రమ్యాణి చిత్రకూటస్య సమ్ప్రీతి,
వారణై రవమృద్యంతే మామకైః పర్వతోపమైః.

౯

ముఞ్చన్తి కసుమాన్యేతే నగాః పర్వతసానుషు,
నీలా ఇవాతపాపాయే తోయం తోయథ రా ఘనాః.

౧౦

ఃన్న రాచరితం దేశం పశ్య శత్రుఘ్న! పర్వతమ్,
మృగై స్సమన్తా దాక్షిణ్యం మకరై రివ సాగరమ్.
ఏతే మృగగణా భాన్తి శీఘ్రవేగాః ప్రచోదితాః,

౧౧

ఆడవులయందును బర్వతంబులయందును నదులయందును అంతటను ఎలంగగొడ్డులను దేహమునందుఁజుక్కలుగలజాతలను జుక్కలులేక పెద్ద శరీరంబును వికటంబులగు కొమ్మలను గల జింకలనుం జూచుచుఁ బోయిరి. ౧

ధర్మాత్ముడు దశరథపుత్రుఁడునగు శాభరతుఁడు సుతుష్టుఁడై మహా భునితోఁ గూడిన గొప్పనై న్యముచేఁ బరివేష్టితుడై పోయెను. 2

మహాత్ముడగు శాభరతుని సముద్రంబువంటి గొప్పసేన వర్షాకాలం బున మేఘం బాకాశము నావరించునట్లు భూమినావరించి నడచినది. ౩

ఆవృధు భూమి అధికవేగంబుగల గుఱ్ఱంబులచేతను ఏనుగులచేతను గప్పబడినదై బహుకాలమువఱకుఁ గానరాకయె యుండినది. ౪

క్రీమంతుఁడగు శాభరతుఁడు అట్లు వాహనంబు లలసఁబడెనందుఁ గొంతదూరంబు పోయి మంత్రిశ్రేష్ఠుడగువసిష్ఠుం జూచి యిట్లనిచెప్పెను ౫
మనము మొదట నెట్లు ఊహించితిమో నే నెట్లు వినియున్నానో భరద్వాజమహానుని యెట్లు మనకుఁ జెప్పెనో అట్టిప్రదేశమునకు వచ్చిరాము. ఇది స్పష్టము. చూడు. ౬

ఇదిగో! ఈపర్వతమె చిత్రకూటపర్వతము. ఇదే మందాకిని యనుచది. ఇదిగో దూరంబున నల్లనిమేఘంబువంటి వనంబును గనువట్టుచున్నది. ౭

ఇదిగో! చూడు కొండలవంటి నాయేనుగులు ఇచ్చుడు సుందరంబు లగుచిత్రకూటపర్వతము నెత్తయలనే త్రొక్కి మర్దించుచున్నవి. ౮

వర్షాకాలంబున నల్లనిమేఘంబులు నీళ్లువిడుచునట్లు ఈభాగదచ్చెట్లు కొండనెత్తమాలందుఁ బుష్పంబుల విడుచుచున్నది చూడుము. అని వసిష్ఠునితోఁ జెప్పెను. ౯

శత్రుఘ్నుడా! సముద్రంబు మొసళ్లచే నిండియుండునట్లు మృగం బులచే నిండిన కిన్నరసంచారము గల యీచిత్రకూటపర్వతముం జూడుము. ౧౦

శరదృతువునందు వర్షము గురిసి తేలికగా నుండు మేఘంబులు,

వాయుప్రవిధా శ్శరది మేఘరాజి రివామ్బరే. ౧౨

కుర్వన్తి కుసుమాపీడాన్ శిరస్సు సురభీ నమీ,
మేఘప్రకాశైః ఫలకై ర్ద్వాక్షీణాత్యా యథా నరాః. ౧౩

నిష్కాజ మివ భూత్వేదం వనం ఘోరప్రదర్శనమ్,
అయోధ్యేవ జనాక్షీర్ణా సమ్ప్రీతి ప్రతిభాతి మా. ౧౪

ఘరై రుదీరితో రేణుర్ద్దివం ప్రచ్ఛాద్యతిష్ఠతి,
తం వహత్యనిల శ్శీఘ్రం కుర్వన్నివ మమ ప్రియమ్. ౧౫

స్యద్దనాం స్తురగోపేతా న్నూతముఖైశ్చ రధిష్ఠితాః,
ఏతాన్సంపతత శ్శీఘ్రం పశ్య శత్రుఘ్న! కాననే. ౧౬

ఏతా నిన్దిత్రాసితా స్పశ్య బర్హిణః ప్రియదర్శనాః,
ఏతమావిశత శ్శీఘ్ర మధివాసం పతత్రిణః. ౧౭

అతిమాత్ర మయం దేశో మనోజ్ఞః ప్రతిభాతి మా,
తాపసానాం నివాసోఽయం వ్యక్తం స్వర్గపథో యథా. ౧౮

మృగా మృగీభి స్సహితా బహవః పృషతా వసే,
మనోజ్ఞనూపా దృశ్యన్తే కుసుమై రివ చిత్రితాః. ౧౯

వాయుప్రేరితంబులయి యాకాశంబున నతివేగంబుగాఁ బోవునట్లు ఈజీవకలు మనసై నెఱులచేఁ దఱుమఱడినకై యతివేగంబుగాఁ బరుగెత్తుచున్నవి చూడుము.

దాక్షిణాత్యులు మేఘంబువంటి పెండ్లుకలను వలకలుగాఁ దీర్చి యందుఁ బుష్పంబులు దాల్చునట్లు, ఈవృక్షంబులును మేఘసమానంబగు శీఘరంబునఁ బుష్పంబులు దాల్చియున్నవి. ౯౩-

భయంకరంబగు నీయరణ్యంబు మున్ను ముచువ్యల చువ్వుడే లేనిదిగా నుండియుండవచ్చును. ఇప్పుడు నాకిది జనులచే నిండిన యయోధ్యానగరంబు పగిదిం గాన్పించుచున్నది. ౯౪

గజ్జరంబులు మొదలగువాని పాదఘట్టనమువలన లేగిన పరాగంబు ఏమియుఁ గానరానట్లు; అరణ్యంబంతయుఁ(ఆకాశం బంతయు) నావరించు చున్నది. అట్లుండిన నాకు రామాశ్రమంబుఁ జూడనలవిగాదు కావునవాయు దేవుండు నాకు సంతోషంబు నేయుటకుఁబోయి శీఘ్రంబుగ నాకరాగముం బాఱుదోలుచున్నాడు. ౯౫-

శత్రుఘ్నుడా! ఉక్తములగు సారథులు రామదర్శనకౌతుకంబున నడవియందుఁ గజ్జపురభంబులను శీఘ్రముగాఁ దోలుచున్నారుచూడుము. ౯౬

మంచితెక్కలుగలవియుఁ జూపదులకు సంతోషంబు గలిగించునవియు నగునీమయూరంబులు ఈరథంబులధ్వనికి భయమువడి శీఘ్రంబునఁ దమనెల వులం జేరుచున్నవి చూడుము. ౯౭

ఈహార్గము మిక్కిలియు మనోహరముగా నున్నది. నాకు స్వర్గ మార్గంబో యని తోచుచున్నది. కావున నిది ఋషు లుండుస్థలం బనుట నృప్తము. ౯౮

అడవియందుఁ దెల్లచుక్కలుగల జీంక లనేకంబులు అడుజింకలం గూడి, మేనం బుష్పంబులు చల్లఁబడియుండునట్లుమనోహరంబుగాఁ జూపట్టు చున్నవి చూడుము. ౯౯-

సాధు సైన్యాః ప్రతిష్ఠంతాం విచిన్వన్తు చ కాననే,
 యథా తౌ పురుషవ్యాఘ్రా దృశ్యేతే రామలక్ష్మణౌ. ౨౦
 భరతస్య వచ శ్శుత్యా పురుషా శ్శస్త్రసాణయః,
 వివిశు స్తద్వనం శూరా ధూమం చ దదృశు స్తతః. ౨౧
 తే సమాలోక్య ధూమాగ్ర మూచు ర్భరత మాగతాః,

నామసుష్యే భవత్యగ్ని ర్వ్యక్త మ త్రైవ రాఘవా. ౨౨

అథవాఽత్ర నరవ్యాఘ్రా రాజపుత్రైః పుస్తపా,
 మన్యే రామోపమా స్సన్తి వ్యక్త మత్ర తపస్వినః. ౨౩

త చ్చుత్యా భరత స్తేషాం వచనం సాధుసమ్మతమ్,
 సైన్యా సువాచ సర్వాం స్తా నమిత్రబలమద్దనః. ౨౪
 య త్తా భవన్త స్తిష్ఠన్తు నేతో గస్తవ్య మగ్రతః,
 ఆహ మేవ గమిష్యామి సుమన్త్రో గురురేవ చ. ౨౫

ఏవ ముక్తా స్తత స్సర్వే తత్ర తస్థు స్థురుస్తతః,
 భరతో యత్ర ధూమాగ్రం తత్ర దృష్టిం సమాదధాతో. ౨౬
 వ్యవస్థితా యా భరతేన సా చమూ
 ర్నిరీక్షమాణాఽపి చ ధూమ మగ్రతః,
 బధూవ హృష్టా న చిరేణ జానతీ
 ప్రియస్య రామస్య సమాగమం తదా. ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రిణవతితమస్సర్గః.

పురుషశ్రేష్ఠులగు సారామలక్ష్మణు లగపడునట్లు నైనీకులు పోయి యర
జ్యంబున నంతయుఁ జక్కఁగా వెదకుదురుగాక ! అని భరతుఁడు చెప్పెను.

భరతుని మాటను విని కూరులగు పురుషులు కొందఱు ఆయుధపాణు
లయి యాయడవిం బ్రవేశించి యంతం గొంతవడికి ధూమంబుఁ బొడగనిరి.

అట్లు వారలు ధూమశిఖం బొడగాంచి మరల భరతునొద్దకు వచ్చి
యిట్లని చెప్పిరి.

మనుష్యులులేని ప్రదేశమునందు అగ్ని యుండదు. కావున నిచ్చటనే
రామలక్ష్మణు లున్నారు స్పష్టము. ౨౨

ఒకవేళఁ బురుషశ్రేష్ఠులును, శత్రువులం దపింపఁజేయువారలు నగు
రామలక్ష్మణులు లేకున్నను ఇచ్చట రామునితో సమానులగు మునులయినను
ఉన్నారు. ఇందు సందియము లేదు; అని తలంచెదము. అని యాపురుషులు
భరతునకుఁ జెప్పిరి. ౨౩

శత్రునైన్యంబులను మర్దించునట్టి భరతుఁడు వారలు చెప్పినసాధు
సమ్మతం బగు మాటను విని నైనికుల నందఱు జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౪

మీరలు ఇచ్చటనే నిశ్చల్లంబుగా నుండుఁడు. ఇంతకుఁ జెని మీరు
రావలదు. నేనును సుమంత్రుఁడును పసిష్ఠుఁడును మాత్రమే పోయెదము. అని
భరతుఁడు నైనీకుల కాజ్ఞాపించెను. ౨౫

అసైనికు లందఱు ఇట్టాజ్ఞాపింపఁబడినవారలై యచ్చటనేయుండిరి.

అంత భరతుఁడు ఆధూమశిఖ కనువడినస్థలంబును నిదానించి చూచెను.

అప్పుడు భరతునిచే నిల్వరింపఁబడిన నైనీకులును ఇంక శీఘ్రంబుననే
ప్రియఁడగు రాముఁ జూడఁగల్గెనని యెఱింగి సంతృప్తులయి విడువక యా
ధూమశిఖనే చూచుచుండిరి. ౨౬

ఇది తొంబదిమూడవసర్గము.

చ తు ర్న వ తి త మ స్క ర్ధః

దీప్తుకాలోపిత స్తస్మిన్నిరౌ గిరివనప్రియః,
 వైదేహ్యః ప్రియ మాకాజ్ఞన్వంచ చిత్తం విలోభయన్. ౧
 అథ దాశరథి శ్చిత్త్రం చిత్త్రకూట మదర్శయత్,
 భార్యా మమరసజ్కాశ శ్శచీ మివ పురస్థరః. ౨

న రాజ్యా ద్భగ్నిశనం భద్రే! న సుహృద్భి ర్వి నా భవః,
 మనో మే బాధతే దృష్ట్వా రమణీయ మిమం గిరిమ్. 3

పశ్యేమ మచలం భద్రే! నానాద్విజగణాయుతమ్,
 శిఖరైః ఖ మివోద్వృద్ధై ర్ధాతుమద్భి ర్విరాజితమ్. ౪

కేచి ద్రజతసజ్కాశాః కేచి త్తజసన్నిభాః,
 పీతమాంజివృవర్ణాశ్చ కేచి న్నణివరప్రభాః. ౫
 పుష్కారకేతకాభాశ్చ కేచిజ్జ్యోతిరసప్రభాః,
 విరాజస్తేచలేన్ద్రస్య దేశా ధాతువిభూషితాః. ౬

నానామృగగణదీపితరత్నృక్షగణై ర్వృతః,
 అదుష్టై ర్భూత్యయం శైలో బహుపక్షిసమాయుతః. ౭

తొంబదినాలవస్తవము

అంత నచ్చట దేవసమానుఁడును బర్హతకంబులందును ఆరణ్యకంబులందును
 బ్రీతిగలవాఁడు నగు రాముఁడు, ఆచిత్రకూటవర్హతకంబున నొకమాసంబువఱకు
 వాసముచేసి భరతుఁడు వచ్చుననంబున సీతాదేవికి సంతోషంబు సేయఁగోరి
 కనవనంబునకును గొంచెము వినోదంబు గలిగించుటకై దేవేంద్రుఁడు శపిచేవి
 కిం బోలెఁ దనభార్యయగు సీతాదేవికిఁ జిత్రంబగు నాచిత్రకూటవర్హతకంబు
 నందలి విశేషంబులం జూపెను. ౧, ౨

మంగళరూపిణివగు సీతా ! రహణీయంబగు నీచిత్రకూటవర్హతకంబు
 జూచుచుండుటవలన రాజ్యప్రంథకంబుగాని స్నేహితుల విడిచివచ్చుటగాని
 నామనంబున కెంతమాత్రము దుఃఖంబుసేయకున్నవి. 3

మంగళరూపిణివగు సీతా ! ఈవర్హతకము నానావిధ వత్సలతోఁగూడి
 ధాతుమంతంబులయి యాకాశంబు నొరయున ట్టత్యున్నతంబులయియున్న
 శిఖరంబులచే నలంకృతంబయి యున్నది చూడుము. ౪

వర్హతోత్రమంబగు నీచిత్రకూటంబు నానావిధ ధాతువులతోఁగూడిన
 దగుటంజేసి యిందు గొన్ని ప్రదేశంబులు రజతంబువంటివిగాను గొన్ని
 వెత్తురువలె వెల్లసిలిగాను గొన్ని పీతంబులుగాను గొన్ని చిత్రవర్ణంబులు
 గాను గొన్ని యింద్రనీలవర్ణవర్ణంబులుగాను గొన్ని పువ్యరాగవర్ణంబులు
 గాను గొన్ని స్ఫటికవర్ణంబులుగాను గొన్ని మొగిలిపూవన్నెగలవిగాను గొన్ని
 నక్షత్రకాంతిగలవిగాను గొన్ని పాదరస ప్రభలుగాను నెంతయు నొప్పు
 చున్నవి చూడుము. ౫, ౬

ఈచిత్రకూటవర్హతకంబు మనులనన్నిధానంబునంజేసి యతిశాంతం
 బులయి యుండునట్టి నానావిధంబులగు జీంకలును బెద్దపులులును జిఱుకపులు
 లును నెలంగుగొడ్డులును నానావిధంబులగు వత్సంబునం గల్గి యెంతయు
 నొప్పుచున్నది చూడుము. ౭

ఆయోధ్య—53

ఆమ్రజమ్బవసనై ర్లోదైః ప్రియాశైః పనసై ధవైః,
అజోలై ర్భవ్యతినై ర్బిల్వతిన్దుఃపేణుభిః. ౮

కాశ్చర్యరిప్తవరుణై ర్మధూకై స్తిలకై స్తథా,
బదర్యామలకై ర్నిపై ర్వేత్రధన్వసబీజకైః. ౯

పుష్పవద్భిః ఫలోపేతై శ్చాయావద్భి ర్మనోరమైః,
ఏవ మాదిభి రాక్లిష్టశ్చియం పుష్కత్యయం గిరిః. ౧౦

శైలప్రసేషు రమ్యేషు పశ్యేమాన్ రోమహర్షణాన్,
కిన్నరాన్ ద్వద్వశో భద్రే! రమమాణా న్తసస్వినః. ౧౧

శాఖావసక్తాన్ ఖడ్గాం. శ్చ ప్రవరాణ్యమ్బరాణి చ,
పశ్య విద్యాధరస్త్రీణాం క్రీడోద్దేశా న్మనోరమాన్. ౧౨

జలప్రసాతై రుద్భేదై ర్నిష్యందై శ్చ క్వచి త్క్వచిత్,
ప్రవద్భిరాభ త్యయం శైల ప్రసవ న్నర ఇవ ద్విపః. ౧౩

గుహాసమీరణో గన్ధా న్నానాపుష్పభవా న్వహాన్,
ఘ్రీణితర్పణ మభ్యేత్య కం నరం న ప్రహర్షయేత్. ౧౪

యదీహ శరదోఽనేకా స్త్వయా పార్థ మనిన్దితే!,
లక్ష్మణేన చ వత్స్యామి న మాం శోకః ప్రధక్ష్యతి. ౧౫
బహుపుష్పఫలే రమ్యే నానాద్విజగణాయుతే,
విచిత్రశిఖరే హ్యస్తి సతవా నస్తి భామిని!. ౧౬

ఈచిత్రహటపర్వతంబు చక్కగాఁ బుష్పించి ఫలసంతంబులయి
మనోహరంబులై యున్నహమిడిచెట్టును నేకేడుచెట్టును వేఁగిసెట్టును
లొద్దుగుచెట్టును మోరటిచెట్టును బనసచెట్టును చంద్రచెట్టును డోడుగుచెట్టును
మంచితివాసపుచెట్టును బిల్వవృక్షంబులను తుమ్మికివృక్షములను వెదుళ్లును
గుమ్మడుచెట్టును వేఁపవృక్షములను ఉలిమిరివృక్షములను ఇప్పవృక్షములను
బొట్టుగుచెట్టును రేఁగుచెట్టును ఉసిరిగవృక్షములను మంకెనచెట్టును బేమలీఁ
గెలను ఏఱుమర్దివృక్షములును దాడిమివృక్షంబులును ఇవి మొదలగు ననేక
వృక్షంబులతో నిండి మిక్కిలియుఁ గాంతిమంతంబయి వజ్జుచున్నది
చూడుము.

౮-౧౦

మంగళరూపిణివగు సీతా! సుందరంబులగు కొండనెత్తములందు దర్శన
మాత్రంబుననే గగుర్పు నొందించునట్టి కిన్నరులు దంపతుబంధంపతులుగా
అరస్సరబద్ధాసురాగులయి క్రీడించు చున్నారు. చూడుము.

౧౧

విద్యాధరులు పృథ్వికాఖలందు ఖర్గంబులకు సుత్రమంబులగు వస్త్రం
బుల యుంచియున్నారు చూడుము. మఱియు మనోహరంబులగు వారలు
క్రీడించుస్థలంబులం జూడుము.

౧౨

జలంబులు స్రవించుచున్న నెలయేఱులచేతకు భూమిని భేదించినప్పు
నట్టి యూటలచేతను ఈచిత్రహటపర్వతంబు మదమును స్రవించుచున్న
యేనుంగుకైవడిం బ్రకాశించుచున్నది.

౧౩

గుహనుండి వచ్చినట్టి యీవాయువు నానావిధంబులగు పూవులతావుల
గుఱాళించుచు ప్రాణేంద్రియంబునకు మిక్కిలియు సౌఖ్యంబు గల్గించుచు
న్నదే; దీని కెవ్వఁడు సంతోషింపఁడు?

౧౪

నిందితురాలవు కానట్టి సీతాదేవీ! ఇచ్చట నిన్నును లక్ష్మణునిం గూడి
యనేకసంవత్సరంబు లున్నను నాకెంతమాత్రమును దుఃఖము దోచదు.

౧౫

సీతాదేవీ! పెక్కు పుష్పంబులును బెక్కుఫలంబులును గల్గి నానావిధవజ్జు
లచే నతెరమణీయం బై యతిసుందరంబులగు శిఖరంబులతో నొప్పుచున్న
యాపర్వతంబునందు నామనస్సు మిక్కిలియు నానందించి యున్నది.

916 అయోధ్యాకాండే - చతుర్నవతితమస్కర్తః సర్గము.

అనేన వనవాసేన మయా ప్రాప్తం ఫలద్వయమ్,
పితు శ్చాన్యతా ధర్తే భరతస్య ప్రియం తథా. ౧౭

వై దేహి! రమసే కచ్చి చ్చిత్ర కూటే మయా సహ,
పశ్యన్తీ వివిధా నాభివా న్తనోవా క్కాయసంయతాః. ౧౮

ఇద మేవామృతం స్రావణా రాజ్ఞి! రాజన్తయః పరే,
వనవాసం భవార్థాయ ప్రేత్య మే ప్రపితామహః. ౧౯

శిలా శైలస్య శోభన్తే విశాలా శ్శతశోఽభితః,
బహుళా బహుళై ర్వర్ణై ర్మీలవీతసితారుణైః. ౨౦

నిశి భాన్త్యచలేన్ద్రస్య హుతాశనశిఖా ఇవ,
ఓషధ్య స్వప్రభాలక్ష్మ్యై భాజమానా స్సహస్రశః. ౨౧

కేచి స్త్వయనిభా దేశాః కేచి దుద్యానసన్నిభాః,
కేచిదేకశిలా భాన్తి పర్వతస్యాస్య భామిని!. ౨౨

భిల్వేన వసుథాం భాతి చిత్రకూట స్సముత్థితః.
చిత్రకూటస్య కూటోఽసౌ దృశ్యతే సర్వత శ్శుభః. ౨౩

కుప్తపున్నాగస్థగరభూర్జపత్రోత్తరచ్ఛదాః,
కామినాం స్వాస్తరా స్పశ్య కుశేశయదళాయుతాః. ౨౪

మృదితాశ్చాపవిధాశ్చ దృశ్యన్తే కమలస్రజః,
కామిభిర్వనితే! పశ్య ఫలాని వివిధాని చ. ౨౫

నే నిప్పుడు వనవాసంబునీయుటచేతఁ దండ్రీబుణంబుఁ దీర్చుకొనుటయు భరతుఁడు సంతోషించుటయు చెందుఫలంబులు నాకుఁగలిగినవి. ౧౭

సీతాదేవి! ఇచ్చట మనోవాక్కాయంబులను మూఁడిటిని వశీకరించునట్టి నానావిధంబులగు మలయానిలకోకిలాశాపకసుమధులంబులు మొదలగు భావంబుల ననుభవించుచు నీచిత్రకూటంబున నాతో నుండుట నీకు సంతోషముగా నున్నదాయేమి? ౧౮

రాజీవగు సీతా! నామూత్రాశలు మొదలగు మునుపటిరాజధులు దేవామును విడిచినపిదప సుసారనాశంబునకై యీవనవాసంబునే ముఖ్యసాధనంబుగాఁ జెప్పిరి. ౧౯

నలుపుఁ బగుపుఁ బెలుపు నెఱుపు మొదలగు నానావిధవర్ణంబులతోఁ గూడిన వికాలంబులగు శిలలు చిత్రకూటపర్వతంబున నంకటను వేనవేలుగాఁ బ్రకాశించుచున్నవి. ౨౦

పర్వతరాజంబగు నీచిత్రకూటపర్వతంబునందలి మహావధులు వేనవేలుగా రాత్రికాలంబులందు నిజకాంతిం దేజిల్లుచు నన్నిక్కాలలం బోత నెంతయుం బ్రకాశించుచున్నవి. ౨౧

సీతా! ఈచిత్రకూటపర్వతంబునఁ గొన్ని ప్రదేశంబులు గృహంబులు వలెఁ గొన్నియుద్ధానవనంబులవగిదిఁ గొన్ని వికాలంబుల నొక్కటే శిలగాను ప్రకాశించుచున్నవి. ౨౨

చిత్రకూటపర్వతంబు భూమిని భేదించి వై కుద్గమించియున్నదో యనందగి యొప్పుచున్నది. ఈచిత్రకూటశిఖరం బంతయు రమణీయంబుగా నున్నది. ౨౩

నల్లకలంబులును బున్నాగపువ్వుంబులును బుత్రజీవివ్రాలును భూర్జపత్రంబులును గమలదళంబులును బఱచియున్న కాముకులశయనంబులం జూడుము.

సీతా! కాముకులచే మర్దింపఁబడి పాతివేయఁబడిన కమలమాలికలును నానావిధపువ్వుంబులును కనఁబడుచున్నవి చూడుము. ౨౪

వస్వాకసారాం నలినీమత్యేతివో త్తరాన్కురూః,
పర్వత శ్చిత్ర కూటోఽసౌ బహుమూలఫలౌదకః.

౨౬

ఇమం తు కాలం వనితే! విజప్రీవాం
స్వయా చ నీతే! సహలక్షణేన చ,
రతిం ప్రపత్యే కులధర్మవర్ధినీం
సతాం పథి నై వ్విర్నియమైః పరైః స్థితః.

౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుర్నవతితమస్సర్గః.

ప శ్చి న వ తి త మ స్స ర్గః

అథ శైలా ద్వినిష్క్రమ్య మైథిలీం కోసలేశ్వరః,
అదర్శయచ్ఛుభజలాం రమ్యాం మన్దాకినీం నదీమ్.

అబ్రవీ చ్చ వరారోహం చారుచంద్రనిభాననామ్,
విదేహరాజస్య సుతాం రామో రాజీవలోచనః.

విచిత్రపులినాం రమ్యాం హంససారససేవితామ్,
కమలై రుపసమ్పన్నాం పశ్య మన్దాకినీం నదీమ్.

నానావిధై స్తీరరుహై ర్వృతాం పుష్పఫలద్రుమైః.

పెక్కుమాలంబులును ఫలంబులును జలంబులును గల యీచిత్రకూట
వర్వతంబు ఆలకావట్టణంబును సౌగంధికసరస్సును ఉత్తరకురుదేశంబులనుం
గూడ నతిశయించునట్లున్నది. ౨౦

సీతాదేవి! నేను శ్రేష్ఠంబులగునియమంబుల సాధుమార్గంబవలంబించి
మఃకుల ధర్మం జేర్చడ నిచ్చట సీతోను లక్ష్మణునితోనుం గూడ విహరింపుచు
నీ పదునాలుగుసంవత్సరంబులను గడపి యంత సంతృప్తుడ నయ్యెదను. అని
రాముడు సీతాదేవికి జిత్రకూటవర్వతంబునందలి చిత్రంబులం జూపుచు
జెప్పెను. ౨౧

ఇది తొంబదినాలవసర్గము.

తొంబదినైవససర్గము

అట్లు రాముడు సీతాదేవికి బర్వతంబునందలి విచిత్రంబులం జూపి
యంత స్వచ్ఛంబులగు జలంబులు గల్గి రమణీయంబై యున్న మందాకినీ నదిం
జూపెను. ౨౨

కమలంబులవంటి కన్నులుగల రాముడు శరవృక్షువునందలి చంద్రుం
దోలిన ముఖంబుగలదియు సుందరంబులగు పిఱుండులుగలదియు నగు జుక
మహారాజుపుత్రియయిన సీతాదేవిం జూచి మనంబున సంతోషంబు విండార
నిట్లని జెప్పెను. ౨౩

నానావిధములగు వినుకదిబ్బలుగలదియు హంససారసశోభితంబును
దామరసప్రవృంబుల మోపుచున్నదియు రమణీయంబునగు నీ మందాకినీనదిం
జూడుము. ఇది నీపిఱుండులందోలు వినుకదిబ్బలును నూపురధ్వజుల ననుకరించు
హంసకూడితంబులను గరచరణవదనంబులకు సరివచ్చు కమలంబులును గల్గి
యుండుటచే నీయట్లు ఎంతయు నొప్పుచున్నది. ౨౪

ఈమందాకినీనది, తీరంబులందు నానావిధంబులగు పుష్పవృక్షంబులును

రాజ న్రిం రాజరాజస్య నళినీ మివ సర్వతః.

౪

మృగయాధనిపీతాని కలుషాంభాంసి సామృతమ్,
తీర్థాని రమణీయాని రతిం సజ్జనయన్తి మే.

౫

జటాజినధరాః కాలే వల్కలౌత్తరవాససః,
ఋషయ స్త్వవగాహన్తే నదీం మన్దాకినీం ప్రియే.

౬

ఆదిత్యముపతిష్ఠన్తే నియమాదూర్ధ్వబాహవః,
ఏతే పరే విశాలాక్షీ! మునయ స్సంశితవ్రతాః.

౭

మారుతోద్ధూతశిఖరైః ప్రసృతైః ఇవ పర్వతః,
పాదవైః పత్రపుష్పాణి సృజన్భిరభితో నదీమ్.

౮

క్వచి న్నడినికాశోదాం క్వచిత్పులినశాలినీం,
క్వచిత్సిద్ధజనాకీర్ణాం పశ్య మన్దాకినీం నదీమ్.

౯

నిర్దూతాన్వాయునా పశ్య వితతాస్పృష్పసంచయాన్,
పోషణ్ణయమానా నపరా స్పృశ్య త్వం జలమధ్యగాన్.

౧౦

తాం శ్చాతివల్లవచసో రథాజ్ఞాహ్వయనా ద్విజాః,
అధిరోహన్తి కల్యాణి! నిష్కాజన్త శ్శుభా గిరః.

౧౧

ఫలవృక్షంబులును గల్గి కుబేరునిసాగంధికసరసికైవడి నెంతయుం బ్రకాశించుచున్నది చూడుము. ౪

జింకలగుంపులు సీట్లు త్రాగి వచ్చుటచే నిప్పుడు కలంగియున్న రమణీయంబులగు రేవులం జూడఁజూడ నా కెంతయు సంతోషంబు గలుగుచున్నది. ౫

ప్రియురాలా! జటలుఁ గృష్ణాజీనాబులును దాల్చినవారలను పల్కలంబులం గట్టుకొనువారలునగు ఋషులు, నియతకాలంబున ఈమందాకిసేసది యందు అపగాహనస్నానము సేయుచున్నారు చూడుము. ౬

విశాలనయనవగు సీతా! షడిగో తీక్షణబగు నియమముగల మణికొండలు మునులు నియమంబునఁ జేతులు వైకిఁ జాచి సూర్యునిసూర్పియుఁవస్తానము సేయుచున్నారు. ౭

నిర్దనముసేయఁబోవువాఁడు చేతుల పుష్పంబులం జల్లునట్లు ఈవర్షతము గాలికిం గదలువృక్షంబులచే నదిచుట్టును బుచ్చంబులను బశ్రంబులనుం జల్లుచున్నది చూడుము. ౮

ఈమందాకిసేసది యొకానొకచో ముత్రైములంబోలు జలములు గలచై యొక్కచోట నిసుకదిన్నెలతో నొప్పుచు నొక్కచో స్నానముసేయవచ్చిన సిద్ధజలంబుచే నిండి యెంతయు రమణీయంబుగాఁ జూపట్టుచున్నది చూడుము.

గాలికి రాలినపువ్వులు కొన్ని తీరములం బడియున్నవి చూడుము. కొన్ని జలంబులం బడి కదలుచున్నవి చూడుము. అట్లు ఈమందాకిసేసది కొంతదూరము పుష్పములచేఁ గప్పుబడి కొంతదూరము లేకుండుటచేఁ బ్రియనిచే సగ మపవారింపఁబడిన వస్త్రముగల నారీమణికైవడిం గనుపట్టుచున్నది. ౧౦

మంగళశ్మరూపిణివగు సీతా! మనోహరంబులగు భద్రములుగల చక్రవాకపక్షులు మధురంబగు రతికాలికస్వనంబులు గూయుచు రక్తగర్భము అపుష్పరాసుల నారోహించుచున్నవి చూడుము. ౧౧

దర్శనం చిత్రకూటస్య మన్దాకిన్యాశ్చ శోభనే,
అధికం పురవాసాచ్చ మన్యే చ తవ దర్శనాత్. ౧౨

విధూతకలుషై స్సిద్ధై స్తపోదమశమాన్వితైః,
నిత్యవిఘ్నోభితజలాం విగాహస్య మయాసహ. ౧౩

సఖీవచ్చ విగాహస్య సీతే! మన్దాకినీం నదీమ్,
కమలాన్యవమజ్జన్తీ పుష్కరాణి చ భామిని!. ౧౪

త్వం పౌరజనవద్యాశానయోధ్యామివ పర్వతమ్,
మన్యస్య వనితే! నిత్యం సరయావ దిమాం నదీమ్. ౧౫

లక్ష్మణ శ్చాపి ధర్మాత్మా మన్ని దేశే వ్యవస్థితః,
త్వం చానుకూలా వై దేహీ! ప్రీతిం జనయథో మమ. ౧౬

ఉపస్పృశం ప్రేషవణం మధుమూలఫలాశనః,
నాయోధ్యాయై న రాజ్యాయ స్పృహయేద్ద్య త్వయా సహ.

ఇమాం హి రమ్యాం గజయూథశాలినీం
నివీతతోయాం గజసింహవానరైః,
సుపుష్పితైః పుష్పధరై రలంకృతాం
న సోఽస్తి య స్సాన్య దగతక్లమ స్సుఖి. ౧౭

మంగళరూపిణిమగు నీతాదేవీ! ఏకాంతభోగస్థానం బగుటవలన ఈ చిత్రకూటంబు జూచుచుండుట, ఆయోధ్యానగరవాసంబుకన్నను నా కధికముగాఁ దోచుచున్నది. మన్తథోద్దీపనం బగుటవలన నీమందాకినిం జూచుట నిన్ను జూచుటకన్నను అధికముగా చున్నది. ౧౨

ఈమందాకినీపక్కల్పమలను దవస్సు నిర్మియన్నిగ్రహమును శాంతి యుఁ గలసిద్ధిలు ఎల్లప్పుడుఁ జూసెమునేయిటచేఁ గలంగిన జలంబులతో నొప్పుచున్నది. అట్టిప్రత్యక్షనియందు నాతోఁ గూడ జలక్రీడ గావింపుము.

నీతాదేవీ! ప్రసవభువంబులతాఁడుచే నెఱ్ఱదామరపూలును దెల్లదామర పూలును జలంబుల ముసుంగనట్లు గావించుచుఁ జెలికత్తెతోవలె నాతోఁ గూడ మందాకినీనదిలో జలక్రీడ గావింపుము. ౧౩

నీతాదేవీ! నీ వింక నడవిమృగంబులనే పట్టణవాసీజనులనుగాను ఈ చిత్రకూటఁగర్వతంబునేయయోధ్యానగరంబుగాను ఈమందాకినీనది నే సరయూ నదినిగాను భావించుకొనుము. ౧౪

నీతాదేవీ! ధర్మాత్మఁడగు లక్ష్మణుఁడును నీవును నాయాజ్ఞాప్రకారము గావింపుచు నా కనుకూలముగా నాకు మిక్కిలియు సంతోషము నేయుచున్నార. ౧౫

కట్టు మూఁడుకాలంబులను స్నానంబునేయును లేనెయు మూలంబులను ఫలంబులను అహరంబుగాఁ గొనుచు నీతోఁగూడ నుండునేని ఆయోధ్యను గాని రాజ్యాదునుగాని యిచ్చించును. ౧౬

రమణీయంబును మృగయాశంబుల నొప్పుచున్నవియు నాశ్రమ మహిమచే విగతవైరంబులగు గజ సింహాది హ్రామృగంబులచే నన్యోన్యనహితంబుగాఁ ద్రావంబడు జలంబులు గలదియు జక్కఁగాఁ బుష్పించినవృక్షములచే నలంకృతము నగు నీమందాకినీనదియందు స్నానము గావించియు గతాయాసుఁడై సుఖంబు నొందనివాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. అని రాముఁడు. నీతాదేవికిం తెప్పెను. ౧౭

ఇతీవ రామో బహుసజ్జతం వచన్

ప్రియాసహాయ స్సరితం ప్రతి బ్రువన్,

చచార రమ్యం నయనాఞ్జనప్రభం

స చిత్రకూటం రఘువంశవర్ధనః.

౧=

ఇతి శ్రీమదయోధ్యా కాండే పశ్చిమవతి తమస్సర్గః.

మణ్ణవతి తమస్సర్గః

తాం తథా దర్శయిత్వా తు మైథిలీం గిరినిమ్నగామ్,

నిషసాద గిరిప్రథనే సీతాం మాంసేన చందయన్.

౧

ఇదం మేధ్య మిదం స్వాదు నిష్ప్రప్త మిద మగ్నినా,

ఏవ మాస్తే స ధర్మాత్మా సీతయా సహ రాఘవః.

౨

తథా తత్రాసత స్తస్య భరతస్యోపయాయుసః,

నైన్యరేణు శ్చ శబ్ద శ్చ ప్రామరాస్తాం నభ స్సప్తశౌ.

౩

ఏతస్మి న్నస్తరే త్రస్తా శ్చజ్జేన మహతా తతః,

అర్ధితా యూథసా మత్తా స్సయూథా దుద్రువు ర్దిశః.

౪

స తం నైన్యసముద్ధాతం శబ్దం శుశ్రావ రాఘవః,

తాం శ్చ విప్రద్రుతా న్సర్వా సూర్యథసా నన్వవైక్షత.

౫

తాం శ్చ విద్రవతో దృష్ట్వా తం చ శ్రుత్వా చ నిస్వనమ్,

ఉవాచ రామ జ్ఞానిమిత్రం లక్ష్మణం దీప్తతేజసమ్.

౬

హస్త లక్ష్మణ! పశ్యేహ సుమిత్రా సుప్రజా స్త్వయా,

భీమ స్తనితగమ్భీర స్తుముల శ్రౌగ్ధయతే స్వసః.

౭

రఘువంశంబును వృద్ధిబొందించునట్టిరాముఁడు ప్రియాసహితుఁడై యిట్లు మందాకినీనదిం గఱించి మనోహరంబులగుమాటలం జెప్పుచు రమణీయంబును గాటుకవలె నల్లనిదియనగు చిత్రకూటపర్వతమునందు విహరించెను. ౧౯

ఇది తొంబదియైదవసర్గము.

తొంబదియాఱవసర్గము

రాముఁడు అట్లు సీతాదేవికి మందాకినీనదిసౌందర్యంబుఁ జూపి యంతఃగొండనైక్రమమనందఁ గూర్చుండి సీతాదేవికి నానావిధమాంసంబులం దినిపించెను. ౧

“ఈమాంసము పరిశుద్ధము. ఇది రుచిగలది. ఇది చక్కఁగాఁ బక్వమయినది” ఇట్లు ధర్మాత్ముడగు రాముఁడు సీతాదేవికి మధురంబులగు మాటలంజెప్పుచుండెను. ౨

అట్లచ్చల నారాముఁడు కూర్చుండియుండఁగా భరతునినైస్యమయి త్రొక్కుడుచేఁ గఱగిన పరాగంబును శబ్దంబును వింగి ముట్టి చెలంగినవి. ౩

ఈసమయమునందే ఆశబ్దంబునకు వెఱచి భయపీడితంబులయి మత్తగజంబులు గజయూథంబులతోఁ గూడ దిక్కులకుం బాఱినవి. ౪

రాముఁడు నైస్యధ్వనిని వినెను. ఆధ్వనికి భయపడి పరుగెత్తుచున్న మదపుటేనుంగులనుం జూచెను. ౫

రాముఁడు భయంబునం బరుగెత్తుచున్న యాయేనుంగులనుం జూచి యమ్మహాధ్వనియు నాలకించి కాంతిమంతుడగు సుమిత్రాపుత్రుఁడయిన లక్ష్మణుంజూచి యిట్లని చెప్పెను. ౬

అ ! ఇది యేమి ! లక్ష్మణుడా ! ఈకట్టుచూచు. సుమిత్ర సీవలనమంచి పుత్రుఁడు గలవైనది. భయంకరమగు మేఘగర్జనమువంటి మహాధ్వని యొక్కటి వినవచ్చుచున్నది. ౭

గజయూథాని వాఽరణ్యే మహిషా వా దుహవనే,
విశ్రాంతా మృగా స్సంహౌ స్సహసా ప్రద్రుతా దిశః. ౮

రాజా వా రాజమాత్రో వా మృగయా మటతే వనే,
అన్యద్వా క్వాపదం కించి త్స్సయిత్రే! జ్ఞాతు మ్హసి. ౯

సుదుశ్చరో గిరి శ్చాయం పక్షిణా మపి లక్షణః!
సర్వ మేత ద్యథాతత్త్వ మచిరాత్ జ్ఞాతు మ్హసి. ౧౦

స లక్షణ స్సన్తర్జరిత స్సాల మారుహ్య పుష్పితమ్,
ప్రేక్షమాణో దిశ స్సర్వాః పూర్వాం దిశ ముదైక్షత. ౧౧
ఉదజ్జుఖః ప్రేక్షమాణో దదర్శ మహతీం చమూమ్,
రథాశ్వగజసంబాధాం య త్తై ర్యుక్తాం పదాతిభిః. ౧౨

తా మశ్వగజసంపూర్ణాం రథధ్వజవిభూషితామ్,
శశంస సేనాం రామాయ వచనం చేద మబ్రవీత్. ౧౩

అగ్నిం సంశమయ త్వార్థ స్సీతా చ భజతాం గుహమ్,
సజ్యం కురుష్వ చాపం చ శరాం శ్చ కవచం తథా. ౧౪

తం రామః పురుషవ్యాఘ్రో లక్షణం ప్రత్యేవాచ హ,
అజ్ఞావేక్షస్వ సౌమిత్రే! కన్యేమాం మన్యసే చమూమ్. ౧౫

ఏవ ముక్త స్తు రామేణ లక్షణో వాక్య మబ్రవీత్,

చుహారణ్యంబునందు ఏచుంగులుగాని యెచుదోతులుగాని మృగంబులుగాని సింహములుగాని సమస్తమృగంబులను భయంబునొంది నలుదిక్కులకుం బాటుచున్నవి.

౮

రాజుగాని రాజతుల్యుడుగాని యెవ్వడేని వేటాడుచున్నాడా? లేక ఏదైన నొకగొప్ప క్రూరజంతువు వచ్చియున్నదా? లక్షణండా! దీనిని జెలిసికొనుము.

౯

లక్షణండా! పక్షులకుఁ గూడ నీచిత్రకూటపర్వతంబున సంచరింప నలవిగాదు. ఎందువలన నీకబ్జము గలిగినదో చక్కఁగాఁ జూచి శీఘ్రమున యథార్థముఁ జెలిసికొనుము. అని రాముఁడు లక్షణునితోఁ జెప్పెను.

౧౦

అంత నాలక్షణుఁడు వేగంబున నొకపుష్పితవృక్షము నారోపించి యన్నిదిక్కులం జూచుచుఁ దూర్పుదిక్కునం జూచెను.

౧౧

అంత నాలక్షణుఁడు ఉత్తరపుకట్టు లిరిగి చూడఁగా రథాశ్వగజంబు లతో నిండినదియు నన్నద్ధులగు పవాతులతోఁ గూడినదియు నగు గొప్పసేన యగపడెను.

౧౨

లక్షణుఁడు అట్లుగుజ్జింబులతోను ఏనుగులతోను నిండినదియునానా విధ భృజాలంకృతంబు నగు గొప్పసేన యొకటి వచ్చుచున్నదని రామునకుం జెల్పి యంత నీమాటనుం జెప్పెను.

౧౩

ఇంక నన్నిహోత్రంబును జల్లార్చి సేతకు గుహలోనికిం బంపుము. భయపు నజ్యంబు గావించుకొనుము. బాణంబులను గ్రహింపుము. కవచంబు దొడుగుము. అని లక్షణుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను.

౧౪

అంతఁ బరువశ్రేష్ఠుడగు రాముఁడు లక్షణం జూచి యిట్లనిచెప్పెను.

అయ్యా! లక్షణండా! చక్కఁగాఁ జూడుము. ఈసేన యెవ్వనిదిగా నీకుఁ దోచుచున్నది? అని రాముఁడు లక్షణునితోఁ జెప్పెను.

౧౫

అంత లక్షణుఁడు రాముఁడు చెప్పినమాటను విని తోవంబున నన్ని

దిధతున్నివ తాం నేనాం రుషితః పావకో యథా. ౧౬

సమ్మన్నం రాజ్య మిచ్ఛంస్తు వ్యక్తం ప్రాప్యాభిషేచనమ్,
ఆవాం హస్తుం సమభ్యేతి కై కేయూభరత స్సుతః. ౧౭

ఏష వై సుమహా ఇచ్ఛీమా నివృటపీ సమ్ప్రకాశతే,
విరాజత్యుద్గతస్కంధః కోవిదారధ్వజో రథే. ౧౮

[అసౌ హి సుమహాస్కన్ధో విటపీ చ మహాద్రుమః,
విరాజతే మహానై న్యే కోవిదారధ్వజో రథే.]
భజ న్యేతేయథా కామమశ్వానారుహ్యా శ్రీఘృగాః,

ఏతే భ్రాజన్తి సంహృష్టా గజానారుహ్యా సాదినః. ౧౯

గృహీతధనుషౌ చావాం గిరిం వీర! శ్రయావహౌ,
అథ వే హౌవ తిష్ఠావ స్సన్నద్ధావృద్యతాయుధౌ. ౨౦

అపి నౌ వశమాగచ్ఛే త్కోవిదారధ్వజో రథే.

అపి ద్రక్ష్యమి భరతం యత్కృతే వ్యసనం మహత్. ౨౧
త్వయా రాఘవ! సమ్ప్రీప్తం సీతయా చ మయా తథా,
యన్నిమిత్తం భవా న్రాజ్యా చ్ఛ్చ్యతో రాఘవ! శాశ్వతాత్.
సమ్ప్రీప్తోయ మరి ర్విర! భరతో వధ్య ఏవ మే,

భరతస్య వధే దోషం నాహం పశ్యామి రాఘవ!. ౨౨

హోత్రుడువలె మండిపడి యాసేనను దహించునైవడిఁ జూచుచు నిట్లని చెప్పెను. ౧౬

తైశ్నేయిగొడుగు భరతుఁడు తష్టివరముచొప్పునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై యంతటితోఁ దనివి నొందక విష్కంబకమగురాజ్యముం గోరి మనలం జంప నిచ్చటికి వచ్చుచున్నాఁడు. ఇని స్పష్టము. ౧౭

ఇదిగో! మిక్కిలియు గొప్పదియు శ్రీమంతఃబునగు పృథ్వీ భ్వజంబు నగుపడుచున్నది. ఉన్నతమయిన స్కంధముగల కాంచనపువెట్టు భ్వజము రథంబున వెలుంగుచున్నది. ౧౮

గొప్పస్కంధము గలదియుఁ గొమ్ములగలదియు నగు కాంచనపువెట్టు భ్వజము మహాసేనయందు రథంబున వెలుంగుచున్నది. ౧౯

ఈయాశ్వికులు వేగగమనంబులగు గజ్జంబుల నెక్కి సంతోషంబున నిచ్చటికి వచ్చుచున్నారు. ౨౦

ఈగజసాములు వీరుంగలమీఁదఁ గూర్చుండి మిక్కిలియు సంతృప్తులయి వెలుంగుచున్నారు. ౨౧

పరాక్రమకాలివగు రాముఁడా! మనము ధనుస్సుం నైకొని ఋతము నాశ్రయించెదము. అటు గాదేని, సన్నద్ధులమయి యాయుధంబులు ధరించి యిచ్చటనే యుండెదము. ౨౨

ఇంకఁ గోవిదారధ్వజుఁడగుభరతుఁడు యుద్ధంబునమనచేతులజెక్కు బోవుచున్నాఁడుగదా!

రాముఁడా! ఎవ్వనినిమిత్రమయి నీవును సేతయు నేనును ఇట్టిమహా దుఃఖము నొందితిమో ఆట్టిభరతు నివ్వుడు యుద్ధంబునం జూడఁగలనుగదా!

వీరుఁడవగు రాముఁడా! ఎవ్వనినిమిత్రమయి నీవు కాశ్వతంబగు రాజ్యంబును విడువవలసివచ్చినదో ఆట్టి భరతుఁడు వచ్చినాఁడు. ఇతఁడు నాకు వధ్యుఁడు; సందియము లేదు. ౨౩

రాముఁడా! భరతుని వధించుటయుం దేదోషంబు నా కగవడలేదు.

ఆయోధ్య—౩9

పూర్వాపకారిణాం త్యాగే న హ్యధర్తో విధీయతే,
పూర్వాపకారీ భరత స్త్యక్తధర్తశ్చ రాఘవః! ౨౪
ఏతస్మిన్నిహతే కృతాన్న మనుశాధి వసున్ధరామ్,

అద్య పుత్రం హతం సఖ్యే కైకేయీ రాజ్యకాముకా. ౨౫
మయా పశ్యేత్సుదఃఖార్తా హస్తీభగ్న మివ ద్రుమమ్,

కైకేయీం చ వధిష్యామి సానుబంధాం సబాన్ధవామ్. ౨౬
కలుషేణాద్య మహతా మేదినీ పరిముచ్యతామ్,

అద్యేమం సంయతం క్రోధ మసత్కారం చ మానదః! ౨౭
మోక్ష్యామి శత్రునై న్యేషు కక్షే ప్సివ హుతాశనమ్,

అ ద్యైత చ్చిత్తమాటస్య కాననం నిశితై శ్శరైః. ౨౮
ఛింద ఇత్ర శరీరాణి కరిష్యే శోణితోఽపి తమ్,
శరై ర్నిర్భిన్నహృదయా న్కుజ్జారాం స్తురగాం స్తథా. ౨౯
శ్వాపదాః పరికర్షస్తు నరాం శ్చ నిహతా న్నయా,

శరాణాం ధనుష శ్చాహ మన్యవోఽస్మి మహామృధే. ౩౦
ససై న్యం భరతం హత్వా భవిష్యామి న సంశయః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పల్లవతిలమస్సర్గః.

స ప్ర వ త త మ స్స ర్గః

సుసంరబ్ధం తు సౌమిత్రిం లక్ష్మణం క్రోధమూర్ఛితమ్,
రామస్తు పరిసాన్తాన్వ్యథ వచనం చేద మబ్రవీత్.

కి ముత్ర ధనుషా కార్య మసినా వా సచర్మణా,
మహేష్వాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయ మాగతే.

పితు స్సత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరత మాగతమ్,
కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాపవాదేన లక్ష్మణ!.

యద్ద్రవ్యం బాంధవానాం వా మిత్రాణాం వా యే భవేత్
నాహం తత్ప్రతిగృహ్ణీయాం భయో నిష్పశ్యతా నివ.

ధర్మ మర్థం చ కామం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ!,
ఇచ్ఛామి భవతా మధ్యే హ్యేత త్ప్రతిశృణోమి తే.
భ్రాతృహాణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణ!,
రాజ్యమప్యహమిచ్ఛామి సత్యేనాఽయుధ మాలభే.

నేయం మమ మహీ సౌమ్య! దుర్లభా సాగరామ్బరా,
నహిచ్ఛేయ మధర్మేణ శక్రత్వ మపి లక్ష్మణ!.

య ద్విना భరతం త్వాం చ శత్రుఘ్నం చాపి మానద!,
భవేన్నమ సుఖం కించి ద్భస్మ తత్కురుతాం శిఖి.

మన్యేహ మాగతోయోధ్యాం భరతో భ్రాతృవత్సలః,
మమప్రాణా త్ప్రియతరః కులధర్మ మనుస్మరన్. F

శ్రుత్వా ప్రవ్రాజితం మాం హి జటావల్మలధారిణమ్,
జానక్యాసహితం వీర! త్వయా చ పురుషస్వభా! G

న్నేహే నాక్రాంతహృదయ శోభికే నామలితేంద్రియః,
ద్రష్టు మభ్యాగతో హ్యేష భరతో నాన్యథాఽఽగతః. G
అమ్బు చ కైకయాం రువ్య పరుషం చాప్రియం వదన్,
ప్రసాద్య పితరం శ్రీమా న్రాజ్యం మే దాతు మాగతః. H

ప్రాప్తకాలం యదేహోఽస్మాన్భరతో ద్రష్టు మిచ్ఛతి,

అస్మాసు మనసాఽవ్యేష నాప్రియం కించి దాచరేత్. G

విప్రియం కృతపూర్వం తే భరతేన కదా ను కిమ్,
ఈదృశంవా భయం తేఽద్య భరతం యోఽత్ర శఙ్కసే. H

నహి తే నిష్ఠురం వాచోభ్యో భరతో నాప్రియం వచః,
అహం హ్యప్రియ ముక్త స్నాన్యం భరతస్యాప్రియే కృతే. G
కథంను పుత్రాః పితరం హన్యుః కస్యాం చి దాపది,
భ్రాతా వా భ్రాతరం హన్యా త్సమిత్రే! ప్రాణ మాత్మనః.

యది రాజ్యస్య హేతో స్త్వ మిమాం వాచం ప్రభాషసే,
వత్కృమి భరతం దృష్ట్వా రాజ్య మస్తే ప్రదీయతామ్. G

తోఁబుట్టువులయం దధికప్రేమగలవాఁడును నాకుఁ బ్రాణఁబుకన్నం బ్రియఁడునగు భరతుఁడు కులధర్మంబు దలంచుకొని “ఎల్లప్పుడును మామ యంటనె యండఁగూడదు. విత్తశుక్రావ సేయవలె” ననియయోధ్యకువచ్చి యుండును. అంత నేను దండ్రీయాజ్ఞ చే జటావల్కలంబులు ధరించి నీతోను సీతతోనుం గూడ నడవికి వచ్చుటను విని మనయం దధికస్నేహము గలవాఁ డగుటచేతఁ బరమదుఃఖితుడై మనలంజూడ వచ్చినాఁడుగాని వేఱుగాదు. అని నాకుం దోచుచున్నది.

౯-౧౦

క్రమంతుఁడగు భరతుఁడు పరమకుపితుడై తల్లియగు కైకేయితో నిష్ఠురంబులు నప్రియంబులు నగు వాక్యంబు లాడితం ద్రిసింబ్రార్థించి ప్రసన్నుఁ గావించి నాకు రాజ్యం బొసంగుటకై యిచ్చటికి వచ్చియున్నాఁడు. ౧౨ ఈభరతుఁ డిప్పుడు మనలం జూడవచ్చుట యీనమయమునకుఁ దగి నదిగానే యున్నది.

ఈభరతుఁడు మనసుననైనను మనకుఁ గొంచమేనియు నవకారము నేయం దలఁపఁడు.

౧౩

ఇంతకు మును చెప్పడేని భరతుఁడు నీ కవకారము గావించియున్నాఁ డా? లేక ఇట్టిభయమును గలిగించునట్టి మాటనైనను జెప్పియున్నాఁడా? విల యిప్పు డిచ్చట భరతునియందు సందేహించుచున్నావు?

౧౪

నీవు భరతుం జూచి యెంతమాత్రము పరుషవచనము గానియప్రియ వాక్యముఁగాని చెప్పవలదు అతనిఁ జెప్పిన నన్నుఁ జెప్పినట్లే యగును.

౧౫

లక్ష్మణుడా! విదోయైకయావదరాగానే కొడుకులు తమప్రాణ భూతుఁడగు తండ్రీనిగాని, అట్లు తోఁబుట్టువునుగాని యెట్లుచంపుకొందురు? ఇట్టి యనుచితవచనంబు లాడెదవేల?

౧౬

నీవు రాజ్యంబు గావలెనను కోర్కిచే నిట్లు భరతుని హింసింపవలెనని చెప్పుదు నేని భరతుఁడు రాఁగానే యతనింజూచి “అప్పా! నీవు రాజ్యమును లక్ష్మణున కిచ్చివేయుము. అతఁడు రాజ్యంబు గావలెనని కోరుచున్నాఁడు” అని చెప్పెదను.

౧౭

ఉచ్యమానోఽపి భరతో మయా లక్ష్మణ! తత్త్వతః,
రాజ్య మన్తే ప్రయచ్ఛేతి బాధ మి త్యేవ వక్ష్యతి. ౧౮

త ఘోర్తో ధర్మశీలేన భ్రాత్రా తస్య హితే రతః,
లక్ష్మణః ప్రవివేచేవ స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా. ౧౯
త ద్వాక్యం లక్ష్మణ శ్చుత్వా ప్రీళితః ప్రత్యువాచ హ,
త్వాం మన్యే ద్రష్టు మాయాతః పితా దశరథ స్స్వయమ్.

ప్రీళితం లక్ష్మణం దృష్ట్వా రాఘవః ప్రత్యువాచ హ,
ఏష మన్యే మహాబాహు రి హస్తాః ద్రష్టు మాగతః. ౨౦

అథవా నౌ ధ్మిం మన్యే మన్యమానః సుఖోచితౌ,
వనవాస మనుధ్యాయ గృహాయ ప్రతినేష్యతి. ౨౧

ఇమాం వాఽప్యేష వై దేహీ మత్కన్తసుఖసేవినీమ్,
పితా మే రాఘవ శ్రీమా న్వనా దాదాయ యాస్యతి. ౨౨
ఏతా తా సమ్ప్రీకాశేతే గోత్రవన్తా మనోరమా,
వాయువేగసమా వీర! జవనౌ తురగోత్తమా. ౨౩

స ఏష సుమహాకాయః కమ్పితే వాహినీముఖే,
నాగ శ్చత్రుంజయౌ నామ వృద్ధ స్తాతస్య ధీమతః. ౨౪
స తు పశ్యామి తచ్ఛత్రం పాణ్డరం లోకసత్కృతమ్,
పితు ర్దివ్యం మహాబాహూ! సంశయౌ భవతీవ మే. ౨౫

లక్ష్మణుడా! “సీత రాజ్యమును లక్ష్మణున కి”వ్వని నేను మాటమాత్రము చెప్పినంతనే భరతుడు తత్క్షణంబున “అట్లేయిచ్చెద” నని చెప్పును. వేటొందు మాటనందు. అని రాముడు లక్ష్మణునితో జెప్పెను. ౧౮

రామహితంబుగొఱకే యన్నిమాటలు జెప్పినట్టి లక్ష్మణుడు రాముఁ డీట్లు చెప్పినమాటలను విని యంత లజ్జతుండై తలవంచుకొని యుండెను. ౧౯

లక్ష్మణుడు రామునిమాటను విని లజ్జతుండై ప్రస్తావంబు దప్పింపదలంచి “మనతండ్రి దశరథుడే నిన్నుజూచుటకై యిచ్చటికి వచ్చుచున్నాడు” అని తలంచెదను అని చెప్పెను. ౨౦

రాముడు లక్ష్మణుడు లజ్జనొందినాడని యెఱింగి యిట్లనిచెప్పెను. మహాబాహుఁడగు సీదశరథుఁడు మనల జూచుటకై యిచ్చటికి వచ్చి నాడని తలంచెదను. ౨౧

లేక దశరథుఁడు మనము సుఖం బనుభవించుదగినవార మవియు, మన వాసంబు కష్టం బనియుఁ దలంచి మనల నింటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై వచ్చి యుండునని తలంచెదను. ౨౨

క్రీమంతుఁడగు నాతండ్రి దశరథుఁడు మిక్కిలియు సుఖతురాలగు నీసీతాదేవివైనను అడవినుండి యింటికిఁ దోడ్కొని పోగలడు. ౨౩

పరాక్రమశాలివగు లక్ష్మణుడా! మంచికులంబునాబుట్టినవియు నుండ రంబులును వాయువునకుంబోలె వేగంబుగలవియు నగు రాజోపవాహ్యంబు లయిన యాయుత్తమాశ్వంబులు రెండును ఎంతయు నొప్పుచున్నవిచూడుము.

మహాకాయంబు నత్యున్నతంబునగు నాయనగారి శత్రుజయంబను పట్టపేనుంగును ఇదిగో సేనాముఖంబున వచ్చుచున్నది. ౨౪

మహాబాహుఁడవగు లక్ష్మణుడా! సమస్తజనపూజితంబును దివ్యంబు నగు నాయనగారిశ్వేతచ్ఛత్రము మాత్ర మగవడకున్నది; కావున నాయన విషయమనందు నాకు సందేహము గలుగుచున్నది. ౨౫

వృక్షాగ్రా దవరోహ త్వం కురు లక్ష్మణ! మద్వచః,
 ఇతీవ రామో ధర్మాత్మా సౌమిత్రిం త మువాచ హ. ౨౭
 అవతీర్య తు సాలాగ్రా తస్మా త్స సమిలింజయః,
 లక్ష్మణగి ప్రాజ్వలి ర్భూత్వా తసౌ రామస్య పార్శ్వతః. ౨౮
 భరతేనాపి సందిష్టా సమ్మర్దో న భవే దితి.
 సమంతా త్తస్య కైలస్య సేనా వాస మకల్పయత్. ౨౯
 అధ్యర్థ మిత్వాకుచమూ రోద్ధిజనం పర్వతస్య సా,
 పార్శ్వే న్యవిశదావృత్య గజవాజిరథాకులా. ౩౦

సా చిత్రకూటే భరతేన సేనా
 ధర్మం పురస్కృత్య విధూయ దర్పమ్,
 ప్రసాదనార్థం రఘునందనస్య
 విరాజతే నీలిమతా ప్రణీతా. ౩౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తనవతితమస్సర్గః.

అష్టనవతితమస్సర్గః

నివేశ్య సేనాం తు విభుగి పద్భ్యాం పాదవతాం వరః,
 అభిగన్తుం స కాకుత్స్థ మియేష గురువర్తకమ్. ౧

నివిష్టమాత్రే వై నేత్య తు యథోద్దేశం వినీతవత్,
 భరతో భ్రాతరం వాక్యం శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్. ౨

లక్షణుడా! నీవు చెట్టుమీదనుండి దిగుము. నేను జెప్పినట్లువినుము. ధర్మస్వభావుండగు రాముడు లక్షణునితో నీ ప్రకారమునం జెప్పెను. శత్రునైస్యంబుల జయించుటయందు సమర్థుండగు నాలక్షణుడు అంతః జెట్టుమీదనుండి దిగి చేమోడ్పుగీలించి రాముని పార్శ్వభాగంబునం గొలిచియుండెను. ౨౮

రామాశ్రమంబునకు బాధగలుగఁగూడదని భరతుం డాశ్వాపించుటం జేసి యాసేన చిత్రకూటపర్వతముచుట్టుచు మండలాకారంబున విడిసెను. ౨౯

గజవాళిరథసంపూర్ణ మగు నాయిత్యైకునైస్యము ఒకటియు నూతామడ దూరము చిత్రకూటపర్వతపార్శ్వభాగమునందు మండలాకారంబున విడిసి నది. ౩౦

ధర్మంబు నవలంబించి గర్వంబు వదలి రామునిఁ బ్రసన్నుజేయుటకై వచ్చినట్టిసీలెనుంతుండగు భరతునిచేఁ జేబడిన నైస్యమంతయుఁ జిత్రకూటపర్వతమునకు సమీపంబునం బ్రకాశించుచుండినది. ౩౧

ఇది తొంబదియేడవసర్గము.

తొంబదియొనిమిదవసర్గము

అట్టివరమధార్మికుండగు రామునొద్దకు నడచిపోవు భాగ్యంబు గలుగు. టచే బాదంబులుగలవారలలా నుత్తముండగు నాభరతుడు నేనను విడియ నాశ్వాపించి యంతః బిత్రాశ్వానువర్తియగు రామునొద్దకు బాదంబులతో నడచి పోఁగోరెను. ౧.

అంత నయ్యైస్థలంబుల నేనవిడిసినవెనుక భరతుడు వినీతచేషధరుం డయి తమ్ముని శత్రుఘ్నుం బిలిచి యీమాటం జెప్పెను. ౨

క్షీప్రం వన మిదం సౌమ్య! నరసంఘై స్సమంతతః,
లుబ్ధై శ్చ సహితై రేభిః త్వ మన్వేషి తు మర్హసి. 3

గుహా జ్ఞాతినహస్రేణ శరచాపానిధారిణా,
సమన్వేషతు కాకుత్స్థా వస్తి స్పరివృత స్వయమ్. 4

అమాత్యై స్సహ పౌరై శ్చ గురుభి శ్చ ద్విజాతిభిః,
వనం సర్వం చరిష్యామి పద్భ్యం పరివృత స్వయమ్. 5

యావ న్న రామం ద్రక్ష్యామి లక్ష్మణంవా మహాబలమ్,
వై దేహీం చ మహాభాగాం న మే శాన్తి ర్భవిష్యతి. 6

యావ న్న చన్ద్రసంకాశం ద్రక్ష్యామి శుభ మాననమ్,
భ్రాతృగ పద్మపలాశాక్షం న మే శాన్తి ర్భవిష్యతి. 7

యావ న్న చరణౌ భ్రాతృః పార్థివవృజ్జనాన్వితౌ,
శిరసా ధారయిష్యామి న మే శాన్తి ర్భవిష్యతి. 8

యావ న్న రాజ్యే రాజ్యార్హః పితృవైతామహే స్థితః,
అభిషేకజలక్ష్మినో న మే శాన్తి ర్భవిష్యతి. 9

సిద్ధార్థః ఖలు సౌమిత్రి ర్య శ్చన్ద్రవిమలోపమమ్,
ముఖం పశ్యతి రామస్య రాజీవాక్షం మహాద్యుతి. 10

కృతకృత్యా మహాభాగా వై దేహీ జనకాత్మజా,
భర్తారం సాగరాంతాయాః పృథివ్యా యాఽనుగచ్ఛతి. 11

సుభగ శ్చిత్రకూటోఽసౌ గిరిరాజోపమో గిరిః,

సౌమ్యుడవగు భరతుడా! నీ విష్ణుడు ఈబోయవాండ్రను భటుల
తోనుంగూడి శ్రీమముగా నీవనంబంతయు వెదకుము. 3

గుహుండు ధనుర్బాణభద్రంబులం దాల్చిన బంధువుల వేపురంగూడి
యాచిత్ర కూటపర్వతంబంతయు రామలక్ష్మణులను వెదకునుగాక! 4

నేనును మంత్రులను బౌరులను గురువులను బ్రాహ్మణులనుంగూడి వసం
ంతయుఁ బాదంబులతోనే తిరిగెదను. 5

రామునిగాని మహాబలుండగు లక్ష్మణునిగాని మహాభాగయగు సీతా
దేవినిగాని చూచువఱకు నాకు దుఃఖకాంతి గలుగదు. 6

చంద్రబింబసమానంబును దామరపూజేతలుంబోలె వికాలమందరంబు
లగు నేత్రంబులుగలదియు సుందరంబునగు రాముని ముఖంబుఁ జూచువఱకు
నాకు దుఃఖకాంతి గలుగదు. 7

వజ్రధ్వజారవిందాంకుశకలకాదిరాజలక్షణలక్షితంబులగు రాముని
పాదంబులను శిరసువైధరించుగొనువఱకు నాకు దుఃఖకాంతి గలుగదు. 8

రాజ్యార్హుడగు రాముండు పట్టాభిషేకజలముచేఁ దడుపఁబడి నీకృపై
తామహంబగు రాజ్యంబు నవలంబించువఱకు నాకు దుఃఖకాంతిగలుగదు. 9

నిర్మలంబగు చంద్రబింబముతో సమానంబును కమలంబులంబోలు
కండ్లుగలదియు మహాలేఖంబునగు రామునిముఖంబుఁ జూచుచున్నలక్ష్మణుం.
డంతయుఁ గృతార్థుఁడుగదా! 10

సముద్రచర్యంతం బగు భూమికి నాథుండగు రామునివెంబడి బోవుల
చేత మహాభాగయు జనకమహారాజపుత్రులయనగు సీతాదేవి కృతార్థయయి
నది. 11

కుచేరుండు సందనవనంబునందుంబోలె రాముఁ డీచర్యకంబునందు

యస్తిన్వసతి కాకుత్స్థః కుబేర ఇవ నన్దనే. ౧౨

కృతకార్య మిదం దుర్గం వనం వ్యాళనిషేవితమ్,
య దధ్యాస్తే మహాతేజా రామ శ్శస్త్రభృతాం వరః. ౧౩

ఏవ ముక్త్వా మహాతేజా భరతః పురుషర్షభః,
పద్యాభ్య మేవ మహాబాహుః ప్రవివేశ మహ ద్వనమ్. ౧౪

స తాని ద్రుమజాలాని జాతాని గిరిసానుషు,
పుష్పితాగ్రాణి మధ్యేన జగామ వదతాం వరః. ౧౫

స గిరే శ్చిత్రకూటస్య సాల మాసాద్య పుష్పితమ్,
రామాశ్రమగతస్యాగ్నేర్దదర్శ భ్వజ ముచ్చితమ్. ౧౬
తం దృష్ట్వా భరత శ్రీమా న్తుమోహ సహ బాన్ధవః,
అత్ర రామ ఇతి జ్ఞాత్వా గతః సార మి వామభ్యసః. ౧౭

స చిత్రకూటే తు గిరౌ నిశామ్య
రామాశ్రమం పుణ్యజనోపవన్దమ్,
గుహేన సార్థం త్వరితో జగామ
పున ర్నివే శ్చైవ చమూం మహాత్మా. ౧౮
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేష్టనవతితమస్సర్గః.

ఏ కో న శ త త మ స్స ర్గః

నివిష్టాయాం తు సేనాయా ముత్సుకో భరత స్తదా,
జగామ భౌతరం ద్రష్టుం శత్రుఘ్న మనుదర్శయన్. ౧

వాసము సేయుచున్నాడు. కావున హిమవత్పర్వతసమానంబగు నీచిత్రకూటపర్వతంబును మిక్కిలియు భాగ్యవంతంబు. ౧౨

మహాతేజఃడును ఆయుధధారులతో నుత్తముండు నగురాముండు వాసము సేయుచున్నాడు కావున దుష్టవృత్తిగ్రాక్షిర్జంబును దుర్గమంబునగు నీయరణ్యంబును గృతార్థము. అని భరతుండు శత్రుఘ్నునితో జెప్పెను. ౧౩

మహాతేజఃడును మహాబాహుండును బురుషశ్రేష్ఠుండునగు భరతుండు ఈ ప్రకారముగ శత్రుఘ్నునితో జెప్పి యంతః బాదంబులతోనే యవ్వువారణ్యంబు బ్రవేశించెను. ౧౪

మాటలం జెప్పటయందు సమర్థుడగు భరతుండు పర్వతసాయువులం దుండునట్టి పుష్పితాగ్రంబులగు వృక్షంబులనడుమం బోయెను. ౧౫

అభరతుండుపోయి చిత్రకూటపర్వతమునందలి యొకపుష్పితవృక్షంబుఁ జేరఁగానే రామాశ్రమంబునందలి యగ్నిహోత్రంబురొగ యగపడినది. ౧౬

శ్రీమంతుడగు భరతుండు ఆఘామముంజూచి 'రాముండిచ్చటనే యున్నాడని యెఱింగి బంధువులుం దాసును సంతోషపరపశులయిరి. ఆవృడు భరతుండు సముద్రంబునం బడినవాడు గట్టునకు వచ్చినట్లుండెను. ౧౭

మహాత్ముడగుభరతుండు చిత్రకూటపర్వతంబున సత్పురుషోపపన్నంబగు రాముని యాశ్రమంబుఁ జూచి రాముని వెదకవచ్చిననైవికులంఁబాడ నిలువ నియమించి గుహసహితుడై వేగంబునం బోయెను. ౧౮

ఇది తొంబదియెనిమిదవసర్గము.

తొంబదితొమ్మిదవ సర్గము

అట్లు నైశ్యమను విడియ నియమించినప్పటి భరతుండు రానుదర్శనోత్సుకుడయి శత్రుఘ్నునకు రామాశ్రమచిహ్నంబులం జూపుచు రాముం జూడుటకై పోయెను. ౧

ఋషిం వసిష్ఠం సద్విశ్ణ మాత్రా ర్థే శీఘ్ర మానయ,
ఇతి త్వరిత మగ్రే స జగామ గురువత్సలః. ౨

సుమస్త్ర స్త్వపి శత్రుఘ్న మదూరా దన్వపద్యత,
రామదర్శనజ స్త్వో భరతస్యేవ తస్య చ. ౩

గచ్ఛన్నే వాథ భరత స్తాపసాలయసంస్థితామ్,
భ్రాతుః ప్లక్షకుటీం శ్రీమా నుటజం చ దదర్శహ. ౪

శాలాయా స్త్వగ్రత స్తస్యా దదర్శ భరత స్తదా,
కాష్ఠాని చావభగ్నాని పుష్పాణ్యుపచితాని చ. ౫

స లక్ష్మణస్య రామస్య దదర్శాశ్రమ మీయువః,
కృతం వృక్షే వ్యభిజ్ఞానం కుశచీరైః క్వచి త్క్వచిత్. ౬

దదర్శ చ వనే తస్మి స్తహత స్సంచయా స్కృతాన్,
మృగాణాం మహిషాణాం చ కరీషై శ్శీతకారణాత్. ౭

గచ్ఛన్నేవ మహాబాహు ద్యుతిమా స్ఫురత స్తదా,
శత్రుఘ్నం చాబ్రవీ ధృష్ట స్తా నమాత్యాం శ్చ సర్వశః. ౮

మన్యే ప్రాప్తాః స్త తం దేశం భరద్వాజో య మబ్రవీత్,
నాతిదూరే హి మన్యేహం నదీం మన్దాకినీ మితః. ౯

ఉచ్చై ర్బద్ధాని చీరాణి లక్ష్మణేన భవే దయమ్,
అభిజ్ఞానకృతః పథా అకాలే గన్తు మిచ్ఛతా. ౧౦

గురుభక్తుడగు నాభరతుడు వసిష్ఠమహర్షికి జూచి “సీవు నాకల్లలం దీసికొనిరమ్ము” అని చెప్పి తాను ముందుగా వేగంబున బోయెను. ౨

నుమంతుడు శత్రుఘ్నుని వెనువెంటబడిబోయెను. రాముని జూడ నలె ననుకోర్కీ భరతశత్రుఘ్నులకుంబోలె నతనికిం గల్గియుండినది. 3

అంత శ్రీమదుడుగుభరతుడు కొంతదూరము పోయితాపనకృతము వలె నున్న రాముని పర్ణశాలను, చూడవచ్చినవారలతో సుఖముగాఁ గూర్చుండుటకై యేర్పఱుపఁబడిన పర్ణమంటపమును జూచెను. ౪

అప్పుడు భరతుడు ఆపర్ణశాలకుముందు రాత్రి మంటపేయుటకై సంపాదించఁ బడియున్నకట్టెలను బూజార్థమయి యుంచఁబడిన పుష్పంబులను జూచెను. ౫

భరతుడు మఱియు రామలక్ష్మణులు ఆశ్రమంబున మార్గంబు చక్కఁగాఁ దెలియుటకై యచ్చటచ్చట వృక్షములయందు దర్శనచేతను వల్కలంబుల చేతను ఉంచుకొనిన గుఱుతులం జూచెను. ౬

ఆభరతుడు అచ్చట వనంబున శీతనివారణార్థమయి చేర్చివెట్టియున్న మృగమహిమంబుల యెండిన పేడకడుల గొప్పరాసులను జూచెను. 7

అప్పుడు మహాబాహుడును గాంతిమంతుడు నగుభరతుడు పోవుచు వానిసంతయుంజూచి సంతుష్టుడై శత్రుఘ్నుని ఆమంతుల సందఱునుగూర్చి యిట్లని చెప్పెను. ౮

భరద్వాజమహర్షి చెప్పిన ప్రదేశమునకు వచ్చినామని తలంచుచున్నాను. మందాకినదిగూడ నిచ్చటికి సమీపంబున నె యున్నదని తోచుచున్నది. 9

ఎందుకో నారదీరపేలికలను మైనివృక్షంబులం గట్టియున్నారు. ఇది లక్ష్మణుడు సాయంకాలాదిసమయములందు ఫలజలాద్యాహరణార్థమయిపోయి రావలసినప్పుడు దారి చక్కఁగాఁ దెలియుటకై గుఱుతులం దెట్టినమార్గముగా నుండును. కావున సీమార్గంబున నె పోయెదము. ౧౦

ఇదం చోదా త్తదన్తానాం కుష్టురాణాం తరస్వినామ్,
శైలపార్శ్వే పరిక్రాంత మనోన్యన్య మభిగర్జతామ్.

౧౧

యమేవాథాతు మిచ్ఛన్తి తాపసా స్సతతం వనే,
త స్యాసౌ దృశ్యతే ధూమ స్సంక్కులక కృష్ణవర్తనః.

౧౨

ఆత్రాహం పురుషవ్యాఘ్రం గురుసంస్కారకారిణమ్,
ఆర్యం ద్రక్ష్యమి సంహృష్టో మహర్షిమివ రాఘవమ్.

౧౩

అథ గత్వా ముహూర్తం చిత్తకూటం స రాఘవః,
మన్దాకినీ మనుస్రాప్త స్తం జనం చేద మబ్రవీత్.

౧౪

జగత్కాం పురుషవ్యాఘ్ర! ఆస్తే వీరాసనే రతః,
జన్హోన్ నిర్జనం ప్రాప్య ధిజ్ఞే జన్త సజీవితమ్.

౧౫

మత్కృతే వ్యసనం ప్రాప్తో లోకనాథో మహాద్యుతిః,
సర్వా నామూ పురిత్యజ్య వనే వసతి రాఘవః.

౧౬

ఇతి లోకసమక్రప్తః సాదే వ్యద్య ప్రసాదయన్,
రామస్య నిపతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్యచ.

౧౭

ఏవం సంవిలసం స్తస్మి న్వనే దశరథాత్మజః,
దదర్శ మహతీం పుణ్యాం పర్వశాలాం మనోరమామ్.

౧౮

సాలతాలాశ్వకర్ణానాం పర్వైర్బహుభి రావృతామ్,

విశాలాం మృదుభి స్తీర్ణాం కుశైర్యేడి మి వాధ్వరే.

౧౯

శక్రాయుధనికాశై శ్చ కార్దుకై ర్భారసాధనైః,

ఇచ్చట బలవంతంబులగు నేనుగులు కోపమునఁ బరస్పరము మహా దంతంబులం బొడుచుకొనుచు గర్జించుచు సంరంభంబున పంచరించినవని గుఱుతులచేఁ జెలియవచ్చుచున్నది. ౧౦

అడవియందు ఋషులు హోమార్థమయి ఎల్ల పృథును దేనిం గాపాడుచుందురో అట్టి యగ్నిహోత్రముననుండి దట్టమయినపొగ వెడలివచ్చుచున్నది. చూడుము. ౧౧

ఈయాశ్రమమునందే యుక్తమోషదేశంబులునేయు మహర్షి వలె నున్నపురుషశ్రేష్ఠుఁడును బూజ్యుఁడునగు రాముని బరమసంతోషంబునంజూడఁగలను. అని భరతుఁడు శత్రుఘ్నాదులతోఁ జెప్పెను. ౧౨

అంత సాధరతుఁడు మఱికోంతమారము పోయి మందాకినీరదింబొంది యాశత్రుఘ్నాదులం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౧౩

జనాధిపుఁడును బురుషశ్రేష్ఠుఁడునగు రాముఁడు నిర్జనంబగు పనము నొంది నేలవై వీరాసంబునఁ గూర్చుండియున్నాడే! ఇంక సాప్రాణంబును జన్మంబును ఎందుకు! ౧౪

లోకనాథుఁడును గాంధీమంతుఁడు నగురాముఁడు నానిమిత్తమయి మహాకష్టమందొంది సమస్తకామంబుల విడిచి యరణ్యంబున నున్నాడే! ౧౫

ఇట్లు నానావిధంబుగా హాకులచేసిందింపఁబడుచున్న నేను రామునిఁ బ్రసన్నుంజేయుటకై రాముని పాదంబులకును నీతాదేవిపాదంబులకును లక్ష్యంబుండు విఘ్నము నేయునేని యతని పాదములకును నమస్కారములు చేసెదను. ౧౬

దశరథమహారాజపుత్రుఁడగు భరతుఁడు అట్లు పసంబుల విలసించుచు మద్ది యినుమద్ది తాటిచెట్ల పత్రంబులచేఁ గప్పఁబడినదియు, వికాలంబును యాగవేదికయందోలే మృదుదర్శులచే నాస్తీర్ణంబును ఇంద్రాయుధంబులకు సరివచ్చునదియు, నూఱుపలముల యెత్తుగలవియు బంగారముతోఁ బూయఁబడిన పృష్ఠప్రదేశంబులుగలవియు, మహాసారంబును శత్రుబాధకంబులునగు నుక్తమధువునలచే నొప్పుచున్నదియు, బ్రదీప్తవదనంబులును సూర్యకిరణం

రుక్మపృష్టై ర్మహాసారై శ్శోభితాం శత్రుబాధకైః. ౨౦

అర్కరశ్మిప్రతీకాశై ర్హరైస్తూణీగతై శ్వరైః,
శోభితాం దీప్తవదనై స్సరై య రోభ్యగవతీ మివ. ౨౧

మహారజతవాసోభ్యా మసిభ్యాం స విరాజితామ్,
రుక్మబిన్దువిచిత్రాభ్యాం చర్మభ్యాం చాపి శోభితామ్. ౨౨
గోధాజులీత్రై రాసక్తై శ్చిత్రైః కాశ్చునభూషితైః,
అరిసంఘై రనాథృప్యైః మృగై స్సింహగుహా మివ. ౨౩

ప్రాగుదక్ష్ప్రవణాం వేదిం విశాలాం దీప్తపావకామ్,
దదర్శ భరత స్తత్ర పుణ్యాం రామనివేశినే. ౨౪

నరీశ్చ స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్,
ఉటకై రామ మాసీనం జటామణ్డలధారిణమ్. ౨౫

తం తు కృష్ణాజినధరం చీరవల్మలవాససమ్,
దదర్శ రామ మాసీన మభితః పావకోపమమ్. ౨౬

సింహస్కంధం మహాబాహుం పుణ్డరీకనిభేక్షణమ్,
పృథివ్యా స్సాగరాంతాయా భర్తారం ధర్మచారిణమ్. ౨౭

ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మణ మివ శాశ్వతమ్,
ణ్డసలే దర్భశం స్త్రీణై నీతయా లక్ష్మణేన చ. ౨౮

తం దృష్ట్వా భరత శ్రీమాన్ దుఃఖశోకపరిప్లవః,
అభ్యధావత ధర్మాత్మా

బులుంబోలె వెలుంగుచున్నవియునగు తూణీరగతంబులయిన బాణంబులచే నర్పంబులచే భోగవలెకైవడి నెంతయుం గ్రాలుచున్నదియు, బంగారుతోఁ జేయఁబడిన యొరలుగల దివ్యఖడ్గంబులతోఁ గూడినదియు, నలంకారార్థమై యచ్చటచ్చట బంగారముచే నలంకరింపఁబడియున్న డాలువాణులచే భూషింపఁ బడినదియు, సువర్ణశోభితంబులయిన యద్దైత్రాదివెబ్బ దగులకుండుటకై చేతికిఁ గట్టుకొనునట్టి యుడుముతోలుతోఁ జేయఁబడిన కవచంబులతోను ఆంగుళికవ చంబులతోనుం గూడినదియు, మృగంబులకు సింహగుహయందోలె కత్తు సంఘంబులకుం జొరరానిదియుం బవిత్రంబుచు మనోహరంబునగు పర్ణకాలం జూచెను.

౧౮-౨౩

భరతుఁ డాపర్ణకాలయందు వికాసంబున మంచుచున్నయగ్నిహోత్రము గలదియుఁ బుణ్యంబున ఈకాన్యభాగంబునందుఁ బల్లమయినదియునగు నగ్ని వేదికం జూచెను.

౨౪

అంత నాభరతుఁడు నాలుగుప్రక్కలం జూచి పర్ణకాలయందుఁ గూర్చుండియుండిన జటామండలధరుండగు తనయన్నయ రాముం గనెను.

౨౫

సింహంబులకుందోలె సున్నతంబులగు భుజశిఖరంబులు గలవాడును మహాబాహుఁడును బుండరీకములుందోలె వికాలమందరంబులగు కన్నులుగల వాడును అట్లు మహాచక్రవర్తిచిహ్నంబులతోఁ గూడినవాడయ్యె సమస్త భూమండలంబునకును నాయకుఁడు గాఁదగినవాడయ్యె ధర్మంబు నాచరించు టకై జటామండలధరుడై సారచీరం గట్టుకొని కృష్ణాజీవంబు నుత్తరీయంబు గాఁదాల్చి దర్పాస్త్రీర్ణంబగు నేలవై లక్ష్మణుఁడు గొలువ కాశ్వతుండగు బ్రహ్మ దేవుఁడుంబోలె నీకతోఁగూడ వీరాచరణంబున గూర్చుండి మహాకవచం బాచ రించుచున్నవాడును అగ్నిహోత్రుఁడుంబోలె నెట్టివారికిని నలని గానివాడు నగు రాముని భరతుఁడు సందర్శించెను.

౨౬-౨౮

ధర్మాత్ముఁడును శ్రీమంతుఁడు నగుభరతుఁడు అట్టి రాముంజూచి పరమ యుఖితుడై యతనియొద్దకుఁ బరుగెత్తిపోయెను.

భరతః కైకయానుతః.

౨౯

దృష్ట్యైవ విలలాపాఽర్చో బాష్పసందిగ్ధయా గిరా,
అశక్నువన్ ధారయితుం ధైర్యా ద్వచన మబ్రవీత్. 30
య స్సంసది ప్రకృతిభి ర్భవే ద్యుక్త ఉపాశితుమ్,
వనైశ్చ ర్హృదై రుపాసీన సోఽయ మాన్తే మమాగ్రజః. 31
వాసోభి ర్భవంసాహస్రై ర్యో మహాత్మా పురోచితః,
మృగాజినే సోఽయ విహ ప్రవన్తే ధర్మమాచరన్. 32

అథారయ ద్యో వివిధా శ్చిత్రా స్సుమనస స్సదా,
సోఽయం జటాభార మిమం వహతే రాఘవః కథమ్. 33

యస్య యజ్ఞై ర్యథోద్దిష్టై ర్యుక్తో ధర్మస్య సంచయః,
శరీరక్లేశసంభూతం సధర్మం పరిమార్గతే. 34

చందనేన మహార్షేణ యస్మాజ్జ ముపసేవితమ్,
మలేన త స్మాజ్జ మిదం కథ మార్యస్య సేవ్యతే. 35

మన్నిమి త్త మిదం దుఃఖం ప్రాప్తో రామ స్సుఖోచితః,
ధి గ్దివితం నృశంసస్య మమ లోకవిగర్హితమ్. 36

ఇత్యేవం విలప న్దినః ప్రస్వీన్నముఖపఙ్కుజః,
పాదా వప్రాప్య రామస్య పపాత భరతో రుదన్. 37

దుఃఖాభితప్తః భరతో రాజపుత్రో మహాబలః,

కైకేయికొడుకైన భరతుడు రాముడుండువిధమును జూచినంతసే
పరమదుఃఖితుడై దుఃఖము నణచుకొనంజాలక యెట్టకేలకుఁ గొంతదైర్యము
నవలంబించి దుఃఖమున మాటలు దొట్టువడ సీమాటం జెప్పెను. ౨౯, ౩౦

సభయందు యోగ్యులగు సభికులచే సేవింపదగినట్టి నాయన్నయీ
రాముఁ డిప్పుడు అడవియందలి వృగంబులచే సేవింపఁబడుచున్నాఁడు! ౩౧

ఏనుహాత్ముడు మున్నుమిక్కిలియు వెలగలయు క్తమవస్త్రంబులకుం దగి
యుండెనో అట్టిరాముఁ డిప్పుడు ధర్మము నాచరించుటకై కృష్ణాజినంబులం
దాల్చియున్నాఁడు! ౩౨

ఎవ్వఁడు మున్ను నానావిధంబులగు శుక్తమపుష్పంబుల శరన్ననండు
ముడుచుకొనుచుండెనో అట్టిరాముఁ డిప్పుడు జటాధారంబు ధరించుచున్నాఁ
డే! ౩౩

నానావిధయాగంబులు యథావిధిం గావించుటచే ధర్మసంగ్రహంబు
చేయఁదగినట్టి రాముఁ డిప్పుడు వానప్రస్థులంబోలె శరీరక్షేత్రంబుచే ధర్మంబు
నాచరించుచున్నాఁడు! ౩౪

ఎవ్వనిదేహము నిరంతరమును ఉత్తమంబగుచందనముచే నొప్పూచుండి
నదో అట్టిపూజ్యుడగు రామునిశరీర మిప్పుడు ముఱికితోఁ గూడియున్న
చే! ౩౫

సుఖార్హుడగు రాముఁడు నానిమిత్తమయి యిట్టిమహాదుఃఖముఁ
లొందినాఁడు; కావున నిట్లు సమస్తజనులచేతను నిందింపఁబడుచున్న నాప్రాణం
బుండి యేమిప్రయోజనము! అని భరతుడు విలపించెను. ౩౬

భరతుఁడు దుఃఖితుడై ముఖకమలంబునం జెనుటగాఱ నిట్లు రోద
నంబు సేయుచు కన్నీళ్లు గాఱుటంజేసి రామునిపాదంబులం గానక వేలం
బడెను. ౩౭

మహాబలండును రాచకౌమరుఁడు నగుభరతుఁడు పరమదుఃఖితుఁ

ఉక్త్వాఽఽర్యేతి సకృద్దీనం పునర్నోవాచ కించన.

3౮

బాష్పావిహితకణ్ఠ శ్చ ప్రేక్ష్య రామం యశస్వినమ్,
ఆర్యేత్యే వాథ సంక్రశ్య వ్యాపార్తుం నాశక త్తదా. 3౯

శత్రుస్సుశ్చాపి రామస్య వవన్దే చరణౌ రుదన్,
తా పుభౌ స సమాలిజ్య రామోఽప్యశ్రూణ్యవర్తయత్. ౪౦

తత స్సుమన్త్రేణ గుహేన చైవ
సమీయతూ రాజసుతావరణ్యే,
దివాకరశ్చైవ నిశాకరశ్చ
యథాఽమృతే శుక్రబ్రహ్మహస్పతిభ్యామ్. ౪౧
తా న్పార్థివాన్వారణయూథపాభా
న్సమాగతాన్స్తత్ర మహత్యరణ్యే,
వనౌకస స్తేఽపి సమీక్ష్య సర్వేఽ
ప్యశ్రూణ్యముఖ్యున్ప్రవిహాయ వార్షమ్. ౪౨

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోనశతతమస్కంధః.

శ త త మ స్క ం ధ ః

జటిలం చీరచసనం ప్రాజ్ఞాలిం పతితం భువి,
దదర్శ రామో దుర్ధర్శం యుగాన్తే భాస్కరం యథా. ౧

కథంచి దభివిజ్ఞాయ వివర్ణవదనం కృశమ్,
భ్రాతరం భరతం రామః పరిజగ్రహ బాహునా.

దగుటవలన “అర్హుడా” అని యొక్కమాటు చెప్పి యంత నేమియుఁ బలుకఁ జాలక యూరకుండెను. ౩౯

అప్పుడు భరతుఁడు కీర్తిశాలియగు రాముం జూచి “పూజ్యుడా!” అని యొక్కమాటు పిలిచి యంత దుఃఖాలిశయంబునంజేసి యటువై మాటాడం జాలడయ్యె. ౪౦

శత్రుఘ్నుఁడును రోదనంబునేయును రామునిపాదంబులకు నమస్కరించెను. రాముఁడు భరతశత్రుఘ్నుల నిర్వరను గవుఁగిలించికొని కన్నీళ్లు విడిచెను. ౪౧

అంత నరణ్యంబున రామలక్ష్మణులు చంద్రసూర్యులు బృహస్పతితోను శుక్రనితోనుం జేరునట్లు సుమంత్రునితోను గుహనితోనుం జేరిరి. ౪౨

అచ్చట నరణ్యంబుననుండు ఋషు లందఱు ఆత్మచారణ్యంబునందుఁ గలిసిన రాజపుత్రులస్థితిం జూచి సంతోషంబు విడిచి పరమదుఃఖితులయి కన్నీళ్లు కార్చిరి. ౪౩

ఇది తొంబదితొమ్మిదవసర్గము.

నూతనసర్గము

శారదీరలుగట్టుకొని జటలుధరించి ప్రళయకాలంబునందలి సూర్యుఁడుంబోలె దుర్దర్శుండై చేమోడ్చు గీలిచి నేలం బహిభరతుని రాముఁడు చూచెను. ౧

అంత రాముఁడు వివర్ణముఖుఁడును బరమకృకుఁడు నగు భరతునిఁ గొంతవడికి గుఱుతువట్టి బాహువులం గ్రుచ్చి లేపెనైతెను.

ఆఘ్రాయ రామ స్తం మూర్ధ్ని పరిష్వజ్య చ రాఘవః,
అజ్ఞే భరత మారోఽప్య పర్యపృచ్ఛ త్వమాహితః. 3

క్వను తేఽఘ్రా ల్పితా తాత! య దరణ్యం త్వ మాగతః,
నహి త్వం జీవత స్తస్య వన మాగన్తు మ్హసి. 4

చిరస్య బత పశ్యామి దూరా ద్భరత మాగతమ్,
దుష్ప్రతీక మరణ్యేఽస్తి కిం తాత! వన మాగతః. 5

కచ్చి ధారయతే తాత! రాజా య త్వ మిహఽగతః,

కచ్చి న్న దీన స్సహసా రాజా లోకాన్తరం గతః. 6

కచ్చి త్సౌమ్య! న తే రాజ్యం భ్రష్టం బాలస్య శాశ్వతమ్,

కచ్చి చుక్రూషసే తాత! పితరం సత్యవిక్రమమ్. 7

కచ్చి ద్దశరథో రాజా కుశలీ సత్యసజ్జరః,

రాజసూయాశ్వమేధానా మాపార్తా ధర్మసిన్ధుయః. 8

స కచ్చి ద్బాహ్మణో విద్వాన్ ధర్మనిత్యో మహాద్యుతిః,
ఇహ్వాకూణా ముసాధ్యాయో యథావత్తాత! పూజ్యతే. 9

సా తాత కచ్చి త్కౌసల్యా సుమిత్రా చ ప్రజావతీ,

సుఖినీ కచ్చి దారా సా దేవీ నన్దలీ కైకయా. 10

రఘువంశమునందుఁబుట్టినట్టి రాముఁడు భరతుని శిరఃమున మూర్ఛిని కవుఁగించికొని తొడవై గూర్చుండఁజేసి సమాహితుడై యిట్లని యడిగెను.

నాయనా ! నీ వడవికి వచ్చినావే ! నీకండ్రి దశరథమహారాజెచ్చి టికిఁ బోయినాఁడు ? అతఁడు బ్రతికియుండఁగా నీవు అడవికి రాఁగూడదు గదా !

బహుకాలమునకుఁగా బహుదూరంబునఁ గేకయనగరంబునుండి వచ్చిన భరతుం జూడగంటిని; సంతోషము; దేహము చాలామారియుండుటచే గురుతు వట్టుట కష్టముగా నున్నది. నాయనా ! అడవికేల వచ్చినావు ?

నాయనా ! నీవచ్చటికివచ్చితివే ! దశరథమహారాజు బ్రతికియుండు నేని నీన్న వదలఁడే ! ఇప్పుడు జీవించి యున్నాఁడాయేమి ?

దశరథమహారాజు దుఃఖంబున మృతుండు గాకయున్నాఁడాయేమి ?

సౌమ్యుడవగు భరతుఁడా ! నీవు బొలుండవుగానున్నావు కావున అశక్తిచే కాళ్ళతంబగు నీరాజ్యము నవ్వమయినదాయేమి ?

నాయనా ! సత్యవరాక్రముఁడగు తండ్రియైన దశరథమహారాజు నకు తుక్కువసేయుచున్నావామేమి ?

సత్యప్రతిజ్ఞుఁడును పెక్కురాజసూయాశ్వమేధ మహాయాగంబులు గావించినవాఁడును బరమధార్మికుండునగు దశరథమహారాజు డేమముగా నున్నవాఁడాయేమి ?

నాయనా ! బ్రహ్మవేత్తయై బండితుఁడును బరమధార్మికుండును అధికమయిన బ్రహ్మపరస్పరలవాఁడును ఇత్యైశ్వర్యవంశంబునం బుట్టినవారలకుఁ గలగురుండు నగునసిష్ఠమహామునిని మునుపటివలెఁ బూజించుచున్నావామేమి ?

నాయనా ! దుఃఖితయగుకౌసల్య ముఖముగా నున్నదాయేమి ? సత్యుత్తయగు సుమిత్ర ముఖముగా నున్నదా ? పూజ్యురాలును రాజియైనగుకై కేయ సంతోషంబున నున్నదాయేమి ?

కచ్చి ద్విసయసమ్మన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః,
అనసూయు రనుద్రష్టా సత్కృత స్తే పురోహితః. ౧౧

కచ్చి దగ్నిషు తే యక్తో విధిజ్ఞో మతిమా నృజః,
హుతం చ హోవ్యమాణం చ కాలే వేదయతే సదా. ౧౨

కచ్చి ద్వేవా నిత్యం మాతృ ద్ధరూ నిత్యసమా నపి,
వృద్ధాం శ్చ తాత! వైద్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాం శ్చాభిమన్యసే. ౧౩

శిష్యస్తవరసమ్మన్న మర్థశాస్త్రవిశారదమ్,
సుధన్వాన ముపాధ్యాయం కచ్చి త్వం తాత! మన్యసే. ౧౪

కచ్చి దాత్తసమా శ్శూరా శ్రుతవన్తో జితేంద్రియాః,
కులీనాశ్చేజితజ్ఞా శ్చ కృతా స్తే తాత! మన్త్రిణః. ౧౫

మన్త్రో విజయమూలం హి రాజ్ఞాం భవతి రాఘవ!,
సుసంవృతో మస్తథరై రమాత్యై శ్శాస్త్రశోవిదైః. ౧౬

కచ్చి న్నిద్రావశం నైషీః కచ్చి త్కాలే ప్రబుద్ధసే,
కచ్చిచ్చాపరరాత్రేషు చింతయస్కంధనైపుణమ్. ౧౭

కచ్చి న్నస్త్రయసే నైకః కచ్చి న్న బహుభి స్సహ,
కచ్చి త్తే మన్త్రితో మన్త్రో రాష్ట్రం న పరిధావతి. ౧౮

వినయవంతుఁడును సత్కులప్రసూతుఁడును విద్యావంతుఁడును
ఆనూయలేనివాఁడును పసిఘోషదిష్టంబులగు వర్ధంబులం జక్కఁగాఁ దెలుపఁగల
వాఁడును నీపురోహితుఁడునగు పసివృత్తుని సుయజ్ఞం బూజించు
చున్నావాయేమి ? ౧౧

కాస్త్రజ్ఞుఁడును బుద్ధిమంతుఁడును గవటంబులేనివాఁడును అగ్నిహోత్ర
ములయందు నియుక్తుండయిన నీపురోహితుఁడు సుయజ్ఞుఁడు ఆయ్యైకాలంబుల
హోమములు గావించినసంగతిని హోమముచేయవలసినదానిని నీకుఁ దెలుపు
చున్నాఁడాయేమి ? ౧౨

నాయనా ! నీవు దేవతలను దండ్రులను దల్లులను గురువులను
దండ్రితో సమానులగు జ్ఞాతులను ముసలివారలను బండితులను బ్రాహ్మణులను
బూజించుచున్నావాయేమి ? ౧౩

నాయనా ! ఉత్తమబాణంబులును దివ్యాస్త్రంబులునుం గలవాఁడును
నీతికాస్త్రమునందుఁ బండితుఁడునగు సుధన్వుఁడను ధనుర్వేదాచార్యుని
బహుమానించుచున్నావాయేమి ? ౧౪

నీకు సమానులును శూరులును విద్యావంతులును జితేంద్రియులును
సత్కులప్రసూతులును ముఖంబు జూచినంతనె హృదయాభిప్రాయంబు
నెఱుంగనట్టివారలు నగువారలు మంత్రులుగాఁ జేసికొంటివాయేమి ? ౧౫

భరతుఁడా ! నీతికాస్త్రంబునఁ బండితులును ఆలోచనమును దాచు
వారలునగు మంత్రులతో బహురహస్యముగాఁ జేయఁబడు నాలోచనము
రాజులకు జయంబు గల్గించును. ౧౬

నిద్రకు లోఁబడవుగదా ! యుక్తకాలంబున మేలుకొనుచున్నావు
గదా ! మఱియు నర్ధరాత్రంబులందు నేకాంతంబునఁ గార్యంబులంగుఱించి
యాలోచించుచున్నావాయేమి ? ౧౭

నీవు ఒక్కడవై యాలోచింపవుగదా ! పెక్కుమందితో నాలోచిం
పవుగదా ! మఱియు నీ వాలోచించినమంత్రము రాజ్యంబునం దెవ్వరికిని
దెలియదుగదా ? ౧౮

కచ్చి దర్థం వినిశ్చిత్య లఘుమూలం మహాదయమ్,
క్షిప్ర మారభనే కర్తుం న దీర్ఘయసి రాఘవ!.

౧౯

కచ్చి త్తు సుకృతా న్యేవ కృతరూపాణి వా పునః,
విదుస్తే సర్వకార్యాణి న కర్తవ్యాని పార్థివాః.

౨౦

కచ్చి న్న తరైః ద్యుక్త్యా వా యేచాప్యపరికీర్తితాః,
త్వయా వా తవ వాఽమాత్యై ర్బద్ధ్యతే తాత! మన్త్రితమ్.

కచ్చి త్సహస్రా స్తూర్భాణా మేక మిచ్ఛసి వణ్ణితమ్,
పణ్ణితో హ్యర్థకృచ్ఛ్రిషు కుర్యాన్నిశ్రేయసం మహత్.

౨౧

సహస్రాణ్యపి మూర్భాణాం య ద్యుపాస్తే మహీపతిః,
అథవా ప్యయుతాన్యేవ నాస్తి తేషు సహాయతా.

౨౩

ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దక్షో విచక్షణః,
రాజానం రాజమాత్రం వా ప్రాసయే న్నహతీం శ్రియమ్.

౨౪

కచ్చి స్తుఖ్యా మహత్సేవ మధ్యమేషు చ మధ్యమాః,
జఘన్యా శ్చ జఘన్యేషు భృత్యాః కర్తసు యోజితాః.

౨౫

అమాత్యానుపథాతీతా నిత్యవై తామహం ఛుచీః,
శ్రేష్ఠాం ఛేష్ఠేషు కచ్చిత్త్వం నియోజయసి కర్తసు.

౨౬

కచ్చి న్నోగ్రేణ దణ్డేన భృశ ముద్వేజితప్రజమ్,
రాష్ట్రం తవానుజానన్తి మన్త్రిణః కైకయాసుత!.

౨౭

భరతుడా ! స్వల్పప్రయత్నముచేత సిద్ధించునదియు మహాఫలంబు గలదియునగు కార్యంబునేమి నిశ్చయించి శీఘ్రముగా దాని వారంభింతువు గదా ? ఆలస్యము చేయవుగదా ? ౧౯

సామంతులగు రాజులకు నీచక్రగార జేయఁబడిన కార్యములుగాని శృతప్రాయములై ఘోస్తభములగు కార్యములుగాని మాత్రమే తెలియును గదా ? నీవు చేయవలసిన కార్యములు ఎంతమాత్రము తెలియవుగదా ? ౨౦

నాయనా ! నీవుగాని నీమంత్రిలుగాని యాలోచించినట్టిమంత్రమును ఇతరులు ఊహించేగాని యుక్తిచేగాని యితరులగు నింగితాదులచేగాని యంతమాత్రము తెలిసికొనఁ జాలరుగదా ? ౨౧

నీవు వేయిమంది మూర్ఖులను విడిచియియినఁ బండితు నొక్కని సంపాదించువుగదా ? సంకటము గల్గినప్పుడు పండితుఁడు మిక్కిలియు మేలుగావించును. ౨౨

రాజు, మూర్ఖులను వేనవేలుగానైనను, లేక పదివేలు పదివేలుగా నైనను సంగ్రహించినను వారలవలన సంతమాత్రము నుపయోగములేదు. ౨౩

బుద్ధిమంతుఁడును శూరుఁడును విచారమునందు సమర్థుఁడును బండితుఁడు నగు మంత్రి యొక్కఁడున్నం జాలు. ఆతఁడు రాజునకుగాని రాజుతటివానికిఁగాని గొప్పయైక్వర్యంబు గలిగించును. ౨౪

ఉత్తమభృత్యుల నుత్తమకార్యంబులందును మధ్యమభృత్యుల మధ్యమ కార్యంబులందును అధమభృత్యుల సధమకార్యంబులందును ఇట్లు క్రమముగా నియోగించుచున్నావాయేమి ? ౨౫

నీవు చక్రగార బరిఁగింపఁబడినవారలను దండితాతలనుండి క్రమముగా నున్నవారలను బరిశుద్ధులను నుత్తములు నగు మంత్రిలను గొప్పగొప్ప కార్యంబులందు నియోగింతువాయేమి ? ౨౬

భరతుడా ! నీవు జనులకుఁ దీక్షమగు శిక్షలు చేయుచు రాజ్యంబును బీడించుచుండఁగా నీమంత్రిలు నిన్ను నివారించుదురదా ? ౨౭

కచ్చి త్వం నావజానన్తి యాజకాః పతితం యథా,
ఉగ్రప్రతిగ్రహీతారం కామయాన మివ స్త్రీయః.

౨౨

ఉపాయకుశలం వైద్యం భృత్యసందూషణే రతమ్,
శూర మైశ్వర్యకామం చ యో న వాన్తి స వధ్యతే.

౨౯

కచ్చి ధృష్ట శ్చ శూర శ్చ మతిమాన్ భృతిమా ఇచ్ఛుచిః,
కులీన శ్చానురక్త శ్చ దక్షస్సేనాపతిః కృతః.

3౦

బలవన్త శ్చ కచ్చి త్తే ముఖ్యా యుద్ధవిశారదాః,
దృష్ట్వాపదానా విక్రాంతా స్త్వయా సత్కృత్య మానితాః.

3౧

కచ్చి ద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితమ్,
సమ్ప్రీప్తకాలం దాతవ్యం దదాసి న విలम्బసే.

3౨

కాలాతిక్రమణా చైవ భక్తవేతనయో ర్భృతాః,
భర్తుః కుప్యన్తి దుష్టన్తి సోఽనర్థ సుమహాన్ స్మృతః.

33

కచ్చిత్సర్వేఽన్తరక్తా స్త్వాం కులపుత్రాః ప్రధానతః,

దుర్దానములచే ద్రవ్యము సంపాదించి యాగమునేయ నిశ్చయించునట్టి పరితని యాజకులు నిందించునట్లు, బలాత్కారముగా గ్రహించునట్టి కాముకుని స్త్రీలు దూషించునట్లు తీక్షణులగు పున్నులు విధించి దానిచే ధనము సంపాదించునట్టి నీన్నఁ బ్రజలు నిందింపకున్నారగదా ? ౨౮

సామాన్యపాపములందు బుడితుడును రాజసీతి చక్కగాఁ జరిపినవాడును యోగ్యులగు సంతరంగభృత్యులవై లేనిదోషములు చెప్పి వారలఁ దొలగించుచుండువాడును శూరుడును బ్రభుత్వముఁ గోరువాడును పురుషుని రాజుపధింపకుండునేని అతడు రాజును దప్పక పధించును. అట్టి పురుషుడు నీయొద్ద లేడు గదా ? ౨౯

నీవలనఁ బెక్కు సత్కారములంబొంది సంతృప్తుడైనవాడును వ్యవహారములందుఁ బ్రగల్భుడును శూరుడును ఆద్యైశ్వర్యములములకుఁ దగినట్లు నానావిధప్రహరములు గూర్చుజాలినవాడును తపశ్శాలమునందు మిక్కిలియు ధైర్యముగలవాడును స్వామివిషయము యోగమాత్రము కటములేనివాడును సత్కులప్రమాతుఁడును నీయందధికారురాగము గలవాడును గార్హులు సమర్థుఁడు నగువాని సేనాపతిం గావించుకొంటివా యేమి ? ౩౦

మహాబలకాలులును యుద్ధములందు సమర్థులును బెక్కుమార్లు రణరంగమున విజయము గొని పేరు వహించినవారలును శూరులునగు ప్రధానవీరులను జక్కగా వహించుచున్నవా యేమి ? ౩౧

నై నికులకు ఆద్యైశ్వర్యముల నియ్యవలసిన బత్తెమును సంబరమును యథాయోగ్యముగా జాగునీయక యిచ్చుచున్నావుగదా ? ౩౨

భటులు సంబరముచేతనే జీవించువారలు కావున బత్తెము సంబరము నివ్వవలసిన కాల మతిక్రమించినచోఁ బ్రభువువైఁ గోపమునొంది కీడుగావించు జాతురు. అది మిక్కిలియు గొప్పయనర్థము. ౩౩

ప్రధానభూతులగు క్షత్రియు లందఱు నీయందు బద్ధానురాగులై ఆయోధ్య—61

కచ్చి త్ప్రణాం స్త వాధేషు సన్త్యజన్తి సమాహితాః. 38

కచ్చి జ్ఞానదో విద్వా న్దక్షిణగ ప్రతిభానవాన్,
యథోక్తవాదీ దూత స్తే కృతో భరత! పణ్డితః. 39

కచ్చి దప్తాదశాన్యేషు స్వపక్షే దశపశ్చ చ,
త్రిభిస్త్రిభి రవిజ్ఞాతై ర్వేత్సి తీర్థాని చారకైః. 3౬

కచ్చిద్వ్యపాస్తానహితా స్పృతియాతాంశ్చ సర్వదా,
దుర్బలా ననవజ్ఞాయ వర్తసే రిపుసూదన!. 3౭

కచ్చి న్న లోకాయతికా న్బ్రహ్మణాం స్తాత! నేవనే,
అనర్థకుశలా హ్యేతే బాలాగ పణ్డితమానిసః. 3౮

ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః,
బుద్ధి మాన్వీక్షికిం ప్రాప్య నిరర్థం ప్రవదన్తి తే. 3౯

యున్నారా యేమి? వారలు మనఃపూర్తిగా సీతుఁగా దమప్రాణములు విడుచునంతటి భక్తిగలిగియున్నారా? 34

భరతుఁడా! సీదేశముననే పుట్టినవాఁడును, బరాభిప్రాయము దెలిసి శాసనజాలినవాఁడును, సమర్థుఁడును, నవనవోన్మేషయుక్తంబగు నధికబుద్ధిగల వాఁడును, తనకు జెప్పిపంపినమాటలకు విడువక చెప్పువాఁడును, యుక్తాయుక్తములు దెలిసినవాఁడు నగు పురుషుని దూతగాఁ జేసికొంటివిగదా? 35

సీవు సీతశ్రువులలోఁ జేరిన మంత్రులు పురోహితులు యువరాజులు సేనాపతి దోవారికులు అంతర్వంశీకులు కారాగారాధికృతులు ధనాధ్యక్షులు కార్యనియోజకులు ప్రాడ్వివాకులు సేనాకాయకులు నగరాధ్యక్షులు కర్మాంతికులు సభాధికృతులు ధర్మాధికారులు దండపాలురు దుర్గపాలురు, రాష్ట్రాంతపాలకులు అను సీవమనెనిమిదితీర్థములకును ఒక్కొక్కరిని ముగ్గురు ముగ్గురుచారుల నుంచి వారలుసేయు రహస్యప్రయత్నముల నన్నింటిని దెలిసికొనుచున్నారాయేమి? అట్లు సీరాజ్యమునను ఎల్లప్పుడును సీసన్నిధానముననే యుండునట్టి మంత్రపురోహిత యువరాజులు దక్కఁ దక్కిన వదునైదుతీర్థములను బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా ముగ్గురుముగ్గురు చారులచేఁ జక్కఁగా విచారించుకొనుచున్నావుగదా? 36

శశ్రువులం జంపునట్టి భరతుఁడా! సీచేఁ దఱుమఁగొట్టఁబడిన శశ్రువులు కొంతకాలమునకు మరల వచ్చినప్పుడు దుర్బలులని వారల నలక్ష్యము సేయక వారలవిషయమయి యెచ్చరికతో నుండువా యేమి? 37

నాయనా! నాస్తికులగు బ్రాహ్మణులను కేమిపత్తగదా? వీరలు అజ్ఞానులు. తమ కేమియుఁ దెలియకపోయినను బండితులమని గర్వించియుండు వారలు. దుర్బోధులు చేసి ధర్మలోపము అధర్మాచరణము మొదలగు పెక్కు నర్థములు గల్గింతురు. 38

దుర్బుద్ధులగు నాస్తికులు వ్రధానములను సజ్జనాదరణీయములు నగు ధర్మకాస్త్రము బుండఁగా వానిని విడిచి కేవలశుష్కతర్కము నవలంబి నివృ్తయోజనములగు మాటలు చెప్పుదురు. 39

వీరై రధ్యుషితాం పూర్వ మస్తాకం తాత! పూర్వకైః,
సత్యనామాం దృఢద్వారాం మా స్త్యశ్వరథసంకులామ్. ౪౦

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై రైవశైశ్చ స్వకర్తనరతై స్సదా,
జితేంద్రియై ర్షహోత్సహై ర్వృతామారైశ్చ సహస్రశః. ౪౧

ప్రాసాదై ర్వివిధాకారై ర్వృతాం వైద్యజనాకులామ్,
కచ్చి త్సుముదితాం స్థితా మయోధ్యాం పరిరక్షసి. ౪౨

కచ్చిచ్చిత్యశతై ర్జుష్ట సునిష్టజనాకులః,
దేవస్థానైః ప్రసాభి శ్చ తటాకై శ్చోపశోభితః. ౪౩

ప్రహృష్టనరనారిక స్సమాజోత్సవశోభితః,
సుకృష్టసీమా పశుమా న్హింసాభిః పరివర్జితః. ౪౪

అదేవమాతృకో రమ్యశ్శాన్వితః పరివర్జితః,
పరిత్యక్తో భయై స్సరై వ్యః ఖనిభి శ్చోపశోభితః. ౪౫

వివర్జితో నరైః సావై ర్మమ పూర్వై స్సురక్షితః,
కచ్చి జ్ఞనపద స్థితః సుఖం వసతి రాఘవ! ౪౬

కచ్చి త్రే దయితా సుర్యే కృషిగోరక్షజీవినః,
వార్తాయాం సంశ్రిత స్తాత! లోకో హి సుఖ మేధతే. ౪౭

తేహం గుప్తిపరిహారైః కచ్చి త్రే భరణం కృతమ్,
రక్ష్యా హి రాజ్ఞా ధర్మేణ నర్వే విషయవాసినః. ౪౮

కచ్చిత్ ప్రీయ స్సాన్వయసి కచ్చి త్తాశ్చ సురక్షితాః,

నాయనా! మహాపరాక్రమశాలులగు మన పూర్వికులచేఁ బరిపాలించఁ బడినదియు, యథార్థమయిన యయోధ్యయను పేరుగలదియు, దృఢబులగు బహిరంతర్ద్వారంబులుగలదియు, గజహయములచేఁ సంపూర్ణంబును స్వకర్త నిరతులును జీలేంద్రియులు నుత్సాహపంతులును బూజ్యులు నగు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు వెక్కండ్రచే నిండియుండునదియు, నానావిధా కారంబులగు రాజగృహంబులచేఁ నలంకృతంబును బండితజనులచేఁ నిండినదియు, సంతృప్తులగు జనులుగలదియు, సమస్తపవత్రువృద్ధంబు నగు నయోధ్యాపురిం బరిపాలించుచున్నావు గదా ?

౪౦-౪౩

భరతుడా! అశ్వమేధాది మహాయాగంబులు చేయుటంజేసి వాని చిహ్నంబులతోఁగూడిన వెక్కుప్థలంబులు గలదియు సుప్రతిష్ఠితులగు జనులచేఁ నిండినదియు దేవాలయప్రపాతటాకాదులచేఁ నలంకృతంబును సంతృప్తులగు స్త్రీపురుషులు గలదియు సమాజోత్సవాలంకృతంబును జక్కఁగా దున్నఁబడిన భూమిగలదియు గోవువభాదివతుసంపన్నంబును హింసావర్జితంబును నదుల పాణుదలచేఁసంపూర్ణ సస్యంబును రమణీయంబును గ్రూరకృంగంబులు లేనిదియుఁ జోరాదిభయరహితంబులు, అమూల్యరత్నస్వర్ణాదిఖనికోభితంబును దాపణు రహితంబును మనపూర్వికులచేఁ సురక్షితంబు నగు దేశంబుతయు సమృద్ధంబయు సుఖంబుగ నున్నదాయేమి !

౪౩-౪౬

నాయనా! కృషిగోరక్షణములచేఁ జేపించునట్టి వైశ్యులందఱు నీకు అభివృద్ధిగా నడుచుకొన్నారాయేమి ! వారలు ఆరుకూలులై వర్తకము నేయుచుందురేని జనులకు సౌఖ్యము గలుగును.

౪౭

నీ వావైశ్యులకు అభివృద్ధింబుల నొందించుచు అనిష్టంబుల నివారించుచు సౌఖ్యంబునీయుచున్నావాయేమి ! రాజు ధర్మంబునఁ దనదేశముననుండు జనుల నందఱును దప్పక రక్షింపవలయును. అందు విశేషించి వర్తకుల రక్షింప వలయును.

౪౮

అంతఃపురస్త్రీలను మంచిమాటలచేఁ సంతోషింపజేయుచున్నావుగదా ?

కచ్చి న్నశ్రద్ధధాన్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యం న భాషసే.

కచ్చి న్నాగవనం గుప్తం కచ్చి త్తే సంతి ధేనుకాః,
కచ్చి న్న గణికాశ్వానాం కుజ్జరాణాం చ తృప్యసి.

కచ్చి ద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాణాం విభూషితమ్,
ఉత్థాయోత్థాయ పూర్వాహ్నే రాజపుత్ర! మహాపథే.

కచ్చి న్న సర్వే కర్తాస్తాః ప్రత్యక్షా స్తేఽవిశజ్జయా,
సర్వే వా పున రుత్సృష్టౌ మధ్యమేవాత్ర కారణమ్.

కచ్చి త్సర్వాణి దుర్గాణి ధనధాన్యాయుధోదకైః,
యన్త్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పిధనుర్ధరైః.

ఆయ స్తే విపులః కచ్చి త్కచ్చి దల్పతరో వ్యయః,
అపాత్రేషు న తే కచ్చి త్కోశో గచ్ఛతి రాఘవః!

దేవతార్థే చ పిత్రార్థే బ్రాహ్మణాభ్యాగతేషు చ,
యోధేషు మిత్రవరేషు కచ్చి ద్గచ్ఛతి తే వ్యయః.
కచ్చి దారోఽపి విశుద్ధాత్మా తురిత శ్చరకర్షణా,
అపృష్ట శ్చాస్త్రకుశలై ర్న లోభా ద్వధ్యతే శుచిః.

వారలకుఁ బరపురషసంభాషణాదులు సంభవించకుండునట్లు రక్షణము చేయుచున్నావుగదా? వారలమాటలను నమ్ముతా? వారలకు రహస్యమును జెప్పతగదా? ౪౯

ఏనుంగుల యుత్పత్తిస్థానమగు నరణ్యమునుఁ జక్కఁగా రక్షించుకొనుచున్నావుగదా? అడవియేనుంగులను పశికరించునట్టి యాడేనుంగులు నీయొద్ద నున్నవిగదా? మఱియు నాడేనుంగులను ఏనుంగులను గుఱ్ఱంబులను సంఘ్రహించుటయందుఁ దృప్తికొందవుగదా? ౫౦

రాచకోమరుఁడవగు భరతుఁడా! నీవు ప్రతిదినంబునందును బ్రాతఃకాలంబున లేచి యలంకృతుఁడవయి సభయందు జనులకు దర్శనం బొసంగుదువుగదా? ౫౧

వనివాండ్లు నిన్నుఁ జూచుటకు భయపడుచుండుదురుగదా? వారలకు కార్యకోని గలుగును గావున ఎంతమాత్రమును దర్శన మివ్వకయే యుండఁ గూడదు ఎట్లప్పుడును దర్శనము నిచ్చుచుండిన నిర్భయాలగుదురు గావున నిదియుఁ గూడదు. కావునఁ, బనిపడినప్పుడు అరుదుగా దర్శన మివ్వవలెను. అట్లు సేయుచుండువాడేమి? ౫౨

కోటలన్నియు ధనధాన్యజలంబులతోను నానావిధాయుధంబులతోను యంత్రంబులతోను సంపూర్ణంబులయి శిల్పులచేతను ధనుర్ధరులచేతను నిండి యున్నవిగదా? ౫౩

భరతుఁడా! నీవచ్చులడియధికముగా నున్నదిగదా! సెలవు మిక్కిలియుఁ గొంచెముగాఁ జేయుచున్నావుగదా? నటవిగాయకాదిమత్తపాత్రములకు ఎచ్చుగా ధనము నివ్వకుండువుగదా? ౫౪

నీ సెలవంతయు దేవతలు పితృదేవతలు బ్రాహ్మణులు అతిథులు యోధులు మిత్రులు వీరికొఱకు వినియుక్తమగుచున్నదిగదా? ౫౫

పరిశుద్ధహృదయుఁడును గరణశ్రయంబునను అరిశుద్ధుఁడు నగు పూజ్యుఁడయిన పురుషునిమీఁద దొంగతనము మోపిదీసికొనివచ్చినప్పుడు అతనిఁ బండితులచేత నడిగింది కోధింపక లంచమునందలి యాశే పధింపవుగదా? ౫౬

గృహీత శైచివ పృష్ట శ్చ కాలే దృష్ట సుకారణః,
కచ్చి న్ను ముచ్యతే చోరో ధనలోభా న్నర్హభః! ౫౭

వ్యసనే కచ్చి దాధ్యస్య దుర్గతస్య చ రాఘవ!,
అర్థం విరాగాః పశ్యన్తి తవామాత్యా బహుశ్రుతాః! ౫౮

యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పత స్త్యస్రాణి రాఘవ!,
తాని పుత్రా సృశూన్యన్తి ప్రీత్యర్థ మనుశాసతః! ౫౯

కచ్చి ద్వైధ్యం శ్చ బాలాం శ్చ వైద్యముఖ్యాం శ్చరాఘవ!,
దానేన మనసా వాచా త్రిభిరేతై ర్బుభూషనే! ౬౦

కచ్చి ద్దురూం శ్చ పృథ్వాం శ్చ తాపసాః దేవతాతిథీః,
చైత్యాం శ్చ సర్వా సిద్ధాం నాభిష్టాణాం శ్చ సమస్యసి! ౬౧
కచ్చి ద్ధనేన వా ధర్మ మర్థం ధర్మేణ వా పునః,
ఉభౌ వా ప్రీతిలోభేన కాషేన చ న బాధనే! ౬౨

కచ్చి దర్థం చ కామం చ ధర్మం చ జయతాం వర!,
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞ! సర్వా న్వరద! నేవనే! ౬౩

కచ్చి త్రే బ్రాహ్మణా శ్చర్మ సర్వశాస్త్రాకోవిదాః,
ఆశంసన్తే మహాప్రాజ్ఞ! పౌరజానపదై స్సహ! ౬౪

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు భరతుడా ! దొంగిలించుకొని పాటిపోవునప్పుడు దొంగిలించిన ద్రవ్యముతోఁ బట్టుకొనఁబడి పండితులచే శోధింపఁబడి దొంగయని నిశ్చయింపఁబడినవాని లంచము దీచుకొని విడువవుగదా ! ౧2

భరతుడా ! బుద్ధిమంతులగు నీమంత్రులు, ధనికునకు దరిద్రునకును వ్యవహారము వచ్చినప్పుడు వారలవ్యవహారమును ధనాశ విడిచి నిష్పక్షపాతముగాఁ జూతురుగదా ? ౧౩

భరతుడా ! తప్పనేరము మోపఁబడినవారిని జక్కగా విచారింపక రాజు దండించునని వారల కండ్లనుండి కాలుకన్నీళ్లు, అట్లు అలక్ష్యముగాఁ దనమనస్సంతోషకారము దండించునట్టి రాజయొక్కకొడుకులను బతువులను అట్లు సమస్తసూచదలను నశింపఁజేయును. ౧౪

భరతుడా ! వృద్ధులను బాలురను బండితులను ధరత్యాదుల కొనసాగుట స్నేహముఁ జూపుట మంచిమాటలు చెప్పట ఈ మూఁడుపాఠ్యములచేతను జీకరించుకొందువా యేమి ? ౧౫

గురువులను వృద్ధులను దపస్సులను దేవతలను ఆలిథులను జతుష్పథవృక్షములను గర్భతులగు బ్రాహ్మణులను సమస్కరింపుచుందువా యేమి ? ౧౬

ధర్మమును విడిచి యర్థమును మాత్రమె యార్జింపవుగదా ? అట్లు అర్థమునుమాత్ర మార్జింపుచు ధర్మార్థసంబు విడువవుగదా ? సుఖేచ్ఛచేఁగాని కామేచ్ఛచేఁగాని ధర్మార్థముల రెంటిని విడువవుగదా ? ౧౭

జయశీలరలో నుత్తముడవు కాలక్షాఢవు వరప్రదుడవునగు భరతుడా ! ధర్మార్థకామముల మూఁడింటిని విభజించి తత్తదుచితకాలమును ఆనఁగాఁ మూర్ఖావస్థాంబున ధర్మమును, అచర్యావస్థాంబున నర్థమును, సాయంకాలమునఁ గామమును సేవింపుచున్నావా యేమి ? ౧౮

మహాపండితుడవగు భరతుడా ! సమస్తకాస్తవేత్తలగు బ్రాహ్మణులును, బ్రహ్మణములను గ్రామములను నివసించుజనులును నీసఖులు గోరుచుందురు గదా.

నాస్తిక్య మన్వతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతామ్,
 అదర్శనం జ్ఞానవతా మాలస్యం పశ్చివృత్తితామ్. ౬౫
 ఏకచిత్తన మర్థానా మనర్థజ్ఞేషు మన్త్రణమ్,
 నిశ్చితానా మనారమ్భం మన్త్ర స్థాపరిక్షణమ్. ౬౬
 మజ్జశాద్యప్రయోగం చ ప్రత్యుత్థానం చ సర్వతః,
 కచ్చిత్త్వం వర్జయశ్యతా న్రాజదోషాం శ్చతుర్థశః. ౬౭

దశపశ్చచతుర్వర్గా నస్తవర్గం చ తత్త్వతః,
 అష్టవర్గం త్రివర్గం చ విద్యా స్తిప్ర శ్చ రాఘవ! ౬౮
 ఇన్ద్రియాణాం జయం బుద్ధ్యా పాక్షణ్యం దైవమానుషమ్,
 కృత్యం విశతివర్గం చ తథా ప్రకృతిమన్జలమ్. ౬౯
 యాత్రాదణ్డవిధానం చ ద్వియోసీ సన్నివిగ్రహా,
 కచ్చి దేతా న్న హాప్రాజ్ఞ! యథావ దనుమన్యసే. ౭౦
 మన్త్రిభి స్త్వం యథోద్దిష్టై శ్చతుర్భి స్త్రిభి రేవ వా,
 కచ్చి త్సమస్తై ర్వ్యస్తై శ్చ మన్త్రం మన్తయసే మిథః. ౭౧
 కచ్చి త్తే సఫలా వేదాః కచ్చి త్తే సఫలాః క్రియాః,
 కచ్చి త్తే సఫలా దారాః కచ్చి త్తే సఫలం శ్రుతమ్. ౭౨

కచ్చి దే వైవతే బుద్ధి ర్మథోక్తా మమ రాఘవ!,
 ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మ కామార్థసంహితా. ౭౩

నాస్తికత అభిధమాడుట మహాకోపము గలిగియుండుట ఏమటే యుండుట యాలస్యముగాఁ జనిసేయుట జ్ఞానపంతుల లక్ష్యముసేయకుండుట మత్తత యింద్రియవరపశత మంత్రు లెందుకని తానొక్కడే కార్యంబుల నాలోచించుట యేమియుఁ దెలియనివారలతో నాలోచించుట యాలాచ సుఖనఁ జేయ నిశ్చయింపఁబడినవాని నారంభింపకుండుట యాలోచితాంశమును బయలుపఱచుట ప్రాతఃకాలమున నద్దంబుఁ జూచుట మొదలగు మంగళ ప్రయోగంబులఁ జేయకుండుట యేకకాలంబున సమస్తశత్రువులతోను యుద్ధంబుసేయుట యను పదునాల్గురాజదోషంబులు విడుతువాయేమి ? ౬౭

మహాపండితుఁడవగు భరతుఁడా ! నీవు దశవర్గమును పంచవర్గమును జతుర్వర్గమును సప్తవర్గమును ఆప్తవర్గమును త్రివర్గమును మూడువిద్యలను ఇంద్రియపక్షిరణంబును, షడ్గుణంబులను దైవంబును మానుషంబును భేద కార్యంబును వింశతివర్గంబును బ్రకృతిమండలంబులను జక్కఁగాఁ దెలిసికొని విడువవలసినవానివిడిచి యంగీకరింపవలసినవాని సంగీకరింతువాయేమి ? ౬౮, ౭౦

నీవు కాస్త్రోక్త లక్షణలక్షితులగు మంత్రుల నలుపురఁగాని మువ్వురఁ గాని యుంచుకొని రహస్యముగా నాలోచించి యంత వారలలో నొక్కొకరితో నాలోచించి వారివారియభిప్రాయంబు దెలిసికొందువా యేమి ? ౭౦

నీ పథ్యయనించిన పేదములు అగ్నిహోత్రాద్యుపాసనములచే సఫలములుగా నున్నవాయేమి ? నీవు సాపాదించిన ధనములు దాసభోగములచే సఫలములాయేమి ? నీభార్యలు రతిచేతకు సుతానముచేతను సఫలలాయేమి ? నీవు విన్నకాస్త్రములు సత్స్వభావము సదాచారముఁ గలుగుటచే సఫలములుగా నున్నవాయేమి ? ౭౧

భరతుఁడా ! దీర్ఘాయుఃప్రదంబును యశస్కరంబును ధర్మకామార్థ ప్రదంబు నగు నివృద్ధు చెప్పఁబడిన ఖడ్గి నా కుడునట్లు నీకు ఉన్నదాయేమి ? ౭౩

972 అయోధ్యాకాండే - ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము,

యాం వృత్తిం వర్తతే తాతో యాం చ నః ప్రపితామహః,
తాం వృత్తిం వర్తనే కచ్చి ద్యా చ సత్పథగా శుభా. 24

కచ్చి త్స్వాదు కృతం భోజ్య మేకో నాశ్నాసి రాఘవ!,
కచ్చి దాశంసమానేభ్యో మిత్రేభ్య స్సమ్ప్రియచ్ఛసి. 25
రాజా తు ధర్మేణ హి పాలయిత్వా
మహామతి ర్దణ్డధరః ప్రజానామ్,
అవాప్య కృతాన్నిం వసుధాం యథావ
దిత శ్చ్యుత స్స్విగ్ మువైతి విద్వాక్. 26

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే శతతమస్సర్గః.

ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః

రామస్య వచనం శ్రుత్వా భరతః ప్రత్యువాచ హ,
కిం మే ధర్మా ద్విహీనస్య రాజధర్మః కరిష్యతి. 1

శాశ్వతోఽయం సదా ధర్మః స్థితోఽస్థాసు నరరథ!,
క్షేప్యప్రత్రే స్థితే రాజ! న్మ కనీయా న్మహా భవేత్. 2

స సమృద్ధాం మయా సార్థ మయోధ్యాం గచ్ఛ రాఘవ!,
అభిషేచయ చాత్మాసు కులస్యాస్య భవాయ నః. 3

రాజానం మానుషం ప్రాహు ర్దేవత్వే సప్తతో మమ,
యస్య ధర్మాగ్రహితం వృత్త మాహు రమానుషమ్. 4

మనతండ్రి, దశరథుఁ డేవృత్తి నవలంబించియున్నాఁడో, మఱియు మనతాతముత్రాక లేవృత్తి నవలంబించి యుండిరో, ఏది సత్సార్థయుక్తమును అనిందితమునైయుండునో అట్టివృత్తిని నీ వవలంబించియున్నావాయేమి?

భరతుఁడా! మధురాస్థమును నీ వొక్కడవే భుజింపవుగదా స్నేహితులకు అభీష్టముల నొసంగు చుండువుగదా? 2౫

రాజు వండితుండై మహాబుద్ధిశాలియై ప్రజల శిక్షించుభారము వహించి యథావ్యాయముగా భూమిం బాలించునని యతఁడు ఈ లోకమున సమస్తభూనాథుండై నకలమఖంబుల ననుభవించి యంతమున స్వర్గము నొందును. అని రాముఁడు భరతునితో జెప్పెను. 2౬

ఇది నూతివసర్గము.

నూటొక్కటవసర్గము

భరతుఁడు రాముని పచనమును విని త్వష్టేవారూపమైన వరమధర్మము నుండి విడువఁబడిన నాకు రాజ్యపరిపాలనరూపధర్మ మేమి నేయంగలదని చెప్పెను. ౧

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముఁడా! మన పూర్వీకులయందు శాశ్వతమైన ఈధర్మ మెల్లప్పుడు కలదు. రాజవగు రాముఁడా! పెద్దకొడుకుండఁగా జన్మకొడుకు రాజుగానుండుట లేదు. ౨

రఘుకులలిలకుడవగు రాముఁడా! నాలోఁగూడ సర్వసంపత్సమృద్ధింబగు నయోధ్యాపట్టణమును బొంది మనపంశమునకు మంగళము గలుగుటకొఱకు ని న్నభిషేకించికొనుము. 3

దేవత్వప్రాప్తకంబగు తపశ్చరణము వదిలి రాజ్యాభిషేకమున నాకేమి పురుషార్థంబని శంకింపవలదు. తపశ్చరణముచేత క్షేత్రద్వారముగ దేవత్వము, రాజ్యపరిపాలనముచే భోగద్వారముగ దేవత్వము సిద్ధించుచున్నది. ౪

కేకయన్తే చ మయి తు త్వయి చారణ్య మాశ్రితే,
దివ మారోగ్య గతో రాజా యాయజ్ఞాక స్సతాం మతః. ౫

నిష్క్రాంతమాత్రే భవతి ససేతే సహలక్షణే,
దుఃఖశోకాభిభూతి స్తు రాజా త్రిదివ మభ్యగాతే. ౬
ఉత్తిష్ట పురుషవ్యాఘ్ర క్రియతా ముదకం పితుః,
అపాం చాయం చ శత్రుఘ్నః పూర్వ మేవ కృతోదకా. ౭

ప్రియేణ కిల దత్తం హి పితౄలోకేషు రాఘవ!,
అక్షయ్యం భవతీత్యాహు ర్భవాం శ్చైవ పితుః ప్రియః. ౮

త్వామేవ శోచం స్తవ దర్శనేఘ్న
స్వయ్యేవ సక్తా మనివ ర్త్య బుద్ధిమ్,
త్వయా విహీన స్తవ శోకరుగ్గ
స్వాం సంస్మర న్నస్తమితః పితా తే. F
ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః.

ద్వ్యత్తరశతతమస్సర్గః

తాం శ్రుత్వా కరుణాం వాచం పితు ర్మరణసంహితామ్,
రాఘవో భరతే నోక్తాం బభూవ గతచేతనః. ౧
తం తు వజ్ర మి వోత్పృష్ట మాహవే దానవారిణా,
వాగ్వజ్రం భరతే నోక్త మమనోజ్ఞం పరస్తవః. ౨
ప్రగృహ్య బాహూ రామో వైపుషీతాగ్రో యథా ద్రుమః,

తండ్రి జీవించి యుండగా నా కెట్లు రాజ్యాభిషేకాధికారమని
తలంతువేమో; నేను కేశయరాజు వట్టణంబుననుండగా నీ వరణ్యంబునకుఁ
బోయినపిదప యా యజ్ఞాకండను సత్పురుషులలో మేటియును ముఖ్యుఁడునగు
తండ్రి దశరథమహారాజు స్వర్గంబునొందెను. ౧

నీవు సీతాలక్ష్మణులంగూడి బయలు దేరిగానే దశరథమహారాజు
దుఃఖశోకములచే గొట్టువడినవాడై స్వర్గస్థుడాయెను. ౬

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! నీవింక శిశువుగా లేచి తండ్రికి
జలతర్పణాదిక్రియలం గావింపుము. నేను, నీశత్రుఘ్నుఁడును మునుపె
అంతయుఁ గావించినాము. ౭

రాముడా! తండ్రికి ప్రియుఁడగు పుత్రుఁడు చేసిన జలతర్పణాదులే
పితృలోకంబున మహాఫలప్రదం బగునని పెద్దలు చెప్పుదురు గదా! అట్లు
నీవు దశరథమహారాజునకు ప్రియపుత్రుఁడవు కాబట్టి శిశువుగా నాయనకు
నవరక్రియలం జేయుము. ౮

నీ తండ్రి దశరథమహారాజు నిన్ను విడిచి నీవిరహంబునహింపఁ
జాలక, నిన్నుంజూడం గోరుచు నిన్ను గుఱించియె దుఃఖించుచు, నీయందు
నాటుకొన్న మనస్సును నివర్తింప నశక్తుడై పరమదుఃఖితుడై నిన్నే
ధ్యానించుచు మృలించుచును. అని భరతుఁడు రామునితో జెప్పెను. ౯

ఇది నూటొక్కటవ సర్గము.

నూటరెండవసర్గము

రాముఁడు భరతుఁడు చెప్పిన పితృమరణవృత్తాంతమును విని పరమ
దుఃఖితుడై దుఃఖంబు నహింపంజాలక మూర్ఛిలైను. ౧

శత్రువులం దహింపజేయునట్టి రాముఁడు, యుద్ధంబున దేవేంద్రునిచే
బ్రయోగింపఁబడిన వజ్రాయుధముతోలే దుస్సహాబగు భరతుఁడు
చెప్పిన దుఃఖవార్తను విని పరమదుఃఖితుడై చేతులు బోడించుకొని

వనే పరశునా కృత్త స్తథా భువి పపాత హ. 3

తథా నిపతితం రామం జగత్కాం జగతీపతిమ్,
కూలఘాతపరిశ్రాంతం ప్రసుప్త మివ కుజ్జరమ్. ౪

భ్రాతర స్తే మహేష్వాసం సర్వత శ్శోకకర్మితమ్,
రుదన్త స్సహ వై దేహ్యా నిషిచు స్సలిలేన వై. ౫

స తు సంజ్ఞాం పున ర్ద్ధబ్ధా నేత్రాభ్యా మస్ర ముత్సృజన్,
ఉపాక్రామత కాకుత్స్థః కృపణం బహు భాషితుమ్. ౬

స రామ స్స్వ ర్గతం శ్రుత్వా పితరం పృథివీపతిమ్,
ఉవాచ భరతం చాకన్యం ధర్మాత్మా ధర్మసంహితమ్. ౭

కిం కరిష్యామ్యయోధ్యాయాం లాతే దిష్టాం గలిం గతే,
క స్తాం రాజవరా క్థీనా మయోధ్యాం పాలయిష్యతి. ౮

కిం ను తస్య మయా కార్యం దుర్జాతేన మహాత్మనః,
యో మృతో మమ శోకేన మయా చాపి న సంస్కృతః. ౯

అహో భరత! సిద్ధార్థో యేన రాజా త్వయాఽనఘ!,
శత్రుఘ్నేన చ సర్వేషు ప్రేతకృత్యేషు సత్కృతః. ౧౦

నిష్ప్రధానా మనేకాగ్రాం నరేంద్రేణ వినాకృతామ్,
నివృత్తవనవాసోఽపి నాయోధ్యాం గన్తు ముత్సహే. ౧౧

సమాప్తవనవాసం మా మయోధ్యాయాం పరన్తప!,

అరణ్యంబున గొడ్డలిచే నఱకంబడిన పుష్పించినవృక్షము నేలంబడునట్లు వర
వతుడై భూమిపయింబడెను.

౨, 3

అంత నట్లు యిసుకదిబ్బ నంతయు స్వేచ్ఛమెయి విచ్చుట్టి అలసి
నిద్రించు మత్తమాతంగంబుచాడ్చున మూర్ఖాపరవతుడై నేలం బడియెన్న
వాడును మహాభయర్థరుడునుఁ బరమదుఃఖితుఁడగు రాముం జూచి, భరత
లక్షణశత్రుఘ్నులును సీతాదేవియు మహామణిఖంబు నొంది రోదనంబు
సేయుచు మూర్ఖుడేరుటకై చల్లచినలిలబిందువులచే రాముం బడిసిరి. ౪, ౫

అంత రాముఁడు కొంతవడికి మూర్ఖుడేటి కన్నులనిండ గన్నీళ్లు గాఱు
బరమదుఃఖితుడై యిట్లని చెప్పుచొడంగెను.

౬

ధర్మాత్ముడగు రాముఁడు తండ్రి మృతిఁ బొందుటకు విని భరతుం
జూచి ధర్మవంబగు సమాటం తెప్పెను.

౭

అయ్యో! నే నేమిసేయుదును? దశరథమహారాజు ఆయోధ్యాపట్టణం
బున మృతిఁబొందినాడే! యింక నట్టిమహారాజు పోయినవెనుక నయోధ్యం
బాలింపఁజాలినవాఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు?

౮

దశరథుఁడు చుప్పఁడగు నా దుఃఖముచేతనే మృతిఁబొందెను. నే నతనికి
సంస్కారంబైనను కాలంబునఁ గావింపఁయితిని. అట్టిమహాత్ముఁడు చుప్ప
పుత్రుఁడగు నే నుండుటవలన నేమిప్రయోజనము?

౯

కాలంబునఁ దండ్రికిఁ బ్రేతకార్యంబులు గావింపకుండుటవలనం గలుగు
మహాపాపంబులేని భరతుఁడా! నీవు శత్రుఘ్నుఁడును యుక్తకాలంబున
దశరథునకు శ్రద్ధమెయి సమస్తప్రేతకార్యంబులం గావించినారు కావున మీ
విద్వంసుల గృతార్థుల రైతిరి.

౧౦

దశరథుఁడు మృతిఁబొందుటచే ప్రధానసాధరహితమై వ్యాకులమై
అలంకారంబుజడియెన్న యయోధ్యాపట్టణంబునకు వరవాస సుతిక్రమించి
నప్పటికిని నేను బోవను.

౧౧

శత్రువులం దరింపఁ జేయునట్టి భరతుఁడా! నాయన మృతిఁబొంది
అయోధ్య—౧౨

978 అయోధ్యా కాండే - దుష్టి తరళతమస్సర్గః సర్గము

శోను శాసిష్యతి పున స్తాతే లోకాంతరం గతే. ౧౨

పురా ప్రేక్ష్య సువృత్తం మాం పితాయాన్యాహసాన్వయః,
వాక్యాని తాని శ్రోష్యామి కుత శ్రోత్రసుఖా న్యహమ్. ౧౩

ఏవ ముక్త్యా స భరతం భాగ్యా మభ్యేత్య రాఘవః,
ఉవాచ శోకసంతపః పూర్ణచంద్రనిభాననామ్. ౧౪

సీతే! మృతస్తే శ్వశురః పిత్రా హీనోఽసి లక్షణా!
భరతో దుఃఖమాచప్తే స్వర్గతం పృథివీపతిమ్. ౧౫

తతో బహుగుణం తేహం బాహ్ని నేత్రేష్వజాయత,
తథా బ్రువతి కాకుత్స్థస్తే కుమారాణాం యశస్వినామ్. ౧౬

తతస్తే భ్రాతృరస్సర్వే భృశ మాశ్వాస్య రాఘవమ్,
అబ్రువత్ జగతిభర్తుః క్రియతా ముదకం వితుః. ౧౭

సా సీతా శ్వశురం శ్రుత్వా స్వర్గలోకగతం నృపమ్,
నేత్రాభ్యా మశ్రుపూర్ణాభ్యా మశకన్నేక్షితుం పతిమ్. ౧౮

సాన్వయిత్వా తు తాం రామో దుదన్తిం జనకాత్తజామ్.
ఉవాచ లక్షణం తత్ర దుఃఖతో దుఃఖితం వచః. ౧౯

ఆనయేజ్ఞుదిపిణ్యాకం చీర మాహర చోత్తరం,
జలక్రియార్థం తాతస్య గమిష్యామి మహాత్మనః. ౨౦

సీతా పురస్తా ద్భ్రజతు త్వమేనామభితో వ్రజ,
అహం పశ్యా ద్గమిష్యామి గతి ర్హ్యేషా సుదారుణా. ౨౦

తతో నిత్యానుగ స్తేషాం విదితాంతా మహామతిః,
మృదు ర్దాస్త శ్చ శాస్త శ్చ రామే చ ద్బధభ క్తిమాకా. ౨౧
సుమస్త్ర స్తై ర్నృపసుతై స్సార్థ మాశ్వాస్య రాఘవమ్,
అవతారయ దాలప్య నదీం మన్దాకినీం శివామ్. ౨౩

తే సుతీర్థాం తతః కృచ్ఛాన్ దుపాగమ్య యశస్వినః,
నదీం మన్దాకినీం రమ్యాం సదా పుష్పిత కాననామ్. ౨౪
శీఘ్రస్రోతస మాసాద్య తీర్థం శివ మకర్దమమ్,
సిషిచు స్తూదకం రాజ్ఞే త త్రైత త్రే భవ త్స్వతి. ౨౫

ప్రగృహ్య చ మహీపాలో జలపూరిత మజ్జలిమ్,
దిశం యామ్యా మభిముఖో రుద న్వచన మబ్రవీత్ ౨౬
ఏత త్రే రాజశార్దూల విమలం తోయ మక్షయమ్,
వేత్సలోకగత స్యాద్య మద్ద త్త ముపతిష్ఠతు. ౨౭

తతో మన్దాకినీతీరా త్పృత్వ తీర్య సరాఘవః,
పితు శ్చకార తేజస్వీ నివాపం భ్రాతృభి స్సహ. ౨౮
విశ్మదం బదరీమిత్రం పితౄణాం దర్శనంస్తరే,
న్యస్య రామ స్సుదుఃఖారో రుద న్వచన మబ్రవీత్. ౨౯

శీత ముందు నడచుగాక ! అటువెనుక నీవుపొమ్ము. నేను మీ వెంట వచ్చుచున్నాను. ఇప్పుడు మనము మరణనిమిత్తకన్నా నాదులు సేయఁ బోవుచున్నాము. కాబట్టి స్త్రీలును బాలురును ముందు సోపలయ్యను. అని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. ౨౦

అంత వారలయొక్క కులక మాగతుఁడును, అనుచరుఁడును, బరమాత్మ జ్ఞానముగలవాఁడును, మహాబుద్ధికాఁలియును, మృదుస్వభావుఁడును, జీలేంద్రి యుఁడును, శాంతుఁడును, రామునియందు దృఢమయిన భక్తిగలవాఁడునగు సుమంత్రుఁడు భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులను రాముని నోదార్చి వారలను దిన్నఁ గా మందాకినీనదికిఁ దీసుకొనిపోయెను. ౨౧, ౨౩

మహాయశస్థాలులగు నాసీతారామలక్ష్మణులు సుందరమైన రేవులు గలదియు రమణీయంబును దీరంబులం బుష్పితారణ్యంబులుగలదియు శిఖ్ర ప్రవాహముగలదియు నగు మందాకినీనదిం జేరి స్నానంబుగావించి అందు మరదలేని యొకసుందరమయిన రేవునందు “నాయనా! యాజలము నీకుఁ దృప్తిగల్గించుగాక” అని సభక్తికంబుగా నుడువుచు తుద్రీయగు దశరథమహా రాజునకు నుదకంబు విడిచిరి. ౨౪, ౨౫

అంత రాముఁడు దోసిలిసింద జలంబువట్టుకొని దక్షిణదిక్కుకట్టుగాఁ దిరిగి రోదనముసేయుచు యిట్లుని చెప్పెను. ౨౬

రాజశ్రేష్ఠుడవగు దశరథుఁడా! వికృతాకగుండవగు నీకు నే నివ్వు డొసంగెడు నిర్మలాదకము అక్షయమై పోలుచుగాక! అని రాముఁడు చెప్పెను. ౨౭

అంతఁ జేజన్వీయగురాముఁడు తమ్ములతో మందాకినీనదీతీరంబువిడిచి ఆవలికిపోయి అచ్చట తండ్రికి సమీపీకరణము గావించెను. ౨౮

రాముఁడు గారగానుగపిండిని రేగుపండ్లతోకలిపి ముద్దలుచేసి దర్భలు పరిచిఃస్థలంబుపై ననిది ధరమదుఃఖితుడై రోదనంబుసేయుచు నీమాటం జెప్పెను. ౨౯

ఇదం భుజ్జ్వమహారాజ! ప్రీతో యదశనా వయమ్,
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః. 30

తత స్తే నైవ మార్గేణ ప్రత్యుత్తీర్య నదీతటాత్,
ఆరురోహ నరవ్యాఘ్రో రమ్యసానుం మహీధరమ్. 30

తతః పల్లకుటీద్వార మాసాద్య జగతీవతిః,
పరిజగ్రాహ బాహుభ్యా ముభౌ భరతలక్ష్మణౌ. 31

తేషాం తు రుదతాం శబ్దా త్ప్రతిశ్రుత్కౌభవ ద్గిరౌ,
బ్రాతృణాం సహ వై దేహ్యా సింహానా మివ నర్దతామ్. 32

మహాబలానాం రుదతాం కుర్వతా ముదకం పితుః,
విజ్ఞాయ తుములం శబ్దం త్రస్తా భరతనై నికాః. 33

అబ్రువం శ్చాపి రామేణ భరత స్సజతో ధ్రివమ్,
తేషా మేవం మహా ఇచ్ఛబ్ధ శ్శీవతాం పితరం మృతమ్. 34

అథ వాసా న్పురిత్యజ్య తం సర్వేభిముఖా స్సన్వనమ్,
అప్యేకమనసో జగ్తు ర్యథాస్థానం ప్రధానితాః. 35

హయై రన్యే గజై రన్యే రజై రన్యే స్వలజ్జ్వలైః,
సుకుమారా స్తథైవాన్యే పద్భి రేవ నరా యయుః. 36

అచిరప్రోషితంరామం చిరవిప్రోషితం యథా,
ద్రష్టుకామో జన స్సర్వో జగారు సహసాఽఽశ్రమమ్. 37
భ్రాతృణాం త్వరితా స్తత్ర ద్రష్టుకామా స్సమాగమమ్,

దశరథమహారాజా! మా కిచ్చట నీ ఇంగుదీపిణ్యాకమే ఆహారము కాఁజిట్టి దీనినే నీ కిప్పుడు సమర్పించినాను. సంతోషంబుతో నారగింపుము. పురుషుఁడు తాను దేని నాహారముగాఁ గొనునో దానినే తనదేవతలకును సమర్పించవలసినది. అని రాముఁడు చెప్పెను. 30

అంతఁ బురుషశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు ఆదారిననే విటిగట్టుననుండి పోయి రమణీయములయిన సానుప్రదేశములుగలవర్షతప్రసేకంబు నొందెను.

అంత రాముఁడు వర్షకాలాద్వారంబు జేరఁగానే భరతలక్ష్మణుల నిద్దఱు బాహువులచేత కవుఁగలించుకొనెను. 31

ఆరానులక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు సీతయుఁ జేయురోదనధ్వనివలన సింహగర్జనధ్వనులవలనఁబోలె ఆచిత్రకూటపర్వతమునందు గొప్పప్రతిధ్వని కలిగినది. 32

భరతుని నైనికులు బలవంతులగు రామాదులు తండ్రికి ఆవరక్రియలం జేయుచు రోదనంబుసేయఁగా నాతుములధ్వని విని భయముపజేసిరి. 33

“భరతుఁడు రామునితోఁ జేరినట్లున్నది. ఇది నిశ్చయము. వారలందఱు పితృమరణమును గుఱించి దుఃఖించుచున్నారు. అధ్వని గొప్పగా విని వచ్చుచున్నది” అని యీ భరతనైనికులు చెప్పుకొనిరి. 34

అంత నాభరతనైనికులందఱు నొకటియై అధ్వని పుట్టినదిక్కునబట్టి అతివేగంబునం బఱుగెల్చిపోయిరి. 35

కొందఱు గుఱ్ఱంబులనెక్కియుఁ గొందఱు మాతంగంబుల నారోహించియు మఱికొందఱు చక్కఁగా నలంకరింపఁబడిన రథంబులనెక్కియుఁ బోయిరి. ఉత్సాహవంతులగు మఱికొందఱు కాలినడకం జరిగిరి. 36

ఆజనులందఱు రాముఁడు వనంబునొంది కొంతకాలంబై యయినప్పటి కిని బహుకాలవియోగమును నొందినవారబువలె రామునిం జూచుటయందు అత్యాతురతగలవారలై అతివేగంబున రాముని యాశ్రమంబునకు పోయిరి.

. అప్పుడు వారలు రానులక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులసమాగమంబు జూడఁ

984 ఆయోధ్యాకాండే - ద్వ్యత్తరశతతమస్కరః సర్గము,

యయు ర్భహువిధై ర్యుక్తైః ఖురనేమిస్వనాకులైః. 3౯

సా భూమి ర్భహుభి ర్వానైః ఖురనేమిసమాహతా,
ముమోచ తుములం శబ్దం ద్యౌరివాభ్రసమాగమే. ౪౦

తేన విత్రాసితా నాగాః కరేణుపరివారితాః,
ఆవాసయన్తే గన్ధేన జన్తు రన్య ద్వనం తతః. ౪౧

వరాహ వృకసంఘా శ్చ మహిషా స్సర్పవానరాః,
వ్యాఘ్ర గోకర్ణగవయా విత్రేసుః పృషతై స్సహ. ౪౨
రథాజ్ఞసాహ్వో నత్యూహః హంసాః కారణ్డవాః ప్లవాః,
తథా పుంస్కోకిలాః క్రౌంచా విసంజ్ఞా భేజిరే దిశః. ౪౩

తేన శబ్దేన విత్రస్తై రాకాశం పక్షిభి ర్వృతమ్,
మనుష్యై రావృతా భూమి రుభయం ప్రబభౌ తదా. ౪౪

తత స్తం పురుషవ్యాఘ్రం యశస్విన మరిన్దమమ్,
ఆసీనం స్థణ్డిలే రామం దదర్శ సహసా జనః. ౪౫

విగర్హమాణః కైకేయాం సహితో మన్థరా మపి,
అభిగమ్య జనో రామం బాష్పపూర్ణముఖోఽభవత్. ౪౬

తాన్నరా న్బాష్పపూర్ణాక్షౌ స్సమిత్క్యథ సుదుఃఖితాః,
పర్యవ్వజత ధర్మజ్ఞః పితృన న్నాతృన చ్చ సః. ౪౭

గోరి నానావిధవాహనంబుల నారోపించి ఖరనేమిన్వనంబులు నెలంగ నలివేగంబునం బోయిరి. ౩౯

అప్పుడు వేగంబున నడచు నానావిధరథాదియానంబుల ఖరనేమి ఘాతంబునంజేసి వర్షాకాలంబున మేఘంబులచే నాకాశంబునందుబోలె భూమియందు మహాధ్వని గలిగినది. ౪౦

అంత నాధ్వనికి భయపడి మత్తగజంబులన్నియు నాడేనుంగులం గూడి యావనంబునిడిచి మఱియొక వనంబునకుం బోయినవి. అప్పుడు గజంబులు పోయినప్పటికిని అదివఱకుం గలిగిన మదజలసంబంధంబునంజేసి యావ నంబునందంతయు సుగంధంబు గుఱాళించుచుండినది. ౪౧

పండులు తోడేట్లు దున్నపోతులు నర్వులు శోతులు గురుపోతులు పులులు జింకలు మొదలగు మృగంబులన్నియు భయంబునం బాటినవి. ౪౨

చక్రవాకంబులు నీరుకోడులు హంసలు కారండవములు కొంగలు కోవలంబులు క్రాంచములు మొదలగునవస్తవత్తులును భయవివ్వలంబులై దిక్కులకుం బాటినవి. ౪౩

అట్లు ఆధ్వనికి భయపడి పక్షులన్నియు నాకాశంబున విహ్వలంబులయి సంచరించినవి; భరతనైనికులు భూమినంతయు వ్యాపించియుండిరి. అట్లు ఆకాశభూములు రెండును ఎంతయుం బ్రకాశించినవి. ౪౪

అంత నాజనులు అట్లు వేగంబునంబోయి పర్వతాలామధ్యంబున నేలం గూర్చుండియున్నవాడును శత్రువుల నదంగఁద్రొక్కంజాలినవాడును మహాయశశ్మాలియుం బురుషశ్రేష్ఠుఁడనగు రాముని సందర్శించిరి. ౪౫

వారలందఱు నొక్కటిగాఁజేరి రామునొద్దకుం బోయి కైకేయా మంథరలను దూఱుచు గన్నీళ్లొలికించుచు రాము నెదుట నిలుచుండిరి. ౪౬

అంత ధర్మాత్ముడగు రాముఁడు పరమదుఃఖితులయి కన్నీళ్లొలికించుచున్న యాజనులంజూచి పురుషులను దండ్రులంబోలె స్త్రీలను దల్లులవలె పగౌరవంబుగాఁ గవులించుకొనెను. ౪౭

స తత్ర కాంశ్చి త్పరివస్వజే నరా
న్నరా స్తు కేచి త్తు త మభ్యవదయన్,
చకార సర్వా స్సవయస్య బాన్ధవా
న్యథార్హ మాసాద్య తదా సృపాత్తజః. ౪౮

స తత్ర తేషాం రుదతాం మహాత్మనాం
భ్రువం చ ఖం చానునినాదయ స్స్వనః,
గుహా గిరిణాం చ దిశశ్చ సంతతం
మృదజ్ఞహోష ప్రతిమః ప్రశుశ్రవే. ౪౯

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వ్యత్తరశతతమస్సర్గః.

త్మ్యత్తరశతతమస్సర్గః

వసిష్ఠః పురతః కృత్వా దారా న్దశంధస్య చ,
అభిచక్రామ తం దేశం రామదర్శనతర్జితః. ౧
రాజపత్నీ శ్చ గచ్ఛక్తో మన్దం మన్దాకినీం ప్రతి,
దదృశు సత్ర త త్తీర్థం రామలక్ష్మణసేవితమ్. ౨

కౌసల్యా బాహుపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా,
సుమిత్రా మబ్రవీ ద్దీనా యాశ్చాన్యా రాజయోషితః. ౩
ఇదం తేషా మనాథానాం క్లిష్ట మక్లిష్టకర్మణామ్,
వనేస్థా క్కేవలం తీర్థం యే తే నిర్విషయాకృతాః. ౪

ఇత స్సుమిత్రే! పుత్ర స్తే సదా జల మతన్నితః,
స్వయం హరితి సౌమిత్ర ర్మమ పుత్రస్య కారణాత్. ౫

జఘన్యమపి తే పుత్రః కృతవా న్నతు గర్హితః,

అప్పుడు రాముఁడు కొందఱిని గవ్వఁగిలించుకొనెను. కొందఱు రామునకు నమస్కారము గావించిరి. రాముఁడు స్నేహితులను అందఱును వారివారి యోగ్యతకుఁ దగినట్లు గౌరవించెను. ౪౮

అచ్చట మహాత్ములగు నారామాదుల రోదనధ్వని భూమియందును అకాశంబునందును బర్వతగుహలయందును దిక్కులందును బ్రతిధ్వనులు సెలంగ భర్తనియుంబోలె గంభీరంబై వివచ్చుచుండినది. ౪౯

ఇది నూటరెండవసర్గము.

నూటమూడవసర్గము

అంత వసిష్ఠచుహముని దశరథునిభార్యలకు దోడ్కొని రామదర్శనకౌతుకంబున రామాదులుండు ప్రదేశంబునకు వచ్చుచుండెను. ౧

కౌసల్య మున్నగురాజభార్యలు నుండగమనంబున మందాకినీనదికిం బోవుచు రామలక్ష్మణులచే నేవింపఁబడిన ఆమందాకినీనదియందలి రేవును జూచిరి. ౨

అంతఁ గౌసల్య కండ్లునిండఁ గన్నీళ్లుగాఱు నోరెండఁ బరమదుఃఖితయయి సుమిత్రను ఇతరులగు రాజభార్యలనుం జూచి యిట్లు చెప్పెను. 3

దేశమునుండి వెడలగొట్టఁబడిన యశాథులును యితరులకు దుఃఖకరంబులుకాని కార్యములు జేయువారునగు సీతారామలక్ష్మణులు అడవియందున్నానముసేయఁగలరనిది. నిశ్చయము. ౪

సుమిత్రా! సీకొడుకైన లక్ష్మణుఁడు నాకొడుకు రామునినిమిత్రమై యేమరుపాటులేక యెల్లప్పుడును యీష్టలంబుననుండి జలమును కొని పోవును. ౫

సీకొడుకు యిట్టిసీచకార్యము చేయుటవలన నిందితుఁ డెంతమా

భాగ్యం ర్యదర్థసహితం సర్వం త ద్విహితం గుణైః॥ ౬

అద్యాయ మపి తే పుత్రః క్లేశానా మతఞ్ఞోచితః,
నీచానర్థసమాచారం సజ్జం కర్త ప్రముఖ్చతు. ౭

దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సా దదర్శ మహీతలే,
పితు రిజ్జుదిపిణ్యాకం న్యస్త మాయతలోచనా. ౮

తం భూమా పితు రా ర్తేన న్యస్తం రామేణ వీక్ష్య సా,
ఉవాచ దేవీ కౌసల్యా సర్వా దశరథస్త్రియః. ౯

ఇద మిత్వౌకునాథస్య రాఘవస్య మహాత్మనః,
రాఘవేణ పితు ర్దత్తం పశ్య తైత ద్యథావిధి. ౧౦

తస్య దేవసమానస్య పార్థివస్య మహాత్మనః,
నైత దౌపయికం మన్యే భుక్తభోగస్య భోజనమ్. ౧౧

చతురన్తా మహీం భుక్త్వా మహేష్ఠ్విసదృశో విభుః,
కథమిజ్జుదిపిణ్యాకం స భుక్తే వసుథాధిపః. ౧౨

అతో దుఃఖితరం లోకే న కించి త్ప్రతిభాతి మా,
యత్ర రామః పితు ర్దద్యా దిజ్జుదిహోద మృద్ధిమాన్. ౧౩

రామేణేజ్జుదిపిణ్యాకం పితు ర్దత్తం సమీక్ష్య మే,

కథం దుఃఖేన హృదయం న స్ఫోటతి సహస్రథా. ౧౪

శ్రుతిస్తు ఖల్వియం సత్యా తాకిః ప్రతిభాలి మా,
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నా స్తస్య దేవతాః. ౧౫

ఏవ మూర్తాం సపత్న్య స్తా జగ్తు రాశ్వాస్య తాం తదా,
దదృశు శ్చాశ్రమే రామం స్వర్గచ్యుత మి వామరమ్. ౧౬

సర్వభోగైః పరిత్యక్తం రామం సమ్ప్రేక్ష్య మాతరః,
ఆర్త ముముచు రశ్రూణి సస్వరం శోకకర్శితాః. ౧౭

తాసాం రామ స్సముత్థాయ జగ్రహ చరణా ఖృభాన్,
మాతృశాం మనుజవ్యాఘ్ర స్సర్వాసాం సత్యసజ్జరః. ౧౮

తాః పాణిభి స్సుఖస్పర్శై ర్నృద్వజ్జులితలై శ్శుభైః,
ప్రమమార్జూ రజః పృష్ఠా ద్రామ స్యాయతలోచనాః. ౧౯

సామిత్రి రపి తా స్సర్వా మాతృ సమ్ప్రేక్ష్య దుఃఖితః,
అభ్యవాదయ తాసక్తం శనై రామా దన స్తరమ్. ౨౦

యథా గామే తథా తస్మి స్సర్వా వవృతరే స్త్రియః,
వృత్తిం దశరథా జ్ఞాతే లక్ష్మణే శుభలక్షణే. ౨౧

సీతాపి చరణాం స్తాసా ముపసజ్జృహ్య దుఃఖితా,
శ్వశ్రూణా మశ్రుపూర్ణాక్షీ సా బధూవాగ్రతః స్థితా. ౨౨

తాం పరివృజ్య దుఃఖార్తాం మాతా దుహితరం యథా,
వనవాసకృశాం దీనాం కౌసల్యా వాక్య మబ్రవీత్. ౨౩

జూచియు నామనస్సు దుఃఖంబుచే వేయివఱియలుగాఁ బగులకున్నచేల? ౧౪

పురుషుఁడు చేసి నాహారముగా గొనుచున్నాఁడో యతని చేవతల కును అదేయాహారము అను సత్యార్థప్రతిపాదకమును హాశప్రసిద్ధంబునగు నీశ్రుతిమాత్రము నాబుద్ధికి స్ఫురించుచున్నది. అని కాసల్య దశరథునిభార్య లతోఁ జెప్పినది. ౧౫

అదశరథునిభార్యలందఱు ఆట్లు దుఃఖితయై రోదనంబుసేయుచున్న కాసల్యుని మంచిమాటలందేల్పి యాబిడం దీనుకొనిపోయి యాశ్రమంబున స్వర్గముననుండివచ్చిన దేవతవలె నన్నరామునిం జూచిరి. ౧౬

కాసల్య మొదలగుకల్లులు రాముఁడు సమస్తధోగంబులకు విడిచి ఆరణ్యంబున నుండుటనుజూచి ధర్మదుఃఖితులై మహాధ్వని కలుగునట్లు రోదనంబుసేయుచు కన్నీళ్లు విడిచిరి. ౧౭

అంత పురుషశ్రేష్ఠుఁడును పత్యవ్రతిజ్ఞుఁడు నగురాముఁడు లేచి సనిన యంబుగా తల్లులకందఱకును సాష్టాంగనమస్కారములు గావించెను. ౧౮

వెడండకన్నులుగల కాసల్యాదులును తమకు సాష్టాంగముగ నమస్కరించిన రాముని వీపువైపుండు దుమ్మును మృదువులైన వ్రేళ్లుగల సుఖస్ఫుర్ణంబులగు సుందరహస్తంబులచేఁ దుడిచిరి. ౧౯

లక్ష్మణుఁడును కల్లులనందఱం జూచి దుఃఖితుడై రాముఁడు సమస్కరించియయినప్పటి దానును సద్భక్తికముగా నమస్కారము గావించెను. ౨౦

అదశరథభార్యలందఱు రాముని నాదరించినవిధంబుననే దశరథపుత్రుండును మంగళకరంబులగు లక్షణంబులతోఁ గూడినవాఁడునగు లక్ష్మణునిం గూడ నాదరించిరి. ౨౧

అంత సీతాదేవియు దుఃఖంబునఁ గన్నీళ్లులికించుచు అత్తలకు నమస్కరించి వారలముందట నిలువఁబడి యుండినది. ౨౨

కాసల్యాదేని వనవాసంబునంజేసి కృశగాత్రయై దీనయై ధర్మదుఃఖిత యయియున్నసీతకు తల్లిగొమార్తెను కవుఁగిలించుకొన్నట్లు కవుఁగిలించుకొని యట్లుని చెప్పెను. ౨౩.

విదేహరాజస్య సుతా స్నుమా దశరథస్యచ,
రామపత్నీ కథం దుఃఖం సంప్రాప్తా విజనే వనే. ౨౪

పద్మ మాతపస స్తత్తం పరిక్లిప్త మి వోత్పలమ్,
కాశ్చనం రజసా ధ్వస్తం క్లిష్టం చన్ద్ర మివాంబుదైః. ౨౫
ముఖం తే ప్రేక్ష్య మాం శోకో దహ త్యగ్నిరి వాఽశ్రయమ్,
భృశం మనసి వై దేహి! వ్యసనారణిపమ్భవః. ౨౬

బ్రువన్త్యా మేవ మార్తాయాం జనన్యాం భరతాగ్రజః,
పాదావాసాద్య జగ్రహ వసీష్ఠస్య చ రాఘవః. ౨౭

పురోహితస్యాగ్నిసమస్య వై తదా
బృహస్పతే రిన్ద్ర ఇవామరాధిపః,
ప్రగృహ్య సాదా సుసమ్మృద్ధతేజస
స్సహైవ తేనోపవివేశ రాఘవః. ౨౮

తతో జఘర్యం సహితై స్సమన్త్రిభిః
పురప్రథానై శ్చ త త్తైవ నైనితైః,
జనేన ధర్తజ్ఞతమేన ధర్తవా
నుపోపవిష్టో భరత స్తదాఽగ్రజమ్. ౨౯

ఉపోపవిష్ట స్తు తదా స వీర్యవాం
స్తవస్వివేషేణ సమీక్ష్య రాఘవమ్,
శ్రియా జ్వలన్తం భరతః కృతాజ్ఞాలి
ర్యథా మహేన్ద్రః ప్రయతః ప్రజాపతిమ్. ౩౦

కి మేష వాక్యం భరతోఽద్య రాఘవం
ప్రణమ్య సత్కృత్య చ సాధు వక్ష్యతి,

జనకమహారాజుమాతరును, దశరథమహారాజుగోడలును, రాముని భార్యయు నగు సీతాదేవి నిర్జనంబగు నరణ్యంబున నిట్లు దుఃఖింపవలసివచ్చిన దేల!

సీతాదేవి! ఎండకు వాడిన కమలంబువలె నలంగిన కలంపయ్యుంబోలే దుష్టుచేత గవ్వబడిన బంగారముంబోలే మేఘావృతంబగు చంద్రబింబు పగిది గాంతిహీనంబయియున్న సముఖంబు జూచుటచేత గట్టెలు మున్నగువాని నన్ని దహించునట్లు నన్న దుఃఖంబు మిక్కిలియు దహించుచున్నది. అని కాసల్యాదేవి సీతంజూచి చెప్పినది.

ఇట్లు కాసల్యాదేవి దుఃఖితయ్యి చెప్పుచుండఁగా భరతాగ్రజుడగు రాముండు కాసల్యయొద్దకుఁబోయి యాలిడకును వసిష్ఠమహామునికిని నమస్కారము గావించెను.

అప్పుడు రాముండు దేవేంద్రుండు బృహస్పతికి నమస్కరించునట్లు అగ్నిహోత్రంబునకు సరివచ్చువాఁడును మహాప్రభావుఁడు నగు వసిష్ఠమహామునికి నమస్కారంబు గావించి యాయనతోఁగూడనే కూర్చుండెను.

అంత నారామవసిష్ఠులు కూర్చుండినప్పుట ధార్మికుడగు భరతుండు మంత్రులను బుర్రప్రధానులను నైవేకులను బరమధార్మికులగు జనులనుగూడి రామునకు సమీపంబునం గూర్చుండెను.

మహాపరాక్రమకాలియగు భరతుండు అట్లు రాముని సమీపంబునం గూర్చుండే తపస్వివేదంబునను మహాకాంతి దేజరిల్లుచున్న రాముని దివ్య రూపంబు బొడగని యతనియెదుట బ్రహ్మదేవునియెదుట దేవేంద్రుండుం బోలె జేమోడ్చుగీల్చియుండెను.

“ఇక నీభరతుండు రామునకు నమస్కారంబుగావించి సత్కారపూర్వకంబుగా నేమిచెప్పను?” అని యప్పు దచ్చటనున్న జనుల కందఱకుం అయోధ్య—౧౩

ఇతీవ తస్యార్థజనస్య తత్త్వతో
బభూవ కౌతూహల ముత్తమం తదా.

30

స రాఘవ స్సత్యధృతి శ్చ లక్ష్మణో
మహానుభావో భరత శ్చ ధార్మికః,
వృతాః సుహృద్భి శ్చ విరేజ రథ్వరే
యథా సదస్యై స్సహితాస్త్రయోగ్నయః.

31

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్త్రుత్తరశతతమస్సర్గః.

—◆—
చతురుత్తరశతతమస్సర్గః

తం తు రామ స్సమాజ్ఞాయ భ్రాతరం గురువత్సలమ్,
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా ప్రప్థం సముపచక్రమే.

0

కి మేత దిచ్ఛేయ మహం శ్రోతుం ప్రవ్యాప్యతం త్వయా,
యస్తా త్వ మాగతో దేశ మిమం చీరజటాజినీ.

9

కిన్నిమిత మిమం దేశం కృష్ణాజినజటాధరః,
హిత్యా రాజ్యం ప్రవిష్ట స్త్వం తత్సర్వం వక్తు మర్హసి.

3

ఇత్యుక్తః కైకయాపుత్రః కాకుత్స్థేన మహాత్మనా,
ప్రగృహ్య బలవ ద్భూయః ప్రాజ్ఞలి ర్వాక్య మబ్రవీత్.

౪

అర్యం తాతః పరిత్యజ్య కృత్వా కర్త సుదుష్కరమ్,
గత స్సర్వం మహాబాహుః పుత్రశోగాభిషీడితః.

౫

స్త్రీయా నియుక్తః కై కేయా మమ మాత్రా పరస్తజః,
చకార సుమహా త్పాప మిద మాత్మయశోహరమ్.

సా రాజ్యఫల మస్రాప్య విధవా శోకకర్షితా,
పతిష్యతి మహాఘోరే నిరయే జననీ మమ.

తస్య మే దాసభూతస్య ప్రసాదం కర్తు మర్హసి,
అభిషిక్ష్వాస్వ చాద్యైవ రాజ్యేన మఘవా నివ.

ఇమాః ప్రకృతయ స్సర్వా విధవా మాతర శ్చ యాః,
త్వత్సకాశ మనుప్రాప్తాః ప్రసాదం కర్తు మర్హసి.

తదానుపూర్వాన్య యుక్తం చ యుక్తం చాత్తని మానదః,
రాజ్యం ప్రాప్నుహి ధర్మేణ సకామా స్సుహృదః కురు. ౧౦

భవత్సవిధవా భూమి స్సమగ్రా పతినా త్వయా,
శశినా విమలేనేవ శారదీ రజనీ యథా. ౧౧

వభి శ్చ సచివైస్సార్థం శిరసా యాచితో మయా,
భ్రాతు శ్శిష్యస్య దాసస్య ప్రసాదం కర్తు మర్హసి. ౧౨

తదిదం శాశ్వతం పితృణాం సర్వం ప్రకృతిమణ్డలమ్,
పూజితం పురుషవ్యాఘ్ర! నాతిక్రమితు మర్హసి. ౧౩

ఏవ ముక్త్యా మహాబాహు స్సబాష్పః కైకయాసుతః,
రామస్య శిరసా పాదౌ జగ్మాహ విధివ త్పునః. ౧౪

౧౧౮. అయోధ్యాకాండే - చతురుత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

తం మత్త మివ మాతజ్ఞం నిశ్వసంతం పునగిపునః,
భ్రాతరం భరతం రామః పరిష్వజ్యేద మబ్రవీత్. ౧౧

కులీన స్సత్త్వసమ్మన్న నేజస్వీ చరితవ్రతః,
రాజ్యహేతోః కథం పాప మాచరే త్వద్విధో జనః. ౧౬

న దోషం త్వయి పశ్యామి సూక్ష్మ మప్యరిసూదన!,
న చాపి జననీం బాల్యా త్వం విగర్హితు మర్హసి. ౧౭

కామకారో మహాప్రాజ్ఞ! గురూణాం సర్వదానఘ!,
ఉపపన్నేషు దారేషు పుత్రేషు చ విధీయతే. ౧౮

వయ మస్య యథా లోకే సంఖ్యాతా స్సౌమ్య! సాధుభిః,
భార్యాః పుత్రా శ్చ శిష్యా శ్చ త్వ మనుజ్ఞాతు మర్హసి. ౧౯

వనే వా చీరవసనం సౌమ్య! కృష్ణాజినామ్బరమ్,
రాజ్యేవాపి మహారాజో మాం వాసయితు మీశ్వరః. ౨౦

యావ త్పితరి ధర్మజ్ఞే గౌరవం లోకసత్కృతమ్,
తావ ద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ! జనన్యా మపి గౌరవమ్. ౨౧
ఏతాభ్యం ధర్మశీలాభ్యం వనం గచ్ఛేతి రాఘవ!,
మాతాపితృభ్య ముక్తోనాం కథ మన్య త్సమాచరేత్. ౨౨
త్వయా రాజ్యమయోధ్యాయాం ప్రాప్తవ్యం లోకసత్కృతమ్,
వస్తవ్యం దణ్డకారణ్యే మయా వల్కులవాససా. ౨౩

అంత రాముఁడు అట్లు నిట్టూర్పులు నిగుడించుచు మత్తమాతంగసదృశుఁడగు తమ్ముని భరతునిం గవుఁగిరించుకొని యామాటం జెప్పెను. ౧౧

సత్కులప్రమాతుఁడును బలవంతుఁడును శూరుఁడును బెక్కు మహావ్రతంబుల నాచరించినవాఁడు నగు నీపంటినత్తురువుఁడు తుచ్చం బగు రాజ్యముకొఱకై యిట్టిపాటకార్య మెట్లు చేయును? ౧౨

చగవాండ్రంజంపునట్టి భరతుఁడా! నీయందు నే నెంతమాత్రము కపటమున్నట్లుఁ దలంపుకొనను. నీవు పిన్నతనమువల్లఁ బూజ్యురాలగు తల్లిని దూషించుచున్నావు. అది నీకు యుక్తముకాదు. ౧౩

పాపరహితుఁడవును మహాప్రాజ్ఞుఁడవు నగు భరతుఁడా! ఎల్లప్పుడును గురుజనంబులు శక్తులై యున్న తమ దారాపుత్రులయందు నివ్వవచ్చినట్లు నియమించుట సహజము. ౧౪

సౌమ్యుఁడవగు భరతుఁడా! లోకమునందు సాధువులచేత భార్యపుత్రులు శిష్యులును ఎట్లెన్నఁబడుదురో మనమును సదశరథున కట్టివార మని నీవు నెఱుంగవలయును. ౧౫

సౌమ్యుఁడవగునోయి భరతుఁడా! నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుఁడగు దశరథుఁడు గృహ్లాజినము గట్టుబట్టగాను, నారచీరయుత్తరీయముగాను గల నన్నడవి యందుఁగాని సుఖార్హంబగు రాజ్యమందుఁగాని వసించుచుండునట్టివర్షుటకు సమర్థుఁడు. ౧౬

ధర్మవేత్తలలా మేటివగు భరతుఁడా! ధర్మజ్ఞుఁడగు శంధ్రీయంమలాకస్తుక్యంబగు గౌరవం బెంతటిదో దల్లియందు నంతటిగౌరవం బుంచవలెను. ౧౭

ఓభరతుఁడా! ధర్మాత్మలగు మహతలిదండ్రులచే నీ పరణ్ఠామనకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించుటదైన నే నిచ్చకు వేరువిధంబుగ నెట్లు సేయవచ్చును? ౧౮

భరతుఁడా! నీవయోధ్యం జేరి క్షాన్యుంబగురాజ్యంబుఁ బరిపాలింపుచుండవలెను. నేను నారచీర ధరించికొని దండకారణ్యమునందు వాసముఁ జేయుచుండవలెను. ౧౯

1000 అయోధ్యాకాండే పశ్చింత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

వవం కృత్వా మహారాజో విభాగం లోకసన్నిధౌ,
వ్యాదిశ్య చ మహాతేజా దివం దశరథో గతః. ౨౪

స చ ప్రమాణం ధర్తాత్తా రాజా లోకగురుస్తవ,
పిత్రా దత్తం యథాభాగముపభోక్తుం త్వ మర్హసి. ౨౫

చతుర్దశ సమాప్సామ్య! దణ్డకారణ్యమౌత్రితః,
ఉపభోక్త్యే త్వహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా. ౨౬

యదబ్రవీత్తాం నరలోకసత్కృతః
పితా మహాత్మా విబుధాధిపాః,
తదేవ మన్యే పరమాత్మనో హితం
న సర్వలోకేశ్వరభావమ ప్యహమ్. ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతురుత్తరశతతమస్సర్గః.

పశ్చింత్తరశతతమస్సర్గః

తతః పురుషసింహానాం వృతానాం తై స్సుహృద్గణైః,
శోచతామేవ రజనీ దుఃఖేన వ్యత్యవర్తత. ౧

రజన్యాం సుప్రభాతాయాం భ్రాతరస్తే సుహృద్వృతాః,
మన్దాకిన్యాం హుతం జప్యం కృత్వా రామ ముపాగమన్. ౨

తూష్ణీం తే సముపాసీనా న కశ్చిత్కించి దబ్రవీత్,
భరత స్తు సుహృన్తథ్యే రామం వచన మబ్రవీత్. ౩

సాన్త్వితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్య మిదం మమ,
తద్దదామి త వై వాహం భుక్తు రాజ్య మకణ్ఠకమ్. ౪

మహావరాక్రమశాలియు మహారాజుడు నగు తండ్రిదశరథుఁడు ప్రజలను మక్షమునం దిట్లువిభాగ మేర్పరచియాజ్ఞ యొసంగి స్వర్ణోకంబునొందెను.

లోకగురుఁడును ధర్మాత్ముఁడును రాజు నగు సాదశరథుఁడు నీకుం బ్రమాణంబుగావున నీవు యథాభాగంబుగఁ దండ్రిచే నియ్యఁబడిన రాజ్యము ననుభవించుటకుం దగుదువు. ౨౫

సౌమ్యుడవగు భరతుఁడా! నేను దండకారణ్యంబునఁ బదునాలుగు సంవత్సరంబు లుండి మహాత్ముడైన మనశుప్రదీ యగు దశరథమహారాజుచేత నియ్యఁబడినభాగము ననుభవించగలవాడను. ౨౬

సకలజనంబులకు స్తోత్రపాత్రుఁడును, ఇంద్రునితో సమానుఁడును మహానుభావుఁడు నగు నాతండ్రి దేనిని యాజ్ఞాపించి యున్నాఁడో అదిగో నాకు ముఖ్యముగా శ్రేయస్కరముగాని సమస్తలోకములం బరిపాలించుటయైనను నాకు శ్రేయస్కరమున హితమునుగాదని రాముఁడుచెప్పెను.

ఇది నూటనాలుగవసర్గము.

నూటయైదవసర్గము

అట్లు పురుషశ్రేష్ఠులగు శారామలక్ష్మణభరతులు స్నేహితులతోడఁగూడి దుఃఖించుచుండఁగానే యారాత్రి గడచినది. ౧

అంత రాత్రిగడచి సూర్యోదయం బయినప్పటి ఆతోఁబుట్టువులు వారలస్నేహితులకు మందాసీనదీయందు వారలు ప్రాశక్తికాలజవహోమంబులం గావించుకొని రాముని సమీపంబుఁ జేరిరి. ౨

అప్పుడు వారలందఱు దీక్షరక కూర్చుండియుండిరి. ఒకఁడును ఒకమాట వ్రేసను చెప్పఁడయ్యె. అంత భరతుఁడు మాత్రము సుహృద్ధ్యంబున రాముం జూచి యామాటం జెప్పెను. ౩

నీవు నాతల్లిని గౌరవించినావు. నాకు యారాజ్యంబు నొసంగితివి. ఇక నేను ఆరాజ్యమును మరల నీకే యిచ్చెదను అంగీకరించి యేవిధమైన శత్రుబాధయు లేకుండుటవలన నతిసుఖకరంబగు నీరాజ్యంబునంకయు యథేచ్ఛయి ననుభవింపుము. ౪

1002 ఆయోధ్యాకాండే - పశ్చిమోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

మహాతే వామ్బువేగేన భిన్నస్సేతుర్జలాగమే,
దురావారం త్వదన్యేన రాజ్యఖిణ్ణ మిదం మహాతే . ౫

గతిం ఖర ఇవాశ్వస్య తాత్మ్యన్యేన పతత్రిణః,
అనుగన్తుం న శక్తిర్యే గతిం తవ మహీపతే! . ౬

సూచివం నిత్యశస్త్రస్య యః పరైరుపజీవ్యతే,
రామ! తేన తు దుర్జీవం యః పరాసుపజీవతి . ౭

యథా తు రోషితో వృక్షః పురుషేణ వివర్ధితః,
హ్రస్వకేణ దురారోహణో రూఢస్కన్ధో మహాద్రుమః . ౮
స యదా పుష్పితో భూత్వా ఫలాని న విదర్శయేత్,
సతాం నానుభవేత్ప్రీతిం యస్య హేతోః ప్రరోషితః . ౯
ఏషోపమా మహాబాహూ! తమర్థం వేత్తు మర్హసి,
యది త్వమస్తా నృపభో భర్తా భృత్యా న్న శాధి హి . ౧౦

శ్రేణయ స్త్వాం మహారాజ! పశ్య స్వగ్రాతృ శ్చ సర్వశః,
ప్రతపస్త మివాదిత్యం రాశ్యే స్థిత మరిష్టమమ్ . ౧౧

తవానుయానే కాకుత్స్థ! మత్తా నృన్తు కుష్ఠరాః,
అన్తఃపురగతా నార్యో నృన్తు సుసమాహితాః . ౧౨

వర్తాకాలంబున మహాజలవేగముచేఁ దెగిన నీటికట్టం గట్టుటకు నెవరికియు నలవికాదుగదా! అట్లు యాగొప్పరాజ్యమును పహించుట మిక్కిలియు కష్టము. అందుకు నీవు తక్కు మఱియెవ్వఁడును సమర్థుఁడుకాఁడు. ౧

భూనాయకుఁడవగు రాముఁడా! గుఱ్ఱమువలె గాడిదె నడువంజాలదు. సాధారణవత్సీ గరుత్తంతుఁడుంబోలె నాకాశంబున నెగురంజాలదు. అట్లు నీగచునము ననుసరించుటకునాకు శక్తిలేదు. ౨

రాముఁడా! ఎవ్వనిచేత పెక్కుజనులు జీవించుస్సారో అతనిబ్రతుకు మంచిది. ఇతరుల నాశ్రయించి జీవించువానిబ్రతుకు మాత్రము మిక్కిలియు నీచమయినది. ౩

మహాబాహుఁడవగు రాముఁడా! ఒకానొకపురుషుఁడు విత్తనము నాటి నీళ్లుపోసి పెంచి కష్టపడఁగా నావృక్షము కొంతకాలమునకు బొట్టి చాండ్ర కారోహింప నశకృత్యమగునట్లు మహాస్కంధాదులతోఁగూడి పెద్ద వృక్షమైకాలంబునఁ బుష్పించి ఫలంబు లొసంగకుండువేని దాని నాటిన వాని కభీష్టసిద్ధిగాక దానికేజేసిన కష్టంబంతయు వ్యర్థంబగునుగదా! ఇదియుప మానము. అట్లు అధికుఁడవయ్యి మాకు భర్తవయ్యని నీవు పట్టాభిషేకం బంగీ కరించి భృత్యులమగు మమ్ముం బాలింపవేని, అవృక్షమునలెంచినవానికష్టము వ్యర్థమైనట్లు నీవలర రాజ్యపాలనాదులగునని కొరి నిన్ను జిన్ననాటనుండి యెంతో కష్టంబునం బెంచిన నీతండ్రి దళరథుని పాటంతయు వ్యర్థమగునని యెఱుంగుము. ౪-౧౦

మహారాజుఁడవగు రాముఁడా! శత్రువుల నడంగఁద్రొక్కంజాలిననీవు, రాజ్యంబునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడ వయి మార్కుఁడుంబోలె వెలంగుచుండఁగాఁ బౌరులు దనివిదీర నిన్నుఁజూచి సంకపింపఁగలరు. ౧౧

రాముఁడా! మదపుటేకుంగులు నీవెంబడివచ్చుచు సంతోషంబునగర్జించు చుండునుగాక! మఱియు సంతోషరస్త్రిలందఱును దుఃఖంబును విడిచిసంతోషింతురుగాక! ౧౨

1004 అయోధ్యాకాండే - పంచోచ్చతరశతతమస్సర్గః స్వము.

తస్య సాధ్విత్యమస్యస్త నాగరా వివిధా జనాః,
భరతస్య వచ శ్రుత్వా రామం ప్రత్యనుయాచతః. ౧౩
తమేవం దుఃఖితం ప్రేక్ష్య విలపంతం యశస్వినమ్,
రామః కృతాత్మా భరతం సమాశ్వాసయదాత్మవాక్. ౧౪

నాఽత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయ మనీశ్వరః,
ఇతశ్చేతరత శ్చైవం కృతాత్మః పరికర్షతి. ౧౫
సర్వేక్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తా స్పముచ్చ్రియాః,
సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్. ౧౬

యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనా ద్భయమ్,
ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్. ౧౭

యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి,
తతైవ సీదంతి నరా జరామృత్యువశం గతాః. ౧౮
అత్యేతి రజసి యా తు సా న ప్రతినివర్తతే,
యాత్యేవ యమునా పూర్ణా సముద్ర ముదకాకులమ్. ౧౯
అహోరాత్రాణి గచ్ఛంతి సర్వేషాం ప్రాణిసామిహ,
అయూషి క్షిపయన్త్యాశు గ్రీష్టే జలమివాంశవః. ౨౦

ఆత్మాన మనుశోచ త్వం కి మన్య మనుశోచసి,
ఆయుస్తే హీయతే యస్య స్థితస్య చ గతస్య చ. ౨౧

నానావిధములగు పౌరజనులందఱు అట్లు రామునిఁ బ్రార్థించుచున్న భరతుని మాటను విని సాధువాదంబులం బ్రశంసించిరి. ౧౩

బుద్ధిమంతుఁడును ధైర్యవంతుఁడునగు రాముఁడు అట్లు తన ప్రార్థన సంగీకరింపకుండుటవలన దుఃఖితుడై రోదనంబు నేయుచున్న కీర్తిమంతుఁడగు భరతుఁజూచి యిట్లని యాశ్వాసించెను. ౧౪

పురుషుఁడు స్వతంత్రుఁడు కాఁడుకావున యిచ్చచొప్పున నడచుటకు లేదు; పురుషుని వైవము ఇటు అటు ఆకర్షించుచున్నది. ౧౫

ధనసంచయములు. ఎంతగూర్చినను ఎట్లయినను తుదకు నాశముఁ జొందకమానదు. ఉన్నతస్థానమును బొందినవారలు పతనమును బొందవలసినదే కాని వేఱుగాదు. భార్యాపుత్రమిత్రాదులసంబంధము ఎంతకాలమునకుఁ గాని విరహము నొందింపకమానదు. అట్లు జననము నొందినవాఁడు ఆవశ్యము మరణము నొందును. ౧౬

చక్కఁగఁ బండిసఫలమునకు చెట్టుననుండి తునిసిపడుటకన్న వేఱు భయము లేనట్లు జననము నొందినవానికి మరణంబు నొందుటకన్న వేఱుభయము లేదు. ౧౭

దృఢస్తంభంబులు గలగృహంబు జీర్ణమయి నశించునట్లు మనుష్యులును జరామృత్యువశంకతోలయి నాశము నొందుదురు. ౧౮

గడచినరాత్రి మరల నెంతమాత్రము రాదు; ఏటిప్రవాహము నముద్రమునుబొంది మరల రాదుగదా! ౧౯

వేసంగికాలంబున సూర్యునికేరణంబులు జలమును బీల్చునట్లు గడచి పోవునట్టి యహోరాత్రములు ప్రాణులయాయుస్సును నశింపజేయుచున్నవి. ౨౦

నీవు లేచినను వంగినను నీయాయుస్సు తీఱించుచున్నదే! నిన్నుఁ జూచియే నీవు దుఃఖించుకొనుము; నీగతియే యిట్లుండ నితరులఁజూచి దుఃఖించెదనేల? ౨౧

1006 ఆయోధ్యాకాండే - పంచోత్తరశతతమస్కంధః స్కంధః.

భద్రావ మృత్యు ర్విజిత సహ మృత్యుర్నిషీదతి,
గత్వా సుదీప్త మధ్యానం సహమృత్యు ర్నివర్తతే. ౨౨

గాత్రేషు వశయః ప్రాప్తా శ్వేతా శైవ శిరోరుహః,
జరయా పురుషో జీర్ణః కిం హి కృత్వా ప్రభావయేత్. ౨౩

నన్ద స్త్యుదిత ఆదిత్యే నన్ద స్త్యుస్తమితే రవా,
ఆత్మనో నావబుద్ధ్యస్తే మనుష్యా జీవితక్షయమ్. ౨౪

హృష్యస్త్యుత్తుముఖం దృష్ట్వా నవం నవమి హగతమ్,
ఋతూనాం పరివర్తేన ప్రాణినాం ప్రాణసంక్షయః. ౨౫

యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహల్లావే,
ఽమేత్య చ వ్యవేయాతాం కాల మాసాద్య కంచన. ౨౬
ఏవం భార్యా శ్చ పుత్రా శ్చ జ్ఞాతయ శ్చ వసూని చ,
ఽమేత్య వ్యవధావన్తి భువో హ్యేషాం వివాభవః. ౨౭

నాత్ర కశ్చి ద్యథాభావం ప్రాణీ సమభివర్తతే,
తేన తస్మిన్న సామర్థ్యం ప్రేతస్యా స్త్యనుశోచతః. ౨౮

యథా హి సార్థం గచ్ఛన్తం బ్రూయాత్కశ్చి త్పుణి స్థితః,
అహ మి ప్యాగమిష్యామి పృవ్ధతో భవతా మితి. ౨౯

మనుష్యుడు పోవునప్పుడు మృత్యువును గూడనే పోవుచున్నది; కూర్చుండునప్పుడు కూడనే కూర్చుండును, అట్టి మనుష్యుడు బహుదూరము పోయివచ్చినను మృత్యువు కూడనే పోయివచ్చును; కావున మృత్యువును దప్పించుకొన నలవిగాదు.

౨౨

దేహమంతయు మదతలు పడినవి; పెండ్లుకలన్నియుఁ దెల్లనైనవి; ఇట్లు మునలితనమునొంది పరవత్తుడైనపిమ్మటఁ బురుషుఁ డేమియుపాయముచేయఁ గలఁడు? కావున యావనముననే యాత్మవిచారము చేయవలసినది.

౨౩

మనుష్యులు సూర్యుఁడుదయింపఁగానే యర్ధార్థనసమయము వచ్చినది గదా యని సంతోషమునొందెదరు; సూర్యుఁడస్తమించినపుడు కామోపశాంతిగఁకాలము వచ్చినదిగదా యని సంతోషింపెదరు; ఎవ్వరును అట్లు సూర్యోదయాస్తమయములచేఁ దమ యాయుస్సు నశించుచున్నదని యెఱుంగరు.

౨౪

ఋతువులు అతిక్రమింప నతిక్రమింపః బ్రాణులకు ఆయుస్సు నశించుచున్నది; ఇదిదెలియక ఒకఋతువుపోయి క్రొత్తక్రొత్తఋతువువచ్చినప్పుడంతయు దుఃఖించుటను మాని సంతోషము నొందుచున్నారు.

౨౫

మహాసముద్రంబున రెండుకొయ్యలు ఒకటి నొకటి చేరియు కొంత కాలమునకు విడివడునట్లు భార్యలును మిత్రులును బంధువులును ధనాదులును అందఱును కొంతకాలము ఒకరితో నొకరుసంబంధించి యటుపిమ్మటవిడివడుదురు; వీరలకు సంబంధములేకుండుట నిత్యముగాని సంబంధ మెంతమాత్రము నిత్యము గాదు.

౨౬, ౨౭

ఈలోకంబున నేప్రాణియుఁ దన యిచ్చచొప్పున నడచుకొనుటకు శక్తుఁడుకాఁడు. కావున మృతిబొందినవానింగుఱించి యెంత దుఃఖించిననువాని మరల బ్రతికింప నలవిగాదు.

౨౮

దారిం బోవుచున్న బాటసారులగుంపుంజూచి పయనమయి దారిలో నున్నవాడు “నేనును మీవెంబడివచ్చెదను” అనిపెప్పి వారల వెంబడించి

1008 అయోధ్యాకాండే - షభాష్మితరశతతమస్వర్గః సర్గము.

ఏవం పూర్వైర్గతో మార్గః పితృపై తామహో భుజః,

త మావన్నః కథం శోచే ద్యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః. 30

వయసః పతమానస్య సోతసో వాఽనినర్తిసః,

అత్తా సుఖే నియోక్తవ్య స్సుఖభాజః ప్రజాః స్మృతాః. 31

ధర్మాత్తా సఖ్యభైః కృతైస్సః క్రతుభి శ్చాప్తదక్షిణైః,

ధూతపాపా గత స్వర్గం పితా నః పృథివీపతిః. 32

భృత్యానాం భరణా త్సమ్యక్ప్రజానాం పరిపాలనాత్,

అర్థాదానా చ్చ ధర్మేణ పితా న స్త్రిదివం గతః. 33

కర్తృభి స్తు శుభైరిష్టైః క్రతుభి శ్చాప్తదక్షిణైః,

స్వర్గం దశరథః స్త్రాప్తః పితా నః పృథివీపతిః. 34

ఇష్ట్యా బహువిధై ర్యజ్ఞై ర్భోగాం శ్చావాప్య పుష్కలాక్,

ఉత్తమం చాయు రాసాద్య స్వర్గతః పృథివీపతిః. 35

ఆయు రుత్తమ మాసాద్య భోగా నపి చ రాఘవః,

స న శోచ్యః పితా తాత! స్వర్గత స్సత్కృత స్సతామ్. 36

స జీర్ణం మానుషం దేహం పరిత్యజ్య పితా హి నః,

దైవీ మృద్ధి మనుప్రాప్తా బ్రహ్మలోకవిహారిణీమ్. 37

తం తు నైవంవిధః కశ్చి త్ప్రజ్ఞ శ్శోచితు మర్హతి,

తద్విధో యద్విధ శ్చాసి శ్రుతవా న్బద్ధిమత్తరః. 38

పోవునట్లు, ఇంకకుమున్ను పూర్వికులచే నవలంబించబడి తండ్రితాతలసాటి నుండి వచ్చినమార్గమునే యనుసరింపవలెను. దాని యెంతమాత్రము విడువరాదు. ౨౯

అట్టి లెరుగులేని పూర్వికులమార్గము ననుసరించి యేల దుఃఖంబు వలెను? ౩౦

ప్రవాహమువలె వయస్సు లెరుగులేక గడచిపోవుచుండును గావునఁ బరలోకసుఖహేతువగఁధర్మము నాచరించుచుండవలయును. అట్లు ధర్మాచరణము సేయువారలే మనుష్యులనంబడుదురు. తక్కినవారలం మృగములు. ౩౧

ధర్మాత్ముడగు మనతండ్రిదశరథమహారాజు ననుస్తక్రతువులును సంపూర్ణదక్షిణలతోఁ గావించి యాపరమపుణ్యంబుచే న్వర్తంబునొందినాఁడు.

మనతండ్రిదశరథమహారాజు చక్కగా భృత్యులఁ బోషించుటవలనను బ్రజలం బాలించుటవలనను ధనంబు నొసంగుటవలనను ధర్మంబునఁ బన్నుదీసి కొనుటవలనను స్వర్గంబునొందెను. ౩౩

మనతండ్రి దశరథమహారాజు నానావిధసత్కర్తృత్వములు గావించియు సంపూర్ణదక్షిణలతో యాగంబులు చేసియు స్వర్గంబునొందెను. ౩౪

దశరథమహారాజు పెక్కుయాగంబులు గావించి పుష్కలముగా దివ్యభోగంబుల ననుభవించి పెద్దకాలము జీవించి స్వర్గమునొందెను. ౩౫

నాయనా! పెద్దకాలము జీవించి నానావిధదివ్యభోగంబులం బుష్కలంబుగా ననుభవించి సత్పురుషులచే గౌరవించబడి స్వర్గంబునొందిన మన తండ్రిగూర్చి యెంతమాత్రము దుఃఖంబరాదు. ౩౬

మనతండ్రి దశరథమహారాజు జీర్ణమయిన మనుష్యదేహమును విడిచి దేవదేహమునుబొంది బ్రహ్మలోకంబున విహరించుచున్నాఁడుగదా! ఆకనిక దుఃఖంబునెల? ౩౭

నీవు ననుస్తకాస్త్రంబులం దెలిసినవాడవు; మిక్కిలియు ఋద్ధిమంతుఁడవు; నీయట్టిబుడికుఁడెవ్వఁడును దశరథమహారాజుంగుఱించి యెంతమాత్రము దుఃఖంబఁడు. ౩౮

ఏలే బహువిధా శ్మీకా విలాపరుదిలే తథా,
 వజ్రనీయా హి ధీరేణ సర్వావస్థాసు ధీరుణా.
 సస్వప్నో భవ మా శోచే ర్యాత్వా చావసతాం పురీమ్
 తథా పిత్రా నియుక్తోఽసి వశినా వదతాం వర!.

యత్రాహ మపి తే నైవ నియుక్తః పుణ్యకర్తృణా,
తత్రై వాహం కరిష్యామి పితౄ రార్యస్య శాసనమ్.

న మయా శాసనం తస్య త్యక్తుం న్యాయ్య మరిందమ!
తత్త్వయాఽపి సదా మాన్యో స వై బద్ధ స్సనః పితా

తద్యచః పితౄరే వాహం సమృతం ధర్మచారిణః,
కర్తౄణా పాలయిష్యామి వనవాసేన రాఘవ!.

ధార్మికేణాస్మశంసేన నరేణ గురువర్తినా,
భవితవ్యం నరవ్యాఘ్ర! పరలోకం జగీషతా.

ఆత్మాన మనుతిష్ఠ త్వం స్వభావేన నరర్షభ!,
నిశామృతం శుభం వృత్తం పితృ ర్దశరథస్య నః.

ఇత్యేవ ముక్త్యా వచనం మహాత్మా
 పితు ర్ని దేశ ప్రతిపాలనార్థమ్,
 యవీయసం భ్రాతర మర్థవ చ్చ
 ప్రభు ర్దుహలాత్తా ద్విరరామ రామః.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే పంచోత్తరశతతమస్కః

ఏడ్చుట కన్నీళ్లువిడుచుట అట్లు బహువిధదుఃఖములను సమస్తాపస్థల
మందునుభీరుదును మిథిమారుతును సరవాడు విడువవలయును. ౩౯

మాటలు చెప్పవారలలా శ్రేష్ఠుడవగు భరతుడా! నీవు నెమ్మదిసొంది
యుండుము; దుఃఖంపవలదు; పోయి యమౌధ్యావట్టణంబుఁ బాలింపుము;
అట్లు జీలేంద్రియుండగు మనకండ్రి నీ కాజ్ఞ యొసంగియున్నాఁడు. ౪౦

పుణ్యకర్తుండగు మనకండ్రి దశరథమహారాజు ఏకార్యమునందు నన్నా
జ్ఞాపించియున్నాఁడో నేనును పూజ్యుండగు తండ్రియాజ్ఞను శిరకాపహించి
యాకార్యంబు గావించెదను. ౪౧

శత్రువుల నదంగఁ ద్రొక్కఁజాలిన భరతుడా! దశరథమహారాజు
కాననంబు నలిక్రమించుట నాకు యుక్తము కాదు; అట్లు నీవును ఆయనయాజ్ఞ
సెల్లవృథుడును మోచింపవలయును; ఆయన మనకు అందఱిబంధువులకన్న నెచ్చు
బంధువు; తండ్రి. ౪౨

భరతుడా! అందువలన నేను బహునాలుగుసంవత్సరంబులు వనంబున
నుండి యట్టి పరమధార్మికుండగు తండ్రియాజ్ఞను సాధ్యకంబు గావించెదను.

పురుషశ్రేష్ఠుడవగుభరతుడా! పరలోకంబున నుభయంబు నొందఁగోరు
వాడు ధార్మికుఁడుగాను దయగలవాఁడుగాను గుర్వాక్షాప్రకారము నడచు
కొనువాఁడుగాను ఉండవలయును. ౪౪

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు భరతుడా! నీవు మనకండ్రియగుదశరథుని నదా
చారమంతయు మరంబున నుంచుకొని రాజ్యంబుఁ బాలింపుము. అని
రాముఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౪౫

ఈ ప్రకారంబున మహాత్ముఁడును మహాసమర్థుండు నగురాముఁడు తన
కమ్ముండగు భరతునించూచి తండ్రియాజ్ఞ నవశ్యము పాలింపవలె ననుసర్థము
వచ్చునట్లు ఉత్తమంబగుమాటం జెప్పి యంత సూరకుండెను. ౪౬

ఇది సూటమైదవ సర్గము.

ప దు త్త ర శ త మ త స్స ర్గః

మ ముక్త్వా తు విరతే రామే వచన మర్థవత్,
తతో మన్దాకినీతీరే రామం ప్రకృతివత్సలమ్. ౧

ఉవాచ భరత శ్చిత్రం ధార్మికో ధార్మికం వచః,
కోహి స్యా దీదృశో లోకే యాదృశ స్త్వ మరిష్టమ. ౨
న త్వాం ప్రవ్యథయే ద్దుఃఖం ప్రీతిర్వా నప్రహర్షయేత్,

సమృతశ్చాసి వృద్ధానాం తాంశ్చ పృచ్ఛసి సంశయాత్. ౩

యథా మృత స్తథా జీవ న్యథా సతి తథా సతి,
య వై శ్రీమ బుద్ధిలాభస్స్యా త్పరితవ్యేత కేన సః. ౪

పరావరజ్ఞో యశ్చ స్యా త్తథా త్వం మనుజాధిప!,
స ఏవం వ్యసనం ప్రాప్య న విషీదితు మర్హతి. ౫

అమరోపమస త్వ స్త్వం మహాత్మా సత్యస్థరః,
సర్వజ్ఞస్సర్వదిర్ఘి చ బుద్ధిమాంశ్చాసి రాఘవ!. ౬

న త్వామేవంగుణై ర్యుక్తం ప్రభవాభవకోవిదమ్,
అనిషవ్యాతమం దుఃఖ మాసాదయితు మర్హతి. ౭
ప్రాప్సితే మయి యత్పాపం మాత్రా మత్కారణా త్కృతమ్,
కుద్రయా తదనిష్ఠం మే ప్రసీదతు భవా న్తమ. ౮

మాటయాచవస్థము

అట్లు రాముడు మచళ్యంబగు మాటంతెప్పి ముగించినప్పుడు ధార్మికదశ భరతుడు మందాకినీరంబున స్వభావంబుననే భక్తవత్సలుండగు రాముణ్ణాది మిక్కిలి యుక్తియుక్తంబగుటచే నాశ్చర్యకరంబును ధర్మిష్ఠంబునగు నీమాటం జెప్పెను.

శత్రువుల సడంగఁద్రొక్కఁజాలినట్టి రాముడా! నీయట్టివాడు లోకంబున నెవ్వఁడును లేడు; నీవు దుఃఖంబువచ్చినను దుఃఖంబవు; సుఖోమంబు వచ్చినప్పుడును సంతోషింపవు.

సర్వజ్ఞుడవు గావున వృద్ధులు కూడ నిన్నుఁ జూచింజెదరు. అయినను నీవు వారలను గౌరవించుటకై వారల నడిగి సంచేహంబులు దీర్చుకొనుచున్నావు.

చచ్చినవానియందు ఎట్లు ద్వేషం బుంచరో, అట్లు బ్రతికియున్నవానియందును ద్వేషం బుంచకుండుట; లేనివస్తువునందు రాగం బుంచకుండుట; ఉన్నవస్తువునం దనురాగం బుంచకుండుట; ఇట్టివిధి యెవనికిఁ గలుగరో అతఁడు దేనికిని ఎంతమాత్రము పరితపింపడు.

సరాధిపుండవగు రాముడా! అత్రానాత్మలం దెలిసినవాడు ఎట్టికష్టంబునొందియు దుఃఖంపరాదు; అట్లు నీవు అత్రానాత్మజ్ఞుడవు గావున దుఃఖంబు నొందవు.

దేవకుల్యుండవగు రాముడా! నీవు సత్సగుణసంపన్నుండవు; మహాశ్రేయ్యుండవు సత్యప్రతిజ్ఞుండవు; సర్వజ్ఞుండవు; సర్వదర్శి; మిక్కిలియు బుద్ధిమంతుడవు.

ఇట్టి సద్గుణంబులతో నొవ్వవాడవును ఉత్పత్తిని నాశంబులు దెలిసిన వాడవునగు నీవు ఇట్టి దుస్సహంబగు కష్టమునొందుట సరిగాదు.

నేను దేశాంతరంబుననుండఁగా దుష్టురాలగు నాతల్లి నానిమిత్తమయి గావించినపాపకార్యము నాశిష్టముగాదు; కావున నీవు నామైకోపంబునీయకుము; అనుగ్రహింపవలయును.

ధర్మబన్ధే న బద్ధోఽస్మితేనేమాం నేహ మాతరమ్,
వాన్తి తీవ్రేణ దణ్డేన దణ్డాహ్లాం సాపకారిణీమ్.

౯

కథం దశరథా జ్ఞాత శ్శుద్ధాభిజనకర్తణః,
జానన్ ధర్మ మధర్మిష్ఠం కుర్యాం కర్త జుగుప్సితమ్.

౧౦

గురుః క్రియావా స్వృద్ధశ్చ రాజా ప్రేతః పితేతివ,
తాతం న పరిగర్హ్యేయం దైవతం చేతి సంసది.

౧౧

కో హి ధర్మార్థయో ర్హీన మిదృశం కర్త కల్పిషమ్,
స్త్రియాః ప్రియం చిక్షీర్షు స్స స్కుర్యాద్ధర్మజ్ఞ! ధర్మవిత్. ౧౨
అన్తకాలే హి భూతాని ముహ్యంతీతి పురా శ్రుతిః,
రాజ్ఞేవం కుర్వతా లోకే ప్రత్యక్షం సా శ్రుతిః కృతా. ౧౩

సాధ్వర్థమభిసన్ధాయ క్రోధా వ్రోహోచ్చ సాహసాత్,
తాతస్య యదతిక్రాంతం ప్రత్యాహరతు త ద్భవాన్.

౧౪

పితు ర్హి సమతిక్రాంతం పుత్రో యస్సాధు మన్యతే,
త దపత్యం మతం లోకే విపరీత మతోఽన్యథా. ౧౫

తదపత్యం భవా నస్తు మా భవాన్ దుష్కృతం పితుః,
అభివత్తా కృతం కర్త లోకే ధీరవిగర్హితమ్. ౧౬

కై కేయిం మాం చ జాతం చ సుహృదో బాన్ధవాం శ్చ నః,
పౌరజానపథా స్సర్వాం స్త్రాతు స్వ మిదం భవాన్. ౧౭

క్వ చారణ్యం క్వచ యాత్రం క్వజటాః క్వ చ పాలనమ్,
ఈదృశం వ్యాహతం కర్త న భవా స్కుర్తు మ్మృతి. ౧౮

1016 అయోధ్యాకాండే - షడుత్తరశతతమస్కంధః సర్గము.

వషహి ప్రథమా ధర్మః క్షత్రియ స్యాభిషేచనం,
యేన శక్యం మహాప్రాజ్ఞ! ప్రజానాం పరిపాలనమ్. ౧౯

క శ్చ ప్రత్యక్ష ముత్సృజ్య సంశయస్థ ముత్తమామ్,
ఆయతిస్థం చరే ధర్మం క్షత్త్రబన్ధు రనిశ్చితమ్. ౨౦

అథ క్లేశజ మేన త్వం ధర్మం చరితు మిచ్ఛసి,
ధర్మేణ చతురో వర్ణా న్బాలయన్ క్లేశ మాఘ్నుహి. ౨౧

చతుర్ణా మాశ్రమాణాం హి గార్హస్థ్యం శ్రేష్ఠ మాశ్రమమ్,
స్థానా ర్థరాజ్ఞ! ధర్మజ్ఞా స్తం కథం త్యక్తు మర్హసి. ౨౨

శ్రుతేన బాలః స్థానేన జన్తనా భవతో వ్యాహమ్,
స కథం పాలయిష్యామి భూమిం భవతి తిష్ఠతి. ౨౩

హీనబుద్ధిగుణో బాలో హీనః స్థానేన చాప్యహమ్,
భవతా చ వినాభూతో న వర్తయితు ముత్సహే. ౨౪

ఇదం నిఖిల మవ్యగ్రం రాజ్యం పిత్ర్య మక్షత్రకమ్,
అనుశాధి స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ! సహబాన్ధవైః. ౨౫

ఇహైవ త్వాభిషిచ్ఛన్తు సర్వాః ప్రకృతయ స్సహ,
ఋత్విజ స్సవసీహాశ్చ మన్త విస్త్రాంతకోవిదాః. ౨౬
అభిషిక్త స్త్వ మస్తాభి రయోధ్యాం పాలనే వ్రజ,

మహాపండితుడవగురాముడా! ప్రజాపరిపాలనమునకు మూలమయిన
బట్టాభిషేకమే త్రియంనకు బ్రథమధర్మము. ౧౯

త్రియం డెవ్వఁడు త్యాగభోగప్రదంబగుటచే బ్రత్యక్షఫలంబగు
ప్రజాపాలనరూపధర్మమును విడిచి సంచేహగతమునులక్షణము లేకుండుటచే
నిరూపింప నలవిగానిదియై గాలాంతరఫలప్రదంబును బ్రమాణరహితంబునగు
తాపనధర్మము సాచరించును! ౨౦

ఇంక మిక్కిలియు శ్రమముగలిగించు ధర్మమునే యాచరింపవలయు
నని నీకు గోర్మియిందునీని ధర్మమున బ్రవృత్తియై శృణూద్రుల
సాలుగువర్ణములను తత్తధర్మముల నలెక్రమింపకుండునట్లు పాలింపుము; ఇది
మిక్కిలియు శ్రమకరమయిన ధర్మము. ౨౧

ధర్మజ్ఞుడవగు రాముడా! ధర్మవేత్తలు సాలుగాశ్రమంబులలోను
గృహస్థాశ్రమమే శ్రేష్ఠమని చెప్పుదురుగదా! అట్టి గృహస్థాశ్రమంబు నెట్లు
విడిచిపెట్టుదువు? ౨౨

నేను విద్యచేతను స్థానంబునను జన్మంబునను అన్నింటను నీకన్నం
జెన్నవాడను; అట్టి నేను శ్రేష్ఠుండవు నీవుండగా భూమి నెట్లు పాలింపఁ
గలను? ౨౩

నేను బాలుండనుమాత్రమే కాను; హిసముద్ధిని; హిససీతి నున్నవా
డను; నీవును నన్ను విడిచినచో దీనింపఁజాలను; ఇంక నెట్లు రాజ్యంబుఁ
బాలింతును? ౨౪

ధర్మజ్ఞుడవగు రాముడా! నీవు నిజధర్మము నవలంబించి బంధవులం
గుడి యకంటకంబగు నీపితృరాజ్యంబునంతయుఁ జక్కఁగాఁ బాలిం
పుము. ౨౫

జనులందఱును, పసిష్ఠుఁడు మొదలగు మంత్రోవిదులగు ఋత్విజా
లును ఇచ్చటనే నీకు సమంత్రకంబుగాఁ బట్టాభిషేకంబు గావించురుగాక!
లోకంబుల సంతయు జయించినపిదప దేవతలచే బట్టాభిషిక్తుండయిన

1018 అయోధ్యాకాండే - చదు త్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

విజత్య తరసా లోకాన్తరుద్భి రివ వాసవః. ౨౭

ఋణాని త్రిణ్యపాకుర్వ స్తుహ్నాద స్సాధు నిర్దహా,
సుహృద స్తప్రయ న్కామైస్త్వ మే వాత్మానుశాధి మామ్. ౨౮

అద్యాఽర్య! ముదితా స్సన్తు సుహృద స్తేఽభిషేచనే,
అద్య భీతాః పలాయంతాం దుహ్నాద స్తే దిశో దశ. ౨౯

ఆక్రోశం మమ మాతుశ్చ ప్రమృజ్య పురుషర్షభ!,
అద్య తత్ర భవంతం చ పితరం రక్ష కిల్బిషాత్. ౩౦

శిరసా త్వాఽభియాచేఽహం కరుష్య కరుణాం మయి,
బాన్ధవేషుచ సర్వేషు భూతే ప్సివ మహేశ్వరః. ౩౧

అ ధైత తృప్తతః కృత్వా వనమేవ భవా నితః,
గమిష్యతి గమిష్యామి భవతా సార్థ మ ప్యహమ్. ౩౨
తథాహి రామో భరతేన తామ్యతా

ప్రసాద్యమాన శ్శిరసా మహీపతిః,
సచైవ చక్రే గమనాయ సత్త్వవా
స్తతిం పితు స్తద్వచనే ప్రతిష్ఠితః. ౩౩
తదదృశతం స్థైర్య మవేక్ష్య రాఘవే

సమం జనో హర్ష మవావ దుఃఖితః,
న యాత్యయోధ్యా మితి దుఃఖితోఽభవత్
స్థిరప్రతిజ్ఞత్వ మవేక్ష్య వార్షితః. ౩౪

యింద్రుడువలె నీవు మాచే నభిషిక్తుడవై ప్రజలం బాలించుటాంటె నయో-
ధ్యాపురికిం బొమ్ము. ౨౭

దేవర్షి పితృబుణంబుల మూడింటిని దీర్చుకొని శత్రువులను సంహ-
రింపుచు స్నేహితులకు నమస్తాభీష్టంబుల నొసంగి సంతోషంబు గల్గించుచు
ఆట్లు రాజ్యంబును నన్నును నీవే పాలింపవలయును. ౨౮

పూజ్యుడవగు రాముడా! ఇప్పుడే నీపట్టాభిషేకమయినవిమ్మట
నీస్నేహితులందఱు సంతోషింతురుగాక! ఇప్పుడే నీశత్రువులందఱు భయంబున
దశదిశలకుం బాటిపోవుదురుగాక! ౨౯

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! సాతర్లి గావించిదుష్కార్యమును
నరిచేసి పూజ్యుడగు మనశండ్రికిఁ బాపము గలుగకుండునట్లు నీవు గావించ
వలయును. ౩౦

నన్ను సాష్టాంగముగ నమస్కరించి ప్రార్థించుచున్నావు; మహేశ్వ-
రుండు ప్రాణులయాదుంబోలె నీవు నాయందును బాధువులయందఱియందును
అనుగ్రహంబు నేయవలయును. ౩౧

ఇంక నీవు సెంత ప్రార్థించినను వినక వనమునకేపోదువేని నేనును
నీవెంబడి వనంబునకు వచ్చెదను. అని భరతుడు రామునితోఁ జెప్పెను. ౩౨

మహావైర్యాకాలియగు రాముడు భరతుం దలివినయంబున సెంతప్రా-
ర్థించినను దండ్రీయాజ్ఞం బాలించుటయందు స్థిరుడై యయోధ్యకుఁ బోవ
నిచ్చింపఁడయ్యె. ౩౩

జనలందఱు ఆశ్చర్యకలంబగు రాముని స్త్రోమంబులఁజూచి యేకకా-
లంబున సంతోషంబును దుఃఖంబును బొందిరి; ఆయోధ్యకు రాఁదని దుఃఖ-
మునొందిరి; స్థిరప్రతిజ్ఞాంధని సంతోషంబునొందిరి. ౩౪

1020 . ఆయోధ్యాకాండే - సప్తాత్తరశతతమస్సర్గః స్వము

తమృత్విజో నై గమయూథవల్లభా
 స్తదా విసంజ్ఞాశ్రుకలా శ్చ మాతః,
 తథా బ్రువాణం భరతం ప్రతుష్టువుః
 ప్రణమ్య రామం చ యయాచిరే సమా. 3౫

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడుత్తరశతతమస్సర్గః.

సప్తాత్తరశతతమస్సర్గః

పునరేవం బ్రువాణం తం భరతం లక్ష్మణాగ్రజః,
 ప్రతుష్టువాచ తత శ్రీమాన్ జ్ఞాతిమధ్యేభినత్కృతః. ౧

ఉపపన్న మిదం వాక్యం యత్త్వ మేవ మభాషథాః,
 జాతః పుత్రో దశరథా లైకేయ్యాం రాజసత్తమాత్. ౨
 పురా భ్రాతః పితా న స్స మాతరం తే సముద్వహా,
 మాతామహే సమాశ్రౌషీ ద్రాజ్యకుల్క మనుత్తమమ్. 3

దై వాసురే చ సంగ్రామే జనన్యై తవ పార్థివః,
 సమృహ్మష్టో దదౌ రాజా వశ మారాధితః ప్రభుః. ౪
 తత స్సా సమృతిక్రావ్య తవ మాతా యశస్వినీ,
 అయాచత నరశ్రేష్ఠం ద్వౌ వరౌ వరవర్జినీ. ౫
 తవ రాజ్యం నరవ్యాఘ్ర! మమ ప్రవ్రాజనం తథా,

తౌ చ రాజా తదా తన్యై నియుక్తః ప్రదదౌ వరౌ. ౬

తేన పితౄహ మస్యత్ర నియుక్తః పురుషర్షభ!

అప్పు డట్లు యుక్తియుక్తముగా రామునకు జెప్పచున్నభరతుం
జూచి ఋత్విజులను ఔరముఖులను కన్నీర్లచే దడబడుమాటలుగల తలు
లను మిక్కిలియుం బ్రస్తుతించిరి; అంత వారబందలు రామునకు నమస్కా
రము గావించి నవినయముగాఁ బ్రార్థించిరి. ౩౫

ఇది నూటయాననస్కము.

నూటయేడవస్కము

అంత శ్రీమంతుడగు లక్ష్మణునియన్న రాముడు భరతునిచేఁ బూజి
తుండై బంధుమధ్యమున మరల నీ ప్రకారమునం జెప్పచున్నభరతుంజూచి
యిట్లని బదులుచెప్పెను. ౧

నీవుచెప్పినమాట రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథమహారాజునకుఁ గ్రేకేయి
యందు జన్మించినట్టి నర్పుత్తుండవగు నీకు యోగ్యముగ నేయున్నది. ౨

మున్న మనశంధి దశరథమహారాజు నీకల్గిరి గ్రేకేయిని వివాహమాడు
నప్పుడు నీతాతయగు శేకయమహారాజునకుఁ గ్రేకేయికిఁ బుట్టినవానికే
రాజ్యము నొసంగెదనని వాగ్దానము గావించెను. ౩

ప్రభుండగుదశరథమహారాజు, మఱియు దేవాసురయద్ధమునందు
నీకల్గి గావించినసేవకు నంతోషించి యాచిడకు చెందువరము లొసంగెను.

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు భరతుడా! అంత యశస్వినియు నుత్తమసని
తయు నగు నీకల్గి గ్రేకేయి పురుషశ్రేష్ఠుండగు దశరథమహారాజుచే శపథము
చేయించి యారెండువరములకును ఒకదానికి నీకు రాజ్యమును, రెండవదానికి
నాకు వనవాసమును అడిగెను. ౪

అప్పుడు దశరథమహారాజు అచిదయిష్టప్రకారము ఆరెండువరముల
నొసంగెను. ౫

పురుషశ్రేష్ఠుండవగు భరతుడా! అట్లు తంధ్రీయగుదశరథమహారాజు

చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వరదానికమ్.

2

సోఽహం వన మిదం ప్రాప్తాః నిజనం లక్ష్మణాన్వితః,
సీతయా చాప్రతిదృష్త్వా సృత్యవాదేస్థితః పితుః.

౩

భవా నపి తథే త్యేవ పితరం సత్యవాదినమ్,
కర్తు మర్హసి రాజేంద్ర! క్షీప్ర మే వాభిషేచనాత్.
ఋణా వ్తోచయ రాజానం మత్కృతే భరత! ప్రభుమ్,
పితరం చాపి ధర్మజ్ఞం మాతరం చాభిషన్దయ.

౧౦

శూర్యతే హి పురా తాత! శ్రుతి ర్గీతా యశస్వినా,
గయేన యజమానేన గయేష్వేవ పితౄా నృతి.

౧౧

పున్నమో నరకా ద్యస్తా త్పితరం త్రాయతే సుతః,
తస్మా త్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితౄా న్యతాపి వా సుతః.

౧౨

షష్ఠవ్యా బహవః పుత్రా గుణవన్తో బహుశ్రుతాః,
తేషాం వై సమవేతానా మపి కశ్చిద్గయాం వ్రజేత్.

౧౩

ఏవం రాజర్షయ స్సర్వే ప్రతీతా రాజనన్దన!,
తస్మా త్రాహి నరశ్రేష్ఠ! పితరం నరకా తృప్తిభా!.

౧౪

అయోధ్యాం గచ్ఛ భరత! ప్రకృతీ రనురజ్జయ,
శత్రుఘ్నసహితో వీర! సహ సరై ర్దివిజాతిభిః.

౧౫

ప్రవేక్ష్య దణ్డకారణ్య మహా మవ్యవలమ్బయన్,
ఆభ్యాం తు సహితో రాజన్! వై దేహ్య లక్ష్మణేన చ.

౧౬

నీకు రాజ్యము నొసంగి నన్ను పరదానముచొప్పునఁ బదునాలుగుసంవత్సరము లడవి నుండుమని యాజ్ఞాపించెను. 2

అట్లు నేనును తండ్రిమాటకు శిరసావహించి యాయన సత్యవచనముఁ గాపాడుటకై యెవ్వరుచెప్పినను నిలువక లక్ష్మణుని సీతనుఁ గూడి విజయనగరము నీవనంబునకు వచ్చిసారు. ౩

రాజశ్రేష్ఠుండగుధర్మతుండా ! నీవును తండ్రియాజ్ఞాచొప్పున శీఘ్రమునం బట్టాభిషేకము గావించుకొని తండ్రిమాటకు సత్యము గావించవలెను. ౪

ధర్మతుండా ! నీవు నామాట విని మహారాజుండగుదశరథుని కైకేయీబుణదిముక్తుఁ గావించి ధర్మజ్ఞుండగు నాయనకును, సీతల్లికిని సంతోషము గలుగఁజేయుము. ౫

నాయనా ! మున్న గయాఖ్యత్రైత్రంబునఁ బితృయజనంబు గావించు మహాత్ముండగు గయండు నుడివిన గాఢము వినుచున్నాముగదా ! ౬

తండ్రిని “పుత్ర” అనుపేరుగల నరకమునం బడసేక రక్షించుటవలనను తండ్రిపేర నిష్టాపూర్తాదులు గావించి పరలోకంబునఁ దండ్రికి సుఖంబు గలిగించి రక్షించుటవలనను కొడుకునకుఁ బుత్రుండగుపేరు గలిగినది. ౭

గుణవంతులును విద్యావంతులునగు పెక్కుపుత్రులం బొందవలెనని కోరవలెను. పెక్కుపుత్రులన్నయెడ వారలలో నొక్కఁడైన నాగయాత్రైత్రంబునకుఁ బోవును. అని గయండు గాఢం జెప్పెను. ౮

రాజపుత్రుండవు సమర్థుండవు పురుషశ్రేష్ఠుండవును ధర్మతుండా ! ఇట్లు రాజర్షులందఱును అనుష్ఠించుచున్నారు. అందువలన మనతండ్రియగు దశరథ మహారాజునకు నరకము గలుగకుండునట్లు గావింపుము. ౯

పరాక్రమశాలివగుధర్మతుండా ! నీ వయోధ్యకుంబోయి శత్రుఘ్నుని వసిష్ఠుండుచున్నగు బ్రహ్మణోత్తములంగూడి జనులం బాలింపుము. ౧౦

రాజవగుధర్మతుండా ! ఇంక నేనును అసల్యమునేయక ఈసీతాలక్ష్మణుల నిర్వరంగూడి దండకారణ్యంబునకుఁ బోయెదను. ౧౧

త్వం రాజా భరత! భవ స్వయం నరాణాం
 వన్యానా మహా మపి రాజరా ణ్మృగాణామ్,
 గచ్ఛ త్వం పురవర మద్య సమ్ప్రహృష్ట
 స్సంహృష్ట స్త్వహా మపి దణ్డకా స్ప్రవేక్ష్య. ౧౭
 ఛాయాం తే దినకరభాః ప్రబాధమానాం
 వస్త్రం భరత! కరోతు మూర్ఛి శీతామ్,
 ఏతేషా మహా మపి కాననద్రుమాణాం
 ఛాయాం తా మతిశయినీం సుఖ శ్రయిష్యే. ౧౮
 శత్రుఘ్నః కుశలమతి స్తు తే సహాయ
 సౌమిత్రి ర్మమ విదితః ప్రధానమిత్రమ్,
 చత్వార స్తనయవరా వయం నరేన్ద్రం
 సత్యస్థం భరత! చరామ మా విషాదమ్. ౧౯
 ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సష్టోత్తరశతతమస్సర్గః.

అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః

ఆశ్వాసయంతం భరతం జాబాలి రాబ్ధివృణోత్తమః,
 ఉవాచ రామం ధర్మజ్ఞం ధర్మావేత మిదం వచః. ౧

సాధు రాఘవ! మాభూ తే బుద్ధి రేవం నిరర్థికా,
 ప్రాకృతస్య నరస్యేవ హ్యర్థబుద్ధి ర్నసన్విహః. ౨
 కః కస్య పురుషో బంధుః కి మావ్యం కస్య కేనచిత్,
 యదేకో జాయతే జన్తు రేక ఏవ వినశ్యతి. ౩

తస్మా న్నాతా పితా చేతి రామ! సజ్జేత యో నరః,

భరతుడా! నీవు మనుష్యులకందఱకు రాజగుము. నేను వనంబున నుండు మృగంబుల కంతయు రాజుగానుండెదను. నీవు శీఘ్రంబున నయోధ్యకుంబొమ్ము. నేనును ఇప్పుడే దండకారణ్యంబునకుఁ బోయెదను. ౧౭

భరతుడా! శ్వేతచ్ఛత్రము కిశిరమన సూర్యకేరణంబులం బూజుదోలు నట్టి చల్లనినీడం గావించుగాక! నేనును సర్వోత్తమమయిన ఈయడవి వృక్షంబులనీడ సాశ్రయించి సుఖంబున నుండెదను. ౧౮

నీకు సహాయుఁడు మిక్కిలియు బుద్ధికాలి శత్రుఁడున్నాఁడు. నాకును ముఖ్యస్నేహితుండు లక్ష్మణుఁడున్నాఁడు. మనము సలుపురమును అన్యోన్యసాహాయ్యంబున మనకండ్రియగు దశరథమహారాజుమాటను సత్యంబు గావించుము. దుఃఖంబు నొందకుము. అని రాముఁడు భరతునకుంజెప్పెను. ౧౯

ఇది నూటయేడవసర్గము.

నూటయొనిమిదవసర్గము

బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగుజాదాలి, యట్లు భరతు సాశ్వాసించుచున్నచోల భర్తృజ్ఞుండగు రాముంజూచి చార్వాకమతము సాశ్రయించి యధర్మివ్వంబగు నీ మాటం జెప్పెను. ౨౦

రాముడా! మూఢునకుంబోలె మహాబుద్ధికాలివి. మహాధైర్యకాలివగు నీకు కట్టి నిష్ప్రయోజన మయినబుద్ధి గలుగకుండుగాక! ౨౧

ఎవ్వని కెవ్వఁడు బంధువు? దేనిచేత నెవ్వరి కేమికార్యమున్నది? పుట్టి నప్పుడును ఎవ్వరును గూడఁబుట్టలేదు. చచ్చునప్పుడును ఎవ్వరును గూడఁ జావరు. ౨౨

రాముడా! అట్లుండుటవలన నెవ్వఁడు తల్లియని తండ్రియని మిక్కిల యయోధ్య— 65

1026 అయోధ్యా కాండే - అష్టోత్తరశతతమస్తకః స్తమము.

ఉన్నత ఇవ స జ్ఞేయో నాస్తి కశ్చిద్ధి కస్యచిత్. ౪

యథా గ్రామాంతరం గచ్ఛన్నరః కశ్చిత్క్వచిద్వసేత్,
ఉత్సృజ్య చ త మావాసం ప్రతిష్ఠేతాపరేహని ౫
ఏవమేవ మనుష్యాణాం పితా మాతా గృహం వసు,
అవాసమాత్రం కాకుత్స్థ! సజ్జనే నాత్ర సజ్జనాః. ౬

పిత్ర్యం రాజ్యం పరిత్యజ్య స నార్హసి సరోత్తమ!,
అస్థాతుం కావధం దుఃఖం విషమం బహుకణ్ఠకమ్. ౭

సమృద్ధాయా మయోధ్యాయా మాత్మాన మభిషేచయ,
ఏక వేణీధరా హి త్వాం నగరీ సమ్ప్రీతిషతే. ౮

రాజభోగా ననుభవ స్తహార్దా న్పార్థివాత్తజ!,
విహర త్వమయోధ్యాయాం యథా శక్త స్త్రివిప్లవే. ౯

న తే కశ్చిద్దశరథ స్త్వం చ తస్య నకశ్చన,
అనోరథాజా త్వ మ ప్యనన్య స్తస్మా త్కురు య దుచ్యతే. ౧౦

బీజమాత్రం పితా జన్తో శ్శుక్లం రుధిర మేవచ,
సంయుక్త మృతుమస్తాత్రా పురుషస్యేహ జన్త తత్. ౧౧

దియ శ్రద్ధతో ప్రయత్నించుచున్నాను అతడు విచ్చించుడు. ఒకరికొకరికి సంతమాత్రము సంబంధములేదు. ౪

రాముడా! ఎప్పుడు రాచగోమరము ప్రామాణికరంబునకుఁ బోవునప్పుడు విశ్రమాగ్ధం బొక్కచో నిలిచియున్నట్లు కాదని మంగళమునుండి మఱునాఁడు దానివిడిచిపోవుచో విడిచిపోయినట్లుట సాధ్యములతో నతనికెంతమాత్రము సంబంధములేదో. అట్లు జన్మభంగం గృహము ధనము అంశయు మనుష్యులకు వాసనామలు. మరల జన్మ జన్మములు వలెను సంబంధముగలదు. విడిచిన పట్టు కలుచుకొనుచున్నది ననావశ్యము. అట్లుండఁ దల్యే శ్రద్ధయు వ్రతాదులు గావించుట శ్రద్ధమని చెప్పవలె! ౫, ౬

పురుషశ్రేష్ఠుడవగురాముడా! అట్టిమహాబుద్ధిశాలివగునీవు పితృం బరరాజ్యమును విడిచి దీక్షాభంగమును ననుచిశంబును మిక్కిలియు నుపద్రవంబులు గలదియనగు నీనైవేద్యమాగ్ధము ననలందించుట యెంతమాత్రము సరిగాదు. ౭

సర్వసమృద్ధమయిన యయోధ్యాపట్టణంబునకుఁబోయి పట్టాభిషేకంబు జేసికొనుము. ఆయోధ్య వికసిణీధరయయి పరివ్రత భర్తనంబోలే నిన్నెదురుచూచుచున్నది. ౮

రాచగోమరందవగురాముడా! నీవు సర్వోత్తమములగు రాజభోగంబుల ననుభవించుచు స్వర్గమున జేపేంద్రుఁడనబోలే నయోధ్యాపట్టణంబున విహరింపుము. ౯

శిశు దశరథునితో నేవిధమయిన సంబంధమును లేదు. నీతో దశరథునకును వివిధమయిన సంబంధమును లేదు. నీవు ఒకరాజపుత్ర. ఆతం దొకరాజు. మీయిద్దఱకు నేమియు సంబంధము లేదు. కావున నేను జెప్పనది నేయుము.

జంతువునకుఁ దగ్గి యంత గొప్ప కారణము కాఁడు. స్వల్పకారణమే. ఋతుకాలమునందు మాతృయోనియందు మిశ్రితమయిన శుక్లశోణితములే ప్రధానకారణము. దానివలననే యీలాకంబునఁ బురుషుఁడు జన్మించుచున్నాడు. ౧౦

1028 అయోధ్యాకాండే - అష్టోత్తరశతతమస్తకః స్థమ

గత స్స నృపతి స్తత్ర గస్తవ్యం యత్ర తేన వై,
ప్రవృత్తి రేహ మర్యానాం త్వం తు మిథ్యా విహన్యసే. ౧.

అర్థధర్మపరా యే యే తాం స్తాం ఛోచామి నేతరాన్,
తే హి దుఃఖ మిహ స్రాప్య వినాశం ప్రేత్య భేజిరే. ౧౩

అప్తకా పితృదైవత్య మి త్యయం ప్రసృతో జనః,
అన్నస్యోపద్రవం పశ్య మృతో హి కి మశిష్యతి. ౧౪

యది భుక్త మి హాన్యేన దేహ మన్యస్య గచ్ఛతి,
దద్యా త్ప్రేవసత శ్రాద్ధం స తత్ప ధ్యశనం భవేత్. ౧౫

దానసంవననా హ్యేతే గ్రన్థా మేథావిభిః కృతాః,
యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తప స్తవ్యస్వ సస్త్యజ. ౧౬

స నా స్తి పర మి త్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే!,
ప్రత్యేకం య త్త దాతిష్ఠ పరోక్షం పృష్ఠతః కురు. ౧౭

స తాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోకనిదర్శినీమ్,

1030 అయోధ్యాకాండే - నవోత్తరశతతమస్సర్గః సగము

రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్ణిష్య భరతేన ప్రసాదితః. ౧౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేఽష్టోత్తరశతతమస్సర్గః.

న వోత్తరశతతమస్సర్గః

జాబాలేస్తువచశ్రుత్వా రామస్సత్కాంతనాంవరః,
ఉవాచ పరయాభక్త్యాస్వబుద్ధ్యాచావిపన్నయా. ౧

భవాస్తేప్రియకామార్థంవచనంయదిహోక్తవాక్,
అకార్యంకార్యజ్ఞాతమపథ్యంపథ్యసమ్మితమ్. ౨

నిర్వర్ణాదస్తుపురుషఃపాపాచారసమన్వితః,
మానంనలభతేసత్సుభిన్నచారిత్రదర్శనః. ౩

కులీనమకులీనంవావీరంపురుషమానినమ్,
చారిత్రమేవవ్యాఖ్యాతిశుచింవాయదివాఽశుచిమ్. ౪

అవార్యస్తార్వర్యసజ్జాతశ్చౌచాద్ధీనస్తథాశుచిః,
లక్షణ్యవదలక్షణ్యోదశీలశీలవానివ, ౫
అధర్మంధర్మవేషేణయదీమంలోకసజ్జురమ్,
అభిపత్యేయశుభంహిత్యాక్రియావిధివివర్జితమ్. ౬
కశ్చేతయానఃపురుషఃకార్యాకార్యవిచక్షణః,
బహుమంస్యతిమాంలోకేదుర్వృత్తంలోకదూషణమ్. ౭
కస్యథాస్యామ్యహంవృత్తంకేనవాస్వర్గమాప్నుయామ్,
అనయావర్తమానోహివృత్త్యాహీనప్రతిజ్ఞయా. ౮

స్వయంబు నవలంబించి ధరతుని ప్రార్థనను విని రాజ్యంబు సంగీకరింపుము.
అని జాబాలి రామనకుం జెప్పెను. ౧౮

ఇది నూటయెనిమిదవసర్గము.

నూటొమ్మిదవసర్గము

సర్వబుద్ధులలో నుత్తముండగురాముడు జాబాలిచెప్పినమాటను విని
ఈకుంగల వైదికశ్రద్ధను విడువక బుద్ధిగ జలసంబునొందక ఇట్లని చెప్పెను.

నీవు నాకుఁ బ్రియంబులగుపట్టాభిషేకాదులందుఁ గోర్కి గలుగుట
తైచెప్పినమాట యుత్తమవలె నగుపడుచున్నదిగాని మిక్కిలి నయోక్తము.
హిశమువలెనే యున్నదిగాని మిక్కిలియందుఁ గీడుచున్నది. ౧

మర్యాదారహితుండును, బాపిష్ఠమయిన యాచారముగలవాఁడును,
వేదవిరుద్ధమయిన యాచారమును విధించునట్టిమతంబు నవలంబించినవాఁడు
నగు పురుషుని సత్పురుషు లొకమాత్రము గౌరవించరు. 3

మంచితలంబునం బుట్టుటనుగాని దుష్టతలంబునం జన్మించుటనుగాని
పరాక్రమకాలి యగుటనుగాని భయశీలుఁ డగుటనుగాని పరిశుద్ధుఁడగుటను
గాని అపరిశుద్ధుండగుటనుగాని యాచారమే తెలుపును. ౪

నేను దుష్టుండనైయోగుఁడగుటతోలే నపరిశుద్ధుండనై శుద్ధుండను
టోలే, దుష్టలక్షణంబులగులవాడనై మంచలక్షణంబులు గలవాడనుటతోలే,
దుస్వభావంబుగలవాడనై సత్స్వభావంబుగలవాడనుటతోలే మంగళకరంబగు
ధర్మంబువిడిచి వైదికక్రియావిధులను వర్జించి లోకసంకరకారణంబగు నీవు
చెప్పినయధర్మంబు నవలంబింతునేని అట్టిదురాచారుండను లోకదూషకుండ
నగునన్ను లోకంబునందుఁ గార్యాకార్యంబులు జరిగినవాఁడును జ్ఞాన
వంతుఁడునగు పురుషుం డెవ్వఁడు సస్తానించు? ౫-౬

నేను నాప్రతిజ్ఞనువిడిచి నీవు చెప్పినట్లు ఈయధర్మమేచారంబు
నవలంబింతునేని యిటుపిట్టుల నామాట నెప్పుడు విందురు? నాకును ఏయింపా
యంబున నర్హంబు గల్గును? ౮

1032 అయోధ్యాకాండే - సవోత్తరశతతమస్కంధః స్కంధః.

కామవృత్త స్త్వయం లోకః కృత్స్న సుముపవృత్తే,
యద్వృత్తా సున్ది రాజాన స్తద్వృత్తా సున్ది హి ప్రజాః. ౯

సత్య మే వాన్మశంసం చ రాజవృత్తం సనాతనమ్,
తస్మా త్సత్యాత్మకం రాజ్యం సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః. ౧౦

ఋషయః శ్రైష్ఠ్యవ దేవా శ్చ సత్య మేవ హి మేనిరే,
సత్యవాదీ హి లోకేఽస్మి న్వరమం గచ్ఛతి యమ్. ౧౧

ఉద్విజన్తే యథా సర్వాన్మరా దన్మతవాదినః,
ధర్మ సుత్సం పరో లోకే మూలం స్వర్గస్య చోచ్యతే. ౧౨

సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యం పద్మాశ్రితా సదా,
సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యా న్నాస్తి పరం పదమ్. ౧౩

దత్త మిష్టం హుతం చైవ తస్మాని చ తపాంసి చ,
వేదా సుత్యప్రతిపానా స్తస్మా త్సత్యపరో భవేత్. ౧౪

ఏకః పాలయతే లోక మేకః పాలయతే కులమ్,
మజ్జత్యేకో హి నిరయ ఏక స్వర్గే మహీయతే. ౧౫

సోఽహం పితృ ర్నియోగం తు కిమర్థం నానుపాలయే,
సత్యప్రతిశ్రవ సుత్యం సత్యేన సమయాకృతః. ౧౬

నైవ లోభా న్న మోహా ద్వా న హ్యజ్ఞానా త్రమోన్వితః,
నేతుం సత్యస్య భేత్స్యామి గురో సుత్యప్రతిశ్రవః. ౧౭

నే నట్లధర్మము నవలంబించునని జనులందఱు యథేచ్ఛాముగా నాచరించుచు నధర్మ మార్గము నవలంబించి చెడిపోవుదురు. రాజు ఏయాచారము నవలంబించునో ఆయాచారము సేగదా జనులుగూడ నవలంబించుదురు! ౯

దయయొ ప్రభావము గాఢగల శాశ్వతంబగు రాజధర్మము సత్యరూపము గావున రాజ్యమంతయు సత్యస్వరూపమయినది. ఆసత్యమునందే లోకమంతయుఁ బ్రతిష్ఠితమయినది. నేనట్టిసత్యము నెట్లువదిలుదును? ౧౦

ముఖులును నేవతలును సత్యమునే పరమోత్కృష్టముగాఁ జెప్పిరి. ఈలోకంబున సత్యవాని యగువాఁడు పరమపదంబు నొందు. ౧౧

జనులు ఆబద్ధమును జెప్పువానిని జూచి సర్పమును జూచినట్లు భయపడుదురు. తస్య మే పరసంధర్మము. నిజమేస్వర్గమునకును గారణమనిచెప్పెదరు.

సాశ్వతమగు సత్యస్వరూపుఁడే: లక్ష్మీయును సత్యమునే యెల్లప్పుడు నాశ్రయించియుండును; సమస్తమనకు సత్యమే గూఢారము; సత్యమున కన్నను ఆధిక మేదియులేదు. ౧౩

దానములును యాగములును హోమములును దక్షిణ్యమును వీనికిన్నిఁ టికిని సత్యమేయాధారము; వేదములకును సత్యమేయాధారము; కావున సర్వమును వదిలెఱుదను. ౧౪

లోకంబున నొకఁడు లోకంబుఁ బాలించును; ఒకఁడు కులమును పాలించును; ఒకఁడు నరకంబునంబడును; ఒకఁడు స్వర్గంబునఁ జేరిల్లుచుండును. అట్లు సత్యవంతుఁడును అసత్యవంతుఁడును దక్షతృణంబులం బొందుదురు. ౧౫

సత్యప్రతిజ్ఞాందను, సత్యముగ వసవాసంబు గావించెనని శపథము గావించినవాఁడనగు నేను సత్యస్వరూప మయిన తండ్రియాజ్ఞను ఎట్లుగావించుదును? ౧౬

సత్యప్రతిజ్ఞాందగునేను రాజ్యలోభంబునంగాని చిత్తభ్రమంబునంగాని యజ్ఞానంబునంగాని తమోగుణంబునొందిగాని యేదియెట్లయినను నాతండ్రి దశరథమహారాజుసత్యంబును భేదించను. ౧౭

1084 అయోధ్యాకాండే - నవోత్పత్తతమస్సర్గః స్గః

అసత్యస్థస్య సత శృలస్యాస్థిరచేతసః,
నైవదేవా న పితరః ప్రతీచ్ఛ స్తీతి న శ్రుతమ్. ౧౮

ప్రత్యగాత్త మిమం ధర్మం సత్యం పశ్యా మ్యహం స్వయమ్,
భార స్సత్పురుషాచ్ఛ్చ స్తదగ్ర మభిమన్యతే. ౧౯

తాత్త్రం ధర్మ మహం త్యక్ష్యే హ్యధర్మం ధర్మ సంహితమ్,
తుదై ర్న లశంనై ర్దుబ్ధై శ్చ నేవితం పాపకర్తభిః. ౨౦

కాయేన కరుతే పాపం మనసా సమ్ప్రధార్యచ,
అన్మతం జిహ్వయా చాహ త్రివిధం కర్తవ్యతకమ్. ౨౧

భూమిః కీర్తి ర్యశో లక్ష్మీః పురుషం స్థానయన్తి హి,
స్వర్గిన్తం చానుపశ్యన్తి సత్య మేవ భజేత తత్. ౨౨

త్రేవ్యం హ్యనార్య మేవ స్వా ద్యద్భవా నవధార్య మామ్,
ఆహ యుక్తికరై ర్వాక్యై ర్విరిదం భద్రం కరుష్వహ. ౨౩

కథం హ్యహం ప్రతిజ్ఞాయ వనవాస మిమం గురౌ,
భరతస్య కరిష్యామి వచో హి త్వా గురో ర్వచః. ౨౪
స్థిరా మయా ప్రతిజ్ఞాతా ప్రతిజ్ఞా గురుసన్నిధౌ,
ప్రహృష్యమాణా సా దేవీ కై కేయీ చాభవ త్తదా. ౨౫

వనవాసం వసన్నేవం శుచి ర్నియతభోజనః,
మూలైఃపుష్పైఃఫలైఃపుణ్యైః పితౄణా దేవాంశ్చతర్పయక.

అశత్రుంబుఁ జెప్పవాఁడును జపలండును అస్థిరహృదయండునగు
వాఁడు హవ్యకవ్యంబు లాసంగినను, దేవతలుగాని పితరులుగాని యంగీకరింప
రని మేము వినియున్నాము. ౧౮

సత్యరూపంబగు నీధర్మము అత్తస్వరూపమని నాయభిప్రాయము;
కావుననే సత్కురుషు లాచరించినట్లు ఈజటావల్కలాదిభారమును అంగీకరించి
యున్నాను. ౧౯

తృప్తులును గ్రూరులును లుబ్ధులును జాపులునగువారలచే నేవీంపఁ
బడునట్టిప్రయధర్మమును నేను విడిచెదను; అందు ధర్మము మిక్కిలియుం
స్వల్పము; అధర్మ మధికము. ౨౦

మనుష్యుఁడు మొదలు మనసున నిశ్చయించుకొనుచు; అపిమ్మట దేహ
ముచే జేయును; నాలుక నబద్ధచూడను; ఇట్లు మానసిక కాయకవాచికము
లని పాపము మూఁడువిధములు. ౨౧

భూమియుఁ గీర్తియు లక్ష్మీయు సత్యవంతుడగు పురుషునే పొందవల
యునని గోరుచుండును. అతఁడు స్వర్గస్థుఁడైనను అతనియందే దృష్టియుంచి
యుండును. కావున సత్యమునే యవలంబింపవలయును. ౨౨

నీవు ఉత్తమంబనియెంచి “ఇది మంగళకరము; దీనింజేయుము”
అని యుక్తియుక్తంబుగా నాకుఁ జెప్పినావే; ఈమాట యెంతమాత్రము
యుక్తమయినదిగాదు. ౨౩

నేను దండ్రియొద్ద వనవాసంబు జేసెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి యిప్పుడు
దండ్రిమాటను విడిచి భరతునిమాట కాట్లుచేయుదును? ౨౪

నేను నాతండ్రిసన్నిధానంబున స్థిరమయినప్రతిజ్ఞ చేసినాను; అప్పు
డందుకుఁ గైకేయాదేవియు మిక్కిలియు సంతోషంబునొందినది. అట్టిదాని
నిప్పుడు విడుచుట పరిగాదు. ౨౫

నాకుఁ గార్యాకార్యంబులుజెలియును. నేను శ్రద్ధతోఁ గృత్రిమ
బుద్ధిఁబరిత్యజించి పరిశుద్ధుండనై స్వల్పావహుండనై వనవాసంబుగావింపుడు

1036 ఆయోధ్యాకాండే - సవోత్తరశతతమస్కంః స్కంఘము

సస్తుష్టపశ్చవర్గోఽహం లోకయాత్రాం ప్రవర్తయే,
అకుహశ్రద్ధధానపునాకార్యకార్యవిచక్షణః. ౨౭

కర్తృభూమిమిహస్రాప్యకర్తవ్యంకర్తయచ్ఛుభమ్,
అగ్నిర్వాయుశ్చసోమశ్చకర్తృణాంఫలభాగినః. ౨౮

శతం క్రతునామాహృత్యదేవరాట్ప్రదివంగతః,
తపాంస్యగ్రాణిచాస్థాయదినంయాతామహ్నయః. ౨౯

అమృష్యమాణః పునరుగ్రతేజా
నిశమ్యతంనాస్తికవాక్యహేతుమ్,
అథాబ్రవీత్తంనృపతేస్తమాజో
విగర్హమాణోనచనానితస్య. 30

సత్యంచధర్మంచపరాక్రమంచ
భూతానుకమ్పాంప్రియవాదితాంచ,
ద్విజాతిదేవాతిథిపూజనంచ
వన్ధానమాహుస్ప్రదినస్యసంతః. 31

తేనైవమాజ్ఞాయయథావదర్థ
మేగోదయంసంప్రీతిపద్యవిప్రైః,
ధర్మంచరస్తస్సకలంయథావ
తాక్షైన్రిలోకాగమమప్రమత్తాః. 32

నిన్దామ్యహంకర్తపితుఃకృతంత
ద్యస్తామగృహ్లాద్విషమస్థబుద్ధిమ్,
బుద్ధ్యాఽనయైవంవిధయాచరంతం
సునాస్తికంధర్మపథాదవేతమ్. 33

శ్రమలగుమూలంబులచేత యబుష్మంబులచేతను ఫలంబులచేతను దిశ్యవేషణలను దేవతలకును దృష్టిగావించుచుసంతుష్ట సర్వేంద్రియుండనై కాలంబుగడపెదను.

జనులు కర్తృభూమి నుండువఱకుఁ గర్తృము నవశ్యముజేయవలగును. అట్లు అగ్నియను వాయువును జంద్రుఁడును గర్తృభూమియం దుండునప్పుడు కర్తృములు గావించి అగ్నిత్వ, వాయుత్వ, చంద్రత్వములం బొందిరి. ౨౮

నేవేంద్రుఁడు నూఱుయాగంబులు నేయుటవలన స్వర్గాధిపత్యము గొందెను. మహర్షులను భయంకరులగు తపస్సుగావించి స్వర్గంబు నొందిరి. అని రాముఁడు జాబాలికిఁ జెప్పెను. ౨౯

అంత భయంకరలేజుండగు దశరథమహారాజపుత్రుండు రాముండు అజాబాలిచెప్పిన నాస్తికవాక్యంబునందలి కుయుక్తిందలంచి సహింపజాలక యతనిమాటలను నిందింపుచు మరల నతనింజూచి యిట్టని చెప్పెను. ౩౦

నత్యము ధర్మము వరాక్రమము భూతదయ ప్రియబ్రహ్మణము దేవతార్చనము బ్రహ్మణపుజ అతిథిసత్కారము ఇవన్నియు స్వర్గమునకు మార్గమని సత్పురుషులు చెప్పుదురు. ౩౧

కావుననే బ్రహ్మణోత్తమలందఱు యథార్థముగ నీయర్థముఁ జెలిసి యందఱు నైకమత్యంబున నేమఱక స్వస్వవర్ణాశ్రమ విహితంబులగు ధర్మముల నన్నింటిని యథాశాస్త్రంబుగ నాచరింపుచు స్వర్గాదిదివ్యలోకంబులంబొందఁ గోరుచున్నారు. ౩౨

ఇట్లు వేదవిరుద్ధంబగు బుద్ధిగలవాఁడవు, వైదికవేదంబు ధరించి యంత రంగంబున మహానాస్తికుండనై నాస్తికమతంబు బోధించువాఁడవు, ధర్మమార్గంబు వదలినవాఁడవునగు నిన్ను దగ్గఱకుఁ దీసివట్టి నాతండ్రిగూడ నిండ్లు నీయఁ దగుచున్నాఁడు.

యథాహి చోర స్స తథాహి యుధ
 స్తథాగతం నాస్తిక మత్ర విధి,
 తస్మాద్ధియ శ్శుశ్కతమః ప్రజానాం
 న నాస్తికే నాభిముఖో బుధ స్సాన్యత్ . 38

త్వత్తో జనాః పూర్వతరే వరా శ్చ
 శుభాని కర్తాణి బహూని చక్రుః,
 జిత్వా సదేమం చ పరం చ లోకం
 తస్మాద్విజా స్స్వస్తి హుతం కృతం చ. 39

ధర్మే రతా స్సత్పురుషై స్సమేతా
 స్తేజస్వినో దానగుణప్రధానాః,
 అహింసకా వీతమలా శ్చ లోకే
 భవంతి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః. 40

ఇతి బ్రువంతం పంచనం సరోవం
 రామం మహాత్మాన మదీనస త్వమ్,
 ఉవాచ తథ్యం పున రాస్తికంచ
 సత్యం వచ స్సానునయం చ విప్రః. 41

న నాస్తికానాం వచనం బ్రవీమ్యహం
 న నాస్తికోఽహం నచ నాస్తి కించన,
 సమీక్ష్య కాలం పునరాస్తికోఽభవం
 భవేయ కా లే పునరేవ నాస్తికః. 42

సచాపి కాలోఽయ ముపాగత శ్శునై
 ర్యథా మయా నాస్తికవాగుదీప్తా,

బుద్ధుడు దొంగవంటివాడగుచూ! నాస్తికునకును బుద్ధునకును ఎంత హక్రము భేదములేదు. కావున, నాస్తికుని జనులు కనిపెట్టి యుండవలెను. పండితుడగువాడు నాస్తికునియొడుట నిలువరాదు. 38

నీకు మునుపటి వారలును, నీకన్న నుత్తములునగువార లనేకులు శుభ కర్మము లనేకంబులం గావించి ఇహపరలోకంబుల రెంటినిజయించి సర్వోత్కర్షంబున నాకాశంబునందు చంద్రనక్షత్రాదిరూపంబున వెలుంగుచున్నారు. అందువలన ద్విజులు యాగాదిశుభకర్మంబులం గావించుదురు. 39

మిక్కిలియుగ గార్హస్థ్యమును సత్పురుషులతో మాత్రము సమావాసము సేయువారలును నేజశ్శాలియును కరమధాశ్శలును ఆహింసకులును నిర్మలులు నగు మునిశ్రేష్ఠులు లోకమంతయుఁ బూజింపఁబడుదురు. ఆని రాముండు జాబాలితోఁ జెప్పెను. 40

అంత జాబాలి యిట్లు సరోవంబుగాఁ జెప్పుచున్నచోత్తుండును పహాబలుండునగు రాముండొచ్చి పవనయంబుగ ననునయింపుచు సమస్తశాస్త్ర సమతంబును ఆస్తికమతదోధకంబును నత్పురుష సమ్యకంబును యథార్థంబు నగు నీమాటం జెప్పెను. 41

నేను నాస్తికమతంబుఁ జెప్పులేదు. నేనును నాస్తికుండను గాను. పర లోకము మొదలగునది లేనిని నాయభిప్రాయము గాదు. నాస్తికు లెప్పులైనను నాస్తికయుక్తులు చెప్పునపుడు వానినన్నిటిని నేను భండించుచుందును. చుటియు చుడోధర్మ సంకటకాలము వచ్చినపుడుమాత్రం లెట్లయిననుకార్యంబు కావలయునని నాస్తికమతోపన్యాసము గావించునుగాని వేఱుగాదు. 42

రాముండూ! ఇప్పుడు ఆస్తిమహాధర్మ సంకటకాలము వచ్చినదికావున నేను నాస్తికవాక్యంబుకాడతిని. నిన్నుఁ బ్రసన్నుం గావించి యయోధ్యకు

1040 ఆయోధ్యాకాండే - దశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

నివర్తనాంతం తవ రామ కారణా
త్ప్రసాదనాంతం చ మయైతదీరితమ్.

3F

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే నవోత్తరశతతమస్సర్గః.

దశోత్తరశతతమస్సర్గః
శ్రుద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ,

జాబాలి రపి జానీతే లోకస్యాస్య గణాగతిమ్.

౧

నివర్తయితు కామస్తుత్వా మేతద్వాక్యముక్తవాన్,

ఇమాం లోకసముత్పత్తిం లోకనాథ! నిబోధ మే.

౨

సర్వం సలిలమే వాసీ త్పుథివీయత్ర నిర్మితా,
తతస్సమభవద్భ్రష్టః స్వయమ్భూః దైవతైస్సహ.

౩

సవరాహస్తతో భూత్వా ప్రోజ్జహార వసుధరామ్,
అసృజచ్ఛ జగత్సర్వం సహచుత్రైః కృతాత్మభిః.

౪

అకాశప్రభవో బ్రహ్మశాశ్వతో నిత్య ఆవ్యయః,
తస్మాన్తరిచి స్సంజజ్ఞే మరిచేగ కాశ్యపస్సుతః.

౫

వివస్వా న్కాశ్యపా జ్జజ్ఞే మనుర్వైవస్వతః స్సృతః,
సతు ప్రజాపతిః పూర్వమిత్యౌకుస్తు మనో స్సుతః.
యస్మైయం ప్రథమం దత్తా సమృద్ధా మనునా మహీ,

౬

మరింపవలెనని చెప్పితినిగాని వేయిగాను. అని జాబాలి రామనకుఁజెప్పెను.

ఇది నూటతొమ్మిదివస్త్రము.

నూటపదియవస్త్రము

అంత వసిష్ఠుఁడు రాముఁడు జాబాలిసాస్త్రీకవచనంబులకుఁ గోపంబు నొందినాడని తెలిసికొని రాముం జాబాలి యిట్లని చెప్పెను.

జాబాలియగు జనులు మరలొకంబు నొందుదురనియొక బుద్ధ్యాంతంబున మరల నీలొకంబునకు వత్తురనియొక తెలుంగును. సాస్త్రీకుండుగాఁడు. ౧

అతఁడు నిన్ను ఎట్లయినను ఆమౌఢ్యము వచ్చునట్లు చేయవలయు ననియే యామాటం జెప్పివాఁడు.

లోకనాథుఁడవగు రాముఁడా ! నేను ఆలోక్నత్రిప్రకారము సంతయుఁ జెప్పెదను; వినుము. ౨

భూమిని సృజించినదివలె భూమిపై సంతయు జలమునిండియుండెను. అందు బ్రహ్మదేవుఁడును దేవతలును జన్మించిరి. ౩

అంత విష్ణుదేవుఁడు వరాహగూఢంబున నవతరించి భూమి సుద్ధరించెను.

అంత సాబ్రహ్మదేవుఁడు పండితులగు తనపుత్రులను మరీచ్యాదులం గూడి ప్రపంచంబంతయు సృజించెను. ౪

మరలబ్రహ్మంబువలన కాశ్యపుండును నిత్యుండును నాశరహితుండునగు బ్రహ్మదేవుఁడు పుట్టెను. ఆబ్రహ్మదేవునివలన మరీచి జన్మించెను. మరీచికే గళ్య పుడు పుట్టెను. ౫

కళ్యపునకు సూర్యుఁడు జన్మించెను. సూర్యునకుపై వస్త్రతమనువునంభ నించెను. ఈవై వస్త్రతమను వెమొదటిప్రకాశలి. ఇతనికి ఇత్వోకుపు పుట్టెను.

వై వస్త్రతమనువు ఇత్వోకుపునకు సర్వసమృద్ధంబగునీభూమినొసఁగెను. ఆయోధ్య—౬ ౬

1012 అయోధ్యా కాండే - దశోత్తరశతతమస్కంధః స్కంధము.

త మిత్యౌకు మయోధ్యాయాం రాజానం విద్ధి పూర్వకమ్. ౭
 ఇత్యౌకోస్తు సుత శ్రీమా న్కుక్షి రే వేతి విశ్రుతః,
 కుక్షి రథాత్తజో వీరో వికుక్షి రుదపద్యత. ౮
 వికుక్షే స్తు మహాతేజా బాణః పుత్రగి ప్రతాపవాన్,
 బాణస్య తు మహాబాహు రనరణ్యో మహాయథాః. ౯

నానావృష్టి ర్బహువాస్తి న్న దుర్భిక్షం సతాం వరే,
 ఆనరణ్యే మహారాజే తస్మరో నాపి కశ్చన. ౧౦

అనరణ్యా న్మహాబాహుః పృథూ రాజా బహువ మా,
 తస్మా త్పుథో ర్మహారాజ స్త్రీశఙ్కు రుదపద్యత. ౧౧
 స సత్యవచనా ద్వీర సృశరీరో దివం గతః,

త్రిశంకరభవ త్సాను ద్దుష్టుమారో మహాయథాః. ౧౨
 దుష్టుమారాన్మహాతేజా యువనాశ్వో వ్యజాయత,

యువనాశ్వసుత శ్రీమా న్నానాతా సమపద్యత. ౧౩
 మాన్ధాతు స్తు మహాతేజా సుసన్ధి రుదపద్యత,

సుసన్ధే రపి పుత్రా ద్వా భువిసన్ధిః ప్రసేనజిత్. ౧౪
 యశస్వీ భువిసన్ధే స్తు భరతో రిపుసూదనః,

భరతా త్తు మహాబాహు రసితో నామ జాయత. ౧౫

యస్యైతే ప్రతిరాజాన ఉదపద్యంత శత్రవః,
 హైహయా స్తాలజ్ఙ్ఙాశ్చ శూరా శ్చ శశిబిన్దవః. ౧౬

తాంస్తు సర్వా న్ప్రతివృత్త్యా యుద్ధే రాజా ప్రవాసితః,

అయితే కనీసం యింకా ఘోషించాలి మేము ఏది రాజుని నిలుపుకున్నాము.

ఇట్లు పూర్వము క్రీస్తును చూచి నట్లే, గుండ్లవాణ్ణును నుట్టిరి. పరాక్రమ
శాలియును నిటుట్లే నిన్ను గావించు.

వినుకీటి నానగి ప్రేమానుమలు ముగించినానుకాని గొలు వగు బాణము
 కట్టెను. బాణులను మనోబుద్ధిమానుమలు ముగించినానుకాని గొలు వవరజ్యము
 జరిగెను.

సత్యుడు ముక్తి పొందెను. దేవుని కృపాశాసనము బానిస
సత్యుడు విడుదలయిన క్షణమునను ముగిసినది. సత్యుడు బానిసను విడుదల
చేయుటకు ఉండలేదు.

అవరోధ్యము మహాబాహుదల కృపా భాగ్యవించు. అకృపా
శుభ ద్రిశంకుమహారాజా గన్పించు. ౧౧

పరాక్రమమందుడు నాల్గి శతమనుచు రాజు పక్కప్రతిభాచకు లెవ్వ
మీరు చభావమున శరీరమునో బుద్ధియు నొకరు.

ప్రశంసనుపాదించునది నానాభాషా దళములు వినిపించుచున్నవి. అలాగే దుందుబులు కురురులు జంతువులని దుందుబులముల దనగాడెను.

యను రాశునకు సమముడిగు మాంధాక ప్రక్రియ; మాంధాతకు
ఉపకరణాదగు ముంధి ఉన్నాచు. ౧౩

మనంధిః స్వస్వంధి యని నానంద ప్రసవశక్తినియం నిర్దయకొడువలు
జ్ఞిందరి. అందు స్వస్వంధిః శత్రురూపాప్రయను భిరతుండు కలిగెను.

ధీరతునకు అసిరూర దయచాంచు పుట్టెను. ఆమునీరుకడు ప్రాహును
 బను తాళిపంపులను శూరులగు శశిధింపువులను శత్రువులయిరి. ౧౩, ౧౬

అయినందు అక్షాంశ-రేఖాంశముల ననుసరించి గుర్తించుచు
 పరిశీలించి యరణ్యమునకుఁ బోవలయును.

1044 అయోధ్యాకాండే - దశోద్దేశతతమస్సర్గః స్వము

స చ శైలవరే రమ్యే బభూవాభిరతో మునిః. ౧౭

దేవీ చాస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతు రితి శ్రుతిః,
ఏకా గర్భవినాశాయ సప్తైర్వై సగరం నచా. ౧౮

భార్గవ శ్చ్యవనో నామ హిమవంత ముపాశ్రితః,
త మృషిం సముపాగమ్య కాళిన్దీ త్వభ్యవాదయత్. ౧౯

స తా మభ్యవద ద్విప్రో వరేఘ్నం పుత్రజన్తని,
పుత్ర స్తే భవితా దేవి! మహాత్మా లోకవిశ్రుతః. ౨౦
ధార్మికశ్చ సుశీలశ్చ వంశకర్తారీసూదనః,

కృత్వా ప్రదక్షిణం హృష్టా మునిం త మనుమాన్య చ. ౨౧
పద్మపత్రసమానాక్షం పద్మగర్భసమప్రభమ్,
తత స్సా గృహ మాగమ్య దేవీ పుత్రం వ్యజాయత. ౨౨

సప్తార్షై తు గర స్తస్యై దత్తో గర్భజహంసయా,
గరేణ సహ తే నైవ జాత స్స సగరోఽభవత్. ౨౩

స రాజా సగరో నామ య స్సముద్ర మఖానయత్,
ఇష్ట్యా పర్వణి వేగేన త్రాసయంత మిమాః ప్రజాః. ౨౪

అసమజ్ఞః స్తు పుత్రోఽభూ త్సగరశ్యేతి న శ్శ్చుతమ్,
జీవన్మేవ స పిత్రా తు నిర సః పాపకర్తకృత్. ౨౫

అనుసీతుఁడు రమణీయంబగు సామవత్సర్వతంబునకుఁబోయి యచ్చట
గర్హణై మునివృత్తి నవలంబించియోండెను. ౧౭

ఈయనీతునిభార్యలిప్తబులు గర్భమునొందిరని వినికె.

అందొక్క భార్య చవతిగర్భము నశించుటకై యాబిడకు విషముగలసిన
భక్ష్యము దినఁబెట్టెను. ౧౮

భృగువంశజాతుఁడగు చ్యవనమహర్షి యాహిమప త్వర్వతంబున
నుండెను.

విషభక్ష్యంబుదినియొన్న యసీతునిభార్య కాళింది యనునది, యా
భృగవమహర్షి యొద్దకుఁ బోయి యాయనకు నమస్కారము గావించెను. ౧౯

అచ్యవనుఁడు కొడుకు పుట్టిన లెనని వరంబు గోరుచున్న యాకాళింది
కాది యిట్లని చెప్పెను.

కాళిందీ ! మహాత్ముఁడును లోకప్రసిద్ధుఁడును బరమభార్గ్యుఁడును
నదాచారసంపన్నుఁడును వంశకర్తయు శత్రుసంహర్తయు నగు పుత్రుఁడు
నీకుఁ గలుగును. అని చ్యవనుఁడు కాళిందీదేనికిఁ జెప్పెను. ౨౦

అంత నాకాళింది పరమసంతోషయయి యాచ్యవనమహామునికిఁ
బ్రదక్షిణనమస్కారములు చేసి యాయనయొద్ద నెలవుదీసికొని యింటికివచ్చి
కామరపూజోకులవంటి కండ్లుగలవాఁడును బ్రహ్మదేవునకు సరివచ్చువాఁడునగు
కొడుకుం గనెను. ౨౧

అకాళిందికి గర్భమును జంపునిమిత్తమయి చవతి విషంబిడి యుండినది
గదా ! ఇప్పుడొక్కఁడగుపుత్రుఁడు అవిషంబుతోఁగూడఁ బుట్టుటంజేసి నగరుఁ
జనఁబడెను. ౨౨

అనగరుఁడు అశ్వమేధయాగంబులు చేసి నష్టమయిన యశ్వమును
పెదకునిమిత్తమయి పర్వకాలంబున నతివేగంబున గర్జించుచుఁ జాబరలకు
భయంబు గలిగించునట్టి యాసముద్రంబుఁ ద్రవ్వించెను. ౨౩

నగరునకు అనయంజాఁడను పుత్రుఁడుండునట్లు విన్నాము. అతఁడు
సావకర్తంబులం జేయంటవలన నతని నగరుఁ డరణ్యంబునకుఁ దఱిమెను.

అంశుమా నితి పుత్రోఽభూ దసమజ్జస్య వీర్యవాక్,
దిలీపోఽంశుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః. ౨౬

భగీరథా త్కకుత్స్థస్థు కాకుత్స్థా యేన విశ్రుతాః,
కకుత్స్థస్య తు పుత్రోఽభూ ద్రఘు ర్యేన తు రాఘవాః. ౨౭

రఘోస్తు పుత్ర స్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః,
కల్తాషపాద స్సోదాస ఇత్యేవం ప్రథితో భువి. ౨౮

కల్తాషపాదపుత్రోఽభూ చ్ఛుభణ స్త్వితి విశ్రుతః,
య స్తు తద్వీర్య మాపాద్య సహనైవో వృణీనశతౌ. ౨౯

శఙ్ఖణస్య తు పుత్రోఽభూ చూర్చ శ్రీమా న్సుదర్శకః,
సుదర్శనస్యాగ్నివర్ణో హ్యగ్నివర్ణస్య శీఘ్రగః. ౩౦

శీఘ్రగస్య మరుః పుత్రో మరోః పుత్రః ప్రశుశ్రుకః,
ప్రశుశ్రుకస్య పుత్రోఽభూ దమ్బరీషో మహాద్యుతిః. ౩౧

అమ్బరీషస్య పుత్రోఽభూ శ్శహుష స్సత్యవిక్రమః,
సహుషస్య చ నాభాగః పుత్రః పరమధార్మికః. ౩౨

అజ శ్చ సువ్రత శ్చైవ నాభాగస్య సుతా వృభా,
అజ స్యైవ చ ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్ససః. ౩౩

తస్య జ్యేష్ఠోఽసి దాయావో రామ ఇత్యభివిశ్రుతః,

తద్దృహణ స్వకం రాజ్య మవేక్షస్య జనం నృప!. ౩౪

ఇత్యౌకూతాం హి సర్వేషాం రాజా భవతి పూర్వజః,
పూర్వజే నావరః పుత్రో జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే. ౩౫

ఆసమంజానకుఁ బరాక్రమవంతుఁడగు నంతువంతుఁడు జన్మించెను. అంతువంతునిపుత్రుఁడు చిలీపుఁడు, చిలీపునకు భగీరథుఁడు పుట్టెను. ౨౬

భగీరథునకుఁ గణ్ధర్వుండు దుష్కరించెను. అతనిచేతనే మీరలు కాకున్మృతైరిరి. ఆకణ్ధర్వునకు దళసువు పుట్టెను. ఆదళసువుచేతనే మీకు రాఘవుఁడు పేరు వచ్చినది. ౨౭

దళసువునకుఁ దేజోవీర్యుఁడు నొకపుత్రుఁడు గలిగెను. అతఁడు ప్రవృద్ధుఁడనియఁ బురుషుడగుఁ దనియఁ గల్తావపాదుఁడనియు సౌదాసుఁడనియు లోకంబున వినులెక్కెను. ౨౮

కల్తావనకు శంఖాణుఁడను పుత్రుఁడును పుట్టెను. ఆశంఖాణుఁడు కల్తావపాదునిచేతనే సనైన్యంబుగాఁ జంపఁబడెను. ౨౯

శంఖాణునకు తూరుఁడును శ్రీమంతుఁడు నగు సుదర్శనుఁడు పుట్టెను. సుదర్శనునకు అగ్నివర్ణుఁడు దుష్కరించెను. అగ్నివర్ణునకు శ్రీమంగుఁడు జన్మించెను. ౩౦

శ్రీమంగునకు మరువు పుట్టెను. మరువునకుఁ బ్రశుశ్రుతుఁడు పుట్టెను. ప్రశుశ్రుతునకు శ్రీమంతుఁడగు నఁబరీమఁడు పుట్టెను. ౩౧

అఁబరీమనకు సత్యనరాక్రమఁడగు నహుషుఁడు పుట్టెను. నహుషునకుఁ బరమధార్మికుఁడగు నాభాగుఁడు జన్మించెను. ౩౨

నాభాగునకు ఆజాఁడనియు నుప్రతుఁడనియు నిద్దఱుకొడుకులు జన్మించిరి. ఆజానకు ధర్మాతుఁడగు దశరథమహారాజు కలిగెను. ౩౩

ఆదశరథమహారాజునకు దాయభాగార్థుఁడగు శ్రేష్ఠపుత్రుఁడు రాముఁడనువాఁడున్నాఁడు.

రాముఁడా ! నీ పట్టు శ్రేష్ఠపుత్రుఁడవు కావున నీవె రాజు కాఁడనిన వాడవు. కాఁబట్టి నీరాజ్యంబు దీసికొని జనులం బాలించుకొనుము. ౩౪

ఇత్యౌతకులంబునఁ శ్రేష్ఠపుత్రుఁడు రాజగుటయే మర్యాద. శ్రేష్ఠుడుండగాఁ గగఃప్రుఁడు కట్టాభిషేకంబు నొంద వర్హుఁడు గాఁడు. శ్రేష్ఠునకే

స రాఘవాణాం కులధర్త మాత్మన
స్సనాతనం నాద్య విహంతు మర్హసి,
ప్రభూతరత్నా మనుశాధి మేఽసిం
ప్రభూతరాష్ట్రం పితృవ స్సహాయశః.

3౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

ఏ కా ద శో త్త ర శ త త మ స్స ర్గః

వసేష్ట స్తు తదా రామ ముక్త్వా రాజపురోహితః,
అబ్రవీ ధర్మసంయుక్తం పునరేవాపరం వచః. ౧
పురుషస్యేహ జాతస్య భవంతి గురవ స్త్రయః,
ఆచార్య శైవువ కాకుత్స్థ! పితా మాతా చ రాఘవ! ౨
పితా హ్యేవం జనయతి పురుషం పురుషర్షభ!,
ప్రజ్ఞాం దదాతి చాచార్య స్తస్మా త్స గురు రుచ్యతే. 3

సోఽహం తే పితు రాచార్య స్తవ చైవ పరస్తవ!,
మమ త్వం జచనం కుర్వ న్నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్. ౪

ఇమా హి తే పరిషద శ్రేణీయ శ్చ ద్విజా స్తథా,
ఏషు తాత! చర ధర్మం నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్. ౫

వృద్ధాయా ధర్తశీలాయా మాతు ర్నార్హ స్యవర్తితుమ్,
అస్యా స్తు వచనం కుర్వ న్నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్. ౬

పట్టాభిషేకము గావించుటలక్ష్యము.

37

మహాకీర్తికానివగు రాముడా! అట్టిపరమధార్మికుడవగు నీవు శ్రేష్ఠ పుత్రుఁడు రాజగుటయను గానువుల నులధర్మమును జెఱువరాదు. నీకంఠ్రి యుం బోలె సమస్తరత్నసంపూర్ణమును అనంత గ్రామాదిసంయుతము నగు భూమిని బాలింపుము. అని వసిష్ఠుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను.

38

ఇది నూటపదియవ సర్గము.

నూటపదునొకండవసర్గము

రాజపురోహితుడగు వసిష్ఠుఁడు అట్లు రామునకుఁ జెప్పి మరల నతనిం జూచి యుక్తంబగు నీమాటం జెప్పెను.

౧

కకుత్స్థవంశంబునం బుట్టినట్టి రాముడా! పురుషునకు ఆచార్యుఁ డును దండ్రీయును దల్లియును పీఠలు మువ్వురును గురువులగుచున్నారు.

2

పురుషశ్రేష్ఠుడవగు రాముడా! తండ్రీయుఁ దల్లియు నీపురుషం బుట్టించువారలు కావున వార లితనికి గురువులు ఆచార్యుం డతనికి జ్ఞానము నొసంగును గావున గురుం డనబడును.

3

శత్రువులఁ దపించుజేయునట్టి రాముడా! నేను నీకంఠ్రికిని నీకును ఆచార్యుడను గావున నీవు నామాటప్రకారము చేయుదువేని సన్మార్గమును వదలినవాడవు కావు.

4

నాయనా! ఈబ్రాహ్మణులును బౌద్ధులును క్షత్రియులును వైశ్యు లును నీవారలు నిన్ను నేరించుచున్నవారలు. వీరలు బాలించుట యనెడు ధర్మం బకుష్ఠింతువేని సత్పురుషమార్గమును వదలినవాడవు కావు.

5

వృద్ధురాలును బరమధార్మికురాలు నగు తల్లికి శుక్రావ సేయకుం డుట యెంతమాత్రము యుక్తముకాదు. కావున ఈవిడమాటచొప్పున నడచు కొందువేని సన్మార్గమును వదలినవాడవు కావు.

6

10:10 ఆయోధ్యాకాండే - ఏకాదశోష్టరశతతమస్సర్గః సర్గము

భరతస్య వచః కుర్వ న్యాచమానస్య రాఘవ!,
ఆణానం నాతివర్తే స్త్వం సత్యధర్మపరాక్రమ!.

2

ఏవం ఋధుర ముక్తస్సృగ గురుణా రాఘవ స్స్వయమ్,
ప్రత్యువాచ సమాసీనం వసిష్ఠం పురుషస్వభః.
యన్తాతాపితరా వృత్తం తనయే కురుత స్సదా,
న సుప్రతికరం తత్తు మాత్రా పిత్రా చ య త్కృతమ్.
యథాశక్తిప్రదానేన స్నావనోచ్ఛాదనేన చ,
నిత్యం చప్రియవాదేన తథా సంవర్ధనేన చ.

౩

౪

౧౦

సహి రాజా జనయితా పితా దశరథో మమ,
ఆజ్ఞాతం యన్తయా తస్య న తన్నిత్యా భవిష్యతి.

౧౧

ఏవ ముక్తస్సు రామేణ భరతః ప్రత్యనస్తరమ్,
ఉవాచ పరమోదార స్సూతం పరమదుర్దనాః.
ఇహ మే స్థండిలే శీఘ్రం కుశా నాస్తర సారథే!,
ఆర్యం ప్రత్యుపవేక్ష్యామి యావన్నే న ప్రసీదతి.

౧౨

౧౩

అనాహరో నిరాలోకో ధనహీనో యథా ద్విజః,

రాముడా! నీవు యాచకుల యభీష్టము నెఱవేర్చుటయందు బద్ధుడవు. దీక్షులగు రాఘవులవంశంబునం బుట్టినవాడవు. సత్యధర్మంబులం దప్పనివాడవు. అట్టి నీవు యాచించుచున్న భరతునిమాట నంగీకరింతువేని నీధర్మస్వభావంబును వదలినవాడవు కావు. అని వసిష్ఠుడుహామని రామునకుం జెప్పెను. ౭.

పురుషశ్రేష్ఠుడగు రాముడు ఇట్లు ఆచార్యుడగు పసిష్ఠుడు చెప్పిన మధరవచనమును విని యతనిం జూచి యిట్టిని బదులు చెప్పెను. ౮

తలిదండ్రులు మొదలఁ గొడుగుపుట్టుటకై గావించిన వ్రతోపవాసాదులకును మఱియఁ గొడుగు పుట్టినవెరుక అతనికి స్రవ్యము అన్నయు వస్త్రములు మొదలగువాని యథాశక్తి నొసంగుచు నలుగుపెట్టి స్నానంబు నేయించుచు నెల్లప్పుడుఁ బ్రియవచనంబు లాడుచు నతని బెంచుట మొదలుగా వార లతనికిఁ గావించిన యుపకారంబులకును బదులు సేయవలసి కాదు. కావున ధర్మసాధనంబగు నీదేహంబునకుఁ గారణము కాఁబట్టి తలిదండ్రులె యాచార్యునకన్న నధికులు. ౯, ౧౦

నాశండ్రి దశరథమహారాజు నన్నుఁ బుట్టించినవాడు కావున నేనతనికినిఁ గావించిన ప్రతిజ్ఞ యొకమాత్రము నలగ్ధము కాఁగూడదు. అట్లు నేను దల్లివిషయమయి ప్రతిజ్ఞ చేయలేదు. కావునఁ దల్లిమాట నలిక్రమించుట యనునదియు నంభవింపదు. అని రాముడు చెప్పెను. ౧౧

కరమోదాదుడగు భరతుడు రాముడు చెప్పిన మాటను విని కరము దుఃఖితుడై కనసమీపంబున నున్న సుమంత్రుం జూచి ఇట్లనిచెప్పెను. ౧౨

సుమంత్రుడా! శిష్యులుగా నా కిచ్చట నేలపై దర్శలం బఱచి పెట్టుము. రాముడు నాకుఁ బ్రసన్నుడగునంతవఱకు నతని కడ్డముఁ బరుండి యుండెదను. ౧౩

ఆవృద్ధిగొన్నవాడు మఱల నివ్వకపోవుటవలన అప్పిచ్చిన బ్రాహ్మ

1052 అయోధ్యాకాండే - ఏకాదశోత్తరశతమస్సర్గః సర్గము

శేష్యే పురస్తా చాచలాయా యావన్న ప్రతిమాస్యతి. ౧౪

సతు రామ మవేక్ష్యంతం సుమన్తం ప్రీత్య దుర్జనాః,
కుశోత్తర ముపస్థాప్య భూమా వేవాన్తస్ తస్వయమ్. ౧౫

త మువాచ మహాతేజా రామో రాజ్ఞిస్తప్తమః,

కిం మాం భరత! కుర్వాణం తాత! ప్రత్యుపవేక్ష్యసి. ౧౬

బ్రాహ్మణో హ్యేకపార్శ్వేన నరా స్తోధు మిహోర్వతి,
న తు మూర్ధాభిషిక్తానాం విధిః ప్రత్యుపవేశనే. ౧౭

ఉత్తిష్ట నరశార్దూల! హి జైత్వతద్దారుణం వ్రతమ్,
పురవర్యా మితగి క్షీప్ర మయోధ్యాం యాహి రాఘవ!. ౧౮

అసీన స్త్యేవ భరతః పౌరజానపదం జనమ్,
ఉవాచ సర్వతః ప్రేత్య కి మార్యం నానుశాసథ.
తే త మూచు ర్మహాత్మానం పౌరజానపదా జనాః,
కాకుత్ స్థ మభిజానీమ స్సమ్యుగ్ద్వదతి రాఘవః. ౨౦

ఏషోఽపి హి మహాభాగః పితు ర్వచసి తిష్ఠతి,
అతఏవ న శక్తాః స్తో వ్యావర్తయితు మజ్జనా. ౨౧

బుఁదు అతనివాకిలి కడ్డముగాఁ బరుండునిధంబున నేను రాముఁడయోధ్యకు పచ్చనంకవఱకు ఆహారంబు వర్జించి ముఖంబువై గుడ్డపెట్టుకొని రోదనంబు నేయించు బర్హకాలవాకిటం బరుండెనను. ౧౪

అంత దుఃఖితుఁడగు నాధిరతుఁడు తాను చెప్పినట్లు దగ్ధులం బఱవక నునుంతుఁడు రామాజ్ఞం గోరుటను జూచి తానేదర్శలు తెచ్చి పఱచుకొని కయసించెను. ౧౫

అంత మహాలేఖుఁడును రాజగ్ని ముఖ్యుఁడు నగు రాముఁడు భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పెను.

నాయనా! నేను నీశేయనకారమునేయంటంబట్టి నీవునావాకిలి కడ్డ ముగాఁ బరుండెదవు? ౧౬

బ్రాహ్మణుఁడుమాత్రమే తనయొద్దనప్పుదీసికొని యెగవేయఁ గోరు వానివాకిట నడ్డముగాఁ బరుండుటకుఁ దగునుగాని త్కత్రియుల కట్లు వాకిలి కడ్డముగాఁ బరుండి పీడించుట యంతమాత్రము యుక్తముగాదు. ౧౭

పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగు భరతుఁడా! రెమ్మ. ఈభయంకరప్రతంబు విశిఖి కీఘ్రులైన నిచ్చటనుండి పట్టణోత్తమంబగు నయోధ్యాపట్టణంబునకు బొమ్మ. అని రాముఁడు భరతునకుఁ జెప్పెను. ౧౮

భరతుఁడు వరుండియే పౌరులకు జానపదులకు జనులనందఱుం జూచి “మీరలయినను రామున కేమియొక జెప్పరా యేమి?” అని యడిగెను. ౧౯

అంత నాజను లందఱు మహాత్ముఁడగు భరతుంజూచి యిట్లని చెప్పిరి.

రాముని మేము చక్కఁగా నెఱుంగుదుము. రాముఁడు చెప్పినది బాగుగా నున్నది. ౨౦

మహాభాగుఁడగు నీరాముఁడును చిత్తవచనవరిపాలనంబను భర్తంబు నవలంబించియున్నాఁడు. కావున నె! యితని మఱిలంపుటకు మాచేతక గాదు. అని జనులు భరతునితోఁ జెప్పిరి. ౨౧

1054 అయోధ్యా కాండే - నకాచశో త్తరశతతమస్సర్గః సర్గమ

జేషా మాజ్ఞాయ వచనం రామో వచన మబ్రవీత్,

ఏవం నిబోధ వచనం సుహృదాం ధర్మచక్షుషామ్. ౨౨

ఏత చైవో భయం హ్రత్వా సమ్యక్ సమృశ్య రాఘవ!,
ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాబాహూ! మాం చ స్పృశ తథోదకమ్. ౨౩

అథోక్తాయ జలం స్పృష్ట్యా భరతో వాక్య మబ్రవీత్,
శృంగీస్తు మే పరిషదో మన్విణ శ్రేణియ స్తథా. ౨౪

న యాచే పితరం రాజ్యం నానుశాసామి మాతరమ్,
అర్థం పరమధర్మజ్ఞం నానుజానామి రాఘవమ్. ౨౫

యది త్వవశ్యం న స్తవ్యం కర్తవ్యం చ పితౄ ర్వచః,
అహ మేవ నివత్స్యామి చతుర్థశ సమా వనే. ౨౬

ధర్మాత్మా తస్య తథ్యేన భ్రాతు ర్వాక్యేన విస్మితః,
ఉవాచ రామ స్సమేర్ష్యై పౌరజానవదం జనమ్. ౨౭

విక్రీత మాహితం క్రీతం య త్పిత్రా జనతా మమ,
న తల్లోపయితుం శక్యం మయా వా భరతేన వా. ౨౮

ఉపధి ర్న మయా కార్యో వనవాసే జగుప్సితః,
య క్త ముక్తం చ కై కేయా పిత్రామే సుకృతం కృతమ్. ౨౯

రాముడును పౌరజానపదజనులు చెప్పినమాటలు జరిగినవి భరతుని
జూచి యిట్లని చెప్పెను.

ధర్మపక్షులగు నీ స్నేహితులును ఇట్లు చెప్పుచున్నారు వినుము. ౨౨

మహాబాహుఁడవగు భరతుడా! నేను జెప్పినమాటలు ఈ పౌరజాన
పదజనులును తెలిసి చక్కగా నా గోచించునుము. శ్రీ కృష్ణుని లేచి
నన్నును జలంబును స్పృశింపును. అని రాముఁడు భరతునితో జెప్పెను. ౨౩

అంత భరతుఁడు లేచి జలంబును రాముని స్పృశించి యిట్లని చెప్పెను.

బ్రహ్మణులను మంత్రులను ధోతులను శిష్యులను నేను జెప్పుమాటను
సావధానముగా విందురుగాక. ౨౪

నేను నాకు రాజ్యంబు కావలెనని తండ్రిని యాచింపలేదు. నీవునా
రాజ్యంబు వచ్చునట్లు గావించు మని నాతల్లికై కేయినిం బ్రేరింపలేదు. పరమ
ధర్మజ్ఞుఁడగు రాముఁ డదనియిండుటకు నేనెంతమాత్రము నమ్మలేదు. ౨౫

ఇంక నవశ్యము పితృవచనముచొప్పున వనంబున నుండవలసినదె
యగునేని నేనే రామునకు బదులు వనంబున బదునాలగునంపత్సరంబు
లుండెదను. రాముఁడు నాకు బదులుగా రాజ్యంబు బాలించుగాక. అని
భరతుఁడు చెప్పెను. ౨౬

ధర్మజ్ఞుఁడగు రాముఁడు తమ్ముఁడగు భరతుని యధార్థవచనంబున
కచ్చిరువొంది పౌరజానపదజనులం జూచి యిట్లని చెప్పెను. ౨౭

నాతండ్రి బ్రతికియుండునప్పుడు చేని విక్రయించునో చేని గుడువ
యించునో చేనిని గొనునో దానిని మార్పుటకు నాకుఁగాని భరతునకుఁగాని
యెంతమాత్ర మలవిగాదు. మనతండ్రి సత్యపాలనార్థము నాకు వనవా
సంబు నొసంగి అందుకు బదులుగా రాజ్యంబు గ్రహించి భరతుని కిచ్చియు
న్నాఁడు. దీని మార్పుట కెవ్వరికి నలవిగాదు. ౨౮

నేను వనవాసమునకు బదులు ప్రతినిధిగా రాజ్యపాలనము నంగీకరింపఁ
గూడదు. ఇది మిక్కిలియు నిందితము. అట్లుంగీకరింతువేని నాకొక

1056 అయోధ్యాకాండే - ద్వాదశోత్తరశతతమస్సర్గః స్వము.

జానామి భరతం యోస్తం గురుసత్కారకారిణమ్,
సర్వ మే వాత్ర కల్యాణం సత్యసద్ధే మహాత్మని. 30

అనేన ధర్మశీలేన వనా త్పుత్ర్యాగతః పునః,
భ్రాత్ర సహ భవిష్యామి పృథివ్యాః పతి రుత్తమః. 30
వృతో రాజా హి కై కేయ్యా మయా తద్వచనం కృతమ్,
అన్యతా వ్దోచ యానేన పితరం తం మహీపతిమ్. 31

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ఏకాదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

ద్వాదశోత్తరశతతమస్సర్గః
త మప్రతిమతేజోభాగ్నిం భ్రాతృభ్యాం రోమహర్షణమ్,
విస్మితా స్సంగమం ప్రేక్ష్య సమవేతా మహర్షయః. 0
అస్త్యంతా స్త్వప్రసిగణా స్సిద్ధా శ్చ పరమర్షయః,
తా భ్రాతరా మహాత్మానా కాకుత్స్థా ప్రశశంసిరే. 1
స ధన్యో యస్య పుత్రై ద్వా ధర్మజ్ఞౌ ధర్మవిక్రమా,

శ్రుత్వా వయంహి సమ్భూషా ముభయోస్సప్రహయామహే.

తత స్త్వప్రసిగణాః క్షిప్రం దశగ్రీవపథై పిణః,

మాట యసత్యమగును. నాకట్టి కైకేయి యుక్తియుక్తముగానే చెప్పినది. నాకండ్రి మంచికార్యమునే చేసెను. ౨౯

భరతుడు తమగలవాఁ డనియు గురుభక్తిగలవాఁ డనియు నెఱుంగు దను. సత్యసంధుఁడును మహాత్ముఁడు నగు నాభరతునకు సమస్తమును మంగళ కరము గాఁగలదు. ౩౦

నేను బదునాలుగుసంవత్సరములు గడచినప్పట్లు నడచిననుండి వచ్చి ధర్మస్వభావుఁడగు తమ్ముని భరతుం గూడి భూమిం బాలించెదను. ౩౦

కైకేయి దశరథమహారాజును యాచించినది. ఆయనచెప్పినట్లు నేను పవాసము గావించుచున్నాను. నీవును ఆయనయాజ్ఞ చొప్పున రాజ్యపరి పాలనము గావించి యాయన కసత్యదోషము గలుగఁకుండునట్లు నేయుము. అని రాముఁడు భరతునకుఁ జెప్పెను. ౩౧

ఇది నూటదమనొకండవసర్గము.

నూటపందెండవసర్గము

అచ్చటికి వచ్చియున్న మహర్షులు కాంతిమంతులగు నారామభరతుల యద్భుతసమాగమముఁ జూచి మిక్కిలియు నాశ్చర్యము నొందిరి. ౧

అప్పు దంతరాధనము నొందియున్న ఋషులును సిద్ధులును దేవర్షులును సన్నదమ్ముల నారామభరతులం బ్రశంసించిరి. ౨

ఎవ్వరికి ధర్మవేత్తలును ధర్మానుష్ఠానమునందు భృథవ్రతములు గల వారలు నగు నిద్రఱుకొడుకు లున్నారో అట్టిదశరథమహారాజు మిక్కిలియుఁ బూజ్యవంతుఁడు. ౩

మనము ఇద్దఱిసంభాషణమును వినుటచేట సీయిద్దఱియందును మక్కువ కట్టుచున్నది. అని ఋషులు మన్నగువారలను నారామభరతులం బ్రశంసించిరి. ౩

అంత నాఋషులు రావణవధంబు గోరి యందఱు నేకకంఠమున అయోధ్య—67

1058 అయోధ్యా కాండే-ద్వాదశోత్తరశతమస్కంధః స్కంధ

భరతం రాజశార్దూల మిత్యూచు స్సంగతా వచః. 1

కులే చాత! మహాప్రాజ్ఞ! మహావృత్త! మహాయశః!,
గ్రాహ్యం రామస్య వాక్యం తే పితరం యన్యవేక్షసే. 2

సదాఽన్యథా మిమం రామం వయ మిచ్ఛామహే పితుః,
అన్యథా చ కై కేయా స్సన్వర్తం దశరథో గతః. 3

ఏతావ దుక్త్వా వచనం గన్ధర్వా స్సమహర్షయః,
రాజన్వయ శ్చైవ తదా సర్వే స్వాం స్వాం గతిం గతాః. 4
హ్లాదితై స్తేన వాక్యేన శుభేన శుభదర్శనః,
రామ స్సంహృష్టవదన స్తా నృషీనభ్యపూజయత్. 5

త్రస్తగాత్రస్తు భరత స్స వాచా సజ్జమానయా,
కృతాజ్ఞలి రిదం వాక్యం రాఘవం పున రబ్రవీత్. 6

రాజధర్మ మనుప్రేక్ష్య కులధర్మానుసంతతిమ్,
కర్తు మర్హసి కాకుత్స్థ! మమ మాతు శ్చ యాచనామ్. 7

రక్షితుం సుమహా ద్రాజ్య మహా మేక స్తు నోత్స హే,
పౌరజానపదాం శ్చాపి రక్తా న్రజ్జయితుం తథా. 8

జ్ఞాతయశ్చ హి యోధా శ్చ మిత్రాణి సుహృద శ్చ నః,
త్వామేవ ప్రతికాజ్ఞస్తే పరస్య మివ కర్షకాః. 9

రాజశ్రేష్ఠుడగు భరతుం జూచి యిట్లని చెప్పిరి.

౪

భరతుడా ! నీవు మహాసండితుడవు సదాచారపరుడవు. మహా
యశుడవు సత్కులంబునా ఋట్టివవాడవు. నీకాశ్రీ పరశాకనుఖాబు
నొందవలయునని కోరుదువేరి నీవు రాముడు చెప్పునట్లు గావించుము.

౫

రాముడు ఎల్లప్పుడును దండియుణంబు నొందకుండవలె ననిమాకోర్కి.
అట్లు దశరథుడు కైకేయి ఋణాబు దీర్పుకొనుటవలన స్వర్గంబునొందిరాను.
మీరలు ఆదశరథుడు కైకేయి కొనంగినవరమును ఆబద్ధము గావించుచునేని
దశరథుడు స్వర్గము నొందజాలడు. అని ఋషులు మున్నగు వారలు
భరతునితో చెప్పిరి.

౬

అప్పుడు మహర్షులును గంధర్వులును రాజర్షులును, భరతున కింత
చుట్టుకుఁ జెప్పి యందఱును దయతమశైలవులకుం బోయిరి.

౭

చూపరులకు మంగళంబు నొసంగునట్టి రాముడు ప్రియకరంబగు
నాబుంపుల మాటను విని కరమసంతోషంబు నొంది యాబుంపుల నందఱు
ఋణింపెను.

౮

అంత భరతుడు ఈమనోరథము లేకమయినను సిద్ధింపకుండుటఁ
జూచి భయవివ్వలఁడై చేమోడ్పు గీలించి రాముని జూచి మాటలు
తొట్టు పడ నిట్లని చెప్పెను.

౯

రాముడా ! రాజధర్మముచొప్పున రాజ్యపరిపాలనము సేయవలసి
యందుటను కులధర్మముచొప్పున శ్రేష్ఠునకే పట్టాభిషేకము కావలసి యందు
టను ఆలోచించి నాకల్లిప్రార్థనను గావించుము.

౧౦

ఈమహారాజ్యంబు రక్షించుటకుఁ గాని మనయందనురాగముగల
యాపారజానపదుల రంజిల్లఁజేయుటకుఁగాని నాయొక్కనిచేత నలవిగాదు

౧౧

మనబంధువులును సేనానాయకులును స్నేహితులును మనయందుఁ
జ్రేమగలవారలును సేద్యముచే జీవించువారలు మేళుమును గోరునట్లు నిన్ను
గోరుచున్నాడు.

౧౨

106a) అయోధ్యా కాణ్డ-ద్వాదశోత్తరశతతమస్కంః సర్గము.

ఇదం రాజ్యం షహాప్రాజ్ఞ! స్థాపయ ప్రతిపద్య హి,
శక్తిమా నసి కాకుత్స్థ! లోకస్య పరిపాలనే. ౧౩

ఇత్యుక్త్వా న్యవత ద్భాగ్రితుః పాదయో గ్భరత స్తదా,
భృశం సమృద్ధి యామాస రామ మేవ ప్రియంవదః. ౧౪
త మజ్ఞే భాగితరం కృత్వా రామో వచన మబ్రవీత్,
శ్శాశుం నలినపత్రాక్షం మత్తహంసస్వనం స్వయమ్. ౧౫

అగతా త్వా మియం బుద్ధి స్వజ్ఞా వై నయికిచ యా,
భృశ మత్సహసే తాత! రక్షితుం పృథివీ మపి. ౧౬

అమాత్యై శ్చ సుహృద్భి శ్చ బుద్ధిమద్భిశ్చ మన్త్రిభిః,
సర్వకార్యాణి సమస్త్ర్య సుషహస్త్యపి కారయ. ౧౭

లక్ష్మీ శ్చన్ద్రా దపేయా ద్వా హిమవా న్వా హిమం త్యజేత్,
అతీయా త్సాగరో వేలాం స ప్రతిజ్ఞా మహం సితుః. ౧౮

కామాద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రా తుభ్య మిదం కృతమ్,
స త స్తనసి కర్తవ్యం వర్తితవ్యం చ మాతృవత్. ౧౯

ఏవం బ్రువాణం భరతః కౌరల్యాసుత మబ్రవీత్,
తేజసాఽఽదిత్యసజ్కాశం ప్రతిపచ్చస్త్రిదర్శనమ్. ౨౦

అధిరోహఽర్య! పాదాభ్యాం పాదుకే హేమభూషితే,
ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విధాన్యతః. ౨౧

మహాపండితుడవగు రాముడా! నీ పీఠాభ్యుంఘనంగీకరించి
ఛాలింపుము. ఈకోసలదేశంబును మాత్రమే కాదు. ఈలోకంబు నంతయుఁ
ఛాలింపనవర్థుడవు, అని భరతుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను. ౧౩

అంత భరతుఁడు తనమాట లన్నియు వ్యర్థము లగుటంజేసి రాముని
పాదంబులం ప్రియవచనంబుల నతనిని బలువిధంబులఁ బ్రార్థించెను. ౧౪

రాముఁడు శ్యామలదేహుఁడును గమలపత్రంబులుందోలె విశాలమగు
దరంబులగు కంఠ్యుగలవాఁడును మదించిన హంసకునుందోలె మనోహరంబులగు
పలుకులుగలవాఁడు నగు భరతు నంకంబునంజేర్చి యిట్లని చెప్పెను. ౧౫

నాయనా! నీకు సహజంబగు బుద్ధి యధికముగాఁ గలదు. గురుశిష్య
వలన గలుగుబుద్ధియుఁ గలిగియున్నది. కావున నీ కీర్తనామండలమునంతయు
రక్షింపమిక్కిలియు శక్తి యున్నది. ౧౬

నీవు ప్రధానమంత్రులతోను స్నేహితులతోను బుద్ధిమంతులగు నుప
మంత్రులతోనుం జక్కఁగా నాలోచించి గొప్పకార్యంబు లన్నియుంగావిం
పుము. ౧౭

కాంతి చంద్రుని విడిచినను విడుచును; మంచు హిమవత్సర్వతమును
విడిచినను విడుచును; సముద్రము చెలియలికట్ట నలిక్రమించిన నలిక్రమిం
చును. నేనుమాత్రము తండ్రికిఁగావించిన ప్రతిజ్ఞ నలిక్రమింపను. ౧౮

నాయనా! కామమువలననో లోభమువలననో నీకల్లి నీజాతకు
యీ కార్యంబు చేసినది. దాని నీవు మనసువసుంచవలదు. నీవు కల్లియందువలె
నాదితయందు వర్తింపవలయును. అని రాముఁడు భరతునితోఁ జెప్పెను. ౧౯

భరతుఁ డిట్లు చెప్పుచున్న, కాంతిచే సూర్యసమానుఁడును పాద్యమి
నాటిచంద్రుఁడైతే పరిష్కృతును బూజనీయుఁడు నగు రాముం జూచి
యిట్లని చెప్పెను. ౨౦

పూజ్యుడవగు రాముడా! కాంచనాలంకృతంబులగు నీ పాదుకలపై
ని పాదంబుల నుంచుము. ఈపాదుకలె నకుస్తప్రపంచమునకును యోగక్షే
మంబులు గావింపఁగలవు. ౨౧

1062 అయోధ్యాకాండే - ద్వారశోత్థరశతతమస్సర్గః సర్గః

సోఽధిరుహ్య నరవ్యాఘ్రః పాదుకే హ్యవరుహ్య చ,
ప్రాయచ్ఛ త్సురుహాతేజా భరతాయ మహాత్మనే. ౨
సపాదుకే సమ్ప్రేణమ్య రామం వచన మబ్రవీత్,

చతుర్దశ హి వరాణి జటాచీరభరో హ్యహమ్. ౩
ఫలమూలాశనో వీర! భవేయం రఘునందన!,
తవాఽగమన మాకాఙ్క్షన్వస వై నగరా ద్భహిః. ౪
తవ పాదుకయో ర్నన్యస్తరాజ్యతన్యః పరస్తవ!,

చతుర్దశే హి సంపూర్ణే వర్షేహాని రఘూత్తమ!. ౫
న ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హమాతాశనమ్,

తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాయ తం పరివృజ్య సాదరమ్. ౬
శత్రుఘ్నం చ పరివృజ్య భరతం చేద మబ్రవీత్,
మాతరం రక్ష కైకేయాం మా రోషం కురు తాం ప్రతి. ౭
మయా చ సీతయా చైవ శస్త్రోఽసి రఘునందన!,

ఇత్యుక్త్వాఽశ్రుపరితాపో భారతరం విసపర్జ మా. ౮

స పాదుకే తే భరతగ ప్రతాపవాన్
స్వలక్ష్మితే సమ్పరిపూజ్య ధర్మనిత్,
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
చకార తే చోత్తమనాగమూర్ధని. ౯

అథాఽనుపూర్వాన్య త్ప్రేతినస్థ్య తం జనం
గురూం శ్చ మన్రిప్రకృతీ స్తథాఽనుజౌ,

పురుషశ్రేష్ఠుఁడును మహాప్రభావుఁడు నగు సారాముఁడు ఆపాదు
కలం దొడుగుకొని మఱుల విడిచి మహాత్ముఁడగు భరతున కొసంగెను. ౨౨

అంత భరతుఁడు ఆపాదుకలకు నవస్కరించి రామునిం జూచి యిట్లని
చెప్పెను. ౨౩

శత్రువులం దపింపఁజేయునట్టి మహావరాక్రమకాలివగు రాముఁడా!
నేను బదునాలుగు సంవత్సరములును జటలు దాల్చి సారవీరలం గట్టుకొని
ఫలమూలముల సావారంబుగాఁ గొనుచు నీపాదుకలకు రాజ్యశంక్రంబు
లొక్కగించి వట్టణాఁబునకు వెలువల వాసంబు జేయుచు నీరాక కెదురు
నూచుచుండెదను. ౨౪

రాముఁడా! పదునాలుగు సంవత్సరంబులును నిండినవెనుక మఱుచటి
దినమున నిన్నుఁ జూడకుండు నేని తప్పక యిక్కిహోత్రముం బ్రవేశించెదను.
అని భరతుఁడు రామునకుఁ జెప్పెను. ౨౫

అంత రాముఁడు భరతుఁడు చెప్పినమాట కొక్కుకొని యతని గవుఁగి
లించికొని భరతుం జూచి యామాటం జెప్పెను. ౨౬

భరతుఁడా! నీకల్దియగు కైకేయిని రక్షింపుము. ఆబిడపైఁ గోపంబు
సేయకుము. అట్లు నాపేటకు నీతపేటకు; ఆన వెట్టుచున్నాను. అనిరాముఁడు
భరతునితోఁ జెప్పెను. ౨౭

రాముఁడు ఈప్రకారము భరతునితోఁ జెప్పి యంతఁ గన్నుల నీళ్లు
గార భరతుం బొచ్చునెను. ౨౮

మహావరాక్రమకాలియు భర్తవేత్తయు నగు సాభరతుఁడు కాంచనా
లంకృతంబులగు నా పాదుకలం జక్కఁగాఁ మూడించి రామునకుఁ బ్రద
క్షిణంబు గావించి యాపాదుకలను మృత్యుంజయంబును సుత్తమగజంబు
శిరస్సున నుంచెను. ౨౯

అంత, హిమవర్షవృక్షమువలె స్వధర్మంబున విక్సితయు వైర్యము
గల రాముఁడు గురువులను మంత్రులను జనులను వారివారికిం దగువిధంబులఁ

1064 ఆయోధ్యాకాండే-త్రయోదశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము

వ్యసన్తయ ద్రాఘవవంశవర్ధన

స్థిర స్వధర్మే హిమవా నివాచలః.

30

తం మాతరో బాష్పగృహీతకణ్ఠ్యో

దుశభేన నామప్తయితుం హి శేకుః,

స త్వేవ మాత్రా రభివాద్య సర్వా

రుద న్కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః.

30

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే ద్వాదశోత్తరశతతమ స్సర్గః.

త్రయోదశోత్తరశతతమస్సర్గః

తత శ్చిరసి కృత్వా తు పాదుకే భరత స్తదా,

ఆరురోహ రథం హృష్ట శ్శత్రు ఘ్నేన సమన్వితః.

౧

వసిష్ఠో వామదేవ శ్చ జాబాలి శ్చ దృఢవ్రతః,

అగ్రతః ప్రయయు స్సర్వే మన్త్రిణో మన్తపూజితాః.

౨

మన్దాకినీం నదీం రమ్యాం ప్రాజ్ఞుభా న్దేయయు స్తదా,

ప్రదక్షిణం చ కుర్వాణా శ్చిత్రకూటం మహాగిరిమ్.

౩

వశ్య స్థాతుసహస్రాణి రమ్యాణి వివిధాని చ,

ప్రయయా తస్య పార్శ్వేన ససైన్యో భరత స్తదా.

౪

అదూరా చ్చిత్రకూటస్య దదర్శ భరత స్తదా,

ఆశ్రమం యత్ర స ముని ర్భరద్వాజగ కృతాలయః.

౫

స త మాశ్రమ మాగమ్య భరద్వాజస్య బుద్ధిమాన్,

ఆవతీర్య రథా త్పాదా వవన్దే భరత స్తదా.

౬

తతో హృష్టో భరద్వాజో భరతం వాక్య మబ్రవీత్,

బాజించి యందఱనుం బొమ్మనెను.

30

శల్లులు కన్నీళ్లు లకుచుండుటచేత దుఃఖించున రాముని వీడ్కోనం జాలరైరి. ఆరాముడే శల్లుల కందఱకు ననుస్కరించి రోదనంబు నేయుచు దనవర్ణశాలం బ్రవేశించెను.

31

ఇది నూటపండ్రెండవసర్గము.

నూటపదుమూడవసర్గము

అంత నప్పుడు భరతుడు రామపాదుకలను శిరసున నుంచుకొని పరమ సంతోషంబున శత్రుఘ్నుం గూడి రథంబు సారోహించెను.

0

వసిష్ఠుడును వామదేవుడును దృఢవ్రతుడగు జాబాలియు నాహు చనంబున సచుర్థులగు మంత్రులు నందఱును ముందటం బోయిరి.

1

అప్పుడువారలు చిత్రకూటపర్వతంబునకుఁ బ్రవేశింపఁగాఁ దూర్పు దిక్కుఁబట్టి రమణీయంబగు మందాకినదిం బొందిరి.

3

అప్పుడు భరతుడు నైన్యముం గూడి రమణీయంబులగు నానావిధ ధాతువులం జూచుచు గాచిత్రకూటపర్వతస్ఫోర్వమార్గంబునం బోయెను. ౪

అంత భరతుడు చిత్రకూటపర్వతంబునకు సమీపంబున భరద్వాజ మహాముని యుండునట్టి యాశ్రమవదంబుఁ జూచెను.

౫

అంత ముద్ధిమంతుడగు నాభరతుడు అర్యశ్రమంబునకుఁ బోయి రథంబు డిగ్గి భరద్వాజమహాముని పాదంబులకు ననుస్కారంబు గావించెను.

౬

అంత భరద్వాజమహర్షి భరతాగమనంబునకు సంతోషంబు నొంది భరతుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను.

1066 అయోధ్యాకాండేత్రయోదశో శరతతమస్సర్గః సర్గము.

అపి కృత్యం కృతం తాత! రామేణ చ సమాగతమ్. ౩

ఏవ ముక్త స్సతు తతో భరద్వాజేన ధీమతా,
ప్రత్యువాచ భరద్వాజం భరతో భ్రాతృవత్సలః. ౪

స యాచ్యమానో గురుణా మయా చ దృఢవిక్రమః,
రాఘవః పరమప్రీతో వసిష్ఠం వాక్య మబ్రవీత్. ౫

పితః ప్రతిజ్ఞాం తా మేవ పాలయిష్యామి తత్త్వతః,
చతుర్థశ హి వర్షాణి యా ప్రతిజ్ఞా సితున్నమ. ౧౦

ఏవ మక్రో మహాప్రాజ్ఞో వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ,
వాక్యజ్ఞో వాక్యకుశలం రాఘవం వచనం మహత్. ౧౧

ఏతే ప్రయచ్ఛ సంహృష్టః పాదుకే హేమభూషితే,
అయోధ్యాయాం మహాప్రాజ్ఞ! యోగక్షేమకరే తవ. ౧౨

ఏవ మక్రో వసిష్ఠేన రాఘవః ప్రాబ్ధుఖః స్థితః,
పాదుకే హ్యధిరు హ్యైతే వమ రాజ్యాయ వై దదా. ౧౩

నిష్ప్రీతోహ మనుజ్ఞాతో రామేణ సుమహత్తనా,
అయోధ్యా మేవ గచ్ఛామి గృహీత్వా పాదుకే శుభే. ౧౪

ఏత చ్ఛ్రిత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహత్తనః,
భరద్వాజ శుభభరం ముని ర్వాక్య మువాచ తమ్. ౧౫

1068 ఆయోధ్యాకాండే - త్రయోదశోత్తరశతతమస్సర్గఃసర్గమ్.

నైత చ్చిత్రం నరవ్యాఘ్ర! శీలవృత్తవతాం వర!,
యదార్యం త్వయి తిష్ఠే త్తు నిమ్నే సృష్ట మివోదకమ్. ౧౬

అమృత స్స మహాబాహుగ పితా దశరథ స్తవ,
యశ్య త్వ మిదృశః పుత్రో ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః. ౧౭

త మృషిం తు మహాత్మాన ముక్తవాక్యం కృతాశ్చరిః,
ఆమస్త్రయితు మారేభే చరణా వుపగృహ్య చ. ౧౮

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భరద్వాజం పునఃపునః,
భరత స్తు యయా శ్రీమా నయోధ్యాం సహ మన్త్రిభిః. ౧౯

యానై శ్చ శకటై శ్చైవ వానై ర్నాగై శ్చ సా చమూః,
పున ర్నివృత్తా విస్తీర్ణా భరతస్యానుయాయినీ. ౨౦

తత స్తే యమునాం దివ్యాం నదీం తీర్థ్యర్చి మాలినీమ్,
దదృశు స్తాం పున స్సర్వే గజ్జాం శుభజలాం నదీమ్. ౨౧

తాం రమ్యజలసంపూర్ణాం సన్తీర్య సహబాధ్వనః,
శృంగీఠేరపురం రమ్యం ప్రవివేశ సనై నికః. ౨౨

శృంగీఠేరపురా ద్భూయ స్త్వయోధ్యాం సందదర్శ హ,

ఆయోధ్యాం చ తతో దృష్ట్వా పిత్రా భ్రాత్రా వివర్జితామ్.
భరతో దుఃఖసంతప్త స్సారథిం చేద మబ్రవీత్,

1070 అయోధ్యాకాండే - చతుర్దశోత్తరశతతమస్కంః స్కంః,

సాంధే! పశ్య విధ్వస్తా సాయోధ్యా న ప్రకాశతే. ౨౪
విగాకారా నిరానన్దా దీనా ప్రతిహతస్వరా.

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే త్రయోదశోత్తరశతతమస్కంః.

చతుర్దశోత్తరశతతమస్కంః

స్నిగ్ధగమ్భీరఘోషేణ స్యందనేనోపయాన్పృభుః,
అయోధ్యాం భరతః క్షిప్రం ప్రవీవేశ మహాయశాః. ౧
విదాలోలూకచరితా మూలీనసరవారణామ్,
తిమిరాభ్యాహతాం కాళీ మప్రకాశాం నిశా మివ. ౨

రావలశత్రోః ప్రియాం పత్నీం శ్రియా ప్రజ్వలితప్రభామ్,
గ్రహేణాభ్యుత్థితే నైకాం రోహిణీ మివ వీడితామ్. ౩

అలోష్ణక్షయబ్ధసలిలాం ఘర్జితోత్తప్త విహజ్జమామ్,
లీనమీనర్ముషగ్రాహం కృశాం గిరినదీ మివ. ౪

విధూమామివ హేమాభా మధ్వరాగ్నే స్సముత్థితామ్,
హవిరభ్యుక్షితాం పశ్చాచ్ఛిఖాం విప్రలయం గతామ్. ౫

విధ్వస్తకవచాం రుగ్ధగజవాజరథధ్వజామ్,
హతప్రవీరామావన్నాం చమూమివ మహాహవే. ౬

సఖేనా సస్వనా భూత్వా సాగరస్య సముత్థితామ్,

సారథీ! ఆయోధ్యాపురి మిక్కిలియు రామదుఃఖపీడితయయి వికారము నొంది నిరానందయయి దీనయయి హీనస్వరంబు గలదై కాంతిహీనయయి యున్నది చూడుము. ఆని సారథితోఁ జెప్పెను. ౨౪

ఇని నూటపదుమూడవసర్గము.

నూటపదునాల్గవసర్గము

మహాయశుఁడును బ్రభుఁడు నగు భరతుఁడు శ్రావ్యంబును గంభీరము నగు ధ్వనిగల రథంబునం బోవుచు శ్రీఘ్రింబున నయోధ్యాపురిం బ్రవేశించెను.

అప్పు డయ్యయోధ్యాపురి పిల్లులును గుడ్డకూబలును దిరుగుటగల్గి మనుష్యసంచారముగాని గజంబులసంచారముగాని యెంతమాత్రము లేక కాంతిహీనయయి బీడతిక్రమింప కృష్ణపక్షరాత్రివలెఁ జూపట్టుచుండినది. ౨

చంద్రునిప్రియపత్నియను గాంతిమతియు నగు రోహిణి యంగారకగ్రహముచేఁ బీడింపఁబడి దుఃఖించునట్లు అయ్యయోధ్యాపురి రామదుఃఖంబునం బీడింపఁబడి యుండినది. 3

జలం బంతయు నెండఁగ గాఁగి వేడిమి నొందఁ బక్షులు దల్లడిల మీనంబులును మొసళ్లును మొదలగు జలజంతువులు నాశంబు నొందఁ గాంతి హీనయయి యుండునట్టి యెండకాలమునందుఁ గృశించిన నదియుంబోలె నయోధ్యాపట్టణంబు కాంతిహీనయయి యుండినది. ౪

మొదట ధూమములేక బంగారమువలె వెలుంగుచుండి పిదప దధ్యాది చానిస్సుఁ బ్రోక్షించుటచే లీనమయి యుండు యాగాన్నియందలి జ్వాలకైవడి నయోధ్య కాంతిహీనయయి యుండినది. ౫

మహాయుద్ధంబునందు మేటిపీరులు మడిసియుఁ గవచంబులు విఱిగియు నేనుంగులును గుఱ్ఱంబులును జచ్చియు రథంబులును ధ్వజంబులును భిన్నంబులయ్యుఁ జిక్కుచడియున్న సేనపడి నయోధ్యాపురి కనుపట్టుచుండినది. ౬

ఇరుగుతోను మహాధ్వనితోను గూడి లేచి యంత గాలియొంగుట

1072 అయోధ్యాకాండే - చతుర్థోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

ప్రళాప్త మారుతోద్ధాతాం జలోర్ని మివ నిస్వరామ్. ౭

త్యక్తాం యజ్ఞాయుధై స్సర్వై రభిరూపై శ్చ యాజకైః,
సుత్యాకాలే వినిర్వృత్తే వేదిం గతవనా మివ. ౮

గోవృమధ్యే స్థితా మార్తా మచర స్థీం తృణం నవమ్,
గోవృషేణ పరిత్యక్తాం గవాం పక్షిమి వోత్సుకామ్. ౯

ప్రభాకరాద్యై సుస్నిగ్ధైః ప్రజ్వలద్భి రివోత్తమైః,
వియుక్తాం మణిభి ర్జ్వాత్యైర్నవాం ముక్తావళీ మివ. ౧౦

సహసా చలితాం స్థానా న్నహీం పుణ్యశయోగతామ్,
సంహృతద్యుతివిస్తారాం తారా మివ దివ శ్చ్యుతామ్. ౧౧

పుష్పసంధాం వసంతాన్తే మత్తప్రమరనాదితామ్,
ద్రుతదావాగ్నివిప్లవైః క్షాంతాం వనలతామివ. ౧౨

సమ్మాధనిగమాం స్తబ్ధాం సంక్షీప్తవిపణాపణామ్,
ప్రచున్నశశినక్షత్రాం ద్యా మి వామ్బుధరై ర్వృతామ్. ౧౩

క్షీణపానోత్తమై ర్భిన్నై శ్చ రావై రభిసంవృతామ్,
హతశోణ్డా మివాఽకాశే పానభూమి మసంస్కృతామ్. ౧౪

వృక్షభూమితలాం నిమ్నాం వృక్షపాత్రై స్సమూవృతామ్,

పన విగతగతిధ్వనియయి రూపునునునట్టి సముద్రతరంగమువలె నయోధ్యా
పురి దీనయయి యుండినది. ౩

యాగభూమి యునునప్పటి ఋత్విజు లందఱు యాగమునకుఁ
గావసినపనిముట్ల నన్నింటిని దీసికొని రావుటంటేసి ధ్వనిలేకయుండు యాగ
కేరికనలె నయ్యయోధ్యాపురి యుండినది. ౪

ఆఁబోతుచే నిడువఁబడి యావులకొట్టమనండు ఆఁబోతునె దలంచు
గొనుచు లేకపచ్చికపై నుం దినక దుఃఖితమయి యుండు గోనమూనామువలె
నయ్యయోధ్యాపురి దీనయయి యుండినది. ౫

కాంతిచే జ్వలించుచుండు నుంవరమయిన పద్మరాగాదిమణులు
సూరిన పతకములేనినూకనముక్తాహారమువలె నయ్యయోధ్యాపురి కాంతిహీన
యయి యుండినది. ౬

పుణ్యంబుతయై నశించినపిదపఁ దటాలున నాకాశంబుననుండి నేలం
బడి కాంతిహీనయయి యుండు నక్షత్రమువగిది నయోధ్యాపట్టణము పాడు
వడియుండినది. ౭

వసంతాంతంబునఁ బుష్పంబులచే నలంకారమయి మధురంబుగా
శ్వనించుచుండు శ్రమరంబులతో నొప్పుచుండి దావాన్నిచే గొంచెము
దహించఁబడి వాడుటంటేసి కాంతిహీనయయి యుండు పనలతయుం బోలె
నయోధ్యాపురి కాంతిహీనయయి యుండినది. ౮

ఆయోధ్యాపురి మార్గమునందు జనసంచారములేక యంగర్లు మూయుఁ
బడి యుండుటంటేసి మేఘముచే గప్పఁబడిన చంద్రనక్షత్రములుగల యాకా
శంబువగిదిం జూచుటైనది. ౯

ఆనాపుత్రప్రదేశంబున మధురమాతయు క్షీణించి పాత్రంబులు పగిలి
చుత్తజనులు చంపఁబడి యుండ ననలంకృతమయిన పానపూమివలె నయ్య
యోధ్యా కాంతిహీనయయి యుండినది. ౧౦

పగిలిననేలయుఁ బగిలినపాత్రములును గలిగి జలమంతయు క్షీణించి
అనాగం — గిరి

1074 అమోఘ్యాకాండే - చతుర్దశోత్తరశతతమస్కంః స్కము,

ఉపయక్తోదకాం భగ్నాం ప్రపాం నిపతితా మివ. ౧౫

విపులాం వితతాం చైవ యుక్తపాశాం తరస్వినామ్,
భూమా బాణై ర్వినిష్క్రుతాం పతితాం జ్యోమివాయుధాత్.

సహసా యుద్ధశౌణ్డేన హయారోహేణ వాహినామ్,
విఙ్గే ప్రభాణ్డా ముత్సప్రప్టాం కిశోరీ మివ దుర్బలామ్. ౧౬

శుష్కతోయాం మహామత్తై స్త్రీగూరైశ్చ బహుభిర్వృతామ్,
ప్రభిన్నతటవిస్తీర్ణాం వావీ మివ హృతోత్పలామ్. ౧౭

పురుషస్యాప్రహృష్టస్య ప్రతిషిద్ధానులేపనామ్,
సంతప్తామివ శోకేన గాత్రయష్టి మభూషణామ్. ౧౮

ప్రావృషి ప్రవిగాఢాయాం ప్రవిష్టస్యాభ్రమణ్డలమ్,
ప్రచ్ఛన్నాం నీలజీమూతై రాభస్కరస్య ప్రభా మివ. ౨౦

భరత స్తు రథస్థస్య శ్రీమా న్దశరథాఽత్తజః,
వాహయన్తం రథశ్రేష్ఠం సారథిం వాక్య మబ్రవీత్. ౨౧

కిం ను ఖల్వద్య గమ్భీరో మూర్ఖితో న నిశమ్యతే,
యథాపుర మయోధ్యాయాం గీతవాదిత్రనిస్వనః. ౨౨

వాదుణీమదగన్ధశ్చ మాల్యగన్ధ శ్చ మూర్ఖితః,
భూషితాగరుగన్ధ శ్చ న ప్రవాలి సమన్తతః. ౨౩

యానప్రవరఘోషశ్చ స్నిగ్ధశ్చ హయనిస్వనః,
ప్రమత్తగజనాద శ్చ మహం శ్చ రథనిస్వనః. ౨౪

విజ్ఞ సేలంబడిన చలివందిలివలె నయ్యయోధ్యకాంతిహీనయయి యుండినది.

వింట గారోపింకులబడి యుద్ధకాలంబునం బ్రతివీరులబాణంబులచే ఖండింకులబడి వింటచుండి సేలం బడిన దృఢంబగు నల్లెత్రాటికైవడి నయ్యయోధ్య ప్రకాశహీనయయి యుండెను. ౧౬

యుద్ధనమర్థుఁడును మాయారోహణకుశలుఁడు నగువానిచే గారోపింకులబడి యలసి యతఁడు విడుచుటం జేసి భూషణంబులు దీయఁబడిన వివర దస్సి కాంతిహీనయయియుండు దుర్బలం బయిన లేత యాఁడుగఱ్ఱము వలె నాయయోధ్య దీనయయి యుండినది. ౧౭

ఎండిపోయిన జలముగలదియైన బెక్కుమత్స్యకూర్తంబులతోఁ గూడి నదియైన సెండిన కలువయ గలదియైన గట్లుపగులుటచే వికాలమయినదియు నగు నడబావివలె నయోధ్యపు కాంతిహీనయయి యుండినది. ౧౮

మైత్రుఁతలేనిదియు దుఃఖముచేఁ దపింపఁజేయఁబడినదియు భూషణ పరికరంబునగు దుఃఖకుండయిన పురుషుని జేహమువలె నాయయోధ్యపట్టణము నిస్తేజస్కమై యుండినది. ౧౯

మంచినర్తకాలంబున సూర్యుఁడు మేఘంబులం జీర్ణియందునవ్వడు నల్లనిమేఘంబులచేఁ గప్పఁబడినయతనికాంతియుం బోలె నయోధ్యపాలుపటి యుండెను. అట్టియయోధ్యను భరతుఁడు ప్రవేశించెను. ౨౦

క్రిమంతుఁడును దళరథమహారాజకుమారుఁడు నగు భరతుఁడు రథంబు నసేయుండి రథంబుఁ దోలుచున్న సారథిం జూచి యిట్లని తెప్పెను. ౨౧

మునుపటియ ట్టిప్పు డయోధ్యపట్టణంబున గీతనాద్యంబులధ్వని గంభీరముగా విసఁబడదేల? ౨౨

మద్యగంధమును ముప్పవూల వాసనయును అగరుధూపగంధమును మునుపటియట్లు పట్టణమంతయు వ్యాపించి గుబాింపకున్నది. ౨౩

రాముఁడు ననంబునకుఁ బోవుటంజేసి యిప్పు డయోధ్యపురియందు శివీకాద్యుక్తమహానానముల ధ్వనియును మదప్రజేనంగులగర్జితంబును రథంబుల శబ్దంబులును విసరాకున్నవి. ౨౪

1076 అయోధ్యాకాండే - చతుర్దశోత్తరశతతమస్సర్గః స్వము.

నేదానీం శ్రూయతే పుర్యా మస్యాం రామే వివాసితే,
చందనాగరుగంధాం శృణ్వ మహాహ్వా శృణ్వ నవస్త్రజః. ౨౫
గతే హి రామే తరుణా స్సంతస్తా నోపభుజ్యతే,

బహి ర్యాత్రాం న గచ్ఛన్తి చిత్తమాలస్యధ గా నరాః. ౨౬
నోత్సవా స్సమ్ప్రీవత్తన్తే రామశోకార్దితే పురే,

సహ నూనం మమ భ్రాత్రా పురస్యాస్య ద్యుతి ర్గతా. ౨౭
న హి రాజత్యయోధ్యేయం సాసారేవాన్దనీ క్షపా,

కదాను ఖలు మే భ్రాతౌ మహాత్మవ ఇవాఽగతః. ౨౮
జనయిష్యత్యయోధ్యాయాం హర్షం గ్రీష్ట ఇవామ్బుదః,

తరుణైశ్చరువేషై శ్చ నరై రున్నతగామిభిః. ౨౯
సమ్పతద్భి రయోధ్యాయాం నాభిభాన్తి మహాపథాః,

ఏవం బహువిధం జల్ప నివేళ వసతిం పితుః. 30
తేన హీనాం నరేంద్రేణ సింహహీనాం గుహా మివ,

తదా తద న్తగిపుర ముజ్జితప్రభం
సురై రివోత్పృష్ట మభాస్కరం దినమ్,
నిరీక్ష్య సర్వం తు వివిక్త మాత్మవా
స్థమోచ బాష్పం భరత స్సుదుగ్ధఖతః. 3౧

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే చతుర్దశోత్తరశతతమస్సర్గః.

107వ అయోధ్యాకాండ - పంచశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

పంచదశోత్తరశతతమస్సర్గః

తతో నిక్షిప్త మాతృ సృ ఆయోధ్యాయాం దృఢవ్రతః,
భరత శ్శోకసన్తప్తో గురూ నిద మథాబ్రవీత్. ౧

నన్దిగ్రామం గమిష్యామి సర్వా నామస్త్రయేఽద్య వః,
తత్ర దుఃఖ మినం సర్వం సహిష్యే రాఘవం వినా. ౨

గత శ్చ హి దివం రాజా వనస్థ శ్చ గురుర్తమ,
రామం ప్రతీక్షే రాజ్యాయ సహి రాజా మహాయశాః. 3

ఏత చ్ఛ్రిత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః,
అబ్రువ స్తన్త్రిణ స్సర్వే వసిష్ఠ శ్చ పురోహితః. ౪

సుభృశం క్షాఘనీయం చ య దుక్తం భరత! త్వయా,
వచనం భ్రాతృవాత్సల్యా దనురూపం తవైవ తత్. ౫

నిత్యం తే బంధుబంధస్య తిష్ఠతో భ్రాతృసాహృదే,
ఆర్యమార్గం ప్రవన్నస్య నానుమనేఢ్య తతః పుమాన్. ౬

మన్త్రిణాం వచనం శ్రుత్వా యథాభిలషితం ప్రియమ్,
అబ్రవీ త్సారథిం వాక్యం రథో మే యుజ్యతా మితి. ౭

ప్రహృష్టవదన స్సర్వామాతృ సమభివాద్య సః,
ఆరురోహ రథం శ్రీమాన్ శత్రుఘ్న సమన్వితః. ౮

ఆరుహ్య చ రథం శీఘ్రం శత్రుఘ్న భరతా పృథా,
యయతుః పరమస్త్రీతౌ వృతౌ మన్త్రిపురోహితౌ. ౯

నూటపదునైదవ స్కంధము

అంత చృఢవ్రతుడగు నాభరతుడు అయోధ్యయందు దల్లులను జేసి పరమదుఃఖితుడై వసిష్ఠాదులఁ జూచి యామాటం జెప్పెను. ౧

నే నివృద్ధు నంది గ్రామంబునకుఁ బోయెదను. ఇప్పుడే మిమ్ముల నందఱు పేడుకొనుచున్నాను. అచ్చట రామవియోగంబునం గలిగిన యాదుఃఖితులనంతయు సహించియుండును. అయోధ్యయం జెంతమాత్రము సహించఁజాలను. ౨

నాశండ్రి దశరథమహారాజు మృతిఁబొందినాడుగదా! నాయన్న రాముడును అడవికిఁ బోయినాడు. ఇంక మహాయశుడగు నారాముడే దేరా రాజు గావలసినది. కావున రాజ్యంబున కాయన వచ్చునఱుకును గాది యుండెదను. అని భరతుడు వసిష్ఠాదులతోఁ జెప్పెను. ౩

మహాత్ముడగు భరతుడు చెప్పినధర్మవ్రతులగు సీమాటను విని మంత్రులకు బురోహితుడగు వసిష్ఠాదును భరతుం జూచి ఇట్లని చెప్పిరి. ౪

భరతుడా! నీ నివృద్ధు భ్రాతృనాత్సల్యంబునం జెప్పినమాట మిక్కిలియు క్షామనీయమయి యున్నది. ఇట్టిమాట చెప్పటకు నీకే తగును. ౫

నీవుఁ బంధువులయందుఁ బ్రేమగలవాడవై అన్నదమ్ములయందు స్నేహము నుంచి నస్త్రాగము నవలంబించి యుండఁగా నెవ్వఁడు నమ్మలెరుడు? అని మంత్రులు భరతునితోఁజెప్పిరి. ౬

అంత భరతుడు మంత్రులు తనయిష్టప్రకారము చెప్పటకు సంతసించి సారథిం జూచి తనరథంబు నాయత్తంబుగావించ నియోగించెను. ౭

శ్రీమంతుడగు భరతుడు సంతోషంబు గొంది కల్లుల కందఱకు నమగ్నఁదించి శత్రుఘ్నునితోఁ గూడ రథంబు నారోపించెను. ౮

అట్లు అభరతశత్రుఘ్ను లిద్దఱు పరమసంతోషంబున రథంబు నారోపించి మంత్రులును బురోహితుడగు వసిష్ఠాదును బరివేష్టించి నడవ శక్తింబునఁ బోయిరి. ౯

1080 అయోధ్యాకాండే - పంచదశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

అగ్రతో గురవ స్తత్ర వసిష్ఠప్రముఖా ద్విభాః,
ప్రయయుః ప్రాజ్ఞుభా స్సర్వే నన్దిగ్రామో యతోఽభవత్.
బలం చ తదనాహూతం గజాశ్వరథసంక్కులమ్,
ప్రయయా భరతే యాతే సర్వే చ పురవాసినః. ౧౧

రథస్థస్స హి ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృసత్సలః.
నన్దిగ్రామం యయా తూర్ణం శిరస్యాథాయ పాదుకే. ౧౨
తత స్తు భరతః క్షిప్రం నన్దిగ్రామం ప్రవిశ్య సః,
అవతీర్య రథా త్తూర్ణం గురూ నిద మువాచ హ.
ఏత ద్రాజ్యం మమ భ్రాత్రా దత్తం సంన్యాసవ త్స్వయమ్,
యోగక్షేమవహే చేమే పాదుకే హేమభూషితే. ౧౩

భరత శ్శిరసా కృత్వా సన్న్యాసం పాదుకే తతః,
అబ్రవీ ద్దుఃఖనస్తప్త స్సర్వం ప్రకృతిమణ్డలమ్. ౧౪
శత్రం ధారయత క్షిప్ర మార్యపాదా విమా మతౌ,
ఆభ్యాం రాజ్యే స్థితో ధర్మః పాదుకాభ్యాం గురో ర్తమ. ౧౫
భ్రాత్రా హి మయి సన్న్యాసో నిక్షిప్త స్సౌహృదా దయమ్,
త మిమం పాలయిష్యామి రాఘవాగమనం ప్రతి. ౧౬
క్షిప్రం సంయోజయిత్వా తు రాఘవస్య పున స్స్వయమ్,
చరణౌ తౌ తు రామస్య ద్రక్ష్యామి సహపాదుకౌ. ౧౭
తతో నిక్షిప్తభారోఽహం రాఘవేణ సమాగతః,
నివేద్య గురవే రాజ్యం భజిష్యే గురువృత్తితామ్. ౧౮
రాఘవాయ చ సన్న్యాసం దత్త్వేమే వరపాదుకే,
రాజ్యం చేద మయోధ్యాం చ ధూతపాసో భవామి చ. ౨౦

1032 అయోధ్యాకాండే - షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః సగము.

అభిషిక్తే తు కాకుత్స్థస్థే ప్రహృష్టముదితే జనే,
ప్రీతిర్నమ యశః శైవన భవే ద్రాజ్య చ్చతుర్థణమ్. ౨౦

ఏవం తు విలప ద్దీనో భరత స్స మహాయశాః,
నద్విగ్రామేఽకరో ద్రాజ్యం దుఃఖితో మన్త్రిభి స్సహ. ౨౧
స వల్కలజటాధారీ మునివేషధరః ప్రభుః,
నద్విగ్రామేఽవస ద్విర స్ససై న్యోభి భరత స్తదా. ౨౩

రామాగమన మాకాంక్ష స్ఫురతో భ్రాతృవత్సలః,
భ్రాతు ర్వచనకారీ చ ప్రతిజ్ఞాపారగ స్తథా. ౨౪

పాదుకే త్వభిషిచ్యాక నద్విగ్రామేఽవస త్తదా,
భరత శ్శాపనం సర్వం పాదుకాభ్యాం న్యవేదయత్. ౨౫

తతస్తు భరత శ్రీమా నభిషిచ్యాఽర్యపాదుకే,
తదగ్గీన స్తదా రాజ్యం కారయామాస సర్వదా. ౨౬

తదా హి య త్కార్య ముపైతి కించి
దుపాయనం చోపహృతం మహర్హమ్,
స పాదుకాభ్యాం ప్రథమం నివేద్య
చకార పశ్చాద్భరతో యథావత్. ౨౭

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షడ్షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః.

షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః
ప్రతిప్రయతే భరతే వస న్రామస్తపోవనే,

రాముఁడు బట్టాభిషిక్తుఁడై జనులందఱుఁ బరమసంతృప్తు లయినపిదప
నాకు రాజ్యమునకు నాల్గింతలయిన కీర్తಿಯను సంతోషమును గలుగును.
అని భరతుఁడు జనులతోఁ జెప్పెను. ౨౦

మనోయతుఁడగు నాభరతుఁడు ఈ ప్రకారమున విలపించుచు దీచుడై
దుఃఖతుఁడై మంత్రులం గూడి నందిగ్రామమున దొరకనంబుఁ గావించెను.

పరాక్రమవంతుఁడును బ్రభుఁడు నగు నాభరతుఁడట్లు జటావల్క్య
అంబులు దాల్చి మునివేషధరుఁడై సమస్తసేనాసమేతుఁడై నందిగ్రామమున
వాసంబు సేయుచుండెను. ౨౩

భౌత్రప్రవక్తలుఁడగు భరతుఁడు తనయన్న రామునిరాక కెదురు
చూచుచు రామునియాజ్ఞ చొప్పున నడచుకొనుచుఁ దనప్రతిజ్ఞను నిర్వహించు
కొనుచుండెను. ౨౪

భరతుఁడు రామపాదుకలకుఁ బట్టాభిషేకంబు గావించి నందిగ్రామంబు
నని వాసంబు సేయుచు రాజకార్యంబు నంతయు రామపాదుకలకు విన్నవించు
చుండెను. ౨౫

అట్లు క్రిమంతుఁడగు భరతుఁడు రామునిపాదుకలకుఁ బట్టాభిషేకము
గావించి యెల్లప్పుడు నాపాదుకలకు నేవసేయుచు రాజ్యంబుఁ జేయు
చుండెను. ౨౬

రాచకార్య మేమైనఁ గలిగినప్పుడుగాని యెవ్వరైన సామంతులు
గొప్పకాదుకరి దెచ్చినప్పుడుగాని దాని భరతుఁడు మొదలు పాదుకలకు నివే
దించి యటుపిమ్మట గార్యంబు నడుపును. ౨౭

ఇది నూటపదునైదవపర్గము.

నూటపదునాతివసర్గము

అగ్ర భరతుఁడు పోయినపిదప రాముఁ డాతపోవసంబునని వాసము

1034 ఆయోధ్యాకాండే - షోడశోత్తరశతతమస్కంధః స్వము.

లక్షయామాస సోద్యేగ మథాత్సుక్యం తపస్వినామ్. ౧.

యే తత్ర చిత్రకూటస్య పురస్తా త్తాపసాశ్రమే,
రామ మాశ్రిత్య నిరతా స్తా నలక్షయ దుత్సుకాః. ౨

నయనై ర్భ్రుకుటీభి శ్చ రామం నిర్దిశ్య శజ్జితాః,
అన్యోన్య ముపజల్పంత శ్చనై శ్చక్రు ర్నిధః కథాః. 3

తేషా మాత్సుక్య మాలక్ష్య రామ స్త్వాత్తని శజ్జితః,
కృతాశ్జలి రువాచేదమృషిం కులపతిం తతః. ౪

న కచ్చి ద్భగవ! నిఘ్నంతి త్పుర్వవృత్త మిదం మయి,
దృశ్యతే వికృతం యేన విక్రియన్తే తపస్వినః. ౫

ప్రమాదా చ్చురితం కచ్చి త్నిఘ్నంతి న్నావరజస్య మే,
లక్షణ స్యర్థిభి ర్దృష్టం నానురూప మి వాత్తనః. ౬

కచ్చి చ్చుక్రూషమాణా వ శ్చుక్రూషణపరా మయి,
ప్రమాదాఽభ్యుచితాం వృత్తిం సీతా యుక్తం న వర్తతే. ౭

అథర్షి ర్జరయా వృద్ధ స్తపసా చ జరాం గతః,
వేపమాన ఇవో వాచ రామం భూతదయాపరమ్. ౮

కుతః కల్యాణసత్త్వాయాః కల్యాణాభిరతే స్తథా,
చలనం తాత! వై దేహ్య స్తపస్విషు విశేషతః. ౯

త్యన్తిమిత్త మిదం తావ త్తాపసా స్మృతి వర్తతే,
కక్ష్యోభ్య స్తేన సంవిగ్నాః కథయంతి మిథః కథాః. ౧౦

నేను చు నందలి ఋషులు భయంబు నొంది నూత్ర మాంతరంబునకుఁ జోగోరి యుండుటను వారియింగితాదులవలనఁ జెలిసికొనెను. ౧

మున్ను చిత్ర కూటపర్వతమునందలి ఋష్యాశ్రమమునందు రామునా శ్రయించియున్న ఋషు లందఱు నయ్యాశ్రమంబు విడువఁగోరియుండుటను రాముఁడు వారియింగితాదులవలనఁ గనుంగొనెను. ౨

ఆఋషులు భయంబున నయంబులను గన్న బొమ్మలచేతను రాముం జాపుచు నొండొరులతో రహస్యంబున మాటలు చెప్పుకొనిరి. ౩

రాముఁడును అట్లు ఋషు లందఱు నయ్యాశ్రమంబు విడిచిపోఁ గోరుటం జూచి తనవలన నేమైన నపరాధము సంభవించినదో యని శంకించి కలవతియగు ఋషిం జూచి చేమొడ్చు గీలించి యిట్లుని చెప్పెను. ౪

భగవంతుఁడా! ఈఋషు లందఱు మనస్సున వికారము నొర్పి యున్నారే. నామనుషటి వృత్తాంతముల నేదియు తప్పలేదు గదా? ౫

నాకమ్మఁడు లక్ష్మణుఁడు తన కనురూపముగానట్టి యకార్యమునుఁ బ్రమాదవశంబునం గాదెవలేదుగదా? ౬

మీకును నాకును శుశ్రూష సేయునట్టి సాభార్య సీత యేమైన మీవిషయంబున నడచుకొనఁ దగినట్లు యుక్తముగాఁ బ్రవర్తించకున్నాదా యేమి? అని రాముఁడు కలవతియగు ఋషితోఁ జెప్పెను. ౭

అంత మిక్కిలియు ముసలివాఁడును మహాకవస్సంపన్నుఁడు నగు నాకులవతి మనలికనముచే పడంకుచు భూతదయాశాలియగు రాముం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. ౮

నాయనా! మంగళస్వభావురాలును మంగళాస్థుడైనవరయు నగు సీతా దేవికి ఎవ్వడును భర్తవ్యతిక్రమము గలుగదే; అందు ఋషులవిషయమయి యెట్లు గలుగును. ౯

నీనిమిత్తమయి రాక్షసులవలన మునులకు మహాభయము సంభించుచున్నది. అందువలన భయపడి ఋషులు ఒకరితో నొకరు చెప్పుకొనుచున్నారు.

1096 అయోధ్యాకాండే - షోడశోత్తరశతతమస్కంధః సర్గము.

రావణావరజః కశ్చి త్థరో నామేహ రాక్షసః,
ఉత్పాట్య తాపసా స్పర్వా జ్ఞానస్థాననిశేతనాన్. ౧౧.
ధృష్ట శ్చ షితకాశీ చ నృశంసః పురుషాదకః,
అవలిప్త శ్చ పాప శ్చ త్వాం చ తాత! న మృష్యతే. ౧౨

త్వం యదాప్రభృతి హ్యస్తి న్నాశ్రమే తాత! వర్తసే,
తదా ప్రభృతి రక్షాంసి విప్రకుర్వస్వి తాపసాన్. ౧౩
దర్శయన్తి హి బీభత్సైః క్రూరై ర్భీషణకై రపి,
నానారూపై ర్విరూపై శ్చ రూపై ర్వికృతదశ్శనైః. ౧౪

అప్రశన్తై రశుచిభి స్సమ్ప్రయోజ్య చ తాపసాన్,
ప్రతిఘ్నన్త్యపరాన్విప్ర మనారాధ్యః పురతః స్థితాః. ౧౫
తేషు తేష్వాశ్రమస్థానే ష్యబుద్ధ మపలీయ చ,
రమన్తే తాపసాం స్తత్ర నాశయన్తోల్పచేతసః. ౧౬

అపక్షిపన్తి స్రుగ్భణ్ణా నగ్నీ నిఞ్చన్తి వారిణా,
కలకాం శ్చ ప్రమృద్ధన్తి హవనే సముపస్థితే. ౧౭

తై ర్దూతృభి రామృష్టా నాశ్రమా స్ప్రిజహాసహ,
గమనాయాన్యదేశస్య చోదయన్త్యృషయోద్య మామ్.

తత్పురా రామ! శారీరా ముపహింసాం తపస్విషు,
దర్శయన్తి హి దుష్టా స్తే త్యక్త్యామ ఇమ మాశ్రమమ్. ౧౮

బహుమూలఫలం చిత్ర మలిదూరా దితో వనమ్,

నాయనా ! ధృష్టండును యుద్ధంబును సరకునేయనివాఁడును గ్రూరుఁ
డును మరుషమాంసభక్షకుఁడును గర్వితుఁడును బాపిష్ఠుఁడు నగు రాక్షసులు
జూడు భరుఁడనురాక్షసుఁడొక్కఁడు జనస్థానంబునం జేరి యచ్చటనుండు
మునుల నందఱుం బాఱుదొలినాఁడు. అతఁడు నిన్నుఁ జూచి యోర్వఁజాలక
యిచ్చట మునులను బాధించు చున్నాఁడు. ౧౧-౧౨.

నాయనా ! నీ వీదూశ్రమమునకు వచ్చి చేరినది మొదలు రాక్షసులు
మునుల నానావిధముల బాధించుచున్నారు. ౧౩.

ఆరాక్షసులు బీభర్షిరూపములును గ్రూరములును భయంకరములును
వికృతములును వికృతనేత్రములు నగు నారావిధరూపములు చూపి మునులకు
భయంబు గలిగించెదరు. ౧౪.

పూర్వపర్వులగు రాక్షసులు కొందఱు టీమునులకయి నిందితములును అపరి
శుద్ధంబు లగు ద్రవ్యంబులఁ బడవైచి మఱికొందఱు వధింపుచున్నారు. ౧౫.

క్షుద్రముద్ధలగు నారాక్షసులు కొందఱు ఆద్యైశ్వాశ్రమంబులం
బెరియకుండునట్లు దాఁగియుండి యచ్చటిమునులను వధింపుచు వివారింపు
చున్నారు. ౧౬.

హోమము నేయునప్పుడు వచ్చి స్రుక్ష్మివంబులను హోమద్రవ్యంబు
లను బాఱునైచి యగ్నిహోత్రంబుల జలంబులం జల్పి నమిత్తందంబులను
విఠిచి చూర్ణము గావించెదరు. ౧౭.

అట్లగుటంజేసి ఋషు లందఱు దురాత్ములగు నారాక్షసులసంచారము
గల యాశ్రమంబులను విడిచి యితరప్రదేశంబునకుఁ బోవలయునని ఇప్పుడు.
నాతోడ జేప్పుచున్నారు. ౧౮.

రాముఁడా ! అట్లుకావున అదుష్టరాక్షసులు ఇంకముందు ఇయ్యాశ్ర
మంబున మునుల వధింప నారంభింతురు. కాబట్టి యాయాశ్రమంబునిడిచే
దము. ౧౯.

ఇక్కడికి బహుదూరంబున సమృద్ధమూలఫలంబగు నొకమహావనంబు.

1038 అయోధ్యాకాండే - షోడశోత్తరశతతమస్తకః స్వము.

పురాణాశ్రమమేవాహం శ్రయిష్యే సగణః పునః. ౨౦

ఖర స్తవ్యయ్యపి చాయుక్తం పురా శాత! ప్రవర్తతే,
స హస్తాభి రితో గచ్ఛ యది బుద్ధిః ప్రవర్తతే. ౨౧

సకళత్రస్య సదేహో నిత్యం యత్తిస్య రాఘవ!
సమర్థస్యాసి హి సతో వాసో దుఃఖమిహోద్యతే. ౨౨

ఇత్యుక్తివన్తం రామస్తం రాజపుత్ర స్తవస్వినమ్,
స శశాకోతరై ర్వాక్యై రవరోద్ధం సముత్సుకమ్. ౨౩
అభినవ్య సమాప్తచ్ఛ్రీ సమాధాయ చ రాఘవమ్,
స జగా మాశ్రమం త్యక్త్వా కులైః కులపతి స్సహ. ౨౪

రామ స్సంసాధ్య త్వృషిగణ మనుగమనా
ద్దేశా త్తస్మా త్కులపతి మభివాద్య ఋషిమ్,
సమ్యక్ప్రీతై స్తై రనుమత ఉపదిష్టార్థః
పుణ్యం వాసాయ స్వనిలయ ముపసంవేదే. ౨౫

ఆశ్రమం త్వృషివిరహితం ప్రభుః
క్షణమపి నిజహా స రాఘవః,
రాఘవం హి సతత మనుగతా
స్తాపసో శ్చార్షచరితధృతగుణాః. ౨౬

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే షోడశోత్తరశతతమస్తకః.

గలదు. నేను భుజిసమూహముంగూడి యందున్న మునుపటి యాశ్రమమునకే మఱలఁ బోయెదను. ౨౦

ఇందు ముందు ఖగ్గుడు నీవను బాధ గావించును. నీకు నమ్రతి యగు నేని నీవును మాతోఁగూడ నిచ్చటనుండి రమ్ము. ౨౧

రాముఁడా! యాధనన్నధ్ధుఁడగు వాఁడు భార్యాసహితుడై యుండు నేని యకని క్షేత్తును సంజేహమే కావున నీవు సమర్థుడవయినను నీ కిప్పుడిచ్చట వాసమునేయుటచే మిక్కిలియుం గవ్వము సంభవించును. అని కలపతి రామునితోఁ జెప్పెను. ౨౨

రాచకొమరుఁడగు రాముఁడు ఈవ్రకారమునం జెప్పి పయనంబయిన యవ్వుహర్షిని ఎన్నిమాటలు చెప్పియు నిలువఁజాలఁ దయ్యె. ౨౩

కలపతియగు నామహర్షి రాముని సంతోషపఱచి వీడ్కొని సమాభాసపుమాటలు చెప్పి యొప్పించి భుజిసమూహసహితుం డై యయాశ్రమము విడిచిపోయెను. ౨౪

రాముఁడు కలపతియగు మహర్షికి నమస్కరించి భుషుల నందఱు గొంతదూరము వెంటడించిపోయి వారలవలన నుపదేశంబు గొని యనుజ్ఞ గొంది పవిత్రంబగు తనపర్ణకాలకుఁ బోయెను. ౨౫

రాముఁడు మునిజసార్వంబులగు సాచారమును విడువకుండుటచే సంతోషితులై భుషులందఱు శెల్లప్పుడు రాముని ననుసరించియే యుండిరి. కావున రాముఁడును భుషులు పోయినవెనుక నయాశ్రమము తక్షణము విడువఁదగినదయ్యె వారలయందలి ప్రేమచేఁ గొంతకాలము మునులకు నివాసముగానుండిన యయాశ్రమమును శీఘ్రంబున విడువఁజాలకుండెను.

ఇది నూటపదునాఱవసర్గము.

1090 ఆయోధ్యాకాండే - సప్తదశోత్తరశతతమస్కంధః స్కంధము.

సప్తదశోత్తరశతతమస్కంధః
రాఘవస్త్యథయాతేషు తపస్విషు నిచింతయన్,
నతత్రారోచయద్వాసం కారణైర్భవన్భిస్తదా. ౧
ఇహమేభరతోదృష్టోమాతగశ్చసనాగరాః,
సాచమేస్తృతిరస్వేతితాన్నిత్యమనుశోచతః. ౨

స్కన్ధావారనివేశేన తేన తస్య మహాత్మనః,
వాయహస్తికరీమైశ్చ ఉపమర్దః కృతోభృశమ్. ౩
తస్మాదన్యత్రగచ్ఛామ ఇతి సంచిస్త్య రాఘవః,
ప్రాతిష్ఠత స వై దేహ్యా లక్ష్మణేన చ సంగతః. ౪

సోఽత్రైరాశ్రమమాసాద్య తం వవధే మహాయశాః,
తం చాపి భగవాన్త్రిః పుత్రవత్ప్రీత్యపద్యత. ౫

స్వయమాతిభ్య మాదిశ్య సర్వమస్య సుసత్కృతమ్,
పౌమిత్రించ మహాభాగాం సీతాంచ సమసాన్త్యయత్. ౬

పత్నీంచ సమనుస్రాప్తాం వృద్ధా మామస్త్య సత్కృతామ్,
సాన్త్యయామాన ధర్మజ్ఞ స్సర్వభూతహితైరతః. ౭

అనసూయాం మహాభాగాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్,
ప్రతిగృహ్ణీష్వ వై దేహీ మబ్రవీ దృషిసత్తమః. ౮

రామాయ చాఽచచక్షే తాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్,

నూటపదునేడవస్కము

అబుషు లందఱుఁ బోయినప్పటి రాముఁడు పెక్కుకారణముల నాలోచించి యయ్యాశ్రమంబున నుండఁగూడవని నిశ్చయించెను. ౧

నేను నీయాశ్రమమునందే భరతుని బొరులను నాశబ్దలయం జూచి నాను. కావున నీయాశ్రమమును జూచినప్పు డంతయు వారలు జ్ఞప్తికి వచ్చి నాకు మిక్కిలియు దుఃఖము గలుగుచుండును. ౨

మహాత్ముడగు వాభరతునిసేవ యిచ్చట విడుచుటవలన అక్కగజంబుల లద్దలచే నాశ్రమం బంతయుఁ జెడియఁన్నది. ౩

అట్లుగటంచేసి ఈస్థలంబు విడిచి మఱియొకస్థలంబునకుఁ బోవల యును. ఇట్లు రాముఁడాలోచించి సీతాలక్ష్మణులం గూడి బయలుదేరి పోయెను. ౪

మహాత్ముడగు నారాముఁడు అత్రిమహాముని యాశ్రమంబునకుఁ బోయి యమృతహామినికి నమస్కారంబు గావించెను. ఆయనయు రామునిఁ గొడుగునుఁబోలె నాదరించెను. ౫

ఆయత్రిమహాముని రామునకుఁ దానే యతిధిసత్కారమంతయుఁ జక్కఁగాఁ గావించి లక్ష్మణుని మహాభాగురాలగు సీతాదేవిని వ్రియవచ నంబుల నాదరించెను. ౬

ధర్మజ్ఞుఁడును సమస్తప్రాణి హితరతుఁడునగు నత్రిమహాముని సమీపం బుననున్న పృథ్వీరాలుకు సర్వలోకపూజితయు నగు తనభార్యం బిలిచి భార్యయుం దానును రామాదుల నాదరించిరి. ౭

ఋషిశ్రేష్ఠుడగు నత్రిమహాముని సీతాదేవిం జూచి మహాభాగురాలును దపస్వినియు ధర్మానుష్ఠానవరయు నగుననసూయాదేవికి నమస్కారంబు గావింపుమని చెప్పెను. ౮

ఆయత్రిమహాముని రామునకును మహాతపశ్శాలినియుఁ బరమధార్మికు రాలునగు ననసూయాదేవితోఁ జెప్పెను.

1092 అయోధ్యా కాండే - సప్తదశోత్తరశతతమస్కంధః స్కంధము.

దశవర్షాణ్యనావృష్ట్యా దగే లోకే నిర్మలమ్.
 యయా మూలఫలే స్ఫుష్టే జాహ్నువీ చ ప్రవర్తితా.
 ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా నియమైశ్చ ప్యలక్ష్మితా. ౧౦
 దశవర్ష సహస్రాణి తయా తప్తం మహత్తపః,
 అనసూయా నై న్నై న్నై తా ప్రత్యూహా శ్చ నివర్తితాః. ౧౧
 దేవకార్యనిమిత్తం చ యయా సస్త్యవమాణయా,
 దశరాత్రం కృతా రాత్రి స్సేయం మాతేవ తేనఘః. ౧౨

తా మిమాం సర్వభూతానాం నమస్కార్యాం యశస్వినిమ్,
 ఆభిగచ్ఛతు వై దేహీ వృద్ధా మక్రొధనాం సదా. ౧౩
 అనసూయేతి యా లోకే కర్తృభిః ఖ్యాతి మాగతా,

ఏవం బ్రువాణం త మృషిం తథే త్యక్త్వా స రాఘవః. ౧౪
 సీతా మువాచ ధర్మజ్ఞా మిదం వచన ముత్తమమ్,

రాజపుత్రి! శ్రుత మిదం మునే రస్య సమీరితమ్. ౧౫
 శ్రేయోఽర్థ మాత్మన శ్శీఘ్ర మభిగచ్ఛ తపస్వినిమ్,

సీతా త్వేత ద్వచ శ్రుత్వా రాఘవస్య పితైషిణః. ౧౬
 తా మత్రిపత్నీం ధర్మజ్ఞా మభిచక్రామ మైథిలీ,
 శిథిలాం పలితాం వృద్ధాం జరాపాణ్డూరమూర్ధజామ్. ౧౭
 సతతం వేషమానాక్లిం ప్రవాతే కదళీ యథా,
 తాం తు సీతా మహాభాగా మనసూయాం పతివ్రతామ్. ౧౮
 అభ్యవాదయ దవ్యగ్రా స్వం నామ సముదాహరత్,

పాపరహితముడను రాముడా! ఈయనసూయాదేవి మున్ను పదినం
 శ్రుతములు పన్నుములేక మహాత్మామముసంభవించి ణాకంబు లన్నియు దగ్ధము
 లగుచుండునప్పుడు ఋషులకు ఫలమూలంబుల సృజించి గంగానదీనిం గూడ
 బ్రహ్మించు చుండునట్లు గావించినది. పదివేలసంవత్సరంబు లత్యుగ్రతరంబు
 గావించినట్టి మహాప్రభావురాలును, కృచ్ఛ్రాంత్రాయణాదివ్రతంబులు
 పెక్కు లాచరించినదియు, ఋషులకుం గల్గు తపోవిఘ్నంబు లన్నియు నివారిం
 చుచుండును. మఱియు మున్నొకప్పుడు దేవకార్యనిమిత్తమయి పదిరాత్రులు
 కడలేరాత్రిగాఁ జేసి మన్నన వడసీయున్నది. నీ విష్ణుహాదేవిని దర్శినిందోలె
 బాజెంపును. శ్రీయస్సు గలుగును. ౯-౧౩

అద్భుతశర్తంబులచేత ణాకంబునం దంతయు ననసూయాదేవియని
 క్రభ్రాంతి గాంచినట్టిదియు సమస్తప్రాణులకును నమస్కార్యయును మహా
 యశశ్శాలినియు వృద్ధురాలును గోపరహితయునగు నీయనసూయాదేవిని సీతా
 దేవి నమస్కరించుచుగాక. ఆని ఆష్టహామని రామునితోఁ జెప్పెను. ౧౩

అంత గారాముడు అత్రిమహామని చెప్పినమాటను విని యాయన
 కట్లే యని చెప్పి ధర్మజ్ఞురాలగు సీతాదేవిఁ జాలి యుత్తమంబగు నీమాటం
 జెప్పెను. ౧౪

రాజపుత్రివగు సీతా! యిష్టహామని సెలవిచ్చినమాటను విన్నావు
 గదా. కావున నీశ్రీయస్సుపాఁటె శీఘ్రంబున నీయనసూయాదేవిని నేనిం
 పుము. అని రాముడు సీతాదేవికిం జెప్పెను. ౧౫

అంత సీతాదేవి తనమేలుగోరునట్టి రాముడు చెప్పినమాటను విని
 ధర్మజ్ఞురాలగు నాయనసూయాదేవికిఁ బ్రదక్షిణము గావించెను. ౧౬

సీతాదేవి శిథిలాంగియు దేహమునందు ముడతలుగలదియు వృద్ధరా
 లును ముసలితనంబునం జేసి తెల్లనైన పెండ్రుకలుగలదియుఁ బ్రవాతంబునఁ
 గదలీవృక్షమునదోలె గడగడవడంతుచున్నదియు మహాభాగురాలును లలిప్రత
 యునగు నయ్యనసూయాదేవికి న్ననామోదాహరణపూర్వకముగా నమస్కా
 రంబు గావించెను. ౧౭-౧౮

1094 అయోధ్యాకాండే - సప్తదశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

అభివాద్య చ వై దేహీ తావసీం తా మనిద్దితామ్. ౧౯
బద్ధాజ్జలిపుటా హృష్టాః పర్యపుచ్ఛ దనామయమ్,

తత స్సీతాం మహాభాగాం దృష్ట్వా తాం ధర్మచారిణీమ్. ౨౦
సాన్త్యయన్త్యబ్రవీథృష్టాః కిష్ట్యా ధర్మమవేక్షసే,

త్యక్త్వా జ్ఞాతిజనం సీతే! మాన మృద్ధిం చ భామిని! ౨౧
అవరుద్ధం వనే రామం దిష్ట్వా త్వ మనుగచ్ఛసి,

నగరస్థో వనస్థో వా పాపో వా యది వా శుభః. ౨౨
యాసాంస్త్రీణాంప్రియో భర్తాతాసాం లోకావహోదయాః,

దుశ్శీలః కామవృత్తో వా ధనైర్వా పరివర్జితః. ౨౩

స్త్రీణా మార్యస్వభావానాం పరమం దైవతం పతిః,
నాతో విశిష్టం పశ్యామి బాధపం నిమృశన్త్యహమ్. ౨౪

సర్వత్ర యోగ్యం వై దేహీ! తపః కృతమివావ్యయమ్,
న త్వేవ మవగచ్ఛన్తి గుణదోష మసత్ స్త్రీయః. ౨౫

కామవక్తవ్యహృదయా భర్తృనాథా శ్చరన్తి యాః,
ప్రాప్నువన్త్యయశః శైవవ ధర్మభ్రంశం చ మైథిలి! ౨౬
అకార్యవశ మాపన్నాః స్త్రీయో యాః ఖలు తద్విధాః,

తద్విధాన్తు గుణై ర్యుక్తా దృష్టలోకపరావరాః. ౨౭
స్త్రీయ స్వర్గే చరిష్యన్తి యథా ధర్మకృత సతా,

అట్లు సీతాదేవి అసిందింతయగు నాయనసూయామహాదేవికి నమస్కారము గావించి పరమసంతోషమున చేమోడ్పుగీలించి యారోగ్యము నడిగెను. ౧౯

అంత ననసూయాదేవి మహాభాగురాలునుఁ బరమభార్మికురాలు నగు నాసీతాదేవిని జూచి పరమసంతోషము నొంది మధురవాక్యమున నిట్లని చెప్పెను. నీభాగ్యవశమునందేసి నీ కిట్లు పాలిప్రత్యరూపధర్మముద్ధి గలిగి యున్నది. ౨౦

సీతాదేవి! నీవు బంధుజనమును అహంకారమును విశ్వర్యమును అన్నింటిని విడిచి అడవికిఁ బఱుచుఁబడిన రాముని వెంటడించి వచ్చి యున్నావే! నీభాగ్య మేమని చెప్పవచ్చును. ౨౧

ఏస్త్రీలు పెనిమిటిపట్టణమున నున్నను అడవిలో నున్నను, దరిద్రుఁడైనను బాహిష్ఠుఁడైనను ఆతని విడువక సేవించుచుందురో అట్టిస్త్రీలకు ఉత్తమలోకములు కలుగును. ౨౨

దుష్టస్వభావుఁడైనను స్వేచ్ఛాచారసంపన్నుఁడైనను దరిద్రుఁడైనను పెనిమిటియే భార్మికస్త్రీలకుఁ బరమదేవత. ౨౩

సీతాదేవి! నే సంత యాలోచించినను పెనిమిటికన్న మహాతపస్సు వలె సర్వావస్థలయందును రక్షించునట్టి బంధు వెవ్వఁడును నాకుఁగనుపడలేదు.

మన్తభాధీనమారసలయి పురుషులుం గోరుచుండునట్టి దుష్టస్త్రీలకు ఈధర్మసూక్ష్మము దెలియదు.

అట్లు కామాధీపలులు దుర్మార్గమునం బ్రవర్తించునట్టి దుష్టస్త్రీలు ఇహలోకమున నశకీర్తి నొంది పరలోకమునను భయంకర నరకము నొందుదురు. ౨౪

నియతీగుణవతులును మంచి చెడుగులు దెలిసినవారలు నగు నుత్తమస్త్రీలు భార్మికులచాడున స్వర్గమున విహరింపుచుందురు. ౨౫

1096 అయోధ్యాకాండే - అష్టాదశోత్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

తదేవ మేనం త్వ మనుప్రతా సతీ
పతిప్రతానాం సమయానువర్తినీ,
భవ స్వభర్తు స్సహధర్మచారిణీ
యశ శ్చ ధర్మం చ తత స్సమాప్స్యసి. ౨౦

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండే సప్తదశోత్తరశతతమస్సర్గః.

అష్టాదశోత్తరశతతమస్సర్గః

సా త్వేవ ముక్తా వై జేహీ అనసూయానసూయయా,
ప్రతిపూజ్య వచో మందం ప్రవస్తు ముపచక్రమే. ౧

నైత దాశ్చర్య మాన్యాయా య న్తాం త్వ మభిభాషసే,
విదిత స్తు మమాప్యేత ద్యథా నార్యాః పతి స్థరుః. ౨

య ద్య ప్యేష భవే ద్భర్తా మమాఽర్యే! వృత్తవర్జితః,
అద్వైధ ముపచర్తవ్య స్తథా ప్యేష మయా భవేత్. ౩

కింపున రోగ్య గుణశ్లాఘ్య స్సానుక్రోశో జితేంద్రియః,
స్థిరానురాగో ధర్మాత్మా మాతృవ త్పితృవ త్ప్రియః. ౪

యాం పృత్తిం వర్తతే రామః కౌసల్యాయాం మహాబలః,
తా మేవ నృపనారీణా మన్యాసా మపి వర్తతే. ౫
శుద్ధౌషా స్వపి స్త్రీషు నృపేణ నృపవత్సలః,

అట్లుగుటంజేసి నీ విస్ఫటివలెనే పెరిమిటిని ననువర్తింపుడుఁ బరివ్రతల
యాచారము ననుసరించి పెరిమిటితోఁ గూడ ధర్మంబు నాచరింపుచుండుము.
శీఘ్రఁ గీర్తియును ధర్మంబును గలుగును. అని యనసూయ సీతకుఁజెప్పెను. ౨౮

ఇది నూటపదునేడవసర్గము.

నూటపదు నెనిమిదవసర్గము

అంత నసూయూరహితయగు సీతాదేవి యనసూయాదేవి చెప్పిన
నూటము విని యమ్మనాదేవిం బూజించి వినయంబునఁ దిన్నఁగా నిట్లని
చెప్పెను. ౧

నీవు నా కిట్లుపదేశించుట సకలలోకపూజ్యయగు నీ కాశ్చర్యకరము
గాదు. స్త్రీకిఁ దెనిమిటియే దైవ మునునది నాకును దెలిసియున్న సంగతియే. ౨

పూజ్యురాలవగు ననసూయాదేవి! ఒకవేళ నాపెనిమిటి యాచారహీ
నుడై యున్నను, అప్పటికిని, నే నతనికి నేవనీయవలసినదిగానే యున్నది
గదా!. 3

అట్లుండఁగా గుణవంతుఁడును దయాశాలియు జీలేంద్రియుఁడును
నాయందు స్థిరమయిన యనురాగము గలవాఁడును ధర్మాత్ముఁడును నాకు
వల్లియుంటోలే బ్రయంబునీయువాఁడును దండ్రీయుంటోలే హితం బొన
గూర్చువాఁడును మోహకారుఁడు నగు పెనిమిటిని నేవించుటకుఁజెప్పవల
యునా యేమి?. ౪

మాహాబలుఁడగు రాముఁడు కొసల్యయం దెట్లు వర్తించునో అదే
ప్రకారమున దశరథరాజస్త్రీలయందును వర్తించును. ౫

సిత్యవత్సలుఁడును ధర్మవేత్తయు నగుపరాశ్రమవంతుఁడురాముఁడు

1003 అయోధ్యాకాండే - అష్టాదశోత్తరశతతమస్సకః స్వము.

మాతృచ ద్వర్తతే వీరో మాన ముత్సృజ్య ధర్మవిత్. ౬

ఆగచ్ఛన్యా శ్చ విజనం వన మేవం ధయావహమ్,
సమాహతం మే శ్వశ్వా చ హృదయే త ద్ధృతం మహత్. ౭

పాణిప్రదానకాలే చ య త్పురా త్వగ్నిసన్నిధౌ,
అనుశిష్టా జనన్యాఽస్తి వాక్యం తదపి మే ధృతమ్. ౮

నవీకృతం తు తత్సర్వం వాక్యేనై ధర్మచారిణి,
పతిశుశ్రూషణా న్నార్యా స్తపో నాన్య ద్విధీయతే. ౯

నాచిత్రి పతిశుశ్రూషాం కృత్వా స్వగ్నే మహీయతే,
తథావృత్తి శ్చ యాతా త్వం పతిశుశ్రూషయా దివమ్. ౧౦

వరిష్ఠా సర్వనారిణా మేషా చ దివి దేవతా,
రోహిణీ న వినా చన్ద్రం నువహూర్త మపి దృశ్యతే. ౧౧
ఏవంవిధా శ్చ ప్రవరాః స్త్రియో భర్తృదృఢవ్రతాః,
దేవలోకే మహీయన్తే పుణ్యేన స్వేన కర్మణా. ౧౨

తతోఽనసూయా సంహృష్టా శ్రుతోక్షం సీతయా వచః,
శిరస్యాశ్రూయ చోవాచ మైథిలీం హర్షయన్తుత. ౧౩

నియమై ర్వివిధై రాప్తం తపో హి మహ దస్తి మే,
త త్సంక్రీత్య బలం సీతే! ఛన్దయే తాం శుచివ్రతే! ౧౪

శండ్రి యొక్క మాటు కంటం జూచినట్టి స్త్రీలకుం గూడఁ దల్లికింబోలెమానంబు
విడిచి శుశ్రూష చేయుచుండును. ౬

నేను భయంకరంబును విజనంబునగు నరణ్యంబునగు వచ్చునప్పుడు
నాకుఁ బాలివ్రత్యమును గుఱించినాయత్త కౌసల్య యపదేశించినది. నేను
దానిమనంబున నుంచుకొనియొ యున్నాను. ౭

మున్ను నావివాహకాలంబున నన్నిహోత్రగ్నిధానంబున నాకల్లియుఁ
బాలివ్రత్యధర్తంబు నుపదేశించియున్నది. దానినిగూడ మఱివక మనసుచో
నుంచి కొనియున్నాను. ౮

పరమధార్మికవగు ననసూయాదేవీ ! నీవు చెప్పినమాటలవలన నాకిప్పుడ
దంతయుంజక్కగాఁ జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లయినది. స్త్రీకిఁ బరిసేవకన్న మఱియే
కపస్సును లేదు. ౯

సావిత్రిదేవి పతిశుశ్రూషంగావించి స్వర్గలోకంబున వెలుంగుచున్నది.
నీవును అదేశ్రుకారమయిన పతిశుశ్రూష చేయుటంజేసి స్వర్గంబునొంద
గలవు. ౧౦

నను స్రస్త్రీలలో నుత్తమయగురోహిణీదేవి యాకాశంబునఁ జక్కద్రుసి
విడిచి కొంచెమునీవైనను అగుపడదు. ౧౧

మఱియుఁ బెక్కుపుణ్యస్త్రీలు ఇట్లుదృఢులగు పాలివ్రత్యంబునను
ష్ఠించి తమపుణ్యబలంబున స్వర్గలోకమునందు వెలుంగుచున్నారు. అని సీతా
దేవి యనసూయాదేవితోఁ జెప్పెను. ౧౨

అంత నయ్యనసూయాదేవీసీతాదేవి చెప్పినమాటనువినిపరమసౌతుష్ట
యయి సీతాదేవి గగుర్పాటు నొందునట్లు శిరంబు మూర్కొని యట్లుని
చెప్పెను. ౧౩

తెల్లనిచిలునగవుగల సీతాదేవీ ! నానావిధనియమంబుల సంపాదించఁ
బడినకపస్సు నాకు మిక్కిలియు నధికముగా నున్నదికావున నీయిష్టంబునెఱు
వేర్తును. నీకేమి కావలయును? చెప్పుము. ౧౪

1100) అయోధ్యాకాండే - అష్టాదశో స్తోత్రశతమస్తవః స్తవము.

ఉపసన్నం మనోజ్ఞం చ వచనం తవ మైథిలీ,
ప్రీతా చా స్త్యుచితం కిం తే కరవాణి బ్రవీహి మే. ౧౫

తస్యా స్తద్వచనం శ్రుత్వా విస్మితా మన్దవిస్తయా,
కృత మి త్యుబ్రవీ త్ప్రీతా తపోబలసమన్వితామ్. ౧౬

సా త్వేన ముక్తా ధర్మజ్ఞా తయా ప్రీతతరాభవత్,
సఫలం చ ప్రహర్షం తే నాస్త సీతే! కరో మ్యహమ్. ౧౭

ఇదం దివ్యం వరం నూల్యం వస్త్ర మాభరణాని చ,
అజ్గరాగం చ వై దేహి! మహర్షం చానులేపనమ్. ౧౮
మయా దత్త మిదం సీతే! తవ గాత్రాణి శోభయేత్,
అనురూప మహంశ్లిష్టం నిత్యమేవ భవిష్యతి. ౧౯

అజ్గరాగేణ దివ్యేన లిప్తాజీ జనకాత్మజే!,
శోభయిష్యసి భర్తారం యథా శ్రీర్విష్ణు మర్యయమ్. ౨౦

సా వస్త్ర మజ్గరాగం చ భూషణాని స్రజ స్తథా,
మైథిలీ ప్రతిజ గ్రాహ ప్రీతిదాన మనుత్తమమ్. ౨౧

ప్రతిగృహ్య చ త త్ప్రీతా ప్రీతిదానం యశస్వినీ,
శ్లిష్టాజ్జలిపుటా తత్ర సముపాస్త తపోధనామ్. ౨౨

సీతాదేవీ! నీమాటయగుపన్నముగాను మిక్కిలియు మనోహరముగా నున్నది. నాకు మిక్కిలియు సంతోషము గలిగినది. నీకోర్కీయేమి? నేమేమి నేయవలయును? చెప్పుము, అని యనసూయాదేవి సీతకుం జెప్పెను. ౧౫

సీతాదేవియు నయ్యనసూయాదేవిమాట విని యాశ్చర్యము నొంది బిలువగవు మొగంబున సంకరింప నయ్యనసూయాదేవిం జూచి “ఈమాటతో చాలును నాకుఁ గావలసినంత చేసినట్లే” యని చెప్పెను. ౧౬

ధర్మజ్ఞురాలు నాయనసూయాదేవి సీతాదేవి చెప్పినమాటను విన్నంతనే మఱియు సభిక్తసంతోషంబు నొందినది.

సంతోషము! నాకు నీయం దిప్పుడు గలిగిన సంతోషంబును నీయందు సఫలము గావించవలెను. ౧౭

సీతాదేవీ! ఈదివ్యంబగు పుష్పమాలికయును, వస్త్రమును, ఆభరణంబులును, అంగరాగమును నుత్తమంబగు పరిమళగంధమును ఉన్నది. ౧౮

సీతాదేవీ! నే నొసంగినట్టి యీదివ్యమాలికాదులు నీదేహంబునకుమిక్కిలియుఁ బ్రకాశంబు నేయుచుండును. ఇది యెప్పుటికిని నశింపదు. నీసౌందర్యంబునకును గుణంబుగా దివ్యతేజంబున వెలుంగుచుండును. ౧౯

జనకమహారాజుకొమార్తెవగుసీతాదేవీ! నీ వీదివ్యంబగు సంగరాగమును బూసికొని లక్ష్మీదేవి యవ్వయఁదగు విష్ణువునకు సంతోషంబు నేయునట్లు నీభర్తకు మిక్కిలియు సంతోషంబు గలిగింతువు. అని యనసూయాదేవి సీతకుం జెప్పెను. ౨౦

అసీతాదేవి అట్లనసూయాదేవిచేత్రీతిథూర్వకంబుగా నీయఁబడిన యుత్తమంబులగు వస్త్రమును అంగరాగమును సొమ్ములను పుష్పమాలికలను బ్రతిగ్రహించెను. ౨౧

అంత మహాయశశ్శాలినియగు సీతాదేవియనసూయాదేవిచేత్రీతిథూర్వకంబుగా నొసంగఁబడినవస్త్రాదులు బ్రతిగ్రహించి యచ్చటనే చేమోడ్చు, గీలించి యమృతాదేవిని నేమిపుచుండెను. ౨౨.

1102 ఆయోధ్యా కాండే - అష్టాదశోద్ధ్యక్షతతమస్సర్గః సర్గము.

తథా సీతా ముపాసీనా మనసూయా దృఢప్రతా,
వచనం ప్రస్తా మారేభే కాంచి త్ప్రియకథా మను. ౨౩

స్వగుణవరే కిల ప్రాప్తా త్వ మనేన యశస్విరా,
రాఘవజేతి మే సీతే! కథా శ్రుతి ముపాగతా. ౨౪

తాం కథాం శ్రోతు మిచ్ఛామి విస్తరేణ చ మైథిలి!,
యథానుభూతం కాత్మేన్నయ త స్తే త్వం వక్తు మ్హన్తి. ౨౫

ఏవ ముక్తా తు సా సీతా తాం తతో ధర్మచారిణీమ్,
హ్రూయతా మితి చోక్త్యా వై కథయామాస తాం కథామ్. ౨౬
మిథిలాధిపతి ర్విరో జనకో నామ ధర్మవిత్,
క్షత్రధర్తే హ్యభిరతో న్ద్యాయత శ్శాన్తి మేదినిమ్. ౨౭

తస్య లాజలహస్తస్య కర్వతః శ్శేత్రమద్దలమ్,
అహం కిలోత్థితా భిత్త్వా జగతీం నృపతే స్సుతా. ౨౮

స మాం దృష్ట్వా నరపతి ర్జుష్టివిజేవతత్పరః,
పాంసుకుఙ్మితసర్వాణ్దేం జనకో విస్మితోఽభవత్. ౨౯

అనపత్యేన చ స్నేహో దఙ్కు మారోప్య చ స్వయమ్,
మమేయం తనయే త్యుక్త్వా స్నేహో మయి నిసాతితః. ౩౦

ఆస్తరిక్షే చ వా గుక్తాప్రతిమానుమానుషీ కిల,
ఏవ మేత స్మరపతే! ధర్మేణ తనయా తవ. ౩౧

దృఢప్రశయగు నననూయాదేవి యట్లు సేవావరయయియున్న సీతాదేవి జూచి యొకానొకస్త్రియకథం గుఱింబి యడుగ నారంభించెను. ౨౩

సీతాదేవి! మహాయశశ్శాలియగు రాముఁడు నిన్ను స్వయంవరంబునం బొందినాఁడుగనా! ఈసంగతిని నేనును వినియున్నాను. ౨౪

సీతాదేవి! ఆకథ నంతయు సవిస్తారంబుగా వివరతెలిసి కోరుచున్నాను. కాబట్టి జరిగినది జరిగినట్టుగా నా కాకథ నంతయు నీవు చెప్పవలయును. అని యననూయాదేవి సీత సడిగెను. ౨౫

అంత నాసీతాదేవి యననూయమాటను విని వరమధార్మికయగు నమ్మహాదేవి జూచి విను మని యాకథఁ జెప్పం బొడఁగెను. ౨౬

వరాక్రమవంతుఁడును ధర్మవేత్తయు నగు మిథిలానాథుఁడు జనకమహారా జనువాఁడు క్షుద్రయధర్మంబు నవలంబించి యథాన్యాయంబుగ భూమిం బాలింపుచుండును. ౨౭

ఆజనకమహారాజు నాఁగలి చేఁబూని యాగోపయుక్తమగు మండలాకారక్షేత్రమును దున్నుచుండఁగా నేను భూమిని భేదించి యుద్భవించి యామహారాజునకుఁ గొమార్తై నైతిని. ౨౮

ఆప్పుడు పీఠధులను బిడికిళ్లును జల్లుచున్న యాజనకమహారాజు దేహమంతయు దుమ్ముతోఁ బ్రదుర్భవించిన నన్నుం జూచి వరమాశ్చర్యంబు నొందెను. ౨౯

అంత జనకమహారాజు సంతానహీనుఁ డగుటజేసి స్నేహంబున నన్ను శృంగంబునం జేర్చి నాకొమార్తై యిది యని చెప్పుచు నాయండు స్నేహంబుంచెను. ౩౦

ఆప్పుడు “జనకమహారాజా! ఇది వాస్తవము. ఈచిన్నది ధర్మమన నీకొమార్తయై యగుచున్నది.” అని యాకాశంబున ననదృశంబగు నమానుషవాక్కు పుట్టినది. ౩౧

1104 ఆయోధ్యాకాండే - అష్టాదశో స్తోత్రతమస్కర్ణః స్కర్ణము.

తే ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా పితా మే విధిలాభినః,
అహస్తో విపులా మృచ్ఛం మా మహాభ్య సదాధిపః. 32
దత్తా చ స్తేష్టవ స్తేష్ట్య జ్యేష్ఠాగౌ పుణ్యాక్షుణా,
తయా సమాభిజితా చాస్తి స్మిగ్ధయా మాతృసౌహృదాత్. 33

పతిసంయోగసులభం నయో దృష్ట్వా తు మే పితా,
చింతా మభ్యగమ ద్ధివో నిత్యనాశాదివాధనః. 34

సదృశా చాచపకృష్టా చ్చ లోకే కన్యాపితా జరాత్,
ప్రధర్షణా మవాప్నోతి శక్రేణాపి సమా భువి. 35
తాం ధర్షణామదూరస్థాం దృష్ట్వా చాస్తాని పార్థివః,
చింతార్ణవగతః పారం నాససాదాష్టమో యథా. 36

అయోనిజాం హి మాం జ్ఞాత్వా నాధ్యగచ్ఛ ద్విచిన్తయన్,
సదృశం చానురూపం చ మహీపాలః పతిం మమ. 37
తస్య బుద్ధి రియం జాతా చిన్తయానస్య సస్తతమ్,
స్వయంవరం తనూజాయాః కరిష్యామితి ధీమతః. 38
మహాయజ్ఞే తదా తస్య వరుణేన మహాత్మనా,
దత్తం ధను ర్వరం ప్రీత్యా తూణీ చాక్షయసాయకౌ. 39

అసంచాల్యం మనుష్యై శ్చ యత్నేనాపి చ గౌరవాత్,
తన్న శక్తా నమయితుం స్వప్నేష్యపి నరాధిపాః. 40

తేదమః ప్రాప్య మే పిత్రా వ్యాహృతం సత్యవాదినా,
సమీపాయే నరేన్ద్రాణాం పూర్వ మామస్త్ర్య పార్థివాః. 41

అంత ధర్మాత్ముడగు నాశండ్రి, జనకమహారాజు ఆకాశవాణిని విని
 యెరిగించి నన్ను దీసికొని పశుమంత్రోపము నొందెను. 32

పుణ్యకర్తుడగు జనకమహారాజు నన్ను దీసికొనిపోయి తనమొడటి
 భార్య కొనంగెను. అదిడయ్యఁ దల్లివలెనే స్నేహంబున నన్ను బోషించుచు
 వచ్చినది. 33

అంత నాశండ్రి జనకమహారాజు నాకు వివాహయోగ్యవయస్సు
 వచ్చుటంజూచి దీనుడై ధవనాశంబు నొందిన డరిదుఁడువలె దుఃఖంబు
 నొందెను. 34

లోకంబునఁ గూతురు కన్నతండ్రి దేవేంద్రసదృశుడైనను సరివారి
 లోను దక్కువవారిలోను దిరస్కారము నొందును. 35

జనకమహారాజు ఆట్టి తిరస్కారము తనకింక శీఘ్రంబుగనే గలుగుట
 కన్నదని దుఃఖనముద్రంబునం బడి తెప్పలేనివాడు సముద్రంబుగట్టుచేరం
 బాలనట్లు దాని నంతంబు నొందఁ దయ్యెను. 36

జనకమహారాజు నే నయోనిజనగుటం దలచాసి యెంత యాలోచించినను
 నాకుఁదగినవెనిమిటి యాయనకు దొరకఁ దయ్యెను. 37

అట్లు నిరంతరము నాలోచింప నాలోచింప బుద్ధిమంతుడగునాజనకు
 నకు “కొమార్తెకు వ్యయంవరంబు గావించెదను” అని బుద్ధి పుట్టినది. 38

మున్నుమహాయజ్ఞంబున దేవతలు సంతసించి ప్రేరేపింపఁ మాహాత్ముడగు
 పరుణుఁడు జనకమహారాజునకు ఉత్తమంబగు ధనుస్సున తఱుగని బాణంబులు
 గల యమ్ములపాదులును నొసంగియొందెను. 39

అధనుస్సు మిక్కిలియు బరువగుటవలన మనవ్యమాత్రులు దాని నెంత
 కష్టపడినను గదలింపఁజాలరు. అట్లుండుటవలన రాజులు స్వప్నంబునం దైనను
 దాని వంచుటకు సమర్థులు కాఁజాలరు. 40

అంత నత్యవదియగు నాశండ్రి రాజుల నందఱుం దిలిచి రాజులనడుమ
 నాధనువుం జూచి యిట్లుని చెప్పెను. 41

అయోధ్య—70

1106 అయోధ్యాకాండే - అష్టాదశో స్తవశతతమస్కంః స్కంః.

ఇదం చ ధను రుద్యమ్య సజ్యం యః కురుతే నరః,
తస్య మే దుహితా భార్యా భవిష్యతి న సంశయః. ౪౨

త చ్చ దృష్ట్వా ధనుశ్శ్రేష్ఠం గౌరవా ద్విసన్నిభమ్,
అభివాద్య నృపా జగ్తు రశక్తా స్తస్య తోలనే. ౪౩

సుదీర్ఘస్య తు కాలస్య రాఘవోఽయం మహాద్యుతిః,
విశ్వామిత్రేణ సహితో యజ్ఞం వ్రష్టం సమాగతః. ౪౪

లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా రామ స్సత్యసరాక్షసుః,
విశ్వామిత్ర స్తు ధర్మాత్మా మమ పిత్రా సుపూజితః. ౪౫

ప్రవౌచ వితరం తత్ర భ్రాతరా రామలక్ష్మణౌ,
సుతౌ దశరథస్యేమా ధనుర్దర్శనకాక్షిణౌ. ౪౬

ధను ర్దర్శయ రామాయ రాజపుత్రాయ దైవికమ్,

ఇ త్యుక్త స్తేన విప్రేణ తథను స్సముపానయత్. ౪౭

నిమేషా స్తరమాత్రేణ తదాఽనమ్య స వీర్యవాన్,
జ్ఞాం సమారోప్య ఝడితి పూరయామాస వీర్యవత్. ౪౮

తేన పూరయతా వేగా న్నద్యే భగ్నం ద్విధా ధనుః,
తస్య శబ్దోఽభవ ద్భీమః పతితస్యాశనే రివ. ౪౯

తతోఽహం తత్ర రామాయ పిత్రా సత్యాభిసంధినా,
నిశ్చితా దాతు ముద్యమ్య జలభాజన ముత్తమమ్. ౫౦
దీయమానాం న తు తదా ప్రతిజగాహ రాఘవః,

ఎవ్వఁడు ఇచ్చుకోధనుస్సును ఎత్తి సస్యంబు గావించునో నా కొమార్తె అతనిభార్య కాఁగలదు. ఇంక సుజేహము లేదు. అని జనకమహారాజు చెప్పెను. ౪౨

అంత రాజు లందఱు వర్వతాకారమున యాధనుస్సుం జూచిదానిం గదలింపఁజాలక దానికి ననుస్కారము గావించి పోయిరి. ౪౩

అంత బహుకాలమునకు కాంతిమంతుఁడను సత్యపరాక్రముఁడు నగు నీరాముఁడను అతనితమ్ముఁడు లక్ష్మణునితో విశ్వామిత్రసహితుడై యజ్ఞముఁ జాడ వచ్చిసాఁడు. ౪౪

ధర్మాత్ముడగు విశ్వామిత్రుఁడు సాతండ్రిచేఁ బూజితుడైనాతండ్రిం జూచి రామలక్ష్మణులు వచ్చినవృత్తాంతముం జెప్పెను. ౪౫

వీర లిద్వయ దళరథునికొడుకులు, నీయొద్దనుండు ధనుస్సుం జాడవచ్చి నారు. ౪౬

రాజపుత్రుఁడగు రామునకు దేవత లొసంగిన ధనుస్సుం జూపుము. అని విశ్వామిత్రుఁడు సాతండ్రితోఁ జెప్పెను.

అంత జనకుఁడు విశ్వామిత్రవచనంబు విని యాధనుస్సుం చెచ్చి చూపెను. ౪౭

పరాక్రమవంతుడగు సారాముఁడు విమేషాంతరమాత్రంబుననే సార వంతంబగు సాధువు వంచి యల్లత్రాటి నెక్కువెట్టి శీఘ్రంబునం బూరిం చెను. ౪౮

రాముఁడు పూరించునప్పుడు ఆవేగంబునకు ధనుస్సు నడుమ రెండు గావిటిగినది. ఆశబ్దము విడుగుపడునప్పుడు గలుగు శబ్దమువలె భయంకరంబుగా చినబడినది. ౪౯

అంత సత్యప్రతిజ్ఞుడగు సాతండ్రి నన్ను రాముర కొసఁగ నిశ్చ యించి జలకలశంబు పెత్తిసాఁడు. ౫౦

అప్పుడు సాతండ్రి నన్ను రామునకు ఈయఁదోఁగా ఆయోధ్య

1103 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనవింశోస్తవశతతమస్సర్గః పర్వము.

అవిజ్ఞాయ పితు శ్చష్ట మయోధ్యాదిచక్రే ప్రభోః. ౫౦

తత శ్చృశుర మామస్త్ర్య పృథం వశరథం సృపమ్,
మమ పిత్రా త్వహం దత్తా గామాయ వివిజ్ఞానో నే. ౫౧

మమ చైవానుజా సాధ్యే ఊర్విశా ప్రియదర్శనా,
భార్యాథే లక్ష్మణస్యాపి దత్తా పిత్రా మమ స్వయమ్. ౫౨

ఏవం దత్తాఽస్మి గామాయ తదా తస్మి స్వయంవరే,
అనురక్తాఽస్మి ధర్మేణ పతిం వీర్యవణాం నమః. ౫౩

ఇతి శ్రీమదయోధ్యాకాండేష్టావశోస్తవశతతమస్సర్గః.

ఏకోనవింశోస్తవశతతమస్సర్గః

అనసూయా తు ధర్మజ్ఞా శ్రుత్వా తాం మహతీం కథామ్,
పర్యవ్వజత బాహుభ్యాం శిరస్యా స్థూయ మైథిలీమ్. ౧
వ్యక్తాక్షరపదం చిత్రం భాషితం మధురం త్వయా,
యథా స్వయంవరం వృత్తం త త్సర్వం హి శ్రుతం మయా. ౨
రమేహం కథయా తే తు దృఢం మధురభాషిణీ!,

రవి రస్త్యత శ్రీకృమా నుపాహ్వా రజనీం శివామ్. ౩

దివసం ప్రతికీర్ణానా మాహారాథం పతత్రిణామ్,
సన్ధ్యాకాలే నీలీనానాం నిద్రార్థం స్రూయతే ధ్వనిః. ౪
ఏతే చా పృథివీకార్ద్రా మునయః కలశోద్గతాః,

నాథుం డగు శనిశంక్ర సశరథుని యభిప్రాయంబు దెలిసికొనక ప్రతిగ్ర
హింప నని చెప్పెను. ౫౦

అంత నాశంక్ర సామాచుయునిగ వృద్ధుండగు దశరథమహారాజును
స్మించి పరమాత్మ వేత్తయగు రామునకు న న్నొసంగెను. ౫౧

మఱియు, నాశంక్ర సాధ్వీయుఁ జూపదులకు సంతోషంబు సేయు
దీయు నగు నాచేల్లెల నూర్చి శివు లత్తుణునకు భార్యగా నొసంగెను. ౫౩

అప్పుడు స్వయావరంబునందు ఈ ప్రకారంబున నాశంక్ర నన్ను
రామున కొసంగెను. అంత నేనును బరాక్రమవంతులలో నుత్తముండగు
నాపెనిమిటియందు ధర్మంబుచొప్పు ననురాగంబు గలిగియున్నాను. అని
తాదేవి యననూయాదేవికి చెప్పెను. ౫౪

ఇది నూటపదు శేనిమిదవసర్గము.

నూటపందొమ్మిదవసర్గము

ధర్మజురాలగు నననూయాదేవి ఆకథ నంతయు విని సీతాదేవిని శిరం
బున మూర్ఛొని బాహువులం గవ్రుంగిలించుకొనెను. ౧

అక్షరములును బదములును స్పష్టములుగా నాశ్చర్యకరంబుగా మధు
రంబుగాఁ జెప్పిలివి. స్వయంవరము నడచినవిధము నంతయు వింటిని. ౨

మధురముగా మాటలాడునట్టి సీతాదేవి! నీకథను వినుటవలన నాకు
మిక్కిలియు సంతోషంబు గలిగినది. ౩

శ్రీమంతుండగు మూర్ఖుండు మంగళకరంబగురాలిని సమీపింపఁ జేసి
యస్తమించెను. ౪

అహారాధము పగలంతయుఁ దిరిగి సంధ్యాకాలంబున నిద్రించుట
కొఱకు వృక్షంబులం జేరిన పక్షులు సేయకలకలధ్వని విసంబడుచున్నది. ౫
ఇదిగో యాముసులును సాయంకాలికస్నానము గావించి జలకలశం

1110 అయోధ్యాకాండే - ఏకోనవింశోస్తవశతతమస్సర్గః సర్గము.

సహితా ఉపవర్తంతే సలిలాఘ్నతవల్కలాః. ౫

ఋషీణా మగ్నిహోత్రేషు హుతేషు విధిపూర్వకమ్,
కపాతాఙ్గారుణో ధూమో దృశ్యతే పవనోద్ధృతః. ౬

అల్పపర్ణా హి తరవో ఘనీభూతా సుమస్తతః.
విప్రకృష్టేఽపి దేశేఽస్మిన్న ప్రకాశంతి వై దిశః, ౭

రజనీచరసత్త్వాని ప్రచరంతి సమస్తతః,
తపోవనమృగా హ్యేతే వేదితీరేషు శేరతే. ౮
సమ్ప్రీవృత్తా నిశా సీతే! నక్షత్రసమలఙ్కృతా,
జ్యోతాన్విప్రావరణ శృంగో దృశ్యతేఽఘృదితోఽమ్బరే. ౯
గమ్యతా మనుజానామి రామస్యానుచరీ భవ,
కథయన్త్యా హి మధురం త్వయాఽహం పరితోషితా. ౧౦

అలఙ్కూరు చ తావత్త్వం ప్రత్యక్షం మమ మైథిలి,
ప్రీతిం జనయ మే వత్సే! దివ్యాలఙ్కారశోభితా. ౧౧

సా తదా సమలఙ్కృత్య సీతా సురసుతోపమా,
ప్రణమ్య శిరసా తస్యై రామం త్వభిముఖీ యయా. ౧౨
తథా తు భూషితాం సీతాం దదర్శ వదతాం వరః,
రాఘవః ప్రీతిదానేన తపస్విన్యా జహన్ చ. ౧౩

న్యవేదయ త్తత స్సర్వం సీతా రామాయ మైథిలి,
ప్రీతిదానం తపస్విన్యా వసనాభరణప్రజమ్. ౧౪

ములం బట్టుకొని నీటం దడిసిన వల్కలంబులతో గుంపులుగా వచ్చుచున్నారు. ౫

ఋషులు అగ్నిహోత్రంబుల యథావిధి ప్రేల్చుటంజేసి పావురము మెడవలె నవ్యక్తరాగమయిన ధూమంబు గాలికి గగనంబున కెగసి చూపట్టుచున్నది. ౬

స్వల్పముగాఁ బ్రక్రములుగలవృక్షములుగూడఁ జీఁకటిబలంబునఁజేసి ధట్టముగా నాకులు గలిగినట్లు చూపట్టుచున్నవి. ఎచ్చుగా వృక్షంబులులేని యాప్రదేశంబునం గూడ దిక్కులు ప్రకాశింపకున్నవి. ౭

రాక్షసులును బిశాచంబులును సంచరించుచున్నారు. తపోవనమునందలి వృగంబులు వేదిస్థానంబునందుఁ బరుండియున్నవి జాదుము. ౮

సీతా! నక్షత్రములతోఁగూడ రాత్రివచ్చినది. చంద్రికాలంకృతుఁడగు చంద్రుఁడు ఆకాశంబునఁ గన్బులపండువుగఁ జూపట్టుచున్నాఁడు. ౯

నీ వింకఁ బోయి రామునితోఁగూడ నుండుము. నే ననుజ్ఞ నొసంగెను. నీవు మధురంబుగాఁ గంఠం జెప్పటంజేసి నాకు మిక్కిలియు సంతోషంబు లిగినది. ౧౦

సీతాదేవీ! నీవు నాయెదుటనే యలంకారంబుఁ జేసికొనుము. దివ్యాలంకారంబున నొప్పుచున్నదానవై నాకు సంతోషంబు గలిగింపుము. అని మనసూయాదేవి నీతతోఁ జెప్పెను. ౧౧

దేవకన్యకతోఁ బోల్కిగల సీతాదేవి చక్కఁగానలంకరించుకొనియిరుగు సూర్యుడేవికి సాష్టాంగముగ నమస్కరించి రాము నొద్దకుఁ బోయెను. ౧౨

మాటలు చెప్పువారిలో నుత్తముఁడగు రాముఁడుఆలంకృతయయివచ్చిన సీతాదేవిం జూచి ఆనసూయాదేవి గావించిన ప్రీతిదానంబునకు మిక్కిలియు సంతోషించెను. ౧౩

ఆంత సీతాదేవి యనసూయాదేవి తనకుఁ బ్రితిచే వస్త్రాభరణాదులు గొనఁగట మొదలగు వృత్తాంతము నంతయు రామునకుఁ జెప్పెను. ౧౪

1112 అయోధ్యా కాండే - ఏకోనవింశోస్తరశతతమస్సర్గః సర్గము.

ప్రహృష్ట స్త్యభవ ద్రామో లక్ష్మణ శ్చ మహారథః,
మైథిల్యా స్సత్క్రియాం దృష్ట్వా మానుషేషు సుదుర్లభామ్.

తత స్తాం శర్వరీం ప్రీతిః పుణ్యాం శశినిభాననః,
అర్చిత స్తాపనై సిద్ధై రువాస రఘునన్దనః. ౧౬

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయా మభిషిష్య మాతాగ్నికాః,
ఆస్పచ్ఛేతాం సరవ్యాఘ్రా తాపసాన్వచనోదరాః. ౧౭

తా పూచు న్నే వనచరా స్తాపసా ధర్మచారిణః,
వనస్య తస్య సంచారం రాక్షసై స్సమభిఘ్రతమ్. ౧౮

రక్షాంసి పురుషాదాని నానారూపాణి రాఘవ!,
వస స్త్యస్తి స్వహరణ్యే వ్యాళా శ్చ రుధిరాశనాః. ౧౯

ఉచ్ఛిష్టం వా ప్రమత్తం వా తాపసం ధర్మచారిణమ్,
అదస్యస్తి స్వహరణ్యే తాన్నివారయ రాఘవ!. ౨౦

ఏష పనా మహర్షీణాం ఫలాన్యాహరతాం వనే,
అనేన తు వనం దుర్గం గన్తుం రాఘవ! తేక్షమమ్. ౨౧

ఇతీవ తైః ప్రాజ్ఞలిభి స్తపస్విభి

ర్ద్విజైః కృతస్వస్త్వయనగ పరస్తపః,

వనం సభార్యగ ప్రవివేశ రాఘవ

స్ఫులక్ష్మణ సూర్య ఇవాభ్రమణ్డలమ్. ౨౨

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే అయోధ్యా కాండే

ఏకోనవింశోస్తరశతతమస్సర్గః.

మనస్సుల కెవ్వరికిని బొందవలవిగానట్టి సీతాదేవిచలనం గలిగిన సత్కారముం జూచి రాముడును మహారథుడగు లక్ష్మణుడును మిక్కిలియు సంతోషంబు నొందిరి.

౧౫

అంతఁ జంద్రుఁబోలు ముఖంబుగల రాముడు తవస్సిద్ధిసంపన్నులగు బువ్వులచేఁ బూజింపఁబడుచుఁ బరమసంతోషంబు నొంది పుణ్యంబగునారాత్రి యంతయు నచ్చట నుండెను.

౧౬

ఆరాత్రి గడచినపిమ్మటఁ బ్రాతఃకాలంబున బువ్వులందఱు స్నానంబు గావించి హోమాదులు నిర్వర్తించుకొన్నపిదపఁ బురుషశ్రేష్ఠులగు రామలక్ష్మణులు వారియొద్దకుఁ బోయి పోయివచ్చెద మని చెప్పిరి.

౧౭

వనచరులును ధర్మానుష్ఠానపరులు నగు నామునులు ఆరామలక్ష్మణులం జూచి యవ్వనంబునం గలుగురాక్షసబాధ నిట్లని చెప్పిరి.

౧౮

రాముడా! ఇవ్వుహారణ్యంబునందుఁ బురుషభిక్షులగు నానావిధ రూపములగు రాక్షసు లున్నారు. రక్తమే యాహారముగాఁగల క్రూర మృగంబు లనేకంబు లున్నవి.

౧౯

రాముడా! ఇవ్వుహారణ్యంబున రాక్షసులు చేరి మునులు; ఉద్భిష్టులుగా నుండునప్పుడుగాని యేమటయుండునప్పుడుగాని పట్టిభక్షింపుచుదురు.

రాముడా! మహర్షు లడచియుండు ఫలాబులు జెచ్చుకొనుటకుఁ బోయి నచ్చుమార్గం దిది సీ వీమార్గంబుననె దుర్గంబగు వనంబుఁ బ్రవేశించుట యుక్తము. అని మునులు రామలక్ష్మణులకుం జెప్పిరి.

౨౦

శత్రువులఁ దపింపఁజేయునట్టి రాముడు ఇట్లామునుఁ సవినయంబుగాఁ బ్రార్థించి గావించుమంగళాచరణంబుఁ గైకొని సీతాలక్ష్మణులం గూడి సూర్యుడు మేఘమండలంబుఁ బ్రవేశించువిధంబున దండకారణ్యముం బ్రవేశించెను.

౨౧

ఇది నూటపందొమ్మిదవసర్గము

ఆయోధ్యాకాండము సమాప్తము.

సంస్కృతగ్రంథములు

— ఇతిహాసపురాణములు —

	ప్రతి I-కి రు. అ.	
బాలరామాయణము, పెద్దచ్చు	... 0 2	
„ సటిక	... 0 4	
శ్రీమద్వాల్మీకిరామాయణము, మూలము		
„ బాలకాండము	... 2 0	
„ అయోధ్యాకాండము	... 3 0	
„ ఆరణ్యకాండము	... 2 0	
„ కిష్కింధాకాండము	... 2 0	
„ సుందరకాండము, మూలము	... 2 0	
„ ఉత్తరకాండము, రిఫ్ ప్రతి	... 2 0	
అథ్యాత్మరామాయణము, మూలము	... 2 8	
„ అంధ్రీటీకాతాత్పర్యసహితము	... 12 8	
శ్రీమద్రామాయణము, అంధ్రీతాత్పర్యము		
బాలకాండము	... 4 0	
„	... 6 8	
అయోధ్యాకాండము	... 4 0	
ఆరణ్యకాండము	... 4 0	
కిష్కింధాకాండము	... 4 0	
సుందరకాండము	... 5 0	
యుద్ధకాండము	... 8 8	
ఉత్తరకాండము	... 4 3	
పూర్తిసెట్టు 7 సంపుటములు	... 35 0	
కార్తికమాహాత్మ్యము (స్కాండము)	... 1 8	
కాళిమాహాత్మ్యము, తెనుగువచనము	... 1 0	
గయమాహాత్మ్యము, తెనుగువచనము	... 0 10	
గరుడపురాణము, నవ్యాఖ్యానాంధ్రీతాత్పర్యము	... 2 8	

ప్రతి 1-కి రూ. ౨

జగన్నాథమాహాత్మ్యము, తెనుగుపదనము	...	0	4.
ధనుర్మాసమాహాత్మ్యము, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	4
పద్మపురాణాంతర్గత మాఘపురాణము, సాంధ్యితాత్పర్యము...	...	5	0
భవిష్యపురాణము - బ్రహ్మపర్వము ఆంధ్రీతాత్పర్యసహితము	...	6	0.
శ్రీమహాభారతము, గచ్ఛద్వాన్యఖ్యానసహితము, 3 సంపుటము	...	40	0
శ్రీమద్భాగవతము, శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యానసహితము, 2 సంపుటములు	...	20	0.
సింహాచలక్షేత్రమాహాత్మ్యం, తెనుగుపదనము	...	0	8.

❧ వైదిక గ్రంథములు ❧

అమావాస్యతర్పణము	...	0	2
ఆభిశ్రవణమ్	...	0	8.
ఆపస్తంబగృహ్యసూత్రములు	...	0	3.
ఆపస్తంబప్రవరకాండము	...	0	3
ఆశ్వలాయనప్రవరకాండము	...	0	4.
ఆంధ్రీద్రావిడసంధ్యావందనము	...	0	3
ఋగ్వేదదేవతార్చన, బ్రహ్మయజ్ఞము, సస్వరము	...	0	3
ఋగ్వేదపూర్వప్రయోగాదర్శనమ్	...	3	0.
ఋగ్వేదశ్రాద్ధప్రయోగము (ఆశ్వలాయనము), చిన్ననైజా	...	0	8.
ఋగ్వేదసంహిత, మొదటిఅథము, టీకాతాత్పర్యము, పాతప్రతి	...	5	0
ఋగ్వేదసంధ్యావందనము, సటీక	...	0	4.
కేళవాదిచతుర్వింశతి నామభావ్యము	...	0	4
తిథిమంత్రములు, (ఆరాధ్యులకి)	...	0	3.
తైత్తిరీయ ఆరణ్యకోపనిషత్తులు, విశ్వుమేధము,
మంత్రపన్నములునహా, సస్వరము	...	3	0
దేవతార్చన	...	0	2
నవగ్రహారాధనమ్	...	0	6.
పంచసూక్తములు, సస్వరము	...	0	3
పంచోపనిషత్తులు, తైత్తిరీయము, సస్వరం	...	1	4.

ప్రతి 1-కి రు. ఆ.

పంచోపనిషత్తులు, బ్రహ్మమేధసహితము	...	0	6
వీత్పతర్పణము. చిన్ననైజా	...	0	2
పుదురుద్రావిడసంధ్యావందనం	...	0	3
బ్రహ్మయజ్ఞము	...	0	3
మంత్రప్రశ్నములు, సస్వరము	...	0	6
మంత్రపుష్పము, సటిక	...	0	2
మహాన్యాసము, సస్వరము	...	0	12
యజ్ఞోపవీతధారణవిధి	...	0	2
యజ్ఞార్చేదసంధ్యావందనభావ్యము	...	1	4
యజ్ఞార్చేదసంధ్యావందనము, సస్వరము	...	0	3
,, సంధ్యావందనము, పురుషసూక్త శ్రీసూక్తములు,			
అంధిటీకాసహితం	...	0	6
,, అద్వికమంత్రములు	...	0	12
యాజువపుర్యప్రయోగచంద్రిక, సస్వరం	...	2	8
రుద్రము, సస్వరము	...	0	3
రుద్రాధ్యాయము, భావ్య, సాంధ్యీక	...	2	8
శ్రీవైష్ణవాహ్నికము	...	0	8
శ్రీవైష్ణవశ్రాద్ధప్రయోగము	...	0	8
వ్రతచూడామణి, సంస్కృతము	...	2	8
వ్రతరత్నాకరము, ప్రథమభాగము	...	1	0
,, ద్వితీయభాగము	...	2	0
వేదమాహాత్మ్యము, తెలుగువచనము	...	0	2
వేదములొని వ్యవసాయము	...	0	2
శ్రుతిరత్నమాలికా, అంధితాత్పర్యసహితము	...	0	4
సత్యసారాయణవ్రతకల్పయి, తాత్పర్యసహితము	...	0	12
సూర్యనమస్కారము, చిన్ననైజా	...	0	2
సూర్యనమస్కారపటము	...	1	0

❧ జ్యోతిష గ్రంథములు ❧

ఆష్టకవర్ణ, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	8
ఆర్యాధరత్నసిద్ధాంజనము	...	1	0
కాలామృతము, సవ్యాఖ్యాసాంధ్యితాత్పర్యము	...	2	8
కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము, ఆను వాస్తుసారసంగ్రహము	...	1	0
కేరళప్రశ్నము, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	4
గణికానందము	...	1	8
గోచారరత్నాకరము	...	1	8
గౌళికాస్త్రము, తెలుగువచనము	...	0	3
ధవ్వన్నము, ప్రశ్నశాస్త్రము, తాత్పర్యము	...	0	8
జలార్థశాస్త్రము, అంధ్రీకాసహితము	...	0	6
జాతకచంద్రిక, గోచారరత్నాకరము	...	1	0
జ్యోతిషార్థవనవనీతము, సాంధ్యీటిక	...	3	0
జైమినీసూత్రములు	...	2	8
నక్షత్రచూడామణి. (సంస్కృతము) చక్కనిప్రతి	...	0	8
పుష్పబంధము, సాధారణప్రతి	...	0	8
పుట్టుమచ్చలశాస్త్రము	...	0	8
బృహజ్ఞాతకము, సాంధ్యీటికాతాత్పర్యము	...	5	0
భృగుసూత్రములు	...	0	8
భావార్థచంద్రిక	...	1	0
భూగర్భజలజ్ఞానశాస్త్రము	...	0	8
మయవాస్తువు, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	4
ముహూర్తదర్పణము, సటిక	...	2	0
ముహూర్తచింతామణి	...	1	8
ముహూర్తమార్తాండము	...	2	0
రెట్టమతశాస్త్రము, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	1	8

	ప్రతి	1-కి	రు. అ.
లఘుతాచకము, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	1	4
వనమాల(వర్తనాణి)	...	0	4
వాస్తుసర్వస్వము	...	0	6
వృద్ధపారాశర్యము సాంధ్యితాత్పర్యము	...	1	0
శకునశాస్త్రము, (శిఖనరసింహశతకము)	...	0	8
షోడశప్రశ్నరత్నావళి, సెహాలియక్ అనుష్ఠించిన ప్రశ్నగ్రంథమునకు తెనుగు	...	0	4
సనత్కుమారగృహవాస్తువు, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	4
సనత్కుమారశిల్పిశాస్త్రము, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	0	4
స్వప్నశాస్త్రము	...	0	4
సర్వాధ్యచింతామణి, సాంధ్యితాత్పర్యము	...	5	0
సంఖ్యాశాస్త్రము (Numerology)	...	2	0
నకలశుభఫల అదృష్టదీపిక	...	1	0
సాముద్రికశాస్త్రము, సజీక	...	0	8
,, తెనుగుపద్యకావ్యము	...	0	8
చాస్తరేఖాశాస్త్రము, వడ్డాచి వీరాజు సిద్ధాన్తి	...	2	0
హోరారత్నమాల, అంధితాత్పర్యము	...	0	12

◀ ధర్మశాస్త్రగ్రంథములు ▶

అభిరవపడవీరి, సవ్యాఖ్యానము	...	0	12
ఆశాచన్దిర్ణయము, తెనుగుపదనము	...	0	4
అపస్తంబప్రసరకాండము	...	0	8
అశ్వలాయనప్రసరకాండము	...	0	4
గౌతమస్మృతి, అంధితాత్పర్యసహితము, పాకప్రతి	...	1	0
దేవలస్మృతి, సాంధ్యితీక	...	0	3
ధర్మసింధువు, తెనుగుపదనము	...	6	8

ప్రతి 1-కి రూ. అ.

అంధీతాత్పర్యసహితము	...	1	8
అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	2
అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	3
అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	2
అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	2
శంఖలిఖితస్మృతి, అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	2
సనాతనమానవధర్మములు, తాత్పర్యసహితము	...	0	6

— వేదాంతగ్రంథములు —

అద్వైతసంగ్రహము, తెనుగుచనము	...	0	4
అద్వైతవేదాంతపరిభాష, సవ్యాఖ్యా(సంస్కృతము)	1	8
అద్వైతానుభూతి, అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	3
అద్వైతపంచరత్నములు	...	0	3
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు	...	0	3
అపరోక్షానుభూతి	...	0	8
అష్టావక్ర సంహిత, శ్లోకపద్యానువాదము	...	1	0
అవధూతగీత, అంధీతాత్పర్యసహితము	...	1	0
అష్టోత్తరకతోపనిషత్తులు, మూలము	...	12	8
అత్తవోధము, సాంధ్యీటిక	...	0	8
అనందలహరి, అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	6
అత్తపూజ, అంధీతాత్పర్యసహితము	...	0	2
అత్తవిద్యావిలాసము	...	0	12
అత్తనాత్మవివేకము	...	0	8
ఉత్తరగీత, పటిక, చిన్ననైజా	...	1	0
ఋభుగీత, సాంధ్యీతాత్పర్యసహితము	...	1	0
కామకలాదిలాసము	...	2	8

